

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**  
JOURNAL OF ÇUKUROVA UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

**Cilt Vol: 33 • Sayı No: 2 • Yıl Year: 2024 E-ISSN: 1304 – 8899**

**33**

**SOSYAL  
SOCIAL  
BİLİMLER  
SCIENCES**



**Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**  
Cukurova University Institute of Social Sciences

**Çukurova Üniversitesi**  
**Sosyal Bilimler**  
**Enstitüsü Dergisi**

Journal of Cukurova  
University Institute of  
Social Sciences

Cilt: 33  
Sayı: 2  
Yıl: 2024

Vol: 33  
No: 2  
Year: 2024

E-ISSN: 1304 - 8899



**TRDİZİN**

# Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

## Journal of Cukurova University Institute of Social Sciences

ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 01330 Balcalı / ADANA  
Tel: 0 (322) 338 65 74 • Faks: 0 (322) 338 69 47  
E- Posta: sosbil@cu.edu.tr • www.sosyalbilimler.cu.edu.tr

### Sahibi / Owner

ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Enstitü Müdürü  
**Prof. Dr. Hüseyin GÜLER**

### Editörler / Board of Editors

**Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK**  
Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,  
(Baş Editör)

**Prof. C. Hakan ÇUHADAR**  
Çukurova Üniversitesi, Devlet Konservatuarı

**Prof. Dr. Haşim AKÇA**  
Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi

**Prof. Dr. Engin ÇETİN**  
Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

**Prof. Dr. F. Engin ALPAT**  
Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

**Prof. Dr. Sadık Erol ER**  
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,  
Ortaöğretim Sosyal Alanlar

**Prof. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER,**  
Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi

**Doç. Dr. Aydın ÇAM**  
Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi,

**Doç. Dr. Ayten Pınar BAL**  
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

**Doç. Dr. Birsal AYBEK**  
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

**Doç. Dr. Fehime Yeşim GÜRANİ**  
Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

**Doç. Dr. Mustafa YAŞAR**  
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

**Doç. Dr. Marella BODUR ÜN**  
Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi

**Doç. Dr. Fatma Şahin**  
Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,

**Doç. Dr. Bekir Tahir TAHİROĞLU**  
Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

**Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan ÖZDOĞAN**  
Çukurova Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

**Dr. Öğr. Üyesi Ebru KAYA**  
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

### Dil Editörleri

**İngilizce**  
Arş. Gör. Dr. Sibel AYBEK Çukurova  
Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

**Almanca**  
Dr. Öğr. Üyesi Nihat Yavuz, Çukurova  
Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

**Fransızca**  
Doç. Dr. Mustafa MAVAŞOĞLU  
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

### İstatistik Editörü

Prof. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER,  
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

### Danışma Kurulu / Advisory Board

**Prof. Dr. Abdullatif ACARLIOĞLU**  
Anadolu Üniversitesi

**Prof. Dr. Gül DURMUŞOĞLU KÖSE**  
Anadolu Üniversitesi

**Prof. Dr. Marcel ERDAL**  
Johann WolfgangGoethe-University

**Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN**  
İstanbul Üniversitesi

**Prof. Dr. Barbara KELLNER-HEGNEL,**  
Freie University Berlin

**Prof. Dr. Yunus KİSHALI**  
Kocaeli Üniversitesi

**Prof. Dr. Tamer KOÇEL**  
İstanbul Kültür Üniversitesi

**Prof. Dr. Ahmet ÜNAL**  
University München-Çukurova Üniversitesi

**Prof. Dr. Birol YEŞİLADA**  
Portland State University

**Prof. Dr. Ali YILDIRIM**  
Ortadoğu Teknik Üniversitesi

**Prof. Dr. Todd Alan PRICE**  
National Louis University

**Prof. Dr. Andreas SCHACHNER**  
Deutsches Archäologisches Institut

**Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR**  
Marmara Üniversitesi

### Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Prof. Dr. Ebru ÖZGÜR  
GÜLER

Doç. Dr. Bekir Tahir  
TAHİROĞLU

### Sekreteryası

Doç. Dr. Bilge  
KARGA GÖLLÜ,  
Çukurova Üniversitesi,  
Fen-Edebiyat Fakültesi,  
Türk Dili ve Edebiyatı  
Bölümü

### Kapak Tasarımı ve Mizanpaj / Cover Design and Typesetting

Öğr. Gör. Dr. Mustafa Can  
KIZGINDEMİR  
Çukurova Üniversitesi,  
Güzel Sanatlar Fakültesi,  
Grafik Bölümü

### Son Okuyucu/ Proofreader

Dr. Öğr. Üyesi Ali KOÇAK,  
Şırnak Üniversitesi,  
İlahiyat Fakültesi

Copyright©Ekim 2011  
Çukurova Üniversitesi Sosyal  
Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tüm hakları mahfuzdur.

Çukurova Üniversitesi Sosyal  
Bilimler Enstitüsü Dergisi  
yilda en az 2 kez yayımlanan  
hakemli bir dergidir. Dergide  
yayımlanan makalelerin dil  
ve bilim sorumluluğu yazara  
aittir. Makaleler kaynak  
gösterilmeden kullanılamaz.  
Elektronik veyamekanik  
yöntemlerle (fotokopi dâhil)  
herhangi biçimde basılamaz ve  
/ veya çoğaltılamaz. Dergimiz  
2003-2013 yılları arasında ve  
2018 yılı ilk sayısından itibaren  
Tübitak Ulakbim TR Dizinde  
taranmaktadır.

Makalelerin sıralaması sisteme giriş ve kabul tarihleri esas alınarak oluşturulmuştur.

The order of the articles is based on the date of entry and acceptance into the system.

## İçindekiler • Contents

### **ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ BAĞLILIK VE TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PROFESSIONAL COMMITMENT AND BURNOUT LEVELS OF SPECIAL EDUCATION TEACHERS

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah Selin TÜMKAYA

482-500

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **CUMHURİYET DEĞERİ TAŞIYAN MARKALARIN CUMHURİYETİN 100. YILI KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ TUTUNDURMA FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ**

EXAMINATION OF PROMOTIONAL ACTIVITIES CARRIED OUT BY BRANDS WITH REPUBLICAN VALUES WITHIN THE SCOPE OF THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan BAHAR, Doç. Dr. Bilge VİLLİ

501-521

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **HAMASİ VE DESTANİ ŞİİRLERİYLE YUSUF ZİYA ORTAÇ**

YUSUF ZİYA ORTAÇ WITH HIS HAMASI AND EPIC POEMS

Dr. Öğr. Üyesi Bedri AYDOĞAN

522-536

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **WHY DOES SWEARING MAKE US LAUGH? A PSYCHOLOGICAL APPROACH**

KÜFÜR NEDEN GÜLDÜRÜR? PSİKOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf EMRE, Dr. Zeliha SUBAŞI

537-548

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **ÜRETİM MALİYETLERİNİN FAALİYETE DAYALI MALİYET SİSTEMİ VE KISITLAR TEORİSİ ENTEGRASYONU YOLUYLA BİR ÜRETİM İŞLETMESİNDE İNCELENMESİ**

INVESTIGATION OF PRODUCTION COSTS IN A MANUFACTURING COMPANY THROUGH THE ACTIVITY-BASED COST SYSTEM AND THE THEORY OF CONSTRAINTS INTEGRATION

Öğr. Gör. Dr. Demet EVER, Doç. Dr. Elif Nursun DEMİRCİOĞLU

549-570

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

Makalelerin sıralaması sisteme giriş ve kabul tarihleri esas alınarak oluşturulmuştur.

The order of the articles is based on the date of entry and acceptance into the system.

## İçindekiler • Contents

### **FİYAT HAREKETLİLİKLERİ BAĞLAMINDA MEMLÛK DEVLETİ'NDE EKONOMİK BUHRAN (1511-1517)**

ECONOMIC CRISIS IN THE MAMLUK STATE IN THE CONTEXT OF PRICE FLUCTUATIONS (1511-1517)

Harun ERZURUMLU

571-589

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **ÇEVİRİM İÇİ PLANSIZ SATIN ALMA DAVRANIŞI ÜZERİNDE DUYGU DURUMUNUN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

AN EVALUATION OF THE IMPACT OF EMOTIONAL STATES ON UNPLANNED ONLINE PURCHASING BEHAVIOR WITHIN THE FRAMEWORK OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

Öğr. Gör. Dr. Emel SARITAŞ, Prof. Dr. Süleyman BARUTÇU

590-609

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **YENİ BİR HASTANE MODELİ: İNTERNET HASTANESİ**

A NEW HOSPITAL MODEL: INTERNET HOSPITAL

Dr. Öğr. Üyesi Rukiye ÇAKMAK

610-620

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **ALEVÎ-BEKTÂŞÎ EDEBİYATINA DAİR BİR KAYNAK: DİVRİĞİ ANZAHAR CÖNGÜ**

A SOURCE FOR ALAWI-BEKTASHI LITERATURE: DİVRİĞİ ANZAHAR CONK

Dr. Öğr. Üyesi Serhat Sabri YILMAZ

621-638

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **TURİSTLERDE KARAR VERMEDE ETKİLİ BİR FAKTÖR OLARAK SUÇ OLGUSU**

THE PHENOMENON OF CRIME AS A FACTOR INFLUENCING TOURIST DECISION-MAKING

Öğr. Gör. Dr. Banu ÖZÜŞEN

639-656

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

Makalelerin sıralaması sisteme giriş ve kabul tarihleri esas alınarak oluşturulmuştur.

The order of the articles is based on the date of entry and acceptance into the system.

## İçindekiler • Contents

### **ADANA OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ TASARIMLARINDA ANAVARZA ANTİK KENTİ YANSIMALARI**

REFLECTIONS OF THE ANCIENT CITY OF ANAVARZA IN THE DESIGNS OF ADANA CONTINUATION INSTITUTE

Aysel UZELER, Ramazan DOĞAN

657-668

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **HAREZM TÜRKÇESİNDE FİİL TABANLI BİRLEŞİKLER: KISASÜ'L-ENBİYÂ ÖRNEKLEMİ**

VERB-BASED COMPOUNDS IN KHWAREZM  
TURKISH: SAMPLE OF QISAS AL-ANBIYA

Prof. Dr. A. Deniz ABİK, Dr. Öğr. Üyesi B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU

669-690

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **ENHANCING STUDENTS' VOCABULARY SKILLS THROUGH NETFLIX SERIES IN THE TEACHING/LEARNING OF FRENCH**

FRANSIZCA ÖĞRETİMİ/ÖĞRENİMİNDE NETFLIX DİZİLERİ ARACILIĞIYLA ÖĞRENENLERİN SÖZCÜK BİLGİSİNİ GELİŞTİRME

Arş. Gör. Dr. Özge ÖZBEK

691-703

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **ÖRNEK OLAY: STARBUCKS'TAKİ AKADEMİSYEN**

CASE STUDY: ACADEMICIAN AT STARBUCKS

Doç. Dr. Gülsüm HEKİMOĞLU

704-719

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **A SYSTEMATIC REVIEW OF THE STUDIES FOCUSING ON ATTITUDES TOWARD INDIVIDUALS WITH DISABILITIES IN TURKIYE**

TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARA ODAKLANAN ÇALIŞMALARIN SİSTEMATİK BİR İNCELEMESİ

Arş. Gör. Merve Ebrar KARAKAYA, Arş. Gör. Saliha ARABACI, Dr. Öğr. Üyesi Elif EMİR ÖKSÜZ

720-737

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

# İçindekiler • Contents

Makalelerin sıralaması sisteme giriş ve kabul tarihleri esas alınarak oluşturulmuştur.

The order of the articles is based on the date of entry and acceptance into the system.

## **MADDİ KAYGI ÖLÇEĞİNİN (MKÖ) TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI**

ADAPTING THE FINANCIAL ANXIETY SCALE (FAS) TO TURKISH: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Arş. Gör. Ahmet AYVAZ, Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Sedat ŞAHİN

738-749

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

## **CREATION D'UN AGENT CONVERSATIONNEL POUR UNE CLASSE DE FRANÇAIS LANGUE ETRANGERE: LES EFFETS SUR L'AUTONOMIE DE L'APPRENANT**

BİR FRANSIZCA YABANCI DİL SINIFI İÇİN SOHBET BOTU OLUŞTURMA: ÖĞRENEN OTONOMİSİNE ETKİSİ

THE CREATION OF CHATBOTS FOR A FRENCH FOREIGN LANGUAGE CLASS: EFFECTS ON LEARNER AUTONOMY

Öğr. Gör. Dr. Oğuz İbrahim DÜNDAR, Dr. Öğr. Üyesi Cihan AYDOĞU

750-762

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

## **KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA AHMET HAMDİ TANPINAR'IN KÜLTÜR KAVRAMI**

AHMET HAMDİ TANPINAR'S CONCEPT OF CULTURE IN THE LIGHT OF CULTURE-ORIENTED APPROACHES

Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN, Hazal YÜRÜKLÜ

763-774

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

## **BÜTÇE AÇIKLARININ İÇ BORÇLANMA İLE FİNANSMANININ KONUT YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK DIŞLAMA ETKİSİ**

THE ASYMMETRIC CROWDING-OUT EFFECT OF FINANCING BUDGET DEFICITS THROUGH DOMESTIC BORROWING ON HOUSING INVESTMENTS

Dr. Öğr. Üyesi Bilgen TAŞDOĞAN

775-791

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

## **CUMHURİYET MODERNLEŞMESİ SÜRECİNDE OSMANİYE'DE EĞİTİMDE ÖNEMLİ BİR ADIM: OSMANİYE (ATATÜRK) LİSESİ(1958-1970)**

A SIGNIFICANT STEP IN EDUCATION DURING THE REPUBLIC MODERNIZATION PROCESS IN OSMANİYE: OSMANİYE (ATATÜRK) HIGH SCHOOL (1958-1970)

Mustafa ARISOY, Doç Dr. Ebru GÜHER

792-814

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

Makalelerin sıralaması sisteme giriş ve kabul tarihleri esas alınarak oluşturulmuştur.

The order of the articles is based on the date of entry and acceptance into the system.

## İçindekiler • Contents

### **TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ: TÜRKİYE İÇİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI**

IMPACTS OF THE AGRICULTURAL SECTOR ON ECONOMIC GROWTH: AN ARDL BOUNDS TESTING APPROACH FOR TÜRKİYE

Dr. Onur YAĞIŞ

815-829

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **KENTSEL MEKÂNDAN KAMUSALLIĞI YENİDEN KURAN TASARIM YAKLAŞIMLARI: TAKTİKSEL ŞEHİRCİLİK, KENTSEL AKUPUNKTUR VE KENTSEL KÜRASYON**

DESIGN APPROACHES THAT RESTORE PUBLICITY IN URBAN SPACE: TACTICAL URBANISM, URBAN ACUPUNCTURE AND URBAN CURATION

Arş. Gör. Fatma Zeynep KIZILTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi C. Sanem ERSİNE MASATLIOĞLU

830-853

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX REVENUES AND DEMOCRACY: AN APPLICATION ON EMERGING AND DEVELOPING COUNTRIES**

VERGİ GELİRLERİ VE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: YÜKSELEN VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Arş. Gör. Şeref Can SERİN, Prof. Dr. Murat DEMİR, Doç. Dr. Vahap ULUÇ

854-871

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **27 MAYIS DARBESİ ÖNCESİ CEPHELEŞME HAREKETİ: VATAN CEPHESİ ÖRNEĞİ (1958-1960)**

THE POLARIZATION MOVEMENT BEFORE THE 27 MAY COUP: THE EXAMPLE OF THE PATRIOTIC FRONT (1958-1960)

Doğan İPEK

872-890

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **OECD ÜLKELERİ ARASINDA REKABETÇİ ENDÜSTRİYEL PERFORMANSIN KULÜP YAKINSAMA ANALİZİ**

A CLUB CONVERGENCE ANALYSIS OF COMPETITIVE INDUSTRIAL PERFORMANCE AMONG OECD NATIONS

Doç. Dr. Şekip YAZGAN, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet DAŞTAN, Prof. Dr. Reşat CEYLAN

891-906

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article



Makalelerin sıralaması sisteme giriş ve kabul tarihleri esas alınarak oluşturulmuştur.

The order of the articles is based on the date of entry and acceptance into the system.

## İçindekiler • Contents

### **FOREIGN LANGUAGE LEARNERS' PERCEPTIONS OF THEIR ONLINE ROLES IN EMERGENCY REMOTE TEACHING**

YABANCI DİL ÖĞRENCİLERİNİN ACİL UZAKTAN ÖĞRETİMDE ÇEVİRİM İÇİ ROLLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Öğr. Gör. Dr. Erdal KAÇAR

907-918

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **KAMU HARCAMALARI, VERGİ GELİRİ, KURUMSAL KALİTE VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: E7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC EXPENDITURES, TAX REVENUE, INSTITUTIONAL QUALITY AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF E7 COUNTRIES

Enes SARMAN, Doç. Dr. Sinem EYÜBOĞLU

919-937

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **GÜVEN VE VERGİ UYUMU İLİŞKİSİNDE GÜCÜN DÜZENLEYİCİLİK ETKİSİ: GÜMÜŞHANE VERGİ MÜKELLEFLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

THE MODERATOR EFFECT OF POWER IN THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUST AND TAX COMPLIANCE: AN APPLICATION ON GÜMÜŞHANE TAXPAYERS

Doç. Dr. Candan YILMAZ UĞUR

938-953

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **SANAT ESERLERİNDE KUŞLARIN TEPKİSEL DİLİ: SAİT FAİK, RACHEL CARSON, DAPHNE DU MAURIER VE HITCHCOCK KIYASI**

THE REACTIVE LANGUAGE OF BIRDS IN WORKS OF ART: A COMPARATIVE STUDY OF SAIT FAİK, RACHEL CARSON, DAPHNE DU MAURIER, AND HITCHCOCK

Arş. Gör. Dr. Şükrü Can BALTA

954-967

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

### **YALIN TEDARİK ZİNCİRİ ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ**

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON LEAN SUPPLY CHAIN

Dr. Öğr. Üyesi Emine Elif NEBATİ

968-978

**Araştırma Makalesi**  
Reserach Article

## Hakemler • Referees

**Prof. Dr. Ahmet GÜLMEZ**  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Ahmet YILMAZ ATA**  
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK**  
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Alpin KÖKNEL YENER**  
İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Altan ÇETİN**  
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Aslı YENİPAZARLI**  
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Ayten İFLAZOĞLU SABAN**  
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Celal TAŞDOĞAN**  
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Dilsen İNCE ERDOĞAN**  
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Emine ERATAY**  
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Ercan UYANIK**  
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Erdinç KARADENİZ**  
MERSİN ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Erhan TECİM**  
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Fahri KILIÇ**  
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Faik KANATLI**  
MERSİN ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ**  
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Fulya ŞAHİN YÜKSEL**  
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Hakkı UYAR**  
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Hamit Coşkun**  
BOLU ABANT BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal.

**Prof. Dr. Hande ŞAHİN**  
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Hasan AYYILDIZ**  
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Hüsametdin İNAÇ**  
KÜTAHYA DURLUPINAR ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR**  
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Melek EKER**  
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Meltem İNCE YENİLMEZ**  
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Mizrap POLAT**  
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Muhammed Şükrü MOLLAVELİOĞLU**  
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH**  
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN**  
FIRAT ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Nedret KILIÇERİ**  
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Nevzat Yaşar AŞIKOĞLU**  
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN**  
MERSİN ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Okyay UÇAN**  
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Oylum ALTUNA**  
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Ömer İSKENDER OĞLU**  
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Pınar BAŞGÖZE**  
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Serkan Yılmaz KANDIR**  
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

**Prof. Dr. Şebnem TOSUNOĞLU**  
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

## Hakemler • Referees

**Prof. Dr. Zafer ÇELİK**  
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Ahmet KURNAZ**  
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Ahmet ÖZDAL**  
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Arzu TANRIVERDİ**  
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Aylin ÜNAL**  
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Ayşenur Ceren ASMAZ**  
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Batu ANADOLU**  
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Buket TURHAN TÜRKKAN**  
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Doğan BAKIRTAŞ**  
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Emre DEMİREL**  
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Fatma KAZANOĞLU**  
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Figen KILIÇ**  
MERSİN ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Gonca Güngör GÖKSU**  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Gülşah BATDAL KARADUMAN**  
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Hacer GÜLŞEN**  
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Hakan YALÇINKAYA**  
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Hakan YÜKSEL**  
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Halim AKBULUT**  
BARTIN ÜNİVERSİTESİ

**Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.**

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal.

**Doç. Dr. Haluk ÖNER**  
BARTIN ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Hülya ÜRKMEZ**  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Hünkar GÜLER**  
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Hüseyin Naci BAYRAÇ**  
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. İrem ONURSAL AYIRIR**  
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Kenan ATEŞGÖZ**  
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Mahmut İNAN**  
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Mehmet RAMAZANOĞLU**  
SİİRT ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Hüsnünur ASLANTÜRK**  
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Muharrem TURP**  
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Muzaffer BAŞKAYA**  
TRABZON ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Nil Esra DAL**  
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Oğuz ERGENE**  
MERSİN ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Oktay SARI**  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Özlem AYDOĞMUŞ ÖRDEM**  
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Recep BİNDAK**  
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Serdar ÇİÇEK**  
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Serkan ASLAN**  
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

## Hakemler • Referees

**Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU**  
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Süleyman AŞIK**  
İZMİR BAKIRÇAY ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Şule ERDEN ÖZCAN**  
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Yasin ACAR**  
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Yasin TAŞPINAR**  
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Yıldırım TUĞLU**  
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Zehra TÜRK**  
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Zeynep AYDOĞAN**  
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Dr. Zülal ERKAN**  
MERSİN ÜNİVERSİTESİ

**Doç. Nizam Orçun ÖNAL**  
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYCAN**  
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Ayhan YAVUZ**  
SİİRT ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Aziz KILIÇ**  
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Barış İŞÇİ PEMBEÇİ**  
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Deniz AVCI**  
İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Ebrar ILIMAN YALTAGİL**  
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Hasan SÖZEN**  
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Metin TÜRKMEN**  
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ

**Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.**

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal.

**Dr. Öğr. Üyesi Miray VAROL**  
SİNOP ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Nurgül İNAN**  
OSTİM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Nurullah KAYA**  
ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ARSLANTAŞ**  
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul AYYILDIZ**  
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Uğur YÖNTEN**  
DİCLE ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Öğr. Üyesi Volkan ERTİT**  
ADANA ALPARSLAN TÜRKER BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

**Öğr. Gör. Dr. Cansu AVCI**  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**Öğr. Gör. Dr. Mustafa GÜLTEPE**  
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

**Öğr. Gör. Dr. Oğuzhan BOZATLI**  
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Bülent AKIN**  
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

**Dr. Olgu Yiğit**  
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ

**Uzman Halil AGAH**  
TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

## MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek makalelerin yazımında uyulması gerekli kurallar aşağıda özetlenmiştir:

- Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması zorunludur.
- Makaleler, Türkçe, İngilizce, Fransızca ya da Almanca olarak yayımlanabilir. Eğer makale İngilizce, Fransızca ya da Almanca dillerinden biriyle yazılırsa, mutlaka Türkçe özete yer verilmelidir.
- Makaleler Türk Dil Kurumu yazım kurallarına uygun yazılmalıdır.
- Makaleler, Microsoft Word 2003 veya üzeri sürümlerde yazılıp internet üzerinden online olarak gönderilmelidir.
- Makalelerin başlığı metne uygun, ortalı; kısa ve açık ifadeli; büyük harflerle yazılmış olmalıdır.
- Yazar adı, makaleye ortalanmalı; yazar birden fazla ise, adları yan yana yazılmalıdır. Yazarlara ait bilgiler (Üniversite adı, Fakülte adı, e-mail adresi, Orcid No) dipnotta verilmelidir.
- Makalenin ilk sayfası sadece ÖZ ve ABSTRACT'tan oluşmalı, bu sayfa Makale Şablonu'na yerleştirilerek oluşturulmalıdır (bk. Makale Şablonu)
- Makalelerde kâğıt boyutu: A-4 dikey, sayfa yapısı alt: 2,5 cm, üst: 2,5 cm, sol: 2,5 cm, sağ: 2,5 cm, üst bilgi: 3 cm, alt bilgi: 3 cm, yazı tipi: Times New Roman, punto: 10, satır aralığı: tek olarak ayarlanmalıdır. Makalenin tümü 8000 kelimeyi geçmemelidir.
- Dipnotlar Times New Roman fontu kullanılarak 8 punto ile ve satır aralığı "tek" olacak şekilde yazılmalıdır. Eski harfli metin çalışmalarına dair notlar ve çalışmaya dair önemli açıklamalar dışında dipnot kullanılmamalıdır.
- Öz 8 punto ve Times New Roman fontuyla yazılmalıdır. Bir paragraftan oluşmalı (birkaç paragraftan oluşsa da bir paragrafta sığdırılmalı), satır aralığı "tek" olacak şekilde ayarlanmalıdır. En az 150 en fazla 250 kelimedenden meydana gelmelidir. Öz büyük harflerle metnin sol kenarına konulmalıdır.
- Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
- GİRİŞ (en fazla 3 sayfa) LİTERATÜR TARAMASI YÖNTEM ARAŞTIRMA BULGULARI SONUÇ
- Yukarıdaki ana bölüm başlıkları bold olarak büyük harfle sola yaslı yazılmalıdır. Başlıklara numara verilmemeli, paragraf girintisi olmamalıdır.
- Alt bölüm başlıkları her kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde italik ve koyu yazılmalı, 0,5 cm. içeriden başlamalıdır. Bütün paragraf girintileri aynı hizada olmalıdır.
- Metinde tablolara yer verilecekse tablolar şu şekilde gösterilmelidir: "Tablo 1.". Tablo ismi her kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde tablonun üzerine ortalı bir şekilde yazılmalı, italik olmamalıdır. Şekillerde ise "Şekil 1." denilerek her harfi büyük olacak şekilde şeklin altına ortalı yazılmalıdır. Şekil ve grafikler bilgisayarda çizilmeli; fotoğraf veya resimlerin çözünürlüğü yüksek olmalı, numaralandırılmalıdır.
- Çalışmada hipotezlere yer verilecekse, hipotez gösterimi şöyle olmalıdır: "H1:". Hipotezler italik yazılmamalıdır.
- Makalede yararlanılan kaynaklar "SONUÇ" bölümünden sonra "KAYNAKLAR" başlığı altında verilmelidir. Times New Roman fontuyla 10 punto, sağ-sol 0, asılı 1,25, satır aralığı "tek" olacak şekilde hazırlanmalıdır. Her kaynaktan sonra 1 satır boşluk bırakılmalıdır.
- Makaledeki kaynaklar APA 7 (<https://apastyle.apa.org/>) stiline uygun olarak yazılmalıdır. Örnek kaynak gösterimini ve makale yazımında uyulması gereken kuralları ayrıntılı olarak inceleyebilmek için Makale Şablonu'na bakabilirsiniz.

## REQUIRED FORMAT FOR ARTICLES

### Guidelines for writing articles to be sent to the journal:

- The Journal of Institute of Social Sciences of Cukurova University is a peer-reviewed journal published at least twice a year.
- Papers must be submitted on the understanding that they have not been published elsewhere.
- The articles can be written in Turkish, English, French or German. If the article has been written in English, French or German, a summary in Turkish must also be included.
- The articles should be written in accordance with the spelling rules of the Turkish Language Association.
- Articles should be written in Microsoft Word 2003 or higher and they should be submitted through the online system.
- Use a concise and clearly written title that reflects the paper's content. Use capital letters and center alignment.
- Author names should be center aligned on the article; if there is more than one author, their names should be written side by side. Authorship information (University name, Faculty name, e-mail address, ORCID number) should be given in the footnote.
- The first page of the article should consist of only SUMMARY and ABSTRACT using the Article Template (see Article Template).
- Please adhere to the following formatting guidelines: Paper size: A-4 vertical
- Page layout: bottom 2.5 cm, top: 2.5 cm, left: 2.5 cm, right: 2.5 cm, header: 3 cm, footer: 3 cm. Font: Times New Roman 10.
- Use single line spacing. The entire article should not exceed 8,000 words.
- Write the footnotes using Times New Roman 8 and single line spacing. Footnotes should not be used except for end notes about studies on texts with archaic letters and important explanation about the study.
- The summary should be written using Times New Roman, 8 font size. It should not exceed one paragraph (it should fit into one paragraph if it should exceed one). Use single line spacing. The word length should be at least 150 and at the most 250. Align the summary to the left-hand side of the text.
- Please adhere to the following formatting guidelines for the sections of the paper: INTRODUCTION (max. 3 pages) LITERATURE REVIEW METHODOLOGY RESEARCH FINDINGS RESULTS/CONCLUSION
- The section headings above should be written in bold with uppercase letters and aligned to the left. Titles should not be numbered and indented.
- The subtitles should be written in italics and in bold starting each word with a capital letter. Indent the start of a paragraph 0.5 cm. and align all the paragraphs.
- Guidelines for the tables in your article:
- Add a numbered caption such as "Table 1.". The caption should be written above each table and center aligned starting with a capital letter, not italic. For the figures, add a numbered caption such as "Figure 1." below each figure and center align starting with a capital letter. Use the table-function of your word processor. Provide each figure in a high-resolution format and number each one.
- If hypotheses are to be included in the study, they should be given as follows: "H1:" Hypotheses should not be written in italics.
- The references section should appear at the end of the article after the "CONCLUSIONS" section and titled as "REFERENCES. Use Times New Roman 10 with left-right 0 and hanging 1,25. Use single line spacing and leave 1 space after each reference.
- Make sure that the information in each reference is complete and accurate according to the APA style guide, 7th edition (<https://apastyle.apa.org/>). Refer to the Article Template for a detailed review of samples and the rules to follow in article writing.

# Sunuş

2024 yılı Ekim periyodu itibarıyla 33. Cilt, 2. Sayıya ulaşan Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yeni sayısı ile bilim dünyamıza katkı sunmaya hazırlanmıştır. Üniversitemizin hâlihazırda yayımladığı 16 dergiden 8'i ULAKBİM TR-Dizin tarafından taranmakta olup Dergimiz taranan bu 8 dergi arasındadır. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/dergi/detay/424/cukurova-universitesi-sosyal-bilimler-enstitusu-dergisi>

Ayrıca uluslararası bir indeks olarak fen, sağlık ve sosyal bilimler alanındaki elektronik dergilerde yer alan yayınların atıflarını arayan ve bibliyometrik veri analizini yapan SOBİAD'ın 2023 verilerinde Dergimiz de görünmektedir. Buna göre Üniversitemizin 16 derginin arasında Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisi ile birlikte Q1 seviyesinde atıf alan iki dergiden biri olduğu ve 520 Sosyal Bilimler Enstitüsü arasında ise 113. sıradan Q1 kategorisine girdiği anlaşılmaktadır. <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=journals-detail&ID=d1SbVIMBYqxAIGX2HdZ2>

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hem ULAKBİM TR-Dizin'de yer alması hem de SOBİAD 2023 verileriyle Q1 seviyesine gelmiş olması Çukurova Üniversitesi dergileri arasında ayrıcalıklı bir yere ulaştığının göstergesidir. Bu gelişme, Dergimize emek veren editör kurulları ve yazarlarımız adına memnuniyet vericidir. Geline seviyeyi korumak ve mümkün olduğunca yükseltmek için de gayret gösterilmektedir. Bu bağlamda hatırlatılmasında fayda gördüğüm bir durumdan söz etmek gerekirse her yıl, akademisyenlerin Doçentlik başvuru süreci ve teşvik periyodu ile bağlantılı olarak Derginin Ekim Sayısına makale gönderimi oldukça fazla miktara ulaşmaktadır. Bu yüzden bir süre sonra süreç yönetiminin aksamaması için makale gönderimi sisteminin kapatılması gerekmektedir. Bu

gereklilik yeterince anlaşılmadığı için derginin makale alımına kapatıldığı tarihler arasında da e-postalarla yazarlarımızın makale gönderme hususundaki talepleri devam etmektedir. Her ne kadar ilgili talepler bir anlamda Dergimize rağbetin göstergesi olduğundan memnuniyet verici olsa da yoğunluktan kaynaklı zorlukları açısından da bir o kadar yorucu olduğunu belirtmek gerekir. Bu yüzden yazarlarımızın makale alımının kapalı olduğu periyotlara riayet ederek gönderim talebinde bulunmamaları rica olunur.

Bu Sayımızda yaklaşık 500 sayfalık bir hacme ulaşan 30 adet makale yer almaktadır. Bunlardan sadece birisi derleme makalesi, diğerleri ise araştırma makalesidir. Dergimiz, enstitü dergisi olması sebebiyle bu Sayı da öncekiler gibi çeşitli disiplinlerden gelen yazıları içermektedir. Bu makaleler, beş adedi İngilizce, biri Fransızca ve diğerleri Türkçe olmak üzere üç dilde; disiplinleri itibarıyla da eğitim bilimleri, psikoloji, sosyoloji, işletme ve iktisadi bilimler, tarih, edebiyat, dilbilim, iç mimarlık, sanat ve tasarım alanlarında kaleme alınmış yazılardan oluşmuştur.

Son olarak aralarında "Cumhuriyet Özel Sayısı"nda yer alması için gönderilen üç makalenin de bulunduğu birbirinden değerli yazılarla dergimizin faaliyetini sürdürmesine katkı sağlayan kıymetli yazarlarımız başta olmak üzere hakemlerimiz, yayın kurulumuzun kıymetli üyeleri, alan editörlerimiz, sekreteryaya, mizanpaj ve yabancı dil editörlüğü gibi yoğun mesai gerektiren kısımlarda emeğini esirgemeyen bütün ekibimize şükranlarımı sunuyorum, dergimizin nice cilt ve sayılarla yayın hayatını sürdürmesini diliyorum.

**Prof. Dr. Nuran ÖZTÜRK**  
Editör

**ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ  
BAĞLILIK VE TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ  
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN  
PROFESSIONAL COMMITMENT AND BURNOUT  
LEVELS OF SPECIAL EDUCATION TEACHERS

Gülşah Selin TÜMKAYA

28



# ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ BAĞLILIK VE TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

## EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PROFESSIONAL COMMITMENT AND BURNOUT LEVELS OF SPECIAL EDUCATION TEACHERS

Gülşah Selin TÜMKAYA

### Anahtar Kelimeler:

Tükenmişlik,  
Mesleki Bağlılık,  
Özel Eğitim Öğretmeni.

### Keywords:

Burnout,  
Professional  
Commitment,  
Special Education  
Teacher.

<sup>1</sup>Dr. Öğretim Üyesi, Giresun  
Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,  
Özel Eğitim Bölümü,  
selin01tumkaya@gmail.com,  
ORCID: 0000-0002-0743-9353

Alıntılanmak için/Cite as:  
Tümkiye G. S., (2024). Özel  
Eğitim Öğretmenlerinin  
Mesleki Bağlılık Ve Tükenmişlik  
Düzeyleri Arasındaki İlişkinin  
İncelenmesi, Çukurova  
Üniversitesi Sosyal Bilimler  
Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 1-19.

### ÖZ

Bu çalışmada özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılıkları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin farklı illerinden katılım göstermeye gönüllü olan ve devlet okullarının farklı kademelerinde çalışan 200 özel eğitim öğretmeninden oluşmuştur. Araştırmada verileri toplamak için, Mesleki Bağlılık Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Envanteri- Eğitimci Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde t testi, Pearson korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık düzeylerinin ortalamasının üstünde olduğu belirlenmiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin, duygusal tükenme düzeylerinin 'orta' duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlıktaki tükenmişlik düzeylerinin ise 'düşük' olduğu saptanmıştır. Cinsiyetin mesleki bağlılıkta etkili bir değişken olduğu ve kadın özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık düzeylerinin erkek öğretmenlerden daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerini belirlemede cinsiyet değişkeninin bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmada, özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık algıları ile tükenmişliğin; duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutları arasında negatif yönde orta düzeyde; kişisel başarısızlık alt boyutu arasında ise pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda tükenmişliğin, duygusal tükenme ve kişisel başarısızlık alt boyutlarının mesleki bağlılığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu anlaşılmıştır. Özel eğitim öğretmenlerinde mesleki bağlılığı arttırmak için tükenmişliği azaltıcı kurumsal ve bireysel önlemlerin alınması önerilmiştir.

### ABSTRACT

In this study, the aim was to examine the relationship between professional commitment and burnout levels of special education teachers. The research was conducted using a correlational survey model. The sample of the study consisted of 200 special education teachers voluntarily participating from different provinces of Türkiye, working at various levels in state schools. To collect data for the study, the Professional Commitment Scale and the Maslach Burnout Inventory - Educator Survey were utilized. Data analysis involved t-tests, Pearson correlations, and multiple linear regression techniques. The study revealed that the professional commitment levels of special education teachers were above average. The emotional exhaustion levels of special education teachers were found to be 'moderate,' while the levels of depersonalization and personal accomplishment burnout were 'low.' Gender was identified as an influential variable in professional commitment, with female special education teachers demonstrating higher levels of professional commitment compared to male teachers. The gender variable was not found to have an effect on determining the burnout levels of special education teachers. The research established a moderately negative relationship between the perceived professional commitment of special education teachers and emotional exhaustion and depersonalization sub-dimensions of burnout, as well as a moderately positive relationship with the personal accomplishment sub-dimension. Additionally, burnout was identified as a significant predictor of professional commitment, specifically emotional exhaustion and personal accomplishment sub-dimensions. To enhance professional commitment among special education teachers, it is recommended to implement institutional and individual measures to reduce burnout.

## GİRİŞ

Öğretmenlik, eğitim ve öğretim ile ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği olarak tanımlanmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) belirlediği 2023 Eğitim Vizyonu'nunda (MEB, 2017), ana faktörün “öğretmen” olduğu ve hiçbir eğitim sisteminin öğretmen niteliğini aşamadığı belirtilmiştir. Eğitim politikalarında gerçekleştirilecek tüm reform ve iyileştirme çabalarındaki başarının büyük ölçüde öğretmenlerin mesleki yeterliklerine, algılarına ve adanmışlıklarına bağlı olduğu ifade edilmiştir. İnsanların yetiştirilmesi ve geliştirilmesi için çalışan okulların daha etkili ve aktif olmaları, bu kurumlarda çalışanların, görevlerini daha istekli yapmalarına bağlıdır. Bu isteklilik çalıştığı özel gruplar nedeniyle özel eğitim öğretmenleri için daha da önemli olabilmektedir. Bu nedenle de özel eğitim öğretmenlerinin motivasyonunun diğer alanlarındaki öğretmenlere göre daha fazla olması beklenmektedir (Özdoğru, 2021).

Özel eğitim; normal gelişim gösterenlerden farklı olarak özel gereksinimli çocuklara sunulan, yetersizliğin engele dönüştürmesini önleyen, engelli bireylerin yeterliliklerini arttırarak toplum içinde kaynaşmasını ve üreten, bağımsız bireyler olmasını sağlayacak becerileri geliştiren bir eğitimidir (Ataman, 2005). Özel gereksinimli öğrenci, bedensel ve mental yetersizlikleri yüzünden özel bir bilgi, ilgi ve iletişime ihtiyaç duyar. Bu nedenle tipik gelişim gösteren öğrencilere karşın özel gereksinimli öğrencilerle çalışma koşulları daha zorlayıcıdır (Başaran, 2001; Pugach ve Johnson, 1995). Çocukların daha uzun sürede öğrenmeleri nedeniyle, küçük adımlarla ilerlenmesi gerekli olan ancak, uzun bir maraton koşusu olarak tanımlanan özel eğitimin niteliği gereği, öğretmenlerin de kendilerini sürekli olarak yetiştirmeleri ve yenilenmeleri zorunludur (Vızlı, 2005). Bununla birlikte özel gereksinimli öğrencilerle çalışan öğretmenlerin aldığı ücret, çalıştığı ortamlar, kullandıkları materyaller ve eğitim koşulları açısından motivasyonu arttırıcı olanaklara sahip olmadıkları da görülmektedir (Yavuz ve Yıkmış, 2021). Bundan dolayı özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin, fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan “tipik” olarak tanımlanan gelişmiş çocuklarla çalışan öğretmenlere göre daha çok yıprandıkları ve tükendikleri ifade edilmektedir (Akçamete

vd., 2001; Embich, 2001).

Freudenberger'e göre (1974) tükenmişlik, aşırı iş yükü nedeniyle insanların duygusal yönden tükenerek işlerinin gereklerini yerine getirememeleridir. Maslach (1978) ise öğretmenlik gibi insanlarla iç içe çalışan mesleklere sahip olanlarda tükenmişliğin, genellikle duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinde azalma şeklinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Duygusal tükenme; bireyde yorgunluk, enerjisizlik ve duygusal çarpıtma gibi belirtiler ile ortaya çıkmaktadır ve tükenmişliğin en açık bir şekilde gözlenebilen önemli bir göstergesidir (Arı ve Bal, 2008; Gündüz, 2005; Kaçmaz, 2005). Duygusal açıdan tükenmiş bir birey, verimli çalışmadığını ve işindeki kişilere karşı daha az sorumlu davrandığını düşünür. Böyle düşünen bireyin de stres düzeyi artar. Bu nedenle birey için işe gitmek büyük bir endişe kaynağına dönüşür (Arı ve Bal, 2008; Maslach vd., 2001; Sweeney ve Summers, 2002; Torun, 1997). Duyarsızlaşma; bireyin duygudan yoksun bir tavır takınması, çalıştığı ya da hizmet verdiği bireylerin insan olduğunu önemsememesi, onlara eşya gibi davranmaya başlaması şeklinde açıklanan bir durumdur (Kaçmaz, 2005). Duyarsızlaşmada kişi insancılıktan uzaklaşarak, katı, alaycı, küçümseyen, kayıtsız ve duygusuz bir tutum sergiler. Kişisel başarısızlıkta ise birey kendisine ve diğerlerine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyerek olumsuz bir tutum ve davranış gösterir. Bu durum bireylerin gerek mesleki gerekse kişisel açıdan yetersizlik hissetmelerine neden olur (Maslach vd., 2001). Kontrol eksikliği ve çaresizlik yaşayan bireyin motivasyonu düşer.

Tükenmiş kişilerde; aniden ortaya çıkan öfke patlamaları, sürekli yaşanan yalnızlık, çaresizlik, umutsuzluk, kızgınlık ve engellenmişlik en fazla görülen duygu ve davranışlardır (Kaçmaz, 2005). Tüm boyutları ile incelendiğinde tükenmişliğin bireyin mesleğine karşı tutumunu ve bağlılığını etkileyebileceği anlaşılmaktadır. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde (2018) özel eğitim sınıflarında en fazla 10 öğrenci bulundurulabileceği belirtilmiş olmakla birlikte dezavantajlı gruplara verilen özel eğitimde; konuların öğretilmesinin zor olması, bu çocuklara verilen eğitimde gelişimin çok yavaş ilerlemesi,

öğrencilerde yoğun davranış problemlerinin gözlenmesi (Billingsley ve Cross, 1991; Hastings ve Brown, 2002; Sucuoğlu ve Kuloğlu, 1996) ve öğretmenlerinin öğretme sürecinde mesleki doyumunu yakalayamaması gibi nedenler tükenmişliği de beraberinde getirmektedir (Arslan ve Arslan, 2014; Oruç, 2007). Tükenmişlik yaşayan öğretmenlerde de; öğrencilere yönelik olumsuz davranışların artması, sınıf içi problemlerde hoşgörünün azalması, derse hazırlıksız gelme, iş performansının düşmesi, işe yönelik tutumun olumsuzlaşması, işe devamsızlık, işten ayrılma isteği ve fiziksel ve ruhsal sağlığın bozulması ile yaşam kalitesinin düşmesi gözlenmektedir. Öğretmen tükenmişliğine bağlı ortaya çıkan bu sorunlar yalnızca o kişinin kendisini etkilemekle kalmayıp, yakın çevresindeki öğrencilerini, okulu ve velileri de olumsuz etkilemektedir. Bunun sonucu olarak da öğretmenin verdiği eğitim öğretim hizmetlerinin niteliği ve niceliğinde de bozulmalar görülmektedir (Cemaloğlu ve Kayabaşı, 2007; Çokluk, 2001; Girgin ve Baysal, 2005).

Maslach ve Jackson (1984), birçok öğretmenin mesleğin başlangıcında idealist beklentilere sahip olduğunu ancak sonraki yıllarda beklentileri ile ilgili yaşadıkları hayal kırıklığı nedeniyle meslekten soğuduğunu belirtmişlerdir. Mesleğe yeni başlayan genç öğretmenler, ilk yıllarda öğrencilerinin hayatlarını etkileyerek dünyayı da değiştirmek istediklerini söyleyerek başlangıçta, mesleklerine yüksek düzeyde bağlı olduklarını göstermektedirler (Lortie, 1975). Ancak bu yüksek, idealist beklenti ve amaçlara rağmen sonraki yıllarda karşılaşılan gerçekler öğretmenlerin tükenmelerine, mesleğe yönelik olumsuz tutum ve düşüncelerinin artmasına neden olmaktadır (Farber, 1991). Bu bağlamda öğretmenlerin mesleğe bağlılıklarının düşük olması ve meslekten ayrılmayı düşünüyor olmalarının en önemli sebeplerinden biri olarak tükenmişlik gösterilmektedir (Gargiulo ve Wisniewski, 1997).

Mesleki bağlılık, bireyin belirli bir alanda beceri ve uzmanlık kazanmak üzere yaptığı çalışmalarının sonucunda mesleğini, yaşamında ne derece merkezi bir yerde ilişkilendirdiğidir (Baysal ve Paksoy, 1999; Lee vd., 2000). Bir başka ifade ile “üyesi olunan meslek için gayret göstererek, mesleki hedef, değer, norm ve etik ilkelere bağlı kalarak” mesleki kimliği ön plana çıkarmaktır

(Lanchman ve Aranya, 1986). Birey mesleğinde uzun seneler geçirip, mesleğinin kendisi için daha da önemli olmasıyla birlikte, mesleğinin değer ve ideolojisini içselleştirmeye başlamaktadır. Bu şekilde gelişen mesleki bağlılık üç başlıkta değerlendirilmektedir. Bunlar; işe yönelik genel tutum, mesleki planlama düşüncesi ve işin nispi önemidir (Morrow, 1983). Bireyin işine yönelik değer yargıları işe yönelik genel tutumunu oluşturur. Bu durumda birey hayatı ile işini özdeşleştirir. Örneğin, “hayattan zevk almak için meslek veya işten memnun olmak şarttır” gibi ifadeler geliştirir. Mesleki planlama düşüncesin de ise birey, ilerisi için mesleğine ilişkin çeşitli yatırımlar yapar. Birey mesleğine ilişkin uzun vadeli fikir ve planlar üreterek kendisini geliştirmeye ve ilerlemeye çalışır. Blau’ya göre bireylerin bu yöndeki gayretleri, farklı yayın organlarından, eğitim ile mesleki kurumlardan ve çeşitli fırsatlardan faydalanmaları, mesleklerine yönelik toplantılara katılmalarıyla gözlenebilmektedir (Blau, 1985). İş ile işin dışında kalan faaliyetler arasındaki tercih ise işin nispi önemini ifade etmektedir.

Mesleki bağlılık bireyin yaşam doyumunu arttırmaktadır. Çünkü bireyin iş yaşamı, mesleği yaşamının da bir parçasını oluşturmaktadır. Mesleki bağlılık algısının tutum ve davranışa dönüşmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü bağlılık, kişinin benimsediği mesleki inanışlara dayalı olarak, bunların gerektirdiği eylemlere yönelik bir kişisel adanmışlığı içerir. Meyer ve ark. (1993) ise mesleki bağlılığı “bireylerin meslekleri ile aralarında geliştirdikleri psikolojik ilişki ve mesleklerine yönelik duygusal tepkileri” olarak tanımlamışlardır. Bu kapsamda mesleki bağlılık düzeyleri yüksek olan çalışanlar, yetenek ve becerilerini geliştirmek için çaba sarf eden, kariyeri için efor harcayan, mesleğinde ilerlemeye çalışan ve meslekten ayrılma niyeti düşük olan bireylerdir (Lee vd., 2000, s.800). Dolayısıyla bu bireyler, mesleğin getirdiği zorluklarla baş edebilme ve işten ayrılma yönündeki isteklerini dizginleme gibi tutumlar sergileyebileceklerdir.

Yapılan araştırmalar sonucunda öğretmenlerde tükenmişliğin artması ve mesleki bağlılığın azalmasının eğitim hizmetlerinin kalitesinde bir bozulmaya ve işten ayrılmalara yol açabileceği öngörülmektedir. Özel eğitimcilerin, giderek artan eğitim ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilmesi ve özel ihtiyaçları olan öğrencilerle

çalışmanın yarattığı zorlayıcı ortamı başarılı bir şekilde yönetebilmesi ancak araştırma ve stratejik planlamalar yapmakla mümkün olabilecektir. Alanyazında özel eğitim öğretmenlerinin yalnızca tükenmişlik düzeylerini (Çabuk, 2015; Çelebi, 2013; Göç, 2021; Kulaksız vd., 2003; Özmen, 2001; Saraç, 2018; Şahin ve Şahin, 2012; Yavuz ve Yıkılmış, 2021) inceleyen araştırmalar yanında; denetim odağı, öz yeterlik, mesleki yetkinlik, örgütsel bağlılık, örgütsel sessizlik, iş ve yaşam doyumu, öznel iyi oluş, psikolojik dayanıklılık ve işten ayrılma niyeti ile tükenmişlikleri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Avşaroğlu ve Mistan, 2018; Berk ve Aliyev, 2022; Çankıran, 2019; Çiftçi Öztürk vd., 2015; Dere Çiftçi, 2015; Dinç, 2018; Karahan ve Uyanık Balat, 2011; Soner ve Yılmaz, 2020; Yavuz, 2019). Ancak, özel eğitim öğretmenlerinde mesleki bağlılığı ve tükenmişlik ile arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Farklı meslek gruplarıyla yürütülen araştırmalarda da mesleki bağlılığın daha çok örgütsel bağlılık ve iş doyumu değişkenleri ile ilişkilendirilerek incelendiği, tükenmişlik ile ilişkilendirilerek yapılan çalışmaların az olduğu anlaşılmaktadır (Doğan vd., 2017; Hayes, 2010; Khan ve Hussain, 2014; Uştu ve Tümkaya, 2017). Özel gereksinimi olan öğrencilerin öğretmenleri, diğer sınıflarda öğretmenlik yapanlara kıyasla sağladıkları yoğun bireyselleştirilmiş öğretim nedeniyle tükenmişlik açısından daha yüksek risk altındadır. Araştırmalar, tükenmişliğin azalması durumunda mesleki bağlılığın arttığını ortaya koymaktadır. Mesleki bağlılık ve tükenmişlik eğitim alanında etkili bir öğretme-öğrenme sürecini sağlama ve oluşturma konusunda önemlidir. Mesleki olarak kendini adanmış ve tükenmişlik düzeyi düşük olan bir öğretmen, sistemde verimli ve etkili bir şekilde çalışmak için daha çok çaba sarf edecek ve meslekten ayrılmayı düşünmeyecektir. Özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik ve mesleki bağlılık düzeylerinin incelenmesi öğretmenlerin, meslekten ayrılma olasılıklarının öngörülmesi, bunu engelleyici önlemlerin alınması, daha çok doyum sağlayıcı çalışma ortam ve koşullarının planlanması açısından önemli olmaktadır. Çalışanların mesleğe ilişkin olumlu deneyim, fırsatlar ve tatmin düzeyi arttıkça mesleki bağlılık düzeyleri artmakta böylece hem bireyler hem de çalıştığı kurumlar

için olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle özel eğitim öğretmenlerinin yaşadığı tükenmişlik ile mesleki bağlılıkları arasındaki ilişkinin ortaya konması, aynı zamanda verilen eğitim hizmetinin niteliğini belirlemek ve iyileştirmek açısından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın, mesleki bağlılık ile tükenmişlik arasındaki ilişkiye dayalı olarak özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerini azaltıcı ve mesleki bağlılıklarını artırıcı stratejik planlamaların yapılması açısından katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca öğretmenliğin daha çok kadın mesleği olarak algılanması ve çoğunlukla kadınlar tarafından tercih edilmesi (Pişkin ve Parlar, 2021) tükenmişlik ve mesleki bağlılığın cinsiyete göre incelenmesini önemli kılmaktadır. Buradan hareketle araştırmada genel olarak; özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik ile mesleki bağlılık düzeylerinin cinsiyete ve aralarındaki ilişkiye göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık ve tükenmişlik algıları hangi düzeydedir?
2. Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık ve tükenmişlik algıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılıkları ile tükenmişlik algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Özel eğitim öğretmenlerinin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık algıları mesleki bağlılık algılarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

## YÖNTEM

### Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılıkları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçladığından ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama modeli, genel olarak araştırmacılar tarafından manipüle edilmemiş veya manipüle edilemeyen değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Fitzgerald vd., 2004).

## Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Türkiye'nin farklı bölgelerindeki devlet okullarında, farklı kademelerde görev yapmakta olan özel eğitim öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Türkiye'nin farklı illerinden katılım göstermeye gönüllü olan ve devlet okullarının farklı kademelerinde çalışan 200 özel eğitim öğretmeni oluşturmuştur. Örneklemin seçiminde olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu örneklemede halihazırda mevcut olan, gönüllü ya da kolaylıkla örnekleme dâhil edilebilecek katılımcılar araştırmaya dâhil

edilir (Christensen vd., 2015, s.172). Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğunun kadın (%65.0) olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin büyük bir kısmı 26-30 yaş (%27.0) aralığında bulunmaktadır. Öğretmenler, çoğunlukla evli (%68.0) ve lisans (%86.0) mezunu olup, daha çok 0-5 yıl (%34.5) arasında hizmet süresine sahiptir. İlkokulda çalışan öğretmenlerin oranı (%43.5) çoğunluktadır. Onları ortaokul (%35) ve lise (%21.5) kademesinde çalışan öğretmenler izlemektedir. Veri Toplama Araçları

**Tablo 1. Araştırmaya Katılan Özel Eğitim Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri**

| Değişkenler            | Gruplar        | n          | %          |
|------------------------|----------------|------------|------------|
| Cinsiyet               | Kadın          | 130        | 65.0       |
|                        | Erkek          | 70         | 35.0       |
| Yaş                    | 20-25          | 22         | 11.0       |
|                        | 26-30          | 54         | 27.0       |
|                        | 31-35          | 34         | 17.0       |
|                        | 36-40          | 44         | 22.0       |
|                        | 41-45          | 46         | 23.0       |
|                        | Öğrenim durumu | Lisans     | 172        |
|                        | Lisansüstü     | 36         | 14.0       |
| Meslekte hizmet süresi | 1-5            | 69         | 34.5       |
|                        | 6-10           | 49         | 24.5       |
|                        | 11-15          | 36         | 18.0       |
|                        | 16-20          | 28         | 14.0       |
|                        | 21+            | 18         | 9.0        |
| Görev yaptığı kademe   | İlkokul        | 87         | 43.5       |
|                        | Ortaokul       | 70         | 35.0       |
|                        | Lise           | 43         | 21.5       |
| Medeni durum           | Evli           | 136        | 68.0       |
|                        | Bekâr          | 64         | 32.0       |
| <b>Toplam</b>          |                | <b>200</b> | <b>100</b> |

Araştırmada veriler, Kişisel Bilgi Formu, Mesleki Bağlılık Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Envanteri- Eğitimci Formu ile toplanmıştır.

### Mesleki Bağlılık Ölçeği

Blau (1985), tarafından geliştirilen mesleki bağlılık ölçeği tek boyutlu olarak 8 maddelik 7'li Likert şeklinde oluşturulmuştur. Orijinal çalışmada ölçeğin güvenilirlik düzeyi ( $\alpha=.67$ ) olarak saptanmıştır. Ölçeğin Türkiye'deki uyarılma çalışması Tak ve Çiftçioğlu (2008), tarafından gerçekleştirilmiştir. Tak ve Çiftçioğlu'nun (2008) yaptığı uyarılma çalışmasında ölçeğin güvenilirlik düzeyi ( $\alpha=0.77$ ) ve madde toplam korelasyonu (0.27) şeklinde hesaplanmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçekteki sekiz ifadenin faktör yüklerinin (.41) ile (.81) arasında değiştiği anlaşılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizine göre de mesleki bağlılığı ölçme gücü oldukça yüksek bulunmuştur. Ayrıca doğrulayıcı faktör analizi sonuçları sekiz maddelik ölçeğin iyi bir uyuma sahip olduğunu da göstermiştir ( $\chi^2(20)=87.74$ , GFI= 0.92, AGFI= 0.86, CFI=0.88, SRMR=0.07, RMSEA=0.11). Ölçekte yüksek puan mesleki bağlılığın da yüksek olduğunu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen Cronbach Alpha değeri ise

( $\alpha=.81$ ) olarak hesaplanmıştır. Mesleki bağlılık ölçeğindeki derecelendirme seçeneklerinin puanlara ilişkin dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

### Maslach Tükenmişlik Envanteri- Eğitimci Formu

Maslach ve ark. (1996), tarafından oluşturulan envanterin Türkçeye uyarlanması İnce ve Şahin (2013) tarafından yapılmıştır. Envanterin; Duygusal tükenme, Duyarsızlaşma ve Kişisel başarı olarak adlandırılan üç alt boyuttu bulunmaktadır. Envanter, 7'li Likert şeklinde derecelendirilen toplam 22 maddeden oluşmaktadır. Kişisel başarı boyutunda alınan yüksek puanlar düşük düzeyde tükenmişliği ifade etmektedir. Kişisel başarı boyutunun puanlanması ve yorumlanması arasındaki ters yönlü ilişkiden dolayı bu boyut Kişisel başarısızlık olarak da nitelendirilmektedir. Bu nedenle yapılan bu çalışmada da bu alt boyut Kişisel başarısızlık şeklinde ifade edilmiştir. İnce ve Şahin (2015) tarafından Duygusal tükenme boyutu için Cronbach Alpha katsayısı 0.88, Duyarsızlaşma boyutu için 0.78 ve Kişisel başarı boyutu için 0.74 olarak hesaplanmıştır. Yapılan bu çalışma kapsamında alt boyutlar için elde edilen Cronbach Alpha değerleri ise; Duygusal tükenmede 0.90, Duyarsızlaşmada 0.75 ve Kişisel başarısızlıkta 0.82 şeklindedir. Tükenmişlik envanterinin alt boyutlarına yönelik değerlendirme düzeyleri sırasıyla; Duygusal Tükenme için (0-16 Düşük/ 17-26 Orta / 27+ Yüksek); Duyarsızlaşma için (0-8 Düşük/ 9-13 Orta /14+ Yüksek); Kişisel Başarısızlık için (37+ Düşük/ 36-31 Orta / 30-0 Yüksek) şeklinde yapılmaktadır.

Duygusal Tükenme ve Duyarsızlaşma alt boyutlarında dereceler Hiçbir zaman (0), Her gün (6) olacak şekilde puanlanırken, Kişisel Başarısızlık alt boyutunda dereceler Hiçbir zaman (6), Her gün (0) olacak şekilde ters olarak puanlanmaktadır. Envanterde puanlama her bir alt boyut için ayrı ayrı yapılmakta olup toplam puan kullanılmamaktadır.

### Kişisel Bilgi Formu

Bu form çalışmaya katılanların cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, meslekteki hizmet süresi, görev yaptığı öğretim kademesi ve medeni durum gibi sosyo-demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

**Tablo 2. Mesleki Bağlılık Ölçeğindeki Derecelendirme Seçeneklerinin Puanlara Göre Dağılımı**

| Seçenekler              | Puanlar | Puan Aralığı | Ölçek Değerlendirme    |
|-------------------------|---------|--------------|------------------------|
| Kesinlikle katılıyorum  | 7       |              |                        |
| Katılıyorum             | 6       |              |                        |
| Kısmen katılıyorum      | 5       |              | 0-28 / Orta düzey      |
| Kararsızım              | 4       | 1-56         | 29-56/ Orta üstü düzey |
| Kısmen katılmıyorum     | 3       |              |                        |
| Katılmıyorum            | 2       |              |                        |
| Kesinlikle katılmıyorum | 1       |              |                        |

### Verilerin Analizi

Elde edilen veriler öncelikle normallik testine tabi tutulmuştur. Verilerin dağılımının değerlendirilmesi için basıklık ve çarpıklık değerleri ile Kolmogorov-Simirnov testi sonuçları incelenmiştir. Normallik testine ilişkin bilgiler Tablo 3’ de verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, değişkenler açısından tüm verilerin Kolmogorov-Simirnov test sonucunun anlamsız olduğu görülmektedir ( $p>0.05$ ). Bu durumda verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Ayrıca, ölçek verilerinin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin -1.5 ve +1.5 arasında olduğu saptanmıştır. Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1.5 ve +1.5 arasında olması normal dağılım olarak kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Normal dağılım sonuçlarına dayalı olarak parametrik istatistik teknikleri seçilmiştir. Cinsiyet değişkenine ilişkin grup ortalamalarının karşılaştırılmasında t-testi, diğer verilerin analizinde ise ortalama, standart sapma, Pearson korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon tekniğinden yararlanılmıştır.

### BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular alt problemler doğrultusunda sırasıyla sunulmuştur.

#### 1. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Mesleki Bağlılık ve Tükenmişlik Algı Düzeyleri

Tablo 4’de özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık ve tükenmişlik algı düzeylerine ilişkin sonuçlar görülmektedir.

Tablo 4’deki ortalamalara bakıldığında, özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık algı düzeylerinin ortalamasının üstünde ( $\bar{x}= 39.56$ ) olduğu anlaşılmaktadır. Tükenmişliğin alt boyutları olan; duygusal tükenme ( $\bar{x}= 19.07$ ) alt boyutuna ilişkin algılarının “orta” düzeyde, duyarsızlaşma ( $\bar{x}= 3.69$ ) ve kişisel başarısızlık ( $\bar{x}= 38.29$ ) alt boyutlarına ilişkin algılarının ise “düşük” düzeyde olduğu görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin duygusal tükenme algı düzeylerinin, duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık algı düzeylerinden daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

**Tablo 3. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Normallik Testi Sonuçları**

| Değişkenler          | Kolmogorov-Simirnov |     |      | Çarpıklık(Skewness) | Basıklık (Kurtosis) |
|----------------------|---------------------|-----|------|---------------------|---------------------|
|                      | İstatistik          | sd  | p    |                     |                     |
| Mesleki Bağlılık     | .122                | 200 | .093 | -.611               | -.102               |
| <b>Tükenmişlik</b>   |                     |     |      |                     |                     |
| Duygusal Tükenme     | .182                | 200 | .119 | .561                | -.401               |
| Duyarsızlaşma        | .075                | 200 | .068 | 1.451               | 1.488               |
| Kişisel Başarısızlık | .049                | 200 | .066 | -1.371              | 1.496               |

**Tablo 4. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Mesleki Bağlılık ve Tükenmişlik Algı Düzeyleri**

| Değişkenler          | n   | $\bar{x}$ | Ss    | Min | Max | Düzyer           |
|----------------------|-----|-----------|-------|-----|-----|------------------|
| Mesleki Bağlılık     | 200 | 39.56     | 9.11  | 12  | 55  | Ortalamanın üstü |
| <b>Tükenmişlik</b>   |     |           |       |     |     |                  |
| Duygusal Tükenme     | 200 | 19.07     | 13.04 | 0   | 53  | Orta             |
| Duyarsızlaşma        | 200 | 3.69      | 5.09  | 0   | 23  | Düşük            |
| Kişisel Başarısızlık | 200 | 38.29     | 8.32  | 0   | 48  | Düşük            |

## 2. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Cinsiyete Göre Mesleki Bağlılık ve Tükenmişlik Algıları

Özel eğitim öğretmenlerinin cinsiyete göre mesleki bağlılık ve tükenmişlik algılarına ilişkin t testi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5’deki t-testi sonuçları incelendiğinde, özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ( $t(198)=2.597, p<0.05$ ) görülmüştür. Aritmetik ortalamalar dikkate alındığında kadın özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık algılarının erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Yapılan test sonuçlarına göre özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik alt boyutlarına ilişkin algılarının ise cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır ( $p>.05$ ). Bu sonuca göre özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık algılarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği, buna

karşın tükenmişlik algılarında anlamlı bir fark yaratmadığı söylenebilir.

## 3. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Mesleki Bağlılık ve Tükenmişlik Algıları Arasındaki İlişki

Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık ile tükenmişlik algıları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6’ya bakıldığında, özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık algıları ile tükenmişliğin; duygusal tükenme ( $r= -.624$ ) ve duyarsızlaşma ( $r= -.402$ ) alt boyutları arasında negatif yönde orta düzeyde; kişisel başarısızlık ( $r= .354$ ) alt boyutu arasında ise pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık algıları arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşma algılarının azaldığı, kişisel başarı algılarının ise arttığı söylenebilir.

**Tablo 5. Cinsiyete Göre Mesleki Bağlılık ve Tükenmişlik Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları**

| Bağımlı Değişken     | Cinsiyet | n   | $\bar{x}$ | Ss    | sd  | t      | p    |
|----------------------|----------|-----|-----------|-------|-----|--------|------|
| Mesleki Bağlılık     | Kadın    | 130 | 40.83     | 8.39  | 198 | 2.597  | .011 |
|                      | Erkek    | 70  | 37.20     | 9.94  |     |        |      |
| <b>Tükenmişlik</b>   |          |     |           |       |     |        |      |
| Duygusal Tükenme     | Kadın    | 130 | 19.60     | 12.47 | 198 | 0.799  | .426 |
|                      | Erkek    | 70  | 18.03     | 14.06 |     |        |      |
| Duyarsızlaşma        | Kadın    | 130 | 3.35      | 4.54  | 198 | -1.178 | .241 |
|                      | Erkek    | 70  | 4.31      | 5.95  |     |        |      |
| Kişisel Başarısızlık | Kadın    | 130 | 38.91     | 6.82  | 198 | 1.269  | .207 |

**Tablo 6. Mesleki Bağlılık ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki**

| Değişkenler             | Duygusal Tükenme | Duyarsızlaşma  | Kişisel Başarısızlık |
|-------------------------|------------------|----------------|----------------------|
| Duygusal Tükenme        | 1                |                |                      |
| Duyarsızlaşma           | .529**           | 1              |                      |
| Kişisel Başarısızlık    | -.324**          | -.367**        | 1                    |
| <b>Mesleki Bağlılık</b> | <b>-.624**</b>   | <b>-.402**</b> | <b>.354*</b>         |

\*\* $p<0.01$



**Tablo 7. Mesleki Bağlılığın Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları**

| Değişkenler                         | B                           | Standart hata | $\beta$ | t      | p    | İkili r | Kısmi r |
|-------------------------------------|-----------------------------|---------------|---------|--------|------|---------|---------|
| <b>Sabit</b>                        | 5.069                       | .360          |         | 14.084 | .000 |         |         |
| <b>Duyusal Tükenme</b>              | -.426                       | .051          | -.542   | -8.328 | .000 | -.624   | -.511   |
| <b>Duyarsızlaşma</b>                | -.064                       | .074          | -.058   | -.868  | .386 | -.402   | -.062   |
| <b>Kişisel Başarısızlık</b>         | .173                        | .065          | .158    | 2.653  | .009 | .354    | .186    |
| <b>R= 0.646</b>                     | <b>R<sup>2</sup>= 0.417</b> |               |         |        |      |         |         |
| <b>F<sub>(3-196)</sub> = 46.813</b> | <b>p = .000</b>             |               |         |        |      |         |         |

#### 4. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Mesleki Bağlılık Algılarının Yordayıcısı Olarak Tükenmişlik

Özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişliğin alt boyutları olan; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık algılarının mesleki bağlılık algılarını yordamasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7’deki yordayıcı değişkenlerle (duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık) bağımlı değişken (mesleki bağlılık) arasındaki ikili ve kısmi korelasyonlar incelendiğinde duygusal tükenme ile mesleki bağlılık arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişkinin ( $r = -0.624$ ) olduğu, diğer değişkenler kontrol edildiğinde de iki değişken arasında negatif ve orta düzeyde ( $r = -0.511$ ) bir korelasyon olduğu anlaşılmaktadır. Duyarsızlaşma ile mesleki bağlılık arasında da negatif ve orta düzeyde bir ilişkinin ( $r = -0.402$ ) olduğu, ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun ( $r = -0.062$ ) negatif ve düşük düzeyde hesaplandığı görülmektedir. Kişisel başarısızlık ile mesleki bağlılık arasında ise pozitif ve orta düzeyde bir ilişkinin ( $r = 0.354$ ) olduğu, ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun pozitif yönde düşük düzeyde ( $r = 0.186$ ) olduğu anlaşılmaktadır.

Duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık değişkenleri birlikte öğretmenlerin mesleki bağlılık puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki göstermektedir ( $R = 0.646$ ,  $R^2 = 0.417$ ). Tükenmişlik ölçeğinin üç alt boyutu birlikte Mesleki Bağlılıktaki toplam varyansın yaklaşık % 42’sini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına ( $\beta$ ) göre yordayıcı değişkenlerin mesleki bağlılık puanı üzerindeki görece önem sırası duygusal tükenme ( $\beta = -.542$ ), kişisel başarısızlık ( $\beta = .158$ ) ve duyarsızlaşma ( $\beta = -.058$ ) alt boyutları şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, tükenmişlik ölçeğinin yalnızca duygusal tükenme ( $t = -8.328$ ,  $p < .05$ ) ve kişisel başarısızlık ( $t = 2.653$ ,  $p < .01$ ), alt boyutlarının mesleki bağlılık üzerinde anlamlı yordayıcıları olduğu görülmektedir. Duyarsızlaşma ( $t = -.868$ ,  $p > .05$ ), alt boyutunun ise önemli bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmıştır.

#### SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Tükenmişlik ile mesleki bağlılık arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık düzeylerinin ortalamasının üstünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç özel eğitim öğretmenlerinin kendilerini çalıştıkları kurumun bir parçası olarak gördüklerini ve mesleğin değer ve ideolojisini büyük oranda içselleştirdiklerini göstermektedir. Buna dayanarak özel eğitim öğretmenlerinde mesleki bağlılığın ortalamasının üstünde çıkması kurumsal aidiyet ve işi önemseme gibi nedenlerle açıklanabilir. Doğrudan özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılıklarını inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır ancak, farklı öğretmen grupları ile yapılan araştırmalar öğretmenlerin mesleki bağlılık düzeylerine ilişkin sonuçların değiştiğini göstermiştir. Bu araştırmaların bir kısmı öğretmenlerin mesleki bağlılıklarının yüksek düzeyde olduğunu bildirirken, bazıları orta, bazıları da düşük düzeyde olduğuna ilişkin bir

sonuç elde ettiklerini belirtmişlerdir (Ataç, 2019; Begum ve Alam; 2021; Bogler ve Nir, 2014; Çalık, 2019; Hıdıroğlu Özkan, 2021; Khan ve Hussain, 2014; Örgen, 2020; Rani, 2019; Sood ve Anand, 2010; Tindowen, 2019; Uştu ve Tümkaya, 2017). Öğretmenlerin mesleki bağlılıkları eğitim, okul başarısı ve iş performansında etkilidir. Mesleki bağlılığı yüksek olanlar, mesleklerindeki başarıyı ya da başarısızlığı kendi başarıları olarak içselleştirirler (Harmankaya, 2018; Giffords, 2003; Shukla, 2014). Mesleki bağlılığın düşük olması, okulların verimliliğini ve öğretmenlerin performanslarını olumsuz etkilemekte ya da mesleği terk etmelerine yol açabilmektedir. Bu yüzden mesleki bağlılığın yüksek olması istenilen bir durumdur. Araştırmalarda öğretmenlerin mesleki bağlılıklarına ilişkin farklı sonuçların elde edilmesinde, algılanan çalışma ortamlarının etkili olduğu belirtilmektedir. Öğretmenler çoğunlukla, okul yöneticilerinin kendilerine rehberlik ve motive etmeleri nedeniyle mesleklerine bağlı olduklarını ifade etmektedir (Conley ve You, 2017; Khan ve Hussain, 2014; Soini vd., 2019).

Sonuçlar özel eğitim öğretmenlerinin, duygusal tükenme düzeylerinin 'orta', duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlıktaki tükenmişlik düzeylerinin ise 'düşük' olduğunu göstermiştir. Davranışsal ve duygusal sorunları olan çocuklarla ilgilenmek özel eğitim öğretmenlerinin duygusal açıdan daha fazla tükenmelerine yol açmış olabilir. Ancak özel eğitim öğretmenleri sınıfta katılımı ve başarıyı arttırmaktan da sorumludur. Bu bağlamda öğretmenler mesleki değer, norm ve etik ilkelere bağlı olarak sorumluluklarını yerine getirdiklerini düşündükleri için duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık açısından düşük düzeyde tükenmişlik bildirmiş olabilirler. Özel eğitim öğretmenlerinin düşük düzeyde tükenmişlik yaşadığı rapor edilen araştırmalarda, düzeyi değişmese de tükenmişliğin devam ettiğine dikkat çekilmektedir. Yapılan araştırmalarda özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin yüksek olmadığı fakat demografik özelliklere, okul koşullarına ve kişisel özelliklere bağlı olarak tükenmişlik düzeylerinin farklılık gösterdiği belirtilmiştir (Atahan ve Demirhan, 2022; Mutkins vd., 2011; Özkan ve Dağdelen, 2022; Platsidou ve Agaliotis, 2008; Soini vd., 2019). Bu araştırma sonucundan farklı olarak Akçamete ve ark. (1998) ile Sarı (2004), özel

eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin kişisel başarı alt boyutunda daha fazla tükenmişlik gösterdiklerini belirlemişlerdir. Çankıran (2019) ise özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin; duygusal tükenme ve kişisel başarı alt boyutlarında düşük, duyarsızlaşma alt boyutunda ise çok düşük düzeyde tükenmişliğe sahip olduklarını saptamıştır. Bunların yanında özel eğitimde çalışan öğretmenlerin, orta düzeyde tükenmişlik yaşadığını belirleyen araştırma sonuçları da mevcuttur (Avşaroğlu ve Mistan, 2018; Çabuk, 2015; Karacan, 2012). Bazı araştırmalarda da özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıkları bildirilmiştir (Akıncı, 2016; Korucu, 2005; Şahin ve Şahin, 2012; Yavuz, 2019). İncelenen araştırmalardan özel eğitim öğretmenlerinin, tükenmişlik düzeylerine ilişkin sonuçların farklılaştığı anlaşılmaktadır. Özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin çoğunluğu bedensel, duygusal ya da zihinsel açıdan hassas ve kırılabilir bir özellik taşımaktadır. Bu öğrencilerin akademik ve sosyal gelişmelerinin daha yavaş ve zorlayıcı olması nedeniyle özel eğitimde görev yapan öğretmenler, bazen duygusal sorunlar yaşayabilmektedir. Nitekim, Selbi (2018) de araştırmasında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin depresyon stres ve uyku problemlerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Korucu (2005), özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin, yoğun bir tempoda çalıştıklarını ve bu durumun da onları olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Belirtilen bu nedenler özel eğitim öğretmenlerinin duygusal tükenmişlik yaşamalarında etkili olmuş olabilir. Çalışmada öğretmenlerin, duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık alt boyutlarında düşük düzeylerde tükenmişlik yaşamaları; hizmet verdikleri öğrenci grubunun bireysel farklılıkları ve ihtiyaçlarını dikkate aldıklarını, onlara yardımcı olma açısından motivasyonlarını koruduklarını ve işlerinde başarılı olmak için verdikleri çabanın devam etmekte olduğunu göstermesi açısından anlamlı bir bulgudur.

Araştırmada cinsiyetin mesleki bağlılıkta anlamlı bir fark yarattığı ve kadın özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık düzeylerinin erkek öğretmenlerden daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuca paralel olarak farklı branşlardaki öğretmenlerle yapılan bazı çalışmalarda da kadınların mesleki bağlılıklarının daha yüksek olduğu

saptanmıştır (Ataç, 2019; Blau ve Lunz, 1998; Erçek, 2018; Khan ve Hussain, 2014; Uştu, 2014; Ünal, 2015). Buna karşın erkeklerin mesleki bağlılığının daha yüksek olduğunu bildiren araştırmalar da mevcuttur (Aktaş, 2014; Kadyschuk, 1997; Karaman, 2008; Örgen, 2020; Tümkiye ve Uştu, 2017). Bazı çalışmalarda da öğretmenlerin mesleki bağlılıklarına ilişkin algılarının cinsiyete göre değişmediğini gösteren sonuçlara ulaşılmıştır (Bashir, 2017; Begum ve Alam, 2021; Bogler ve Somech, 2004; Çalık, 2019; Ergen, 2016; Gupta ve Kulshreshtha, 2009; Kozikoğlu, 2016; Özkan, 2012; Sakallı Demirok, 2018; Sorensen ve McKim, 2014; Şahin ve Şahin, 2012; Ünal, 2015). Özel eğitim öğretmenliği diğer öğretmenliklere göre hizmet verdiği öğrenci açısından daha zordur. Bu nedenle özel eğitim öğretmenliğini seçen kişilerin daha sabırlı ve özverili olması gerekmektedir (Özdoğru, 2021). Belirtilen bu özellikler ise çoğunlukla kadınlara atfedilen özellikler olarak ifade edilmektedir. Kadınlara ve erkeklere atfedilen toplumsal cinsiyet kalıp yargıları incelendiğinde erkeksi özelliklerin atılgan, korkusuz, akılcı, güvenli, bağımsız, soğukkanlı, güçlü, katı, saldırgan, aktif; kadınsı özelliklerin ise sevecen, duygusal, hassas, ılımlı, bağımlı, şefkatli, boyun eğen mütevazı, narin, bakım veren, pasif gibi sıfatlarla tanımlandığı belirlenmiştir (De Lisi ve Soundranayagam, 1990; Dökmen, 2012; Eagly vd., 2010; Sunar, 1982). Araştırmada kadın öğretmenlerde mesleki bağlılığın daha yüksek çıkması bir meslek olarak özel eğitim öğretmenliğini, erkek öğretmenlere göre daha fazla içselleştirmiş olmalarından kaynaklı olabilir.

Sonuçlar, özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark göstermediğini ortaya koymuştur. Bu sonucu destekleyen birçok çalışmada özel eğitim öğretmenlerinin cinsiyete göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı puanlarının farklılaşmadığı belirlenmiştir (Akçamete vd., 2001; Akıncı, 2016; Aydemir vd., 2015; Çabuk, 2015; Çelebi, 2013; Göç, 2021; Nichols ve Sosnowsky, 2002; Yavuz ve Öztürk, 2016). Bununla birlikte cinsiyetin öğretmenlerin tükenmişlik yaşamalarında etkili bir değişken olduğunu gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Akman, 2019; Erkul, 2014; Dinç, 2018; Girgin, 2010; Karataş, 2009; Soner ve Yılmaz, 2020; Tulunay, 2010). Bu araştırmaların bazılarında kadınların, erkeklere göre

daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadığı bildirilirken (Calabrese ve Anderson, 1986; Karahan ve Balat, 2011; Torun, 1997; Yavuz, 2019); bazılarında ise erkeklerin, kadınlara göre daha fazla tükenmişlik yaşadıkları rapor edilmiştir (Çiftçi Öztürk vd., 2015; Dere Çiftçi, 2015; Friedman, 1991; Girgin ve Baysal, 2005; Otacıoğlu, 2008; Polatçı vd., 2007; Schwab vd., 1986; Yavuz ve Yıkılmış, 2021). Tükenmişlik ile ilgili çalışmalarda genel olarak kadın ve erkeklerdeki tükenmişlik sorunlarının benzer olduğu söylenmekle birlikte kadınlarda duygusal, erkeklerde ise duyarsızlaşma boyutunda yaşanan tükenmişliğin daha fazla görüldüğü belirtilmektedir (Maslach, 1982; Saraç, 2018; Sarı, 2004). Araştırmaların sonuçlarından yola çıkarak tükenmişlikte cinsiyet değişkeninin etkisine ilişkin kesin bir yargıda bulunmak mümkün görünmemektedir. Bu araştırmada tükenmişliğin kadın ve erkek öğretmenlerde farklılaşmamasının nedeni, hem kadın hem de erkek öğretmenlerin benzer çalışma koşullarında hizmet veriyor olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Araştırmada, özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılık algıları ile duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutları arasında negatif yönde orta düzeyde; kişisel başarısızlık alt boyutu arasında ise pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu araştırma sonucuna göre özel eğitim öğretmenlerinin mesleğe bağlılık düzeyleri arttıkça duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeylerinin azaldığı, kişisel başarının (kişisel başarısızlıkta azalmanın) da arttığı anlaşılmaktadır. Bu sonuca paralel olarak Liu ve ark. (2009) da yaptıkları çalışmada, mesleki bağlılıkla tükenmişlik arasında negatif yönde yüksek düzeyde ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Tümkiye ve Uştu'nun (2016), sınıf öğretmenleri ile gerçekleştirdikleri araştırmada benzer şekilde duygusal tükenme ile mesleki bağlılık arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Ancak araştırmacılar, bu çalışmadan farklı olarak duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutu ile mesleki bağlılık arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Kişisel başarı boyutundaki fark, bu alt boyutun ters çevrilerek de puanlanabilmesinden kaynaklanmaktadır. Özel eğitim öğretmenlerinde mesleki yetkinlik, mesleki benlik saygısı, iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkilerin

incelendiği araştırmalarda da bu değişkenler arasında güçlü bir ilişki olduğu, öğretmenlerin mesleki yetkinliği, mesleki benlik saygısı ve iş doyumları yükseldikçe, tükenmişlik düzeylerinin azaldığı bulunmuştur (Avşaroğlu ve Mistan, 2018; Çankıran, 2019; Dere Çiftçi, 2015; Friedman ve Farber, 1992). Öğretmenlerin mesleki bağlılıkları arttıkça tükenmişliklerinin azalması beklenen bir sonuçtur. Öğretmenin başarılı olma isteği, işine bağlılığı ve öğrenci başarısı gibi olumlu eğitimsel sonuçlar tükenmişlik ile ilişkili görülmektedir. Öğretmenlerin severek ve isteyerek mesleklerini yapmaları, mesleklerine bağlı olmaları, doğal olarak tükenmişlik yaşamalarını da azaltacaktır.

Elde edilen sonuçlardan tükenmişliğin, duygusal tükenme ve kişisel başarısızlık alt boyutlarının mesleki bağlılığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu anlaşılmıştır. Duyarsızlaşma alt boyutu ise mesleki bağlılığı yordamada önemli bir etkiye sahip değildir. Burbidge ve ark. (2009) da benzer bir şekilde duygusal tükenme ve kişisel başarıdaki tükenmişliği yordamada, mesleğe duygusal bağlılığın etkisi olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Liu ve ark. (2009) ise kişisel başarıda mesleğe duygusal bağlılığın; duygusal tükenmede mesleğe devam bağlılığının; duyarsızlaşmada ise mesleğe normatif bağlılığın anlamlı bir yordayıcısı olduğunu bulmuşlardır. Bu sonuç mesleğin gerekliliklerini içselleştirerek daha yüksek duygusal bağlılık geliştiren öğretmenlerin kişisel başarılarını arttırmak için daha çok çabaladıkları şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın ekonomik nedenlerle işine zorunlu olarak devam edenlerin ise, işe isteksiz gitmeleri ve etik değerlerden uzaklaşarak hizmet verdikleri gruba karşı kayıtsız davranma olasılıklarının artabileceğini de göstermektedir. Çankıran (2019) da özel eğitim öğretmenlerinin mesleki benlik saygısının, mesleki tükenmişliğin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutlarını anlamlı düzeyde yordadığını tespit etmiştir. Araştırmalardan elde edilen sonuçlar öğretmenlerin mesleki bağlılık düzeylerinin tükenmişlik düzeylerini yordamada güçlü bir değişken olduğunu göstermiştir. Bu durumda, öğretmenlerin tükenmişlik yaşamalarının önünü geçilebilmesi için mesleki bağlılıklarının artırılması önemli görünmektedir.

Sonuç olarak araştırmada, cinsiyet değişkeninin öğretmenlerin mesleki bağlılık düzeylerinde anlamlı bir fark yaratmasına karşın, tükenmişlik düzeylerinde anlamlı

bir fark yaratmadığı ortaya çıkmıştır. Erkek öğretmenlerin mesleki bağlılık düzeyleri kadın öğretmenlerden daha düşük bulunmuştur. Bu sonuca dayalı olarak erkeklerin özel eğitim öğretmenliğini daha çok benimsemeleri için hizmet içi eğitimler verilerek duyuşsal ve davranışsal becerilerinin artırılması katkı sağlayabilir. Araştırma sonuçları aynı zamanda öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri azaldıkça mesleki bağlılık düzeylerinin arttığını göstermiştir. Buradan yola çıkarak özel eğitim öğretmenlerinde mesleki bağlılığı arttırmak için tükenmişliği azaltıcı önlemlerin alınması gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda; uygun olmayan çalışma ortamı, yöneticilerin olumsuz tutumu, aşırı iş yükü, düşük maaş, takdir görememe gibi nedenlerin tükenmişliğe yol açtığını bildiren araştırma sonuçlarından hareket ederek bu sorunların giderilmesine yönelik kurumsal önlemlerin alınması önem arz etmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin mesleki ve kişisel yeterliliklerini arttırma, tükenmişlik sendromu hakkında bilgi sahibi olma, ihtiyaç halinde yardım isteme, duygularını paylaşma, kişisel hedefler belirleme, kişisel bakıma (beslenme, eksersiz) özen gösterme, hobi edinme ve arkadaş/aile ile zaman geçirme/desteğini alma (Babaoğlu, 2006; Spickard vd., 2002) gibi bireysel önlemler de katkı sağlayabilir. Nicel olarak yürütülen bu araştırmada demografik değişken olarak yalnızca cinsiyet değişkeni ele alınmıştır. Diğer araştırmalarda özel eğitim öğretmenlerinin, çalışma yılı, çalıştığı kurum ve çalıştığı yetersizlik alanları gibi farklı sosyo-demografik özellikleri dikkate alınarak daha geniş örneklemelerle çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, özel eğitim öğretmenlerinin mesleki bağlılıkları ile tükenmişlik düzeylerini etkileyen nedenleri ortaya çıkartmak için çalışma koşulları, idari destek ve meslektaş desteği gibi iş değişkenlerine yönelik daha derinlemesine bilgiler elde edilebilecek nitel araştırmaların yapılması önerilebilir.

## KAYNAKLAR

- Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (1998, 27-29 Mayıs). Engelli ve engelli olmayan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi. *VI. ergonomi kongresi*, Ankara, Türkiye. Milli Prodüktivite Merkezi Yayın No:622.
- Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (2001). Öğretmenlerde tükenmişlik, iş doyumunu ve kişilik. Nobel Yayınevi.
- Akıncı, M. (2016). Özel eğitim kurumlarında (rehabilitasyon) ve devlet okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri [Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi].
- Akman, T. (2019). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ve mesleki doyumlarının incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Aktaş, H. (2014). Kariyer Safhaları ve demografik değişkenler bağlamında kariyer memnuniyeti ve meslekî bağlılık ilişkisi: Büro yöneticileri, yönetici asistanları ve sekreterler üzerinde bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 26(1), 195-212. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2236>
- Arı, G.S. ve Bal, E.Ç. (2008). Tükenmişlik kavramı: Birey ve örgütler açısından önemi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 131-148.
- Arslan, G. ve Arslan, G. (2014). Zihin engelli bireylere eğitim veren öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi (Tokat ili örneği). *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 49-66. <http://dx.doi.org/10.12973/jestr.2014.42.4>
- Ataç, İ. (2019). Öğretmenlerin denetim odakları ile mesleki bağlılıkları arasındaki ilişki [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi].
- Atahan, K. ve Demirhan, G. (2022). Özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin öğretim duygu durumları, örgütsel destek algıları ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Electronic Journal of Education Sciences*, 11(22), 341-360. <http://dx.doi.org/10.55605/ejedus.1148815>
- Ataman, A. (2005). Özel gereksinimi olan çocuklar ve özel eğitim. *Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*.
- Avşaroğlu, S. ve Mistan, B. (2018). Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin iş doyumunu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 10(37), 102-112.
- Aydemir, H., Diken, İ.H., Yıkılmış, A., Aksoy, V. ve Özokçu, O. (2015). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(Özel Sayı), 68-86. <http://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2015.15.0-5000128644>
- Babaoğlu, E. (2006). İlköğretim okulu yöneticilerinde tükenmişlik [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi].
- Bashir, L. (2017). Job satisfaction of teachers in relation to professional commitment. *The International Journal of Indian Psychology*, 4(4), 52-59. <http://dx.doi.org/10.25215/0404.007>
- Başaran, I. (2001). Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(1). 41-53. <https://doi.org/10.12984/eed.75260>
- Baysal, A. (1995). *Lise ve dengi okul öğretmenlerinde meslekte tükenmişliğe etki eden faktörler* [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi].
- Baysal, A.C. ve Paksoy, M. (1999). Mesleğe ve örgüte bağlılığın çok yönlü incelemesinde Meyer-Allen modeli. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 28, 1-15.
- Begum, N. ve Alam, M.T. (2021). Professional commitment of teacher educators. *Journal of Education: Rabindrabharati University*, 24(1), 47-55. <https://www.researchgate.net/publication/362411620>
- Berk, S. ve Aliyev, R. (2022). Özel gereksinimi olan ve tipik gelişen çocuklara eğitim veren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 767-793. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2022...968962>
- Billingsley, B.S ve Cross, L.H. (1991). Teachers' decisions to transfer from special to general to general education. *The Journal of Special Education*, 24(4), 496-511. <http://dx.doi.org/10.1177/002246699102400408>
- Blau, G. ve Lunz, M. (1998). Testing the incremental effect of professional commitment on intent to leave one's profession

- beyond the effects of external, personal and work-related variables. *Journal of Vocational Behavior*, 52, 260-269. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1997.1601>
- Blau, G.J. (1985). The measurement and prediction of career commitment. *Journal of Applied Psychology*, 58, 277-288. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1985.tb00201.x>
- Bogler, R. ve Nir, A.E. (2014). The contribution of perceived fit between job demands and abilities to teachers' commitment and job satisfaction. *Educational Management Administration & Leadership*, 43(4), 541-560. <http://dx.doi.org/10.1177/1741143214535736>
- Bogler, R. ve Somech, A. (2004). Influence of teacher empowerment on teachers' organizational commitment, professional commitment and organizational citizenship behavior in schools. *Teacher and Teacher Education*, 20, 277-289. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2004.02.003>
- Burbidge, K., Engelberg-Moston, T., Stipis, C., Kippin, B. ve Spillman, S. (2009). Organizational and occupational commitment as predictors of volunteer coaches' burnout. *Australian Journal on Volunteering*, 14 (2), 1-9.
- Calabrese, R.L. ve Anderson, R.E. (1986). The public school: A source of stress and alienation among female teachers. *Urban Education*, 21, 30-42. <https://doi.org/10.1177/004208598602100103>
- Cemaloğlu, N. ve Kayabaşı, Y. (2007). Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyi ile sınıf yönetiminde kullandıkları disiplin modelleri arasındaki ilişki. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 123-155.
- Christensen, L.B., Johnson, R.B. ve Turner, L.A. (2015). *Araştırma yöntemleri: Desen ve analiz* [Research methods design and analysis]. (A. Aypay, Çev. Ed.). Anı Yayıncılık.
- Conley, S. ve You, S. (2017). Key influences on special education teachers' intentions to leave: The effects of administrative support and teacher team efficacy in a mediational model. *Educational Management Administration & Leadership*, 45(3), 521-540. <https://doi.org/10.1177/1741143215608859>
- Çabuk, A. (2015). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi].
- Çalık, C. (2019). *Eğitim örgütlerinde mesleki bağlılık, örgütsel bağlılık ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Aydın Üniversitesi].
- Çankıran, S. (2019). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve iş doyumlarının mesleki benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
- Çelebi, E. (2013). *Elazığ ve Malatya il merkezinde bulunan özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ve ilgili faktörler* [Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi].
- Çiftçi Öztürk, D., Meriç, A. ve Meriç, E. (2015). Örgütsel sessizlik, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Ordu ili özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 996-1007. <https://www.researchgate.net/publication/326785731>
- Çokluk, Ö. (2001). Engelliler okullarında görev yapan yöneticilerde ve öğretmenlerde tükenmişlik. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 35-47. [https://doi.org/10.1501/Ozlegt\\_0000000053](https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000053)
- Çokluk, Ö. (1999). *Zihinsel ve işitme engelliler okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerde tükenmişliğin keştilmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi].
- De Lisi, R. ve Soundranayagam, L. (1990). The conceptual structure of sex role stereotypes in college students. *Sex Roles: A Journal of Research*, 23(11-12), 593-611. <https://doi.org/10.1007/BF00289250>
- Dere Çiftçi, H. (2015). Özel eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin mesleki yetkinlik ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 1, 221-241. <http://doi.org/10.13114/MJH.2015111378>
- Dinç, G. (2018). Özel eğitim kurumlarında çalışan özel eğitim öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile öznel iyi oluş düzeylerinin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi].
- Doğan, İ.F., Bakan, İ. ve Oğuz, M. (2017). Çalışanların motivasyonları üzerinde örgütsel bağlılık mı? Mesleki bağlılık mı daha etkili?. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 71-86.
- Dökmen, Z. Y. (2012). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitabevi.

- Eagly, A.H., Wood, W. ve Diekmann, A.B. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. In T. Eckes and H. M. Trautner (Eds.). *The developmental social psychology of gender* (pp. 123-174). Erbaum.
- Embich, J.L. (2001). The relationship of secondary special education teachers' roles and factors that lead to professional burnout. *Teacher Education and Special Education*, 24(1), 58-69. <https://doi.org/10.1177/088840640102400109>
- Erçek, M.K. (2018). *Ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okul güvenliğine ilişkin algılarının örgütsel güven ve mesleki bağlılıkları üzerindeki etkisi* [Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi].
- Ergen, Y. (2016). *Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetim becerileri, akademik iyimserlikleri ve mesleki bağlılıkları arasındaki ilişki (Malatya ili örneği)* [Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi].
- Erkul, A. (2014). *Meslek lisesi öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyi* [Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi].
- Farber, B.A. (1991). *Crisis in education: Stress and burnout in the American teacher*. JosseyBass.
- Fitzgerald, S.M., Rumrill, P.D., J.R. ve Schenker, J.D. (2004). Correlational designs in rehabilitation research. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 20(2), 143-150.
- Freudenberger, H.J. (1974). Staff burn-out. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x>
- Friedman, I.A. (1991). High- and low-burnout schools: School culture aspects of teacher burnout. *The Journal of Educational Research*, 84(6), 325-333. <https://doi.org/10.1080/00220671.1991.9941813>
- Friedman, I.A. ve Farber, B.A. (1992). Professional self-concept as a predictor of teacher burnout. *The Journal of Educational Research*, 86(1), 28-35. <https://doi.org/10.1080/00220671.1992.9941824>
- Gargiulo, R.M. ve Wisniewski, L. (1997). Occupational stress and burnout among special educators: A review of literature. *Journal of Special Education*, 31 (3), 325-346. <https://doi.org/10.1177/002246699703100303>
- Giffords, E.D. (2003). An examination of organizational and Professional commitment among public, not-for-profit, and proprietary social service employee. *Administration in Social Work*, 27 (3), 5-23. [http://dx.doi.org/10.1300/J147v27n03\\_02](http://dx.doi.org/10.1300/J147v27n03_02)
- Girgin, G. (2010). Öğretmenlerde tükenmişliğe etki eden faktörlerin araştırılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (32), 32-48.
- Girgin, G. ve Baysal, A. (2005). Zihinsel engelli öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyi ve bazı değişkenler (İzmir örneği). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 18, 3-15.
- Göç, F.F. (2021). Özel eğitim kurumlarında ve sınıflarında çalışan özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi: Nevşehir ili örneği [Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi].
- Gupta, M. ve Kulshreshtha, P. (2009). Professional commitment of the primary school teachers. *The Primary Teacher*, 34(3), 80-86.
- Gündüz, B. (2005). İlköğretim öğretmenlerinde tükenmişlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 152-166.
- Harmankaya, S.H. (2018). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ve umut düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
- Hastings, R.P. ve Brown, T. (2002). Coping strategies and the impact of challenging behaviors on special educators' burnout. *Mental Retardation*, 40, 148-156. [http://dx.doi.org/10.1352/0047-6765\(2002\)040<0148:CSATIO>2.0.CO;2](http://dx.doi.org/10.1352/0047-6765(2002)040<0148:CSATIO>2.0.CO;2)
- Hayes, B. (2010). *Organizational and professional commitment of alternatively certified teachers* [Doktora Tezi, University of Georgia].
- Hidroğlu Özkan, Y. (2021). Öğretmenlerin güçlendirilmesinin örgütsel bağlılık, mesleki bağlılık ve okullardaki örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkisi [Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi].
- İnce, N. ve Şahin, A. (2015). Maslach tükenmişlik envanteri-eğitimci formunun Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 6(2), 385-399. <https://doi.org/10.21031/epod.97301>

- Kaçmaz, N. (2005). Tükenmişlik (burnout) sendromu. *Istanbul Tıp Dergisi*, 68, 29- 32.
- Kadyschuk, R. (1997). *Teacher commitment: A study of the organizational commitment, Professional commitment, and union commitment of teachers in public schools in Saskatchewan* [Doktora Tezi, University of Saskatchewan].
- Karacan, A. (2012). Özel eğitim kurumlarındaki eğitilebilir ve öğretilbilir bireylerle çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişliklerinin incelenmesi “İstanbul ili Anadolu yakası örneği” [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi].
- Karahan, Ş. ve Uyanık Balat, G. (2011). Özel eğitim okullarında çalışan eğitimcilerin öz-yeterlik algılarının ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 1-14.
- Karaman, N. (2008). Öğretmenlerin mesleklerini algılamak biçimleri ve gelecekte beklenenleri [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi].
- Karataş, H. (2009). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlikleri ve çok boyutlu algılanan sosyal destekleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi].
- Khan, A.M. ve Hussain, N. (2014). The analysis of the perception of organizational politics among university faculty. *International Conference on Social Sciences and Humanities*, 569-677.
- Korucu, N. (2005). *Türkiye’de özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetini veren kurumların karşılaştığı güçlüklerin analizi: Kurum sahipleri, müdür, öğretmen ve aileler açısından* [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Kozikoğlu, İ. (2016). Analyzing the relationship between teachers’ self-efficacy perceptions and their professional commitment levels. *European Journal of Education Studies*, 2(5), 14-28. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.154262>
- Kulaksız, A., Dilmaç, B. ve Aydın, A. (2003). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik duygusu üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 15–27.
- Lanchman, R. ve Aranya, N. (1986). Evaluation of alternative models of commitment and job attitudes of professionals. *Journal of Occupational Behaviour*, 7, 227-243. <https://doi.org/10.1002/job.4030070307>
- Lee, K., Carswell, J.J. ve Allen N.J. (2000). A meta-analytic review of occupational commitment: Relations with person and work-related variables. *Journal of Applied Psychology*, 85 (5), 799-811. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.85.5.799>
- Liu, L., Li, C., Long, Y. ve Zhan, C. (2009). Effect of occupational commitment on job burnout of traditional Chinese medicine doctors. *Chinese Journal of Industrial Hygiene and Occupational Diseases*, 12, 145-148.
- Lortie, D. (1975). *School teacher*. University of Chicago Press.
- Maslach, C. (1978). The client role in staff burnout. *Journal of Social Issues*, 34, 111-124.
- Maslach, C. (1982). *Burnout: The cost of caring*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Maslach, C, Schaufeli, W.B. ve Leiter, M.P. (2001). Job burnout. *Annu Rev Psychol*, 52, 397-422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1984). Burnout in organizational settings. *Applied Social Psychology Annual*, 5, 133-153.
- Maslach, C., Jackson, S.E. ve Schwab, R.L. (1996). Maslach burnout inventory educators survey (MBI-ES). C. Maslach, SE. Jackson & MP. Leiter (Eds.), *MBI Manual* (3rd ed.). Palo Alto, Consulting Psychologists Press.
- MEB (2017). Milli Eğitim Bakanlığı, 2023 Vizyon Belgesi. Erişim adresi: [http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023\\_EGITIM\\_VIZYONU.pdf](http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf)
- Meyer, J.P., Allen, N.J. ve Smith, C.A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78, 538-551. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.538>
- Morrow, P.C. (1983). Concept redundancy in organizational research: The case of work commitment. *Acad Manage Rev*, 8, 486-500.
- Mutkins, E.I., Brown, R.F ve Thorsteinsson, E.B. (2011). Stress, depression, workplace and social supports and burnout in intellectual disability support staff. *J Intellect Disabil Res.*, 55(5), 500-10. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01406.x>



- Nichols, A.S. ve Sosnowsky, F.L. (2002). Burnout among special education teachers in self-contained cross-categorical classrooms. *Teacher Education and Special Education*, 25(1), 71-86. <http://dx.doi.org/10.1177/088840640202500108>
- Oruç, S. (2007). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Adana ili örneği) [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Otacıoğlu, S.G. (2008). Müzik öğretmenlerinde tükenmişlik sendromu ve etkileyen faktörler. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9 (15), 103–116.
- Örgen, İ. (2020). Ücretli sınıf öğretmenlerinin mesleki ve örgütsel bağlılık düzeylerinin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Özdoğru, M. (2021). Zihinsel engellilerin eğitiminde öğretmenlerin motivasyon durumları. *International Journal of Humanities and Education*, 7(15), 321-345.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018). Resmi gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Özkan, S.O. (2012). Örgütsel güven ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Kocaeli emniyet müdürlüğü örneği [Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi].
- Özmen, H. (2001). *Görme engelliler okullarında görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri* [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi].
- Pişkin, Z. ve Parlar, H. (2021). Toplumsal statü ve algı açısından öğretmenlik mesleğinin incelenmesi. *Academic Platform Journal of Education and Change*, 4(1),1-28.
- Platsidou, M. ve Agaliotis, I.(2008). Burnout, job satisfaction and instructional assignment-related sources of stress in Greek special education teachers. *International Journal of Disability Development and Education*, 55(1), 61-76. <https://doi.org/10.1080/10349120701654613>
- Polatçı, S., Ardıç, K. ve Tınaz, Z.D. (2007). Tükenmişlik sendromu ve demografik özelliklerin tükenmişlik üzerine etkisi: Tokat orta öğretim kurumlarında bir analiz. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7, 1-22.
- Pugach, M. ve Johnson, L. (1995). *Collaborative practitioners, collaborative schools*. Love Publishing Company.
- Rani, R. (2019). Professional commitment among teacher educators. *Bhartiyam International Journal of Education & Research*, 9(1), 2277-1255.
- Sakallı Demirok, M. (2018). Career satisfaction and professional commitment of special education teachers, *Qual Quant*, 52, 1187-1199. <http://dx.doi.org/10.1007/s11135-017-0667-4>
- Saraç, I.H. (2018). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyinin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi].
- Sarı, H. (2004). An analysis of burnout and job satisfaction among Turkish special school headteachers and teachers, and the factors effecting their burnout and job satisfaction. *Educational Studies*, 30(3), 291-306. <http://dx.doi.org/10.1080/0305569042000224233>
- Schwab, R.L., Jackson, S.E. ve Schuler, R.S. (1986). Educator burnout: Sources and consequences. *Educational Research Quarterly*, 10(3), 14-30.
- Selbi, H.H. (2018). Özel eğitim ve rehabilitasyon, hastanelerde çalışan fizyoterapistler ile aktif çalışan öğretmenlerde yaşam kalitesi, ağrı ve depresyon değerlendirilmesi [Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi].
- Shukla, S. (2014). Teaching competency, professional commitment and job satisfaction a study of primary school teachers. *IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSRJRME)*, 4(3), 44-64.
- Soini T, Pietarianen, J., Pyhältö, K., Haverinen, K., Jindal-Snape, D. ve Kontu, E. (2019) Special education teachers' experienced burnout and perceived fit with the professional community: A 5-year follow-up study. *British Educational Research Journal*, 45(3), 622-639. <https://doi.org/10.1002/berj.3516>
- Soner, O. ve Yılmaz, O. (2020). Özel eğitim sınıflarında görev yapan öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ve tükenmişlik düzeyleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(3), 668-682. <https://doi.org/10.24315/tred.599742>
- Sood, V. ve Anand, A. (2010). Professional commitment among b. ed. teacher educators of Himachal pradesh. *E Journal of All India Association for Educational Research (EJAIA-ER)*, 22(1) <http://www.aiaer.net/ejournal/vol22110/7..pdf>

- Spickard, A., Gabbe, S.G. ve Christensen, J.F. (2002). Mid-career burnout in generalist and specialist physicians. *JAMA*, 288(12),1447-1450. <http://dx.doi.org/10.1001/jama.288.12.1447>
- Sunar, D. (1982). Female stereotypes in United States and Turkey. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 13(4), 445-460. <https://doi.org/10.1177/0022002182013004004>
- Sweeney, J.T. ve Summers, S.L. (2002). The effect of the busy season workload on public accountants' job burnout. *Behavioral Research in Accounting*, 14(1), 223-245. <http://dx.doi.org/10.2308/bria.2002.14.1.223>
- Şahin, F. ve Şahin, D. (2012). Engelli bireylerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi. *Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi*, 1 (2), 275-294.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson Education.
- Tak, B. ve Çiftçioğlu, B.A (2008). Mesleki bağlılık ile çalışanların örgütte kalma niyeti arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63 (4), 155-178. [https://doi.org/10.1501/SBFder\\_0000002082](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002082)
- Tindowen, D.J. (2019). Influence of empowerment on teachers' organizational behaviours. *European Journal of Educational Research*, 8 (2), 617-631. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.8.2.617>
- Torun, A. (1997). Stres ve tükenmişlik. S. Tevrüz (Ed), *Endüstri ve örgüt psikolojisi* (ss.43-53). Türk Psikologlar Derneği ve Kalite Derneği Ortak Yayını.
- Tulunay, Ö. (2010). *Sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ve örgütsel bağlılık ve örgütsel iletişim ile ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi].
- Tümkiye, S. ve Uştü, H. (2016). Tükenmişliğin mesleğe bağlılıkla ilişkisi: Sınıf öğretmenleri üzerine bir araştırma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 272-289. <http://dx.doi.org/10.17860/efd.48453>
- Uştü, H. ve Tümkiye, S. (2017). Sınıf öğretmenlerinin mesleki bağlılık, işten ayrılma niyeti ve bazı sosyo-demografik özelliklerinin örgütsel bağlılığı yordama düzeylerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 16(3), 1262-1274. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330256>
- Ünal, A. (2015). İş doyumu, yaşam doyumu ve yaşam anlamı değişkenlerinin ilköğretim öğretmenlerinin mesleki bağlılıkları üzerine etkisi [Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi].
- Vızlı, C. (2005). *Görme engelliler ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlere normal ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırılması Üsküdar ilçesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Yavuz, M. (2019). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 527-556. <http://dx.doi.org/10.26466/opus.601008>
- Yavuz, M. ve Yıkılmış, A. (2021). Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-19.

#### **Etik Kurul Onayı**

Bu çalışma için etik kurul onayı alınmıştır.

**CUMHURİYET DEĞERİ TAŞIYAN MARKALARIN  
CUMHURİYETİN 100. YILI KAPSAMINDA  
GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ TUTUNDURMA  
FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ**

EXAMINATION OF PROMOTIONAL ACTIVITIES  
CARRIED OUT BY BRANDS WITH REPUBLICAN  
VALUES WITHIN THE SCOPE OF THE 100TH  
ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC

Reyhan BAHAR, Bilge VİLLİ

2029

# CUMHURİYET DEĞERİ TAŞIYAN MARKALARIN CUMHURİYETİN 100. YILI KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ TUTUNDURMA FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

## EXAMINATION OF PROMOTIONAL ACTIVITIES CARRIED OUT BY BRANDS WITH REPUBLICAN VALUES WITHIN THE SCOPE OF THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC

Reyhan BAHAR<sup>1</sup>, Bilge VİLLİ<sup>2</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Marka İletişim  
Stratejileri,  
Özel Gün Kutlamaları,  
İçerik Analizi,  
Cumhuriyetin 100. Yılı.

### Keywords:

Brand Communication  
Strategies,  
Special Day  
Celebrations,  
Content Analysis,  
100th Years of the  
Republic

<sup>1</sup> Dr. Öğr.Üyesi, Bandırma  
Onyedü Eylül Üniversitesi,  
Göney MYO, rbahar@bandirma.  
edu.tr, ORCID: 0000-0001-  
5872-6275

<sup>2</sup> Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi,  
Sındırgı MYO, bilgevilli@  
balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-  
0002-1175-2043

Alıntılanmak için/Cite as: Bahar  
R. ve Villi B. (2024). Cumhuriyet  
Değeri Taşıyan Markaların  
Cumhuriyetin 100. Yılı  
Kapsamında Gerçekleştirdikleri  
Tutundurma Faaliyetlerinin  
İncelenmesi, Çukurova  
Üniversitesi Sosyal Bilimler  
Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 20-40

### ÖZ

Günümüzde yaşanan yoğun rekabet dolayısıyla markaların tutundurma stratejilerinde sadece ürün ve hizmetlerine ilişkin mesajlar vermeleri yetersiz kalmaktadır. Ancak tüketiciyle bağ kurabilen ve farklılaşan markalar rekabet ortamında başarılı olabilmektedir. Tutundurma stratejilerinde farklılaşabilmenin yollarından biri de içinde bulunduğu toplumu önemseyen mesajlar ileten özel gün kutlamalarıdır. Özel günler markaların hedef kitleleri ile ortak değer üreterek rakiplerinden farklılaşmasını sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet'in 100. yılında markaların tutundurma faaliyetlerini analiz etmektir. Bu kapsamda Marketing Türkiye ve Aksoy Araştırma firmasının iş birliğiyle Cumhuriyetin 100'üncü yılına özel "Cumhuriyet Değerlerini Taşıyan Markalar" araştırmasının sonucunda belirlenen markaların Cumhuriyetin 100. yılı temasıyla yürüttüğü faaliyetler ele alınmıştır. Araştırmada belirlenen markanın web sitelerinde paylaştıkları reklam filmleri, logoları, yaptıkları özel etkinlik/projeler, kampanyalar, çıkardıkları özel koleksiyonlar, Instagram hesaplarında yaptıkları paylaşımlar, paylaşım yaparken kullandıkları etiketler gibi kriterler incelenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak markaların "Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka" olmaya yeteri kadar önem vermedikleri ve sosyal medyayı bu yönde yeterli düzeyde kullanmadıkları görülmektedir.

### ABSTRACT

Due to today's highly competitive business environment, it is insufficient for brands to only provide messages related to their products and services in their promotional strategies.. Brands that are able to establish a strong connection with consumers and differentiate themselves are successful in the competitive environment. One way to achieve this differentiation in promotional strategies is through the celebration of special occasions with messages that show care for the community it operates in. The celebration of special occasions enables brands to differentiate from their competitors by creating shared values with their target audience. The purpose of this study is to analyze the promotional activities of brands on the occasion of the 100th anniversary of the Republic. In this context, the activities of the brands identified in the "Brands Carrying Republic Values" research, conducted by Marketing Türkiye and Aksoy Research, specifically for the 100th anniversary of the Republic, were examined. Criteria such as identified brands' advertisement films shared on the brands' websites, logos, special events/projects, campaigns, special collections released, posts on their Instagram accounts, and hashtags used during sharing were analyzed. The data obtained were evaluated through content analysis. As a result, it was observed that the brands did not sufficiently prioritize being a "Brand Carrying Republic Values" and did not effectively utilize social media in this regard.

## GİRİŞ

Markaların iletişim stratejilerinde temel hedef, mevcut ve potansiyel müşterilere ulaşabilmek ve hedef kitle üzerinde ilgi uyandırabilmektir. Hedef kitle ile paylaşılan ortak değerler markaların müşterileri üzerinde ilgi uyandırmak için kullandıkları temel unsurlardan biridir. Bu bağlamda, özel gün kutlamaları önemli bir marka iletişim stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal düzeyde kutlanan dini bayramlar ve milli bayramlar ile küresel düzeyde kutlanan özel günler, markalara hedef kitleleriyle etkileşim kurma fırsatı tanıyan önemli temas noktaları oluşturmaktadır. İletişim stratejilerinde özel gün kutlamalarının kullanılması markalara çeşitli faydalar sunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, marka ve tüketiciler arasında duygular aracılığıyla bağ kurulmasının sağlanmasıdır. Tüketiciler açısından duygularının anlaşılması, hatırlanmak, özel hissettirilmek ve hassasiyetlerine özen gösterilmesi önemlidir. Özel gün iletişimleri aracılığıyla bunların sağlanması, markanın görünürlüğünü ve bilinirliğini arttırmakta, rekabetteki gücünü sağlamlaştırmakta ve markanın imajını olumlu yönde etkilemektedir.

Dijitalleşme, teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte iletişim biçimlerini dönüştürmüştür (Kotler ve Keller, 2016). Sosyal medya yaşanan bu dönüşümün önemli bir parçası olarak karşımıza çıkan ve gün geçtikçe kullanımı yaygınlaşan bir iletişim aracıdır. Sosyal medyanın yaygın bir şekilde kullanılmasının nedeni bireylerin ve toplulukların herhangi bir konuyla ilgili olarak bilgi paylaşımlarını, etkileşimlerini ve görüşlerini ifade etmelerini kolaylaştırmasıdır (Kaplan ve Haenlein, 2010, s. 63). Bu nedenle sosyal medya platformları, toplumsal açıdan önemli olan olayları kutlama ve paylaşma amacı taşıyan işletmeler için de güçlü bir iletişim aracı olarak görülmektedir. Markaların sosyal medya pazarlamasını uyguladıkları en etkili, organik ve anlamlı alanlardan biri markaların kendi sosyal medya hesaplarıdır (Lipsman ve diğerleri, 2012, s. 43). Sosyal medya hesapları markaların sosyal medyada müşteri etkileşimi ve marka iletişimi amacıyla kurdukları özel ve interaktif bir platformu temsil etmektedir (Tafesse, 2015, s. 932). Bu platformlar markaların aktif bir çevrimiçi topluluk oluşturmaya ve onlarla doğrudan, kişiselleştirilmiş ve düzenli etkileşim geliştirmesine olanak tanımaktadır (Ashley ve Tuten, 2015,

s. 18). Sosyal medya hesapları, markanın güncellemelerine gönüllü olarak abone olan tüketiciler, müşteriler, marka hayranları, influencerlar, çalışanlar ve diğer paydaşlardan oluşan bir topluluk tarafından takip edilmektedir (Pereira ve diğerleri, 2014, s. 698). Bir markayı beğenen/takip eden tüketiciler kendilerini yalnızca markanın düzenli iletişimine değil, aynı zamanda diğer tüketicilerin yorumlarına, tepkilerine ve hayran paylaşımlarına da maruz bırakmaktadır. Markaların sosyal medya hesapları, tüketicilerin fikirlerini dile getirmelerini, duygularını ifade etmelerini ve markayla ilgili kişisel deneyimlerini paylaşmalarını sağlayan çok sayıda etkileşim aracı sunmaktadır. Gerçek zamanlı kullanıcı etkileşimi için bu genişletilmiş fırsatlar, zengin marka deneyimlerini birlikte yaratmak için canlı bir ortam yaratmaktadır (Tafesse, 2016, s. 426). Markalar sosyal medya hesaplarında mevcut ve potansiyel tüketicilerini etkileyebilmek için çeşitli içeriklerde paylaşımlar yapmaktadırlar. Bu içeriklerden biri de markaların en çok beğeni aldığı gönderilerden biri olan ve toplumsal değerleri ifade eden özel gün kutlamalarıdır (Özoran, 2020, s. 446).

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Türkiye tarihinin en önemli milli bayramlarından birisidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun kutlandığı 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Türk ulusu için demokratik değerlerin yüceltildiği, ulusal birliği sembolize eden bir özel gündür. Zamanla dijitalleşmenin artmasıyla birlikte milli bayramları da kutlama biçimleri değişkenlik göstermiştir. Özel gün kutlamaları dijital mecralara ve sosyal medya platformlarına taşınarak paylaşımlar yaygınlaştırılmıştır ve böylelikle etkileşim de artmıştır. Markalar da özel günlerle ilgili yürüttükleri iletişim stratejilerinin etkinliğinin yüksek olması sebebiyle bu ortamlara taşımıştır. BoomSocial'ın gerçekleştirdiği saha araştırmasına dayanan verilere göre markaların özel günleri kutlama amacıyla hazırladıkları içerikler arasında en çok etkileşim alan ikinci içerik 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı olmuştur (Akt., Yıldız, 2021). Ayrıca içinde bulunduğumuz 2023 yılı Cumhuriyetin 100. Yılı olması sebebiyle işletmelerin tutundurma stratejilerinde bu temaya daha fazla önem verdiği ve bu faaliyetlerinin de daha çok etkileşime sebep olacağı düşünülmektedir. İlgili literatür incelediğinde özel

günlerin genellikle tüketiciyi satın alma yönünde teşvik etme etkisinin incelendiği, özel günlerin oluşturacağı kültürel etkinin ise dikkate alınmadığı görülmüştür. Ancak günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle markaların iletişim stratejileri değişmiştir ve tüketiciyi satın almaya teşvik edecek iletişim stratejilerinin yanı sıra markaların dijital platformlarda görünürlüğünü ve etkileşimi arttıracak stratejilerin geliştirilmesi gerekli hale gelmiştir. Bu nedenle bu çalışmada markaların “Cumhuriyetin 100. Yılı” kapsamında sosyal medya üzerinde yürüttükleri tutundurma stratejilerinin etkilerinin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Günümüzde tüketicilerin nezdinde olumlu bir imaja sahip olmak isteyen işletmelerin pazarlama iletişimleri toplumsal fayda eksenli hale gelmiştir. Bu nedenle işletmeler toplumsal açıdan büyük öneme sahip olan özel günlere yönelik tutundurma stratejilerine sosyal medya platformlarında yer vermektedir. Markaların toplumsal değerlerin hatırlatılmasını sağlayan özel günlerle ilgili tutundurma faaliyetlerinin etkisinin artırılması açısından sosyal medya büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Aksoy Araştırma'nın veri odaklı teknoloji şirketi Pulside Research tarafından Mayıs 2023'te 26 ilde ve 1067 kişinin katılımı ile belirlenen “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Markalar” olarak belirlenen markaların internet siteleri ve Instagram hesapları Cumhuriyetin 100. Yılı kapsamında yürütülen tutundurma çalışmaları bakımından incelenerek bu değere ne kadar önem verdikleri içerik analizi metoduyla ile araştırılmaya çalışılmıştır. Pulside Research şirketinin yaptığı markalar ile ilgili bu araştırmanın seçilmesinin sebebi ise şirketin 16 yıldır gölge müşteri araştırmaları, pazarlama araştırmaları, kamuoyu araştırmaları, tanınmış marka araştırmaları ve müşteri memnuniyeti araştırmaları gibi hizmetler sunmasıdır. Ayrıca bu şirketin referansları arasında T.C. Sağlık Bakanlığı, Tübitak ve birçok üniversite yer almaktadır.

## TEORİK ÇERÇEVE

Marka iletişimi, bir markanın hem iç hem dış çevresinde ilişki kurması gereken kişi veya gruplarla olumlu bir algı oluşturacak şekilde tüm iletişim türlerinin etkin ve verimli bir şekilde kullanıldığı bir yönetim aracı olarak tanımlanmaktadır (Tosun, 2014, s. 376). Günümüzde hedef kitlesi ile güçlü bir bağ kurabilen, hedef kitlesine

fayda ve değer sunan markalar ön plana çıkabilmekte ve benzersizleşerek rekabet avantajı elde etmektedir (Kiracı ve Akdemir, 2021, s. 2). Artan teknolojik olanaklar ve bilgi iletişim teknolojilerinin sunduğu yeni imkanlar markaların iletişim çabalarını dijital ortamlarda da yürütmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Medya odaklı yaşam tarzının yaygınlaştığı günümüzde sosyal medya, tüketiciler ve markalar arasındaki iletişim noktasında önemli değişikliklere neden olmuştur (Tsai ve Men, 2013, s. 78). Özellikle sosyal paylaşım platformlarının gelişimi tüketicilerin iletişim ve satın alma alışkanlıklarını değiştirmiştir (Schivinski ve diğerleri, 2016, s. 66). Markalar sosyal medyayı çeşitli amaçlarla kullanabilmektedir. Müşterilerine ulaşabilmek ve onları elde tutmak, müşterilerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak, bilgi edinmek, satışlarını arttırmak, faaliyet gösterdikleri pazarla ilgili bilgi edinmek, içerik paylaşmak, geniş kitlelere ulaşabilmek, tüketicilerle gerçek zamanlı iletişim kurabilmek ve çevrimiçi topluluklar oluşturmak bu amaçlardan bazılarıdır (Özsaatçi, 2022, s. 291). Pazarlama yöneticilerinin büyük bir kısmı sosyal medyayı; marka farkındalığı sağlamak, marka sadakatini artırmak, çevrimiçi trafiği sağlamak, arama motoru sıralamalarında üst sıralarda yer almak, daha çok etkileşim olarak yüksek geri dönüş oranları elde etmek, marka itibarını pekiştirmek, daha yüksek görünürlük elde ederek viral etki sağlamak, iletişim faaliyetlerini daha düşük maliyetle yönetmek ve ölçmek gibi avantajlar elde etmek amacıyla düzenli bir şekilde kullanmaktadır (Alkara, 2021, s. 420).

Sosyal medyanın sunduğu ortam sayesinde elde edilen tüketici etkileşimi, marka iletişimde tüketiciyi pasif katılımcı olmaktan çıkarıp marka mesajlarının aktif yaratıcıları ve çoğaltıcıları konumuna getirmiştir (Tsai ve Men, 2017, s.5). Bu sayede tüketiciler markaların sosyal medya platformları üzerinde paylaştıkları içerikleri beğenme, onları paylaşma ve onlara yorum yapma şeklinde geri bildirimde bulunmaktadırlar (Demmers ve diğerleri, 2020, s. 56). Ayrıca tüketicilerin markaların içeriklerine yaptıkları yorum, beğeni, paylaşım gibi etkileşimler kendi bağlantı ağları içinde de yayılmakta ve bu sayede diğer kullanıcıların da bu içeriklerle etkileşime girmesine ve markaların genel etkileşim oranlarını arttırmasını sağlamaktadır (Azar ve diğerleri, 2016, s.

162). Markalar kendi sosyal medya platformlarında yer verdikleri paylaşımlarında reklam, ürün ve hizmet tanıtımı, sponsorluk, işbirliği, indirim, etkinlik, çekiliş ve kampanya haberleri gibi içerikleri kullanmaktadır. Günümüzde bunlara ek olarak toplumsal açıdan önemli olan özel günleri hatırlama ve anma içerikli paylaşımların da işletmeler tarafından sıklıkla yapıldığı görülmektedir (Alkara ve Çalışkan, 2023, s. 2066).

Her yıl belirli günlerde kutlanan özel günlerin yaklaşması tüketicileri bilişsel ve duygusal olarak heyecanlandırmaktadır. Tüketiciler sahip oldukları kültürel yapının etkisiyle ve teknolojik gelişmelerin yardımıyla özel günlere atfedilen anlamlara duygusal bir şekilde yaklaşmaktadır. Tüketimi ve satın almayı tetikleyen ve özendirilen bu duyguların yalnızca olumlu yönleri tüketiciler tarafından görülmekte, olumsuz yönleri ise görülmemektedir. Bunun neticesinde hediyeleşme hareketi ise gün geçtikçe artmaktadır. Tüketiciler bilinçli davrandıklarını savunmaktadırlar ancak hazzı güdüler nedeniyle kendilerini daha çok tüketime sevk eden faktörlerin farkında değildirler. İşletmeler, duygusal tepkileri ve hazzı güdülerini bir araç olarak kullanarak yeni duygu ve duylara yönelen tutundurma araçları aracılığıyla bireylerde ve toplumda bir tüketim alışkanlığı ortaya çıkarmaktadır (Akgül ve Varinli, 2017, s. 3). Dünya genelinde çeşitli kutlamaların ve etkinliklerin yapıldığı, insanların birbirleriyle hediyeleştiği özel günlerin önemi gün geçtikçe artmaktadır ve sosyal yaşamda kutlanması gerektiği düşünülen bu günler tüketicileri hazzı güdüler aracılığıyla daha fazla satın almaya yönlendirmektedir. Çeşitli isimlerle adlandırılan özel günlere birtakım duygusal anlamlar yüklenmiştir. Özel günlerde değer verilen insanlara hediye olarak sevgisini ifade etme anlayışı pazarlamanın özel bir alanı haline gelmiştir (Bayuk, 2009, s. 189).

Özel günlerin birtakım etkileri mevcuttur. Bu etkiler; aşağıda yer alan 4 başlık altında kategorize edilebilir (Dilek, 2018, s. 30):

- Ekonomik Etki: İşletmeler açısından değerlendirildiğinde tüketicilerin yaptıkları harcamalar gelir anlamında bir fırsat niteliği taşımaktadır. Özel günlerin tüketimi teşvik etmesi ve talebi arttırması

işletmelerin kar marjlarını yüksek tutmasına ve artan talep dolayısıyla satışlarının artmasına neden olmaktadır.

- Segmentasyon Etkisi: Özel günler ayrıca özel pazar stratejisi olarak da görülmektedir. Bu dönemlere has pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, özel reklam filmlerinin oluşturulması ve özel kampanyaların düzenlenmesi önem arz etmektedir.
- Kültürel Etki: Özel gün kutlamaları bireylerin yardımlaşma, birlikte sevinme ve iyiliği paylaşma gibi duyguları paylaşmalarına zemin hazırlamaktadır. Ortaya çıkan bu duygusal enerji bireylerin kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlamaktadır.
- Sosyal Etki: Bireyler birbirlerinin davranışlarını, karşılıklı olarak hediye alıp verme düşüncesiyle kendisini borçlu hissetme gibi duygular aracılığıyla etkilemektedirler.

## LİTERATÜR TARAMASI

Özel günler ve haftalar olarak nitelendirilen anneler günü, babalar günü, öğretmenler günü, dini ve milli bayramlar Türk kültürü için büyük öneme sahiptir. Markaların iletişim stratejilerinde bu özel günlere vurgu yapmaları tüketicilerin satın alma davranışlarını onların zihninde duygusal bir yönelim kazandırarak etkilemektedir. Anne, baba, öğretmen, vatan gibi unsurlar Türkiye'nin sosyokültürel yapısı içinde ön planda olan olgulardır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde bu unsurlar uğruna her şeyin yapılabileceği toplumsal bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır (Bayuk, 2009, s. 191). Bu nedenle bu tür unsurları ön plana çıkarmak tüketicilerin davranış ve tutumlarını etkilemektedir. Özel gün olarak nitelendirilen bu günlerle ilgili olarak markalar tarafından yürütülen çeşitli kampanyaların ve yapılan özel indirimlerin tüketicilerin satın alma eğilimlerini olumlu yönde etkilediği bilinmektedir (Karaca ve diğerleri, 2018, s. 417).

Literatür incelendiğinde pazarlama alanında özel günlerin etkileriyle ilgili çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin Çelik (2020) çalışmasında, sosyal medyada yapılan özel gün indirimlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerine etkilerini incelemiştir ve düşük düzeyde de olsa pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Meriç (2019), özel

günlerde uygulanan indirim kampanyalarının tüketicilerin satın alma niyetini ve satın alma davranışlarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Dilek (2018), özel günlerdeki satın alma davranışlarını planlı davranış teorisi kapsamında ele aldığı çalışmasında, özel günlerde hediye ürün alma niyeti üzerinde en büyük katkıyı sağlayan faktörün davranışa yönelik tutum olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Şeker (2018) bireylerin özel günlerde (Yılbaşı, Öğretmenler Günü, Sevgililer Günü, Anneler Günü ve bayramlar gibi) hediye satın alma davranışlarını demografik faktörler çerçevesinde ele almıştır ve tüketicilerin hediye satın alma davranışlarının ve motivasyonlarının cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna, gelir seviyesine, medeni duruma ve ailedeki birey sayısına göre farklılaştığını belirtmiştir. Kazancıoğlu ve Aytakin (2014) Sevgililer Günü ritüellerinde alışveriş deneyiminin duysal deneyim boyutunda cinsiyet faktörünün etkisini ortaya koymuşlardır.

Yelmen (2018) özel gün olarak Babalar Günü için hazırlanan reklam filmleri üzerine yürüttüğü araştırmasında kitle iletişim araçlarının manipülasyonun önemli bir unsuru olduğunu ve bu günlerde sevgi, vefa gibi kavramların maddi değeri olan hediyelerle gösterildiğini ortaya koymuştur. Karaca vd. (2018) de özel günlerde yürütülen indirim kampanyalarının tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ve tüketicilerin %49 oranında satın alma davranışı gösterdiğini açıklamıştır. Akgül (2014) ise konuyu kültürel açıdan değerlendirmiştir ve bu amaçla özel günlerdeki satın alma davranışlarını Türkiye ile ABD, Avustralya ve İngiltere’yi karşılaştırmıştır ve hedonik güdülenmenin kolektivist bir kültüre sahip olan Türkiye’de, bireyci kültüre sahip diğer ülkelere kıyasla daha az etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bayuk (2009), özel gün ve haftaların tüketim üzerindeki etkilerini ele aldığı çalışmasında hediyeleşmeye yüklenen anlamı incelemiş ve tüketicilerin %50’si için kapitalizmin bir oyunu, %39’u için insanları anmak adına iyi bir fırsat, %11’i için ise sevgi göstermenin en iyi yolu olduğu sonucuna varmıştır. Mortelmans ve Damen (2001) ise, özel günler olarak nitelenen bu günlerde tüketicilerin duysal yönlerinin manipüle edildiğini ve bu günlere has bir

ekonominin oluşturulduğunu vurgulamaktadır.

Markalar hem var olan müşteri kitlesinin markaya olan bağlılığını arttırmak hem de daha çok kişiye ulaşmak için sosyal medyada özel günler hakkında paylaşım yapmak ve çeşitli kampanyalar düzenlemek gibi faaliyetler yürüterek marka kişilikleri hakkında tüketicilerine bilgi vermektedirler (Boyacı & Boztepe-Taşkiran, 2019, s. 51). Markaların sosyal medya hesaplarında paylaştıkları mesajlar toplumsal değerlerle ilgilenen marka imajını yansıttığı için tüketicilerin markaya karşı tutumunu olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca tüketiciler markaların paylaştığı özel gün kutlama mesajı veya reklam videolarını kendi hesaplarında da paylaşmaktadırlar (Gümüş, 2017, s. 5). Bu durum markanın sosyal medya üzerinde görünürlüğünü ve etkileşimini arttırarak daha geniş kitlelere ulaşmasını da sağlamaktadır.

## YÖNTEM

Bu çalışmada, Aksoy Araştırma’nın veri odaklı teknoloji şirketi Pulsive Research tarafından 2023 yılı Mayıs ayında 26 ilde ve 1067 kişinin katılımı ile belirlenen “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Markalar” incelenmektedir. “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka” olarak belirlenen markaların web siteleri ve Instagram hesapları incelenerek bu değere ne kadar önem verdikleri içerik analizi metoduyla araştırılmaya çalışılmıştır. İçerik analizi, önceden belirlenen kategoriler temelinde içeriğin sistematik bir şekilde araştırılmasına olanak sağlayan bir yöntemdir (Elo & Kyngas, 2008: 108). 20 Ekim-30 Ekim 2023 tarihleri arasında Cumhuriyet değeri taşıyan markaların internet sayfalarında ve Instagram hesaplarında yer alan görsel, yazılı ve farklı içeriklerden kategoriler oluşturulmuştur. Nitel içerik analizi ile ortaya konulan kategorilerin genel olarak neyi ortaya koymaya çalıştığı ve çalışma içeriği çerçevesinde neleri ifade ettiği konusunda bilgi edinilmektedir (George, 2003). Bu araştırmanın ana kütlesini Pulsive Research şirketinin yaptığı araştırma sonucu belirlenen 52 marka oluşturmaktadır. Bu markalardan 50 tanesinin web sitesine ve Instagram hesabına ulaşılmıştır. Web sitesine ve Instagram hesabına ulaşılamayan 2 marka ise çalışmaya dahil edilmemiştir.

Tablo 1’de oluşturulan kategoriler ve bu kategorilere ait sorular yer almaktadır. Birinci kategoriye “Markaların



Genel Profil Bilgileri”, ikinci kategoriye “Markaların Paylaşımları ile İlgili İçerikler ve Paylaşım İçeriklerinin Türleri”, üçüncü kategoriye “Markaların Paylaşım Etkileşimleri” ve dördüncü kategoriye “Markaların Etkinlik/Proje, Kampanya ve Koleksiyon/Ürün Tasarımı Bilgileri” oluşturmaktadır. Bu dört kategori altında toplamda 18 soru yer almaktadır. Bu kategorilerin ve soruların oluşturulmasında; Çakır ve Tufan (2016),

Küçüksaraç (2018), Zeren ve Gökdağlı (2019), Ayaz (2023) ve Villi ve Bahar (2023)’ın içerik analizi yöntemi kullanarak yaptıkları çalışmalardan yararlanılmıştır.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde araştırma kapsamında oluşturulan kategorilere ait tablolar yer almaktadır. Cumhuriyet değeri taşıyan markalara ait genel profil bilgileri Tablo 2’de gösterilmektedir

**Tablo 1. Soru Başlıkları ve Soru İçerikleri**

|  |   |
|--|---|
| Markaların Genel Profil Bilgileri  | Markaların internet sitelerindeki logolarında 100. Yıl vurgusu var mıdır?                 |
|  | Markaların internet sitelerinde Cumhuriyetin 100. Yılı ile ilgili reklam filmi var mıdır? |
|  | Markaların Instagram hesabında kaç adet gönderi vardır?                                   |
|  | Markaların Instagram hesabını kaç kişi takip etmektedir?                                  |
| Markaların Paylaşımları ile İlgili İçerikler ve Paylaşım İçeriklerinin Türleri | Markaların takip ettiği hesap sayısı kaçtır?  |
|  | Instagram hesabında “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka” paylaşımı var mıdır?                |
|  | Instagram hesabında Cumhuriyetin 100. Yılı ile ilgili video paylaşımı var mıdır?          |
|  | Cumhuriyetin 100. Yılı ile ilgili video paylaşımını kaç kişi beğenmiştir?                 |
|  | Cumhuriyetin 100. Yılı ile ilgili video paylaşımına kaç kişi yorum yapmıştır?             |
|  | Instagram hesabında Cumhuriyetin 100. Yılı ile ilgili gönderi paylaşımı var mıdır?        |
| Markaların Paylaşım Etkileşimleri  | Cumhuriyetin 100. Yılı ile ilgili gönderi paylaşımını kaç kişi beğenmiştir?               |
|  | Cumhuriyetin 100. Yılı ile ilgili gönderi paylaşımına kaç kişi yorum yapmıştır?           |
|  | Markalar paylaşımlarında Cumhuriyet ile ilgili etiket kullanılmış mıdır?                  |
| Markaların Etkinlik/Proje, Kampanya ve Koleksiyon/Ürün Tasarımı Bilgileri      | Markaların kullandıkları etiketler nelerdir?  |
|  | Markaların kullandıkları etiket etkileşim sayısı nedir?                                   |
|  | Markaların Cumhuriyetinin 100. yılına özel etkinlik/projeleri var mıdır?                  |
|  | Markaların Cumhuriyetinin 100. yılına özel kampanyaları var mıdır?                        |
|  | Markaların Cumhuriyetinin 100. yılına özel koleksiyon/ürün tasarımları var mıdır?         |

**Tablo 2. Markaların Genel Profil Bilgileri**

| Markalar          | Marka Logosunda 100. Yıl Vurgusu | İnternet Sitesinde 100. Yıl Reklam Filmi | Instagram Gönderi Sayısı | Instagram Takipçi Sayısı | Instagram Takip Sayısı |
|-------------------|----------------------------------|--|--------------------------|--------------------------|------------------------|
| 1 Akbank          | -                                | -  | 1.387                    | 118B                     | 8                      |
| 2 Anadolu Sigorta | -                                | -  | 1.700                    | 36,1B                    | 4                      |
| 3 Arçelik         | -                                | -  | 1.404                    | 327B                     | 11                     |
| 4 Aselsan         | -                                | -  | 2.078                    | 466B                     | 14                     |

|    | <b>Markalar</b> | <b>Marka Logosunda 100. Yıl Vurgusu</b> | <b>İnternet Sitesinde 100. Yıl Reklam Filmi</b> | <b>Instagram Gönderi Sayısı</b> | <b>Instagram Takipçi Sayısı</b> | <b>Instagram Takip Sayısı</b> |
|----|-----------------|---|---|---------------------------------|---------------------------------|-------------------------------|
| 5  | Baykar          | -                                       | -   | 1.199                           | 432B                            | 28                            |
| 6  | Beko            | -                                       | -   | 1.312                           | 188B                            | 15                            |
| 7  | BİM             | -                                       | -   | 10.394                          | 12,3M                           | 0                             |
| 8  | Boyner          | -                                       | -   | 9.077                           | 1,3M                            | 767                           |
| 9  | CarrefourSA     | -                                       | -   | 14.507                          | 1,5M                            | 0                             |
| 10 | Coca-Cola       | -                                       | -   | 225                             | 7.578                           | 18                            |
| 11 | DeFacto         | -                                       | -   | 10.229                          | 3,3M                            | 7                             |
| 12 | Doğuş Holding   | -                                       | -   | 1.256                           | 47,1B                           | 88                            |
| 13 | Eczacıbaşı      | -                                       | -   | 983                             | 39,9B                           | 46                            |
| 14 | ETİ             | -                                       | -   | 521                             | 69,6B                           | 18                            |
| 15 | FLO             | -                                       | -   | 6.300                           | 2,9M                            | 37                            |
| 16 | Garanti BBVA    | +                                       | -   | 1.804                           | 153B                            | 13                            |
| 17 | Getir           | -                                       | -   | 747                             | 211B                            | 22                            |
| 18 | Halk Bankası    | +                                       | -   | 1.978                           | 93B                             | 4                             |
| 19 | Hepsiburada     | -                                       | -   | 5.818                           | 3,7M                            | 106                           |
| 20 | Karaca          | -                                       | -   | 2.873                           | 2,4M                            | 4                             |
| 21 | Kiğili          | -                                       | -   | 2.202                           | 157B                            | 39                            |
| 22 | Koç Holding     | -                                       | -   | 819                             | 223B                            | 100                           |
| 23 | Koton           | -                                       | -   | 7.509                           | 2,8M                            | 35                            |
| 24 | LC Waikiki      | -                                       | -   | 7.521                           | 6,4M                            | 34                            |
| 25 | Mavi            | -                                       | -   | 6.341                           | 825B                            | 335                           |
| 26 | Migros          | -                                       | -   | 13.687                          | 3,1M                            | 13                            |
| 27 | Nestlé Türkiye  | +                                       | +   | 175                             | 10,8B                           | 0                             |
| 28 | Opet            | -                                       | -   | 1.690                           | 103B                            | 4                             |
| 29 | P&G Türkiye     | -                                       | -   | 596                             | 37,5B                           | 123                           |
| 30 | Philips         | -                                       | -   | 1.391                           | 152B                            | 3                             |
| 31 | Pınar           | -                                       | -   | 1.459                           | 19,3B                           | 24                            |
| 32 | Sabancı Holding | -                                       | +   | 920                             | 101B                            | 23                            |
| 33 | Shell           | -                                       | -   | 924                             | 107B                            | 4                             |
| 34 | Sütaş           | -                                       | -   | 3.157                           | 53,4B                           | 3                             |
| 35 | TAT             | -                                       | -   | 517                             | 27,8B                           | 4                             |
| 36 | THY             | +                                       | -   | 2.310                           | 2,2M                            | 14                            |
| 37 | TOGG            | -                                       | -   | 287                             | 678B                            | 11                            |
| 38 | Trendyol        | -                                       | -   | 11.519                          | 5,3M                            | 243                           |
| 39 | Turkcell        | -                                       | -   | 2.312                           | 335B                            | 22                            |

| Markalar | Marka Logosunda 100. Yıl Vurgusu | İnternet Sitesinde 100. Yıl Reklam Filmi | Instagram Gönderi Sayısı | Instagram Takipçi Sayısı | Instagram Takip Sayısı |    |
|----------|----------------------------------|--|--------------------------|--------------------------|------------------------|----|
| 40       | Tüpraş                           | -  | -                        | 725                      | 33,7B                  | 20 |
| 41       | Türk Telekom                     | -  | -                        | 724                      | 225B                   | 14 |
| 42       | Türkiye İş Bankası               | +  | -                        | 1.406                    | 166B                   | 12 |
| 43       | Unilever Türkiye                 | -  | -                        | 1.085                    | 47,8B                  | 95 |
| 44       | Ülker                            | -  | -                        | 1.364                    | 126B                   | 29 |
| 45       | VakıfBank                        | -  | -                        | 1.329                    | 68,9B                  | 3  |
| 46       | Vestel                           | -  | -                        | 2.637                    | 196B                   | 13 |
| 47       | Vodafone Türkiye                 | -  | -                        | 1.039                    | 239B                   | 9  |
| 48       | Yapı Kredi Bankası               | -  | -                        | 1.372                    | 120B                   | 9  |
| 49       | Ziraat Bankası                   | +  | -                        | 1.512                    | 251B                   | 6  |
| 50       | Zorlu Holding                    | -  | -                        | 1.330                    | 36,8B                  | 24 |

Tablo 2’de markalara ait “Marka Logosunda 100. Yıl Vurgusu”, “İnternet Sitesinde 100. Yıl Reklam Filmi”, “Instagram Gönderi Sayısı”, “Instagram Takipçi Sayısı” ve “Instagram Takip Sayısı” kriterleri yer almaktadır. Markaların bu kriterleri bulundurup bulundurmamalarına göre “+” ve “-” işareti kullanılmıştır. Markalar, “Marka Logosunda 100. Yıl Vurgusu” kriterine göre incelendiğinde 6 marka bu kriterle sahiptir. Bu markalar; Garanti BBVA, Halk Bankası, Nestlé Türkiye, THY, Türkiye İş Bankası ve Ziraat Bankası’dır. Bankaların bu kriterle diğer markalara göre daha fazla önem verdiği görülmektedir. Markalar “İnternet Sitesinde 100. Yıl Reklam Filmi” kriterine göre incelendiğinde, 50 markadan sadece 2 tanesinin internet

sitesinde reklam filmi bulunmaktadır. Bu markalar; Nestlé Türkiye ve Sabancı Holding’tir. “Instagram Gönderi Sayısı” kriteri incelendiğinde en fazla gönderi paylaşan 3 marka; CarrefourSA (14.507 gönderi), Migros (13.687 gönderi) ve Trendyol (11.519)’dur. Bu 3 markanın ortak özelliği perakende market zincirleri olmaları ve Instagram’da yoğun olarak ürünler ile ilgili içerik paylaşmalarıdır. Markalar “Instagram Takipçi Sayısı” açısından incelendiğinde en fazla takipçiye sahip markalar; BİM (12,3M), Trendyol (5,3M) ve Hepsiburada (3,7M)’dir. “Instagram Takip Sayısı” incelendiğinde en fazla hesap takip eden markalar ise; Boyner (767), Mavi (335) ve Trendyol (243)’dur.

**Tablo 3. Markaların Paylaşımları ile İlgili İçerikler ve Paylaşım İçeriklerinin Türleri**

| Markalar        | “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka” Paylaşımı | 100. Yıl Video | 100. Yıl Video Beğeni Sayısı | 100. Yıl Video Yorum Sayısı | 100. Yıl Gönderi | 100. Yıl Gönderi Beğeni Sayısı | 100. Yıl Gönderi Yorum Sayısı |
|-----------------|---|----------------|------------------------------|-----------------------------|------------------|--------------------------------|-------------------------------|
| Akbank          | +   | +              | 3.483                        | 41                          | -                | 0                              | 0                             |
| Anadolu Sigorta | -   | +              | 1.956                        | 64                          | -                | 0                              | 0                             |
| Arçelik         | -   | +              | 26.529                       | 152                         | +                | 3.900                          | 19                            |
| Aselsan         | -   | +              | 5.997                        | 43                          | +                | 5.465                          | 47                            |
| Baykar          | -   | +              | 11.118                       | 77                          | -                | 0                              | 0                             |

| Markalar        | “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka” Paylaşımı | 100. Yıl Video | 100. Yıl Video Beğeni Sayısı | 100. Yıl Video Yorum Sayısı | 100. Yıl Gönderi | 100. Yıl Gönderi Beğeni Sayısı | 100. Yıl Gönderi Yorum Sayısı |
|-----------------|---|----------------|------------------------------|-----------------------------|------------------|--------------------------------|-------------------------------|
| Beko            | -   | +              | 372                          | 7                           | -                | 0                              | 0                             |
| BİM             | -   | +              | 6.462                        | 0                           | -                | 0                              | 0                             |
| Boyner          | -   | +              | 11.684                       | 178                         | +                | 804                            | 3                             |
| CarrefourSA     | -   | +              | 4.117                        | 0                           | +                | 1.668                          | 0                             |
| Coca-Cola       | -   | +              | 175                          | 14                          | -                | 0                              | 0                             |
| DeFacto         | -   | -              | 0                            | 0                           | +                | 1089                           | 9                             |
| Doğuş Holding   | -   | +              | 967                          | 24                          | +                | 883                            | 5                             |
| Eczacıbaşı      | -   | +              | 28.079                       | 96                          | -                | 0                              | 0                             |
| ETİ             | -   | +              | 13.321                       | 40                          | -                | 0                              | 0                             |
| FLO             | +   | +              | 786                          | 33                          | +                | 2.112                          | 1                             |
| Garanti BBVA    | -   | +              | 210.132                      | 2.602                       | +                | 8.962                          | 208                           |
| Getir           | -   | +              | 579                          | 49                          | -                | 0                              | 0                             |
| Halk Bankası    | -   | +              | 21.192                       | 10                          | -                | 0                              | 0                             |
| Hepsiburada     | -   | +              | 3.907                        | 137                         | +                | 3.289                          | 24                            |
| Karaca          | -   | +              | 1.560                        | 15                          | -                | 0                              | 0                             |
| Kiğılı          | -   | +              | 3.603                        | 38                          | +                | 5.141                          | 26                            |
| Koç Holding     | -   | +              | 8.873                        | 83                          | +                | 26.125                         | 107                           |
| Koton           | -   | +              | 15.849                       | 190                         | +                | 43.870                         | 93                            |
| LC Waikiki      | +   | +              | 3.255                        | 59                          | -                | 0                              | 0                             |
| Mavi            | -   | +              | 2.918                        | 60                          | +                | 2.680                          | 25                            |
| Migros          | -   | +              | 2.312                        | 0                           | +                | 1.992                          | 0                             |
| Nestlé Türkiye  | -   | +              | 1.828                        | 210                         | +                | 490                            | 33                            |
| Opet            | +   | +              | 739                          | 7                           | +                | 842                            | 7                             |
| P&G Türkiye     | +   | +              | 172                          | 9                           | -                | 0                              | 0                             |
| Philips         | -   | +              | 150                          | 1                           | +                | 204                            | 3                             |
| Pınar           | +   | +              | 87                           | 0                           | +                | 131                            | 0                             |
| Sabancı Holding | +   | +              | 565.713                      | 5.082                       | +                | 2469                           | 9                             |
| Shell           | +   | +              | 22.075                       | 239                         | +                | 1175                           | 25                            |
| Sütaş           | +   | +              | 688                          | 38                          | +                | 330                            | 21                            |
| TAT             | +   | -              | 0                            | 0                           | +                | 74                             | 0                             |

| Markalar         | “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka” Paylaşımı | 100. Yıl Video | 100. Yıl Video Beğeni Sayısı | 100. Yıl Video Yorum Sayısı | 100. Yıl Gönderi | 100. Yıl Gönderi Beğeni Sayısı | 100. Yıl Gönderi Yorum Sayısı |
|------------------|---|----------------|------------------------------|-----------------------------|------------------|--------------------------------|-------------------------------|
| THY              | -   | +              | 250.483                      | 2.549                       | -                | 0                              | 0                             |
| TOGG             | -   | +              | 11.700                       | 121                         | +                | 66.840                         | 512                           |
| Trendyol         | -   | +              | 6.811                        | 836                         | -                | 0                              | 0                             |
| Turkcell         | -   | +              | 5.915                        | 186                         | -                | 0                              | 0                             |
| Tüpraş           | -   | +              | 975                          | 17                          | +                | 616                            | 5                             |
| Türk Telekom     | -   | +              | 12.856                       | 0                           | -                | 0                              | 0                             |
| Türkiye İş Bank. | -   | +              | 20.128                       | 349                         | -                | 0                              | 0                             |
| Unilever Türkiye | +   | +              | 621                          | 11                          | -                | 0                              | 0                             |
| Ülker            | -   | +              | 26.320                       | 107                         | +                | 657                            | 7                             |
| VakıfBank        | -   | +              | 2.005                        | 12                          | +                | 1.906                          | 10                            |
| Vestel           | -   | +              | 92.625                       | 279                         | +                | 1.201                          | 17                            |
| Vodafone Türkiye | -   | +              | 1.259                        | 251                         | -                | 0                              | 0                             |
| Yapı Kredi Bank. | -   | +              | 3.885                        | 54                          | +                | 2.276                          | 12                            |
| Ziraat Bankası   | -   | +              | 34.769                       | 459                         | +                | 3.968                          | 22                            |
| Zorlu Holding    | -   | +              | 19.402                       | 60                          | -                | 0                              | 0                             |

Tablo 3’te Markaların paylaşımları ile ilgili içerikler ve paylaşım içeriklerinin türlerine ait 7 kriter yer almaktadır. Bu kriterler; “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka Paylaşımı”, “100. Yıl Video Paylaşımı”, “100. Yıl Video Beğeni Sayısı”, “100. Yıl Videosuna Yapılan Yorum Sayısı”, “100. Yıl ile İlgili Gönderi Paylaşımı”, “100. Yıl Gönderisine Yapılan Beğeni Sayısı” ve “100. Yıl Gönderisine Yapılan Yorum Sayısı”dır. Instagram hesabında “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka Paylaşımı” yapan 11 marka bulunmaktadır. Bu markalar; Akbank, FLO, LC Waikiki, Opet, P&G Türkiye, Pınar, Sabancı Holding, Shell, Süttaş, TAT ve Unilever Türkiye’dir. Markaların 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’na özel “100. Yıl Video Paylaşımı” incelendiğinde 50 markadan 48 tanesinin video paylaştığı, 2 markanın ise paylaşmadığı görülmektedir. “100. Yıl Video Paylaşımı” yapmayan markalar; DeFacto ve TAT’dır.

“100. Yıl Video Beğeni Sayısı” açısından markalar incelendiğinde en çok Sabancı Holding tarafından paylaşılan video (565.713) beğenilmiştir. En çok beğenilen diğer videolar ise THY (250.483) ve Garanti BBVA (210.132)’ya aittir. En fazla yorum ise Sabancı Holding tarafından paylaşılan videoya (5.082) yapılmıştır. Markaların “100. Yıl ile İlgili Gönderi Paylaşımı” kriterine bakıldığında 29 markanın gönderi paylaşımı yaptığı, 21 markanın ise herhangi bir gönderi paylaşmadığı görülmektedir. Gönderisi en fazla beğenilen markalar; TOGG (66.840), Koton (43.870) ve Koç Holding (26.125)’tir. Gönderisinde en fazla yorum yapılan markalar yine TOGG (512), Koç Holding (107) ve Koton (93) olmuştur. Görüldüğü üzere en çok beğenilen video ve gönderiler, aynı zamanda en çok yorumun yapıldığı video ve gönderilerdir. Instagram kullanıcıları bu markalarla daha fazla etkileşim kurmuştur.

**Tablo 4. Markaların Paylaşım Etkileşimleri**

| Markalar        | Kullanılan Etiketler           | Etiketlerin Etkileşim Sayısı |
|-----------------|--------------------------------|------------------------------|
| Akbank          | #AyrılamamYolundan             | 1.759 gönderi                |
| Anadolu Sigorta | #TürkiyeninSigortasıCumhuriyet | 33 gönderi                   |
| Arçelik         | #ÇokYaşaCumhuriyet             | 9.514 gönderi                |
| Aselsan         | #Cumhuriyet100Yaşında          | 375.689 gönderi              |
| Baykar          | Yok                            | 0                            |
| Beko            | #ÇokYaşaCumhuriyet             | 9.514 gönderi                |
| BİM             | Yok                            | 0                            |
| Boyner          | #dahailkyüzyılımız             | 773 gönderi                  |
| CarrefourSA     | #BaşkaCumhuriyetYok            | 909 gönderi                  |
| Coca-Cola       | #Cumhuriyetin100Yılı           | 17.447 gönderi               |
| DeFacto         | Yok                            | 0                            |
| Doğuş Holding   | #CumhuriyetBayramı             | 841.874 gönderi              |
| Eczacıbaşı      | #CumhuriyetinYolundanGidenler  | 53 gönderi                   |
| ETİ             | #MutluluğunCumhuriyeti         | 34 gönderi                   |
| FLO             | #BuAdımlarHiçDurmadı           | 48 gönderi                   |
| Garanti BBVA    | #AdımlarınAdımlarımız          | 2.524 gönderi                |
| Getir           | Yok                            | 0                            |
| Halk Bankası    | #TürkiyeYüzyılı                | 211.294 gönderi              |
| Hepsiburada     | Yok                            | 0                            |
| Karaca          | #CumhuriyetYüzyılıKoleksiyonu  | 83 gönderi                   |
| Kiğılı          | #CumhuriyetAteşi               | 277 gönderi                  |
| Koç Holding     | #ÇokYaşaCumhuriyet             | 9.457 gönderi                |
| Koton           | #CumhuriyetBizeÇokYakışıyor    | 675 gönderi                  |
| LC Waikiki      | #CumhuriyetBayramı             | 841.874 gönderi              |
| Mavi            | Yok                            | 0                            |
| Migros          | #Cumhuriyet100Yaşında          | 375.689 gönderi              |
| Nestlé Türkiye  | #CumhuriyetBizimYuvamız        | 137 gönderi                  |
| Opet            | #ÇokYaşaCumhuriyet             | 9.457 gönderi                |
| P&G Türkiye     | Yok                            | 0                            |
| Philips         | #CumhuriyetBayramı             | 841.874 gönderi              |
| Pınar           | #CumhuriyetÖzümüzdekiDeğer     | 69 gönderi                   |
| Sabancı Holding | #BaşkaCumhuriyetYok            | 909 gönderi                  |
| Shell           | #ShellTürkiye100Yaşında        | 267 gönderi                  |
| Sütaş           | #SütaşınAşkıCumhuriyetAşkı     | 20 gönderi                   |
| TAT             | #ÇokYaşaCumhuriyet             | 9.457 gönderi                |
| THY             | #CumhuriyetBayramı             | 841.874 gönderi              |

| Markalar           | Kullanılan Etiketler         | Etiketlerin Etkileşim Sayısı |
|--------------------|------------------------------|------------------------------|
| TOGG               | #CumhuriyetimizinYüzüncüYılı | 4.144 gönderi                |
| Trendyol           | Yok                          | 0                            |
| Turkcell           | #BuAşkBitmez                 | 4.306 gönderi                |
| Tüpraş             | #ÇokYaşaCumhuriyet           | 9.457 gönderi                |
| Türk Telekom       | #YüzyıllıkSöz                | 147 gönderi                  |
| Türkiye İş Bankası | #YaşasınCumhuriyet           | 245.185 gönderi              |
| Unilever Türkiye   | #YüzYıllıkBirliktelik        | 51 gönderi                   |
| Ülker              | #CumhuriyetÇocuğuyuz         | 112 gönderi                  |
| VakıfBank          | #DaimaCumhuriyetle           | 223 gönderi                  |
| Vestel             | Yok                          | 0                            |
| Vodafone Türkiye   | Yok                          | 0                            |
| Yapı Kredi Bankası | #ÇokYaşaCumhuriyet           | 9.457 gönderi                |
| Ziraat Bankası     | #Cumhuriyet100Yaşında        | 375.689 gönderi              |
| Zorlu Holding      | Yok                          | 0                            |

Tablo 4 incelendiğinde markaların paylaşım etkileşimlerine ait 2 kriter yer almaktadır. Bu kriterler “Kullanılan Etiketler” ve “Etiketlerin Etkileşim Sayısı”dır. Tablo 4’e göre 39 marka paylaşımlarında Cumhuriyet temalı etiket kullanırken, 11 marka paylaşımlarında herhangi bir etiket kullanmamıştır. Bazı markalar ise aynı etiketleri kullanmışlardır. Örneğin; Arçelik, Beko, Koç Holding, Opet, TAT, Tüpraş ve Yapı Kredi Bankası #ÇokYaşaCumhuriyet etiketini kullanmıştır. Bu markalar incelendiğinde hepsinin Koç Holding bünyesinde bulunan markalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sabancı Holding ve CarrefourSA markası da aynı etiketleri (#BaşkaCumhuriyetYok) kullanmıştır. Çünkü CareefourSA

markası Sabancı Holding çatısında yer almaktadır. Buradan hareketle holdinglerin, çatıları altında yer alan markalarının sosyal medya hesaplarını yönettikleri ve aynı içerikleri paylaştıkları söylenebilir.

“Kullanılan Etiketler” açısından diğer markalar incelendiğinde Aselsan, Migros ve Ziraat Bankası’nın #Cumhuriyet100Yaşında etiketini; Doğuş Holding, LC Waikiki, Philips ve THY’nin ise #CumhuriyetBayramı etiketini kullandıkları görülmektedir. Bu etiketler incelendiğinde özel bir etiket olmadığı, genel bir etiket olduğu ve Instagram’daki birçok farklı hesap tarafından kullanıldığı görülmektedir.

**Tablo 5. Markaların Etkinlik/Proje, Kampanya ve Koleksiyon/Ürün Tasarımı Bilgileri**

| Markalar        | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Etkinlik/Proje | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Kampanya | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Koleksiyon/Ürün Tasarımı |
|-----------------|--|--|--|
| Akbank          | -  | -                                      | -  |
| Anadolu Sigorta | -  | -                                      | -  |
| Arçelik         | -  | -                                      | +  |
| Aselsan         | -  | -                                      | -  |
| Baykar          | -  | -                                      | -  |
| Beko            | -  | -                                      | +  |

| Markalar           | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Etkinlik/Proje | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Kampanya | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Koleksiyon/Ürün Tasarımı |
|--------------------|--|--|--|
| BİM                | -  | -                                      | -  |
| Boyer              | -  | -                                      | -  |
| CarrefourSA        | +  | -                                      | -  |
| Coca-Cola          | +  | -                                      | -  |
| DeFacto            | -  | +                                      | -  |
| Doğuş Holding      | +  | -                                      | -  |
| Eczacıbaşı         | +  | -                                      | -  |
| ETİ                | +  | -                                      | -  |
| FLO                | -  | +                                      | -  |
| Garanti BBVA       | +  | -                                      | -  |
| Getir              | -  | -                                      | -  |
| Halk Bankası       | -  | -                                      | -  |
| Hepsiburada        | -  | -                                      | -  |
| Karaca             | -  | -                                      | +  |
| Kiğılı             | -  | +                                      | -  |
| Koç Holding        | +  | -                                      | -  |
| Koton              | +  | -                                      | +  |
| LC Waikiki         | +  | +                                      | -  |
| Mavi               | -  | -                                      | +  |
| Migros             | -  | -                                      | -  |
| Nestlé Türkiye     | -  | -                                      | -  |
| Opet               | +  | -                                      | -  |
| P&G Türkiye        | +  | -                                      | -  |
| Philips            | -  | -                                      | -  |
| Pınar              | +  | -                                      | -  |
| Sabancı Holding    | +  | -                                      | -  |
| Shell              | -  | -                                      | -  |
| Sütaş              | -  | -                                      | +  |
| TAT                | -  | -                                      | -  |
| THY                | +  | -                                      | +  |
| TOGG               | +  | -                                      | -  |
| Trendyol           | -  | -                                      | -  |
| Turkcell           | -  | -                                      | -  |
| Tüpraş             | +  | -                                      | -  |
| Türk Telekom       | +  | -                                      | -  |
| Türkiye İş Bankası | +  | -                                      | +  |



| Markalar           | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Etkinlik/Proje | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Kampanya | Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Koleksiyon/Ürün Tasarımı |
|--------------------|--|--|--|
| Unilever Türkiye   | -  | -                                      | -  |
| Ülker              | -  | -                                      | -  |
| VakıfBank          | -  | -                                      | -  |
| Vestel             | +  | -                                      | -  |
| Vodafone Türkiye   | -  | -                                      | -  |
| Yapı Kredi Bankası | +  | -                                      | -  |
| Ziraat Bankası     | -  | -                                      | -  |
| Zorlu Holding      | -  | -                                      | -  |

Tablo 5 incelendiğinde markaların etkinlik/proje, kampanya ve koleksiyon/ürün tasarımı bilgilerine ait 3 kriter yer almaktadır. Bu kriterler; “Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Etkinlik/Proje”, “Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Etkinlik/Proje”, ve “Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Koleksiyon/Ürün Tasarımı”dır. “Cumhuriyetin 100. Yılına

Özel Etkinlik/Proje” yapan marka sayısı 20, “Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Etkinlik/Proje” yapan marka sayısı 4, “Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Koleksiyon/Ürün Tasarımı” yapan marka sayısı ise 8’dir. Bu 3 kriterden iki tanesini gerçekleştiren markalar ise; Koton, LC Waikiki, THY ve Türkiye İş Bankası’dır.

**Tablo 6. Cumhuriyet Değeri Taşıyan Markaların İçerik Analizi Kategorileri ve İçerik Analizi Puanları**

| Markalar        | Logoda 100. Yıl Vurgusu | 100. Yıl Reklam Filmi | Cum. Değ. Taşıyan Marka Pay. | 100. Yıl Video | 100. Yıl Gönderi | 100. Yıla Özel Etkinlik/Proje | 100. Yıla Özel Kam. | 100. Yıla Özel Kol. /Ürün Tas. | İçerik Analiz Puanı |
|-----------------|-------------------------|-----------------------|------------------------------|----------------|------------------|-------------------------------|---------------------|--------------------------------|---------------------|
| Akbank          | -                       | -                     | +                            | +              | -                | -                             | -                   | -                              | 2                   |
| Anadolu Sigorta | -                       | -                     | -                            | +              | -                | -                             | -                   | -                              | 1                   |
| Arçelik         | -                       | -                     | -                            | +              | +                | -                             | -                   | +                              | 3                   |
| Aselsan         | -                       | -                     | -                            | +              | +                | -                             | -                   | -                              | 2                   |
| Baykar          | -                       | -                     | -                            | +              | -                | -                             | -                   | -                              | 1                   |
| Beko            | -                       | -                     | -                            | +              | -                | -                             | -                   | +                              | 2                   |
| BİM             | -                       | -                     | -                            | +              | -                | -                             | -                   | -                              | 1                   |
| Boyner          | -                       | -                     | -                            | +              | +                | -                             | -                   | -                              | 2                   |
| CarrefourSA     | -                       | -                     | -                            | +              | +                | +                             | -                   | -                              | 3                   |
| Coca-Cola       | -                       | -                     | -                            | +              | -                | +                             | -                   | -                              | 2                   |
| DeFacto         | -                       | -                     | -                            | -              | +                | -                             | +                   | -                              | 2                   |
| Doğuş Holding   | -                       | -                     | -                            | +              | +                | +                             | -                   | -                              | 3                   |
| Eczacıbaşı      | -                       | -                     | -                            | +              | -                | +                             | -                   | -                              | 2                   |
| ETİ             | -                       | -                     | -                            | +              | -                | +                             | -                   | -                              | 2                   |

| Markalar            | Logoda<br>100. Yıl<br>Vurgusu | 100. Yıl<br>Reklam<br>Filmi | Cum.<br>Değ.<br>Taşıyan<br>Marka<br>Pay. | 100. Yıl<br>Video | 100. Yıl<br>Gönderi | 100. Yıla<br>Özel<br>Etkinlik/<br>Proje | 100. Yıla<br>Özel<br>Kam. | 100. Yıla<br>Özel Kol.<br>/Ürün<br>Tas. | İçerik<br>Analiz<br>Puanı |
|---------------------|-------------------------------|-----------------------------|--|-------------------|---------------------|---|---------------------------|---|---------------------------|
| FLO                 | -                             | -                           | +  | +                 | +                   | -                                       | +                         | -                                       | 4                         |
| Garanti<br>BBVA     | +                             | -                           | -  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 4                         |
| Getir               | -                             | -                           | -  | +                 | -                   | -                                       | -                         | -                                       | 1                         |
| Halk Bankası        | +                             | -                           | -  | +                 | -                   | -                                       | -                         | -                                       | 2                         |
| Hepsiburada         | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 2                         |
| Karaca              | -                             | -                           | -  | +                 | -                   | -                                       | -                         | +                                       | 2                         |
| Kiğılı              | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | -                                       | +                         | -                                       | 3                         |
| Koç Holding         | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 3                         |
| Koton               | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | +                                       | -                         | +                                       | 4                         |
| LC Waikiki          | -                             | -                           | +  | +                 | -                   | +                                       | +                         | -                                       | 4                         |
| Mavi                | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | -                                       | -                         | +                                       | 3                         |
| Migros              | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 2                         |
| Nestlé<br>Türkiye   | +                             | +                           | -  | +                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 4                         |
| Opet                | -                             | -                           | +  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 4                         |
| P&G Türkiye         | -                             | -                           | +  | +                 | -                   | +                                       | -                         | -                                       | 3                         |
| Philips             | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 2                         |
| Pınar               | -                             | -                           | +  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 4                         |
| Sabancı<br>Holding  | -                             | +                           | +  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 5                         |
| Shell               | -                             | -                           | +  | +                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 3                         |
| Sütaş               | -                             | -                           | +  | +                 | +                   | -                                       | -                         | +                                       | 4                         |
| TAT                 | -                             | -                           | +  | -                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 2                         |
| THY                 | +                             | -                           | -  | +                 | -                   | +                                       | -                         | +                                       | 4                         |
| TOGG                | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 3                         |
| Trendyol            | -                             | -                           | -  | +                 | -                   | -                                       | -                         | -                                       | 1                         |
| Turkcell            | -                             | -                           | -  | +                 | -                   | -                                       | -                         | -                                       | 1                         |
| Tüpraş              | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 3                         |
| Türk<br>Telekom     | -                             | -                           | -  | +                 | -                   | +                                       | -                         | -                                       | 2                         |
| Türkiye İş<br>Bank. | +                             | -                           | -  | +                 | -                   | +                                       | -                         | +                                       | 4                         |
| Unilever<br>Türkiye | -                             | -                           | +  | +                 | -                   | -                                       | -                         | -                                       | 2                         |

| Markalar            | Logoda<br>100. Yıl<br>Vurgusu | 100. Yıl<br>Reklam<br>Filmi | Cum.<br>Değ.<br>Taşıyan<br>Marka<br>Pay. | 100. Yıl<br>Video | 100. Yıl<br>Gönderi | 100. Yıla<br>Özel<br>Etkinlik/<br>Proje | 100. Yıla<br>Özel<br>Kam. | 100. Yıla<br>Özel Kol.<br>/Ürün<br>Tas. | İçerik<br>Analiz<br>Puanı |
|---------------------|-------------------------------|-----------------------------|--|-------------------|---------------------|---|---------------------------|---|---------------------------|
| Ülker               | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 2                         |
| VakıfBank           | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 2                         |
| Vestel              | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 3                         |
| Vodafone<br>Türkiye | -                             | -                           | -  | +                 | -                   | -                                       | -                         | -                                       | 1                         |
| Yapı Kredi<br>Bank. | -                             | -                           | -  | +                 | +                   | +                                       | -                         | -                                       | 3                         |
| Ziraat<br>Bankası   | +                             | -                           | -  | +                 | +                   | -                                       | -                         | -                                       | 3                         |
| Zorlu<br>Holding    | -                             | -                           | -  | +                 | -                   | -                                       | -                         | -                                       | 1                         |

Tablo 6’da Cumhuriyet değeri taşıyan markaların içerik analizi kategorileri ve içerik analizi puanları yer almaktadır. İçerik analizi kategorileri 8 kriterden oluşmaktadır. Bu kriterlere yukarıda yer alan diğer tablolarda yer verilmiştir. Markaların bu kriterleri bulundurup bulundurmama durumlarına göre “+” ve “-” işareti kullanılmıştır. Daha sonra “+” lar toplanarak her bir marka için içerik analizi puanı belirlenmiştir. Tablo 6’dan da görüldüğü üzere en yüksek içerik analiz puanı 8 üzerinden 5’tir ve Sabancı Holding’e aittir. FLO, Garanti BBVA, Koton, LC Waikiki, Nestlé Türkiye, Opet, Pınar, Sütaş, THY, Türkiye İş Bankası olmak üzere 10 markanın ise içerik analiz puanı 8 üzerinden 4’tür. En düşük içerik analiz puanı 8 üzerinden 1’dir ve bu 1 puana sahip markalar; Anadolu Sigorta, Baykar, BİM, Getir, Trendyol, Turkcell, Vodafone Türkiye ve Zorlu Holding’tir.

## SONUÇLAR ve TARTIŞMA

İşletmeler hitap ettikleri pazarda yer alan mevcut ve potansiyel müşterilerine ulaşabilmek, onların dikkatini çekebilmek ve rakiplerinden farklılaşabilmek için çeşitli tutundurma faaliyetleri yürütmektedir. Günümüzde bunlardan biri de özel gün iletişim stratejilerinden yararlanmaktadır. Tüm toplum için önemli olan, bazen ulusal bazen de küresel çapta kutlanan Milli ve Dini Bayramlar, Anneler Günü, Babalar Günü, Sevgililer günü gibi belirli

özel günler vardır. Bu özel günlerin her biri belli ritüellere sahiptir. Bazı özel günler geleneksel olarak hediyeleşmeyi veya daha fazla tüketimi gerektirir. Bazıları ise yalnızca ortak duyguların paylaşımını gerektirir. Ancak bu özel gün kutlamalarına dahil olmak her haliyle işletmelere olumlu yönde etki eder. Özel gün iletişimleri olumlu marka imajına katkı sağlarken, marka ile tüketiciler arasında duygusal bağ kurulmasına ve tüketicinin hassasiyet gösterdiği günlere özen gösterilerek anlaşılmasını sağladığı için tüketiciye verilen önemin gösterilmesine imkan tanımaktadır. İlgili literatür incelendiğinde markaların sosyal medya hesaplarında özel gün ve kutlama içerikli paylaşımları kısıtlı sayıda da olsa farklı açılardan ele alan çalışmalar mevcuttur. Kaya ve Uğurhan (2019, s. 1112) otomobil markalarının küresel ve yerel sosyal medya hesaplarında yer alan çevre dostu paylaşımlarının analizini yaptıkları çalışmalarında markaların özel gün ve haftalara ilişkin paylaşımlarına diğer kategorilere göre daha az yer verdiklerini ortaya koymuştur. Alkara (2020), sigorta şirketlerinin Instagram kullanım düzeyleri, paylaşımları, paylaşımlarının içerikleri ve takipçilerinin tepkilerini incelediği çalışmasında, firmaların kendi bünyelerinde hazırladıkları orijinal kısa video paylaşımlarının en fazla beğenme ve yorum oranına sahip olduğunu ve paylaşım içeriklerinin de genellikle özel günler ve ürün tanıttımlarından oluştuğunu belirtmiştir. Alkara ve Çalışkan

(2023) ise BIST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan işletmelerin sosyal medya paylaşımlarını inceledikleri çalışmalarında markaların Instagramı reklam, tanıtım (ürün, hizmet, kampanya, proje gibi), özel günleri anma ve kutlama mesajı paylaşmak amacıyla kullandıklarını vurgulamıştır. Ulaş (2020, s. 280) marka iletişimde sosyal medya ve çevrimiçi iletişimin etkisini araştırdığı çalışmasında marka takipçilerinin özel günlerde kendi duygu ve düşüncelerini paylaşmak yoluyla geribildirim sağladıkları ifade etmiştir.

Literatürde incelenen bu çalışmalar markaların sosyal medya kullanımında özel gün kutlamalarına farklı açılardan değinmişlerdir. Özel gün pazarlaması faaliyetleri ile çeşitli sektörlerden (turizm, bankacılık, küçük ev aletleri, teknolojik ürünler, kuyumculuk vs.) birçok işletme anneler günü, sevgililer günü, milli bayramlar gibi özel günlerde yoğun kampanyalar yaparak ve bunları medya ve sosyal medya mecralarında duyurarak satışlarında hareketlilik yakalamaktadır. Milli bayramlar ve toplumsal açıdan birlik ve beraberliği simgeleyen özel günlerde yaptıkları paylaşımları ile de markalar tüketicilerle bağ kurabilme fırsatı yakalamakta ve görünürlüklerini arttırabilmektedir. Ancak buna rağmen özel günlerin sosyal medya pazarlamasında marka etkileşimi üzerine etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında bu çalışma literatürdeki boşluğu doldurmayı ve pazarlama yöneticilerine bu konuda yön vermeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada Türk toplumu için kuruluşu, ulusal birliği ve demokratik değerleri simgeleyen Cumhuriyetin 100. yılı kapsamında, Marketing Türkiye ve Aksoy Araştırma firmasının iş birliği ile Cumhuriyetin 100'üncü yılına özel olarak gerçekleştirilen Cumhuriyet değerlerini taşıyan 52 markaların web siteleri ve Instagram hesapları içerik analiz yöntemiyle incelenerek bu doğrultuda yürüttükleri tutundurma faaliyetleri analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında toplam 50 marka içerik analizine tabi tutulmuş, 4 kategori ve 18 kriterden elde edilen bulgular tablolarla sunulmuştur. Oluşturulan tablolardan elde edilen bilgiler doğrultusunda markaların genel profil bilgilerine ait kriterler incelendiğinde 50 markadan sadece 6 tanesinin (Garanti BBVA, Halk Bankası, Nestlé Türkiye, THY, Türkiye İş Bankası ve Ziraat Bankası) web sitesindeki logosunda Cumhuriyetin 100. Yılı vurgusunun olduğu ve

bankaların bu kriterlere diğer markalara göre daha fazla önem verdiği görülmektedir. Web sitesinde 100. Yıl reklam filmi yayınlayan sadece 2 marka (Nestlé Türkiye ve Sabancı Holding) bulunmaktadır. Görüldüğü üzere Nestlé Türkiye, hem logosunda Cumhuriyetin 100. Yılı vurgusuna hem de 100. yıl reklam filmine web sitesinde yer vermektedir. Instagramda en fazla gönderi paylaşan 3 marka; CarrefourSA (14.507 gönderi), Migros (13.687 gönderi) ve Trendyol (11.519)'dur. Bu markaların ortak özelliği ise perakende satış yapımlarıdır ve paylaşımlarının büyük çoğunluğu ürün görsellerinden oluşmaktadır. Instagramda en fazla takipçiye sahip 3 marka BİM (12,3M), Trendyol (5,3M) ve Hepsiburada (3,7M) iken; takip sayısı en fazla markalar Boyner (767), Mavi (335) ve Trendyol (243)'dur. Görüldüğü üzere Trendyol, hem en fazla paylaşım yapan hem de en fazla takipçi ve takip ettiği hesap olan markalardan biridir. Trendyol markasının etkileşim gücü potansiyelinin yüksek olduğu söylenebilir.

Markaların paylaşımları ile ilgili içerikler ve paylaşım içeriklerinin türlerine ilişkin kriterler incelendiğinde Instagram hesabında "Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka Paylaşımı" yapan 11 marka (Akbank, FLO, LC Waikiki, Opet, P&G Türkiye, Pınar, Sabancı Holding, Shell, Süttaş, TAT ve Unilever Türkiye) bulunmaktadır. Ayrıca 50 markadan 48 tanesi "100. Yıl Video Paylaşımı" yaparken, 2 marka (DeFacto ve TAT) ise video paylaşımı yapmamıştır. Paylaşılan bu videolardan en çok beğeni alan video, 565.713 beğeni ile Sabancı Holding'e aittir. En çok yorumda yine bu videoya (5.082 yorum) yapılmıştır. Görüldüğü üzere Instagram kullanıcıları etkileşime girerek paylaşılan videoya beğeni ve yorumla karşılık vermiştir. En çok beğenilen diğer videolar ise THY (250.483) ve Garanti BBVA (210.132)'ya aittir. Markalar "100. Yıl ile İlgili Gönderi Paylaşımı" açısından incelendiğinde 29 markanın gönderi paylaşımı yaptığı, 21 markanın ise herhangi bir gönderi paylaşmadığı görülmektedir. Gönderisi en fazla beğenilen markalar; TOGG (66.840), Koton (43.870) ve Koç Holding (26.125)'tir. Gönderisinde en fazla yorum yapılan markalar yine TOGG (512), Koç Holding (107) ve Koton (93) olmuştur.

Markaların paylaşım etkileşimleri incelendiğinde; 39 marka paylaşımlarında Cumhuriyet temalı etiket kullanırken, 11 marka paylaşımlarında herhangi bir etiket kullanmamıştır.

Ayrıca bazı markalar aynı etiketleri kullanmışlardır. Örneğin; #ÇokYaşaCumhuriyet etiketini kullanan markalar Arçelik, Beko, Koç Holding, Opet, TAT, Tüpraş ve Yapı Kredi Bankasıdır. Bu markalar incelendiğinde hepsinin Koç Holding bünyesinde bulunan markalar olduğu görülmektedir. Sabancı Holding ve CarrefourSA markası da aynı etiketleri (#BaşkaCumhuriyetYok) kullanmıştır. Çünkü CarefourSA markası Sabancı Holding çatısında yer almaktadır. Buradan hareketle holdinglerin, çatıları altında yer alan markalarının sosyal medya hesapları ile koordineli hareket ettikleri ve aynı içerikleri paylaştıkları söylenebilir. Diğer markalar incelendiğinde Aselsan, Migros ve Ziraat Bankası'nın #Cumhuriyet100Yaşında etiketini; Doğu Holding, LC Waikiki, Philips ve THY'nin ise #CumhuriyetBayramı etiketini kullandıkları görülmektedir. Bu etiketler incelendiğinde özel bir etiket olmadığı, genel bir etiket olduğu ve Instagram'daki birçok farklı hesap tarafından kullanıldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre markaların kendilerine özel etiketler oluşturmaları ve kullanmaları gerektiği önerilebilir. Etkinlik/proje, kampanya ve koleksiyon/ürün tasarım bilgileri açısından markalar incelendiğinde “Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Etkinlik/Proje” yapan marka sayısı 20, “Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Etkinlik/Proje” yapan marka sayısı 4, “Cumhuriyetin 100. Yılına Özel Koleksiyon/Ürün Tasarımı” yapan marka sayısı ise 8'dir. Bu 3 kriterden iki tanesini gerçekleştiren markalar ise; Koton, LC Waikiki, THY ve Türkiye İş Bankası'dır.

Bütün olarak incelendiğinde en yüksek içerik analiz puanı 5 puan ile sadece Sabancı Holding'e aittir. İçerik analizi puanı 4 olan 10 marka, puanı 3 olan 13 marka, puanı 2 olan 18 marka, puanı 1 olan ise 8 marka bulunmaktadır. Sonuç olarak markaların “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Marka” olmaya yeteri kadar önem vermedikleri söylenebilir. Bu çalışmanın amacından elde edilen sonuçlar, markaların Cumhuriyetin 100. Yılı kapsamında yürütülen tutundurma faaliyetlerini ortaya koyan araştırma ve çalışmaların yetersizliği ile ve Pulside Research (2023) araştırma sonuçlarına göre belirlenmiş “Cumhuriyet Değeri Taşıyan Markalar” ile sınırlıdır.

Konu ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalarda, Türkiye'nin en değerli ve en güvenilir markalarının sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlar ve tüketici yorumları

analiz edilerek markaların özel gün pazarlama stratejilerine ne kadar önem verdikleri ortaya konulabilir. Özel günlerin tüketim üzerindeki etkisi incelenebilir. Ayrıca markalar açısından özel günleri fırsata çevirmek için özel günlerle marka imajlarını ve marka bağlılığı oluşturma etkisi incelenebilir.

## KAYNAKLAR

- Akgül, D. (2014). Hedonik (hazcı) tüketimin özel günlerdeki alışveriş kültürü üzerindeki etkisi ve ülkelerarası karşılaştırmalı bir araştırma. Doktora Tezi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Akgül, D. ve Varinli, İ. (2017, 7 Ekim). Hedonik (hazcı) tüketimin özel günlerdeki alışveriş kültürü üzerindeki etkisi ve ülkelerarası karşılaştırmalı bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 10(2), 1-36.
- Alkara, İ. (2021). Sosyal medya kullanımının tüketici davranışları üzerindeki etkisi: Bilecik Bursa Eskişehir örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 415-446. <https://doi.org/10.21733/ibad.836638>
- Alkara, İ., Çalışkan, M. (2023). BIST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan işletmelerin sosyal medya paylaşımları üzerine bir araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15 (3), 2065-2083. <https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1698>
- Ashley, C. ve Tuten, T. (2015). Creative strategies in social media marketing: An exploratory study of branded social content and consumer engagement. *Psychology and Marketing*, 32, 15–27. <https://doi.org/10.1002/mar.20761>
- Ayaz, Y. Y. (2023, 23 Ekim). Vegan markaların dijital medya kullanımları: nitel bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(2), 366-383. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1220881>
- Azar, S. L., Machado, J. C., Vacas-de-Carvalho, L., ve Mendes, A. (2016). Motivations to interact with brands on Facebook—Towards a typology of consumer–brand interactions. *Journal of Brand Management*, 23(2), 153-178. <https://doi:10.1057/bm.2016.3>
- Bayuk, Y. M. (2009). Özel gün ve haftaların tüketim üzerindeki etkileri. *Kamu-İş*, 11(1), 185-197.
- Boyacı, M. ve Boztepe-Taşkıran, H. (2019, 27 Aralık). Sosyal medyanın marka kişiliği yönünden kullanımı: markaların sosyal medyadaki kişilik sunumları ile hedef kitlelerin marka kişilik algısını karşılaştırmaya yönelik bir araştırma. *Yeni Medya*, (6), 46-63.
- Çakır, H. ve Tufan, S. (2016, 28 Aralık). Siyasal iletişim sürecinde sosyal medya: Türkiye’de siyasi liderlerin Instagram kullanım pratikleri üzerine bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(41), 7-28.
- Çelik, P. (2020). Sosyal medyada yapılan özel gün indirimlerinin tüketici satın alma davranışına etkisi: Türkiye genelinde bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. *Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Demmers, J., Weltevreden, J. W., ve van Dolen, W. M. (2020). Consumer engagement with brand posts on social media in consecutive stages of the customer journey. *International Journal of Electronic Commerce*, 24(1), 53-77. <https://doi.org/10.1080/10864415.2019.1683701>
- Dilek, N. (2018). Planlı davranış teorisi çerçevesinde özel günlerdeki satın alma davranışlarının incelenmesi: Rize örneği. Yüksek Lisans Tezi. *Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Elo, S. ve Kyngas, S. H. (2008, 18 March). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- George, A. L. (2003). İçerik çözümlemesinde nicel ve nitel yaklaşımlar. İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi, (Der. ve Çev.: Murat S. Çebi), Alternatif Yayınları, Ankara.
- Gümüş, N. (2017, 8 March). The effects of social media content marketing activities of firms on consumers’ brand following behavior. *Academic Research International*, 8(1), 1-8.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>
- Karaca, Ş., Özbakır Umut, M. ve Yemez İ. (2018). Özel gün indirimlerinin tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (16), 413-436.
- Kaya, F. ve Uğurhan, Y. Z. C. (2019). Otomobil markalarının çevre dostu paylaşımları: küresel ve yerel sosyal medya karşılaştırması. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (2), 1101-1120. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.512742
- Kazancıoğlu., ve AYTEKİN, P. (2014, 1 Mayıs). Sevgililer günü ritü-

- ellerinin alışveriş deneyimi ve hazcı alışveriş değerine etkisi: alışveriş merkezlerinde bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10 (22), 67-93. <https://doi.org/10.11122/ijmeh.2013.9.19.459>
- Kıracı, H. ve R. Akdemir (2012). Marka Kavramı ve Gelişimi. (Ed. M. Marangoz ve F. Bayraktaroğlu). Marka Yönetimi Kavramlar ve Uygulamalar. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kotler, P., ve Keller, K. L. (2016). Marketing Management. Pearson.
- Küçükşaraç, H. (2018,1 Nisan). Marka kişiliklerinin Instagram aracılığıyla sunumu: İçecek markaları üzerine analiz. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 9(35), 49-61. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.5.004.x>
- Lipsman, A., Mudd, G., Rich, M., ve Bruich, S. (2012). The power of “Like”. *Journal of Advertising Research*, 52, 40–52.
- Mortelmans, D., & Damen, S. (2001). Attitudes on commercialisation and anti-commercial reactions on gift-giving occasions in Belgium. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 1(2), 156-173.
- Pereira, H. G., de Fátima Salgueiro, M., ve Mateus, I. (2014). Say yes to Facebook and get your customers involved! Relationships in a world of social networks. *Business Horizons*, 57, 695–702. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2014.07.001>
- Özoran, B. A. (2020). Covid-19 salgınında markaların twitter kullanımları üzerine bir inceleme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 429-458.
- Özsaatçi, F. G. B. (2022). Marka İletişiminde Yeni Medya Etkisi. (Ed. Ç. Taşkın ve E. N. Ç. Karaboğa). Dijital Dönüşüm Sürecinde Marka. Ankara: Nobel Yayınları.
- Schivinski, B., Christodoulides, G., ve Dabrowski, D. (2016). Measuring consumers’ engagement with brand-related social-media content: Development and validation of a scale that identifies levels of social-media engagement with brands. *Journal of Advertising Research*, 56(1), 64-80. Doi:[10.2501/JAR-2016-004](https://doi.org/10.2501/JAR-2016-004)
- Şeker, A. (2018). Özel günlerde hediye satın alma davranışları: Batman örneği. Doktora Tezi. *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Tafesse, W. (2015). Content strategies and audience response on Facebook brand pages. *Marketing Intelligence & Planning*, 33, 927–943. <https://doi.org/10.1108/MIP-07-2014-0135>
- Tafesse, W. (2016). An experiential model of consumer engagement in social media. *Journal of Product & Brand Management*, 25, 424–434. <http://dx.doi.org/10.1108/JPBM-05-2015-0879>
- Tosun, N. B. (2010). İletişim Temelli Marka Yönetimi. 1. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım ve Dağıtım.
- Tsai, W. H. S., ve Men, L. R. (2013). Motivations and antecedents of consumer engagement with brand pages on social networking sites. *Journal of Interactive Advertising*, 13(2), 76-87. <https://doi.org/10.1080/15252019.2013.826549>
- Tsai, W. H. S., ve Men, L. R. (2017). Consumer engagement with brands on social network sites: A cross-cultural comparison of China and the USA. *Journal of Marketing Communications*, 23(1), 2-21. <https://doi.org/10.1080/13527266.2014.942678>
- Villi, B. ve Bahar, R. (2023, 30 Mart). Cruelty-free etiketli kozmetik markalarının sosyal medya hesaplarının incelenmesine yönelik bir içerik analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, C-iasoS 2022 Özel Sayısı*, 219-233. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1220000>
- Yelmen (2018). Türkiye’de yayımlanan Babalar Günü reklamlarının görselleri ve söylemleri üzerine, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 339-346.
- Yıldız G. (2021). Markalar için özel günleri kullanma kılavuzu 2, <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/arastirma/ozel-gun-kampanya-2/>, Erişim Tarihi: 05.11.2023.
- Zeren, D., ve Gökdağlı, N. (2019). Sürdürülebilirlikle ilgili bir pazarlama iletişimi aracı olarak Instagram: En değerli 25 marka üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 91-108. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.652833>

#### Yazar Katkı Oranı

Araştırmacılar bu çalışmanın tümüne eşit katkıda bulunmuştur. Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

**HAMASİ VE DESTANİ ŐİRLERİYLE  
YUSUF ZİYA ORTAÇ**

YUSUF ZİYA ORTAÇ WITH HIS  
HAMASI AND EPIC POEMS

Bedri AYDOĞAN

30



# HAMASİ VE DESTANİ ŞİİRLERİYLE YUSUF ZİYA ORTAÇ

## YUSUF ZİYA ORTAÇ WITH HIS HAMASİ AND EPIC POEMS

*Tûranlının yavuz nesli tükenmedi  
çok şükür;*

*Bir damla Türk bir kocaman  
deniz gibi köpürür!*

*(Bir Gönüllünün Sözleri'nden)*

Bedri AYDOĞAN<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Yusuf Ziya,  
Harp Edebiyatı,  
Edebî Heyet,  
Hamasi Şiir,

### Keywords:

Yusuf Ziya,  
WarLiterature,  
LiteraryCommittee,  
Hamasi Poetry,

<sup>1</sup> Dr. Öğretim Üyesi, ÇÜ Fen  
Edebiyat Fakültesi Türk Dili  
ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı,  
bedriaydogan01@gmail.com,  
orcid: 0000 0002 5450 551X

Alıntılanmak için/Cite as:  
Aydoğan B. (2024). Hamasi ve  
Destani Şiirleriyle Yusuf Ziya,  
Çukurova Üniversitesi Sosyal  
Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33  
(2), 41-55.

### ÖZ

1895'te doğan, ilk şiirlerini 1914'te yayımlayan Yusuf Ziya Ortaç, hecenin beş şairinden biri olarak edebiyat tarihine geçmiştir. Gazetecilikle yaşamını sürdüren Yusuf Ziya oyun, hatıra, gezi yazısı ve roman da yazmakla birlikte şairliğiyle öne çıkmış ve sekiz şiir kitabı yayımlamıştır. Heceyi kullanması ve sade Türkçeyle yerli ve millî konuları ele almasıyla Millî Edebiyat'ın bir temsilcisi olur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ve Millî Mücadele döneminde şiirleriyle toplumun ihtiyacı olan duyguları işleyerek harp edebiyatına katkı verir. Bu kapsamda iki kitabıyla öne çıkar: *Akından Akına (1916)* ve *Cenk Ufukları (1917)*. Yirmi iki şiirin yer aldığı *Akından Akına* kitabı âdeta bir sipariş üzerine yazılmıştır. Harbiye Nezareti şairlerden hamasi ve destani şiirler yazmalarını istemiştir. O da bu isteğe cevap kabilinden bu kitabı oluşturur. Kitap, Harbiye Nezareti tarafından orduya dağıtılmak maksadıyla satın alınmıştır. *Cenk Ufukları* da aynı düşünce ve duyguların işlendiği bir devam kitabıdır. Bu makalede Yusuf Ziya'nın bu yönü ele alınacak, Çanakkale Savaşı günlerinde ve sonrasında millî duyguyu, heyecanı yansıtan şiirleri değerlendirilecektir.

### ABSTRACT

Yusuf Ziya Ortaç, born in 1895 and published his first poems in 1914, went down in literary history as one of the five poets of the syllabary. Yusuf Ziya who continuing his life as a journalist, Yusuf Ziya also wrote plays, memoirs, travel articles and novels and stood out as a poet and published eight poetry books. He becomes a representative of National Literature by addressing local and national issues with a syllabic and plain Turkish. During the First World War and the War of Independence, he contributes to the war literature by addressing the emotions needed by society in his poems. In this context, he stands out with two of his books: *Akından Akına (1916)* and *Cenk Ufukları (1917)*. The book *Akından Akına*, which includes twenty two poems, was written as if on commission. The Ministry of War asked the poet to write hamasi and epic poems. He created this book as a response to this request. The book was purchased by the Ministry of War with the intention of distributing it to the army. *Cenk Ufukları* serves as a sequel, exploring similar themes and sentiments. In this article, this aspect of Yusuf Ziya is discussed and his poems reflecting national sentiment and excitement during and after the Gallipoli War are assessed.

## GİRİŞ

Yusuf Ziya 23 Nisan 1895'te İstanbul'da doğar. Öğrenimine İstavroz Abdullah Ağa Mektebinde başlar. Fransızca öğrenmek amacıyla Alyans İzrailit Mektebine de devam eder. Vefa Lisesini bitirir. Darülfünun'da sınava girerek öğretmenlik hakkı alır. 1915'te İzmit Sultanisinde edebiyat öğretmeni olur. 1916 yılında Galatasaray Sultanisinde öğretmenlik yapar. Basın hayatına girerek gazete ve dergiler çıkarır. Milletvekilliği yapar. Şiir, roman, piyes, gezi yazısı, fıkra türlerinde eserler verir. (Önal, 1986, s.7-8; Tuncer, 1994, s.93).

Lisedeyken öğretmenlerinin yönlendirmesi ve teşvikleriyle edebiyata yönelir, aruzla şiirler yazar. Kehkeşan dergisinin açtığı yarışmada "Kış" adlı şiiriyle birinci olur. Bazı kaynaklarda bu şiirin Gün adını taşıdığı bilgisi vardır (Çetişli vd. 2012, s.297; Önal, 1986, s.11). Ziya Gökalp'in yönlendirmesiyle heceyle yazmaya başlar. "Gecenin Hamamı" heceyle yazdığı ilk şiiridir. Bundan sonra heceye sadık kalır. Yine heceyle yazdığı üç perdelik manzum piyes "Binnaz" Darülbeydi' de sahnelenince beğenilir ve Yusuf Ziya'nın tanınmasını sağlar. Sekiz şiir kitabı yazan şair, Beş Hececiler adıyla anılan şairler arasına girer ve hecenin beş şairinden biri olarak edebiyat tarihinde yerini alır. Kuş Cıvıltıları adlı çocuklar için yazdığı şiir kitabını ayrı tutuyoruz.

Sekiz şiir kitabının altısında değişik temaları işleyen şair, iki kitabında sadece savaşa, askere ve millî duygulara yer vermiştir. Bunlar *Akından Akına*, *Cenk Ufukları*'dır. *Yanardağ*, *Şairin Duası* gibi bazı kitaplarında ise sınırlı olarak yine bu temaları işleyen şiirleri bulunur.

### **Çanakkale Savaşları, Harp Edebiyatı: *Akından Akına***

Ekonomik, siyasal nedenlerle Avrupa'da 1914 Haziranında Avusturya Veliyahı Ferdinand'ın öldürülmesiyle başlayan gerilim bir ay sonra Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'ı, Almanya'nın Belçika, Lüksemburg ve Fransa'yı işgaliyle büyük bir savaşa dönüşmüştür. Savaş başka devletlerin katılmasıyla oluşan iki ittifak yaratır. Osmanlı Devleti başlangıçta tarafsızdır. İngilizlerden kaçan Alman Goeben ve Breslau gemilerinin Osmanlı'ya sığınması, akabinde Osmanlı Devleti tarafından satın alınıp donanmasına dahiledilmesi, adları Yavuz ve Midilli

olarak değiştirilen bu gemilere eklenen bir başka gemi ile birlikte Rusya limanlarını bombalaması karşısında Rusya, Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan eder. Enver Paşa da Rusya'ya savaş ilan edip İttifak devletleri yanında savaşa katıldıklarını bildirir. Osmanlı İmparatorluğu böylelikle Almanya'nın başını çektiği ittifak içinde 30 Ekim 1914'te savaşa dahil olur. 11 Kasım 1914'te Osmanlı İmparatorluğu İtilaf devletlerine resmen harp ilan eder. Kendi topraklarında beş cephe açılır. Toprakları dışında da üç cephede savaşır. Bu cephelerden biri olan Çanakkale Cephesi başkent İstanbul'un çok yakınındadır. İtilaf Devletleri Çanakkale'yi denizden geçmek ister, büyük ve güçlü donanmalarına rağmen Boğaz'dan geçemeyince kara savaşlarını başlatır. Yine başaramayınca büyük kayıplar vermiş olarak çekilirler (Çakır, 2004, s.13-14).

Savaşlar, karada, denizde, havada, en çok da karada, cephede ve siperlerde yapılır, ancak burası son noktadır. Bir de cephenin gerisi vardır. Ordular burada her bakımdan savaşa hazır hâle getirilirler. Cephe gerisi ne kadar güçlüyse ordular da o kadar başarılı olur. Cephe gerisinde ve cephede bir başka etken de giderek önemli hâle gelir. O da propagandadır. Savaşlarda hem içe hem de dışa karşı propaganda çalışmaları yapılır. Savaş propagandaları Birinci Dünya Savaşıyla büyük gelişme göstermiştir. Osmanlı Devleti de müttefiki Almanya'dan etkilenecek belki öğrenerek propaganda yapmıştır. Propaganda yollarından biri de edebiyatın, sanatın gücünden yararlanmaktır. Bunun sonucunda bir harp edebiyatı oluşur. Mevcut harp edebiyatımız yok denecek düzeydedir. Bu konudaki girişimler Çanakkale Savaşları sırasında başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı boyunca Harbiye Nazırlığı yapan Enver Paşa edebiyatın, sanatın gücünden yararlanmak ister.

Bu yolda ilk çağrı Tasvir-i Efkâr gazetesi aracılığıyla Harbiye Nezaretinden gelir. 15 Haziran 1914'te gazetede askerın vatani ve millî duygularını güçlendirecek, fedakârlık ve itaatkârlığını artıracak asker şarkıları yarışması açıldığı duyurulur (Çakır, 2004, s. 38). Haziran sonuna kadar süre verilmesi acele edildiğini gösterir. Bu konuda arayışlar yoğunlaşır, çeşitlenir; ilginç ve önemli bir gelişme yaşanır. Çanakkale cephesine gönderilmek üzere

bir edebî heyet oluşturulur. Türkçü, milliyetçi, çoğu genç otuza yakın sanatçı seçilerek cepheye gönderilir. İbrahim Alaettin'in yazdıklarına göre bu sanatçılardan beklenen "Çanakkale harp sahalarını ziyaret ederek hasıl edecekleri tahassüsleri halka ve gelecek nesillere anlatmaları"dır. Yine ona göre teklif ulvi ve samimidir, hiçbir mensubiyet aranmamıştır. "Vücuda getirilecek eserlerde şahıslara yahut makamlara ait methiyeler değil, askerın cevherine milletin kabiliyetine dair hakiki ve şe'nî tasvirler istenmişti"r(Gövsa, 1989, başlangıç bölümü, numarasız).

Yusuf Ziya'nın hececi arkadaşlarından Enis Behiç ve Orhan Seyfi de kurulan edebî heyet içinde yer alır ve Çanakkale Cephesine giderler. Harbiye Nezareti bu ziyarete ek olarak şairlere hamasi şiirler yazmaları yolunda çağrılarda bulunur. Basılacak kitapların satın alınıp para ödülü verileceği de duyurulur. Bu çerçevede Cenap Şehabettin, Celal Sahir gibi devrin otoritesi sayılan şairler aracı kılınır. Yusuf Ziya'nın anlattığına göre Türk Ocağı'nda yapılan bir toplantıda Celal Sahir, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Orhan Seyfi, Enis Behiç, Yusuf Ziya gibi genç şairlerden hamasi ve destani savaş şiirleri istediği haberini getirir. Bu konuda en hızlı tepki veren Yusuf Ziya olmuştur.

*Kalemim birkaç ay içinde cephe cephe dolaştı.  
Karlı dağlardan susuz çöllere kadar.*

*Hepsini güzel bir deftere özene bezene yazdım,  
üstüne de, adını oturttum: Akından Akına.*

*Gece bastı...Ova sanki bir kara zindan,*

*Titriyordu yer, gök adımların hızından!*

*Akından Akına böyle başlıyordu..." (Ortaç,1966, s. 41-2)*

Celal Sahir, Yusuf Ziya'ya kitabın baskısı hakkında görüşmek için kendisini Dahiliye Nezaretinden bekleediklerini söyler. Yusuf Ziya'yı Nazır Talat Paşa'ya çıkarırlar. Kitabı bastıracaklarını söyleyip matbaaya gönderirler. Kitap bir ay içinde her şeyiyle mükemmel bir surette basılır. Yusuf Ziya kitabı alır, ne yapacağını bilemez. Arkadaşları ve üstatları ve Nazır Talat Paşa için birer nüsha alır, kalanını kitapçıya götürür. Kitapçı 250 lira değerindeki kitapları nazla 20 liraya alır. Yusuf Ziya, Harbiye Nezaretinden aldığı mektupta yazılanları şöyle aktarır:

*"Kahraman askerlerimiz için yazdığım şiirlere  
Başkumandanlık adına teşekkür ediliyor ve  
kitabımın, cephelerde dağıtılmak üzere satın  
alınacağı bildiriliyordu..." (Ortaç,1966, s. 45)*

Yusuf Ziya kitapçıya gider ve tanesi on paradan ucuza sattığı kitapları elli liraya geri alıp Harbiye Nezaretine götürür. Kendisine 220 lira para verilmiştir. Bu paraya o zamanlar dört odalı bir ev alındığını söyleyen Yusuf Ziya kendisini ilk harp zengini sayar(Ortaç, 1966,s.45). Kitapta yirmi iki şiir yer alır. Bu şiirler sırasıyla şunlardır:

1-"Akından Akına"2-"Kafkaslar'a Doğru (I)"3-"Karpatlar'da (I)"4-" Nöbetçi ve Yıldız"5-"İki Hançer"  
6-"Karpatlar'da (II)"7-"İsyan"8-"Türk Ordusu"9-"Karadeniz'de"10-"İki Asker"11-"Bir Gönüllünün Sözlere"12-"Zafer Beldesi"13-"Şair ve Rüzgâr"14-"Kan Bayramı"15-"Yarınki Asker"16-"Kafkaslar'a Doğru (II)"17-"Benim Yârim"18-"Tuna Boyunda"19-"Yabancı Ellere Doğru"20-"Beklenen Bayram"21-"Hilal-i Ahmer"22-"Fakat Düşün Yarını..."

Şiir adlarının hepsi, ne anlattığı konusunda bize ipuçları verir. Bu adlar coğrafyaya, orduya, askere, gönüllüye, kana, bayrağa, zafere ve bayrama işaret eder. Coğrafyaya (ki vatandır), ordu, asker ve gönüllüler sahip çıkacak, savaşacak, kan dökecek, zafere ulaşacak ve sonunda ülke bayram yapacaktır. Şiirler, bu ve benzeri duygu ve düşünceleri yansıtır.

İlk şiir, kitaba da adını veren "Akından Akına"dır. Sınır boyunda akınlar yapan öncü birlik akıncılar Tuna boylarını aşarak Avrupa'yı fethetmiştir. Ancak Balkan Savaşlarıyla fethedilen bu topraklardan geri çekilmek zorunda kalınmıştır. Bu şiir o eski, unutulmuş akıncı ruhunu uyandırmayı hedefler. "Bu illere eskiden de yine biz şandık" derken şair, bu şanlı, galibiyetlerle dolu geçmişe işaret eder. Fethetmenin sevincini geri çekilmenin üzüntüsünü yansıtır. Bu nedenle ordu öfkeli, akınsız duramaz, çünkü Tanrının Türk'e emri böyledir. Şair askere moral vermekte, yüreklendirmektedir.

*"Geçtik Tuna kıyısından üç yüz akıncı,*

*Süngülerde yanıyordu ordunun hıncı!*

*Uçlarından kan damlayan kılıçlar kınısız;*

*Tanrı böyle emretmiş: Türk durmaz*

*akınsız!..." (Ortaç, 1332, s.3)*

Akınsız duramayan Türk (askeri), bu kitap boyunca kılıcını kınına sokmaz. Kılıçlardan her zaman kan damlar. O kan, vatanın, bayrağın, milletin kanı ve şanıdır. Sadece düşmanın kanını değil aynı zamanda vatan yolunda kendi kanını da akıtır.

Kitapta aynı adla yer alan şiirlerdeki numaralar şiirin adına dahil değildir. O numaralar bizim tarafımızdan konulmuştur. Kafkaslar ve Galiçya Osmanlı Devletinin çarpıştığı cepheler arasındadır. Her iki cephede de Türk ordusu ve bağlı birlikleri kahramanca çarpışmışlar, başarılar elde etmişler, ancak çok sayıda şehit de vermişlerdir. Yusuf Ziya Akından Akına’da bu cephelere yönelik ikişer şiir yazmıştır. Her iki cephenin en önemli özelliği dağlık kısımlarının da olmasıdır. “Kafkaslara Doğru” başlıklı ilk şiirde Yusuf Ziya Türk ordusuna ve askerine seslenir. Onun cengaverliğine vurgu yapar ve savaş için motive eder.

- “Ey Türk oğlu!..Bugün yine şeref günüdür,  
Düşmanları bir yıldırım hızıyla öldür!  
Cehennemden pusula kursa yolunda dağ, taş,  
Zaptolunmazçoşkun bir sel gibi köpür, taş!  
Bir dakika bile sakın inme atından,  
Vazgeçme yeryüzündeki saltanatından!..”  
(Ortaç, 1332, s.4)

Şiirde savaşa atılan askerler betimlenir. Hakanın savaş ilan etmesiyle birlikte asker türkülerle savaşa gider, cepheyi kana boğar ve güneş de Türk’ü selamlar.

“Kafkaslara Doğru” başlıklı ikinci şiirde başlığın altında “ordu geçerken” ibaresi vardır. Bu kez gün uyanmadan minareler askere artık kalkın demektedir. Ordu bu kez kenttedir, “Sessiz caddelerden bir çoşkun nehir” gibi geçerek cepheye giderlerken içlerinde taşıdıkları duygulara işaret edilir.

“Hepsinin göğsünde harp madalyası,  
Eski zaferlerden kalmış yadigar!  
Yüzlerinde yoktur ayrılık yası,  
Hepsinin kalbinde yurt sevgisi var!” (Ortaç, 1332, s.38)

Yurt sevgisiyle dolu bu askerlerin göğüslerinde harp madalyaları vardır. Doğdukları yerden çok uzaklarda olmalarına rağmen yüzlerinde ayrılık yası taşımazlar, hepsinin kalbi yurt sevgisiyle doludur. Tekrar tekrar vatanları için cepheye koşarlar. Şair yine Türk askerinin özverisine, ölümden korkmamasına vurgu yapar. Ellerinde silahları, önlerinde bayraklarıyla düğüne gider gibi cepheye giderler.

“Karpatlarda” başlıklı ilk şiir “Türk ordusuna” ithafını taşır. Bu şiirde de “Kafkaslara Doğru” şiirlerindeki gibi ordu ve

asker anlatılır. Rüyasında orduyu görmüştür. Bayrağının arkasından öfkeyle köpürmüş olarak Karpat Dağlarında yürümektedir. Karpatların karlı dağlarında süngüsüyle kanlı bir efsane yaratmış ve “Moskof ordusunu” secde ettirip diz çöktürmüştür.

“Ey ordu!.. Karşında diz çöken bayrak  
En yüksek bir tacın kızıl namusu!  
Bozulmuş kaçıyor hücumundan, bak  
Asırlık düşmanın: Moskof ordusu!..” (Ortaç, 1332, s.7)

Rus ordusu da büyük bir ordudur, ama Türk ordusu önünde diz çökmüş ve bozularak kaçmıştır.

“Karpatlarda” başlıklı ikinci şiirde de “Türk ordusu geçerken” ithafı bulunur. Bu şiirde de bir yandan orduyu övüp yüceltirken onlara ataları ve tarihleriyle ilgili bazı hatırlatmalarda bulunur.

“Bakışları bir kanlı şimşek gibi pek kızgın;  
Her çehrede parlıyor şeref dolu bir destan;  
Her süngünün ucunda bir muhteşem tarih var;

Ey kahraman Türk oğlu, bil ki senin ceddindi  
Bu illerde vaktiyle tekbir alıp gezenler;  
Gönüller bağlıydı ay yıldızlı bayrağa!”  
(Ortaç, 1332, s.13)

Onlara ümid aşılama, güç vermek ister. Çünkü şairler dahil olmak üzere tüm milletin gözü onlarda, onlardan gelecek güzel haberlerde ve başarıdadır.

“Nöbetçi ve Yıldız” şiiri bir manzum hikâyedir. Nöbetçiyle yıldızın konuşmasından oluşur. Romantik başlayan şiir trajik bir şekilde biter. Yıldız, nöbetçinin sevdiği kıızı görmüş ve onunla söyleşmiştir. Yıldız, nöbetçi askere “köyünden haber sorabilirsin” der. Sevdiği kızın selam gönderdiğini, kendisini beklediğini aktarır. Asker, yıldıza Çanakale’de nasıl çarpıştıklarını anlatır, cephede sılayı ve sevdalılarını düşünmediklerini söyler.

Gözlerinde yaşlar güldü: ‘Ey uzak yıldız!  
‘Duacıdır yer yüzünde sana bu genç kız;  
‘Bir selamcık götür benden, budur niyazım,  
Ayşe’sini unutmasın... Ancak o lazım!...’

Asker soldu, gözlerinde bir gölge yandı  
Gürüldeyen sesi göğe doğru uzandı.

- ‘Uzak yıldız!.. Ben ölüme karşı gülerken  
‘Çarpıntıyla doldu kalbim bu sözlerinden  
‘Dikkatle bak, Çanak kale bu gördüğün yer,  
‘Bir çelikten kale gibi burada her nefer!  
Yıldırımlar, ateşlerle her gün çarpıştık,  
‘Fakat düşman tutamıyor meydanı artık!  
‘Allah Allah’ diye her gün titretip arşı,  
‘Süngümüzle durduk yedi düvele karşı!  
‘Şimden sonra ölsem bile gam yemem asla!  
‘Böyle günde hiç gelir mi hatıra sıla?  
‘Ayşecik’e söyle merak etmesin  
‘Kavuşuruz...’ (Ortaç, 1332, s. 10-11)

Asker sözlerinin arkasını getiremez. Bir gürültü, bir alev içinde kalıp şehit olur. Muhtemelen bir top mermisi, bir şarapnel onu yaşamdan koparır. İşte Türk askeri budur, vatanını sevdiğinden önde tutar.

“İsyan” şiirinde Yusuf Ziya kendi duygularını, şiirde tuttuğu yolu sorgular. O zaman kadar şiirlerinde hüznün, keder, neşe, aşk, kadın gibi temaları işlemiş, “sevdaya tapmış”tır. Bugün duyguları isyan etmiş ve kutsal bir emele bağlanmış,

‘Şimden sonra her şiirimde görmek isterim  
Bir kahraman sesli kılınç sevdaya bedel!..  
diyerek yolunu bulmuştur (Ortaç, 1332, s.16).

Yusuf Ziya yeni yolunu bulmuş, bu yolda “Türk Ordusu” şiirini yazmıştır. Şiirde Türk ordusundan beklediği iyi haber Batum kalesinden ilk selam olarak gelmiştir.

“Esti sıcak çöllerde zafer rüzgârı  
Al bayrağı öptüler Mısır’ın kızları!  
Karpatlarda silahlar çatıldı yer yer,  
Süngülerin ucundan doğdu güneşler!  
Yine aştı Kafkas’ı bir “Altın ordu”  
Mısır yine ay yıldız vatanı oldu!..” (Ortaç, 1332, s.19).

Kafkaslar, Karpatlar ve Mısır’ın dahil olduğu üç cephede “Altın ordu” zafer kazanmış, ve Türk ordusunun namı dillere destan olmuştur.

“Karadeniz’de” başlıklı şiir denizcilerin zaferini anlatır. Yavuz ve diğer gemilerimiz Moskof donanmasını yakmıştır. Uzun yıllar o coğrafyada esir gibi yaşayan Türk halkları bu zaferi kutlamaktadır.

“Alınmıştı intikamı  
Bir gün  
Asırlardan beri mahbus Türklerin!  
Yanan Moskof gemileri  
Alkışlamak için sanki bu mukaddes zaferi  
Dalgalarda yakıyordu mehtaplar!  
Gökte uçan şehaplar  
Ufuklardan ufuklara müjdecilik ediyordu,  
“Barbaros’un ruhu bugün şad oluyor”  
diyordu!” (Ortaç, 1332, s.21)

Şimdi Barbaros’un ruhu şad olmuştur artık. Yusuf Ziya iki kitapta da ağırlıklı olarak kara savaşlarını şiirlerine konu edinmiştir. Her iki kitapta deniz savaşı ve denizcilerle ilgili birer şiir yer almıştır.

Kitaptaki “İki Hançer” ve “İki Asker” şiirleri de ortak özellikler gösterir. İlkinde iki hançer ikincisinde iki asker kıyaslanır. Birinci hançerin tabanı altın, gümüşten kabzası ise değerli taşlarla süslüdür. Eşi Hint’te Çin’de yoktur. Diğerinin üstü paslı, sapı kullanılmaktan kararmıştır. Buna rağmen mağrurdur ve altın hançer tarafından kıskanılır. “Çünkü onun süsü; Bir damla kandı!..”r (Ortaç, 1332, s. 12).

“İki Asker” şiirinde ise karşılaştırılan yaşlı bir askerle genç bir askerdir. İki askerin özellikleri verilir. Genç olan bugüne, yaşlı olan maziye bakmaktadır. Mazide savaş başarıları, şimdide ise yenilgi vardır. Bu durum psikolojilerine yansır. Şair de kısaca bunu yansıtır. Genç askerdeki millet sevgisi yaşlı askerin geleceğe ümitle bakmasını sağlar.

“Bir Gönüllünün Sözleri” adlı şiirde düşman saldırısı karşısında savaş açan Padişahın buyruğunu gazeteden okuyan bir gönüllü askerin düşünceleri aktarılır. Gönüllünün büyük dedesinden dinledikleri ve öğrendikleri vardır. Buna göre geçmişte nazlı yurt Turan’ı ele geçirmek isteyenler olmuş, Türk milleti onları püskürtmüştür. Gönüllü

“Kana hasret kılıcımı çalacağım, ahdım var.  
Gidiyorum, hakkınızı helal edin  
ağalar!...” (Ortaç, 1332, s. 25)  
diyerek asker olur.

“Zafer Beldesi” şiirinde bir yolcu, ayakları kan içinde uçurum gibi bir yerde yürümektedir. Sonra karanlıklar içinde coşkun sesler duyar, al bayrağı görür. Zafer kazanan insanlar vardır. Nerede olduğunu anlamaya çalışır, sorar Tanrısına. Dağlardan taşlardan gelen yanıt şudur:

*“Ey kahraman ruhlu asker, bu gördüğün, herkesi-  
Huzurunda diz çöktüren Türkün “zafer  
beldesi” !..” (Ortaç, 1332, s. 27)*

Yolcunun bir asker olduğu anlaşılır, o kahraman asker Türkün zafer beldesine gelmiş ve özlediğine kavuşmuştur.

“Şair ve Rüzgar” şiirinde Yusuf Ziya rüzgârla söyleşir. Rüzgâr ona bir mutluluk hikâyesi anlatır. Bir köşkün bahçesinde gezen iki genç âşığın hikâyesini. Gençler mutludur. Şiirde kadın anlatılır. Aynı kadın şimdi matemlidir, üzgündür. Kadın hikâyesini rüzgaâa anlatır, rüzgar şaire aktarır.

*“Geçen gece mehtapta  
Pek neşeli bir sevda  
Şarkısıyla kolan vurup eğlenirken  
Bugün siyah bir buluta girmişsiniz böyle, neden?..  
Birdenbire rengi soldu,  
Büyük, dalgın gözlerine yaşlar doldu:  
“Rüzgâr!  
Bana sorma... Uzaklarda bir yer var,  
Uzaklarda bir yer var ki sana söyler  
Nedir bütün genç kızları saran keder!..  
Ve orada, o ilahi kahramanlık âleminde  
Mermilerden yapılmış bir abide –  
Var ki, seven hayalimin bir yaşayan mezarı,  
Onun büyük sinesinde Türkün bütün şanlı!..  
Birdenbire düştü siyah gözyaşından bir denize:  
Geçiyor al bayrakla donatılmış bir  
cenaze!..” (Ortaç, 1332, s. 30-31)*

Sevdiği şehit olmuş, bahar kışa dönmüştür. Şaire düşen ise kafiyeden bir türbe yapmaktır. Öyle anlatılmalıdırlar ki düşmanları bile bu hikâyenin kahramanlarına saygı duysun, tapsın.

“Kan Bayramı” şiirinde Yusuf Ziya doğrudan bir şiir kişisi gibi konuşur. Şiirlerini sevdiğine bırakıp ona veda ederek cepheye gider. Cepheye bir kan bayramı vardır. O da bu bayrama katılacak ve gerekirse göğsü kanlı olarak geri

dönecektir. Sevdiğine, “Göğsüm kanlı gelmezsem utan” der.

*“Gidiyorum... Gel, kalbimi son busenle sar,  
Gidiyorum... Kafkasya’da bekleyenler var!  
Gidiyorum... Bugün kurban, kan bayramıdır,  
Kılıcımı kınısız getir, Şan  
bayramıdır!..” (Ortaç, 1332, s. 33)*

Yusuf Ziya, cepheyi kurbanla özdeşleştirir. Kurbanda kan akıtılır Tanrı adına, cepheye de din adına, millet adına, hak adına ve özgürlük adına kan akıtılır, kurban olunur. Akan kan şan olarak geri dönecektir. Kılıçların kınına girmemesi de yine Türk milletinin yiğitliğinin, vatan sevgisinin göstergesidir.

“Yarınki Asker” şiirinde yine şair Yusuf Ziya’ya uzaktan gelen bir ses nişanlın seni beklesin, sen anneni(vatani) kurtarmaya git sesi gelir. O da bu sese uyararak, aşkını, baharını bırakıp cepheye gider. Türk gencinin yapması gereken budur. Yusuf Ziya hem dışarıdan gelen hem içinden gelen sese uyar. Cepheden kolundan yaralı halde evine döner. Nişanlısı Kur’an okumaktadır. Evlenirler.

*“Sevgimizin hediyesi işte bugün karşımızda  
Diyor: Kuzum baba göster, hani kolundaki yara.  
Ben yarımı gösterirken düşünüyor derin derin;  
Ey vatanım yetişiyor bak yavrurum da  
senin için!..” (Ortaç, 1332, s. 36)*

Bir oğulları olmuştur. Oğlu kolundaki yarayı görmek ister. Hikâyesini de dinlemiştir muhakkak büyürken. Şair yara izini gösterirken düşünceli ve sevinçlidir. Vatana kurban olsun diye iyi bir evlat yetiştirmenin gururunu duyar.

**“Benim Yârim**  
*-Bayrağım için-  
Benim yârim al yanaklı bir kızdır,  
Gözleri pek sevimli bir yıldızdır,  
Kaşı hilâl,  
Şâirlerin hayalini süsleyecek bir timsâl!  
Bakarsınız bu genç kız  
Pervâsız  
Oturuyor bir kalenin üzerinde,  
Neş’e dolu gözlerinde!  
Bakarsınız ufuklarda dolaşiyor zırhlularla,*

*Bakarsınız bir tepede öpüşüyor rüzgârla!*

*Arkasında kadın, erkek, genç, ihtiyâr*

*Milyonlarca âşığı var!...*

*İşte benim yârim bu güzel kız,*

*Kanım canım ona fedâ yalnız!..." (Ortaç, 1332, s. 39-40)*

“Benim Yârim” şiirinde başlığın altında “Bayrağım için” ithafı yer alır. Sade ve yalın olan şiirde bu not olmasa da “yâr”ın bayrak olduğu çok açıktır. Bayrak kullanılmamış, yerine yâr konularak bir istiare yapılmıştır. Yârin betimlemesi yapılmış. Al yanaklı, hilal kaşlı, yıldız gözlü kızın bu özellikleri bayrakta da vardır. Al rengin üzerinde ay ve yıldız bulunur. Anne gibi yâr da bayrak, toprak, vatanla özdeşleştirilir. Yusuf Ziya da bunu yapmış. Yâr ve annenin iffeti, namusu nasıl korunursa bayrağın vatanın da namusu öyle korunacaktır. Kan ve can hepsi için fedadır.

“Tuna Boyunda” şiirinde Türk ordusunun Karpatlar’dan aşacağına olan inanç anlatılır. Tuna bizim geçmişte hâkim olduğumuz simge bir sınırken bugün elimizden gitmiştir. Yusuf Ziya, bunun intikamının alındığını söyler. Bu nasıl olmuştur, intikam neye göre alınmıştır? Bu elbette Çanakkale’de gösterilen başarıyla olmuştur. Karadan saldıran düşmanlar Türk askerinin kanı ve canıyla yazdığı destan sonucu 1916 Ocak’ında Çanakkale’den çekilmek zorunda kalmışlardır. Balkan Savaşı bozgunuyla Türk askerinin alınına sürülen kara leke bu başarıyla temizlenir, Türk askeri intikamını almış olur. Türk’ün ruhundaki utanma duygusu da böylelikle silinir (Ayvazoğlu, 2015, s.83). Yusuf Ziya bu başarıya işaret ederek daha önceki yenilgilerin intikamının alındığını belirtir.

“Yabancı Ellere Doğru” şiirinde Yusuf Ziya öteki şiirlerin aksine romantik bir ortam çizer, yüzeysel de olsa askerinin duygularını yansıtır. Bu şiirde Rumeli’den geçen bir trende muhtemelen cepheye giden ya da dönen askerler anlatılır. Askerlerin nereden nereye gittiği bilinmez, ancak şiirin adından yola çıkarak yabancı ellere cepheye gittiklerini söyleyebiliriz.

*“Karanlıklar dağılırken sükûn ürperdi*

*Her vagona coştı yanık yanık türküler.*

*Masum yüzlü nefercikler bakıp gülerdi*

*Ellerinde parıldayan keskin*

*süngüler!” (Ortaç, 1332, s.43)*

...

*“Gece olur yıldızlarla konuşurlardı,*

*Ay bir gümüş yol açardı çimenliklerde*

*Ah hepsinin gönlünde bir öksüzlük vardı,*

*Sevgililer, yeşil tarla, koyunlar*

*nerde.” (Ortaç, 1332, s. 44)*

Altı dörtlükten oluşan şiirin ilk ve son dörtlüğünü aldık. İlk dörtlükte vagondaki askerlerin ellerinde keskin süngüler olsa da savaşa gider gibi bir hâlleri yoktur. Eski yurdun dağları Türk askerinin geçişini sevinerek izler. Son dörtlükte askerlerin duyguları yansıtılır. Onlar şimdi savaşmaktan çok huzur arayışındadırlar. Sevgilinin, yeşil tarlaların, koyunların olduğu huzurlu bir yer arzu ederler.

“Beklenen Bayram” şiiri bir bayram gününe işaret ediyor. Bayram gelmiştir, ama bir mutluluk, bayram sevinci yaşanmaz. Çünkü ülke savaştadır ve savaş henüz kazanılmamıştır. Ülkede, gönüllerde hüznün ve elem vardır. Beklenen bayram bu değildir. Asıl bayram henüz gelmemiştir.

*“Bugün bayram yapmıyoruz.. Bütün gözler yaş dolu,*

*Bekliyoruz kılıcınla açacağın seheri!*

*Durma yağdır düşmanlara yıldırımdan bir dolu!*

*Dört yüz milyon Müslüman’ın bugün sende gözleri!..” (Ortaç, 1332, s. 46)*

Dört yüz milyon Müslüman’ın beklediği bayram coşkun ve kahraman Türk ordusunun son darbesiyle düşmanları tamamen ezdiğinde gelecektir. O zaman kederli yürekler sevinçle dolacak ve beklenen bayram yaşanacaktır.

“Hilal-i Ahmer” şiiri savaşlardaki kadın kahramanları anlatır. Hilal-i Ahmer kadınları şiirimizde sıklıkla ele alınmıştır. Onlar olmazsa harp edebiyatı eksik kalır. Başka pek çok şair gibi Yusuf Ziya da Hilal-i Ahmer kadınlarını şiirinde konu edinir. Bu şefkatli, aziz kadınlar cepheye cesaretle, cephe gerisinde sessiz, sakın, ama büyük bir özveriyle çalışırlar. Yusuf Ziya şiirinde onları “Turan meleşti” olarak niteler. Şiirin adının işaret ettiği gibi Hilal-i Ahmer melekleri anlatılacaktır, ama şair onları yeterince anlatıp tanıtmaz. Şiirde daha çok savaş ve askerler öne çıkar. Şiirin sadece son kısmında Hilal-i Ahmer kadınları şu dizelerle yer alır.

*“Rüzgar esti dalga dalga hıçkırıldı bir nay,*

*Bir sevimli kadın gibi geldi nazlı ay.*

*Yerde yatan mecruhlara şefkatle baktı,*

*Nur menbaı gözlerinden şehapları aktı!  
Gökte hilal, yerde göğsü yaralı bir Türk,  
Hayatını sarstıyor bir kanlı öksürük!  
Feryadına ses veren yok, her yanda sükut.  
Yarasını ayla sardı “Turan meleği”  
Genç askerin al kanıyla boyandı rengi!..*

*O kahraman asker bugün yine hududa  
Vurulursa “kırmızı ay” koşar  
imdada!..” (Ortaç, 1332, s. 49)*

Epeyce romantik olan bu kısımda sadece iki dizeyle onların çalışması dikkatlere sunulur. Mehmet Emin de onlar için uzun bir şiir yazmış ve onlara “hastabakıcı hanımlar” demişti. İşte bu hastabakıcı hanımların iyileştirdiği askerler yeniden hududa yurt savunmasına koşarlar. Tekrar vurulup tekrar gazi olarak onların şefkatli kollarına gelirler. Bilirler ki kırmızı ay onları beklemektedir, onları sağaltmak için hazır dırlar.

Kitabın son şiiri “Fakat Düşün Yarını!..” adını taşır. Yusuf Ziya şiirde bir kadına, onun aracılığıyla tüm kadınlara seslenir. Bu kadının genç kocası Kafkas cephesinde kılıç çalmaktadır. Kadın da bu ayrılıktan dolayı üzgün, kederli belki biraz da öfkeli. Şair onu teselli etmeye çalışır. Bu cihan savaşında baban, kardeşin, eşin kurşunlara göğüs geriyor. Sen kederin ve mateminde yalnız değilsin der. Sonra kadına ümit verir. Canlarını çekinmeden verenler sayesinde ülke ve vatan bir yarına kavuşacak. O yarın şaire göre şöyledir.

*“Ey genç kadın! Sen beni can kulağıyla dinle biraz,  
Nasıl kıştan sonra bir gün zümriüt gibi doğarsa yaz,  
Bu parlayan süngülerin bu inleyen topların  
Arkasında elbette var bir yarın!  
Ah o yarın bilir misin bize neler verecek  
Yurdumuza ne güneşler serecek...  
Anadolu şenlenecek, büyüyecek hudutlar,  
Çekilecek ufukumuzdan bulutlar!  
Zengin olup yükselecek memleket,  
Her tarafta bereket!” (Ortaç, 1332, s. 51-52)*

*Akından Akına* kitabını söz varlığı açısından da inceledik. Milletın adı olan Türk sözcüğü doğal olarak çok geçmektedir. Şiirlerde Turan’a atf yapıldığından bu

ad da sık yer alır. Turanlı denilerek Türk Turanlı eşitliğine dikkat çekilir. Savaş şiirleri olduğundan kişi olarak asker, nöbetçi, gemici; yer olarak cenk, kavga, cephe, kale, burç, vagon, zırhlı, gemi; geride bırakılan köy, çeşme, nişanlı, yavuklu, nine, anne, yetim öksüz çocuklar geçer. Rab, Hak, Allah, din; bayrak, ay, yıldız, hilal, yaradan bayrakla ilgili sözcüklerdir. Silah olarak kılıç, pala, hançer (kın, kabza, sap) tüfek görülür. Hâkim renk kan rengi, kırmızıdır, aynı zamanda bayrağın rengidir. Ufuklar, bağlar, dağlar da kırmızı ya da kızıldır. Pençe, nara, yele gibi sözcükler de vardır. Türkler yiğit ve kahramandır. Düşmanlar için fitneci, kuduz, kahpe, alçak sıfatları kullanılır. Daha sonra da kullanılan yedi düvel Yusuf Ziya’da vardır. Tekrara düşmemek ve ölçü uyak gereği yedi çevre, dört çevre biçiminde de yer almıştır.

### **Cenk Ufukları**

Yusuf Ziya’nın vatan, savaş, Türk’ün gücü, yiğitliği, cenk severliği gibi temaları ele aldığı bir başka kitabı *Cenk Ufukları*’dır. Kitapta yer alan şiirler şunlardır: 1- Şehidin Kalbi 2-Asker Şarkısı 3-Şairlere 4- Gece Nöbetinde 5-Bir İhtiyat Zabitanın Mektubu 6-Asker Annesi 7-Asker Şarkısı 8- Zafer Perisi 9-Kafkas’ta Kalanlara 10-Gemiciler 11-Sultan Osman’ın Rüyası

İlk şiir “Şehidin Kalbi”ndede bir Çanakkale şehidinin kalbinden yansıyan duyguları aktarır. Önce doğayı sonra şehitleri betimler.

*“Fırtınalar uğulduyor şimdi derinde;  
MâceralıÇanakkale sahillerinde  
-Vücûtları bir kırmızı karla örtülü-  
Gözlerini ufka dikmiş binlerce ölü;” (Ortaç,1336, s. 3).*

Genç asker oradaki kargaya seslenir ve ona vasiyetini söyler. Yuvası öksüz kalmış, çocuğu şehit olmuş, eşi ise onun dönüşünü beklemektedir. Yedi düvele karşı süngüyle durmuşlardır. Kargalar cesetleri yerken nöbetçiler, tunç heykeller gibi vatani beklemektedir. Kısaca, korkmayın bize güvenin der.

“Asker Şarkısı” adıyla iki ayrı şiir yazmıştır. Her iki şiir de üçer dörtlükten oluşuyor. Şarkı sözcüğünü marş olarak anlamak gerekir. İçeriğine ve söylemine bakınca bu şiirlerin marş özelliği taşıdığı görülür. İlk asker şarkısından son dörtlük şöyledir:



“Ay yıldızlı bayrağımız göklere benzer,  
Kılıncımız nerde düşman görürse ezer,  
Türk oğlunun akınları dillerde gezer,  
Hücum!..diyor trampete boru sesleri” (Ortaç,1336, s. 5)

Son dize her dörtlüğün sonunda tekrar edilmektedir. Askerin boru trampet sesleriyle coşması, yürümesive hücum edip savaşması istenir. Bilindiği gibi marşlar askerin yürüyüşünü düzenler. İkinci “Asker Şarkısı”ndan bir dörtlük şöyle:

“Omuzlarda tüfengimiz, en önde bayrak,  
Göğe doğru çıkmak ister dalgalanarak,  
Titrer keskin adımların altında toprak,  
Heybet verir geçişimiz hep sağa  
sola!...” (Ortaç,1336, s. 12)

Bu şiirde de son dize tekrarlanır. Her yönden birbirine çok benzeyen iki şiir, askeri yürütmeyi ve coşturmayı hedefleyen marş özelliğindedir.

“Şairlere”, şiirinde şairlere vatanın içine düştüğü durum karşısında kendi dertleriyle uğraşmamalarını söyler. Vatan kana boyanmış, kızlar öldürülmüş, oğlanlar cepheye gitmiştir. Şair, şiiriyle inleyen anne vatana teselli olmalı, onun durumunu yansıtmalıdır. Şairlere böyle bir sorumluluk yükler.

“Gece Nöbetinde” şiiri kitaba adını veren dizenin yer aldığı şiirdir. Gece nöbet tutan asker bir köylüdür. Romantik bir doğa betimlemesi yapılan şiirde asker, köyünü, düğününü ve eşini hatırlar. Eşinden hatıra olarak aldığı, koynunda taşıdığı saçlarını öper.

“Sonra birden bire esen kanlı bir alev  
Ona vahşet, kan içinde açar yarını;  
Acı acı gülen kızıl pençeli div  
Kargısıyla gösterir **cenk ufuklarını**” (Ortaç,1336, s. 7)

Kızıl pençeli dev acı ve alaylı gülmektedir. Aylı, çiçek kokulu gece nöbetinin sonu cenk ufuklarına ve şehadete çıkacaktır.

“Bir İhtiyat Zabitanın Mektubu” şiiri, zabitanın sevdiğine ya da eşine yazdığı mektuptaki haberi konu alır. İhtiyat birlikleri savaşta olmayan ama gerektiğinde savaşa katılan birliklerdir. Böyle bir birlikte bekleyen subay, eşinin kendisini unuttuğunu düşünmemesi için mektup yazmaya karar verir. Mektubu bitirmeden hücum borusu

çalar. Zabitanın mektupta neler yazdığını aktarır. Çöldedir, çöl güzeldir, kırmızı bir göle benzer, ama içinde ölümü gizler. Zabitanın kendisine şair demektir. Yazısı bozulmuştur. Bunun nedenini açıklar, sağ kolunu kaybetmiş ve sol eliyle yazmaktadır. Buna üzülmez, çünkü sol kolu kalbine daha yakındır. Tek koluyla savaşmaya devam eder ve eşinin kendisini unutmamasını ister. Yusuf Ziya bu şiiri yeniden ele alarak işlemiş ve adını da “Asker Mektubu” olarak değiştirerek *Bir Rüzgâr Esti...*’nin Akından Akına bölümüne koymuştur(Ortaç, 1962, s.56-57-58).

“Asker Annesi” şiirinde oğlunu askere göndermiş, belki şehit olmuş çocuğu için üzülen annenin duyguları aktarılır. Caddeden geçen askerleri görünce onlara hasretle bakar, kalbi sızlar, ama teselli içindedir.

“Bir parça gurur,  
Bir parça kibir  
Kendisiyle bir  
Tutmaz herkesi:  
Asker annesi!...” (Ortaç,1336, s. 11)

Bu anne diğerlerinden farklıdır, bir asker annesidir. Bu teselli bulmasına neden olur, oğluyla gururlanır.

“Zafer Perisi” şiirinde atının üzerinde gümüş tolgası, tunç kalkanyla bir süvari seslenmektedir. Bu seslenen civan zafer perisine benzetilir. O kahraman genç Kafkas’tan, Aras’tan seslenir.

“Yeşil gözü bahçeleri gibi Kafkas’ın:  
Sesi coşkun dalgaları kadar Aras’ın!  
Çehresinde bulutları hiç yoktu yasın!  
Onu gören sanır gökten inmiş bir civan,  
Parıldiyordu belinde bir kanlı  
yatağan!” (Ortaç,1336, s. 13)

Gökten inmiş gibi gelen genç savaşçı zaferi müjdeleyen bir peridir. Şunu söylemek ya da ispatlamak için inmiştir:

“Dedi: tarih değil, bunu görmedi cihan:  
Türk oğlundan harikalar öğrendi  
zaman!” (Ortaç,1336, s. 13)

Zafer perisi olan bu genç kahraman kır atına binip geldiği gibi uçarak gider.

“Kafkas’ta Kalanlara” şiiri o coğrafyada, o cepheye şehit olanlara duyulan özlemi yansıtır. Onlar artık yaptıklarıyla bir efsane olmuşlardır. Onların yaptıkları

karşısında şair eziklik duyar. Onlar için şefaatt diler. Çünkü elinden başka bir şey gelmemektedir.

*“Ey yüksek dağların karlı göğsünde*

*Ebedi uykuya dalan yiğitler!*

*Ey taşsız, nişansız kabri üstünde*

*Yıldızdan kandiller yanan şehitler!” (Ortaç,1336, s. 15)*

Kafkas cephesinde savaşan yiğitler şehit olmuş, sonsuz uykuya dalmışlardır. Onların mezarlarında ne bir taş, ne bir nişan, ne de bir iz vardır. Mezarlarının üzerinde yıldızdan kandiller yanmaktadır.

Üç dörtlükten oluşan “Gemiciler”, bu kitapta deniz savaşçılarını anlatan tek şiirdir. Yusuf Ziyadenizcilerden çok az söz eder. Bunlar ufuklarda düşman arayan şen gemicilerdir. Bayrağı sulara tanıtırlar. Denizle o kadar iç içe, denizi o kadar severler ki ölünce dalgalara gömülmek isterler.

*Cenk Ufukları* kitabının son şiiri “Sultan Osman’ın Rûyası”dır. Kitaptaki en uzun şiirdir. Şair, biçimsel bazı arayışlara da girer. Şiirde Osman Bey henüz han olmamıştır. Edebalı’nın kızını görüp âşık olmuştur. Bir gün rüyasında nur yüzlü bir ihtiyar gelir, kuşağının arasından bir ay doğar, genç Osman’ın alnına bir kuş konar, kuştan bir ağaç doğar ve gölgesi dünyayı kaplar. Bu Osmanlı’nın doğuşu devlet oluşunun müjdesidir. Osman Bey, Edebalı’yi ricayla çağırır ve rüyasını anlatır. Anadolu artık yeni Turan’dır. Mal Hatun eşi olur, Osman da Türk’ün sultanı olur. Güneş, Türk’ün sultanını selamlar.

Türk ve Turan sözcüklerinin sık kullanımına değindiğimiz bu noktada Yusuf Ziya’nın “Türk Ordusu” şiirini yayımlamasından sonra başına gelenlerden söz etmek yerinde olacaktır. Ziya Gökalp, Selanik’te çıkan *Genç Kalemler* dergisinde “Turan”adlı şiirini yayımlamış ve şöyle demiştir:

*“Vatan ne Türkiye’dir Türkler’e, ne Türkistan;*

*Vatan, büyük ve müebbed bir ülkedir:*

*Tûrân...” (Akyüz, 1986, s. 692)*

O günden sonra Turan fikri ve ülküsü çok taraftar toplamıştır. Yusuf Ziya’ya göre “Türkiye büyüyecekti. Turan olacaktı”. Milliyetçi, Turancı Zekeriya Sertel, *Turan* adlı günlük bir gazete çıkarır. Yusuf Ziya’nın Türk Ordusu adlı şiiri bu gazetede yayımlanır. Sadrazam Halim Paşa ve

Bakanlar kurulu hop oturup hop kalkarak bu şiirle uğraşır. Yusuf Ziya hayrete düşmüştür. Şiirin adı siyasileri rahatsız etmiştir.

“-Bu ne cüret?... Bu ne cesaret?... Bu ne ihanet?...

Osmanlı ordusuna, İslâm ordusuna,ordu-u şâhâneye Türk ordusu denir mi?... Söyleyin ona, tashih etsin, itizar etsin, Osmanlı milletinden af dilesin!

Nâzırlar gülmelerini zor tutarak yalvar yakar olmuşlar: Kusura bakmayın paşam, demişler.. Bir gazetenin iki saatlik ömrü vardır paşam, demişler.. Tashih ile, itizar ile büsbütün dikkati çekmiyelim, unutulsun gitsin paşam, demişler...

-Aman demiş, şaire söyleyin, bir daha Türk Ordusu demesin... Osmanlı ordusu desin ki, içinde Çingene bile bulunsun!” (Ortaç, 1966, s. 31-2).

Türk, Turan sözcüklerinin sık kullanıldığı bu dönemde siyasiler Türk sözcüğünden korkarlar, ama Türk adı, kimliği iyice yayılmış ve kabul görmüştür. Daha 1897’de Mehmet Emin Anadolu’dan Bir Ses yahut Cenge Giderken şiirinde bir askere övünçle, gururla “Ben bir Türk’üm, dinim, cinsim uludur” dedirtmişti.

## GENEL DEĞERLENDİRME:

Yusuf Ziya’nın edebiyat dünyasına girip ilk şiirlerini 1914’te yayımladığı, ilk kitabı Akından Akına’yı 1916 yılında çıkardığı tarihte Osmanlı İmparatorluğu’nda Osmanlılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük düşünce akımları bir arada varlıklarını sürdürmektedir. Yalnızca sıralama günün koşullarına göre değişmektedir. Bazı dönemlerde bu akımların bazısı öne geçmiş, bazısı geriye düşmüştür. Osmanlı İmparatorluğunun ayakta olduğu bu tarihte İslamcılık, Osmanlılık gerilemiş, Batıcılık yerini korumuş, Türkçülük ise en öne geçmiştir. Genç Kalemler dergisiyle edebiyatta, Türkçü derneklerin çalışmalarıyla düşünce ve toplum yaşamında Türkçülük etkili olmaya başlamıştır (Kocahanoğlu,1976, s.34-38). Yusuf Ziya da bu gelime ve sonuçtan etkilenmiştir. Onun Batıcı, Türkçü - milliyetçi yanı daha ağır basar. Ziya Gökalp’le tanıştıktan, onun etki alanına girdikten sonra bu iyice belirginleşir. Onun bilgilendirme, yönlendirmesi ve yüreklendirmesi ile heceye geçmiş ve sade Türkçeyle, millî ve yerli konuları

işlemiştir. Şiirde bireysel duygu ve temaların yoğun olması nedeniyle aşk, kadın, ölüm gibi bireysel temaları da işleyen Yusuf Ziya, savaş içinde olduğumuz bu dönemde yayımladığı, bu makalenin de konusu olan ilk iki kitabında savaş, vatan, millet, yiğitlik, cengaverlik, ölüm, şehadet gibi konu ve temaları ele almıştır.

Hece ölçüsünün çoğunlukta olduğu bu şiirlerde dönemine göre sade bir Türkçe kullanılmıştır. Bu iki özellik onun edebiyat tarihçileri, incelemecilerce en öne çıkarılan ve övülen yanını oluşturur. Millî edebiyatın en önemli özellikleri de yerli, millî konular ile sade Türkçe ve hecedir. Millî edebiyat millî bir dille yapılır, hece ölçüsü de millî ölçüdür tezi Millî Edebiyat'ın (kavram ve terim olarak) en önemli ölçütleridir. Yusuf Ziya bu ölçü(t)lere bağlıdır.

*Akından Akına*'nın tam anlamıyla bir sipariş kitabı olduğu açıktır. *Cenk Ufukları* ise öyle olmasa da aynı duygu, düşünce, yönlendirme ve savaş ortamının etkisiyle yazılmış bir nevi devam kitabı sayılabilir. Savaş sürdüğü ve propagandaya ihtiyaç olduğu için Yusuf Ziya bu şiirleri yazmayı sürdürmüş ve kitaplaştırmıştır.

Adlar, başlıklar her zaman içerikle uyumlu olmalı, içeriği temsil etmeli ve yansıtmalıdır. Yusuf Ziya'nın incelediğimiz kitaplarının adları ve içinde yer alan şiirlerinin adları bu özellikleri taşımakta ve ispat için ek bir yoruma gerek bırakmadan açıkça yansıtmaktadır.

Şiirlerdeki ana kişiler asker, subay ve gönüllü askerlerdir. Bunların bir kısmı köylü bir kısmı kentlidir, bir kısmı genç bir kısmı yaşlıdır. Normal askerler genç, hatta çocuk, seferberlikle gelenler ve gönüllü olanlar daha yaşlıdır. Yine fiili olarak subaylar ve ihtiyat subayları da vardır.

Kadın kişiler en çok yavuklu, nişanlı, eş ve annelerdir. Bu şiirlerde her iki tarafın duyguları yansıtılır, sözleri aktarılır. Cephedeki askerler ve subaylar ölüme yakın olduklarından son sözlerini ve vasiyetlerini söylerler. Bazen mektup yazarak bunu yaparlar, bazen sözleriyle yaparlar. Bir cins vasiyettir. Yusuf Ziya'nın şiirleri bu aracılığı yapar. Haberi bazen ay, bazen yıldız, bazen bir kuş getirir.

Yusuf Ziya'nın çoğu askerleri karacıdır, "Gemiciler" ve "Karadeniz'de" şiirlerinde ise denizcileri anlatır.

Kadın, yavuklu, nişanlı ve eştir. Namusla iffetin simgesidir. Şiirlerde de böyle yansıtılır. Bunların namusu ve iffeti

nasıl değerli, önemli ise vatanın namusu ve iffeti de öyle önemlidir, korunmalıdır. Zaten edebiyatımızda bu nedenle vatan, bayrak, toprak anne ve sevgiliye benzetilir. Vatan annedir, toprak annedir, bayrak anne ve sevgilidir. Benim Yârim şiirinde bu görülür. Bayrak, genç, güzel kıza benzetilmiş, sevgili ile özdeşleştirilmiştir.

Konu, tema ve kişiler savaşla ilgili olduğu için mekânlar da savaşla ilgilidir. Savaşlar, cephede, savaş mahallerinde geçer. Cephe adları verilmiş ve oradan olay ve kişiler anlatılmıştır. Başkent İstanbul'a en yakın, en önemli, en çok şehit verdiğimiz, en yakıcı, yıkıcı cephe Çanakkale'dir. Yusuf Ziya'nın şiirlerinde bu cephe alınmıştır. Başka cepheler de yer verilmiştir. Bunlardan biri Kafkas Cephesidir. Bu adlarla şiirler yazar, o cephelerden savaşı ve savaşanları yansıtır. Cephe anlatma ve betimleme tekniğiyle verilir. Kişiler ve olaylar da betimlenir. Kişiler duyguları ve düşünceleri ile yansıtılır. Askerler köylerinden kentlerinden ayrıldıklarından özlem çekerler. Geride bıraktıkları nişanlı, eş, kız, oğulları, anne ve babaları da aynı duygular içindedirler. Evde köyde ve kenttekiler özlemle cepheye gidene beklerler. Cephedekiler onların özlemine çeke çeke savaşır. Asla yakınmazlar, gelecek güzel ve savaşız günler, özgür günler için ölümü göze alırlar. Şehitlik ölümlerin en şerefli, en mertebelisidir. Bu mertebeye ulaşmayı arzularlar. Bu cephelerde savaşın karlı dağlarda ölenler hem şehitlik mertebesine erişmiş hem daha önce şehit olan "ata"larına kavuşmuşlardır, ama mezarları da gurbette kalmıştır. Onlar ve hikâyeleri şimdi bir destan, efsane, menkıbe olmuş, milletin dilinde yaşarlar. Çanakkale, Kafkas cephesine ek olarak şiirlerde Arap cepheleri, Balkanlar, Karpatlar, Tuna geçer. Tuna bizim için sembol bir sınırdır ve Yusuf Ziya'ya göre eski vatandır.

Vatanı savunmak dışında savaş bir felakettir, akıl dışıdır. Vatan için savaşmak gerekirse savaşa gitmek Türk milletinin ve fertlerinin en önemli hasletidir. Başka hasletleri de yiğitliği, cesareti ve cengaverliğidir. Şiirlerde Türk milletinin bu özellikleri yansıtılır. Sevdiklerini, sıcak yuvalarını bırakıp şevkle, gönüllü olarak, gönüllü yazılarak cepheye koşarlar ve şehit olurlar. Şiirlerde pek çok askerin şehit oluş anı, biçimi ve duyguları aktarılır.

Savaş son derece yakıcı, yıkıcı ve can alıcıdır. Savaşın başka acıları da şiirlerde yer alır. Savaşın şiddeti, dehşeti,

vahşeti ve öldürücülüğü de anlatılanlar arasındadır. Çarpışmalar öyle kesintisiz ve şiddetlidir ki düşmanlar ölümlerini, Türkler şehitlerini toplayıp defnedemezler. Pek çok askerin, şehidin ne mezarı ne başında taşı vardır. Gömmeye fırsat kalmadığından naaşları kargalara yem olur. Onların tek yoldaşı aydır, yıldızlardır. Ay ve yıldızlar onların kandili, ışığıdır. Yusuf Ziya'nın başka kitaplarında yer alan bazı şiirlerinde de tarihi, vatanî temalarla, savaş temasını işlediğini söylemiştik. Şairin Duası kitabına adını veren "Şairin Duası" şiirinde savaşın ülkemizi viran edişini anlatmıştır. Ülke parçalanmış, bölüşülmüş, ocaklar sönmüş, köyler yakılmış, kızlar taciz ve işkenceye uğramıştır. Bütün bunlar savaşın yarattığı zulüm, yıkım ve acılardır.

Yusuf Ziya, incelediğimiz kitaplarda vatan, millet, savaş gibi (ele aldığı) konularakendi duyarlılığını göstermekle kalmaz "Şairlere" adlı şiirinde şairlere de seslenir ve bu konuların öncelikli olarak ele alınmasını, yıkılmış yuvalar, yetim yavrular, şehitler, çete zulmüne uğramış kızlar varken bireysel konuların, kendi dertlerinin şimdilik ertelenmesini isteyen bir çağrıda bulunur. Şairlerin şiirleriyle, inleyen vatana, acı çeken bu insanlara ve millete teselli vermeyi önerir.

Yusuf Ziya, bazı şiirlerinde kendi şairliğini, bireysel konulara gösterdiği ilgiyi, bunun doğru olup olmadığını sorgular ve şiir anlayışıyla da hesaplaşır. Yolunu bireysellikten ayrılıp topluma yönelmek ve özellikle savaş yıllarının acılarına duyarlılık göstermek olarak seçer. Diğer şairlere de bu yolda çağrı yapar. Bununla birlikte şiirlerinde romantik unsurlardan uzak kalmaz.

Yusuf Ziya bu şiirlerinde doğal ve amacına uygun olarak Türkler ve Türk askeri için olumlu, yüceltici, övücü sözcükler söylerken rakipler (millet adı belirtmez) ve düşman askerleri için olumsuz, küçümseyici sözcükler kullanır. Türk, Turanlı asker için yiğit, er, yavuz, şerefli, kan sahibi sözcüklerini kullanırken yabancı ve düşman askeri için alçak, namert, fitneci, yüz süren, kahpe, taban yağlayan, kaltaban sözcüklerini seçer. Ancak kötü ve küçümseyici sıfat ve sözcükler fazla değildir. Düşmanları bile er olmaya çağırır. Düşman olarak en çok Rusları görür ve anar. Şiirlerde onlar Moskof olarak geçerler.

Devletin adının Osmanlı olduğu bir dönemde Yusuf Ziya şiirlerinde, Türk, Turan, Turanlı adlarını yeğ tutar, Osmanlı

demez. Millet adının Türk, dilinin Türkçe olduğu görüşü Süleyman Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami döneminden o güne dile getirilmiş, ama çok benimsenmemiştir. Türkçülüğün öne çıkmasıyla milletin adının Türk olarak söylenmesi ağırlık kazanmıştır. Millî Edebiyat'ın mensubu olan ve Türkçülük ideolojisine bağlanan Yusuf Ziya da şiirlerinde Türk'ü, Turanlı'yı yeğ tutmuştur. Sultan Osman'ın Rüyası şiirinde Osmanlı'nın kuruluşunu ele aldığı şiirinde bile Osmanlı geçmez. Devletin Sultan Osman tarafından kuruluşunu klasik menkıbeye uygun olarak yazarken Osmanlı'yı kullanmaz. Padişah da demez, Türk hakanı der. Bu şiirde Türk'ün fermanı, Türk hakanı, Türk beyleri tamlamalarında ve bir kez de yalın olarak Türk ve bir kez de Turan adı kullanılmıştır. Yusuf Ziya, şiir kişisine padişah dedirtir, ama şiirde kendisi konuşurken kaan ve hakanı kullanır. Yine Türkçülük ve Türkçecilik anlayışına bağlı olarak çoğunlukla Tanrı'yı yeğ tutar.

## SONUÇ

Yusuf Ziya'nın ilk kitabı olan Akından Akına, yirmi yaşında yazdığı ve yazılış amacı belli olan âdeta sipariş üzerine yazılan bir kitaptır. Harbiye Nezareti halka, askere moral vermek, askeri coşturmak, askerin erdemini, özverisini anlatmak maksadıyla şairlerden hamasi şiirler istemiştir. Bu isteğe Yusuf Ziya uyararak Akından Akına'yı, bir yıl sonra yine aynı amaçla Cenk Ufukları'nı yazdı. Bu kitaplar onun şairliğinin ilk ürünleridir. Genç ve deneyimsiz şair bu nedenle başarılı, derinlikli şiirler yazamadı. Şiirleri sığ ve yüzeysel kaldı. Şiirleri biçim, içerik, kavram, söz dağarcığı ve söylem açılarından yeterli değildi. Kendisi de bunun farkındaydı. Yıllar sonra Akından Akına hakkında ironiyle söyledikleri, kendisiyle dalga geçişi bunu gösterir. O, kitabın baskısına imrendiğini (kâğıt, mürekkep, kapak) ama şiirlerinden öğrendiğini söylemişti (Ortaç, 1962, Bu Kitap İçin, numarasız).

Yusuf Ziya kendisine acımaz ve şiddetle eleştirir. Bizim tespit ettiğimiz, şiirlerin yetersizliği gerçeğini çekinmeden itiraf eder. Yusuf Ziya güzel şiirin nasıl olduğunu iyi bilir, güzel şiire saygısı büyüktür. Bu konuda da şiirde iddialı olmadığını, bu büyük işe gücünün yetmeyeceğini, şiire saygısından dolayı kendini geri çektiğini, yaptığının şiire biraz kum biraz taş koymak olduğunu, bu kadarının bile

kendisini mutlu ettiğini söyler (Ortaç,1962, Bu Kitap İçin, numarasız). Basın dünyasının içinde olmasına, güçlü bir matbaasının bulunmasına rağmen bu iki kitabı yeniden bas(tır)maz.

Yusuf Ziya böyle söylese de heceyle güzel şiirler de yazmıştır, ama mesaisini diğer türlere (roman, tiyatro, hatıra, fıkra, gezi yazısı) bölüştürmüş, gazeteciliğe ve mizah dergiciliğine daha çok zaman ayırmayı yeğ tutmuş ve şiirden kaçmıştır. 1946-50 döneminde Ordu milletvekilliği yapmıştır. Hakkında Cumhuriyet Düşüncesinin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapıtlarının Yeri ve Önemi başlıklı bir doktora tezi yapılması onun yapıtlarının, düşüncelerinin ve kişiliğinin Cumhuriyet için önemini gösterir. Cumhuriyetin yüzüncü yılında Cumhuriyete emek veren bir yazar olarak kendisini teşekkürle, minnetle anıyor ve selamlıyoruz.

## KAYNAKLAR

- Akyüz, K. (1986).*Batı tesirinde Türk şiiri antolojisi*. İnkılâp Kitabevi.
- Ayvazoğlu, B. (2015).*Edebiyatın Çanakkale'yle imtihanı*.Kapı Yayınları.
- Çakır, Ö. (2004).*Türk şiirinde Çanakkale Muharebeleri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çetişli, İ. vd, (2012). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk edebiyatı*.Akçağ Yayınları.
- Çıkla, S. (2005).*Cumhuriyet düşüncesinin kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın yapıtlarının yeri ve önemi*. Doktora tezi, Danışman: Mustafa Özbacı.Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gövsal, İ. A. (1993). Çanakkale izleri.Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kocahanoğlu, O.S. (1976). *Milli edebiyat hareketi ve Beş Hececiler*.Toker Yayınları.
- Odabaşı, A. II. Meşrutiyet Dönemi fikir dergilerinden “Genç Kalemler”.<https://psi203.cankaya.edu.tr/uploads/files/Odabasi%2C%20II.%20Mesrutiyet%20Dergilerinden%20Genc%20Kalemler.pdf> erişim tarihi:10.03.2024.
- Ortaç, Y. Z.(1332-1916).*Akından akına*.Hilal Matbaası.
- Ortaç, Y. Z. (1966).*Bizim yokuş*.Akbaba Matbaası.
- Ortaç, Y. Z.(1336-1917). *Cenk ufukları*.Kader Matbaası.
- Ortaç, Y. Z (1962). *Bir rüzgâr esti... -Şiirler- Binnaz -Trajedi 3 perde-*. Akbaba Matbaası. (İçinde Akından Akına bölümü ve o kitaptan dört şiir de yer alır)
- Önal, M. (1986). *Yusuf Ziya Ortaç*.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tuncer, H. (1994), *Beş hececiler*.Akademi Kitabevi.

**WHY DOES SWEARING MAKE US LAUGH?  
A PSYCHOLOGICAL APPROACH**

KÜFÜR NEDEN GÜLDÜRÜR?  
PSİKOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Yusuf EMRE, Zeliha SUBAŞI

31

## WHY DOES SWEARING MAKE US LAUGH? A PSYCHOLOGICAL APPROACH

### KÜFÜR NEDEN GÜLDÜRÜR? PSİKOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Yusuf EMRE <sup>1</sup>, Zeliha SUBAŞI <sup>2</sup>

#### ABSTRACT

Swearing is considered as an unwelcome act since it is deemed impolite to society. However, it is seen that the behaviour swearing has become prevalent in human life. What functions do the taboo words serve in an individual's life? If swearing is merely an expression of aggression, how and why can it make people laugh? This study aims to understand why the act of swearing produced from taboo words is perceived as amusing by focusing on the relationship between profanity and humor. In this context, it is aimed to determine the role of swearing in human behavior by trying to answer the question of how taboo words are acquired during the developmental process. In addition, the study addresses the functions of swearing in an individual's life and interactions with others aiming to understand the motivations behind the use of words prohibited by society. Finally, the question of why some swear words are perceived as humorous has been explored through the common denominators between swearing and humor. It was found that swear words serve various functions in human life, one which is generating absurdity and thus opening the door to humor. Subsequently, the study explains the conditions and mechanisms under which an aggressive act such as swearing serves the purpose of entertainment.

#### ÖZ

Küfretme, toplum içinde kaba ve nezaketsiz bulunduğu için hoş karşılanmayan bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın küfretme davranışının yaygın olarak insan hayatında yer edindiği görülmektedir. Bireyin yaşamında yasaklı kelimelerin ne gibi işlevleri vardır? Küfretme davranışı salt bir saldırganlık ifadesiyse nasıl ve neden güldürebilmektedir? İşte bu çalışma küfür ve mizah arasındaki ilişkiyi konu edinerek tabu kelimelerden üretilen küfretme eyleminin komik olarak algılanma nedenini anlamak istemektedir. Bu doğrultuda öncelikle yasaklı kelimelerin gelişimsel süreçte nasıl edinildiği sorusu cevaplanmaya çalışılarak küfretmenin insan davranışlarındaki yeri belirlenmek istenmiştir. Ayrıca küfretmenin bireyin hayatındaki ve diğer insanlarla etkileşimindeki işlevlerine temas edilmiş, toplum tarafından yasaklanan kelimelerin kullanılma motivasyonları anlaşılmasına çalışılmıştır. Küfürlü sözlerin bazılarının neden komik olarak algılandığı sorusuna küfür ile mizah arasındaki ortak paydalar üzerinden yanıt aranmıştır. Bu süreçte küfür kelimelerinin insan hayatında çeşitli işlevler üstlendiği, bu işlevlerden birinin de tuhafılık üretip mizaha kapı aralamak olduğu tespit edilmiştir. Devamında küfür gibi saldırgan bir eylemin eğlenme amacına hangi şartlarda ve nasıl hizmet ettiği açıklanmıştır.

#### Keywords:

Psychology,  
Taboo Words,  
Swearing,  
Humor,  
Funny

#### Anahtar Kelimeler:

Psikoloji,  
Tabu Kelimeler,  
Küfretmek,  
Mizah,  
Komik

<sup>1</sup> PhD., Assist. Prof, Şırnak University, Faculty of Theology, mr\_ysf@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1395-5207

<sup>2</sup> PhD., University of North Georgia, subasizlh@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8293-9166

Alıntılanmak için/Cite as: Emre Y. ve Subaşı Z. (2024). Why Does Swearing Make Us Laugh? A Psychological Approach Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 56-67.



## INTRODUCTION

Profanity, a term encompassing taboo words specific to a culture, is fascinating due to its diverse manifestations. These taboos, which can pertain to religion, race, gender, body parts, bodily secretions, and bodily functions, are universally recognized as taboo categories (Pinker, 2007; Stapleton, 2010). The intricate interplay of cultural and social norms gives profanity its variable and complex nature, making it a captivating study area.

Expanding on the definition, it becomes evident that socio-cultural contexts wield significant influence over the understanding of profanity. The very definition of a swear word is malleable, shaped by these contexts that dictate what is deemed inappropriate or offensive. Each culture, in its unique way, establishes criteria for what words are considered profane, and the context in which these words are used is pivotal in determining their perceived offensiveness. This intricate interplay between language and society offers a fascinating linguistic and cultural analysis area.

The initial researchers in the field, recognizing the linguistic significance of profanity, posited that the study of swear words could elucidate various linguistic issues (Montagu, 1942; Patrick, 1901). Even the behavior of a non-verbal newborn—who, when in pain or discomfort, resorts to the most impactful action available, vehement crying—illustrates the foundational role of expression in human communication. As development progresses and the child acquires vocabulary, these cries are often replaced by swear words or similar expressions (Montagu, 1942, p. 192). This evolution from cries to words reflects the adaptive nature of language in expressing human experience and emotion.

In his article “On the Physiology and Psychology of Profanity”, Montagu (1942, p. 190) further explores the origins and functions of profanity, suggesting that its history can be traced back to the very beginnings of language. According to Graves (1927, p. 32), swearing serves a function similar to expressing physical pain. While infants express distress through crying, moaning, and tears, adults may perceive these as signs of helplessness. Nevertheless, the need to vocalize pain remains, and in

such instances, our nervous system seeks an outlet to manage the crisis—swearing provides a unique method for such expression.

The connection between taboo words and swearing also brings it close to humor. Taboo words can functionally produce the absurdity required by humor. Similar to swearing, creating humor emerges as a natural outcome of being human. Humor involves the playful manipulation of words by a mind seeking amusement (Rothbart, 2007). The ability to produce, perceive, and enjoy humor, which may involve techniques like exaggeration, double entendres and metaphors—including direct or indirect references to taboo words—manifests human traits (Martin, 2007). Such techniques must be capable of generating absurdity that is perceived as entertaining (Morreall, 1997). This exploration of absurdity underscores that not all our actions are governed by rational decision-making and reveals our innate capacity for producing humor, which is an effective outlet for entertainment-seeking minds.

### The Developmental Process of Swearing

The developmental trajectory of language and emotional expression begins early in infants. Babies show frustration from a very young age, usually due to discomfort. A vulnerable, non-verbal newborn does what they can best do under such circumstances—cry vehemently. This reaction typically results in either the return of the object causing the upset, the disappearance of the distressing element, or exhaustion from crying. As they grow, infants learn to express themselves in less vocal ways, transitioning from crying and childlike tantrums to using words, including swear words, as they develop language skills (Montagu, 1942, p. 192).

From the onset, the closest action to speaking for infants is crying, which they use to vent their frustration and anger. As babies begin to speak, they can use words to soothe their anger, transitioning from mere cries to verbal expressions. This shift illustrates the foundational role that verbal ability plays in expressing emotions (Montagu, 1942, pp. 197-198).

As children’s cognitive abilities become more

sophisticated, their use of language evolves to accommodate higher mental functions. The use of swear words happens reflexively at first, akin to crying and using descriptive adjectives. Over time, children acquire semantic and syntactic rules for swearing, allowing them to use profanity appropriately (T. Jay, 1992). Initially used to express emotions, these words gradually take on references to the broader world (T. Jay, 1999, p. 83). Researchers interested in profanity suggest that the first signs of swearing start in infancy as a form of emotional expression (T. Jay, 1992; Montagu, 1942; Patrick, 1901).

In the developmental process, children try all available means to express themselves initially; this includes crying, physical aggression, and name-calling (e.g., “dirty girl”, “bad boy”). Words like “dirty” and “bad” are some of the heaviest emotional terms at a child’s disposal. The acquisition of various swear words and the breadth of a swearing vocabulary are matters of experience. Swearing literature is typically learned later (during university or working life) among well-educated youths kept away from potentially harmful environments. Youths hear swears from their surroundings or create their own, yet no one can completely isolate themselves from profane words (Montagu, 1942, pp. 197-198).

Children learn that swear words are associated with emotional states through classical conditioning. When a three-year-old accidentally bumps their head against a table and starts crying or complaining, an adult nearby might hit the table while saying, “Take that, bad table, poop table, stupid table,” thereby soothing the child’s feelings. In this way, the child learns to associate repeated words (e.g., “dumb”, “crazy”, “poop”) with emotional events (Goodenough, 1931). Similarly, when adults hurt themselves on a door, sidewalk, nail, or person, they might verbally lash out as if the object could be affected by such insults or swearing (Montagu, 1942, p. 195).

As children reach adolescence, the nature of swearing becomes more abstract and socially based, reaching its peak. Like many aspects of adolescence, gender differences in swearing emerge during this period. Boys tend to swear more and have a more developed repertoire of swear words than girls, and the swear words used by boys tend

to contain more aggression (Jay, 1999, p. 82; Byrne, 2018, p. 16). Although the use of profanity peaks during adolescence, it continues into old age. Dementia in old age does not prevent swearing. Montagu (1942) considers swearing in adults to serve the same function as crying out of frustration in small children. Montagu also suggests that laughing, crying, and swearing are interrelated because all these primitive emotional outbursts can create a cathartic effect.

### **The Psychological and Physiological Foundations of Swearing**

Research shows swearing has physiological and psychological foundations (Byrne, 2018). Patrick (1901, p. 119) addresses the relationship between swearing and aggression in his definition, also considering its function:

Swearing is an instinctual and primitive response that stands alongside actual fighting as a reaction to situations threatening individual well-being. Like all instinctual responses, it does not guarantee emotion but soothes it. When the reaction is delayed or suppressed, the emotion emerges. In this context, we can consider swearing as a form of catharsis. It appears to act as an expression that leads to the externalization of emotion and relief. It serves as an outlet that ends the unbearable internal conflict, repression, and adaptation to new conditions, allowing a customary behavior as a means of self-assertion. (Patrick, 1901, p. 119)

Swearing, laughing, and crying typically discharge emotions during sudden surges of energy where immediate expression is required. Although these actions may appear distinct, their primary function is to restore a psycho-physical balance in the individual. Swearing is particularly interesting as it often occurs in response to sudden physical and emotional shocks standard in everyday life, such as bumping an elbow or knee, a hammer suddenly falling on a foot or accidentally hitting a part of the body against the corner of a table. In such instances, we may curse at the object, causing pain, and sometimes react with physical aggression. This combination of verbal and physical violence directed at an object or person provides a sense of relief as if the “guilty” party has been cursed and physically attacked (Montagu, 1942, p. 194; Stephen et al., 2009).

Following these reactions, Montagu (1942, p. 198) argues that swearing, like crying and laughing, is instinctual. While the impulses to cry and laugh are readily apparent in infants, the impulse to swear is not visible due to the developmental stage of their speech abilities. From Patrick’s perspective, swearing is among the primary impulses in our nature that require at least a rudimentary speaking ability to manifest. However, whether swearing is merely an instinct or represents one of many possible responses to a fundamental impulse of anger or aggression remains a topic for debate (Patrick, 1901).

Continuing this discussion, the choice to laugh, cry, or swear fundamentally depends on an individual’s attitude toward the stimuli they encounter. These attitudes can vary under different circumstances and over time, influencing what makes us laugh, cry, or swear. Depending on the situation, a person might naturally laugh or cry; conversely, after enough crying or laughing, one might swear or suppress all urges and neither laugh, cry, nor swear. These responses can also manifest hysterically, with individuals simultaneously laughing and crying or cursing and crying (Montagu, 1942).

It is difficult to imagine someone who has never wanted to swear, just as it is to imagine someone who has never sworn. Though possibly repressed in some individuals, the impulses to cry, laugh, and swear are undeniable and

persistent features of human nature.

Swearing, crying, and laughing are all characterized by specific and well-defined physical and psychological changes. For instance, laughter involves distinct movements of the diaphragm, vocal cord, and facial muscles, along with increased blood flow, changes in breathing, and a general psycho-physical elevation. Crying involves similar muscle contractions but is associated with decreased blood flow and respiration, excessive secretion by tear glands, and a general psycho-physical decline. In swearing, while there are no specific diaphragm movements, there is generally an increase in neuromuscular tension, blood pressure, blood flow, blood sugar levels, and breathing. As swearing continues, the general sense of tension decreases, culminating in a feeling of relief (Montagu, 1942, p. 199).

**The Function of Swearing: Why Do People Swear?**

Swearing consists of taboo words used to inflict emotional impact and potentially harm the other party. The onset of swearing is believed to coincide with the development of speaking abilities. This study explores why people choose to swear, including the reasons and functions behind this behavior. In this context, Vingerhoets and colleagues’ (2013) work on the functions of swearing has been foundational. They categorize the functions of swearing into two types: personal and interpersonal.

**Table 1. Effects of Swearing**

| Effects of Swearing  | Positive                        | Negative                   |
|----------------------|---------------------------------|----------------------------|
| <b>Personal</b>      | - Relieve stress                | - Individual effects       |
|                      | - Reducing pain                 |                            |
|                      | - Preventing aggression         |                            |
|                      | - Self-confidence               |                            |
| <b>Interpersonal</b> | - Humor                         | - Dishonor                 |
|                      | - Preventing unwanted behaviors | - Fear                     |
|                      | - Pointing function             | - Hostility                |
|                      | - Reliability                   | - Decreased social support |
|                      | - Persuasion skill              | - Loss of status           |
|                      | - Group loyalty                 |                            |
|                      | - Identity creation             |                            |

(Source: Vingerhoets vd., 2013, p. 296)

### **Personal Functions**

Among the individual functions of swearing, the expression of emotions such as anger and frustration emerges prominently. Additionally, the personal functions of swearing include reducing tension and stress, experiencing cathartic effects, and avoiding physical and social pain. Research by Rassin and Muris (2005) with 72 students revealed that the cathartic effect is the most frequently mentioned reason for swearing. Another study found that 16% of over 200 students reported reduced stress after swearing (T. Jay et al., 2006). Individuals may use swearing to unload their anger or other intense emotions onto another person. The expression of these negative emotions not only reduces psychological tension but also diminishes aggressive impulses.

The cathartic effect of swearing can also elucidate why swearing can be an alternative to physical aggression. By swearing, individuals “discharge” their anger, thus reducing the impulse for physical aggression. In this way, swearing is a preventive tool against physical aggression, potentially averting more severe consequences (Jay, 2009; Montagu, 1942). However, another study has indicated that expressing anger might not reduce aggressive tendencies but could instead reinforce the propensity for future aggression (Bushman et al., 1999).

In addition to the personal functions of swearing described in the literature, studies on the cathartic effect of swearing are particularly notable (T. Jay, 2009; Johnson & Lewis, 2010). Two experimental studies on the catharsis hypothesis are presented to systematically evaluate the cathartic effect of swearing and provide information about the underlying mechanisms of possible relief.

One experimental study with 62 university students noted that physical and social pain function similarly. Students who had experienced social exclusion were allowed to swear for two minutes in one group, while the other group was instructed to use non-swearing words during this time. The data collected from the participants indicated that swearing reduced social pain, decreased sensitivity to physical pain, and lessened hyperalgesia caused by social exclusion (Philipp & Lombardo, 2017).

In another unique experiment, researchers exposed 67 students to a cold pressor test to investigate the effects of swearing on pain tolerance and perception. Specifically, participants had to immerse their hands in icy water for as long as possible while repeatedly saying a chosen swear word or a neutral word. It was observed that participants could withstand the painful stimulus for a longer duration when swearing compared to when they used a neutral word (Stephens et al., 2009).

### **Interpersonal Functions**

Swearing serves personal functions and plays a significant role in interpersonal interactions. Research has shown that swearing facilitates communication, establishes trust, creates intimacy, and generates a humorous atmosphere. These functions are directly related to the context in which the swearing occurs and the individuals involved.

Swearing’s interpersonal functions are particularly evident in group settings. For example, an analysis of conversations within a team at a soap factory in New Zealand revealed frequent use of profanity, mostly expressing frustration or dissatisfaction with their work. This swearing strengthened the social bonds among group members. Newcomers to the group needed to adopt this norm to integrate and demonstrate solidarity through swearing (Daly et al., 2004). Similarly, among adolescents, swearing is often perceived as a sign of solidarity (Stapleton, 2010).

The use of profanity also creates a relaxed and intimate atmosphere, as seen in stand-up comedy, discussions about sexuality, or storytelling (Jay, 2009). When used in a stand-up show, profanity can convey a sense of losing control and “letting go”, enabling a highly humorous environment to be established (Vingerhoets et al., 2013, p. 296).

Another interpersonal function of swearing is its ability to increase perceived trustworthiness. Researchers have found that swearing at the beginning or end of a conversation can convey greater intensity and a more positive perspective than non-profane speech (Scherer & Sagarin, 2006). Previous research suggested that swearing might make a speaker seem less trustworthy and persuasive (T. Jay, 1992). Building on this, Vingerhoets and colleagues (2013, p. 295) noted that the effect of swearing depends

on the context; in the right setting, swearing can enhance a speaker's credibility and persuasiveness. This is because swearing can be seen as a way of expressing emotions, making it appear more genuine and honest to some listeners.

However, the communicative function of swearing implies that it can also signal a person's difficulty in managing emotions. Due to the taboo nature of swearing, people primarily focus on the taboo words used, which can intimidate others and potentially lead to social isolation. This, in turn, may lead to feelings of rejection and depression (Robbins et al., 2011). Although a swearer might instill fear and hostility in others, potentially at the cost of their reputation, there is also a possibility that swearing could elicit positive reactions from others.

The interpersonal function of swearing also raises important questions about why others do not universally accept profanity. Despite not causing concrete harm to the swearer, the listeners, or society, swearing often elicits adverse reactions from people (Jay, 2009). Swearing is based on the taboo categories within a culture. Since taboo words are considered shocking, surprising, and sometimes frightening, people who swear are often perceived as anti-social and aggressive. Consequently, swearing can negatively affect the swearer's social status and how others perceive them (Stapleton, 2010).

### **Swearing and Taboo**

The most distinctive feature that puts a word in the category of profanity is that word is banned. Swearing is characterized by violating taboos in a society (Hughes, 2006). For example, in different cultures, people insult some animal names, diseases, organ names, or functions of these organs (Byrne, 2020). Playing with some societal taboos is often enough to achieve the desired emotional effect.

Taboo, a Polish word, means a kind of prohibition. The meaning in question is divided into two opposing domains: Words or actions that are indescribably sacred and those that are too dirty and dangerous to speak of because they are hazardous (Freud, 2016, p. 79; Hughes, 2006, p. 15). In this case, there are two taboo words: sacred and dirty.

The sacred contents of taboo words often include praising God's name, swearing or cursing. Secondly, dirty taboo words consist of content that is not tolerated in society, such as argots, slang expressions of reproductive organs and excretory actions. Especially since human sexuality is one of the most taboo aspects of human existence in almost every society, swear words are among the most commonly used subjects (Jay, 1999, p. 85).

The euphemism is one of them. For example, as a matter of courtesy, the rope is not mentioned in the house of a person who has committed suicide by hanging himself. Instead, the deceased is called "deceased". The function of the euphemism here is to prevent the connotation of any taboo or disturbing event, action, or concept, such as death. To achieve this goal, methods such as changing meaning, scientific explanation, indirection, or generating irrelevant concepts can be used (Jay, 1992). The words used for the toilet can be an example of this situation. Numerous euphemisms are used, such as a washbasin, number one, footpath, W.C., toilet, and ablution room. All these words can be characterized as a product of efforts not to use tabooed actions and concepts and not to have connotations.

When we look at the origin of taboos, it is seen that the name is identified with the object, unlike euphemisms. From this point of view, the devil's name is considered the devil himself. This situation gives an idea about the belief that holy and dangerous things are not even mentioned; otherwise, the belief that harm might occur and the reasons for the prohibition. Based on pre-logical ways of thinking, such prohibitions have left many traces in the languages we use. For example, the fox's name is not mentioned in many regions of France. Instead, expressions such as "animal", "he", and "that" are used (Guiraud, 1999, p. 72). In Anatolian culture, "three letter word" instead of "gin"; "bogyman", "dirty animal", or "named basic" instead of "pig" are used. Similarly, the word snake is taboo in parts of West Africa. Another reason why the names of dangerous animals are not used is the fear that the animal may hear its name and attack. For example, some fishermen in Papua New Guinea avoid talking about sharks and stingrays for fear of being attacked. There is a Ukrainian proverb, "Tell about the wolf and let it come into your house". and the English proverb, "Let the devil

come running”, expressions reflect the same kind of taboos (Fairman, 2009, pp. 29-30).

Abusive expressions are more potent than many shouts as they refer to taboo objects and actions. Words have the power to affect and change human relations as well as to describe the world (Hirsch, 1985, p. 78). When approached from a different angle, profanity emerges as a social phenomenon that shows taboos. It is possible to understand society’s taboos by looking at the curses in a culture. However, things that society accepts as taboo can change over time. This change might cause the effectiveness of profanity, hence the differentiation of the words determined as profanity (Byrne, 2020, p. 24).

In sum, dirty words are fed by the existence of rules and prohibitions. The more restrictions, prohibitions, and oppression in a society, the more material there is for an individual to take revenge when angered. Every prohibition or taboo produced in a community can be considered a reason for swearing by those who want to take revenge on them. Prohibitions can also mean the enrichment of swearing, as swearing finds strength through the violation of prohibitions.

### **Profanity and Humor**

Swearing, at first glance, does not seem closely related to humor, as it involves meanings such as insult, degradation, and reactions of anger, which are not directly connected to humor. However, neither humor nor swearing is a one-dimensional phenomenon. It is possible to state that there are similar aspects, and even common denominators, between these seemingly unrelated fields. At this juncture, if we need to restate our problem statement, focusing on the areas that make the question “Why does swearing make people laugh?” meaningful would be functional.

#### **1. Context**

In its simplest form, swearing comprises words that express emotional response and aggression (Jay, 1999). From this perspective, the purpose of attack associated with swearing comes to the forefront. However, when considering the functions of swearing, it also relieves stress, reduces pain, prevents undesirable behaviors, and enhances credibility, persuasion, group identity, and identity formation

(Vingerhoets et al., 2013, p. 296). One of the functions of swearing is also to provoke laughter. What, then, are the differences that lead a swear word to evoke vastly different reactions, such as laughter or anger? To understand this, it is necessary to consider the literal meaning of the swear word and the context in which it is used in communication. A single word can have very different meanings depending on its context and provoke similar reactions.

When approaching swear words in terms of their functions, it can be said that each use of such words carries a different intent and function for both the speaker and the listener. This perspective highlights the diverse applications of swear words. Furthermore, there is no semantically and linguistically distinct use of swear words. Instead, the intent or behavior in a particular type of conversation makes the profane word meaningful. Nevertheless, coarse words imply many different actions, such as insults, humor, swearing, or ethnic defamation, without necessarily referring to a specific act (Jay, 1992, p. 1).

In an interaction, whether swear words provoke laughter can vary according to the appropriate tone. The way words are voiced indicates the speaker’s intent. On the other hand, the meaning of some words can also be influenced by the gender, closeness, age group, and other conditions of the people involved in the interaction. For example, using a swear word considered taboo in a casual setting among peers of the same sex might be acceptable and even enjoyable, while using the same word in the presence of people of a different gender may be found uncomfortable.

Swearing at someone you do not know or are not close with can be problematic, while the same expression, when said to a close friend, may be perceived as a sign of intimacy. It is a well-known rule that taboo words should not be used in severe meetings like professional or religious gatherings and most written communications. However, taboo words in a comedy show or during a casual conversation with friends are often chosen to add closeness and fun to the dialogue (Cameron, 1969, p. 101). Therefore, whether a word is deemed appropriate in communication is not fixed but variable. This variability is influenced by the speaker-listener relationship and various elements within the context. Formal institutions, meetings, environments with

men and women together, the presence of small children or elderly, religious activities, in the presence of strangers, or within a community, etc., are some contexts that inhibit foul language; conversely, close friends, same-sex groups, intimate conversations, stand-up shows encourage its use.

## **2. Types of Swearing and Perception of Humor**

Numerous types of swear words exist, and many do not facilitate laughter. Various forms of swearing include cursing, casting spells, abusing, insulting, and complaining (Mohr, 2015). Swearing is often explicitly understood in the context of abuse, yet its boundaries are broader.

Swear words can differ in function. Swearing is not solely for insult. As mentioned above, the speaker's intent and the context's influence can give swear words different meanings. Swear words can support coping with physical pain, obstruction, or disappointment (Byrne, 2020), signify intimacy in close friendships, attract attention in specific conversations (Cavazza & Guidetti, 2014), and produce humor in stand-up shows. Thus, it can be said that swear words possess multiple meanings and functions in verbal communication.

### **2.1. Why is swearing perceived as funny?**

When asked what makes people laugh, the first response could often be incongruity. According to the theory of incongruity, one of the fundamental theories of humor, the perception of something as humorous stems from recognizing incongruity. Humans generally do not react with laughter to what is ordinary, customary, and considered normal. Instead, laughter typically arises from surprise, astonishment, and the incongruity that can induce such states (Schopenhauer, 1909). However, not all instances of incongruity are humorous. For example, an individual's involvement in an accident also constitutes an incongruous and surprising event but is not perceived as funny. Here, a second condition becomes relevant: safety. An individual does not regard an experience as humorous if it results in harm, injury, or suffering. Incongruity coupled with safety is often sufficient to elicit a perception of humor. In this context, the humor perceived in swearing may be due to the ability of swear words to generate incongruity. When a forbidden word is

uttered unexpectedly and does not provoke anger, it can be perceived as humorous. It is no coincidence that many comedy programs use swear words for comedic purposes. The facilitative role of taboo words in generating humor brings swearing and humor closer together.

### **2.2. Why does swearing make us laugh?**

In addition to the explanations given above on why swearing is perceived as humorous, the relief theory of humor can explain why swearing can provoke laughter. According to Freud (2003), an individual living in society is constrained in many ways. Constantly suppressing desires and wishes leads to tension and excessive nervous energy. When someone violates this through humor by uttering swear words that society has forbidden, they know they will not be harmed (Incongruity and safety). The release of suppressed words and thoughts brings relief, and the individual celebrates this relief by laughing. The relaxing function of swearing serves as a trigger for laughter. This is also a form of catharsis (Patrick, 1901, p. 126). Based on this function, quietly swearing instead of engaging in seriously injurious aggression in any argument becomes a preferable option (Cohen, 1961). Swearing, which expresses anger and alleviates tensions and frustrations, is the primary reason for many people's habit of swearing due to the psychological relief it provides (Fine & Johnson, 1984).

Looking closely at the connection between swearing and laughter, the implication of superiority emerges. According to the Superiority theory of humor, one significant motivator that drives people to laugh is the desire to feel superior (Morreall, 1997). When people want to see themselves as more important, superior, or in a better condition than others, and when this context is realized, they celebrate by laughing (Feinberg, 2004). Conversely, the expectation of superiority can manifest as a desire to demean others. Accordingly, mockery and derision become the embodied purpose of this desire. The desire to demean someone, especially one who is envied, is more pronounced. Feelings of jealousy arise against individuals perceived as superior in various aspects. Demeaning certain aspects of these individuals makes balancing possible, which is gratifying and elicits a laughter response. In

such a scenario, swearing is functional in demeaning and thereby balancing.

### 3. Tolerance

Humor provides individuals a safe context for expressing potentially problematic statements (Freud, 2003; Schutz, 1977). Therefore, instead of directly uttering criticisms, insults, swear words, etc., people often express these indirectly through jokes or suggestive humor (Kane et al., 1977). A direct statement of an insult or swear word can expose an individual to social pressure, legal sanctions, and penalties. However, the intended emotion can be safely expressed if swear words are conveyed through the humor channel. According to Freud (2003, p. 131), potentially problematic words can only be tolerated if they carry a jesting quality. This situation can also be articulated inversely. For swear words to be perceived as humorous, the recipient of these “dirty” words must approach them with tolerance. Although the intention might be jestful, elements of attack are apparent in humor and swearing. Mutual enjoyment is possible when the playful context of the attack is understood, and the recipient of the swear words can approach them with tolerance (Öngören, 1998). Outside this context, swear words are likely to be perceived as offensive.

### CONCLUSION

Swearing appears to be an action unique to the human species. From a developmental perspective, while the initial sign of swearing is crying, over time, the ability to use language permits the expression of anger through “bad, forbidden” words. This positions the ability to swear as a behavior potentially inherent from infancy, experienced increasingly as linguistic capabilities develop. As individuals age, becoming more socialized, and more aware of societal prohibitions, they possess the potential for more creative swearing.

Although swear words in an individual’s life are primarily thought of as a form of expressing anger, a closer look reveals they have a variety of functions. In other words, people do not use forbidden words solely to cause pain. Sometimes, they swear to alleviate physical or psychological pain, create an intimate atmosphere, enhance

credibility, produce humor, and relax. The diverse functions of forbidden words are mainly related to the context in which they are used. If taboo words are used recklessly without regard to any criteria, the individual faces sanctions. Therefore, the positive potential of swearing is only possible when considering the context.

Considering that swearing feeds on forbidden words, the existence of prohibitions and taboo words in society provides material for swearing. In other words, although swearing may be considered an undesirable behavior, as long as society continues to produce prohibitions, motivation and content for swearing emerge.

Another notable topic is why swear words are perceived as humorous and the relationship between swearing and humor. It seems unlikely to generate humor with swear words intended for attack and insult. It should be noted that swearing can only be considered humorous under certain conditions. Firstly, a positive humor context is essential for a swear word to induce laughter mutually. Notably, the rich potential of taboo words to create absurdity provides insight into why swearing is sometimes considered humorous. Additionally, the laughter induced by taboo words can also provide individuals with a cathartic experience. On the other hand, if a person is directly or indirectly subjected to swearing, another critical threshold is that this person can tolerate the situation with forbearance. Attention to these boundaries and creating an appropriate context can make many taboo expressions conducive to producing humor.

Both swearing and humor emerge as multifaceted phenomena. This presents challenges in defining and delineating their boundaries. Moreover, the fact that both phenomena carry vastly different meanings depending on the context of each environment makes them dynamic, variable, and uncertain. This complexity makes it extremely difficult to generalize assessments when discussing either phenomenon.



## REFERENCES

- Bushman, B. J., Baumeister, R. F., & Stack, A. D. (1999). Catharsis, aggression, and persuasive influence: Self-fulfilling or self-defeating prophecies? *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 367-376. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.3.367>.
- Byrne, E. (2020). *Hayat sövünce güzel* (P. Vural, Çev.). The Kitap.
- Cameron, P. (1969). Frequency and kinds of words in various social settings, or what the hell is going on? *The Pacific Sociological Review*, 12(2), 101-104. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/1388561>.
- Cavazza, N., & Guidetti, M. (2014). Swearing in political discourse: Why vulgarity works. *Journal of Language and Social Psychology*, 33(5), 537-547. <https://doi.org/10.1177/0261927X14533198>.
- Cohen, J. (1961). The natural history of swearing. *ETC: A Review of General Semantics*, 18(3), 275-281.
- Daly, N., Holmes, J., Newton, J., & Stubbe, M. (2004). Expletives as solidarity signals in FTAs on the factory floor. *Journal of Pragmatics*, 36(5), 945-964. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2003.12.004>.
- Fairman, C. M. (2009). *Fuck: Word taboo and protecting our First Amendment liberties*. Sphinx Publishing.
- Feinberg, L. (2004). Mizahın sırrı. *Millî Folklor*, 16(62), 105-113.
- Fine, M. G., & Johnson, F. L. (1984). Female and male motives for using an obscenity. *Journal of Language and Social Psychology*, 3(1), 59-74. <https://doi.org/10.1177/0261927X8431004>.
- Freud, S. (2003). *Espriler ve bilinçdışı ile ilişkileri* (E. Kapkın, Çev.). Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2016). *Dinin kökenleri* (S. Budak, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Goodenough, F. L. (1931). *Anger in young children*. The University of Minnesota Press.
- Graves, R. (1927). *Lars porsena or the future of swearing and improper language*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim* (B. Vardar, Çev.). Multilingual.
- Hirsch, R. (1985). *Swearing and the expression of the emotions* (pp. 61-80). Department of Linguistics, University of Göteborg. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-85140>.
- Hughes, G. I. (2006). *An encyclopedia of swearing: The social history of oaths, profanity, foul language, and ethnic slurs in the English-speaking world*. M.E. Sharpe, Inc.
- Jay, T. (1992). *Cursing in America: A psycholinguistic study of dirty language in the courts, in the movies, in the schoolyards and on the streets*. John Benjamins Publishing Co.
- Jay, T. (1999). *Why we curse: A neuro-psycho-social theory of speech*. John Benjamins Publishing Company.
- Jay, T. (2009). The utility and ubiquity of taboo words. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 153-161. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01115.x>.
- Jay, T. B. (2009). Do offensive words harm people? *Psychology, Public Policy, and Law*, 15, 81-101.
- Jay, T., King, K., & Duncan, T. (2006). Memories of punishment for cursing. *Sex Roles: A Journal of Research*, pp. 55, 123-133. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9064-5>.
- Johnson, D. I., & Lewis, N. (2010). Perceptions of swearing in the work setting: An expectancy violations theory perspective. *Communication Reports*, 23(2), 106-118. <https://doi.org/10.1080/08934215.2010.511401>.
- Kane, T. R., Suls, J., & Tedeschi, T. (1977). Humor as tool of social interaction. In A. J. Chapman (Ed.) & H. C. Foot (Ed.), *It's a funny thing, humour* (pp. 13-16). Pergamon Press.
- Lancker, D. V. & Cummings, J.L. (1999). Expletives: neurolinguistic and neurobehavioral perspectives on swearing, *Brain Research Reviews*, 31, 83-104.
- Martin, R. A. (2007). *The psychology of humor: An integrative approach*. Elsevier Academic Press.
- Mohr, M. (2015). *Küfür etmenin kısa tarihi* (Z. D. Abacı, Çev.). Aylak Kitap.

- Montagu, M. F. A. (1942). On the physiology and psychology of swearing. *Psychiatry*, 5(2), 189-201. <https://doi.org/10.1080/00332747.1942.11022392>.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak* (K. Aysevener & Ş. Soyer, Çev.). İris Yayıncılık.
- Öngören, F. (1998). *Cumhuriyet'in 75. yılında Türk mizahı ve hicvi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Patrick, G. T. W. (1901). The psychology of profanity. *Psychological Review*, 8(2), 113-127. <https://doi.org/10.1037/h0074772>.
- Philipp, M. C., & Lombardo, L. (2017). Hurt feelings and four letter words: Swearing alleviates the pain of social distress. *European Journal of Social Psychology*, 47(4), 517-523. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2264>.
- Pinker, S. (2007). *The stuff of thought: Language as a window into human nature* (Reprint edition). Penguin Books.
- Rassin, E., & Muris, P. (2005). Why do women swear? An exploration of reasons for and perceived efficacy of swearing in Dutch female students. *Personality and Individual Differences*, 38(7), 1669-1674. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.09.022>.
- Robbins, M. L., Focella, E. S., Kasle, S., López, A. M., Weihs, K. L., & Mehl, M. R. (2011). Naturalistically observed swearing, emotional support, and depressive symptoms in women coping with illness. *Health Psychology*, 30, 789-792. <https://doi.org/10.1037/a0023431>.
- Rothbart, M. K. (2007). Incongruity, problem-solving and laughter. In A. Chapman (Ed.), *Humor and laughter: Theory, research, and applications* (pp. 37-54). Transaction Publishers.
- Scherer, C. R., & Sagarin, B. J. (2006). Indecent influence: The positive effects of obscenity on persuasion. *Social Influence*, 1(2), 138-146. <https://doi.org/10.1080/15534510600747597>.
- Schopenhauer, A. (1909). *The world as will and idea* (R. Haldane & J. Kemp, Trans.; 7th ed.). Kegan Paul, Trench, Trübner & Co.
- Schutz, C. (1977). The psycho-logic of political humour. In A. Chapman & H. Foot (Ed.), *It's a funny thing, humour* (pp. 65-69). Pergamon Press.
- Stapleton, K. (2010). Swearing. In M. Locher A. & S. Graham L. (Ed.), *Interpersonal pragmatics (Handbooks of Pragmatics 6)* (pp. 289-306). De Gruyter.
- Stephens, R., Atkins, J., & Kingston, A. (2009). Swearing as a response to pain. *Neuroreport*, 20(12), 1056-1060. <https://doi.org/10.1097/WNR.0b013e32832e64b1>.
- Stapleton, K. (2010). Swearing. In M.A. Locher & S.L. Graham (Eds.), *Interpersonal pragmatics* (pp. 289-306). Berlin, Germany: De Gruyter Mouton.
- Suls, J. M. (1983). Cognitive processes in humor appreciation. In P. E. McGhee & J. H. Goldstein (Ed.), *Handbook of Humor Research* (C. 1-1, pp. 39-57). Springer.
- Vaishnavi, S., Rao, V., & Fann R.J. (2009). Neuropsychiatric problems after traumatic brain injury: Unrevealing the silent epidemic. *Psychosomatics*, 50:3, 198-205.
- Vingerhoets, A., Bylsma, L., & Vlam, C. (2013). Swearing: A biopsychosocial perspective. *Psychological Topics*, 22, 287-304.

#### Author Contributions

All the authors have equal contributions.

**ÜRETİM MALİYETLERİNİN FAALİYETE  
DAYALI MALİYET SİSTEMİ VE KISITLAR  
TEORİSİ ENTEGRASYONU YOLUYLA BİR  
ÜRETİM İŞLETMESİNDE İNCELENMESİ**

INVESTIGATION OF PRODUCTION COSTS IN  
A MANUFACTURING COMPANY THROUGH  
THE ACTIVITY-BASED COST SYSTEM AND THE  
THEORY OF CONSTRAINTS INTEGRATION

Demet EVER, Elif Nursun DEMİRCİOĞLU

32

# ÜRETİM MALİYETLERİNİN FAALİYETE DAYALI MALİYET SİSTEMİ VE KISITLAR TEORİSİ ENTEGRASYONU YOLUYLA BİR ÜRETİM İŞLETMESİNDE İNCELENMESİ<sup>1</sup>

## INVESTIGATION OF PRODUCTION COSTS IN A MANUFACTURING COMPANY THROUGH THE ACTIVITY-BASED COST SYSTEM AND THE THEORY OF CONSTRAINTS INTEGRATION

Demet EVER<sup>2</sup>, Elif Nursun DEMİRCİOĞLU<sup>3</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Faaliyete Dayalı Maliyet Sistemi,  
Kısıtlar Teorisi,  
Üretim Maliyetleri,  
İşletme Karlılığı

### Keywords:

Activity Based Costing,  
Theory of Constraints,  
Production Costs,  
Company Profitability.

<sup>1</sup> Bu çalışma Proje No: SDK-2022-14234 ile Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen ve 15.12.2022 tarihinde Doç. Dr. Elif Nursun DEMİRCİOĞLU danışmanlığında, Öğr. Gör. Dr. Demet EVER tarafından savunulan "Üretim Maliyetlerinin Faaliyete Dayalı Maliyet Sistemi ve Kısıtlar Teorisi Entegrasyonu Yoluyula Bir Üretim İşletmesinde İncelenmesi" başlıklı Doktora tezinden türetilmiştir.

<sup>2</sup> Öğr. Gör. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye MYO, demetever@osmaniye.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9790-3569

<sup>3</sup> Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, elunal@cu.edu.tr ORCID: 0000-0001-9711-2081

Alıntılanak için/Cite as: Ever D. ve Demircioğlu E. N., (2024). Üretim Maliyetlerinin Faaliyete Dayalı Maliyet Sistemi Ve Kısıtlar Teorisi Entegrasyonu Yoluyulabilir Üretim İşletmesinde İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 68-89.

### ÖZ

Geleneksel maliyet sistemlerinin günümüz koşullarında yetersiz kalmasından dolayı çağdaş bir maliyet/yönetim muhasebesi aracı olan Faaliyet Dayalı Maliyetleme (FDM) Sistemi ve Kısıtlar Teorisi (KT) yaklaşımı önem kazanmaktadır. FDM, doğru bir şekilde ürün maliyeti sunmasının yanı sıra kaynaklar, faaliyetler ve ürünler arasındaki ilişkilerin detaylı bir analizini ortaya koymaktadır. Ancak FDM, üretim sürecinde bu kaynakların ve faaliyetlerin işletmeye yarattığı kısıtlara yönelik bilgi sağlamamaktadır. KT ise, üretim faaliyetleri gerçekleştirilirken işletmedeki kaynaklardan ne kadar yararlanılabileceğini ve bu kaynakların kapasitesinin önemi üzerine odaklanmaktadır ki bu sayede üretimde verimlilik sağlanabilmektedir. Literatürde ürün maliyetleri üzerine daha sağlıklı kararların FDM ile KT'nin birlikte kullanımı ile alınabileceğini ifade edilmektedir. Bu kapsamda bu çalışma ile FDM Sistemi ve KT yaklaşımının birlikte kullanımının Türkiye'de gıda sektörü alanında faaliyet gösteren bir un üretim işletmesinde üretim maliyetleri ve işletme kârlılığı üzerine etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla doğrultusunda "Örnek Olay Çalışması" yöntemi tercih edilerek, işletmenin 2022 yılı Mayıs ayı verilerinden hareketle FDM ve KT yaklaşımları birlikte uygulanmıştır. Yapılan uygulamada; işletmedeki faaliyetler birim seviyesi faaliyetlerden oluştuğu için FDM sisteminin kullanımının ürün maliyetlerini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır, zira FDM sistemi ile geleneksel sistemle aynı sonucu vermiştir. Ardından, FDM'den elde edilen bilgilerden yararlanılarak KT'nin Beş Adım Sürekli İyileştirme Modeli uygulanmış ve işletmede var olan kısıtlar giderilerek işletme karlılığının artırılmasına yönelik alternatif çözüm önerileri sunulmuştur.

### ABSTRACT

Due to the inadequacy of traditional cost systems in today's conditions, the Activity Based Costing (ABC) System and Theory of Constraints (TOC) approach, which is a contemporary cost-management accounting/management tool, gain importance. ABC provides accurate product costing as well as a detailed analysis of the relationships between resources, activities, and products. However, ABC does not provide information on the constraints of these resources and activities in the production process. On the other hand, TOC focuses on how much resources in the enterprise can be utilized while carrying out production activities and the importance of the capacity of these resources so that efficiency in production can be achieved. It is stated in the literature that healthier decisions on product costs can be made by using ABC and TOC together. This study aims to investigate the effects of the combined use of the ABC System and the TOC approach on production costs and business profitability in a flour production company operating in the food sector in Türkiye. For this purpose, the "case study" method was adapted and the ABC and TOC approaches were applied together based on the company's May 2022 data. In the investigation, since the activities in the company consist of unit-level activities, it has been concluded that the use of the ABC system does not affect product costs because the ABC system gives the same result as the traditional system. Then, using the information obtained from ABC, TOC's Five Steps Continuous Improvement Model was applied, and alternative solution suggestions were presented to increase the company profitability by eliminating the existing constraints in the company.

## GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile ürün çeşidinin fazla olması ve birçok faaliyetlerden geçerek üretilmesinden ötürü ürün maliyeti unsurlarının yapısı değişmeye başlamıştır (Demircioğlu, 2016). Bu değişimin nedeni ise işletmelerin daha çok otomasyon sistemini kullanması ve yeni teknolojileri benimsemesinden kaynaklanmaktadır (Tanış, 2005). Son yıllarda işletmeler faaliyet bazlı maliyet yönetimi sistemleri geliştirerek geleneksel muhasebe sistemlerine olan bağımlılıklarını azaltmışlardır (Kumar & Mahto, 2013). Bu değişimin benimsenmesi işletmelerde sabit yatırımların oluşmasına, ürün maliyetleri içerisinde Genel Üretim Giderleri'nin (GÜG) çeşitlenmesine ve artmasına, makineleşmeden dolayı direkt işçiliğin payını azalmasına neden olmaktadır (Tanış, 2005). Geleneksel maliyet sistemleri, ürün çeşidinin çok sınırlı olduğu, daha çok hacim esaslı taşıyıcıların kullanılarak ürün maliyetlerinin hesaplandığı ve ürün maliyetleri içerisinde direkt ilk madde ve malzeme ile direkt işçilik maliyetlerinin payının yüksek olup, GÜG payının düşük olduğu sistemlerdir (Gutnu & Tanış, 2021). Modern teknolojiler ile üretim ortamı daha mekanize hale geldikçe ve ürün çeşitliliği arttıkça, GÜG'ün çoğu artık hacime dayalı maliyet taşıyıcıları tarafından yönlendirilmemektedir (Kuma, 2013). Çok çeşitte ürünün üretildiği modern üretim ortamlarında ürün maliyetleri unsurlarından direkt işçiliğin payı azalmakta, GÜG payı ise giderek artmaktadır ki bu nedenle GÜG'ün ürünlere dağıtılması hususu daha önemli hale gelmektedir (Demircioğlu, 2016). Ayrıca GÜG arttıkça ürünler ile GÜG arasında ilişki kurmak oldukça zorlaşmaktadır (Tanış, 1999). Sonuç olarak bu maliyetlerin davranışı hakkında ayrıntılı, doğru bilgiler sağlayan ve üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için kullanılan kaynakların ve bu kaynakların maliyetini yönetilmesinde yardımcı olabilecek sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır (Sheu ve diğerleri, 2003; Kumar & Mahto, 2013). Bu doğrultuda ürün maliyetleri içerisinde GÜG payının giderek artması sonucu bu maliyetlerin ürünlere daha hassas bir şekilde dağıtılmasını gerektirmiştir.

Günümüz modern üretim ortamlarında ürün maliyetlerinin yapısı değiştiğinden dolayı işletmelerde tek bir maliyet yönteminin kullanılmasının, işletmelerin maliyetlerini yönetebilme konusunda tek başına etkili olmadığı

gözlemlenmiştir. Bununla birlikte literatürde farklı maliyet yöntemlerinin birlikte uygulanmasıyla, bir yöntemin eksik yönünün diğer bir yöntem ile giderilebileceği savunulmaktadır (Kee 1995; Sheu ve diğerleri, 2003; Köse 2005; Ünal ve diğerleri, 2006; Küçüksavaş & Ünal, 2006; Kuma, 2013, Alsmadi ve diğerleri, 2014). Bu tespitler işletmelerde birden fazla maliyet yönteminin birlikte kullanımı ihtiyacını doğurmuştur. Modern üretim ortamında işletmeler daha doğru ve rasyonel kararlar alabilmek için FDM Sistemi ile KT yaklaşımlarını birlikte kullanarak geleneksel sistemlerin eksikliklerinin daha iyi giderilebilmesi sağlanabilmektedir (Sheu ve diğerleri, 2003).

Modern üretim teknolojilerinin kullanıldığı üretim ortamlarında, üretim maliyetlerinde endirekt giderlerin artması sonucu, geleneksel maliyet sistemlerinden FDM Sistemi'ne geçişi hızlandırmakta olup, günümüzde faaliyet odaklı maliyet kontrolü stratejik bir yönetim aracı haline dönüşmüştür (Demircioğlu, 2016). FDM'de öncelikle kaynakların maliyetleri, kaynak taşıyıcılarıyla tüketimlerine göre faaliyetlere, sonrasında ise faaliyetlerin maliyetleri, faaliyet taşıyıcılarıyla tüketimlerine göre maliyet objelerine dağıtılmaktadır (Alsmadi ve diğerleri, 2014). Dolayısıyla FDM sayesinde üretim maliyetleri daha doğru hesaplanabilmekte ve buradan edilen bilgiler işletme yöneticilerinin alacağı kararlarda etkili olabilmektedir (Tanış, 2005). FDM ile üretimde kaynak kullanımını azaltmaya yönelik talepler karşılanabilmekte olup, bu talepler olumlu sonuçlandırdıktan sonra, yöneticiler verim artırma amaçlı çalışmalar yapabilmekte ve harcamaları kısıtlayabilmektedir (Cooper & Kaplan, 1991).

KT'de, her işletmede en az bir tane kısıtın olduğu varsayılmaktadır (Ruhl, 1997). Bu doğrultuda KT, işletmelerin rekabet avantajı sağlayabilmeleri dolayısıyla karlılıklarını arttırabilmeleri için bütün sistemin etkinliğini ve verimliliğini olumsuz etkileyen bu kısıtların tespit edilerek ortadan kaldırılmasına yönelik yapılan çağdaş bir yaklaşım olmaktadır (Ünal ve diğerleri, 2005). KT, bir problem çözme yaklaşımı olarak ifade edilmektedir (Ünal ve diğerleri, 2007). Dolayısıyla, işletmelerin karşılaştıkları sorunlar hakkında düşünmelerine, çözümler

geliştirmelerine ve söz konusu bu çözümleri başarılı bir şekilde uygulamalarına fayda sağlamak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda KT, kısıtların yönetilmesi yoluyla sürekli iyileştirmeye odaklanan ve çok boyutlu sistemler içeren bir yöntem yaklaşımı olarak ifade edilmektedir (Ünal ve diğerleri, 2006; Albez, 2020).

GÜG'ün ürünlere dağıtımında, FDM'nin maliyetleri dört maliyet hiyerarşisinde (yani birim seviyesi, parti seviyesi, ürün destekleme seviyesi ve tesis seviyesi) sınıflandırılması maliyetlerin ayrıntılı bir analizini sağlamaktadır ki bu durum daha doğru maliyet bilgisi ile sonuçlanmaktadır (Cooper & Kaplan, 1991; Kuma, 2013). Çünkü FDM, geleneksel maliyet sistemi ile karşılaştırıldığında hem hacime dayalı hem de hacime dayalı olmayan maliyet taşıyıcılarını kullanarak ürün maliyetlerinin hesaplanmasını iyileştirmek için üstlenilen çağdaş bir yaklaşımdır (Kuma, 2013). Ancak FDM sisteminin işletmedeki kısıtların tespit edilerek ortadan kaldırılması ve bu kısıtların üretim ile ilgili kararlarda dikkate alınması açısından yeterli olamamaktadır. İşletmeler faaliyetlerini sürdürürken en az bir kısıtla karşılaşmaktadırlar ki bu kısıtlar işletmenin performansını etkilemektedir (Demircioğlu, 2016). Dolayısıyla işletmelerin performanslarını etkileyen bu kısıtları tespit ederek ortadan kaldırmaları gerekmektedir. Bu nedenlerden ötürü FDM sisteminin Kısıtlar Teorisi ile tamamlayıcı bir şekilde kullanılması uygun görülmektedir (Demircioğlu ve diğerleri, 2020; Alsmadi ve diğerleri, 2013). Sheu ve ark. (2003), üretim maliyetleri üzerine daha sağlıklı kararların, FDM ile KT'nin birlikte kullanımı ile alınabileceğini ifade etmiştir.

FDM ve KT ile ilgili ulusal ve uluslararası literatürde ayrı ayrı farklı sektörlerde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak FDM ve KT yaklaşımlarının birlikte kullanımıyla ilgili sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmakta olup, tamamen makineye (otomasyona) dayalı üretimin gerçekleştirildiği un üretim işletmelerinde bu her iki yöntemin birlikte kullanımının ürün maliyetleri ve kârlılığına yönelik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı, FDM ve KT yaklaşımlarının birlikte kullanımının Türkiye'de gıda sektörü alanında faaliyetini sürdüren bir un üretim işletmesinde üretim maliyetleri ve işletme kârlılığı üzerine etkisini ortaya koymaktır. Bu

amaç doğrultusunda öncelikle FDM ile ürün maliyetleri belirlenecek ve FDM'den elde edilen maliyet bilgilerinin kullanılması yoluyla KT'nin beş adım kısıt yönetim süreci ile işletmede var olan kısıt veya kısıtlar tespit edilerek, bunların giderilmesine yönelik işletmeye alternatif çözüm önerileri sunulmuştur. Ayrıca bu her iki yöntemin birlikte kullanımının üretim maliyetleri ve işletme kârlılığı üzerine etkisi incelenerek, geleneksel sistemlerle farklılık arz edip etmeyeceği tespit edilecektir. Bu doğrultuda bu çalışmada 2022 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren bir un üretimi işletmesinde örnek olay çalışması yöntemi ile aşağıdaki araştırma sorularına yanıtlar aranmıştır;

- İşletmede uygulanacak olan FDM sisteminin geleneksel yöntemlerden farklı olup olmadığı,
- KT'nin, FDM sistemi ile incelenen işletmede birlikte uygulanıp uygulanamayacağı,
- FDM sistemi ile KT'nin birlikte kullanımının ürün maliyetlerini ve işletme kârlılığını etkileyip etkilemeyeceği sorularına cevap aranacaktır.

Bu çalışma ile ürün maliyetleri ayrıştırılıp her iki yöntemin üretim maliyeti unsurlarına yaklaşımının farkı ortaya konulması sağlanarak, ürün maliyetleri ve işletme kârlılığı üzerine maliyet/yönetim muhasebesi alanında ulusal literatüre önemli katkılar sunacağı öngörülmektedir.

## YÖNTEM

Çalışmada bir un üretim işletmesinin güncel üretim faaliyetleri detaylı bir şekilde incelenerek, işletmenin üretim maliyetleri ve işletme kârlılığı üzerine araştırma yapılması amaçlandığından dolayı araştırılan konunun derinlemesine incelenmesi ve mevcut somut verilerle analiz edilmesi açısından “Örnek Olay Çalışması (Case Study)” yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, işletmenin mevcut üretim ve maliyet sistemlerini, faaliyetlerini ve mevcut kaynaklarını ortaya koymak üzere Tanımlayıcı Örnek Olay Çalışması; işletmede FDM sisteminin oluşturulması ve geleneksel sistemlerden farkının ortaya konulması ve FDM sistemi verileri ışığında işletmenin üretim sürecinde kısıtların olup olmadığı, varsa bu kısıtların tespit edilip giderilmesinin üretim maliyetleri ve kârlılığına etkisini ortaya koymak üzere ise Keşifsel Örnek Olay Çalışması gerçekleştirilmiştir. Gıda sektörü alanında faaliyet gösteren

bu un üretim işletmesinin tercih edilme nedeni ise, bölgede aynı sektörde birçok işletme olmasına rağmen bilimsel araştırmalar için diğer işletmelerin gerekli izni vermemeleridir.

Araştırma boyunca işletmeye belirli zamanlarda ziyaretler gerçekleştirilmiştir. İşletmenin yönetici, genel müdür, departman müdürleri ve çalışanları, çalışmanın önemi ve konusu hakkında bilgilendirilerek gerekli izin ve onaylar alınmış ve bu doğrultuda işletmenin 2022 yılı Mayıs ayı verileri elde edilerek aylık verilerle araştırma yapılmıştır. İşletmenin üretim sahası gezilerek üretim süreci hakkında gözlem yapılmış, faaliyetler ayrıştırılarak kaynaklar belirlenmiş ve böylelikle üretim sürecindeki darboğazlar tespit edilmiştir. Yapılan gözlem ve görüşmeler ile araştırmayla ilgili gerekli olan veriler elde edilmiştir.

Çalışmada işletmenin ismi, ürünleri, üretim yapısı ve adres bilgileri, işletmenin isteği doğrultusunda, üretimle ilgili verilerin paylaşılmasının rekabet amaçlı işletmeye vereceği zarardan ötürü gizli tutulmuştur. Bu doğrultuda işletmenin yönetici ve yetkililerinden gerekli izin ve onaylar alınmış olup, uygulamaya konu olan işletmenin ismi belirtilemediği için çalışma kapsamında “ABC İşletmesi” olarak bahsedilecektir.

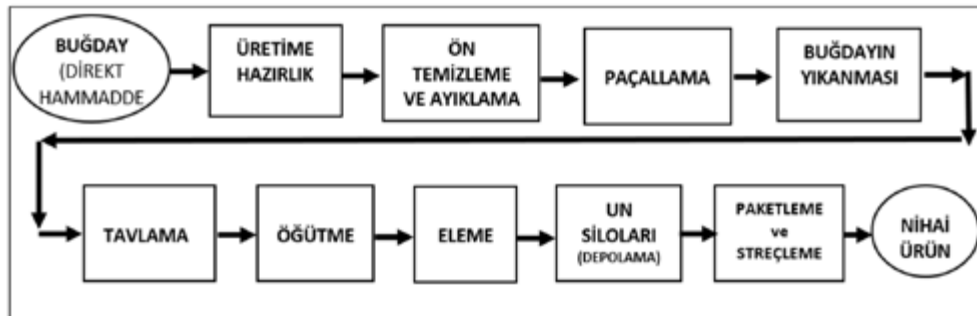
## ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde FDM Sistemi ve KT yaklaşımları bir üretim işletmesinde entegre edilerek, üretim maliyetleri ve kârlılık üzerine etkileri incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle işletme hakkında gizlilik sözleşmesi kapsamında genel bir bilgi verilerek işletmenin üretim yapısı, ürettiği ürünler, üretim süreci ve işletmenin maliyet sistemi açıklanmıştır. Daha sonra FDM sistemi çerçevesinde işletmenin faaliyetleri ve kaynakları analiz edilerek FDM sistemi uygulanmış, ardından FDM

sisteminden elde edilen bilgilerden hareketle KT'nin beş aşamalı kısıt yönetim süreci oluşturulmuştur. İşletmede var olan kısıt, işletme yönetimi ve çalışanlarla yapılan görüşmelerle tespit edilmiş ve kısıtların ortadan kaldırılmasına yönelik yapılacak önerilerle işletme maliyetlerinin ve kârlılığının nasıl etkileneceği belirlenmiştir.

### 1. ABC İşletmesi Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmaya konu olan işletme Türkiye’de faaliyetini sürdüren bir holding işletmesinin ana faaliyetini oluşturan bir un üretim işletmesidir. Üretime 1900’lü yıllarda başlayan işletme gıda sektörü alanında faaliyetini sürdürmekte olup, İSO (İstanbul Sanayi Odası) ikinci 500 listesinde yer alan bir un üretim tesisine sahiptir. Daima aynı kalitede ve standartta ürün üretmeyi hedefleyen işletme, ISO 9001:2000 kalite güvence sistemi belgesine sahip olarak, kalite standardının tüm gerekliliklerini yerine getirmekte ve üretimin her aşamasında kalite bilincini ön planda tutmaktadır. ABC İşletmesi bir genel müdür, bir genel müdür yardımcısı, muhasebe müdürlüğü, insan kaynakları müdürlüğü, kalite kontrol müdürlüğü, üretim müdürlüğü, satın alma müdürlüğü olarak faaliyet göstermektedir. İşletmede üretim sürecinde üç vardiyada toplamda 12 işçi (direkt işçilik), büyük paketlemede 4 işçi ve küçük paketlemede 12 işçi (direkt işçilik), temizleme grubunda 3 işçi ve boşaltma grubunda 2 işçi (endirekt işçilik) çalışmaktadır. ABC İşletmesi araştırma dönemi olan 2022 Mayıs ayında haftanın 6 günü tam kapasite çalışmakta olup, günde 3 vardiya olmak üzere, 24 saat kesintisiz bir üretim yapmaktadır. İşletme pazar günü üretim yapmamaktadır. İşletmede üretim ürün seviyesinde yapılmaktadır. Şekil 1’de işletmenin üretim süreci görsel olarak verilmiştir.



Şekil 1. ABC İşletmesi Üretim Süreci (Kaynak: ABC İşletmesi Üretim Departmanı)

ABC İşletmesi baklavalık un, ekmeklik un ve pasta ve böreklik olmak üzere çok amaçlı kullanımlar için un üretmektedir. Bu ürünler ve ürünlerin ismi verilerin gizliliği açısından gizli tutulmuştur. Bu nedenle ürünlerin ismi çalışma kapsamında UN1 ve UN2 olarak nitelendirilmiştir. UN1 üretiminde özel amaçlı unlar yer almakta olup bunlar ekmeklik un dışında kalan pastalık, yufkalık, baklavalık, böreklik un çeşitlerini kapsamaktadır. UN2 ürünü ise ekmeklik un grubunu oluşturmaktadır. Bu UN1 ve UN2 ürünü birçok alt üründen oluşmakta ancak çalışmada bu alt gruplar birleştirilerek ana ürünler olarak UN1 ve UN2 olarak dikkate alınmış ve maliyetler bu iki ana ürün dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Gıda sektörü alanında öncü olan bu işletme, tedarikçi firmalardan buğday (direkt hammadde) alarak üretime başlamaktadır. Dolayısıyla işletmenin ana hammaddesi buğdaydır. Söz konusu bu un üretim işletmesi üretim süreci tamamen makineye dayalı olup, ürünler çok çeşitte faaliyetlerden geçerek el değmeden hijyenik ortamlarda üretilmektedir. Bu nedenle çalışmada bu çağdaş yöntemlerin geleneksel sistemlere göre farklılık arz edip etmeyeceği incelenmeye çalışılmış ve araştırılan konunun literatürde daha önce un üretim işletmesinde yapılmamış olması un üretim işletmesinin tercih edilmesine neden olmuştur.

## 1.2. ABC İşletmesi'nin Mevcut Maliyet Sistemi

ABC İşletmesi'nde tam maliyet sistemi kullanıldığı gözlemlenmiş olup, işletme direkt hammadde maliyetleri, işçilik maliyetleri ve genel üretim maliyetlerini ilgili hesaplarda takip etmektedir. Ürün maliyetlerini ise geleneksel maliyet sistemlerindeki gibi ürün

maliyetleri toplamını üretim miktarına bölmek suretiyle hesaplamaktadır. İşletmede yarı mamul stoklarının oluşmadığı bilgisine ulaşılmıştır. İşletmenin maliyet verileri ve üretim süreci titizlikle incelenerek GÜG'ün nelerden oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca işletmedeki ürün maliyet verileri Tablo 1'de de verildiği üzere bu veriler doğrultusunda işletmenin toplam üretim maliyetleri içerisinde DİMM %92,8 iken, DİS %0,5 ve GÜG'ün ise %6,7 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir. İşletme tamamen makineye dayalı üretim yapmakta ve ürün üretiminde çok çeşitli faaliyetler yer almakta olup bu faaliyetler birçok kaynağı tüketmektedir. Ancak ürün maliyetleri içerisinde GÜG payının %6,7 oranında olması ve işletmenin UN1 ve UN2 ürününün standart üründen oluşması, FDM'nin geleneksel yöntemle farklılık arz etmeyeceği öngörülmüştür. Öyle ki Gutnu ve Tanış, (2021, 1472), çalışmalarında GÜG payının ürün maliyetleri içerisinde çok düşük olmasından ötürü geleneksel sistemin doğru sonuçlar vereceğini ifade ederek, makineleşmenin yüksek olduğu işletmelerde GÜG payının artacağını ve bu durumda geleneksel sistemin hatalı maliyet bilgileri oluşturabileceğini böylelikle FDM sisteminin önem kazanacağını belirtmişlerdir.

İşletmeden elde edilen verilere göre, işletme ürün maliyetlerini belirlerken, her bir ürüne ilişkin (UN1 ve UN2) 710 Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri (DİMM), 720 Direkt İşçilik Giderleri (DİS) ve 730 Genel Üretim Giderleri (GÜG) hesabının toplam tutarını, her bir ürüne ilişkin (UN1 ve UN2) toplam üretim miktarına bölmek suretiyle hesaplamaktadır ki bu hesaplama Tablo 1 ve Tablo 2'de yer almaktadır.

**Tablo 1: ABC İşletmesinin Toplam Üretim Maliyetleri**

| <b>TOPLAM ÜRETİM MALİYETLERİ</b>  |                        |                      |                     |
|-----------------------------------|------------------------|----------------------|---------------------|
| <b>ÜRÜN MALİYETLERİ / ÜRÜNLER</b> |                        | <b>UN 1</b>          | <b>UN 2</b>         |
| <b>710 DİMM HS</b>                | 22.773.980,71 ₺        | 21.399.325,53        | 1.374.655,18        |
| <b>720 DİS HS</b>                 | 115.796,25 ₺           | 107.302,60 ₺         | 8.493,65 ₺          |
| <b>730 GÜG HS</b>                 | 1.648.592,50 ₺         | 1.527.668,25 ₺       | 120.924,25 ₺        |
| <b>Toplam Üretim Maliyetleri</b>  | <b>24.538.369,46 ₺</b> | <b>23.034.296,38</b> | <b>1.504.073,08</b> |
| <b>Toplam Üretim Miktarı</b>      | <b>3.940.014 kg</b>    | <b>3.651.014 kg</b>  | <b>289.000 kg</b>   |



**Tablo 2: ABC İşletmesinin Birim Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması**

| Ürünler                         | UN1           | UN2           |
|---------------------------------|---------------|---------------|
| Üretim Miktarları (kg)          | 3.651.014     | 289.000       |
| 710 DİMM HS                     | 5,86 ₺        | 4,76 ₺        |
| 720 DİŞ HS                      | 0,03 ₺        | 0,03 ₺        |
| 730 GÜG HS                      | 0,42 ₺        | 0,42 ₺        |
| <b>Birim Üretim Maliyetleri</b> | <b>6,31 ₺</b> | <b>5,20 ₺</b> |

Tablo 1’deki verilerden hareketle işletmenin birim ürün maliyetleri belirlenmektedir ki işletme daha önce de belirtildiği üzere her bir ürüne ilişkin (UN1 ve UN2) toplam üretim maliyetlerini toplam üretim miktarına bölerek birim üretim maliyetlerini hesaplamaktadır. Bu doğrultuda işletmenin hesaplamış olduğu birim ürün maliyetleri Tablo 2’de gösterildiği üzere belirtilmektedir.

## 2. ABC İşletmesinde FDM Sisteminin Uygulanması

ABC İşletmesi’nde, üretim sürecindeki faaliyetler ve kaynaklar incelenerek detaylı bir şekilde araştırılmış olup, 2022 yılı Mayıs Ayı verileri ele alınarak incelenmiştir. FDM sisteminin iki aşamalı dağıtım modelinden hareketle işletmede FDM sistemi aşağıdaki adımlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir:

### 2.1. Birinci Aşama

ABC İşletmesi’nde, üretim sürecindeki faaliyetler ve kaynaklar incelenerek detaylı bir şekilde araştırılmış olup, 2022 yılı Mayıs Ayı verileri ele alınarak incelenmiştir.

FDM sisteminin iki aşamalı dağıtım modelinden hareketle işletmede FDM sistemi aşağıdaki adımlar doğrultusunda gerçekleştirilecektir.

#### 2.1.1. Faaliyetlerin Tespit Edilmesi

Faaliyetlerin tespiti FDM sistemin ilk aşaması olmakla birlikte bu aşamada faaliyetlerin ve alt faaliyetlerin ayrıştırılması büyük önem arz etmektedir ki faaliyetlerin belirlenmesiyle FDM’nin diğer aşamalarına yol göstermede bir kılavuz niteliğinde olmaktadır. İşletmede faaliyetler tespit edilirken, un üretim süreci detaylı olarak incelenmiş ve böylelikle faaliyetlerin gruplandırılması Tablo 3’te verilmiştir.

İşletme üretime müşteriden gelen siparişlerle başlamakta ve siparişlerin alınmasıyla üretim süreci başlamakta olup kesintisiz bir üretim sağlanmaktadır. Faaliyet analizlerinin yapılması amacıyla Tablo 3’te görüldüğü üzere toplam dokuz ana faaliyet merkezi belirlendikten sonra bu faaliyet merkezleri alt faaliyetlere ayrılmıştır.

**Tablo 3. ABC İşletmesi Faaliyet Merkezleri ve Alt Faaliyetler**

| Faaliyet merkezleri      | Alt faaliyetler  |
|--------------------------|--|
| Üretime hazırlık         | Hammadde alımı, kalite kontrol, kantar   |
| Ön temizleme ve ayıklama | Ön temizleme, çöp sasörü, toz aspiratörü, temizlenmiş buğday, kuru buğday siloları |
| Paçallama                | Paçallama, mıknaş  |
| Buğdayın yıkanması       | Kuru temizleme, çöp sasörü, taş ayırıcı, kabuk soyucu, triyör                      |
| Tavlama                  | Cebri tav, su verme, tav1, tav2, mıknaş  |
| Öğütme                   | Buğday alma, valsler   |
| Eleme                    | İrmik sasörü, kalite kontrol   |
| Un siloları (depolama)   | Mıknaş, kontrol eleği  |
| Paketleme                | Metal dedektör, şilikleme, büyük paketleme, küçük paketleme                        |

### 2.1.2. Faaliyetler ile Kaynaklar Arasındaki İlişkilerin Kurulması ve Kaynak Taşıyıcılarının Belirlenmesi

Bu aşamada işletmede üretim sürecinde hangi faaliyetlerin gerçekleştiği tespit edildiğinde bu faaliyetlerin hangi kaynakları tükettiği de birlikte gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda işletmenin muhasebe bölümü yöneticisi ile görüşülmüş ve 730 GÜG hesabı incelenerek alt kalemler detaylı olarak araştırılmıştır. 730 GÜG hesabı ayrıştırılarak hangi kaynakların üretim sürecinde kullanıldığı belirlenmiş olup maliyet verileri tespit edilmiş ve bu veriler Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu doğrultuda işletmede gerçekleştirilen bu kaynakların maliyetlerinin faaliyetlere yüklenirken bir dağıtım aracı olarak kaynak taşıyıcılarının belirlenmesi gerekmektedir ki bu kaynak taşıyıcıları üretimle ilgili faaliyetlerden ve muhasebe müdürüyle yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir.

Tablo 4'te gösterildiği üzere kaynaklar belirlenmiş olup, bu kaynakların işletmeye maliyetleri tespit edilerek bu maliyetlerin faaliyetlere yüklenmesi için kaynaklar ile faaliyetler arasındaki ilişkiler incelenerek uygun maliyet taşıyıcıları belirlenmiştir. Bu aşamadaki maliyet taşıyıcıları, kaynakların maliyetlerini faaliyetlere dağıttığından dolayı Kaynak Taşıyıcısı olarak adlandırılmaktadır. Bu doğrultuda bu kaynaklar ve kaynak taşıyıcıları vasıtasıyla tek tek her bir kaynağın maliyeti hesaplanmıştır.

ABC İşletmesi'nde yer alan kaynakların maliyeti bu kaynaklarla ilgili her bir faaliyet merkezine uygun kaynak taşıyıcılarının belirlenmesi suretiyle dağıtılacaktır. Bu

kapsamda işletmede elektrik giderleri her bir faaliyet merkezinin tükettiği kilowatt saatine göre dağıtılmıştır. Amortisman Giderleri her bir faaliyet merkezindeki makineler incelenerek amortisman oranları doğrultusunda ilgili faaliyet merkezine direkt dağıtılmıştır. Bakım-onarım giderleri her bir faaliyet merkezinde kullanılmadığından dolayı, muhasebe departman yöneticisinin belirlemiş olduğu tahmini oranlara göre, bakımı yapılan faaliyet merkezlerinin yüzdesel olarak tüketim dereceleri dikkate alınarak faaliyetlere dağıtılmıştır. Aynı zamanda malzeme tüketim giderleri, sigorta giderleri ve diğer genel üretim giderleri, tesis seviyesindeki faaliyetlerden kaynaklı maliyetler olup bu kaynakların faaliyetleri tüketme dereceleri eşit oranda dağıtılmıştır. Bunlardan malzeme tüketim giderleri üretimin her bir faaliyetinde ne kadar oranda kullanıldığı tespit edilmesi çok zor olduğundan, bu faaliyetler üretim sürecinde ayrıştırılamamaktadır. Çünkü bu maliyetlerin içerisinde yardımcı maddeler ve işletme malzemeleri de dahil olmaktadır ki bunlar işletme tarafından ne kadar kullanıldığı tespit edilmemektedir. İşletmede hammadde depolandığı bir yardımcı bina bulunmakta olup bu yardımcı binanın kirası üretime gider olarak yazılmaktadır. İşletme bu gidere hammaddeleri depolamak amacıyla katlanmaktadır. Bu doğrultuda bu giderler sadece ilgili faaliyetlerin olduğu tek bir faaliyet merkezine direkt olarak yüklenmiştir. Endirekt işçilik giderleri ise her bir faaliyette yer alan işçi sayısına göre dağıtılmıştır.

**Tablo 4. Kaynaklar ve Kaynak Taşıyıcıları**

| KAYNAKLAR                  | 730 Genel Üretim Maliyetleri HS | Kaynak Taşıyıcıları     |
|----------------------------|---------------------------------|-------------------------|
| Enerji-Elektrik Giderleri  | 976.146,34 ₺                    | KWh Saati               |
| Amortisman Giderleri       | 39.804,85 ₺                     | Direkt Dağıtım          |
| Bakım Onarım Giderleri     | 126.282,52 ₺                    | Belirlenen Tahmini Oran |
| Malzeme Tüketimi Giderleri | 50.019,32 ₺                     | Eşit Dağıtım            |
| Sigorta Giderleri          | 51.379,51 ₺                     | Eşit Dağıtım            |
| Kira Giderleri             | 43.666,67 ₺                     | Direkt Dağıtım          |
| Diğer GÜG                  | 16.135,75 ₺                     | Eşit Dağıtım            |
| Endirekt İşçilik Giderleri | 345.157,54 ₺                    | İşçi Sayısı             |
| <b>TOPLAM GÜG</b>          | <b>1.648.592,50 ₺</b>           |                         |

### 2.1.3. Kaynak Taşıyıcıları Aracılığı ile Kaynakların Maliyetlerinin Faaliyetlere Yüklenmesi

Çalışmanın bu bölümünde, Tablo 4’te belirlenen her bir kaynak maliyeti toplamı, o kaynak taşıyıcısı miktarına bölünerek genel üretim gideri yükleme oranları belirlenmiş ve ardından bunlar gerekli taşıyıcı miktarları ile çarpılarak her bir faaliyetin maliyetleri hesaplanmıştır.

$$\text{GÜĞ Yükleme Oranı} = \frac{\text{Toplam GÜĞ Tutarı}}{\text{Toplam Kaynak Miktarı}}$$

Bu formülden hareketle her bir kaynak maliyetleri ve bunlara ilişkin kaynak taşıyıcıları ve sonuç olarak her bir faaliyetin kaynak tüketim tutarları belirlenmiştir. Belirlenen bu tutarlar Tablo 5’te toplu bir şekilde sunulmaktadır.

**Tablo 5. Kaynakların Maliyetlerinin Faaliyetlere Yüklenmesi**

| Toplam Maliyetler          | 112.232,04 ₺     | 239.112,61 ₺             | 36.300,98 ₺ | 56.676,42 ₺        | 59.542,56 ₺ | 884.692,65 ₺ | 38.676,46 ₺ | 39.458,04 ₺            | 181.900,75 ₺ |
|----------------------------|------------------|--------------------------|-------------|--------------------|-------------|--------------|-------------|------------------------|--------------|
| Diğer GÜĞ                  | 1.792,86 ₺       | 1.792,86 ₺               | 1.792,86 ₺  | 1.792,86 ₺         | 1.792,86 ₺  | 1.792,86 ₺   | 1.792,86 ₺  | 1.792,86 ₺             | 1.792,86 ₺   |
| Endirekt İşçilik Giderleri | 49.308,22 ₺      | 49.308,22 ₺              | -           | -                  | -           | 98.616,44 ₺  | -           | -                      | 147.924,66 ₺ |
| Sigorta Giderleri          | 5.708,83 ₺       | 5.708,83 ₺               | 5.708,83 ₺  | 5.708,83 ₺         | 5.708,83 ₺  | 5.708,83 ₺   | 5.708,83 ₺  | 5.708,83 ₺             | 5.708,83 ₺   |
| Kira Giderleri             | 43.666,67 ₺      | -                        | -           | -                  | -           | -            | -           | -                      | -            |
| Malzeme Tüketimi Giderleri | 5.557,70 ₺       | 5.557,70 ₺               | 5.557,70 ₺  | 5.557,70 ₺         | 5.557,70 ₺  | 5.557,70 ₺   | 5.557,70 ₺  | 5.557,70 ₺             | 5.557,70 ₺   |
| Bakım Onarım Giderleri     | -                | -                        | -           | 12.628,25 ₺        | -           | 101.026,02 ₺ | 6.314,13 ₺  | 3.157,06 ₺             | 3.157,06 ₺   |
| Amortisman Giderleri       | -                | 26.449,44 ₺              | -           | -                  | -           | 10.380,50 ₺  | 709,67 ₺    | -                      | 2.265,24 ₺   |
| Enerji-Elektrik Giderleri  | 6.197,75 ₺       | 150.295,55 ₺             | 23.241,58 ₺ | 30.988,77 ₺        | 46.483,16 ₺ | 661.610,30 ₺ | 18.593,26 ₺ | 23.241,58 ₺            | 15.494,39 ₺  |
| Faaliyet Merkezleri        | ÜRETİME HAZIRLIK | ÖN TEMİZLEME VE AYIKLAMA | PAÇALLAMA   | BUĞDAYIN YIKANMASI | TAVLAMA     | ÖĞÜTME       | ELEME       | UN SİLOLARI (DEPOLAMA) | PAKETLEME    |

## 2.2. İkinci Aşama

FDM'nin ikinci aşaması olan bu aşama, birinci aşamada oluşturulan faaliyetlerin maliyetlerinin uygun faaliyet taşıyıcıları vasıtasıyla ürünlere yüklenmesi aşamasıdır. Öyle ki bu aşamada ilk olarak ürünler üretilirken faaliyetleri tüketme derecelerini ölçmek amacıyla hangi faaliyet taşıyıcılarının atandığını tespit etmek gerekmektedir.

### 2.2.1. Faaliyet Seviyelerinin ve Faaliyet Taşıyıcılarının Tespiti

ABC İşletmesi'nin faaliyet seviyelerinde parti seviyesi, ürün destekleme seviyesi ve tesis seviyesi faaliyetleri olarak tanımlanan FDM'deki faaliyet seviyeleri bulunmamaktadır. İkinci aşamada bütün faaliyetler birim seviyede gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla geleneksel sisteme benzer sonuçlar vermesi öngörülmektedir. ABC işletmesinde her bir birim üretim için bu faaliyetler oluşmaktadır. Örneğin üretim faaliyetinde hammaddenin alımı, kalite kontrolü ve tartım faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyet merkezindeki faaliyetler hammadde miktarına (kg) yönelik yapıldığından dolayı hammadde miktarı (kg) olarak faaliyet taşıyıcısının belirlenmesi uygun görülmüştür. Çünkü belirli miktarlarda buğdaylar (direkt hammadde) alınarak kalite kontrolü ve tartım işlemi yapılmakta olup üretim faaliyeti başlamaktadır. Burada üretime hazırlık için belli bir süre gerekmemektedir. Bu nedenle en uygun

faaliyet taşıyıcısı hammadde miktarı olmaktadır. Aynı şekilde diğer faaliyetlerde de hammadde miktarına göre buğday temizlenmekte, ayıklanmakta, paçal işlemine tabi tutulmakta olup yıkanarak tavlanamaktadır. Bu sebeple **Üretime Hazırlık, Ön Temizleme ve Ayıklama, Paçallama, Buğdayın Yıkama ve Tavlama** faaliyetlerinde hammadde miktarına dışında uygun bir faaliyet taşıyıcısı kullanılmamaktadır.

ABC İşletmesi'nin öğütme faaliyetinde mamul olan UN1 ve UN2 ürünü ortaya çıkmaktadır. Bu faaliyet merkezinde UN1 ve UN2 ürünü ne kadar üretiliyse o miktarda öğütülme faaliyeti gerçekleşmektedir. Aynı şekilde eleme faaliyetinde üretilen un miktarı kadar eleme işlemi gerçekleştirilmekte olup, üretim miktarı kadar un silolarına aktarılmaktadır. Bu doğrultuda **Öğütme, Eleme ve Un Siloları (Depolama)** faaliyetleri de birim seviyede gerçekleşen faaliyetlerdir. Son faaliyet merkezi olan paketleme faaliyetinde ise faaliyetler büyük ve küçük paketleme olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar paketleme sayıları işletmeden alınmıştır. Ürünler büyük paketleme faaliyetinde 50 kg ve 25 kg; küçük paketleme faaliyetinde ise 5 kg ve 2 kg olacak şekilde paketlenmektedir. Bu doğrultuda **Paketleme** faaliyetinin faaliyet taşıyıcısı paketleme sayısı (adet) olarak uygun görülmektedir. Söz konusu bu faaliyet taşıyıcıları FDM sisteminde yer alan faaliyet seviyelerine göre tespit edilerek Tablo 6'da gösterilmiştir.

**Tablo 6. Faaliyet Merkezleri ve Faaliyet Taşıyıcılarının Tespiti**

| <b>FAALİYET MERKEZLERİ</b>      | <b>FAALİYET TAŞIYICILARI</b> |
|---------------------------------|------------------------------|
| <b>ÜRETİME HAZIRLIK</b>         | Hammadde Miktarı (kg)        |
| <b>ÖN TEMİZLEME VE AYIKLAMA</b> | Hammadde Miktarı (kg)        |
| <b>PAÇALLAMA</b>                | Hammadde Miktarı (kg)        |
| <b>BUĞDAYIN YIKANMASI</b>       | Hammadde Miktarı (kg)        |
| <b>TAVLAMA</b>                  | Hammadde Miktarı (kg)        |
| <b>ÖĞÜTME</b>                   | Üretim Miktarı (kg)          |
| <b>ELEME</b>                    | Üretim Miktarı (kg)          |
| <b>UN SİLOLARI (DEPOLAMA)</b>   | Üretim Miktarı (kg)          |
| <b>PAKETLEME</b>                | Paketleme Sayısı (Adet)      |

## 2.2.2. Faaliyet Taşıyıcıları Aracılığı ile Yükleme Oranlarının Tespiti

Faaliyet taşıyıcıları belirlendikten sonra toplam maliyet tutarları alınarak faaliyet taşıyıcıları vasıtasıyla ürünlere yüklenmektedir. Faaliyetlerin toplam maliyetleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7’den hareketle faaliyetlerin maliyetlerinin

faaliyet taşıyıcılarına bölünmesi suretiyle yükleme oranları hesaplanmış olup, Tablo 8’de bir bütün halinde sunulmuştur. Her bir ürün aynı sayıda paketlenmediğinden dolayı paketleme faaliyetleri, hangi ürünün ne kadar paketleme yapıldığına göre ayrılarak tespit edilmiş ve paketleme çeşitlerine göre ayrılarak dağıtımı yapılmıştır. Dolayısıyla alt faaliyet merkezlerine ayrılarak ürünlere yüklenmesi uygun olacaktır.

**Tablo 7. Faaliyet Taşıyıcıları ve Maliyetleri**

| FAALİYET MERKEZLERİ      | FAALİYET TAŞIYICILARI   | TOPLAM MALİYETLER     |
|--------------------------|-------------------------|-----------------------|
| ÜRETİME HAZIRLIK         | Hammadde Miktarı (kg)   | 112.232,04 ₺          |
| ÖN TEMİZLEME VE AYIKLAMA | Hammadde Miktarı (kg)   | 239.112,61 ₺          |
| PAÇALLAMA                | Hammadde Miktarı (kg)   | 36.300,98 ₺           |
| BUĞDAYIN YIKANMASI       | Hammadde Miktarı (kg)   | 56.676,42 ₺           |
| TAVLAMA                  | Hammadde Miktarı (kg)   | 59.542,56 ₺           |
| ÖĞÜTME                   | Üretim Miktarı (kg)     | 884.692,65 ₺          |
| ELEME                    | Üretim Miktarı (kg)     | 38.676,46 ₺           |
| UN SİLOLARI (DEPOLAMA)   | Üretim Miktarı (kg)     | 39.458,04 ₺           |
| PAKETLEME                | Paketleme Sayısı (Adet) | 181.900,75 ₺          |
| <b>TOPLAM</b>            |                         | <b>1.648.592,50 ₺</b> |

**Tablo 8. Faaliyet Taşıyıcıları Vasıtasıyla Yükleme Oranlarının Belirlenmesi**

| FAALİYET MERKEZLERİ      | FAALİYET TAŞIYICISI           | TOPLAM MALİYETLER | TOPLAM FAALİYET TAŞIYICISI | YÜKLEME ORANI |
|--------------------------|-------------------------------|-------------------|----------------------------|---------------|
| ÜRETİME HAZIRLIK         | Hammadde Miktarı (kg)         | 112.232,04 ₺      | 4.284.005,00               | 0,026         |
| ÖN TEMİZLEME VE AYIKLAMA | Hammadde Miktarı (kg)         | 239.112,61 ₺      | 4.284.005,00               | 0,056         |
| PAÇALLAMA                | Hammadde Miktarı (kg)         | 36.300,98 ₺       | 4.284.005,00               | 0,008         |
| BUĞDAYIN YIKANMASI       | Hammadde Miktarı (kg)         | 56.676,42 ₺       | 4.284.005,00               | 0,013         |
| TAVLAMA                  | Hammadde Miktarı (kg)         | 59.542,56 ₺       | 4.284.005,00               | 0,014         |
| ÖĞÜTME                   | Üretim Miktarı (kg)           | 884.692,65 ₺      | 3.940.014,00               | 0,225         |
| ELEME                    | Üretim Miktarı (kg)           | 38.676,46 ₺       | 3.940.014,00               | 0,010         |
| UN SİLOLARI (DEPOLAMA)   | Üretim Miktarı (kg)           | 39.458,04 ₺       | 3.940.014,00               | 0,010         |
| PAKETLEME (Büyük, 50kg)  | Büyük Paketleme Sayısı (Adet) | 47.445,59 ₺       | 57.790,00                  | 0,821         |
| PAKETLEME (Büyük, 25kg)  | Büyük Paketleme Sayısı (Adet) | 18.562,81 ₺       | 22.610,00                  | 0,821         |
| PAKETLEME (Küçük, 5kg)   | Küçük Paketleme Sayısı (Adet) | 55.539,00 ₺       | 67.648,00                  | 0,821         |
| PAKETLEME (Küçük, 2kg)   | Küçük Paketleme Sayısı (Adet) | 60.353,35 ₺       | 73.512,00                  | 0,821         |

### 2.2.3. Faaliyetlerin Maliyetlerinin Ürünlere Yüklenmesi

FDM uygulamasının bu aşamasında faaliyetlerin maliyetleri bir önceki aşamada belirlenen yükleme oranları aracılığı ile ürünlere yüklenmiştir. Bu hesaplamalar her bir ürün için her bir faaliyet merkezinde faaliyet taşıyıcısı yükleme oranı ile çarpılarak ilgili ürüne yüklenmiş ve o ürünün maliyeti belirlenmiştir. Yani her bir ürün başına kg olarak birim GÜG hesaplanmıştır. Bu hesaplamalarda kullanılması amacıyla UN1 ve UN2 ürünlerinin toplam üretim miktarı ve bu ürünlerin üretilmesinde kullanılan direkt hammadde miktarları gerekli olmaktadır.

ABC işletmesinde UN1 ürününün toplam üretim miktarı **3.651.014 kg/ay** iken, UN2 ürününün toplam üretim miktarı **289.000 kg/ay** olup, UN1 ve UN2 üretim miktarları toplamı 3.940.014 kg/ay'dır. İşletme UN1 ürünü üretmek için 3.921.610 kg/ay hammadde kullanırken, UN2 ürünü üretmek için 362.395 kg/ay hammadde kullanmakta olup, toplamda UN1 ve UN2 ürününden 4.284.005 kg/ay hammadde kullanmaktadır. Bu verilerden hareketle Tablo 8'den alınan yükleme oranları kullanılarak faaliyetlerin maliyetlerinin ürünlere nasıl yüklendiği ise Tablo 9'da gösterilmiştir.

**Tablo 9. Faaliyetlerin Maliyetlerinin Ürün Maliyetlerine Yüklenmesi**

| FAALİYET MERKEZLERİ      | Maliyet Taşıyıcısı      | Yükleme Oranı | Ürünler (Nihai Mamul) |                     |                       |
|--------------------------|-------------------------|---------------|-----------------------|---------------------|-----------------------|
|                          |                         |               | UN1                   | UN2                 | Toplam                |
| ÜRETİME HAZIRLIK         | Hammadde Miktarı (kg)   | 0,026         | 102.738,05 ₺          | 9.494,00 ₺          | 112.232,04 ₺          |
| ÖN TEMİZLEME VE AYIKLAMA | Hammadde Miktarı (kg)   | 0,056         | 218.885,46 ₺          | 20.227,15 ₺         | 239.112,61 ₺          |
| PAÇALLAMA                | Hammadde Miktarı (kg)   | 0,008         | 33.230,18 ₺           | 3.070,79 ₺          | 36.300,98 ₺           |
| BUĞDAYIN YIKANMASI       | Hammadde Miktarı (kg)   | 0,013         | 51.882,02 ₺           | 4.794,40 ₺          | 56.676,42 ₺           |
| TAVLAMA                  | Hammadde Miktarı (kg)   | 0,014         | 54.505,70 ₺           | 5.036,86 ₺          | 59.542,56 ₺           |
| ÖĞÜTME                   | Üretim Miktarı (kg)     | 0,225         | 819.800,45 ₺          | 64.892,20 ₺         | 884.692,65 ₺          |
| ELEME                    | Üretim Miktarı (kg)     | 0,010         | 35.839,54 ₺           | 2.836,92 ₺          | 38.676,46 ₺           |
| UN SİLOLARI (DEPOLAMA)   | Üretim Miktarı (kg)     | 0,010         | 36.563,79 ₺           | 2.894,25 ₺          | 39.458,04 ₺           |
| PAKETLEME (Büyük,50kg)   | Paketleme Sayısı (Adet) | 0,821         | 42.700,21 ₺           | 4.745,38 ₺          | 47.445,59 ₺           |
| PAKETLEME (Büyük,25kg)   | Paketleme Sayısı (Adet) | 0,821         | 18.562,81 ₺           | -                   | 18.562,81 ₺           |
| PAKETLEME (Küçük,5kg)    | Paketleme Sayısı (Adet) | 0,821         | 55.539,00 ₺           | -                   | 55.539,00 ₺           |
| PAKETLEME (Küçük,2kg)    | Paketleme Sayısı (Adet) | 0,821         | 60.353,35 ₺           | -                   | 60.353,35 ₺           |
| <b>TOPLAM GÜG</b>        |                         |               | <b>1.530.600,56 ₺</b> | <b>117.991,95 ₺</b> | <b>1.648.592,50 ₺</b> |

Tablo 9’da faaliyetlerin maliyetleri UN1 ve UN2 ürünlerine yüklenerek toplam GÜG hesaplanmıştır. Birim GÜG’ü bulabilmek için UN1 ve UN2 ürünlerinin üretim miktarını dikkate almak gerekmektedir ki toplam GÜG’ün toplam ürün miktarı bölünmesi suretiyle birim GÜG oluşmaktadır. Söz konusu bu hesaplamalar ve FDM sistemine göre hesaplanan birim üretim maliyetleri Tablo 10’da gösterilmiştir.

Bu doğrultuda FDM ile hesaplanan birim ürün maliyetleri ile işletmenin geleneksel sisteme göre hesaplanmış olduğu birim ürün maliyetleri karşılaştırmalı olarak Tablo 11’de verilmiştir.

Geleneksel sisteme göre ürün maliyeti hesaplayan işletme, ürün maliyetlerini belirlerken, UN1 ve UN2 ürününe

yönelik, 710 DİMM, 720 DİŞ ve 730 GÜG hesabının toplam tutarını, UN1 ve UN2 ürünlerinin toplam üretim miktarına bölmek suretiyle hesaplamakta olup, GÜG’ün ürünlere dağıtımında basit dağıtım yönetimi olan doğrudan dağıtım yönetimini kullanmaktadır. Tablo 11’de incelendiği üzere işletmede kullanılan geleneksel sistemlere göre hesaplanan birim üretim maliyetleri ile FDM’ye göre hesaplanan birim üretim maliyetleri arasında farklılıklar görülmektedir. FDM sistemi, geleneksel sistemlerden farklı olarak birden fazla taşıyıcı kullanılmasına rağmen hacim esaslı taşıyıcılar ağırlıkta kullanıldığı için geleneksel sistemle aynı sonucu vermektedir. UN1 ve UN2 ürünleri gerçekte faaliyetleri tükettiği oranda genel üretim maliyetlerden pay almaktadırlar.

**Tablo 10. FDM Sistemine Göre Birim Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması**

| ÜRÜNLER                             | UN1                    | UN2                   |
|-------------------------------------|------------------------|-----------------------|
| <b>Toplam GÜG</b>                   | 1.530.600,56 ₺         | 117.991,95 ₺          |
| <b>Toplam Üretim Miktarı</b>        | 3.651.014 kg           | 289.000 kg            |
| <b>Birim GÜG (FDM)</b>              | <b>0,42 ₺</b>          | <b>0,41 ₺</b>         |
| <b>710 DİMM HS</b>                  | 21.399.325,53 ₺        | 1.374.655,18 ₺        |
| <b>720 DİŞ HS</b>                   | 107.302,60 ₺           | 8.493,65 ₺            |
| <b>730 GÜG HS</b>                   | <b>1.530.600,56 ₺</b>  | <b>117.991,95 ₺</b>   |
| <b>Toplam Üretim Maliyetleri</b>    | <b>23.037.228,69 ₺</b> | <b>1.501.140,78 ₺</b> |
| <b>Toplam Üretim Miktarı</b>        | 3.651.014 kg           | 289.000 kg            |
| <b>BİRİM ÜRÜN MALİYETLERİ (FDM)</b> | <b>6,31 ₺</b>          | <b>5,19 ₺</b>         |

**Tablo 11. ABC İşletmesinde FDM Sistemi ile Geleneksel Sisteme Göre Belirlenen Ürün Maliyetlerinin Karşılaştırılması**

| ÜRÜNLER                    | FDM SİSTEMİNE GÖRE |                 | GELENEKSEL SİSTEME GÖRE |                 |
|----------------------------|--------------------|-----------------|-------------------------|-----------------|
|                            | UN1                | UN2             | UN1                     | UN2             |
| DİMM                       | 5,8612 ₺           | 4,7566 ₺        | 5,8612 ₺                | 4,7566 ₺        |
| DİŞ                        | 0,0294 ₺           | 0,0294 ₺        | 0,0294 ₺                | 0,0294 ₺        |
| <b>GÜG</b>                 | <b>0,4192 ₺</b>    | <b>0,4083 ₺</b> | <b>0,4184 ₺</b>         | <b>0,4184 ₺</b> |
| <b>BİRİM ÜRÜN MALİYETİ</b> | <b>6,3098 ₺</b>    | <b>5,1943 ₺</b> | <b>6,3090 ₺</b>         | <b>5,2044 ₺</b> |

### 3. ABC İşletmesinde KT'nin FDM ile Birlikte Kullanılması

KT'nin uygulanma sürecinde kısıtlı kaynakların maliyetlerinin belirlenmesinde FDM'deki faaliyetlerin ve kaynakların haritalanması sürecinden ve FDM'den elde edilen verilerden yararlanılmıştır. FDM'de faaliyetler alt faaliyetlerine ayrıştırılarak her bir faaliyetin hangi kaynakları tükettiği, her bir ürünün ise hangi faaliyetleri tükettiği bilgisi ortaya konulmuştur. FDM'den elde edilen veriler doğru ürün maliyeti hesaplamasına olanak sağlarken aynı zamanda kaynaklar, faaliyetler ve ürünler arasındaki ilişkilerin analizini ortaya koymaktadır. Ancak FDM ile belirlenen kaynaklar ve faaliyetler, işletmeye süreçteki kısıtlar hakkında bilgi sağlamamaktadır. Bu nedenle işletmenin üretim sürecinde var olan kısıt veya kısıtlar belirlenerek, bu kısıtların işletme kârlılığına etkisi ortaya konulmuştur. Öyle ki her iki yöntem birbirini tamamladığı için, bu çalışma ile FDM ve KT'nin birlikte kullanımının üretim maliyetleri ve işletme kârlılığı üzerine etkisi ortaya konulmuş olacaktır.

İşletmelerde kısıt yönetim süreci beş adımda gerçekleştirilmekte olup, sürekli iyileştirme yönünde işletmeye faydalar sağlayabilmektir. Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümünde KT'nin Beş Adım Sürekli İyileştirme Modeli (Beş Adım Kısıt Yönetim Süreci) uygulanmıştır. Bu model beş adımdan oluşmakta olup, her bir adımı ABC İşletme'sinde aşağıdaki gibi sırasıyla uygulanmıştır.

#### Birinci Aşama: Kısıtların Tespit Edilmesi

KT'ye göre, beş adım kısıt yönetim sürecinin ilk aşamasında sistemde var olan kısıt/kısıtları belirlemek gerekmekte olup, bu kısıt/kısıtları belirlemede kullanılacak yöntemlerden birisi kaynak yükü analizidir. Kaynak yükü analizinde her bir kaynakta her bir ürün için kullanılan zaman ve haftalık talep çarpılmakta ve bu sayede ilgili ürünün talebi karşılama amacıyla gerekli olan kapasite belirlenmektedir. Eğer bu gerekli kapasite işletmenin mevcuttaki kapasitesinden büyük ise işletmede kısıt söz konusu demektir.

İşletme, inceleme yapılan dönem olan Mayıs 2022 ayı da dahil olmak üzere haftanın 6 günü günde 3 vardiya olmak üzere 24 saat kesintisiz bir üretim yapmaktadır. Araştırmanın yapıldığı dönem olan Mayıs 2022 ayı ve

önceki ayların verilerine de bakıldığında işletmenin üretimle ilgili kısıtların var olup olmadığı yöneticilere ve çalışanlara sorulmuştur. İşletme yönetiminden elde edilen bilgilerden hareketle üretimde gelen sipariş taleplerine yetişilemediği ve bunun öğütme faaliyetinden kaynaklandığı bilgisine ulaşılmıştır. Çalışmada gerçekleştirilen FDM sonuçlarına göre de kaynakları en çok tüketen ve en maliyetli faaliyet merkezi buğdayın kırılma aşamasının olduğu öğütme faaliyeti olduğu tespit edilmiştir.

İşletme yönetimi ile yapılan görüşmeler sonucunda, son bir yılda gerçekleşen üretim ve satış taleplerinde bir azalma olmadığı gözlemlenmiştir. Üretimde beklentiler söz konusu olmadığı halde, siparişler gecikmeli bir şekilde müşterilere ulaşmaktadır ancak sektörel yaşanan krizden dolayı işletme müşterileri bu gecikmeye katlanmaktadır. Talepleri yetiştirmek için kesintisiz üretim gerçekleştiren işletme maksimum kapasitede çalışmakta ve siparişleri müşterilerin aciliyetine göre öncelik sırasına koymaktadır. FDM'ye göre en yüksek faaliyet maliyeti öğütme faaliyetinde gerçekleşmekte olup, bunun sonucunda faaliyetlerin maliyetlerini ürünlere yükleme aşamasında da ürünlere en çok yüklenen maliyet öğütme faaliyetinden ötürü gerçekleşmiştir. Öyle ki öğütme faaliyetine bakıldığında makineler amorti edilmiş olup hala işletmede kullanılmakta ve talepleri karşılamada yetersiz olmaktadır. Tüm bunların sonucunda öğütme faaliyetinin gerçekleştirildiği makinelerde kısıt olduğu tespit edilmiştir.

İşletme Mayıs ayında 26 gün boyunca günde 24 saat çalışarak (624 saat) 3.651.014 kg UN1 ve 289.000 kg UN2 ürününü olmak üzere toplamda Mayıs ayında 3.940.014 kg üretmektedir. İşletmedeki makineler günde 24 saat, 3 vardiya aralıksız çalışarak UN1 ve UN2 ürününü üretebilmektedir. İşletmenin mevcut kapasitesi aylık 624 saattir (26 gün \* 24 saat). UN1 ürününe olan aylık talep 4.198.666,10 kg/ay iken, UN2 ürününe aylık talep 332.350,00 kg/ay'dır. Ayrıca UN1 ürününün satış fiyatı 9,40 ₺, UN2 ürününün satış fiyatı 7,00 ₺'dir. ABC işletmesinde UN1 ve UN2 ürünlerine gelen aylık taleplerin hepsini karşılayabilmesi için işletmenin aylık kapasitesinin yeterli olması gereklidir. Tablo 12'de öğütme faaliyetlerinde kullanılan makineler için gerçekleştirilen kaynak yükü analizi ile, talepleri karşılamak için gereken kapasitenin mevcut kapasitesinin gerisinde olduğu ve bunun sonucunda kısıt olduğu ortaya konmuştur.



**Tablo 12. ABC İşletmesinde Üretimdeki Darboğazların Tespit Edilmesi**

|                  | (1)                   | (2)                 | (3)=1*2               | (4)                     | (5)=(3)/(4)             |
|------------------|-----------------------|---------------------|-----------------------|-------------------------|-------------------------|
| Öğütme Faaliyeti | İŞLEM SÜRELERİ (Saat) | AYLIK TALEP (kg)    | GEREKLİ KAPASİTE      | MEVCUT KAPASİTE (AYLIK) | KAPASİTE KULLANIM ORANI |
| UN 1             | 0,000155saat/kg       | 4.198.666,10 kg/ ay | 650,79 saat/ay        |                         |                         |
| UN 2             | 0,000200saat/kg       | 332.350,00 kg/ay    | 66,47 saat/ay         | 624 saat/ay             | % 115                   |
|                  |                       | <b>Toplam</b>       | <b>717,26 saat/ay</b> |                         |                         |

Tablo 12’de gösterildiği üzere öğütme faaliyetindeki makineler için aylık toplam gerekli kapasitenin 717,26 saat olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda öğütme faaliyetini gerçekleştirmek üzere kullanılan makinelerin aylık talepleri karşılamak için gerekli kapasitesi ile mevcut kapasitesi karşılaştırılmıştır. İşletmenin mevcut kapasitesi 24 saat/gün \* 26 gün/ay = 624 saat/ay olup, öğütme faaliyetindeki makineler için toplam gerekli kapasite ise 717,26 saat/ay’dır. Toplam gerekli kapasite olan 717,26 saat/ay’ın işletmenin toplam kapasitesi olan 624 saat/ay’a bölünmesi suretiyle kapasite kullanım oranı yaklaşık % 115 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda kapasite kullanım oranının % 100’ü aşması darboğaz olduğu anlamına gelmekte olup, işletmedeki öğütme faaliyetindeki makinelerden ötürü kapasite kısıtlı kaynak sorunu olduğu ortaya konmuştur.

#### İkinci Aşama: Kısıtların Nasıl Düzeltileceğine Karar Verilmesi

Kısıtlar belirlendikten sonra yapılacak iş sistemin temel kısıtının süreç katkısını en yüksek düzeye çıkarmak olacaktır. Diğer bir ifadeyle bu aşamada kısıtlardan en yüksek düzeyde süreç katkısı elde etmeye çalışılmalıdır (Ünal ve diğerleri, 2007, s.27). Tablo 13’te işletmede UN 1 ve UN2 ürünlerinden hangisinin üretilmesine öncelik verileceği ile ilgili yorum yapabilmek amacıyla KT’ye göre süreç katkısı hesaplanmış olup, kısıtlı kaynakta kapasite birimi başına en çok süreç katkısını sağlayan ürüne üretimde öncelik verileceği belirlenmiştir.

Tablo 13’te görüldüğü üzere süreç katkısına göre en yüksek süreç katkısını UN1 ürünü sağladığından, öncelikli üretilmesi gereken UN1 ürünüdür. Ancak görülüyor ki işletme mevcut kapasiteyle her iki ürünün de üretimini yetiştirmeye elverişli değildir.

**Tablo 13. ABC İşletmesinde Öğütme Faaliyetinin Gerçekleştiği Makinelere Göre Süreç Katkısı Değeri ve Üretim Önceliğinin Hesaplanması**

| ÜRÜNLER   | UN1                     | UN2                  |
|---|-------------------------|----------------------|
| Aylık Talep Miktarı   | 4.198.666,10 kg/ay      | 332.350,00 kg/ay     |
| Birim Satış Fiyatı  | 9,40 ₺                  | 7,00 ₺               |
| (-) Birim Hammadde Maliyeti                                   | 5,8612 ₺                | 4,7566 ₺             |
| <b>= BİRİM SÜREÇ KATKISI</b>                                  | <b>3,5388 ₺</b>         | <b>2,2434 ₺</b>      |
| Birim İşleme Süresi   | 0,000155 saat/kg        | 0,000200 saat/kg     |
| Saat Başına Süreç Katkısı                                     |                         |                      |
| <b>(Birim Süreç Katkısı/Birim İşleme Süresi)</b>              | <b>22.838,71 ₺/saat</b> | <b>11.200 ₺/saat</b> |
| <b>SAAT BAŞINA DÜŞEN SÜREÇ KATKISINA GÖRE ÜRETİM ÖNCELİĞİ</b> | <b>1</b>                | <b>2</b>             |

**Tablo 14. ABC İşletmesinde Kapasite İhtiyacı ve Optimal Ürün Karması Kararı**

| Ürünler                               | UN1                       | UN2                  |
|---------------------------------------|---------------------------|----------------------|
| <b>Birim İşleme Süresi</b>            | 0,000155 saat/kg          | 0,000200 saat/kg     |
| <b>Talep Miktarı</b>                  | 4.198.666,10 kg/ay        | 332.350 kg/ay        |
| <b>Gereken Kapasite</b>               | <b>650,79 saat/ay</b>     | <b>66,47 saat/ay</b> |
| <b>İşletmenin Mevcut Kapasitesi</b>   | 624 saat/ay               |                      |
| <b>Üretilebilecek Maksimum Miktar</b> | <b>4.025.806,45 kg/ay</b> | --                   |

Üretim önceliği belirlendikten sonra ürünlerin ne kadar miktarda üretilmesi gerektiğinin bilinmesi gerekmektedir. Hangi üründen ne kadar miktarda üretileceği, kısıtlı kaynağın mevcut kapasitesinden öncelikli üretilen ürün için gerekli zamanın çıkarılması suretiyle belirlenmektedir. İkinci öncelikli ürün eğer kapasite kalıyorsa kısıtlı kaynağın kapasitesi kullanılabilecektir. Bu hesaplamalar Tablo 14’te gösterilmektedir.

KT beş adım kısıt yönetim sürecinin ikinci aşamasına göre, Tablo 14’te belirtildiği üzere işletmenin UN1 ürününü talepleri tamamen karşılamak üzere üretmek için  $0,000155 \text{ saat/kg} * 4.198.666,10 \text{ kg/ay} = 650,79 \text{ saat/ay}$  kapasiteye ihtiyacı vardır. Ancak görüldüğü gibi her ne kadar UN1 üretim önceliğine sahip olsa da, UN1 ürününün üretilmesi için dahi yeterli kapasitesi yoktur. Yani işletmenin öğütme faaliyetinde kullanılan makinelerin mevcut kapasitesi tek başına UN1 ürününü bile talepler doğrultusunda tamamen üretmeye yetmeyecektir. Bu doğrultuda işletme mevcut kapasiteyle ayda UN1 ürününden ancak 4.025.806,45 kg/ay ( $624 \text{ saat/ay} / 0,000155 \text{ saat/kg}$ ) üretebilecek ve UN1 ürününe ilişkin aylık talepler tamamen karşılanamayacaktır. Ayrıca UN2 ürününü üretmek için yeterli kapasite kalmadığından UN2 ürününe ilişkin aylık talepler hiç karşılanamayacaktır.

O halde UN1 ürününün işletmeye sağlayacağı birim satış fiyatından birim hammadde maliyetlerinin düşmesi suretiyle elde edilen birim süreç katkısı  $9,40 \text{ ₺/kg} - 5,8612 \text{ ₺/kg} = 3,5388 \text{ ₺/kg}$  olacaktır. KT, üretim maliyeti unsurlarından DİŞ ve GÜĞ’ü sabit gider olarak kabul etmekte ve bunları faaliyet giderleri olarak adlandırmaktadır. (O halde direkt işçilik ve GÜĞ 4.025.806,45 kg/ay üzerinden Tablo 11’deki verilerden hareketle; işletme ayda 4.025.806,45 kg/ay UN1 ürünü

üretirken toplam DİŞ 118.358,71 ₺/ay iken, toplam GÜĞ 1.687.618,06 ₺/ay olarak hesaplanacaktır). O halde FDM verilerine göre hesaplanan KT’e göre kısıtlı durumda UN1 ürünü üretiminden elde edilen faaliyet kârı şu şekilde hesaplanacaktır;

**Faaliyet Kârı = Süreç Katkısı – Faaliyet Giderleri (DİŞ + GÜĞ)**

**Faaliyet Kârı = 14.246.523,86 ₺/ay – (118.358,71 ₺/ay + 1.687.618,06 ₺/ay)**

**Faaliyet Kârı = 12.440.547,09 ₺/ay**

Özetle ikinci aşamada kısıt söz konusu iken belirlenen optimal ürün karması ile elde edilen kâr ise aylık 12.440.547,09 ₺/ay olarak hesaplanmıştır. Bu analizde DİŞ ve GÜĞ tutarları, FDM’ye göre hesaplanan Tablo 12’deki veriler alınmakta olup, söz konusu FDM verilerine göre hesaplanan KT’e göre kısıtlı durumda UN1 ürünü üretiminden elde edilen faaliyet kârı Tablo 15’te gösterilmektedir.

**Tablo 15. KT’e Göre Kısıtlı Durumda Optimal Ürün Karması İle Elde Edilen Faaliyet Karı**

|                                     | UN 1                   |
|-------------------------------------|------------------------|
| <b>MAYIS ÜRETİM MİKTARI</b>         | 4.025.806,45 kg        |
| <b>BİRİM SATIŞ FİYATI</b>           | 3,5388 ₺               |
| <b>TOPLAM SÜREÇ KATKISI</b>         | <b>14.246.523,86 ₺</b> |
| <b>DİŞ</b>                          | 118.358,71 ₺           |
| <b>GÜĞ</b>                          | 1.687.618,06 ₺         |
| <b>FAALİYET GİDERLERİ (DİŞ+GÜĞ)</b> | <b>1.805.976,77₺</b>   |
| <b>FAALİYET KÂRI</b>                | <b>12.440.547,09 ₺</b> |

**Tablo 16. ABC İşletmesinde Geleneksel Yönteme Göre Faaliyet Kârı Hesaplama**

| <b>GELENEKSEL YÖNTEME GÖRE FAALİYET KÂRI</b> |                        |                       |
|--|------------------------|-----------------------|
|  | <b>UN 1</b>            | <b>UN2</b>            |
| <b>MAYIS ÜRETİM MİKTARI</b>                  | <b>3.651.014 kg</b>    | <b>289.000 kg</b>     |
| <b>BİRİM SATIŞ FİYATI</b>                    | 9,40 ₺                 | 7,00 ₺                |
| <b>MAYIS SATIŞ HASILATI</b>                  | <b>34.319.531,60 ₺</b> | <b>2.023.000,00 ₺</b> |
| <b>DİMM</b>                                  | 21.399.323,26 ₺        | 1.374.657,40 ₺        |
| <b>DİŞ</b>                                   | 107.339,81 ₺           | 8.496,60 ₺            |
| <b>GÜG</b>                                   | 1.527.584,26 ₺         | 120.917,60 ₺          |
| <b>TOPLAM ÜRETİM MALİYETLERİ</b>             | <b>23.034.247,33 ₺</b> | <b>1.504.071,60 ₺</b> |
| <b>FAALİYET KÂRI</b>                         | <b>11.285.284,27 ₺</b> | <b>518.928,40 ₺</b>   |
| <b>UN1 ve UN2 Toplam Faaliyet Kârı</b>       | <b>11.804.212,67 ₺</b> |                       |

İşletmenin geleneksel yönteme göre mevcut durumda (3.651.014,00 kg UN1 ve 289.000,00 kg UN2 ürününi üretirken) katlandığı maliyetler ve faaliyet kârı ise Tablo 16'da gösterilmiştir. (Tablo 16'da yer alan DİMM, DİŞ ve GÜG toplamı Tablo 11'de yer alan geleneksel sisteme göre hesaplanan verilerden hareketle aylık üretim miktarına göre hesaplanmıştır).

Tablo 15'te KT'ye göre önerilen optimal ürün karmasına göre işletmenin faaliyet kârı **12.440.547,09 ₺/ay** olarak tespit edilmiş olup, mevcut durumda işletmenin her iki ürünün üretiminden elde ettiği faaliyet kârı ise Tablo 16'da gösterildiği üzere **11.804.212,67 ₺/ay** olarak gerçekleşmiştir. Görülmektedir ki kısıtlı durumda dahi FDM verileri dikkate alınarak KT'ye göre belirlenen optimal ürün karması sonucu elde edilen kâr, işletmenin mevcut durumda elde ettiği kârdan daha yüksektir.

### **Üçüncü Aşama: İlgili Her Şeyin İkinci Aşamının Uygulanması İçin Seferber Edilmesi**

Bu aşamada, ikinci aşamada verilen karara uygun bir şekilde kaynakların planlanması yapılmalıdır. Bu aşamada kısıt ortadan kaldırılmamakta ancak ikinci aşamada belirlenen optimal ürün karmasını üretecek şekilde diğer kaynakların da planlanması gerekmektedir. İkinci aşamada işletmede öğütme faaliyetlerinin gerçekleştiği makinelerde kısıt olduğundan, bu kısıta göre belirlenen optimal ürün karması sadece UN1 ürününden 4.025.806,45 kg/ay olarak belirlenmiştir. Diğer makineler bu üretimi gerçekleştirmek üzere atıl kalabilecek ve performansları bu doğrultuda düşük olabilecektir. Ancak bu aşamada tüm kaynaklar

4.025.806,45 kg/ay üretimi için planlanacağından, performans ölçümleri ve değerlendirmeleri de buna göre yapılmalıdır.

### **Dördüncü Aşama: Kısıtların Ortadan Kaldırılması**

Önceki aşamalarda belirlendiği üzere işletmede öğütme faaliyetinde yer alan kaynaklardan ötürü kapasite kısıtı söz konusudur. Tespit edilen bu kapasite kısıtının ortadan kaldırılması, kısıtlı kaynağın kısıtlı olmayan kaynağa dönüşmesi suretiyle gerçekleşecektir. Bu durumda işletme kısıtın giderilmesini sağlayarak taleplerin tamamını karşılayabilecek ancak kısıtı ortadan kaldırma yöntemlerine göre ek maliyetlere katlanmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle bu durum kârlılık oranına göre değerlendirilmelidir.

İşletmede var olan öğütme faaliyetindeki kaynaklarda söz konusu kapasite kısıtının giderilmesi için yeni makine alımı alternatifi öne sürülmüştür. Zira işletmede 3 vardiya şeklinde 24 saat tam kapasite çalışıldığı için, vardiya sayısını arttırmak veya fazla mesaiden yararlanmak alternatifleri incelenememiştir. Ayrıca un üretimi belli bir kalite ve standartlarda yapıldığından ötürü işletmenin bu ürünü dışarıda üretmesi mümkün olmamaktadır ki işletme bu kalite standartlarını en iyi şekilde yerine getirerek kalite konusuna önem vermektedir. Bunların yanında ilerleyen dönemler için işletmenin yeni fabrika açma planı söz konusu olup, gelecek yıllarda faaliyete girmek üzere başka bir ilde yeni bir tesis yatırımına başlanmıştır. Böylelikle üretimin bir kısmı bu tesis yoluyla sağlanarak, siparişlerin o ile yakın bölgelerde dağıtımı yapılabilecektir. Bu sayede

işletmenin hem kapasite sorununu çözmüş olacağı hem de pazar payını daha çok arttırabileceği öngörülmektedir. Yani işletme için başka bir ilde üretim tesisinin genişletilerek üretimin o tarafa kaydırılmasının ve yurdun diğer yakın bölgelerine bu tesis üzerinden dağıtımın yapılmasının daha avantajlı olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu yatırım henüz tamamlanmadığından dolayı maliyetler oluşmadığından bu alternatif de dikkate alınmamıştır. Bu doğrultuda işletmeye kısıtlı gidermede önerilebilecek alternatif yeni makine alması alternatifi olmaktadır.

Öğütme faaliyetindeki makinelerin yenilenmesi durumunda kapasitenin arttırılması yoluyla taleplerin karşılanabilmesi mümkün olacaktır. İşletme eğer yeni makineler edinirse yeni makinelerin fiyatı dikkate alınarak yıllık amortisman işletme tarafından 960.000 ₺ olarak hesaplanmış olup aylık olarak yaklaşık 80.000 ₺ tutarında amortisman giderlerine katlanılacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca işletme yönetiminden edinilen bilgi doğrultusunda yeni makinelere ilişkin diğer genel üretim giderleri de yaklaşık 10.000 ₺ olacaktır. Bu doğrultuda işletme eğer yeni makine yatırımına giderse ürün maliyeti unsurlarından genel üretim giderlerinde de 90.000 ₺ artış yaşanacaktır. Ancak öte yandan mevcut durumda taleplerin tamamı karşılanabilecek ayrıca uzun vadede oluşabilecek çok daha fazla talep karşılanabileceğinden dolayı bu durumun işletmeyi olumlu etkileyeceği öngörülmektedir ki bunun için uzun vadede satışların üretimle bir analizinin yapılması faydalı olacaktır.

FDM’de hesaplanan verilerden hareketle GÜG içerisinde sabit ve değişken GÜG’ün ayrıştırılması gerekmektedir ki yeni makinelerin alınması durumunda aylık taleplerin karşılanabilmesinden ötürü GÜG’ün içerisindeki sadece değişken maliyetlerin arttırılması, sabit kısmın ise aynı kalması gerekmektedir. O halde Tablo 12’deki FDM ile ayrıştırılan GÜG (kaynaklar) bilgilerinden hareketle, Tablo 17’de GÜG’ün % 90’ının değişken GÜG, % 10’unun sabit GÜG olduğu hesaplanmıştır. Bu doğrultuda işletmede sabit giderler aynı kalıp, yeni makinelerin edinilmesi durumunda ortaya çıkan değişken maliyetler aylık talep doğrultusunda ürün maliyetlerine yüklenebilmektedir.

İşletmenin öğütme faaliyetindeki makinelerdeki darboğazı gidermek üzere yeni makine alması durumunda UN1 ve UN2 ürününe (UN1= 4.198.666,10 kg/ay, UN2= 332.350 kg/ay) ilişkin aylık tüm talepleri karşılanabilecektir. Bu çerçevede her iki ürüne ilişkin toplam süreç katkısı FDM’den elde edilen verilerden hareketle 15.603.833,58 ₺/ay olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda öğütme faaliyeti için yeni makineler alarak talebin tamamen karşılanması durumunda UN1 ve UN2 ürününe ilişkin faaliyet kârı aşağıdaki gibi hesaplanacaktır;

**Faaliyet Kârı** = Süreç Katkısı–Faaliyet Giderleri  
(DİŞ+GÜG+Yeni Makinelerin Yaratacağı Maliyet)

**Faaliyet Kârı** = 15.603.833,58 ₺/ay – 2.094.263,65 ₺/ay

**Faaliyet Kârı** = 13.509.569,93 ₺/ay

**Tablo 17. ABC İşletmesinde Yeni Makine Alınması Durumunda Faaliyet Kârı Hesaplama**

| <b>KISITLAR TEORİSİNE GÖRE FAALİYET KÂRI</b> |                        |                     |
|--|------------------------|---------------------|
|  | <b>UN 1</b>            | <b>UN2</b>          |
| <b>Aylık Talep</b>                           | <b>4.198.666,10 kg</b> | <b>332.350 kg</b>   |
| <b>Toplam Satış Hasılatı</b>                 | 39.467.461,34 ₺        | 2.326.450,00 ₺      |
| <b>Birim Süreç Katkısı</b>                   | 3,5388 ₺/kg            | 2,2434 ₺/kg         |
| <b>Toplam Süreç Katkısı</b>                  | <b>14.858.239,59 ₺</b> | <b>745.593,99 ₺</b> |
| <b>DİŞ</b>                                   | 123.440,78 ₺           | 9.771,09 ₺          |
| <b>Sabit GÜG</b>                             | 153.050,51 ₺           | 11.799,87 ₺         |
| <b>Değişken GÜG</b>                          | 1.584.072,75 ₺         | 122.128,65 ₺        |
| <b>Yeni Makinelerin Yaratacağı Maliyet</b>   | 83.398,50 ₺            | 6.601,50 ₺          |
| <b>Faaliyet Giderleri Toplamı</b>            | <b>1.943.962,54 ₺</b>  | <b>150.301,11 ₺</b> |
| <b>FAALİYET KÂRI</b>                         | <b>12.914.277,05 ₺</b> | <b>595.292,88 ₺</b> |
| <b>UN1 ve UN2 Toplam Faaliyet Kârı</b>       | <b>13.509.569,93 ₺</b> |                     |

Tablo 17’de işletmenin yeni makineler alması durumunda elde edeceği toplam satış hasılatı, süreç katkısı ve faaliyet kârı hesaplanarak verilmiştir. Özetle Tablo 17’da gösterildiği gibi yeni makinenin alımı durumunda kısıtlar giderilmiş ve makineler bütün talepleri yetiştirmiş olduğunda faaliyet kârı UN1 ürününde 12.914.277,05 ₺/ay iken, UN2 üründen elde edilen faaliyet kârı 595.292,88 ₺/ay tutarında olacaktır. Her iki üründen elde edilen toplam faaliyet kârı ise 13.509.569,93 ₺/ay tutarında olacaktır. Bu tutarların yeni makineler alınmadan önceki faaliyet kârları ile karşılaştırılması gerekmektedir.

İşletmede kısıtlar bu yöntemle ortadan kaldırıldığında her iki üründen aylık elde edilecek kâr 13.509.569,93 ₺ olacaktır. İkinci aşamada kısıt söz konusu iken belirlenen optimal ürün karması ile elde edilen kâr ise aylık 12.440.547,09 ₺’dir. Bunun yanı sıra geleneksel yöntem ile işletmenin mevcut durumda her iki üründen elde ettiği kâr ise aylık 11.804.212,67 ₺’dir. Görülmektedir ki kısıt ortadan kaldırıldığında işletmenin her iki ürün için elde edeceği faaliyet kârı artış gösterecektir. Ancak yine de daha rasyonel değerlendirme yapabilmek için satışlardan kaynaklı kâr marjlarını hesaplamak gerekmektedir.

Satış kârlılıkları incelendiğinde Tablo 17’den hareketle işletmenin talepleri karşılaması durumunda UN1 ürününden elde ettiği kâr marjı % 33 (12.914.277,05 ₺ / 39.467.461,34 ₺) iken, UN2 ürününden elde ettiği kâr marjı % 26 (595.292,88 ₺/2.326.450 ₺) olarak tespit edilmiştir. Özetle kısıtın yeni makine alınarak giderilmesi suretiyle elde edilecek toplam kâr marjı yaklaşık % 33 (13.509.569,93 ₺ / 41.793.911,34 ₺) olacaktır.

İkinci aşamada kısıt söz konusu iken belirlenen optimal ürün karması ile elde edilen kâr ise aylık 12.440.547,09 ₺ iken kâr marjı hesaplandığında işletme kısıt varken (en yüksek süreç katkısı UN1 ürününde olduğundan dolayı sadece UN1 ürününden 4.025.806,45 kg/ay üretecek (UN1 satış hasılatı = 4.025.806,45 kg/ay\*9,40 ₺ = 37.036.131,60 ₺) ve bu nedenle UN1 ürününden elde ettiği kâr marjı % 33 (12.440.547,09 ₺ / 37.842.580,63 ₺) olarak Tablo 15’te hesaplanmıştır.

Ancak geleneksel yöntem ile işletmenin mevcut durumda elde ettiği Tablo 16’da yer alan verilerden hareketle, UN1 ürününden elde ettiği kâr marjı % 33 (11.285.284,27

₺/34.319.531,60 ₺) iken, UN2 ürününden elde ettiği kâr marjı % 26 (518.928,40 ₺/2.023.000 ₺) olarak hesaplanmıştır. Özetle geleneksel olarak işletmenin mevcut durumda toplam kâr marjı yaklaşık % 33 olmaktadır (11.804.212,67 ₺/ 36.342.531,6 ₺).

Özetle işletmenin yeni makine alarak kısıtı gidermek suretiyle tüm talepleri karşılaması durumunda elde ettiği kâr marjı % 33, kısıt var iken belirlenen optimal ürün karması ile elde ettiği kâr marjı % 33 ile geleneksel yöntem ile işletmenin mevcut durumda elde ettiği kâr marjı % 33 olarak hesaplanmıştır. Görülmektedir ki işletmenin kısıtları ortadan kaldırması sonucu elde ettiği toplam kâr marjı, kısıt varken KT ikinci aşamasına göre belirlenen optimal ürün karması ile elde ettiği toplam kâr marjı ve geleneksel yöntem ile mevcut durumda elde ettiği toplam kâr marjına eşit çıkmıştır. Her ne kadar kâr marjları eşit çıksa da işletme yeni makinelerin alınması yoluyla kısıtlarını gidermiş olacak, ancak ek genel üretim giderlerine katlanmak zorunda kalacaktır. İşletme yeni makinelerin alınması yoluyla kısıtları gidermesi durumunda ek maliyetlere katlansa da kâr marjlarının eşit çıkması olumludur. Ayrıca bu durumda işletmenin kapasitesi artacağından dolayı ileride potansiyel talepleri karşılayabilme gücü de artabilecektir.

Bütün bu sonuçlar doğrultusunda işletmede var olan öğütme faaliyetindeki kaynaklarda söz konusu kapasite kısıtının giderilmesi için yeni makine alımı alternatifini değerlendirilerek analiz edilmiş olup diğer alternatifler (vardiya sayısının artırılması, fazla mesai, ürünün dışarıda üretilmesi yeni yapılmaya başlanacak olan tesis yatırımının tamamlanamamasından ötürü maliyetlerin henüz oluşmaması) değerlendirilmeye alınamamıştır. Bu doğrultuda işletmeye kısıtı gidermede önerilebilecek alternatif yeni makine alması alternatifidir. İşletmenin öğütme faaliyetindeki makineleri yenilemesi durumunda kapasitenin artırılması yoluyla taleplerin karşılanabilmesi mümkün olacaktır. Her ne kadar işletmenin yeni makine alarak kısıtı gidermek suretiyle tüm talepleri karşılaması durumunda elde ettiği kâr marjı (% 33), kısıt var iken belirlenen optimal ürün karması ile elde ettiği kâr marjı (% 33) ile geleneksel yöntem ile işletmenin mevcut durumda elde ettiği kâr marjı (% 33) eşit olsa bile yeni makine alınması yoluyla her iki ürün için de uzun

vadede artan talepleri karşılayabilme gücü artacağından dolayı işletmeye önerilmektedir. Çünkü işletmenin artan talepleri karşılama gücü artacağından, en nihayetinde kârlılığı da artacaktır.

Beşinci Aşama: Sistemin İlk Aşamasına Geri Dönülmesi  
Söz konusu bu aşama, işletmede kısıtlar giderildikten sonraki oluşabilecek muhtemel kısıtların varlığının tespiti için ilk aşamaya geri dönülmesini ifade etmektedir. Bu durum öğütme faaliyetindeki kaynaklardan kaynaklı kapasite kısıtlarının giderilmesi durumunda uzun vadede üretim miktarları oluştuğu uygulanabilecek ve kapasiteden kaynaklı başka kısıtların oluşabileceği de (hammadde, pazar kısıtı, lojistik kısıtlar, yönetim kısıtı vb.) ihtimal kapsamına alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kısıtlar giderildikten sonra ilk aşamaya dönülerek sürecin tekrar edilmesi gerekmektedir.

## SONUÇ

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de gıda sektörü alanında faaliyet gösteren bir un üretim işletmesinde FDM ve KT’nin birlikte kullanımının işletmenin ürün maliyetleri ve kârlılığı üzerine etkileri incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmada 2022 yılının Mayıs ayı verilerinden hareketle Türkiye’de gıda sektöründe faaliyet gösteren bir un üretimi işletmesinde örnek olay çalışması yöntemi ile aşağıdaki araştırma sorularına şu şekilde yanıtlar verilmiştir;

### **İşletmede Uygulanacak olan FDM Sisteminin Geleneksel Yöntemlerden Farklı Olup Olmadığı İncelenmiş**

ABC işletmesinde uygulanmış olan FDM’ye göre UN1 ürünü için birim GÜG 0,4192 ₺ iken, UN2 ürünü için birim GÜG 0,4083 ₺ tutarında hesaplanmış olup, geleneksel maliyet sistemine göre ise UN1 ve UN2 ürünleri için birim GÜG 0,4184 ₺ olarak her iki ürüne de eşit dağıtılarak hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda FDM sisteminde hesaplanan birim üretim maliyetleri ile geleneksel maliyet sistemine göre hesaplanan birim üretim maliyetleri arasında çok küçük farklılıklar görülmektedir. FDM’de geleneksel maliyet sistemine göre birden fazla taşıyıcı kullanılmasına rağmen işletmedeki faaliyetler birim seviyesi faaliyetlerden oluştuğu için geleneksel sistemle aynı sonucu vermiştir. Çünkü FDM’de UN1 ve UN2

ürünleri gerçekte faaliyetleri tükettiği oranda genel üretim maliyetlerden pay almaktadırlar.

### **KT’nin, FDM Sistemi ile İncelenen İşletmede Birlikte Uygulanıp Uygulanamayacağı İncelenmiş**

ABC İşletmesi’nde uygulanmış olan FDM sisteminden elde edilen veriler kullanılarak, işletmenin üretim sürecinde var olan kısıt veya kısıtlar belirlenmiş olup, bu kısıtların işletme kârlılığına etkisi işletmede KT’nin Beş Adım Sürekli İyileştirme Modeli (Beş Adım Kısıt Yönetim Süreci) uygulanması suretiyle ortaya konulmuştur. Öyle ki her iki yöntem birbirini tamamladığı için, bu çalışmada ile FDM ve KT’nin birlikte kullanımının üretim maliyetleri ve işletme kârlılığı üzerine etkisi açısından değerlendirilip analiz edilerek uygulanmıştır.

### **FDM Sistemi ile Kısıtlar Teorisi’nin Birlikte Kullanımının Ürün Maliyetlerini ve İşletme Kârlılığını Etkileyip Etkilemeyeceği İncelenmiş**

ABC işletmesinde yapılan uygulamada FDM sisteminin kullanımının ürün maliyetlerini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır, zira geleneksel sistemle aynı sonucu vermiştir. Bunun nedeni ise, FDM’de birden fazla taşıyıcı kullanılmasına rağmen hacim esaslı taşıyıcıların ağırlıklı kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki işletmenin içinde bulunduğu sektöre bağlı olarak ürettiği ürünler (standart ürün) ve üretim prosesi göz önünde bulundurulduğunda hacim esaslı taşıyıcıların kullanılması uygun olmaktadır.

Bu çalışmada, ABC İşletmesi’nde yapılan araştırma sonucunda FDM’nin ikinci aşaması olan faaliyetlerin maliyetlerinin ürünlere yüklenmesi aşamasında maliyet taşıyıcılarının hacim esaslı taşıyıcılar olarak adlandırılan “birim seviyesi” faaliyet düzeyinde olması nedeni ile FDM sistemi ile geleneksel maliyet sisteminin benzer sonuçlara ulaştığı tespit edilmiştir. Çünkü FDM’de UN1 ve UN2 ürünleri gerçekte faaliyetleri tükettiği oranda genel üretim maliyetlerden pay almaktadırlar. Ayrıca işletmenin toplam üretim maliyetleri içerisinde GÜG’ün % 6,7 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir. Özetle işletme her ne kadar otomasyona dayalı bir üretim gerçekleştirse de işletmenin toplam ürün maliyetleri içerisinde GÜG’ün payı çok düşük olduğundan geleneksel sistemlerle farklılık arz

etmemesi öngörülmüştür.

KT'nin uygulanma sürecinde ise FDM'den elde edilen bilgilerden yararlanılarak KT'nin Beş Adım Sürekli İyileştirme Modeli (Beş Adım Kısıt Yönetim Süreci) uygulanmıştır. Bu süreçte mevcut geleneksel durum, kısıt var iken KT'nin ikinci aşamasına göre önerilen optimal ürün karması durumu ve kısıtlar giderildikten sonra oluşan kârlılık durumları analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Mevcut geleneksel sistem (11.804.212,67₺), FDM bilgileri kullanılarak KT'nin 5 adımlı kısıt yönetim sürecinin ikinci aşamasında önerilen optimal ürün karması (12.440.547,09 ₺) ve dördüncü aşamada kısıtın giderilmesi sonucu oluşan (13.509.569,93 ₺) üç kârlılık seviyesi karşılaştırılmış, dördüncü aşamada kısıtın giderilmesi sonucu elde edilen kârın (13.509.569,93 ₺) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ardından daha rasyonel bir değerlendirme yapmak amacıyla satışlar üzerindeki kâr marjı hesaplanmıştır. Böylelikle işletmenin yeni makine alarak kısıtı gidermek suretiyle tüm talepleri karşılaması durumunda elde ettiği kar marjı % 33, kısıt var iken belirlenen optimal ürün karması ile elde ettiği kar marjı % 33, geleneksel maliyet yöntemi ile işletmenin mevcut durumda elde ettiği kar marjı % 33 olarak tespit edilmiştir. Görülmektedir ki üç kâr marjı da eşit çıkmıştır ancak her ne kadar üç kâr marjı eşit olsa da kısıtın yeni makine alınması suretiyle giderilmesi önerilmiştir ki yeni makinelerin alınması yoluyla hem kısıtlar giderilmiş olacağından hem de işletmenin talepleri karşılama gücünü arttıracığından satışlarını ve kârlılığını arttırabileceği öngörülmektedir.

## KAYNAKLAR

- Albez, A. (2020). Maliyet yönetiminde verimlilik muhasebesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 415-428.
- Alsmadi, M., Almani, A., & Khan, Z. (2014). Implementing an integrated ABC and TOC approach to enhance decision making in a lean context: A case study, *International Journal of Quality & Reliability Management*, 31(8), 906-920.
- Cooper, R., & Kaplan, R. S. (1991). Profit priorities from activity-based costing, *Harvard Business Review*, 69(3), 130-135.
- Demircioğlu, E. N., Demircioğlu, M., & Küçüksavaş, N. (2020). Bir üretim işletmesinde tam sayılı programlama ile ürün karması kararı: Faaliyete dayalı maliyet sistemi ve kısıtlar teorisi uygulaması, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (88), 1-22. Doi: 10.25095/mufad.801058
- Demircioğlu, E.N. (2016). *Yönetim muhasebesinde çağdaş yaklaşımlar*, Karahan.
- Gutnu, M. M. & Tanış, V. N. (2021). Geleneksel ve faaliyete dayalı maliyetleme sistemlerinin karşılaştırılması: Bir üretim işletmesinde uygulama, *Alanya Akademik Bakış*, 5(3),1457-1477. Doi: 10.29023/alanyaakademik. 878727
- Kee, R. (1995). Integrating activity-based costing with the theory of constraints to enhance production-related decision-making, *American Accounting Association Accounting Horizons*, 9(4), 48-61.
- Köse T., (2005). Faaliyete dayalı maliyetleme ve kısıtlar teorisinin bütünleştirilmesi, *Muhasebe ve Denetim Bakış*, (14), 127-148.
- Kuma, C. (2013). "Integrating activity-based costing (ABC) and theory of constraint (TOC) for improved and sustained cost management", *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 9(8), 1046-1058.
- Kumar, N., & Mahto, D. G. (2013). A comparative analysis and implementation of activity based costing (ABC) and traditional cost accounting (TCA) methods in an automobile parts manufacturing company: a case study. *Global Journal of Management and Business Research, Accounting and Auditing*, 13(4), 29-38.
- Küçüksavaş, N. & Ünal, E. N. (2006), Faaliyete dayalı maliyetleme ve kısıtlar teorisi, *İzmir Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası: Dayanışma Dergisi*, 94, 40-55.
- Sheu, C. Chen, M. & Kovar, S. (2003). Integrating ABC and TOC for better manufacturing decision making, *Integrating Manufacturing Systems*, 14(5), 433-441.
- Tanış, V. N. (1999). Faaliyete dayalı maliyet yönetiminin anlamı, önemi ve faydaları, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 147-158.
- Tanış, V.N. (2005). *Teknolojik değişim muhasebesi*, Nobel.
- Ünal, E. N., Demircioğlu, M., & Küçüksavaş, N. (2006). Optimal ürün karması belirlemede faaliyete dayalı maliyet sistemi ve kısıtlar teorisi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2): 327-344.
- Ünal, E.N., Tanış, V. N., & Küçüksavaş, N. (2007). Kısıtlar teorisi ve süreç muhasebesinin yönetim ve muhasebe açısından önemi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23-35.

**Yazar Katkı Oranı:** Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamışlardır.



**FİYAT HAREKETLİLİKLERİ BAĞLAMINDA MEMLÛK  
DEVLETİ'NDE EKONOMİK BUHRAN (1511-1517)**

ECONOMIC CRISIS IN THE MAMLUK STATE IN THE  
CONTEXT OF PRICE FLUCTUATIONS (1511-1517)

Harun ERZURUMLU

33

# FİYAT HAREKETLİLİKLERİ BAĞLAMINDA MEMLÜK DEVLETİ'NDE EKONOMİK BUHRAN (1511-1517)

## ECONOMIC CRISIS IN THE MAMLUK STATE IN THE CONTEXT OF PRICE FLUCTUATIONS (1511-1517)

Harun ERZURUMLU<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Memlûkler,  
Fiyat Hareketlilikleri,  
Veba Salgını,  
Sultan Gavri,  
Bilâdu's-Şam.

### Keywords:

Mamluks,  
Price Fluctuations,  
Plague Epidemic,  
Sultan Ghawri,  
Bilad Al-Shaam.

<sup>1</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi,  
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,  
İnsan ve Toplum Bilimleri  
Fakültesi, harunerzumlu365@  
gmail.com, ORCID: 0009-0000-  
9613-1408

Alıntılanmak için/Cite as:  
Erzurumlu H., (2024). Fiyat  
Hareketlilikleri Bağlamında  
Memlûk Devleti'nde Ekonomik  
Buhran (1511-1517), Çukurova  
Üniversitesi Sosyal Bilimler  
Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 90-108

### ÖZ

Memlûk Devleti'nin genel olarak gelir kaynağı tarım ve ticarettir. Bu iki olguya etki eden olumlu veya olumsuz her türlü unsur, Memlûk ekonomisini etkilemiştir. 1511-1517 tarihleri arasında Memlûklerin tarım ve ticaretinin en yoğun zarar gördüğü dönemler olmuştur. Portekizlilerin dünya ticaret güzergâhlarının değişmesinde üstlendikleri rol, Memlûk ticaretini kesintiye uğratarken; ülkede bir türlü sonu gelmeyen salgın hastalıklar ise tarımsal faaliyetleri sekteye uğratarak ülke ekonomisine ağır darbeler vurmuştur. Bu olumsuz durumlar, doğal olarak ülke içinde bir türlü önü alınamayan fiyat hareketliliklerine neden olmuştur. Yöneticilerin piyasayı normalleştirmek amacıyla yaptıkları müdahaleler, piyasada ters tepki yaratarak fiyat hareketliliklerini daha da artırmıştır. Bu çalışmada, Osmanlıların Memlûk ülkesini ele geçirmeden hemen önce Memlûk Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik buhranı, ülkede meydana gelen fiyat hareketlilikleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle genellikle siyasi boyutu öne çıkan bu dönemin iktisadi yönüne de vurgu yapılmıştır. 1511-1517 yıllarında meydana gelen olaylar kronolojik olarak anlatılırken, çalışmanın sonunda bazı ürünlerin fiyat hareketliliklerini gösteren grafikler okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

### ABSTRACT

The main source of income of the Mamluk State is agriculture and trade. Any positive or negative factors affecting these two phenomena affected the Mamluk economy. Between 1511 and 1517, the Mamluk agriculture and trade suffered the most. The role played by the Portuguese in changing world trade routes interrupted the Mamluks, the endless epidemics in the country have disrupted agricultural activities and caused severe damage to the country's economy. These negative situations naturally led to price fluctuations that could not be prevented within the country. The interventions made by managers to stagnate the market created a reverse reaction in the market and further increased price fluctuations. In this study, the economic crisis of the Mamluk State, just before the Ottomans took over the Mamluk country, was tried to be explained through the price fluctuations in the country. In this respect, the economic aspect of this period, whose political dimension usually stands out, has also been emphasized. While the events that took place between 1511 and 1517 were explained chronologically, graphs showing the price fluctuations of some products have been presented to the reader at the end of the study.

## GİRİŞ

### Memlûk Çağında Mısır ve Bilâdu's-Şam: Tarım ve Ticaret Yolları

Memlûk Devleti, Kuzeydoğu Afrika ve Güneybatı Asya coğrafyasında (Sakin & Deveci, 1997, s. 281-293; Tunçdilek, 1971) hüküm sürmüş önemli bir siyasi güçtü. İslam dünyasının bu coğrafyasında, 13. ve 16. yüzyıllar arasında faaliyet gösteren Memlûklerin (Yiğit, 2004, s. 90-97) zengin tarihlerinin altında yatan en önemli unsur, askeri, siyasi (Kopruman, 2002, s. 166-216; Çetin, 2004, s. 105-130) ve kültürel faaliyetleri (Keleş, 2011, s. 195-207) olduğu gibi, iktisadi temelleri de büyük önem taşımaktadır. Binâenaleyh tarım ve ticaret, Memlûk ekonomisinin en önemli iki temel unsurunu oluşturmaktaydı. Dolayısıyla bu iki temel unsuru etkileyen her olumlu veya olumsuz faktör, Memlûk ekonomik yapısını doğrudan etkilemekteydi. Bu bağlamda bilhassa Mısır'ın tarım potansiyeli üzerine odaklanıldığında, Nil Nehri'nin kilit bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki Nil Nehri'nin su seviyesi, 16 zirâ<sup>2</sup> ile 18 zirâ arasında, olağan seviye olarak kabul edilirdi. Ancak bu oranlar tarım için yeterli olmayıp, Nil Nehri'nin debisinin 20 zirâ kadar bir miktarın üstüne çıkması gerekiyordu. Böylece taşan sular beraberinde getirdiği alüvyonları bölgeye yayabiliyordu. Bu sayede ürünler verimli bir şekilde yetiştirilebiliyordu (Bahr, 1999, s. 175-177). Tarımsal kalkınmayı yönetmek isteyen Memlûkler, barajların güvenliğini sağlamak için üst düzey yetkililer atadılar. *Keşşâfu't-turâb*<sup>3</sup> denilen bu

kişiler, ilkbahar döneminde çeşitli bölgelere gidiyor ve ziraat arazilerinde gerekli hafır<sup>4</sup> ve cerrâfe<sup>5</sup> adlı aletler için finansman ve işgücü toplayarak, inşa ettikleri barajların tamirini yapıyordu. Böylece bölge halkının yaşadığı yerlerin sular altında kalmasını önlemeye çalışıyorlardı (İbn Şâhîn, 1892, s. 129-130). Neticede Nil Nehri'nin debisi 18 zirâ'yı aşsa bile Nil ve çevresinde tarımsal faaliyetler sürdürülebiliyordu. İlâveten inşa edilen bu barajlar, Nil Nehri'nin taşmadığı zamanlarda dahi sulama sisteminden optimal seviyede faydalanma imkânı sunuyordu. Bunun dışında tarımın geniş arazilere yayılması için su kanalları ve havuzlar da inşa ediliyordu. Bu sayede Mısır tarımından en iyi şekilde istifade edilebiliyordu. Zamanla Memlûk iktâ sistemi (Sağlam 2023; Altan, 2004) çöktü. Özellikle Çerkez Memlûklerin son dönemlerinde merkezi yönetim ve iktâ sahipleri barajların tamirini ihmal ettiler.<sup>6</sup> Bu ihmal, sulama sistemini bozarak Mısır'da tarımın çöküşüne neden olmuştur (Abdülhay, 2022, s. 1050-1052).

Bilâdu's-Şam'da<sup>7</sup> yapılan tarımsal faaliyetler ise Mısır tarımından farklıydı. Toprak türleri bulunduğu konuma göre değişiklik gösteriyordu. Sahil tarafları bilhassa Bilâdu's-Şam'ın güney bölgeleri kumlu bir toprağa sahipti. Dağların arasındaki vadilerde siyah toprak varken, Dımaşk'ta kırmızı toprak kendini gösteriyordu. Halep'te ise bu toprak beyaza dönüktü (En-Nevafi'a, 2017, s. 171). Bu verimsiz topraklara karşın Hama toprağı kırmızı olup, Hıms (Humus)<sup>8</sup> şehri ile Bilâdu's-Şam'ın en verimli topraklarına sahipti. Bu iki şehri ortadan ikiye bölen Asi Nehri, bölgeyi tam bir tarım havzasına dönüştürmüştü

2 Pek çok türü olmakla birlikte Nil ölçeğinde ortalama 54,04 cm uzunluğunda bir uzunluk ölçüsüdür (Hinz, 1990, s. 67).

3 Memlûk döneminde 'Ümerâü'l-Mukaddimine'l-Ulûf denilen üst düzey yöneticiler arasında yer alır. Memlûk iktâ sistemine göre tarım arazilerinin güvenliğini sağlayıp, barajların yapım ve onarımından sorumlu kimselerdir. *Keşşâfu't-turâb*ın sayıları El-Vechü'l-Kıblî (Yukarı Mısır) için üç; El-Vechü'l-Bahri (Nil deltasını içine alan kısım, Aşağı Mısır) dönemlere göre değişmekle birlikte bir veya iki *Keşşâfu't-turâb* görevlidir. Bu kişilerin her birinin emri altında toprak arazilerinden sorumlu yedi bölge görevlileri bulunurdu. Bu yedi görevliyi duruma göre *Keşşâfu't-turâb* kendi seçer veya İstedâriye denilen kişilerden atanırdı (İbn Şâhîn, 1892, s. 129-130).

4 Hafır su giderlerini eşmek için kullanılan bir tür alettir (İbn Şâhîn, 1892, s. 129).

5 Cerrâfe köprü inşa etmek için etraftaki toprağı deşen alettir (İbn Şâhîn, 1892, s. 129).

6 Memlûklerde baraj yapımı ve tamirinden sorumlu olarak iki grup ortaya çıkar. Birincisi Cusûru'l-Belediye denilen sadece yerel bir bölge için inşa edilen köprüler ki yerel halk bu tür köprülerin yapım ve bakımından sorumludur. İkincisi ise Cusûru's-Sultâniye ki yapım ve onarımından doğrudan merkezi yönetim sorumludur (İbn Şâhîn, 1892, s. 129).

7 Doğu Akdeniz sahili boyunca güney istikametinde uzanarak, El-Ariş ile Gazze şehirleri arasındaki konumdan, güneydoğu yönünde Akabe Körfezi'ne ulaşır, oradan da kuzeye doğru Bâdiyetü's-Şâm diğer bir adıyla Suriye Çölü'nü geçerek Toros Dağlarına kadarki coğrafyayı kapsayan bölgeye denir (Anonim, 1895, s. 4).

8 Tarihi kaynaklarda ح harfi kesra, م ise sükûnlu olarak Hıms (حَمْم) şeklinde okunduğu görülmektedir (İbnü's-Şihne, 1984, s. 269).

(İbnü’ş-Şihne, 1986, s. 268-273). Bilâdu’ş-Şam’ın kuzeybatısında yer alan Amik Ovası’nda pek çok nehir ile birleşen Asi Nehri, buradan Akdeniz’e dökülüyordu. Fırat Nehri ise bölgenin kuzeydoğu tarafında yer alırken, Barada Nehri, Dımaşk şehri için önemli bir su kaynağıydı. Bütün bu akarsu kaynaklarına rağmen bölgede tarım geniş alanlara yayılamadı. Akarsuların seviyesi ve tarım alanlarının yüksek kalması, sulamanın geniş araziye yayılımını engelledi (Kürd Ali, 1983, s. 132). Buna rağmen özellikle Asi Nehri’nde suları yüksek yerlere taşımak için su çarkları kullanıldı. Böylece yüksekte kalan yerlerin sulanması sağlandı. Su çarkı ile sulama sisteminin<sup>9</sup> en çok kullanıldığı yer ise Hama şehriydi (Ebu’l-Fidâ, 1840, s. 263). Fakat bu sistem dahi tarımda yeterli derecede faydalanmayı mümkün kılmadı. Tarımdan yeterince istifade edebilmek için yağmur sularına ihtiyaç vardı. Bu sebeple toprak sahipleri ellerindeki ziraat arazilerini ikiye bölüyorlardı. Toprağın bir bölümü işlenirken diğer bölümü bir sonraki sene kullanılmak için dinlendiriliyordu. Fellahlar ziraat için gerekli tohumları yağmur mevsimi başlamadan hemen önce toprakla buluştururdu. Genellikle yağmurun yağmasıyla birlikte ürünler topraktan çıkardı. Fakat işler umulduğu gibi gitmez de yağmur yağmaz ise tohumlar toprakta bir sonraki seneye kadar kalırdı. Böyle bir hâlin vuku bulması durumunda o sene kıtlık olur, fiyatlar artardı. Bir sonraki sene geldiğinde, geçen yılda dinlendirilen topraklar işlenmeye başlanırdı. Yağmurla birlikte hem yıl içinde ekilenler hem de geçen yıldan kalan tohumlar çıkar ve o yıl aşırı bir bolluk senesi olurdu. Ancak bu nadiren olan bir durumdu (Nuveyri, 2004, s. 186-188). Dolayısıyla Bilâdu’ş-Şam da tarımsal faaliyetler, doğrudan yağmurların yağmasına bağlıydı. Bu sebeple fiyat hareketliliklerini belirleyen en önemli faktör genellikle yağış miktarıydı.

Memlûk ekonomik yapısını etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri ise ticarettir. Şöyle ki Memlûk Devleti, bulunduğu konum itibarıyla Asya, Avrupa ve Afrika’dan

gelen tacirlerin uğradığı önemli bir ticaret güzergâhında bulunuyordu. Çin ve Hindistan’dan gelen tacirler, Umman Denizi’ni geçip Basra Körfezi’ne ulaşıyor, buradan da Bağdat’a geliyorlardı. Bağdat şehrinde ticaret yolları ikiye ayrılarak, kuzey yönünde Diyarbakır’a geçerdi ki bu güzergâh devletler arasında pek çok çatışmaların yaşandığı bölge olması hasebiyle, tüccarlar tarafından güvenli görülüyordu. Diğeri ise batı yönünde ilerleyerek Dımaşk’a ulaşırdı. Burada tekrar ikiye ayrılan ticaret yolu kuzeyde Halep’e, oradan da Anadolu’yu geçerek İstanbul’a gitmekteydi. Halep yolu Akdeniz’in korsan saldırıları sonucu tehlikeli olması durumunda, ihtiyati olarak tercih edilen bir güzergâhtı. Dımaşk’ta ikiye ayrılan yolların diğeri ise, Memlûk Devleti’nin Beyrut Limanı ile Trablus Limanı’na uğrayarak, Akdeniz’in güneye doğru uzanan sahili boyunca Gazze şehrine ulaşan yoldu. Buradan da çölü geçerek Kahire’ye ulaşıldı (Bedûr, 2016, s. 121). Deniz yoluyla Çin ve Hindistan’dan gelen tüccarlar sadece Basra Körfezi’ni kullanmıyorlardı. Deniz yoluyla Arap Yarımadası’nın güneyi boyunca ilerleyerek Aden Körfezi’nden, Yemen’in Aden Limanı’na ulaşırlardı. Buradan Mekke’ye geçmek isteyen tacirler iki farklı karayolu kullanırlardı. Bu yollar Sana ve Necran arasındaki dağ yolu üzerinden veya Tihâme<sup>10</sup> Sahili boyunca devam eden güzergâhlardı. Özellikle hac zamanında Hicaz pazarlarını doldurmak için ticaret kervanlarının sayısı bu güzergâhlarda artardı. Tacirler geri dönmek istediğinde Mekke’den Eyle’ye<sup>11</sup> uzanan kara yolunu kullanıyorlardı. Eyle’ye gelindiğinde Mısır’a gidecek ticaret kervanı ile Bilâdu’ş-Şam kervanı ayrılırdı. Akabe ile Ölü Deniz arasındaki Araba Vadisi’ni geçerek, Doğu Akdeniz limanlarına ulaşırlardı. Mısır’a gidecek kervan ise Eyle’den başlayarak batıya doğru sırasıyla Nahl ve Vadi Sedr mevkilerinden Süveys’e, oradan da Kahire’ye ulaşırdı (Salih, 1981, s. 125-146).

Memlûk ülkesinden geçen Akdeniz ticaret güzergâhı ise ikiye ayrılıyordu. Beyrut ve Trablus limanları Bilâdu’ş-

9 Ebu’l-Fidâ, Yâkût El-Hamevi gibi meşhur coğrafyacıların bahsettiği Su çarkı ile sulama sistemi son dönem Memlûk coğrafyacılarından İbnü’ş-Şihne’nin (ö.1485) yazdığı coğrafya eserinde de bahsedilmektedir. Nitekim o, yaşadığı dönemde Hama şehrinde su çarkı ile sulama sisteminin hâlen yaygın olarak kullanıldığını söylemektedir (İbnü’ş-Şihne, 1984, s. 268). Kaynaklar incelendiğinde bu sistemin Memlûk çağının sonuna kadar devam ettiği anlaşılıyor.

10 Arap yarımadasının batı sahilinde Akabe Körfezi ile Yemen’in Aden şehrine kadar Kızıldeniz sahili boyunca uzanan bölgeye verilen isimdir.

11 Akabe Körfezi’nde, Akabe şehrine bağlı bir liman bölgesidir.

Şam'da; Dimyat, İskenderiye ve Reşîd gibi limanlar ise Aşağı Mısır'da bulunuyordu. Bu limanlar sayesinde ticaret Akdeniz üzerinden Avrupa'ya akıyordu. Reşîd, İskenderiye ve Dimyat limanları, Nil Nehri ile Akdeniz'in buluştuğu bir mevkide yer alması sebebiyle önemli ticaret limanlarındandı. Bu rotayı kullananlar gemilerle Nil Nehri üzerinden Kahire'ye, oradan da Yukarı Mısır'a ulaşabilirdi (Kasım, 1978, s. 80-81). Ancak Reşîd Limanı yabancı tüccarlara kapalı olduğundan, Avrupalı tüccarlar ya karayolu üzerinden ya da Dimyat Limanı üzerinden ticaretlerini gerçekleştirebiliyordu (Tarhan, 1960, s. 282). Portekizlilerin Ümit Burnu'nu keşfetmesi ve sonrasında Hindistan'a ulaşmaları, dünya ticaret yolları ve Memlûkler için bir dönüm noktası olmuştur. (İnan, 2023, s. 69-70, 88-102). Hindistan yolunda güçlenen Portekizliler, Müslüman ticaret gemilerini yağmalamaya ve Müslümanlara zarar vermeye başlamıştır (En-Nehrevâli, 1968, s. 18-19). Ticaret gemilerinin Basra ve Kızıldeniz'e girişlerini engellemişler bunun sonucunda da Akdeniz limanları, Basra Körfezi ve Kızıldeniz işlevsiz bir hâle dönüşmüştür. Bu durum dönemin dünya ticaret güzergâhlarının tam kavşağında bulunan Memlûk ekonomik yapısına ağır bir darbe vurmuştur (Yiğit, 2015, s. 27; Orhonlu, 1974, s. 2-7). Bu darbe, 1511-1517 yılları arasında Memlûk Devleti'nde meydana gelen bölgesel sorunlarla da birleşince, Memlûk yöneticileri haliyle fiyat hareketlilikleriyle mücadele etmek konusunda büyük zorluklar yaşamıştır.

### **1511/1512 (H.917) Senesi Memlûk Devleti'nde Fiyat Hareketlilikleri**

Memlûk Devleti'nde hicri 917 senesindeki fiyat artışlarının ana sebebi, devletin piyasaya yanlış müdahalesinin bir sonucu olarak piyasada oluşan dengesizliktir. Ayrıca bölgesel olarak yaşanan salgında hayvanların telef olması ve Nil Nehri'nin debisindeki değişikliklerin fiyatları

etkilediği görülmektedir. Şöyle ki Rebiyülevvel ayında (Haziran 1511) Nil Nehri'nin debisi olağan seviyenin altına düşmüş, bu sebeple tarım bölgelerinin çoğu Nil Nehri'nin suyundan yeterince faydalanamamıştır. Buna bağlı olarak da Mısır'da yeterince buğday üretilenmemiştir. Üretilen buğdaylar ise başak hâlindeyken farelerin kemirmesinden dolayı zarar görmüş, bu durum çiftçiler için sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Bu dönemde, buğday üretimi ciddi bir şekilde sekteye uğramıştır. Örneğin daha önce 2 irdeb<sup>12</sup> buğdayı 1 eşrefi<sup>13</sup> karşılığı satın alan halk, Nil Nehri'nin taşmaması ve farelerin mahsule verdiği zararın sonucu olarak, %100'lük bir artışla 1 irdeb buğdayı artık 1 eşrefi karşılığında almak zorunda kaldığı görülmektedir (İbn İyâs, 1984a, s. 217). İbn İyâs'ın açıklamalarına göre Mısır'daki hububat sıkıntısı, Nil Nehri'nin taşıdığı Recep ayına (Eylül-Ekim 1511) kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu ayda Nil'in suları 20 zirâyâ kadar yükselmiş, bu da bazı hububatların<sup>14</sup> rekoltesinin yükselmesini sağlamıştır. Ancak Nil Nehri'nin yükselmesine rağmen, bersim tohumu fiyatlarının düşmediği, aksine bu üründe bir fiyat artışı meydana geldiği gözlemlenmiştir. Nitekim bu dönemde 1 irdeb bersim tohumu fiyatı 5 eşrefi fiyatına çıktığı görülmektedir (İbn İyâs, 1984a, s. 241). Bersim tohumundaki bu artışın sebebi kesin olarak bilinmese de Rebiyülevvel ayındaki hububatların farelerden kaynaklı olarak zarar görmesi dikkate alınır, arz-talep ilişkisinden kaynaklı olarak yükseldiği söylenebilir. Bu bir yana, bu dönemle ilgili Mısır'da fiyatları bir hayli etkileyecek siyasi bir kriz ortaya çıktığı kaynaklarca zikredilmektedir. Şöyle ki Recep ayında ödenmesi gereken asker maaşları, hazinenin ödeme yapacak durumunun olmamasından kaynaklı olarak ödenemediği, bunun sonrasında da Memlûk askerlerinin kalkışma hareketinde bulunduğu görülmektedir. Fakat Memlûk Sultanı Gavri'nin<sup>15</sup> tahtı bırakmaya yönelik sözleri, askerleri bu davranışlarından

12 Mısır'da tahılların ölçümünde kullanılan bir ölçü birimidir. 1 irdeb ortalama 69,6 kg buğday iken bu miktar arpada 56 kg'dır (Hinz, 1990, s. 47). Buna göre 1 gırâra buğday 2,93 irdeb olmalıdır.

13 Memlûk Devleti döneminde basılmış altın paraya verilen isimdir.

14 İbn İyâs'ın bahsettiği muhtelif hububatların isimlerini nakletmiyor (İbn İyâs, 1984a, s. 253). Ancak bunların buğday, arpa ve fül gibi hububatların olması çok yüksek bir ihtimaldir.

15 Memlûk Sultanı Gavri'nin isminin kullanımı ve telaffuzu konusunda günümüz bilim dünyasında ihtilaflar bulunmaktadır. Bu mevcut el yazma eserlerdeki kullanım şekilleri araştırmacılara yönelik kolaylık sağlayacaktır. Mevcut el yazma eserler için bkz. (Kansuh el-Guri, b.t., s. 1; Cündeb Kansu Gavri, b.t., s. 4a, 60b; al-Gaurî Qānşüh, b.t., s. 6v; İbn İyâs, h. 918, s. 54a; Hadîdî, b.t., s. 239a).

vazgeçmeye sevk etmiştir. Buna rağmen askerlerin maaşlar konusundaki ısrarlarını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Memlûk Sultanı'nın 40 dinar ödeme yapacağını belirttiği askerler tarafından kabul görmedi. Nihayetinde Memlûk Sultanı'nın emirleri ile yaptığı istişarede, askerlere 50 dinar ödeme yapılması kararı alındı. Fakat Memlûk hazinesi bu miktarı ödeyecek durumda değildi. Sultan Gavri'nin ise kararlaştırıldığı üzere belirtilen miktarı askerlere ödemesi gerekiyordu. Bunun üzerine Sultan kendisine ait emlakları ve medrese için vakfedilen gelirlerini satmaya başladı. Ancak Memlûk Sultanı'nın bununla yetinmeyerek piyasayı olumsuz etkileyecek bir uygulamaya başvurduğu fark edilmektedir. Parası peşin olarak tüccarlara yün, izâr ve kumaş elbiseler; pazar sahiplerine bal, yağ ve kuru üzüm gibi çeşitli emtialar satmış, bunu yaparken de sattığı malların parasını peşin alabilmek için mal sahiplerine baskılar yapmıştır. Memlûk Sultanı'nın bu uygulamaları nedeniyle tüccarlar ve esnaf zarar etmeye başlamışlardır. Tarihçi İbn İyâs'ın satıcıların aldıkları her bir ürünün 3'te 2'sinden kâr edip, diğer 3'te 1'inden zarar ettiği yönündeki açıklamalarına bakılırsa, yüksek fiyatla mal alan tüccar ve esnaf, aldıkları malın üstüne kâr ilâve ederek halka yüksek fiyattan satmış olmalıdır. Ancak bu bile mal sahiplerinin yeterli miktarda kâr elde edemediğini göstermektedir. Buna binaen tüccar ve esnafın kepenk kapatması, günlerce pazarların kapalı kalmasına yol açmış, bu ise fiyatların piyasada değişmesine neden olmuştur. Nitekim onun bu olumsuz uygulamaları, şehirdeki kasapları dahi etkilediği görülmektedir. Öyle ki Sultanın, kasaplara para peşin olmak şartıyla 40 dinar gibi yüksek bir meblağ üzerinden öküz satması, belirtilen miktardan öküz almak istemeyen kasapların şehirden kaçmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Memlûk Sultanı'nın bu

uygulanması, Kahire'de kasap azlığından et kıtlığına neden olmuştur. Bu durumu bahane olarak görüp bir önceki ay dağıtılan maaştan faydalanamayan *karânisa memlûkleri*<sup>16</sup> ise, isyan ederek Sultan Gavri'nin sarayındaki etleri yağmalamıştır (İbn İyâs, 1984a, s. 241-243).

Mısır'da bu olaylar meydana gelirken Dımaşk'ta daha da önemli bir meselenin meydana geldiği görülmektedir. Bilâdu's-Şam'ı uzunca bir süre meşgul edecek bu olay, Şaban ayında (Ekim-Kasım 1511) ansızın vuku bulan "*sığır vebası*"<sup>17</sup> sorunudur. Bir ay boyunca süren bu hastalık, hızlıca bölgeye yayılmakla kalmamış, pek çok sığırın ölümüne de neden olmuştur. Hayvanlarını kaybetmekle zor durumda kalan toprak sahipleri, çağdaş Memlûk tarihçisi İbnü'l-Hımsî'nin ifadeleriyle arazilerini kendi beden güçleri ve eşekler ile sürmek zorunda kalmıştır. Salgın Dımaşk'ta kalmakla yetinmeyip, Bilâdu's-Şam'ın tarım şehirleri olan Hama, Hıms, Halep ve Safed şehrinde de kendini gösterdiği görülmektedir. Özellikle de hastalığın en şiddetli olduğu şehirlerden biri olan Safed şehrinde salgın, 2.000'den fazla hayvanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Bununla da kalmayıp farelerin sebep olduğu tahribattan dolayı Bilâdu's-Şam'ın tarım havzasında yer alan Bekâ'<sup>18</sup> şehrinde, buğday ve arpa gibi ürünler bozulmuştur (İbnü'l-Hımsî, 2000, s. 477-478). Büyük hayvan ölümlerinin olduğu bu ayda, Dımaşk'a yağmur yağmasına rağmen toprağı sürecektir hayvanın kalmaması ile ürünlerin zarar görmesi fiyatlarda ciddi bir artış meydana getirmiştir. Örnek olarak bu dönemde 1 keylik<sup>19</sup> buğday fiyatı %66,66'lık bir artışla 15'ten 25 dirheme yükselmiştir (İbn Tûlûn, 1998, s. 291). Öyle görülüyor ki insanlar 1 girâra<sup>20</sup> buğday almak istediklerinde önceden 1 girâra için 180,30 dirhem öderken, bu artışla 1 girâralık buğdayı 300,5

16 Araştırmamıza konu olan dönem açısından bakıldığında Sultan Gavri'den önceki sultanların memlûklerine karânisa denildiği görülmektedir.

Sultan Gavri karânisa memlûklerini kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamış ve bu tehditten kendisini korumak için cûlbân denilen kendi memlûklerini oluşturmaya çalışmıştır (İbn Zünbül, 1998, s. 97, 100; Uzunçarşılı, 2014, s. 392-394). Ancak karânisa tabiri Memlûk Devleti'nde salt Gavri dönemi memlûkleri için kullanılmamıştır (Ayaz, 2019, s. 25). Cûlbân kavramı ise Memlûklerde sultanların özel olarak satın alıp yetiştirdiği askerlere denmektedir. Sultanların bu seçkin askerlerine genellikle cûlbân denilmektedir (Es-Seyyid, 1997, s. 373-374).

17 Virüslerden kaynaklı sığır ve manda gibi geviş getiren hayvanlarda meydana gelen bir hastalıktır. Hayvanlarda ansızın meydana gelip hızlıca şiddetlenmektedir. Ateşli ve bulaşıcı olan bu hastalığın bulaştığı hayvanı öldürme oranı yüksektir (E. Aksoy & A. Özkul, 1997, s. 3). Ayrıca XV. yüzyılın son çeyreğinde öldüğü düşünülen İslam tıp bilginlerinden Ahmed b. Eş-Şerif Eş-Şeşterî veba ile taunu birbirinden ayırdığı görülmektedir. Ona göre her taun veba iken, her veba taun değildir. Bütün öldürücü nitelikte olan bulaşıcı hastalıklar vebadır. Ancak her bulaşıcı hastalık taun değildir (Ahmed b. Ahmed b. Eş-Şerif Eş-Şeşterî, b.t., s. 9b). Memlûk tıp bilgininin ifadeleri ile günümüz araştırmaları birbiriyle benzerlik arz ettiği görülmektedir. Nitekim sığır vebası dediğimiz salgın hastalık virüs kaynaklı iken hıyarcıklı veba bakteri kaynaklıdır.

18 Günümüz Lübnan toprakları içerisinde yer alıp, Suriye'nin başkenti Şam'ın batısında yer alan bölgenin adıdır.

19 Yaklaşık 22,08 litre veya 17 kg ağırlığında bir ölçü birimidir (Hinz, 1990, s. 49).

20 Şam'da kullanılan bir tür tahıl ölçüsüdür. Türkçe çuval anlamına gelir. Yaklaşık olarak 1 girâra 204,5 kg ağırlığına sahiptir. 12,02 keyl, 1 girâra miktarındadır (Hinz, 1990, s. 46).

dirheme satın almak zorunda kalmışlardır. Fiyat artışları bununla son bulmayıp sadece dört ay sonra Zilhicce ayının 15'inde (4 Mart 1512) 1 gırâra buğday fiyatı 400'e çıktığı görülmektedir. Dört ay önce 1 keylik buğdayı 25'e alan insanlar, 4 ay sonrasında %33,11 artışla 8,33 dirhem daha fazla ödeyerek buğdayın keylini 33,33 dirhemden almak zorunda kaldılar. Tahıl ürünlerinde bu artışlar gerçekleşirken koyun ve inek etinde de artışlar yaşanmıştır. Şöyle ki bu dönemde koyun etinin rıtlı<sup>21</sup> 8'den, inek eti ise 6 dirhemden<sup>22</sup> satılmaya başlanmıştır (İbn Tûlûn, 1998, s. 298).

### 1512/1513 (H.918) Senesi Memlûk Devleti'nde Fiyat Hareketlilikleri

Genel olarak hicri 918 yılına bakıldığında Mısır'da bir bolluğun olduğu görülmektedir. İbn İyâs bu bolluğun sebebinin Nil Nehri'nde nadir görülen erken bir taşma olduğunu söylemektedir. Mısır'da Nil Nehri genellikle Ağustos ve Eylül aylarında taşarken, bu yıl kaynaklarda ifade edildiği üzere, Nevruz gününden 16 gün öncesinde nehrin seviyesi 19 zirâya ulaştığı anlaşılmaktadır. Nil'de görülen bu nadir olay, tarım arazilerinin verimliliğinin artmasını sağlamıştır. Nil Nehri'nin erken taşması, yaz karpuzu, balkabağı, nar ve üzüm gibi sebze ve meyvelerde bolluk oluşturmuştur. Bu durum, haliyle fiyatların düşmesine neden olmuştur. Ancak sebze ve meyvelerdeki bu bolluğa karşın tereyağı, acı ve tatlı zeytin yağı, susam yağı, peynir ve şeker gibi üretimi emek ve alet gerektiren ürünlerin fiyatları ise yükseliş göstermiştir. İbn İyâs bu tarihte kuru üzümün kantar<sup>23</sup> fiyatını açıkça belirterek 5 eşrefiye çıktığını söylemektedir. Ayrıca sığır ve koyun etlerinde azalma olduğunu da nakletmektedir (İbn İyâs, 1984a, s. 274). İbn İyâs'ın aktardıklarına bakılacak olursa, Gavri'nin esnaf, tüccar ve kasaplara yönelik uyguladığı

politika etkisini hâlen gösterdiği anlaşılmaktadır.

Dımaşk'ta ise fiyatların geçen yılda kaldığı yerden yükselişine devam ettiği görülmektedir. Bu yıldaki fiyatların artış sebebi, Şevval ayında (Aralık 1512/Ocak 1513) meydana gelen aşırı don olayıdır. Ayrıca geçen yıldaki olumsuzluklar etkisini göstermeye devam ettiği görülmektedir. Özellikle de bu dönemde İbn Tûlûn'un da bahsettiği üzere kış şartları buğday fiyatlarını yükseltmiştir. Örneğin geçen yılda buğdayın keyli 33,33'e satılırken, bu yıl %80,02'lik bir artış ile buğdayın fiyatı 60'a çıktığı görülmektedir. Buna göre 1 gırâralık buğday geçen yılda 400 iken, bu ay itibarıyla 720 gırâra olarak tespit edilmiştir. Et fiyatında ise geçen yıldan 918 senesine kadar bir artış olmayarak 8 dirhemden satılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır (İbn Tûlûn, 1998, s. 303). Memlûk Devleti içerisinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, yöneticilerin halka ek vergi yüklemesinin önüne geçemedi. Nitekim Zilkade ayında Dımaşk'ta mâlu'l-muşât<sup>24</sup> denilen bir vergi sitemi yürürlüğe koyuldu. Bu vergi sistemine göre yetişkin olan her bir bireyden 1 dirhem vergi alınmış, bu ise halk üzerinde ağır bir yük oluşturduğundan büyük zorluklara yol açmıştır. Bir sonraki ayda ise Dımaşk'ta hayvan ölümleri tekrardan baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Büyük çapta vuku bulan koyun ölümleri, insanların uzun süre et sıkıntısı çektiğini göstermektedir. İbnü'l-Hımsî'nin hayvanların telef olmasından dolayı zengin kesim dahi kurban kesemediği yönündeki kayıtları göz önüne alındığında durumun ne derecede ciddi olduğu anlaşılmaktadır. Hayvan ölümlerindeki bu artış, doğal olarak et fiyatlarındaki %50'lik bir artışı beraberinde getirdiği tespit edilmektedir. Binaenaleyh bu dönemde insanlar 4 dirhem daha fazla ödeyerek 1 rıtl eti, 12 dirheme almak zorunda kaldığı görülmektedir (İbnü'l-Hımsî, 2000, s. 490). Bu yıl sadece et sıkıntısı yaşanmamış, Zilhicce ayında buğday fiyatının

21 Bölgelere göre değişmekle birlikte Şam rıtlı 1,85 kg ağırlığında bir ölçü birimidir (Hinz, 1990, s. 37; Kalkaşendi, 1914, s. 118, 215). İbn Tûlûn ölçü birimi olarak rıtl kullanmıyor. Ancak İbnü'l-Hımsî eserinde et ölçümünde rıtl birimini kullandığından dolayı burada kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir.

22 İbn Tûlûn burada para birimi olarak dirhem kelimesini kullanmıyor. Ancak İbnü'l-Hımsî eserinde et fiyatlarında para birimi olarak dirhemi zikretmiştir (İbnü'l-Hımsî, 2000, s. 490). Dolayısıyla İbn Tûlûn'un adını geçirmedeği para biriminin dirhem olduğu ortaya çıkmaktadır.

23 Kullanıldığı bölgeye ve ölçtüğü nesnenin türüne göre değişiklik göstermektedir. Mısır kantarı 1584 tarihinde İngilizlerin verdiği bilgiye göre 44,464 kg ağırlığında; Pegolotti'nin 1335 tarihinde verdiği bilgiye göre ise İskenderiye'de 81,4 kg ağırlığında ölçülen bir tartı birimidir (Hinz, 1990, s. 30-31).

24 Yetişkin insanlardan alınan bir vergi türüdür.

aşırı yüksek olması ekmek fiyatlarına da yansımıştır. Buna karşın halkın yüksek ekmek fiyatı sebebiyle naibe şikâyetle bulunduğu anlaşılmaktadır. Fahiş fiyatlar hakkında toplantılar düzenleyen yöneticiler ise piyasaya müdahale ederek ekmeğin rıtl fiyatını 4'e düşürmüştür. Ancak bu dönemde buğdayın gırâra fiyatının 500 dirhem, keylinin ise 41,59 dirhem olmasından dolayı bu indirim pek bir işe yaramadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki satıcılar buğdayın gırârasını 781,30 dirhemden, keylini ise 65 dirhemden satmaya başlamış, satış sırasında da buğdayın miktarını 5 mudd<sup>25</sup> eksikine satınca, ertesi gün halk ekmek satan yer bulamamıştır (İbn Tûlûn, 1998, s. 304).

### **1513/1514 (H.919) Senesi Memlûk Devleti'nde Fiyat Hareketlilikleri**

919 senesinde Memlûk Devleti ekonomik olarak en sıkıntılı zamanlarından birini geçireceken, devlet yöneticilerinin bu yılda meydana gelen olumsuzlukları iktisadi açıdan iyi bir şekilde yönettiği görülmektedir. Özellikle de veba salgınının etkisini daha çok gösterdiği Dımaşk'ta, Devlet'in hububat yardımı (İbn İyâs, 1984a, s. 302-303) piyasayı bir nebze de olsa rahatlattığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çağdaş Dımaşklı tarihçiler bu yıl için herhangi bir fiyat hareketliliğinden bahsetmediği görülmektedir. Fakat bu vaziyet yıl genelinde olup yıl başlarında Dımaşk'ta geçen aydan artan fiyatlar, yükselişine devam ettiği görülmektedir. Bu yükselişin sebebi, geçen yılın son aylarındaki hayvan ölümleri ve idarecilerin piyasaya yaptığı yanlış müdahalelerin etkisi olarak düşünülebilir. Binaenaleyh Muharrem ayında (Mart 1513), Buğdayın gırârası 24 eşrefiye, pirincin kantarı 24 eşrefiye, unun kantarı ise 15 eşrefiye yükseldiği tespit edilmektedir (İbnü'l-Hımsî, 2000, s. 491). Buğday ve un fiyatlarındaki artış, doğal olarak ekmek üretimine de yansıyor ekmek üretiminde azalmaya yol açmıştır (İbn Tûlûn, 1998, s. 225). Dımaşk'ta durmak bilmeyen buğday artışları

haliyle Memlûk Sultanı'nı harekete geçirmiş ve Dımaşk'a buğday sevkiyatı kararı alınmıştır. Ancak bu sevkiyat halk tarafından hoş karşılanmamıştır. Nitekim Sultan, Kahire'de bir okulun kubbesini denetlemek için çıktığı yolculuktan geri dönüşte halkın kötü sözlerine maruz kalmış, insanlar Kahire'deki yüksek ekmek ve buğday fiyatlarından dolayı Sultan Gavri'ye bir hayli hoş olmayan ifadelerde bulunmuştu (İbn İyâs, 1984a, s. 302-303). İbn İyâs'ın naklettiklerine bakılırsa buğday sevkiyatının Dımaşk'ta olumlu etki yaratırken, Mısır'da gereğinden fazla hububat toplanması Mısır piyasasını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

Enflasyonun bu kadar etkili olduğu Memlûk ülkesinde, devleti daha da sıkıntıya sokacak olumsuz bir vaka meydana geldi. Dış kaynaklı olarak ülkeye giren veba salgını İskenderiye'de önlenemeyince, Rebiyülevvel ayının on birinde (17 Mayıs 1513) Kahire'ye de sıçradı. Hızlıca yayılmaya başlayan bu veba<sup>26</sup> salgını, pek çok insan ve askerın ölümüne neden olmaya başladı (İbn İyâs, 1984a, s. 306). Şöyle ki salgın Bulak, Antik Mısır, Ezher Camii ve Rakik bölgelerinde günde 5.000 kadar insanın ölümüne yol açtı. Kaynakların ifadesiyle başlangıçta Rum topraklarında görülen bu veba, deniz yoluyla İskenderiye Limanı'na, oradan da dünya ticaret yolu güzergâhı boyunca Kahire, Gazze, Remle, Kudüs ve buradan da Dımaşk şehrine ulaşmıştır. Bu sırada devletin ölenlerin kimliklerini tespit etmek amacıyla ferman yayınladığı ve Dımaşk'ta vebadan ölen insanların kayda alındığı görülmektedir. Tutulan bu kayda göre Cemaziyevvel ayından Zilhicce ayının 25. gününe (21 Şubat 1514) kadar devlet adamları, köleler, çevre şehirler ve hastanelerde ölenlerin sayısının 75.000 olarak belirlendiği kaynaklarda geçmektedir. İlâveten Sâlihiye şehrinde ölenlerin sayısı da 3.000 olarak belirlendiği zikredilmektedir (İbnü'l-Hımsî, 2000, s. 492, 496, 498). İbn Tûlûn'un ifadelerinden yola

25 Yaklaşık 2,84 kg ağırlığında buğday ölçmek için kullanılan bir ölçü birimidir (Hinz, 1990, s. 56; Kallek, 2020, s. 455-457).

26 Veba hastalığını taşıyan pireler, evcil hayvanlar üzerinden veya tarım arazilerinde çalışan insanlarla temas etmek suretiyle insanlara geçerdi. 22-24 derece sıcaklık ile %60-90'lık nem oranının olduğu yerlerde pireler daha da çok türerdi (Gökhan, 1998, s. 65-66). Bu şekildeki vebalar Mısır'da mevsimlik veba olarak nitelendirilirdi. Bu veba kısa süreli, hafif ve etkisi sınırlı bölgelerde olurdu (İbn İyâs, 1984a, s. 302). Vebanın etkisi büyük ölçekli olan ve pek çok ekonomik zarara sebebiyet veren türü ise akciğer vebasındır. Bu veba daha çok ticaretle çeşitli bölgelere yayılırdı. Bu sebeple ticaret güzergâhları ile limanlar hastalığın bulaşma riskinin yüksek olduğu yerlerdi (Gökhan, 1998, s. 65-66). Bir bölgede bu tür bir veba yayıldığında ölüm oranları aşırı artardı. İnsan ölümleri yüzünden tarım arazileri yeterince kullanılamaz, ticaret sekteye uğradı. Salgın sebebiyle insanlar çalışamaz oluyor, bunun sonucu olarak da ülkede kıtlık yaşıyor (Aşûr, 1976, s. 337-338).



çıkarak, salgının bu kadar şiddetli olmasının asıl sebebinin, Zilhicce ayındaki (Şubat 1514) fazla yağın yağmur sonucu kanalizasyonların taşması olduğu anlaşılmaktadır. Bu bir yana bu yıl veba günlerinde Dımaşk'ta bilhassa Ramazan ayında etin rıtl fiyatı 5,50 dirhemden 5 dirheme gerilediği görülmektedir (İbn Tûlûn, 1998, s. 306-307). Fiyatlardaki bu düşüşün sebebi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bazı veriler fiyatların veba döneminde düşüşüne dair ipucu sunmaktadır. Şöyle ki daha önceleri vebaya karşı Müslüman tıp doktorlarının vücut direncini güçlendirmek için arpa, taze sebze ve meyve, yumuşak taze et vb. gıdaları ısrarla tavsiye ettikleri görülmektedir (Es-Süyûtî, 1985, s. 210; El-Ensârî, b.t., s. 5a-7b). Her ne kadar bu tavsiyelerin et ve diğer gıdalara olan talebi artıracakı düşünülse de devletin salgın sebebiyle piyasada aldığı önlemlerin muhtemel fiyat artışını engellediği, bunun sonucunda da piyasada sebze ve meyvenin ve dahi et ürünlerinin fiyatının düşüşünü sağladığı düşünülebilir. Ancak şu unutulmamalıdır ki Dımaşk ve çevresinde sayıları 78.000'e varan insan ölümleri meydana gelmişti (İbnü'l-Hımsî, 2000, s. 496, 498). Çağın nüfus yoğunluğu tahminen dikkate alınır, ölüm oranlarının inanılmaz derecede yüksek olduğu görülecektir. Buda haliyle şu soruyu akla getirecektir. Acaba insanlar vebadan öldüğü için et alacak insan sayısı azalmış olabilir mi? Eğer bu sorunun cevabı evet olacaksa fiyatların düşmesi son derece normal olacaktır. Nitekim piyasadaki arz-talep ilişkisi bağlamında duruma bakıldığında, talep azlığı fiyatların düşüşünü tetikleyeceği kesindir.

Dımaşk'ta durum bu şekilde devam ederken, Mısır'da ise durumlar farklı bir yönde geliyordu. İbn İyâs'ın naklettiklerine göre bu yıl içinde Memlûk Sultanı'nın gözünde görmesini engelleyen bir hastalık meydana gelmiş ve Sultan konuyla ilgili doktorlar ile görüşmüştür. Doktorlar Sultanı cerrahi ameliyat ile tedavi etmek istemiş fakat Memlûk Sultanı cerrahi tedaviyi reddetmiştir. Bu hastalık sebebiyle Sultan emirlere, askerlere ve devlet ileri gelenlerine yüksek miktarda para dağıttı. Devlet görevlilerinden maaşı kesilen kadın ve erkeklerin maaşını

27 Bakır veya bronz sikkeye verilen isimdir.

28 Mısırdaki kullanılan bir alan ölçüsüdür. Bu dönemde ortalama 1 feddân 6.368 m<sup>2</sup> bir alanı kapsardı (Hinz, 1990, s. 80).

29 Memlûk Sultanı Şeyh Melikü'l-Müeyyed (1412-1421) döneminde bakır paralar yürürlükten kaldırılıp yerine saf gümüşten yapılan paralar basılmıştı. Basılan gümüş paralar tam ve yarım olmak üzere iki farklı para birimi biçiminde darp edilmiştir. Bu paralardan yarım gümüşlükler çok rağbet görmüş ve yarım gümüş anlamında "Nısf Fıdda" olarak isimlendirilmiştir (Salihoglu, 1994, s. 371).

ödedi. Hastalığı sebebiyle halka da cömert olmaya çalışan Sultan'ın kontrolsüzce yüksek miktarda para sarf etmesi, devlet hazinesinde sıkıntılar meydana getirmiştir. Binaenaleyh bu dönemde Devlet'in değeri düşük yeni para basımına yöneldiği anlaşılmaktadır. Bu yeni değeri düşük paranın 20 yeni fülüsü<sup>27</sup> yarım gümüş para değeriyle işlem görmüştür. Değeri düşük bu paraların piyasaya sürülmesi, pazar sahipleri ile halkın alışverişini gümüş fiyatı ile yeni fülüs fiyatı üzerinden işlem yapmasına yönelmiş, bu da piyasada kargaşaya neden olmuştur. Bunun sonucu olarak dükkanlarda ekmek azalmış, yeni fülüs sebebiyle çarşı ve pazarlardaki dükkanlar kapanmıştır. Bu duruma engel olmak isteyen Sultan Gavri, karpuz ve buğday gibi ürünlerden alınan vergileri kaldırmıştır. Yine bu dönemle ilgili Sultan'ın birtakım mallardan alınan gümrük vergilerini de kaldırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yeni paranın üzerinde yazılı değer üzerinden değil, tartıdaki ağırlığı üzerinden kıymet biçilmesi yönünde ferman yayımlanmıştır. Nihayetinde gözündeki hastalığın iyileşmesi üzerine Kahire'nin içinde dolaşmaya karar veren Sultan Gavri, yeni fülüs sebebiyle halkın tepkisi ile karşılaşmıştır. Halkın bu tepkisine pekâlâ öfkelenen Sultan ise iptal ettiği vergileri tekrar yürürlüğe koymuştur. Bu sırada Recep ayında (Eylül 1513) meydana gelen Nil Nehri'nin taşmasıyla, Gize şehrinde Ümmü Dînâr Barajı yıkılmış ve tarım arazileri zarara uğramıştır. Buna karşın Merkezi yönetim, barajın tamiratı için iktâ sahiplerinden arazilerinin büyüklüğüne göre belirlenen belirli bir meblağı ödemeleri için baskı uygulamıştır. Öyle ki her bir feddânlık<sup>28</sup> arazi sahibi 1.000 dirhem ödemekle yükümlü tutulduğu görülmektedir. Bu miktarların yüksek olması ise arazi sahiplerini zor duruma düşürmüştür (İbn İyâs, 1984a, s. 323-329). Bu sırada Mısır'da fiyatlardan ve yeni paradan kaynaklı tepkiler de artmaya başlamıştır. Yöneticiler ise piyasadaki durumu düzeltmek adına sürekli piyasaya müdahale etmekle birlikte tekrardan mevcut paralar üzerinde düzenlemeye gitmişlerdir. Örneğin Ramazan ayı başlarında (Ekim 1513) paraların değeri üzerinde oynanarak yarım gümüş<sup>29</sup> 12 dirhem üstünde olamayacak

şekilde düzenlenmiştir. Fülüsün değeri ise ağırlığıyla her bir rıtl 2 yarım olarak belirlenmiştir. Pazarlarda da düzenlemeye gidilmiştir. Yapılan düzenlemeye göre<sup>30</sup> 1 Mısır rıtlıyla<sup>31</sup> koyun eti 9 dirhem olurken, sığır etinin rıtl fiyatı ise 6 dirhem olmuştur. Aynı zamanda yağ, peynir ve susam yağı gibi pek çok üründe de fiyatlandırma yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine hicri 919 yılının sonlarında, kaynaklardan anlaşıldığı üzere yöneticilerin yanlış politikalarını sürdürdüğü görülmektedir. Şöyle ki bu dönemde tuz fiyatları yükselmiş, 1 irdeb tuz 800 dirheme satılır hale gelmiştir. Tuz gibi tamamen basit gıdalarda oluşan bu artışlar, İbn İyâs'ın ifadelerinden anlaşıldığı üzere kömürün kantar fiyatında da kendini göstermiştir. Nitekim 1 kantar kömür 8,5 gibi bir miktara ulaşmıştır. Yine İbn İyâs'ın ifadesiyle Süveyş şehrinde gemi inşası için akasya ağacı satışı yasaklanmış, bununla da kalınmayarak insanların şahsi olarak diktiği ağaçlar da kesilmiş ve gemi yapımı için Süveyş'e gönderilmiştir. Hal böyle olunca arz-talep bağlamında kibrit fiyatlarının da yükseldiği anlatılmaktadır. Bunun bir yansıması olarak tarihçi İbn İyâs, kibritin rıtl fiyatının yükselerek 8,5'tan satıldığını zikretmektedir (İbn İyâs, 1984a, s. 338, 355). Kroniklerin anlattıklarına bakılacak olursa hicri 919 senesi tabiri caizse Memlûklerin en uzun yılı olmuş gibi görülmektedir. Kuşkusuz bu yılı zorlaştıran en önemli nedenlerden biri hicri 918 yılındaki hayvan ölümlerinin artması ve tarım arazilerinin yeterince ekilememiş olmasıdır. Üstelik bunu veba gibi tüm ülkeye yayılan bir salgın hastalık takip edince, ülke için tam bir felaketler yılı olmuş olmalıdır.

### **1514/1515 (H 920) Senesi Memlûk Devleti'nde Fiyat Hareketlilikleri**

Kaynaklar incelendiğinde hicri 920 senesi merkezi idarenin yanlış politikaları dışında bir önceki yıllara nispeten daha sakin geçtiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu yılda piyasayı etkileyen faktörlerin yoğunlukla siyasi etkenler olduğu göze çarpmaktadır. Binaenaleyh bu yılın Safer ayında (Mart 1514) Sultan Gavri'nin Süveyş'e gitmek üzere Kahire'den hareket ettiği anlaşılmaktadır. Sultan yolculuğu sırasında Osmanlı Denizcisi Selman Reis ile

karşılaşacağından, pekâlâ şaşalı bir yöneme başvurmuştur. Kaynakların ifadelerinden anlaşılan Sultanın gösterişe yönelmesi, devletin içerisinde bulunduğu ekonomik çöküşü göstermek istemeyişindendi. Anlaşılan o ki, devlet ekonomik bir çöküşün içerisindeyken Gavri, karşı tarafa devletin son derece ekonomik olarak güçlü olduğunun izlenimini vermeye çalışmıştır. Hatta Sultan Süveyş'e giderken yanında 3.000 kadar su dolu kapları da götürmüş, su kaplarının ise yeni olmasından dolayı suyun renginde ve tadında bozulmalar meydana gelmiş, bunun üzerine Sultan Gavri, Kahire'nin muhtesibi olan Zeynî Bereket b. Mûsa'ya Kahire'den develerle su göndermesi için emir göndermiştir. Muhtesip ise Sultan Gavri'nin emrini yerine getirmeye çalışmış fakat bunu gerçekleştirirken de bazı haksız uygulamalara başvurmuştur. Öyle ki suyu ulaştırmak için şehirdeki sakkâların 120 kadar devesini gasp etmiş, bu da şehre suları ulaştıracak develerin azalmasına yol açarak halkın susuzluk çekmesine sebebiyet vermiştir. Şehrin görevlileri su sorununu çözmek için insanlara atlar ve eşekler üzerinde su taşısalar da şehirdeki su sorununu giderememişlerdir. Tarihi kaynaklarda su azlığının piyasada oynamalara neden olduğu tespit edilmektedir. Şöyle ki bu dönemde bir kırba suyun fiyatı 2 yarım gümüş fiyatına çıkmıştır. Yüksek fiyattan su satın almak istemeyen halk ise su ihtiyaçlarını gidermek adına sıhrîc denilen su depolama araçlarına ve su kuyularına yönelmiştir (İbn İyâs, 1984a, s. 363-365). Memlûk Sultanı Gavri'nin Süveyş'ten dönüşünden sonra Kahire'de memlûkler arasında maaş kaynaklı huzursuzluk yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Cemaziyelevvel ayında Sultan'ın askerlere 6 eşrefi dağıtması, Memlûkler arasında memnuniyetsizlik yaratmış ve bu durum yağma söylentilerine neden olmuştur. Söylentiler, tüccarları ellerindeki ürünleri askerlerin muhtemel yağmalamasından korumak için mevcut ürünü saklama eğilimine yönlendirmiştir.

Hicri 920 yılına damga vuran olayların en önemlisi, Sultan Gavri'nin Zilhicce (Şubat 1515) ayında İskenderiye'ye ziyareti olmuştur. Aynı zamanda bu önemli olay bizlere sadece bu yılın bilgisini değil, Memlûk Devleti'nin ekonomik olarak çöküşünün asıl

30 Pazarlarda yapılan düzenlemenin yeni paranın değeri üzerinden mi yoksa eski değeri üzerinden mi yapıldığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

31 Mısır rıtlı farklı dönemlerde değişmekle birlikte 967 gr. ile 300 gr. arasında, ölçtüğü ürünün türüne göre değişiklikler gösteren ölçü birimidir.

Ağırlığı itibarıyla Dımaşk rıtlından farklıdır (Hinz, 1990, s. 35-36).

gerekçesini de vermektedir. Şöyle ki kaynaklardan edinilen bilgilerde, Sultanın İskenderiye’de birkaç bakkal dışında tüm dükkânların kapalı olduğunu ve şehirde genel bir harabiyetin olduğunu gözlemlemesi, vaziyetin ne halde olduğunun apaçık bir yansımasıdır. Bilhassa bir zamanların dünya ticaret yollarındaki önemli limanlarından İskenderiye limanının boş olması, Portekizlilerin dünya ticaret yolunun değişmesinde oynadıkları rolün Mısır’da bıraktığı etkiye işaret eden dikkat çekici bir olaydır. Dönemin çağdaş tarihçisi İbn İyâs ise, İskenderiye’nin bu halde olmasını, şehir naibinin Avrupalı ve Faslı tüccarlara uyguladığı aşırı vergilerin ticaret yollarının değişmesine yol açtığını, bu durumun da şehrin ekonomik olarak çöküşüne yol açtığını söylemektedir. Bunun dışında Sultan Gavri’nin İskenderiye’de bulunduğu sırada şehrin Naibi Hudâberdi’ye bir miktar para vermesi, Naibin kendi memlûkleri arasında hoşnutsuzluk yaratmış ve bu, şehirde askeri bir isyanın patlak vermesine neden olmuştur (İbn İyâs, 1984a, s. 396, 423, 427). Şüphesiz ki bu olaylar, İskenderiye’nin ekonomik ve siyasi çalkantılarla geçen bir dönemini yansıtmaktadır.

Bilâdu’ş-Şam’da ise bu yıl içinde ciddi bir kriz yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte müellif İbn Tûlûn, yalnızca Ramazan Bayramı’nda Dımaşk şehrinde yağ ve sabun fiyatlarının, zeytinden yeterli miktarda yararlanılamaması neticesinde yükseldiğini söylemekte, koyun etinin ise kasaplarda çok olduğundan fiyatının yükselmediğini aktarmaktadır. İbn Tûlûn’un aktardıklarından 1 rıtl koyun etinin 8 dirhem karşılığında satıldığı tespit edilmektedir (İbn Tûlûn, 1998, s. 233).

### **1515/1516 (H.921) Senesi Memlûk Devleti’nde Fiyat Hareketlilikleri**

Bu yıl, Memlûk ülkesinde siyasi nedenlerden kaynaklanan olaylar ve kuraklık, fiyatlarda yoğun bir hareketliliğe sebep olduğu gözlemlenmektedir. Şöyle ki Dımaşk’ta kuru üzüm, elma ve kayısının fiyatı 2-3 dirhem arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Et fiyatlarında ise artış meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi de Dımaşk ve çevresindeki yağmurların az olması sonucu hayvanların yeterince beslenememesidir. Kaynaklardan anladığımız üç ay boyunca rıtl fiyatı 6 dirhem veya 6 dirhem de

altına gerileyen koyun eti fiyatı, tekrardan 1 rıtlı 7 dirhem olacak şekilde işlem gördüğüdür. Kaynaklar net olarak rakam vermese de İbn Tûlûn’un açıklamalarından hububat fiyatlarının da kuraklıktan etkilendiği ve fiyatlarının yükseldiğidir. Ancak bu yükseliş fazla uzun sürmediği görülecektir. Nitekim Cemaziyelevvel ayında (Haziran 1515) et fiyatlarında neredeyse yarı yarıya bir düşüş meydana gelmiştir. Bu düşüşün sebepleriyle ilgili herhangi bir tarihi bilgi bulunmamaktadır. Güncel et fiyatları ise şu şekildedir: Koyun eti fiyatı 4 dirhem iken, keçi eti 3 dirhemdir. Sığır etinde ise son beş yılın en düşük değeri meydana geldiği tespit edilmektedir. Öyle ki sığır etinin fiyatı 2 dirhem seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. Bu verilerden sonra yaklaşık altı aylık bir süreçte et fiyatlarında ciddi bir oynama olmamıştır. Ancak altı ay sonra Zilhicce ayının (Ocak 1516) ortalarında ansızın hayvanlarda bir hastalık vuku bulmuş ve hastalık sebebiyle pek çok hayvan telef olmuştur. Bu sebeple de et fiyatları tekrar yükselmeye başlamıştır (İbn Tûlûn, 1998, s. 308, 311, 316). Dımaşk’ta hayvan ölümleri devam ederken Zilhicce ayında gıda fiyatlarında da artışlar meydana gelmiştir. Buna göre 1 gırâralık buğday 919 senesinden (1513/1514) bu yana, %8,33 oranında bir artış ile 26 eşrefi fiyatına, 1 keylik arpa 70 dirhem fiyatına, 1 keylik nohut ise 90 dirhem fiyatıyla işlem görmüştür. 1 rıtl un fiyatı 6 dirhem seviyelerine yükselirken, pirincin rıtl fiyatı 8 dirhem olmuştur. Tereyağının rıtl fiyatı 3 dirhem, susam yağı ile zeytinyağının rıtlı ise 12 dirheme çıkmıştır. 1 rıtlık peynir 15 dirhemden satılırken, kanberisin<sup>32</sup> 12 dirhemden satıldığı görülmektedir (İbnü’l-Hımsî, 2000, s. 516).

Mısır’da ise bu yıl Memlûk askerlerinin çeşitli gerekçeleri bahane ederek pazarlardaki tüccar ve esnafın mallarını yağmalama olayları ile geçmiştir (İbn İyâs, 1984a, s. 465-467). Bu yıl için Mısır’da herhangi bir fiyat hareketliliklerinden bahsedilmese de askerlerin çarşı ve pazarlardaki menfur faaliyetleri fiyatların artışına sebep olmuş olmalıdır.

### **1516/1517 (H.922) Senesi Memlûk Devleti’nde Fiyat Hareketlilikleri**

Memlûk Devleti’nin bu son yılında siyasi olayların piyasayı derinden etkilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca

32 Ekşi süte verilen isimdir (El-Bustâni, 1876, s. 1763). Bu sütün çökelek yapımında kullanılması muhtemeldir.

devlet ricalinin piyasaya sürekli müdahale ettiği ve madeni paralar üzerinde bir hayli değişikliğe gittiği, askeri sınıfın fiyatlar üzerinde etkisinin bir hayli yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Şöyle ki Muharrem ayı (Şubat 1516) başlarında pazarlardaki fiyat artışları, bir grup Memlûk askerlerini harekete geçirmiş ve dönemin muhtesibi Zeynî Bereket b. Musa'yı öldürmek için sultana sitemde bulunmuştu. Bunun üzerine muhtesibin Memlûk korkusundan pazardaki fiyatlara müdahale ederek düzenlemeye gittiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda fiyat bazlı değişikliğin miktarı zikredilmese de ekmek, un, et, peynir ve daha birçok üründe fiyatlar tekrar belirlendiği kaydedilmektedir. Bu bir yana Muharrem ayındaki fiyatların yükselmesinin ana sebebine bakıldığında, Sultan Selim'in savaş için harekete geçtiği haberinin Sultan Gavrî'ye ulaşması ve Memlûk Sultanı'nın Halep'e sefer kararı almasının halk arasında yayılmasıdır (İbn İyâs, 1984b, s. 7-8). Bu durumun doğurduğu ortamın ise piyasada fiyatları etkilediği anlaşılmaktadır. Sultan Gavrî, sefer öncesi vergi tutarlarında değişiklik yaptığı hatta bazı vergileri kaldırdığı açıkça görülmektedir. Öyle ki eski sultanlar döneminde alışveriş sırasında alıcı ve satıcıdan her bir irdeb için yarım gümüş vergi alınırdı. Bu verginin fiyatı Sultan Gavrî döneminde 3 yarım gümüş olacak şekilde artmıştı. Sultan Gavrî'nin sefer öncesi bu vergiyi kaldırarak çarşı ve pazarlarda bir nevi rahatlama yaratmıştı. Sultan bununla da kalmamış, muhtelif mahsullerden alınan diğer vergileri de kaldırarak pazarlarda fiyatların düşmesinin önünü açmıştır. İbn İyâs, vergiler kaldırılmadan önce her ay hazineye 2.000 dinar, her yıl ise 76.000 dinar para akışı olduğunu ancak bu akışın halka bir fayda sağlamadığını, aksine halkın üzerinde ağır bir yük olduğunu söylemektedir. İbn İyâs'ın bu gözleminin günümüzde hâlen geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Özellikle devletin her ürüne yönelik vergilendirme politikası gütmesi ayrıca mevcut ürünlerdeki vergi tutarını artırması, fiyatları sarahaten yükselttiği gözlemlenmektedir.

Bu konuyla ilgilenen iktisat bilimcileri araştırmalarına devam ededursun, tarihsel olarak Sultan Gavrî'nin vergi iptali uygulamalarının halk üzerinde büyük bir rahatlama ve sevinç yarattığı açıkça anlaşılmaktadır. (İbn İyâs, 1984b, s. 14, 17, 19).

Savaş çanlarının çalmaya başladığı bu dönemlerde Dımaşk'ta da fiyatların yükseldiği saptanmıştır. Şöyle ki 1 rıtl ekmek, 2 dirhemden 3 dirheme çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan geçen yıldaki hayvan ölümleri, bu yılda etkisini göstermeye devam ettiği fark edilmektedir. Nitekim iki yıl öncesinde 8 dirheme alınan dişi koyun eti, %50 artarak 12 dirheme yükselmiştir. Meyve ürünlerinde ise yağmurun çok yağmasından kaynaklı olarak bolluk yaşandığı, bilhassa kayısı ve elma gibi meyvelerde bu bolluk kendini daha da gösterdiği tespit edilmektedir (İbn Tûlûn, 1998, s. 317-318).

Memlûk ülkesinde fiyat hareketliliklerin siyasi olaylardan etkilenmeye devam ettiği bu zamanlarda, siyasi olaylar devletin gündeminde daha da yer almaya başlamıştır. Binâenaleyh Rebiyülevvel ayının 14'ünde (Nisan 1516) Şam Naibi Emir Sîbay (ö. 24 Ağustos 1516) tarafından Sultan Gavrî'ye bir mektup gönderildi. Mektubun içeriğinde Bilâdu's-Şam'da fiyatların yükseldiği ve ziraat ürünlerinden yeterli mahsul elde edilemediği yazıyordu. Bu sebeple Sultan Gavrî'nin Halep seferinden vazgeçmesi tavsiye ediliyordu.<sup>33</sup> Eğer Memlûk topraklarına bir saldırı olursa, misliyle karşılık verebilecek güce sahip olduğu da mektuba eklemişti. Memlûk Sultanı'nın Halep seferinde ısrar edip sefere çıkmasına bakılırsa, Sultan'ın bu mektubu ciddiye almadığı söylenebilir. Zira Sultan seferin Rebiyülahir ayının (4 Mayıs 1516) ilk günü olduğunu ilan etmiştir. Bu haberin Kahire'de duyulması şehirde olumsuz bir havanın oluşmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Öyle ki sefer haberi memlûklerin çarşı ve pazarlarda yağma yapmasına neden olmuştur. Buna karşın şehirde tüccarlar saklanmak zorunda kalmış, pazarlarda ise bazı dükkanlar

33 Emir Sîbay'ın bu mektubu, Memlûk Devleti'nin bozulan ekonomisinin bir sonucu olarak, ülkedeki kıtlık ve aşırı fiyat yüksekliğinin böyle bir sefer için uygun olmadığını açıklaması niteliğindedir. Sultan Gavrî'nin böyle bir seferi gerçekleştirmesi ülke ve bölge için ağır ekonomik sorunlara sebebiyet vereceği kesindi. Bu mektubun dikkat çeken diğer bir kısmı ise Bilâdu's-Şam'daki kıtlık sorunudur. Sultan Gavrî Mısır'ın hazinesini Halep'e kadar götürmüştü ki muhtemelen bunun sebebi bölgedeki kıtlık olmalıdır. Ayrıca Sultan, son derece basit görülen meselelerde dahi askerlerinin isyana yeltendiğini ve yüksek miktarda bahşiş istediğini de pekâlâ biliyordu. Dolayısıyla bölgeye gittiğinde askerlerin böyle bir isyana teşebbüs etmelerinin önünü almak istemiş olmalıdır. Veyahut Sultan, geçtiği bölgelerdeki insanlara hazinenin son derece dolu ve güçlü olduğu izlenimi vermek istemiş olabilir.

kaplanmıştı. Kaynaklar bir grup memlûk birliğinin değirmenlerde kullanılan at, katır ve beygir gibi hayvanları yağmaladığından bahsetmektedir. Ayrıca askerlerin yağma sırasında un ve ekmek gibi gıdaların satılmasına da engel olduğu zikredilmiştir. Bunun nedeni her ne olursa olsun, Sultan Gavri'nin bu kararının şehirde asayiş bozukluğuna sebebiyet verdiği ve piyasada hareketliliğe yol açtığı kesin gibi görülmektedir. Diğer taraftan yağmacı askerlerin akıbeti ne oldu bilinmiyor ancak Memlûk Sultanı'nın sefer hazırlıklarını tamamlayarak Kahire'den ayrıldığı görülmektedir. Sultanın yokluğunda ise Mısır'da yeni çıkartılan paranın tedavüle girdiği fark edilmektedir. Eski para 2 yarım rıtl ağırlığındayken yeni para 1 dirhem<sup>34</sup> ağırlığıyla işleve girdiği saptanmıştır. Piyasada yürürlükte olan bu iki farklı para birimi ise piyasada olumsuz etki yaratmıştır. Şöyle ki insanlar ürünlerini iki farklı fiyat üzerinden almak zorunda kalmış bu ise alışverişte bir çeşit zorluklara yol açmıştır (İbn İyâs, 1984b, s. 26, 28, 52). Memlûk Sultanı'nın yokluğunda Kahire'de bir sorun daha ortaya çıktığı görülmektedir. Memlûk Devleti'nde Kahire'de yol yapımı veya tamir için yolun geçtiği bölgedeki hane sahiplerinden para alınırdı. Ekonomik durumuna göre fakirlerden 1 veya 2 eşrefi alınırken, zengin kesimde ise bu tutar 5 ile 10 eşrefi arasında değişmekteydi. Sultanın yokluğunda bu ödemeler konusunda bazı suiistimler ortaya çıkmış, görevliler yol yapımını bahane ederek halktan zorla para toplamışlardır. Topladıkları bu paraların ise çok azını yol için kullandıkları zikredilmekle birlikte durum devâdâra<sup>35</sup> bildirilince sorumlular cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Memlûk Devleti'nde bu gibi gereksiz uygulamaların, tıpkı artan vergiler gibi halkın alım gücünü düşürdüğü, üstelik bu gibi uygulamaların işletme sahiplerine de uygulanması durumunda, mal sahibinin maliyeti gerekçe göstererek elindeki ürüne ek zam yapacağı, bu ise fiyat hareketliliklerine sebebiyet vereceği kesindir. Kaynaklardan tespit edildiği kadarıyla devletin Recep ayında (Ağustos 1516) tekrardan bir para basımına başvurduğu görülmektedir. Buna ilâveten yarım gümüş paranın, 16 dirhem karşılığı bozdurulması kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Basılan bu paranın ağırlığının hafif olması, paranın ağırlığı üzerinden değil, adedi üzerinden işlem görmesini gerektirmiştir. İşletme

sahiplerinin ise bu dönemde Devlet'in para arzını genişletme uygulamalarına tepki olarak işletmelerini kapatma yoluna gittikleri görülmektedir. Bu ise piyasada temel mal ve hizmetlerin ulaşılmasını zorlaştırmış ve fiyatlarda ciddi bir pahalılık meydana getirmiştir. Öte yandan yönetimin para arzını genişletmeye yönelik bu gibi para politikaları uygulaması, halk ve ticaret erbabı üzerinde ciddi sorunlara yol açmış olmalıdır.

Memlûklerin bu son zamanlarında Sultan Gavri'nin Halep'te bulunduğu Recep ayında (Ağustos 1516), Halep'teki fiyatlar hakkında da veriler bulunmaktadır. Nitekim bu verilere bakıldığında Halep'te de ekonomik krizin etkileri görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde ekmeğin rıtlı, Dımaşk'ta Muharrem ayında (Şubat 1516) satılan fiyatla aynı olduğu görülmektedir. Buna göre bir rıtlı ekmek 3 dirhem, 1 irdeb arpa 27 yarım para, 1 rıtlık peynir 2 yarım para, pekmezin 1 Mısır rıtlı karşılığındaki değeri yarım gümüş para, 1 irdeb buğday fiyatı 2 eşrefi iken, deve yemi 124 dirhem karşılığında satıldığı dikkat çekmektedir. İnsanlar et satın almak istediklerinde ise 1 Mısır rıtlı için 9 dirhem ödedikleri kaynakların naklettiği diğer önemli veriler arasında yer almaktadır (İbn İyâs, 1984b, s. 54, 55, 60, 64, 65).

Memlûk Sultanı'nın Halep'te olduğu bu zamanlarda, fiyatlardaki dalgalanmalara ilâveten devletin bekasını belirleyecek bir vaka meydana gelmiştir. Bu vakanın gerçekleştiği Recep ayının 25. günü (24 Ağustos 1516), Memlûk ordusu ile Osmanlı ordusu Mercidabık'ta karşı karşıya geldi. Ardından Osmanlılar, savaşı kazanarak Memlûk Sultanlığı'nın hazinesini ve önemli şehirlerini ele geçirdi. Sultan Gavri'nin Halep'e getirdiği Memlûk hazineleri ile Halep Kalesi'ndeki içeriği Mushaf, tefsir ve tarih gibi konularda yazılmış değerli kitaplar (Anonim, H.923, TS.MA. d. 9101) Osmanlıların eline geçmiştir (İbn Zümbül, 1998, s. 107). Bir süre sonra da Bilâdu's-Şam'ın en önemli şehirlerinden biri olan Dımaşk şehri Osmanlı hâkimiyetine girdiği görülmektedir. Böylece Memlûklerin 440.000 değerindeki altını Osmanlıların eline geçtiği anlaşılmaktadır (Emecen, 2010, s. 234). Memlûkler açısından hem ticaret hem de tarım ve hayvancılık bakımından önemli bir şehri olan Dımaşk'ın

34 Burci Memlûkler döneminde ağırlığı 1,5 gr. ile 2,00 gr. arasında olan bir ölçü birimi (En-Nevâise, 2005, s. 29).

35 Memlûklerde üst düzey makamlardan biridir. Devâdâr makamında bulunan kimseler sultanın sözlerini bildirmek veya sultana malumatlar sunmak, gelen mektupları sultana sunmak, sultana gelen kimselerle görüşmek ve varsa postalarını sultana iletmek, sultanın ferman ve yazışmalarını onun adına imzalamak gibi görevleri bulunurdu (Es-Süyûti, 1968, s. 131; Uzunçarşılı, 2014, s. 411, 413.).

elden çıkışı, Memlûk Devleti'nin gelir kaynağının kesilmesi açısından tam bir facia yarattığı ortadır. Söyle ki Sultan Gavri'nin tasarrufundaki köylerin 57 kıt'asından 1.600 gırâralık buğday (Eğer 921 yılındaki 26 eşrefi değeri üzerinden satılsa 41.600 eşrefi yapar) ile 1.101 gırâralık arpa (Eğer 921 yılındaki 70 dirhem değeri üzerinden satılsa 926.240,40 dirhem yapar) olmak üzere diğer hububatlarla birlikte toplam 551.564,5 kg hububat devletin önemli gelirleri arasındaydı. Bunun dışında 70.685 sultanın zimmetindeki insanlardan, 54.000 darphaneden,<sup>36</sup> 7.000 eşrefi Yahudi ve Hristiyanlardan, 17.000 eşrefi sâhib-i ayârdan<sup>37</sup> alınmak üzere toplam 148.685 eşrefi de devletin yıllık olarak hazinesine girerdi. Koyun aletlerinden elde edilen gelir 12.162, dükkanlardan elde edilen hasılat ise 1.920 eşrefiydi. Bunların dışında baharat ürünleri üzerinden alınan gümrük vergileri de devlet için önemli bir gelir kaynağıydı. Şam Kalesi'nde tutulan kayda göre devlet, baharat ürünlerinden 25.000 eşrefi gümrük vergisi elde ediyordu (Anonim, H. 923, TS.MA. d. 4905). Ancak bu gelirler Memlûk Devleti'ndeki ekonomik krizi engellemek için yeterli değildi. Aksine artan gümrük vergileri tüccarların bölgeye uğramamasına yol açıyordu (İbn İyâs, 1984b, s. 90). Bununla birlikte Memlûk hazinesinin Osmanlıların eline geçmesi, ardından Dımaşk'ın elden çıkması, Memlûk Devleti'nin ekonomik olarak iflasa sürüklenmesine sebep oldu. Şöyle ki Halep ve Dımaşk dönemin ticaret güzergâhları içerisinde bulunması açısından önemli bir konumdaydı. Şöyle ki her ne kadar Basra'dan Bağdat'a oradan da Dımaşk, Gazze ve Kahire'ye uzanan ticaret yolu, Portekizlilerin etkisiyle önemini kaybetmeye başlasa da Memlûkler için bu yollar hâlâ önemli ticaret gelirlerinden birisiydi. Bu bölgenin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi ve savaştan kaynaklı güvenlik sorunları, Memlûklerin kalan son dönemleri için daha da büyük ekonomik sıkıntılar yarattığı görülmektedir (İbn İyâs, 1984b, s. 96-100).

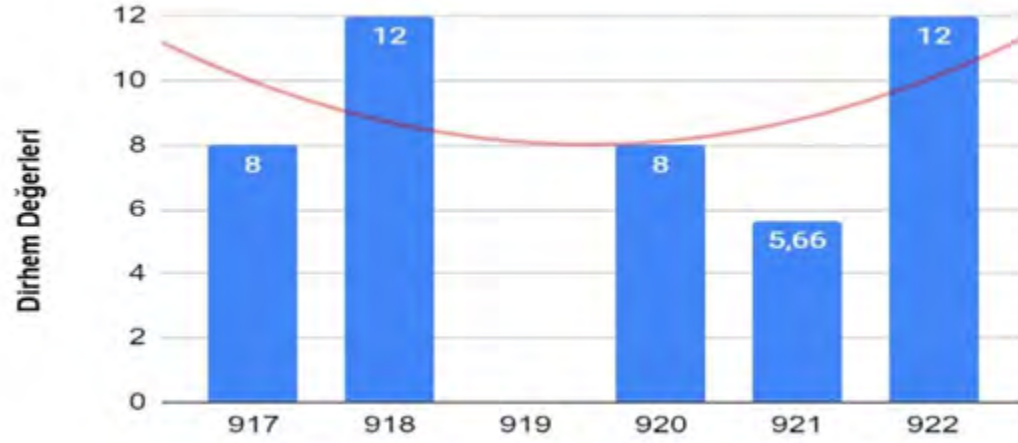
Memlûk Devleti'nin son yıllarındaki siyasi ve iktisadi sıkıntılarının olduğu bu dönemde İbn İyâs'ın gözlemleri, Sultan Gavri dönemindeki zorlukları, devletin içsel

çalkantıları ile maruz kaldığı dışsal baskıları yansıtabilir. Bu bakımdan onun, Gavri dönemiyle ilgili naklettiği şu bilgiler, okuyucuya oldukça faydalı olacaktır:

*Sultan Gavri döneminde, dükkân sahiplerinden aşırı bir kira bedeli alınır. Aylık 2.700 eşrefiye kadar ulaşan bu kira, dükkân sahipleri üzerinde çok ağır bir yük bindiriyordu. Zarar etmek istemeyen dükkân sahipleri mallarını yüksek fiyattan halka satmak zorunda kalıyordu. Bu da fiyatların sürekli yüksek olmasının sebeplerinden. Sultan Gavri'nin yüksek gümrük vergisi politikası, limanları daha da işlevsiz hâle getirdi. Dönemin ticaret merkezlerinden biri olan Cidde Limanı, Hintli tüccarlara uygulanan fahiş gümrük vergisi nedeniyle işlevini yitirdi. Normal fiyatın 10 katı bir gümrük vergisi uygulanınca tüccarlar Cidde'ye uğramadı. Yine İskenderiye ve Dimyat limanlarında da aynı sistem uygulandığında, Avrupalı tüccarlar da çareyi başka yollardan gitmekte gördüler. Bu nedenle devletlerin Mısır'a getirdikleri ürünlerin fiyatları (talebe bağlı olarak) arttı. Ticaret azalınca hâliyle devletin gelirlerinde de bir düşüş meydana geldi. Hazineyi doldurmak isteyen Sultan çareyi hemen hemen her ürüne vergi uygulamakta buldu. Artan vergiler halkın yaşam şartlarını zorlaştırdı. İktâ sahiplerinden yüksek miktarda para alınca, Mısır tarımı geriledi. Şarkıcı kadınlardan vergi alınmaya başlandı. Hayvan tezeği satanlardan vergi alınarak bu vergiden elde edilen meblağ, Memlûk (silah) cephanelerine aktarıldı. Sultan devletin hazinesini bizzat kendisi kontrol etmeye başladı. Hazineye giren ve çıkan onun kontrolündeydi. Müslümanlara hiçbir fayda sağlamayan binalar için hazine sarf ediliyor; duvarları ve tavanları altın ile süsleniyor; Müslümanların hazinesi kontrolsüzce israf ediliyordu. Sultan'a hoş görünmek isteyen eşkiyalar halkın malını çalıyor ve Sultan'a veriyordu. Tüccarlardan Sultan'a borcu olanlar borçlarını ödeyemezse mallarına el koyuluyor hatta hapse bile atılıyorlardı. Sultan Gavri, Halife Müstemsik Billah Yakup'un mallarına dâhi el koymuş ve Halife zor zamanlar geçirmişti. Halktan vergi almak için atadığı kişiler görevlerini istismar ederek kendileri içinde para topluyordu. Bazı anlaşmaların zaman aşımına uğradığı gerekçesiyle Sultan anlaşmaların hükmünü yürürlükten kaldırıyordu. Sultan yargılanmaktan endişe duyuyor; insanlar onun yargı sisteminden razı olmuyordu. (İbn İyâs, 1984b, s. 90, 91).*

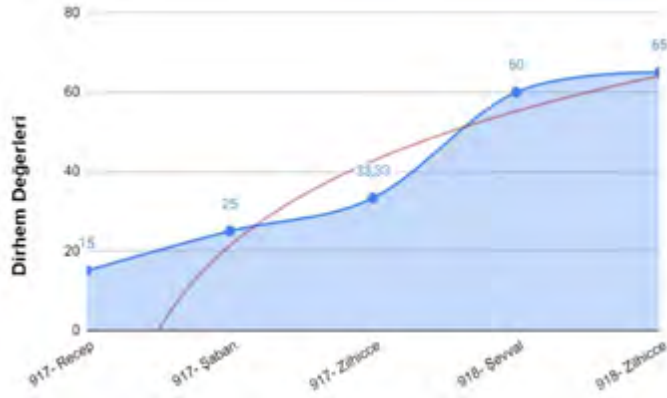
36 Sultan Gavri darphanelerden her ay için belli bir miktarı kendisi için alırdı. Onun döneminde darphanede bazı usulsüzlükler de meydana gelmiştir. Mısır darphanesine atanan kişiler basılan paraların içine değeri düşük madenler katmış, bundan dolayı da eşrefi altının değeri düşmüştür. İbn İyâs'ın da belirttiği üzere eğer 1 eşrefinin içindeki altının ayanı diğer madenlerden ayrıştırılmış olsa, altının değeri 12 yarım gümüş değerinde olurdu. İbn İyâs bu tür yanlış uygulamaların piyasada istikrarsızlığa yol açtığını söylemektedir (İbn İyâs, 1984b, s. 89).

37 Darphanede basılan paraların içindeki madenlerin oranını düzenlemekle görevli kimsedir.

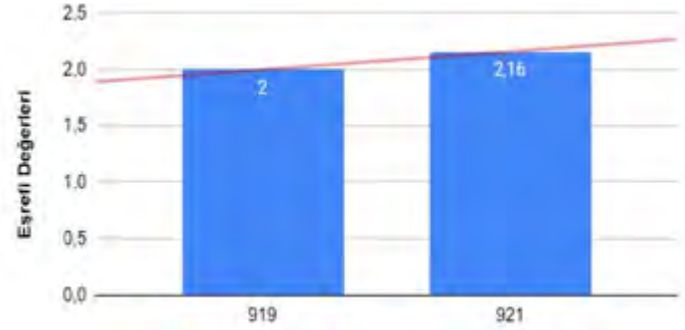


Şekil 1. Yıllara Göre Dımaşk'ta Koyun Eti Fiyatları (Rıtl Cinsinden)<sup>38</sup>

38 Grafikte 919 tarihine ait koyun eti fiyatları ile ilgili bir veri bulunamadığından grafikte boş bırakıldı. 921 yılına ait ise fiyatlarda üç kez (Rıtl fiyatı sene başında 6 dirhemken bir süre sonra 7 dirhem oldu. Cemaziyelevvel ayında ise 4 dirhem oldu) fiyat hareketleri olduğu gözlemlendi. Bu sebeple bu yıldaki fiyatların ortalaması alınarak grafiğe eklenmiştir.



Şekil 2. 917-918 Dımaşk'ta Buğday Fiyatları (Keyl Cinsinden)



Şekil 3. 919- 921 Dımaşk'ta Buğday Fiyatları (Keyl Cinsinden)<sup>39</sup>

39 Şekil 3'teki buğday fiyatları şekil 2'nin devamı olup, bu dönemdeki eşrefi ile dirhem arasındaki değer net olarak bilinemediğinden 917-918 yılları dirhem üzerinden, 919 ve 921 yılları ise eşrefi değerinden olmak üzere iki farklı grafik gösterildi. 920 ve 922 yıllarına ait ise veri bulunamadığından grafiklerde gösterilemedi.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, 1511-1517 yılları arasındaki Memlûk Devleti'nde fiyat hareketliliklerini detaylı bir şekilde ele alarak çeşitli önemli sonuçlara ulaşmıştır. Analizlerimiz bu dönemde fiyatlarda görülen dalgalanmaların, dahili ve harici faktörlerden etkilendiğini göstermiştir. Binaenaleyh hicrî 917, 919 ve 922 yıllarında devletin sürekli piyasaya müdahale etmesi sonucu, bu müdahalenin olumsuz etkileri gözlemlenirken, aynı dönemler içinde 917 ile 919 yıllarında salgın hastalıkların ülkede bir hareketliliğe sebep olduğu anlaşılmaktadır. 920 yılında coğrafi keşiflerin Memlûk Devleti ekonomisine ağır bir darbe vurduğu fark edilmekte, 918 yılında ise bölgesel etkenlerin piyasayı etkilediği gözlemlenmektedir. 921 yılında ise Memlûk Devleti'nde askeri isyanlar ve bölgesel iklim sorunları etkisini göstermekle birlikte, enflasyonun yüksek bir seyir izlediği tespit edilmiştir. Bu dönemdeki ekonomik unsurlar, devlet müdahaleleri ve dış etkenlerle birlikte tabii felaketlerin etkileşimi Memlûk ülkesinde karmaşık bir durum oluşturmuştur. Bu karmaşık durum, ekonominin dalgalanmasına ve fiyatların sürekli değişim göstermesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmanlı hakimiyeti öncesinde Memlûk Devleti'nde büyük bir ekonomik kriz olduğu tespit edilmektedir.

Genel olarak miladi 1511-1517 (h. 917-922) yıllarındaki 6 yıllık evrenin fiyat hareketliliklerinin, coğrafi keşiflerin etkisi, yöneticilerin yanlış ekonomi politikaları, askeri ayaklanmaların yarattığı belirsizlikler, insan ve hayvanlarda meydana gelen veba salgınları, arz-talep ilişkisi ve bölgesel etkenler gibi çeşitli faktörlerden fiyatların etkilendiği saptanmıştır.

Öneri: Araştırmamız fiyat istikrarının siyasi ve içtimai alanlarda önemli bir etkisinin olduğunu vurguluyor. Gelecekteki çalışmalarda, fiyat hareketlilikleri üzerine daha fazla odaklanmak, toplumun devlete olan bağlılığını ve potansiyel isyanlar üzerindeki etkilerini daha derinlemesine anlamamıza katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, ekonomik istikrarın toplum üzerindeki etkilerini anlamak ve gerekli tedbirleri almak, siyasi ve sosyal karar alıcıları için önemli olacaktır. Ayrıca 1517 tarihi sonrası Bilâdu'ş-Şam ve Mısır içindeki fiyat hareketliliklerine odaklanan gelecekteki çalışmalar, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki iktisadi faaliyetlerinin fiyat istikrarını ne şekilde etkilediğini inceleyebilir. Bu bakımdan şöyle bir soru sormak yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye hâkim olmasının ardından söz konusu bölgelerde ekonomik istikrar ne ölçüde sağlanmıştır?



## KAYNAKLAR

### Arşiv Vesikaları:

Anonim. (H. 923). *Yavuz Sultan Selim'in Suriye'yi işgalinde, Haleb Kalesi'nde mevcut olup hazineye konulması uygun görülen mushaflarla, diğer kıymetli kitapların isimlerini havi kitap listesi.* TS.MA. d. 9101.

Anonim. (H. 923). *Yavuz Sultan Selim'in Şam'ı feth ettiği zaman Şam Kalesi'nde bulunan nakit ve zahireler miktarı.* TS.MA. d. 4905.

### Yazma Eserler:

Al-Ğaurî, Qānşüh. (b.t.). *Osmanische Sammelhandschrift.* Staatsbibliothek zu Berlin. Ms. Or. Oct. No. 3744.

Cüdebe Kansu Gavri, E. S. (b.t.). *Tuhfetü'l-Memlûk ve 'umdetü'l-mulûk.* Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih Koleksiyonu. No. 03465.

El-Ensârî, Z. M. A. (b.t.). *Tuhfetü'r-rağibîn fi beyâni emri't-tavâ'in.* Câmî'atü'l-Melik Suud. Raf No. e. t / 213.6. No. 3113z.

Eş-Şerif Eş-Şeşterî, A. A. (b.t.). *'Umdetü'l-etbâi fi def'i't-taün ve'l-vebâ.* Bibliothèque Nationale de France. Gallica. No. Arabe 3019.

Hadîdî. (b.t.). *Tevârih-i Âl-i Osman (manzûm).* Süleymaniye Kütüphanesi. Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu. No. V3449.

İbn İyâs. (H. 928). *Bedâi'u'z-zuhûr fi vekâi'i'd-duhûr.* Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih Koleksiyonu. No. 04199.

Kansuh el-Guri. (b.t.). *Muvaşşahât.* Süleymaniye Kütüphanesi. Ayasofya Koleksiyonu. No. 02047-002.

### Kitap ve Makaleler:

Abdülhay, İ. 'A. A. (2022). İsrû'l-avâmîli'l-beşerîyyeti fi tedehvuri'z-zirâ'ati'l-Mısıriyyeti evâhiru 'asru Selâtîni'l-Memâliki'l-Cerâkise. *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâbi Baknâ,* 31(55). [10.21608/qarts.2023.179216.1566](https://doi.org/10.21608/qarts.2023.179216.1566)

Ağır, A. M. (2015). *Memlûklarda ticaret.* Çizgi Kitabevi.

Akkuş, Y. F. (2015). İskenderiye'de Venedik ticareti, konsolosları ve Fondaco'su. *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi,* 2(2), 19-36.

Aksoy, E. ve Özkul, İ. A. (1997). Sığır vebası hastalığının histolojik immunoperoksidaz yöntemiyle tanısı üzerine çalışmalar. *Etlik Veteriner Mikrobiyoloji Dergisi,* 9(1), 1-21. [https://](https://doi.org/10.1501/9789953901111)

[dergipark.org.tr/tr/pub/evmd/issue/61428/917733](https://dergipark.org.tr/tr/pub/evmd/issue/61428/917733)

Anonim, (1895). *Hasru'l-lisâs 'an nekebâti's-Şâm.*

Ayaz, F. Y. (2019). Karânisa. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (EK-2, 25). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aşûr, A. F. (1976). *'Asru'l-Memâlikî fi'l-Mısri ve's-Şâm.* Dâru'l-Nehdatu'l-'Arabiyye.

Bahr, M. A. (1999). *El-Karyetü'l-Mısıriyyetü fi 'asri Selâtîni'l-Memâlik.* Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-'Âmmetü li'l-Kitâb.

Bedûr, M. G. M. (2016). *Et-Târîhu'l-iktisâdi li'd-Devleti'l-Memlûkiyyeti (1517-1250).* [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yermuk Üniversitesi].

Bostan, İ. (2009). Selman Reis. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (C 36, 444-446). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çetin, A. (2004). Selçuklu Teşkilâtı'nın Memlûklere tesiri. *BELLETEREN,* 68(251), 105-130.

Çetin, A. (2000). Memlûklerin gerilemesinin iktisadi sebeplerine bir bakış. *Afyon Kocatepe Ün. Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(1), 132-144.

Ebu'l-Fidâ. (1840). *Takvîmu'l-buldân.* Dâru Sâdir.

El-Bustânî, P. (1867). Kanberîs. *Kitâbu muhid el-muhid.* (C 2, 1763).

Emecen, F. M. (2010). *Yavuz Sultan Selim.* Yitik Hazine Yayınları.

En-Nehrevâlî. (1968). *Berku'l-Yemâni,* Dâru'l-Yemâmeti li'l-Bahsi ve't-Tercümeti ve'n-Neşr.

En-Nevafî'a, A. M. M. (2017). *İsrû'd-Devleti'l-Memlûkiyyeti's-Sâniyyeti fi'l-hayâti's-siyâsiyyeti ve'l-ictimâ'iyyeti ve'l-iktisâdiyyeti ve's-sekâfiyyeti fi Bilâdi's-Şam (h.784-923 = m.1382-1517).* [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ümmü Dermân Üniversitesi].

En-Nevâsiye, K. A. M. (2005). *Zeyfu'n-nukûd fi 'asri Devleti'l-Memâliki'l-Burciyye (1383-1517 / 784-922).* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mü'teh Üniversitesi].

Es-Seyyid, S. M. (1997). Hasekiyye. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (C 16, 373-374). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Es-Süyûtî, C. (1968). *Hüsni'l-muhâdara fi târihi Mısır ve'l-Kahire* (Cilt 2). Dâru İhyâu'l-Kütübî'l-'Arabîyye.
- Es-Süyûtî, C. (1985). *İtmâmü'd-dirâye li kurrâi'n-nikâye*. Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye.
- Gökhan, İ (1998). *13. ve 14. yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de krizler, kılıklar ve vebalar*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi].
- Hinz, W. (1990). *İslam'da ölçü sistemleri*. (Acar Sevim, çev.), Marmara Üniversitesi Yayınları.
- İbn İyâs. (1984a). *Bedâi'u'z-zühûr fi vekâi'i'd-dühûr*. (Cilt 4). Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmmetü li'l-Kitâb.
- İbn İyâs. (1984b). *Bedâi'u'z-zühûr fi vekâi'i'd-dühûr*. (Cilt 5). Kahire: Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmmetü li'l-Kitâb.
- İbn Şâhîn. (1892). *Zübdetü keşfu'l-Memâlik ve beyâni't-turuki ve'l-mesâlik*. Matba'atu'l-Cumhuriyye.
- İbn Tûlûn. (1978). *İ'lâmu'l-verâ bi men vullîye nâiben min el-Etrâki bi Dimaşki's-Şâmi'l-kübrâ*. Matba'atu Câmi'atu 'Aynu's-Şems.
- İbn Tûlûn. (1998). *Mufâkehetü'l-hillân fi havâdisi'z-zamân*. Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye.
- İbn Zünbül. (1998). *Âhiretü'l-Memâlik*. Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmmetü li'l-Kitâb.
- İbnü'l-Hımsî. (2000). *Havâdisü'z-zamân ve vefeyyâtü's-suyûhi ve'l-akrân*. Dâru'n-Nefâis.
- İbnü's-Şihne. (1994). *Ed-dürü'l-müntehab fi târihi memleketi Halep*. Dâru'l-Kütübü'l-'Arabî Suriye.
- İnan, S. G. (2023). *Portekiz'in Hint sularına yayılması ve Doğu Akdeniz ticaretine etkileri*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Kalkaşendi. (1914). *Subhu'l-'Aşâ*. (Cilt 4). Dâru'l-Kütübü'l-Hidiviyye.
- Kallek, C. (1998). Hisbe. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (C 18, 133-134). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kallek, C. (2020). Müd. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (C 31, 455-457). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kasım, K. A. (1978). *En-Nîl fi müctemi'i'l-Mısri fi 'asri Selâtini'l-Memâlik*. Dâru'l-Ma'arif.
- Keleş, B. (2011). Selçuklu Medreseleri ile Memlûk Medreselerine genel bir bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 190, 195-207.
- Keleş, B. (2018). *Bahrî Memlûklerde iktisadî ve ticari hayat 1250-1382*. Siyer Yayınevi.
- Koprıman, K. Y. (2002). Mısır Memlukleri (1250-1517). *Türkler Ansiklopedisi*, (5, 166-216). Yeni Türkiye Yayınları.
- Kürd Ali, M. (1983). *Hıttatu's-Şam* (Cilt 4). Mektebetü'n-Nûrî.
- Mortel, R. T. (2000). Memlûkler devrinde Mekke'de fiyatlar (S. Kızıltoprak, çev.). *BELLETTEN*, 64(240), 599-646.
- Mustafa, M. V. (2017). Er-Ru'yetü'l'mefâhimîyyetü li'l-ğalâi ve'l-ezmeti el-ğazâiyetü fi Mısır 'asri Selâtine'l-Memâlik h. 648-923 (1250-1517), *Havliyyetü Siminâr Et-Târih El-İslâmî ve'l-Vesît*, (5), 255-296. 10.21608/HSEW.2016.164244
- Nüveyrî. (2004). *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb* (Cilt 8). Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye.
- Orhonlu, C. (1974). *Osmanlı İmparatorluğu'nun güney siyaseti Habeş Eyaleti*. Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Sahillioğlu, H. (1994). Dirhem. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (C 9, 368-371). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sağlam, A. (2023). Selçuklu'dan Memlûk Türk Devletine toprak rejimine dair değerlendirmeler ve tespitler. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 55-81. <https://doi.org/10.48120/oad.1199371>
- Sağlam, A. (2021). *Memlûklerde toprak yönetimi iktâ*, Yeditepe Yayınevi.
- Sakin, S. ve Deveci, C. (1997). Ortadoğu kavramı ve sınırları üzerine bir değerlendirme. *History Studies*, (2), 281-293.
- Salih, M. E. (1981). Ticâratü'l-Bahrü'l-Ahmâr fi 'asri'l-Memâlikî'l-Cerâkise. *Dâratü'l-Melik Abdülaziz*, 6(2), 125-146. <http://search.mandumah.com/Record/130703>
- Tarhan, İ. A. (1960). *Mısır fi 'asri Devletü'l-Memâlikî'l-Cerâkise (1382-1517)*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye.
- Tunçdilek, N. (1971). *Güneybatı Asya*. İstanbul Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına medhal: Türk Tarih Kurumu.*

Yâkût El-Hamevi. (1977). *Mu‘cemu’l-buldân.* Dâru Sâdır.

Yiğit, İ. (2004). Memlükler. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (C 29, 90-97). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

**ÇEVİRİM İÇİ PLANSIZ SATIN ALMA  
DAVRANIŞI ÜZERİNDE DUYGU  
DURUMUNUN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER  
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

AN EVALUATION OF THE IMPACT OF  
EMOTIONAL STATES ON UNPLANNED  
ONLINE PURCHASING BEHAVIOR WITHIN THE  
FRAMEWORK OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

Emel SARITAŞ, Süleyman BARUTÇU

34

# ÇEVİRİM İÇİ PLANSIZ SATIN ALMA DAVRANIŞI ÜZERİNDE DUYGU DURUMUNUN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

## AN EVALUATION OF THE IMPACT OF EMOTIONAL STATES ON UNPLANNED ONLINE PURCHASING BEHAVIOR WITHIN THE FRAMEWORK OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

Emel SARITAŞ<sup>1</sup>, Süleyman BARUTÇU<sup>2</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Çevrimiçi Plansız Satın alma,  
Plansız Satın alma,  
Duygu Durumu,  
Pozitif Duygu Durumu,  
Negatif Duygu Durumu.

### Keywords:

Online Unplanned Buying,  
Unplanned Buying,  
Mood,  
Positive Mood,  
Negative Mood.

<sup>1</sup> Öğr.Gör.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İletişim Fakültesi, emels@pau.edu.tr, ORCID 0009-0009-9844-6134

<sup>2</sup> Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sbarutcu@edu.tr, ORCID 0000-0003-3898-0588

Alıntılanmak için/Cite as: Saritaş E. ve Barutçu S., (2024). Çevrim İçi Plansız Satın Alma Davranışı Üzerinde Duygu Durumunun Demografik Değişkenler Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 109-128

### ÖZ

Gelişen teknoloji ile birlikte İnternet tabanlı platformların ve çeşitli çevrim içi uygulamaların gelişmesiyle tüketici davranışlarında da değişimler yaşanmaktadır. Satın alma eyleminin önemli ölçüde çevrim içi ortamlara taşındığı günümüzde, satın alma sürecine etki eden her türlü unsur değerlendirme konusu olmaktadır. Diğer yandan günlük hayatın içinde alınan birçok kararın üzerinde bireyin içinde bulunduğu duygular ve duygu durumları önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, bireylerin günlük hayatlarının önemli bir kısmı farklı duygu ve duygu durumları tarafından şekillendirilmekte; davranışların biçimlendirilmesinde ve karar verme süreçlerinde, duygu ve duygu durumu önemli yönlendiricilerden biri olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda bireyin duyguları ile negatif ve pozitif duygu durumlarının çevrim içi satın almaları ne ölçüde şekillendirdiği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada bireylerin duygu ve duygu durumlarının kavramsal olarak farkları ve bu kavramların önemi, çevrim içi plansız satın alma faaliyetlerini ne derecede etkilediği ve bireylerin demografik özelliklerine göre duygu durumlarının farklılaşp farklılaşmadığı sorularına cevap vermeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde çevrim içi satış hedefi olan şirketlere/mağazalara önerilerde bulunulmuştur.

### ABSTRACT

With the advancement of technology and the development of Internet-based platforms and various online applications, changes in consumer behavior are also occurring. In today's world where the act of purchasing has significantly shifted to online environments, all kinds of factors that affect the purchasing process becomes a subject of evaluation. On the other hand, the emotions and emotional states of the individual have a significant impact on many decisions taken in daily life. For this reason, a significant part of individuals' daily lives is shaped by different emotions and emotional states; It is accepted that emotions and emotional state are important guides in shaping behaviors and decision-making processes. In this context, a critical question arises regarding the extent to which individual's emotions and negative and positive emotional states shape online purchases. This study seeks to answer questions regarding the conceptual differences between emotions and emotional states, the importance of these concepts, the extent to which they influence unplanned online purchasing activities, and whether emotional states vary according to individuals' demographic characteristics. Within the framework of the findings, recommendations have been made to companies/stores online sales.

## GİRİŞ

İnsan davranışları; bireyin içinde bulunduğu koşullara bağımlı olduğu kadar bireyin duyguları tarafından da şekillendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında tüketici davranışları da dinamik, sürekli değişen ve kendi kurallarını güncelleyen bir bilim dalı olduğu kabul görmektedir. Bu çerçevede tüketici davranışları içinde yer alan, önemli bir tüketim şekli olarak değerlendirilen plansız satın alma kavramı ve plansız satın almayı etkileyen faktörlerin incelendiği birçok çalışmanın varlığı bilinmektedir. Bu araştırmalarda; plansız anlık satın almaların tüm satın almaların önemli bir yüzdesini oluşturduğu, çevrimiçi alışveriş ortamının fiziksel alışveriş ortamlarına göre anlık harcamalara daha elverişli olduğunu, tüketicilerin sıklıkla anlık satın alımlar yaptığı bilgisiyile donanmış perakendecilerin/e-perakendecilerin, tüketicilerin anlık satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerle daha fazla ilgilendiği belirlenmiştir (Amos vd., 2014; Haider vd., 2022). Plansız satın alım faaliyetlerini etkileyen faktörlerden biri de tüketicilerin duygu durumlarıdır. Literatür incelendiğinde duygu ve duygu durum kavramları için net bir ayrım yapılamadığı görülmektedir. Duygu, duygu durumu ve ruh hali kavramları birçok araştırmada birbiri yerine kullanılırken, araştırmamız açısından duygu, duygu durumu birbirinden farklı kavramlardır (Bagozzi vd., 1999; Tecer, 2015; Tosun vd., 2019). Duygular; genel olarak fizyolojik ve bilişsel öğelere sahip, hızlı bir şekilde oluşan ve sona eren ve davranışı şekillendiren duyumlardır. Duygu durumu ise; yaygın, uzun süreli olan ve belirginleşmesi halinde kişinin davranışlarını ve dünyayı algılayış biçimini etkileyen duyguların bileşimidir (Tecer, 2015). Bu noktada, Türkiye'deki tüketicilerin plansız çevrim içi satın alımlarında duygu ve duygu durumlarının etkisinin analiz edilmesi önemlidir. Çalışma kapsamında duygu ve duygu durum kavramları ele alınarak, yapılan çalışmalar değerlendirilmiş ve duygu durum kavramı üzerinde araştırmanın uygulaması yapılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın amaçları da; (1) tüketicilerin plansız satın alma davranışını etkileyen faktörler içinde duygu ve duygu durumunun önemini ve etkisini ortaya koymak, (2) çevrim içi bilişsel ve duygusal plansız satın alımları bireyin negatif veya pozitif duygu durumları çerçevesinde değerlendirmek ve (3) pozitif ve negatif duygu durumlarına göre plansız

çevrimiçi alışveriş yapma potansiyeli en yüksek olan tüketicilerin demografik özelliklerini belirlemek olarak sıralanabilir. Çalışmanın kavramsal analiz bölümünde çevrim içi plansız satın alım, duygu ve duygu durumu konuları açıklanmış, araştırma bölümünde ise 391 kişiden elde edilen anket verileri üzerinden tanımlayıcı araştırma sonuçları değerlendirilmiştir.

## KAVRAMSAL ÇERÇEVE

### Duygu ve Duygu Durumu

Tüketicilerin plansız satın alma davranışını etkileyen faktörlerden birisi de tüketicilerin duygu ve duygu durumlarıdır (Madhavaram ve Laverie, 2004; Huang ve Kuo, 2012; Chi ve Chen, 2019). Duygu ve duygu durum kavramlarına bakıldığında, literatürde kesin bir ayrımın var olmadığı ve birçok çalışmada her iki kavramında iç içe geçmiş şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bagozzi vd., (1999) hem tüketicilerin hem de yöneticilerin eylemlerinin merkezinde yer alan duyguları, olayların değerlendirilmesinden veya kişinin kendi düşüncelerinden kaynaklanan zihinsel hazır olma durumları olarak tanımlamış ve duyguların (emotions) duygulanımlardan (affect), duygu durumlarından/ruh hallerinden (moods) ve tutumlardan (attitudes) farklılaştığı yönleri analiz etmişlerdir. Bagozzi vd., (1999) duygulanım kavramını; duygular, duygu durumları ve tutumlar dahil olmak üzere bir dizi daha spesifik zihinsel süreç için bir şemsiye kavram olarak tanımlamış ve duygulanımın, başlı başına belirli bir psikolojik süreçten ziyade, zihinsel hissetme süreçleri için genel bir kategori olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde, Bagozzi vd., (1999) bir duygu ile duygu durumu arasındaki çizgiyi çizmenin çok zor olduğunu, ancak geleneksel olarak bir ruh halinin bir duygudan daha uzun süreli, birkaç saatten birkaç güne kadar devam eden bir durum olması ve duygunun bir nesneye yönelik olarak kasıtlı iken duygu durumunun ise genellikle bir nesneye yönelik kasıtlı olmadan dağınık bir zihinsel durumu ifade etmesinden dolayı ayrıştığını ifade etmişlerdir. Ancak, Godovykh ve Tasci (2020) deneyimin dört temel bileşeninden biri olan duygulanımın, farklı çalışmalarda duygulanım, his, hisler, duygular, duygusal durumlar ve ruh hali/duygu durumu gibi terminolojiyle açıklandığını işaret

etmişlerdir. Duygu ile ilgili birçok kuram geliştirilmesine rağmen sınırlı alanlarda fikir birliğine varılmış olması (Zentner ve Eorola, 2011) nedeni ile standart kalıplaşmış bir tanımının yapılması zorlaşmaktadır (Russell, 2003). Literatürde ortak bir çerçeve çizilerek bazı tanımlamalara gidildiği görülmektedir. Buna göre duygu; olayların veya düşüncelerin bilişsel değerlendirmelerinden kaynaklanan zihinsel bir hazır olma durumu olarak tanımlanmakta ve duyguya sahip olan kişi için anlamına bağlı olarak, duyguyu onaylamak veya onunla başa çıkmak için belirli eylemlerle fiziksel olarak (jestlerle, duruşta, yüz hatlarıyla) sonuçlanabilmektedir (Bagozzi vd., 1999). Önemli çevresel değişikliklere görece olarak kısa ve yoğun duygusal tepkiler göstermek yolu ile duyguların ortaya çıktığı; bileşenlerinin ise altı aşamada olmak üzere bilişsel değerlendirme, hissetme, fizyolojik tepki, ifade, hareket eğilimi ve düzenleme olduğu ifade edilmektedir (Scherer, 2000). Duygu pozitif ve negatif duygular olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Pozitif duygu, genel olarak hoşluk hissi veren duygular olarak açıklanırken (Diener vd., 1997); bireyin, diğer insanlara ve aktivitelere olumlu tepkisini ve genel olumlu ruh halini içermektedir (Diener, 2006). Zevk, umut, kendine güven, şefkat, gurur duyma pozitif duyguya örnek olarak verilebilir. Negatif duygular ise korku, suçluluk, üzüntü, kızgınlık, utanma, kaygı gibi duyguları içermektedir (Diener vd., 2003). Negatif duyguların yüksek olması, bireyin kendini “kötü” hissettiği, memnuniyetsizliğinin yüksek olduğu; pozitif duyguların yüksek olması ise, bireyin kendini “iyi” hissettiği, çevreyle olumlu ilişki içerisinde olduğu bilgisini sunmaktadır (Crowford ve Henry, 2004). Duygu durumu ise, genel olarak düşük yoğunluklu, yaygın ve görece kalıcı, belirgin bir öncül nedeni olmayan ve bu nedenle çok az bilişsel içerik (örneğin iyi hissetmek veya kötü hissetmek) düzeyinde tanımlanmaktadır (Fosgas, 1992). Bireyin pozitif ya da negatif duygu durumu içinde olması bireyin zihinsel faaliyetlerini etkilemektedir. Özellikle öğrenme, bilgiyi işleme, bilgiyi geri çağırma ve bilgiyi değerlendirme işlevleri üzerinde önemli etkisi olduğu bilinmektedir. Öğrenilen bilgiyi kodlama sürecinde, duygu durumu negatif kişilerin olumsuz noktalara, duygu durumu pozitif kişilerin ise olumlu noktalara daha fazla odaklandığı görülmüş; ayrıca duygu durumu değişimlenen

bireyler üzerinde yapılan çalışmalarda duygu durumu pozitif bireylerin, öğrendikleri pozitif kelimeleri duygu durumu negatif ya da nötr kişilerden daha yüksek oranda hatırladıkları görülmüştür. Negatif duygu durumuna sahip bireyler, bilgiyi daha detaylı şekilde işlerler ve dış çevrelerini daha doğru analiz ederek daha doğru yargılara varırlar (Forgas, 2013; Tripathi, 2015). Pozitif duygu durumu, bireylerin kendi olumlu düşüncelerine yoğunlaşmaları nedeniyle dikkatlerini dağıtabilmekte, bilinçaltından kaynaklanan tepkiler vermelerine ve daha yaratıcı düşünebilmekle birlikte daha düşük doğrulukta kararlar almalarına yol açabilmektedir (Forgas, 2013; Tripathi, 2015). Aynı zamanda duygu durumu hazcı güdülerini tetiklemekte ve davranışsal tercihler ruh halinden etkilenmektedir. Duygu durumu, bireylerin entelektüel işleme ve hedonik güdülerini etkiledikçe, alışveriş yapanların davranışlarını harekete geçiren eylemler başlatmaktadır (Karimi ve Liu, 2020).

Hem duygu hem de duygu durumları, tüketicilerin alışveriş davranışlarının önemli bir yansıması olarak kabul edilmekte (Bahrainizad ve Rajabi, 2018; Kaltcheva ve Weitz, 2006; Trotzke vd., 2020) ve bu nedenle, tüketici satın alma davranışı incelemelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Pazarlama alanında duygu durumu; spesifik ürünlerin kullanımı (Holbrook vd., 1984), hizmetler (Oliver 1994) ve genel tüketim üzerinde etkisi (Richins vd., 1992) gibi konular kapsamında incelendiği görülmektedir. Olumlu ve olumsuz duygu durumları plansız satın almanın etkenlerinden biri olabilmektedir (Youn ve Feber, 2000:181). Olumlu duygu durumu sahip tüketicilerin daha fazla harcama yaptıkları (Murray vd., 2010; Spies vd., 1997), olumlu ruh halini, olumsuz ruh halinden daha fazla anlık satın almaya neden olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle duygu durumu tüketicilerin pazarlama faaliyetlerine yönelik davranış ve tepkisini etkileyebilmektedir (Faber ve Christenson, 1996; Schiffman ve Kanuk, 2004).

Madhavaram ve Laverie (2004) ise insanların kendilerini iyi hissettiklerinde çevrimiçi alışveriş yapmaya daha istekli olduğunu, Huang ve Kuo (2012) tüketicinin duygularının çevrimiçi alışveriş kararlarında plansız alışveriş yapmasını etkilediği ve çevrimiçi satın almalarda duyguların tetiklediği plansız bir satın almanın varlığını ortaya koymuş, Chi ve Chen (2019) moda mağazalarında

duyguların tüketicileri satın almaya motive etmede çok önemli bir rol oynadığı, rekabetçi fiyatlar ile keyifli ve unutulmaz mağaza içi alışveriş deneyimleri sunan moda mağazalarının tüketicilere başlangıçta satın almayı planladıkları ürünleri satın almaya daha fazla yönlendirdiğini ifade etmişlerdir. Yapılan araştırmaların da gösterdiği üzere duygu ve duygu durumu kavramları tüketici davranışlarında önemli bir çalışma alanı olarak değerlendirilmiş ve satın alma karar mekanizmasında önemli bir yönlendirici etki oluşturduğu ortaya konmuştur.

### **Plansız Satın Alma**

Plansız satın alma kavramı 1950’li yıllardan itibaren literatürde yerini aldığı görülmektedir. Yapılan tanımlara bakıldığında Odabaşı ve Barış (2002) herhangi bir plana dayanmadan, bir anda ortaya çıkan bir güdünün sonunda gerçekleştirilen satın almalar, Rook (1998) kişinin şiddetli bir dürtü ile bir ürüne anında sahip olma isteği ve Piran (1993) belirli bir uyarana maruz kalma sonucunda anlık karar vermeye dayanan ve duygusal bir reaksiyon olarak yapılan satın alımlar olarak tanımlamışlardır. Beatt ve Ferrell’e (1998) göre, plansız satın almada, tüketici belirli bir ihtiyacı karşılamak veya belirli bir ürün kategorisini satın almak gibi satın alma öncesi belirlenmiş bir niyet taşımamaktadır. Weinberg ve Gottwald’e göre ise, plansız satın alma, gerçek anlamda sonuca ulaşan ve planlanan satın almalar arasındaki duygusal bir çatışmayla ortaya çıkmakta olduğunu ifade etmektedir (Weinberg ve Gottwald, 1982 akt: Park ve Lennon, 2006). Youn ve Faber (2000) plansız satın alımlar üzerinde iç ve dış faktörlerin etkili olduğunu ifade etmektedir. İç faktörler; tüketicilerin ruh halleri duyguları ve kişilik özelliklerini ifade ederken, dış faktörler ise sosyo-ekonomik, demografik, ürün ile ilgili hususları kapsamaktadır. Özellikle tüketicilerin ruh halinin plansız satın alma üzerinde etkili olduğunu ifade eden birçok çalışma mevcuttur. Örneğin, Sneath vd., (2009) anlık satın almanın bireyin depresyonu nedeniyle tetiklenebileceği ve ruh halini iyileştirme amacıyla anlık satın almaya yönelebildiğini ifade ederken Verplanken ve Herabadi (2001) çalışmalarında genellikle olumsuz psikolojik durumlardan kaçmak isteyen kişileri anlık satın alma ile ilişkilendiren sonuçlara ulaşmıştır.

Bireylerin moral yükselmesi, adrenalin yükselmesi gibi

çabuk oluşan bir duygu ile satın almaya yönelmekte (Bawley ve Nancarrow, 1998), bu tür satın alma tüketicinin çoğunlukla duygusal tepkileri sonucu oluşmaktadır. Bu tür satın almada duygusal ve bilişsel tetikleyici olmak üzere iki boyutta ele alınmış olup duygusal boyutta; duyular, hisler, ruh hali, dürtü gibi durumlar yer alırken; bilişsel boyutta geleceği düşünmeden anlık olarak harekete geçme, bilişsel düşünmeme ve satın almayı planlamama durumlarını ifade etmektedir.

Tüketiciler ürün hakkında elde edeceği yarardan ziyade satın alma sırasında yaşadığı zevk ve eğlenceye odaklandığı (Hirschman ve Holbrook, 1982) bu tür satın alımların tüketici kaynaklı gelişen bir davranış olduğu ve kişilerin plansız satın alma eğilimlerinin üzerinde durulması gerektiği ifade edilmektedir (Rook ve Fisher, 1998).

### **Dijital Çağda Plansız Satın Alma, Duygu ve Duygu Durum İlişkisi**

Gelişen teknoloji ile uyumlu olarak, sosyal ağ siteleri, çeşitli çevrimiçi bloglar ve mobil uygulamalar gibi İnternet tabanlı platformların yaygın gelişimi, tüketici davranışlarını ve yaşam alanlarını değiştirmiştir (Ryan ve Jones, 2013; Tiago ve Verissimo, 2014). Tüketici davranışlarında bu değişim işletmelerin faaliyetlerinin dijital kanallara yönelmesine neden olarak e-ticaret hacmine de yansımaktadır. 2022 yılı Türkiye’de elektronik ticaret hacmi bir önceki yıla göre %109’luk artışla 800,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Sipariş adetleri ise yüzde 43 artış ile 3 milyar 347 milyon adetten 4 milyar 787 milyon adede yükselmiştir. 2022 yılında perakende elektronik ticaret hacmi 458 milyar TL olarak gerçekleşirken, elektronik ticaretin genel ticarete oranı % 5 artarak % 18,6’ya ulaştığı görülmektedir (eticaret.gov.tr). Verilerde de görüldüğü gibi çevrim içi alışveriş faaliyetlerinde önemli artışlar görülmektedir. Sosyal ticaretin hızla büyümesiyle birlikte, Facebook ve Twitter gibi sosyal ağ sitelerini ve gönderilerini gezen tüketiciler, satın almayı planladıkları veya gerçekten ihtiyaç duymadıkları ürünleri kolaylıkla satın alabilmektedir. Bilgi teknolojilerinin ve çevrimiçi kanalların çoğalması, tüketicilerin yalnızca ürün ve hizmetlere erişimini (Chen vd., 2016; Kacen vd., 2002) değil, aynı zamanda satın



alma ve ödeme sürecini de (Chun vd., 2017; Liu ve Zhang, 2019) kolaylaştırmış ve dolayısıyla satın alma davranışı dürtüselliğini teşvik etmiştir (Liu ve Zhang, 2019; Smith ve Linden, 2017).

Tüketicilerin teknolojiyi benimseme kararları duygusal durumları tarafından da şekillenmektedir (Djamasbi vd., 2010). Duygusal mekanizmalar rasyonel seçimlerimizi tanımlamak için rasyonel düşüncelerle birlikte çalışmakta, duygusal durumları ve teknoloji ile etkileşime girdiklerinde ‘nasıl hissettikleri’ etkili bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Hanoch, 2002; Muramatsu ve Hanoch, 2005). Elektronik ticaretin hızla gelişmesiyle birlikte tüketicilerin pazarlama konusundaki inisiyatifleri de önemli ölçüde artmaktadır. Bu artış ile anlık satın alma davranışının belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar tüketicilerin içsel özelliklerine yönelmiştir. Tüketicilerin çevrimiçi alışveriş ortamında hemen hemen aynı pazarlama bilgilerini aldığı göz önüne alındığında, tüketici özelliklerindeki farklılıkların anlık satın alma davranışına neden olma olasılığı daha yüksektir. Bu nedenle, anlık satın alma davranışını etkileyen faktörlerin elektronik ticarete tüketicilerin içsel özellikleri perspektifinden araştırılması daha önemli hale gelmiştir. Son yıllarda giderek daha fazla bilim insanı bu konuyu araştırmaya başlamıştır (Chopdar vd., 2012; Zheng vd., 2019). Wang vd., (2022) e- ticarete plansız satın alma davranışının belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarda negatif duygu durumunun plansız satın almayı etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ahn ve Known (2020) duyguların çevrim içi anlık satın alma eğilimi ile çevrim içi anlık satın alma davranışı arasında aracılık rolü gösterdiğini ifade etmektedir. Hem olumlu hem de olumsuz duygular, çevrim içi anlık satın alma davranışı olasılığını önemli ölçüde artırabilir, ancak olumsuz duyguların gücü daha da güçlüdür ve bu nedenle bu dürtüyü daha kolay yönlendirebilir (Ahn ve Kwon, 2020; Alvarodo vd., 2020). Filho ve Oliveira (2022) çevrim içi plansız satın alım üzerinde duygu durum etkisi araştırmış, tüketicilerin çevrim içi ortamda olumlu ruh halinde olduklarında daha fazla plansız satın almaya yönelik olduklarını ifade etmektedirler. Ürün faydacı olduğunda tüketicinin de daha düşük öz kontrol ve/veya daha yüksek sosyal değere sahip olması plansız satın alma dürtüsünü devam ettirmektedir. Tu vd., (2017) ise olumlu

duygu durumunun çevrim içi anlık satın alma davranışı arasında aracı rol oynadığını ifade etmektedir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak ürün edinme araçları sürekli değiştiğinden, çevrimiçi ortamlarda bu davranışı ve buna verilen tepkileri analiz etmek açıkça önemlidir (Brunelle ve Grossman, 2022; Xiao ve Nicholson, 2013).

## ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

### Araştırma Amacı ve Yöntemi

Tüketicilerin satın alma karar sürecini yönlendiren her etken incelenmeye değer görülmekte ve tüketicilerin satın alma faaliyetlerini yönlendirmek adına satın alma kararını etkileyen her etken üzerinde araştırmalar yapılmaktadır. Buna göre, tüketicilerin içinde bulunduğu duygu durumu da satın alma kararını yönlendiren unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Karimi ve Lie (2020) göre duygu durumu hazcı güdülerini tetiklediği ve davranışsal tercihlerin duygu durumundan etkilendiği, Youn ve Feber (2000), olumlu ve olumsuz duygu durumu anlık satın almanın etkenlerinden biri olarak değerlendirerek olumlu duygu durumuna sahip tüketicilerin daha fazla harcama yaptıkları, olumlu duygu durumunun olumsuz duygu durumundan daha fazla anlık satın almaya neden olduğunu ifade etmektedirler (Murray vd., 2010; Spies vd., 1997). Bu nedenle tüketicilerin duygu durumları pazarlama faaliyetlerine yönelik davranış ve tepkisini etkileyebilmektedir (Faber ve Christenson, 1996; Schiffman ve Kanuk, 2004). Bu çerçevede, Türkiye örneğinde bireylerin içinde bulunduğu pozitif veya negatif duygu durumları ile bilişsel ve duygusal çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri arasında ilişkinin incelenmesi ve bu ilişkinin cevaplayıcıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki alternatif hipotezlerin test edilmesi hedeflenmiştir.

H<sub>1</sub>: Katılımcıların pozitif duygu durumları ile çevrim içi bilişsel plansız satın alma faaliyetleri arasında ilişki bulunmaktadır.

H<sub>2</sub>: Katılımcıların pozitif duygu durumları ile çevrim içi duygusal plansız satın alma faaliyetleri arasında ilişki bulunmaktadır.

- H<sub>3</sub>: Katılımcıların negatif duygu durumları ile çevrim içi bilişsel plansız satın alma faaliyetleri arasında ilişki bulunmaktadır.
- H<sub>4</sub>: Katılımcıların negatif duygu durumları ile çevrim içi duygusal plansız satın alma faaliyetleri arasında ilişki bulunmaktadır.
- H<sub>5</sub>: Katılımcıların çevrim içi bilişsel plansız satın alımları ile çevrim içi duygusal plansız satın alımları arasında anlamı bir ilişki bulunmaktadır.
- H<sub>6</sub>: Katılımcıların duygu durumları cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>7</sub>: Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>8</sub>: Katılımcıların duygu durumları medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>9</sub>: Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>10</sub>: Katılımcıların duygu durumları yaşlarına göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>11</sub>: Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>12</sub>: Katılımcıların duygu durumları eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>13</sub>: Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>14</sub>: Katılımcıların duygu durumları günlük internet kullanım süresine göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>15</sub>: Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri günlük internet kullanım süresine göre farklılık göstermektedir.
- H<sub>16</sub>: Katılımcıların duygu durumları mesleklerine göre farklılık göstermektedir.

H<sub>17</sub>: Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri mesleklerine göre farklılık göstermektedir.

Plansız satın alımlarda pozitif ve negatif duyguların etkisinin değerlendirilmesine yönelik tanımlayıcı araştırma için anket yolu ile veri toplanmıştır. Veri toplama süreci Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan E-93803232-622.02-478201 sayılı etik izni alınarak gerçekleştirilmiştir. Anketin ilk bölümünde demografik, ikinci bölümünde çevrimiçi plansız satın alma faaliyetleri ile duygu durumunu değerlendiren sorular yer almaktadır. Ankette yer alan ölçekler ise pozitif ve negatif duygu durum ölçeği Watson vd., (1988) tarafından geliştirilen ve Gençöz (2000) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Plansız satın alma ölçeği ise Badgaiyan vd., (2016) tarafından geliştirilen plansız satın alma ölçeğidir ve sorular İnternet ortamında yapılan alışverişler şeklinde ifade edilerek düzenlenmiştir. Pozitif ve negatif duygu ölçeği ise pozitif ve negatif duygu olmak üzere iki alt faktörlü olmak üzere toplam 20 sorudan, plansız satın alma ölçeği ise bilişsel ve duygusal olmak üzere iki faktörlü olmak üzere 11 sorudan oluşmaktadır. Demografik özelliklerin belirlenmesi için nominal, katılımcıların duygularının plansız satın alma faaliyetleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine yönelik sorularda ise aralıklı (5'li likert) ölçek kullanılmıştır. Veri seti, kolayda örneklem yöntemi ile gönüllük esasına dayalı olarak ankete katılan 391 kişiden elde edilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliği için alpha katsayısı ( $\alpha$ ) değerleri ve normallik testi K-S (z) değerlerine bakılmış olup elde edilen veriler Tablo 1'de gösterilmektedir. Pozitif duygu durumu  $\alpha=,777$  negatif duygu durumu  $\alpha=,809$ ; bilişsel  $\alpha=,817$  ve duygusal ise  $\alpha=,832$  olduğu görülmektedir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olması (Haşiloğlu, 2022) nedeniyle araştırma sonuçlarının güvenilir olduğu görülmektedir.

**Tablo 1. Güvenirlik, Normallik, Çarpıklık ve Basıklık Tablosu**

| ÖLÇEK    | Cronbach Alpha | K-S(z) | Çarpıklık | Basıklık | Soru Sayısı |
|----------|----------------|--------|-----------|----------|-------------|
| Pozitif  | ,777           | 0,183  | ,004      | ,181     | 11          |
| Negatif  | ,809           | 0,171  | ,069      | -,467    | 9           |
| Bilişsel | ,817           | 0,085  | ,805      | ,372     | 4           |
| Duygusal | ,832           | 0,71   | ,681      | -,033    | 4           |

Testin uygunluğu için K-S (z) normallik testi ise, pozitif duygu durumu için ( $0,183 > 0,05$ ) negatif duygu durumu için ( $0,171 > 0,05$ ); duygusal plansız satın alma için ( $0,085 > 0,05$ ), bilişsel plansız satın alma için ise ( $0,71 > 0,05$ ) değerleri elde edilmiştir. Bu değerlere göre normalliğin sağlandığı kabul edilerek analiz yöntemleri olarak bağımsız örneklem t testi, Tek Yönlü Anova testi ve Pearson korelasyon analiz yöntemleri kullanılmıştır.

### Araştırma Bulguları

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo 2. incelendiğinde katılımcıların %76,5’ü kadın, %23,5’si erkek olduğu

görülmektedir. Katılımcıların yaş açısından dağılımında ise, % 41,80’si 18 ile 25 yaş arası, %38,8’i 26 ile 35 yaş aralığında yer almaktadır. Eğitim durumlarında %78,1 oranında lisans, %10,5 ile lisansüstü eğitim seviyesinde olduğu görülürken, mesleki açıdan bakıldığında ise, %27,0 öğrenci, % 14,5 ile memur oldukları görülmektedir. İnternet kullanım sürelerine bakıldığında ise, %53,3 oranı ile 3 ile 6 saat, %18,1 oranı ile 7 ile 9 saat kullanım süresi olduğu görülmektedir.

Katılımcıların plansız satın alım faaliyetlerini değerlendirmek için sorulan soruların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3’te gösterilmektedir.

**Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri**

| Cinsiyet                          | N   | %     | Öğrenim Durumu | N   | %     |
|-----------------------------------|-----|-------|----------------|-----|-------|
| Kadın                             | 299 | 76,5  | Lise           | 11  | 2,7   |
| Erkek                             | 92  | 24,5  | Önlisans       | 34  | 8,7   |
| Toplam                            | 391 | 100,0 | Lisans         | 305 | 78,1  |
| Yaş                               |     |       | Lisansüstü     | 41  | 10,5  |
| 18-25                             | 163 | 41,80 | Toplam         | 391 | 100,0 |
| 26-35                             | 152 | 38,8  | Medeni Hal     |     |       |
| 36-45                             | 58  | 14,8  | Evli           | 117 | 30    |
| 46 ve üzeri                       | 18  | 4,6   | Bekar          | 274 | 70    |
| Toplam                            | 391 | 100,0 | Toplam         | 391 | 100,0 |
| Günlük İnternet Kullanım Süreleri |     |       | Meslek         |     |       |
| 1-2 saat                          | 63  | 16,1  | Serbest Meslek | 36  | 9,2   |
| 3-6 saat                          | 209 | 54,4  | Memur          | 57  | 14,6  |
| 7-9 saat                          | 71  | 18,1  | İşçi           | 21  | 5,3   |
| 10 saat ve üzeri                  | 45  | 11,4  | Öğrenci        | 106 | 27,1  |
| Toplam                            | 391 | 100,0 | Ev Hanımı      | 34  | 8,7   |
|                                   |     |       | Diğer          | 137 | 35,1  |
|                                   |     |       | Toplam         | 391 | 100,0 |

**Tablo 3. Bilişsel ve Duygusal Plansız Satın Alma Ölçeği**

|                             | <b>Plansız Satın Alım Ölçeği</b>   | $\bar{X}^*$ | <b>Std. Sapma</b> |
|-----------------------------|--|-------------|-------------------|
| Bilişsel Plansız Satın Alma | Satın alma işlemlerimin çoğu önceden planlanmıştır. (Ters Kod)                                   | 2,830       | 1,155             |
|                             | Bir şey satın almadan önce, ihtiyaç duyup duymadığımı her zaman dikkatlice düşünürüm. (Ters Kod) | 2,006       | ,98967            |
|                             | Satın alma işlemlerin çoğunu dikkatlice planlıyorum. (Ters Kod)                                  | 2,119       | ,95202            |
|                             | Sık sık düşünmeden satın alırım.   | 1,955       | 1,045             |
| Duygusal Plansız Satın Alma | Bazen bir şeyleri ihtiyacım olduğu için değil, bir şey satın almayı sevdiğim için alıyorum.      | 2,051       | 1,203             |
|                             | Sonuçları düşünmeden sevdiğim şeyi satın alıyorum.   | 1,909       | 1,022             |
|                             | O anda nasıl hissettiğime göre ürün ve hizmet satın alıyorum.                                    | 2,316       | 1,145             |
|                             | Kendiliğinden satın almayı eğlenceli buluyorum.  | 2,594       | 1,192             |

\*Ölçek: 1. Hiç Temsil Etmiyor, 2. Kısmen Temsil Ediyor, 3. Tamamen Temsil Ediyor

Tablo 3. incelendiğinde, katılımcıların plansız satın alım değerlendirmeleri içinde ‘satın alma işlemlerimin çoğu önceden planlanmıştır’ ( $\bar{X}=2,830$ ), ‘kendiliğinden satın almayı eğlenceli buluyorum’ ( $\bar{X}=2,594$ ), o anda nasıl hissettiğime göre ürün ve hizmet satın alıyorum ( $\bar{X}=2,316$ ) ifadelerini daha olumlu değerlendirdiği görülmektedir.

Katılımcıların pozitif ve negatif duygu durumlarını değerlendiren duygu durum ölçeği ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4’te verilmektedir. Bu ölçeğe göre;

ilgili, heyecanlı, güçlü, hevesli, gururlu, uyanık, ilhamlı, kararlı, dikkatli, aktif ifadeleri pozitif duygu durumunu ifade ederken; sıkıntılı, mutsuz, suçlu, ürkmüş, düşmanca, asabi, utanmış, sinirli, tedirgin ve korkmuş ifadeleri negatif duygu durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tabloya göre ise katılımcıların pozitif duygu durum ifadeleri içinde yer alan dikkatli ( $\bar{X}=3,317$ ) ve ilgili ( $\bar{X}=3,247$ ); negatif duygu durum ifadelerinden ise sıkıntılı ( $\bar{X}=3,273$ ) ve tedirgin ( $\bar{X}=3,23$ ) olma hislerini daha fazla hissettikleri görülmektedir.

**Tablo 4. Pozitif ve Negatif Duygu Durum Ölçeği**

| <b>Duygu Durum Ölçeği</b> | $\bar{X}$ | <b>Std.Sapma</b> | <b>Duygu Durum Ölçeği</b> | $\bar{X}$ | <b>Std. Sapma</b> |
|---------------------------|-----------|------------------|---------------------------|-----------|-------------------|
| İlgili                    | 3,247     | ,8725            | Uyanık                    | 2,584     | 1,1368            |
| Sıkıntılı                 | 3,273     | 1,0281           | Asabi                     | 2,966     | 1,1838            |
| Heyecanlı                 | 2,500     | 1,0114           | İlhamlı                   | 2,653     | 1,0641            |
| Mutsuz                    | 2,994     | 1,093            | Utanmış                   | 1,659     | ,86986            |
| Güçlü                     | 3,064     | ,9049            | Kararlı                   | 3,157     | 1,0638            |
| Suçlu                     | 1,628     | ,898             | Sinirli                   | 3,108     | 1,1607            |
| Hevesli                   | 2,603     | 1,093            | Dikkatli                  | 3,317     | ,95543            |
| Ürkmüş                    | 2,744     | 1,090            | Tedirgin                  | 3,235     | 1,1065            |
| Gururlu                   | 2,664     | 1,242            | Aktif                     | 2,863     | 1,0667            |
| Düşmanca                  | 1,927     | 1,0812           | Korkmuş                   | 2,680     | 1,1005            |
| Pozitif Duygu             | 2,8651    | ,65455           |                           |           |                   |
| Negatif Duygu             | 2,6184    | ,67923           |                           |           |                   |

Katılımcıların pozitif ve negatif duygular ile duygusal ve bilişsel plansız satın alma faaliyetleri arasındaki ilişki durumlarını incelemek amacıyla Korelasyon analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5’de gösterilmektedir. Korelasyon analiz sonuçlarına göre; pozitif duygu durumunun bilişsel ve duygusal plansız satın alım ile aralarında bir ilişki bulunmadığı görülmektedir ( $r=-,189$ ;  $p=,649$ ;  $r=-,028$ ;  $p=,588$ ). Negatif duygu durumu ise çevrim içi bilişsel plansız satın alımı ile ilişkinin olmadığı ( $r=,183$ ,  $p=,000$ ); ancak negatif duygu durumunun duygusal plansız satın alım ile zayıf düzeyde pozitif anlamlı ilişki olduğu görülmektedir ( $r=,212$ ,  $p=,000$ ). Çevrim içi bilişsel plansız satın alım ile duygusal plansız satın alım arasında ise pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir ( $r=,702$ ;  $p=,000$ ). Bu verilere göre; ‘H<sub>1</sub>: Katılımcıların pozitif duygu durumları ile çevrim içi bilişsel plansız satın alma faaliyetleri arasında ilişki bulunmaktadır; H<sub>2</sub>: Katılımcıların pozitif duygu durumları ile çevrim içi duygusal plansız satın alma faaliyetleri arasında ilişki bulunmaktadır; H<sub>3</sub>: Katılımcıların negatif duygu durumları ile çevrim içi bilişsel plansız satın alma faaliyetleri arasında ilişki bulunmaktadır hipotezleri red edilmiştir.

H<sub>4</sub> ve H<sub>5</sub> değerlendirildiğinde ise; H<sub>4</sub>: Katılımcıların negatif duygu durumları ile çevrim içi duygusal plansız satın alma faaliyetleri arasında ilişki bulunmaktadır ve H<sub>5</sub>: Katılımcıların çevrim içi bilişsel plansız satın alımları ile çevrim içi duygusal plansız satın alımları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır hipotezleri ise kabul edilmiştir.

Duygu durum farklılıkları ve çevrim içi plansız satın alımlar üzerinde cinsiyetin etkisini incelemek amacıyla T testi ile analiz yapılmıştır. Elde edilen veriler Tablo 6’da gösterilmektedir. Tablo 6 incelendiğinde; cinsiyete göre pozitif duygu durumunun ( $t=-1,371$ ;  $p=,171>,05$ ), bilişsel plansız çevrim içi satın alımın ( $t=-,400$ ;  $p=,689>,05$ ) ve duygusal plansız çevrimiçi satın alımın ( $t=,874$ ;  $p=,383>,05$ ) anlamlı bir fark göstermediği ancak negatif duygu durumunun ( $t=2,425$ ;  $p=,016<,05$ ) cinsiyete göre anlamlı fark oluşturduğu ve araştırmaya katılan kadınların erkeklere göre daha fazla negatif duygu durumu içinde bulunduğu görülmektedir. Bu verilere göre H<sub>6</sub>: Katılımcıların duygu durumları cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir hipotezi kabul edilirken, H<sub>7</sub>: Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir hipotezleri red edilmiştir.

**Tablo 5. Korelasyon Analizi Sonuçları Tablosu**

|                             |              | Pozitif Duygu Durumu | Negatif Duygu Durumu | Bilişsel Plansız Satın Alım | Duygusal Plansız Satın Alım |
|-----------------------------|--------------|----------------------|----------------------|-----------------------------|-----------------------------|
| Pozitif Duygu               | Pearson Sig. | 1                    | -189,000             | ,023,649                    | -,028,588                   |
| Negatif Duygu               | Pearson Sig. | -,189,000            | 1                    | ,183,000                    | ,212,000                    |
| Bilişsel Plansız Satın Alım | Pearson Sig. | ,023,649             | ,183,000             | 1                           | ,702,000                    |
| Duygusal Plansız Satın Alım | Pearson Sig. | -,028,588            | ,212,000             | ,702,000                    | 1                           |

**Tablo 6. Cinsiyete Göre Duygu Durum ve Satın Alım Türünün Değerlendirilmesi**

|                                       | Cinsiyet (N) | Aritmetik Ort. | Standart Sapma | t      | p**  |
|---------------------------------------|--------------|----------------|----------------|--------|------|
| Pozitif Duygu Durumu                  | Kadın        | 2,8399         | ,68202         | -1,371 | ,171 |
|                                       | Erkek        | 2,9489         | ,54856         |        |      |
| Negatif Duygu Durumu                  | Kadın        | 2,6642         | ,69852         | 2,425  | ,016 |
|                                       | Erkek        | 2,4644         | ,58766         |        |      |
| Bilişsel Plansız Çevrimiçi Satın Alım | Kadın        | 2,1286         | ,73684         | -,400  | ,689 |
|                                       | Erkek        | 2,1641         | ,73195         |        |      |
| Duygusal Plansız Çevrimiçi Satın Alım | Kadın        | 2,2971         | ,89480         | ,874   | ,383 |
|                                       | Erkek        | 2,2051         | ,78897         |        |      |

**Tablo 7. Medeni Duruma Göre Duygu Durum ve Satın Alım Türünün Değerlendirilmesi**

|                                       | Medeni Durum | Aritmetik Ort. | Standart Sapma | t      | p**  |
|---------------------------------------|--------------|----------------|----------------|--------|------|
| Pozitif Duygu Durumu                  | Evli         | 2,9820         | ,57512         | 2,267  | ,024 |
|                                       | Bekar        | 2,8153         | ,68029         |        |      |
| Negatif Duygu Durumu                  | Evli         | 2,4632         | ,67644         | -3,019 | ,003 |
|                                       | Bekar        | 2,6909         | ,67099         |        |      |
| Bilişsel Plansız Çevrimiçi Satın Alım | Evli         | 2,0779         | ,62592         | -1,052 | ,293 |
|                                       | Bekar        | 2,1642         | ,77603         |        |      |
| Duygusal Plansız Çevrimiçi Satın Alım | Evli         | 2,1605         | ,80635         | -1,712 | ,088 |
|                                       | Bekar        | 2,3265         | ,89286         |        |      |

Duygu durum farklılıkları ve çevrim içi plansız satın alım üzerinde bireyin medeni hal durumunun etkisini incelemek amacıyla T testi ile analiz yapılmıştır. Elde edilen veriler Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7. incelendiğinde; medeni duruma göre bilişsel plansız çevrim içi satın alım ( $t=-1,052$ ;  $p=,293>,05$ ) ve duygusal plansız çevrim içi satın alım ( $t=-1,712$ ;  $p=,088>,05$ ) arasında anlamlı farklar olmadığı görülmektedir. Medeni duruma göre pozitif duygu durumu ( $t=-2,267$ ;  $p=,024<,05$ ) ile negatif duygu durumu ( $t=-3,019$ ;  $p=,003<,05$ ) arasında anlamlı fark olduğu görülmekte iken bu farkın hangi ortalama lehine olduğunu belirlemek amacıyla ortalama değerlere bakıldığında ise pozitif duygu durumunda evli ( $\bar{X}=2,9820$ ) olan bireylerin bekarlara ( $\bar{X}=2,8153$ ) göre daha yüksek ortalamaya, negatif duygu durumları için ise bekarların ( $\bar{X}=2,6909$ ) evlilere ( $\bar{X}=2,4632$ ) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Medeni duruma göre bireylerin çevrim içi plansız satın alımlarının ise farklılık göstermediği görülmektedir ( $t=-1,052$ ,  $p=,293>,05$ ;  $t=-1,712$ ,  $p=,088>,05$ ). Bu verilere göre  $H_8$ : Katılımcıların duygu durumları medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir hipotezi kabul edilirken;  $H_9$ : Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir hipotezi

red edilmiştir.

Duygu durum farklılıkları ve çevrim içi plansız satın alım üzerinde bireyin içinde bulunduğu yaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek amacıyla Tek Yönlü Anova kullanılmıştır. Tek yönlü Anova testinin ön koşullarından biri olan grupların varyans eşitliği için Levene testine bakılmıştır. Test sonucunda pozitif duygu durumu ( $0,165>,05$ ) negatif duygu durumu için ( $0,461>,05$ ); duygusal plansız satın alma için ( $0,070>,05$ ), bilişsel plansız satın alma için ise ( $0,70>,05$ ) değerleri elde edilmiştir. Anova testi için uygun değerlere sahip olduğu görülmüştür.

Yapılan Anova testinin sonuçlarını gösteren Tablo 8. incelendiğinde; yaş gruplarına göre pozitif duygu durumu ( $F_{3-391}=4,719$ ;  $p=,003<,05$ ) ile negatif duygu durumunda ( $F_{3-91}=3,198$ ;  $p=,023<,05$ ) ve bilişsel plansız çevrimiçi satın alımda ( $F_{3-391}=2,792$ ;  $p=,040<,05$ ) anlamlı farkın ortaya çıktığı, duygusal plansız çevrimiçi satın alımda ( $F_{3-391}=2,122$ ;  $p=,097>,05$ ) ise anlamlı bir farkın ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu verilere göre  $H_{10}$ : Katılımcıların duygu durumları yaşlarına göre farklılık göstermektedir ve  $H_{11}$ : Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir hipotezleri kabul edilmiştir.

**Tablo 8. Yaş Duruma Göre Duygu Durum ve Satın Alım Türünün Değerlendirilmesi**

|  | Yaş          | Aritmetik Ortalama | Kareler Toplamı | Sd. | Kareler Orta. | F     | P    |
|--|--------------|--------------------|-----------------|-----|---------------|-------|------|
| Pozitif Duygu Durumu                   | 18-25*       | 2,7243             |                 |     |               |       |      |
|  | 26-35*       | 2,9712             | 5,858           | 3   | 1,953         | 4,719 | ,003 |
|  | 36-45*       | 2,9649             | 158,892         | 384 | ,414          |       |      |
|  | 46 ve üzeri  | 3,0741             | 164,749         | 387 |               |       |      |
| 18-25*                                 | 2,7088       |                    |                 |     |               |       |      |
| Negatif Duygu Durumu                   | 26-35*       | 2,6120             | 4,339           | 3   | 1,446         | 3,198 | ,023 |
|  | 36-45        | 2,5088             | 173,629         | 384 | ,452          |       |      |
|  | 46 ve üzeri* | 2,2375             | 177,968         | 387 |               |       |      |
|  | 18-25*       | 2,0762             |                 |     |               |       |      |
| Bilişsel Plansız çevrim içi Satın Alım | 26-35*       | 2,2530             | 4,462           | 3   | 1,487         | 2,792 | ,040 |
|  | 36-45        | 2,2199             | 204,566         | 384 | ,533          |       |      |
|  | 46 ve üzeri* | 1,8115             | 209,028         | 387 |               |       |      |
|  | 18-25        | 2,2049             |                 |     |               |       |      |
| Duygusal Plansız Çevrimiçi Satın Alım  | 26-35        | 2,3203             | 4,794           | 3   | 1,598         | 2,122 | ,097 |
|  | 36-45        | 2,1272             | 289,164         | 384 | ,753          |       |      |
|  | 46 ve üzeri  | 1,7031             | 293,959         | 387 |               |       |      |
|  | 18-25        | 2,2049             |                 |     |               |       |      |

Pozitif duygu durumu ve negatif duygu durumunun hangi yaşlar arasında farklılık gösterdiği LSD testi yapılarak analiz edilmiştir. Pozitif duygu durumunda yaş gruplarına göre farklılık 18-25 ( $\bar{X}=2,7243$ ) yaş grubunun; 26-35 ( $\bar{X}=2,9712$ ), 36-45 ( $\bar{X}=2,9649$ ) yaş gruplarından anlamlı şekilde farklılık gösterdiği; negatif duygu durumunda ise 46 ve üzerinde ( $\bar{X}=2,2375$ ) olan katılımcıların 18-25 ( $\bar{X}=2,7088$ ) ve 26-35 ( $\bar{X}=2,6120$ ) yaş grubundan; bilişsel plansız satın alımlarda ise 46 ve üzeri ( $\bar{X}=1,8115$ ) yaş grubunun; 18-25 ( $\bar{X}=2,0762$ ) ve 26-35 yaş grubundan ( $\bar{X}=2,2530$ ) anlamlı şekilde farklılık gösterdiği görülmektedir.

Katılımcıların duygu durum ve plansız satın alım faaliyetleri açısından eğitim durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için yapılan Tek Yönlü Anova testi sonuçları Tablo 9'da gösterilmektedir. Tek yönlü Anova testinin ön koşullarından biri olan grupların varyans eşitliği için Levene testine bakılmıştır. Test

sonucunda pozitif duygu durumu ( $0,064>0,05$ ) negatif duygu durumu için ( $0,161>0,05$ ); duygusal plansız satın alma için ( $0,070>0,05$ ), bilişsel plansız satın alma için ise ( $0,83>0,05$ ) değerleri elde edilmiştir. Anova testi için uygun değerlere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 9. incelendiğinde; eğitim durumlarına göre pozitif duygu durumu ( $F_{3-387}=5,585$ ;  $p=,001<0,05$ ) ve duygusal plansız çevrimiçi satın alım ( $F_{3-387}=2,715$ ;  $p=,045<0,05$ ) anlamlı bir farkın ortaya çıktığı görülmüşken; negatif duygu durumu ( $F_{3-387}=2,091$ ;  $p=,101<0,05$ ) bilişsel plansız çevrimiçi satın alım ( $F_{3-387}=,159$   $p=,924>0,05$ ), ise istatistiki açıdan anlamlı bir fark göstermediği görülmektedir. Bu verilere göre;  $H_{12}$ : Katılımcıların duygu durumları eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir ve  $H_{13}$ : Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir hipotezleri kabul edilmiştir.

**Tablo 9. Eğitim Durumuna Göre Duygu Durum ve Satın Alım Türünün Değerlendirilmesi**

|  | Eğitim Durumu | Aritmetik Ortalama | Kareler Toplamı | Sd  | Kareler Orta. | F     | P    |
|--|---------------|--------------------|-----------------|-----|---------------|-------|------|
| Pozitif Duygu Durumu                   | Lise*         | 2,5364             | 6,897           | 3   | 2,299         | 5,559 | ,001 |
|  | Ön lisans*    | 3,2448             | 155,908         | 384 | ,414          |       |      |
|  | Lisans        | 2,8200             | 162,806         | 387 |               |       |      |
|  | Lisansüstü*   | 3,0146             |                 |     |               |       |      |
| Negatif Duygu Durumu                   | Lise          | 2,3545             | 2,860           | 3   | ,918          | 2,006 | ,113 |
|  | Ön lisans     | 2,4967             | 175,108         | 384 | ,458          |       |      |
|  | Lisans        | 2,6617             | 177,968         | 387 |               |       |      |
|  | Lisansüstü    | 2,4634             |                 |     |               |       |      |
| Bilişsel Plansız çevrim içi Satın Alım | Lise          | 2,3766             | ,259            | 3   | ,225          | ,348  | ,791 |
|  | Ön lisans     | 2,1886             | 208,769         | 384 | ,649          |       |      |
|  | Lisans        | 2,2143             | 209,028         | 387 |               |       |      |
|  | Lisansüstü    | 2,3176             |                 |     |               |       |      |
| Duygusal Plansız Çevrimiçi Satın Alım  | Lise*         | 1,5909             | 6,105           | 3   | 2,342         | 2,710 | ,045 |
|  | Ön lisans     | 2,0000             | 287,854         | 384 | ,864          |       |      |
|  | Lisans*       | 2,2397             | 293,959         | 387 |               |       |      |
|  | Lisansüstü*   | 2,3841             |                 |     |               |       |      |

Farklılığın hangi eğitim düzeyinden kaynaklandığını görmek için LSD testi yapılmış ve pozitif duygu durumu lise ( $\bar{X}=2,5364$ ) eğitim düzeyinin; ön lisans ( $\bar{X}=3,2448$ ) ve lisansüstü ( $\bar{X}=3,0146$ ) eğitim düzeylerinden; duygusal plansız satın alım da lise eğitim düzeyi ( $\bar{X}=1,5909$ ) lisans ( $\bar{X}=2,2397$ ), lisansüstü ( $\bar{X}=2,3841$ ) eğitim düzeylerinden anlamlı şekilde farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların duygu durum ve plansız satın alım faaliyetleri açısından İnternet kullanım durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için Tek Yönlü Anova testi uygulanmıştır. Tek yönlü Anova testinin ön koşullarından biri olan grupların varyans eşitliği için Levene testine bakılmıştır. Test sonucunda pozitif duygu durumu ( $0,104>0,05$ ) negatif duygu durumu için ( $0,194>0,05$ ); duygusal plansız satın alma için ( $0,093>0,05$ ), bilişsel plansız satın alma için ise ( $0,58>0,05$ ) değerleri elde edilmiştir.

Tablo 10. incelendiğinde İnternet kullanım süresine göre pozitif duygu durumu ( $F_{3-387}=1,020$ ;  $p=,384>,05$ ), negatif duygu durumu ( $F_{3-387}=,757$ ;  $p=,519>,05$ ) ve duygusal plansız çevrimiçi satın alımında ( $F_{3-387}=1,217$ ;  $p=,303>,05$ ) herhangi bir fark olmadığı görülürken; bilişsel plansız çevrimiçi satın alımında ( $F_{3-387}=3,256$ ;  $p=,303<,05$ ) ise istatistiki açıdan anlamlı bir fark görülmüştür. Bu verilere göre,  $H_{14}$ : Katılımcıların duygu durumları günlük İnternet kullanım süresine göre farklılık göstermektedir hipotezi red edilirken;  $H_{15}$ : Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri günlük İnternet kullanım süresine göre farklılık göstermektedir hipotezi kabul edilmiştir. Çevrim içi plansız satın alımında; farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını incelemek amacıyla yapılan LSD testine göre 1-2 saatin ( $\bar{X}=1,9067$ ) 3-6 saat ( $\bar{X}=2,1360$ ) ve 7-9 ( $\bar{X}=2,2676$ ) saatten anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir.



**Tablo 10. İnternet Kullanım Süresine Göre Duygu Durum ve Satın Alım Türünün Değerlendirilmesi**

|  | İnternet Kullanım Süresi | Aritmetik Ortalama | Kareler Toplamı | Sd  | Kareler Orta. | F     | P    |
|--|--------------------------|--------------------|-----------------|-----|---------------|-------|------|
| Pozitif Duygu Durumu                   | 1-2 saat                 | 2,8677             | 1,303           | 3   |               |       |      |
|  | 3-6 saat                 | 2,8515             | 163,446         | 384 | ,434          | 1,020 | ,384 |
|  | 7-9 saat                 | 2,8029             | 164,749         | 387 | ,426          |       |      |
|  | 10 saat ve üzeri         | 3,0200             |                 |     |               |       |      |
| Negatif Duygu Durumu                   | 1-2 saat                 | 2,5700             | 1,046           | 3   |               |       |      |
|  | 3-6 saat                 | 2,5864             | 176,922         | 384 | ,349          | ,757  | ,519 |
|  | 7-9 saat                 | 2,6757             | 177,968         | 387 | ,461          |       |      |
|  | 10 saat ve üzeri*        | 2,7432             |                 |     |               |       |      |
| Bilişsel Plansız Çevrim içi Satın Alım | 1-2 saat*                | 1,9067             | 5,185           | 3   |               |       |      |
|  | 3-6 saat*                | 2,1360             | 203,843         | 384 | 1,728         | 3,256 | ,022 |
|  | 7-9 saat*                | 2,2676             | 209,028         | 387 | ,531          |       |      |
|  | 10 saat ve üzeri         | 2,3416             |                 |     |               |       |      |
| Duygusal Plansız Çevrimiçi Satın Alım  | 1-2 saat                 | 2,0516             | 2,767           | 3   |               |       |      |
|  | 3-6 saat                 | 2,2073             | 291,191         | 384 | ,922          | 1,217 | ,303 |
|  | 7-9 saat                 | 2,3415             | 293,959         | 387 | ,758          |       |      |
|  | 10 saat ve üzeri         | 2,3056             |                 |     |               |       |      |

Katılımcıların duygu durum ve plansız satın alım faaliyetleri açısından mesleklerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için Tek Yönlü Anova testi uygulanmıştır. Tek yönlü Anova testinin ön koşullarından biri olan grupların varyans eşitliği için Levene testine bakılmıştır. Test sonucunda pozitif duygu durumu ( $0,762 > 0,05$ ) negatif duygu durumu için ( $0,550 > 0,05$ ); duygusal plansız satın alma için ( $0,072 > 0,05$ ), bilişsel plansız satın alma için ise ( $0,085 > 0,05$ ) değerleri elde edilmiştir. Anova testi için uygun değerlere sahip olduğu görülmüştür. Mesleki durumlarına göre pozitif duygu durumu, negatif duygu durumu, bilişsel ve duygusal duygu

durumlarına göre farklılık olup olmadığını gösteren Tablo 11'e bakıldığında; pozitif duygu durumu ( $F_{5-386}=5,852$ ;  $p=,00 < ,05$ ), bilişsel plansız çevrimiçi ( $F_{5-386}=4,291$ ;  $p=,001 < ,05$ ) ve duygusal çevrimiçi satın alımlarda ( $F_{5-386}=7,685$ ;  $p=,000 < ,05$ ) farklılık gösterdiği görülmektedir. Negatif duygu ( $F_{5-386}=1,292$ ;  $p=,267 > ,05$ ) durumunda ise herhangi bir farklılığın oluşmadığı görülmektedir. Bu verilere göre;  $H_{16}$ : Katılımcıların duygu durumları mesleklerine göre farklılık göstermektedir ve  $H_{17}$ : Katılımcıların çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri mesleklerine göre farklılık göstermektedir hipotezleri kabul edilmiştir.

**Tablo 11. Katılımcıların Mesleklerine Göre Duygu Durum ve Satın Alım Türünün Değerlendirilmesi**

|                                       | Meslek          | Aritmetik Ortalama | Kareler Toplamı | Sd. | Kareler Ort. | F     | P    |
|---------------------------------------|-----------------|--------------------|-----------------|-----|--------------|-------|------|
| Pozitif Duygu Durumu                  | Serbest Meslek* | 2,6889             |                 |     |              |       |      |
|                                       | Memur           | 3,0482             | 11,750          | 5   | 2,350        | 5,852 | ,000 |
|                                       | İşçi            | 3,4118             | 152,995         | 381 | ,402         |       |      |
|                                       | Öğrenci         | 2,7236             | 164,745         | 386 |              |       |      |
|                                       | Ev Hanımı       | 3,0676             |                 |     |              |       |      |
|                                       | Diğer           | 2,8267             |                 |     |              |       |      |
|                                       |                 |                    |                 |     |              |       |      |
| Negatif Duygu Durumu                  | Serbest Meslek  | 2,7194             |                 |     |              |       |      |
|                                       | Memur           | 2,6204             | 2,966           | 5   | ,593         | 1,292 | ,267 |
|                                       | İşçi            | 2,6118             | 174,925         | 381 | ,459         |       |      |
|                                       | Öğrenci         | 2,6893             | 177,890         | 386 |              |       |      |
|                                       | Ev Hanımı       | 2,5824             |                 |     |              |       |      |
|                                       | Diğer           | 2,5948             |                 |     |              |       |      |
|                                       |                 |                    |                 |     |              |       |      |
| Bilişsel Plansız Çevrimiçi Satın Alım | Serbest Meslek  | 2,2697             |                 |     |              |       |      |
|                                       | Memur           | 2,5764             | 11,138          | 5   | 2,228        | 4,291 | ,001 |
|                                       | İşçi            | 2,5120             | 197,809         | 381 | ,519         |       |      |
|                                       | Öğrenci*        | 2,2174             | 208,947         | 386 |              |       |      |
|                                       | Ev Hanımı*      | 2,0260             |                 |     |              |       |      |
|                                       | Diğer *         | 2,0962             |                 |     |              |       |      |
|                                       |                 |                    |                 |     |              |       |      |
| Duygusal Plansız Çevrimiçi Satın Alım | Serbest Meslek  | 2,5764             |                 |     |              |       |      |
|                                       | Memur           | 2,6404             | 26,920          | 5   | 5,384        | 7,685 | ,000 |
|                                       | İşçi*           | 1,9118             | 266,934         | 381 | ,701         |       |      |
|                                       | Öğrenci         | 2,3231             | 293,853         | 386 |              |       |      |
|                                       | Ev Hanımı*      | 1,8529             |                 |     |              |       |      |
|                                       | Diğer           | 1,9915             |                 |     |              |       |      |
|                                       |                 |                    |                 |     |              |       |      |

Farklılıkların hangi mesleki gruplardan kaynaklandığını görmek için yapılan LSD testi pozitif duygu durumunda serbest meslek ( $\bar{X}= 2,6889$ ); bilişsel plansız satın alımlarda öğrenci ( $\bar{X}= 2,2174$ ), ev hanımı ( $\bar{X}= 2,0260$ ) ve diğer ( $\bar{X}=2,0962$ ); duygusal plansız satın alımlarda ise işçi ( $\bar{X}=1,9118$ ) ve ev hanımı ( $\bar{X}=1,8529$ ) diğer meslek gruplarından farklılaştığı görülmektedir.

## SONUÇ

Olayların veya düşüncelerin içsel değerlendirilmesi sonucu kısa ve yoğun duygusal tepkiler göstermek ile birey birçok alanda karar mekanizmasını çalıştırmaktadır. Hayatın her alanında işleyen bu mekanizma özellikle satın alım faaliyetlerinin temel itici güçleri belirleme adına pazarlama biliminde de inceleme konusu olmuştur. Hangi duygunun satın alma faaliyetlerini desteklediğini belirlemek pazarlama faaliyetleri kapsamında özellikle çevrim içi mecralarda reklam, iletişim, görsel materyallerin kullanılması, web sayfası tasarımı, web sayfası içerik düzenlemesi ve satın alma faaliyeti esnasında müşterinin hissetmesini arzuladığı duygu temelinde sürecin yönlendirilmesi açısından önemli bir veri olarak kabul edilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre; negatif duygu durum ile çevrim içi hem bilişsel plansız satın alım hem de duygusal plansız satın alımları arasında düşük düzeyde de olsa ilişkinin olduğu görülmektedir. Madhavaram ve Laverie (2004) insanların kendilerini iyi hissettiklerinde çevrimiçi alışveriş yapmaya daha istekli olabileceklerini ifade etmelerine rağmen, Youn ve Faber (2000) ifade ettiği gibi ruh hali plansız satın alma üzerinde etkili olduğu, Senath vd., (2001) ile Verplanken ve Herabadi (2001) nin belirttiği üzere özellikle bireyin depresyon gibi olumsuz ruh hallerinden de tetiklenerek, olumsuz psikolojik durumlardan kaçmak isteyen kişilerin plansız satın alma tüketimine yöneldiği ifade eden sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda çıkan sonuçları destekleyici olarak bu çalışmada da negatif duygu durumu bilişsel ve duygusal çevrim içi plansız satın alım faaliyetinin nedenleri arasında olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların olumsuz ruh hali olarak ifade edilen mutsuzluk, sıkıntılı, suçlu, ürkmüş, düşmanca, asabi, utanmış, sinirli, tedirgin, korkmuş gibi negatif duygu durumlarını bertaraf etmek/ minimize etmek adına çevrim içi ortamlarda bireyler planlanmamış haz odaklı satın alım faaliyetlerine yöneldiği görülmektedir. Zamandan ve mekandan bağımsız olma ve ödeme yöntemlerinin de basitleştirilmesi özellikleri ile bireyler istedikleri zaman alışveriş yapabilme imkanına sahip olması ile her an negatif duygu durumundan kurtulabilmek adına çevrim içi mecralara ulaşabilmektedir. Duygusal değişim faktörlerinin ön plana çıkartılarak

stratejiler geliştirilmesi önemli bir çevrim içi plansız satın alım tetikleyicisi olabileceği görülmektedir. Kotler (1973-1974) alıcılar üzerinde pozitif duygusal etkileri oluşturmanın satın alınan ortamın uygun tasarlanması yolu ile gerçekleşeceğini; bazı durumlarda bu ortamların satın alma kararı üzerinde üründen çok daha fazla etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte alışveriş keyfi algısının artırılması önemlidir. Shun ve Yunjie (2006) alışveriş keyfini, bir çevrim içi alışveriş deneyiminin, kendi başına eğlenceli olarak algılanma derecesi olarak ifade etmektedir. Alışveriş keyfi kavramı içeriğinde negatif duygu durumundan kurtulma vaatleri ön plana çıkartılabilir. Bu çerçevede çevrim içi satış hedefi olan yöneticilerin satış mecralarının bu olumsuz duyguları elimine etmeye yönelik çevrim içi satış sitelerinin tasarımları, sözel içerikleri, renkleri, animasyonları, yazı tipleri, müzikleri, ürün dışı görselleri, eğlenceli içerikleri, ödüllendirme sistemleri, hediye çarkları, yarışmaları vb. konular üzerinde önemle durulması tavsiye edilmektedir. Wu vd., (2008) özellikler müzik ve renk unsurlarının kullanımının duygusal tepkiler için çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle web sitelerinde günün belirli zaman dilimlerine göre ayarlanmış müzik akışının ve renk değişiminin olması tavsiye edilmektedir. Bireyin günün yorgunluğunu ve stresini atma, tüm negatif duygulardan arınma ve dinlenme algısı yaratacak bir müzik ve renk uygulamasının akşam saatlerinde; daha enerjik, heyecanlı ve sevinç duygularını tetikleyecek müzik ve renk uygulamalarının ise gündüz saatlerinde web sitesinde yer alması rakiplerden farklılaşma stratejisi olarak kullanılabilir. Çevrim içi alışverişini olumsuz ruh durumunda kaçınma, 'kendini ödüllendirme ve hediye vermeyi sağlayan bir araç olarak tüketici zihninde konumlandırma stratejileri ile desteklenmelidir. Bu mesaj bütünleşik iletişim çerçevesinde tüm iletişim kanalları ile desteklenebilir. Özellikle geleceğin en güçlü satın alım mecralarından biri olacağı düşünülen metaverse uygulamaları için işletmelerin belirtilen hususları dikkate alınarak tasarım gerçekleştirmeleri önerilmektedir. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise çevrim içi duygusal plansız satın alım ile çevrim içi bilişsel plansız satın alım arasında güçlü derecede ilişki olduğudur. Her iki tür satın alım da birbirini tetikleyici nitelikte olduğu kabul

edilebilir. Özellikle pazarlama yöneticilerine hem duygusal öğelerin hem de bilişsel öğelerin birbirini tamamlayıcı şekilde kullanılması tavsiye edilmektedir.

Çalışmada katılımcıların duyu durumları ile duygusal ve bilişsel satın alımlarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesine yönelik analizlerin sonuçlarına göre; katılımcılarının duyu durumları cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim ve mesleğe göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Çevrim içi bilişsel ve duygusal plansız satın alımlarda demografik özelliklerinin de aynı şekilde belirleyici bir faktör olma özelliğini koruduğu görülmektedir. Çevrim içi bilişsel ve duygusal plansız satın alımların yaş, eğitim, meslek ve internet kullanım sürelerine göre gruplarında farklılık gösterdiği görülmektedir. Çalışma demografik özelliklere göre duyu durumu sınıflandırması ile duygusal ve bilişsel plansız satın alımlar açısından önemli veriler sunarak, demografik özellikler çerçevesinde yönlendirici stratejilerin geliştirilmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle hedef kitle belirleme kriterlerinden biri olarak duyu durumlarının ve çevrim içi plansız satın alımlarının hangi demografik özelliklere göre farklılaştığını belirlemek ve stratejiler geliştirirken bu unsurları da değerlendirmek çevrim içi faaliyette bulunan tüketici pazarındaki işletmeler için önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın örneklem, süre, yöntem kısıtlılığı bulunmaktadır. Gelecek çalışmalar için nitel analiz yöntemleri kullanılarak bireylerin duyu durumlarının çevrim içi plansız satın alım faaliyetleri üzerinde etkisinin analiz edilmesi, verilerin daha geniş bir örneklemde elde edilmesi, özellikle ürün gamı belirlenerek yapılması tavsiye edilmektedir.

## KAYNAKÇA

- Ahn, J.; Kwon, J. (2020). The role of trait and emotion in cruise customers' impulsive buying behavior: An empirical study. *J. Strateg. Mark.* 2020, 30, 320–333, doi:10.1080/0965254X.2020.1810743.
- Alvarado, NBO.; Ontiveros, MR. ve Dominguez, CQ. (2020). Exploring emotional well-being in Facebook as a driver of impulsive buying: A cross-cultural approach. *J. Int. Consum. Mark.* 2020, 32, 400–415, doi:10.1080/08961530.2020.1722979.
- Amos, C., Holmes, GR., ve Keneson, WC. (2014). A meta-analysis of consumer impulse buying. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21(2), 86–97. doi:10.1016/j.jretconser.2013.11.004.
- Badgaiyan, AJ., Verma, A. ve Dixit, S. (2016). Impulsive buying tendency: Measuring important relationships with a new perspective and an indigenous scale. *IIMB Management Review*, 28(4), 186-199, <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2016.08.009>.
- Bagozzi, RP., Gopinath, M. ve Nyer, PU. (1999). The role of the academy of marketing science, *Journal of The Academy of Marketing Science*, 27(2), <http://dx.doi.org/10.1177/0092070399272005>.
- Bahrainiza, M. ve Rajabi, A. (2018). Consumers' perception of usability of product packaging and impulse buying: Considering consumers' mood and time pressure as moderating variables, *Journal of Islamic Marketing*, Volume 9, Issue 2. doi:10.1108/JIMA-04-2016-0030.
- Bakewell, C. ve Mitchell, VW. (2004). Male consumer decision making styles, *International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, Vol. 14, No.2, 2004, pp.223-240, doi:10.1080/0959396042000178205.
- Beatty, SE. ve Ferrell, ME. (1998). Impulse buying: Modeling its precursors, *Journal of Retailing*, 74(2), 169- 191, [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(99\)80092-X](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(99)80092-X).
- Brunelle, C., ve Grosmann, H. (2022). Predictors of online compulsive buying: The role of personality and mindfulness, *Personality and Individual Difference*, Volume 185,111237, doi:10.1016/j.paid.2021.111237.
- Chen, JV., Su, BC. ve Widjaja, AE. (2016). Facebook C2C social commerce: A study of online impulse buying. *Support Syst.* 2016, 83, 57–69, <https://doi.org/10.1016/j.dss.2015.12.008>.
- Chi, T. ve Chen, Y. (2019). A study of lifestyle fashion retailing in China. *Marketing Intelligence and Planning*, 38(1), 46–60, doi:10.1108/MIP-01-2019-0025.
- Chopdar, PK.; Paul, J.; Korfiatis, N. ve Lytras, MD. (2022). Examining the role of consumer impulsiveness in multiple app usage behavior among mobile shoppers. *J. Bus. Res.* 2022, 140, 657–669, doi: 10.1016/j.jbusres.2021.11.031.
- Chung, N.; Song, HG. ve Lee, H. (2017). Consumers' impulsive buying behavior of restaurant products in social commerce. *Int. J. Contemp. Hosp. Manag.* 2017, 2, 709–731, doi:10.1108/IJCHM-10-2015-0608
- Crawford, JR. ve Henry, JD. (2004). The positive and negative affect schedule (PANAS): Construct validity, measurement properties and normative data in a large non-clinical sample, *British Journal of Clinical Psychology*, 43,245-265, <https://doi.org/10.1348/0144665031752934>.
- Djamasbi, S., Strong, DM. ve Dishaw, M. (2010). Affect and acceptance: Examining the effects of positive mood on the technology acceptance model, *Decision Support System*, 48 (2), 383-394. doi:10.1016/j.dss.2009.10.002.
- Diener, E., Suh, E. ve Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being, *Indian Journal of Clinical Psychology*, 24, 25-41.
- Diener, E., Scollon, CN. ve Lucas, RE. (2003). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. *Advances in Cell Aging and Gerontology*, 15, 187-219, [http://dx.doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4\\_4](http://dx.doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_4)
- Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being, *Journal of Happiness Studies*, 7, 397-404, doi: 10.1007/s10902-006-9000-y.
- Faber, RA. ve Christenson, GA. (1996). In the mood to buy: Differences in the mood states experienced by compulsive buyer and other consumer, *Psychol. Marketing* 13(8), 803-819, doi:10.1002/(SICI)1520-6793(199612)
- Filho, EJMA. ve Oliveria, RLS. (2022). The mood effect in relation to impulsive online buying behavior, *Journal of Consumer Behaviour*, 22 (1), 1-232, doi:10.1002/cb.2110.
- Forgas, JP. (1992). Affect in social judgments and decisions: A multiprocess model. In M. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 25, pp. 227-275). San Diego, CA: Academic Press.

mic Press.

Forgas, JP. (2013). Don't worry, be sad! On the cognitive, motivational and interpersonal benefits of negative mood, *Current Directions in Psychological Science*, 22(3), 225- 232, doi: 10.1177/0963721412474458.

Gençöz T. (2000). Pozitif ve negatif duygu ölçeği: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-26.

Hanoch, Y. (2002). Neither an angel nor an ant: Emotion as an aid to bounded rationality, *Journal of Economic Psychology*, 23(1)1-25, doi:10.1016/S0167-4870(01)00065-4

Haider, SA., Rehman, A., ve Tehseen, S. (2022). Impact of online and social media platforms, in organizing the Events: A case study on coke fest and pakistan super league. In *Digital Transformation and Innovation in Tourism Events*, ed. A. Hassan (London: Routledge), 72–84, doi:10.4324/9781003271147-9.

Haşiloğlu, SB. (2022). Pazarlama araştırması ve analitiği, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Huang, YF., ve Kuo, FY. (2012). How impulsivity affects consumer decision-making in e-commerce. *Electronic Commerce Research and Applications*, 11(6), 582-590, <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2012.09.004>

Holbrook, M., Robert, B., Chestnut, W., Terence, AO. ve Greenlaef, EA. (1984). Play as a consumption experience: The roles of emotions, performance and personality in the enjoyment of games, *Journal of Consumer Research*, 11, 728-739, <https://doi.org/10.1086/209009>

Hirschman, EC. ve Holbrook, M., (1982). Hedonic consumption: Emerging concepts, methods and propositions, *Journal of Marketing*, 46, ss. 92-101, <http://dx.doi.org/10.2307/1251707>.

Kacen, JJ. ve Lee, JA. (2002). The influence of culture on consumer impulsive buying behaviour. *J. Consum. Psychol.* 2002, 12, 163–176, [https://doi.org/10.1207/S15327663JCP1202\\_08](https://doi.org/10.1207/S15327663JCP1202_08).

Karimi, S. ve Liu, Y. (2020). The differential impact of 'mood' on consumers' decisions, a case of mobile payment adoption, *Computers in Human Behavior*, Volume 102, January 2020, pp 132-143, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.08.017>.

Kotler P. (1973–1974). Atmospherics as a marketing tool. *Journal of Retailing*, 49: 48–64

Liu, Q. ve Zhang, F. (2019). Study on the influencing factors

of mobile users' impulse purchase behavior in a large online promotion activity. *J. Electron. Commer. Organ.* 2019, 17, 88–101.

Madhavaram, SR., ve Laverie, DA. (2004). Exploring impulse purchasing on the internet. *Advances in Consumer Research*, 31 (1), 59-66.

Mayer, JD. (1986). How mood influences cognition. In N. E. Sharkey (Ed.), *Advances in Cognitive Science* (Vol. 1, pp. 290-314). Chichester, England: Ellis Horwood.

Muramatsu, R. ve Hanoch, Y. (2005). Emotions as a mechanism for boundedly rational agents: The fast and frugal way, *Journal of Economic Psychology*, 26(2), 201-221, doi:10.1016/j.joep.2004.03.001.

Murray, KB., Di Muro F., Finn A. ve Leszczyc PP. (2010). The effect of weather on consumer spending, *J. Retail Consumer Research Service*, 17 (6), 512-520, doi:10.1016/j.jretconser.2010.08.006.

Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2002). Tüketici Davranışları, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul.

Park, J., ve Lennon, SJ. (2006). Psychological and environmental antecedents of impulse buying tendency in the multichannel shopping context, *Journal of Consumer Marketing*, 23(2), <https://doi.org/10.1108/07363760610654998>.

Piron, F. (1993). A Comparison of emotional reactions experienced by planned, unplanned and impulse purchasers, *Advances in Consumer Research*, Vol. 20, 1993, pp. 341-344.

Richins, ML., Kim, KR. ve McKeage, ND. (1992). An exploration of materialism and consumption-related affect, *Advances in Consumer Research*, Vol. 19, 229-236.

Ryan, D., ve Jones C. (2013). Understanding digital marketing: Marketing strategies for engaging the digital generation 2nd ed. Croydon: Kogan Page.

Russell, JA. (2003). Core affect and the psychological construction of emotion, *Psychological Review*, 110, 145-172, doi: 10.1037/0033-295x.110.1.145

Rook, DW. (1987). The buying impulse, *Journal of Consumer Research*, Vol. 14 (2), 1987, pp. 189-199, <https://doi.org/10.1086/209105>.

Rook, DW. ve Fisher, RJ. (1998). Normative influences on impulse buying behavior. *Journal of Consumer Research*, 22(4),

305-313, doi:10.1086/209452.

Sarıtaş, E. ve Haşlıoğlu, SB. (2015). Çalışan kadınların özel alışveriş sitelerinden satın alımlarının hedonik amaçlı tüketim açısından incelenmesi, *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi*, 215 (6)1, <https://doi.org/10.5505/iuyd.2015.09609>.

Scherer, KR. (2000). Emotion, M. Hewstone W. Stroebe (Ed.), Introduction to social psychology: A European perspective içinde (3. Bs.), (s. 151-191). Oxford: Blackwell.

Schiffman, L. ve Kanuk, LL. (2004). Consumer behaviour, Pearson Prentice Hall, New Jersey

Smith, B. ve Linden, G. (2017). Two decades of recommender systems at Amazon.com, *IEEE Internet Comput.* 2017, 21, 12–18.

Sneath, JZ., Lacey, R. ve Kennett-Hensel, PA. (2009). Coping with a natural disaster: Losses, emotions, and impulsive and compulsive buying. *Marketing Letters*, 20(1), 45-60. <http://dx.doi.org/10.1007/s11002-008-9049-Y>

Spies, K., Hesse, F. ve Loesch, K. (1997). Store atmosphere, mood and purchasing behaviour, *International Journal Research Marketing*, 14 (1), 1-17, [https://doi.org/10.1016/S0167-8116\(96\)00015-8](https://doi.org/10.1016/S0167-8116(96)00015-8).

Tecer, B. (2015) Ruh halinizi nasıl yönetebilirsiniz? <https://hburturkiye.com/blog/ruh-halinizi-nasil-yonetebilirsiniz>, erişim tarihi: 23.01.2023.

Tiago, MTPMB. ve Verassimo, JMC. (2014). Digital marketing and social media: Why bother? *Bus. Horiz.* 2014, 57, 703–708, <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2014.07.002>.

Tripathi M. N. (2015). Dissecting affect: An attempt to understand its influence on consumer decision making, *XIMB Journal of Management*, Vol.12 (1), 97-114.

Tosun, P., Sezgin, S. ve Nimet, URAY. (2019). Pazarlama bilminde duygu ve duygu durumu kavramları için baz alınmış teoriler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1832-1851, <https://doi.org/10.17755/esosder.562236>.

Tu, C., Wu K., Jean C. ve Huang Y. (2017). Effects of perceived value, positive emotion and moderating effects of online reviews. *Economics & Management Innovations (ICEMI)* 1(1), 280-282

Oliver, RL. (1992). An investigation of the attribute basis of emotion and related affect in consumption, *Advances in Consumer Research*, Vol. 19.

Verplanken, B. ve Herebadi, A. (2001). Individual differences in impulse buying tendency: Feeling and no thinking. *European Journal of Personality*, 15(1), 71-83, doi:10.1002/per.423.

Wang, Y., Pan, J., Xu Y., Luo, J. ve Wu Y. (2022). The determinants of impulsive behavior in electronic commerce, *Sustainability*, 14, 7500, doi.org/10.3390/su14127500.

Watson, D., Clark, LA. ve Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070, <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.6.1063>.

Xiao, S. ve Nicholson, M. (2012). A multidisciplinary cognitive behaviour framework of impulse buying: A systematic review of the literature, *International Journal of Management Review*, 15(3), 333-356,

<https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2012.00345.x>.

Youn, S. ve Faber, RJ. (2000). Impulsive buying: Its relation to personality traits and cues. *Adv. Consum. Res.* 27, 179-185.

Zentner, M. ve Eerola, T. (2011). Self-report measurements. Juslin, P. N., ve Sloboda, J. A. (Ed.), Handbook of Music and Emotion: Theory, Research, Applications içinde (s.187). Oxford: Oxford University Press.

Zheng, X.; Men, J.; Yang, F. ve Gong, X. (2019). Understanding impulse buying in mobile commerce: An investigation in to hedonic and utilitarian browsing. *Int. J. Inf. Manag.* 2019, 48, 151–160, <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.02.010>.

<https://www.eticaret.gov.tr/dnnqthgzvawtdxraybsaacxty-mawm/content/FileManager/Dosyalar/2022%20y%C4%B1%-C4%B1%20E-Ticaret%20B%C3%BClteni%20v2.pdf>, Erişim Tarihi: 27.11.2023.

#### **Yazar Katkı Oranı**

Araştırmacılar bu çalışmanın tümüne eşit katkıda bulunmuştur. Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

#### **Etik Kurul Onayı**

Etik kurul onay belgesi için Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 08.01.2024 tarih, E-93803232-622.02-478201 sayılı komisyon kararında araştırmada kullanılan verilerin etik açıdan uygun olduğu görüşünü belirtmiştir.

**YENİ BİR HASTANE MODELİ: İNTERNET HASTANESİ**  
A NEW HOSPITAL MODEL: INTERNET HOSPITAL

Rukiye ÇAKMAK

35



# YENİ BİR HASTANE MODELİ: İNTERNET HASTANESİ

## A NEW HOSPITAL MODEL: INTERNET HOSPITAL

Rukiye ÇAKMAK<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Dijitalleşme,  
Tele Tıp,  
İnternet Hastanesi,  
Dr E-Nabız  
Uygulaması.

### Keywords:

Digitalization,  
Telemedicine,  
Internet Hospital,  
Dr E Nabız Application.

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, rukiye.yorulmaz@yobu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0088-710X

Alıntılanmak için/Cite as: Çakmak R., (2024). Yeni Bir Hastane Modeli: İnternet Hastanesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 129-139.

### ÖZ

Sağlık sektörü diğer sektörlerde olduğu gibi gelişen teknolojiler ile birlikte değişmekte ve dönüşmektedir. Bu değişimde gelişen internet teknolojisinin büyük bir etkisi vardır. Ayrıca dünyada meydana gelen olaylar yeni teknolojilerin sağlık sektöründe de görülmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. E-sağlık uygulamaları, mobil sağlık uygulamaları, yapay zekâ, tele tıp vb. uygulamalar teknolojinin sağlık alanına getirdiği yeniliklerden bazılarıdır. Bu çalışma kapsamında ise özellikle pandemi döneminde görülmeye başlanan ve dünyada yeni bir hastane modeli olan internet hastanesi kavramı ele alınmıştır. İnternet hastanesi modeli Çin’de pandemi dönemi ile yaygınlaşmaya başlayan ayakta, yatarak ve çevrimiçi sağlık hizmetinin birleşimini ifade eden yeni bir hastane modelidir. Bu yeni hastane modelinde temel amaç sağlık hizmetlerinde kaliteyi ve verimliliği artırmaktır. Türkiye’de de uzaktan sağlık hizmetleri kapsamında uygulamaların pandemi dönemi ile birlikte yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de “Uzaktan Sağlık Hizmetlerinin Sunumu Hakkında Yönetmelik” ve internet hastanesi modeline benzer bir uygulama olan Dr. e-Nabız uygulaması hayata geçirilmiştir. Dr. e-Nabız uygulaması bireylere uzaktan sağlık hizmeti verilmesinin temelini oluşturmaktadır. İlerleyen süreçte ise bu ve buna benzer uygulamaların daha da yaygınlaşacağı söylenebilir. Ancak dünyada uygulamaya konulan uzaktan sağlık hizmeti uygulamalarının etkinliğinin değerlendirilmesi noktasında da çalışmaların yapılması gerekmektedir.

### ABSTRACT

The healthcare sector is changing and transforming with developing technologies as is the case with other sectors. This change is largely driven by the developing internet technology. Moreover, the events unfolding in the world also reveal the necessity for new technologies to be introduced in the healthcare sector. E-health applications, mobile health applications, artificial intelligence, telemedicine etc. are some of the innovations introduced by technology to the field of healthcare. Within the scope of this study, the concept of internet hospital, which started to emerge especially during the pandemic period and became a new hospital model in the world, was discussed. The internet hospital model is a new hospital model that is a combination of outpatient, inpatient and online healthcare services that gained widespread use in China during the pandemic. The main purpose of this new hospital model is to increase quality and efficiency in healthcare services. In Türkiye, it is observed that applications in relation to distance healthcare services have started to become widespread with the pandemic period. In this context, the "Regulation on the Provision of Distance Health Services" and the Dr. e-Nabız application, which is similar to the internet hospital model, have been put into practice in Türkiye. Dr. e-Nabız application constitutes the basis of providing distance healthcare services to individuals. As for the future, it can be said that these and similar applications will become more widespread. However, it is also essential that studies are carried out to evaluate the effectiveness of distance healthcare service applications that have been put into practice around the world.

## GİRİŞ

Günümüzde bilim ve teknolojide önemli gelişmeler meydana gelmekte ve bu gelişmelere bağlı olarak bilgi üretimi inanılmaz bir hızla değişmeye ve dönüşmeye devam etmektedir (Alacadağlı, 2019, s. 71). İçinde bulunduğumuz dönemde ortaya çıkan dördüncü sanayi devrimi ve onun etkisi ile şekillenen postmodern yaşam beraberinde dijitalleşme, sanal örgütler, yapay zeka, otonom sistemler, nesnelerin interneti, big data (büyük veri), robotik, sibernetik, genetik, uzay mühendisliği ve nanoteknoloji gibi kavramları ortaya çıkarıp insan-makine-otomasyon etkileşiminin gelişmesini sağlamıştır (Kılıç & Tosun, 2021, s. 544). Dijital dönüşüm ve bilgi entegrasyonu, birçok endüstride bilgi ve iletişim süreçlerinin operasyonel yönetimini sağlamaktadır (Kukhtevich vd., 2020, s. 364). Dijitalleşme kavramında anlaşılması gereken, birden fazla elektronik cihazın birbiriyle bağlantılı olarak uyum içinde çalışmasıdır. Bu nedenle yalnızca bilgisayar kullanımı olarak anlaşılmamalı, internet aracılığı ile kişi ve kurumların birbirleriyle elektronik olarak iletişim kurması akla gelmelidir (Yücel ve Adiloğlu, 2019, s. 54-55). Dijitalleşmeyi bugün hayatın her alanında görmek mümkündür. Nesnelerin interneti, yapay zeka, blok zinciri ve bulut bilişim gibi teknolojilerde önemli gelişmeler olmuş ve sağlık alanı ise bu teknolojilerin sık kullanıldığı alanlardan biri haline gelmiştir (Şimşir & Mete, 2021, s. 38).

Dijitalleşme çağında bilim ve teknolojinin yaygınlaşması, sağlık ve hastalıkta kolay ve doğru bilgiye ulaşmaya olanak tanıyan, yenilikçi sağlık cihazlarının gelişmesine imkân vermiştir (Bhavnani vd., 2016, s. 1428). Dünya genelinde geleneksel sağlık sistemleriyle entegre edilmiş sağlık teknolojilerinin kullanıldığı evrensel bir dijital sağlık sistemi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Hedeflenen sistemi güçlendirmek amacıyla sağlık alanında dijital sağlık teknolojilerinin kullanımının gün geçtikçe arttığı gözlemlenmektedir (Şimşir & Mete, 2021, s. 33). Ayrıca yeni teknolojiler pek çok alana entegre edilmeye başlanmıştır. İnternet hastaneleri de sağlık sektöründe gelişen teknolojilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir hastane modelidir (Ke vd., 2021, s. 1). Bu çalışmada da dijital sağlık uygulamaları içinde önemli ve yeni bir model olan internet hastanesi modeli ele alınarak modelin

sağladığı avantajlar ve dezavantajlar ve Türkiye’de dijital uygulamalarına geçiş uygulamaları ve Türkiye’de internet hastanesi modeliyle ilgili yapılan girişimler ele alınmaya çalışılacaktır.

## İnternet Hastanesi Kavramı

İnternet hastaneleri, anlamı belirsiz bir terimdir. Genel olarak, tıbbi kurumların çeşitli tele sağlık hizmetlerini doğrudan hastalara sunabilmesi için çevrimiçi ve çevrimdışı erişimi birleştiren bir internet platformudur (Han vd., 2020, s. 3). Sağlık alanında internet hastaneleri son yıllarda hızla gelişmeye başlamıştır. 2011 yılında çok sayıda internet medikal şirketleri kurulmuştur. 2014 yılında ise internet hastanesi ve bunlarla ilgili platformlar ardı sıra kurulmaya devam etmiştir. İnternet hastanesinin kurulması ile hastane tıbbi hizmetlerinin kalitesini ve verimliliğini daha da arttırmak amaçlanmaktadır (Ke vd., 2021, s. 1). İnternet hastaneleri, tüketici sağlık ihtiyaçları ile arz yönlü reform arasındaki etkileşimin bir ürünüdür (Han vd., 2020, s. 1). İnternet hastanelerinin temel özelliği fiziki hastanelere bağımlılıktır. İki tür internet hastanesi vardır: (I) İnternet hastanesi hizmeti veren fiziki sağlık kurumları, aynı zamanda internet hastanesi olarak da kayıt altına alınmaktadır. (II) tıbbi hizmet sunan bağımsız internet hastaneleri, dijital şirketler ve fiziksel hastaneler tarafından ortaklaşa kurulan hastaneler de dâhil olmak üzere fiziksel tıbbi kuruluşlara dayanmaktadır (Liv vd., 2022, s. 275).

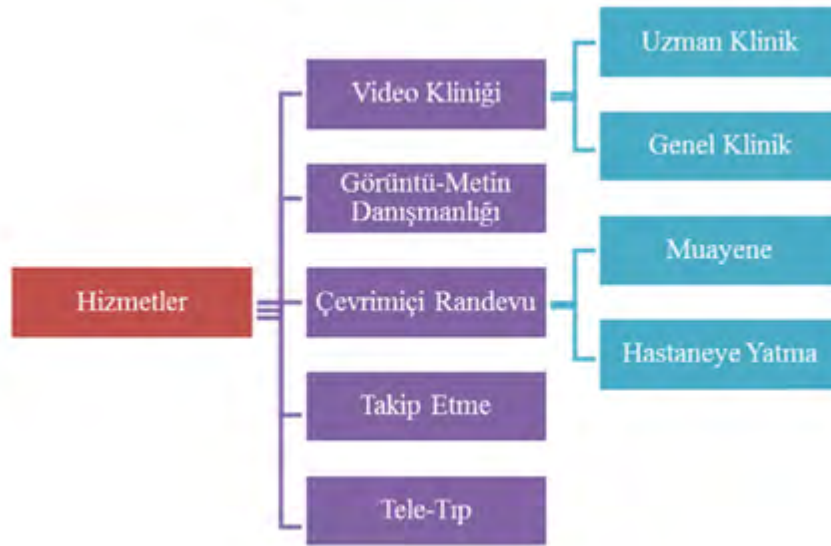
Dijital teknolojilerin sağlık sektörünün pek çok alanında görülmesinde birçok faktör etkili olmuştur. Özellikle pandemi süreci sağlık sektöründe hâlâ iyileştirilmesi gereken alanlar olduğunu ortaya çıkartmıştır (Liv vd., 2022, s. 281). İnternet hastanesi modelinin görüldüğü ülke Çin’dir. Çin’deki salgın döneminde bir zorunluluk olan internet hastaneleri, virüsün hastane yoluyla yayılmasını önlemek için kamuya sürekli tıbbi hizmet sunmaktadır. Ayrıca internet hastanelerinin sadece COVID-19 için değil, gelecekteki enfeksiyon salgınları için de vazgeçilmez olacağı düşünülmektedir (Sun vd., 2020, s. 67). İnternet hastanesi, Çin tıp endüstrisinde yenilikçi bir organizasyon olarak ortaya çıkmıştır (Han vd., 2020, s. 1). Son yıllarda Çin’de internet hastaneleri yavaş yavaş erişilebilir olmuştur. Aralık 2015’te Wuzhen İnternet Hastanesi, Çin’de ilk internet hastanesidir ve Çin çevrimiçi sağlık

hizmetlerinin başlangıcına işaret etmektedir. 2019 yılında COVID-19 salgınının patlak vermesi ile birlikte Çin’de internet hastaneleri hızlı bir genişleme dönemine girmiştir. 2021 haziran itibari ile Çin’de 1600 internet hastanesi bulunmaktadır. İnternet hastanesi ile ayakta tedavi, yatarak tedavi ve çevrimiçi sağlık hizmetlerini birleştirilerek yenilikçi bir sağlık hizmeti modeli oluşturulmuştur. Uygulamaya konulan modelin tıbbi tedavi gören hastalara yardımcı olmanın yanında doktorların verimliliğini artırarak Çin’deki gelişmiş sağlık hizmetleri kaynaklarının yükünü de hafifletme noktasında etkili olduğu söylenilebilir (Zhang, 2022, s. 273).

Çin’de ayakta tedavi hizmetinin sunumunda yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yeni yaklaşım da hastalar evlerinin yakınındaki bir tıbbi danışma merkezine gelmekte ve büyük bir şehirde üst düzey bir hastanede görev yapan bir doktor ile internet aracılığı ile iletişime geçmektedir. Doktor internet hastanesi için tasarlanan anlık sohbet platformu aracılığıyla ile hastanın sağlık durumu ile ilgilenmektedir. Aynı zamanda hastanın vücut ısısı, kan basıncı ve kan şekeri konsantrasyonuna ilişkin veriler oluşturulan sistem aracılığı ile sahadan alınıp teşhis sistemine yüklenmektedir. Sonrasında ise doktor tanıyı koymakta ve hastaya çevrimiçi olarak reçete yazmaktadır (Tu vd., 2015, s. 445).

Çin’deki ilk internet hastanesi olan Wuzhen İnternet Hastanesi’nin dört yeniliği bulunmaktadır: (I) İnternet hastanesi, tüm çevrimiçi hizmetlerin ana organı olarak hareket eden bağımsız tıbbi bir kuruluştur. (II) İnternet hastanesinde yalnızca takip ziyaretleri ve uzaktan konsültasyonlar sağlanarak olası tıbbi ihmal ve riskler azaltılmaktadır. (III) İnternet hastanesi, doktorların birden fazla yerde çalışmasına olanak tanımakta ve bu da hastaların tatmin edici bir doktor-hasta ilişkisi içinde olmasına yardımcı olmaktadır. (IV) İnternet hastanesinde her doktor kayıt altına alınmakta ve dosyalanmaktadır. Ayrıca her reçete bir eczacı tarafından incelenmektedir. Bu kombinasyon sayesinde hastalara elektronik reçeteler verilerek zaman ve mekân kısıtlamaları ortadan kaldırılmaktadır (Zhang, 2022, s. 274).

İnternet hastaneleri kırsal alanlardaki kaliteli sağlık kaynaklarının kıtlığının hafifletilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca internet hastaneleri tıbbi kaynakları ve farklı fiziksel hastanelerdeki doktorları birbirine bağlamaktadır. Başta tıbbi kaynakların kıt olduğu Batı ve Orta Çin olmak üzere büyüyen bölgelerde, yerel birinci basamak sağlık kurumlarının tıbbi bilgi alışverişi ve paylaşımını gerçekleştirmek için büyük hastaneler ile bağlantısı kurulmuştur (Liv vd., 2022, s. 27). İnternet hastanesinde verilen tıbbi hizmetlere Şekil 1’de yer verilmiştir (Zhi, vd., 2021, s. 4).

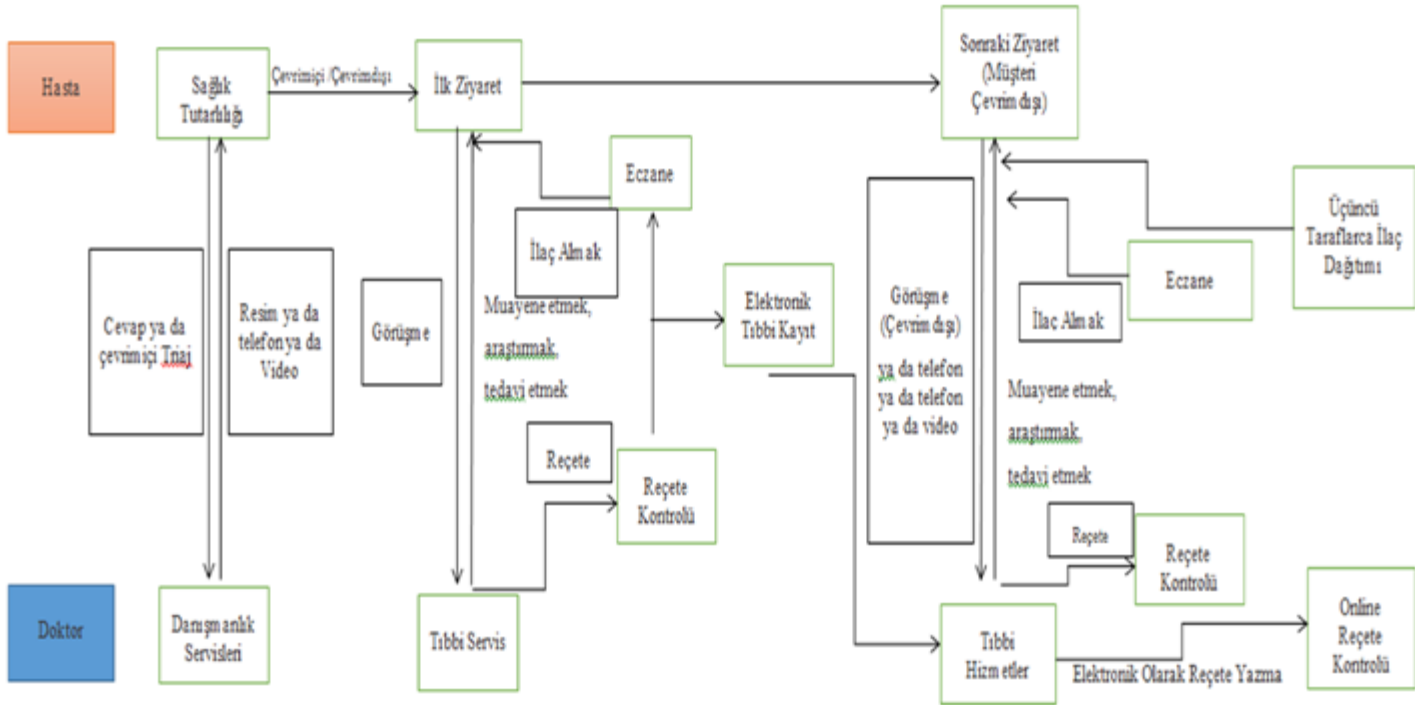


Şekil 1: İnternet Hastanesinde Verilen Tıbbi Hizmetler (Zhi vd., 2021: 4).

Şekil 1'e bakıldığında internet hastanesinde verilen hizmetler arasında video kliniği, görüntü metin danışmanlığı, çevrimiçi randevu, takip etme ve tele-tıp uygulamalarının olduğu görülmektedir. İnternet hastanesi, video görüşmeleri aracılığı ile uzman klinik ve genel klinik hizmeti vermektedir. Çevrimiçi randevularda ise muayene ve hastaneye yatma işlemlerinin gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

İnternet hastanesi geliştirilmenin özü tıbbi tedavidir. İnternet teknolojisi doktorlarla hastaları, doktorlarla doktorları birbirine bağlayan bir araçtır. Hasta hizmetleri, ödeme, sağlık ve hastalık yönetimi çevrimiçi olarak aktarılmaktadır. İnternet hastanelerinde rehberlik, kayıt, muayene, operasyon, ilaçlama ve hasta takip yönetimi gibi hasta hizmetleri koordine edilmelidir (Liv vd., 2022, s. 281). Han ve arkadaşları mevcut internet hastanelerinin doktor-hasta etkileşimine dayalı olarak tedavi sürecini

özetleyerek çevrimdışı hastaneler ve çevrimiçi hastaneler arasında bir akış şeması oluşturmuştur. Oluşturulan akış şeması Şekil 2'de gösterilmiştir. Şekil 2'ye göre hastalar sağlık bilgilerini almak ve mevcut durumlarını anlamak için çevrimdışı hastaneye gitmeden önce çevrimiçi olarak danışabilmektedir. Görüşme sonrasında bir hastaneye gitmeleri gerekiyorsa sonraki süreçte ön muayene için hastaneye gitmeyi tercih edebilmektedir. İlk ziyaretten sonra hastalar, hastalığın prognozunu, tedavi etkilerini ve ilerleyen süreçte uygulanan tedaviyi kontrol ettirmek için çevrimiçi ve çevrimdışı yöntemler arasında seçim yapabilmektedir. Ayrıca bazen muayene ve test gerektiren sonraki sağlık hizmeti alımında görüşmelerin çevrimdışı yapılması gerekebilmektedir. Son süreçte eczacılar elektronik reçeteleri kontrol etmekte ve ilaçlar hastaneye iş birliği yapan üçüncü taraf bir lojistik kuruluşu tarafından teslim edilmekte ya da en yakın eczaneden temin edebilmektedir (Han vd., 2020).



Şekil 2: Hastane Tedavi Akış Şeması (Han vd., 2020).

## İnternet Hastanesi Modelinin Özellikleri

İnternet hastanesi modelinin özellikleri şu şekildedir:

**Çevrimiçi ve Çevrimdışı Sağlık Hizmeti:** İnternet hastanelerinin çoğu, hem çevrimiçi sağlık hizmeti hem de düzenli bakım sunan hizmet sağlayıcılardır (Chen vd., 2023, s. 2).

**e-Reçete Uygulaması:** Hekimin, hastayı muayene etmesinin ardından ilaç yazması gerekirse, online olarak reçete oluşturmaktadır.

**Online Randevu Sistemi:** Hasta internet üzerinden kolayca doktor randevularını planlayabilmekte ve yönetebilmektedir.

**Çevrimiçi Sonuç Takibi:** Hastalar, hastaneye gitmeden yaptıkları işlemlerin sonuçlarını hastaneye gitmeden hayata geçirilen online sistemler sayesinde kendi oluşturdukları kullanıcı adı ve şifre sayesinde takip edebilmektedirler.

İnternet hastanesi bazı temel özellikleri bünyesinde barındırmasının yanında ayrıca bazı avantajlar ve dezavantajlar sunmaktadır. Bu avantajlar ülkeler için internet hastanesi modelini cazip bir model hâline getirirken; dezavantajlar internet hastanesi modelinde iyileştirilecek alanlar olduğunu bize göstermektedir.

## İnternet Hastanesi Modelinin Avantajları

İnternet Hastanesi modelinin, sağlık hizmetini sunan kurumlar, kurumlarda çalışan personeller ve sağlık hizmetinden yararlanan kişiler açısından pek çok avantaj sağladığı görülmektedir. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir (Chen vd., 2023, s. 2; Zhang & He, 2023, s. 3; Zhang vd., 2023, s. 793-794; ; Gong vd., 2020, s. 1; (Zhang vd., 2023, s. 1; Xu vd., 2016, s. 1; Bu vd., 2022, s. 1; Sun vd., 2020, s. 67):

- İnternet hastaneleri, çevrimdışı sağlık hizmetlerinin tamamlayıcısı olarak coğrafi ve zamana bağlı engelleri ortadan kaldırarak hastaların tıbbi hizmetlere hızlı ve rahat bir şekilde erişmesine olanak tanıyabilmektedir
- Hastane bilgi altyapısını teşvik etmektedir ve tıbbi büyük verilerin paylaşımını hızlandırmaktadır. Bulut

platformları ve mobil akıllı teknolojiler aracılığı ile hastaneler arasındaki bilgi engellerinin ve bilgi asimetrisinin aşılmasına yardımcı olan sağlık izleme ve tıbbi kayıt paylaşımını gerçekleştirmek için hastaların sağlık verilerini ve önceki vakalarını elde edilebilmektedir

- İnternet hastanelerinin, doktor-hasta anlaşmazlıklarına bir çözüm olacağı düşünülmektedir. Doktorlar ve hastalar arasındaki çevrimiçi iletişim aynı zamanda doktorlar ve hastalar arasındaki ilişkiyi geliştirebilir.
- İnternet hastaneleri, tıbbi tedavi sürecini optimize etmek, halkın tıbbi hizmet taleplerini karşılamak ve hastanelerde oluşabilecek kalabalığı önlemek için iyi bir yol olarak görülmektedir
- İnternet hastaneleri, pandemilerin önlenmesinde ve yönetilmesinde hayati rol oynamaktadır. Özellikle halk sağlığı acil durum sistemlerine dair yeni tıbbi modelin önemli bir parçası konumundadır Salgın durumlarında internet hastanelerinin, fiziksel teması en aza indirerek hastalığın yayılma hızını kontrol altına almaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.
- İnternet hastanesinin tıbbi yeniliği, teknik sorunların çözülmesine ve iş verimliliğinin artmasına yardımcı olabilecek modellerden biridir
- İnternet hastanesi modeli, uygun tıbbi kaynakların kırsal ve uzak bölgelere daha az maliyetle ve zamanında ulaştırılması açısından önemli bir avantaja sahiptir
- İnternet hastaneleri temelde COVID-19 salgını sırasında hastaların zamandan ve paradan tasarruf etmesini sağlamaktadır
- İnternet hastaneleri, başta kronik hastalığı olan hastalar olmak üzere halka yönelik tıbbi hizmetlerin sürekli olarak sunulmasını sağlamaktadır
- İnternet hastaneleri, gerçek zamanlı teletıp danışmanlığı, çevrimiçi zihinsel danışmanlık, düzenli takip vb. yöntemlerle daha fazla hastaya ulaşabilmektedir.

### İnternet Hastanesi Modelinin Dezavantajları

İnternet hastanesi modeli dijital sağlık uygulamaları kapsamında ele alınan yeni bir hastane modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni hastane modelinin avantajlarının yanında bazı dezavantajlarının da olabileceği söylenilebilir. Bu dezavantajlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Yüz yüze iletişimde kurulan güven ortamı sanal olarak kurulan ortamda tam olarak oluşmayabilir. Bu durum hasta-doktor arasında iletişim problemini ortaya çıkartabilir.
- Sağlık hizmetinden yararlanmak isteyen her bireyin sürekli ve güvenilir bir internet ortamı olmayabilir.
- Teknolojik cihazlara erişimde eşitsizlikler görülebilir.
- Kişisel sağlık bilgilerinin çevrimiçi platformlarda paylaşılması mahremiyet konusunda belirsizlikleri ve güvenlik risklerini ortaya çıkarabilir. Bu durum hem hasta hem hekim için güven sorununu ortaya çıkarmaktadır.
- Bireyler kendilerini tam olarak yüz yüze iletişimdeki kadar net ifade edemeyebilir. Bu durum da doğru teşhis ve tedavinin konulmasını güçleştirebilir.
- Pandemi döneminde halkla ilişkileri sağlamak için dijital sağlığın hızla kullanılmasına rağmen etkinliğe dair kanıt eksikliği, hastalar ve sağlık hizmetleri sunucuları tarafından dijital sağlığın benimsenmesine dair direnç gösterilmesi süreci olumsuz etkilemektedir (Pimenta vd., 2023, s. 1).

Dezavantajlar ele alındığında fiziksel hastane ortamının internet hastanesi modeline göre uygulama olarak daha önde olduğu söylenilebilir. Ancak dijital sağlık uygulamaları kapsamında ele alınan internet hastanesi modelinin sağladığı pek çok avantaj göz ardı edilmemelidir. Avantaj ve dezavantajlar ele alınarak sistemin eksik yönlerinin ve dezavantajlarının en aza indirilmesi için iyileştirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Teknolojinin sağlık alanına sağladığı yararlı uygulamaları en etkin bir şekilde hayata geçirmek hem kuruma hem sağlık hizmetinden yararlanan kişilere pek çok avantaj sunmaktadır. Bu noktada Türkiye’de teknolojinin getirdiği yenilikleri sağlık alanına entegre ettiği ve pek çok dijital

sağlık uygulamasını hayata geçirmek için çalışmalarına devam ettiği görülmektedir.

### Türkiye’de İnternet Hastanesi Modeline Geçiş Süreci

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler tüm alanlarda olduğu gibi sağlık sektöründe de pek çok yeniliği beraberinde getirmiştir (Özata, 2009, s. 444; Uysal ve Ulusinan, 2020, s. 46; Erdem ve Sarı, 2020, s. 2; Aydamak, 2021, s. 15; Çoban, 2023, s. 197). Dijitalleşen sağlık hizmetleri ve hastane uygulamaları sonucunda, sağlık hizmetlerinin yalınlaşması yolunda önemli adımlar atılmış, hastaların bekleme ve yatış sürelerinde azalma, hasta ve sağlık personeli arasındaki interaktif iletişim ile ilgili önemli değişiklikler meydana gelmiştir (Uysal ve Ulusinan, 2020, s. 56). 2000’li yıllarda bilişimin daha da gelişmesi ile birlikte sağlık hizmetlerinde sanal ortama geçiş süreci başlamış ve dijital sağlık ile ilgili önemli gelişmeler görülmeye başlamıştır. Bu önemli gelişmelerden biri e-sağlık kavramının doğuşudur (Ülke ve Atilla, 2020, s. 88). e-Sağlık, “Sağlık hizmetlerinin etkin ve verimli sunulabilmesi, vatandaşın hızlı erişiminin sağlanması ve ilgili paydaşlar ile veri paylaşımının sürdürülebilir olması için bilişim teknolojilerinin sağlık alanında kullanılmasıdır”(dijitalhastane.saglik.gov.tr). e-Sağlık projelerinde sağlık verilerinde standardizasyon sağlanması, veri analiz sürecinde yardımcı olunması, paydaşlar ile veri akışının sağlanması, elektronik olarak kişisel sağlık kayıtlarının oluşturulması, kaynak israfının önüne geçilmesi, bilimsel çalışmalara destek verilmesi ve e-sağlık kavramının ulusal anlamda benimsenmesi amaçlanmaktadır (Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu, 2012, s. 233).

E-sağlık hizmetleri hastanelerde uzun bekleme sürelerini kısaltmasının yanında bireyler hem evlerinde sağlık hizmeti alabilmekte hem de sağlık takibinin uzaktan yapılabilmesi avantajı elde etmiştir (Kılıç, 2017, s. 208). Yaltagil tarafından yapılan çalışmada da dijital sağlığın hastalara olumlu yansımaları arasında kolay ulaşılabilirlik, rahatlık, hız, tasarruf ve risk azaltma olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yaltagil, 2023, s. 962). Ayrıca e-Sağlık uygulamalarının, maliyet ve zamandan tasarruf, güvenilirlik, kaliteyi ve sağlık hizmetlerine erişimi artırması gibi pek çok faydası bulunmaktadır (Cansever, 2020, s. 317). Geline

noktaya baktığımızda artık sağlık hizmeti sunumunun bir bütün olarak elektronik ortamda gelişmesi, verilerin saklanması, tanı ve tedavilerin yürütülmesi ve sonuçların değerlendirilmesi sürecinin sanal olarak sunumu söz konusudur. Bunun sonucu olarak ise e-Sağlık, teknoloji çağında sağlığın yeni adı olarak karşılık bulmaktadır (Toygur, 2018, s. 101).

Dijital sağlık olgusu birçok ülkede çağdaş sağlık politikası ve sunumunun önemli bir boyutu olarak ortaya çıkmıştır (Lupton, 2013, s. 256). Türkiye’de dijital sağlık ile ilgili önemli girişimleri olan ülkelerden biridir. Türkiye’deki e-Sağlık örneklerine baktığımızda e-Nabız, Merkezi Hastane Randevu Sistemi, Medula, Çekirdek Kaynak Yönetim Sistemi, Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi gibi uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Dijital sağlık kapsamında uygulamaya konulan bir uygulama da İnternet Hastanesi modelidir.

Türkiye’de Çin’de olduğu gibi tek başına bir internet hastanesi bulunmamaktadır. Ancak pandemi dönemi ile birlikte Türkiye’de sağlık sistemi içinde bazı ihtiyaçları görmüş ve pek çok yeni uygulamayı hayata geçirmeye başlamıştır. Türkiye’de 10 Şubat 2022 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanan “Uzaktan Sağlık Hizmetlerinin Sunumu Hakkında Yönetmelik” yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğin amacı “Sağlık hizmetinin mekândan ve coğrafyadan bağımsız olarak ve çağdaş tıbbî teknolojiye dayanılarak sunulmasına hizmet etmek üzere; uzaktan sağlık hizmetinin kapsamına, uzaktan sağlık hizmeti sunacak sağlık tesislerine izin verilmesine, uzaktan sağlık bilgi sisteminin geliştirilmesine, tescil edilmesine, sağlık tesislerinin bu kapsamda denetlenmesine ilişkin usul ve esaslarını” düzenlemektir. Yayınlanan yönetmeliğe göre Türkiye’de uzaktan sağlık hizmeti içinde aşağıdaki hizmetlerin verilmesi hedeflenmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2024):

a. Uzaktan sağlık hizmeti talep eden kişi, uzaktan sağlık hizmetinin elverdiği ölçüde muayene edilebilir; kişinin tıbbi gözlem, izlem ve takibi ile değerlendirmesi yapılabilir, teşhis edilmiş hastalıkları kontrol edilebilir; tıbbi danışmanlık verilebilir; konsültasyon veya ikincil görüş talep edilebilir. Gerekli durumlarda, kişiye bir sağlık kuruluşuna fiziki olarak müracaat etmesi önerilebilir.

- b. Hastalıkların uzaktan yönetimi ve takibi için kişinin kan şekeri ve kan basıncı gibi klinik parametreleri değerlendirilebilir, izlenebilir, tedavi ve ilaç yönetimi sağlanabilir.
- c. Sağlığın korunmasına ve takibine, sağlıklı yaşamın desteklenmesine, psikososyal destek hizmetlerinin sağlanmasına yönelik hizmetler verilebilir.
- d. Sağlık riski artan veya ileri yaşlı kişilerin çok yönlü değerlendirmesi ve takibi yapılabilir.
- e. Teknolojik imkânların elvermesi ve Bakanlıktan gerekli izinlerin alınması koşuluyla kişilere, Bakanlıkça belirlenen girişimsel veya cerrahi operasyon hizmetleri sunulabilir.
- f. Endemik veya epidemik salgınlarda ulusal nitelikteki kılavuzlar doğrultusunda kişilerin sağlığının korunmasına yönelik gerekli tıbbi işlemler yürütülebilir.
- g. Giyilebilir teknolojiler ve diğer tıbbi cihazlar ile sağlık hizmeti talep eden kişinin sağlık verileri ölçülebilir ve takip edilebilir.
- h. Hekim tarafından değerlendirilen kişiye, hekimince e-reçete ve e-rapor tanzim edilebilir.

Yönetmelikte yer alan maddelere bakıldığında internet hastanesinin özellikleri içinde yer alan uzaktan muayene, tıbbi gözlem, tıbbi danışmanlık, kronik hastalığı olan ve riskli hastaların takibi, pandemi dönemlerinde kişilere sağlık hizmetinin, e-reçete ve e-rapor gibi hususların yayınlanan yönetmelikte de yer aldığı görülmektedir. Türkiye’nin bu noktada internet hastanesi modeline benzer bir uygulamayı yavaş yavaş sağlık sistemi içine entegre etmeye başladığı söylenebilir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sağlık hizmetlerinde bir dönüşümün ve yeni bir alanın ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Özellikle pandemi süreci uzaktan teşhis ve tedavi uygulamasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda hem Sağlık Bakanlığının hem de özel hastanelerin bir dönüşümün içine girerek yüz yüze tedavi hizmetlerine ek olarak online muayene hizmetine de başladıkları görülmektedir. Türkiye’de internet hastanesi modeline benzer olan uygulamalardan biri Sağlık Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan Dr. E-Nabız uygulamasıdır.

Dr. E-Nabız uygulamasını Sağlık Bakanlığı pilot uygulama olarak yürürlüğe koymuştur. Ankara, Kırıkkale, Yalova ve İstanbul Dr. E-Nabız uygulamasının pilot olarak uygulandığı iller arasındadır. Samsun’da ise aile hekimliklerinde uygulamaya konulmuştur. Kısa sürede tüm Türkiye’de yaygınlaştırılması planlanmaktadır (Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2024). Dr. E-Nabız Uygulaması karantina kapsamında olan vatandaşların bu süre zarfında sağlık hizmetlerine erişimi için oluşturulmuş uygulamalardan biridir. Proje kapsamında Koronavirüs hastaları ve vatandaşlar, izolasyon yerlerini terk etmeden MHRS üzerinden görüntülü muayene randevusu alabilmektedir. Randevu alındığında vatandaşa Sms ile randevu saat ve tarihi ve erişim linki gönderilmektedir. Vatandaş muayene saati geldiğinde Sms içerisindeki linke tıklayarak hekim ile doğrudan cep telefonu, bilgisayar ve tablet aracılığı ile online olarak hekim ile görüşmektedir. Hekim görüşme sonucunda gerekli görür ise ilaç yazabilmektedir. Vatandaş, reçetesini hem Sms olarak alabilmekte hem de e-Nabız hesabından görebilmektedir. Ayrıca ilacı yakınlarına aldırabilmektedir (<https://sbsgm.saglik.gov.tr>). Sağlık Bakanlığı’nın Dr. E-Nabız uygulamasına ek olarak Türkiye’deki özel hastanelerde de pandemi ile birlikte online muayene uygulamasının yüz yüze muayeneye ek olarak sunulduğu görülmektedir. Örneğin Memorial Sağlık Grubu “Memorial e-Doktor” hizmeti, Acıbadem Hastanesi ise “Online Doktor Görüşmesi” ve Medical Park “Görüntülü Doktor Görüşmesi” uygulamasını başlatmıştır (<https://www.memorial.com.tr/>; <https://www.acibadem.com.tr>). Bu uygulamalar sayesinde kişiler, evlerinde online randevular alarak randevu saatinde internet aracılığıyla randevu aldıkları hekimler ile görüşmeler yapmakta, doktor tarafından gerekli görülmesi hâlinde hastaneye çağırılmaktadır.

## SONUÇ

Gelişen sağlık teknolojisi, sağlık sektöründe önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Teknolojik ilerlemeler bir dizi yenilikçi sağlık cihazının ve uygulamalarının sağlık alanında görülmesine imkân vermiştir. Ayrıca gelişen sağlık teknolojileri sayesinde hastaların hastalıklarının erken teşhisi mümkün olmuş ve tedavi süreçlerinin daha etkili bir şekilde takip edilmesi epey kolaylaşmıştır.

Ayrıca sadece sağlık profesyonelleri açısından bir avantaj söz konusu değildir, hastalar da bu süreçte hem zaman açısından bir avantaj elde etmekte hem de hastaların kendi sağlık kayıtlarını takip etmeleri de kolaylaşmaktadır. Uygulamaya konulan tele sağlık hizmetleri hasta ve sağlık profesyonelleri arasındaki iletişimi artırmak ile birlikte uzaktan sağlık hizmetleri sürecinin de başlamasına imkân vermiştir. İnternet hastaneleri de bu dijitalleşme sürecinde uzaktan sağlık hizmetinin boyutunda bir değişim ortaya koyan bir hastane modelidir.

İnternet hastaneleri, değişen dünya içinde meydana gelen olaylar ve tüketici sağlık ihtiyaçlarından doğan bir uygulamadır. İnternet hastanesi, çeşitli dijital teknolojiler ve oluşturulan internet tabanlı platformlar aracılığı ile sağlık hizmetlerinin sunulduğu bir model olarak tanımlanabilir. Bu model sağlık personeli ile hizmet alacak vatandaşların dijital teknolojiler aracılığıyla iletişim kurmalarına imkân vermektedir. Bu modelin gelişmesinde dijital teknolojiler aracılığı ile herkese ulaşım hedeflenmektedir.

Türkiye’de tek başına bir internet hastanesi modeli yoktur. Ancak Türkiye 10 Şubat 2023 yılında yayınladığı “Uzaktan Sağlık Hizmetlerinin Sunumu Hakkında Yönetmelik” ile internet hastanesi modeline benzer bir uygulamayı başlatmıştır. Türkiye’de bu sürecin başlamasında Covid-19 salgın sürecinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye’de pilot olarak uygulamaya konulan Dr E-Nabız uygulaması uzaktan sağlık hizmetinin ve Çin’de uygulanan internet hastanesi modeline benzer bir uygulamanın başlangıcı olarak gösterilebilir. Uygulama hasta ve hekim görüşmesini uzaktan (çevrimiçi) olarak sağlamaktadır. Doktorun gerekli görmesi hâlinde sonrasında hasta hastaneye fiziksel muayene ve işlemler için çağırılabilir. Ayrıca Türkiye’de yer alan pek çok özel hastane pandemi süreci ile birlikte online tedavi sürecine geçmiştir. Yeni hayata geçirilen bu uygulamaların gerek sağlık çalışanları gerekse toplumun bakış açısı açısından da uygunluğunun değerlendirilmesi de ayrıca önemlidir. Pilot olarak uygulamaya konulan Dr. E-Nabız uygulamasını pilot bölgelerde kullanan kişilerin geri bildirimlerinin alınması var olan uygulamanın eksikliklerinin belirlenmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.



## KAYNAKLAR

Acıbadem Evinizde (2024, Ocak 24). <https://www.acibadem.com.tr/acibadem-evinizde>.

Alacadağlı, E. (2019). Bilgi yönetimi, dijitalleşme ve türk sağlık sistemi. *Electronic Turkish Studies*, 14(2), 67-86.

Aydamak, M.Y. (2021). Sağlık hizmetlerinde sana organizasyon, e-sağlık ve teletıp: Avrupa referans aralığı. *Journal of Healthcare Management and Leadership*. 1, 15-35. <https://doi.org/10.35345/johmal.821598>.

Bu, F., Sun, H., Li, L., Tang, F., Xiuwen, Z., Jinghao, Y., Zhengqiang, Y. & Huang, T. (2022). Artificial intelligence-based internet hospital pharmacy services in China: Perspective based on a case study. *Frontiers in Pharmacology*, 1-10. [10.3389/fphar.2022.1027808](https://doi.org/10.3389/fphar.2022.1027808).

Bhavnani, SP., Narula, J. & Sengupta, PP. (2016). Mobile technology and the digitization of healthcare. *European Heart Journal*. 7;37(18):1428-38. doi: 10.1093/eurheartj/ehv770.

Cansever, İ. H. (2020). Türkiye’de e-sağlık uygulamaları üzerine bir betimleme. Eke, E. (Ed.), Sağlık yönetiminde güncel tartışmalar (s. 317-343) İçinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çoban, M. (2023). Türkiye’de e-sağlık uygulamalarında mevcut durum. *Bingöl Üniversitesi Sağlık Dergisi*. 4(1), 197-204.

Chen, X., Wu, X., Zhang, Q., Jing, R., Cheng, W., Tian, J. & Jin, C. (2023). The Construction and operational models of internet hospitals in China: a hospital-based survey study. *BMC Health Services Research*, 23, 669, <https://doi.org/10.1186/s12913-023-09675-2>.

Erdem, R. ve Sarı, B. (2020). Endüstri 4.0 ve toplum 5.0 bağlamında sağlık hizmetlerinde dijital dönüşüm. Eke, E. (Ed.), Sağlık yönetiminde güncel tartışmalar (s. 317-343) İçinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ke, J., Chen, X.J. & Gou, J.P. (2021). Follow-up data analysis of Internet hospital patients based on Kano Model, International Conference on Big Data Engineering and Education (BDEE), Guiyang, China, pp. 1-5, doi: 10.1109/BDEE52938.2021.00007.

Gong, K., Xu, Z., Cai, Z., Chen, Y. & Wang, Z. (2020). Internet hospitals help prevent and control the epidemic of covid-19 in china: multicenter user profiling study. *Journal of Medical Internet Research*, 14;22(4):e18908. doi: 10.2196/18908.

Han, Y., Lie, RK. & Guo, R.(2020). The internet hospital as a telehealth model in China: Systematic search and content analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 29;22(7):e17995. doi: 10.2196/17995.

E-Sağlık (Elektronik Sağlık) (2024, Mayıs 10). <https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/TR-4894/e-saglik-elektronik-saglik.html>

Kılıç, T. (2017). E-sağlık, iyi uygulama örneği; Hollanda. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 2003-217.

Kılıç, T. & Tosun, N. (2021). Akıllı Sağlık Ekosistemi ve Güncel Uygulama Örnekleri. *İşletme Bilimi Dergisi*, 9(3), 543-564.

Kukhtevich, I.I., Goryunova, T.I., Goryunova, V.V & Zhilyaev, PS. (2020). Digitalization in Healthcare and Telecommunication Support Systems in Medicine, *Advances in Economics. Business and Management Research*, 148, 364-369.

Liv, Y., Hu, H., Rozanova, L. & Fabre, G. (2022). COVID-19 and internet hospital development in China. *Epidemiologia*, 3(2), 269-284. <https://doi.org/10.3390/epidemiologia3020021>.

Lupton, D. (2013). The digitally engaged patient: self-monitoring and self-care in the digital health era. *Social Theory & Health*, 11(3): 256-270.

Memorial Dijital Sağlık Asistanı Nedir? (2024, Ocak 01). <https://www.memorial.com.tr/memorial-evinizde>.

Özata, M. (2009). Sağlık Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülen e-sağlık projelerinin sağlık hizmeti sunumuna etkileri. *Journal of Azerbaijani Studies*, 6, 444-464.

Pimenta, S., Hansen, H., Demeyer, H., Slevin, P. & Cruz J. (2023). Role of digital health in pulmonary rehabilitation and beyond: Shaping the future. *European Respiratory Society*. 9:00212-2022. doi: 10.1183/23120541.00212-2022.

Sağlık Bakanlığı (2024, Şubat 08). Uzaktan Sağlık Hizmetlerinin Sunumu Hakkında Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220210-2.htm>.

- Sun, S., Yu, K., Xie, Z. & Pan, X. (2020). China empowers Internet hospital to fight against COVID-19, *Journal of Infection*, 18(1), e67-e68. <https://doi.org/10.1016/j.jinf.2020.03.061>.
- Şimşir, İ. & Mete, B. (2021). Sağlık Hizmetlerinin Geleceği: Dijital Sağlık Teknolojileri. *Journal of Innovative Healthcare Practices (JOINIHP)*, 2(1), 33-39.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (2024, Ocak 24). Dr. E-Nabız Tüm Türkiye’de. <https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR,77430/dr-e-nabiz-muayeneye-basladi.html/>
- Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2012). (2024, Mayıs 08). <https://ekutuphane.saglik.gov.tr/kitaplar/SDPturk.pdf>.
- Toygar, Ş.A. (2018). E-Sağlık uygulamaları. *Yasama Dergisi*. 37: 101-123.
- Tu, J., Wang, C. & Wu, S. (2015). The internet hospital: an emerging innovation in China. *Lancet Global Health*, 3(8), e445-e446. doi: 10.1016/S2214-109X(15)00042-X. PMID: 26187488; PMCID: PMC7129805.
- Usal, B. ve Ulusinan, E. (2020). Güncel dijital sağlık uygulamalarının incelenmesi. *Selçuk Sağlık Dergisi*. 1: 46-60.
- Ülke, R. & Atilla, E.A. (2020). Sağlık hizmetlerinde bilişim sistemleri ve e-sağlık: Ankara İli Örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(1), 86-100.
- Yaltagil, E.I. (2023). Hastane yöneticilerinin gözünden dijital sağlık. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 21, 954-971.
- Yücel, G. & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme-Yapay Zeka ve Muhasebe Beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 47-60.
- Zhang, Q. (2022). The internet hospital: how to combine with traditional healthcare model. *Hepatobiliary Surgery and Nutrition*. 11(2), 273-275. doi: 10.21037/hbsn-2022-10.
- Zhang, Y., Zhang, Y., Huang, J. & Dong, L. (2023). Application of Internet hospitals for first-visit patients with COVID-19 during the pandemic in China, *European Journal of Public Health*, 33(5), 789-795, <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckad138>.
- Zhang, X., Wei, W., Zhang, T., Tan, Y., Xu, D. & Pablos, P.O. (2023). How platform-based internet hospital innovation affect doctors active stress coping efforts: The conservation of resource theory perspective, *Technovation*, 121, 1-23. doi: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2022.102556>.
- Xu, L. (2016). Internet Hospital: Challenges and Opportunities in China. In: Yin, X., Geller, J., Li, Y., Zhou, R., Wang, H., Zhang, Y. (eds) Health Information Science. HIS 2016. Lecture Notes in Computer Science, vol 10038. Springer, Cham. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-48335-1\\_9](https://doi.org/10.1007/978-3-319-48335-1_9).

**ALEVÎ-BEKTÂŞÎ EDEBİYATINA DAİR BİR  
KAYNAK: DİVRİĞİ ANZAHAR CÖNGÜ**

A SOURCE FOR ALAWI-BEKTASHI  
LITERATURE: DİVRİĞİ ANZAHAR CONK

Serhat Sabri YILMAZ

36

# ALEVÎ-BEKTÂŞÎ EDEBİYATINA DAİR BİR KAYNAK: DİVRİĞİ ANZAHAR CÖNGÜ

## A SOURCE FOR ALAWI-BEKTASHI LITERATURE: DİVRİĞİ ANZAHAR CONK

Serhat Sabri YILMAZ<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Alevî-Bektâşî Şiir  
Geleneği,  
Cönk,  
Divriği Anzahar Cöngü.

### Keywords:

Alawi-Bektashi Poetry  
Tradition,  
Conk,  
Divriği Anzahar Conk

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, serhatsabriyilmaz@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1516-369X

Alıntılanmak için/Cite as: Yılmaz S. S., (2024). Alevî-Bektâşî Edebiyatına Dair Bir Kaynak: Divriği Anzahar Cöngü, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 140-157.

### ÖZ

Alevî-Bektâşî şiir geleneği tarihine ışık tutan cönkler, tespit edildikleri coğrafyanın geçmişteki edebî zevki hakkında fikir vermektedir. Geçmişin estetik algısının bugünün edebiyat ve sanat anlayışına uyarlanarak devam ettirilmesi için bu türden yazmaların günümüz Türkçesine aktararak bilim dünyasının istifadesine sunulması, sosyokültürel işlevleri ve teşekkül süreci hakkında fikir yürütülmesi zorunludur. Bu bağlamda, alan araştırmalarından, kütüphane ve şahıs arşivlerinden tespit edilen cönkleri incelemek ve tanıtmak gerekmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan Sivas Divriği kaynaklı cönk, bahsedilen amaçlar doğrultusunda incelenebilecek nitelikte bir yazmadır. Divriği'nin Anzahar köyünden tespit edilen ve Anzahar Cöngü adını verdiğimiz cönk Alevî-Bektâşî edebiyatına kaynaklık edecek bir eser olması yönüyle dikkate değerdir. 170 varaklık hacimli bir yazma olan cönkte 58 tane zümre mensubu âşığın ve Ruhsatî, Minhacî, gibi diğer zümre âşıklarının toplam 297 şiiri yer almaktadır. Bu çalışmada, Anzahar Cöngü'nün şekil ve muhteva özellikleri hakkında bilgi verilecek, âşık ve şiir sayıları verilerek hangi âşığın hangi şiirinin yer aldığı ayrıntılı bir tabloda gösterilecektir. Çalışmada ayrıca cönk çalışmalarının farklı yönlerden ele alınmasına yönelik atılabilecek adımlar üzerinde durulmuştur.

### ABSTRACT

The conks, which have shed light on the history of the Alawi-Bektashi poetry tradition, provides insight into the past literary style of the geography in which they were discovered. So that the aesthetic perception of the past can be adapted to today's understanding of literature and art, it is imperative that such manuscripts be translated into contemporary Turkish and made available to the world of science, and that they be studied for their sociocultural functions and the process of their formation. In this regard, it is necessary to analyze and introduce the conks identified from field researches, libraries and personal archives. The conk from Divriği-Sivas, which is the subject of study, is a manuscript that can be analyzed in line with the mentioned purposes. The conk, which was discovered in Anzahar village of Divriği and called Anzahar Conk, is remarkable for being a work that will be a source for Alawi-Bektashi literature. Conk, a voluminous manuscript with 170 leafs, contains a total of 297 poems by 58 minstrels belonging to the community and other minstrels such as Ruhsatî, Minhacî. In this study, information about the form and content features of Anzahar Conk will be presented, the number of minstrels and poems in the conk will be given, and a detailed table will be shown in which poem of which minstrel is included. This study, also emphasizes the steps that can be taken to address the conk studies from different aspects.

## GİRİŞ

21. yüzyılın ilk çeyreği; cönk ve mecmua çalışmalarının bir asırlık serüveninin eleştirel bakış açısıyla ele alındığı, Türk halk şiiri tarihinin teşekkülüne tartışmasız katkı sağlayan değerli kaynaklar olma hüviyetine sahip bu yazmalar üzerine bina edilen eserlerin ortaya koydukları birikimin daha ileriye taşındığı bir dönem olmuştur. Cönk ve mecmua kavramları, bu türden kaynakların şekil ve muhteva özellikleri, Türk halk yazınına katkıları, sözlü-yazılı kültür ilişkisinin bu bağlamda değerlendirilmesi gibi hususlara pek çok çalışmada tekraren değinildiği için bu minvalde bilgiler verilmesi abesle iştigal olacaktır (Cönkler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Altınışık, 2023; Gökyay, 2019; Koz, 1977; Yıldırım, 2013). Cönk ve mecmua çalışmalarında karşılaşılan problemler ise kısaca üzerinde durulması gereken bir konudur. Hamiye Duran (2016), çalışmasında cönklerle ilgili karşılaşılan problemleri sıralamış, dijital ortama aktarılan ve belli merkezlerde arşivlenen cönklerin tanıtım fişlerinin hazırlanması ve kataloglanması konusunda eksiklikler olduğunu tespit etmiştir. Araştırmacı, ayrıca tasnif ve fişleme hususunda karışıklıklar olduğunu, cönk ve mecmuaların birbirlerinin yerine kaydedildiğini ve bu durumun kavramsal bir karmaşaya dönüştüğünü, muhtevayla ilgili verilen bilgilerin eksik ya da yanlış olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, kataloglanan cönklerin ilgili sayfalarında belirtilen şairlerin olmayışı, dijitale aktarılırken fotoğraflamada yaşanan karışıklıklar, muhafaza edilme şekli ve içerikteki imlâ hataları araştırmacının bahsettiği diğer problemlerdir. Artan cönk çalışmalarının ışığında zikredilen problemlere dair bilimsel faaliyetler (sempozyum, çalıştay vd.) gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bahsi geçen süreçte cönk ve mecmua çalışmalarının gerek nicelik gerekse nitelik bakımından artışında hiç şüphesiz alandaki uzman sayısının artışı, önceki çalışmaların yol göstericiliği ve teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte dijital kültürün hâkim kültüre dönüşmesi başat unsurlar olmuştur. Her ne kadar alan araştırmalarının bu tür yazmaların tespit edilerek çalışılmasında tesiri büyük olsa da teknoloji çağında dijitale aktarılmış vesikalara ulaşmanın kolaylığından ötürü konu üzerine yapılan ilmi çalışmalarda ivme kazanıldığı da bir gerçektir.

Alevî-Bektâşi edebiyatının en önemli kaynaklarından biri

olan cönkler ise bahsi geçen zümre hakkında doyurucu bilgiler ihtiva etmektedir. “*Alevî-Bektâşi edebiyatı adı verilen zümre edebiyatı, tasavvufa dayanan halk edebiyatının bir koludur. İçerik bakımından ise Alevî-Bektâşilerin gelenek ve göreneklerini, inançlarını, ayinlerini, öğretilerini, Hz. Ali sevgisini, on iki imamı, yol ulularını, velilerin kerametlerini, geçmişte yaşadıkları önemli olayları vb. konu edinmiştir.*” (Çıblak Coşkun, 2016, s. 23). Alevî-Bektâşiler tarafından oluşturulan cönk kaynakları, Çıblak Coşkun (2016)’un zikrettiği konular hakkında sayısız şiiri barındırmaktadır.

Alevî-Bektâşi edebiyatının cönk, mecmua ve erkân defterleri vasıtasıyla kayda geçirilmesinde dedeler, zâkirler ve diğer zümre mensuplarının önemli rolü olmuştur. Yılmaz ve Akın’ın da belirttiği üzere cönkler, “*inanç merkezli ritüellerin icrasının ve devamlılığının temel taşı olan deyiş, nutuk, tevhit, düvaz imam, mersiye, miraçlama vb. manzum metinlerin yer aldığı, bir nevi kutsal sözün koruyucusu ve aktarıcısı işlevlerine sahip kutsal defterler olma özelliği gösterirler.*” (2016, s. 64).

Alevî-Bektâşi cönklerinde yer alan şiirlerin büyük kısmı, başta cemler olmak üzere inanç merkezli ritüellerde icra edilen ve kutsal kabul edilen metinlerdir. Genellikle dedeler ve zâkirler tarafından ritüellere ait şiirleri kayda geçtikleri cönklerin bu şiirleri koruyarak gelecek kuşaklara aktarma gibi çok mühim bir işlevi bulunmaktadır (Yılmaz ve Akın, 2016, s. 64). Sivas Divriği yöresine özgü edebî zevk ve ritüelistik yapıya dair ipuçları verebilecek Anzahar Cöngü de cönklerin zikredilen işlevini yansıtan değerli bir yazmadır.

## ALEVÎ-BEKTÂŞİ EDEBİYATINA DAİR HACİMLİ BİR VESİKA OLARAK DİVRİĞİ ANZAHAR CÖNGÜ

Divriği Anzahar Cöngü’yle ilgili tarafımızca yapılan bir başka araştırmada cönk hakkında kısaca malumat verilmiş, cönkte yer alan Veli mahlaslı 19 şiir üzerinde “sözlü kültür” bağlamında durulmuştur (Yılmaz, 2023). Bu şiirlerin versiyonları tespit edilerek mukayeseli bir araştırmayla birtakım fikirler öne sürülmüştür. Bu çalışmada ise Alevî-Bektâşi şiiri için önem arz ettiğini düşündüğümüz cönk üzerinde daha ayrıntılı şekilde durulacak, cöngün şekil ve muhteva özellikleri alanın ilgililerine sunulacaktır.

Cöngü Anzahar adının verilme sebebi şiiirlerin derlendiği coğrafyayla alakalıdır. Cönk, Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı Eğrisu köyünden tespit edilmiş olup bu bölgenin 1990'lara kadarki adının Kevendüzü, Cumhuriyet döneminden evvelki adının ise Anzahar olduğu belirlenmiştir. Anzahar Cöngü de geleneğin canlı merkezlerinden biri olan Sivas'ta tutulmuş sayısız cönkten sadece biridir. Alevî-Bektâşî edebiyatı araştırmacılarından Kamber Durna'nın bir ziyareti sırasında rastladığı ve temin ettiği cönk, daha sonra Araştırmacı Yazar Dr. Doğan Kaya'ya verilmiş, Kaya tarafından da incelenmek üzere tarafımıza tevdi edilmiştir. Anzahar Cöngü, Kaya'nın kişisel arşivinde 55 numarada kayıtlı olup aynı zamanda fotoğraflanarak dijital ortama aktarılmıştır (Yılmaz, 2023, s. 870).

170 varaklık cöngü özel kılan husus hiç şüphesiz hacmidir. İlk varaktan 158 numaralı varağa kadarki bölümde biri mahlassız olmak üzere toplam 298 şiiir yer almaktadır. Cönkte hem sayfa numaralandırması hem de şiiir numaralandırması yapılmıştır. Cöngün mevcut hâlinde ilk sayfanın üç numaradan başlıyor olmasından dolayı ilk varağın koptuğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı başta yer alan Virânî şiiiri eksiktir.

Cöngün son sayfalarında ise özlü sözler, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesine dair manzumeler ve cöngün ne zaman kim tarafından tutulduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Cöngün dikkate değer üç özelliği; 58 âşık, 298 şiiirden oluşan büyük bir antoloji hüviyetinde olması, oldukça muntazam yazılması ve Ruhsatî, Minhacî, Emrah gibi diğer zümre âşıklarına da yer vermesidir. Anzahar Cöngü'nün şekil özelliklerine gelindiğinde cilt boyutlarının 16x21 cm., sırt ölçüsünün 2 cm., yaprak boyutlarının ise 15x20,5 cm. olduğu söylenebilir. Alışıl gelmişin dışında deri kaplama olmayan cöngün karton üzerine siyah bezle kaplandığı anlaşılmaktadır (Bk. Ek).

Cöngün 161b numaralı sayfasında ne zaman, nerede yazıldığı, kim tarafından yazdırıldığı hakkında not düşüldüğü görülmektedir. “İşbu bin üç yüz on yedi senesi 14 Eylül yevm-i Cuma günü Ahyol Bergos iskelesinde Sivas'a mülhak Aşodi kazasının Güneş nahiyesinde Çulhaoğlu Cuma bin Aşur telif-i esbâb olmuştur” şeklindeki ibareden anlaşılacağı üzere cönk, Rumi 1317'de, Miladi takvime göre takriben 1901 yılında tutulmuştur.

Aşodi, Osmanlı döneminde Kangal kazasının Yellice nahiyesine bağlı Aşodi Tekke olmalıdır. Zira Güneş köyü buraya bağlı olup yaklaşık 15 km'lik bir mesafededir (Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları, 1928, s. 690). “Ahyol Bergos iskelesi” ifadesi ise Osmanlı döneminde Edirne'ye bağlı olan Ahyolu Bergosu kazasını işaret etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla cönkteki şiiirler, Divriği'ye bağlı Aşodi kazasının Güneş köyünden Aşur oğlu Çulhaoğlu Cuma tarafından derlenmiş, dağınık vaziyetteki bu parçalar bir vesileyle gidilen Edirne'de ismi zikredilmeyen müstensihe verilerek kopya edilip nizama sokulması istenmiştir. Zira cönkteki yazı stiline, kullanılan mavi, kırmızı ve siyah renklerin muntazam olması ve de şiiirlerin belli bir düzende verilmeye gayret gösterilmesi bu tespiti desteklemektedir. Araya alınan bazı istisna şiiirler olmakla birlikte genellikle aynı âşığa ait şiiirler art arda verilmiştir. Cönk, dikey bir çizgiyle iki sütuna ayrılmış, yatay çizgiler ve farklı renklerle her bir hane (dörtlük, beyit vd.) ayrıca vurgulanmıştır. Bu intizam, cöngün okunmasına da kolaylık sağlamaktadır. Güneş köyünde derlenerek Ahyolu'nda yazıya aktarılan cöngü Anzahar adını vermemizin nedeni ise cöngün bu köyde tespit edilmiş olmasıdır.

## ANZAHAR CÖNGÜ'NÜN MUHTEVASI

Cöngün muhtevasıyla ilgili ilk olarak yukarıda da ifade edildiği gibi Alevî-Bektâşî ozanların şiiirlerinin ağırlıkta olması söylenebilir. Cönk her ne kadar aynı zümreye mensup kişiler tarafından tutulmuş olsa da edebî zevkin ön plana çıktığı, Alevî-Bektâşî zümre içinde zikredilemeyecek âşıkların bilinen şiiirlerine de yer verildiği dikkat çekmektedir. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da Nesîmî, Hatâyî, Noksanî, Teslim Abdal gibi önde gelen zümre âşıklarının şiiirleri verilmeden evvel başlık konulmuş olmasıdır. Örneğin;

“Nesîmî sultanın bâtin âleminde bahs ittiği kelamullahıdır.” [18a-19a]

“Seyyid Teslim Abdal'ın nutk-ı kelamullahıdır.” [29a-29b]

“Hatâyî, Hazreti İsmail peygamberin zâbih olduğu macera-yı kasidesidir.” [50b-55b]

“Noksanî Baba'nın ilm-i ledinden bahs ittiği kadim-i kelamullahıdır.” [75a-77a], başlıklarıyla mezkûr âşıkların

şiiirleri diğđerlerinden ayrılmıştır. Cönkteki diğđer şiiirlerin hiçbirinde başlık bulunmamaktadır.

Cönkte yer alan şiiirler önceki çalışmalarda yer alan versiyonlarıyla karşılaştırıldığında üzerinde müstakil çalışmalarda durulması gereken sorunlar olduğu göze çarpmaktadır. Bilindiği üzere cönk ve mecmualardan tespit edilen şiiirler, sözlü kültür etkisiyle birbirine karışmış ve içinden çıkılması zor bir hâl almıştır. İncelenen cönkte de çok sayıda benzer durum tespit edilmiştir. Örneğin; Kaygusuz Abdal'ın "Yücelerden yüce Tanrı" dizesiyle başlayan meşhur şathiyesinin bir çeşitlemesine Teslim Abdal mahlaslı bir şiiirde [30a] rastlanmıştır. Yahut başka kaynaklarda Can Hatâyî'ye mal edilen "Erzene Dağı"na attığın söyler" ayak dizeli şiiirin "Ey İsmail kul kurban ol Haydar'a" (Kaya, 2012, s. 234) şeklinde İsmail mahlasıyla tapşırıldığı görülmektedir. Bir başka örnek ise Hatâyî, Can Hatâyî, Sultan Hatâyî, Şah Hatâyî mahlaslı şiiirlerde yaşanan karmaşadır. Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalar neticesinde birden fazla Hatâyî olduğu tespit edilmiştir (Aslanoğlu, 1992; Şahin, 2011; Vaktidolu, 2019). Bu mahlaslı şiiirler cönkte art arda aynı âşığa aitmiş gibi sıralanmıştır. Esasen bu durum dönemin bilgi birikimi açısından makul sayılabilir.

Benzer bir duruma Nesîmî ile Kul Nesîmî, Kul Himmet ile Kul Himmet Üstadım şiiirlerinin bir arada verilmesinde rastlanmaktadır. Cönkte aynı ozana ait şiiirlerin art arda verilmiş olması, cönk sahiplerinin bahsi geçen âşıkları aynı kişi zannetmeleri ve bilmeden karmaşaya neden olmalarına açık bir delil sayılabilir. Bununla birlikte Kul Himmet ile aynı kişi zannedilen Kul Himmet Üstadım'ın şiiir yazmaya başladığı dönemlerde kullandığı Âşık İbrahim mahlaslı şiiirlerinin de cönkte farklı bir yerde verilmesi âşık sayısını belirlemede başka bir karışıklık yaratmaktadır.

Âşık edebiyatı literatüründeki karmaşayla ilgili güzel bir örnek ise Aslanoğlu (2006b, s. 34)'nun bir çalışmasında Sefil Kemter'e mal ettiği şiiirin Anzahar Cöngü'nde "Sefil Öksüz eydür lebi balımsın" [84a-84b] şeklinde tapşırılmış olmasıdır ki Sefil Kemter ile Sefil Öksüz'ün de farklı âşıklar olduğu muhakkaktır. Aynı şekilde Aslanoğlu (2006b, s. 39-41)'nun Kangallı Kemter'e mal ettiği 122b-123b varaklardaki şiiirlerin de Zileli Kemter'e ait olduğu iddia edilmektedir (Karadeniz ve Akbulut, 2016,

C. 5 / s. 488-92). Divriğili Fedai [101b-102a] (Karadeniz ve Akbulut, 2016, C. 3/s. 527) ile Amasyalı Fedayi Baba [102b] (Özmen, 1998, C. 4/s. 496), Kul Hüseyin [119b-120a] (Karadeniz ve Akbulut, 2016, C. 4 / s. 635) ile Hardallı Hüseyin [120a-120b] (Karadeniz ve Akbulut, 2016, C. 4 / s. 622), Ziniskili Er Mustafa ile Kul Mustafa [134b-136a arası şiiirler] (Karadeniz ve Akbulut, 2016, C. 6 / s. 402) gibi ikilikler de cöngün muhtevasıyla ilgili dikkat çeken hususlardır. Cönkten tespit edilen şiiirlerin araştırmacıların istifadesine sunulması ileride yapılacak mukayeseli araştırmalar için önemli olacaktır.

Anzahar Cöngü'nün bir diğđer önemli tarafı önceki kaynaklarda verilen bazı şiiirlerin dörtlük sayısı bakımından daha hacimli oluşudur. Örneğin; Kaya (2013, s. 413)'nın bir çalışmasında 5 dörtlük olan Ruhsatî şiiiri Anzahar Cöngü'nde 6 dörtlük [134a], yine Kaya (2013, s. 391)'da 4 dörtlük olan Ruhsatî şiiiri ise cönkte 5 dörtlüktür [134b]. Aslanoğlu (2006a, s. 451)'nun bir çalışmasında 17 dörtlük olan Üstadım Fatma Ana şiiiri cönkte 20 dörtlük [142a-143b], yine Aslanoğlu (2006, s. 451)'nda 7 dörtlük olan aynı âşığa ait şiiir cönkte 19 dörtlüktür. Bununla ilgili cönk çalışmalarının yeni âşık ve şiiirlerini bulmada faydalı olmasının yanında birçok şiiirin de tamamlanmasına katkı sağladığı söylenebilir fakat şiiirlere farklı bir âşık veya müstensih tarafından müdahalede bulunulabileceği ihtimali de sözlü kültür hususiyetleri düşünüldüğünde ihtiyatlı davranmayı gerektirmektedir.

Cönkle ilgili değinilmesi gereken hususlardan biri de "Perakende Ebyatlar" [148b-149a] başlığıdır. Başlıkta her ne kadar perakende beyitlere yer verildiği söylenmişse de Alevî-Bektâşî kadın âşıklardan Güzide Ana'ya ait "Bülbül-i şeydalar hep zârı bizden öğrenir" dizesiyle başlayan şiiirin tamamı verilmiştir. Cöngün 158a numaralı son sayfalarından birinde ise;

*Âdem oldur kor bu cihanda bir eser. Eseri olmayanın yerinde yeller eser.*

\*\*\*

*Nadir bulunur tynet-i kâmilde kusur*

*Her ne kim eylerse kim mayeden eyler zuhur*

\*\*\*

*Baki değildir mülk-i dünya sim ü zer*

*Bir gönül kim harap olmuştur tamir etmektir hüner,*  
şeklinde özlü sözlere yer verildiği görülmektedir.

298 şiirin yer aldığı cönkte şiirleri yer alan âşıklar ve şiir sayıları ise aşağıdaki gibidir. Aynı adlı âşıklar ayrıca verilmeyip cönklerle ilgili karmaşanın görülmesi adına birlikte verilmiştir. Öyle ki hangi şiirin kime ait olduğunun tespiti hem farklı bir çalışmanın konusudur hem de mevcut bilgiler ışığında sağlıklı değerlendirmeler yapılması

mümkün değildir.

Cöngün muhtevasıyla ilgili önemli görülen noktalara değinildikten sonra yazmada hangi âşığın hangi şiirinin bulunduğunu gösteren tabloya yer verilecektir. Tabloda, halk şiiri nazım şekilleriyle yazılan şiirlerin ayak dizeleri, klasik tarzda yazılan şiirlerin ise ilk dizeleri bulunmaktadır. Ayrıca mahlas dizeleri, şiirlerin hane sayıları ve nazım şekilleri de konuyla ilgili çalışma yapacak araştırmacıların istifadesine sunulacaktır.

**Tablo 1. Cönkte Yer Alan Âşıklar ve Şiir Sayıları**

| Sıra | Âşık Adı   | Şiir Sayısı | Sıra | Âşık Adı                                    | Şiir Sayısı | Sıra                 | Âşık Adı   | Şiir Sayısı |
|------|--|-------------|------|---|-------------|----------------------|--|-------------|
| 1    | Ali (Derviş Ali, Sefil Ali)                            | 6           | 21   | İrfânî (Gürünlü)                            | 1           | 41                   | Pir Sultanlar (Pir Sultan, Abdal Pir Sultan, Pir Sultan Abdal) | 15          |
| 2    | Ârif / Ârifoğlu  | 2           | 22   | İsmail- (Divriğili Budala İsmail, İsmail)   | 16          | 42                   | Ruhsatî  | 9           |
| 3    | Cafer  | 1           | 23   | Kaygusuz                                    | 2           | 43                   | Sâdık  | 3           |
| 4    | Cefâî  | 1           | 24   | Kemter (Sefil Kemter, Kemterî)              | 5           | 44                   | Sefil (Sefil, Sefil Edna, Sefil Öksüz)                         | 4           |
| 5    | Dedemoğlu  | 1           | 25   | Kırbızlı                                    | 2           | 45                   | Seyfi (Seyyid Nizamoğlu)                                       | 1           |
| 6    | Deli Boran   | 3           | 26   | Kul Fakir                                   | 1           | 46                   | Seyyahî  | 2           |
| 7    | Dertli   | 9           | 27   | Kul Himmet                                  | 11          | 47                   | Sıdkî  | 5           |
| 8    | Emrah  | 5           | 28   | Kul Himmet Üstadım (Âşık İbrahim)           | 12          | 48                   | Şem'î  | 2           |
| 9    | Esirî  | 3           | 29   | Kul Sevindik                                | 1           | 49                   | Şirî   | 1           |
| 10   | Fedâyî   | 5           | 30   | Mahmud                                      | 1           | 50                   | Teslim Abdal   | 17          |
| 11   | Feryâdî  | 1           | 31   | Minhacî                                     | 1           | 51                   | Türabî   | 2           |
| 12   | Gedâî  | 3           | 32   | Miratî                                      | 2           | 52                   | Ummanî   | 2           |
| 13   | Gevheri  | 2           | 33   | Muhammed (Sultan Muhammed, Derviş Muhammed) | 4           | 53                   | Üstadım Fatma Ana (Hatice Mihrap)                              | 2           |
| 14   | Gulâmî (Şarkışlalı)                                    | 2           | 34   | Mustafa (Ziniskili Er Mustafa, Kul Mustafa) | 4           | 54                   | Veli (Divriğili Veli, İğdecikli Veli)                          | 19          |
| 15   | Güzide Ana   | 1           | 35   | Müslim I                                    | 1           | 55                   | Virânî   | 17          |
| 16   | Halil  | 1           | 36   | Nesimî<br>(Seyyid Nesimî, Kul Nesimî)       | 17          | 56                   | Visâlî   | 2           |
| 17   | Hasan  | 2           | 37   | Niyazî                                      | 2           | 57                   | Yunus (Seyyid Yunus, Yunus Dede)                               | 4           |
| 18   | Hasretî  | 2           | 38   | Noksanî                                     | 11          | 58                   | Yusuf (Kul Yusuf)  | 3           |
| 19   | Hatâyî (Hatâyî, Şah Hatâyî, Can Hatâyî, Sultan Hatâyî) | 35          | 39   | Ömer  | 1           | 59                   | Mahlassız  | 1           |
| 20   | Hüseyin  | 6           | 40   | Pehlül Divane (Behlül Dâna)                 | 1           | <b>TOPLAM</b><br>298 |  |             |



**Tablo 2. Anzahar Cöngü'nün Dizini**

| Varak Nu. | Âşık Adı | Ayak Dizesi/İlk Dize                           | Mahlas Dizesi                                     | Hane Sayısı | Nazım Şekli |
|-----------|----------|--|---|-------------|-------------|
| 1a        | Virânî   | Şah Hasan'dır Şah Hasan'dır Şah Hasan          | Virân Abdal fakir reh-nümamız                     | 3 dörtlük   | Koşma       |
| 1a-1b     | Virânî   | Hüseyinî'yim Hüseyinî'yim Hüseyinî             | Virân Abdal püşt ü penahım                        | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 1b-2a     | Virânî   | Aliyyü Abidin gerçek velidir                   | Virânî'yim Virânî'yim Virânî                      | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 2a-2b     | Virânî   | Muhammed Bakır'dır sultan-ı devran             | Virân Abdal garibin ismi Virân                    | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 2b-3a     | Virânî   | Caferî'yim Caferî'yim Caferî'yim Caferî        | Tavaf-ı yektadır ey Virânî ilm-i kudret cavidan   | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 3a-3b     | Virânî   | Sevmişim can u gönülden men İmam Kâzım'ı       | Bu Virânî dermend medh-i şahı söylerim            | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 3b-4a     | Virânî   | Biz Rum abdalıyız Musa Rıza'dır şahımız        | Ey Virânî doğdu çünkü gün gibi ol mahımız         | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 4a-5a     | Virânî   | Şah Muhammed Taki'dir tacı serimde şah var     | Bu Virânî Abdal'm cismi oldu sad hezar            | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 5a-5b     | Virânî   | Nun Naki'den bulmuşum ben derdime ayn-ı şifa   | Bu Virânî hâk-i pâyi evliya hem enbiya            | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 5b-6a     | Virânî   | Askerî'dir gönümün tahtında sultanım menem     | Ya bu dem bünyad oluptur cism-i Virânî'm menem    | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 6b        | Virânî   | İlahi Mustafa hakkı benim gel geç günahımdan   | Virânî sultanın hakkı benim gel geç günahımdan    | 6 beyit     | Gazel       |
| 7a-7b     | Virânî   | Gel beri ey kavm-i adü men Hudâ'dan dönmezem   | Çün Virân Abdal dedi ismin Murtaza                | 9 beyit     | Gazel       |
| 7b        | Virânî   | Gel beri olma bu demde gafilun                 | Ey Virânî zât-ı Hakk'ı kim görür                  | 5 beyit     | Gazel       |
| 7b        | Virânî   | Ay yüzün harf-i bismillahımız                  | Ey Virânî perde dür eylemedin                     | 5 beyit     | Gazel       |
| 8a        | Virânî   | Orda Hak Muhammed Ali'm var benim              | On'ki İmam Virânî'nin ezberi                      | 3 dörtlük   | Koşma       |
| 8a-8b     | Virânî   | Mazhar-ı nur-ı Huda'sın ya Muhammed ya Ali     | Men Virânî dermendin derdine derman gerek         | 7 beyit     | Gazel       |
| 8b-9a     | Virânî   | Muhammed Ali'nin nurudur vallah                | Virânî'yem niyazım var üstaza                     | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 9a-10a    | Veli     | On sekiz bin âlemin nuru dediler               | Veli'm eydür cümle erlerden ulu                   | 12 dörtlük  | Koşma       |
| 10a-10b   | Veli     | Evvel Allah bu cihana kim geldi                | Veli'm eydür bu söze inandım vallah               | 9 dörtlük   | Koşma       |
| 10b-11a   | Veli     | Gözüme Malya'nın çözü görür                    | Veli'm eydür budur Allah'ın dostu                 | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 11a       | Veli     | Vardım ki tabibin derdi benden çok             | Veli'm eydür işin âh u zar ise                    | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 11b       | Veli     | Yezid'e (i)la'net gâvura bile                  | Veli'm eydür cemisine la'net                      | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 11b-12a   | Veli     | Maliki yevmid din olduk âleme                  | Veli'm eydür Hak'tan aldım dersimi                | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 12a-12b   | Veli     | İlleri var Hacı Bektaş Veli'nin                | Veli'm eydür cünbüş verir cüş verir               | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 12b-13a   | Veli     | Nice mestaneler değer o gözler                 | Ahiri Veli'yi yakar o gözler                      | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 13a-13b   | Veli     | Hünkâr Hacı Bektaş Veli hu deyü                | Veli'm eydür kim oynadı kim uttu                  | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 13b       | Veli     | Gece gündüz intizarım ol yâre                  | Veli'm eydür dostu ziyaret eyle                   | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 14a-14b   | Veli     | Kaldır dumanını dağlar yâr önünden şöyle dur   | Veli'm eydür şu fanide çok olur bakar amma        | 8 beyit     | Gazel       |
| 14b-15a   | Veli     | Gerek hâlde gerek yolda sebatından bellidir    | Ey Veli'm anladın bildin mi sen bu ilmin hikmetin | 7 beyit     | Gazel       |
| 15a-15b   | Veli     | Hâlîlerden hâlî gezerim hâlî derviş deyin bana | Veli'm eydür bir yâr sevdim edası yerinde yok     | 7 dörtlük   | Divan       |
| 15b-16a   | Veli     | Bin la ilahe illallahtr                        | Veli'm eydür evvel ahir                           | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 16b       | Veli     | Acaiben okunurdu illallah                      | Veli'm eydür kaza bela kadedir                    | 12 beyit    | Gazel       |
| 16b-17a   | Veli     | Hiç iş gelmedi mi başına felek                 | Veli'm eydür Kemter gitti neyim var               | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 17a-17b   | Veli     | Arştan yere direk oluptur saç                  | Veli'm eydür Hazreti Fatma                        | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 17b-18a   | Veli     | Seçer de vazgelmem billah yâr senden           | Veli'm eydür ben bu âri terk ettim                | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 18a-19a   | Nesîmî   | Ya Aliyullah seydullah ya Ali                  | Nesîmî'yim bugün dergâha geldim                   | 16 dörtlük  | Destan      |
| 19b-21a   | Veli     | Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar               | Veli'm eydür hayli vakitler oldu                  | 25 dörtlük  | Destan      |
| 21a-22a   | Nesîmî   | Aşk elinden yandı canım ya Ali senden meded    | Ey Nesîmî dil-şikeste Hak'tan istersin necat      | 17 beyit    | Gazel       |
| 22a-23a   | Nesîmî   | Şu bizim imanımız hiç imana benzemez           | Ey Nesîmî sen seni mana bilir sayarsın            | 7 beyit     | Gazel       |
| 23a-24a   | Nesîmî   | Yol oğlunu yolsuz yere yolanın yüzü karadır    | Ey Nesîmî doğru dinle sen Ali'nin buyruğunu       | 17 beyit    | Gazel       |
| 24a-24b   | Nesîmî   | Dahî sen can olmasın cananı bilmek yeri        | Gel ha gel ey can Nesîmî geçti ömrüm kervanı      | 5 beyit     | Gazel       |
| 24b-25a   | Nesîmî   | Gel beri hey âşık can u canan mendedir         | Ey Nesîmî can Nesîmî Hakk'ın zikrin okurum        | 7 beyit     | Gazel       |

| Varak Nu. | Âşık Adı     | Ayak Dizisi/İlk Dize                          | Mahlas Dizisi                                   | Hane Sayısı | Nazım Şekli                |
|-----------|--------------|---|---|-------------|----------------------------|
| 25a-25b   | Nesîmî       | Dün de görmedim bugün de yâri hey Müslümanlar | Nesîmî der barekallah men bir dine taparım      | 6 beyit     | Gazel                      |
| 25b-26a   | Nesîmî       | Hâl mi derim kardaş sana                      | Seyyid Nesîmî'yem erlere                        | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 26a       | Nesîmî       | Harabatiyem harabati                          | Seyyid Nesîmî sultan oldu                       | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 26a-26b   | Nesîmî       | Men bugün akla uymam aşka uysam kime ne       | Nesîmî'ye dediler ki yârin ile hoş musun        | 7 beyit     | Gazel                      |
| 26b-27a   | Nesîmî       | Zât-ı sırr-ı gevheriyim men Müslüman olmazam  | Nesîmî'ye dediler ki mümkirler Müslüman olmuş   | 5 beyit     | Gazel                      |
| 27a-27b   | Nesîmî       | Ey Yezid sen ne bildin men neden can olmuşam  | Gelgil ey Seyyid Nesîmî sen Hakk'a eyle temenna | 8 beyit     | Gazel                      |
| 27b-28a   | Nesîmî       | Bugün dost kapıya gelmiş men haberdar olmuşam | Gel ha gel can Nesîmî dünya gör ne hâldedir     | 5 beyit     | Gazel                      |
| 28a       | Nesîmî       | Asuman donandı atlas giydi dibalar gibi       | Ey Nesîmî bir gönülde hubb-ı Haydar olmasa      | 4 beyit     | Gazel                      |
| 28b       | Nesîmî       | Yüzün gördüm dedim elhamdülillah              | Nesîmî tevbesi dolu illallah                    | 8 beyit     | Gazel                      |
| 28b       | Nesîmî       | Derdim ondur dokuzunu demezem ol yâre men     | Ey Nesîmî bu ikiden asla gönlüm hâlî değil      | 3 beyit     | Gazel                      |
| 29a       | Nesîmî       | Varım meydanda meydanda                       | Nesîmî'yem yüzün beni                           | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 29a-29b   | Teslim Abdal | On'ki İmam Ali Ali                            | Teslim Abdal durduk dara                        | 9 dörtlük   | Koşma                      |
| 30a       | Teslim Abdal | Yücelerden yüce Tanrı                         | Teslim Abdal der varalım                        | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 30a-30b   | Teslim Abdal | Küfür m'ola iman m'ola                        | Teslim Abdal der n'oldu                         | 6 dörtlük   | Koşma                      |
| 30b-31b   | Teslim Abdal | Ne yaman ucuzluk var bu gelişte               | Teslim Abdal ben günahım bildirdim              | 11 dörtlük  | Koşma                      |
| 31b-32a   | Teslim Abdal | Dillere düşüp de yalan biz olduk              | Teslim Abdal eydür duyaldan beri                | 7 dörtlük   | Koşma                      |
| 32a       | Teslim Abdal | Bir yufa uyup da göçen imişsin                | Teslim Abdal eydür mevali başın                 | 6 dörtlük   | Koşma                      |
| 32b       | Teslim Abdal | Düşer deyu kuyu kazar dünyada                 | Teslim Abdal eydür niyaz kılamaz                | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 32b-33a   | Teslim Abdal | Zarafet söyleyip gülmeden sakın               | Teslim Abdal eydür eyleme güman                 | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 33a-33b   | Teslim Abdal | Düşüp peşine yorulmaktan ne murad             | Teslim Abdal eydür tartabilmezsin               | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 33b       | Teslim Abdal | Ceht etmezler bir yıkığı yapmaya              | Gücenirler Teslim Abdal'ın sözüne               | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 33b-34a   | Teslim Abdal | Koyduğu yollara gitmiyor talip                | Teslim Abdal eydür men bir biçare               | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 34a-34b   | Teslim Abdal | İçmesinler tütün gibi murdarı                 | Teslim Abdal eydür sözüm sanadır                | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 34b       | Teslim Abdal | Anın muhibbinden kalkmaz baş ayak             | Teslim Abdal eydür veli huyundan                | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 35a       | Teslim Abdal | Gidelim gurbete göre nic' olur                | Teslim Abdal saatine bakıyor                    | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 35a-35b   | Teslim Abdal | Âl' evlada iman eyle kör fakı                 | Teslim Abdal eydür türab ola mı                 | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 35b       | Teslim Abdal | Gitti vızdı vızdı                             | Teslim Abdal'im hayran düşer                    | 4 dörtlük   | Koşma                      |
| 36a       | Teslim Abdal | Kirildi kirildi gitti                         | Teslim Abdal derler zatıma                      | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 36a-36b   | Kaygusuz     | Senin burda yerin yoktur                      | Kaygusuz eydür kayın                            | 5 dörtlük   | Koşma                      |
| 36b       | Kaygusuz     | Deryâ-ı umman benim gevher-i kân mendedir     | Kaygusuz Abdal benim cümleye her hâl benim      | 11 beyit    | Gazel<br>[Budala-name'den] |

| Varak Nu. | Âşık Adı           | Ayak Dizisi/İlk Dize                          | Mahlas Dizisi                                    | Hane Sayısı | Nazım Şekli   |
|-----------|--------------------|---|--|-------------|---------------|
| 37a-38a   | İsmail             | Erzene Dağı'na attığın söyler                 | Ey İsmail kul kurban ol Haydar'a                 | 18 dördlük  | Koşma         |
| 38a-38b   | İsmail             | Görünensin gösterensin görensın               | Ey İsmail Hak kerimdir münezzeh                  | 7 dördlük   | Koşma         |
| 38b-39a   | İsmail             | Biatsız şeytana uyan dediler                  | Ey İsmail turabdan bağla yükünü                  | 5 dördlük   | Koşma.        |
| 39a       | İsmail             | Koğ grybet eyledi dilledi gitti               | Ey İsmail ikrârından kıyanlar                    | 6 dördlük   | Koşma         |
| 39b-40a   | İsmail             | Ziya verir şems ü kamer mehtab andan çıkar    | Ey İsmail tevekkel ol güzele dönsün yolunu       | 5 bent      | Divan         |
| 40a-40b   | İsmail             | Yol yolcuya yolcu yola tâbi' olsa gerektir    | Ey İsmail dindar ol da din yolunda gaza kıl      | 5 bent      | Dİ-<br>VAN??? |
| 40b-41a   | İsmail             | Âşıklara aşk kitabı cûş oldu                  | İsmail der bize müşkil iş oldu                   | 8 beyit     | Gazel         |
| 41a       | İsmail             | Yanar aşk oduna tüter güzel dost              | İsmail'im yâr gönülümde eğlence                  | 5 dördlük   | Koşma         |
| 41b       | İsmail             | Sultan Garip Musa Sultan celalim              | Kul İsmail gördü elhamdülillah                   | 5 dördlük   | Koşma         |
| 41b-42a   | İsmail             | Efendim sultanım aleyküm selam                | Ey İsmail meydanda merdâna bak                   | 8 beyit     | Gazel         |
| 42a-42b   | İsmail             | İki ay altmış gündür otuz diyemem             | İsmail'im kanlı yaşlar dökerim                   | 7 dördlük   | Koşma         |
| 42b       | İsmail             | Sayan sayan bu yâreler saatle                 | Hey İsmail [i]rakipler kastına                   | 5 dördlük   | Koşma         |
| 43a       | İsmail             | Saatim gün geçer günüm bir yıldır             | Ey İsmail Hacı Bektaş Veli'm var                 | 4 dördlük   | Koşma         |
| 43a-46b   | Şah Hatâyî         | Şehitler serveri ol kerem kâni                | Şah Hatâyî'm kissa burada tamam                  | 47 dördlük  | Destan        |
| 46b-47a   | Kul Himmet         | Ali'nin evladı İmam Hüseyin                   | Kul Himmet'im son harmanım savruldu              | 5 dördlük   | Koşma         |
| 47a-47b   | Abdal Pir Sultan   | Su içmeyip şehit olan Hüseyin                 | Abdal Pir Sultan'im kollarım bağlı               | 7 dördlük   | Koşma         |
| 47b       | Şah Hatâyî         | Bizi kurtarmalı İmam Hüseyin                  | Şah Hatâyî daim uçmaktır işi                     | 5 dördlük   | Koşma         |
| 47b-48a   | Şah Hatâyî         | Ah senin dertlerin İmam Hüseyin               | Şah Hatâyî ne hoş gördün yerini                  | 5 dördlük   | Koşma         |
| 48a-48b   | Kul Himmet         | Hüseyin'im mevâlîme ne dersin                 | Kul Himmet'im çağırılım imana                    | 7 dördlük   | Koşma         |
| 48b       | Şah Hatâyî         | Kalk gönül gidelim Hüseyin'e doğru            | Şah Hatâyî'm der beri gel aman                   | 5 dördlük   | Koşma         |
| 48b-49a   | Can Hatâyî         | Varalım İmam Hüseyin aşkına                   | Can Hatâyî'm bu yola beli deyu                   | 6 dördlük   | Koşma         |
| 49a-49b   | Kul Himmet Üstadım | Hasan ile Hüseyin'in aşkına                   | Kul Himmet Üstadım gele her zaman                | 7 dördlük   | Koşma         |
| 49b-50a   | Can Hatâyî         | Ali ile Muhammed'in aşkına                    | Can Hatâyî'm hatm eyledi kelâmı                  | 5 dördlük   | Koşma         |
| 50a       | Hatâyî             | Muhammed Mustafa'ya bir niyaz eyle            | Hatâyî'm Ali Hasan Hüseyin virdim                | 5 dördlük   | Koşma         |
| 50b-55b   | Hatâyî             | Bismillah bünyadına                           | Hatâyî'm der Hatâyî                              | 84 dördlük  | Destan        |
| 56a       | Şah Hatâyî         | Tevbe günahıma estağfirullah                  | Şah Hatâyî'm eydür Bağdat Basıra                 | 6 dördlük   | Koşma         |
| 56a-56b   | Sultan Hatâyî      | Hata ettim Hüdâ için bağışla                  | İmam[lar] nur oldu Sultan Hatâyî                 | 10 beyit    | Gazel         |
| 56b-57a   | Hatâyî             | Muhammed Mustafa'ya bağışla bizi              | Ey Hatâyî gözle görgil bu bahtı                  | 6 dördlük   | Koşma         |
| 57a-57b   | Hatâyî             | Hasretinden yandı canım acep görür müyüm seni | Hatâyî der ya Ali çoktur günahla tenim           | 5 bent      | Divan         |
| 57b-58a   | Şah Hatâyî         | Muhammed Ali'den beri                         | Şah Hatâyî'm Hakk'a yalvar                       | 8 dördlük   | Koşma         |
| 58b       | Şah Hatâyî         | Meded Allah ya Muhammed ya Ali                | Şah Hatâyî'm aynı hâlin gezdirir                 | 5 dördlük   | Koşma         |
| 58b-59a   | Hatâyî             | Sil Muhammed Mustafa                          | Hatâyî'm isyan içinde                            | 7 dördlük   | Koşma         |
| 59a-59b   | Şah Hatâyî         | Gel benim fahr-i cihanım işte canım Mustafa   | Şah Hatâyî'm mecnunuyum derde tabip bulmadım     | 5 beyit     | Gazel         |
| 59b-60a   | Şah Hatâyî         | Hak yoldan öte mi dersin                      | Şah Hatâyî'm coşmayan                            | 5 dördlük   | Koşma         |
| 60a       | Şah Hatâyî         | Padişah eylemiş ilin üstüne                   | Şah Hatâyî'm eydür şem'i çırası                  | 5 dördlük   | Koşma         |
| 60a-60b   | Şah Hatâyî         | Elinde her şeyin var olmayınca                | Şah Hatâyî'm eder sırrımız beyan                 | 5 dördlük   | Koşma         |
| 60b-61a   | Hatâyî             | Gerektir mü'minin nişanı kardaş               | Hatâyî aşkın nişanı gerek                        | 7 dördlük   | Koşma         |
| 61a-62a   | Hatâyî             | Bir köşenin yetmiş iki yolu var               | Hatâyî'm bu sırı ereyim dersin                   | 12 dördlük  | Koşma         |
| 62a-63a   | Hatâyî             | Dervişlik duasın kılan on iki erkâna bak      | Ey Hatâyî kimler kemdir bunlar bu dünyada demdir | 14 beyit    | Gazel         |
| 63a-64b   | Can Hatâyî         | Geldi Cebrail çağırıldı kalk Muhammed Mustafa | Can Hatâyî bu kelâmı vakf eyledi söyledi         | 23 beyit    | Gazel         |

| Varak Nu. | Âşık Adı           | Ayak Dizisi/İlk Dize                        | Mahlas Dizisi                                   | Hane Sayısı | Nazım Şekli |
|-----------|--------------------|---|---|-------------|-------------|
| 64b-65a   | Hatâyî             | Dilde Hak kelâmı Kur'an'ımız var            | Hatâyî derdine derman ararsın                   | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 65a       | Hatâyî             | Habib yarattı nurundan berü                 | Eremedim Hatâyî'nin sırrına                     | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 65b-66a   | Hatâyî             | Hak'tan dört ferîştah nida getirdi          | Hatâyî der Hakk'ı hatır bilenler                | 8 dörtlük   | Koşma       |
| 66a-66b   | Şah Hatâyî         | Ali gelir m'ola bize                        | Şah Hatâyî'm din eri                            | 8 dörtlük   | Koşma       |
| 66b-67a   | Şah Hatâyî         | Pasahlı geriye kalmak görünür               | Şah Hatâyî'm günahlardan geçilir                | 11 dörtlük  | Koşma       |
| 67a-67b   | Şah Hatâyî         | Bir karara duran Allah'a yalvar             | Şah Hatâyî'm günde çağırır biçare               | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 67b-68a   | Can Hatâyî         | Yüzü kiblegâhım men seni sevdim             | Can Hatâyî aşkıñ dolusun sunar                  | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 68a       | Şah Hatâyî         | Heman bir kuru âhım var                     | Şah Hatâyî'm Nâkî candır                        | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 68b-69a   | Can Hatâyî         | İndi şâha secde eyledi                      | Can Hatâyî oldu tamam                           | 10 dörtlük  | Koşma       |
| 69a-69b   | Can Hatâyî         | Evvelinden virdim seniñ ya Ali senden meded | İşte geldi Can Hatâyî ol sahib-i zaman ile      | 8 beyit     | Gazel       |
| 69b-71b   | Şah Hatâyî         | Dedim ayne'l-yakîn isen                     | Pirimdir Şah Hatâyî                             | 26 dörtlük  | Destan      |
| 71b       | Can Hatâyî         | Aliyyü'l-Murtezâ'dır pirimiz bizim          | Can Hatâyî bizi sofi bilenler                   | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 72a       | Mirâtî             | Endazeden geçti boyumuz bizim               | Mirâtî âlemde bire bağlıdır                     | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 72a-74b   | Mirâtî             | Dânâ isen fehmi et sır-ı Yezdân'ı           | Mirâtî bizlerde böyledir âdet                   | 37 dörtlük  | Destan      |
| 75a-77a   | Noksanî            | Zuhur etti beni al kan içinde               | Noksanî'nin cesedinde can olan                  | 32 dörtlük  | Destan      |
| 77a-77b   | Noksanî            | Aşk ile şevk ile döner Şah deyu             | Noksanî gönüller kuşu gezer iken                | 9 dörtlük   | Koşma       |
| 77b-78a   | Noksanî            | Senden gayrısına muhtaç eyleme              | Noksanî'yim men de zaif biçare                  | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 78a-78b   | Noksanî            | Muhammed Mustafa Ali gel yetiş              | Noksanî'yim arzu didâr-ı cennet                 | 8 dörtlük   | Koşma       |
| 79a       | Noksanî            | Candan arzumanım sen safa geldin            | Noksanî cahile etmez râğbet                     | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 79a-80a   | Noksanî            | Medet hey dertlerin dermanı Haydar          | Emanettir sana Noksanî Haydar                   | 11 dörtlük  | Koşma       |
| 80a-80b   | Noksanî            | Bağlanır yolların şaşarsın bir gün          | Noksanî mürşide candan kıl hizmet               | 11 dörtlük  | Koşma       |
| 81a-81b   | Noksanî            | Hakk'ı görmek dilersen suret-i Rahman'a bak | Hakk'ı bul öz kalbin içre Noksanî bil işbu dem  | 8 beyit     | Gazel       |
| 81b       | Noksanî            | Derde düştüm bi-nihayet ya Ali senden meded | Noksanî'yim derde düştüm kapına geldim ya hakim | 10 beyit    | Gazel       |
| 82a       | Noksanî            | Kılavuzsuz gökte uçar kuş olmaz             | Noksanî her yere uzatma elin                    | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 82b-83a   | Noksanî            | Erkân-ı şeriatta otuz üç farz beyan oldu    | Noksanî'm der vallah okudum amentü billah       | 15 beyit    | Gazel       |
| 83b       | Sefil              | Yâr ile gezdiğim yerler perişan             | Sefil der ki güzeller nazımız                   | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 83b-84a   | Sefil Edna         | Efendimin sinesinde yâre var                | Sefil Edna'm eydür yakar cihanı                 | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 84a-84b   | Sefil Öksüz        | Nic'olur iltisak gel bazı bazı              | Sefil Öksüz eydür lebi balımsın                 | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 84b-85a   | Sefil Edna         | Cümlemin muradın ver Hıdır Abdal            | Sefil Edna'm eydür Mehdi gelecek                | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 85a-86b   | Kul Himmet         | Kudretten bir top nur indi süzüldü          | Kul Himmet'im eydür lâdandır lâdan              | 26 dörtlük  | Destan      |
| 86b-87b   | Kul Himmet Üstadım | Gülleri taze geldi                          | Kul Himmet Üstadım'ız                           | 26 dörtlük  | Destan      |
| 87b-89b   | Kul Himmet         | Allah meded ya Muhammed ya Ali              | Kul Himmet'in yâresini emleyin                  | 25 dörtlük  | Destan      |
| 89b-90a   | Kul Himmet         | Erzene Dağı'na atan Ali'dir                 | Kul Himmet'im ikisi de bir oldu                 | 12 dörtlük  | Koşma       |
| 90b-91a   | Kul Himmet         | Medet pîrim imdat eyle talibe               | Kul Himmet'im eydür var özün öldür              | 10 dörtlük  | Koşma       |
| 91a-91b   | Kul Himmet Üstadım | Şu mülkün ayası Ali değil mi                | Kul Himmet Üstadım ben bir biçare               | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 91b-92a   | Kul Himmet         | Allah bir Muhammed Ali diyerek              | Kul Himmet Ali'nin derdine düştü                | 9 dörtlük   | Koşma       |
| 92a-92b   | Kul Himmet Üstadım | Anın katarından ayırma bizi                 | Üstadım Kul Himmet Mehdi nic'oldu               | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 92b       | Dedemoğlu          | Gel derdime derman eyle                     | Dedemoğlu secde kıla                            | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 92b-93a   | Kul Himmet         | Gel Muhammed Ali'ye gel                     | Günahları kalmaz Kul Himmet                     | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 93a-93b   | Kul Himmet Üstadım | La ilahe illallah yazılı                    | Kul Himmet Üstadım dert ilacıyla                | 7 dörtlük   | Koşma       |

| Varak Nu. | Âşık Adı           | Ayak Dizisi/İlk Dize                        | Mahlas Dizisi                           | Hane Sayısı | Nazım Şekli |
|-----------|--------------------|---|---|-------------|-------------|
| 93b-94a   | Kul Himmet Üstadım | Amana geldim aman                           | Üstadım Kul Himmet aman                 | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 94a-94b   | Kul Himmet         | Ayrılık derdinin dermanı nedir              | Kul Himmet'im okur aktan karadan        | 9 dörtlük   | Koşma       |
| 94b-95a   | Kul Himmet Üstadım | Anın için cila verdi cihana                 | Kul Himmet Üstadım geride durma         | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 95a-95b   | Kul Himmet         | Dağlar ya Muhammed Ali çağırır              | Kul Himmet'im aşk meyinden kanıyor      | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 95b       | Kul Himmet Üstadım | Fatm'Ana'yı müjdeleyen kim idi              | Kul Himmet Üstadım güzeller hası        | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 95b-96a   | Kul Himmet         | İşte ölüyorum hâlim nic' olur               | Kul Himmet'im ağlayıp da gülmedim       | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 96a-96b   | Pir Sultan Abdal   | Geldi sağ koluma kondu Muhammed             | Pir Sultan Abdal'im benim penahım       | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 96b-97a   | Pir Sultan Abdal   | Var seni Ali'nin yoluna saldım              | Pir Sultan Abdal'im dertlerim duman     | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 97a       | Pir Sultan Abdal   | Din iman bulmaya diyelim Allah              | Pir Sultan Abdal'im almadık muraz       | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 97a-97b   | Pir Sultan Abdal   | Ne pek değdi sinem yaralandı gel            | Pir Sultan Abdal'im haftada ayda        | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 97b-98a   | Pir Sultan Abdal   | Mihman canlar yüzüm basa geldiniz           | Pir Sultan Abdal'im gayda verile        | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 98a       | Pir Sultan Abdal   | Ali'm ne yatarsın günlerin geldi            | Pir Sultan Abdal'im nefesin haktır      | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 98b       | Pir Sultan Abdal   | Dünya sana baki kalmaz ne fayda             | Pir Sultan Abdal'im çökse otursa        | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 98b-99a   | Pir Sultan         | Yalan dünya değil misin                     | Pir Sultan'im ne yatarsın               | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 99a       | Pir Sultan         | Bir ucu var şar içinde                      | Pir Sultan'im der gaziler               | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 99a-99b   | Pir Sultan Abdal   | Uçmayınca gönül yârdan ayrılmaz             | Pir Sultan Abdal'im kaldık gazada       | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 99b       | Pir Sultan Abdal   | Felek beni nazlı yârdan ayırdı              | Pir Sultan Abdal'im inem yarışam        | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 100a      | Pir Sultan Abdal   | Ölüm ile ayrılığın elinden                  | Pir Sultan Abdal'im dertlerim firak     | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 100a-100b | Pir Sultan         | Bir ağaçta bir gül bitmiş gibidir           | Pir Sultan'im sözüm yoktur yalana       | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 100b      | Pir Sultan         | Dost bizi gönder de var andan ağla          | Koca Pir Sultan'in gül yüzlü yâri       | 4 dörtlük   | Koşma       |
| 101a-101b | Fedayî             | Girip can evinde durana kurban              | Fedayî çağırır el-aman Hudâ             | 9 dörtlük   | Koşma       |
| 101b-102a | Fedayî             | Tac Muhammed Ali'nin başına geldi           | Fedayî çağırır Hallaku'l-Gafûr          | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 102a-102b | Fedayî             | Yediği haramdır yese ne fayda               | Fedayî tecellâ nokta-ı bâ'ya            | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 102b      | Fedayî             | Kıl derdime derman el-aman dedim            | Kulundur Fedayî o zaman dedim           | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 102b-103a | Fedayî             | Kerem gibi yanan cana sor bilir             | Fedayî'niñ yarasından al birin          | 3 dörtlük   | Koşma       |
| 103a      | Feryâdî            | Çekemem bu derdi bölek seninle              | Feryâdî'nin yaraları yüz oldu           | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 103b-104b | Derviş Ali         | Ayine-i cihana bir top dürr geldi           | Edna Derviş Ali Hakk'ile serim          | 21 dörtlük  | Destan      |
| 105a      | Sefil Ali          | O gözlere kurban verdim bu gözler           | Sefil Ali şu mahluktan ar eden          | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 105a-105b | Derviş Ali         | Eli bir gerçeğe ermez billahi               | Derviş Ali çeker Hakk'ın özünü          | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 105b-106a | Derviş Ali         | Ay ile gün gibi doğar sabahtan              | Derviş Ali guruh-ı naci evladı          | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 106a-106b | Derviş Ali         | Bize bu hasretlik ahrete kaldı              | Derviş Ali Hak var hâlden bilecek       | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 106b      | Sefil Ali          | Gel benim candan azizim belli canım merhaba | Sefil Ali derdimendi kıl inayet-i sahib | 5 beyit     | Gazel       |
| 107a      | Dertli             | Kalk aydınlık bir mekâna var yeri           | Pirim der ki nedir Dertli dermanı       | 3 dörtlük   | Koşma       |
| 107a      | Dertli             | Sıdk ile ikrar verenlerdeniz                | Gâhi uzat gâhi kısalt Dertli'yi         | 3 dörtlük   | Koşma       |

| Varak Nu. | Âşık Adı | Ayak Dizisi/İlk Dize                             | Mahlas Dizisi  | Hane Sayısı | Nazım Şekli            |
|-----------|----------|--|--|-------------|------------------------|
| 107b      | Dertli   | Bilmem o yâr neyin mübtelâsıdır                  | Dertli vaz gelir mi ol mâhî candan                   | 4 dörtlük   | Koşma                  |
| 107b      | Dertli   | Bu noksan sıfatı bana mı verdin                  | Dertli'yi gurbette koydun akıbet                     | 3 dörtlük   | Koşma                  |
| 108a      | Dertli   | Kametın bükürim bilmiş olasin                    | Dertliyâ elinden verildi müdâm                       | 4 dörtlük   | Koşma                  |
| 108a-108b | Dertli   | Âşık-ı sâdik-ı muhibb-i Mustafa derler bize      | Dertli ben bir derde düştüm derdim yetimler derdidir | 4 beyit     | Gazel                  |
| 108b-109b | Dertli   | Sâkî-i Kevser durur cennette şir-i Girdigâr      | Ayb görmeñ Dertli'niñ siz Kızılbaş olduğun           | 6 bent      | Müsed-des-i Mütekerrir |
| 109b-110a | Dertli   | Ağlar bu dideler gülmez efendim                  | Dertli gurbet elinde kaldığı vakit                   | 3 dörtlük   | Koşma                  |
| 110a      | Dertli   | Ah ayrılık kanlı zalim ayrılık                   | Dertli şu âlemde sinni gözedir                       | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 110b      | Türabî   | Muradın yâr ise bir dane yeter                   | Türabî özünü payimal eyle                            | 4 dörtlük   | Koşma                  |
| 110b-111a | Türabî   | Selamet guşesin tutsam bu bir şaşkın geda derler | Ey Türabî kendini halka beğendirmek ne mümkün-dür    | 7 beyit     | Gazel                  |
| 111a-111b | Emrah    | Arabî Farsî bilmeyen dile minnet eylemem         | Halil Emrah eyleyen o gani settâr iken               | 3 dörtlük   | Divan                  |
| 111b-112a | Emrah    | Havva'nın müyları kaçtır şânesi kangısıdır       | Emrah eydür bu sözümden anlayan kanasın              | 3 dörtlük   | Divan                  |
| 112a      | Emrah    | Senin aşkın bende cana düşüpdür                  | Sefil Emrah hayâl oldu kışımız                       | 3 dörtlük   | Koşma                  |
| 112a-112b | Emrah    | Hoyrat dost bağından gül aldı gitti              | Dediler ki Sefil Emrah ölüyor                        | 3 dörtlük   | Koşma                  |
| 112b      | Emrah    | O sünbül hayâlim hani görünmez                   | Emrah can alcım hani görünmez                        | 3 dörtlük   | Koşma                  |
| 112b-113a | Ummanî   | El sitemi bende çoktur sana borcum ne felek      | Der Ummani'm geçer günüm gece gündüz zâr ile         | 3 dörtlük   | Divan                  |
| 113a-113b | Ummanî   | Serimi nişane diktim döşüne dilberlerin          | Âşık Umman hâli Hindî kaşı kara gözler humar         | 4 dörtlük   | Divan                  |
| 113b-114a | Ömer     | Her kabahat bende ise külli ihsan sendedir       | Der Ömer'im şu fanide söylenir adın senin            | 4 bent      | Muhammes               |
| 114b      | Sıdkî    | Tutup bir dâmeni yola bağlandık                  | Sıdkî erenlere olmuşuz mülhak                        | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 114b-115a | Sıdkî    | Giyerler hırka-i fahr-i rıf'atı budur Bektaşî'de | Dembedem saat be saat ehl-i beyte Sıdkî'nin          | 4 beyit     | Gazel                  |
| 115a      | Sıdkî    | Eli boş kelb gibi ürelesinler                    | Sıdkî der ki ehl-i beytten dönmezem                  | 4 dörtlük   | Koşma                  |
| 115a-115b | Sıdkî    | Ya Allah babında cevlan ederler                  | Sıdkî der dersini mürşidden alan                     | 3 dörtlük   | Koşma                  |
| 115b      | Sıdkî    | Bakma isyanıma geç efendim geç                   | Sıdkî'yi vasf ile ber-murad eyle                     | 3 dörtlük   | Koşma                  |
| 115b-116a | Sâdik    | Her şeyin binasın çatandır Haydar                | Sefil Sâdik Hak'tan dile çareyi                      | 7 dörtlük   | Koşma                  |
| 116a-117a | Sâdik    | Öğren her şeyi ikrar eyleme                      | Sefil Sâdik der bu ne firkattır                      | 11 dörtlük  | Koşma                  |
| 117a-117b | Sâdik    | Kimi sayrı düşmüş kimi sağ gözler                | Sâdik kuldur kusur çoktur der bende                  | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 117b-118a | Gedâî    | “Bâ”nın noktasına sırdır dediler                 | “Yâ” ile Gedâî hem nurdur sırdır                     | 7 dörtlük   | Koşma                  |
| 118a      | Gedâî    | Dünyada ukbada yüzü karadır                      | Gedâî gözün aç sakın İblis'ten                       | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 118a-118b | Gedâî    | Didara gel deli gönül didara                     | Kuldur Gedâî'm mail olduk didara                     | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 118b-119a | Hasan    | Ali'dir ki Şâh-ı Merdan Ali'dir                  | Var mıdır Hasan'ın sözünde yalan                     | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 119a      | Hasan    | Bize nispet eyle gez uğrun uğrun                 | Âşık Hasan eydür şu dünya yalan                      | 4 dörtlük   | Koşma                  |
| 119b      | Hüseyin  | Söylemedik ne kaldı nesin söyleyim               | Hüseyin'im eydür daha ne ola                         | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 119b-120a | Hüseyin  | Gerçek yoktur yalan ile düzen var                | Hüseyin'im eydür kâmil olasin                        | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 120a-120b | Hüseyin  | Aman Allah yolum karalar beni                    | Hüseyin'im eydür can göge ağmaz                      | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 120b      | Hüseyin  | Sen benim derdime derman olamazsın               | Hüseyin'im yâr yolunu gözlerim                       | 4 dörtlük   | Koşma                  |
| 120b-121a | Hüseyin  | Yâr baña yâreler açtı duydun mu                  | Hüseyin'im bildiğimi şaşkırdım                       | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 121a-121b | Hüseyin  | Salınsa karşımda dursa ikisi                     | Hüseyin'im eydür bunda niderler                      | 5 dörtlük   | Koşma                  |
| 121b      | Şem'î    | Cemalin şavkını gördüm oda yansın pervaneler     | Cevr ü cefa etmek ile Şem'î seni terk eylemez        | 6 beyit     | Gazel                  |
| 122a      | Şem'î    | Sevmezler gedayı ararlar bayı                    | Çıkarma gönlünden Şem'î Baba'yı                      | 3 dörtlük   | Koşma                  |

| Varak Nu. | Âşık Adı              | Ayak Dizisi/İlk Dize                           | Mahlas Dizisi                               | Hane Sayısı | Nazım Şekli |
|-----------|-----------------------|--|---|-------------|-------------|
| 122a-122b | Zileli Kemterî        | Anın için gönlüm berbade dilber                | Budur Âşık Kemterî'nin muradı               | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 122b      | Kemter                | Ne sebepten içmediniz bu sudan                 | Acep Kemter içti m'ola bu sudan             | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 122b-123a | Kangallı Sevil Kemter | Günbegün rahınız [u]ruşen olsun                | Köse Kemter emsem lebin balını              | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 123a-123b | Kangallı Sevil Kemter | Anlar da erişir hura ne minnet                 | Dertli Kemter oldum ol Hakk'a aziz          | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 123b      | Kangallı Sevil Kemter | Kurban bayram seyran o zaman olur              | Kemter himmet alsa ustadan pirden           | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 124a      | Muhammed              | Bizi dergâhından cüda düşürme                  | Muhammed'im eydür Taki Naki'dir             | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 124a-124b | Sultan Muhammed       | Dükkânı yok çürük malı neylersin               | Sultan Muhammed'im doğrusu böyle            | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 124b-125a | Derviş Muhammed       | Kendisi hevâyı tutmalı değil                   | Derviş Muhammed gönül âh çeker              | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 125a-125b | Derviş Muhammed       | Hünkâr Hacı Bektaş Veli imdat eyle             | Derviş Muhammed'im severem seni             | 7 dörtlük   | Koşma       |
| 125b      | Mahmud                | Gitti canan gitti var ardı sıra                | Hayal oldu şu Mahmud'un işleri              | 3 dörtlük   | Koşma       |
| 125b-126a | Kırbızlı              | Aman mürüvvet Balım mürüvvet                   | Kırbızlı kapında bende                      | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 126a-126b | Kırbızlı              | Yazılmış hatları sırr-ı bismillah              | Kırbızlı'm der ki lebden emmenem            | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 126b      | Visâli                | Maye-i Muhammed oradan bana                    | Visâli'yim böyle sevdim Ali'yi              | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 127a      | Visâli                | İman isteyen İlya'ya bağlandı                  | Ey Visâli ibtida vü intiha                  | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 127a-128a | Hasretî               | Ey gafil gafletten uyan halk eden Settar'a bak | Hasretî der geniş yerde var başına çare bak | 5 bent      | Divan       |
| 128a      | Hasretî               | Hacı Bektaş tarikine giregör                   | Hasretî der ki sözümlü alana                | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 128a-129a | Şarkışlalı Gulâmî     | Ey gönül gaflette durma okunan deryaya bak     | Gulâmî kul ol Ehl-i Beyte bu dinlerin âlâsı | 5 bent      | Divan       |
| 129a      | Şarkışlalı Gulâmî     | Düşer dilden dile söz olur gönül               | Gulâmî'yim sevdim böyle güzeli              | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 129b      | Seyyahî               | Gül-i hama imiş bilmedim ezel                  | Seyyahî'm ketm etmez haklı kelâmı           | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 129b-130a | Seyyahî               | Yeri kahpe felek ben de usandım                | Seyyahî der didem yaşı sel oldu             | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 130a-130b | Esirî                 | Mü'minler varna talan dediler                  | Esirî der ki belli olur asl-ı zât           | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 130b      | Esirî                 | Sarı turnam sinen parelendi mi                 | Esirî der ki nedir buna çareler             | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 130b-131a | Esirî                 | Sâki doldur meyi cemal aşkına                  | Esirî'yim sevdim hubluk çağında             | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 131a-131b | Ruhsatî               | Yoklamadan dövme her babı deyu                 | Nazar eyle Ruhsatî'nin rengine              | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 131b      | Ruhsatî               | Yağmaya başladı kar birer birer                | Ey Ruhsatî Hakk'a çevir yüzünü              | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 131b-132a | Ruhsatî               | Geçti eski günler ah vah deyürem               | Dağılmış Ruhsatî'nin aklı başından          | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 132a-132b | Ruhsatî               | Nedir telaşın hey deli gönül                   | Ruhsatî dünyadan geçemiyorsun               | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 132b-133a | Minhacî               | Yoksa canan elinden mi gelirsin                | Minhacî Hak yolunda çekmeli çile            | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 133a      | Ruhsatî               | Bilmem ki muradın ne seher yeli                | Varsın eller Ruhsatî'yi kınasın             | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 133a-133b | Ruhsatî               | Değer bir gün mihr-i canı bozar hey            | Her bir ayba nazır olma Ruhsatî             | 3 dörtlük   | Koşma       |
| 133b-134a | Ruhsatî               | Şirin horakları dilleri vardır                 | Nice Ruhsat gibi kulları vardır             | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 134a      | Ruhsatî               | Dikkat eyle yollarına aman ha                  | Bazı bazı Ruhsatî'yi yoklasın               | 6 dörtlük   | Koşma       |
| 134b      | Ruhsatî               | Meri keklik sekişlimden bir haber              | Biat etmez Ruhsatî'nin sözüne               | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 134b-135a | Ziniskili Er Mustafa  | Kızılmak kenarını sel alır                     | Er Mustafa'm gurbet elde kaldığım           | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 135a-135b | Kul Mustafa           | Cümleyi yaradan Allah'a yalvar                 | Eydür Kul Mustafa'm bu idi sözümlü          | 5 dörtlük   | Koşma       |
| 135b      | Mustafa               | Yağmur yağıp yel esmeyile                      | Mustafa'm zâtına çeker                      | 5 dörtlük   | Koşma       |

| Varak Nu. | Âşık Adı                          | Ayak Dizisi/İlk Dize                        | Mahlas Dizisi                               | Hane Sayısı | Nazım Şekli           |
|-----------|-----------------------------------|---|---|-------------|-----------------------|
| 135b-136a | Ziniskili Er Mustafa              | Yorulur yolda kalırsın                      | Er Mustafa'm böyle bilir                    | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 136a-136b | Kul Yusuf                         | Medâr-ı mürvet hor bakma bu yola            | Kul Yusuf'um muhabbetten kanmazam           | 6 dördlük   | Koşma                 |
| 136b-137a | Kul Yusuf                         | Göçtün gönül var inile bir zaman            | Sefil Kul Yusuf'um niye melulsun            | 6 dördlük   | Koşma                 |
| 137a      | Kul Yusuf                         | Sağlık ile sen bu çölde kalasın             | Kul Yusuf'um eydür oynadım uttum            | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 137b      | İbrahim                           | Gönlüm eğlencesi dağlar merhaba             | Âşık İbrahim[im] dilim dolaşık              | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 137b-138a | İbrahim                           | Şems ü kameridir nurumuz bizim              | İbrahim eydür düşün yoluna                  | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 138a-138b | İbrahim                           | İnşallah kurtarır zamanım vardır            | İbrahim günahkâr günahım çoktur             | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 138b      | İbrahim                           | Gönül arz' ediyor illerinizi                | Gelmedi İbrahim nic' oldu deyu              | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 138b-139a | Gevherî                           | Alırız selamın yolsuz değiliz               | Gevherî'm der vardır bizim pirimiz          | 3 dördlük   | Koşma                 |
| 139a      | Gevherî                           | Budur ahvâlim[ız] bir yâre sebep            | Gevherî'yim aşk kitabın açarım              | 4 dördlük   | Koşma                 |
| 139a-139b | Deli Boran                        | Arayım derdimin çarelerini                  | Deli Boran bir yâr ile bozgundur            | 8 dördlük   | Koşma                 |
| 140a      | Deli Boran                        | Acep benim gibi olmuş var m'ola             | Deli Boran eydür budur bildiğim             | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 140a-140b | Deli Boran                        | Ya gönül eğlenmez ben nic' ideyim           | Boran eydür şeftaliden bâcım var            | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 140b      | Ârif                              | Bende sıhhat bulmaz viranlar var            | Ârif'im der kimde ne var kim bilir          | 3 dördlük   | Koşma                 |
| 140b-141a | Ârifoğlu                          | Virdiğim ikrardan dönen değilim             | Ârifoğlu sen bilürsün hâlimi                | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 141a-141b | Gürünlü İrfanî                    | Deli gönül bir Leyla'ya bağlandı            | İrfanî'm kimseye eylemez minnet             | 4 dördlük   | Koşma                 |
| 141b      | Budala (Divriğili Budala İsmail)  | Oturduğu postu pak etsin deyu               | Budala'm eydür cehennem in ateşi            | 6 dördlük   | Koşma                 |
| 142a      | Budala (Divriğili Budala İsmail)  | Çık bir yol salın ki andan gideyim          | Budala'm eydür ömrümün varı                 | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 142a-143b | Üstadım Fatma Ana (Hatice Mihrap) | Mü'min olan Hakk'a kul olmadı mı            | Üstadım Fatm'Ana söyleyen deli              | 20 dördlük  | Destan                |
| 143b-145a | Üstadım Fatma Ana (Hatice Mihrap) | Gün bugünkü gündür dün elden gitti          | Üstadım Fatm'Ana virdin ediyor              | 19 dördlük  | Destan                |
| 145a-145b | Niyazî                            | Zât-ı Hak'da mahrem-i irfân olan anlar bizi | Ey Niyazî katremiz deryaya dolduk biz bugün | 9 beyit     | Gazel                 |
| 145b-146a | Niyazî                            | Can bu ilden göçmeden cananı bulmaz ise güç | Ey Niyazî kişi o irfanı bulmaz ise güç      | 7 beyit     | Gazel                 |
| 146a-147a | Yunus                             | Yemen ellerinden Veysel Karani              | Yunus eydür gelin biz de varalım            | 13 dördlük  | Koşma                 |
| 147a-147b | Seyyid Yunus                      | Açılmaz ki melamet var                      | Seyyid Yunus budur erlik                    | 8 dördlük   | Koşma                 |
| 147b-148a | Yunus Dede                        | İşte o zaman hey vah beni vah beni          | Yunus Dede'm eydür ben de varımı            | 5 dördlük   | Koşma                 |
| 148a-148b | Yunus Dede                        | Sen de kurtulmazsın mevtin elinden          | Yunus Dede'm eydür din ile iman             | 7 dördlük   | Koşma                 |
| 148b-149a | Güzide Ana                        | Bülbül-i şeydalar hep zârı bizden öğrenir   | Ey Güzide sırr-ı nazmın yelde gezme serseri | 4 bent      | Divan                 |
| 149a-150a | Cefâî                             | Oku siga kitabından dersin hilaf olmasın    | Cefâî'nin günahkâr nicesin affeyledi        | 7 bent      | Muhammes              |
| 150a-151a | Kul Sevindik                      | Âlemlerin ümidisin Hacı Bektaş-ı Veli       | Kul Sevindik bil saray gelip sultan konmaya | 10 bent     | Muhammes-i mütekerrir |
| 151b-152b | Şirî                              | Hakk'ile birlik[te] yekdaş idim ben         | Hamdulillah şimdi Şirî dediler              | 16 dördlük  | Destan                |



| Varak Nu. | Âşık Adı                                  | Ayak Dizesi/İlk Dize                | Mahlas Dizesi                        | Hane Sayısı | Nazım Şekli |
|-----------|---|-------------------------------------|--------------------------------------|-------------|-------------|
| 152b-153a | Mahlassız                                 | Nice yüz bin yıl evvel hayran düştü |                                      | 10 dördlük  | Koşma       |
| 153a-153b | Câfer                                     | Yetiş Hıdır Abdal gözcü Kara Ahmed  | Câfer'in çektiği kendi çilesi        | 5 dördlük   | Koşma       |
| 153b-154a | Pehlül Di-vane (Behlül Dâna, Pehlül Dâna) | Yaratırsın dünyayı andan sana ne    | Pehl-divan'ım eydür özümüz darda     | 5 dördlük   | Koşma       |
| 154a      | Kul Fakir                                 | Mü'minlerin ümidi Sultan Feyzullah  | Zülf-i pür-âb sultan Kul Fakir olduk | 6 dördlük   | Koşma       |
| 154b-155a | Halil                                     | Men aref içinde sırrı erkân         | Halil der ki sırrı bildirme dedi     | 10 dördlük  | Koşma       |
| 155a-157a | Müslim                                    | Destanın aynını dinleyin kardaş     | Edna Müslim bunu böyle söyledi       | 27 dördlük  | Destan      |
| 157a      | İsmail                                    | Gönül âşık olmuş yârine karşı       | Hey İsmail dostun cemali hüsnü       | 5 dördlük   | Koşma       |
| 157b-158a | Seyfi (Sey-yid Nizamoğlu)                 | Diyelim Mustafa geldi               | Sözümün Seyfi ilahidir               | 11 dördlük  | Koşma       |

## SONUÇ

Türk halk şiirinin sınırlarının belirlenebilmesi, yapısal ve tematik incelemelerin daha sağlıklı yapılabilmesi, alana dair çalışma yapan önceki nesil araştırmacıların eldeki verilerin azlığından dolayı düştüğü yanılgıların giderilebilmesi ve konuyla ilgili diğer eksiklerin tamamlanabilmesi için cönk ve mecmua çalışmalarının devamı oldukça önemlidir. Bu çalışmada, genelde Türk halk şiiri özelde Alevî-Bektâşî şiiri açısından dikkate değer olduğunu düşündüğümüz Divriği kaynaklı bir cöngün ele alınması da bu amaçlara hizmet edebilecek niteliktedir.

20. yüzyılın hemen başında tutulan ve günümüze kadar iyi şekilde muhafaza edilerek tespit edilen ve tanıtılan Anzahar Cöngü gerek âşık biyografisi çalışan gerekse sözlü, yazılı ve elektronik kültürlerin geçişken yapısı üzerinde duran araştırmacılara kaynaklık edebilecek hacimli ve değerli bir yazmadır. Alan araştırmaları ve arşiv taramalarıyla Türk halk şiiri hakkında malumat verecek Anzahar Cöngü gibi yeni vesikalara rastlanabileceği, izi sürülen bu türden kaynaklarla hayatları ve edebî mahsulleri hakkında tereddütte kalınan âşıklarla ilgili bilinmeyenlerin aydınlatılabileceği muhakkaktır. Bununla birlikte, incelenen yazmadan hareketle genel kaideleri belirlenmiş cönklerde birçok şiir örneğinin tekrar tekrar yer aldığı fakat bu şiirlerin eksik dize, dördlük vd. kısımlarının tamamlandığı anlaşılmaktadır. Cöngün bilinen Divriği

âşıkların yanı sıra Müslim, İsmail gibi Divriği yöresinin pek bilinmeyen âşıklarının şiirlerine yer vermesi de yörenin edebî zevki hakkında fikir verecektir.

Halkbilimi disiplininin her açıdan ivme kazandığı 21. yüzyılın ilk çeyreğinde cönklerle ilgili farklı bakış açılarının geliştirildiği, yapılan çalışmalarla literatüre yeni örnekler kazandırıldığı görülmektedir. Bu ivme, genel anlamda olumlu şekilde değerlendirilse bile incelenmeyi bekleyen devasa bir malzemenin olduğunu da söylemek gerekmektedir. Bu yazının konusu olan Anzahar Cöngü gibi pek çok kaynak hâlâ araştırmacısını beklemektedir. Tutulduğu dönemlerde canlı bir gelenek oluşturdukları anlaşılan Alevî-Bektâşî cönkleri başta olmak üzere her bir cöngün akademik düzeyde ele alınabilmesi için üniversitelerde ve devlet kurumlarında faaliyet gösteren ilgili birimlerin gözden geçirilmesi ve konunun masaya yatırılması kaçınılmazdır. Başta Türkiyat, Türk Dünyası, Alevilik Araştırmaları Enstitüleri olmak üzere sosyal bilimler alanında faaliyet gösterilen enstitülerde cönk ve mecmua çalışmaları gibi meşakkatli alanlarda anabilim dalları kurulması; bu minvalde araştırma, inceleme ve yayın faaliyetlerinin yürütülmesi üzerinde durulması gereken bir durumdur. Küresel ölçekte pek çok üniversitenin bu tür özel çalışma alanlarında enstitüler, birimler, anabilim dalları kurmaları; araştırmacıların teşviki, yeni istihdam alanlarının açılması gibi yönlerden

de değerlendirilebilir. Bir başka mesele de dijital kültürün yerleşik ve kabul görmüş kültür olduğu çağımızda bilhassa yapay zekâ destekli arşivler oluşturulması ve bugüne kadar tespit edilmiş bilgilerin bu arşivde depolanmasıdır. Sözlük, dizinleme ve anonim halk edebiyatı ürünlerinin (masal vd.) paylaşımı gibi projelerle tecrübe kazanılan bu alanda cönk çalışmaları dijital arşivinin de kurulması imkânsız değildir. Böylelikle hem ciddi bir antolojinin ortaya çıkması hem de şiirlerin bir araya getirilmesiyle birbirini etkilemiş âşıkların görülebilmesi mümkün olacaktır. MESTAP gibi projelerin alan açtığı bir dönemde ciddi yatırımlarla bu tür sistemlerin geliştirilmesi dijital çağı yakalamanın bir gereğidir. Şekil ve muhteva hususiyetleri üzerine bilgi verdiğimiz Anzahar Cöngü gibi yazmaların edebî açıdan doyurucu olması ve konuyla ilgili kavramsal bilgiler vermesinin yanı sıra bu tür eğitim öğretim ve araştırma inceleme projelerine yönelik düşündürmesi de gerekmektedir.

## KAYNAKLAR

- Altınışik, ME (2023). *Türk halk bilimi araştırmalarında cönkler*. Fenomen Yayınları.
- Aslanoğlu, İ. (1992). *şah İsmail Hatâyî ve Anadolu Hatâyileri*. Der Yayınları.
- Aslanoğlu, İ. (2006a). *Sivas meşhurları*. C. 1. Sivas 1000 Temel Eser.
- Aslanoğlu, İ. (2006b). *Sivas meşhurları*. C. 2. Sivas 1000 Temel Eser.
- Çıblak Coşkun, N. (2016). Alevi-Bektaşi geleneğinde aşık-zakir ilişkisi: Sivaslı Aşık Ummanî örneği. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. S. 14, s. 19-59. <http://dx.doi.org/10.22520/abked.2016.14.0002>
- Duran, H. (2016). Dana dili terimi ve cönk araştırmacılarının karşılaştığı bazı problemler. *Millî Folklor*. 28 (111), 41-51.
- Gökyay, Oř (2019). Cönkler üzerine. *Eski yeni ve ötesi*. Yeditepe Yayınevi, 69-146.
- Karadeniz, B. ve Akbulut, AC (2016). *Alevi-Bektaşi şairleri*. 8 Cilt. Karamavi Yayınları.
- Kaya, D. (2012). Cönklerden gün işığına: Divriğili Budala İsmail. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 4, 223-238.
- Kaya, D. (2013). *Aşık Ruhsatı*. Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Koz, MS (1977). Cönk. *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi*. C. 2. Dergâh Yayınları, 83-85.
- Özmen, İ. (1998). *Alevi Bektaşi şiirleri antolojisi*. 5 Cilt. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Son Teşkilât-ı Mülkiye'de köylerimizin adları* (1928). Dâhiliye Vekâleti Yayını. TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu. (E. T. 27.04.2024, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/5a078713-d506-4ddb-a623-8cc91c0afd09/full>).
- şahin, řH (2011). *şah İsmail Hatâyî divanı ve diğer Hatâyî şiirleri*. Pir Sultan Abdal Kültür Yayınları.
- Vaktidolu, AA (2019). *Hatâyî-şah Hatâyî-Anadolu Hatâyileri divanı*. Can Yayınları.
- Yıldırım, D. (2013). *Elyazması bir kitap türü: cönk/cöng-kayıp Saraybosna cöngü bağlamında*. TKAE Yayınları.
- Yılmaz, O. ve Akın, B. (2016). Kutsal sözün belleği olarak cönkler: Alevi erkanına ait bir cönk üzerinde ritüelik ve edebi bir inceleme. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. S. 13, s. 60-110. <http://dx.doi.org/10.12973/abked.81.004>
- Yılmaz, SS (2023). Divriği kaynaklı bir cönkte yer alan Veli mahlaslı şiirler üzerine inceleme. *Folklor Akademi Dergisi*. 6 (2), 868-902. <https://doi.org/10.55666/folklor.1319633>

## EK: CÖNKTEK GÖRSELLER



Görsel 1

**TURİSTLERDE KARAR VERMEDE ETKİLİ  
BİR FAKTÖR OLARAK SUÇ OLGUSU**

THE PHENOMENON OF CRIME AS A FACTOR  
INFLUENCING TOURIST DECISION-MAKING

Banu ÖZÜŞEN

37

# TURİSTLERDE KARAR VERMEDE ETKİLİ BİR FAKTÖR OLARAK SUÇ OLGUSU

## THE PHENOMENON OF CRIME AS A FACTOR INFLUENCING TOURIST DECISION-MAKING

Banu ÖZÜŞEN<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Davranışsal İktisat,  
Karar Verme,  
Suç,  
Turizm

### Keywords:

Behavioral Economics,  
Decision Making,  
Crime,  
Tourism.

<sup>1</sup> Öğr. Gör. Dr. Akdeniz  
Üniversitesi, Manavgat MYO  
İşletme Yönetimi Bölümü,  
banuozusen@akdeniz.edu.tr,  
0000-0001-6150-0234.

Alıntılanmak için/Cite as:  
Özüşen B., (2024). Turistlerde  
Karar Vermede Etkili Bir  
Faktör Olarak Suç Olgusu,  
Çukurova Üniversitesi Sosyal  
Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33  
(2), 158-175.

### ÖZ

Sosyal ve ekonomik faaliyetlerde karar verme, oldukça karmaşık bir bilişsel süreçte gerçekleşir. Bu sürecin sonunda her birey fayda elde etmeyi amaçlar. Turistlerin de ziyaret edecekleri bölgeyi ya da ülkeyi seçmeleri karmaşık bir karar verme sürecidir ve bu faaliyetin sonunda fayda elde etmek başlıca hedefdir. Destinasyon seçiminde güvenlik algısı ya da suç oranları, verilecek karar üzerinde etkili bir faktördür. Turizm ve suç arasındaki ilişki, suçun turizm üzerindeki ve turizmin suç üzerindeki etkisi olarak iki yönlüdür. Ayrıca bu ilişkide suçlu davranışın turizme etkisi doğrudan olabileceği gibi dolaylı bir şekilde de gerçekleşebilir. Bu sebeple suçun karmaşık yapısı, suç ile ilgili disiplinler arası çalışmaları kaçınılmaz hale getirmektedir. Makalede turizm ve suç ilişkisi literatür çalışmaları ve teorik olarak değerlendirilerek, turistlerin suç algısında karar verme üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Ayrıca, araştırmalarda görece düşük görünürlüğe sahip olan ve turizme dolaylı etkisi bulunan çevre suçları da yasa dışı yaban hayatı ticareti ve yasa dışı kültür varlıkları ticareti ile birlikte değerlendirilmiştir.

### ABSTRACT

Decision making in social and economic activities occurs through a highly complex cognitive process. At the end of this process, each individual aims to obtain utility. For tourists, choosing a region or country to visit involves a complex decision-making process, with the primary goal being to gain benefits from the activity. In the selection of a destination, the perception of safety or crime rates is an influential factor in the decision-making process. The relationship between tourism and crime is twofold: the impact of crime on tourism and the impact of tourism on crime. Moreover, in this relationship, the impact of criminal behavior on tourism may be direct or indirect. For this reason, the complex nature of crime necessitates interdisciplinary studies on crime. In this article, the relationship between tourism and crime is evaluated through literature reviews and theoretical perspectives, focusing on the effects of tourists' perception of crime on their decision-making. In addition, environmental crimes that have relatively low visibility and have an indirect impact on tourism have also been examined. Environmental crimes are discussed together with illegal wildlife trade and illegal trade of cultural artifacts.

## GİRİŞ

Turizm, dünyanın en hızlı büyüyen insan odaklı endüstrilerinden birisidir (UNESCO, 2016). 20. yüzyılda turizm hızla küresel bir ekonomik ve sosyal olgu haline gelirken ana ekonomik sektörlerden birini oluşturmuştur. 21. yüzyılda da etkisi artarak devam etmiştir. Çok sayıda ekonomik, çevresel, sosyal, politik zorluklara ve zaman zaman yaşanan, durgunluk, terör ve salgın hastalıklar gibi büyük şoklara rağmen, son yetmiş yılda, birçok ülkede iç turizm ve uluslararası turizmde olağanüstü bir büyüme görülmüştür (Scott & Steiger, 2013, s. 305). Enerji tüketimi ve kirlilik oranı nispeten düşük olduğu için özellikle arzu edilen bir endüstri olarak kabul edilmektedir (Altındağ, 2014, s. 1).

Gelişmekte olan bazı ülkeler için turizm ekonomik büyüme ve kalkınmanın ana itici gücünü oluşturur (Khalil ve diğerleri, 2007). Akademik literatür, turizm sektörünün ekonomi üzerindeki etkisini doğrulamaktadır. Önemli bir araştırma bölümü de kısa ve uzun vadede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için turizm ve büyüme arasında pozitif bir bağlantı bulmaktadır (Biagi ve diğerleri, 2012: 1). Gelişmekte olan ülkeler için turizm döviz kazançları, ödemeler dengesinin iyileştirilmesine katkıda bulunan bir tür alternatif ihracat biçimini temsil ederken (Khalil ve diğerleri, 2007), turizmin çok yönlü, olumlu ekonomik etkileri bulunmaktadır (Mataković & Mataković, 2019). 2019 yılında seyahat ve turizmin dünya çapında GSYİH'ye toplam katkısı % 10.4 iken, 2022'de % 7.6 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında ise % 9.2 olarak tahmin edilmektedir (World Travel & Tourism Council, 2023).

Turizmin gelişimi ekonomik büyüme, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki demografik değişim, artan seyahat güvenliği ve sağlık endişeleri, sosyal eğilimler, çevresel ve kültürel farkındalık, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler dahil olmak üzere birçok makro ölçekli faktörden etkilenir. Belirli turizm destinasyonları ve pazar bölümleri, bu makro ölçekli faktörler arasındaki değişimlere ve etkileşimlere farklı şekilde duyarlılık göstermektedir (Scott & Steiger, 2013, s. 305). Turizmin hızlı genişlemesi, gelir, eğitim, istihdam ve yerel altyapı ve hizmetlerde iyileşmeler gibi hoş değişiklikler getirebilir (Brunt & Hambly, 1999,

s. 25). Turizm ürününe artan talep ve turizm ürününün kendine has özellikleri yerel ekonomiyi canlandırmakta ve bölge sakinlerini daha iyi duruma getirmektedir. Ancak diğer taraftan, aynı özellikler, sakinlerin durumunu daha da kötüleştiren olumsuz çevresel veya sosyal dışsallıklar oluşturabilmektedir (Biagi ve diğerleri, 2012, s. 1). Geleneksel sosyal veya aile değerlerine yönelik tehditleri, ekonomik açıdan güçlü yeni grupların ortaya çıkmasını, kültürel uygulamaların turistlerin ihtiyaçlarına göre uyarlanmasını ve trafik sıkışıklığı, gürültü, kirlilik, çöp ve suç yoluyla topluluk yaşamının aksamasını içerebilmektedir (Brunt & Hambly, 1999, s. 25). Bu olumsuz etkiler gerektiği gibi dikkate alınmadığında ise turizm kaynaklı kalkınma sürdürülemez hale gelmektedir. Bu durumda turizm, bölge sakinlerine yalnızca sosyal bir maliyet yüklemekle kalmamakta, aynı zamanda bir bütün olarak turizm pazarı üzerinde zararlı bir etkiyle sonuçlanabilmektedir (Biagi ve diğerleri, 2012, s. 1). Diğer taraftan turistler, gerçek veya algılanan riskler nedeniyle seyahatin daha az hoş olacağını algıladıklarında genellikle riskli durumlardan veya destinasyonlardan kaçınarak diğer destinasyonları seçme yoluna gitmektedirler. Ayrıca turistler daha güvenli destinasyonları kolayca seçebilirken, olumsuz olayların yerel turizm endüstrisi ve turistik destinasyon üzerindeki etkileri derin olabilmektedir (Sönmez ve diğerleri, 1999, s. 13). Bu çalışmada turistlerin destinasyon seçimlerine yönelik olarak karar vermede, suç ve güvenlik algısının etkisi ele alınmıştır. Turizm ve suç arasındaki ilişki literatür çalışmaları ve teorik olarak değerlendirilmiştir. Turistlere karşı işlenen suçlar turizmi doğrudan etkilerken, yasa dışı yaban hayatı ticareti gibi çevre suçları turizmi dolaylı olarak etkilemektedir. Bu bakımdan, dolaylı etkileri sebebiyle araştırmalarda nispeten düşük oranda yer alan çevre suçları ve turizm ilişkisine de dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

## SUÇ VE TEORİK PERSPEKTİFLER

### Suç

Suç, tüm toplumların sorunu olmuştur. Ancak değişik şekillerde gerçekleştirilmesi sebebi ile ortak bir tanımlamada güçlükler bulunmaktadır (Durkheim, 1938). İngiliz filozof Thomas Hobbes'a (1588-1679) göre suç (1651/1992, s. 205), yasanın yasakladığı hususların ihlal

edilmesidir ve bir söz veya fiil ile gerçekleşmektedir. Hobbes tüm suçların kaynağında anlayış kusurları olduğunu belirtir ve bunun akıl yürütmedeki hatalardan ya da tutkuların kaynaklandığını ifade eder. Bu sebeple aklın kullanımına sahip her insanın kendisine yapmayacağını başkasına da yapmaması gerektiğini bilmesi durumunu vurgular. İskoç filozof David Hume'a (1711-1776) göre suç (1777/2010, s. 12-71), insan doğasında bulunan onaylamama duygusundan kaynaklanır.

Klasik faydacılığın öncüsü Bentham'da (1748-1832) suçu (1789/2021, s. 726); "*Suçun kârı, bir insanı suçluluğa iten güçtür. Cezanın acısı, onu suçtan alıkoymak için kullanılan güçtür. Bu kuvvetlerden birincisi daha büyük olursa suç işlenir; ikincisi ise suç işlenmez.*" şeklinde tanımlar. Bentham insan eylemlerini "iyilik ve kötülük" olmak üzere iki farklı şekilde inceler. Bentham'a göre bir eylem, karşısındaki birey için acı uyandırıyor ise, bu suç olarak nitelendirilmese de, kötülük olarak kabul edilir. Ayrıca bu kötülük sadece o bireyin ıstırabına neden olmayacak, tüm topluma korku ve endişe olarak yansımaya sebep olacaktır. Nitekim Beccaria da (1764/2016, s. 56-57) suçun, bireysel olarak gözükseler de, tüm toplumun zararına olduğunu ve toplum düzenini ihlal ettiğini belirtir. Ayrıca bazı suçlu davranışların doğrudan toplum düzenine yönelmediği gözükse de suçun karmaşık yapısı, doğrudan ve dolaylı etkilerinin de karmaşık olacağını göstermektedir.

Baker ve Stockton (2014, s. 4) suçu, fedakarlığın tersi olarak tanımlar ve diğer insanlara yardım etme arzusunun eksikliğini gösteren bir duygu ve davranış olarak açıklar. Bireylerin güç, dolandırıcılık veya gizlilik yoluyla başkalarından kaynak elde ettiği bu davranış, tatil yapmayı planlamış bir turist için yıkıcı olabilmektedir.

Suç denilince akıllara öncelikle ağır suçlar gelse de, trafik suçları ya da vergi kaçırma gibi eylemler de suçun tanımlaması içinde yer alır (Becker, 1968, s. 169). Turizm ve suç ilişkisinin araştırılmasında, yasalar çerçevesinde belirlenen suçlarla birlikte, ahlaki olarak "kötü" olarak nitelendirilebilecek davranışlar da önem kazanır. Hangi davranışların yasal olduğu ya da hangilerinin yasal olmadığı özellikle kültürler arası ilişkilerde bir belirsizlik unsuru olabilirken, bir turist tarafından veya bir turiste karşı yapılan bir eylem teknik olarak yasal olabilir ve bu

nedenle bir suç olmayabilir. Ancak yine de bir şekilde incitici ve etik açıdan şüpheli olan bir davranış daha fazla ziyareti caydırabilir (Moore & Berno, 1995, s. 6-7).

Suçun nedenlerinin araştırılması sadece sosyoloji ve kriminoloji için değil aynı zamanda turizm endüstrisindeki paydaşlar için de önemlidir. İnsan davranışını, özellikle de suçlu davranışını açıklayan teoriler geliştirmek zordur. Bunun sebepleri arasında davranışın değişken olması, katılımcıların özellikleri, deneyimlerinin ve geçmişlerinin farklı olması bulunmaktadır (Baker & Stockton, 2014, s. 4). Bireysel düzeyde analiz için kullanılan en yaygın teoriler biyolojik, psikolojik, biyososyal, psikososyal ve bazı sosyolojik teorilerdir. Diğer taraftan sinir sistemi kusurları, dürtüsellik, düşük öz kontrol veya nörokimyasal özellikler suç çalışmalarına dahil edilebilmektedir (Lisowska, 2017, s. 32).

### Teorik Perspektifler

Turistik destinasyonlardaki belirli yerlerin, neden turistleri suç mağduriyetlerine maruz bıraktığını açıklamaya yardımcı olmak için, çok sayıda teoriden yararlanılmıştır (Crotts, 1996; George, 2010). Araştırmaların çoğu, genellikle farklı suç türlerine uygulanabilen standart kriminolojik teorileri kullanır. Turizm ve suç ilişkisinin teorik olarak belirlenmesi az sayıda çalışma ile desteklenir (Mataković & Mataković, 2019, s. 3). Belirli bir zamanda belirli bir alanda yoğunluğun neden daha yüksek olduğu ve bir alandaki suç oranının neden bir anda daha yüksek ve diğerinde daha düşük olduğuna yönelik çalışmalarda rasyonel seçim, rutin aktivite, sıcak nokta ve kırık cam teorilerinden faydalanılır (Lisowska, 2017, s. 31; Crotts, 1996). Literatürde turizmle ilgili suçlar ve turistlerin mağduriyeti çoğunlukla üç teorik yaklaşımla açıklanmaktadır. Bunlar rutin aktivite, sıcak nokta ve rasyonel seçim teorisidir.

Rutin aktivite teorisi (Cohen & Felson 1979), insan ekolojisinin klasik kavramlarına dayanmakta ve bu teorinin merkezinde günlük yaşamdaki rutin aktiviteler yer almaktadır. Bu teoriye göre suç, fırsatlara bağlıdır. Suçun oluşabilmesi için motive olmuş suçlular, uygun mağduriyet hedefleri ve mağduriyeti önleyebilecek bir koruyucunun olmaması olmak üzere üç unsurun bir araya gelmesi gerekir. Rutin faaliyetler söz konusu olduğunda,



failin mağduru işe gidiş geliş, eve dönüş veya alışveriş gibi normal, günlük faaliyetler sırasında seçtiğine inanılmaktadır. Bilinen yerlerden çok uzaklaşmamak demektir. Böylece, suç işlemeye motive olmuş insan yoğunluğunun olduğu yerde, mekan belirgin bir karakter kazanabilir (Lisowska, 2017, s. 31). Rutin faaliyetler, bir bölgeye gelen ziyaretçi sayısı arttıkça suç oranlarının da artacağı önermesinin en açık teorik dayanağıdır. Yine de, bir şehre gelen ziyaretçi sayısındaki artış, sosyal düzensizliğe mutlaka katkıda bulunmaz ve gelir akışının, sosyal düzensizliğin bazı etkilerini iyileştirebileceği bile tartışılabilir. “Ziyaretçilerin suçu çektiği” fikri rutin faaliyetler yaklaşımı ile daha iyi açıklanmaktadır. Rutin faaliyetler teorisine göre suçları en aza indirmede başlıca faktör, turistik bölgelerde kolluk kuvvetlerinin varlığını artırmak olarak görülür (Baker & Stockton, 2014, s. 6-9).

Turizm ve suç arasındaki ilişkiyi incelemek için en yaygın kullanılan teorilerden biri de “Sıcak Nokta” teorisidir. Bu teori, turizm faaliyetlerinin birleştiği (restoranlar, barlar, cazibe merkezleri, ulaşım merkezleri) ve turistlerin mağduriyet olaylarına özellikle eğilimli yerler (coğrafi alanlar) olduğunu varsayar (Brás, 2015, s. 4). Sıcak nokta teorisi, “yerin kriminolojisine” odaklanır. Bu yerler veya sıcak noktalar, yağma suçlarının meydana gelebileceği fırsatlar sağlar (Crotts, 1996, s. 4). Sıcak nokta teorisinin ortak bir tanımı bulunmamakla birlikte, ortak görüş, sıcak noktanın ortalamanın üzerinde suç veya düzensizlik olaylarının olduğu veya insanların ortalamanın üzerinde bir mağduriyet riskine sahip olduğu bir alan olduğu yönündedir. Yoğun suç bölgelerine genellikle sıcak noktalar denir. Araştırmacılar ve suç analistleri bir dizi ilgili suça işaret edebilecek bireysel olayların yoğunluklarını ararlar. Ayrıca, ortak bir suçlu olmasa bile, çok sayıda suç veya düzensizliğin olduğu küçük alanlar da araştırmacılar tarafından dikkate alınır. Diğer taraftan yüksek suç ve düzensizlik düzeylerine sahip mahallelerin gözlemlenmesi ve sosyal koşullarla ilişkilendirilmesi çalışmaları destekler (Eck, 2005, s. 2).

Rasyonel seçim teorisinin kökleri klasik okul üyelerinden Jeremy Bentham’a kadar uzanır. Bentham, insanların tüm eylemlerinde en yüksek mutluluğu ve en az ıstırapı hedeflediklerini belirtir ve iktisatta faydacı düşüncenin

temelini kurar (2021). Rasyonel seçim teorisi, insanların bir eylem planına karar verirken özgür iradeyi kullanan rasyonel varlıklar olduğu ilkesini başlangıç noktası olarak alır. Teori, insanların kendileri için en büyük faydayı en az maliyetle elde etmeye çalışacakları üzerinedir (Renzetti, 2008). Suçla ilgili rasyonel seçim teorilerinin kökleri ise firmalar ve hane halkı üyelerinin kararlarını açıklayan, aynı ilkelerin uygulanması gerektiğini savunan Nobel ödüllü Gary Becker’in (1968) çalışmasına dayanır. Varsayım genellikle suçluların rasyonel oldukları ve teşviklere yanıt verdikleri şeklindedir (Biagi ve diğerleri, 2012, s. 2). Teoriye göre suça eğilimli bireyler, suç faaliyetlerinden elde edecekleri kârın, diğer faaliyetlere zaman, para ve diğer kaynakları yatırmaktan daha fazla olacağını görürlerse suçlu faaliyetlerde bulunurlar. Becker’e göre suçlu suçu, fayda ve maliyetleri farklı olduğu için işlemektedir. Bir kişi suç işlediğinde elde edeceği fayda, vaktini ve diğer kaynaklarını kullanarak elde edeceği faydadan fazla ise suç işlemektedir (1968). Rasyonel seçim teorisi, failin bir suç işlemenin maliyetini hesaplamasına atıfta bulunur. Suçluların rasyonel düşündüklerini, tehlike ve riskleri de dikkate aldıklarını ve beklenen kârı değerlendirdiklerini belirtir (Lisowska, 2017, s. 31). Teoriye göre potansiyel suçluyu, eylemi gerçekleştirmenin kendi çıkarına olmayacağına ikna etmek güvenlik uygulayıcısına kalmıştır. Duruma bağlı suç önleme tekniklerinin uygulanması bu teorisinin sonucudur (Kitteringham, 2010, s. 151).

Holcomb ve Pizam, suçluları, Robin Hood teorisi çerçevesinde, seyahat edenleri “sahip olanlar” ve kendilerini “sahip olmayanlar” olarak görmeleri nedeniyle, turistleri mağdur etmeye motive olduklarını belirtirler (2006, s. 107). Sirakaya ve Woodside (2005) ise, bir teorisinin belirli bir bağlamda, bireyin kararının belirli bir yönünü açıklamasının muhtemel olduğunu belirtirler. Dolayısı ile çoklu karar teorileri bir arada kullanıldığında, daha geniş bir bağlamda, karar davranışını açıklama olasılığının yüksekliği üzerinde dururlar. Benzer durum suç teorileri için de söz konusudur. Tek bir teori suçlu davranışın sadece bir yönünü açıklayabilir. Bu bakımdan suçlu davranış açıklama suç teorilerinin bir arada değerlendirilmesi çalışmalarının gücünü arttırabilecektir.

## LİTERATÜR İNCELEMESİ

Turizm tartışılmaz olarak ekonomik avantajlara sahiptir (Brunt & Hambly, 1999). Turizmin öncelikli olarak, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke ve bölgelerin kalkınmasını teşvik eden önemli bir ekonomik sektör olarak, yalnızca olumlu etkilere sahip olduğu düşünülmüştür. Nitekim 1970'lerin başından itibaren bu alandaki araştırmalar artmış ve turizm gelişiminin bazı olumsuz etkileri ortaya konulmaya başlanmıştır. İlk olarak analizler, yalnızca doğal çevrenin aşırı kullanımıyla ilgili olmuş ancak kısa sürede diğer disiplinleri ilgilendiren bir konu haline gelmiştir (Lisowska, 2017, s. 31).

McPheters ve Stronge tarafından 1974 yılında yapılan bir araştırma, turizm ve suç ilişkisinde, ilk çalışmalardan biri olma özelliğini göstermektedir. Çalışma, Miami'deki bazı suç olaylarının turist akını gibi mevsimsel faktörlerden etkilendiğini ortaya çıkarmıştır. Bu, suçun bir dereceye kadar turizm endüstrisinin bir dışsallığı veya yan ürünü olduğu sonucuna varılmasına yol açmıştır. Çalışmanın sonuçları, mülkle ilgili suçlar ile toplumdaki turist faaliyeti düzeyi arasında önemli ilişkiler olduğunu göstermiştir.

Fujii ve Mak (1979) "The Impact of Alternative Regional Development Strategies on Crime Rates: Tourism vs Agriculture in Hawaii" adlı çalışmalarında zaman serisi analizini kullanmışlardır. Çalışmada, ekonomik faaliyetin bileşimindeki bir değişikliğin suçları artıracak hipotezini incelemişler ve daha fazla miktarda suçun meydana geleceği sonucuna ulaşmışlardır. Yine Fujii ve Mak'ın (1980) "Tourism and Crime: Implications for Regional Development Policy" adlı çalışmaları, turizmin kişilere ve mülke karşı artan suçlar şeklinde çevresel dışsallıklar ürettiği hipotezinin araştırılması üzerinedir. Nüfustaki turist oranındaki artışın, diğer nüfus alt gruplarındaki karşılaştırılabilir artışa göre, önemli ölçüde daha fazla sayıda suçla sonuçlandığını belirlemişlerdir.

Johnny ve Jordan'ın (2007) "Tourism and Crime in the Caribbean: A case study of St Lucia" çalışmaları, Karayip adası St Lucia'daki suç sıklığının, adaya gelen turistler üzerinde bir etkisi ve ikisi arasında bir ilişki olup olmadığının araştırılması üzerinedir. Araştırma bulguları, vatandaşların adadaki suçtan etkilenme olasılığının turistlere göre daha fazla olduğunu göstermiştir. Araştırma

sonuçları aynı zamanda, hırsızlık gibi mülkle ilgili suçların turistlere karşı işlenen başlıca suç türleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Biagi, Brandano ve Detotto'nun (2012) "The Effect of Tourism on Crime in Italy: A Dynamic Panel Approach" adlı çalışmalarının amacı, diğer her şey eşit olduğunda, İtalya örneğinde, turistik bölgelerin uzun vadede turistik olmayan bölgelere göre daha fazla suç işleme eğiliminde olduğunu göstermek olmuştur. İtalya'daki toplam suçun turist girişlerinden etkilenip etkilenmediği ampirik olarak test edilmiş, bulgular, destinasyonlarda turizm ve suç arasında pozitif bir ilişkinin varlığını doğrulamıştır. Çalışmanın sonucunda, kalabalık şehirlerin, destinasyonlardaki ziyaretçi ve sakin sayısına bakılmaksızın, suçlulara yasa dışı faaliyetlerde bulunmaları için daha fazla fırsat sağladığı düşünüldüğünün doğru olacağı görülmüştür.

Altındağ (2014) "Crime and International Tourism" adlı çalışmasında suçun uluslararası turizm faaliyetleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma şiddet içeren suçların, uluslararası turizm geliri ile negatif ilişkisini ve uluslararası turistlerin ziyaret edecekleri yeri seçerken mağdur olma riskini göz önünde bulunduklarını göstermektedir. Ancak bu risk, deniz turizmi açısından daha çekici turistik destinasyonlar olan, kıyı şeridinde sahip Güney Avrupa ülkelerinde daha küçük boyuttadır. Bu durum, mağduriyet riski ve destinasyonun çekiciliğinin ikame edilebilir özellikler olabileceğinin düşünüldüğünü sebep olmuştur. Çalışma şiddet içeren suçlar nedeniyle turizm gelirindeki azalmanın, turist sayısının suçları duyarlılığından kaynaklandığını göstermektedir.

Baker ve Stockton'un (2014) "Tourism and Crime in America: A preliminary assessment of the relationship between the number of tourists and crime, two major American tourist cities" adlı çalışmalarında, kitle turizmi yapan iki şehirde ziyaretçi sayısı ile suç türleri arasındaki ilişkiyi zaman içinde değerlendirmekteyler. Baker ve Stockton, suç ve turizm üzerine sınırlı araştırmalar içinde tek başına hiçbir istatistiğin, turistlerin suç mağduru olmasına katkıda bulunan faktörlerin tam olarak anlaşılmasını sağlayamayacağını ancak bazı sonuçların çıkarılabileceğini belirtirler. Yüksek düzeyde suçları

karşılaşan şehirlerde turistlere karşı suçların meydana gelme olasılığı daha yüksektir olacaktır (2014, s. 18).

Lee, Lee ve Huang (2018) “Dynamic relationships among tourist arrivals, crime rate, and macroeconomic variables in Taiwan” adlı çalışmalarında, Tayvan’da turist gelişi, suç oranı ve makroekonomik değişkenleri, 2001–2016 arasındaki dinamik doğrusal olmayan ilişkinin varlığını test etmişlerdir. Çalışmada Granger nedensellik testi ve çok değişkenli eşik modelinin nedenselliği kullanılmıştır. Ampirik sonuç, turist gelişinin suç oranı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ve döviz kuru ile turist gelişi arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

Giusti ve Raya (2019) “The effect of crime perception and information format on tourists’ willingness/intention to travel” adlı çalışmalarında, laboratuvar deneyi aracılığıyla, bir ülkedeki suç algısının turistlerin seyahat etme isteğini nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Suç algısının uyandırıldığı durumlarda katılımcıların seyahat etme isteklerinin olumsuz ve anlamlı düzeyde etkilendiği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca mesajın iletilme biçimine göre de farklılıklar bulunmuştur. Olumsuz bir mesaj, televizyon haber türü formatında iletilindiğinde daha güçlü bir etkiye sahipken, olumlu bir mesaj, tanıtım videosu aracılığıyla iletilindiğinde daha etkili olmaktadır.

Matakovic’in (2020), suç türlerinin mevsimsel olma özelliğinden yola çıkarak gerçekleştirdiği çalışmada Hırvatistan’da suçun mevsimselliği ile turizm arasında bir bağlantı olup olmadığını araştırmıştır. Çalışma, turizmle ilgili olabileceği bildirilen ceza suçlarını kapsamaktadır. Yapılan analiz, turist gelişleri ve konaklamaları ile rapor edilen hemen hemen tüm suç türleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon olduğunu ve bu korelasyonun mülkiyet suçları için daha güçlü, şiddet içeren suçlar için ise daha zayıf olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Çetin, Sekreter ve Mert’in (2023) “The effect of price and security on tourism demand: panel quantile regression approach” çalışmaları, güvenlik seviyesi ve Reel Efektif Döviz Kuru’nun turizm talebi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çalışmanın temel sonuçları, Reel Efektif Döviz Kuru’nun turizm talebi üzerindeki etkisinin negatif olduğunu, güvenlik durumunun ise turizm sektörüne olan talebin pozitif yönde etkilendiğini göstermektedir.

Çalışmanın bulguları mevcut literatürü doğrularken, bu bulgulara ek olarak, bu değişkenlerin etkilerinin turizm talebinin farklı yüzdeler dilimlerinde (yüzdeler dilim, ülkenin tüm ülkeler arasındaki sıralamasını gösterir. 0 en düşük seviyeye 100 en yüksek dereceye karşılık gelmektedir) değişip değişmeyeceğini kontrol etmişlerdir. Tahmin sonucu, Reel Efektif Döviz Kuru’ndaki değişimin turizm talebi üzerindeki etkisinin yüksek yüzdeler dilimlerde arttığını ortaya koymaktadır.

Suksonghong ve Goh (2023) “Dynamic prolonged effects of crime on tourism demand for Thailand National Parks” adlı çalışmalarında geçmişteki suçların, turizm talebini etkilemek için ağızdan ağza tavsiyelerle nasıl dinamik bir şekilde etkileşime girdiğini incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları, turistik destinasyonlardaki suçların sadece turizm talebi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda ağızdan ağza tavsiyelerin yararlı etkisini azalttığı yönündedir. Bu, ağızdan ağza tavsiyelerin destinasyon seçimi üzerindeki etkisinin zaman içinde sabit kalmadığını, destinasyondaki kişisel güvenlik koşullarındaki değişikliklere göre değiştiğini göstermektedir.

## **TURİSTLERDE BELİRSİZLİK ALTINDA KARAR VERME: SUÇ VE GÜVENLİK ALGISI**

Klasik faydacılığın öncülerinden Bentham’a göre doğa insanı, haz ve ıstırap olmak üzere, iki egemen güç altına yerleştirmiştir. Birey ne yapacağına karar verirken bu iki egemen güç etkili olur. İnsan, davranışlarını zevki arttırma, acıdan kaçınma duyguları ile yönlendirir ve gerçekleştirdiği tüm eylemlerde fayda elde etmeyi amaçlar. Fayda herhangi bir şeydeki özelliktir ve avantaj, zevk, iyi veya mutluluk üretmeye ya da fesat, acı, kötülük veya mutsuzluğun olmasını önlemeye eğilimlidir (2021, s. 2-3). Karar verme, alternatif seçimlerin arzu edilebilirliklerini değerlendirme ve belirli bir seçeneği seçme sürecini ifade eder (Lee & Wang, 2009, s. 481). Alternatif eylem biçimleri arasında seçim yaparken, insanlar nadiren bu eylemlerin sonuçlarını kesin olarak bilirler ve kararlarının çoğunu risk koşulları altında alırlar (Loewenstein ve diğerleri, 2008). Karar verme süreci sadece akılcı yolla değil, aynı zamanda duygusal olarak gerçekleşir (Bechara & Damasio, 2005, s. 368).

Turizmde karar verme 1990'lı yıllardan itibaren çalışmalara dahil edilen bir araştırma konusu olmuştur (Sirakaya & Woodside, 2005). İlgili literatür geleneksel olarak ekonomiyle güçlü bir bağlantıyla gelişmiştir ve bu çalışmalar genellikle rasyonel seçim teorisinin üzerine gerçekleştirilir. Çalışmaların bir bölümü de fayda teorisine dayanır (Wattanacharoensil & La-ornual, 2019, s. 355). Teori, turistlerin en iyi alternatifi seçerek seyahat kararları verirken memnuniyetlerini en üst düzeye çıkardığını varsayar. Bu görüşe göre insanlar genellikle kararlarını rasyonelliğe, mantığa ve karmaşık akıl yürütmeye dayandırır (McCabe ve diğerleri, 2016; Wattanacharoensil & La-ornual, 2019, s. 353). Turistlerin karar vermelerinde tutumlar, motivasyonlar, inançlar ve niyetler, psikolojik veya dış değişkenler, karmaşıklıkları ve karşılıklı ilişkilerinin açık bir şekilde anlaşılmasında önemli araştırma konularıdır (Sirakaya & Woodside, 2005, s. 816). Günümüzde de bir destinasyon seçerken karar verme süreci, turistlerin ihtiyaç ve alışkanlıklarına (iç faktörler) ve destinasyonun genel imajı, sosyo-ekonomik değişiklikler, doğal afetler ve pazarlama iletişimi stratejilerine (dış faktörler) bağlı olarak gruplandırılmaktadır (Kyriakaki ve diğerleri, 2020; Komilova ve diğerleri, 2021).

Turizm bir barış endüstrisi olarak kabul edilmektedir (Crotts, 1996: 1). Barış, emniyet ve güvenlik, başarılı turizm gelişimi için temel koşullardır ve bunun için turistlere güvenli konaklama ve tatil imkânı sağlamak gereklidir. Bu, günümüz toplumlarının birçok güvenlik sorunu ve tehdidiyle karşı karşıya olması nedeniyle karmaşık bir iştir (Matakovic, 2020, s. 195). Turistler genellikle alışılmadık çevrelerde risk altındadır. Sağlık, suç, kaza, çevre, risk, güvenlik, seyahat deneyimi algıları ve afetlerle ilgili riskler turistlerin karar verme sürecini büyük ölçüde etkilemektedir (Carballo ve diğerleri, 2017; George, 2010, s. 806; Sönmez & Graefe, 1998, s. 171). Memnuniyet, destinasyon seçimine aracılık eden önemli bir faktördür ve algılanan riskler turist memnuniyetini azaltabilir (Chen ve diğerleri, 2017; Şimşek, 2022).

Doğal çevre ve kişisel güvenlik seyahat kararlarını ve turizmin başarısını etkileyen başlıca faktörlerdendir (Scott & Steiger, 2013, s. 306). Seyahat etmek ticarete benzer bir davranıştır. Bir turizm destinasyonu bir ürün gibi tanıtılsa da bazı farklılıkları vardır. Önceden denenebilecek diğer

ürünler gibi değildir. Bir seyahat yeri seçmek, turistler için kesinlikle karmaşık bir karar verme sürecidir ve bu süreçte suç, dikkate alınması gereken önemli bir konudur (Chiu & Lin, 2011, s. 2742). Turizmin soyut ve deneyimsel doğası sebebi ile kararların bir bölümü yanlış tanımlanmış seçim durumları olabilmektedir. İyi tanımlanmış seçim durumları hem riskli hem de risksiz kararları içerir. Kötü tanımlanmış seçim durumları ise genellikle sonucun belirsizliği nedeniyle riskli kararları içerir. Genel olarak turizm modelleri insanları faydacı olarak görmektedir. Ancak çoğu insan kararı tamamen rasyonel değildir. İnsanlar karar verirken çok sayıda faktörden etkilenirler (Sirakaya & Woodside, 2005, s. 816-817). Güvenlik endişesi ya da suç algısı bu faktörlerden birisidir.

Güvenlik endişeleri nedeniyle, bazı turistler tanıdık ve yakın bir yeri ziyaret etmeyi tercih ederken, yüksek suç oranlarına veya siyasi istikrarsızlığa sahip ülkelerden veya bölgelerden kaçınırlar. Turistler için bir destinasyonun arzu edilebilirliğini çok çeşitli algılar yönetir. Seyahat risklerine ilişkin algıları araştırmanın önemi, psikoloji, sosyoloji, kriminoloji ve pazarlama gibi bir dizi farklı disiplin tarafından kabul edilirken (Garg, 2015, s. 1-7), çalışmalar turizmle ilişkili suç ve risk algısını anlamak için geçmiş seyahat deneyimi, kişilik, yaş, cinsiyet, kültür ve milliyet gibi bireysel faktörlerin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir (George, 2010, s. 815). Ayrıca ziyaret edilecek bir destinasyon seçilirken, destinasyonun sunduğu özellikler çok spesifik ve yüksek değere sahip olsa bile, suç varlığı gibi istenmeyen bir özellik karşılığında kalınacağı düşünüldüğünde, turistler kararlarını değiştirebilmektedir (Giusti & Raya, 2019, s. 101).

Kişisel güvenlik, turistler için büyük bir endişe kaynağıdır. Bu nedenle, çoğu turist güvenli yerler arar ve her türlü şiddet olayının olduğu yerlerden kaçınır (Pizam & Mansfeld, 2006, s. 15). Bireylerin veya grupların her zamanki ikamet bölgelerinden farklı bir yere taşınmasını gerektiren turizm, turistlerin kendilerini yeni ve alışılmadık sosyal, kültürel ve çevresel bağlamlarda bulunması ile sonuçlanır. Bu durum turistlerin risk durumlarını doğru bir şekilde değerlendirememesi nedeniyle suça karşı savunmasızlığının artmasına neden olabilir. Ayrıca, turistik cazibe merkezlerinin, etkinliklerin ve tesislerin özgünlüğü veya sınırlandırılması yapay bir güvenlik duygusuna yol

açabilir (Moore & Berno, 1995, s. 7). Turistlerin tatilde güvenlik bilinçlerinin azalması, risk alma davranışları sergilemesi ve alışılmadık ortamlara girme eğilimi, suç faaliyetlerine maruz kalma riskini de artırmaktadır (Barker ve diğerleri, 2002, s. 764).

Turizmdeki risk faktörleri, ziyaret edilen bölgenin siyasi istikrarsızlığı, yabancı yiyecekler, kültürel engeller ve suç gibi çeşitli tehlikelerle ilgilidir. Bu tehlikeler insanların çeşitli destinasyonları riskli olarak değerlendirmesine neden olsa da, bazı risk faktörlerinde turistlerin endişelenmesine gerek yoktur (Lepp & Gibson, 2003, s. 606). Bu nedenle endişe, risk algısıyla aynı şey değildir. Risk, belirli olumsuz olayların meydana gelme olasılığı iken öznel risk, bu faktörlerin sezgisel bireysel algıdır. Endişe ise gelecekteki olası olaylara ilişkin belirsizliğin bir fonksiyonu olarak olumsuz duygulanım ve nispeten kontrol edilemeyen düşünce zincirleri olarak anlaşılabilir. Bazı turistler belirli destinasyonları, seyahat etme endişesi duymadan riskli olarak değerlendirebilirken, bazı turistler aynı destinasyonları çok riskli bulmasa da, yine de onları ziyaret etme konusunda endişe duyabilirler (Larsen ve diğerleri, 2009, s. 260).

Araştırmalar, suç algısının turistlerin talep modellerini açıkça değiştirdiğini ve turist davranışları üzerinde ciddi bir tesiri olduğunu göstermiştir (George, 2010). Sönmez ve Graefe (1998) çalışmalarında, suç algısının turistlerin geçmiş deneyimlerinden etkilendiğini ve dolayısıyla gelecekteki bir destinasyonu ziyaret etme niyetleri üzerinde önemli bir faktör olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca suç, turistlerin destinasyonu tekrar ziyaret etme veya başkalarına tavsiye etme kararında da etkilidir (Mataković & Mataković, 2019, s. 14). Bireylerin risk algılarına tesir eden suç olayları, seyahat etme veya tatile çıkma kararlarında önemli bir rol oynar. Bu durum, rezervasyon yapılan seyahatlerin iptali, ilgili destinasyonlara seyahat rezervasyonu yapmaktan kaçınma, halihazırda varış noktasında bulunanlar için daha güvenli bir yere taşınmak veya varış yerini terk edip eve dönmek gibi kararların alınmasına yol açabilir (Pizam & Mansfeld, 2006, s. 7). Kahneman “Hızlı ve Yavaş Düşünme” adlı eserinde (2002, s. 45), tatil seçimleri sonucu bireylerin deneyimlerinden elde ettiği hazzı değerlendirir ve farklı bir yaklaşım sunar. Kahneman, bireylerin turistik tatillerinin, depolanmasını

bekledikleri anılara göre değerlendirdiklerini belirtir. Daha açık bir anlatımla, unutacakları bir tatil yerine (bir varsayım olarak), mutlulukla hatırlayacakları bir tatil yapmayı tercih edeceklerdir. Nitekim mutlu olarak hatırlayacakları tatil yerine tekrar gitmeyi ve genel zevki en yüksek düzeye çıkarmayı isteyeceklerini açıklar. Bu durumda turistler, suçlu davranışla karşılaştıkları tatili hatırlamak istemeyecekler destinasyon seçimlerini değiştirebileceklerdir.

Tüm suç türleri her turist üzerinde aynı tesirde bulunmaz. Bazı suç türleri, kararları değiştirecek kadar güçlü bir etkiye sahip olabilmektedir. Diğer taraftan şiddet içeren ve içermeyen suçlar da karar verme sürecinde farklı bir rol oynamaktadır. Mülkiyet suçunun turistler üzerindeki etkileri fazla ciddi değildir. Özellikle çalınan malların değeri düşüğe önemli bulunmayabilir. Ancak soygun ya da saldırı gibi şiddet içeren suçlar, turistler üzerinde mülkiyet suçlarından çok daha fazla olumsuz etkiye sahiptir (Holcomb & Pizam, 2006) ve destinasyon seçimlerinde kararları değiştirebilir.

## SUÇ VE TURİZM

### Suç ve Turizmin Karşılıklı Etkisi

Seyahat, tarihsel süreçte her zaman risk ve tehlike içermiştir. Fiziksel zorluklar ve tehlikelerin yanı sıra elverişsiz arazide ve açık denizlerde seyahat eden yolcular sıklıkla suç ve şiddet ile karşı karşıya kalmışlardır. Tarih boyunca, çeşitli imparatorlukların kurulmasından kaynaklanan ana etkilerden biri özellikle ticaret için seyahat güvenliğinin artırılması olmuştur. Bugün, seyahat edenin korunması, hem destinasyon hem de ziyaretçi için önemli olmaya devam etmektedir. Varış noktaları turistler için tehlikeli veya istikrarsız ise ziyaretçi sayısında önemli düşüşler yaşanabilmekte (Moore & Berno, 1995, s. 4-5), potansiyel turistlerin de destinasyondan geri dönmesi ile karşı karşıya kalılabilmektedir (Chiu & Lin, 2011, s. 2742). Bu bakımdan ülkelerin turistlere güvenlik sağlaması bir zorunluluk haline gelmiş ve turizmle uğraşan işletmeler, hükümetler ve destinasyonlar turistlerin güvenliğini sağlama ihtiyacını kabul etmişlerdir. (Boakye, 2012, s. 327; Moore & Berno, 1995, s. 5).

Suçun yüksek ve çeşitli maliyetleri oldukça karmaşık bir

yapıdadır. Suç mağdurlarının maruz kaldığı doğrudan fiziksel, maddi, zihinsel ve duygusal yaralanma, özellikle bir şehre veya varış noktasına gelen ziyaretçiler için maddi ve manevi kayıplara yol açmaktadır. Suç, korku nedeniyle mağduriyet ve izolasyon gibi psikolojik sonuçlarla dolaylı olarak, yaralanmanın fiziksel sonuçlarıyla da doğrudan sağlığı etkiler. Diğer önemli konu ise topluma verilen dolaylı zarardır. (Baker & Stockton, 2014, s. 4). Ev sahibi ülke ya da bölge turizm geliri kaybı, suçluların yasal işlemleri yoluyla vergi mükellefine maliyeti, yaralı turistler için sağlık hizmetleri ve geniş bir yelpazedeki kayıplar yoluyla turistlere karşı işlenen suçların olumsuz etkilerini yaşayabilir (Moore & Berno, 1995, s. 10). Suçun turizm üzerindeki etkisi ekonomik açıdan önemlidir. Örnek olarak, nüfusu 25 milyon olan bir ülkede, toplam şiddet içeren suç oranındaki %10'luk bir artış, uluslararası turizm gelirinde yaklaşık 140 milyon dolarlık bir düşüşe yol açmaktadır (Altındağ, 2014, s. 12). Ayrıca suçlu davranış sadece suç maruz kalan turist için değil söz konusu bölgedeki tüm halk için korku ve endişe kaynağıdır. Suçlu davranışı ölçmenin zorluğu karşısında toplumsal korku ve endişeyi ampirik olarak analiz etmek daha da zor olmaktadır.

Ev sahibi ülkede karşılaşılan turistlere karşı suçlu davranışlardan farklı olarak, turistlerin “kasıtlı” veya “kasıtsız” işledikleri suçlar, ilişkinin diğer boyutunu göstermektedir. Turistlerin suç işleme nedenleri ile ilgili olarak çok az araştırma yapılmıştır. Turistlerin seyahat ederken, “kasıtsız” suçların aksine, suçlu davranışta bulunmak için de yola çıkabilirler. Bu kapsamda çok çeşitli suç faaliyetleri bulunmaktadır. Gümrükten malların eksik beyan edilmesi veya beyan edilmemesi, yasaklı malların ithali ve karaborsa para bozdurma gibi suç faaliyetleri bu kapsamda görülebilir. Diğer tarafta ise organize suç eylemleri gibi ciddi suç eylemleri işlemek amacıyla kasıtlı olarak seyahat edenler yer almaktadır. Ayrıca tatil sırasında uyuşturucu veya alkol kullanımı bireyde muhakemeyi etkileyebilir, dolayısıyla suç işlenmesine elverişli bir ortamı da teşvik edebilir. Ekonomik faktörler de turistlerin suç işlemesine katkıda bulunabilmektedir (Moore & Berno, 1995, s. 10-11).

Turizm ve suç ilişkisi karşılıklı olarak incelenebilirken, suçların doğrudan ya da dolaylı etkileri makro ve mikro olmak üzere iki açıdan da değerlendirilebilir. Makro

etkiler, suçun bir topluluk veya bir turistik destinasyon üzerindeki tesiriyle ilgilidir. Mikro etkiler ise suçun bir kişiyi veya mağduru nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Suç korkusu, insanların evlerinde kalmalarına, faaliyetlerini kısıtlamalarına ve hatta seyahat etmekten tamamen kaçınmalarına neden olabilir. Bireylerin mağdur edilmesinin fiziksel olduğu kadar psikolojik açıdan da çeşitli etkileri olabilir. Hatta suçların mağdurlara maddi maliyeti, mağdurların ve ailelerinin yaşadığı acı ve ıstırapla karşılaştırıldığında çok küçük olabilir. Diğer taraftan ekonomik olarak suçlu davranışların, tüketicilere her yıl maliyeti oldukça yüksektir ve bu maliyet tüketiciye daha yüksek fiyatlar şeklinde yansır (Holcomb & Pizam, 2006, s. 105).

Doğrudan ve dolaylı etkileri ile turizm ve suç ilişkisinin analizini gerçekleştirmek zordur. Öncelikle suç tanımları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu bakımdan belirli bir bölgeye odaklanılarak yapılan analizlerin sonuçları için bir genelleme yapılamayabilir. Suçun uluslararası turizm üzerindeki etkisini tahmin etmedeki bir diğer zorluk da ülkeler arasında karşılaştırılabilir suç tedbirlerinin bulunmamasıdır. Bazı çalışmalar, turistlerin destinasyon seçerken mağduriyet riskini değerlendirdiklerini gösterirken, bazıları da turizm faaliyetinin daha çekici ülkelerdeki toplam şiddet içeren suçlara daha az duyarlı olduğunu göstermektedir. Özellikle bir ülkenin deniz turizmi çekiciliği, potansiyel turistlerin mağdur olma riskini ortadan kaldıran bir faktör olabilmektedir. Bu, turistlerin maruz kaldığı mağduriyet riskinin ülkenin turistik çekiciliği ile belirli bir ölçüde telafi edildiğine işaret etmektedir (Altındağ, 2014, s. 13). Diğer bir zorluk suç ile ilgili istatistiklerdir. Örneğin, bir tatil yerine seyahat eden ve orada suçlu davranışta bulunan kişi yerel olarak kaydedilecektir. Dolayısı ile açıkça suç işlemek amacıyla seyahat edenler ile bir tatil yerine seyahat ederek oradayken suç işleyenler arasında bir ayırım yapılması (Barclay ve diğerleri, 2014) çalışmaların sonuçlarını daha belirgin hale getirecektir.

### **Suç ve Turizm İlişkisinde Doğrudan ve Dolaylı Etkileriyle Çevre Suçları**

Turizm büyük oranda doğal ve kültürel çevreye bağımlıdır. Seyahat ve turizmin ekonominin tüm sektörlerine

temas etmesi sebebi ile gerçek etkisi daha büyük olarak gerçekleşir (OECD, 2008, s. 107). Ancak ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli bir faktörü olan turizm, ekonomik gerilemeler, doğal afetler, salgın hastalıklar ve uluslararası çatışmalar gibi çeşitli iç ve dış şoklara karşı oldukça savunmasızdır (Sönmez ve diğerleri, 1999, s. 13). Turizm ve suç ilişkisinde çevre suçları, küresel ekosistemle birlikte turizmi etkileyen ancak daha çok dolaylı etkileri sebebiyle nispeten az çalışılan, multidisipliner ve disiplinler arası bir çalışma sahasıdır. Diğer taraftan çevre suçlarının turizm üzerindeki etkisinin karşısında, turizmin çevre suçları üzerindeki etkisi fazla çalışma alanı bulmaz.

Çevre suçları, çevreye doğrudan zarar veren yasa dışı eylemler olarak tanımlanır. Çevreyi etkileyen suçlar, ekonomi, güvenlik, çevre ve insan sağlığı üzerinde çok kapsamlı etkileriyle organize suçlar içinde yer almaktadır. Bu suçlar biyolojik çeşitlilik kaybı ve iklim değişikliğine katkıda bulunmaktadır (UNODC, 2008, s. 1; 2022). Çevre suçları bireyleri, yerel halkları, küresel boyutta tüm toplumları, insan dışı türleri ve doğanın kendisini dolaylı ve doğrudan etkilemektedir. Geniş anlamda, çevresel bozulmalardan zarar gören herkes ve her şey mağdur olarak görülmektedir (Skinnider, 2013, s. 1-5). Çevre suçları genel olarak doğal kaynakların tahribatı ve yasa dışı ticareti ile meydana gelir. Doğal kaynaklar arasında elmas, vahşi yaşam, hammaddeler ve somut kültürel miraslar bulunmaktadır (Mackenzie, 2020). Diğer taraftan ozon tabakasını incelten maddelerin kaçakçılığı, tehlikeli atıkların yasadışı ticareti, yasa dışı ve bildirilmeyen balıkçılık, yasadışı ağaç kesimi ve buna bağlı olarak çalıntı kereste ticareti çevresel suçlar kapsamındadır ve bu suçlar doğası gereği sınır aşan niteliktedir (UNODC, 2008, s. 1). Genellikle çevre suçları “mağdursuz” olarak algılanmaktadır. Ancak asıl mağdurlar “mağdurun” kendilerinin olduğunun farkında olmamaktadır. Bu suçların bireylere, ekonomilere, ekosistemlere ve dünyaya maliyetini ölçmek zordur. Zararlar, kısa veya uzun vadede görülebilirken, etkileri doğrudan veya dolaylı olabilmektedir (Skinnider, 2013, s. 1-5). Çevre suçu, bugün toplumları etkileyen, en az diğer suçlar kadar ciddidir (UNODC, 2008, s. 2).

Yeşil kriminoloji de çevre suçları gibi dolaylı etkileri

sebebi ile suç ve turizm ilişkisinde az sayıda çalışma ile desteklenir. Kriminolojinin bir alt alanı olarak 1990’lı yıllardan sonra gelişmeye başlayan yeşil kriminoloji (Lynch, 1990) çevre suçlarına geniş perspektiften bakmayı hedefler. Yeşil kriminoloji, çevre suçları ve daha geniş çevresel zararlarla disiplinler arası ve çok disiplinli bir etkileşim sağlar. Yeşil kriminoloji, çevresel zararları, ekolojik adaleti, çevreyi ve insan dışı doğayı etkileyen suçları içeren çevre yasaları ve suçluluk çalışmalarına geniş bir “yeşil” perspektif uygular (Nurse, 2017: 2).

İklim evrensel öneme sahiptir ve turistlerin karar vermesinde ve seyahat deneyiminde belirgin bir etkisi bulunmaktadır (Scotta & Lemieuxa, 2010, s. 151). Hava durumu ve iklim, turizm destinasyonları için kısa veya uzun vadeli rekabet edebilirliği ve sürdürülebilirliği çeşitli şekillerde (olumlu ya da olumsuz) etkileyen önemli unsurlardır. Mevsim dışı sıcaklıklar, kuraklık, sel veya ulaşım kesintilerine neden olan yağış değişikliği gibi hava değişkenliği, yalnızca turist memnuniyetini değil, aynı zamanda turizm altyapısını da etkilemektedir. Aşırı hava ve iklimle ilgili çevresel olayların, özellikle kıyı bölgeleri, dağlar veya yangına eğilimli ormanların destinasyon seçiminde tesiri büyüktür (Scott & Steiger, 2013, s. 305). İklim hem yararlanılması gereken hayati bir kaynağı hem de turizm endüstrisi ve turistler için riskler oluşturan önemli bir sınırlayıcı faktörü temsil eder. İklim ve turizm arasındaki arayüz çok yönlü ve karmaşık iken (Scotta & Lemieuxa, 2010, s. 146), iklim değişikliğine katkıda bulunan çevre suçları bu çok yönlülüğü ve karmaşıklığı arttırır. Bu bakımdan iklim değişimine sebep olabilecek çevre suçları, dolaylı ve doğrudan etkileri ile turizm ve suç ilişkisi için karmaşık bir araştırma konusunu içerir.

Ekoturizm, nispeten bozulmamış ve az ziyaret edilmiş, doğal güzele ve kültürel ve tarihi öneme sahip, doğal olanı anlamak ve takdir etmek amacıyla, tüketime yönelik olmayan, eğitici ve romantik bir turizm biçimidir. Bu nedenle ekoturizm, geleceğe yönelik kültürel ve çevresel kaynakların kontrollü kullanımı ve yönetimi yoluyla, doğal kaynakların müdahaleci olmayan bir şekilde kullanılmasını içeren, kaynakların tüketici olmayan bir şekilde sürekli korunmasına dayanmaktadır. Ekoturizm, doğal çevre, turistler ve yerel halkın bir arada yaşamasını ve etkileşimini

içerir ve turistler ile yerel halkın koruma çabalarına aktif katılımını teşvik eder. Ekoturizm aynı zamanda turistlere “hafif adım atmalarını, yalnızca fotoğraf çekmelerini ve ayak izi bırakmalarını” tavsiye eden, sade bir macera seyahatini içeren, küçük gruplu, “sosyal açıdan sorumlu turizm” olarak da tanımlanır (Sönmez ve diğerleri, 1999, s. 168-171). Bu doğrultuda doğal çevreyi tahrip edecek doğrudan ya da dolaylı her türlü suçlu davranış, hem doğal kaynakların korunması hem de ekoturizm için bir tehdit unsuru olacaktır.

### **Yasa Dışı Yaban Hayatı Ticareti**

Yaban hayatı ekonomik büyüme için yüksek potansiyele sahiptir. Aynı zamanda küresel turizm endüstrisinin en hızlı büyüyen bölümlerinden birisidir ve az gelişmiş ülkelerin net bir karşılaştırmalı pazara sahip olduğu (ya da olabileceği) bir ihracat sektörüdür. Genellikle zengin doğal kaynak temellerinin bir sonucu olarak avantaj sağlarken yaban hayatı yönetiminin faydaları ulusal hesaplarda tam olarak değerlendirilememektedir (OECD, 2008, s.106). Flora ve fauna dünya genelindeki yerel topluluklar için önemli kaynaklardır ve özellikle gıda, yakıt, ilaç ve turizm kaynağı sağlamaktadır (Mackenzie, 2020b). Biyoçeşitliliğin zenginliği turistlerin destinasyon seçiminde başlıca faktörlerdendir. Kıyıları, dağlar, nehirler ve ormanlar dünyanın her yerindeki turistler için önemli çekim merkezleridir. Biyoçeşitlilik, farklı turizm türlerinde farklı roller oynar (UNWTO, 2010, s. 1). Ancak ekosistemlerin bağlantıları olan türlerin önemli bir bölümü yasa dışı yaban hayatı ticareti ile yok edilmektedir (Ceballos ve diğerleri, 2020, s. 13601).

Yasa dışı yaban hayatı ticaretinin neden olduğu zarar, hayvanlara, çevreye ve ekosistemlere verilen zarar açısından değerlendirilirken (Mackenzie, 2020b), bu suçlar diğer suçlarda olduğu gibi karmaşık sonuçlarla kendini gösterir. Yasa dışı yaban hayatı ticareti türlerin çeşitlerinin ve sayısının azalmasına yol açarken, biyoçeşitliliğin azalması insanların, bitki ve hayvan türlerinin bulaşıcı hastalıklara maruz kalma riskini arttırmaktadır (Keesing ve diğerleri, 2010, s. 647).

Yasa dışı yaban hayatı ticareti, yeşil kriminoloji kapsamında suçlar veya çevre suçları olarak adlandırılır ve “çevreye zarar veren ve doğal kaynakların

sömürülmesinden, zarar görmesinden, ticaretinden veya çalınmasından bireylere veya gruplara fayda sağlamayı amaçlayan yasa dışı faaliyetler” olarak tanımlanır (Mozer & Prost, 2023, s. 1). Yasa dışı yaban hayatı ticareti ulusal ve küresel güvenliği tehdit eden büyük bir suç alanı olarak kabul edilmektedir. Yaban hayatı suçlarının etkisinin büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerde hissedilmekte, ekonomik kalkınmayı engellemekte ve barışı tehdit etmektedir. Diğer taraftan çok yönlü ve karmaşık doğası, olumsuz sosyo-ekonomik ve güvenlik etkilerine yol açmaktadır (Sosnowski ve diğerleri, 2022; Wyatt ve diğerleri, 2020, s. 350). Ayrıca yeşil kriminoloji sayesinde yasa dışı yaban hayatı ticareti bir çevre suçu ve aynı zamanda organize bir suç olarak görülmektedir (Mackenzie ve diğerleri, 2020, s. 422)

Biyojik çeşitliliğin ve uluslararası turist sayısının yüksek olduğu ülkelerde, turizm ile uluslararası yaban hayatı ticareti arasında açık bağlantılar bulunmaktadır. Açık düzenlemelerin ve mevcut politikaların uygulanmaması durumunda turistler, hediyelik eşya olarak satın alınanlar da dahil olmak üzere, istemeden de olsa, çevre üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir (Chavez ve diğerleri, 2024, s. 64).

### **Yasa Dışı Kültür Varlıkları Ticareti**

Sürdürülebilir bir turizm endüstrisine ulaşmak için miras kaynaklarının gelecek için korunmasını geliştirmek gereklidir (Brodie, 2006, s. 61). Kültürel mirasın ekonomik, çevresel ve sosyal değerleri konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirilirken, kültür varlıklarının yağmalanması ve yasa dışı ticareti konusunda, potansiyel tehditleri belirleyebilmek için sınırlı bir çalışma görülür (Loureiro ve diğerleri, 2022, s. 1). Oysa, Dünya arkeolojik mirası, uluslararası pazarda satışa sunulmak amacıyla yapılan yasa dışı ve yıkıcı kazılar nedeniyle ciddi bir tehdit altındadır (Brodie & Renfrew, 2005, s. 343). Bir destinasyondaki kültürel miras, turizm için doğrudan bir talep unsurunu oluştururken yasa dışı kültür varlıkları ticareti suçu, suç ve turizm ilişkisi araştırmalarında yeterince yer bulmaz.

Turistlerin destinasyon seçimlerinde, somut kültürel miras, o ülkeye bağlılığı arttıran önemli bir faktördür. Dolayısı ile zengin kültürel mirasa sahip olan yerler, en fazla sayıda turisti çeken destinasyon olma özelliğini göstermektedir.



Somut kültürel miras, bir şehri ziyaretçiler için daha çekici hale getirebilecek bir faktör haline gelirken (Hernández-Rojas ve diğerleri, 2021) sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmede de büyük öneme sahiptir. Kültürel miras yalnızca kültürel kazanım açısından değil aynı zamanda, istihdam ve gelir artışı açısından da yerel ve ulusal ekonomiye katkı sağlamaktadır (Bowitz & Ibenholt, 2009, s. 1). Mackenzie (2020a) ülkelerin somut kültürel mirasını, benzetme yoluyla, doğal kaynak olarak değerlendirir ve bununla ilgili suçları yeşil kriminoloji kapsamında ele alır. Sebebi ise bu mirasın, yüzlerce yıl önce üretilmiş antik tapınaklar, heykeller ve diğer sanat eserlerinden oluşmasıdır. Yağmalanan kültürel miras alanlarının sadece insan yapımı nesnelere depoları olarak görmek yerine, doğanın bir parçası olarak kabul edilmesi yeşil kriminoloji ile ilişkilendirilmesinde önemli bir faktördür. Kültür varlıklarını kanunlara aykırı bir şekilde aramak ciddi çevresel sorunlara yol açabilmektedir. (Mackenzie ve diğerleri, 2020, s. 421). Nitekim kültür varlıklarını yasa dışı aramak için kullanılan ağır makinelerin bitki örtüsüne hasar verdiği bilinmektedir (Yates, 2014, s. 26).

Yasa dışı ticaret ekonomi politiğin ve uluslararası ticaretin önemli bir unsurudur. Ne yazık ki, yasa dışı faaliyetlere ilişkin verilerin doğası gereği elde edilmesi zor olduğundan, bu ticaretin dinamikleri hakkında çok az sistematik bilgi bulunmaktadır (Fisman & Wei, 2009, s. 83). Bir doğal kaynak olarak nitelendirilebilecek olan somut kültürel mirasın yasa dışı ticareti kaynak ülke için önemli oranda turizm ve ekonomik kayıpları beraberinde getirmektedir. Somut kültürel mirasın yasa dışı olarak ele geçirilmesinde tarihsel, kültürel ve doğal çevreye ağır tahribat verilirken, kültürel mirasın sergilenmesi yolu ile elde edilecek gelirden de mahrum kalınmış olmaktadır. Kültürel mirasın yasa dışı ticareti sadece ev sahibi ülkenin değil, toplumların ortak kimliği olması sebebi ile tüm dünyanın sorunu olarak görülmektedir.

## SONUÇ

İnsanlar tüm eylemlerinde fayda elde etmeyi ve acıdan kaçınmayı amaçlar. Bireysel faydaların her biri sonuçta toplumun toplam mutluluğuna katkıda bulunur. Bu doğrultuda insanların rasyonel olarak, “en yüksek mutluluğa” ulaşacak kararlar vermeleri toplumsal refah

açısından önem kazanır. Sosyal ve ekonomik eylemlerde karar verme karmaşık bir bilişsel süreç sonunda gerçekleşir. Turistlerin ziyaret edecekleri destinasyonları seçimlerine birçok etken katkıda bulunur. Bu etkenlerden birisi de suç oranları ve buna bağlı güvenlik algısıdır. Suç, sadece turistlerin değil, ev sahibi toplumun da toplam mutluluğunu azaltırken önemli bir maliyet unsurunu da beraberinde getirir. Suçun doğrudan ya da dolaylı yapısı diğer taraftan suç ile ilgili istatistiklerin kısıtlı olması ekonomik analizlerin yapılmasını zorlaştırır ve maliyetin tam olarak hesaplanması mümkün olamaz. Bu bakımdan suç önlemeye yönelik geliştirilen politikalar ve yasalar gerek turistlerin gerekse yerli halkın mağduriyetinin meydana gelme olasılığını önemli ölçüde azaltacak, toplumların toplam mutluluğuna katkı sağlayacaktır.

Suçun turizm üzerinde etkisi ve turizmin suç üzerindeki etkisi, turizm ve suç ilişkisini çok boyutlu olarak değerlendirilmesini gerektirir. Özellikle, suçla ilgili tüm araştırmalarda olduğu gibi, nicel ve nitel çalışmalarda sınırlılıklar ve zorluklar, suçu önlemeye yönelik politikaların gelişimini daha önemli hale getirir. Diğer taraftan, suçun karmaşık yapısı doğası sebebiyle, suç ve turizm ilişkisine yönelik araştırmalar daha çok multidisipliner ve disiplinler arası çalışmalarda desteklenmelidir.

Suç ve turizm ilişkisi konulu çalışmalarda çoğunluk, suçun turizm üzerindeki etkisine odaklanır ve çalışmalar belirli bölge ile sınırlandırılır. Bu konuda yapılacak yeni araştırmalar suç teorilerini de kapsayacak şekilde genişletilebilir.

Çevre suçlarının turizm sektörü üzerindeki etkisi literatürde, diğer suç türlerine göre, düşük görünürlüğe sahiptir. Özellikle sürdürülebilir turizm için olumsuz ve dolaylı etkiye sahip çevre suçlarının (yasa dışı yaban hayatı ticareti, yasa dışı kültür varlıkları ticareti gibi) ekonomiler ve turizm için sosyal, kültürel ve ekonomik kayıplarını hesaplamak zordur. Bu bakımdan yine öncelikle, suç önleyici politikaları geliştirmeye yönelik çalışmalar önem kazanır.

Kriminolojinin alt alanı olan ve çevre suçlarını daha geniş bir perspektiften araştıran yeşil kriminolojinin de turizm ile ilişkisi, daha fazla çalışmayı gerektirmektedir.

## KAYNAKLAR

- Altındağ, D. (2014). Crime and international tourism. *Journal of Labor Research*, 35(1), 1-14. <https://doi.org/10.1007/s12122-014-9174-8>
- Baker, D. & Stockton, S. (2014). Tourism and crime in America: A preliminary assessment of the relationship between the number of tourists and crime, Two major American tourist cities. *International Journal of Safety and Security in Tourism*. 1, 1-25. <https://www.semanticscholar.org/paper/Tourism-and-crime-in-America%3A-a-preliminary-of-the-Baker-Stockton/d14b93e9b489cdcef3715553b2b730f9490add50>
- Barclay, E., Mawby, R. I. & Jones, C. (2014). Tourism, leisure, and crime. *Oxford Handbook Topics in Criminology and Criminal Justice*. edn, Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.009>
- Barker, M., Page, S. J. & Meyer, D. (2002). Modeling tourism crime: The 2000 America's Cup. *Annals of Tourism Research*, 29 (3), 762-782. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00079-2](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00079-2).
- Beccaria, C. (2016). *Suçlar ve cezalar hakkında* (Çev.: S. Selçuk), İmge Kitabevi (Orijinal çalışma 1764).
- Bechara, A. & Damasio, A. R. (2005). The somatic marker hypothesis: A neural theory of economic decision making, *Games and Economic Behavior*, 52 (2), 336-372. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.geb.2004.06.010>.
- Becker, G. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *Journal of Political Economy*, 76 (2), 169-217. <http://www.jstor.org/stable/1830482>
- Bentham, J. (2021), *Yasamanın ilkeleri* (Çev.: B. Asal), On İki Levha Yayıncılık, (Orijinal çalışma 1789).
- Biagi, B., Brandano, M. G. & Detotto, C. (2012). The effect of tourism on crime in Italy: A Dynamic panel approach. *Economics E-Journal*, 6 (1), 2012-25. <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2012-25>.
- Boakye, K. A. (2012). Tourists' views on safety and vulnerability. A study of some selected towns in Ghana. *Tourism Management*, 33(2), 327-333. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.03.013>
- Bowitz, E. & Ibenholt, K. (2009). Economic impacts of cultural heritage – Research and Perspectives. *Journal of Cultural Heritage*, 10 (1), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2008.09.002>
- Brás, M. (2015, 25 June). Tourism and crime – Why tourists become victims. *Security & Tourism: Local Policies and Practices Conference at the Maison de L'Europe – European Union, Paris*. <https://www.safecomunitiesportugal.com/wp-content/uploads/2021/01/Tourism-Crime-Paper-by-Maria-Bras-Professor-University-of-the-Algarve2.pdf>
- Brodie, N. & Renfrew, C. (2005). Looting and the world's archaeological heritage: the inadequate response. *Annual Review of Anthropology* 34(1), 343-61. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.34.081804.120551>
- Brodie, N. (2006). An archaeologist's view of the trade in unprovenanced antiquities. In: Hoffman, B. (ed.) *Art and Cultural Heritage: Law, Policy, and Practice*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 52-63. <https://traffickingculture.org/app/uploads/2012/07/Brodie-2006-archaeologists-view.pdf>
- Brunt, P. & Hambly, Z. (1999). Tourism and Crime: A Research Agenda. *Crime Prevention and Community Safety*, 1, 25-36. <https://doi.org/10.1057/palgrave.cpcs.8140013>
- Carballo, R. R., León, C. J. & Carballo, M. M. (2021). The impact of terrorist attacks in cities on the relationship between tourists' risk perception, destination image and behavioural intentions. *Cities*, 119 (1), 103382. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103382>.
- Ceballos, G., Ehrlich, P. R. & Raven, P. H. (2020). Vertebrates on the brink as indicators of biological annihilation and the sixth mass extinction. *PNA* 117(24), 13596-13602. <https://doi.org/10.1073/pnas.1922686117>
- Chavez, J., Payuse, I. N. A. D., Kuntayuni, Campera, M. & Nijman, V. (2024). Tourism, international wildlife trade and the (in)effectiveness of CITES. *Environmental Conservation*. 51 (1), 64-70. doi:10.1017/S0376892923000292
- Chen, J. V., Htaik, S., Hiele, T. McB. & Chen, C. (2017)

- Investigating International Tourists' Intention to Re-visit Myanmar Based on Need Gratification, Flow Experience and Perceived Risk, *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 18:1, 25-44. <https://doi.org/10.1080/1528008X.2015.1133367>
- Chiu, S. & Lin, S. (2011). Study on risk perceptions of international tourists in India. *African Journal of Business Management*, 5(7), 2742-2752. <https://doi.org/10.5897/AJBM10.1099>.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44 (4), 588-608. <http://www.jstor.org/stable/2094589>
- Crotts, J. C. (1996). Theoretical perspectives on tourist criminal victimisation. *The Journal of Tourism Studies*, 7 (1), [https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/problems/crimes\\_against\\_tourists/PDFs/Crotts\\_1996.pdf](https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/problems/crimes_against_tourists/PDFs/Crotts_1996.pdf)
- Çetin, M., Sekreter, M. & Mert, M. (2023). The effect of price and security on tourism demand: Panel quantile regression approach. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 11(2), 256-276. <https://doi.org/10.30519/ahtr.1204246>
- Durkheim, E. (1938). *The rules of sociological method* (S. Lukes, Ed.). University of Chicago Press. <https://psycnet.apa.org/record/1938-15037-000>
- Eck, J. (2005). Crime hot spots: What they are, why we have them, and how to map them. Chapter 1, *Mapping Crime: Understanding Hot Spots*. J. E. Eck, S. Chainey, J. G. Cameron, M. Leitner, and R. E. Wilson. *Mapping crime: understanding hot spots*. Research report. National Institute of Justice, US. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/209393.pdf>
- Fisman, R. & Wei, S. J. (2009). The Smuggling of Art, and the Art of Smuggling: Uncovering the Illicit Trade in Cultural Property and Antiques. *American Economic Journal: Applied Economics*, 1(3), 82-96. <http://www.jstor.org/stable/25760172>
- Fujii, E.T. & Mak, J. (1979). The impact of alternative regional development strategies on crime rates: Tourism vs. agriculture in Hawaii. *Annals of Regional Science*, 13, 42-56. <https://doi.org/10.1007/BF01287746>
- Fujii, E. T. & Mak, J. (1980). Tourism and crime: Implications for regional development policy. *Regional Studies*, 14 (1), 27-36. <https://doi.org/10.1080/09595238000185031>
- Garg, A. (2015). Travel Risks vs Tourist Decision Making: A Tourist Perspective. *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 8, 1-9. <http://dx.doi.org/10.21863/ijhts/2015.8.1.004>
- George, R. (2010). Visitor perceptions of crime-safety and attitudes towards risk: The Case of table mountain National Park, Cape Town. *Tourism Management*, 31(6), 806-815. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.011>.
- Giusti, G. & Raya, J. M. (2019). The effect of crime perception and information format on tourists' willingness/intention to travel. *Journal of Destination Marketing & Management*, 11, 101-107, <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2018.10.003>
- Hernández-Rojas, R.D., del Río, J.A.J., Fernández, A.I. & Vergara-Romero, A. (2021). The cultural and heritage tourist, SEM Analysis: The case of The Citadel of the Catholic King. *Heritage Science*, 9 (52), 1-19. <https://doi.org/10.1186/s40494-021-00525-0>
- Hobbes, T. (1992). *Leviathan* (Çev. S. Lim). Yap Kredi Yayınları (Orijinal çalışma 1651).
- Holcomb, J. & Pizam, A. (2006). Do incidents of theft at tourist destinations have a negative effect on tourists' decisions to travel to affected destinations?. in *Tourism, Security and Safety From Theory to Practice*. pp 105-124. Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/B978-0-7506-7898-8.50011-4>
- Hume, D. (2010). *An Enquiry concerning the principles of moral*. The Project Gutenberg EBooks (1777). [https://econfaculty.gmu.edu/klein/Assets/Hume\\_Morals.pdf](https://econfaculty.gmu.edu/klein/Assets/Hume_Morals.pdf)
- Johnny, L. & Jordan, L. A. (2007). Tourism and crime in the Caribbean: A case study of St Lucia. *Annals of Leisure Research*, 10(3-4), 475-497. <https://doi.org/10.1080/11745398.2007.9686777>
- Kahneman, D. (2022). *Hızlı ve yavaş düşünme* (Çev.: O. Ç. Deniztekin, F. N. Deniztekin), Varlık Yayınları.
- Keesing, F., Belden L. K., Daszak, P., Dobson, A., Harvell, C. D., Holt, R. D., Hudson, P., Jolles, A., Jones,

- K.E., Mitchell, C.E., Myers, S.S., Bogich, T. & Ostfeld, R. S. (2010), Impacts of biodiversity on the emergence and transmission of infectious diseases. *Nature*, 468, 647-652. <https://doi.org/10.1038/nature09575>
- Khalil, S., Kakar, M. K., Waliullah, & Malik, A. (2007). Role of tourism in economic growth: Empirical evidence from Pakistan Economy [with Comments]. *The Pakistan Development Review*, 46(4), 985–995. <http://www.jstor.org/stable/41261208>
- Kitteringham, G. (2010). Chapter 13 - Environmental crime control. *The Professional Protection Officer*, Ed. IFPO, pp 151-160, <https://doi.org/10.1016/B978-1-85617-746-7.00013-4>.
- Komilova, N. Kh., Usmonov, M. R., Safarova, N., Matchanova, A. & Murtazaeva, G. (2021). Tourist Destination as an Object of Research of Social and Economic Geography. *Journal of Educational Psychology* 58, 2058–67. <https://doi.org/10.17762/pae.v58i1.1082>
- Kyriakaki, A., Stavrinoudis, T. & Daskalopoulou, G. (2020). Investigating the Key Factors Influencing the International Tourists' Decision-Making on Choosing a Destination. In: Katsoni, V., Spyriadis, T. (eds) *Cultural and Tourism Innovation in the Digital Era. Springer Proceedings in Business and Economics*. Springer, Cham. [https://doi.org/10.1007/978-3-030-36342-0\\_27](https://doi.org/10.1007/978-3-030-36342-0_27)
- Larsen, S., Brun, W. & Øgaard, T. (2009). What tourists worry about: Construction of a scale measuring tourist worries. *Tourism Management*, 30(2), 260–265. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.06.004>
- Lee, D. & Wang, X.-J. (2009). Chapter 31 - Mechanisms for stochastic decision making in the primate frontal cortex: Single-neuron recording and Circuit Modeling, Editor(s): Paul W. Glimcher, Colin F. Camerer, Ernst Fehr, Russell A. Poldrack, *Neuroeconomics*, Academic Press, pp 481-50. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-374176-9.00031-2>
- Lee, J.-J. & Lee, Y.-M. & Huang, S.-J. (2018). Dynamic relationships among tourist arrivals, crime rate, and macroeconomic variables in Taiwan. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 23(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/10941665.2018.1500380>
- Lepp, A. & Gibson, H. (2003). Tourist roles, perceived risk and international tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(3). 606-624. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(03\)00024-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(03)00024-0)
- Lisowska-Kierepka, A. (2017). Crime in tourism destinations: Research review. *Tourism*. 27(1), 31-39. <https://doi.org/10.18778/0867-5856.27.1.12>
- Loewenstein, G., Rick, S. & Cohen, J. D. (2008). Neuroeconomics. *Annual Review of Psychology*. 2008(59), 647-672. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1146/annurev.psych.59.103006.093710>
- Loureiro, S. M. C., Al-Ansi, A., Ryu, H. B., Ariza-Montes, A. & Han, H. (2022). Culture, heritage looting, and tourism: A text mining review approach. *Frontiers in Psychology*, 8 (13), 944250, 1-10. doi: 10.3389/fpsyg.2022.944250.C9393580.
- Lynch, M. J. (1990). The greening of criminology: A perspective on the 1990s. *The Critical Criminologist*, 2(3), 1-12. <https://doi.org/10.4324/9781315093390-7>
- Mackenzie, S. (2020a). Antiquities trafficking. In (1st ed.), *Transnational Criminology: Trafficking and Global Criminal Markets*, pp. 105-120. Bristol University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv17hm7xv>
- Mackenzie, S. (2020b). Wildlife trafficking. In *Transnational Criminology: Trafficking and Global Criminal Markets*, pp. 55-70. Bristol University Press. <https://doi.org/10.46692/9781529203851>
- Mackenzie, S., Hübschle, A. & Yates, D. (2020). Global trade in stolen culture and nature as neocolonial hegemony. Ed. J. Blaustein, K. Fitz-Gibbon, N.W. Pino, and R. White. *The Emerald Handbook of Crime, Justice and Sustainable Development*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 419-436. <https://doi.org/10.1108/978-1-78769-355-520201023>
- Mataković, H., Mataković, I. C. (2019). The impact of crime on security in tourism. *Security and Defence Quarterly*, 27(5), 1-20. <https://doi.org/10.35467/sdq/115539>
- Matakovic, H. (2020). Seasonality of crime in Croatia: A relationship with tourism. *Tourism*. 68(2), 195-206. <https://doi.org/10.37741/t.68.2.7>

- McCabe, S., Li, C. S. & Chen, Z. (2016). Time for a radical reappraisal of tourist decision making? Toward a new conceptual model. *Journal of Travel Research*, 55(1), 3–15. <https://doi.org/10.1177/0047287515592973>
- McPheters, L. R. & Stronge, W. B. (1974). Crime as an environmental externality of tourism: Miami, Florida. *Land Economics*, 50(3), 288-292. <https://doi.org/10.2307/3145040>
- Moore, K. & Berno, T. (1995). Relationships between crime and tourism. *Visions in Leisure and Business*, 14(3), Article 2. <https://scholarworks.bgsu.edu/visions/vol14/iss3/2/>
- Mozer, A. & Prost, S. (2023). An introduction to illegal wildlife trade and its effects on biodiversity and society, *Forensic Science International: Animals and Environments*, 3, 100064, 1-12 <https://doi.org/10.1016/j.fsiae.2023.100064>.
- Nurse, A. (2017). Green criminology: Shining a critical lens on environmental harm. *Palgrave Commun* 3(10), 1-4. <https://doi.org/10.1057/s41599-017-0007-2>
- OECD (2008). Part II Chapter 8, *Natural Resources and Pro-Poor Growth: The Economics and Politics*. Wildlife and Nature-Based Tourism for Pro-Poor Growth ISBN 978-92-64-04182-0 <https://doi.org/10.1787/9789264060258-10-en>
- Pizam, A. & Mansfeld, Y. (2006). Chapter 1 - Toward a Theory of Tourism Security, Ed. Y. Mansfeld, A. Pizam, In *The Management of Hospitality and Tourism Enterprises, Tourism, Security and Safety*, Butterworth-Heinemann, pp 1-27, ISBN 9780750678988, <https://doi.org/10.1016/B978-0-7506-7898-8.50004-7>.
- Renzetti, C. M. (2008). *Criminal behavior*, Theories of. Ed. Lester R. Kurtz, *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict* (Third Edition). 1, 12-21. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-820195-4.00208-9>.
- Scott, D. & Steiger, R. (2013). Vulnerability of the Ski Industry. *Climate Vulnerability: Understanding and Addressing Threats to Essential Resources*. 4, 305-313. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-384703-4.00440-8>
- Scott, D. & Lemieux, C. (2010). Weather and climate information for tourism. *Procedia Environmental Sciences*, 1(1), 146–183. <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2010.09.011>
- Sirakaya, E. & Woodside, A. G. (2005). Building and testing theories of decision making by travellers. *Tourism Management*, 26 (6), 815-832. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.05.004>.
- Skinnder, E. (2013). Effect, issues and challenges for victims of crimes that have a significant impact on the environment. *International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*, Canadian Electronic Library. <https://policycommons.net/artifacts/1182717/effect-issues-and-challenges-for-victims-of-crimes-that-have-a-significant-impact-on-the-environment/1735847/>
- Sönmez, S. F. & Graefe, A. R. (1998). Determining future travel behavior from past travel experience and perceptions of risk and safety. *Journal of Travel Research*, 37(2), 171–177. <https://doi.org/10.1177/004728759803700209>
- Sosnowski, M., Kim, Y., Petrossian, G. & Asner, M. (2022). Profiling Wildlife Crimes Prosecuted Federally by the United States. *Frontiers in Conservation Science*. 2:811516, 1-15. <https://doi.org/10.3389/fcsc.2021.811516>
- Sönmez, S. F., Apostolopoulos, Y. & Tarlow, P. (1999). Tourism in crisis: Managing the effects of terrorism. *Journal of Travel Research*, 38(1), 13–18. <https://doi.org/10.1177/004728759903800104>
- Suksonghong, K., & Goh, K. L. (2023). Dynamic prolonged effects of crime on tourism demand for Thailand National Parks. *Cogent Social Sciences*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2023.2236360>
- Şimşek, E. K. (2022). Destinasyon ve memnuniyet: Vosviewer programı ile 2018 ile 2022 yılları arasındaki yayınların bibliyometrik bir analizi. Ed. F. Uslu, A. Şengöz, *Sosyal Bilimlerde İnterdisipliner Çalışmalar*, 97-110, Palet Yayınları.
- UNESCO (2016). World Heritage and Tourism in a Changing Climate. <https://whc.unesco.org/en/tourism-climate-change/>
- UNODC (2008). Environmental crime a threat to our future. Ed. M. Rice, This report was written by D. Banks,

C. Davies, J. Gosling, J. Newman, M. Rice, J. Wadley and F. Walravens. [https://www.unodc.org/documents/NGO/EIA\\_Ecocrime\\_report\\_0908\\_final\\_draft\\_low.pdf](https://www.unodc.org/documents/NGO/EIA_Ecocrime_report_0908_final_draft_low.pdf)

UNWTO (2010). Tourism and Biodiversity Achieving Common Goals Towards Sustainability. Madrid, Spain. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413713>

Wattanacharoensil, W. & La-ornual, D. (2019). A systematic review of cognitive biases in tourist decisions. *Tourism Management*, 75, 353-369. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.06.006>

World Travel & Tourism Council (2023). Economic Impact Research. <https://wttc.org/research/economic-impact>

Wyatt, T., van Uhm, D. & Nurse, A. (2020). Differentiating criminal networks in the illegal wildlife trade: organized, corporate and disorganized crime. *Trends in Organized Crime*, 23, 350–366. <https://doi.org/10.1007/s12117-020-09385-9>

Yates, D. (2014). Displacement, deforestation and drugs: Antiquities trafficking and the narcotics support economies of Guatemala. In J. Kila, & M. Balcells (Eds.), *Cultural Property Crimes: An Overview and Analysis on Contemporary Perspectives and Trends*, 23-36. Leiden: Brill.

**ADANA OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ  
TASARIMLARINDA ANAVARZA  
ANTİK KENTİ YANSIMALARI**

REFLECTIONS OF THE ANCIENT CITY  
OF ANAVARZA IN THE DESIGNS OF  
ADANA CONTINUATION INSTITUTE

Aysel UZELER, Ramazan DOĞAN

38

# ADANA OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ TASARIMLARINDA ANAVARZA ANTİK KENTİ YANSIMALARI

## REFLECTIONS OF THE ANCIENT CITY OF ANAVARZA IN THE DESIGNS OF ADANA CONTINUATION INSTITUTE

Aysel UZELER<sup>1</sup>, Ramazan DOĞAN<sup>2</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Anavarza,  
Roma,  
Adana Olgunlaşma  
Enstitüsü

### Keywords:

Anavarza,  
Rome,  
Adana Continuation  
Institute.

<sup>1</sup> Türk Dili ve Edebiyatı  
Öğretmeni, Adana Olgunlaşma  
Enstitüsü, a.uzeler@gmail.com,  
ORCID: 0009-0004-0676-  
4965.

<sup>2</sup> Sanat Tarihiçisi, Adana  
Olgunlaşma Enstitüsü,  
rmzndgn1332@gmail.com,  
ORCID: 0009-0008-2093-  
5395.

Alıntılanmak için/Cite as:  
Uzeler A ve Doğan R., (2024).  
Adana Olgunlaşma Enstitüsü  
Tasarımlarında Anavarza Antik  
Kenti Yansımaları, Çukurova  
Üniversitesi Sosyal Bilimler  
Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 176-  
187.

### ÖZ

Anadolu, geçmişten bugüne çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Verimli toprakları, iklim çeşitliliği ve stratejik konumu sayesinde birçok uygarlığın hüküm sürmek için mücadele ettiği ve bu sayede değişik medeniyetlerin kültürel izlerinin görüldüğü bir bölge olmuştur. Anadolu'da kültürlerin harmanlanarak önemli bir konum haline getirdiği Çukurova'nın güneyindeki ovalık Kilikya ve Kilikya'nın başkenti Anavarza, çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Anavarza, I. yüzyılda Roma topraklarına katılmış, bu dönemde gittikçe güçlenmiş ve kentin mimari statüsü ve inşası adına önemli gelişmeler yaşanmıştır. M.S. II. yüzyıl sonlarında da Anadolu'nun en önemli ana kentlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Asıl gelişimini M.S. III. yüzyılda gösteren Anavarza, Roma Dönemi'nde Anadolu'daki görkemli kentlerden biri olmuştur. Bu dönemde kente çeşitli mimari yapılar eklenmiş ve kentin önemi bir kat daha artmıştır. Zafer takı, iki şeritli sütunlu yol, stadyum, amfi tiyatro, hamamlar, su kemerleri, tapınaklar gibi yapılar inşa edilmiştir. Varlığını Bizans Dönemi'nde de koruyan Anavarza geçirdiği doğal afetlerle hasar görmüş ve yıkılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Unesco Dünya Kültürel Mirası Geçici Listesi'ne eklenen Anavarza Antik Kenti üzerine yapılan araştırmalar ve çalışmalar sonucu elde edilen verilerden (kale mimarisi, taş süsleme, mozaik vb.) yola çıkılarak Adana Olgunlaşma Enstitüsü bünyesinde hazırlanan tasarımlarla Anavarza'nın tanıtılmasına, gelecek kuşaklara aktarılmasına, ülke ve dünya turizmine kazandırılmasına katkı sağlamaktır. Multidisipliner bir yapıyla planlanan bu çalışmada, akademik veriler ışığında hazırlanan tasarımlar alana katkı sağlayacaktır.

### ABSTRACT

Anatolia is a geography that has hosted various civilizations from past to present. Thanks to its fertile soil, climate diversity and strategic location, it has become a region where many civilizations struggled to rule and thus, cultural traces of different civilizations can be seen. Cilicia, the plain to the south of Çukurova, which has become an important location by blending cultures in Anatolia, and Anavarza, the capital of Cilicia, constitute the basis of the study. Anavarza was annexed to Roman territory in the 1st century, and during which it became increasingly stronger and experienced important developments in terms of the architectural status and construction of the city. By the late 2nd century AD, it was recognized one of the most important principal cities of Anatolia. Anavarza saw its major development in the 3rd century AD, becoming one of the magnificent cities in Anatolia during the Roman Period. During this era, various architectural structures were added to the city, further enhancing its significance. Structures such as the triumphal arch, two-lane columned road, stadium, amphitheater, baths, aqueducts and temples were constructed. Anavarza, which preserved its existence during the Byzantine period, was damaged and destroyed by natural disasters. The aim is to contribute to the promotion of Anavarza, which has been added to the Unesco World Cultural Heritage Temporary List, its transfer to future generations, and its inclusion in the country and world tourism by utilizing the data obtained from the research and studies (castle architecture, stone decoration, mosaic, etc.) with the designs prepared by Adana Continuation Institute. In this study planned with a multidisciplinary approach, the designs prepared in the light of academic data will contribute to the field.



## GİRİŞ

Kentler farklı tanımlamalarla birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu tanımlamaların yapılmasında kentlerin inancı, yaşadığı dönemi ve coğrafyası gibi unsurlar etkili olmuştur. Bazen Ortaçağ kenti, Roma kenti bazen Yunan kenti, Osmanlı kenti ya da Arap kenti bazen de İslam kenti gibi adlandırılan kentler; yaşadığı coğrafyaya yönelik ise Akdeniz kenti gibi bir adla anılmaktadır (Ünlü, 2017). Çalışmada bir Akdeniz kenti olan Anavarza Antik Kenti'nin tarihi, ticari, coğrafi, etimolojik bilgileri ile mimarisi ve süsleme özelliklerinin Adana Olgunlaşma Enstitüsünde araştırılması sonucu tasarlanan ürünlerden bahsedilmektedir. Adana'nın kuzey ilçesi Kozan'nın Dilekkaya köyünde yer alan Anavarza; birçok medeniyeti barındırmış, tarihi oldukça eskilere dayanan, 2014 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmış bir kenttir. Yenilmez kent anlamına gelen Anavarza, sadece bulunduğu bölge için değil ülke ve dünya tarihi açısından da zengin bir kültürel miras barındırmaktadır. Anadolu'da yer edinen birçok uygarlığın kültürel izlerini taşıyan Anavarza; Yaşar Kemal, Dioskorides ve Oppianos'a gibi ünlü isimlere de ilham vermiştir.

Anavarza, doğal koşulları ile ticaret yolu üzerinde bulunması ve İç Anadolu ile güney sınırları arasında bağlantılı bir yol olması nedeniyle stratejik bir konumda bulunmaktadır. Aynı zamanda Anavarza kentinin su kaynaklarına yakın olması, buna bağlı olarak tarım yapmaya elverişli ovalık arazi olması kentin önemini artırmıştır. Üretim yapmaya uygun olması ve ikliminin çeşitli olması bölgede fazlaca yerleşim alanının olmasını sağlamıştır. Ovalık Kilikya Bölgesi; İran, Mısır, Mezopotamya, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs ile yakın bağlantısı sebebiyle kültürlerin ve imparatorlukların kavşağı durumunda yer almış, çekim merkezi olmuştur(Şahin, 2020).

Tarihte Zarbus, Anazarbus, Nazarba, Ayn-Zarba gibi isimlerle adlandıran kent, bugün Anavarza olarak bilinmektedir. Anavarza, birçok doğal afet ve insan tahribatına rağmen asırlardır ayakta kalmıştır. Yaklaşık 650 yıl önce tamamen terk edilen şehirde en dikkat çeken unsur, uzunluğu ortalama 15.000 metreye ulaşan kale surlarıdır. Bu özelliği ile dünyada az rastlanan kalelerden biridir.

Uzun ve geniş bir düzlemde uzanan kaleyi Yaşar Kemal (2020), İnce Memed adlı romanında “Anavarza kalesinin kayalıkları kuzeyden güneye uzanmış bir gemiye benzer. Üstündeki eskimiş, dökülmüş örenleri, yıkıntılarıyla. Anavarza gemisi her zaman durgun bir denizde hiç sallanmadan ağır ağır ilerler.” cümleleriyle betimlemiştir.

Anavarza Antik Kenti'nin mimari yapısı kadar bölgenin iklimi itibarıyla bitki florasının da çeşitli olması kentin bir diğer özelliğidir. Dünyaca ünlü bir tıp hekimi ve botanik bilimcisi olan, aynı zamanda dünyanın ilk tıp kitabı olan Materia Medica adlı eserin sahibi Pedianus Dioskorides'in Anavarzalı olduğu ve kitabını burada yazdığı bilinmektedir. Lokman Hekim efsanesine de kaynak olan Dioskorides, Anavarza florasında yer alan birçok bitkiyle çeşitli ilaçlar yapmış ve çeşitli hastalıklara çare olmuştur. Savaşlarda hekim olarak görev almış ve Roma imparatorlarının tercih ettiği bir hekim olarak dikkat çekmiştir.

Onlarca kültüre ev sahipliği yapan Anavarza'da toplumsal, dini, ekonomik ve askeri örgütlenmeler sonucu aşağı ve yukarı şehir adı verilen iki bölüm oluşmuştur. Kral ve ailesinin, güvenlik surlarının ve askeri garnizon birliğinin yukarı kentte yerleşmesi, politik ve askeri; kilise, tapına ve şapel yapılarının yine yukarı kentte bulunması, dini; işçi sınıfı için dükkân, agora, forum gibi alanların ise kent suru dışında kalan, tarım arzailerine yakın olan aşağı kentte yer alması ticari örgütlenmenin göstergesidir. Bütün bu yansımalar, kenti şekillendirmiştir (Şahin, 2020).

Bu bağlamda Anavarza Antik Kenti'nde yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları kentin kimliğini ortaya çıkarmada önemli bir paya sahiptir. Araştırmalar ve kazılarda Roma Dönemi mozaiklerinden Tethys ve Deniz Mozaığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca dönemin hijyen tanrıçası Hygieia heykeli, çeşitli Anazarbus sikkeleri, eros, medusa başı, koçbaşı, mask, girland motifli lahitler, aslanbaşı motifli çörtlenler, tavus kuşu ve balık figürlü sütun başları ve akanthus(kenger), yumurta, inci dizisi gibi motif ve figürlerin bulunduğu taş eserler gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu eserlerin bazıları Adana Müzesinde sergilenirken bazıları ise Anavarza Antik Kenti girişinde bir okul binasının bahçesinde yer almaktadır.

Adana Olgunlaşma Enstitüsü misyonu gereği Anavarza Antik Kenti'nin ve orada çıkarılan eserlerin tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması adına çeşitli tasarımlar yapmıştır. Anavarza Antik Kenti'nin tarihi, konumu, kale mimarisi ve bitki florası araştırılarak çeşitli tasarımlarla (tablo, pano, masa süsü, kıyafet, takı, vazo, tabak vb.) hayat bulmuş ve tasarlanan ürünlerle geçmiş ve gelecek arasında bir köprü oluşturmak amaçlanmıştır

## **OLGUNLAŞMA ENSTİTÜLERİ VE ADANA OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ**

İlk olarak 1945'te kurulmuş olan olgunlaşma enstitüleri kadın mesleki eğitiminde önem arz eden kurumlardır. Ülkemizdeki el sanatları ve zanaatlarına yönelik eğitim verseler de geleneksel el sanatlarını da yaşatan kurumsal bir vizyonu olduğu görülmektedir. Olgunlaşma enstitülerinde üretilen ürünlerin en önemli özelliği kaynağının gelenek olmasıdır. Kendilerini geleneksel el sanatlarını aktaran devlet kurumlarından biri olarak tanımlarlar. Bu yönleri onları diğer mesleki eğitim kurumlarından ayıran en önemli vasıflarından biridir.

İsimlerinde yer alan enstitü ibaresi ile el sanatlarına yönelik bilimsel araştırmalar yapan bir kurum olduklarını vurgularlar(Teke, 2017).

Kız teknik öğretim olgunlaşma enstitüsü, kız enstitülerini veya kadın meslek okullarını (akşam kız sanat okulları) bitiren öğrencilerin mesleki becerilik, bilgi, görgü ve zevklerini artırmak; onlarda teşebbüs kabiliyeti ve kazanç fikrini geliştirmek ve meslekleriyle hayatlarını kazanabilecek şekilde yetiştirmelerini sağlamak amacıyla açılmış yaygın eğitim kurumlardır. Olgunlaşma ismi de meslekte olgunlaşma anlamında düşünülerek bu kurumlara verilmiştir. Bir atölyede nasıl çalışılır, müşteri nasıl kabul edilir, sipariş nasıl alınır, model nasıl uygulanır... Bunların pratiğini göstermek amaçlanmıştır(aktaran Akın, 2011). Bu bilgi ve becerileri kazanarak meslekte olgunlaşan bireyler yetiştirdiği için bu kurumlar, olgunlaşma adını almıştır.

Olgunlaşma enstitüleri kurulduğu günden bugüne, kadınlara meslek edindirerek istihdam sağlamanın yanında geleneğini gelecek nesillere aktarma hedefi de taşımaktadır. Bu kurumlar, diğer kurumlardan farklı olarak geleneği ve kültürel değerleri kadın eliyle geleceğe taşımaktadır.

Geçmiş geleceğe sanatla aktaran olgunlaşma enstitülerinde ustalar, öğretmenler ve öğrenciler eserlerin araştırma ve geliştirme çalışmalarında, tasarlama ve hazırlama süreçlerinde yer almaktadır. Böylece modernizm ile gelenekselin bütünleştiği eserler ortaya çıkmakta, bu özel eserler ülke ve dünya çapında tanıtılmaktadır. Bu alanda sanatsal ağırlıklı eğitim ve üretim çalışmalarını birlikte sürdüren tek eğitim kurumudur(aktaran Akın, 2011).

Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğüne bağlı kurumlardan biri olan Adana Olgunlaşma Enstitü, 1972 yılında İsmet İnönü Kız Meslek Lisesinin konferans salonunda eğitime başlamıştır. 1982'de bir apartman dairesine taşınmış, 1985 yılında bugünkü adı Nezihe Yalvaç Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olan okulda eğitim-öğretim çalışmalarını gerçekleştirmiştir. 1990 yılında Çınarlı Mahallesi Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan mevcut binasında çalışmalarına başlamış ve Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü ismiyle devam etmiştir. 1998'de Olgunlaşma ve Pratik Kız Sanat Okulu olarak çalışmalarını yürütürken aynı binada ve aynı müdürlüğe bağlı olarak Seyhan Anadolu Kız Meslek Lisesi açılarak 2009 yılına kadar eğitim faaliyetlerini aynı çatı altında yürütmüşlerdir. 2009 yılında Seyhan Anadolu Kız Meslek Lisesi, Olgunlaşma Enstitüsü bünyesinden ayrılmıştır. 2008 yılında ISO 9001 Kalite Yönetimi Sistemini uygulayan ilk olgunlaşma enstitüsü olma unvanına sahip olmuştur. 2012 yılında Adana Olgunlaşma Enstitüsü adını alan kurum, tam yıl tam gün eğitimi ile geleneksel el sanatları ve kültürü gelecek kuşaklara aktarmak için proje, tema, tasarım ve üretim çalışmaları ile hizmet vermektedir.

Adana Olgunlaşma Enstitüsü, tarihinde birçok medeniyeti barındıran Çukurova ve bölgesinin kültürel zenginliklerini araştırmakta, arşivlemekte, bu değerleri geleceğe taşımakta ve dünyaya tanıtmaktadır. Geleneksel el sanatları ve kültürü gelecek kuşaklara aktarmak için proje, tema, tasarım çalışmaları ile sanat üretimini ve eğitimi aynı çatı altında sürdürmektedir. Enstitüde yapılan araştırma çalışmaları ile kültürel mirası ortaya çıkarmak, araştırmadan elde edilen verilerle kültürü yaşatmak ve aktarmak amaçlanmaktadır. Öğretmenleri, ustaları ve öğrencileriyle geleneksel el işçiliğini yaşatacak eserler oluşturmaktadır. El sanatları, moda tasarım, kuyumculuk, grafik ve fotoğraf, sanat tasarımı, seramik ve cam teknolojisi, yiyecek-içecek

hizmetleri alanlarında ortaya konan eserlerde toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini ve kültürel özelliklerini görmek mümkündür.

Unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarını yaşatarak bölge tarihine ışık tutan Adana Olgunlaşma Enstitüsünde, Anavarza Antik Kenti kazılarında çıkarılan eserler dikkate alınarak çeşitli ürünler ortaya konmuştur.

### **ANAVARZA ANTİK KENTİ TEMASI DOĞRULTUSUNDA ADANA OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ ATÖLYELERİNDE HAZIRLANAN ÜRÜNLERDEN ÖRNEKLER**

Anavarza Antik Kenti, bulunduğu coğrafyanın ve birçok uygarlığın tarihini ve kültürünü yansıtmaktadır. Romalıların, Bizanslıların, Müslüman Arapların ve Ermenilerin izlerinin görüldüğü Anavarza, bölgenin kent hafızası niteliğindedir. UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan, tarihi açıdan değerli eserler barındıran bu kentin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılması önem kazanmıştır. Bu bağlamda Anavarza Antik Kenti yansımaları, Adana Olgunlaşma Enstitüsünde detaylı araştırma ve inceleme sonucunda tasarlanan ve aşağıda örneklendirilen ürünlerde görülmektedir.

**Ürün Adı:** Pano

**Ürün No:** SNT01



Fotoğraf 1

**Foto No:**1-2

**Ölçüsü:** 35 x 47 cm

**Tekniği:** Rölyef ve akrilik

**Ustası:** Burcu Öztürkel

**Ürün açıklaması:** M.S. III. yüzyılda yapılan zafer takı (ala kapı), Roma Dönemi'nde Perslere karşı kazanılan zaferin simgesidir. Birçok uygarlığın izini taşıyan bu eser, orijinalinde üç girişli olmasına rağmen uğradığı tahribatlarla günümüze iki girişli olarak ulaşmıştır. Zafer takı, Roma Dönemi'nde kazanılmış bir zaferin simgesi olması dolayısıyla tarihi açıdan oldukça önemlidir. Kapının sağ ve solunda ikişer sütunlu arşitrav kısmı ve dönemin üslubuna uygun olarak yapılan stilize edilmiş bitkisel motif ve geometrik desenlerle birlikte figürlü süslemeler de görülmektedir (bkz. Fotoğraf 1).

Adana Olgunlaşma Enstitüsünde tasarlanmış olan panoda, Anavarza Antik Kenti'nin görkemli giriş kapılarından birisi olan zafer takı görseli ile kale (akropolis) mimarisi kullanılmıştır. Tema kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda taslak desen çizimleri oluşturularak ön prototip ürünler hazırlanmıştır. Süsleme sanatında kabartma tekniği olarak bilinen rölyef tekniği uygulanıp akrilik boya ile renklendirilerek ürün tamamlanmıştır (bkz. Ürün 1).



Ürün 1

**Ürün Adı:** Pano

**Ürün No:** SNT02

**Foto No:**2

**Ölçüsü:** 18 x 18 cm

**Tekniği:** Rölyef ve akrilik

**Ustası:** Burcu Öztürkel

**Ürün açıklaması:** Zafer takı, Roma Dönemi'nde kazanılmış bir zaferin simgesi olması dolayısıyla tarihi açıdan oldukça önemlidir. Kapının sağ ve solunda ikişer sütunlu arşitrav kısmı ve dönemin üslubuna uygun olarak yapılan stilize edilmiş bitkisel motif ve geometrik desenlerle birlikte figürlü süslemeler de

görülmetedir(bkz. Fotoğraf 2).

Tema kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda taslak desen çizimleri oluşturularak ön prototip ürünler hazırlanmıştır. M.S. III. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Perslere karşı kazandığı zafer sonucu Anavarza Antik Kenti'ne inşa ettirilen kapının görseli ile bölge florasındaki akanthus(kenger, ayı pençesi) ve stilize edilmiş bitkisel desenler harmanlanarak ürün, tasarlanmıştır. Süsleme sanatında kabartma tekniği olarak bilinen rölyef tekniği ile hazırlanan pano, Anavarza florasında bulunan Roma Dönemi karakteristik bitkisi akantus ile süslenerek tamamlanmıştır(bkz. Ürün 2)



Fotoğraf 2



Ürün 2

**Ürün Adı:** Masa Üstü Obje

**Ürün No:** SNT03

**Foto No:**3

**Ölçüsü:** 20x35 cm

**Tekniği:** Rölyef

**Ustası:** Selina Aleyna Akpolat

**Ürün açıklaması:** Anavarza Kalesi Adana'nın Kozan ilçesi Dilekkaya köyü sınırları içinde bulunmakta ve bölgede dağ zincirinin üçüncü halkasını oluşturmaktadır. Kilikya'nın merkezinde yaklaşık 200 m. yüksekliğe sahip olan kale, ovada bulunan ticaret yollarına hükmetmesi sebebiyle stratejik bir konumdadır. Aynı zamanda 15.000 metreye ulaşan sur uzunluğuyla dikkat çekmektedir. Yaşar Kemal'in "Anavarza gemisi her zaman durgun bir denizde hiç sallanmadan ağır ağır ilerler." cümlesi bu görseli tasvir etmektedir (bkz. Fotoğraf 3).

Tema kapsamında yapılan araştırma ve incelemeler sonrasında taslak çizimleri yapılmış ve ön prototipleri hazırlanmıştır. Tasarım aşamasında ürünün merkezine Anavarza Antik Kenti Kalesi, rölyef tekniği ve akrilik boya uygulanarak yerleştirilmiş; kenar bordürlerine kenger yaprakları, rölyef tekniğiyle uygulanmış olup ürün tamamlanmıştır (bkz. Ürün 3)



Fotoğraf 3



Ürün 3

**Ürün Adı:** Pano

**Ürün No:** SNT04

**Foto No:** 4

**Ölçüsü:** 21 x 28 cm

**Tekniği:** Rölyef

**Ustası:** Tülay Canbolat

**Ürün açıklaması:** Roma Dönemi'nde mozaik sanatı üzerinde sıklıkla karşılaşılan deniz tanrıçası Tethys, sağında ve solunda eros ve deniz ejderhası ketos, kenar bordürlerde meander motiflerinin yer aldığı Roma Dönemi havuz tabanı mozaiği; Anavarza Antik Kenti araştırma kazıları sırasında ortaya çıkarılmıştır. Günümüzde Adana Müzesinde sergilenmektedir (bkz. Fotoğraf 4).

Ürün tasarlanmadan önce temayla ilgili araştırmalar yapılarak taslak çizimleri oluşturulmuştur. Tethys Mozaiği'nden esinlenerek tasarlanan pano, ahşap üzerine rölyef tekniğiyle uygulanıp akrilik boyayla renklendirilerek hazırlanmıştır (bkz. Ürün 4).



Fotoğraf 4



Ürün 4

**Ürün Adı:** Dekoratif Ayna

**Ürün No:** SNT05

**Foto No:** 5 – 6

**Ölçüsü:** 48 cm

**Tekniği:** Rölyef

**Ustası:** Gökçen Tuştaş

**Ürün açıklaması:** Anavarza Antik Kenti'ndeki zafer takının arşitrav bölümünde bulunan kenger, akanthus veya ayı pençesi olarak isimlendirilen bitkisel formlu desenler ile kale mimarisinde kullanılan stilize edilmiş çiçek motifleridir(bkz. Fotoğraf 5-6).

Tasarım aşamasından önce araştırma verilerinden yola çıkılarak taslak çizimleri yapılmış ve ön prototip çalışmaları oluşturulmuştur. Anavarza Antik Kenti'nde bulunan mimari süsleme detaylarında yer alan akanthus deseninden esinlenerek hazırlanan üründe stilize edilmiş desenler, ahşap üzerine rölyef tekniğiyle uygulanmış olup ürünün merkezine ayna eklenmiştir(bkz. Ürün 5).



Fotoğraf 5-6



Ürün 5

**Ürün Adı:** Dekoratif Tabak

**Ürün No:** SNT06

**Foto No:** 7 – 8

**Ölçüsü:** 30 cm

**Tekniği:** Rölyef

**Ustası:** Çiğdem Cavlak

**Ürün açıklaması:** Mide, boğaz ve böbrek rahatsızlıkları için çok faydalı olduğu bilinen meyan bitkisi, Anavarza florasında yetişen şifalı bitkilerdendir(bkz. Fotoğraf 7). Anavarza zafer takında bulunan motiflerde kenger yaprağı ve stilize edilmiş bitkisel desenler kullanılmıştır(bkz. Fotoğraf 8).

Tema kapsamında yapılan araştırma incelemeler sonrasında taslak çizimleri yapılmış ve ön prototipleri oluşturulmuştur. Tasarım aşamasında Anavarza Antik Kenti mimarisinde görülen kenger yaprağı, stylize edilmiş çiçek desenleri ve Anavarza florasında yetişen şifalı bitki meyan kökünden esinlenerek ahşap üzerine rölyef tekniğiyle hazırlanmıştır. Tabakın çevresi pirinç metalinden yapılan tel örgüyle çerçevelenerek ürün tamamlanmıştır (bkz. Ürün 6).



Fotoğraf 7-8



Ürün 6

**Ürün Adı:** Dekoratif Tabak

**Ürün No:** SNT07

**Foto No:** 9

**Ölçüsü:** 42 cm

**Tekniği:** Deri Dövme

**Ustası:** Ebru Şahin

**Ürün açıklaması:** Anavarza Antik Kenti mimarisinde görülen kantharostan su içen tavuş kuşu figürü, Bizans ve Roma kültüründeki fresko, mozaik ve taş eserlerde haç motifiyle birlikte çok sık görülmektedir. Tavus kuşu, etinin geç çüremesinden dolayı ölümsüzlüğün simgesi olarak kabul edilmektedir. Klasik Yunan mitolojisinde de görülen tavus kuşları soyluluk belirtisi olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Fotoğraf 9).

Tema kapsamında yapılan araştırma ve incelemeler sonrasında taslak çizimleri yapılmış ve ön prototipleri oluşturulmuştur. Anavarza Antik Kenti mimarisinde kullanılan bitkisel desenlerden ve tavus kuşu figüründen esinlenerek tasarlanan ürün, ahşap ve vaketa deri üzerine dövme tekniği uygulanarak hazırlanmıştır (bkz. Ürün 7).



Fotoğraf 9



Ürün 7

**Ürün Adı:** Yastık Kılıfı

**Ürün No:** ELSNT08

**Foto No:** 9

**Ölçüsü:** 45 X 45 cm

**Tekniği:** Punch

**Ustası:** Şule Avcı

**Ürün açıklaması:** Anavarza Antik Kenti mimarisinde görülen kantharostan su içen tavus kuşu figürü Bizans sanatında fresko, mozaik ve taş eserlerde haç motifiyle birlikte çok sık görülmektedir. Tavus kuşu, etinin geç çüremesinden dolayı ölümsüzlüğün simgesi olarak kabul edilmektedir. Klasik Yunan mitolojisinde de görülen tavus kuşları soyluluk belirtisi olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Fotoğraf 9).

Tema kapsamında yapılan araştırma, incelemeler sonrasında taslak çizimleri yapılmış ve ön prototipleri oluşturulmuştur. Tasarım aşamasında ürün, Anavarza Antik Kenti mimarisinde kullanılan bitkisel desenler ile tavus kuşu figüründen esinlenerek keten kumaş üzerine punch tekniği ile hazırlanmıştır (bkz. Ürün 8).



Ürün 8

**Ürün Adı:** Kâse

**Ürün No:** SRMK09 - SRMK10

**Foto No:** 10

**Ölçüsü:** 20 cm

**Tekniği:** Rölyef – Kabartma – Sırlama

**Ustası:** Nedim Can Çako

**Ürün açıklaması:** Anavarza Antik Kenti kazılarında ortaya çıkarılan koçbaşı ve aslanbaşı kabartmalı lahit, Dilekkaya köyü sınırları içerisinde bir evin bahçesinde sergilenmektedir. Lahit üzerindeki koçbaşı figürü Mısır’da bir tanrı olan Koç Amon kültürünün bir yansımasıdır ve mitolojide yeniden doğuşun sembolüdür. Aslanbaşı figürü ise gücün ve asaletin simgesi olarak kullanılmıştır (bkz. Fotoğraf 10).

Tema kapsamında yapılan araştırma, incelemeler sonrasında taslak çizimleri yapılmış ve ön prototipleri oluşturulmuştur. Tasarım aşamasında ürüne Anavarza Antik Kenti’nde Roma Dönemi lahitlerinde görülen ve mitolojide yeniden doğuşu simgeleyen koçbaşı; gücü ve asaleti temsil eden aslanbaşı figürü seramik hamuru üzerine kabartma ve sırlama tekniği ile uygulanmıştır (bkz. Ürün 9-10).



Fotoğraf 10



Ürün 9-10

**Ürün Adı:** Obje

**Ürün No:** KYM11

**Foto No:** 11

**Ölçüsü:** 7 x 8 cm

**Tekniği:** Ajur – Dövme – Kabartma – Eskitme

**Ustası:** Necati Aslangören

**Ürün açıklaması:** Anavarza Antik Kenti kazılarında ortaya çıkarılan bereketi ve kutsallığı temsil eden asma yaprağı, üzüm ve hurma motiflerinin bulunduğu süslemelerle bezeli taş; Dilekkaya köyü sınırları içerisinde bir evin bahçesinde sergilenmektedir (bkz. Fotoğraf 11).

Tema kapsamında yapılan araştırma, incelemeler sonrasında taslak çizimleri yapılmış ve ön prototipleri oluşturulmuştur. Tasarım aşamasında ise ürüne Anavarza Antik Kenti mimari süslemelerinde görülen, bereketi simgeleyen üzüm ve asma yaprağı motifi ile kutsallığın simgesi hurma motifi; pirinç ve bronz malzeme üzerine ajur kesim, kabartma, dövme ve eskitme teknikleriyle uygulanarak dekoratif obje olarak hazırlanmıştır (bkz. Ürün 11).



Fotoğraf 11



Ürün 11



**Ürün Adı:** Bileklik

**Ürün No:** KYM13

**Foto No:** 11

**Ölçüsü:** 18 cm

**Tekniği:** Dövme – Kabartma

**Ustası:** Tahsin Yüksekbaş

**Ürün açıklaması:** Anavarza florasında yer alan karakteristik bir bitki olan ve akanthus, ayı pençesi veya kenger adı verilen, Roma Dönemi korint sütun başlıklarında görülen bitkisel desenler; Anavarza Antik Kenti'nde bulunan zafer takının konsol altlarında bulunmaktadır (bkz. Fotoğraf 12).

Tema kapsamında yapılan araştırma, incelemeler sonrasında taslak çizimleri yapılmış ve ön prototipleri oluşturulmuştur. Tasarım aşamasında ürün; Anavarza Antik Kenti mimari süslemelerinde görülen kenger, akanthus veya ayı pençesi olarak bilinen bitkisel motiflerden ilham alınarak bronz ve pirinç metali üzerine ajur kesim ve dövme teknikleriyle hazırlanmış olup yarı değerli oniks taşıyla süslenerek tamamlanmıştır (bkz. Ürün 12).



Fotoğraf 12



Ürün 12

## SONUÇ

Anavarza'nın bulunduğu konum ve iklimi itibarıyla bir Akdeniz kenti olduğu ve hâkimiyet kurulmak istenen bir kent olduğu görülmektedir. Kazı çalışmaları ve yapılan araştırmalar sonucunda bulunan tarihi eserler ve kalıntılar Akdeniz kenti olma özelliğini ispatlar niteliktedir.

Bu bağlamda tarihte birçok uygarlığın yaşam alanı olan Anavarza'nın siyasi, mimari, sosyal ve sanatsal alanlarda gelişmiş olduğu da görülmektedir. Kilikya Bölgesi'nin başkenti olduğu zamanlarda gelişimini en üst seviyede yaşayan kentte inşa edilen mimari yapılarda, kente hakimiyet kuran medeniyetlerin izlerinin görüldüğü dikkat çekmektedir. Bu izler, daha çok mimari eserlerdeki taş süslemelerde ve mozaikte karşımıza çıkmıştır. Genel olarak bitkisel desenlerin ve hayvan figürlerinin yer aldığı taş süslemeler, bölgenin florası ve dönemi hakkında bilgi vermektedir. Kentin bölgede yaşayan krallara, komutanlara, sanatçılara, tıp ve bilim adamlarına ilham kaynağı olması gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Tarihi değer taşıyan Anavarza Antik Kenti'nin gelecek nesillere taşınmasında rol oynayacak olan Adana Olgunlaşma Enstitüsü tasarımları incelenmiştir. Adana Olgunlaşma Enstitüsünde yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda ortaya çıkan tasarım ürünler, kazılarda ortaya çıkan eserlerin taş süslemelerinden, mozaik desenlerinden, bölgede yetişen bitkilerden esinlenerek oluşturulmuş ve günlük hayatta kullanılabilecek şekilde tasarlanmıştır. Özellikle Anavarza florasında bulunan akanthus bitkisi ve hayvansal figürler, ürünlerde en çok kullanılan motifler olarak dikkat çekmiştir. Günümüze ulaşabilmiş tarihi bir yapı olan zafer takı ve lahitler ürünlerin ana temasını oluşturmuştur. Geleneksel el sanatlarının yaşatıldığı sanat tasarımı, el sanatları, kuyumculuk ve seramik atölyelerinde tasarlanan ürünler, modern hayata uygun hazırlanmıştır. Ürünlerde süsleme sanatında kabartma tekniği olarak kullanılan rölyef tekniğinin, ajur kesim ve dövme tekniklerinin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Ürünlerle tarihi ve kültürel değerlerin yaşamın içine dâhil edilmiştir. Bu özelliği ile Adana Olgunlaşma Enstitüsü kültürel mirasa bağlı kalarak objelere değer katmış ve geleneği sanatla buluşturmuştur. Bu tasarımlar, Anavarza Antik Kenti'nin ulusal ve uluslararası bilinirliğini artırarak bölge, ülke ve dünya kültür turizmine katkı sağlayacak; Türk kültür varlıklarının korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak adına önemli bir adım olacaktır.

## KAYNAKLAR

Akın, M. (2011). *Kız teknik eğitim-öğretiminde bir örnek: Ankara Olgunlaşma Enstitüsü (1958-2002)*. Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

Buyruk, H. (2015). *Gertrude Bell'den günümüze fotoğraflarla Anavarza*. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi Sayı 33, s. 176-215.

Buyruk, H. (2016). *Konumu geçmişi ve kimliği ile Anavarza*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6(3) s. 695-710.

Durgun Şahin, Y. ve Altunkasa, M. (2020). *Antik kentlerin oluşum kurgularının analiz edilmesinde kullanılan coğrafi, sosyokültürel ve tarihsel belirleyiciler: Anavarza örneği*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29(1) s.68-83. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.673834>

Gürçayır Teke, S. (2017). *Seçkinleştirilen el sanatları ve geleneğin sınırları: Olgunlaşma Enstitüleri Örneği*, Milli Folklor, Sayı 116, s.58-72.

Kıran, Ö. (2006). *Kozan yöresi florasındaki bitkiler ve bunların halk tıbbında kullanılışı*. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi.

Kemal, Y. (2020). *İnce Memed 2*, Yapı Kredi Yayınları.

Özbey, V. ve Saban, D. (2019). *Unesco Dünya Mirası Listesi'ne doğru Anavarza Antik Kenti*. Art-Sanat Dergisi, Sayı 11, s.299-324. <http://doi.org/10.26650/artsanat.2019.11.0014>

Selvi Ünlü, T. (2017). *Kent kimliğinin oluşumunda kentsel bellek ve kentsel mekan ilişkisi: Mersin örneği*. Planlama Dergisi, 27(1)s.75-93. <http://doi.org/10.14744/planlama.2017.06078>

Sönmeztürk, G., İşbilir, S., ve Göçer, M. (2022). *Selçuklu yıldız motifinin Mersin Olgunlaşma Enstitüsünde sanatsal tasarımlara yansımaları*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 48-60. <https://doi.org/10.55044/meusbd.1194796>

Milli Eğitim Bakanlığı. *Olgunlaşma Enstitüleri*. <http://hbogm.meb.gov.tr/www/olgunlasma-enstituleri/icerik/1269>.

## Yazar Katkı Oranı

Yazarlar bu çalışmanın tümüne eşit katkıda bulunmuştur. Herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

**HAREZM TÜRKCESİNDE FİİL TABANLI  
BİRLEŞİKLER: KISASÜ'L-ENBİYÂ ÖRNEKLEMİ**

VERB-BASED COMPOUNDS IN KHWAREZM  
TURKISH: SAMPLE OF QISAS AL-ANBIYA

A. Deniz ABİK, B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU

39

**Anahtar Kelimeler:**

Harezmi Türkçesi,  
Kıyasü'l-Enbiyâ,  
Fîil,  
Birleşik Fîil,  
Fîil Birleşikleri.

**Keywords:**

Khwarezm Turkish,  
Qisas al-Anbiya,  
Verb,  
Compound Verb,  
Verbal Composition.

<sup>1</sup> Bu çalışmada, 2009 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. A. Deniz Abik danışmanlığında tamamlanan Kıyasü'l-Enbiyâ'da Birleşik Filler başlıklı tezin verisinden yararlanılmıştır. Çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir: SBA-2023-15890.

<sup>2</sup> Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, denabik@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8757-5939.

<sup>3</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erdemdgstn@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8763-1494.

Alıntılanmak için/Cite as: Abik A. D. ve Dağıstanlı B. E., (2024). Harezmi Türkçesinde Fîil Tabanlı Birleşikler: Kıyasü'l-Enbiyâ Örnekleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 188-209.

# HAREZM TÜRKÇESİNDE FİİL TABANLI BİRLEŞİKLER: KİSASÜ'L-ENBİYÂ ÖRNEKLEMİ<sup>1</sup>

## VERB-BASED COMPOUNDS IN KHWAREZM TURKISH: SAMPLE OF QISAS AL-ANBIYA

A. Deniz ABİK<sup>2</sup>, B. Erdem DAĞİSTANLIOĞLU<sup>3</sup>

### ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Rabgûzî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'da kullanmış olduğu fiil tabanlı birleşiklerin oluşum biçimlerinin tespiti ve tahlilidir. Çalışmanın örneklemini teşkil eden Kıyasü'l-Enbiyâ, Janos Eckmann tarafından Nevâî'nin Mecâlisü'n-Nefâyis'te Hüseyin-i Hârezmî'ye dair kullandığı "Kaside-i Bürde'ga dağı Harezmiçe Türkî tili bile şerh bitipdür." cümlesinden müphem üretilen bir terim olan Harezmi Türkçesini, temsil kabiliyeti alan yazınında kabul gören bir eser olması bakımından tercih edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Bu çalışmanın birinci bölümünde, Harezmi Türkçesi ürünleri evreninden Kıyasü'l-Enbiyâ'daki tanıklar örneklem kabul edilmiştir. Bu örnekleme Türk dilinin tarihî ve çağdaş kollarında fiil tabanlı birleşiklerin tasnifleri göz önünde bulundurularak, araştırma konusunun kapsamı gözetilerek birleşik fiil ve fiil birleşikleri terimleri ile bakış, kip, kılış, bildirme gibi terim ve kategoriler hakkındaki kuramsal bilgi ve yaklaşımlar ortaya konmuştur. Alan yazını dikkate alınarak, Kıyasü'l-Enbiyâ'nın yanı sıra Türkçenin diğer tarihî ve çağdaş dönemlerinden elde edilen verilerden yararlanılarak fiil tabanlı birleşiklerin sınıflandırılması üzerine vargılar ifade edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde işbu sınıflandırmadan yararlanarak Kıyasü'l-Enbiyâ'da tespit edilen fiil tabanlı birleşiklerin tasnifi ve tanımlaması bulgular olarak sunulmuştur.

### ABSTRACT

The aim of this study is to reveal and analyze the formation forms of verb-based compounds used by Rabguzi in Qisas al-Anbiya. In the literature, it is accepted that Qisas Al-Anbiya, which constitutes the sample of the study, represents the Khwarezm Turkish. The term Khwarezm Turkish was produced by Janos Eckmann, taking the expression "Kaside-i Bürde'ga dağı Harezmiçe Türkî tili bile şerh bitipdür" into account used by Nevai regarding Hüseyin-i Harezmi in Macalis Al-Nafayis. Document analysis method, one of the qualitative research methods, has been used in the study. In the first section of this study, exemplars from the universe of Khwarezm Turkic products are considered, with Kıyasü'l-Enbiyâ serving as a sample. Within this sample, classifications of compound verbs in the historical and contemporary branches of the Turkish language are taken into account, and theoretical knowledge and approaches regarding terms and categories such as compound verbs, verb tense, aspect, mood, and reporting are presented, while considering the scope of the research topic. Drawing on the literature in the field, conclusions have been made regarding the classification of compound verbs by utilizing data obtained from Qisas Al-Anbiya in addition to other historical and contemporary periods of Turkic language. In the second section of the study, basen on this classification, the identification and classification of verb-based compounds in Qisas Al-Anbiya are presented as findings.

## GİRİŞ

Harezmi, Moğol istilası öncesinde de Kaşgar'la birlikte anılan bir edebî ve ticari merkez olarak dikkat çekmektedir. 13. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, Moğol istilasından sonra da Altın Ordu'ya bağlı önemli bir merkez olarak varlığını koruyan Harezmi, 14. yüzyılda Saray ve Kırım'daki kültür faaliyetlerini besleyen kaynak hüviyeti kazanmıştır (Ata, 2014, s. 17-18). Ancak böylesi geniş bir sahada ve siyasi otoritenin istikrarlı bir biçimde kültürel gelişimin yanında duramadığı bir yönetim düzeninde ölçünlü yazı dilinin teşekkülü de beklendik sorunları yaşamıştır. Anadolu'da Oğuzca esasında gelişen Türk yazı dilinin kaderine benzer bir aşamayı, çağdaşı Harezmi Türkçesi de idrak etmiştir. Lakin Eski Anadolu Türkçesinden farklı olarak Uygur Türkçesi ve İslami evreyle beraber Karahanlı Türkçesinin yazı dilinin -yazım geleneği de bu doğrultuda gelişmiştir- esasları üzerine kurulan Harezmi Türkçesi, Hive ve çevresi başta olmak üzere bu bölgede kadim vakitlerden beri mukim olan Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin dil özelliklerini de ses, biçim ve söz varlığı bakımından yansıtmıştır. Bu bölge, Nevâyî döneminde dahi Türk dilinin bir diyalekti olarak fark edilip anılmıştır. Mecâlisü'n-nefâyîs'te 1430-1431 tarihinde yazılan Kaside-i Bürde şerhine atıfla kullanılan "Hârezmîçe Türkî til" ifadesi, bölgenin bir Türk lehçesi coğrafyası olarak bu yüzyılda da varlığını devam ettirdiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Harezmi Türkçesini Nevâyî'nin Mecâlisü'n-nefâyîs'indeki Hüseyin-i Hârezmî açıklamasına matuf tarihî Türk lehçeleri içinde ayrı bir dönem olarak adlandıran Eckmann (2003b), bu evrenin Karahanlı Türkçesinden gelişen *Orta Asya Türkçesi edebiyat dilinin* Oğuz ve Kıpçak tesiri altındaki inkişaf ve geçiş dönemi olduğunu belirtmiştir. Köprülü (1945, s. 270b), terim anlamını genişlettiği *Orta Asya edebî lehçesi* Çağataycayı, Moğol istilası sonrasında 13, 14. yüzyıllarda Türkistan, Horasan, Harezmi ve Altın Ordu kültür muhitlerinde gelişip 15. yüzyıl Timurlular devrinde klasik hâline bürünen bir yazı dili biçiminde açıklamıştır. Ata (2014), Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sını, Kerderli Mahmud bin Ali'nin Nehcü'l-Ferâdîs'ini, Zemahşerî'nin Mukaddimetü'l-Edeb'ini, Mu'înu'l-Mürîd'i ve Satırarası Kur'ân tercümesini geç eski Türkçenin bitimi veya orta Türkçenin başlangıcı ve Çağataycanın hazırlık evresi

olarak nitelediği Harezmi Türkçesinin eserleri olarak belirtmiştir.

Bu çalışmada, edebî gelişim bakımından Altın Ordu sahasını etkileyen ve klasik Çağataycanın teşekkülü için hazırlık evresi olan Harezmi Türkçesinde kullanılan fiil tabanlı birleşiklerin tasnifi amaçlanmıştır. Nitel araştırma hüviyetindeki bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, araştırılması hedeflenen olgu(lar) hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 187-188). İncelenecek doküman olarak, Harezmi Türkçesini ve istinsahı itibarıyla 14. yüzyıl sonrası Doğu Türkçesini yansıttığı varsayılan, metin türü ve hacmi bakımından araştırma konusuna uygun olduğu kanaatine varılan Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sı seçilmiştir. Araştırmada, Aysu Ata'nın metin yayını kullanılmıştır. Ata (1997a; 2019a), kitabında Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Harezmi Türkçesinin dil özelliklerini en iyi yansıtan yazması olarak işaret ettiği Londra British Museum nüshasını esas almıştır.

## TÜRK DİLİNDE SÖZ YAPIMI VE FİİL TABANLI BİRLEŞİKLER

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden fiil tabanlı birleşiklerle alakalı alan yazınında *birleşik fiil*, *fiil birleşikleri*, *deyim*, *bildirme yapısı*, *birleşik çekim* / *birleşik zaman* / *birleşik kip*, *yardımcı fiil*, *ek-fiil* gibi terim ve kavramların tartışlageldiği görülmektedir. Giriş bölümünde bu kavramlardan bazıları hakkında temel bilgiler ortaya koyulup bu çalışmada tasnifi yapılan fiil tabanlı birleşiklerle alakaları açıklanacaktır.

Türkçede söz yapımı, üç temel yöntem üzerine kuruludur: Morfolojik yol (söz + ek), sentaktik yol (söz + yardımcı söz) ve semantik yol (yeni anlamlı söz + yeni anlamlı söz). Bu yöntemlerdeki birleşiklerde söz dizimi bakımından asıl öge ise yardımcı fiillerdir (Öner, 2006, s. 61). Bu çalışmada kullanılan fiil tabanlı birleşikler terimi, bu yöntemlerden ikinci ve üçüncüsü ile oluşturulmaktadır. Bu terim; *birleşik fiiller*, *mürekkep fiiller*, *öbek fiiller*, *fiil birleşmeleri*, *birleşik çekim*, *birleşik sıyga*, *tasvirî birleşikler*, *esas fiillerle*

*kurulan birleşikler, deyimleşmiş / anlamca kaynaşmış birleşikler, karmaşık fiiller* vd. terimlerle karşılanıp birbirleriyle türlü temas noktaları olan kavramları karşılamak üzere tercih edilmiştir.

Güncel Türkçe Sözlük'te *birleşik fiil* madde başı, “birden fazla kelimeden oluşarak yeni bir kavramı karşılayan fiil; mürekkep fiil” şeklinde açıklanıp *reddetmek, tedavi etmek, namaz kılmak, naz eylemek, içivermek, öleyazmak, kokusu çıkmak, hoş gitmek, etekleri zil çalmak* vb. ile örneklenmiştir (<https://sozluk.gov.tr/> 29.4.2024 13.52). Bu terim, Türkçe üzerine dil bilgisi çalışmalarında ve terim sözlüklerinde bir isim veya fiil ile eş dizimli ana yardımcı fiil, ek-fiil, yardımcı fiil veya tasvir fiili kullanılmasıyla oluşmuş sözcük grupları biçiminde açıklanmıştır (Deny, 1941, s. 476; Gencan, 1979, s. 310- 329; Hatiboğlu, 1982, s. 43-45; Bilgegil, 1984, s. 280; Topaloğlu, 1989, s. 42; Koç, 1990, s. 275; Karahan, 1999, s. 36; Banguoğlu, 2000, s. 310, 482, 488; Ergin, 2000, s. 386; Yalçın, 2000, s. 148; Korkmaz, 2003, s. 46; Özel, Atabay ve Kutluk, 2003, s. 184; Ediskun, 2005, s. 228; Özmen, 2013, s. 88). Bu tanımlarda, yapı ve anlam bakımından kalıplaşmış olmanın yanı sıra söz dizimsel görünüm arz etseler de dil bilgiselleşmiş biçimlere de yer verilmiştir.

Fiil tabanlı birleşiklerin tavsifi ve tasnifinde araştırmacıların bazı yönleriyle ortak bazı yönleriyle ayrılan yaklaşımları bulunmaktadır. *Karmaşık ve mürekkep fiiller* terimiyle karşıladığı kavramı ikiye ayıran Deny (1941, s. 465-469), *karmaşık fiilleri*, sıfat-fiilli sözlük birimi ve *ol-* fiilinin birleşiminden meydana gelen birleşikler ile {-A/-I} zarf-fiilli sözlük birimiyle bir yardımcı fiilden oluşanlar şeklinde tavsif etmiştir. *Mürekkep fiiller* ise bir isim sözlük birimiyle ardı sıra gelen *et-* ve *ol-* fiilleriyle oluşan yapılar olarak açıklanmıştır (Deny, 1941, s. 476). *Analitik fiiller* başlığında sözcük grupları hâlindeki fiilleri inceleyen Kononov (1956, s. 339-348), bu yapıları bir isim sözlük birimiyle ardı sıra gelen *leksiko* biçiminde tasvir etmiştir: *İsim (Pek nadir isim grubu ve fiilin tümlecidir.) + Hususi bir leksiko, sentaktik bir vazife gören fiil (et-, ol-, kıl-, eyle-) = Bir tek leksik birlik hâline gelmiş, gramerleşmiş yapı.* Banguoğlu (2000, s. 310), kitabının *kelime yapımı* bölümünde *birleşik fiil tabanlarını* söz dizimi değerleri bakımından *zarf öbeği kalıbında olanlar (ileri sür-, karşı koymak, geri kal-), çekim öbeği kalıbında olanlar (yardım et-, baştan çık-) ve bağlam öbeği kalıbında olanlar (sayıp dök-, vermek vermiştir-)* şeklinde

sınıflandırmıştır. Bu çalışmada, *karmaşık fiiller ve tasvir fiilleri* bir sözcük türetme yöntemi olarak görülmemiş, karmaşık fiiller *öncelik fiilleri (-mXş + ol-), başlama fiilleri (-Ar/ -r + ol-), niyet fiilleri (-AcAk ol-), çekimsiz fiil şekilleri (-mA/ -mAk +ol-, -An + ol-, -DXk ol-)* başlıklarıyla ele alınmıştır (Banguoğlu, 2000, s. 482).

*Birleşik sözcükler* başlığında *birleşmiş olarak kullanılan yardımcı eylemler* alt maddesinde birleşik fiilleri sınıflandıran Hatiboğlu (1982, s. 43-45), *bir adla bir eylemden kurulan ve iki eylem kökünden kurulan ulaçlı birleşik fiiller* içinde *ol-* fiili ile kurulu birleşik yapıların birinci unsurunun ya müstakil bir isim unsuru ya da ortaç almış bir fiil unsuru olduğunu belirtmiştir (1982, s. 106-107). Öncesinde Ergin'de (2000, s. 386) görülen sıfat-fiilli bir unsurun üzerine getirilen *ol-* fiiliyle kurulmuş birleşiklerin isim+yardımcı fiil dizilişinde olduğu değerlendirmesi, Savran'da (2001, s. 140-42) *ol-* fiiliyle kurulanların yanı sıra *i-* yardımcı fiiliyle kurulanları da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Ediskun (2005, s. 228), *ikinci öbekte* ise *bir ortaç* üzerine getirilen *ol-* yardımcı fiili ile oluşturulan birleşikleri *başlama fiilleri (yapar ol- vb.), bitirme fiilleri (yapmış ol- vb.), davranma fiilleri (yapacak ol- vb.)* biçiminde sınıflandırmıştır. Korkmaz (1960, s. 107-124), yardımcı fiilleri *bir isim ile birleşerek onu fiilleştiren ol-, i- < er-, ve tur-* ile *aslında bir esas fiil olduğu hâlde, yavaş yavaş bu özelliğini kaybedip esas fiile bazı anlam incelikleri katmak suretiyle yardımcı fiil hâline gelmiş bulunanlar* diye iki gruba ayırmış, iki ayrı fiil şeklinin birleşiminden oluşan yapıları *fiil birleşmeleri* adını vermiş, *-mXş ol-* yapısı için önce *fiil birleşmesi* daha sonra da *birleşik fiil* ve *birleşmiş fiil* terimlerini kullanmıştır. Johanson (1971, s. 19), *i-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik yapıları *komplexe einheiten*, *ol-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik yapıları ise *periphrastische* birimler olarak değerlendirmiştir. Özmen (2007, s. 1417-1426), iki unsuru da fiil olan ve *ol-* yardımcı fiiliyle kurulan yapıları *ikinci tip bir birleşik fiil çekimi* olarak kabul etmiştir. Bu çalışmada, *ol-* fiilinin işlevi “Üzerine geldiği fiil şeklini fiilleştirmek değil onlarla yeni ve ortak bir zaman kavramıyla değişik işlevler kazandırmaktır.” biçiminde açıklanmıştır. Gülsevin de *ol-* fiilinin tıpkı *i-* fiili gibi *birleşik fiil çekimi* oluşturduğunu, bu tip yapılardaki fiil sözlük biriminin sıfat-fiil ekli bir unsur olmadığını, *ol-*

ve *i-* fiillerinin anlamlarının farklı olduğunu belirtmiştir (1999, s. 1-8). Ergönerç Akbaba (2007, s. 92), Türkiye Türkçesinde fiilimsi ve yardımcı fiilden oluşan birleşik fiilleri, yapılarını dikkate alarak üç grupta toplamıştır: *zarf-fiillerle, sıfat-fiillerle, isim-fiillerle* kurulanlar. Birinci gruptakiler tasvir fiilleri, ikinci gruptakiler karmaşık fiiller olarak adlandırılmış, üçüncü grup olan isim-fiil ve yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller ise *belirleyici* birleşik fiiller olarak adlandırılıp *zarf-fiil kuruluşunda olmadıkları için* tasvir fiilleri arasında değerlendirilmemiştir.

Johanson (2007, s. 89), birleşik fiilleri “Bir fiil sözlük birimle kendisinden hemen sonra gelen gramatikalleşmiş bir fiilin çok genel bir işlevle birleşmesidir.” biçiminde tasvir etmiştir. *Fiil sözlük birimlerin zarf-fiil* biçimiyle kullanıldıklarını ve *karmaşık fiil unsurları* olarak gördüğü yapıların çoğunlukla bir kılınış ifadesine, *diğerleri yanında bir fiilin evrelerini belirginleştirmeye* yaradığını ifade etmiştir. “Ali yazıp duruyor.” cümlesindeki yüklemde yer alan *duruyorun* artık ayrı bir olgu ifade etmediğine ve *dur-* fiilinin yalnızca *yaz-* fiilinin kılınışını *gramatik* bir unsur olarak belirlediğine değinen Johanson, yardımcı unsurun morfosentaktik bakımdan birinci unsurun bağlı olduğu fiil şeklinde kullanıldığı *ikinci tip birleşiklerden* bahsetmiştir. Ayrıca *yazar durur* “yazar (ve) durur > sürekli yazar” örneğiyle aslında yapının birleşik bir hâlde olduğunu ve birlikte tek bir anlama yöneldiğini belirtmiştir (Johanson, 2007, s. 89). Karahan’ın tasnifinde de *fiil+ yardımcı fiil* biçiminde birleşikler için *çarpınır durur, dolandı durdu* vb. örnekler verilmiştir (2008, s. 73).

“İki gösteren başka bir anlam için yapıca birleşirse .... iki kelimedenden oluşan yeni bir sözcük yapılmış demektir (hanımeli, imambayıldı vb.)” diyen Delice (2002, s. 188), *birleşik fiil*in aslında bir fiil öbeği olduğunu, bunlar dışındaki sözcüklerden oluşan yapılarda (fiil ya da isim ve fiil birleşmeleri) *anlamı netleştirmek, sınıflandırmak, açıklamak* gibi anlam daireleri oluşturma maksadı bulunduğunu ve bunların yalnızca öbek oluşturdıklarını belirtmiştir. Delice, *öbek fiilleri yardımcı fiillerle kurulanlar* [yabancı isim + yardımcı fiil ve fiil (zarf fiil eki yahut kip eki) + yardımcı fiil], *asıl fiillerle kurulanlar* (yalın veya çekimli isim + asıl fiil: küplere bin- vb) ve *ek-fille kurulanlar* olmak üzere üçe ayırmıştır (2002, s. 193). Göksel ve Kerslake (2005, s. 156), *yardımcı fiil*

başlığı altında iki tip birleşik yapıdan bahsetmişlerdir: *compound verb forms, nominal-verb compounds*. İkinci kategoridekiler *isim+ fiil* tipi birleşik fiilleri ihtiva etmektedir. Birinci kategoridekilerde ise Karahan (2008) ve Johanson’un (2007) tasniflerinin kapsamından daha geniş bir içerik söz konusudur. Birinci unsur zarf-fiilli olan yapıların ilk alt başlığı oluşturduğu bu ana maddede, ikinci alt başlığı ise çekimli bir fiilin üzerine gelen çekimli *ol-* fiiliyle kurulu birleşik fiiller oluşturmuştur: *bitirmiş olacağız*. Bu çalışmada, yardımcı fiiller üç başlıkta ele alınmıştır: *bound auxiliaries* (-Abil-, -Iver-, -Ayaz-, -Adur-, -Akal-), *free auxiliaries* (ol-, et-, gel-, dur-, kal-, düş-, bulun-, eyle-, buyur-), *i/- (y)-* (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 156).

Türk dilinin çağdaş ve tarihî kollarındaki fiil tabanlı birleşiklerin tavsif ve tasnifinde de farklı görüşler söz konusudur. Zeynalov (1993, s. 253-260), *birleşik fiilleri* her iki unsuru da bağımsız birer fiil olan yapı olarak değerlendirmiş, bu birleşiklerin müşterek bir sözlüksel anlam ifade ettiklerini belirtmiştir: Hareketin *başlamasını, sürmesini, yönünü* bildirenler: *geçip git-, alıp gel-; süreklilik, anilik* bildirenler: *gideber-, yiber-; bitme, sona erme, sınır* bildirenler: *donup kal-, yeyip gurtar-; hareketin şiddetini ve ortaklığını* bildirenler: *sararıp sol-, aşım daş-.* Zeynalov, *fiil birleşmelerini*, iki unsurunun da fiil olması bakımından birleşik fiillere benzetmekle birlikte, tek bir fiillik anlam verememesi ve cümle esaslı birleşme özelliği taşıması bakımından birleşik fiillerden ayırmıştır. Schamiloğlu (1996, s. 152-168) da birleşik fiilleri yalnızca bir fiilin ardı sıra gelen ikinci bir fiilden oluşan yapılar olarak değerlendirmiş ve bu bunları ikiye ayırmıştır: tüm fiil yapısı, yardımcı fiil yapısı. Her ikisinde de birinci fiil *geçmiş zaman yahut şimdiki zaman zarf-fiilinden*, ikinci fiil ise çekimli fiilden oluşmaktadır. Bu çözümlenmeye göre ikinci fiil hâli gösterirse *tüm fiil yapısı* (Akçanı kilep aldı. “O geldi ve parayı aldı.”), ikinci fiil birinci sözlük birimine *nüans* veya *başka bir anlam değişikliği* getiriyorsa *yardımcı fiil yapısı* (Öyge kerep kitte. “O eve girdi.”) söz konusudur.

Hanser (2003, s. 168-171), Türkmencedeki birleşik fiilleri iki gruba ayırmıştır: *Bir isim unsurunun üzerine gelen yardımcı eylemden oluşan birleşik fiiller* (et-, bol-, gör-, ber-, tut-, sal-, çık-, gal-, at-, al-); *fiilin fiille birleşmesi*

(Başlangıç ifade edenler: *gaynamaga vaşladı, iymäge durdı* vb. *Olabilirlik ve olamazlık* gösterenler: *sürmök bolmoz* “süremezsın”, geçip bolor mu “geçilebilir mi” vb.). Hanser’in ikinci kategoride yer verdiği, Cumakunova’nın Kırgızcadaki *çabuk ve tam olma* anlamını verdiği dikkat çektiği (1999, s. 233-237), Schamiloğlu’nun (1996, s. 152-168) *-p ol-* biçimiyle *eylemin sonucunun öznenin kendisi için, kendi yararına kullanılmasını* ve *-A/ -y ol-* biçimiyle de *ihtimal* anlamlarını karşıladığını belirttiği bu birleşikler, Kısasü’l-Enbiyâ’da yeterlik anlamıyla tanıklanmıştır. Schinkewitz (1947, s. 10), zarf-fiilli bir unsurun ardı sıra gelen çekimli *er-* fiiliyle kurulan bu yapılar *yakın geçmiş zaman I* adını vermiştir. Bu tip yeterlik biçimi Özbekçede de görülmektedir. Coşkun’un *tasvir fiilleri* başlığı altında değerlendirdiği “bol-” fiili için verdiği örnekler şunlardır: 1. *Tamamlanmış, sonuçlanmış, yapılmış* bir iş veya oluş bildirir: *Kirgänimdä kekçi ävqatni yeb bolgän ekän.* “Girdiğimde akşamki yemeği yiyip bitirmişti.” 2. *Yeterlik* bildirir: *bäşläb bolmäydi* “başlanamaz”, *ötirib bolädimi* “Oturabilir mi?” 3. *Tamamlanmakta olanın şart* şeklinde tasarlanması: *süsäyib bolsä-dä* “ağırlaşsa da” (2000, s. 180-181). Yaman da Özbekçedeki *yardämçi fe’lläri* üçe ayırmıştır: 1. *Söz yäsäs vä bağlämä* “Kelime türetme ve bağlama, isim + fiil”: *käsäl bol-* “hasta ol-”, *tasdıq etmaq* vb. 2. *Qoşımçä mä’na ifadälavçi yardämçi fe’llär* “Ek anlam bildiren yardımcı fiiller”: *al-* “yeterlik”, *bil-* “yeterlik”, *qal-* “tesadüf, anilik”, *qoy-* “güçlendirme”, *çıq-* “bitirme”, *kel-* “güçlendirme”, *bol-* “bitme, tükenme”, *ver-* “tezlik”, *tur-* “sürerlik”, *başlä-* “başlama” vb. 3. *Tolıqsız fe’l* “ek-fiil”: *edi, ekän, emiş* (2000, s. 152). Özbekçede *e-* ve *bol-* fiillerinin birbirleri yerine kullanımlarına dikkat çeken Koraş (2008, s. 149), Kıpçak grubunda *bol-* fiilinin *e-* yerine çok daha sık kullanıldığını belirtmiştir. *Türk dilinin çağdaş kollarında bol-* fiilinin yanı sıra *er-* fiilinin de tasvir fiili olarak kullanımları görülmektedir. Kirişçioğlu (1994, s. 100), *Saha Türkçesi* Gramerindeki tasvir fiilleri bölümünde *-an er-* yapısının *hareketin başladığını ve devam ettiğini* gösterir bir kullanım olduğunu belirtmiştir: *üleleer ererim* “O zaman çalışmaya başladım.”, *min ihittexpine it üren erer* “Ben işittiğimde köpek havlamayı

sürdürüyordu.”

Türkçenin tarihî evrelerinde yardımcı fiillerin ve onlarla oluşturulan birleşiklerin betimleme ve sınıflandırmalarında da araştırmacıların birbirine yakın veya oldukça farklı yorumları mevcuttur. Gabain (2000, s. 129), bir fiil sözlük biriminin *yardımcı fiile* gelişmesi için önce *modal yardımcı fiile* dönüştüğünü, sonra ya anlamı değişerek ya da *kendine has bir kuruluş ve anlam* ile tasvir fiili olarak kullanıldığını ve nihayetinde asıl anlamlarını kaybedip *yardımcı fiile* dönüştüğünü belirtmiştir. Şinasi Tekin (1992, s. 98), yardımcı fiilleri *esas ve tarifî (=tasvirî)* yardımcı fiiller olarak iki gruba ayırmıştır. Tekin, *er-*, *bol-* ve pek az olarak da *tur-* biçiminde sıraladığı esas yardımcı fiilleri üç gruba ayırmıştır: 1. İsim cümlelerinin yüklemine oluşturmak için isim ve benzerleri ile birleşenler: *bilge kağan ermiş* vb. 2. Bazı zarf-fiil ve isim-fiillerle birleşerek *gereklilik* bildiren ve bazı hâllerde de *tarifî* yardımcı fiil görevini görenler: özü *bol-* “kaldırabil-” vb. 3. Birleşik fiil çekimlerinde kullanılanlar. Gabain, *bağlı fiilleri* sınıflandırdıktan sonra bu fiillerin oluşturduğu birleşikleri *fiil birleşikleri* (verbalkompozition<sup>4</sup>) başlığı altında değerlendirip üç ana başlığa ayırmıştır: 1. Fiil sözlük birimi ve yardımcı fiilden oluşanlar: *kılğu är-* “yapabil-”, *kaltım ärdi, kılur män ärsär* “yapar isem”, *bar ärdi, kılavın ärti*. 2. Fiil sözlük birimi ve modal yardımcı fiilden oluşanlar: *kılu u-*, *kılğalı sakın-, tip ötün-*. 3. Fiil sözlük birimi ve tasvir fiilinden müteşekkil olanlar: *kılu tut-*, *kılğalı yat-* (Gabain, 2000, s. 109). Ercilasun, “Bir kelime grubudur.” dediği birleşik fiilleri iki kategoriye ayırmıştır: Bir tarafı isim bir tarafı fiil olan birleşik fiiller<sup>5</sup> ve iki tarafı fiil olan birleşik fiiller. Ercilasun, bu yapılarda esas olanın *manaca bir bütünlük teşkil etmek ve cümle içinde tek kelime muamelesi görmek* olduğunu belirtmiş ve “Kelime gruplarına iştirak eden unsurlar, asıl manalarından az veya çok farklı, yeni ve tek bir mana ifade etmek üzere bir araya gelirler.” diyerek sözcük gruplarının oluşum maksadını ortaya koymuştur (1984, s. 48). “Bir isimle bir fiil birleştiğinde fiil, gerçek manasını muhafaza ediyorsa bu, birleşik fiil değildir.” diyen Hacıeminoğlu (1991, s. 255-256), Karahanlı Türkçesi metinlerinde geçen birleşik fiilleri üç kategoride

4 Gabain (1953, s. 16-28), “birbirine bağlı iki fiil şeklinin sıkı surette birleşmesinden meydana gelen ve yalnız bir oluş anlatan” yapıları *fiil birleşmeleri* olarak adlandırmıştır. Üç gruba ayırdığı bu birleşiklerin birinci grubunda esas manayı taşıyan bir fiil ile bir yardımcı fiilden oluşan (-Xr, -yor, -mXş, -DX, -sA, -mAll, -A, -AcAk + i- [-di, -miş, -se, -ken]) yapıları değerlendiren Gabain, *i-* fiili yerine *ol-* veya *bulun-* fiillerinin kullanımlarında *hususî bir kılınış* bildirildiğine değinmiştir.

5 Sıfat-fiilli birinci unsur + *bol-* birleşigi bu gruba alınmıştır.



sınıflandırmıştır: 1. İsim + yardımcı fiil şeklinde olan birleşik fiiller: bol- (*isim + bol-*; *sıfat-fiilli unsur + bol-*), kıl-, er-, et-, tur-, tut- (ık tut- “hıçkırık tut-”). 2. *İsim + fiil* biçiminde olan birleşik fiiller: ak-, al-, bar-, bekit-, bir-, bul-, id-, it-, kal-, kel- vd. 3. *Fiil + Fiil* şeklinde olanlar: bar-, bil-, bir-, kel-, kör-, tur-, yaz-, bol- (2003, s. 176). Timurtaş (1994, s. 140-141), Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yer alan birleşik fiilleri dört gruba ayırmıştır: 1. *Birleşik sıygalar*. 2. *Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller*: *it-, kıl-, eyle-, ol-*. 3. *Tasvirî fiiller*. 4. *İsim, sıfat ve zarflarla meydana getirilenler*.

Fiil tabanlı birleşikler içinde söz dizimsel olmalarının ötesinde gönderge değeri bakımından diğer bütün birleşiklerden farklı bir yere sahip olan ve alan yazınında genellikle birleşimin bir asıl fiil üzerine kurulduğu kabul gören öbekler; *anlamca kaynaşmış birleşik fiiller, deyimler, klişeleşmiş ifadeler, kalıp ifadeler, mecazi birleşik fiiller, deyimleşmiş birleşik fiiller, kalıplaşmış birleşik fiiller, fiilî deyimler* gibi terimlerle anılmışlardır (Emre, 1951; Yusipova, 1968; Gencan, 1979; Karahan, 1999; Ergin, 2000; Abik, 2004; Öztürk, 2018).

Aksan (2000, s. 35-37), *deyimi* “Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamıyla kullanılması ile oluşan söz.” biçiminde tanımlamıştır. Korkmaz da *deyimi* “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu.” olarak tanımlamıştır (2003a, s. 66). Hatiboğlu (1982, s. 194), birleşik sözcüklerle deyimleri “Birleşik sözcüklerde çokluk benzetme ve isnat yoluyla anlam kayması görülürken (gözbebeği, hanımeli), deyimlerde mantık dışına çıkma yoluyla anlam kayması gerçekleştirilir.” açıklamasıyla birbirinden ayırmıştır. Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*’nin altıncı baskısında söz konusu yapılar için *anlamca kaynaşmış birleşik fiiller* adını kullanmıştır (1999, s. 36). Karahan (2008, s. 73), kitabının on üçüncü baskısında *bir hareketi karşılayan birleşik fiiller* (İkincisi ise *bir*

*hareketi tasvir eden birleşik fiillerdir*.) kategorisinde *ana yardımcı fiillerle kurulan ve diğer fiillerle kurulan birleşik fiiller* sınıflarını oluşturmuştur. Bu bölümde diğer fiiller olarak işaret edilen, temelde asıl fiillerle kurulan birleşik yapılardır. Bu tip birleşiklerde isim unsuru, isim işletme ekleri de alabilmektedir: *ümidini kesti, yollara düştü*. Fiil tabanlı bir birleşimin hangi şartlarda deyim kabul edilebileceği hususunda Abik (2004, s. 214), *dest bir-birleşigi* “ortaya çıkmak, meydana gelmek” anlamlarıyla deyimken *bir-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı birçok yapının deyim olmadığını belirtmiş; deyimleşmede esas olanın bir asıl fiil, anlamları senteze uğramış olan ve yeni bir gönderim değeri kazanmış bir yapının söz konusu olması gerektiğini ifade etmiştir. Buna örnek olarak *nakb ur-* “çukur açmak” yapısının bir deyim olmadığını fakat *kanat ur-* “uçmak” birleşiminin bir deyim olduğunu ifade etmiştir. Yusipova (1968, s. 249-250); *meydan oku-, sefalet çek-* gibi yapıları *fiilî deyimler* olarak adlandırmış ve bunları üç gruba ayırmıştır: 1. *Deyimlerin birbiriyle kaynaşma ameliyesinin gramer ve sentaks bakımından senteze olması: baş göster-, meydan oku- vb.* 2. Lüzumlu deyimlerde birimler değişebilir: *kalbini kır- ~ gönlünü kır- vb.* 3. *Analitik* biçimde oluşturulan deyimler başlığında, isim sözlük birimi, ancak belirli fiilleri gerektiren yapılar söz konusudur: *karar ver-, sıkıntı çek- vb.*

Bir isim ile asıl fiilden müteşekkil birleşiklerde, yapının mantığının anlam bilimsel yolla izahının daha uygun olacağı düşünülmektedir: *kan tök-*<sup>6</sup> örneğiyle *kanat-* ya da *kanını akıtmak* sözleri artık aynı anlamı taşımamaktadır. Deyimleşmiş olan yapının unsurları şekil itibarıyla her ne kadar söz dizimsel bir birleşim oluşturmuş olsalar da yapının ortaya koyduğu anlam artık “kanın insan vücudundan olağan bir olay gibi akması” veya “bir yerde bulunan sıvının durduğu yerden daha aşağıdaki bir noktaya aniden veya ağır ağır akması” değildir. Yapıyı oluşturan unsurlar birleşerek yeni bir anlam dairesine yönelmişlerdir. Birleşimin getirdiği anlam *öldür-* fiili veya bu fiilin gösterdiği hareketin mübalağalı eylemesidir.

6 Kıyasî'l- Enbiyâ'da *kan tök-* birleşiminin yanı sıra *kan kıl-* birleşigi de kullanılmıştır.

## KISASÜ'L-ENBİYÂ'DA FİİL TABANLI BİRLEŞİKLER

Bu çalışmada Kısasü'l-Enbiyâ'daki fiil tabanlı birleşikler iki esas üzerine sınıflandırılmıştır: İlkinde bir isim unsurunun fiilin anlam veya kılınışıyla fiilleştirilmesi ya da fiil sözlük birimiyle yeni bir anlam alanına dönüştürülmesi, ikincisinde ise bir fiil sözlük biriminin gerçekleşmesinin yardımcı fiilin kılınış niteliğine göre tasvir edilmesi söz konusudur. Alan yazınında bu tip birleşikler (Deny, 1941; Gencan, 1979; Hatiboğlu, 1982; Bilgegil, 1984; Topaloğlu, 1989; Zeynalov, 1993; Schamiloğlu, 1996; Hengirmen, 1999; Karahan, 1999; Banguoğlu, 2000; Ergin, 2000; Korkmaz, 2003; Göksel ve Kerslake, 2005; Özmen, 2013), yukarıdaki açıklamalarda da değinildiği üzere, genellikle isimlerin fiilleştirilip fiil sözlük birimlerin tasvir edildiği basamaklarda yapısal çözümlenmelerle izah edilmiş, isim ve fiil sözlük birimlerin kalıplaşp deyimleştiği aşamalarda da anlam çözümlenmeleriyle açıklanmıştır. Vardar'ın (Vardar, 2002, s. 44) isim soylu birleşikleri örnek vererek anlattığı *bileşik sözcük* madde başına uygun olarak “iki veya daha çok sözlük biriminin kaynaşp kalıplaşmasıyla oluşan ve anlamlı bir tek birim işlevi gören öge”ler bu makalenin fiil tabanlı birleşikleri sınıflandırma usulünün de esasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Korkmaz'ın (2003, s. 91) ortaya koyduğu üç fiil türünden (esas fiiller, yardımcı fiiller ve ek fiil) biri olan yardımcı fiillerin birleşğe *yapı ve anlam* olmak üzere iki açıdan katılış değerlerine göre bir sınıflandırma tasarlanmıştır. Bu tasnifte birleşik fiillerin meramı *nasıl* anlattıklarına yani yapıya dayalı bir sınıflandırma oluşturmaya çalışılmış, yapıların *neyi* anlattıkları yani anlam değerleri yeri geldikçe alt başlıklarda gösterilmiştir. Buna göre şu iki ana başlık oluşturulmuştur: Bir isim unsuru ile fiilden oluşan fiil tabanlı birleşikler, bir fiil unsuru ile yardımcı fiilden oluşan fiil tabanlı birleşikler.

İsim unsurunun fiilleştirilmesinin hedeflendiği birinci maddede, *yardımcı fiil* alan birimler ile *asil fiil* alanlar iki ayrı sınıfta incelenmiştir. İkinci basamakta, yardımcı fiillerin birleşğe kazandırdıkları anlam özelliklerine dayalı alt başlıklar tasarlanmıştır. Bir isim ile yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, yardımcı fiillerin anlamları ya da kılınış özellikleriyle kullanılmalarına göre iki gruba ayrılmıştır. Örneğin, *bol-* fiili *hasta bol-* gibi bir

yapıda sağlığın bozulması kavramını fiilleştirip kendi anlamını ve başlangıç gösteren kılınışını ortaya koyarken *ma'nîsi ol bolur* birleşğinde sürerlik ekinin de etkisiyle *er-* fiilinin anlamına yaklaşmış hatta kılınış niteliği bakımından kullanıcı esaslı bakışın tezahürüyle *er-* fiili gibi kullanılmıştır. Erdal'ın (2004) *bol-* fiilinin sürerlik eki ile kullanımında *er-* ile karışır olduğuna dair tespiti *Kısasü'l-Enbiyâ'* da sıkça tanıklanmıştır. Benzer biçimde *karşu tur-* birleşğinde anlamı öne çıkarılan yardımcı fiil, *ma'lûm turur, yok turur* yapısında anlamının ötesinde, Clauson'un (1972) da belirttiği gibi *er-* fiiline yaklaşır kılınış özelliğiyle kullanılmıştır. *Muvâfiğ ermesin, bar igeç, tirig erkinçe* gibi birleşiklerde, özellikle Türkiye Türkçesine aktarımlarında fark edilebilen, kılınışının ötesine geçen ve anlamını da gösteren kullanımıyla *er-* fiili, *tenğringiz ermes mü, yigit ermiş, sâkî erür* gibi yapılarda yalnızca isim unsurunu bir başlangıç veya son işaret etmeksizin var olma anlamıyla yani kılınışındaki özelliğiyle fiilleştirmiştir. Bu bakımdan söz konusu yapılar, fiil tabanlı birleşikler olarak sınıflandırılmıştır. Türk dilinin farklı evre ve sahalarında dil bilgiselleşme sürecini hem yapı hem de anlam bakımından göstermesi adına bu üç yardımcı fiilin kılınış nitelikleri, eklerde bakış, sözcelerde kiplik ve zamansallık gösterir biçimdedir. Nutku (2008), *insani zamanın bire indirgenmiş üç boyutu* olarak anlattığı *bilincin üç şimdisi* için “Bilinç geçmiş hatırlar ve onu şimdide canlıymış gibi getirir. Aynı zamanda gelecek için olabilirlikler kurgular ve bunu şimdinin terimleriyle yapar. Böylece bilinç, gerçek zamanın ileriye akışının tersine hem geçmiş hem geleceği şimdideki var oluşuna bağlar.” demektedir. Dil bilimsel zamanı ve bakış kategorisini algılar üzerinden açıklama ve aktaranın algısı üzerinden idrak etmeye yönelik ilgi çekici bir vesile olan bu yorumda “Bilincin doğal akışı içinde kavrayabilecekleri, ancak ve ancak algı içeriği olan süreçlerdir. En önce ve en sonra kavramları ile bunların karşıtındaki öncesiz-sonrasız kavramları algı içeriğinden yoksundur.” denmektedir. Bu değerlendirmeler, Türk dilinin üç yardımcı fiilinin hem kılınış özelliklerinin hem de eş dizimli veya ekleşmiş biçimlerinin kılınış ve/veya zamansallıklarının izahında, *er-* fiilinin anlam ve kılınışı ile *bol-* ve *tur-* fiillerinin ona yaklaştığı durumların Türkçeye aktarımında yaşanan zorluğu açıklaması bakımından önem arz etmektedir.

Bir asıl fiilin yer aldığı birleşiklerde ise unsurlardan en az birinin veya hepsinin kavramsal anlamlarından uzaklaşıp birleşiklerin yeni bir göndergeye yönelik kullanımları söz konusudur. Ayrıca, yardımcı fiiller kıyası unsurlar iken, asıl fiiller birlikte kullanıldıkları isim unsuruna tâbi ve ancak o isim ile birlikteyken benzer anlamı verebilen özelleşmiş birimler olarak birleştiği bina ederler. Öte yandan *bêr-* fiili gibi isim istemi oldukça geniş ve sıklığı yüksek birimlerin anlamsal aşınmaları da Kısasü'l-Enbiyâ'da dikkat çeken bir durum olarak tasnifte yer almıştır.

İki tarafı da fiil olan birleşikler, birinci kategorinin tasnifinde olduğu gibi, yardımcı fiili esas olarak ve onun birleşige sağladığı, kılınışından kaynaklanan anlamı göz önünde bulundurarak sınıflandırılmıştır: Başlama, kesinlik, sürerlik, tezlik, yeterlik, zaman ve uzamda var olma bildirenler.

### 1. Bir İsim Unsuru ile Fiilden Oluşan Birleşikler

Bu kategorideki birleşikler, bir isim ile bir yardımcı fiilin veya asıl fiilin birleşiminden müteşekkildir. İlkinde isim sözlük birimini fiilleştirmek, ikincisinde birleşenlerin ikincisinin veya her ikisinin kavramsal anlam dışına çıkarak, yan anlam kazanarak yeni bir anlam birliği oluşturması söz konusudur.

#### 1. 1. Bir İsim Unsuru ile Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşikler

Bu bölümdeki birleşikler, yardımcı fiilinin birleşime anlam veya kılınış özellikleriyle katılmalarına göre sınıflandırılmıştır.

##### 1. 1. 1. Yardımcı Fiili Birleşime Anlamıyla Katılanlar

Bu kategoride *bol-*, *êr-*, *êt-*, *eyle-*, *kıl-* ve *tur-* fiillerinin kullanımları tespit edilmiştir. Bunlardan yalnızca *eyle-* fiilinin olumsuz çekimine metinde rastlanmamıştır.

##### 1. 1. 1. 1. Yardımcı Fiili *bol-* Olan Birleşikler

Bu kategorideki birleşiklerde isim unsuru, genellikle hareketin başlama noktasına gönderimle fiilleştirilmiştir: KE/ 91r-5 *hor erdi* *‘aziz boldı* vb. Bu kategorideki olumlu ve geçişsiz yapı örnekleri şunlardır: 2v- 9 *rabdin* *‘atâ bolup*, 2v- 12 *bolup muṭîc*, 2v- 18 *işâret* (19) *boldı*, 2v- 21 *tamâm bolğunça*, 3v- 7 *kullarımğa ta‘lim bolsun*, 9r- 1 *ol mescüd bolsun*, 9r- 1 *sizler sâcid bolung*, 34v- 15 *helâk bolğusı*,

35v- 11 *‘aşık boldı*, 93r- 8 *tamâm bolmakğa*, 115r- 8 *müsülmân bolayın*, 138r- 18 *müsellem boldı*, 160v- 6 *hoş-nüd bolğaylar*, 195v- 21 *barçası düşmen bolğusı*, 202v- 6 *tamâm bolğunça*, 204v- 21 *müsülmân bolaling* vd. 2v- 18 *oğuğluğa kereklig*, *okumakğa yarağlıg bolğay*, 7r- 19 *yarlıg boldı*, 9v- 3 *Mevliğa yavuk boldı*, 19v- 2 *sevâb artuk bolsun*, 26r- 5 *yem bolğay*, 42v- 17 *İbrâhimğa kul bolğay-miz*, 53v- 10 *neçeme küçlüg bolsun*, 77r- 1 *anğa kul bolğusı*, 186r- 9 *munğluğ bolsam*, 227v- 15 *esruk bolğay* vd.

Bu tip birleşiklerin olumsuz çekimi *bol-* fiiline ulanan olumsuzluk ekiyle -geniş zaman olumsuzu, {-mA-} eki veya olumsuz sıfat-fiil eki- yapılmış ve metinde alıntı sözcüklerle 71, Türkçe sözcüklerle yedi kullanımı tespit edilmiştir: 15r- 20 *kabül bolmadı*, 21r- 5 *ta‘abbür ü dehşet bolmağay*, 29r- 9 *zâyi‘e bolmadı*, 84v- 6 *zarüret bolmağunça*, 122r- 11 *revâ bolmas*, 139r- 21 *kifâyet bolmay mu*, 160v- 14 *helâk bolmanğ*, 187v- 19 *rüşen bolmasdın burun*; 39r- 15 *kul bolmağıl*, 59r- 12 *yarlıg bolmasa*, 80v- 2 *munğluğ bolmağıl* vd.

##### 1. 1. 1. 2. Yardımcı Fiili *êr-* Olan Birleşikler

Kısasü'l-Enbiyâ'da *êr-* fiilinin bu kategorideki kullanımı, Türkçe sözcüklerle 24, alıntı sözcüklerle ise altı kezle sınırlıdır. Bu tanıkların Türkiye Türkçesine aktarımında *ol-* fiilinin kullanımı dikkat çekmektedir. Metinde iki kez *i-* fiilinin kullanıldığı görülen bu yapılarda başlangıç noktasına gönderim olmaksızın var olma, zaman ve uzamda var olma anlamı görülmektedir: 110v- 2 *tirig êrkençe tükelge kâhir êrdi gunneti*, 137r- 2 *‘Azrâ‘il êrkenin bilmedi*, 145r- 14 *eger bilmese kâfire êrdükin*, 182v- 8 *Muhammed Resûlü’llâh êrdükin kamuğ bil[ür]* (9) *êrdiler*, 247r- 3 *anda kêdîn ‘Abdu’llâh Veheb* (4) *El-Kebli kirdi*, *cühüd erip müsülmân bolmuş êrdi*; 33v- 19 *Şâlih* (20) *ne êrdüğün bilmedi*, 56r- 4 *Sâre tirig êrginçe anıng haqqın sakladı*, 118r- 13 *ol êlde bar êrginçe kirmes-miz kaçan çıksalar kirgey-miz*, KE/ 164v- 9 *halâ[yık]* (10) *bilmesün kayda ikenin <têp>*, 218v- 15 *Ebû Tâlib tirig êrginçe kâfirlerini def‘e kıılır êrdi* vd.

Kısasü'l-Enbiyâ'da üç kez alıntı, dört kez de Türkçe sözcüklerle birlikte kullanımı tespit edilen *êr-* fiilinin bu kategorideki olumsuz çekim tanıkları şunlardır: 2v- 19 *egerçi özümüzni ol işke lâyıq ol ‘amelge muvâfık êrmesin*

[bilmiş] erken, 146r- 3 niçe hem andın evvel zillet  ermese yalawaç ol  adr-(4)-nı  zlerindin uluğ zillet k rdiler, 179r- 7 men barıp Daq y n s  rmesingizni (8) aytu b reyin; 82r- 10 er  rmeslik  aybı  amuğ  ayblardın uluğraq turur, 123r- 11 Mevl  did r n su alga tuş  rmez  c n b rmedi, 205v- 10 Őeyt n aydı bu k ngeş  rmes, 230r- 13 men sizni bu d nimiz (14) i inde ok  r rl r m   rmes m  t p sınavur  rdim.

### 1. 1. 1. 3. Yardımcı Fiili  t- Olan Birleşikler

Genel manada Oğuzca bir  ge olarak g r lebilecek  t-eyleminin metinde yalnızca alıntı s zc klerle ve d rt kez kullanımı saptanmıştır: 187r- 3 ta bir  tdi, 187r- 7 H dice fehm  tti, 204v- 20 meyl  tdi, 204v- 20 meyl  tip. Kısas 'l-Enbiy 'da iki tanıkta olumsuz  ekim saptanmıştır: 163v- 20  m d  tmegil, 216r- 16 zulm  tmes-biz.

### 1. 1. 1. 4. Yardımcı Fiili eyle- Olan Birleşikler

Oğuzca s z varlığı i inde addedilebilecek bir diğ r yardımcı fiil olan eyle-, metinde yalnızca bir kez tanıklanmıştır: 235r- 17 g m n eylemiş teg. Metinde bu fiilin olumsuz  ekimi tespit edilmemiştir.

### 1. 1. 1. 5. Yardımcı Fiili kıl- Olan Birleşikler

Metinde kıl- yardımcı fiiliyle oluşturulan birleşiklerin genelinin ge işli, bazılarının ise isim unsurunun mastar değ eri, anlamı vesilesiyle ge işsiz olduğu g r lmektedir. Alıntı isimlerle 1556, T rk e isimlerle 130 kullanımı tespit edilen bu yardımcı fiilin oluşturduğu birleşiklerin ge işsiz kullanımlarının T rk eye “et- ve ol-” fiilleriyle aktarıldığı s ylenebilir: 1v- 9 biz munluğlar nı Mu ammed Muştafa'ga  mmet kılıp, 2r- 8 d n şer at r yetini  ali kılğan, 7v- 17  dem bir s at şabr kılsa, 8v- 21  alimga hidmet kılmağ, 9r- 1  demge secde kılınğ, 10v- 21  ab l kılğay-miz, 12v- 7  vning tegresinğ (7) t v f kıldı, 14v- 4 riv yet kılar, 20v- 1  dr s c n n  abz (2) kıldı, 50v- 4  urb n kılgu, 52v- 2 anğa ziy ret kılar, 67r- 8 ta amnı (9) hall kılıp, 117r- 8 Mışda p dş hlik kıldılar, 139v- 7 ferıştelerni saŋa musa har kılar; 1v- 10 artuğ kıldı, 5r- 2 yazuğ ma siyet (3)  k ş kıldılar, 7v- 14 on  l ş kıldı, 22v- 19 iş kıldınğ, 35v- 20  n kılğanı, 39v- 1 kulluğ kıldı, 46r- 7 tenğri yalawaçige k c kıldınğ, 107v- 19 tokuş kılıp, 110r- 6 tapuğ kılu, 164r- 7 satığ kılayın, 222r- 5 bulun kıldılar, 226v- 19 al kıldı vd.

Kısas 'l-Enbiy 'da kıl- fiilinin  zerine ek getirilerek oluşturulan olumsuz anlamlı birleşiklerin alıntı s zc klerle 135, T rk e s zc klerle 27 kez kurulduğu saptanmıştır: 4v- 4 secde kılmağan, 7v- 20 nik h kılmağunça, 9r- 8 secde kılmağı, 10v- 7 ş kr kılmağay, 21r- 13  ayb kılmaŋ, 24v- 7 hel k kılmasun, 28r- 20 i tim d kılmas-men, 84v- 20 r sv  kılmağıl, 119v- 14  ab l kılmağalınğ, 135v- 12 tefah us kılmağuğı, 156v- 12  uk bet kılmağay-miz; 63v- 4 asığ kılmas, 76v- 8 kul kılmağınça, 80v- 2 yazuğ kılmağıl, 97v- 7 oğrılık (8) kılmasanğ, 157r- 13 kulluğ kılmağan, 195v- 20  oldaşlık kılmaŋ, 216r- 16 k c kılmas-biz vd.

### 1. 1. 1. 6. Yardımcı Fiili tur- Olan Birleşikler

Bu kategorideki birleşiklerde “durma, yaşama” anlamlarında kullanılan tur- fiili, T rk e ve alıntı s zc klerle ikişer kez kullanılmıştır. Birleşiklerin s z dizimi g r n mlerinde isim unsurunun yardımcı fiilin zarfı olarak kullanıldığı s ylenebilir: 64r- 10 Yeh d  aydı: sançışka keld k. Vez ri  atqura k ldi, Yeh d   arındaş-(11)-larınğ aydı: utru turuŋ, 111v- 20 hiç kim utru tura bilmes, 42r- 8 sel met turğıl, 42r- 14 sel met turğıl.

 ncelenen metinde bu kategorinin olumsuz  ekimine yalnızca iki tanıkta rastlanmıştır: 98v- 14 alarğa kimerse utru turmas, 173r- 5 hiç kimerse anğa utru turmadı.  te yandan, tur- fiilinin birleşiğe kılınışıyla katıldığı yapıların olumsuz  ekimi ise bulunmamaktadır.

### 1. 1. 2. Yardımcı Fiili Birleşime Kılınış  zelliğiyle Katılanlar

Bu kategorideki birleşiklerin yardımcı fiillerinin kılınış  zellikleriyle isim unsurunu fiilleştirdikleri g r lmektedir. Bu fiiller arasındaki ge iş, y ksek sıklıklı kullanımla belirginleşmektedir. Bilhassa bol- fiilinin  r- fiilinin kılınış niteliğine b r nmesi,  deta enklitiklerdeki sıklık esaslı seslik aşınmanın anlam boyutunda da g r lmesinin  nemli bir tanğıdır. Yardımcı fiilinin kılınışı esasında kurulan birleşiklerin olumsuz  ekiminde, bol- ve  r- fiillerinin aksine tur- fiili tanıklanmamıştır.

### 1. 1. 2. 1. Yardımcı Fiili bol- Olan Birleşikler

Kendisine ulanan s rerlik ekinin sınıf  zelliğini yansıtır biçimde bu fiilin {-Ur} ve {-mAs} ekli  ekimlerinin başlangıç belirtmeksizin var olma kimliğini yansıtığı ve bu şekilde  r- fiiline benzer bir kullanıma sahip olduğu

söylenbilir: KE/ 6v- 16 ma'nîsi ol bolur vb. Lakin bu genellemenin aksine metinde *bol-* fiilinin kendi kılınışını taşıdığı tanıklar da bağlam esasıyla görülmektedir: KE/ 38r- 2 sening (3) mülküng aning elginde harâb bolur; KE/ 7v- 20 nikâh kıлмаğunça revâ bolmas vb.

Kıyasü'l-Enbiyâ'da *bol-* fiilinin alıntı sözcüklerle on beş kullanımı tanıklanmıştır: 18r- 20 kamuğı sünni bolurlar, 64v- 21 elçini öltürmek meliklerge °âr bolur, 122r- 21 ağın künler körmek [122v]-(1) revâ bolur vd. Bu yardımcı fiilin Türkçe bir ad (14), isimsi (17) veya zamirle (35) kullanıldığı tanıklardan bazıları şunlardır: 11r- 21 tişi köngli yumşak bolur, 18v- 4 İdi kazâsı sewüg bolur, 49v- 2 ol vilâyetde tewe telim bolur; 9r- 19 ma'nîsi nevmîd têmek (20) bolur, 29v- 5 °Arab tilinçe öte keçgüçi têmek bolur, 58v- 6 °Abdu'llâh ne têmek bolur, 195r- 2 ma'nîsi yawlaq köngüllü köni sözli têmek bolur; 6v- 16 / 8r- 16 / 42r- 11 / 45r- 16 / 49r- 15 / 72r- 8 / 108v- 8 / 248v- 19 ma'nîsi ol bolur vd. Schinkewitz, *-mAk'lı belirtisiz vakıa mastarının zamana herhangi bir gönderim olmaksızın kullanılmakta olduğunu ve têmek bolur/ bolgay biçimlerinin “delalet etmek, tesmiye olunmak” anlamında kullanıldığını belirtmiştir* (1947, s. 8-9).

İncelenen metinde yalnızca iki cümlede *bol-* fiilinin olumsuz çekimi yapılmıştır: 18r- 7 bözçilik berekâti bolmas, 82r- 6 ol hâlde rağbet kılmasa er bolmas.

### 1. 1. 2. 2. Yardımcı Fiili *ér-* Olan Birleşikler

Bu sınıftaki birleşiklerde *ér-* fiili, *başlangıç ve son işaret edilmeksizin sürerliği* belirten bir kılınışa sahiptir ve birleşiklere de bu niteliğini aktarır: KE/ 4r- 14 andın burun nikâh yok erdi, KE/ 223v- 5 Hâlid bin Velid ol kün kâfir erdi vb. İncelenen metinde *ér-* > *i-* değişimi de görülmektedir: 205r- 13 uluğ (14) cādū imiş-sen. Kıyasü'l-Enbiyâ'da *ér-* fiilinin alıntı sözcüklerle 137, Türkçe sözcüklerle 407 kullanımı tespit edilmiştir: 3r- 6 bir yaşurun genc erdim, 7r- 6 kim bed-baht erse, 24r- 21 Sām ve Hām ve Yāfeş müsülmān êrdiler, 33r- 12 Kābîl Hābîlni öltürmegiñge men sebep êrdim, 34v- 22 yawlaq cādū êrmiş-sen, 36r- 18 ol kâfir êrken, 91r- 5 ħor êrdi °azîz boldı, 104v- 10 tegme miñnet soñğı ni°met êrmiş, 159r- 11 sen ol celil tağda turğan İlyās êrür-sen, 212v- 3 olar °aşı erse sen muñi°-sen; 3r- 16 bu yerler kökler bir kat êrdi, 2v- 7 ħikmet bu erdi, 5v- 20 gâyet katıg köngül-(21)-lüg êrmiş-sen, 21r-

16 sizlerde kayunguz °âlimraq zâhidraq êrse anı keltürüñg, 24v- 21 mel°ün men êrür-men, 42v- 2 sen yalguz êrdüñg, 51r- 15 er êrsenğ uzun tün tilegil, 234v- 1 Resül °aleyhi's-selām ħatunı êrür mü-sen vd.

Kıyasü'l-Enbiyâ'da *ér->i-* gelişiminin olumsuz çekimlerde de kullanımı görülmektedir. Bu yardımcı fiille kurulan birleşiklerin olumsuz çekimlerinde bütün kişi kategorilerinin yaygın kullanımları görülmektedir. Metinde alıntı sözcüklerle 45, Türkçe sözcüklerle 36 tanık tespit edilmiştir: 49r- 18 ħacet êrmes-sen, 76r- 11 men ma°būd êrmes-men, 94r- 13 cāsūs êrmez-miz, oğrı hem êrmez-miz, 150v- 2 men aña muñtâc êrmes-men, 154v- 8 lâyıq imes; 20v- 4 ol iş meniñ elginde êrmez, 99v- 9 bu söz kâfirler sözi êrmes, 203r- 9 telwe êrmes-men vd.

### 1. 1. 2. 3. Yardımcı Fiili *tur-* Olan Birleşikler

İncelenen metinde *tur-* fiilinin sürerlik görünümüyle kullanımlarının yanı sıra söz başı ünsüzünün ötümlüleşmesiyle *durur* biçiminin de kullanıldığı görülmüştür. Her iki biçiminin de olumsuz çekimi metinde tespit edilmemiştir. Bu yardımcı fiilin yalnızca üçüncü kişi çekimleri değil birinci ve ikinci kişi teklik ve çokluk çekimleri de saptanmıştır: 27r- 5 aning uruğı tururlar, 33r- 11 sen ne kuş turur-sen, 60v- 16 biz tenğri °azze ve celle ferişterleri turur-miz, 95v- 1 men künenç turur-men, 228v- 19 şüm turur-sen vd. Kıyasü'l-Enbiyâ'da *turur* enklitiğiyle oluşturulan ve geçmiş zamana gönderimli kullanılmak istenen “169v- 13 yırakdın kelgen bu turur êrdi” tanığında, *êrdi* biçiminden önceki yapının kalıplaşma biçimi dikkat çekicidir. Metinde *turur* biçiminin alıntı sözcüklerle 128, Türkçe sözcüklerle 365 tanığı tespit edilmiştir: 3v- 12 uluğlarıning atı İsmâ'il turur, 8v- 20 Âdem °âlim turur, 25r- 4 möşük kögerçgün birle düşmān tururlar, 159r- 3 bu ne gavgā turur, 196v- 12 İdi (13) kerim turur; 3v- 17 beşinci kök altundın turur, 5r- 13 cevâb ol turur, 5r- 15 dost kim turur, 5r- 19 sewügrek turur, 8v- 12 atı ne turur, 12v- 19 kayda turur, 18v- 3 ne yıgaç turur, 43r- 19 yawlaq küçlüg turur, 93v- 13 kimning (14) oğlanları turur-siz, 93v- 14 Ya°küb yalawaç oğlanları turur-miz, 236r- 15 sizge sewüñgü kün turur vd.

### 1. 2. Bir İsim Unsuru ile Asıl Fiilden Oluşan Birleşikler

Bu kategorideki birleşiklerde fiil sözlük birimi, kıyasi yani

farklı isimlerle ortak dizimli ve eş vazifeli kullanım özelliği göstermeyen, belirli bir isimle eş dizimli olup kendisinde veya hem kendisinde hem de isim sözlük biriminde yan anlamlar yüklenen ve yükleniren birimlerdir. Kısasü'l-Enbiyâ'da bu tanımlamaya uygun gelecek biçimde, örneğin *keltür*- fiilinin *secde* ismiyle kurulmuş bir birleşik tanığının dışında 39 tanıkta *imân* sözcüğüyle, *iç*- fiilnin sekiz tanıkta *ant* sözcüğüyle eş dizimli olduğu görülmektedir. Öte yandan *bër*- fiiliyle kurulmuş birleşikler ise bu tanım ve diğer fiillerle benzer özellik arz etmemektedir. On beş farklı ismin toplamda 29 kez *bër*- fiiliyle birleşik oluşturduğu görülmüştür. Bu tip birleşiklerde isim unsuru, yapının söz dizimi kurgusu dâhilinde ve fiil sözlük biriminin istemini dikkate alarak durum eki alabilmektedir: *yerge çal*-, *namâzğa turuk*- vb.

Bu kategorideki çekimlerde tespit edilen tek heceli fiil sözlük birimleri *al*- (15), *at*- (3), *ay*- (1), *bër*- (29), *bul*- (1), *çal*- (4), *iç*- (8), *kêl*- (2), *kes*- (5), *kit*- (2), *kol*- (2), *kör*- (10), *sun*- (3), *tök*- (6), *tur*- (2), *tut*- (6), *tüş*- (1) ve *ur*- (2) fiilleridir: 2r- 10 yalbarıp Hâkdin şefâ'at satkun alğan, 3r- 20 asığ alsunlar, 138v- 20 pend alsun; 115v- 4 tang attı; 79r- 21 selâm aygıl; 5v- 15 yer Cebra'ılge ant bërdi, 14v- 11 cezâ børsün, 22v- 4 pend (5) berge, 23r- 19 şifâ (20) bërür, 30v- 11 zahmet bërmedi, 33r- 2 Kâşür ün bërdi, 34v- 1 ümîd bërdi, 36v- 9 destür bergil, 190r- 13 teşrifler bërür; 47v- 15 buldı illetke şifâ; 2r- 9 küfr ü zulmet tûglarını yerge çalğan, 51r- 7 bıçaknı (8) taşğa çaldı; 24r- 17 almadım tıp ant içti; 96r- 5 öziğe keldi, 137v- 10 barçası tilge këlür; 17v- 10 Kâbîl Âdemdin ümîd kesti, 98r- 8 Yüsufdin umanç kestiler; 96r- 4 özindin kitti; 235r- 2 özr kolğay, 249v- 15 İştigendin du'â koldum; 3r- 2 fâyide körseler, 15r- 9 revâ körmedüm; 203r- 17 boyun sunmadılar; 5r- 7 kan tökgüçiler; 87r- 20 namâzğa turdı; 14r- 4 rûze tutğıl, 31v- 15 ümîd tutar, 90v- 7 meni düşmen tutğay, 114r- 7 könglünği hoş tutğıl; 7v- 12 sewüglüki Âdem könglinge tüşdi; 96r- 4 âh urup, 232r- 7 bizge busuğ urup vd.

Bu kategorideki çekimlerde tanıklanan iki heceli fiil sözlük birimleri *bağla*- (3), *keçür*- (1), *keltür*- (40), *oķı*-/*oķu*- (4), *öte*- (6), *turuk*- (3) ve *tegür*- (1) fiilleridir: 4v- 18 dünyâge köngül bağladı; 4v- 9 tuğmış kündin berü üç ming yıl ömr keçürdi; 9r- 12 secde keltürdiler, 75r- 2 imân keltürdi; 143v- 15 namâz oķudı; 2r- 14 şefâ'at öteyürde, 209v- 16

namâz ötedim, 234r- 7 namâz oķıldılar, ya'nî ötediler; 42r- 17 namâzğa turukdı / 206r- 1 ve 234r- 6 turuktı; 30v- 10 zahmet tegürmedi vd.

Üç heceli fiil sözlük birimiyle kurulmuş tek birleşik tespit edilmiştir: 101r- 4 İdi 'azze ve celle sanğa selâm yarlıkar.

## 2. Bir Fiil Unsuru ile Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşikler

Bu kategorideki birleşiklerde, bir fiil sözlük biriminin anlamının yardımcı unsurun kılınışı aracılığıyla nasıl gerçekleştiğini gösterme amaçlanmaktadır. Fiil sözlük birimi ya zarf-fiil ya da sıfat-fiil menşeli bir ek vasıtasıyla yardımcı fiile ilişkilendirilir. Oluşturulan yapıda fiil sözlük biriminin anlamı, yardımcı fiilin tasviriyle başlama, kesinlik, sürerlik, tezlik, yeterlik ile zaman ve uzamda var olma bildirir.

### 2. 1. Başlama Bildirenler

Kısasü'l-Enbiyâ'da *başla*- ve *bol*- fiillerinin bu kategoride birleşikler oluşturduğu, yalnızca *bol*- fiiliyle kurulanların olumsuz gövdeye sahip olduğu görülmektedir. Birincisinde fiil anlamının kılınışa nazaran belirgin olması, başlama noktasına yönelik olumsuzlamaya engel bir olgu olarak düşünülebilir. Metinde doksan bir birleşikte kullanımı saptanan *başla*- fiilinden önceki fiil sözlük birimi ya bir ünlü zarf-fiil eki ya da {-y} zarf-fiil ekini alarak yardımcı fiile bağlanır: 6v- 21 kün kün yaruğlukı arta başladı, 17r- 13 otğa tapunu başladılar, 22r- 2 istigfâr kılı başladı, 44r- 1 yarağ kılı başladı, 57r- 10 halâyık andağuk keli başladılar, 95v- 20 yığlay başladı, 101r- 3 Ya'ķüb sewünmişdin yığlayu başladı, 115r- 9 suwları aķa başladı, 183v- 4 derhâl başın secdeye koyup secde içinde sözleyü başladı, 185r- 3 ķuruğ emükdin Mevlî ķudreti birle aķar su teg süt aķa başladı vd.

Fiil sözlük biriminin anlamını başlama noktasına işaret ederek kullanmayı sağlayan birleşikler oluşturan *bol*- fiili, "var olma, vücuda gelme, mevcut bulunma" gibi anlamlarıyla değil kılınış özelliğiyle tercih edilmekte, kendisine ulanan eklerle farklı anlam ilgileri kurabilmektedir. Örneğin, tahkiye üzerine kurulu bir metin olan Kısasü'l-Enbiyâ'da ister rivayet edilen isterse deliliyle varlığından emin olunan durumlarda, gönderimi geçmişteki başlama anına yönelik sürer hâller *bol*- fiiliyle

anlatılmıştır: 2v- 6 boldı Resūlnüñ ümmeti t̄a<sup>°</sup>at kıılır tün kündüzün, 12v- 5 bu yanğlıg bağrın yöriyür boldı, 95r- 3 zarar tegürür boldılar vd. Metinde yirmi yedisi olumlu, kırkı olumsuz çekimdeki bu tip birleşiklerde kişi unsuru yardımcı fiile ulanan zaman ekinin üzerine gelmektedir: 61v- 21 Ya<sup>°</sup>kübilarğa ol sünnet birle yemes boldılar, 79r- 18 Ya<sup>°</sup>küb yığlayu közleri körmes boldı, 103r- 9 tutup bāzārga iltür boldılar erse, 115v- 18 kamuğları biri birin körer boldılar vd. Başlama ifade eden ve geçmiş zaman gönderimli olan bu kategorideki birleşiklerde iki tanıkta, anlatılmalan bir durum için yardımcı fiilin {-mİş} ekli olduğu görülmüştür: 79v- 1 yığlayu közüñg körmes bolmuş, 105r- 21 közleri körmes bolmuş. Kısasü'l-Enbiyâ'da *bol-* fiiline sürerlik biçim birimi ulanmasıyla oluşun birleşiklerde, bağlamdan tespit edildiği üzere bir başlangıç noktası esasında niyet, tasarı, çıkarım söz konusudur: 204r- 16 anı alduğ erse (17) dünyā 'izzetin almış bolur-miz, 186r- 4 köp oğlanlıg kişi-(5)-niñ yarağı yetmes bolur vd. Metinde *bol-* fiilinin gelecek zaman eki aldığı birleşiklerde konuşma anına göre sonraki bir başlangıç noktasından itibaren geçerli bir durumu anlatma, bu duruma yönelik çıkarımda bulunma söz konusudur: 36r- 3 sözni köni bolsa bizdin burun ölmüş bolğay, 123v- 21 Mūsī aydı: körmes bolğay-sen, 186v- 20 bu tüş yoruğı ol (21) bolğay ki ay āhirü'z-zamān peygamberi turur, Muhammed Muştafa ol çıkğusu ya çıkmiş bolğay vd. Konuşma anına göre gelecekte işaretli bir anda tamamlanan veya tamamlanması rivayet olunan durumlar haricinde sürer bir hâlin, geçer bir durumun konuşun için ileri gönderimli çıkarım ifadesi de tespit edilmiştir: 113v- 14 Hāmānga aydı: Ot yağğıl, kepriç bişürgil, şarh kopardıgıl, anğa aşıp (15) Mūsī'niñ Tanğrısı bar mu köreyin, bu Mūsī yalğan aytur bolğay köreyin. Metinde çıkarım bildirimli olan fakat fiil sözlük birimi zarf-fiil veya sıfat-fiil menşeli ek almayan birleşikler de saptanmıştır: 38v- 1 meni yaratğan Tenğri mundağ eyesiz tapuğsuz tēp yaratmadı bolğay, 180v- 1 Mekkege nuşret bērgeli keldiler bolğay, 184r- 8 bu kēçe hāzretning muşarrebleri Tihāme tapa inerin kördüm (9) Muhammed dünyāga keldi bolğay vd. Kısasü'l-Enbiyâ'da başlama bildiren birleşiklerde *bol-* fiilinin emir ve şart ekleri aldığı tanıklar da mevcuttur. Bu tanıklarda, birleşğin oluşum bakımından nasıllığını gösteren ve dizim bakımından yüklenici nitelikte olan *bol-* fiilinin yapının bütününün

yargısı olan biçim birimi aldığı, çıkarım ve sürerlik algısının ise fiil sözlük birimine ulanan ekle oluşturulduğu söylenebilir: 204r- 9 Ey ādemiler bilmiş boluñg (10) uş Hāzrec bu mezmüm birle °ahd kııldılar; 203r- 5 eger dīv perī āfeti tēggen bolsa kurbān kılalıñg; 145v- 18 Süleymān inşā'a'llāh tēmiş bolsa tegme hatunıdın bir oğul bolğay erdi; 94r- 17 yana kelür bolsanğız ol karındaşınğızın ala keliñg, 137v- 9 kaçun Süleymān tağdın keçer bolsa ol tağdağı altun (10) kümüş ne kim bar erse barçası tilge kelür erdi vd.

## 2. 2. Kesinlik Bildirenler

Bu kategorideki birleşiklerde, fiil sözlük biriminin {-Gan} ve {-mİş} eklerini aldıkları görülmektedir. Kesinlik bildiren birleşikler, Kısasü'l-Enbiyâ'da altı tanıkta {-Gan}, iki tanıkta {-mİş} ekli fiil sözlük biriminin ardına getirilen sürerlik biçim birimi ulanmış *tur-* fiiliyle oluşturulmuştur: 21r- 8 bu kişi (9) meniñ °ammumnı öltürgen turur, 129r- 11 arıgların dāyim emgekde tutқан turur; 209r- 18 Cebrā'ıl °aleyhi's-selām ol şüret üze yaratılmış turur, 215r- 4 ol hūrlar Muhammed ümmeti için yaratılmış turur vd.

## 2. 3. Sürerlik Bildirenler

Kısasü'l-Enbiyâ'da sürerlik bildiren birleşiklerde, fiil sözlük birimine ulanan ve konuşma anına göre geçmiş gönderimli olan {-p} zarf-fiilinin ardı sıra sürerlik biçim birimi ulanmış *tur-* fiilinin gelmesiyle hem yardımcı fiilin kılınışı hem de ona ulanan ekin bakışıyla konuşma anı veya işaret edilen ana yönelik devam eden bir etki, sürerlik söz konusudur. Bu yapılar da kişi unsuru, yardımcı eylemin üzerine gelmektedir: 18v- 8 yerge yazıp turur-sen, 36v- 10 Şālih kimerse tileyü bu cihānmı kezdi, rüzgārda keğin (11) bireğünı buldı namāz kılıp turur, 36v- 14 Mevlī'ğa şükr kılıp turur-men, 73v- 18 Ey Yehūdā, (19) kaçun atam birle olturmuşda Yūsuf kayda erken, kimüñg birle yörir erken, kimüñg yüzünge (20) tēlmüre bakıp turur erken, tēp meni yād kılgıl, 118r- 14 sen (15) Tenğring birle bargıl yana sançışğıl biz munda olturup turur-miz, 128v- 16 yetmey turur vd. Metinde {-p} zarf-fiilinin öncelik ilgisi üzerine kurulu sürerlik algısının haricinde, {-A} ve {-U} zarf-fiillerinin eş zamanlılık bildirimine yönelik sürerlik tanıkları da saptanmıştır: 16v- 4 Hābilning kanı yerde inğranu turur, 142v- 4 yinçü yağa turur, 151r- 11 °Azrā'ıl kēlip öre tururda cānın altı vd. Sürerlik algısı, yardımcı

fiillerin yalnızca {-Ur} ekli biçimlerinde bulunmamakta, birleşimin geçmiş zaman gönderimli yapılarında da görülmektedir: 136v- 14 bir kün Loqmān Hākīm Dāvūd yalavaçğa keldi kōrdi kim temürni hamir teg işleyür, taŋlap turdı; 136r- 11 üç tün kün (12) ‘ibādetde öre turdı.

Bu başlık altındaki birleşimler, alan yazınında zaman bildiren ve kip kategorisi altında kullanılanlar haricindeki yapılarıdır. Ekleşmenin biçimsel sürecinin yanı sıra anlam bakımından aşınıp kalıplaşması göz önünde bulundurulduğunda, bu yapıların söz konusu birleşimlerden geliştiği söylenebilir lakin yukarıdaki tanıklar daha ziyade kip kavramı haricinde izah edilmek istenen birleşimlerdir.

#### 2. 4. Tezlik Bildirenler

İncelenen metinde yardımcı fiili *bēr-* olan ve çoğunlukla ikinci veya üçüncü kişi çekimi görülen birleşimlerin tezlik bildirdiği görülmüştür. Bu tip birleşimler, yardımcı fiilinin zaman eki almasına göre geçmiş, gelecek veya sürerlik gösterebildiği gibi alınan eke göre emir ve şart da arz etmektedirler: 5v- 8 esmā ‘ilmini ol aytu bērdi, 12v- 19 kulavuz ıda bērdi, 110v- 14 şerī‘at ‘ilmini öğretü bērding, 179r- 3 temliḥā öz ḥālin aytu bērdi, taŋladılar; 40r- 8 aytu bergey, 128r- 1 ayta bergey; 225r- 11 közümge körünü bērür; 8v- 12 maŋa aytu bēring, 36r- 20 Şāliḥni bizge körgüze bēring, 109r- 13 yigitlikimni maŋa kayta bērsün, 173v- 1 aytu bēreyin, 204v- 12 mālını maŋa kayta bērgil; 75v- 9 aytu bērse, 90v- 7 aytu bērsem vd.

#### 2. 5. Yeterlik Bildirenler

Kıyasu’l-Enbiyâ’da yeterlik bildiren birleşik fiiller oluşturmak için üç yardımcı fiil kullanılmıştır: *al-*, *bil-*, *bol-*. İlk ikisinde fiil sözlük birimi ünlü zarf-fiil alırken *bol-* fiiliyle kurulan birleşikte fiil sözlük biriminin {-p} zarf-fiilini aldığı görülmüştür: 49v- 4 İbrāhīm aydı: tewedin inip bolmas (5) ant içip-men.

Metinde *al-* fiiliyle kurulan birleşiklerin biri hariç olumsuz çekimli yapılar olduğu saptanmıştır. Bu kategorideki birleşimler, yardımcı fiile ulanan ekin bakışı esasında, konuşma anına göre tamamlanmışlık, gelecek ya da sürerlik bildirimlidirler: 73r- 1 bahāmni kim bēre alğay, 89v- 10 munıŋ yoruğun bile almas-miz, 213r- 19 şabr kıla almağay-biz, 220r- 13 yılanlar inleridin çıkğalı boldılar, yol tapmadılar, bu eki inge keldiler çıka (14) almadılar vd.

Birleşimin yardımcı fiili *bil-* olanlar, *al-* filli olanlara

göre olumlu veya olumsuz çekim bakımından daha sık kullanılmışlardır. Bu tip birleşiklerde de tamamlanmışlık, gelecek ve sürerlik yardımcı fiile ulanan ekle sağlanmıştır: 21v- 12 kökke aşa bilmegen-miz; 23v- 20 yığaçni kesdi kimerse ketürü bilmedi, 57r- 12 olar ma bularını yandura bilmediler, 236r- 18 cemā‘at namāzınğa baru bilmedi; 17r- 11 tamuğluklar andın cevāb aytu bilmegeyler, 75r- 21 kim satğın alu bilgey, 119v- 5 saklayu (6) bilgey, 146r- 9 özgelər anıŋ şükriñ öteyü bilmegeyler; 11r- 12 uçmağğa kirü bilmes, 102v- 12 ‘İbrānī tilinçe biz okıyü bilmes-miz, 196r- 14 munça kişi birikip meni tuta bilmesler vd.

#### 2. 6. Zaman ve Uzamda Var Olma Bildirenler

Bu kategoride, *ēr-* yardımcı fiiliyle kurulmuş birleşimler yer almaktadır. Sözcük anlamı itibarıyla “zaman ve uzamda başlangıç belirtmeksizin var olma, bulunma” bildiren *ēr-* fiili, *bol-* fiilinden farklı olarak Clauson’un (1972) “to be” ve “to become” anlamlarından ilkinin yansıtır, *bol-* ise ikincisini yansıtır biçimde kullanılmıştır. Kıyasu’l-Enbiyâ’da *ēr-* biçiminin yanı sıra *i-* biçimi de kullanılmıştır: 86v- 5 men erte keçe körer iğec neteg şabr kılayın, 166r- 5 körgen imes vb. Bu birleşiklerde kişi unsuru, fiil sözlük biriminin veya yardımcı fiilin üzerine gelebilmektedir: 86r- 10 eliğleri erneklerin keserler (11) [ēr]di, 86v- 21 ol kün Yūsuf ornığa men bolsam erdi zindānğa unamağay ērdim, 93r- 15 biz seni kuğuğa salmasağ erdi (16) bu kün kullar kadrin kayda bilgey ērding vd.

Bu çalışmada, *er-* fiiliyle kurulan birleşimleri sınıflandırmak için yardımcı fiile ulanan zaman ekleri ve şart ekiyle kurulan yapılar iki ana başlık olarak tasarlanmıştır. Kavramsal olarak tamamlanmışlık, tahkiye, sürerlik ve şartın yardımcı fiil üzerinden anlatıldığı görülmektedir. Tamamlanmışlık içinde gerçekleşmemiş şart {-sA ērdi}, tamamlanmış niyet, olmayası tasarı/niyet, çıkarım {-Gay ērdi}, konuşma anının öncesine gönderimle başlangıç noktası esasında sürerlik {-p turur ērdi}, konuşma anından geçmişteki gönderim noktasından öncesinde tamamlanmışlık {-DX / -p / -y ērdi}, tahkiye, şüphe veya çıkarım {-mİş ērdi}, tamamlanmış sürerlik {-Ar / -Ur / -mAs(z) ērdi} kodları oluşturulmuştur: 145v- 18 Süleymān inşā‘a’llāh tēmiş bolsa ērdi tegme ḥatunıdın bir oğul bolğay erdi, 155r- 3 eger könglünğ korğunçluklar köngli bolsa



erdi şabrîng şābirler şabrı bolsa (4) erdi ʿālemni yaratқан Tenğri'din kaçmağay erding, 157r- 17 eger Yūnus balık қарında namāz қılғанлардын, tesbīh ayғанлардын болмаса erdi қıyāmet-(18)-ға tegi balık қарında қалғay erdi; 38v- 8 köni (9) yolға köndürmese yolsuzлардын болғay erdim, 42r- 10 қıyāmetға tegi hīç kimerse otға bışған ашını көrmegey erdi, 169r- 13 kāškī munı tuğurmasdın burun ölgey erdim; 137v- 14 tört miñg (15) ādemilerdın ileginde tört miñg dīvlerdın, tört miñg ferīstelerdın қанат kölege қılıp (16) tururlar erdi, 224r- 20 busuğ urup saқlap turur erdi; 151r- 5 oğlanlarda üç kız (6) bir oğul Belkīs'dın bolup erdi, 198v- 3 imāmlar uluğ kitāb bitidiler erdi, 162v- 7 susap erdim қандım, 225v- 10 mü'minler muһarrem üçün silāh alu kelmediler erdi; 16v- 2 Hābīlning (3) қoyları mening aşlıқımgā kirmiş erdi, 53v- 21 Sāre yüz yaşap oğuldın umançsız köngül kesmiş erdi, 234r- 15 çıkarımda körmemiş erdiler; 3r- 6 bir yaşurun genc erdim mening (7) Tengrılıқımnı hīç kim bilmez erdi, 14v- 15 Ādem yıl sayu қurbān қılır erdi, 25r- 17 Nūhқа risālet kelmişde yüz yaşar erdi vd.

Metnin anlatı türüne uygun biçimde *er-* fiilinin {-Gan} ve {-mİş} ekli çekimleriyle kurulmuş birleşiklerde tahkiye esasında, bağlama göre sürerlik {-r / -Ur erken; -r / -Ur / -mAs ermiş}, çıkarım ve şüphe {-p turur erken} kodları oluşturulmuştur: 73v- 19 kaçan atam birle olturmuşda Yūsus қayda erken, kimüñg birle yörir erken kimüñg yüzinge (20) telmüre baқıp turur erken tēp meni yād қılığıl, 165v- 4 ölүglerin kördi, aydı: Tenğri ʿazze ve celle bularını ölgendın song neteg tirgüzür (5) erken, 65r- 5 köreyin қayу Tenğring sanga (6) tutar ermiş, 103v- 19 adaқın yerge tepse tişige tegrü kömülür ermiş vd.

Yardımcı fiil olarak olumsuz sürerlik çekimli *er-* fiili kullanılan birleşiklerde, Eckmann'ın (2003a, s. 124) ifade ettiği üzere etkisi süren tamamlanmışlık veya konuşanın doğrudan bilgisi olmayan bir durum aktarılmaktadır: 166r- 5 mundağ ʿacebni dünyāda hīç kişi (6) [kör]gen imes, 186v- 10 bizing қabilemizde kimerse terge kirgen ermes; 125v- 12 Tenğri bērmiş ermez, men öz erdemim birle қazğandım, 128r- 14 ol sığır saban sürmiş ermes, 128r- 14 çıkırға yörimiş (15) ermes.

Kıyasü'l-Enbiyâ'da *er-* yardımcı fiilinin şart çekimine girdiği birleşikler, geçmişe gönderimli olanlar ve

sürerlik / geçerlilik bildirenler biçiminde iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Geçmiş gönderimliler ise fiil sözlük birimi {-mİş} ve {-DX} ekli olanlar şeklinde iki alt kategoriye ayrılmışlardır. İlkinde şüphe, çıkarım veya fiil sözlük birimin işaret ettiği işe vâkıf olmama durumu söz konusudur: 72r- 3 ol böri (4) Yūsus'ning köñgleki üçün öltürmiş erse köñglekini nelük alıp kitmedi, 77v- 20 kāškī (20) ol kün onğ aymış erseng satğın almağay erdim, 235v- 2 ol kün Safvān ornında sen bolmış erseng Resül ʿaleyhi's-selām hareminge bu (3) saқıncını saқıñğay mu erding. Ayrıca ilk iki tanıktan farklı olarak üçüncü tanık cümlelerin Türkçeye aktarımında *i-* fiili yerine *ol-* fiilinin kullanım zorunluluğu dikkat çekmektedir. Geçmişe gönderimliler kategorisinde fiil sözlük birimi {-DX} eki alan birleşiklerin Türkçeye aktarımında {-XncA} zarf-fiil ekinin kullanımı öne çıkmaktadır. Bu zarf-fiilli ögenin yüklemden önce olma ve yüklem olması için sebep teşkil etmeyi ortaya koyan anlam dairesini, bahsolunan birleşikteki yardımcı fiilin üstünde yer alan şart ve fiil sözlük biriminin üzerine gelen tamamlanmışlık eki sağlamaktadır: 4v- 5 üküş tāt kıldı erse ekinç қат köke (6) ağıdurdı, 32v- 5 Handaʿ baқdı erse (6) Kāşūr bin ʿAsed atlığ erni kördi, 47r- 11 melik İbrāhim'ni yıraқdın kördi erse öre қopdı, 50v- 14 Tenğri taʿālā tilinde қoy yörüttdi erse uşmağdın қoy keldi, 52r- 13 İsmāʿil boğuzlanmadı erse mü'minlerge raḥmet boldı, 140r- 16 yandılar özge suw tapmadılar erse қayra kelip çağırını (17) içtiler vd. Anlatı içinde veya konuşma anında geçerli olan şart görünümlü birleşikler ise şunlardır: 7v- 16 meni tiler erseng, 9v- 3 kim nedin küwenür (4) erse, 72v- 1 tileyür erseng Yūsus'ny yegen börini sanga keltüreling, 87v- 9 Zeliḥā söwdi erse zindānga түşdüм imdi sizler söwer (10) ersengiz neler körer-men; 33r- 21 mañga inanmas erseng, 160v- 1 helāk қılmas (2) erseng bulutnı bizge musaḥḥar қılı bērgil vd.

## DEĞERLENDİRME VE VARGILAR

Bu çalışmada XIV. yüzyıl Harezmi sahası eseri olan Rabgūzī'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sında tespit edilen fiil tabanlı birleşikler, iki ana kısma ayrılmıştır: *bir isim unsuru ile fiilden oluşanlar*, *bir fiil unsuru ile yardımcı fiilden oluşanlar*. Birinci unsur isim sözlük birimi olan birleşikler, fiil unsurunun yardımcı fiil ya da bir asıl fiil olması bakımından iki alt kategoriye ayrılmıştır. *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da isim unsurunun ardı sıra gelen yardımcı

fiiller olarak *bol-*, *ër-*, *èt-*, *eyle-*, *kıl-* ve *tur-* fiilleri tespit edilmiştir. Bu yardımcı fiillerden *bol-*, *ër-* ve *tur-* birleşige anlamları veya kılımlarıyla katılabilirlerken, *èt-*, *eyle-* ve *kıl-* fiilleri birleşige anlam özellikleriyle katılmaktadırlar. Bu nedenle, söz konusu yapılar, fiil unsurunun birleşime anlamı ya da kılımlıyla katılmalarına göre iki alt kategoride değerlendirilmiştir. Bu alt kategorinin içinde, her bir yardımcı fiil için alıntı ya da Türkçe sözcükle birleşik oluşturup oluşturmamaları bakımından bir inceleme basamağı daha oluşturulmuş ve her basamakta ya da daha üst bir başlıkta, bunların olumlu ve olumsuz gövdeleri tanımlanmıştır. Bir fiil sözlük birimi ile onu tasvir etme vazifesi gören yardımcı fiilden oluşan yapılar ise yardımcı fiillerin birleşime kazandırdıkları anlam değerlerine bağlı olarak yani onların kılımları esas alınarak sınıflandırılmıştır: *başlama*, *kesinlik*, *sürerlik*, *tezlik*, *yeterlik*, *zaman ve uzamda var olma bildirenler*. Yardımcı fiilin kılımlarına göre anlamları tespit edilen birleşiklerin tasnifinde önce yardımcı fiile ulanıp birleşige kapsayan zaman ve şekil ekine göre, sonra da fiil sözlük birime ulanan ekin anlam getirisine göre sınıflandırma denlenmiştir. Ayrıca birleşiklerin olumlu ve olumsuz gövdeleri madde başlarında tanımlanmıştır.

Bu çalışma neticesinde incelenen metinde, toplam 6255 fiil tabanlı birleşik tespit edilmiştir. Bu sayıya tekrarlar dâhildir. Saptanan birleşiklerin 4118'i *isim + fiil* biçiminde, 2137'si ise *fiil + yardımcı fiil* biçimindedir. *İsim + fiil* biçimindeki birleşiklerin 3966'sı *isim + yardımcı fiil*,

152'si ise *isim + asıl fiil* yapısındadır. Tablo 1'de *Kıyasü'l-Enbiyâ'*daki *isim + yardımcı fiil* biçimindeki birleşiklerin sıklığı gösterilmiştir:

Tablo 1'de görüldüğü üzere incelenen metinde geçen *isim + yardımcı fiil* biçimindeki birleşiklerde olumsuz gövdesi bulunmayan yardımcı fiiller, metindeki Oğuzca etkisini gösterir verilerden de olan *èt-* ve *eyle-* fiilleridir. Her ne kadar sıklıkları düşük de olsa bu iki fiil yalnızca alıntı sözcüklerle kullanılmışlardır. Metinde kullanım sıklığı yüksek olup alıntı sözcüklerle kullanımı çok daha baskın özellik olarak görülen sözcük ise *kıl-*<sup>7</sup> yardımcı fiilidir. Bu fiilin olumlu gövdede yaklaşık 11, olumsuz gövdede ise 5 kat daha fazla alıntı sözcük istemine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Oluşturdukları birleşiklere kılımlarıyla katıldıklarında, birleşige benzer anlam özelliğı kazandıran *bol-*, *ër-* ve *tur-* fiillerinin öncesindeki isimlerin özelliklerini ayırt ettirecek herhangi anlamlı bir değışkene ulaşılammıştır. Her ne kadar tür, köken ve anlam bakımından zengin bir söz varlığı arz etseler de söz konusu fiillerin ardı sıra geldikleri isimlerle alakalı tasnif için, anlamlı bir farktan söz etmek mümkün görülmemektedir. Öte yandan genel bir eş dizim bilgisi sunması adına şu söylenebilir ki *ër-* fiili Türkçe isimlerden *bar* ile *yok*, *bol-* fiili ise zamirler ve isimlerden *ol* ve *temek* sözcüğüyle sık kullanılmıştır. Bu iki yardımcı fiilden *bol-* fiilinin kullanımı, metnin küçük yapısıyla alakalıdır. Bölüm başlarında veya metin içinde ayet, hadis

7 Demiral (2012, s. 556), Harezmi Türkçesinde bir ismin ardından en sık kullanılan yardımcı fiillerin *bol-*, *èt-*, *ediş-*, *eyle-* / *edle-*, *kıl-*, *yap-* olduğunu, bunlar arasında en sık kullanılanın ise *kıl-* fiili olduğunu belirtmiştir.

**Tablo 1. İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşturulmuş Fiil Tabanlı Birleşikler**

| Yardımcı Fiil | Birleşige Anlamıyla Katılanlar |                  |                  |                  | Birleşige Kılımlıyla Katılanlar |                  |                  |                  |
|---------------|--------------------------------|------------------|------------------|------------------|---------------------------------|------------------|------------------|------------------|
|               | Olumlu                         |                  | Olumsuz          |                  | Olumlu                          |                  | Olumsuz          |                  |
|               | Alıntı İsimlerle               | Türkçe İsimlerle | Alıntı İsimlerle | Türkçe İsimlerle | Alıntı İsimlerle                | Türkçe İsimlerle | Alıntı İsimlerle | Türkçe İsimlerle |
| <i>bol-</i>   | 552                            | 230              | 71               | 7                | 15                              | 66               | 2                | -                |
| <i>ër-</i>    | 6                              | 24               | 4                | -                | 137                             | 407              | 45               | 36               |
| <i>èt-</i>    | 4                              | -                | 4                | -                | -                               | -                | -                | -                |
| <i>eyle-</i>  | 1                              | -                | -                | -                | -                               | -                | -                | -                |
| <i>kıl-</i>   | 1556                           | 137              | 135              | 27               | -                               | -                | -                | -                |
| <i>tur-</i>   | 2                              | 2                | -                | 2                | 128                             | 365              | -                | -                |

açıklamalarında *ma'nîsi ol bolur* ve [...] *temek bolur* izah biçimlerinin birer gönderim ögesi olarak sıkça kullanıldığı görülmektedir. Açıklama cümleleri öncesinde *tur-* fiilli birleşikler, *bol-* fiillilere göre daha sık kullanılmıştır: *bu turur* 26, *ol turur* 76, *tur-* fiilinin zamirlerle olan kullanımını toplamda 111 tanıkta tespit edilmiştir. Buna mukabil *ol bolur* yapısı metinde 35 kez kullanılmıştır. Ayrıca bu kategorideki fiiller birbirleri yerine kullanımları, yüksek sıklıkla ilişkilendirilebilir. Enklitiklerin özelliğini andırıcısına *bol-* fiilinin *ér-* fiilinin kılınış niteliğine bürünmesi, seslik aşınmanın anlam boyutunda da görülmesinin önemli bir tanığıdır. Yardımcı fiilinin kılınışı esasında kurulan birleşiklerin olumsuz çekiminde, *bol-* ve *ér-* fiillerinin aksine *tur-* fiili tanıklanmamıştır.

Bir isim ve asıl fiilden oluşan, fiil unsuru isme anlamca tâbi olan birleşiklerde, Aksan'ın (2006) da belirttiği üzere fiil sözlük biriminin çok anlamlılığını geliştiren eş dizimlilikler söz konusudur. İncelenen metinde bu tip birleşiklerde en sık kullanılan *keltür-*<sup>8</sup> fiilidir.

İsim + asıl fiil biçimindeki birleşiklerde, tek heceli fiillerin (101 kez), iki (58 kez) ve üç (1 kez) heceli olanlara oranla daha çok kullanıldığını tespit edilmiştir. Bu tip birleşiklerde çoğunlukla, aynı isim unsuru belli başlı fiilleri almakta, fiil çeşitliliği görülmemektedir. Ancak *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da *tanğ* için *at-*, *ant* için *iç-*, *boyun* için *sun-*, *kan* için *tök-* kullanımının yanında, *namâz* için birden fazla fiil atanmıştır: *kıl-*, *okı-* / *oku-*, *öte-*, *tur-*, *turuğ-*.

*Namâz* sözcüğünün ardından gelen asıl fiillerle oluşan birleşiklerde, fiil seçiminin rastgele olmadığı, değişimin bahsedilen özne, daha doğrusu işin failine göre gerçekleştirildiği görülmektedir. İncelenen metinde *turuğ-* ve *tur-* fiilleri, yönelme durumu ekli *namâz* sözcüğünün ardı sıra kullanılmışlardır. *Metinde*, *turuğ-* fiiliyle üç

kullanım tespit edilmiştir. Bu kullanımların ikisi *Hz. Muhammed*, biri ise *Hz. Yûsuf* içindir. *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da *tur-* fiilinin kullanıldığı iki tanıktan biri *Hz. Yûsuf*, diğeri ise *dinin getirdiği kurallara uygun hareket eden bir kadındır*. Söz konusu birleşiklerin bağlam anlamında, *bir durum ya da iş üzerindeyken onu terk edip namaza durmak, namaz için doğrulmak* öne çıkmaktadır. *Namâz* sözcüğüyle birleşik oluşturan *okı-* / *oku-* fiiline yönelik dört tanık saptanmıştır. Oluşturulan birleşiklerin *Hz. Muhammed*, *Hz. Yûsuf* ve *Hz. Süleymân* ile bir örnekte hem *Hz. Muhammed* hem de sahabeler için kullanıldığı görülmüştür. Ancak bu örnekteki kullanım cümle tamamlanmadan yazar tarafından âdeta düzeltilerek şu duruma getirilmiştir: KE/ 234r- 7 *namâz okıdılar, ya'nî ötediler*. *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da *namâz öte-* ve *namâz okı-* / *oku-* birleşiklerinin kullanımında benzerlik söz konusudur. Bu fiille kurulan dört örneğin dördü de *Hz. Muhammed* için kullanılmıştır. Bilhassa KE/ 234r- 7 *namâz okıdılar, ya'nî ötediler* ifadesinde görüldüğü, *namâz öte-* birleşigi, bir ululama ifadesi olarak açıklama ihtiyacıyla kullanılmıştır. Bu durum, belki de inanç esasında *Hz. Muhammed*'in *şefa'at etme* hakkına matuf bir durumdur. Zira *şefâ'at* sözcüğü de *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da, *öte-* fiiliyle eş dizimlidir. Ayrıca *öte-* fiiliyle kurulu bu yapıların içinde *namâz* sözcüğünün belirtme durumu eki aldığı örnek de mevcuttur: 215r- 6 *tegme yeti künde âdine namâzı öteyürler*. Bu tip birleşiklerde fiil sözlük birimine dair değişikliklerin bilhassa Farsça deyimleşmiş yapılarla koşut olabileceği de göz ardı edilmemelidir. *Namâz* sözcüğünün *kıl-* yardımcı fiiliyle<sup>9</sup> oluşturduğu birleşikler, öznesi bakımından, kullanım alanı en geniş olanlardır, genel kullanım arz etmektedir. Bu eş dizimlilik, fiil sözlük biriminin yardımcı fiil niteliğinde kullanıldığı vargısıyla uyumludur.

8 Bir örnekte yer alan *secde keltür-* yapısı dışındaki 39 birleşikte isim unsuru olarak yalnızca *imân* sözcüğü kullanılmaktadır.

9 Bu fiil için, alan yazınına uygun olarak *asıl fiil* yerine *yardımcı fiil* ifadesi tercih edilmiştir çünkü kıyasidir, değişik isim sözlük birimlerle kullanılabilir.

**Tablo 2. Nesne Almaları Bakımından Yardımcı Fiiller**

| Yardımcı Fiilin Kılıcı | Yardımcı Fiil | Geçişli | Geçişsiz |
|------------------------|---------------|---------|----------|
| Başlama                | başla-        | -       | +        |
|                        | bol-          | -       | +        |
| Kesinlik               | tur-          | -       | +        |
| Sürerlik               | tur-          | -       | +        |
| Tezlik                 | bér-          | +       | -        |
|                        | al-           | +       | -        |
|                        | bil-          | +       | -        |
| Yeterlik               | bol-          | -       | +        |
|                        | ér-           | -       | +        |

*Kıyasü'l-Enbiyâ'*daki fiil tabanlı birleşiklerin fiil sözlük birimleri arasında, geçişsizken, herhangi bir ek almaksızın, isim unsurunun anlam yüklemesiyle geçişli çatıya evrilen tanığa rastlanmamıştır. Bu durum, geçişsizleşme istikameti için geçerli değildir. Metinde alıntı isim unsurunun mastar görünümü ve anlamı nedeniyle geçişsiz birleşik yapılar görülmektedir: 56r- 9 Sârede kedin İbrâhîmning eki yarım yılda vefât kıldı. Aşağıdaki tabloda, yardımcı fiillerle oluşan yapıların nesne alma durumları sunulmuştur.

*Fiil + yardımcı fiil* biçimindeki birleşiklerin yardımcı fiillerinin nesne alma durumuna göre dağılımında, yeterlik kategorisinin iki yardımcı fiilinin ve tezlik kategorisinin yardımcı fiilinin geçişli, diğerlerinin ise geçişsiz fiiller oldukları görülmektedir. Fakat bu tablodaki görünüm, yalnızca yardımcı fiillerin müstakil kullanımlarını kapsar. Zira *fiil + yardımcı fiil* biçimindeki yapılarda, birleşğin nesne istemini fiil sözlük birimi yani birleşğin ortaya koyduğu hareketin ya da durumun taşıyıcısı unsuru belirler: *ol küнге tegi körmes boldı; yerge yazıp turur-sen vb.* Bu kullanım özelliği, *isim + fiil* biçimindeki birleşiklerde de görülmektedir. Eş dizimlilik bakımından *kıl-* fiili her ne kadar geçişli birleşikler (şart kıl-, taqdîr kıl-, taleb kıl- vb.) üretse de isim ögesine göre geçişsizlik de arz edebilmektedir: 56r-9 / 11 *vefât kıldı*. Kaynak dilden kopyalanan bir kod olarak bu mastarın hedef dildeki karşılığı olabilecek *öl-* fiilinin geçişsizliği veya bu fiilin kavramsal karşılığının özne esaslı bir oluş göstermesi üzerine olağan dışı gibi görülen bir kullanıma dair bu yorum, metinde *vefât* ile birlikte kullanımları neredeyse eşit olan *bol-* ve *kıl-* eylemlerinin varlığı karşısında şüphe

yaratmaktadır. Bu çözümleme, çeviriye araştırmacının ana dilinin etkisi olarak da görülebilir ki öyleyse isim + fiil birleşğine dair değerlendirme öznel sınırlarda kalacaktır.

İkinci tablodaki yardımcı fiiller içinde, *başla-*, kesinlik bildiren *tur-* ve *bér-* yardımcı fiillerinin oluşturdukları birleşiklerin *Kıyasü'l-Enbiyâ'*da yalnızca olumlu gövdeleri mevcuttur. Metinde yeterlik bildiren *al-* fiilinin bir, *bil-* fiilinin dört olumlu gövde kullanımı saptanmıştır. Buna mukabil *al-* fiili beş, *bil-* fiili ise kırk sekiz olumsuz gövdeli birleşikte kullanılmıştır. Yeterlik ifadesinde kullanılan *bol-* fiilinin *Kıyasü'l-Enbiyâ'*daki tek örneği ise olumsuz gövdeye sahiptir.

İki tarafı da fiil olan birleşiklerde dikkat çekici olan bir diğer husus gerek sürerlik gerekse kesinlik ifadesi için *tur-* fiilinin kullanılıyor olmasıdır. Bu iki kategoriye temsil eden fiil aynı olabileceği gibi, ünlü uzunlukları, bu iki sınıfın iki farklı yardımcı fiille oluşturulduğu gerçeğini de barındırır. Zira Clauson, sözlüğünün *tur-* maddesinde fiilin ünlü değerini uzun göstermiştir: 2 tu:r- “to be, become” (Clauson, 1972, 530). Ancak bunu incelenen metin üzerinden ispat mümkün görülmemektedir. Öte yandan bu iki farklı kategorinin oluşmasının diğer bir nedeni olarak *tur-* fiilinin öncesinde yer alan sıfat-fiil veya zarf-fiil kökenli ek gösterilebilir. Eğer birinci unsur zarf-fiil kökenli bir ek almışsa -söz dizimi bakımından yardımcı fiilin zarfı konumundaysa- bu ekin zaman gönderimine göre *tur-* yardımcı fiilinin kılımlarındaki sürerliğin getirisiyle birleşik, sürerliği doğurur. Bu sürerlik, yardımcı fiilin üzerine gelecek zaman ya da şekil ekine göre, bir bütün olarak zaman çizgisi üzerinde ya da bağlam algısı içinde

konumlandırılır: Mevlîğa şükr *kılıp turur*, bir kün Lokmân hâkim Dâvûd yalavaçğa keldi kördi kim temürni hamîr teg işleyür, *tañlap turdı* vb. Eğer fiil sözlük birimi sıfat-fiil kökenli bir ek almışsa, birleşğin söz dizimi bakımından değeri, *iç içe birleşik cümleyi* andırır vaziyettedir. Birinci unsurun üzerindeki ekin belirttiği zaman gönderimi, *tur-* fiilinin sürer zaman eki almış çekimiyle genel bir yargıya dönüşüyor ve zamanın bütününe aitlik algısını uyandıran bir vurgu söz konusu oluyor: ol hûrlar Muhammed ümmeti üçün *yaratılmış turur* vb.

*Kıyasü'l-Enbiyâ'* da yer alan *fil + yardımcı fil* biçimindeki birleşikler içinde, yapıya kılınışından ziyade, doğrudan doğruya anlamıyla katılan tek yardımcı fiil *başla-*'tır. Söz konusu fiil, fiil sözlük birimin işaret ettiği hareket ya da durumu, anlamındaki *başlama* ile tasvir etmektedir. Diğer bir deyişle, yardımcı fiillerde tasvir, yalnızca kılınışla değil, yardımcı fiilin anlamıyla da vuku bulabilmektedir.

Fiil tabanlı birleşiklerin incelendiği bu çalışma kapsamında verinin toplandığı metin olan *Kıyasü'l-Enbiyâ'* daki yaşla ilgili işaretçiler de dikkate değer kullanımlar arz etmektedir. Bir kişinin yaşı belirtilirken ilgili yaş yazıldıktan sonra *yaşlığ erdi* yapısı kullanılmıştır. Fakat söz konusu kişinin içinde bulunduğu yaş anlatılırken yardımcı fiil olarak *zaman ve uzamda var olma bildiren* kılınışa sahip fiil kullanılmış ve *geçmişte sürerlik ifade eden* birleşikler, tarz ve zaman eklerinin getirisiyle kurgulanmıştır: KE/ 25r- 17 Nühka risâlet kelmişde *yüz yaşar erdi*; KE/ 71r- 12 vefât bolmışda *yüz yegirmi yaşayur erdi* vb.

## KAYNAKLAR

- Abik, A. D. (2004). Nevâyî'nin üç eserindeki deyimlerin Farsça ile karşılaştırılması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 211-222.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi* (4. bs.). Engin Yayınevi.
- Ata, A. (1997a). *Nasrî'd-dîn bin Burhanü'd-dîn Rabgûzî kisasü'l-enbiyâ (peygamber kıssaları) I giriş- metin- tıpkıbasım*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-1.
- Ata, A. (1997b). *Nasrî'd-dîn bin Burhanü'd-dîn Rabgûzî kisasü'l-enbiyâ (peygamber kıssaları) II dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-2.
- Ata, A. (2002). *Harezm – Altın Ordu Türkçesi*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36.
- Ata, A. (2014). *Çağatay Türkçesinin ilk devresi Harezm – Altın Ordu Türkçesi*. Ankara Üniversitesi Yayınları: 395.
- Ata, A. (2019a). *Rabgûzî kisasü'l-enbiyâ (peygamber kıssaları) I giriş- metin- tıpkıbasım*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 1302-1.
- Ata, A. (2019b). *Rabgûzî kisasü'l-enbiyâ (peygamber kıssaları) II dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 1302-2.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin grameri* (6. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 528.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe dilbilgisi* (3. bs.). Dergâh Yayınları: 82.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford University Press.
- Coşkun, V. (1999). Türk lehçelerinde zaman kavramı taşıyan -p zarf-fiil eki. *Türk Dünyası (Dil ve Edebiyat Dergisi)*, 7, 173-192.
- Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 752.
- Cumakunova, G. (1999). Kırgız dilinde i- fiilinin gelişmesi. 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996 içinde* (s. 233-237).
- Dahl, Ö. (1994). Aspect. *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (C. 1, s. 240-247).
- Delice, H. İ. (2000). Türk dilinde işlevsel ek tasnifi denemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 221-235.
- Delice, İ. (2002). Yüklem olarak Türkçede fiil. *Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 185- 212.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2003). *Türk dili el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Demiral, A. (2012). Harezm Türkçesinde birleşik fiiller. Yayınlanmamış doktora tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Deny, J. (1941). *Türk dili grameri- Osmanlı lehçesi* (Elöve, A. U., Çev.) (1. bs.). İstanbul Maarif Matbaası.
- Eckmann, J. (1995). *Nehcü'l-Ferâdis - uştmaahlarnıñ açuq yolu I- metin II- tıpkıbasım* (Tezcan, S. ve Zülfikar, H., Yay.). Türk Dil Kurumu: 518.
- Eckmann, J. (2003a). *Çağatayca el kitabı* (Karaağaç, G., Çev.) (1. bs.). Akçağ Yayınları: 456.
- Eckmann, J. (2003b). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar* (Sertkaya, O. F., Haz.) (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 635.
- Ediskun, H. (2005). *Türk dilbilgisi sesbilgisi- biçimbilgisi- cümlebilgisi* (10. bs.). Remzi Kitabevi.
- Emre, A. C. (1951). *Liselerin ikinci sınıfları için dilbilgisi- II*. Hilmi Yayınevi.
- Eraslan, K. (2001a). *Ali Şîr Nevâyî mecâlisü'n-nefâyis I*. Türk Dil Kurumu Yayınları 788.
- Eraslan, K. (2001b). *Ali Şîr Nevâyî mecâlisü'n-nefâyis II*. Türk Dil Kurumu Yayınları 788.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig grameri - fil* (1. bs.). Gazi Üniversitesi Yayınları: 33.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic*.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut kitabı giriş- metin- faksimile* (4. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 169.
- Ergin, M. (2000). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Ergöneç Akbaba, D. (2007). Türkiye Türkçesinde yapısında isim-fiil bulunan birleşik fiiller. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 83-95.
- Gabain, A. (1953). Türkçede fiil birleşimleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1953*, 16- 28.
- Gabain, A. (2000). *Eski Türkçenin grameri* (Akalm, M., Çev.) (3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 532.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi* (4. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 418.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish a comprehensive gramer* (1. bs.).
- Gülsevin, G. (1999). Türkiye Türkçesindeki zaman ve kip çekimlerinde birleşik yapılar üzerine. *VIII Milletler Arası Türkoloji Kongresi 1999 içinde* (s. 1-8). [http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/gulsevin\\_02.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/gulsevin_02.pdf) (Erişim Tarihi:

- 23.02.2009).
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk dilinde fiiller - en eski Türkçeden çağdaş Türk şivelerine kadar* (1. bs.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2003). *Karahanlı Türkçesi grameri* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 638.
- Hanser, O. (2003). *Türkmençe elkitabı* (Kargı Ölmez, Z., Çev.). Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 17.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Türkçenin söz dizimi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları: 317.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü* (1. bs.). Engin Yayınevi.
- <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 29.4.2024 13.52
- İlker, A. (2017). Birleşik çekimlerde zaman adlandırma ve tasnifine işlevsel bir yaklaşım. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 183-192.
- Johanson, L. (1971). *Aspekt im Türkischen - vorstudien zu einer beschreibung des Türkeitürkischen aspektsystems*.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe dil ilişkilerinde yapısal etkenler* (Demir, N., Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 914.
- Karabeyoğlu, A. (2007). Orhon yazıtlarında bol- ve er- fiilleri üzerine. *TÜBAR*, XXII, 87-100.
- Karahan, L. (1999). *Türkçede söz dizimi - cümle tahlilleri* (6. bs.). Akçağ Yayınları: 58.
- Karahan, L. (2008). *Türkçede söz dizimi* (13. bs.). Akçağ Yayınları: 58.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk- giriş ve dizin* (1. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 607.
- Kirişioğlu, F. (1994). *Saha (Yakut) Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 594.
- Koç, N. (1990). *Yeni dilbilgisi*. İnkılâp Kitabevi.
- Kononov, A. N. (1956). *Çağdaş Türk edebî dilinin grameri* (Paylı S., Çev.).
- Koraş, H. (2008). Özbek Türkçesinde e- ve bol- yardımcı fiillerinin birbirlerinin yerine kullanılması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 141-150.
- Korkmaz, Z. (1960). Türkiye Türkçesinde iktidar ve imkân gösteren yardımcı fiiller ve gelişmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1959*, 107-124.
- Korkmaz, Z. (1969). Türkiye Türkçesinin ki bağlacı ile ki şüphe edatı arasındaki yapı ve görev ayrılığı. *Necati Lugal Armağanı* içinde (s. 389-395).
- Korkmaz, Z. (1995). -sa/ -se dilek-şart kipi eklerinde bir yapı birliği var mıdır?. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I* içinde (s. 160-167).
- Korkmaz, Z. (2003a). *Gramer terimleri sözlüğü* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 575.
- Korkmaz, Z. (2003b). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 827.
- Köprülü, M. F. (1945). Çağatay edebiyatı. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 270-323).
- Nutku, U. (2008). Bilincin üç şimdisi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 1-5.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 703.
- Öner, M. (2006). Türkçede isimden fiil yapımı üzerine notlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1). 60- 76.
- Özel, S., Atabay, N. ve Kutluk, İ. (2003). *Sözcük türleri* (3. bs.). Papatya Yayıncılık.
- Özmen, M. (2001). Eksik olan dil bilgisi terimlerimiz üzerine. *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri 1999* içinde (s. 111-125).
- Özmen, M. (2007). Olmak fiiliyle kurulan birleşik fiil çekimleri üzerine. *Türk Dil Kurumu IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 2000* içinde (C. II, s. 1417-1426). Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/II.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin sözdizimi*. Karahan Kitabevi.
- Öztürk, D. (2018). *Türkiye Türkçesinde anlamca kaynaşmış- deyimleşmiş birleşik fiiller* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 941.
- Palmer, F. R. (1994). Mood and modality. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, 5, 2535-2541.
- Savran, H. (2001). Bir isim ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller üzerinde yeni görüşler. *Türk Dili*, 2001/II(596), 140-142.
- Schamiloğlu, U. (1996). Türk dillerinde yardımcı fiiller sorunu. *Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1988* içinde (s. 153-168).
- Schinkewitz, J. (1947). Rabgûzî sentaksı (Paylı, S., Çev.). *Türk Dili- Belleten Seri. III Sayı. 8-9'dan ve Sonraki Sayılardan Ayrı Baskı*.
- Tekin, Ş. (1992). Eski Türkçe. *Türk Dünyası El Kitabı* içinde (s. 69-119).
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. yüzyıl gramer – metin – sözlük*. Enderun Yayınları: 42.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ötüken Yayınları: 207.

- Turan, Z. (1999). Eski Anadolu Türkçesinde ol- cevheri fiili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1996*, 265-289.
- Uzun, N. E. (1998). *Dilbilgisinin temel kavramları - Türkçe üzerine tartışmalar*.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. Multilingual*.
- Yalçın, H. C. (2000). *Türkçe sarf ve nahiv* (Karahan, L. ve Ergönenç, D., Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları: 769.
- Yaman, E. (2000). *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin söz dizimi bakımından karşılaştırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 742.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Yusipova, R. (1968). Türkçede deyimler ve birleşik fiiller. *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966* içinde (s. 249-250).
- Zeynalov, F. (1993). *Türk lehçelerinin karşılaştırmalı dilbilgisi* (Gedikli, Y., Çev.) (1. bs.). Cem Yayınevi.

Bu çalışmada yazarlar, eşit oranda katkı sunmuşlardır.



**ENHANCING STUDENTS' VOCABULARY  
SKILLS THROUGH NETFLIX SERIES IIN  
FRENCH LANGUAGE TEACHING/LEARNING**

FRANSIZCA ÖĞRETİMİ/ÖĞRENİMİNDE NETFLIX  
DİZİLERİ ARACILIĞIYLA ÖĞRENENLERİN  
SÖZCÜK BİLGİSİNİ GELİŞTİRME

Özge ÖZBEK

40

# ENHANCING STUDENTS' VOCABULARY SKILLS THROUGH NETFLIX SERIES IIN FRENCH LANGUAGE TEACHING/LEARNING

## FRANSIZCA ÖĞRETİMİ/ÖĞRENİMİNDE NETFLIX DİZİLERİ ARACILIĞIYLA ÖĞRENENLERİN SÖZCÜK BİLGİSİNİ GELİŞTİRME

Özge ÖZBEK<sup>1</sup>

### Keywords:

Teaching/Learning of French as a Foreign Language, Vocabulary Teaching, Netflix T.V. Series.

### Anahtar Kelimeler:

Fransızcanın Yabancı Dil Olarak Öğretimi/ Öğrenimi, Sözcük Öğretimi, Netflix Dizileri.

<sup>1</sup>PhD. Res. Assist., Gazi University, Gazi Faculty of Education, French Language Teaching Department, ozgekaracadal@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6386-2191

Alıntılanmak için/Cite as:  
Özbek Ö., (2024). Enhancing Students' Vocabulary Skills Through Netflix Series In The Teaching/Learning Of French, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 210-222

### ABSTRACT

In our rapidly evolving technological landscape, the existence of digital platforms has become an undeniable reality, spanning diverse domains. The educational sector has embraced platforms such as Udemy, Coursera, Duolingo, Tandem, Kahoot, Voki, LearningApps and Padlet. Authentic materials, including articles, videos, and audio recordings, facilitate an interactive learning environment, while also supporting equal emphasis on the four language skills: speaking, listening, reading, and writing. Interactive, task-based activities cultivate effective communication and application of language skills. Among digital platforms, Netflix has gained popularity, particularly among youth, offering an abundance of updated series and movies to enhance foreign language skills, vocabulary, and cultural knowledge. This study employs qualitative research, specifically document analysis, to explore the role and impact of the French Netflix series in teaching/learning French as a foreign language. It seeks to highlight the significance of vocabulary instruction and demonstrate how Netflix series can be used as a tool in foreign language education to teach various topics. In accordance with Creswell's perspective on qualitative research, the study places data collected through document analysis as essential tools. As a result, it is demonstrated that the content available on the Netflix platform can be effectively integrated into classrooms where French is taught as a foreign language, aligning with the action-oriented goals specified in the Common European Framework of Reference for Languages (Council of Europe, 2001), which emphasizes practical daily language use and effective communication.

### ÖZ

Hızla gelişen teknolojik dünyada dijital platformların varlığı, farklı alanları ilgilendiren yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Eğitim alanında, Udemy, Coursera, Duolingo, Tandem, Kahoot, Voki, LearningApps ve Padlet gibi platformlar ortaya çıkmıştır. Makaleler, videolar ve ses kayıtlarının dâhil olduğu özgün materyaller, yabancı dil öğretiminde etkileşimli bir öğrenme ortamı yaratırken, aynı zamanda konuşma, dinleme, okuma ve yazma gibi dört dil becerisine eşit önem verilmesini desteklemektedir. Etkileşimli, görev odaklı etkinlikler, etkili iletişimi ve dil becerilerinin uygulanmasını geliştirir. Dijital platformlar arasında özellikle gençler arasında popülerlik kazanan Netflix, öğrenenlerin yabancı dil becerilerini, sözcük bilgisini genişletebilecek ve kültürel bilgilerini arttırabilecek sürekli güncellenen dizi ve filmlerin olduğu bir platform sunar. Bu çalışma, Fransızca öğretiminde Fransız Netflix dizilerinin rolünü ve etkisini araştırmak için nitel araştırma yöntemini, özellikle doküman analizini benimsemektedir. Çalışma, sözcük bilgisi öğretiminin önemini vurgulamayı ve Netflix dizilerinin yabancı dil eğitiminde birer araç olarak kullanılarak çeşitli konuların nasıl öğretilbileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırmada Creswell'in bakış açısına uygun olarak, çalışmada veriler doküman analizi yoluyla toplanarak önemli araçlar olarak konumlandırılır. Sonuç olarak, Netflix platformunda var olan içeriğin Fransızcanın yabancı dil olarak öğretildiği sınıflarda etkili bir şekilde entegre edilebileceği gösterilmektedir. Bu durumun, günlük pratik dil kullanımına ve etkili iletişime odaklanan Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde de belirtilen eyleme dayalı yaklaşımın hedeflerine uygun olduğu görülmüştür.

## INTRODUCTION

In today's rapidly changing world of technology, the widespread use of digital platforms has become inevitable. It is possible to give various examples of different digital platforms in many other fields. For instance, in the realm of social media, platforms like Facebook, Instagram, Twitter, etc., are prominent; in education, there are platforms such as Udemy, Coursera, Duolingo, Kahoot, and many others. As for film and series streaming platforms, numerous digital platforms have emerged, including Netflix, Disney+, Amazon Prime, Apple+, Hulu, Exxen, and more. Traditional methods of foreign language teaching have transformed with the creation of the Common European Framework of Reference for Languages (C.E.F.R.) by the Council of Europe, giving rise to the emergence of the action-oriented approach, one of the foreign language teaching methods mentioned in the framework.

According to the action-oriented approach, learners should take an active role in their foreign language learning process and learn by doing and experiencing. In this approach, lessons are designed to be realized communicatively and interactively, which increases learners' motivation and makes the learning process more enjoyable. The aim is for learners to acquire the foreign language naturally, so authentic materials from real-life sources, such as articles, videos, audio recordings, etc., are used as teaching materials, creating an interactive learning environment in the classroom. Besides, in the action-oriented approach, learners are taught how to use the target language in real communication situations rather than simply memorizing grammar rules as in traditional methods. Emphasis on teaching and learning is placed on the functional use of the language. The primary focus is on practical daily usage of the foreign language by learners. Moreover, unlike traditional methods, equal importance is given to all four language skills: speaking, listening, reading, and writing. Interactive task-based activities among learners are conducted to enhance these skills and foster communication in the target language. By providing a communicative and interactive environment, the approach aims to develop learners' abilities to use the foreign language effectively in real-life situations.

Netflix, especially among young people, has become a popular digital streaming platform, providing learners with an endless source of constantly updated series and movies to improve their foreign language skills and cultural understanding. In this study, the role and effects of the French Netflix series in teaching French as a foreign language will be examined.

The present study was conducted with one of the qualitative research methods, documentary analysis. Documentary analysis is defined as "studies based on the analysis of various data recorded in written or electronic form, such as programs, regulations, books, newspapers, and reports" (Büyüköztürk et al., 2020, p. 13). Since multiple Netflix series will be examined in the study, each of them can be considered as a separate document for analysis.

### Aim and Method

The current study aims to emphasize vocabulary instruction in the teaching of French as a foreign language and to highlight how relevant topics can be taught using the Netflix series. To this end, some Netflix series will be analyzed, and examples will be provided to demonstrate how they can be utilized in classrooms where French is taught or learned as a foreign language. The significance of the current study lies in the lack of research examining French Netflix series and observing how these series can be used for vocabulary acquisition in foreign language learning/teaching among the existing studies conducted so far. Nevertheless, studies exploring the use of movies and television series, apart from the Netflix platform, for educational purposes have been identified and some of these will be examined in the subsequent section (Marochian, 2023; Shahril & Abdullah, 2022; Türkmen, 2020).

The qualitative analysis method used in the study is explained by Creswell as follows:

*Qualitative research begins with assumptions, a worldview, the possible use of a theoretical lens, and the study of research problems inquiring into the meaning individuals or groups ascribe to a social or human*

*problem. To study this problem, qualitative researchers use an emerging qualitative approach to inquiry, the collection of data in a natural setting sensitive to the people and places under study and data analysis that is inductive and establishes patterns or themes [...]* (Creswell, 2007, p. 37).

According to the author, in qualitative research, researchers are considered “a key instrument” because they collect data themselves through interviews, observations, or document study (Creswell, 2007, p. 38). In this study, the documentary analysis method, which is one of the qualitative research methods, will be employed. The research process, encompassing methodologies such as interviewing, documentary analysis, or observation, inherently necessitates the selection of data which is determined by the researcher based on discerning the significance, problematic, or issues within the data, and the criteria employed in this selection process can serve as a fertile ground for conceptualizing a category system (Dey, 1993, p. 105). According to Rapley, the internet represents a significant potential source for documentary analysis, and numerous materials found online are being utilized in academic research (2007, p. 14). It would be pertinent to emphasize that Netflix is also an internet resource, highlighting its vast potential as a source for documentary analysis and this has not been utilized by researchers in the field of French language teaching in Türkiye until now.

“Qualitative data, with their emphasis on people’s lived experiences, are fundamentally well suited for locating the *meanings* people place on the events, processes, and structures of their lives and for connecting these meanings to the *social world* around them.” (Miles, Huberman & Saldaña, 2014, p. 30). The French television series to be examined in this study will inevitably be “meaningful” to individuals learning French as a foreign language, as these series reflect the real daily lives, lifestyles, and cultures of the French people.

## **THE ROLE OF NETFLIX IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING/TEACHING**

The impact of visual and auditory materials in foreign language teaching has been mentioned in numerous studies.

*Pictures frequently used in foreign language teaching*

*serve as triggering tasks for brainstorming, both at the beginning of each instructional unit and as the first activity in educational segments. Thanks to these authentic materials, students can approach the topic to be covered in the textbook during the anticipation (or prediction) stage. Additionally, these non-verbal and polysemous visual materials provide teachers with the opportunity to create a comfortable environment in the classroom where students can freely express themselves.* (Aydın, 2019, p. 227) \*translated from french into english by the author.

Movies and series that appeal to both our visual and auditory senses differentiate the learning process and address individuals with various types of intelligence. These materials present how the foreign language is used by native speakers in real-life situations, offering audio-visual learning experiences and thereby enhancing their language skills. These instructional materials, such as films and series, provide learners with the opportunity to experience real-life language usage, idioms, accents, expressions, and cultural aspects. With these materials, learners will watch numerous series and movies on various topics, which will improve their vocabulary and listening skills.

Additionally, as learners hear the language from native speakers, they also learn the correct pronunciation of words, which helps improve their communication skills. By adding French subtitles to a French series or movie or adding French dubbing or subtitles to a film initially in another language (e.g., English or German), learners have the opportunity to understand vocabulary and grammar rules and observe example sentences. Consequently, series as audio-visual materials enhance learners’ motivation to learn a foreign language, make lessons more interactive and engaging, and emphasize the everyday use of the language, thereby strengthening learners’ communication skills. Moreover, these materials support lifelong foreign language learning for learners individually.

In Türkmen’s (2020) study on the impact of Netflix series on foreign language learning, out of 150 learners, 144 responded ‘yes’ to the question, “Do you believe watching films, videos, and series in a foreign language on Netflix contributes to learning and improving a foreign language?” Additionally, in response to the question “Do you think

watching films, videos, and series in a foreign language on Netflix contributes to learning about foreign cultures?”, 149 out of 150 participants answered ‘yes’ (2020, p. 466-467). Accordingly, it can be said that learners who are learning a foreign language have a high belief in the positive impact of Netflix series in enhancing their foreign language and target culture knowledge.

Shahril and Abdullah (2022) summarize the impact of Netflix on foreign language learning/teaching as follows: “[...] The utilization of a video streaming service such as Netflix and the assistance of subtitles is perceived mainly on the positive side through the five themes identified: authenticity, recreation, convenience, comprehension, and recall.” (2022, p. 75).

Marochian’s article discusses which movies and series on Netflix can be used to teach students some topics; for instance, initiating a classroom discussion on subjects like family dynamics and the role of women by showing the French TV series ‘Mytho’ (2023, p. 74).

Based on the above citations, it is possible to list the reasons why Netflix series are an effective tool for foreign language learning/teaching. Firstly, Netflix has a vast library of films and series in various languages, allowing learners to improve their foreign language skills by watching content in different languages. Additionally, series on Netflix offer subtitle and dubbing options. Learners can add French subtitles to a French series they find interesting or watch a series originally in English with French dubbing or subtitles. This way, learners can see linguistic expressions in context, enrich their vocabulary, and have a better understanding of grammar structures.

Another reason why Netflix is an effective tool is due to its use of accurate and current language. Netflix series and movies provide examples of language used in everyday life, including dialogues, daily conversations, and cultural expressions. As a result, learners can experience the natural and authentic use of the language, which helps them improve their listening skills.

The communicative approach, one of the foreign language teaching methods and approaches, adopts the principle that “language is a tool of communication, especially social

interaction” (Cornaire, 1998, p. 20). As a result, listening and speaking skills gain importance in foreign language teaching. Nowadays, the ability of comprehension, or in other words, listening skills, generally takes the top priority in the instruction of the four fundamental language skills. Learners prepare themselves to communicate with native speakers in specific communication situations. The concept of ‘communication situation’ (fr. situation de communication) emerges in foreign language teaching in conjunction with the communicative approach. According to Cuq, a communication situation consists of several communication-based actions and can be exemplified as follows:

*A woman returns home wearing a new hat while her husband is in the living room. Here is a communication situation. The ritual greetings, the mention of the new hat, and the comments made in this situation all form communication actions (Greetings, compliments, asking about the price, critical or flattering remarks, comments in response to comments, etc.) (Cuq, 2003, p. 222)  
\*translated from french into english by the author.*

Indeed, in the Netflix series, foreign language learners see and hear what they listen to in a context. Each scene represents a different communication situation: the speakers, their intentions while speaking, where and when they are speaking, who they are addressing, and so on. Netflix series and movies effectively support all these parameters, providing learners with various communication situations.

Another advantage of Netflix can be seen in learners reinforcing their listening and pronunciation skills in a foreign language. By watching different content like series on Netflix, learners can increase their speaking speed, improve their comprehension of what they hear, and make progress in word pronunciation. Learners can diversify their language skills by recognizing the standard language and various accents, speech patterns, and rhythms used by French speakers in different countries in the world. They can work on the pronunciation of the words they listen to either autonomously or with the guidance of a teacher. The role of oral communication skills and pronunciation, which were initially given less importance in the teaching of French as a foreign language, has changed in the 20th

century and is now placed at the center of the language learning/teaching process (Cuq, 2003, p. 182). Hence, the significance of pronunciation in daily conversations cannot be denied.

Another benefit of the Netflix series is that they provide cultural awareness and diversity in foreign language teaching by featuring content based on different countries and cultures. By watching Netflix series, learners not only learn a foreign language but also increase their awareness of other cultures and lifestyles beyond their native language and culture. This exposure helps learners understand that language is not just about grammar but also has a social and cultural dimension.

It is also worth mentioning that Netflix series serve as a source of motivation and entertainment for learners. By watching content that interests them, learners can make their foreign language learning process enjoyable. Compared to old and tedious methods like grammar-translation, learning a foreign language through Netflix series can be more engaging, leading to increased motivation in learners. Considering individuals who attempt to learn a foreign language using traditional methods, incorporating Netflix shows into language learning can make the process more appealing and boost learners' motivation.

## **FINDINGS RELATED TO THE USE OF FRENCH SERIES IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING FOR STUDENTS' VOCABULARY IMPROVEMENT**

Netflix includes various French series and movies from many countries. For example, the series "Lupin" reveals the adventures of the famous French literature character *Arsène Lupin*. Another series, "Marseille," is a political drama that takes place in the second-largest city of France, Marseille. These types of series provide learners with the opportunity to have fun while learning French and exploring French culture.

Choosing materials that suit their language proficiency level is essential for learners to benefit from series and movies in foreign language learning. For example, beginners may prefer slower-paced series and movies with

more basic topics, while as their language level progresses, they can use more complex and faster-paced content.

On Netflix, there are series originally in French, such as "Lupin", "Plan Coeur (The Hook Up Plan)", "Marseille," "Le Chalet," and "Marianne," as well as series not originally in French but available with dubbing or subtitles in French. For this study, it is not possible to analyze all of them and design how they can be used in the foreign language classroom, so the first two of them have been selected for this study. First of all, the Lupin series will be examined. The focus will be on how this series can be used as a tool in classrooms where French is taught/learned as a foreign language and how it can support vocabulary teaching. Sample exercises will be provided for several different language proficiency levels.

### **Lupin**

The Arsène Lupin adventures were written by the French novelist Maurice Leblanc between 1905 and 1907. They consist of 17 novels, 39 short stories, and five theater plays in French, which were initially published in magazines and books. Later, some of these stories were adapted into various T.V. series (<https://bibliothequenumerique.tv5monde.com/auteur/38/Maurice-Leblanc>). One of the most well-known books is "Arsène Lupin Gentleman-Cambrioleur" written by the author in 1907, and it can be downloaded for free from the TV5 Monde website (<https://bibliothequenumerique.tv5monde.com/livre/88/Arsene-Lupin-gentleman-cambrioleur>). This book narrates the first nine adventures of Arsène Lupin, who is a cunning and deceptive character with thousands of identities and physical appearances, yet also a master trickster.

The Netflix series "Lupin," which was first released on January 8, 2021, is also based on the Arsène Lupin book. The first season of the series consists of 5 episodes, and the second season 5 episodes. The main cast includes names such as Omar Sy, Ludivine Sagnier, Clotilde Hesme, and Nicole Garcia. The main theme of the series revolves around the main character, Assane Diop, who changes his life to take revenge after his father is falsely accused of a crime he did not commit and dies. Following in the footsteps of his hero, Arsène Lupin, Assane devises clever plans and leads a life filled with tricks to take on

his wealthy and powerful enemies. The series presents the complex events that shape Assane’s life, the intricate storyline, and the adventurous surprises that captivate the audience. It can be highly suitable to introduce the Arsène Lupin book or the Netflix series to students at the beginner language level, also known as A1 level according to the C.E.F.R., and conduct reading activities as one of the four language skills. Additionally, the audio version of the book available on the internet, in the form of MP3 files, can be played for learners to improve their listening skills. For reading skills, below are some examples:



**Figure 1:** Puzzle of French Adjectives and Nouns That Describe Lupin Source: <https://www.elionline.com/francais-fle/2351-arsene-lupin-gentleman-cambrioleur/?rc=eyJpZGMiOlsiNDgyII19>

Based on the above puzzle, students can be asked to find out 12 French adjectives or nouns that describe Arsène Lupin: Gentleman, rusé, galant, impertinent, escroc, malin, changeant voleur, organisé, bandit, incroyable, cambrioleur. We can expand the puzzle for advanced-level students (e.g., B1 level in French) and add the following words: génie, trompeur, astucieux, imprévisible, audacieux etc. After reading the book, this puzzle could be used as a post-reading activity. Alternatively, it can be used as a vocabulary-building exercise after watching the first episode of the Lupin series on Netflix.

Additionally, as a reading or listening exercise, students can be guided with questions about what Arsène Lupin stole from whom, just like the ones below:

| Baron Nathan Cahorn • Rozaine • Lady Jerland • les Imbert |            |            |              |            |
|---|------------|------------|--------------|------------|
| De l'argent   | Des bijoux | Des titres | Des tableaux | Des perles |
|   |            |            |              |            |
|   |            |            |              |            |
|   |            |            |              |            |
|   |            |            |              |            |

**Figure 2:** Reading or Listening Exercise-Lupin. Source: <https://www.elionline.com/francais-fle/2351-arsene-lupin-gentleman-cambrioleur/?rc=eyJpZGMiOlsiNDgyII19>

After students watch the first episode of the Lupin series, they can be asked questions like “Which city/region in France does the series take place in? What historical structures/buildings did you see in France? What was inside the buildings?” This will help develop their speaking skills, or they can be asked to write a short paragraph to improve their writing skills (e.g., Paris, Louvre Museum, paintings, pearl necklace, Arsène Lupin book, Eiffel Tower, River Seine, etc.).

Afterwards, students can be directed to a matching exercise as shown below:

| Table 1: Matching exercise through Lupin T.V. Series |                       |
|--|-----------------------|
| 1. Lupin   | a. Le fils de Lupin   |
| 2. Lupin   | b. Paris              |
| 3. Le monument vu au 1 <sup>er</sup> épisode         | c. cambrioleur        |
| 4. Claire  | d. Le musée du Louvre |
| 5. Le premier épisode se passe à                     | e. Ex-femme de Lupin  |
| 6. Raoul   | f. trompeur           |

Table 1 is exemplary and has been executed by the author. It can be adapted by the teacher, taking into account the language level and age of the student or student group. Each student’s age, language level, needs, and interests

are different, and the teacher needs to consider all these parameters in the field of foreign language teaching. “There are increasing numbers of international students, mature students, students with disabilities; in addition, there are many students with hidden diversities, for example, students traveling distances and students with different learning experiences” (O’Neill & Padden, 2022, p. 398). As the authors also point out, both during the foreign language learning process and in the assessment and evaluation stages of learning, it is important to diversify the teaching methods, strategies, and questions in exams, considering that students have different characteristics from each other. This is precisely why differentiated instruction has emerged. “[...] a differentiated classroom provides different avenues to acquiring content, to processing or making sense of ideas, and to developing products so that each student can learn effectively.” (Tomlinson, 2001, p. 1).

Web 2.0 tools, in this regard, enable students to choose content according to their interests and, as a result, learn while having fun. There are many Web 2.0 tools in this field, and each of them helps to improve different language skills. Çıldır and Koçak have shown some of them in the table (translated from Turkish to English by the author) (2022, p. 57):

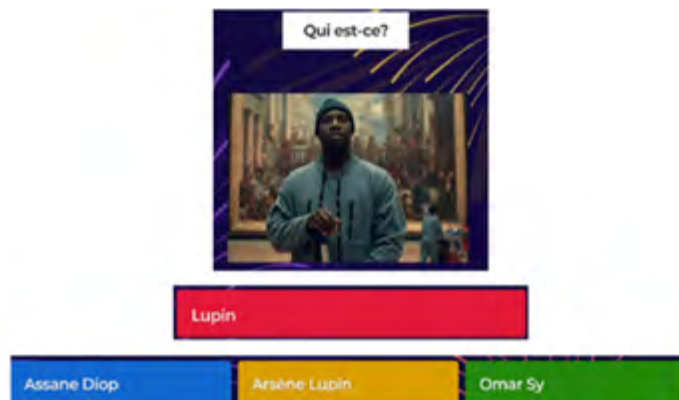
#### Web 2.0 Tools for foreign language learning and supported language skills

|              |                                       |
|--------------|---------------------------------------|
| Kahoot!      | Listening, reading, writing           |
| LearningApps | Listening, reading, writing           |
| Voki         | Listening, speaking, writing          |
| Padlet       | Listening, reading, writing, speaking |

For example, a quiz related to the Lupin series was created by the author using Kahoot! application, which is one of the Web 2.0 tools that can be used with students in the foreign language classroom.

As a first question (Figure 3), an open-ended question was asked, and the student was expected to write the answer. While the answer could be “Lupin,” alternative correct

answers were also accepted (Assane Diop, Arsène Lupin, Omar Sy). Similarly, true-fal



**Figure 3:** Kahoot! Question 1 About Lupin Series

se questions are also prepared, asking about what Lupin is doing for a living: (Q2) “Il est agent de police (He is a police officer)” (false); (Q3) “Il est voleur (He is a thief)” (true).



**Figure 4:** Kahoot! Question 4 About Lupin Series

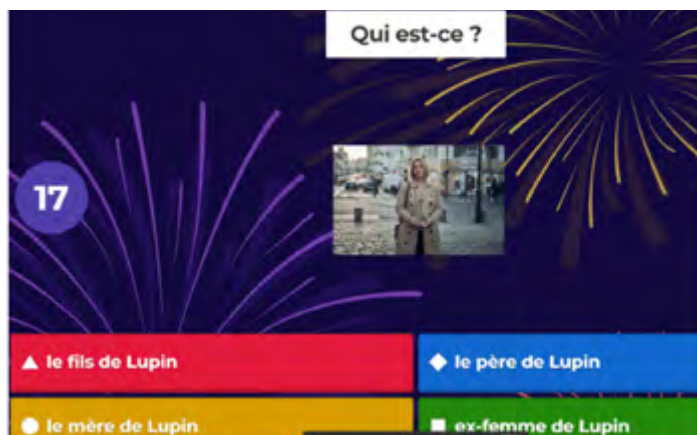
As the 4th question is given above, a Lupin series cover is provided, and students are asked to write words to describe Lupin. This exercise is crucial for vocabulary teaching and can be supported with other vocabulary-teaching activities. After this question, Kahoot! will present a word cloud from the words students have written:





**Figure 5:** Word Cloud About Lupin Series

Afterwards, with multiple-choice questions like the one below, students can be asked, “Who is this?” while placing photos of Lupin’s ex-wife (question 5) and his son (question 6). With these exercises, students can reinforce how to express family bonds and relationships in a foreign language. It can be said that the following exercise enhances students’ vocabulary skills in this regard.



**Figure 6:** Kahoot! Question 5 About Lupin Series

It can be noted that the 7th question is prepared for students who have a slightly more advanced level in French and can be beneficial for enhancing vocabulary knowledge, especially regarding pronominal verbs in French.



**Figure 7:** Kahoot! Question 7 About Lupin Series

For advanced-level students, a segment from the audio recording of the first episode of the Lupin series, related to an auction, can be provided to improve both their vocabulary knowledge and listening skills. The following question can be suggested (Answer: la vente aux enchères) (eng. auction):



**Figure 8:** Kahoot! Question 8 About Lupin Series

Additionally, the same audio recording mentioned above can be played for students, and other questions can be asked as well. Thus, not only will students be encouraged to learn new words in a foreign language, but also, since they will watch the series and do the exercise, a listening comprehension activity will be conducted in a foreign language:

“During the auction, what valuable item was being sold?”

- a) A rare painting
- b) A precious diamond necklace
- c) An ancient manuscript.”

It should be noted that the Kahoot! quiz created by the author about the Lupin series helps improve reading, listening, and, to some extent, writing skills, especially with some questions (Q4, Q7, Q8) designed to support vocabulary teaching. Depending on the language level, students’ interests in the classroom, and educational objectives, the teacher can prepare various types of questions. An interactive learning environment can be created in the classroom where students can individually (or in groups) respond to these questions from their mobile phones. In this environment, it can be said that students will learn and enjoy at the same time, leading to an increase in their motivation.

For students with advanced language proficiency, such as those at the C1 level, a reportage related to the Lupin series, which can be found at the link below, can be shown. Subsequently, they can be asked to engage in a discussion about it. Students who watch the interview in the video are expected to analyze the statements and arguments of the speakers, and, for instance, identify who employs a more provocative style of discourse and who uses a more assertive one. Additionally, students can examine who uses “I” the most and who uses “you” more among the speakers, and as a result, a certain degree of discourse analysis can be conducted. (Resource: <https://www.youtube.com/watch?v=0BhHZdGF9zY>)

### Plan Cœur (The Hook Up Plan)

“Plan Cœur” also known as “The Hook Up Plan” in English, is a French romantic comedy television series that premiered on December 7, 2018, on Netflix. “Plan Cœur” is an example of the romantic comedy genre that aims to entertain audiences with its blend of humor, romance, and relatable relationship dynamics.

“Plan Cœur” explores the story of Elsa, a young woman still struggling to move on from a breakup with her ex-boyfriend, Max. To help her move on, Elsa’s friends secretly hire a male escort named Jules to pretend to be

her new boyfriend. The series explores this arrangement’s comedic and emotional consequences as Jules becomes entangled in Elsa’s life, friendships, and romantic aspirations. Over time, the lines between the original plan and real feelings become increasingly blurred, leading to various romantic and comedic situations.

The chemistry between the main characters and the picturesque Parisian setting were often highlighted as strengths of the series. The show’s success led to multiple seasons. The three seasons of “Plan Cœur” are available on Netflix, with the third season being released in September 2020.

As shown with the “Lupin” TV series above, many exercises can be conducted in French language classes using the “Plan Cœur” series. For instance, the beginning of the first episode of the series can be taken and used as an introduction to the class. In this case, some exercises can be done as an introduction for the class and some other vocabulary exercises like the following can be conducted with the students:

*Exercise 1: Introduction for the class (in French « Étape d’anticipation pour le cours »)*

*Take a look at the photo below which is taken from the series ‘The Hook Up Plan’ How many people are there, what might they be talking about, what is written on the whiteboard, and what are your thoughts on this? Discuss.*



**Figure 9:** Photo of the Series ‘The Hook Up Plan’

### Exercise 2: Vocabulary Matching

Match the following French words with their correct English translations and then choose the appropriate word to complete the following sentences (in ex.3).

**Table 3: Vocabulary Matching Exercise**

| French                         | English      |
|--------------------------------|--------------|
| 1- Le premier/La première      | a) Student   |
| 2- Le commencement             | b) Teacher   |
| 3- L'étudiant / L'étudiante    | c) First     |
| 4- La classe                   | d) Beginning |
| 5- L'enseignant /L'enseignante | e) Class     |

### Exercise 3: Fill in the Blanks

- \_\_\_\_\_ de la série est excitant (**Le commencement**).
- \_\_\_\_\_ aiment regarder des séries télévisées (**Les étudiants**).
- \_\_\_\_\_ explique bien la grammaire (**L'enseignant**).
- \_\_\_\_\_ épisode est captivant (**Le premier**).
- \_\_\_\_\_ est très sale et certains appareils ne fonctionnent pas (**La classe**).

### Exercise 4: Inference

Write the meanings of the following French words in English based on the text provided. What is the difference between *le premier* et *la première*? Are there any synonyms for the following words that you know:

**Le commencement** de la journée scolaire est un moment important. **Les étudiants** se rassemblent dans la cour de l'école, impatients de commencer leur journée d'apprentissage. **L'enseignant** arrive tôt pour se préparer à **la première** classe. **Le premier** cours de la journée est la classe de français, où **les étudiants** écoutent attentivement **l'enseignant** expliquer la grammaire. **La classe** commence à 9 heures, et c'est le moment où tous **les étudiants** se concentrent sur leur travail.

### Exercise 5: Vocabulary Building and Writing Skills

Are there any synonyms, closely related words, or

antonyms that you know for the following words? Please use the synonyms 'in sentences' and use them in context.

Synonyms or closely related words: Le commencement (**le début**); L'enseignant (**le professeur/ la professeure**); l'étudiant (**l'élève**), etc.

Antonyms: Le commencement (**la fin**); le premier/la première (**le dernier/la dernière**) etc.

### Exercise 6: Vocabulary Building and Listening Skills

The video linked below can be shown entirely or a part of the video can be shown to students, and various words provided can be worked on with the French teacher in the video, Marion. The name of the video is "Learn French With The Hook Up Plan - Jeune ou jeûne ?". In this way, students not only improve their listening comprehension skills but also learn new words in French. (<https://www.youtube.com/watch?v=kH41IhRm24k>)

Some foreign language teachers recommend students who watch T.V. series or movies on Netflix use programs like "Language Reactor" (only for Google Chrome) or "Learn Language with Netflix". With these programs, students can add subtitles in two languages to the series he/she is watching: one in the student's native language (for example, Turkish) and the other in the target language (for example, French, German, or English) (figure 10). Students who can not use these programs or extensions can watch the same series first in their native language and then watch it again with subtitles in the target language. Additionally, thanks to this program, students can click on an unfamiliar word in the target language to instantly access its meaning (figure 10).



**Figure 10:** Language Reactor Extension for Netflix

Understanding the significance of a word goes beyond its definition; comprehending its contextual usage is equally crucial (Çıldır & Çobanoğulları, 2023, p. 74). Through the Netflix series and the Language Reactor extension, students can improve their vocabulary and also observe how words are used in context. Thus, the foreign language learning process becomes more enduring.

Future studies can investigate the relationship between watching Netflix series and the language learning outcomes of students. In this regard, it is hoped that the present study will provide valuable insights for further research.

## CONCLUSION

In contemporary French language education, the role of French Netflix series as authentic learning materials has become undeniably significant. Watching series/movies not only provides learners with natural and everyday language examples but also offers cultural transmission. Therefore, foreign language teachers and learners can use the Netflix series as an effective tool in language learning, making the learning process more enjoyable by breaking the monotony.

Netflix allows users to pause and rewind any TV series at any moment, allowing them to review and understand words, phrases, or expressions they might have missed. This enables students to rewind and listen to parts they didn't comprehend, note down unfamiliar terms, and conduct research on them. Additionally, students can pause the series at specific points to repeat dialogues, which can be beneficial in practicing accent, intonation, and memorization. For advanced learners (C1-C2) preparing for exams, it's advisable to watch series by categorizing them thematically. For instance, a student interested in improving their vocabulary related to ecology could choose to watch documentaries about the environment on Netflix (ref. 'Atelier du Français' website). This thematic approach can be highly advantageous for target language enhancement.

To sum up, Netflix series can help students have an enjoyable experience while learning French by offering diversity in genres and topics. Each series provides different opportunities for improving grammar, vocabulary, foreign language skills, and cultural knowledge in the target language. In the current study, it has been demonstrated with various exercises and examples how two different French Netflix series can be used as a tool -or teaching material- in classes where French is taught as a foreign language.

## REFERENCES

- Aydın, B. (2019). Enseignement du FLE: les documents visuels utilisés dans l'étape d'anticipation et leurs représentations. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (41), 227-244. <https://doi.org/10.21497/sefad.586616>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (29. Baskı). Pegem Yayınevi.
- Conseil de l'Europe. (2001). *Cadre européen commun de références pour les langues: Apprendre, enseigner et évaluer*. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/16802fc3a8>.
- Cornaire, C. (1998). *La compréhension orale*. CLE International.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design. Choosing among five approaches*. Sage.
- Cuq, J.-P. (2003). *Dictionnaire de didactique du français. Langue étrangère et seconde*. CLE International.
- Çıldır, M. & Çobanoğulları, F. (2023). Improving vocabulary with Web 2.0 Tools in foreign language teaching, *International Research in Social, Human and Administrative Sciences XVI*, (Ed.) E. Terzioğlu, 69-83, Eğitim Yayın Evi.
- Çıldır, M. & Koçak, M. (2022). Web 2.0 araçlarının ikinci yabancı dil almanca dersinde kullanılmasına yönelik öğrenci görüşleri, *Alman Dili ve Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 52-88. <https://doi.org/10.55143/alkad.1033123>
- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis. A user-friendly guide for social scientists*. Routledge.
- Leblanc, M. (1907). *Arsène Lupin Gentleman-Cambrioleur*. [http://www.crdp-strasbourg.fr/je\\_lis\\_libre/livres/Leblanc\\_ArseneLupinGentlemanCambrioleur.pdf](http://www.crdp-strasbourg.fr/je_lis_libre/livres/Leblanc_ArseneLupinGentlemanCambrioleur.pdf)
- Lee, J. H., Ahn, Joung J. & Lee, H. (2022). The role of motivation and vocabulary learning strategies in L2 vocabulary knowledge: A structural equation modeling analysis. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 12(3), 435-458. <http://dx.doi.org/10.14746/ssllt.2022.12.3.5>
- Marochian, M. I. (2023). Films et séries, des outils à valoriser dans le processus enseignement apprentissage en classe de FLE, *Revista Lengua y Cultura*, 4(8), 72-80. <https://repository.uaeh.edu.mx/revistas/index.php/lc/article/view/10527>
- Miles, M. B., Huberman, A. M. & Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis. A methods sourcebook*. 3rd Edition. Sage.
- O'Neill, G. & Padden, L. (2022). Diversifying assessment methods: Barriers, benefits and enablers, *Innovations in Education and Teaching International*, 59(4), 398-409, <https://doi.org/10.1080/14703297.2021.1880462>
- Rapley, T. (2007). *Doing conversation, discourse and document analysis*. Sage.
- Shahril, N. F. & Abdullah, N. E. (2022). University students' perceptions on Netflix and subtitles for English as a second language learning. *Journal of Creative Practices in Language Learning and Teaching (CPLT)*, 10(2), 67-79. <https://cplt.uitm.edu.my/v1/images/v10n2/Article6.pdf>
- Tomlinson, C. A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms*. 2nd edition. Association for Supervision and Curriculum Development.
- Türkmen, B. (2020). Utilising digital media as a second language (L2) support: A case study on Netflix with translation applications. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 18(4), 459-470. <https://doi.org/10.7906/indcs.18.4.6>

## ONLINE REFERENCES

- Atelier du français <https://www.youtube.com/watch?v=JZaJ9Sdt0oE>
- <https://bibliothequenumerique.tv5monde.com/auteur/38/Maurice-Leblanc>
- <https://bibliothequenumerique.tv5monde.com/livre/88/Arsene-Lupin-gentleman-cambrioleur>
- <https://www.elionline.com/francais-fle/2351-arsene-lupin-gentleman-cambrioleur/?rc=eyJpZGMiOlsiNDgyIl19>
- <https://www.youtube.com/watch?v=kH41IhRm24k>
- <https://www.youtube.com/watch?v=0BhHZdGF9zY>

**ÖRNEK OLAY: STARBUCKS'TAKİ AKADEMİSYEN**  
CASE STUDY: ACADEMICIAN AT STARBUCKS

Gülsüm HEKİMOĞLU

41

# ÖRNEK OLAY: STARBUCKS'TAKİ AKADEMİSYEN

## CASE STUDY: ACADEMICIAN AT STARBUCKS

Gülsüm HEKİMOĞLU<sup>1</sup>

### Keywords:

Gösterişçi Tüketim,  
Yemek Sosyolojisi,  
Starbucks,  
Akademisyen.

### Anahtar Kelimeler:

Showoff Consumption,  
Sociology of Food,  
Starbucks,  
Academician

<sup>1</sup>Doç. Dr. Batman Üniversitesi,  
Sağlık Hizmetleri MYO, gulsum.  
hekimoglu@batman.edu.tr,  
ORCID: 0000-0003-1372-1088.

Alıntılanmak için/Cite as:  
Hekimoğlu G., (2024). Örnek  
Olay: Starbucks'taki Akademisyen,  
Çukurova Üniversitesi Sosyal  
Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2),  
223-238.

### ÖZ

Bu makalede kahve içmek, yemek sosyolojisinin yapısalçı yorumları ışığında, Batman şehrindeki Starbucks'ın akademisyen müşterileri üzerinden çözümlenmiştir. Nitel yöntemle edinilen bulgular betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Lezzetli kahvesi nedeniyle tercih ettiklerini belirttikleri Starbucks, üniversite hocalarının şehirdeki 'üçüncü mekânıdır'. Onlar için Starbucks bir ölçüde Batılılığı ve modernliği anlatmaktadır. Çalışmada erişilen bulgulara göre; Starbucks, kentteki akademisyenlerin sosyal ve psikolojik gereksinimlerini karşılama fonksiyonu da görmektedir. Bununla bağdaşık olarak erişilen önemli bir diğer sonuç da, akademisyenlerin kendilerini bu mekânda ve bu mekân üzerinden ayrıştırma eğilimleri olmuştur. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu Starbucks'a bir maksat atfetme eğilimindedir. Akademisyenler Starbucks'a olan rağbeti; kültürlenmiş beğeni-eğitilmemiş beğeni dikotomisiyle kategorize etmektedir. Çalışmanın eriştiği önemli bir diğer bulgu da, Starbucks'ın katılımcılarına uyguladığı sessiz bir dayatmanın varlığı olmuştur. Burası açıldığı ilk günlerde bir 'Batman Starbucksıdır'. Ancak zamanla mekân 'diğerlerini' elemiş ve kendi kimliğini oturtmayı başarmıştır. Akademisyenlere göre buraya gelenlerin pek çoğu aslında metayı ziyaret etmekte ve Starbucks üzerinden kimliklerini 'dekore etmeye' çalışmaktadır. Batman Starbucks'ta "alt tarafı bir kupa kahve içmek" gibi görünen davranış aslında bir dizi dayatma, denetim ve değer içeren toplumsal bir görüngüdür.

### ABSTRACT

In this study, drinking coffee is analyzed through the academic customers of Starbucks in the city of Batman, in the light of constructivist interpretation of the food sociology. The obtained qualitative findings were analyzed through descriptive analysis. Starbucks, which is preferred because of its delicious coffee, is the third place of university professors in the city. For them, Starbucks represents Westernness and modernity to some extent. According to the findings of the study; Starbucks also functions to meet the social and psychological needs of academics in the city. Another important result reached in conjunction with this was the tendency of academics to differentiate themselves through this space. Majority of interviewees tend to attribute a purpose to Starbucks. Academics categorizes the popularity of Starbucks with the dichotomy of cultured admiration- uneducated admiration. Another important finding of the study was the existence of a silent imposition that Starbucks imposed on its participants. In the first days of its opening, this place was a 'Batman Starbucks'. However, over time, the place eliminated the 'others' and managed to establish its own identity. According to academics, many of those who come here are actually visiting the commodity and trying to 'decorate' their identities through Starbucks. The behavior that seems like "just drinking a cup of coffee" at Starbucks in Batman is actually a social phenomenon that includes a series of impositions, controls and values.

## GİRİŞ

Yemeğin bilimsel olarak çalışılmasında; edebiyat, tarih, biyoloji, kültür, ekonomi, coğrafya gibi giderek büyüyen bilimsel araştırmalar önemli katkılar sunmuştur. Özellikle antropologlar (örneğin Claude Lévi-Straus, 1983) toplumların işleyişini anlamak üzere gıda odaklı çalışmalarda göze çarpmaktadır. Yapısal ve deneyimsel şekilde sosyal yaşamın önemli bir parçası olarak gıda, son dönemde sosyolojinin de ilgisini çekmeyi başarmış görünmektedir. Yemek sembolleri, kalıpları, yeme yolları; gıda yoluyla imlenen toplumsal sınıf, statü ve toplumsal cinsiyet kalıpları; gıdanın üretimi, tedariki, dağılımı, paylaşımı ve daha fazlası zengin bir yemek sosyolojisi şölenine davetiye çıkarmaktadır. Bununla beraber baskın ve birleştirici bir ‘yemek sosyolojisi kuramı’ bulunmamaktadır.

Bu makalede de çoğu insanın rutinine dönüşen ve son derece sıradan görünen kahve içme edimi, tüketim ve yemek sosyolojisi ışığında tartışılacaktır. Böylece kahve içme eyleminin yüzeyinin altındaki karmaşık kodlar çözümlenmeye çalışılacaktır. Küresel bir kahve zinciri olan Starbucks’ın Batman’da yaşayan akademisyene ne anlattığı, bu çalışmanın temel konusudur. Makalede, Starbucks’ta kahve içmenin ve bu mekânı kullanmanın farklı kodlar taşıdığı, farklı işlevleri yerine getirdiği savunulmaktadır. Bu yüzden Starbucks, Batman’daki akademisyen tüketicilerin pratikleri üzerinden tartışmaya açılacaktır.

Çalışma mekânı olarak Starbucks’ın seçilmesinin nedeni; genellenebilir sonuçlara ulaşılabilmesi olasılığıdır. Starbucks, kahve denildiğinde akla gelen ilk markalardandır. Yaklaşık 70 ülkede 20.000’den fazla şubesiyle dünyanın bir numaralı kahve mağazasıdır ve 2003’ten bu yana Türkiye’de de yaygınlaşmaktadır. Yani, kahve tüketiminin küresel çaptaki yaygın temsilcisi Starbucks’tır. Bu mekân, birçok farklı disiplinden bilimsel araştırmaların konusu olmuş ve sosyal bilimlerin de önemli ölçüde ilgisini çekmiştir. Bu sürpriz değildir. Çünkü Henri Lefebvre’nin de dikkatlere sunduğu üzere (1971, s. 197) mekânlar nesnelere fiziksel olarak var olduğu öylesine ‘yerler’ değildir. Kahve evleri gibi mekânlar gündelik hayatımızın kurucu ögesi olma potansiyeliyle maddi-

manevi yaşam stilimizi ve bilincimizi etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın akademisyenler üzerinden tasarlanmasının nedeni ise; akademisyenlerin küresel kültüre eklenme konusunda deneyim çeşitliliğine sahip olmalarıdır. Eğitimleriyle ve mesleklerinin hem öğretici hem de araştırmacı karakteriyle akademisyenler, kültürü yeniden üretmeye yatkındırlar. Şehirde oluşmaya başlayan ‘yeni yaşam tarzları’nın, akademisyenlerin Starbucks pratikleri içinde taşıdığı mesajlarla incelenmesi çalışmanın önemidir. Özellikle Batman gibi dış dünyaya açılmaya başlayan orta ölçekli bir kentte bu mekânın akademisyeni, akademisyenin de bu mekânı nasıl şekillendirdiği, sınırlandırdığı veya ürettiği sorunsal sosyoloji için önemli bir laboratuvar sunmaktadır.

David Harvey’e göre (1973) toplumsal pratikler mekânları yaratır ama bir süre sonra bu mekânlar toplumsal pratikleri belirlemeye başlar. Toplumsal süreçleri bu mekânlar etkin ve mümkün kılar; onlara imkân verir veya onları sınırlar. Dolayısıyla kahve içme rutininin popüler küresel mekânlarından olan Starbucks; bizim pratiklerimizle kurulur ama bir süre sonra gündelik pratiklerimizi belirler. Dolayısıyla makalede, Batman’daki Starbucks bu açıdan akademik ilgiyi hak eden bir konu olarak kavranmıştır. Burası var olan toplumsal yapı ve değişimle alakalı bilgilerin yanı sıra, ürettiği sosyal ilişki ve sosyal pratikler açısından da bilgi vermektedir.

## YEME ÜZERİNE SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR VE TOPLUMSAL BİR MESELE OLARAK KAHVE

Kahve, dünya pazarında (petrolden hemen sonra) en değerli ikinci emtiadır ve çoğu Güney’de yetiştirilip, Kuzey’de tüketilir (Jaffee, 2007). Ekonomik hareketliliğinden ve sosyal karakterli bir içecek olmasından dolayı (Heise, 2001, s. 31) kahve, başından beri sosyolojik bir olgudur. Geleneksel demleme, sunum ve içme stilleriyle; sosyal ilişkiler örüntüsü yaratmasıyla, mekân paylaşımlarıyla sosyolojik bir aksiyoma sahiptir. 14. Yüzyılda Etiyopya’da ortaya çıkmasının ardından, dönemin ticaret kentleri olan Mekke ve Medine’ye taşınmış ve en nihayetinde İstanbul’a getirilmiştir. Kahvenin Doğu’da keşfedilip üretilmesi ve Batı’daki kimi kültürel ve/ya dinsel baskılamalarla



sonradan benimsenmesi nedeniyle, ilk kahvehaneler Avrupa'dan önce İstanbul'da açılmıştır (Işın, 1995). Damak tadı ve keyif veren öylesine bir içecek gibi görülen kahve, Osmanlı'yı politik açıdan dahi etkilemiştir. Gündelik yaşamın vazgeçilmezi gibi görünen kahvehaneler, insanlara toplumsallaşma, bir arada olma ve kamusal alan kurma imkânı doğurmasıyla bir süre sonra aydınların toplanma yeri olmaya başlamıştır. Siyasal ve entelektüel bir ruh kazanmalarının ardından kahvehaneler, 'haşarat yuvası' damgalanmasıyla (Birsal, 1983, s. 17) yasaklanmıştır. Bu örnekten bile anlaşılabilirliği gibi; gıda ve toplumun karşılıklı tesiri ve ilişki dinamiği akademik ilgiyi hak etmektedir.

Yemek sosyolojisi de insanlığın en eski derdi olan yemek fenomenine dair ilgisinin düğümünü tam olarak buradan atmaktadır. Sosyolojinin gayesi –aslında tüm diğer bilim dalları gibi- "gizli olan şeyleri açığa çıkarmaktır" (Bourdieu, 1997, s.22). Şeylerin görüldüğü gibi olmadığını anlatmak için verdiği çabanın olduğundan daha az görünmesi sosyolojinin bahtsızlığı gibidir. Oysa toplumsal hayat yeni nebulalarla kaplanırken neler olduğunu anlamaya yardımcı olmak sosyolojik düşünceye düşer.

Yemeğin kendisi, yeme davranışı, yeme yolları, besinin üretim, dağıtım ve bölüşümü toplumsal olarak yankılanır. Semboller, soyut şeylerin somutlaşarak temsil edilmesine yarar ve yemek, deşifre edilebilecek toplumsal sembolleri karşılar. Bu semboller önemli bir temsil güçleri olarak, yaşamın anlam dizgelerini oluşturur (Turner, 1989, s. 21). Tencere yemeği ile şefin özel yemeğini yemek, yoğun zeytinyağı ya da tereyağı tüketmek, malzemeleri organik marketten ya da bakkaldan temin etmek, peynir-ekmek, soğan-ekmek ya da havyar ile şampanya tüketmek farklı şeyler söyler. Yemek ve yeme davranışı; ekonomik, ekolojik, hukuki, dini, politik, biyolojik pek çok dışsal yapının belirlediği toplumsal bir çıktıdır. Yapı yemeği zorlar. Mutfağı, damak tadını, hazzı, yeme yollarını ve davranışlarını belirler.

Bazen de bunun tersi olur, yani yemek yapıyı zorlar. Örneğin Türkiye'nin ilk vegan mahkûmu Osman Evcan'ın hapis hanesinde vegan menü talebi için açlık grevine girmesiyle başlayan etkileşim, vegan aktivistlerin kısa sürede ilgisini çekmeyi başarmıştır. Aktivistler 'Osman

Evcan için sokağa!' aksiyonuyla ulusal ve uluslararası dayanışma çağrısında bulunmuşlardır. Bu etkileşim sonucunda hapis hanelerdeki tüm vegan-vejetaryen tutsaklar için vegan-vejetaryen yemek hakkı kazanılmış ve 28 Mart 2012'de Resmi Gazete'de "Hükümlü ve Tutuklular İle Ceza İnfaz Kurumları Personelinin İaşe Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" yayınlanmıştır.

Yemek, basitçe açlık ihtiyacını karşılamanın dışında çok boyutlu ve derin bir sosyolojik görüngüdür. Yemek sosyolojisinin izdüşümünden topluma bakabilmek; genel olarak toplumsal yaşamımızda ve özel olarak da sosyoloji çalışmalarında ihmal edilen mevcut paradigmalardan sorgulanmasına yardımcı olacaktır. Gündelik yaşamda ihmal edilen ve örtülü olan toplumsal gerçeklikleri kavramamız noktasında kayda değer veriler sunacaktır. Yemek sosyolojisi, metodolojik ve teorik olarak yeterince işlenmemiş ama verimli bir sosyoloji alanıdır. Üniter bir yemek sosyolojisi teorisinden bahsedilemez. Yakın zamana dek literatüre yansıyan çalışmalar esasen daha çok tarih, kültür, antropoloji ve ekonomiden ödünç alınmıştır. Bu sebeple yemek sosyolojisi diye ayrı bir sosyoloji alt disiplini ancak 1980'lerde vücut bulabilmiştir (Murcott, 1983). Bununla birlikte, araştırmacılara yemeğin sosyolojisiyle ilgili teorik izlekler gösteren kimi çalışmalar bulunmaktadır.

Örneğin yemeğe ve yeme pratiğine uyarılma çabaları içeren işlevselci yaklaşım dâhilindeki çalışmalar, daha çok sosyal antropoloji içinde görünmektedir (Beşirli, 2017, s. 48). İşlevselci yaklaşıma göre toplumdaki her bireyin, olgunun ve grubun yerine getirmek durumunda olduğu kimi fonksiyonlar vardır. Toplumun sağlıklı ve sürekli işleyişi bu işlevlerin yerine getirilmesiyle ilgilidir. Öyle ki, insanlar bu işlevleri yerine getirmek üzere sosyalleşir. Yemek olgusu da bu kavrayışla çözümlenir. Sosyal işleyişi örnekleyen bir prototip olarak yemek, toplumsal işbirliği sağlayan önemli bir öğedir. İşlevselci yaklaşım; insan etkileşimlerinin, birlikteliklerinin, toplumsal bütünleşmenin yemek boyutunu irdeler.

Yemeğin ardındaki kültürel ve sınıfsal belirleyicilere dikkat kesilen yapısalcılar ise, yemeğin toplumsal kodlarını analiz ederler. İşlevselciler daha çok besinin kendisiyle ilgilenirken yapısalcılar mutfağı, beslenme davranışlarını,

yemek üzerindeki çatışmaları ve farklılaşmaları işlerler. Örneğin yapısalcı teorisyenlerden Levi-Strauss, yemeği sunmanın, pişirmenin ve yemenin bir dil olduğunu söyler (Lake ve Of, 2007, s. 192). Benzer biçimde Pierre Bourdieu'ya göre de yemek bir beyandır. Genel olarak Bourdieu'nun yemek sosyolojisine katkısı; yemeğin sosyal sermaye, toplumsal sınıf, kültür ve kimliği nasıl kestiğine dair verimli analizleridir. Yeme-içmenin sosyal ayrımın bir belirteci olabileceğine dikkat çeker. Damak tadının yiyeceklere maruziyetle oluştuğunu, dolayısıyla eğitimin yeme tercihlerine ve yeme davranışlarına kaçınılmaz biçimde yansıtacağını belirtir. Ona göre yemek alışkanlıkları insanların toplumsal konumlarıyla güçlü şekilde bağlıdır. Bourdieu'un en önemli eserlerinden sayılan ve 1970'ler Fransa'sının sosyal deşifrelerini içeren "Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi" isimli eserinde bunu da tartışır. Teorisyen, beğenin; sınıfla, toplumsal cinsiyete, kültürel sermayeyle, meslekle ve diğer pek çok toplumsal dinamikle ilişkisini inceler. Burada yemek beğenisini, sınıfın bedene yansımaları olarak değerlendirir. 'Allah ne verdiyse' yemekle, özgün, egzotik, nadir ve estetik yemekler yemek oldukça farklıdır. Yemeğin nasıl piştiği, malzemelerin nasıl temin edildiği, yiyeceklerin nasıl muhafaza edildiği, nasıl sunulduğu ve tüketildiği çeşitli anlam dizgeleri yaratır (Kiple & Ornelas, 2001, s. 1517). Örneğin yiyecekleri eve taşıdığımızda onları sakladığımız buzdolabının şekli ve büyüklüğü sosyoekonomik yapıyı sembolleştirir. Pahalı ve zor ulaşılan malzemelerle yapılan yemekler, sosyokültürel ve ekonomik olarak farklılıkları işaret eder (Lucy, 2003, s. 376-378). Ya da bıçağın sofrada kullanımı farklı kültürlerde farklı biçimlerde yer alır (Elias, 2002, s. 202). Bourdieu'ya göre yemek bizi imler (2015, s. 126); yemek yediğimiz mobilya, sofraya sunumu, günlük mönümüz "başkalarına yansıtmak istediğimiz veya istemediğimiz imgemizin kuşkusuz çok iyi bir göstergesini oluşturur". Yemek ona göre öylesine kişisel tercihlerin sonucu değildir. Verili sosyal yapılar ve simgesel anlamlar yemeği ve yemeyi şekillendirir. Farklı yiyecekler, farklı sosyal sınıfları yansıtabilir. Teorisyen, üst sınıfın kültürel sermayelerini sergilemenin bir yolu olarak yiyeceği kullandığını söyler (2015, s. 197).

Bu makaleyi mümkün kılan motivasyon ise daha çok yapısalcı yaklaşımın çözümlemeleriyle ilişkilidir.

Sosyolojik anlama çabalarından biri olarak karşımıza çıkan yemek sosyolojisine dair yapısalcı yorumlar, Batman'ın Starbucks deneyimindeki belirtkeleri deşifre etmeye uygun bir tutamak sunmaktadır.

Batman, kent dinamiklerinin hareketli olduğu bir şehirdir. Artan nüfusuyla, sanayileşmeyle, ekonomik büyümeyle, eğilimlerle, farklı etnik ve dini topluluklarla, iç ve dış göç hareketleriyle sürekli değişmektedir. Şehir daha çok petrolün şehri olarak imgelenmektedir. Ülkemizdeki ilk petrol yatağının 1940 yılında şehrin doğusundaki Raman dağlarında bulunmasıyla kent, son derece hızlı, çok yönlü ve oldukça plansız bir şehirleşme sürecine girmiştir. Yeni mesleklerle, eğilimlerle ve örgütlenmelerle, özellikle 2007 yılında açılan Batman Üniversitesi'yle söz konusu hızlı değişim devam etmiştir. Şehir önemli ölçüde orta sınıflaşmaya ve dış dünyayla bütünleşmeye başlamıştır. Kentte yaşayan toplumsal gruplar ve kente yeni gelen bireyler yaşadıkları şehre deneyim aktararak bu devingenliği sürekli kılmaktadır. Güneydoğu'nun Dicle bölümünde yer alan kent, bir taraftan kadim tarihiyle birlikte taşıdığı değerlerle ve ilişkilerle geleneksel karaktere sahipken; diğer taraftan da aktüel endüstriyel dünyanın ona aktardığı değerlerle, gerilimler ve fırsatlar sahasıdır.

## YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada yorumlamacı paradigmadan beslenilmiştir. Çalışmalarında nitel yöntemi kullanan araştırmacılar, insanların öznel yaşantılarına, anlatılarına, kendilerini ve başkalarını nasıl anlamlandırdıklarına dikkat kesilirler (Berg ve Lune, 2015, s.25). Deterministik eğilimlerle sosyal ilişkileri okumak, toplumsal gerçekliğin ifşasını zorlaştırır. İnsan ve ilişkileri özgüldür ve sosyal dünyada değişmez, tek bir gerçeklikten söz edilemez. Bu yüzden olaylar ve olgular kendi bağlamları içinde incelenmelidir. Kümbetoğlu'na göre (2012, s. 44) bireylerin gündelik hayatlarını, anlayışlarını, deneyimlerini, davranışlarının altında yatan dışsal yapıdaki belirleyenleri görmeye çalışan bilimsel bir çaba olarak yorumlayıcı yaklaşım, sosyal bilimler için aydınlatıcıdır.

Bu çalışmada kahvenin izinden gidilerek Batman'daki Starbucksla ilgili veri toplayıp sentezlemek, Batman'daki toplumsal değişimle ilgili ipuçlarının yakalanabilmesi

yönüyle önemsenmektedir. Bu amaç doğrultusunda derinlemesine mülakattan yararlanılmıştır. Çalışmanın evrenini, Batman’da yaşayan ve ildeki Starbucks’a giden katılımcılar oluşturmaktadır. Örneklem ise, bu mekâna düzenli olarak giden akademisyen katılımcılardır. Sosyal, fen ve sağlık bilimlerinden 9 kadın, 8 erkek, toplam 17 akademisyenle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler; araştırma görevlisi, doktor öğretim üyesi, doçent doktor ve profesör doktor unvanlarıyla farklı akademik kademelerden kartopu örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. “Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, deşifre edilecek konunun açığa çıkarılması için sorular yönlendirilir. Sorular çoğu kez açık uçludur. Bu format, konuşma süresince farklı sorularla konunun açılmasına, çeşitli konuların ortaya çıkmasına ve konu hakkında yeni fikirlere ulaşılmasına yardım eder” (Merriam, 2013, s. 88). Örneğin bu makalede görüşmecilere; Starbucks’ı neden cazip buldukları, oradaki anıları ve gözlemleri, burada kendilerini izole edip edemedikleri, burada kahvelerini içerlerken aynı zamanda akademik alanlarıyla ilgili çalışıp çalışmadıkları, meslektaşlarıyla keyiflice sosyalleşip sosyalleşmedikleri, Batman’da Starbucks’a alternatif başka bir mekanlarının olup olmadığı, Starbucks logolu bir eşyalarının olup olmadığı, oradayken sosyal medya hesaplarında yer bildiri yapıp yapmadıkları, ‘Starbucks’ın müşterisi seçkindir’ şeklindeki yargıyı nasıl değerlendirdikleri, burada kahve içmekle bir çay bahçesinde ya da herhangi bir kafede sosyalleşmek arasında ne tür farklılıklar olduğu, çay tüketiminin çok yaygın olduğu ilde Starbucks’ın başarıya ulaşip ulaşamayacağına dair görüşleri, genel olarak mutena yaşam hassasiyetlerinin olup olmadığı gibi sorular yönlendirilmiştir. Böylece katılımcının algıladığı dünyayı kendi fenomeninden anlatması önemsenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada görüşmecilere esneklik sağlanmış, özellikle kimi konularda tartışmalarına izin verildiğinden sorular tekrar düzenlenmiştir. Araştırma uygulaması üzerinde görüşmeciler söz sahibi olmuştur. Bu yolla hem görüşmeler tematik sınırı içinde tutulmuş hem de görüşmecilere anlam dünyalarını, deneyimlerini, kavrayışlarını derinlemesine anlatma imkânı sunulmuştur.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

Nitel yöntem kullanılarak, derinlemesine görüşmelerle erişilen bulgular betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. “Bu tür bir analizde hedeflenen; edinilen verileri yorumlanmış ve düzenlenmiş bir şekilde ortaya sermektir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 159). Çözümlemede katılımcılar; görüşmeci oldukları sırayla kodlanarak (örneğin ‘Katılımcı 1’i anlatmak için K1 şeklinde) verilmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler; Starbucks’ın anlamı, akademisyenlerin ayrışma eğilimi ve Batman’daki gösterişçi tüketimin Starbucks’taki naif teşhirciliği olmak üzere üç başlık altında çözümlenmiştir.

### 1. Meşru Bir Soru: Batman’daki Bir Akademisyen İçin Starbucks Ne Anlatabilir?

Batman’daki Starbucks, akademisyen katılımcılar için büyük oranda “iyi kahve” demektir. Görüşülen kişiler Starbucks’ı her şeyden önce lezzetli kahvesinden dolayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Öyle ki, görüşmecilerden birinin ifadeleriyle; “Starbucks bu konuda tekeldir (K2)” Aroması, kentteki diğer yerel kahvecilerden veya diğer kahve zincirlerinininkinden daha cazip gelmektedir. Ancak take away stili çalışmasına karşın kişiler çoğunlukla bu mekânda oturup, kahvelerini burada sosyalleşerek tüketmeyi tercih etmektedir. Katılımcılar, kahvenin dışında mekânı da tüketmektedir. Çünkü bu mekân onlar için iyi kahveden daha fazlasını anlatmaktadır.

Batman’da Starbucks; aslında kahve dışında pek çok şeydir. Katılımcılardan birinin söylediği üzere; “bazı akademisyenler için, içinde ona bağlanmalarını pekiştirecek unsurların var olduğu adı konmamış bir mabet (K3)” gibidir. Evlerinden ve üniversitedeki odalarından sonra en sık gittikleri mekân olarak Starbucks, görüşmecilerin birçoğunun ‘üçüncü mekânıdır’.

Üçüncü mekân kavramı ilk defa Ray Oldenburg (1999) tarafından yazılan “*The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Book Stores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*” isimli çalışmada ortaya serilmiştir. Kavram, daha sonra farklı pek çok disiplin tarafından verimli bir şekilde kullanılabilir olan bir model sunmuş durumdadır. Oldenburg Amerika özelinde ama güncel dünyanın birçok yerinde genellemeye

izin veren bir şekilde bir dizi gözlemlerde bulunmuş ve söz konusu kavramsallaştırmayı bu görgül saptamalara dayandırmıştır. Ona göre hızlı ve çarpık kentleşmenin olduğu yerlerde tüketim toplumunun yaşam biçimleri belirleyici olmaktadır. Bu da işbirliği, komşuluk, akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerini hırpalayarak bireyleri yalnızlığa sevk etmektedir. Olgenburg'un rekabetli ve stresli bir yaşama reçete olarak sunduğu 'üçüncü mekan' paradigması; insanlara formel yaşamın zorunluluklarından kaçma yollarını sunan, ev, iş ve okulun dışında rahatlayabildikleri, sosyalleşebildikleri bir alandır.

Batman'daki Starbucks bazı akademisyenler için Oldenburg'tan ilhamla (1999, s. 42) "evden uzaktaki ev" gibidir. Resmi olmayan ve samimi hissettiren ortamıyla akademisyenler arasında iletişimsel bir bağlam da oluşturmaktadır. Akademisyenler, burayı uğrak mekân olarak kullanan diğer meslektaşlarıyla bu mekânda tanışabilmekte, karşılaşılabilmekte ve sosyalleşebilmektedirler. Üstelik burada okul ortamında kuşandıkları resmi tutum ve davranışlardan arındıklarını ifade etmekte ve sıcak, samimi, keyif veren bir iklim yakalayabildiklerini söylemektedirler.

Pek çok görüşmeci için Starbucks'ın Fordist üretim felsefesiyle işlemesi, onlara güven ve garanti hissettirmenin ötesinde küresel kültürle eklemlenme fırsatı da sunmaktadır. Bu bulgu, çalışmanın ulaştığı önemli verilerden biridir. Amerikalı bir marka olan ve Avrupalı bir atmosfer sunan zincirleriyle Starbucks 'Batılı' bir karakterdir. Görüşmecilerin hepsi Batı kültürü hakkında –genel olarak- olumlu şeyler düşünmektedir. Görüşmecilerden ikisi Avrupa'da doğmuştur, on biri ise seyahat ya da bilimsel çalışmaları sebebiyle Avrupa ülkelerinde ve/ya Amerika Birleşik Devletleri'nde kısa ve uzun süreli bulunmuşlardır. Söz konusu görüşmeciler, Batman'a Starbucks'ın açılmasını, Batman'ın dünyaya açılması şeklinde yorumlamaktadır. Görüşmecilerin bazıları Batman'ın küçük ve henüz gelişmemiş bir kent olduğunu anlatmak üzere "Starbucks bari açılsaydı diyorduk (K16, K11, K7)", "Şimdiye dek bir Starbucks dahi yoktu (K4)" gibi ifadelerle yer vermeleri bu noktada kayda değer olmuştur. Bu durum, görüşmecilerin Starbucks ile küreselleşme ve gelişmişlik seviyesi arasında ilişki kurduklarını göstermektedir. Onlar için Starbucks bir

ölçüde Batılılığı ve modernliği anlatmaktadır. İlgili konuda yapılan benzer çalışmalarda da bu durum açığa çıkmıştır. Örneğin Thompson ve Arsel'e göre (2004, s. 637-640) Starbucks müşterilerinin çoğu, kendilerini Batılı değerlerle tanımlayan ve modernliğin niteliklerine sahip olan tüketicilerdir.

Modern ve Batılı değerlere eğilimin Starbucks'daki yankısı, mekânın dizaynında ve bu dizaynın kullanımında da kendini gösterir. Burası tam anlamıyla çalışmaya uygun şekilde tasarlanmıştır. Araştırma süresince izlenebildiği gibi; burası ders çalışmak, kitap okumak, kişisel ya da akademik eğilimlerle ilgili araştırma yapmak işleviyle de kullanılmaktadır. Mekânın içinde duran, yuvarlak ve büyükçe çalışma masası bunu pekiştirmekte ve burada iş toplantısı bile yapılabileceğini katılımcılarına sözsüz şekilde iletmektedir. Ortamın ruhu bir çalışma salonundakine ve kütüphane ortamındakine benzer imajlarla örgülenmiştir. Dünyadaki diğer örneklerinde olduğu gibi Batman'daki Starbucks da, katılımcıların hem dinlendiği, hem sosyalleştiği hem de çalıştığı melez karakterli bir alan olarak döşenmiştir. Örneğin, Bryant Simon da (2009, s. 321), Singapur'daki Starbucks'lar üzerinde yaptığı çalışmada benzer şeyleri gözlemlemiştir.

Görüşmeciler Starbucks'da buldukları süre içerisinde makale okuyup yazmayı, dizüstü bilgisayarlarıyla çalışmayı ve odaklanabilmeyi sevmekte, Starbucks'ın açılmasını bu sebeplerle kutlamaktadırlar. Öyle ki, Protestan ruhu Batman Starbucks'ının koridorlarında akademisyenlerin varlığı yoluyla yeniden dolaşmaya başlamıştır. 'Dinlenirken dahi çalışmak' şeklindeki edimleriyle akademisyenler, kapitalist sistem ilişkilerini burada yeniden üretmişlerdir. Görüşmeciler için burası; diğer akademisyen arkadaşlarla tanışma ve/ya karşılaşma, keyiflice sohbet etme ve samimi bir ortamda sosyalleşme fonksiyonu sunsa da, onlar tarafından daha çok 'görünürlüğün içinde yalıtılma' olanağıyla kullanılmaktadır. Akademisyenler burada müşterek hayatımızla ilgili ortak sorunlarımız hakkında toplumsallaşmak yerine bireysel üretimi hayatın her alanına sokarak, kahve molalarında bile iş ve emek üreten 'modern insan' olmayı tercih etmişlerdir.

Bu sınırlı metin, Batman'ın Starbucks deneyimini irdelemektedir oysa kentin kimliği, neredeyse bu

kimliğin belirlenmesinde başat olan ve içinde sürekli çay içilen kıraathanelerle içkindir. Burjuva deneyiminin haricindeki kamusal alan deneyimleriyle ilgilenen ve Batman kıraathanelerini bu aksiyomla inceleyen bir çalışmada (Hekimoğlu, 2020) bu mekânların kentin yapısı ve değişimi üzerinde oldukça etkin olduğu belirlenmiştir. İlgili kıraathaneler, uyguladığı tüm dışlama mekanizmalarına karşın kamusal alanın mikro dünyalarına kapı aralamaktadır. Çünkü burada meydana gelen ‘karşılaşmalar’ da söylemsel ve eylemsel etkileşimler yaşanmakta ve kamusal potansiyelleri açığa çıkmaktadır. Farklı aidiyetleriyle insanlar; biraradalıklarıyla, dayanışmalarıyla, dinlemeleriyle, eylemeleriyle müşterek hayata dair kamusal bir ruh yaratmaktadır. Starbucks’daki durum ise kamusal alanın ruhuna rahmet okutan, J. Habermas’ın kahvehanelerle ve/ya kefelere ilgili hipotezini sarsan ve ‘*Kamusal İnsanın Çöküşü*’ isimli eseriyle Richard Sennett’i hatırlatan bir bireyleşme eğilimidir.

Kahvesini alıp, masasını seçen, görünmez kapsülünün içine girip, kişisel bilgisayarını açan ve sosyal dünyaya kendini kapatan akademisyenler, bireyselleşmenin ön plana çıktığı kapitalist sistemin modern insanıdır. Hatta görüşmeciler, daha kalabalık aile ve arkadaş gruplarıyla buraya gelen kişilere tepkilidirler. Bir görüşmecinin doğrudan ifadesiyle; “Starbucks bir ölçüde ‘özel alan’ konsept sunmaktadır (K7)”. Bu yüzden burası gittikleri “diğer kafelerden, kıraathanelerden, kahvehanelerden daha sessizdir (K3, K4, K7, K11, K15, K16, K17). Oysa bu mekânlar, en nihayetinde, Osmanlı’dan bu yana sosyalleşmek ve sohbet etmek için kullanılan yerlerdir. Temel toplumsal işlevi de bu gibidir. Fakat görüşmeciler Batman halkının, kalabalık gruplar halinde buraya gidilmemesi gerektiği yönünde dolaylı mesaj veren Starbucks’ın bu iletisini anlayamadığından yakınmaktadır. Bu yüzden bir sonraki başlıkta akademisyenlerin kendilerini bu mekânda ve bu mekân üzerinden ayırıştırma eğilimleri çözümlenecektir.

## 2. Ayrım: Starbucks’da Bir Akademisyen

Görüşmecilerden Starbucks’ı birkaç kelime ile tanımlamaları istendiğinde “kalburüstü” (K2, K14, K9); “seçkin” (K5, K7, K8, K13, K16) ve “ciddi” (K17, K1) gibi sözcükleri seçmişlerdir. Görüşmecilerin istisnasız

hepsi mutena yaşam kaygıları olan kimselerdir. Büyük oranda kent soylu olan görüşmeciler; yaşadıkları kentin nezh mahallerinde oturmak, iyi bir tatil yapmak, protein ağırlıklı ve kaliteli beslenmek, şık ve marka giyinmek, sanat etkinliklerini takip etmek gibi hassasiyetlere sahiptir. Starbucks’a eğilimleri de bunun bir yansımasıdır.

Bu çalışmanın ulaştığı en önemli bulgulardan birisi; görüşmecilerin önemli bir kısmının kalabalık arkadaş ortamıyla ya da aile üyeleriyle buraya gelen yerel halktan rahatsız olmaları ve gruplar halinde buraya gelen kişileri yadsımaları gerçeğidir. Örneğin Amerika’da yaklaşık bir yıl yaşamış ve bu akademik yılbaşında tekrar Batman’a dönmüş olan bir akademisyen buradaki Starbucks’ta güçlük çektiğini ve Amerika’daki Starbucks kafelerin konforunu aradığını şu ifadeleriyle anlatmıştır:

*Lütfen şöyle düşünmeyin; bir Amerika’ya gitti geldi hemen Amerika özentisi oldu... Size şu kadarını söyleyeyim biz oradaki Starbucks’a ilk girdiğimizde eşimle birbirimize baktık, bir oraya bak bir buraya bak dedik. Biraz kötü bir eleştiri gibi geliyor ama durum bu. Orada hemen hemen herkesin önünde bilgisayar vardı ve bir yandan kahve içiyorlardı. Oldukça sessizdi. İnsanlar sürekli çalışıyor veya bir şeyler okuyordu. Oysa buraya herkes geliyor. (K7)*

Starbucks kafeler akademisyen görüşmeciler tarafından; kahvelerini alıp, sakın bir ortamda bilgisayarlarını kullanabilecekleri ve bir şeyler okuyabilecekleri mekânlar olarak kavranmaktadır. Bu sebeple görüşmeci akademisyenlerimizin çoğunluğunca buradaki yerel halk –en iyimser ifadeyle- dikkat çekmektedir. Görüşmecilerin hatırı sayılır bir çoğunluğu tam da bu sebeple buraya hafta içi gitmeye özen gösterdiğini ifade etmişlerdir: “Ben o hatayı bir defa yaptım. Bir daha hafta sonu asla gitmem. Baristaların sürekli anonslarından ve yaygaracı insanların fazlalığından kendi masamdakilere odaklanamadım ve burada geçirdiğim vakitten hiç hazzetmedim”. (K5)

Anlaşılabileceği gibi görüşmecilerin büyük çoğunluğu buranın eğlence, sohbet ve vakit geçirme işlevlerini unutarak Starbucks’a bir maksat atfetme eğilimindedir. Üstelik buraya samimi bir şekilde sosyalleşmek için gelen diğer katılımcıları da yadırgamaktadır.

Bu çalışmanın eriştiği en önemli bir diğer bulgu ise,

Batman'daki Starbucks'ın katılımcılara uyguladığı sessiz bir dayatmanın varlığı olmuştur. Görüşmecilerin bir kısmı özellikle yerel halktan katılımcıların bu dayatmayı hissettiğini düşünmektedir. Cümlede seçilen 'dayatma' kelimesi subjektif, iddialı ya da aceleci gelebilir. Ancak Batmanlı olan ve Batman'da yaşayan bir akademisyen görüşmecinin aktardıkları, durumu açık bir şekilde betimleyebilmektedir:

*Batman'da daha önce böyle bir yer yoktu. İlk gidenler burayı zaten bilen ve özlemle bekleyen kişiler oldu. Daha sonra diğer şehirlerde hiç gitmemiş, burayı daha önce hiç görmemiş meraklı insanlar da gelmeye başladı. Onlar buradaki sessiz kurallara ayak uydurmaya başladılar. Gürültü azaldı. İnsanlar sıraya girmeyi öğrendi. Diğerlerine mesafeli ama saygılı davranmayı öğrendiler. İlk bir 'Batman Starbucks'ı' gibiydi ama bugün biraz daha kendi kimliğini oturtmayı başardı. Starbucks onları kendine uyarladı. İlk günler sıradan bir Batman kafesi olan yer bugün küresel kimliğiyle denk düştü. Çünkü mekân diğerlerini eledi. (K3)*

Söz konusu dayatma ve eleme etkisi buna mukabil olarak bir ayrıştırmayı da beraberinde getirmektedir. Batman'da Starbucks, Batman'da yaşayan üniversite hocalarının kendilerini ayrıştırdıkları bir mekân olarak tercih edilmekte gibidir. Çünkü burada geçerli algılar ve kalıplarla donanmış, kimi yatkınlıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce; Starbucks'larda bireyselleşmiş yaşam tarzı hegemonik bir proje olarak kahve içme ediminin yerel tezahürleri içine sokulmaktadır. Kentte yaşayan üniversite hocaları da bu projeye eşgüdüm halinde kalarak kahve içme geleneğinin içinde yer alan bu sessiz dayatmaya eşlik etmektedir. Bu çıktı, Bourdieu'nun çözümlemesiyle bağdaşmıştır. Ona göre (2015a, s.196) "eğitimsel dereceler, diplomalar, kurumsal hiyerarşiler yeniden üretme eğiliminde oldukları toplumsal hiyerarşilerle mutlak bir ittifak halindedir".

Thompson ve Arsel (2004, s. 632) Starbucks'ın hedef kitlesinin sosyo-ekonomik olarak orta veya üst-orta sınıf olduğuna belirterek kendi araştırmalarında da Starbucks müşterilerinin kırsal kesimden de gelse hemen hemen bütününün üniversite mezunu olduğuna dikkat çeker. Benzer şekilde; Starbucks'ta kahve içmenin Batman'daki bir üniversite hocası için aynı zamanda bir kültürel faaliyet

olduğu ve sınıfsal bir karakter taşıdığı söylenebilir. Görüşmecilerin hepsi bu mekânda yer alan sembollerin ve terimlerin anlamını bilmekte; sipariş verirken bu özel kelimeleri seçmektedir. Her biri Starbucks'un kendi içinde inşa ettiği kültür öğelerini taşımakta ve söz konusu kültürün kalıpları tek biçimlilik göstermekte; bu da onları benzer bir kültürel sermaye etrafında birleştirmektedir. Görüşmeciler Starbucks'ta mekânsal ilişkiler oluşturma çabalarıyla da dikkat çekmekte ve böylece kendi kültürel kimliklerini yeniden kurgulamaktadırlar. Bu bakımdan Starbucks, kentte yaşayan akademisyenlerin kentle ilgili sosyal, kültürel ve psikolojik gereksinimlerini karşılamak işlevi de görmektedir.

Bourdieu, sınıf ve kültür çalışmalarının kesişiminde bulunan ve sosyolojinin en önemli klasiklerinden biri sayılan (bu çalışmada daha önce de anılmış olan) eserinde, farklı sınıfların kültürel tüketimleri ile kültürel beğenileri arasındaki ayrışmayı tartışır. Burada diploma kültürel sermayeyi garantileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (2015b, s. 128). Bu araştırmada da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Akademisyenler Starbucks'ta eğitilmiş insanlar görmek istediklerini ifade ederlerken; biraz da bu güvencenin garantörlüğünü ve aşinalığını istemektedir. Batmanlı yerel halktan Starbucks tüketicileri, görüşmeciler tarafından bu kıstasla değerlendirilmektedir. Görüşmeciler bir insanın sadece o içeceğe para verebilir durumda olduğu için Starbucks'a gelmesi durumunu (en iyimser ifadeyle) yadırgamaktadırlar. Bu türden tüketiciler görüşmeciler tarafından; hem eğitim hem de miras alınmış kültürel sermayeden mahrum olarak algılanıyor gibidir. Çünkü çalışma kapsamında görüşmeci olan üniversite hocaları bu popüler beğeniye yerel halkın rağbetini anlatırken 'curcuna'(K3), 'özenti'(K7), 'gösterişçi'(K12), 'yaygaracı'(K16) vs... gibi ifadelerle yer vermişlerdir. Bu, üniversite hocalarının "avam" ve "bol kepçe lokanta"lara bilinçli biçimde karşı durduklarını ortaya seren Bourdieu'nun adı geçen çalışmasıyla (2015b, s. 128) örtüşür nitelikte bir sonuçtur.

Yerel halkın Starbucks'ın sergilenme değerini kullanması ve onu bir 'gösteren' olarak seçmesi; görüşme dâhilindeki akademisyenlerin ilgisini çekmiştir. Görüşmeciler bu duruma (yine Bourdieu'dan ilhamla (2015b, s. 55)) kültürlenmiş beğeni-eğitilmemiş beğeni dikotomisiyle

yaklaşmaktadır. Aşağıdaki çözümleme ulaşılan bu bulguyla ilgilidir.

### 3. Batman'daki Gösterişçi Tüketimin Starbucks'taki Naif Teshirciliği

Biyolojik ve zaruri ihtiyaçların dışında psikolojik gereksinimleri de karşılama işlevi olan gösterişçi tüketim; başkalarını etkilemek, ekonomik gücü kanıtlamak, toplumsal statüyü vurgulamak ve itibar kazanmak gibi itkilerle gerçekleşen bir tüketim anlayışıdır (Becan ve Eaghanioskou, 2019, s. 86). Bu olgunun sosyolojinin perspektifinden ele alınıp bilimsel açıdan verimli şekilde incelenmesi Veblen tarafından gerçekleştirilmiştir. Adı geçen teorisyen, *Aylak Sınıfı Teorisi* (The Theory of The Leisure Class) isimli eserinde gösteriş ereğiyle yapılan tüketime dikkat kesilmiştir. Dolayısıyla gösterişçi tüketimi üst toplumsal sınıfa öykünen diğer sınıflar tarafından gösteriş maksadıyla yapılan alışverişler olarak tanımlamıştır (Veblen, 1995). Her ne kadar teorisyen adı geçen eserinde 1800'lerin sonunda Amerika'daki kültürel ilişkileri ve olağan yaşamı deşifre etmiş olsa da bugünün dünyasında ve bu makalede Veblen'in fikirlerini tekrar referans göstermek önemli olacaktır. Zira inovatif gelişmeler ve sonu gelmez teknolojik buluşlar sayesinde tüm dünya küresel bir pazara dönüşmüş durumdadır. Bu pazarda artık tüketiciler ürünün kendisinden ziyade toplumsal anlamıyla, metaforuyla, imajıyla ilgilenmektedir. Çünkü geç kapitalist ülkelerin insanları ürettiklerinden tükettikleri ve sahip oldukları metaller üzerinden kimliklerini imler. Starbucks, biraz da bu kontekste işlenmelidir. Çünkü Nixon'un da dikkatlere sunduğu gibi (2003, s. 328) Starbucks, belirli bir tüketici kitlesini hedefleyerek, tüketicilerini bu imaj çerçevesinde konumlandırmaktadır.

Batman'daki kimi tüketiciler için Starbucks kahvesi, karşılanabilir bir lüks olarak imgelenmektedir. Burada kahve, kahve dışında pek çok şeyi ihtiva eder ve kaçınılmaz biçimde gösterişçi tüketime dair bir metadır. Bu durum, çalışma kapsamındaki çözümlemelerde ilk göze çarpan bulgulardan biri olmuştur. Örneğin çalışma sırasındaki görgül saptamalar bunu kuşku götürmeyecek şekilde ortaya sermiştir. Bu mekânda vakit geçiren tüketiciler ellerindeki, masalarındaki ya da etraflarındaki

herhangi bir Starbucks itemi ile fotoğraflar çekirtmekte, görüntülü sohbetler gerçekleştirmekte ve mekânın dışında dahi olsalar kendilerini kadraja sığdırarak özçekim yapmaktadırlar. Böylece mekânı ya da kahveyi tüketenler bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde Starbucks'ın reklamını yapmakta ve markanın Batman'daki hareketli reklam ikonlarına dönüşmektedirler.

Çalışma dâhilindeki akademisyen görüşmecilerin hemen hepsi –bir biçimde- Batman'ın gösterişçi tüketiminden konu açmışlardır. Batman onlar için tüketim ideolojisinin en başarılı olduğu şehirlerden birisidir. Örneğin Avrupa'da doğmuş ve uzun yıllar farklı Avrupa şehirlerinde yaşayan bir akademisyen eskiden böyle olmadığını; ancak Batman'da yaşamaya başladıktan sonra kendisinin de sürekli telkin edilen bu tüketim ideolojisinden etkilendiğini dile getirmiştir: “Yani şöyle söyleyeyim; Batman gibi bir yerde yaşıyorsanız ve (gülerek) benim olduğu gibi Batmanlı bir eşiniz varsa marka ve lüks şeyleriniz olmak zorunda.” (K6)

Görüşmecilerimizin birçoğu için Batmanlılar, dışa vurmak için satın almaktadırlar. Batman'a yeni giren meslekler, kente göç eden profesyoneller ve kitle iletişim araçlarının yaygın tesiri; kentte yeni yaşam biçimleri oluşturmakta, boş zamanı belirlemekte, kültürel işleyiş üzerine etki ederek tüketim kalıplarına dayalı kimlik inşa süreçlerini aktive etmektedir. Buradan bakıldığında Batman'daki Starbucks, sahip olunan metallerin sergilendiği ve bir kimlik duygusunun yaratıldığı gösteri arenasıdır. Servetini gösterişçi tüketim yoluyla ifşa eden bireyler için Starbucks kentteki cazip mekânlardan biridir. Veblen bu yüzden zenginlik ve sosyal statü arasında kuvvetli bağlar kurarlar “ifşa etme” olgusunu gözden kaçırmamıştır. Ona göre harcamalarla tüketim güçlerinin reklamını yapan aylak sınıf, halkın bunu görmesinden büyük zevk duyacaktır. Çünkü sahip olunan mal ve zenginlik statü için yeterli değildir, kaçınılmaz biçimde bunu sunmak gerekir. Veblen bunu “saygınlığın parasal ölçüsü” olarak tanımlamıştır (1995, s. 64).

Batman'ın kent profilinin değişimi, üst üste açılan alışveriş merkezleriyle ve kentin tüketim skalasındaki konumuyla da gözlemlenebilmektedir. Bu makalenin laboratuvarı durumunda olan Starbucks, şehre açılan en son alışveriş

merkezinin giriş katında bulunmaktadır. Burası, içinde bulunulan alışveriş merkeziyle hemzeminde ve önünde araba park alanı bulunmaktadır. (Bu makalenin yazıldığı sırada şehirdeki bir diğer AVM'ye Starbucks'ın ikinci şubesi açılmıştır.) Aynı zamanda Batmanlı olan bir görüşmecimiz Starbucks'ın önünde araba park alanı bulunan bu açık mekânına özellikle dikkat çekmiştir:

*Batman'a gelince işler değişiyor işte! Burası çok farklı. Bu kültürün içinden geldiğim için kim hangi nedenle geliyor gayet iyi anlıyorum ben. Daha dün gittim kahve içmeye -burada herkes mekânın önüne arabasını park etmek ister- ben de arabamı uygun boşluğa park ettim. Tam arabadan inecektim ki bu alanın engelli park yeri olduğunu fark ettim ve geri çıktım. Ben çıktığım gibi lüks bir araç hemen geldi benim çıktığım yere yani engelli park alanına park etti, sonra hemen bir tane daha onun yanına... Yine lüks bir araç tabii! İnanın o küçücük alana sıkıştılar, sonra ikisi de Starbucks'a girdiler. Bir nevi pazar yerine gelmişler, kendilerini sergiliyorlar. (K9)*

Türkiye'de 80'lerden bu yana yaşanan kültürel iklimdeki dönüşümün farkında olan Nurdan Gürbilek bu durumu 'vitrin' metaforuyla işlemişti (Gürbilek, 2016). Bakılanla kurulan ilişki bir seyir ilişkisine ve gündelik hayat bir vitrine dönüşmüştü. Bir şey ancak görüldüğü kadar var olabiliyordu, sergilendiği için seyrediliyor ve sergilendiği kadar değer görüyordu. Bunda nispeten Türkiye'de yeni gelişen reklamcılığın etkisi olmuştu. Yeni tür reklamlar bir malın özelliklerini tanıtmaktan çok onunla ilgili bir imaj vadediyordu. Böylece seyirlik toplumun sınırları genişliyor; her şey, her yer bir anda vitrine dönüşüyor.

Görüşme kapsamındaki akademisyenler Batman'daki Starbucks'ın katılımcılarını bu bakıştan değerlendirmektedirler. Onlara göre şehrin bu zengin vitrininde kahve içen öteki katılımcıların pek çoğu aslında metayı ziyaret etmektedir. Bu yolla Starbucks'ta kendilerini ve bedenlerini içtikleri kahve ile 'dekore etmeye' çalışmaktadırlar. Bu dekorasyon süreci, görüşmecilerimiz için başka bir sorun olarak ele alınmaktadır. Çünkü bu mekânı, vitrinde yer almak motivasyonu kullanan diğer katılımcılar bir imajdan ibarettir ve imajlar yanıltıcıdır. Veblen'in tepki gösterdiği husus da budur (1995, s.50). Ona göre bireyler statülerini yükseltmek, muteber görünmek, onay almak için üst sosyale sınıf üyelerinin tüketim

edimlerini ve zihniyetlerini taklit etmektedirler.

Bir görüşmeci imajlara dayalı tüketim kalıpları üzerinden kimin hangi toplumsal grubun üyesi olduğunun muğlaklaşmasından dem vurmıştır:

*Batmanlı olan ve maddi durumunun iyi olmadığını bildiğim yüksek lisans öğrencimi burada gördüğüm zaman şaşırılmışım ve galiba biraz da üzülmişim. Biz bölümden birkaç arkadaşım bu öğrencimize kimi zamanlar maddi olarak yardım ediyoruz. Sırf bir şeyler sergilemesi için buraya gelmiş olması beni üzdü, çünkü onun normalde böyle bir damak tadının, alışkanlığının olmadığını biliyorum. (K8)*

*Yani Batman Starbucks'ı yapay zekâya soksak afallar. Kimin geliri hangi düzeyde hiç ayırt edemiyor insan. (K9)*

Anlaşılmaktadır ki tüketim; ekonomi-politik bir çözümlenmeden çok daha fazlasına ihtiyaç duyan bir olguya dönüşmüştür. Tüketim toplumu günümüzde bireyleri, tüketici rolünü oynamaları yönünde isteklendirmektedir. Bu rolle satın alınan ve tüketilen bir ürün ile kimlik duyguları arasında bir aracılık kurarlar. Bu yüzden Simon'a göre Starbucks başkaları tarafından okunabilecek "bir steno haline gelmiştir" (Simon, 2009, s. 7). Tüketiciler açısından Starbuck'ta kahve içmek bir role bürünmek gibidir ve bu rol profesyonel, orta sınıf ve kentli semboller ihtiva eder.

Görüşmecilerimiz için bu durum bir tür "gerçeklik yadsınması" yaşatmaktadır. Mekândaki diğer katılımcıların kendileriyle benzer sembolleri, göstergeleri bulunmaktadır; fakat kimin kendileriyle benzer 'hayat tarzına' sahip olduğu muğlaktır. Bu durum bir gerçeklik yadsınması yaşatmasının yanında öte taraftan da sistemsel bir yanılsama da yaşatmaktadır.

Bu yanılsamayı daha verimli anlayabilmek için Marcuse'den mülhem bir değerlendirme yapmakta fayda olabilir. Marcuse, 'ileri işleyim uygarlığı' olarak adlandırdığı günümüz toplumunda ayırdedebileceğimiz yanlış ve gerçek gereksinimler olduğuna dikkat çeker. Yanlış gereksinimler, bireyi baskılandırıran ve bireye yukarıdan dayatılanlardır. Kitleyle uyum için tüketme, reklamlardan öğrenilen şekilde eğlenme, başkalarının aldıklarına sahip olma gibi davranışların birçoğu yanlış gereksinimler sınıfına aittir. Bu gereksinimler toplumsal



işlevlere sahiptir. Bireyler çoğunlukla bu gereksinimlerin doyumunu bir özgürlük olarak kavrayabilirler. Oysa bu bir baskılama ve totaliter karakterde bir işlev taşır. Yanlış gereksinimlerin doyumuna odaklanan, kendisini sahip olduğu metalarda tanıyan, ruhunu otomobilinde, mutfak donatımında bulan bireyler gerçek özgürlüğü sorunsallaştırmayan bir kölelik edimi doğurur. Kaldı ki, bireylerin tüketim davranışlarındaki eşitlik algısı da gerçekçi değildir. Çünkü tüketim noktasında adil ve eşitlikçi koşul yoktur. Geniş mallar ve hizmetler türünlüğü özgür seçimi imlemez. Efendilerin yaratılan bu zenginlik içinde özgürce seçim yapabiliyor olmaları efendi ve köleleri ortadan kaldırmaz (Marcuse, 2010, s. 22-27). Bu bakımdan Starbucks'ta kahve içmek; bir özgürlük alanı ya da 'özel bir alan' sunuyor gibi görünebilir. Oysa bir kupa kahve içmek gibi görünen bu davranış bir dizi zorlama, değer ve denetim barındıran aslında kolektif bir davranıştır. Çünkü Baudrillard'ın ilgimize sunduğu gibi alışveriş merkezlerinde farklı sınıflardan bireyler gezinebilir oysa toplumsal konumu satın alma davranışı belirler. Herkesin tüketim pratiği sergileyemediği ve fırsat eşitliğinin olmadığı bu mekânlarda eşitlik iddiası bir yanılsamadır. Buralarda sunulan çeşitlilik ve zenginlik yanılsaması; sınıflar arasındaki farkları ve ekonomik hiyerarşileri yok etmediği gibi gündelik hayat içindeki iktidar kalıplarını yeniden imler.

## TARTIŞMA

Akademisyenlerin beslenme davranışlarını inceleyen sınırlı sayıda sosyolojik çalışma bulunmaktadır. Bu makaleler daha sık olarak sağlık ve beslenme dergilerinde yayımlanmış olan çalışmalardır. Söz konusu çalışmalar genelde stres yönetimi ve genel sağlık durumuna dönük incelemeleri içermektedir (Çakır, 2017; Günel, 2020; Görür, 2021; Kendirkiran ve Batur, 2022). Bununla beraber yemek sosyolojisinin perspektifinden akademisyenlerin yeme normlarını, davranışlarını inceleyen ve akademisyenlerin Starbucks kullanımını bunun üzerinden çözümleyen spesifik bir makale bulunmamaktadır. Bu çalışmanın en güçlü yanı; bu eksikliği tamamlayarak yemek sosyolojisinin alanını birkaç önemli anlamda genişletmesidir.

Bu makale akademisyenlerin kahve alışkanlıklarını yemek

sosyolojisi açısından ve dünya çapında popüler bir marka olan Starbucks zinciri üzerinden analiz etmiştir. Yemeğin ve toplumun karşılıklı etkileşimini ve tesirini düşünmek, besini sosyolojik düşündürmektir. Yemek; bireyler arasındaki, toplumlar arasındaki, birey ve toplum arasındaki ilişkileri ve eğilimleri belirleyecek kadar güçlü bir dinamiktir. Bu yüzden bu makale akademisyenlerin yemek normlarını ve alışkanlıklarını incelemeye ve beslenmenin daha geniş toplumsal tezahürlerini anlamaya çalışan yeni bilimsel çalışmalar konusunda teşvik edici olabilir.

Makalede kahve sadece kıymetli bir ticari meta ya da sıradan bir içecek olarak değerlendirilmemiştir. Toplumsal anlam, imaj ve kodlarla yüklü olan sosyal bir nesne olarak ele alınmıştır. Sosyal etkinliklerin ve molaların tanıdık içeceği olmasıyla, her toplumda farklılaşan tüketim kültürüyle, özgül mekanlarıyla kahve, akademik ilgiyi hak eden sosyolojik bir olgudur. Bu yüzden kahveyle ilgili, özellikle Starbucks'la ilgili literatürde verimli pek çok bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar; mekan, küreselleşme, tüketim gibi konulara odaklanabilmektedir.

Bu makalede de çalışma alanı olarak Starbucks'ın seçilmesi entelektüel olarak mümbit bir analiz sahası sunmuştur. Her şeyden önce popülerliği ve küre üzerinde benzer binlerce mağazasının bulunması sebebiyle genellenebilir sonuçlar elde etme olasılığı yaratmıştır.

Orta ölçekli bir kent olan Batman'daki yeni yönelimler, değişim alanları ve ekonomik potansiyel Starbucks gibi küresel markaların şehre girmesini sağlamıştır. Dolayısıyla şehir ve şehirdeki toplumsal pratikler bu mekanı yaratmıştır. Ancak zamanla bu mekan şehri, şehirdeki bireyleri, onların edim ve etkileşimlerini etkilemeye başlamıştır. Akademisyenler bu etkileşimin hem etken hem de edilgen tarafında yer almıştır.

Erişilen bulgular akademisyenlerin yeme içme alışkanlıklarını, tüketim davranışlarını, toplumsal kimliklerini ve konumlarını anlamak için önemli bir bakış açısı sunabilmiştir. Yanı sıra, Starbucks'ın kentteki bireylerin gündelik hayatına, pratiklerine ve etkileşimlerine nasıl tesir ettiği akademisyenlerin edim ve anlatıları üzerinden anlaşılır kılınmıştır. Böylece çalışmanın ulaştığı veriler, kentteki toplumsal yaşamın anlamlı kılınmasına imkan tanımıştır.

Erişilen ana bulgulardan biri; Batılı ve küresel bir mekan olarak Starbucks'ın şehirdeki üniversite hocalarının sosyal ve psikolojik gereksinimlerine yanıt vermesi olmuştur. Böyle standart münülerin ve küresel markaların şehirdeki yemek kültürünü nasıl etkileyeceği yeni bir çalışma konusu olabilir. Küresel kültüre entegre olma kabiliyetleriyle akademisyenler bu olası değişiklikte nasıl bir rol oynayacaktır? Şehirdeki geleneksel yemek kültürünün kaybolmasında bir etken mi olacaklardır yoksa farklı kültürler arasında bir köprü oluşturarak yemekle ilgili kültürel bir alışverişte teşvik edici mi olacaklardır? Starbucks gibi küresel markaların yemek sosyolojisi alanındaki çalışmalara katkıları bu şekilde genişletilebilir.

Erişilen ana bulgulardan biri de, akademisyenlerin buraya bir maksat atfetme yönelimleri olmuştur. Bu maksattan hareketle şehirdeki akademisyenler kendilerini bu mekanda ayırtırmaya meyyaldir. Starbucks'taki basit bir kahve içme eylemi akademisyen tüketicileri arasında bir grup kimliği fonksiyonu görmektedir. Bu nokta, 'Starbucks'ta kahve içmek sosyal bağları güçlendirebilir mi, yoksa mekanda uygulanan kimi dayatmalarla şehirdeki dışlama mekanizmalarını harekete mi geçirmektedir?' sorularını akla getirmektedir. İlgili sorulara cevap bulunabilmiş olması bu makalenin güçlü taraflarından biridir.

Varılan bir diğer ana bulgu da, Starbucks'ın kullanım pratiklerine akademisyenlerden yöneltilen eleştirilerdir. Şehirdeki üniversite hocalarına göre kendileri dışındaki diğer kimi katılımcılar Starbucks'ın sergilenme değerini kullanmaktadır. Burası günlük hayatta karşılanabilir bir lüks olarak tüketim gücünün sergilendiği bir arenadır. Bu makale, gösterişçi tüketim kavramını vurgularken Starbucks'taki tüketici davranışları etkileyen sosyal dinamikler üzerinde yeterince güçlü olmayan bir çıkarım sunabilmektedir. Çünkü Starbucks'ın tüketicileri arasından sadece akademisyenlerin analiz edilmesi bu çalışmanın sınırlılığıdır.

## SONUÇ

Starbucks kafenin Batman'daki akademisyen tüketiciler tarafından nasıl kullanıldığı, bu mekânın onların hayatına etkisinin ve/ya katkısının ne olduğu ve bu mekânın onların pratikleri yoluyla nasıl yeniden kurgulandığı konusuyula ilgilenen bu çalışmada kimi önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

İlgili sonuçlar; Batman'daki akademisyen tüketicisi için Starbucks'ın ne anlattığı, Batman'da Starbucks'ın kentte yaşayan akademisyenlerce kendilerini ayırtırdıkları bir mekân olarak nasıl kullanıldığı ve Batman'daki gösterişçi tüketime Starbucks'taki teşhirciliği olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir.

Starbucks, görüşmecilerimiz olan Batman'daki üniversite hocaları için her şeyden önce "iyi kahve" demektir. Araştırma kapsamındaki kişiler büyük oranda lezzetli kahvesinden dolayı Starbucks'ı tercih etmektedir. Diğer taraftan burası onlar için -Oldenburg'tan mülhem- "üçüncü bir mekândır". Akademisyenler burayı uğrak mekân olarak kullanmakta, meslektaşlarıyla bu mekânda tanışabilmekte, karşılaşabilmekte ve sosyalleşebilmektedir.

Bu makalenin akademisyenler üzerinden tasarlanmasının nedeni; akademisyenlerin küresel kültüre eklemleme konusunda deneyim çeşitliliğine sahip olmalarıdır. Nitekim üniversite hocalarının sahip olduğu bu özellik, çalışmada bir bulgu olarak yankılanmıştır. Zira Batman'daki akademisyen tüketicisi için Starbucks'ın ne anlattığı sorusu; 'standart kalite' ve 'küresel kültüre eklemleme hissi' şeklinde yanıtlar bulmuştur. Katılımcılar, Batman'a Starbucks'ın açılmasını, Batman'ın dünyaya açılması şeklinde yorumlamakta ve bu değişimi kutlamaktadır. Avrupai bir atmosfer sunan zincirleriyle Amerika doğumlu bir marka olan Starbucks sonuçta 'Batılı' bir karakterdir. Görüşmecilerin hepsi Batı kültürü hakkında -genel olarak- olumlu şeyler düşünmektedir. Onlar için Starbucks bir ölçüde Batılılığı ve modernliği anlatmaktadır. Üstelik katılımcılar gelişmişlik düzeyi ve küreselleşme arasında bağ kurmaktadır.

Çalışmada ulaşılan en dikkat çekici sonuçlardan biri de; akademisyenlerin kendilerini bu mekânda ve bu mekân üzerinden ayırtırma eğilimleri olmuştur. Her ne kadar görüşmeciler için burası; meslektaşlarıyla tanışma ve/ya karşılaşma, sohbet edip sosyalleşme fonksiyonu taşıyor olsa da, onlar tarafından daha ziyade 'yalıtım' imkânıyla kullanılmaktadır. Kentteki üniversite hocaları burada ortak yaşam hakkında ve müşterek sorunlarımız üzerinden toplumsallaşmak yerine bireyselleşmeye meyyal bir tutum sergilemektedir. Kahvesini alıp, masasına geçen ve kişisel bilgisayarını açtıktan sonra sosyal dünyaya kendini kapatan akademisyenler, kapitalist sistemin dinlenirken dahi çalışan

modern insan görüntüsünü bir kere daha yansıtmışlardır. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu Starbucks'a bir maksat atfetme eğilimindedir. Onlardan Starbucks'ı birkaç kelime ile tanımlamaları istendiğinde “kalburüstü” “seçkin” ve “ciddi” gibi sözcükleri seçmişlerdir. Bu mekâna olan popüler beğeniye yerel halkın rağbetini anlatırken ise “curcuna”, “özenti”, “gösteriş”, “yaygara” gibi ifadelerle yer vermişlerdir. Dolayısıyla buraya eğlence, sohbet ve sosyalleşmek için gelen diğer katılımcılar görüşmeciler tarafından yadırganmaktadır. Dahası, görüşmeciler daha kalabalık aile ve arkadaş gruplarıyla buraya gelen kişilere tepkilidirler ve bu sebeple hemen hemen hepsi bu mekânı hafta için kullanmaktadırlar. Bu durum, akademisyenlerin “avam” ve “bol kepçe lokanta”lara bilinçli biçimde karşı durduklarını ortaya seren Bourdieu'nun çalışmasıyla (2015b: 128) örtüşür nitelikte bir sonuçtur.

Bu çalışmanın eriştiği önemli bir diğer bulgu da, Starbucks'ın katılımcılara uyguladığı sessiz bir dayatmanın varlığı olmuştur. Görüşmecilere göre burası ilk açıldığı günlerde bir ‘Batman Starbucksıdır’. Sıradan bir Batman kafesi gibidir. Ancak zamanla mekânın ‘diğerlerini’ elemesiyle kendi kimliğini oturtmayı başarmıştır. Starbucks, katılımcılarını kendine uyarlamıştır.

Burada kimi yatkınlıklar, yerleşik söz kalıpları ve algılar bulunmaktadır. Üniversite hocaları bu mekândaki benimsenmiş tüm geçerli eğilimlere aşinadır. Starbucks'ta kahve içmek bu bakımdan Batman'daki bir akademisyen için aynı zamanda kültürel ve sınıfsal bir karakter taşır.

Akademisyenler Starbucks'a olan rağbeti; kültürlenmiş beğeni-eğitilmemiş beğeni dikotomisiyle kategorize etmektedirler. Burada eğitilmiş insanlar görmek istediklerini ifade ederlerken; yerel halktan Starbucks tüketicilerini, bu kıstasla değerlendirilmektedirler. Bir insanın sadece o içeceğe para verebilir durumda olduğu için Starbucks'a gelmesi durumunu sorunsallaştırmaktadırlar. Yerel halktan kimi katılımcıların Starbucks'ın sergilenme değerini kullanması ve onu bir ‘gösteren’ olarak seçmesi; görüşme dâhilindeki tüm akademisyenlerin ilgisini çekmiştir.

Batman, görüşmeciler için tüketim ideolojisinin en başarılı olduğu şehirlerden birisidir. Görüşmeciler sırasında hemen hepsi –bir biçimde- Batman'ın gösterişçi tüketiminden konu açmışlardır. Görüşmeci deneyimlerinden anlaşılmaktadır ki, Starbucks'ta kahve, kahve dışında

pek çok şeyi ihtiva etmektedir ve kaçınılmaz biçimde sergilenme değeri olan karşılanabilir bir lüks olarak her şeyden önce tecimsel bir metadır.

Görüşmecilerimizin birçoğu için Batmanlılar, sergilemek için satın almaktadır. Batman'daki Starbucks; ortamıyla, kahvesiyle, araba park etme alanıyla sahip olunan metaların sergilendiği bir gösteri arenasıdır. Lüks otomobillerini göstermek için engelli park alanını dahi kullanan; ellerindeki, masalarındaki ya da etraflarındaki herhangi bir Starbucks itemi ile fotoğraflar çektiren; görüntülü ve gürültülü sohbetler eden Starbucks katılımcıları, görüşmecilerimiz tarafından söz konusu teşhircilik ve tüketim kültürüne örnek olarak gösterilmiştir. Görüşme kapsamındaki akademisyenler öteki katılımcıları daha çok bu zaviyeden değerlendirmektedirler. Onlara göre buraya gelenlerin pek çoğu –kendilerinden farklı olarak- aslında metayı ziyaret etmekte ve Starbucks üzerinden kimliklerini ‘dekore etmeye’ çalışmaktadırlar.

Bu dekorasyon süreci, görüşmecilerimiz için başka bir sorun olarak görülmektedir. Sadece bu vitrinde yer almak için burayı kullananlar imajdan ibarettir ve imajlar yanıltıcıdır. Görüşmeciler için, imajlara dayalı bir tüketim sergileyen mekândaki diğer katılımcılar, kendileriyle benzer semboller ve göstergeler taşımaktadır. Oysa gerçekte kimin kendileriyle ‘benzer hayat tarzına’ sahip olduğu muğlaktır. Örneğin bir görüşmecimiz, maddi durumunun hiç iyi olmadığını bildiği ve ara sıra maddi destek verdiği yüksek lisans öğrencisini burada görmenin kendisi şaşırtıcı olduğunu dile getirmiştir.

Starbucks, kahve dışında pek çok şey ihtiva ettiği için ve burada kahve içme eyleminin yüzeyinin altında pek çok dinamik olduğu için, bu mekânda hem katılımcılar açısından hem de sistemik bir “gerçeklik yadsıması” yaşanmaktadır. Alt tarafı bir kupa kahve içmek gibi görünen bu davranış aslında bir dizi dayatma, denetim ve değer içeren toplumsal bir görüngüdür. Çalışmanın konusu olan Starbucks, Batman'daki iki Starbucks'tan birisidir ve şehrin en son alışveriş merkezindedir. Burada tüm toplumsal sınıftan insanlar gezinebilmektedir; ancak sadece bazıları tüketim pratiği sergilemektedir. Tüketim pratiklerimiz toplumsal konumumuzu belirlemektedir. Dolayısıyla buralarda seyredilen kalabalıklar, çeşitler ve zenginlik; sınıflar arasındaki farklarla, iktidar ilişkileriyle ve ekonomik hiyerarşilerle ilgili bir sanrı yaratabilmektedir.

## KAYNAKLAR

- Akarçay, E. (2014). Kâh kahvehane kâh café: küreselleşen eskişehir’de kahve tüketimi üzerine kuramsal bir giriş. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Özel Sayı: 2. 181-202. Erişim linki <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/pub/issue/7382/96649>
- Arsel Z. ve Thompson JC (2004). The starbucks brandscape and consumers (anticorporate) experiences of glocalization. *Journal of Consumer Research*, 31(3), 631-642.
- Baudrillard, J. (2004). *Tüketim toplumu*. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Becan, C. & Eaghanioskou, G. (2019). Gösterişçi tüketim aracı olarak instagramın tüketicilerin satın alma motivasyonuna etkisi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3 (2), 84 101. Erişim linki <https://dergipark.org.tr/en/pub/ejnm/issue/45008/561089?publisher=aydin>
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. H. Aydın (Çev.). Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Beşirli, H. (2017). *Yemek sosyolojisi: yiyeceklere ve mutfığa sosyolojik bir bakış*. Phoenix Yayınevi.
- Birsel, S. (1983). *Kahveler kitabı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon üzerine*. T. Ilgaz (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015a). *Bilimin toplumsal kullanımları, bilimsel alanın klinik bir sosyolojisi için*. L. Ünsaldı (Çev.). Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015b). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. Heretik Yayın.
- Çakır, Y. (2017). İş stresinin beslenme durumu, yeme davranışı, yaşam doyumu ve antropometrik ölçümler ile ilişkisi: akademisyen örneği. (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
- Elias, N. (2000). *Uygarlık süreci*. Ender Ateşmen (Çev.). İletişim Yayınları.
- Görür, N. (2021). *Koronavirüs (covid-19) pandemisinin üniversite öğrencileri ve akademisyenlerin yeme alışkanlıkları ile gıda güvenliği bilgi ve uygulamalarına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi, Muş Alparslan Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
- Göral, H. (2020). *Akademik personelin duygusal iştah durumu, yeme tutumu ve fiziksel aktivite parametrelerinin antropometrik ölçümlere etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
- Gürbilek, N. (2016). *Vitrinde yaşamak 1980’lerin kültürel iklimi*. Metis Yayınları.
- Harvey, D. (1973). *Social justice and the city*. Edward Arnold Publishers.
- Heise, U. (2001). *Kahve ve kahvehane*. Mustafa Tüzel (Çev.). Dost Yayınları.
- Hekimoğlu, G. (2020). Batman kıraathaneleri, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (43), 379-404. DOI: 10.21497/sefad.756098
- Işın, E. (1995). İstanbul’da günlük hayat. İletişim.
- Jaffee, D. (2007). *Brewing justice: fair trade coffee*, [https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/350175/yokAcikBilim\\_10137967.pdf?sequence=-1&isAllowed=y](https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/350175/yokAcikBilim_10137967.pdf?sequence=-1&isAllowed=y)
- [https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/101685/yokAcikBilim\\_10332282.pdf?sequence=-1](https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/101685/yokAcikBilim_10332282.pdf?sequence=-1)
- [https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/591976/yokAcikBilim\\_10331782.pdf?sequence=-1&isAllowed=y](https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/591976/yokAcikBilim_10331782.pdf?sequence=-1&isAllowed=y)

- sustainability, and survival*. University of California Press.
- Katz, H. S. (Ed.). (2003). *Encyclopedia of food and culture: Volume*. Scribner's Sons.
- Kendirkıran, G. & Batur, B. (2022). The Relationship Between Eating Behavior and Job Satisfaction of Academic Staff, *International Journal of Caring Sciences*, 15(2), 825.
- Keyman, E. F. ve Lorasdağı Koyuncu B. (2010). *Kentler: anadolu'nun dönüşümü, türkiye'nin geleceği*. Doğan Kitap.
- Kiple, F. K., & Ornelas, K. C. (Ed.). (2000). *The cambridge world history of food*. Volume 2. Cambridge University Press.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayıncılık.
- Lake, E. & Oh, M. (2007). *The sociology of food and eating, 21. century sociology: a reference handbook*. Clifton D. Bryant, Dennis L. Peck (Ed.). Sage Publications.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. I. Ergüden (Çev.). Sel Yayıncılık.
- Marcuse, H. (2010). *Tek boyutlu insan: ileri işleyim toplumunun ideolojisi üzerine incelemeler*. İdea Yayınevi.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. F. Koçak Canbaz ve M. Öz (Çev.). Nobel Akademi Yayınları.
- Murcott, A. (1983). *Sociology of food and eating*. Gower Press.
- Nixon, S. (2003). *Exhibiting masculinity. in: representation: cultural representations and signifying practices*. Stuart Hall (Ed.). Page: 291-336. Sage Publications.
- Oldenburg, R. (1999). *The Great good place: cafes, coffee shops, book stores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. Da Capo Press.
- Simon, B. (2009). The not-so-flat world: exploring the meaning of buying at the intersection of the global and the local at a starbucks in singapore. *Comparative American Studies*, 7 (4): 319-337.
- Turner, V. (1989). *The forest symbols*. Cornell University Press.
- Veblen, T. (1995). *Aylak Sınıf*. İ. User (Çev.). Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

**A SYSTEMATIC REVIEW OF THE STUDIES  
FOCUSING ON ATTITUDES TOWARD  
INDIVIDUALS WITH DISABILITIES IN TURKIYE**

TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK  
TUTUMLARA ODAKLANAN ÇALIŞMALARIN  
SİSTEMATİK BİR İNCELEMESİ

Merve Ebrar KARAKAYA, Saliha ARABACI, Elif EMİR ÖKSÜZ

42

# A SYSTEMATIC REVIEW OF THE STUDIES FOCUSING ON ATTITUDES TOWARD INDIVIDUALS WITH DISABILITIES IN TURKIYE

## TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARA ODAKLANAN ÇALIŞMALARIN SİSTEMATİK BİR İNCELEMESİ

### Keywords:

Attitude, Disability, Systematic literature review, Attitudes toward disability questionnaires.

### Anahtar Kelimeler:

Tutum, Engellilik, Sistemantik literatür taraması, Engellilere yönelik tutum ölçekleri.

<sup>1</sup> Arş. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, karakayamerve027@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5488-621X

<sup>2</sup> Arş. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, salih.aarabaci@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2371-0158

<sup>3</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, elifemiroksuz@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8399-1628

Alıntılanmak için/Cite as: Karakaya M. E., Arabacı S. ve Emir Öksüz E. (2024). A Systematic Review Of The Studies Focusing On Attitudes Toward Individuals With Disabilities In Türkiye. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 239-256

Merve Ebrar KARAKAYA <sup>1</sup>, Saliha ARABACI <sup>2</sup>, Elif EMİR ÖKSÜZ <sup>3</sup>

### ABSTRACT

Attitudes play a crucial role in understanding individuals' behaviors and judgments regarding disability. There have been a lot of studies conducted to assess attitudes toward disability in Türkiye. However, there is a need to examine the objectives, methods, and results of the conducted studies and suggest implications for future studies. The current paper aims to systematically review attitudes toward general disability research that was conducted using the available scales for assessing attitudes toward disabilities in general. For this aim, four attitudes toward disability scales that were developed in Türkiye or translated into Turkish were determined: Attitude Toward Disabled Persons Scale (ATDP), Attitudes Towards Disabled Persons (ATD), Attitudes towards Persons with Disabilities Inventory (APDI), and Multidimensional Attitude Scale toward Persons with Disabilities (MAS). 68 research studies using one of these scales were identified and examined on the basis of four determinants: research, sample, methods, and results. Results showed that most of the studies were descriptive and quasi-experimental and found positive attitudes towards IWDs. Even though there are contrasting findings for sociodemographic variables, having contact with IWDs and taking courses about disability might be effective in increasing positive attitudes. The limitations and implications for future studies are also discussed

### ÖZ

Tutumlar bireylerin engelliliğe yönelik davranış ve yargılarını anlamakta önemli bir rol oynarlar. Türkiye'de engelliliğe yönelik tutumları ölçmek üzere pek çok araştırma yürütülmüştür. Ancak, bu çalışmaların amaçlarını, yöntemlerini ve sonuçlarını incelemeye ve gelecekteki çalışmalar için öneriler geliştirmeye ihtiyaç vardır. Bu makale, engelliliğe yönelik tutum ölçeklerini kullanarak Türkiye'de yürütülen engelliliğe yönelik tutum araştırmalarını sistemantik olarak gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, Türkçeye çevrilmiş veya Türkiye'de geliştirilmiş dört engellilik tutumu ölçeği belirlenmiştir: Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği (YEKYTÖ), Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği (EYTÖ), Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeği (ÖYTÖ) ve Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği (EYÇBTÖ). Bu ölçeklerden birini kullanan 68 makale belirlenerek araştırma, örneklem, yöntem ve sonuç başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmaların çoğunun tanımlayıcı ve yarı deneysel olduğu ve genel anlamda engellilere yönelik olumlu tutumlar bulunduğu gözlemlenmiştir. Sosyodemografik değişkenler için karşıt bulgular olmasına rağmen, engellilerle temas etmek ve engellilikle ilgili dersler almak olumlu tutumların artırılmasında etkili olabilir. Sınırlılıklar ve gelecekteki çalışmalar için öneriler tartışılmıştır.

## INTRODUCTION

Understanding societal attitudes toward individuals with disabilities is crucial for addressing the significant disparities they face in various aspects of life, including education, employment, and social inclusion. Almost five million people in Türkiye (6.9% of the population) experience at least one form of disability (Ministry of Family and Social Services, 2022). Individuals with disabilities (IWDs) are quite disadvantaged in terms of accessing education and employment opportunities. The illiteracy rate was 23.3% for IWDs and 4.5% for non-disabled individuals. The employment rate for IWDs was 22.1%, while it was 47.5% for non-disabled people (TÜİK, 2015). In addition to the gap between disabled and non-disabled populations, the gender gap among disabled individuals was also notable. The rate of illiteracy among disabled women was 32.4%, whereas it was 10.9% among disabled men. Relatedly, only 12.5% of disabled women were employed, but the employment rate for disabled men was 35.4% (TÜİK, 2015).

Attitudes, specifically negative attitudes, are among the numerous factors that contribute to the education and employment gaps between disabled and non-disabled people (Dunn, 2019). The disparity in education and employment rates among disabled men and women strengthens the impact of attitudinal factors by comparing two disability groups that differ only by gender but are equally disadvantaged in terms of disability-related factors such as accessibility, physical environment, and available resources. The education and employment gap between disabled and non-disabled people may deceptively and solely be attributed to the aforementioned disability-related factors (e.g., Moriña, 2017). Nevertheless, none of these factors can account for the gender disparity between the two disabled groups. Despite schools, employment places, and resources being equally accessible to disabled men and women, men have higher education and employment rates than women with disabilities (TÜİK, 2015). The gender gap in education and employment statistics is also present for non-disabled individuals (TÜİK, 2022), and it is attributed to sexism, which is relevant to negative attitudes toward women (Swim & Hyers, 2009). Therefore, disability related factors such as accessibility, the physical

environment, and available resources alone cannot be sufficient to explain the gap between disabled and non-disabled individuals. Negative attitudes and ableism should definitely be considered (Glock & Kovacs, 2013; Moriña, 2017). Understanding attitudes toward IWDs is helpful to understanding not only education and employment issues but also the daily lives of this population (Nario-Redmond, 2019).

Attitudes consist of people's evaluations of an object that could be perceived as either positive or negative (Ajzen, 2001). An object may be associated with a single attitude, but it may also evoke multiple attitudes, even if they are at opposite ends of a continuum. Attitudes are not permanent constructs that exist for a person's whole life. They could be changed or transformed depending on their strength (Forgas, 2010; Visser et al., 2016). According to Ajzen (2001), as an attitude's strength grows, so does its persistence, resilience to change, and predictive power over behavior. Age plays an important role in determining the strength of an attitude. Attitude change becomes easier as one approaches middle adulthood; however, as one approaches late adulthood, their resistance to change increases (Albarracín & Shavitt, 2018). Attitudes are essential for studying prejudices, stereotypes, and discrimination (Ajzen, 2001; Plous, 2003; Stangor, 2016). Individuals' attitudes shape the direction in which they behave (Albarracín & Shavitt, 2018; Becker & Sibley, 2016).

Understanding disability entails comprehending society's attitudes toward disability (Hannon, 2007). Previous studies have found that attitudes toward IWDs vary by culture or society (Florian, 1982; Jaques et al., 1970; Westbrook et al., 1993). The culture, whether collectivist or individualist, exerts a significant influence on the formation of stereotypes, and it does so by shaping individuals' perspectives on the world and impacting the social framework in which they reside (Cuddy et al. 2009). For instance, Germans' attitudes were significantly more favorable toward individuals from different disability groups than Anglo-Australians (Westbrook et al., 1993). Comparing three countries, the US, Taiwan, and



Singapore, it was concluded that female US students held the most positive attitudes toward IWDs in the context of interpersonal relationships, while Taiwan exhibited the least favorable attitudes compared to the other two (Chen et al., 2002). Researchers stressed the importance of culture in these findings by explaining Taiwanese culture, which views disability as connected to parents' past and present sins.

Wang and colleagues (2021) performed a systematic review of 27 research articles on attitudes toward disability worldwide and reported that as people learn more about disability and/or have increased contact with disabled individuals, their attitudes become more positive. A comprehensive meta-analysis of 50 worldwide articles found that cultural elements significantly influence attitudes towards inclusive education. This indicates that attitudes are not isolated occurrences but rather shaped by the accumulated effects of socio-historical factors, which, in turn, impact both society and individuals in the formation of shared values. Hence, it is crucial to acknowledge that intervention programs demonstrated to be successful in one society or culture may not yield the same outcomes in other regions (van Steen & Wilson, 2020). It will be impossible for IWDs to blend in and receive acceptance from society as long as there are negative attitudes toward people with disabilities (Palad et al., 2016). Since the decisions, laws, policies, and services for IWDs are related to the attitudes towards them (Chen et al., 2002; van Steen & Wilson, 2020), it is important to understand these attitudes and how they can be modified in the case of Türkiye.

There are many studies in Türkiye on disability attitudes. The date of the first study using the attitudes toward IWDs scale in Türkiye goes back to 1988 (Özyürek, 1988). Since then, various scales have been adopted in Turkish or developed in Türkiye to assess people's attitudes toward disability. The scale that was preferred in the studies varied according to the context or research purpose. However, until now, there has been no study showing how often these scales were employed and how they were used in studies by examining them according to their various characteristics. Therefore, this study contributes by presenting a comprehensive review of both the most commonly used attitude scales toward IWDs and the

research using these scales. This review revolves around the question of where current research articles in Türkiye stand on the subject of scales measuring attitudes toward disabilities in general rather than specific disabilities. Only one previous review on this topic is known to the authors (İlhan-Ildız and Tezel, 2018). This paper differs from İlhan-Ildız and Tezel's review in that it is not only a systematic review but also focuses on the broader topic of disabilities as a whole rather than delving into specific disability categories.

This study aims to answer two main research questions about the studies focusing on attitudes towards IWDs in Türkiye:

- (1) What are the characteristics of the studies that were conducted using the four general disability attitude scales?
- (2) What do the results of these studies tell us about attitudes towards IWDs in Türkiye?

## METHODOLOGY

### Search Phase and Inclusion Criteria

The search for review articles is conducted in two phases. In the first phase, we searched for studies on attitudes toward IWDs. In the second phase, we searched for scales on attitudes towards disability (in general) that were not gathered during the first phase. The following criteria were applied for inclusion: 1) must measure attitudes toward IWDs; 2) must use Turkish versions of one of the determined attitude scales; 3) must be a published article or proceeding containing a study conducted in Türkiye; 4) must be written in Turkish or English; and 5) the population must be Turkish-speaking people. The selection of articles included articles from 1988, when the first attitude towards disability scale was adapted to Turkish (Özyürek, 1988), until the end of 2022. In addition, books, theses, and doctoral dissertations on attitudes toward IWDs were not included in the study.

In the first phase, articles were searched through Google Scholar with the keywords and their combinations "attitudes towards disabled/ disability, engellilik tutum, and engellilere yönelik tutum/lar", and 3880 research articles and thesis studies were obtained. A Web of Science search was conducted using the same keywords, resulting in a

total of 2295 articles. ERIC search was carried out through these keywords; 4083 results were obtained. In addition to these, citation indexes such as Scopus and SOBIAD and online research platforms like DergiPark, TR Dizin, and EBSCOhost were used ( $N = 5$ ).

Web of Science results were refined according to the language (English and Turkish) and countries/regions (Türkiye and Turkey) criteria, and the final number of selected studies was 33 (2262 excluded). ERIC search results were filtered with regard to location (Türkiye) criteria, and the outcome was 62 studies.

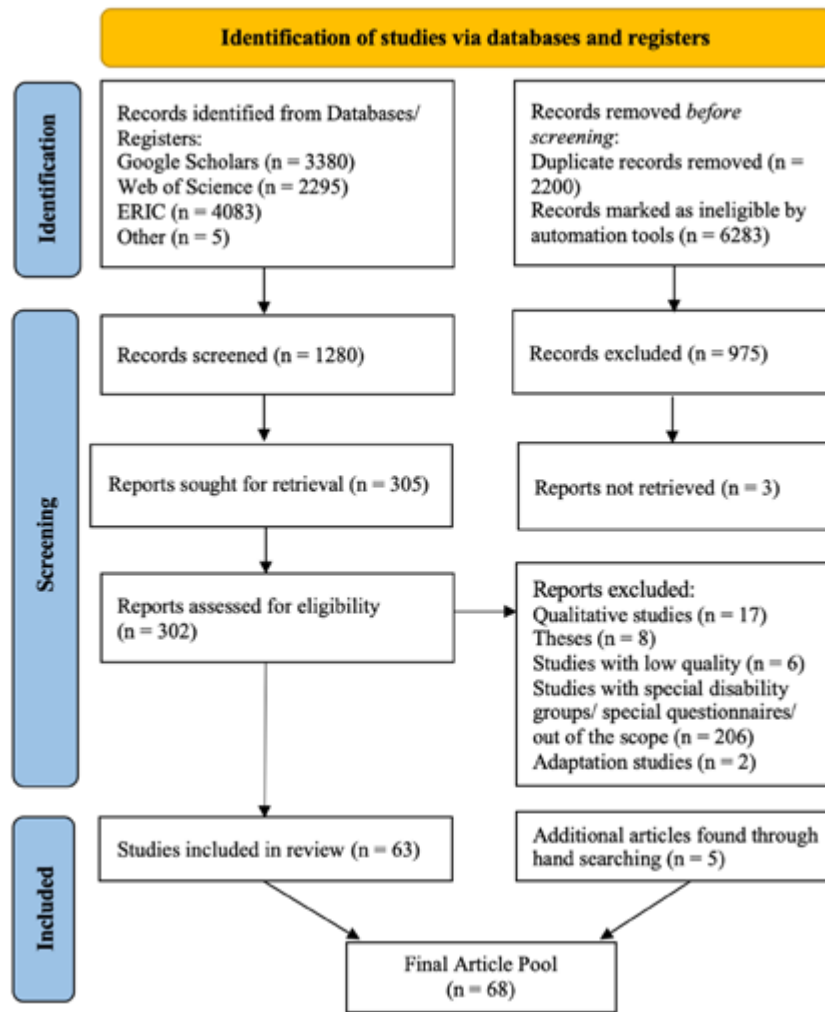
During the screening process, articles were excluded according to inclusion criteria ( $N = 975$ ). The remaining 305 studies sought retrieval, and three studies were not reachable. Studies conducted with special disabilities (including attitudes towards inclusive education and special groups such as mental retardation, deafness, visual impairments, autism, and dyslexia; special questionnaires for fields such as sports, health, and education; and irrelevant attitude research such as sexual education and assistive technologies;  $N = 206$ ); qualitative research (including commentaries, comparative and descriptive research, and reviews;  $N = 17$ ); two adaptation studies, and thesis studies ( $N = 8$ ) were excluded. Also, the low-

quality articles whose methodology and instruments were not given in detail and the conference presentations whose analyses were not completed were excluded ( $N = 6$ ), and the remaining 63 articles were retained for analysis.

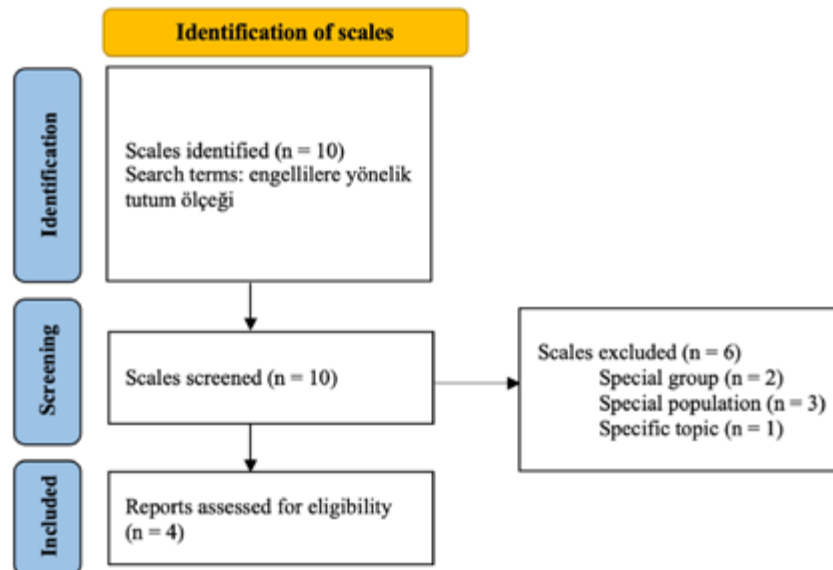
In the second phase, we looked for attitude scales measuring explicit attitudes toward IWDs that have been used in studies with the Turkish-speaking population.

A total of 10 scales were identified. Scales measuring attitudes toward a certain type of disability (e.g., mental retardation [Ergin & Bozdağ, 2021]), targeting a special respondent group (e.g., teachers [Yaralı, 2015]), and a specific topic in general (e.g., disability and physical education [Karademir et al., 2018]) were excluded. The remaining four scales are: (1) *Attitude Toward Disabled Persons Scale Form-0* (developed by Yüker et al. (1970), and Özyürek (1988) adapted it into Turkish); (2) *Attitudes Towards Disabled Persons* (Dökmen, 2000); (3) *Attitudes Towards Persons with Disabilities Inventory* (Kaner et al., 2009); and (4) *Multidimensional Attitudes toward Persons with Disabilities* (developed by Findler et al. (2007) and adapted to Turkish by Yelpaze and Türküm in 2018).

Through hand-searching, we found five more articles using one of these scales. The final number of articles used in this review was 68 (see Figure 1 for the selection of articles and Figure 2 for the selection of scales).



**Figure 1.** Article Extraction and Selection Process



**Figure 2.** Selection of the Scales and Flow Diagram

## **Characteristics of the Instruments for Assessing Attitudes toward IWDs**

### **1. Attitude Toward Disabled Persons Scale Form-0**

Yuker, Block, and Young (1970) created the scale in its initial form. Özyürek (1988) translated and adapted it into Turkish. The test-retest reliability is .76 (Özyürek, 1988). The ATDP scale gives a single score as a result of the measurement of generalized attitude. The form contains 20 items on a 6-point Likert scale, extending from “I agree very much” (+3) to “I disagree very much” (-3), deliberately omitting a neutral zero point to minimize social desirability. The items include the vision of disabled people as if they are as normal as other people on cognitive, emotional, and social levels. In order to eliminate negative scores from the summed score, 60 points were added, resulting in a final score range of zero to 120. Higher scores indicate more favorable attitudes towards IWDs.

### **2. Attitudes Towards Disabled Persons (ATD)**

The Attitudes Towards Disabled Scale is an attitude scale developed by Dökmen (2000) to measure individuals' attitudes toward IWDs. The validity and reliability studies were conducted, and Cronbach's alpha was reported as .91 and the split-half reliability as .83 by Dökmen. The ATD Scale has three sub-dimensions: “compassion (CP)” (13 items), “resource distribution (RD)” (four items), and “social value (SV)” (13 items). The Cronbach's alpha values for each subscale were found to be .80, .55, and .75, respectively. The 5-point Likert-type scale, containing 30 items, is rated on a scale from “strongly agree” (1) to “strongly disagree” (5). The scores varied between 30 and 150, with higher scores representing more positive attitudes towards IWDs.

### **3. Attitudes Towards Persons with Disabilities Inventory (APDI)**

Kaner and her colleagues (2009) created the Attitudes Towards Persons with Disabilities Inventory (APDI) under the roof of the Republic of Türkiye Prime Ministry Administration for Disabled People (ÖZİDA). Cronbach's alpha value for the scale was reported as .88. It has 43 items and six subscales: Educational Environment

- EE, Interpersonal Relationships - IR, Family Life - FL, Working Life - WL, Personal Characteristics - PP, and Competency-Independent Living - CIL, and their Cronbach's alpha values were .54, .74, .71, .61, .75, and .82. The factor loads of the items on this scale change from .37 to .78. Participants choose from “strongly disagree” (1) to “strongly agree” (5) on this 5-point Likert-type scale to indicate the extent to which they agree or disagree with each statement. The lowest and highest scores that can be achieved from all of the APDI range from 43 to 215. Obtaining high scores on the measurement tool indicates positive attitudes towards IWDs.

### **4. Multidimensional Attitudes toward Persons with Disabilities (MAS)**

For the purpose of constructing comprehensive measures of attitudes toward IWDs, Findler et al. (2007) developed the Multidimensional Attitude Scale (MAS). They classified attitudes into three dimensions: cognitive (10 items), affective (16 items), and behavioral (eight items). At the start of the assessment, participants receive a vignette depicting an encounter with a person in a wheelchair. They are then asked to respond to items based on how the individual in the scenario feels, thinks, or behaves. Although the vignette is about a wheelchair user, this scale is proposed to measure attitudes towards IWDs in general. Responses to items consist of a 5-point Likert scale changing from “not at all” (1) to “very much” (5). As opposed to other scales, higher scores represent negative attitudes toward disabled individuals on the MAS scale (note that Yelpaze and Türküm mistakenly wrote in their paper that higher numbers mean positive attitudes toward disabled individuals). The minimum score is 34, and the maximum score is 170 (Yelpaze & Türküm, 2018). The reliability score for the affect scale is .90, the cognition scale is .88, and the behavior scale is .83. Yelpaze and Türküm adapted the MAS scale to Turkish in 2018. The Turkish version has 31 items. The Cronbach's alpha value for the Turkish version of the general scale is .90; for the affect, cognition, and behavior dimensions, the Cronbach's alpha values are .88, .89, and .84 respectively (Yelpaze & Türküm, 2018).

## RESEARCH FINDINGS

In order to answer our first research question, we examined publication language and year, sample characteristics, designs, preferred statistical analyses, and psychometric properties (if presented). We presented the results based on the specific disability attitude scale. The response to the second research question relies on the findings from the studies, irrespective of the scale chosen for measuring attitudes towards disabilities.

### Attitude Toward Disabled Persons Scale (ATDP)

There are 36 research articles identified on the ATDP questionnaire. Among these research studies, 24 articles are written in Turkish, and 11 are in English. One article is the same research published in both languages, so only the first version is included in the review (Gürsel, 2006). Thirteen of the articles were published after 2020; 16 articles were published between 2014 and 2019; five articles were published in 2006–2012; and two articles were published in 1995 and 1996.

The samples used in the research mostly depended on university students ( $N = 23$ ); three studies included nurses or people working in the health industry; three studies included high school students; one study had a sample of people older than 18 years old; and one study included people according to whether they had a disabled sibling or not. As a general trend, women participated in research more than men did. The minimum sample size is 30, and the maximum is 3863 people. Moreover, in seven studies, the data was collected online; in 17 studies, the data was collected in-person; and the rest do not provide details regarding the data collection method.

The research designs used in the articles varied. There were 12 quasi-experimental studies, two experimental studies, and 19 descriptive studies. The remaining articles employed embedded design ( $N = 3$ ) and explanatory sequential design ( $N = 1$ ).

In the articles, statistical analysis was conducted with t-tests for dependent or independent samples, one-way ANOVA, regression, and chi-square analysis. One study performed ANCOVA (Gürsel, 2006). 14 studies gave the Cronbach's alpha value of the ATDP scales for their

sample. Only one study conducted factor analysis for the ATDP scale (Girli et al., 2016).

Measured variables were sociodemographics such as age, gender, family income, family size, the level of education, having a disabled relative or sibling, having a disabled friend, having an education on disability, birth order, being a parent or not, marital status, employment, social security, residential place (rural or urban), department, physical activity, and education level of the parents. For quasi-experimental and experimental research, manipulation generally includes activities that educate or raise awareness, such as watching a movie about disability, taking a course on disability, or listening to a panel speech by a disabled person. There are also other variables assessed in different studies, such as empathy, mindfulness, well-being, anxiety level, and alexithymia.

Overall, the results of the 36 articles conducting studies with the ATDP scale showed that attitudes towards disabled individuals are positive or moderately positive (see also Kürkçü et al., 2016; Özcan et al., 2016). Descriptive studies presented mixed results on attitudes depending on the sex and socio-economic status of the participants. Some of the studies have shown that women tend to exhibit more favorable attitudes compared to men (Altıparmak & Yıldırım-Sarı, 2012; Paçal et al., 2021; Yıldırım-Sarı et al., 2010), but there are also studies that found male participants to have higher scores on the ATDP than female participants (Altunhan et al., 2021; Girli et al., 2016; Özdemir & Karadağ 2021; Şahin & Bekir, 2016; Uçar et al., 2019). In terms of socioeconomic status, there is both research that concludes that people from low socioeconomic status (Altıparmak & Yıldırım-Sarı, 2012) and people from high socioeconomic status (Yıldırım-Gürkan et al., 2020) have higher scores on the ATDP. Even though research has dominantly found that having IWD within family, a close environment, being a social-psychological worker, or developing empathetic feelings towards disabled individuals increases positive attitudes (Geçkil et al., 2017; Özdemir & Karadağ, 2021; Paçal et al., 2021; Şimşek et al., 2020; Uçar et al., 2019; Uysal et al., 2014), other studies have found the opposite results (Çelik et al., 2017; Kürkçüoğlu et al., 2021).

Furthermore, the experimental and quasi-experimental studies found that the intervention increased students' attitudes towards IWDs. Only three of the intervention studies found no difference before and after the intervention (Çitil et al., 2018; Fethi, 2015; Nalbant, 2018).

### **Attitudes Towards Disabled Persons (ATD)**

There were eight articles that used the ATD Scale, two of which were written in English (Paksoy-Erbaydar et al., 2013; Şahin & Akyol, 2010), and the rest were written in Turkish. Five studies were published in 2018, and after 2018, three articles were published between 2010 and 2016. For sample characteristics, participants consist of university students; only in two studies (Baykan et al., 2018; Paksoy-Erbaydar, 2013) was the sample drawn from academics working at a state university and employees working in a municipality. There is no gender dominance in gender distribution among all studies. While women are the majority in half of the studies, men are the majority in the other half. Six studies using this scale were designed as descriptive studies; the remaining two studies were designed as experimental and quasi-experimental studies. The t-test and ANOVA were the most commonly used statistical analyses for this scale, and Pearson correlation and chi-square analyses were used once. Four studies reported Cronbach's alpha values for their own studies. Paksoy-Erbaydar and colleagues (2013) also performed factor analyses.

As an overview of descriptive studies using the ATD Scale, findings demonstrate statistical differences between attitude scores for different demographic variables.

Women have more positive attitudes towards IWDs than men (Baykan et al., 2018; Gedik & Toker, 2018; Karataş, 2020; Şahin & Akyol, 2010), and individuals who have contact or interaction with IWDs, specifically among family member(s) or friend(s), have significantly more positive attitudes towards IWDs (Gedik & Toker, 2018; Karataş, 2020; Paksoy-Erbaydar et al., 2013; Sezer, 2012; Şahin & Akyol, 2010). Moreover, Şahin and Akyol (2010) addressed the importance of having prior knowledge about disability on attitudes. Vural-Batık (2018) carried out a study to investigate whether the attitudes of psychological counselor candidates towards IWDs undergo changes by

the end of their undergraduate education. Interestingly, the scores the students got in the fourth grade were significantly lower than the scores they got in the first year.

In addition to descriptive studies, an experimental study in which university students received information about IWDs and interacted with them demonstrated that interacting with IWDs had a positive effect on developing positive attitudes towards them (Sezer, 2012). Top (2018), on the other hand, examined whether giving a special education course has an effect on the empathic disposition of the students and their attitudes towards IWDs; however, no significant impact of this education was found. Overall, people have above-average positive attitudes towards individuals with disabilities.

### **Attitudes Towards Persons with Disabilities Inventory (APDI)**

A total of 19 articles using the APDI were reached; five of them were written in English, and the remaining articles were written in Turkish. Four studies were published in 2015 or before 2015, and 15 articles were published between 2017 and 2021. Considering sample characteristics, participants mostly consist of university students; the sample of some studies (Apaydın & Barış, 2021; Küçükşen et al., 2017) was made up of healthcare professionals; one study drew participants from teachers (Daşbaşı et al., 2013); and one study gathered data from academic and administrative personnel working at the university (Şahin, 2018). Furthermore, in most of the studies, the number of female participants was higher than that of male participants.

Two studies using this scale had a quasi-experimental study design; one study had a mixed method with embedded design; and the remaining 16 studies were descriptive studies. In terms of preferred statistical analyses, t-tests, ANOVAs, and Pearson's correlation analyses were the most commonly used statistical analyses in these studies. Besides, the Mann-Whitney U test, Kruskal-Wallis-H, Wilcoxon signed ranks, Spearman correlation, and chi-square analyses were rarely used.

Only two studies performed both confirmatory and exploratory factor analysis (Akyıldız, 2017; İçağasıoğlu-

Çoban et al., 2017), and nine studies reported Cronbach's alpha values for their sample. All studies asked participants about their socio-demographic information, such as age, gender, department, or marital status, and specific questions regarding participants' occupations, such as the status of students with disabilities in their classrooms. Besides questions about their experiences when encountering IWDs, such as their status as having a disabled friend/family member, or their viewpoints related to IWDs, such as their opinion on the education of persons with disabilities in the same school/class as other individuals, or whether there is prejudice towards persons with disabilities in society, Şahin and Güldenoğlu (2013) specifically asked participants whether they had followed any publications or taken any courses on this topic.

Almost all studies using the APDI demonstrated that attitudes toward IWDs were positive, regardless of the research methods they adopted. There are contradictory results concerning demographic factors like age, gender, educational background, or income level. For example, while some studies show that people with higher income levels adopt more positive attitudes towards IWDs (Çakırer-Çalbayram et al., 2018; Şahin, 2018), other research has indicated that individuals with lower income levels tend to exhibit more favorable attitudes towards IWDs (İçağasıoğlu-Çoban et al., 2017). In terms of the departments, some studies found a significant difference in attitudes (Aşık et al., 2021; Çakırer-Çalbayram et al., 2018; Ünal & Yıldız, 2017), while others did not (Karataş, 2020). There is an interesting finding related to the departments of students is that while İçağasıoğlu-Çoban and their colleagues (2017) revealed that physiotherapy and rehabilitation department students had significantly higher scores on the total scale and subscales, Aşık et al. (2021) showed that the physiotherapy and rehabilitation department students had the lowest scores.

Moreover, being a woman (Akyıldız, 2017; Aşık et al., 2021; Çavuşoğlu et al., 2014; Gençtürk & Korkut, 2020; Karataş, 2020), being young (Apaydın & Barış, 2021; Daşbaşı et al., 2013; Şahin, 2018), and possessing social network consisting of friends or family members with disabilities (Akyıldız, 2017; Apaydın & Barış, 2021; Gençtürk & Korkut, 2020; Karataş, 2020) are related to

the positive attitudes toward IWDs. Interestingly, Daşbaşı and their coworkers (2013) revealed that the attitudes of teachers who do not have students with disabilities in their classes towards students with disabilities are significantly more positive than those of teachers who have students with disabilities in their classes. Intervention studies showed that working with IWDs or attending a class, education, or program about disability and IWDs resulted in higher scores on the attitude scale, indicating positive attitudes towards IWDs (Bucuka, 2015; Çavuşoğlu et al., 2014; Malak-Akgün, 2021; Özkan et al., 2020; Şahin & Güldenoğlu, 2013).

### **Multidimensional Attitudes toward Persons with Disabilities (MAS)**

Among the five articles using MAS, only one (Vezne & Sardohan-Yıldırım, 2022) was written in English. After the adaptation of MAS, five articles employing this scale were published in 2021 and later. Two of these articles were published in 2021, and the rest were published in 2022. Participants were recruited from different areas of Türkiye. Studies using the MAS scale recruited more women than men in their studies. The participants in the studies are university students or young adults. In addition, the research designs were descriptive and convergent-parallel. The preferred statistical analyses include a t-test, linear regression, and ANOVA.

All but one article (Keklicek & Ünsar, 2021) identified Cronbach's alpha for their data, and none of them employed factor analysis. Variables that were looked at in the studies were gender, taking a special education course, taking a health education course, type of high school graduation, type of college, and special communication ability. Studies included socio-demographic information forms. Sarı et al. (2021) also measured communication ability, and Vezne and Sardohan-Yıldırım (2022) asked participants to write their memories about people with special needs.

The results of the studies with MAS revealed that while participants' cognition dimension was positive, their affective and behavioral dimensions presented mixed results. The behavior dimension was found negative in some studies (Arisoy, 2022; Sarı et al., 2021; Vezne &

Sardohan-Yıldırım, 2022), whereas it was found positive in others (Keklice & Ünsar, 2021; Subay et al., 2022). Unfortunately, studies using the MAS scale evaluated higher scores as positive attitudes, whereas in the Findler et al. (2007) study, higher scores corresponded to negative attitudes. The confusion regarding the meaning of higher scores on the scale could have two reasons. Firstly, Yelpaze and Türküm (2018) showed that a Likert-scale 1 to 5 corresponds to “not at all” to “very much.” However, they do not mention the Turkish translation of the scale. If they translated the Likert in the same order, it should be plausible to conclude that agreeing on negative items means positive attitudes toward disabled people. Another alternative explanation could be that the reverse items in the study of Findler et al. (2007) may be understood differently. They may reverse the negative items so that the higher scores correspond to positive attitudes towards the disabled. Still, this research requires further explanation of how they evaluated the higher scores.

Regarding the second research question, the results of the studies showed that, overall, people’s attitudes towards disability were positive. Even if there are opposing results (such as Fethi, 2015; Nalbant, 2018; Top, 2018), most of the research found benefits in implementing a course, lecture, video, or poster presentation or developing awareness activities to increase the attitudes of the participants. Descriptive variables such as age, gender, and socioeconomic status do not determine attitudes towards disabilities. Having a disabled person in a close environment or having interactions with disabled individuals increases positive attitudes (see also Çelik et al., 2017; Daşbaşı et al., 2013; Kürkçüoğlu et al., 2021). Special education, increased interaction with disabled individuals, and media support could be beneficial to developing positive attitudes toward the disabled.

There were 15 quasi-experimental studies, three experimental studies, and 45 descriptive studies. The remaining articles employed embedded design (N = 3), convergent parallel design (N = 1), and explanatory sequential design (N = 1). According to the results of all the intervention studies that were included in this review, 17 of them found a positive effect of the interventions on attitudes toward disability. The rest of the studies did

not find a difference before and after the intervention. The findings of the experimental and quasi-experimental studies indicate that, in general, special courses, texts, empathy-developing activities, mindfulness, and well-being-developing applications designed to raise awareness of IWDs resulted in positive attitude change.

## CONCLUSION

In this study, research articles on attitudes toward IWDs were reviewed on the basis of four scales that assess attitudes toward general disability in Türkiye. Two of the scales were developed by Turkish researchers, and the other two were adopted into Turkish. Practitioners, researchers, and teachers from a variety of fields—including health, education, and sports—utilized the questionnaires in their research. This study aimed to contribute insights into research on attitudes toward IWDs and present an inclusive review of measurement tools utilized in disability studies in Türkiye.

Research on attitudes toward disability tends to use a unidimensional measurement of attitudes more than other assessments. Even though there is research on attitudes toward disability conducted with qualitative methods, which are beyond the scope of this paper, there is no assessment of the implicit attitudes in Turkish literature (Efendioğlu & Emir Öksüz, 2024). Explicit measures such as scales have restrictions because they create a risk of social desirability bias. Since the debate around the reliability and validity of implicit association tests continues (Cameron et al., 2012; Gawronski et al., 2006; Greenwald et al., 2015), it could be valuable to study attitudes with multidimensional measures or with different methods.

The majority of the reviewed research does not specify how the sample size is determined. Our research also showed that most of the research reviewed in this article recruited university students. Considering the decrease in the strength of attitudes towards middle adulthood (Ajzen, 2001), it will be valuable for future studies to conduct research on different age groups, such as children or late adults. Additionally, research has found that even though students take special education or disability courses, their positive attitude may decrease during their final years



(Acak et al., 2016; Vural-Batık, 2018). Therefore, assessing attitudes over time could be beneficial. The majority of the research recruited non-disabled participants. Moreover, 67% of the research reviewed in this paper involved more women than men. Considering the overall results that women had more positive attitudes towards IWDs (Paçal et al., 2021; see also Girli et al., 2016), it is important to conduct studies by balancing gender within samples. People who had close contact with disabled individuals generally had more positive attitudes (Uysal et al., 2014; see also Çelik et al., 2017; Daşbaşı et al., 2013; Kürkçüoğlu et al., 2021). Most of the research is conducted in health and education, which are the fields where people are already in some sort of contact with IWDs. However, as Şimşek et al. (2020) concluded, people who do not have close contact with IWDs may hold more negative attitudes. Additionally, the quality of contact is quite important. Therefore, having some type of contact does not guarantee positive attitudes all the time. In some cases, contact may result in negative attitudes, and its impact can be stronger than positive ones (Aberson, 2015). Future research should include samples from other fields, such as engineering and data analysis, and focus on the quality of contact to get a comprehensive view of the attitudes towards disability in the population.

As a general trend in reviewed research articles, the method is confined to the most basic analysis. Only four articles among the 68 reviewed research articles conducted factor analysis (Akyıldız, 2017; Girli et al., 2016; İçağasioğlu-Çoban et al., 2017; Paksoy-Erbaydar et al., 2013). Although attitudes are the subject of psychology, especially social psychology, they have attracted the attention of researchers in the fields of sports, educational sciences, and health more than the psychological sciences.

The review results showed that descriptive research dominates disability and attitude research in general. Among the intervention studies, most research is focused on special education courses and pre- and post-test designs.

Adding to the age and fields of the participants discussed above, the results of studies on the basis of scales showed that while unidimensional attitude scales found positive attitudes towards disability, Sarı et al. (2021) found

that even if the thoughts of the participants towards IWDs are positive, their behaviors and emotions are not. Unidimensional scales assess mainly the thoughts of people; therefore, it is important to understand other dimensions to gain a further understanding of the discrimination and suppression of disabled individuals in society. We can conclude that disability attitude research in Türkiye still has room for improvement to lead the development of intervention programs and countrywide policies.

## REFERENCES

- Aberson, C. L. (2015). Positive intergroup contact, negative intergroup contact, and threat as predictors of cognitive and affective dimensions of prejudice. *Group Processes & Intergroup Relations*, 18(6), 743-760. <https://doi.org/10.1177/1368430214556699>
- Acak, M., Karakaya, Y. M., Tan, Ç., & Coşkun, Z. (2016). Engellilerde egzersiz ve spor eğitimi bölümü öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 11(19), 1-8. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10045>
- Ajzen, I. (2001). Nature and operation of attitudes. *The Annual Review of Psychology*, 52(1), 27-58.
- Akyıldız, S. (2017). Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(39), 141-169. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.338158>
- Albarracín, D. & Shavitt, S. (2018). Attitudes and attitude change. *The Annual Review of Psychology*, 69, 4.1-4.29. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011911>
- Altıparmak, S., & Yıldırım-Sarı, H. (2012). Manisa ilinde engelli bireylere karşı toplumsal tutum. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 13, 110-116.
- Altunhan, A., Bayer, R. & Açıkan, M. Z. (2021). Mardin Artuklu Üniversitesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 61-70.
- Apaydın, R., & Barış, İ. (2021). Toplumda engelli bireylere yönelik tutumun sağlık çalışanları bağlamında değerlendirilmesi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21(1), 22-39.
- Arısoy, A. (2022). Sosyal hizmetle ilgili eğitim alma durumuna göre gençlerin engelli bireylere yönelik tutumları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 6(2), 294-308. <https://doi.org/10.31200/makuubd.1141151>
- Aşık, E., Erdem, Y., Elibol, F., Çakmak, A., Akoğlu, G., & Albayrak, S. (2021). Examining the attitudes of university students in the faculty of health sciences toward disability. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 105-116.
- Baykan, Z., Naçar, M., Şenol, V., & Çetinkaya, F. (2018). Erciyes Üniversitesi akademik personelinde engellilik farkındalığı. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 50-61. <https://doi.org/10.26559/mersinsbd.329821>
- Becker, J. C. & Sibley, C. G. (2016). Sexism. In T. D. Nelson (Ed.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (pp. 315-332). Psychology Press.
- Bucuka, Y. (2015, 26-28 November). *Engellilerle sosyal hizmet dersi alan öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarına uygulamalı çalışmaların etkisi*. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015 Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamasının 50. Yılı: İnsan Değer ve Onurunu Yüceltmek. Manisa, Türkiye.
- Çakırer-Çalbayram, N., Aker, M. N., Akkuş, B., Durmuş, F. K. & Tutar, S. (2018). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 30-40.
- Cameron, C. D., Brown-Iannuzzi, J. L., & Payne, B. K. (2012). Sequential priming measures of implicit social cognition: A meta-analysis of associations with behavior and explicit attitudes. *Personality and Social Psychology Review*, 16(4), 330-350. <https://doi.org/10.1177/1088868312440047>
- Çavuşoğlu, G., Ünver, S., İslamoğlu, İ. & Makaracı, Y. (2014). A research of the attitudes of sports sciences students towards disabled people.

- Turkish Journal of Sport and Exercise*, 16(3), 26-30. <https://doi.org/10.15314/tjse.62260>
- Çelik, F., Terkeş, N., Uslular, E., Şahin, Ö., Savaş, L., Karateke, A., Duygun, G., & Kahraman, H. (2017). Hemşirelerin işitme engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20(4), 244-253.
- Chen, R. K., Brodwin, M. G., Cardoso, E. & Chan, F. (2002). Attitudes toward people with disabilities in the social context of dating and marriage: A comparison of American, Taiwanese, and Singaporean college students. *Journal of Rehabilitation*, 68(4), 5–11.
- Çitil, M., Karakoç, T. & Küçüközyiğit, M. S. (2018). Özel eğitim lisans dersinin öğretmen adaylarının bilgi düzeylerine ve engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 815-833.
- Cuddy, A. J., Fiske, S. T., Kwan, V. S., Glick, P., Demoulin, S., Leyens, J. P., Bond, M. H., Croizet, J. C., Ellemers, N., Sleebos, E., Htun, T. T., Kim, H. J., Maio, G., Perry, J., Petkova, K., Todorov, V., Rodríguez-Bailón, R., Morales, E., Moya, M., ... Ziegler, R. (2009). Stereotype content model across cultures: towards universal similarities and some differences. *The British journal of social psychology*, 48, 1–33. <https://doi.org/10.1348/014466608X314935>
- Daşbaşı, S., Kesen, F. N., & Eryılmaz, C. (2013). Eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin engellilere yönelik tutumları. *Sağlık ve Toplum*, 23(1), 39-46.
- Dökmen, Z. Y. (2000). Engellilere yönelik tutum ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. XI Ulusal Psikoloji Kongresi (Turkish), İzmir.
- Dunn, D. S. (2019). Understanding the experience of disability: Perspectives from social and rehabilitation psychology. In D. S. Dunn (Ed.), *Understanding the experience of disability: Perspectives from social and rehabilitation psychology* (pp. 1–8). Oxford University Press.
- Efendioğlu, K., & Emir Öksüz, E. (2024). Implicit attitudes towards people with disabilities. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(1), 31-46. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1295030>
- Ergin, M. & Bozdağ, B. (2021). Beden eğitimi öğretmenlerinin zihinsel yetersizliği olan öğrencilere ilişkin tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 1286-1310.
- Fethi, A. (2015). Examination of physical education teacher candidates' attitudes towards individuals with physical disability by visual information. *The Anthropologist*, 21(1,2), 197-201. <https://doi.org/10.1080/09720073.2015.11891808>
- Findler, L., Vilchinsky, N., & Werner, S. (2007). The multidimensional attitudes scale toward persons with disabilities (MAS). *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50(3), 166–176. <https://doi.org/10.1177/00343552070500030401>
- Florian, V. (1982). Cross-cultural differences in attitudes towards disabled persons. *International Journal of Intercultural Relations*, 6(3), 291–299. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(82\)90035-9](https://doi.org/10.1016/0147-1767(82)90035-9)
- Forgas, J. P. (2010). Affective influences on the formation, expression, and change of attitudes. In J. P. Forgas, J. Cooper, & W. D. Crano (Eds.), *The psychology of attitudes and attitude change* (pp. 141–160). Psychology Press.
- Gawronski, B., Hofmann, W., & Wilbur, C. J. (2006). Are “implicit” attitudes unconscious? *Consciousness and cognition*, 15(3), 485–499. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2005.11.007>
- Geçkil, E., Kaleci, E., Cingil, D., & Hisar, F. (2017).

- The effect of disability empathy activity on the attitude of nursing students towards disabled people: a pilot study. *Contemporary Nurse*, 53(1), 82-93. <https://doi.org/10.1080/10376178.2017.1292143>
- Gedik, Z. & Toker, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumları ve sosyal beğenirlik düzeyleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 111-116.
- Gençtürk, Z. & Korkut, G. (2020). Üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 105-126. <https://doi.org/10.29029/busbed.638308>
- Girli, A., Yıldırım-Sarı, H., Kırkım, G., & Narin, S. (2016). University students' attitudes towards disability and their views on discrimination. *International Journal of Developmental Disabilities*, 62(2), 98-107. <https://doi.org/10.1179/2047387715Y.00000000008>
- Glock, S., & Kovacs, C. (2013). Educational psychology: Using insights from implicit attitude measures. *Educational Psychology Review*, 25(4), 503-522. <https://doi.org/10.1007/s10648-013-9241-3>
- Greenwald, A. G., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2015). Statistically small effects of the Implicit Association Test can have societally large effects. *Journal of personality and social psychology*, 108(4), 553-561. <https://doi.org/10.1037/pspa0000016>
- Gürsel, F. (2006). Engelliler için beden eğitimi ve spor dersinin öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 67-73.
- Hannon, F. (2007). *Literature Review on Attitudes Towards Disability*. National Disability Authority.
- İçağasıoğlu-Çoban, A., Attepe Özden, S., Tekindal, M.A. & Polat, G. (2017). Assessing health science students' attitudes towards persons with disabilities. *Biomedical Research*, 28(12), 1-8.
- İlhan-Ildız, G. & Tezel, D. (2018). Engelli bireylere yönelik tutumlara ilişkin Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların incelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(2), 599-609. <https://doi.org/10.21733/ibad.428743>
- Jaques, M. E., Linkowski, D. C., & Sieka, F. L. (1970). Cultural attitudes toward disability: Denmark, Greece, and the United States. *International Journal of Social Psychiatry*, 16(1), 54-62. <https://doi.org/10.1177/002076407001600106>
- Kaner, S., Öğülmüş, S., Büyüköztürk, Ş., & Dökmen, Z. (2009). *Toplum Özürlülüğü Nasıl Anılıyor?* Ankara T.C. Başbakanlık Özürsüzler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Karademir, T., Açak, M., Türkçapar, Ü. & Eroğlu, H. (2018). Beden eğitimi öğretmen adaylarının zihinsel engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20 (3), 103-112.
- Karataş, Z. (2020). Sosyal hizmet ve ilahiyat lisans programı öğrencilerinin engelli bireylere ilişkin tutumları. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 15, 65-79. <https://doi.org/10.46218/tshd.710073>
- Keklicek, İ., & Ünsar, A. (2021). Üniversite düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi: Sağlık alanında eğitim görmemişlerin pozitif bir etkisi var mıdır? bir gözlemsel çalışma. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(3), 149-157.
- Küçükşen, K., Kaya, Ş. D., Uludağ, A., Yüceler, A., İleri, Y. Y., & Tekin, H. H. (2017). Sağlık çalışanlarının engellilere yönelik tutumlarının örgüt kültürü açısından değerlendirilmesi. *The*

- Journal of Academic Social Sciences*, 42, 91-101. <https://doi.org/10.16992/ASOS.11996>
- Kürkçüoğlu, I., Ergan, M., Elmas-Alsını, T.G., Keskin, T., Alsını, A.M., & Başkurt, F. (2021). Determination of the attitudes of dentistry students towards disabled people. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 28(3), 433-440. <https://doi.org/10.17343/sdutfd.903561>
- Malak-Akgün, B. (2021). İşaret dili eğitimi almış ve almamış üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının ve uyum düzeylerinin değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1247-1272. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.900971>
- Ministry of Family and Social Services. (2022). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Ocak'22 [Disabled and Elderly Statistical Bulletin January'22]*. [https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm\\_istatistik\\_bulteni\\_ocak\\_2022.pdf](https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf)
- Moriña, A. (2017). Inclusive education in higher education: challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education*, 32(1), 3-17. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1254964>
- Nalbant, S. (2018). Spor yoluyla farkındalık gelişimi etkinliğinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutuma etkisi. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 24-36.
- Nario-Redmond, M. R. (2019). *Ableism: The causes and consequences of disability prejudice*. John Wiley & Sons.
- Özcan, A., Özdiş, K., Kaya, Ş., & Küçük, G. (2016, 2-3-4 May). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları. II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu. Nevşehir, Türkiye.
- Özdemir, T. & Karadağ, G. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin özel gereksinimi olan bireylere ilişkin tutumlarını etkileyen faktörler. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 3(2), 96-106.
- ÖZİDA. (2008). *Toplum özürüllüğü nasıl anlıyor?* Ankara: T.C. Başbakanlık Özürüllüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Özkan, F., Uslu, N., & Zincir, H. (2020). Effect of practices for mentally disabled children on attitudes of nursing students. *Cukurova Medical Journal*, 45, 851-859. <https://doi.org/10.17826/cumj.715000>
- Özyürek, M. (1988). *Engelli kişilere yönelik değiştirilen tutumların sürekliliği*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Paçal, A., Altun, M., & Kurak, K. (2021). Lise Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (İstanbul Avrupa Yakası İl Örneği). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 10-22.
- Paksoy-Erbaydar, N., Karadağ Caman, O. & Cilingiroglu, N. (2013). How do municipality employees in Ankara approach persons with disabilities? *Disability and Health Journal*, 6(4), 391-398.
- Palad, Y. Y., Barquia, R. B., Domingo, H. C., Flores, C. K., Padilla, L. I., & Ramel, J. M. D. (2016). Scoping review of instruments measuring attitudes toward disability. *Disability and Health Journal*, 9(3), 354-374. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2016.01.008>
- Plous, S. (2003). The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview. In S. Plous (Ed.), *Understanding prejudice and discrimination* (pp. 3-48). McGraw-Hill.
- Sarı, P. D. H., Yılmaz, E., Aslan Bağcı, Ö. & Gökdağ, H. (2021). Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları ile iletişim becerileri arasındaki ilişki. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 57-73. <https://doi.org/10.17826/milliegitim.715000>

[org/10.37669/milliegitim.691828](https://doi.org/10.37669/milliegitim.691828)

Sezer, F. (2012). Engelli bireylere karşı olumlu tutum geliştirmeye yönelik önleyici rehberlik çalışması; deneysel bir uygulama. *Education Sciences*, 7(1), 16-26.

Stangor, C. (2016). The study of stereotyping, prejudice, and discrimination within social psychology: A quick history of theory and research. In T. D. Nelson (Ed.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (pp. 3–16). Psychology Press.

Subay, N., Demircioğlu, A., Karakaya, Ş., Güler, A., Bayram, N., İtepe, S. S., Sadak, E., İlhan, M., Kiraz, E., Nirgiz, C. & Gür, K. (2022). Bir devlet üniversitesinde okuyan hemşirelik öğrencilerinin engelli bireylere karşı tutum ve davranışları. *Journal of Health Sciences and Management*, 2(3), 53-59.

Swim, J. K., & Hyers, L. L. (2009). Sexism. In T. D. Nelson (Ed.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (pp. 407–430). Psychology Press.

Şahin, F. & Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 214-239.

Şahin, H. & Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3), 767-779.

Şahin, H. (2018). Üniversite personelinin engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3, 315-325. <https://doi.org/10.9761/JASSS7359>

Sahin, H. & Akyol, A.D. (2010). Evaluation of nursing and medical students' attitudes towards people with disabilities. *Journal of clinical nursing*, 19(15-16), 2271–2279. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2009.03088.x>

[org/10.1111/j.1365-2702.2009.03088.x](https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2009.03088.x)

Şimşek, Ç., Çavdar, S., Temiz, E., Gündüz, B. & Yılmaz-Yalçınkaya, E. (2020). The attitude of healthcare professionals towards disabled individuals. *Jaren*, 6(3), 545-53. <https://doi.org/10.5222/jaren.2020.82435>

Top, E. (2018). 14 haftalık özel eğitim dersi uygulamasının üniversite öğrencilerinin empatik eğilim ve engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 174-183. <https://doi.org/10.17155/omuspd.416474>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2015). Dünya nüfus günü raporu [World population day report]. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2015-18617>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). İstatistiklerle kadın, 2021 [Women, with 2021 statistics]. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635>

Uçar, D. E., Yıldız, G., Özböke, C., Yılmaz, İ. & Kocaekşi, S. (2019). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının öğretmenlik branşları ve cinsiyetleri açısından incelenmesi: *Anadolu Üniversitesi örneği. İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-13.

Uysal, A., Albayrak, B., Koçulu, B., Kan, F. & Aydın, T. (2014). Attitudes of nursing students toward people with disabilities. *Nurse education today*, 34(5), 878–884. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2013.09.001>

Ünal, V. & Yıldız, M. (2017). Üniversite gençliğinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi: Sivas örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4, 341-358. <https://doi.org/10.9761/JASSS7010>

Van Steen, T. & Wilson, C. (2020). Individual and cultural factors in teachers' attitudes towards

inclusion: A meta-analysis. *Teaching and Teacher Education*, 95, 103-127. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2020.103127>

Vezne, R. & Sardohan-Yıldırım, E. (2022). Unpacking early memories: Pre-school teacher candidates' attitudes towards special needs. *Southeast Asia Early Childhood Journal*, 11(1), 61-75.

Visser, P. S., Krosnick, J. A. & Norris, C. J. (2016). Attitude importance and attitude-relevant knowledge: motivator and enabler. In J.A. Krosnick, I.C. Chiang & T. Stark (Eds), *Explorations in Political Psychology* (pp. 203-245). Psychology Press.

Vural-Batık, M. (2018). Psikolojik danışman adaylarının lisans eğitimi sonunda özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarındaki değişimin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 27-36. <https://doi.org/10.31461/ybpd.399799>

Wang, Z., Xu, X., Han, Q., Chen, Y., Jiang, J. & Ni, G. X. (2021). Factors associated with public attitudes towards persons with disabilities: a systematic review. *BMC public health*, 21(1), 1058. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11139-3>

Westbrook, M. T., Legge, V. & Pennay, M. (1993). Attitudes towards disabilities in a multicultural society. *Social Science & Medicine*, 36(5), 615-623. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(93\)90058-c](https://doi.org/10.1016/0277-9536(93)90058-c)

Yaralı, D. (2015). Özel gereksinimli bireylere yönelik bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 1-11.

Yelpaze, İ. & Türküm, A. S. (2018). Adaptation and validation of Turkey version of multidimensional attitudes toward persons with disabilities. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 167-187. <https://doi.org/10.26466/>

[opus.377906](https://doi.org/10.26466/opus.377906)

Yıldırım-Gürkan, D., Başar-Kara, B., Kitiş, Y. & Dülger, H. (2020). Sağlık alanında önlisans düzeyinde eğitim gören ve engellilerle çalışan öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, 80, 395-406. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37023>

Yıldırım-Sarı, H., Bektaş, M. & Altıparmak, S. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 27, 80-83.

Yuker, H. E., Block, J. R. & Young, J. H. (1970). *The Measurement of attitudes toward disabled persons*. Human Resources Foundation.

#### Author Contributions

All of the authors contributed to the research's conception and design.

#### Availability of Data and Materials

The systematic review table, containing summaries of selected articles and assessed determinants, is available at the link below: [https://osf.io/dr3ce/?view\\_only=51b3de25e555461582bd400621943ef0](https://osf.io/dr3ce/?view_only=51b3de25e555461582bd400621943ef0)

**MADDİ KAYGI ÖLÇEĞİNİN (MKÖ)  
TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK  
VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI**

ADAPTING THE FINANCIAL ANXIETY  
SCALE (FAS) TO TURKISH: A VALIDITY  
AND RELIABILITY STUDY

Ahmet AYVAZ, Ekrem Sedat ŞAHİN

43



# MADDİ KAYGI ÖLÇEĞİNİN (MKÖ) TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI<sup>1</sup>

## ADAPTING THE FINANCIAL ANXIETY SCALE (FAS) TO TURKISH: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Ahmet AYVAZ<sup>2</sup>, Ekrem Sedat ŞAHİN<sup>3</sup>

### Keywords:

Maddi Kaygı,  
Maddi Sıkıntı,  
Maddi Problemler,  
Ölçek Uyarlama.

### Anahtar Kelimeler:

Financial Anxiety,  
Financial Distress,  
Financial Problems,  
Scale Adaptation.

<sup>1</sup> Bu çalışma 17-19 Kasım 2023 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen 24. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

<sup>2</sup> Araştırma Görevlisi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı.

<sup>3</sup> Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı.

Alıntılanmak için/Cite as: Ayvaz A. ve Şahin E. S., (2024). Maddi Kaygı Ölçeğinin (MkÖ) Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 257-268.

### ÖZ

Bu çalışmada Maddi Kaygı Ölçeğinin (Archuleta vd., 2013) Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirliğinin sınanması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi için 314, yakınsak- ayırt edici geçerlik çalışması için 119 ve test tekrar test çalışması için 21 üniversite öğrencisi ve yetişkinden veri toplanmıştır. Uyarlanan formun geçerliği için ilk olarak doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yakınsak ve ayırt edici geçerliği test etmek üzere ekonomik kısıtlılıklar, yaygın kaygı bozukluğu, öznel sosyal statü ve yaşam doyumu değişkenleri ile uyarlanan ölçek arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Güvenirlik için ise iç tutarlılık katsayısı incelenmiş ve test tekrar test çalışmaları yürütülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizinde modelin veriye iyi uyum gösterdiği görülmüştür. Ayrıca CR ve AVE değerlerinin yüksek olduğu, ölçme değişmezliğinin de sağlandığı bulunmuştur. Uyarlanan ölçek aracı ile ilişkili olabilecek yapıların, uyarlanan ölçek ile ilişkili olduğu ve dolayısıyla yakınsak ve ayırt edici geçerliğin de sağlandığı görülmüştür. Güvenirlikle ilgili olarak ise iç tutarlılık katsayılarının yüksek olduğu ve test tekrar test çalışmasında iki uygulama arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu bulunmuştur. Analizler neticesinde yedi maddeden oluşan ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğinin güçlü bir şekilde sağlandığı ve maddi kaygı kavramını ele alacak çalışmalarda uygun bir şekilde kullanılabileceği tespit edilmiştir.

### ABSTRACT

The purpose of this study is to adapt the Financial Anxiety Scale (Archuleta et al., 2013) to Turkish and to test its validity and reliability. Within the scope of the research, data were collected from 314 university students and adults for confirmatory factor analysis, 119 for convergent-discriminant validity study, and 21 for test-retest reliability study. First, a confirmatory factor analysis was conducted to test the validity of the adapted form. The relationships between the adapted scale and the variables of economic constraints, generalized anxiety, subjective social status, and life satisfaction were also examined to test convergent and discriminant validity. To test reliability, the internal consistency coefficient was examined and a test-retest study was conducted. It was observed that the model showed a good fit to the data in confirmatory factor analysis, and in addition, high CR and AVE values were found. It was also observed that the constructs potentially associated with the adapted instrument were related to the adapted scale, thus confirming convergent and discriminant validity. Regarding reliability, high internal consistency coefficients were found and a high level of correlation between the two administrations was observed in the test-retest study. As a result of the analyses, it was determined that the scale consisting of seven items demonstrated strong validity and reliability, indicating its suitability for use in studies addressing the concept of financial anxiety.

## GİRİŞ

Günümüzde pandemi, savaş gibi çeşitli krizlerin en çok etkilediği alanlardan biri küresel ekonomik koşullardır (Liadze vd., 2023; Song & Zhou, 2020). Bu kriz durumlarıyla birlikte dünyada ekonomik koşullar ciddi şekilde zorlaşmış ve sıkıntılı ekonomik şartlar yaygın bir şekilde gözlenir hale gelmiştir (Uluslararası Para Fonu [IMF], 2023). Nitekim Dünya Ekonomi Forumu [WEF] (2023) küresel risk raporlarına göre hayat pahalılığı krizi önümüzdeki yılların en ciddi ve belirgin krizi olarak nitelenmektedir. Benzer şekilde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) raporlarında da küresel anlamda işsizlik, enflasyon ve yoksulluk gibi zorlu koşullara dikkat çekilmektedir (bkz. OECD, 2023).

Bu sıkıntılar açısından Türkiye'deki koşullara bakıldığında da oldukça zorlu şartların söz konusu olduğu görülebilir. Türkiye %72.31 enflasyon oranıyla OECD ülkeleri arasında ilk sıradadır (OECD, 2024a). Benzer şekilde Türkiye'de yoksulluk oranı %14.7'dir ve bu oran ile OECD ülkeleri içinde dokuzuncu sırada yer almaktadır (OECD, 2024b). Ayrıca yine OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye'de işsizliğin önemli bir problem olduğu ve en yüksek işsizlik oranına sahip beşinci OECD ülkesi olduğu görülmektedir (OECD, 2024c). Sonuç olarak hem küresel anlamda hem de Türkiye'de bireyleri zorlayan ekonomik şartların söz konusu olduğu ifade edilebilir.

Özellikle bu zorlu ekonomik koşullar göz önünde bulundurulduğunda, bireyin sahip olduğu şartlar maddi kaygıya neden olabilmekte ve buna bağlı olarak maddi kaygı yaşayan bireyler, hayatlarının farklı alanlarında çeşitli olumsuz sonuçlarla karşılaşabilmektedirler. Maddi kaygının hayatın pek çok alanına yönelik önemli sonuçlarla olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, bu kavramın araştırmalarda nasıl ölçüldüğü önem kazanmaktadır. Uluslararası alanyazında maddi kaygıyı ölçmeye yönelik çeşitli ölçme araçları söz konusu olsa da Türkiye'de doğrudan maddi kaygı düzeyini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilirliği kanıtlanmış bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de maddi kaygıyı ölçmek üzere geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu kapsamda maddi kaygı düzeyini ölçen ve Türkçeye uyarlanabilecek ölçme araçlarından biri

Archuleta vd. (2013) tarafından geliştirilen Maddi Kaygı Ölçeğidir. Maddi Kaygı Ölçeği (Archuleta vd., 2013), bireylerin maddi kaygı düzeyini ölçmeyi amaçlayan, yaygın kaygı bozukluğu DSM-IV-TR tanı kriterleri esas alınarak geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. Orijinali İngilizce olan bu ölçme aracının uluslararası alanyazında farklı örneklerde yaygın bir şekilde kullanıldığı ve maddi kaygıyı ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmektedir (ör. Basyouni & El Keshky, 2021; Jawahar vd., 2022; Mensah vd., 2023; Noman vd., 2021).

Bu kapsamda bu çalışmada Archuleta vd. (2013) tarafından geliştirilen Maddi Kaygı Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de ekonomik problemlerin bireylerin üzerindeki etkisine yönelik yapılan çalışmaların çok sınırlı olması, özellikle süregiden sıkıntılı ekonomik koşullar göz önünde bulundurulduğunda önemli bir eksiklik olarak görülebilir. Bu ölçme aracının Türkçeye uyarlanmasıyla birlikte, farklı çalışma alanlarında ve farklı örneklerde maddi kaygının öncülleri ve sonuçlarına yönelik çalışmaların yaygınlaşacağına ve bu bakımdan ilgili ölçme aracının Türkçeye uyarlanmasının alanyazına anlamlı katkı sunacağı düşünülmektedir.

## LİTERATÜR TARAMASI

Zorlu ekonomik koşullar, bu şartlar altında yaşayan bireylerin yaşamı üzerinde oldukça belirgin etkiye sahip olabilmektedir. Maddi kaynakların sınırlı olması bireyler için önemli psikolojik sonuçlara yol açmaktadır (van Dijk vd., 2022). Zorlu ekonomik koşullar içinde yaşayan bireyler sıklıkla fiyat artışı, yoksulluk, işsizlik gibi stres kaynaklarıyla yüzleşmektedirler. Dolayısıyla bu kişilerin iyilik halleri, mutlulukları ve yaşam doyumları önemli ölçüde azalabilmektedir (Blanchflower vd., 2014; Helliwell & Huang, 2014; van Hal, 2015).

Bu noktada zorlu maddi şartlar nedeniyle bireylerin karşılaşabileceği duygulardan biri de kaygıdır (Ahamed, 2022). Kaygı, endişe verici düşünceler, gerginlik ve çeşitli fiziksel belirtiler ile tanımlanan duyguyu ifade etmektedir (Amerikan Psikoloji Birliği [APA], 2024). Bu duygu, önem verilen bir şeyin kaybına, önem verilen

öğeye yönelik tehdide veya gelecekteki olası tehlikelere karşı geliştirilen bir tepki olarak da görülebilmektedir. Buna göre bireyler benlikleri, kariyerleri, başarıları, yaşam tarzları gibi kendileri için önemli olan herhangi bir varlığa yönelik tehdit algıladıklarında kaygı duygusunu deneyimleyebilmektedirler (Mortensen, 2014).

Bu açıdan bireyin değer atfettiği ve sınırlılığı ya da kaybı durumunda kaygıyı ortaya çıkarabilecek unsurlardan biri de maddi kaynaklar ve olanaklardır. Dolayısıyla bu noktada incelenebilecek kaygı türlerinden birinin maddi kaygı olduğu söylenebilir. Maddi kaygı, bireylerin maddi durumlarına ilişkin hissettiği kaygıyı ifade etmektedir (Archuleta vd., 2013). Son yıllardaki krizlerin de etkisiyle maddi kaygı ile ilgili araştırmaların artış gösterdiği ve pek çok farklı disiplinde çeşitli çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Alan yazındaki çalışmalar özellikle maddi duruma ilişkin risk düzeyinin (Vieira vd., 2021), iş güvencesizliğinin (Basyouni & El Keshky, 2021) ve yaşam olayları üzerindeki azalan kontrol hissini (Potter vd., 2020) maddi kaygıya neden olduğunu göstermektedir.

Bunlara ek olarak, maddi kaygının bir dizi psikolojik, örgütsel ve akademik sonuçlar doğurabileceğine ilişkin bulgular da söz konusudur. Maddi kaygının iyilik halinin önemli bir yordayıcısı olduğu ve ayrıca psikolojik sıkıntı, depresyon ve genel kaygı gibi faktörlerle yakından ilişkili olduğu saptanmıştır (Ahamed, 2022; Adam vd., 2023; Greene vd., 2016; Karatepe vd., 2023; Mensah vd., 2023; Y.K. Kim vd., 2019). Diğer yandan örgütsel davranış çalışmalarında da maddi kaygının tükenmişlik, performans düzeyi (Jawahar vd., 2022), işe ve kariyere bağlılık (Adam vd., 2023; Karatepe vd., 2023) gibi yapılarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda da maddi kaygının akademik performans ve öğrenme düzeyi gibi önemli sonuçları olumsuz yönde etkileyebileceği raporlanmıştır (Noman vd., 2021; Tavitiyaman vd., 2021). Maddi kaygı ile ilgili yapılan araştırmaların kapsamının sadece bu ve bunun gibi bulgularla sınırlı olmadığı görülmektedir. Maddi kaygı kavramı, özellikle finansal danışmanlık ve planlama alanında yaygın bir şekilde ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda maddi kaygının; finansal davranışlar, tutumlar, finansal okuryazarlık, finansal iyi oluş ve bilgi düzeyi gibi pek çok unsurla da yakından ilişkili olduğu ortaya

koyulmuştur (Archuleta vd., 2021; Gignac vd., 2023; K.T. Kim vd., 2023; Perry vd., 2023; Vieira vd., 2021; Xin vd., 2023).

## YÖNTEM

### Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu üniversite öğrencileri ve yetişkinler oluşturmaktadır. Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliğini test etmek için üç farklı çalışma grubundan uygun örnekleme yoluyla veri toplanmıştır. Üç değerler veri setinden çıkarıldıktan sonra, doğrulayıcı faktör analizi için 314, yakınsak ve ayırt edici geçerliği test etmek için 119, test tekrar test güvenilirliğini test etmek için ise 21 katılımcıdan toplanan veriler analiz edilmiştir.

İlk olarak doğrulayıcı faktör analizi için yaşları 18 ile 64 ( $\bar{X} = 29.48$ ) arasında değişen 210'u (%66.9) kadın ve 104'ü (%33.1) erkek olmak üzere toplam 314 katılımcıdan veri toplanmıştır. Katılımcılardan 150'si (%47.8) üniversite öğrencisi, 131'i (%41.7) çalışan, 25'i (%8.0) işsiz, 8'i (%2.5) ise emekli bireylerden oluşmaktadır. Sosyoekonomik düzey açısından ise katılımcıların 33'ü (%10.5) düşük, 89'u (%28.3) düşük-orta, 145'i (%46.2) orta, 46'sı (%14.6) orta-yüksek, 1'i (%0.3) ise yüksek sosyoekonomik düzeye sahip olduğunu belirtmiştir. Uyarlanan ölçeğin yakınsak ve ayırt edici geçerliğini test etmek için ise yaşları 18 ile 63 ( $\bar{X} = 28.62$ ) arasında değişen 80'i (%67.2) kadın ve 39'u (%32.8) erkek olmak üzere toplam 119 katılımcıdan veri toplanmıştır. Katılımcılardan 70'i (%58.8) üniversite öğrencisi, 39'u (%32.8) çalışan, 9'u (%7.6) işsiz, 1'i (%0.8) ise emeklidir. Sosyoekonomik düzey açısından ise katılımcıların 18'i (%15.1) düşük, 24'ü (%20.2) düşük-orta, 64'ü (%53.8) orta, 12'si (%10.1) orta-yüksek, 1'i (%0.8) ise yüksek sosyoekonomik düzeye sahip olduğunu belirtmiştir. Son olarak, test tekrar test çalışmasını gerçekleştirmek üzere 11'i (%52.4) üniversite öğrencisi, 10'u (%47.6) yetişkin 21 katılımcıdan veri toplanmıştır.

### İşlem

MKÖ'yü Türkçeye uyarlamak üzere öncelikle ölçeğin yazarlarından e-posta yoluyla izin alınmıştır. Türkçe formu oluşturma ve veri toplama süreçlerinden önce, planlanan araştırma sürecinin etik kurallara uygunluğunu teyit etmek

üzere Orta Anadolu'daki bir üniversitenin Etik Kuruluna başvurulmuş ve çalışma 05.05.2023 tarih ve E-34183927-000-00000826395 sayılı etik izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Etik onayın ardından, nihai formu elde etmek üzere çeviri çalışmaları yürütülmüştür.

Ölçekte yer alan yedi madde, bir dil uzmanı, iki İngilizce öğretmeni ve iki alan uzmanı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra her madde için en uygun çeviriler üzerinde uzlaşılarak sentez bir form elde edilmiştir. Bu sürecin ardından, üç dil uzmanı tarafından sentez form için geri çeviri işlemi yapılmıştır. Orijinal form ile İngilizceye çevrilen sentez form, iki alan uzmanı ve bir dil uzmanı tarafından karşılaştırılmış ve iki form arasında anlam birliğinin sağlandığı tespit edilmiştir. Son olarak nihai form, hedef kitleden 10 kişi üzerinde test edilmiş ve maddelerin hedef kitle tarafından anlaşılır olduğu onaylanmıştır. Daha sonra Google Forms aracılığıyla araştırma formları oluşturulmuş, sosyal medya platformları ve gruplarında duyurularak katılımcılara ulaştırılmıştır. Hem araştırma duyurularında hem de bilgilendirilmiş onam formunda gönüllülük ve gizlilik esasları güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

### Veri Toplama Araçları

**Maddi Kaygı Ölçeği (MKÖ):** Bireylerin maddi kaygı düzeylerini ölçmek üzere Archuleta vd. (2013) tarafından geliştirilen, tek boyut ve yedi maddeden oluşan ve yedili Likert tipinde (1 = hiçbir zaman, 7 = her zaman) bir ölçme aracıdır. Bu ölçme aracından alınabilecek puanlar 7 ile 49 arasında değişmekte, yüksek puan yüksek düzeyde maddi kaygı deneyimlendiğine işaret etmektedir. MKÖ'yü geliştirme çalışmasında açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş, ölçeğin madde faktör yüklerinin .72 ile .90 arasında olduğu raporlanmıştır. Ölçekteki örnek maddelerden biri "Maddi durumumla ilgili endişelerimi kontrol etmekte zorlanıyorum." şeklindedir. Ölçeğin güvenilirliği için ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve .94 olarak bulunmuştur.

**Ekonomik Kısıtlılıklar Ölçeği:** Bu çalışmada yakınsak geçerliği sınamak üzere kullanılan ölçme araçlarından biri Ekonomik Kısıtlılıklar Ölçeğidir. Bu ölçek, yaşam boyu sahip olunan sınırlı ekonomik kaynakları ölçmek üzere Duffy vd. (2019) tarafından geliştirilen ve beş maddeden oluşan, tek boyutlu, yedili Likert tipinde (1 =

kesinlikle katılmıyorum, 7 = kesinlikle katılıyorum) bir ölçme aracıdır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması H.J. Kim vd. (2023) tarafından gerçekleştirilmiş ve uyarlanan formun yapı geçerliğini sağladığı bulunmuştur. Ölçekteki örnek maddelerden biri "Hayatımın büyük bir kısmında maddi anlamda zorlandım." şeklindedir. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliği için ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve .97 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur.

**MacArthur Öznel Sosyal Statü Ölçeği:** Bu çalışmada ayırt edici geçerliği sınamak üzere kullanılan ölçme araçlarından biri MacArthur Öznel Sosyal Statü Ölçeğidir. Bu ölçek, 10 basamaklı bir merdiven görseliyle öznel sosyal statüyü ölçmek için bilimsel araştırmalarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Adler vd., 2000). Bu ölçekte katılımcılara bir merdiven görseli sunulur ve şu şekilde bir yönerge verilir: "Merdivenin en üstünde en iyi durumda olan insanlar, en çok paraya, en çok eğitime ve en iyi işlere sahip olanlar yer alır. En altta ise en kötü durumda olanlar, yani en az paraya, en az eğitime, en kötü işe sahip olanlar veya hiç işi olmayanlar yer almaktadır. Lütfen merdivenin neresinde olduğunuzu düşünün ve sizi en iyi temsil eden basamağa bir 'X' işareti koyun." Bu ölçekten elde edilen puanlar 1 = "en düşük öznel sosyal statü" ile 10 = "en yüksek öznel sosyal statü" arasında değişmektedir. Bu ölçme aracı Türk kültüründe de uygun bir şekilde kullanılmaktadır (ör. Büyükgöze-Kavas & Autin., 2019).

**Yaygın Kaygı Bozukluğu-7 Ölçeği:** Bu çalışmada yakınsak geçerliği sınamak üzere kullanılan ölçme araçlarından biri Yaygın Kaygı Bozukluğu-7 ölçeğidir. Bu ölçek, Spitzer vd. (2006) tarafından yaygın kaygı bozukluğunu taramak üzere geliştirilmiş yedi maddeden oluşan, tek boyutlu dördümlü Likert tipinde (0 = hiç, 3 = hemen hemen her gün) bir ölçme aracıdır. Bu ölçek Kaya (2022) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliği için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş, uyarlanan formun yapı geçerliğini sağlandığı belirtilmiştir. Ölçekteki örnek maddelerden biri "Farklı şeyler hakkında fazla endişe duymak." şeklindedir. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliği için ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve .91 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .91 olarak bulunmuştur.

**Yaşam Doyumu Ölçeği:** Bu çalışmada ayırt edici geçerliği sınamak üzere kullanılan ölçme araçlarından biri Yaşam Doyumu Ölçeğidir. Diener vd. (1985) tarafından bireylerin yaşam doyumlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, beş maddeden oluşan tek boyutlu ve beşli Likert tipinde (1 = hiç katılmıyorum, 5 = kesinlikle katılıyorum) bir ölçme aracıdır. Bu ölçek Türkçeye Dağlı ve Baysal (2016) tarafından uyarlanmıştır. Uyarlama çalışmasında ölçeğin yapı geçerliğinin sağlandığı bulunmuştur. Ölçekteki örnek maddelerden biri “İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.” şeklindedir. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliği için ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve .88 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .81 olarak bulunmuştur.

### Verilerin Analizi

Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek üzere doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yine yapı geçerliğini test etmek üzere, uyarlanan ölçeğin benzer ve farklı ölçme araçları (yakınsak ve ayırt edici geçerlik) ile arasındaki Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı incelenmiştir. Son olarak test tekrar test güvenilirliği için katılımcılardan üç hafta aralıkla veri toplanmış, iki ölçüm arasındaki Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı incelenmiştir. Veri analizinde SPSS 27.0, R Studio 2023.06.1 (RStudio Team, 2023); lavaan (Rosseel, 2012), semTools (Jorgensen vd., 2022) ve MVN (Korkmaz vd., 2014) paketleri kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde çok değişkenli normallik varsayımı karşılanmadığı için MLM tahmin yöntemi kullanılmıştır. Bu tahmin yöntemi, normallik ihlaline dayanıklı olan en çok olabilirlik (Maximum Likelihood-ML) tahmin yöntemlerinden biridir. Doğrulayıcı faktör analizinde model iyiliği değerlendirilirken, iyi uyum için  $RMSEA \leq .06$ ,  $SRMR \leq .06$ , CFI ve TLI  $\geq .95$  (Hu & Bentler, 1999) eşik değerleri; kabul edilebilir uyum için ise  $RMSEA \leq .08$  (Hu & Bentler, 1999),  $SRMR \leq .08$  (Keith, 2019), CFI ve TLI  $\geq .90$  (Keith, 2019) eşik değerleri dikkate alınmıştır. Normallik ihlal edildiği durumlarda CFI, TLI ve RMSEA değerlerinin robust versiyonlarının değerlendirilmesi önerildiğinden, bu çalışmada bu uyum indekslerinin robust versiyonları raporlanmıştır (bkz. Savalei, 2018).

## ARAŞTIRMA BULGULARI

### Ön Analizler

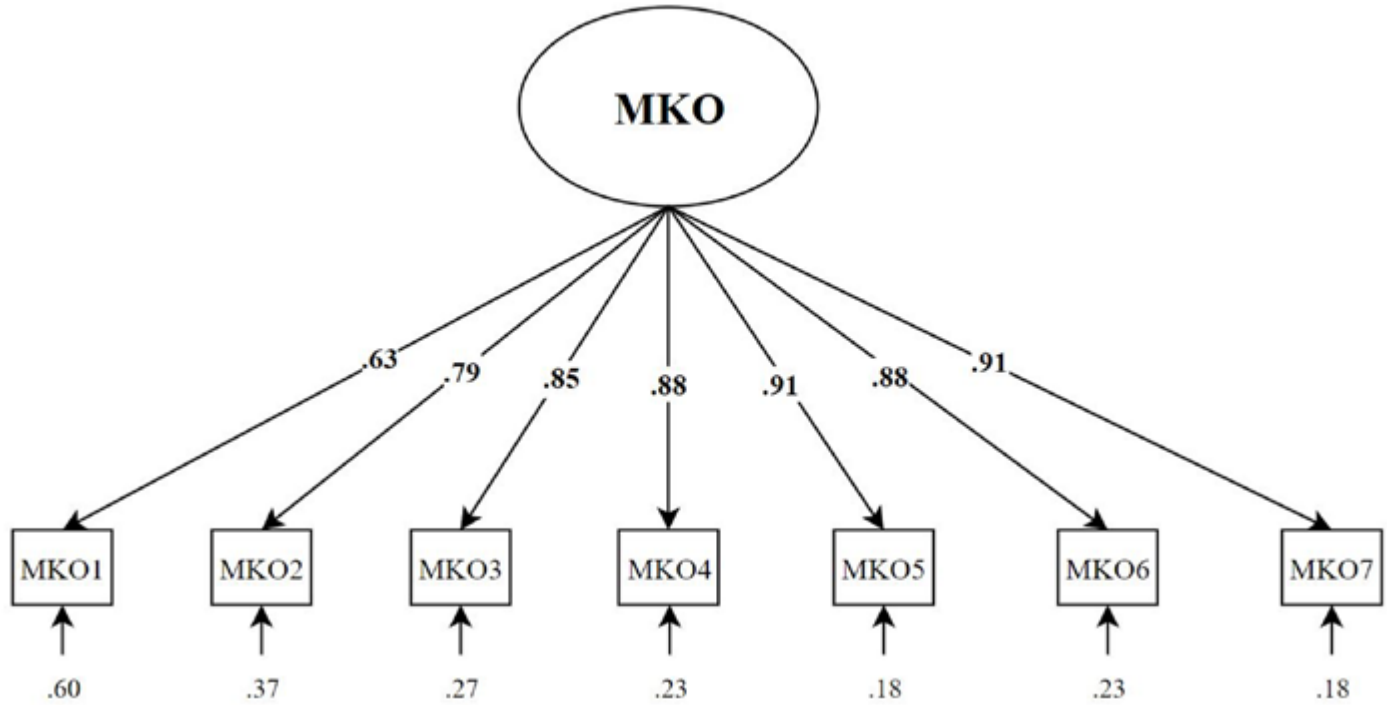
Araştırmada analizlere başlamadan önce kayıp veri, uç değerler, normallik ve örneklem büyüklüğü varsayımları değerlendirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinin yürütüldüğü 324 katılımcıdan oluşan veri setinde Mahalanobis uzaklıkları için manidarlık düzeyleri incelendiğinde 10 adet  $p < .001$  düzeyinde manidar uç değer tespit edilmiş ve uç değerler veri setinden çıkartılarak 314 katılımcıdan elde edilen veri doğrulayıcı faktör analizine dâhil edilmiştir. Yakınsak ve ayırt edici geçerliğin incelendiği 125 katılımcıdan oluşan veri setinde de Mahalanobis uzaklıkları için manidarlık düzeyleri incelendiğinde, altı adet  $p < .001$  düzeyinde manidar uç değer tespit edilerek uç değerler veri setinden çıkartılmış, 119 katılımcıdan oluşan veri seti analiz gerçekleştirilmiştir. Test tekrar test güvenilirliğinin gerçekleştirildiği 21 katılımcıdan oluşan veri setinde ise herhangi bir uç değer gözlenmemiştir. Tek değişkenli normallik ile ilişkili çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde tüm veri setlerinde katsayıların -1.5 ile +1.5 arasında yer aldığı, dolayısıyla verilerin dağılımının normale yakın olduğu görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2013). Diğer yandan doğrulayıcı faktör analizinde maksimum olabilirlik tahmin yöntemi için çoklu normallik varsayımı söz konusu olduğundan, Mardia çok değişkenli normallik testi (Mardia, 1970) uygulanmış, verilerin çoklu normallik varsayımını ihlal ettiği görülmüştür. Son olarak analizler için örneklem büyüklükleri değerlendirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde tahmin edilecek parametre sayısının 20 katı kadar örneklem büyüklüğüne sahip olmak yeterlidir (Kline, 2016). Yedi maddeden oluşan ölçek için doğrulayıcı faktör analizinde tahmin edilecek parametre sayısı 14 olduğundan, bu analiz için 314 katılımcıdan oluşan veri seti analiz için yeterli büyüklüğe sahiptir. Ayrıca araştırmada ele alınan Pearson momentler çarpım korelasyon katsayıları için SPSS programı ile post hoc güç analizi gerçekleştirilmiş, tüm güç değerlerinin .80'in üstünde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla örneklem büyüklüklerinin tüm veri setlerinde yeterli olduğu tespit edilmiştir.

### Ölçeğin Geçerliliğine İlişkin Bulgular

MKÖ'nün Türkçe Formunun yapı geçerliğini test etmek üzere öncelikle MLM tahmin yöntemi kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde herhangi bir sınırlama ya da modifikasyon gerçekleştirilmemiştir. Şekil 1'de görüldüğü üzere madde faktör yükleri .63 ile .91 arasında değişmektedir. Model uyum değerleri incelendiğinde ise RMSEA değeri dışında tüm değerlerde modelin veriye iyi uyum gösterdiği bulunmuştur (S-B  $\chi^2(14) = 61.529, p < .001$ , CFI = .967, TLI = .951, SRMR = .028, RMSEA = .122, %90 GA [.091, .153]). RMSEA değeri eşik değerlerin üstünde bulunsada madde faktör yüklerinin genel olarak yüksek, madde sayısının 10'un altında ve dolayısıyla serbestlik derecesinin düşük olduğu durumlarda, RMSEA değerinin yanlı bir şekilde eşik üstü sonuçlar verebileceği bilinmektedir (bkz. Kenny vd., 2014; Shi vd., 2022). Ayrıca bileşik güvenirlik (CR) değerinin .94, Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) değerinin ise .72 olduğu ve bu katsayıların da yapı geçerliğine güçlü kanıtlar oluşturduğu

görülmektedir (Hair vd., 2019). Dolayısıyla bu bulgular göz önünde bulundurularak doğrulayıcı faktör analizinde yapı geçerliğinin sağlandığı tespit edilmiştir.

Ayrıca doğrulayıcı faktör analizinin gerçekleştirildiği veri setinde, uyarlanan ölçeğin çeşitli gruplar arasında ölçüm değişmezliğini koruyup korumadığını test etmek üzere cinsiyet ve öğrencilik/yetişkinlik durumları değişkenleri üzerinde ölçüm değişmezliği test edilmiştir. Ölçüm değişmezliğini test etmek üzere biçimsel, metrik ve skalar modeller CFI değerleri üzerinden karşılaştırılmıştır. Modeller arasında CFI değerleri arasındaki farkın .01'den küçük olması, ölçeğin ilgili gruplar arasında ölçüm değişmezliğini koruduğuna işaret etmektedir (Cheung & Rensvold, 2002). MKÖ'nün cinsiyet ve öğrenci/yetişkin ölçüm değişmezliğini incelemek için hesaplanan değerler Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1'de de görüldüğü üzere, bu kapsamda gerçekleştirilen analiz neticesinde MKÖ'nün kadınlar-erkekler ve üniversite öğrencileri-yetişkinler için ölçüm değişmezliğini sağladığı görülmüştür ( $\Delta CFI \leq 0.01$ ).



Şekil 1. MKÖ'ye İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

**Tablo 1.** MKÖ'nün Ölçüm Değişmezliğine Yönelik Bulgular

| Model                  | S-B $\chi^2$ | sd | CFI  | Karşılaştırma | $\Delta$ CFI |
|------------------------|--------------|----|------|---------------|--------------|
| Cinsiyet               |              |    |      |               |              |
| M0 (Biçimsel)          | 69.528       | 28 | .970 | -             | -            |
| M1 (Metrik)            | 81.009       | 34 | .969 | M0 vs M1      | .001         |
| M2 (Skalar)            | 102.066      | 40 | .961 | M1 vs M2      | .008         |
| Öğrenciler/Yetişkinler |              |    |      |               |              |
| M0 (Biçimsel)          | 87.989       | 28 | .960 | -             | -            |
| M1 (Metrik)            | 96.362       | 34 | .960 | M0 vs M1      | .000         |
| M2 (Skalar)            | 114.208      | 40 | .955 | M1 vs M2      | .005         |

**Tablo 2.** MKÖ'nün Benzer ve Farklı Ölçme Araçları ile İlişkileri

| Değişken                  | 1      | 2      | 3      | 4     | 5     |
|---------------------------|--------|--------|--------|-------|-------|
| 1. Maddi Kaygı            | 1      |        |        |       |       |
| 2. Ekonomik Kısıtlılıklar | .65**  | 1      |        |       |       |
| 3. Yaygın Kaygı Bozukluğu | .47**  | .39**  | 1      |       |       |
| 4. Öznel Sosyal Statü     | -.53** | -.52** | -.28*  | 1     |       |
| 5. Yaşam Doyumu           | -.46** | -.42** | -.34** | .48** | 1     |
| $\bar{X}$                 | 21.82  | 16.28  | 10.07  | 5.24  | 12.96 |
| SS                        | 10.82  | 8.31   | 5.50   | 1.39  | 3.81  |

Not: \*\*  $p < .001$ , \*  $p < .01$

MKÖ'nün yakınsak ve ayırt edici geçerliğini tespit etmek amacıyla 119 katılımcıdan elde edilen veri seti kullanılmıştır. Bu kapsamda yakınsak geçerlik için Ekonomik Kısıtlılıklar Ölçeği ve Yaygın Kaygı Bozukluğu Ölçeği; ayırt edici geçerlik için ise Öznel Sosyal Statü Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. MKÖ ile belirtilen ölçeklerin toplam puanları arasındaki ilişki, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Belirtilen korelasyon değerleri Tablo 2'de sunulmuştur. Tablo 2'de görüldüğü üzere, MKÖ; Yaşam Boyu Ekonomik Kısıtlılıklar Ölçeği ( $r = .65, p < .001$ ), Yaygın Kaygı Düzeyi ( $r = .47, p < .001$ ), Öznel Sosyal Statü ( $r = -.53, p < .001$ ) ve Yaşam Doyumu Ölçeği ( $r = -.46, p < .001$ ) ile anlamlı bir şekilde ilişkilidir. Bu sonuçlar doğrultusunda MKÖ'nün yakınsak ve ayırt edici geçerliğe sahip olduğu söylenebilir.

#### Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

MKÖ Türkçe formunun güvenilirliği iç tutarlılık ve kararlılık açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda il olarak

Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Bu çalışma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi ve yakınsak-ayırt edici geçerlik veri setlerinde Cronbach alfa katsayıları sırasıyla .94 ve .96 olarak bulunmuştur. Ayrıca Tablo 3'te görüldüğü üzere her bir madde için düzeltilmiş madde toplam korelasyonları incelenmiş, değerlerin .62 ile .87 arasında değiştiği görülmüştür.

Son olarak, test tekrar test güvenilirliği incelenmiştir. Üniversite öğrencileri ve yetişkinlerden oluşan 21 katılımcı ile yaklaşık üç hafta arayla yürütülen test tekrar test çalışmasında iki uygulama arasındaki Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı  $r = .86, p < .001$  olarak bulunmuştur. Tüm bu bulgular uyarlanan ölçeğin güvenilirliğinin güçlü bir şekilde sağlandığını göstermektedir.

**Tablo 3.** MKÖ'nün Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

| Madde  | Madde Toplam Korelasyonu |
|--|--------------------------|
| 1. Maddi durumum hakkında kaygılıyım.  | .62                      |
| 2. Maddi durumum nedeniyle uyumakta zorlanıyorum.                                  | .78                      |
| 3. Maddi durumum nedeniyle işime/okulumda odaklanmakta zorlanıyorum.               | .84                      |
| 4. Maddi durumum nedeniyle asabiyim.   | .84                      |
| 5. Maddi durumumla ilgili endişelerimi kontrol etmekte zorlanıyorum.               | .87                      |
| 6. Maddi durumumla ilgili endişelerim nedeniyle kaslarımda gerginlik hissediyorum. | .84                      |
| 7. Maddi durumum hakkında endişelendiğim için yorgun hissediyorum.                 | .87                      |

## SONUÇ

Maddi Kaygı Ölçeği, bireylerin mevcut ekonomik şartları nedeniyle hissettikleri kaygı düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir (Archuleta vd., 2013). Özellikle son yıllarda çeşitli küresel krizler nedeniyle ekonomik şartların zorlaştığı ve maddi problemlerin insan hayatını daha da derinden etkilediği söylenebilir. Gerek küresel gerekse yerel ekonomik problemler, maddi kaygıya neden olabilir. Maddi kaygı ise bireyde çeşitli psikolojik ve sosyal zorlukları ortaya çıkarabilir. Bu nedenle bireyin yaşadığı maddi kaygının ölçülmesinin önemli olduğu düşünülmüş fakat kültürümüzde maddi kaygıyı ölçen bir ölçme aracına rastlanılmamıştır. Bu eksikliği gidermek üzere mevcut çalışmada Maddi Kaygı Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması hedeflenmiştir. Araştırmada MKÖ'nün Türkçeye uyarlanan formunun yapı geçerliğini test etmek üzere doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş ve ayrıca maddi kaygı ile ilişkili olabilecek diğer kavramlarla arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Analizler neticesinde Türkçe formun geçerliğinin güçlü bir şekilde sağlandığı ortaya koyulmuştur. Ayrıca güvenilirlik için iç tutarlılık katsayısı ve test tekrar test çalışması gerçekleştirilmiş, ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğu kanıtlanmıştır.

Türkçeye uyarlanan MKÖ aracılığıyla Türkiye'de yürütülecek çalışmaların sayısının ve yaygınlığının artması beklenmektedir. Böylece maddi kaygının bireyin yaşamının çeşitli alanları üzerindeki etkisinin bilimsel çalışmalarla aydınlatılacağı düşünülmektedir. Uluslararası alanyazında maddi kaygının bireyin iyilik hali, psikolojik durumu, iş hayatı, finansal davranışları gibi çeşitli alanlar

üzerindeki etkisi çalışıldığı görülmüştür (ör. Adam vd., 2023; Gignac vd., 2023; Mensah vd., 2023). Fakat maddi şartlar bireylerin üzerinde önemli bir baskı unsuru olarak değerlendirilse de özellikle Türkiye'de maddi kaygı kavramının çok sınırlı bir şekilde çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de bu konuda çalışmaların sayısının artırılması önemli olduğu söylenebilir. Örneğin maddi kaygının iş yaşamı üzerindeki etkisi, bireylerin performansı ve iş doyumları üzerindeki rolü araştırılabilir. Benzer şekilde maddi kaygının aileye yansımaları, aile ve evlilik yaşantıları üzerindeki rolü de aydınlatılabilir. Ayrıca üniversite öğrencileri için hissedilen maddi kaygının akademik başarı ve gelecek beklentileri üzerindeki rolü de incelenebilir. Özellikle Kaynakları Koruma Teorisi (Hobfoll, 2011) gibi güçlü kuramsal temeller üzerinde bu araştırmaların sıklığının ve kapsamının artırılması sağlanabilir. Bu araştırmaların işaret edeceği bulgular neticesinde uygulamacılara ve politika yapıcılara öneriler sunulabilir, bilimsel çalışmalardan elden edilecek bulgulardan pratik ve gündelik sonuçlara giden yol aydınlatılabilir.

Son olarak, bu çalışma bazı açılardan sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak bu çalışmada katılımcılara uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Bunun yerine rastsal örnekleme yöntemlerinin kullanılması bilimsel sonuçların geçerliği açısından önerilmektedir (Rüzgar vd., 2023). İkinci olarak bu çalışmada sadece 18 yaşının üstündeki bireylerle çalışılmıştır. Ancak maddi kaygı kavramı, yaşamın daha erken evrelerinde de bulunabilecek ve bireyin yaşantısını etkileyebilecek bir yapıdır. Dolayısıyla gelecek çalışmalarda bu ölçeğin ergenlerde de kullanılması ve yapı geçerliğine ilişkin kanıtlar sunulması önerilebilir.



## KAYNAKLAR

- Adam, I., Dayour, F., & Kimbu, A. N. (2023). Crisis-induced financial anxiety, social support, socio-psychological wellbeing, and commitment to work in the tourism sector. *Development Southern Africa*, 40(5), 1014–1037. <https://doi.org/10.1080/0376835x.2023.2165042>
- Adler, N. E., Epel, E. S., Castellazzo, G., & Ickovics, J. R. (2000). Relationship of subjective and objective social status with psychological and physiological functioning: Preliminary data in healthy, White women. *Health Psychology*, 19(6), 586–592. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.19.6.586>
- Ahamed, A. (2022). COVID-19-induced financial anxiety and state of the subjective well-being among the Bangladeshi middle class: the effects of demographic conditions. *International Journal of Happiness and Development*, 7(2), 142. <https://doi.org/10.1504/ijhd.2022.124893>
- APA Dictionary of Psychology (2024). Anxiety, 09.01.2024, Retrieved from, <https://dictionary.apa.org/anxiety>
- Archuleta, K. L., Dale, A. K., & Spann, S. M. (2013). College students and financial distress: exploring debt, financial satisfaction, and financial anxiety. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 24(2), 50–62. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1043230.pdf>
- Basyouni, S. S., & Keshky, M. E. S. E. (2021). Job insecurity, Work-Related Flow, and financial anxiety in the midst of COVID-19 pandemic and economic downturn. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.632265>
- Blanchflower, D. G., Bell, D., Montagnoli, A., & Moro, M. (2014). The happiness trade-off between unemployment and inflation. *Journal of Money, Credit and Banking*, 46(S2), 117–141. <https://doi.org/10.1111/jmcb.12154>
- Büyükgöze-Kavas, A., & Autin, K. L. (2019). Decent work in Turkey: Context, conceptualization, and assessment. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 64–76. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.01.006>
- Cheung, G. W., & Rensvold, R. B. (2002). Evaluating Goodness-of-Fit Indexes for testing measurement invariance. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 9(2), 233–255. [https://doi.org/10.1207/s15328007sem0902\\_5](https://doi.org/10.1207/s15328007sem0902_5)
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59). <https://doi.org/10.17755/esosder.263229>
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. [https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901\\_13](https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13)
- Duffy, R. D., Gensmer, N. P., Allan, B. A., Kim, H. J., Douglass, R. P., England, J. W., Autin, K. L., & Blustein, D. L. (2019). Developing, validating, and testing improved measures within the Psychology of Working Theory. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 199–215. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.02.012>
- Dünya Ekonomik Forumu. (2023). The Global Risks Report 2023. [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_Global\\_Risks\\_Report\\_2023.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf)
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2023). *OECD Economic Outlook*. <https://doi.org/10.1787/16097408>
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2024a). *Inflation (CPI) (indicator)*. <https://doi.org/10.1787/eee82e6e-en> (09 Haziran 2024 tarihinde erişildi)
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2024b). *Poverty rate (indicator)*. <https://doi.org/10.1787/0fe1315d-en> (09 Haziran 2024 tarihinde erişildi)
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2024c). *Unemployment rate (indicator)*. <https://doi.org/10.1787/52570002-en> (09 Haziran 2024 tarihinde erişildi)
- Gignac, G. E., Gerrans, P., & Andersen, C. (2023). Financial literacy mediates the effect between verbal intelligence and financial anxiety. *Personality and Individual Differences*, 203, 112025. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.112025>

- Greene, D. C., Britton, P. J., & Shepherd, J. B. (2016). LGBTQ aging: Mental health at midlife and older adulthood. *Journal of LGBT Issues in Counseling, 10*(4), 180–196. <https://doi.org/10.1080/15538605.2016.1233839>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage.
- Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2013). Social Capital and Well-Being in times of crisis. *Journal of Happiness Studies, 15*(1), 145–162. <https://doi.org/10.1007/s10902-013-9441-z>
- Hobfoll, S. E. (2010). Conservation of resources theory: Its implication for stress, health, and resilience. *Oxford University Press eBooks*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375343.013.0007>
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 6*(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Jawahar, I. M., Mohammed, Z. J., & Schreurs, B. (2022). Effects of financial anxiety and employability on emotional exhaustion and performance. *Journal of Vocational Behavior, 137*, 103761. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2022.103761>
- Jorgensen, T. D., Pornprasertmanit, S., Schoemann, A. M., & Rosseel, Y. (2022). *semTools: Useful tools for structural equation modeling. R package version 0.5-6*. Retrieved from <https://CRAN.R-project.org/package=semTools>
- Karatepe, O. M., Çolakoğlu, Ü., Yurcu, G., & Kaya, Ş. (2023). Do financial anxiety and generalized anxiety mediate the effect of perceived organizational support on service employees' career commitment? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. <https://doi.org/10.1108/ijchm-08-2022-0929>
- Kaya, C. (2022). Measuring anxiety: reliability and validity of the Turkish version of the Generalized Anxiety Disorder Scale and its relationship with academic and mental health outcomes. *Mental Health, Religion & Culture, 26*(6), 600–611. <https://doi.org/10.1080/13674676.2022.2075333>
- Keith, T. Z. (2019). *Multiple regression and beyond: An introduction to multiple regression and structural equation modeling*. (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315162348>
- Kenny, D. A., Kaniskan, B., & McCoach, D. B. (2014). The performance of RMSEA in models with small degrees of freedom. *Sociological Methods & Research, 44*(3), 486–507. <https://doi.org/10.1177/0049124114543236>
- Kim, K. T., Cho, S. H., & Xiao, J. J. (2022). Is ignorance bliss? use of alternative financial services, financial knowledge, and financial anxiety. *Journal of Family and Economic Issues, 44*(4), 956–967. <https://doi.org/10.1007/s10834-022-09883-8>
- Kim, H. J., Kavas, A. B., Duffy, R. D., & Perez, G. (2023). A Cross-Cultural validation of psychology of working theory with Turkish working adults. *Journal of Career Assessment*. <https://doi.org/10.1177/10690727231210815>
- Kim, Y. K., Lim, Y., Maleku, A., Kagotho, N., & Yang, M. (2019). Financial Stress and Depression among African refugees in the Southern United States: A Serial Multiple Mediation Analysis of Financial Self-Efficacy and Financial Anxiety. *Journal of Immigrant & Refugee Studies, 18*(2), 151–171. <https://doi.org/10.1080/15562948.2019.1593571>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.
- Korkmaz, S., Göksülük, D., & Zararsız, G. (2014). MVN: an R package for assessing multivariate normality. *R Journal, 6*(2), 151. <https://doi.org/10.32614/rj-2014-031>
- Liadze, I., Macchiarelli, C., Mortimer-Lee, P., & Juanino, P. S. (2022). Economic costs of the Russia-Ukraine war. *The World Economy, 46*(4), 874–886. <https://doi.org/10.1111/twec.13336>
- Mardia, K. V. (1970). Measures of multivariate skewness and kurtosis with applications. *Biometrika, 57*(3), 519–530. <https://doi.org/10.1093/biomet/57.3.519>
- Mensah, C., Azila-Gbettor, E. M., Amisah, E. F., & Addison, E. (2022). COVID-19, financial anxiety

- and the psychological well-being of hotel workers. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 24(1), 142–165. <https://doi.org/10.1080/15256480.2022.2055692>
- Mortensen, R. (2014). Anxiety, work, and coping. *The Psychologist-Manager Journal*, 17(3), 178–181. <https://doi.org/10.1037/mgr0000020>
- Noman, M., Kaur, A., & Nafees, N. (2021). Covid-19 fallout: Interplay between stressors and support on academic functioning of Malaysian university students. *Children and Youth Services Review*, 125, 106001. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106001>
- Perry, J. S., Ravat, H., Bridger, E. K., Carter, P., & Aldrovandi, S. (2023). Determinants of UK students' financial anxiety amidst COVID-19: Financial literacy and attitudes towards debt. *Higher Education Quarterly*. <https://doi.org/10.1111/hequ.12473>
- Potter, D., Jayne, D., & Britt, S. L. (2020). Financial anxiety among college students: The role of Generational status. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 31(2), 284–295. <https://doi.org/10.1891/jfcp-17-00033>
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1 - 36. <https://doi.org/10.18637/jss.v048.i02>
- RStudio Team. (2023). *RStudio: Integrated development environment for R*. RStudio. PBC. <https://posit.co/products/open-source/rstudio/>
- Rüzgar, M.E., Boyraz, S. & Sözcü İ. (2023). *Eğitim Bilimlerinde Araştırma 101* (1. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık
- Savalei, V. (2018). On the computation of the RMSEA and CFI from the mean-and-variance corrected test statistic with nonnormal data in SEM. *Multivariate Behavioral Research*, 53(3), 419–429. <https://doi.org/10.1080/00273171.2018.1455142>
- Shi, D., DiStefano, C., Maydeu-Olivares, A., & Lee, T. (2021). Evaluating SEM model fit with small degrees of freedom. *Multivariate Behavioral Research*, 57(2–3), 179–207. <https://doi.org/10.1080/00273171.2020.1868965>
- Song, L., & Zhou, Y. (2020). The COVID-19 pandemic and its impact on the global economy: What does it take to turn crisis into opportunity? *China & World Economy*, 28(4), 1–25. <https://doi.org/10.1111/cwe.12349>
- Spitzer, R. L., Kroenke, K., Williams, J. B. W., & Löwe, B. (2006). A brief measure for assessing generalized anxiety disorder. *Archives of Internal Medicine*, 166(10), 1092. <https://doi.org/10.1001/archinte.166.10.1092>
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th Ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Tavitiyaman, P., Ren, L., & Fung, C. (2021). Hospitality students at the online classes during COVID-19 – How personality affects experience? *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 28, 100304. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2021.100304>
- Uluslararası Para Fonu. (2023). World economic outlook: Navigating global divergences. [https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023?cid=ca-com-compd-pubs\\_belt](https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023?cid=ca-com-compd-pubs_belt)
- Van Dijk, W. W., Van Der Werf, M. M. B., & Van Dillen, L. F. (2022). The Psychological Inventory of Financial Scarcity (PIFS): A psychometric evaluation. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 101, 101939. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2022.101939>
- Van Hal, G. (2015). The true cost of the economic crisis on psychological well-being: A review. *Psychology Research and Behavior Management*, 17. <https://doi.org/10.2147/prbm.s44732>
- Vieira, K. M., Potrich, A. C. G., Bressan, A. A., & Klein, L. L. (2021). Loss of financial well-being in the COVID-19 pandemic: Does job stability make a difference? *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 31, 100554. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2021.100554>
- Xin, Z., Xiao, H., & Lin, G. (2023). Math anxiety and financial anxiety predicting individuals' financial management behavior. *Depression and Anxiety*, 2023, 1–10. <https://doi.org/10.1155/2023/3131631>

#### Yazar Katkı Oranları

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkı sağlamıştır

**CRÉATION D'UN AGENT CONVERSATIONNEL POUR  
UNE CLASSE DE FRANÇAIS LANGUE ÉTRANGÈRE:  
LES EFFETS SUR L'AUTONOMIE DE L'APPRENANT**

BİR FRANSIZCA YABANCI DİL SINIFI İÇİN SOHBET  
BOTU OLUŞTURMA: ÖĞRENEN OTONOMİSİNE ETKİSİ

THE CREATION OF CHATBOTS FOR A FRENCH FOREIGN  
LANGUAGE CLASS: EFFECTS ON LEARNER AUTONOMY

Oğuz İbrahim DÜNDAR, Cihan AYDOĞU

44

**Mots-clés:**

Agent  
Conversationnel,  
Expression Écrite,  
FLE,  
Intelligence  
Artificielle,  
TICE

**Anahtar Kelimeler:**

Sohbet botu,  
Teknoloji,  
Yabancı dil Fransızca,  
Yapay zekâ,  
Yazma becerisi.

**Keywords:**

Artificial intelligence,  
Chatbots,  
FFL,  
ICTE,  
Writing skills.

<sup>1</sup> Cet article fait partie d'une thèse de doctorat rédigée par le premier auteur sous la direction du deuxième auteur.

<sup>2</sup> Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, oidundar@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9574-6125>

<sup>3</sup> Dr.Öğr.Üy., Anadolu Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı caydogdu@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1065-8581>

Pour citer/Alıntılanmak için/  
Cite as: Dündar O.İ. ve Aydoğu C., (2024). Création D'un Agent Conversationnel Pour Une Classe de Français Langue Étrangère : Les Effets Sur L'autonomie de L'apprenant, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 269-281

# CRÉATION D'UN AGENT CONVERSATIONNEL POUR UNE CLASSE DE FRANÇAIS LANGUE ÉTRANGÈRE: LES EFFETS SUR L'AUTONOMIE DE L'APPRENANT <sup>1</sup>

## BİR FRANSIZCA YABANCI DİL SINIFI İÇİN SOHBET BOTU OLUŞTURMA: ÖĞRENEN OTONOMİSİNE ETKİSİ

## THE CREATION OF CHATBOTS FOR A FRENCH FOREIGN LANGUAGE CLASS: EFFECTS ON LEARNER AUTONOMY

Oğuz İbrahim DÜNDAR <sup>2</sup>, Cihan AYDOĞU <sup>3</sup>

### RESUME

Cette présente recherche représente l'un des trois axes de recherche de la thèse de doctorat intitulée : « Création d'un Agent Conversationnel pour une classe de Français Langue Étrangère : Les apports et les limites ». Par le biais de cet axe, nous avons comme objectif de constater si un changement important survient dans l'autonomie de l'apprenant avec l'utilisation d'un AC. Nous avons, dans cette optique, créé au total huit AC basé sur la logique d'arbre décisionnel comprenant les objectifs relatifs à l'expression écrite au niveau B1+ en nous référant au volume complémentaire du CECRL (2020). Une étude de type mixte a été utilisée pour parvenir aux objectifs de cette recherche. Plus précisément, pour réaliser notre recherche nous avons eu recours à la recherche développement et au modèle chronologique. La recherche a été réalisée pendant le semestre de printemps de l'année académique 2021-2022 et a été limitée au niveau B1+ avec 12 apprenants qui ont choisi le cours d'expression écrite le deuxième semestre de la première année de licence du Département Français Langue Étrangère de la Faculté de Pédagogie de l'Université Anadolu. Selon les résultats de la recherche, nous pouvons constater que l'usage des AC a eu des effets importants sur le développement de l'autonomie langagière.

### ÖZ

Bu çalışma, "Bir Fransızca Yabancı Dil Sınıfı İçin Sohbet Botu Oluşturma: Katkıları Ve Sınırlılıkları" adlı doktora tezinin üç araştırma ekseninden biri olan otonomi eksenini konu edinmektedir. Sohbet botu kullanımının bir yabancı dil Fransızca sınıftaki etkilerinin ölçülmesi, otonom öğrenene has özellikler gözetilerek, hangi otonomi bileşeninde ne gibi değişiklikler olduğunun saptanması hedeflenmiştir. Bu amaçla, karar ağacı mekanizması kuralına uygun olacak şekilde, Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Programı'nın (Council of Europe, 2020) 'nin tamamlayıcı cildini referans alarak, B1+ dil seviyesini hedefleyen toplamda sekiz tane sohbet botu oluşturulmuştur. Çalışmanın araştırma desenleri, karma araştırma desenlerden teknoloji geliştirme araştırması ve zaman serisi modelidir. Araştırma örneklemini Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransızca Öğretmenliği Bölümü öğrencileri arasından, lisans programı birinci sınıf bahar dönemi derslerinden biri olan Yazma Becerisi II dersini, 2021-2022 akademik yılının bahar döneminde seçen 12 öğrenci ve B1+ dil seviyesi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında, sohbet botlarının Yabancı Dil Fransızca öğrencileri üzerinde, dilsel otonomilerinin gelişmesinde önemli katkıları olduğu tespit edilmiştir.

### ABSTRACT

This research focuses on the autonomy axis, one of the three research axes of the doctoral thesis entitled: "The Creation of Chatbots for a French Foreign Language Class: Contributions and Limitations." Through this axis, the aim is to measure the effects of using a chatbot in a French as a foreign language class, taking into account the characteristics specific to autonomous learners, and to determine what changes occur in which components of autonomy. In this context, a total of eight Chatbots targeting the B1+ language level have been created, following the decision tree mechanism rule, and referencing to the complementary volume of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR)(Council of Europe, 2020). Technol-ogy development research and the chronological model from the mixed-method re-search designs have been chosen as the research design. The research sample is limited to 12 students from the Department of French Language Teaching at Anadolu University, who enrolled in the Writing Skills II course, a first-year undergraduate program course, during the spring semester of the 2021-2022 academic year, and who have a B1+ language proficiency level. The findings of the research show that Chat-bots have significant contributions to the development of linguistic autonomy among French as a Foreign Language learners.

## INTRODUCTION

De nos jours, nous pouvons voir que les agents conversationnels (désormais AC) ont déjà leurs places dans le marketing et en tant qu'assistant personnel avec une estimation de taille près d'un milliard de dollars dans le marché mondial<sup>4</sup>. Selon Bathelot (2019), un chatbot ou AC est « un robot logiciel pouvant dialoguer avec un individu ou consommateur par le biais d'un service de conversations automatisées pouvant être effectuées par le biais d'arborescences de choix ou par une capacité à traiter le langage naturel » (Bathelot, 2019, n.p. cité par Grégoire, 2020, p. 3). Les trois caractéristiques qui définissent l'AC sont « sa capacité de communication, son autonomie et sa capacité d'action » (Deveaux et Paraschiv, 2004, cité par Grégoire, 2020, p. 3). L'AC « dialogue avec son utilisateur afin de comprendre et/ou d'accepter les requêtes de son utilisateur » (Grégoire, 2020, p. 3), « il est proactif et existe en continu » (ibid., p. 3) et « son fonctionnement ne dépend pas de l'intervention directe et continue de l'utilisateur » (ibid., p. 3).

Même si « les agents conversationnels ont un rôle précieux à jouer dans les futurs systèmes d'apprentissage en ligne » (Kerry, Ellis et Bull, 2008, p. 13), ils ne sont, par leur nature, que partiellement des dispositifs en ligne. La même condition, celle de réfléchir aux situations d'apprentissage dans le cadre de la communication ne change pas puisqu'il « incombe au didacticien de réfléchir aux situations d'apprentissage qui peuvent émerger, intentionnellement ou non, d'un dispositif en ligne » (Grassin, 2013, p. 68). Certes, l'intelligence artificielle sur laquelle repose ces AC est un moyen efficace pour un encadrement de ce genre mais une préparation rigoureuse de la part de l'enseignant sera tout de même à l'appel.

Nous voyons déjà dans certaines recherches le fait que l'usage d'un AC permet aux utilisateurs d'ajuster l'apprentissage à leur propre vitesse et par cela l'AC devient une aide dans l'autonomisation de l'apprenant (Haristiani et al., 2019b) ; un moyen d'apprentissage indépendant (Haristiani, 2019), une aide à l'acquisition des compétences du 21<sup>e</sup> siècle (Bii, 2013) ou ayant un

aspect prometteur en tant qu'outil d'enseignement et d'apprentissage dans l'enseignement à distance et en ligne (Heller et al., 2005). Ceci dit, d'autres auteurs, comme Jeong (2019) attire l'attention dans sa recherche sur la capacité requise d'autonomie des apprenants dans l'usage de telles applications. Ce qui nous amène justement à la question de l'autonomie de l'apprenant.

Nous devons immédiatement faire la distinction entre l'autonomie générale et l'autonomie langagière. L'autonomie générale peut être définie comme « la capacité de l'élève de prendre des initiatives dans la vie, y compris en contexte scolaire » (Germain et Netten, 2004, p. 56) alors que l'autonomie langagière sera celle de « la capacité de l'apprenant de prendre des initiatives langagières et d'utiliser avec spontanéité des énoncés nouveaux lors d'une situation authentique de communication dans la L2 » (ibid., p. 56). Dans notre cas, même si l'autonomie générale a des effets sur l'autonomie langagière, nous nous intéresserons à l'autonomie langagière de l'apprenant.

L'autonomie langagière n'est pas selon d'Albero (2000) « une notion globale, mais (...) un ensemble de compétences spécifiques » (Albero, 2000, pp. 145-146). En nous référant à la catégorisation d'Albero, (2000) intitulée « Domaines d'application de l'autonomie dans les activités de l'apprenant », nous voyons que les compétences spécifiques mentionnées par l'auteur répondant à différentes questions dans l'acquisition de l'autonomie par l'apprenant sont l'autonomie technique (utiliser quel outil ?), informationnelle (comment les utiliser ?), méthodologique (quand et comment s'organiser ?), sociale (comment coopérer ?), cognitive (comment j'apprends ?) métacognitive (comment s'autoréguler ?) et psycho-affective (comment me motiver ?).

Rappelons que « l'autonomie en didactique des langues signifie que l'apprenant ait la capacité de s'engager d'une manière active et responsable dans son processus d'apprentissage » et que c'est « une transformation qui s'obtient le plus souvent par le biais d'une formation » (Cruz Cárdenas, 2014, p. 24). L'objectif de

<sup>4</sup> [https://comarketing-news.fr/infographie-le-marche-des-chatbots-en-2023/#:~:text=Suite%20%C3%A0%20cet%20engouement%2C%20la,la%20fin%20de%20la%20d%C3%A9cennie](https://comarketing-news.fr/infographie-le-marche-des-chatbots-en-2023/#:~:text=Suite%20%C3%A0%20cet%20engouement%2C%20la,la%20fin%20de%20la%20d%C3%A9cennie.). Date d'accès : 27.02.2023

ce guidage résulte ou devrait résulter par l'autonomie de l'apprenant qui apprendrait à apprendre avec « la capacité de préparer et de prendre les décisions concernant la définition, les contenus, l'évaluation et la gestion d'un programme d'apprentissage » (Cuq, 2003, p. 21). Ce qui nous amène, sur le sujet de l'évaluation, à une double ouverture : d'une part évaluer le degré d'autonomisation de l'apprenant (par le fait qu'elle soit enseignée) et l'auto-évaluation de l'apprenant (puisque l'objectif final de l'évaluation autonome est celui-ci). Ajoutant que ces deux notions sont complémentaires et non contradictoires.

L'auto-évaluation qui va de pair avec la notion d'autonomie « s'inscrit dans le cadre de la pédagogie de la réussite dans la mesure où elle permet à l'apprenant d'être autonome et responsable de sa formation individuelle » (Sahbi, 2018, p. 34). Cette voie vers l'autonomie comporte plusieurs facteurs en soi. Sans revenir sur la notion d'autonomie exposée ci-dessus, nous pouvons dire que « l'auto-évaluation est un facteur de motivation et de prise de conscience. Elle aide les apprenants à connaître leurs points forts et reconnaître leurs points faibles et à mieux gérer ainsi leur apprentissage » (CECRL, 2001, p. 143). Cette reconnaissance permettant une meilleure gestion de l'apprentissage par l'apprenant nécessite une formation qui se forge au fur et à mesure de l'apprentissage. Puisque l'objectif de l'auto-évaluation est de fournir à l'apprenant toutes les informations dont il a besoin pour contrôler son apprentissage, une formation de l'apprenant au niveau technique et psychologique s'avère donc indispensable (Benabbes, 2018, p. 42).

Nous allons donc dans le cadre de cette recherche nous intéresser à la place, apports et limites de l'inclusion des AC dans l'apprentissage de la production écrite en FLE, en évaluant le développement de l'autonomie de l'apprenant avec l'usage de ceux-ci.

## MÉTHODOLOGIE

### Design de la Recherche

Une étude de type mixte est prévue pour parvenir aux objectifs de cette recherche. Plus précisément, pour réaliser notre recherche nous avons choisi la recherche développement qui « a pour objectif premier de développer

des outils matériels ou conceptuels utiles pour agir sur une situation locale donnée » (Loiselle et Harvey, 2007, p. 46). Ce type de recherche est défini comme « soit l'étude du processus et de l'impact des efforts spécifiques de conception et de développement pédagogiques soit une situation dans laquelle quelqu'un exécute des activités de conception, de développement ou d'évaluation pédagogiques et étudie le processus en même temps ou l'étude du processus de conception, de développement et d'évaluation de l'enseignement dans son ensemble ou de composants de processus particuliers » (Richey, Klein et Nelson, 2003, p. 1099).

La recherche développement nous semble adéquate pour notre recherche. Ce type de recherche amenant à « la production d'objets matériels ou conceptuels s'appuyant sur des expériences empiriques ainsi que sur des connaissances théoriques et pratiques issues de recherches antérieures » (Loiselle et Harvey, 2007, p. 55) est, selon Richey, Klein et Nelson (2003), sous catégorisé en deux types de recherche (Type 1 et Type 2) développement variant en fonction de la recherche.

Notre recherche sera régie selon la méthode recherche développement de Type 1 impliquant « généralement des situations dans lesquelles le processus de développement de produit utilisé dans une situation particulière est décrit et analysé et le produit final est évalué » (Richey, Klein et Nelson, 2003, p. 1102) avec une approche de « développement centré sur les solutions » amenant « le concepteur à proposer une solution basée sur des analyses minimales et à raffiner cette solution en cours de développement » (ibid., p. 51) se finalisant avec le développement d'un outil technologique et éducatif dont l'étude sera qualifiée d'étude mixte avec principalement des outils de collecte de données qualitatives, soutenues par des outils de collecte de données quantitatives.

Nous avons créé au total huit AC basés sur la logique d'arbre décisionnel comprenant les objectifs relatifs à l'expression écrite du niveau visé, du niveau B1+ tiré du volume complémentaire du CECRL (2020). Avec l'arbre décisionnel (ou arbre de décision) « l'objectif est soit de guider l'utilisateur vers un résultat en le faisant passer par différentes branches avec la liberté de prise de décision

sous certaines conditions, soit de le pousser à une action spécifique selon des règles prédéfinies » (Dündar, 2024, p.65) ; ce qui nous semble, par cet aspect, adéquate pour notre recherche. Pour assurer l'accès des apprenants à ces AC pendant et en dehors des cours, nous avons créé un site Internet et un blog où l'apprenant pouvait choisir l'AC selon la semaine de cours. Pendant l'intervention nous nous sommes rendu compte que certaines fois les tâches ou les auto-évaluations n'étaient pas accomplies/remplies et que l'apprenant déclarait la/les avoir oubliée(s). Pour cela nous avons conçu une application mobile qui demandait à l'apprenant, pour chaque AC, s'il avait fini la conversation, s'il avait envoyé / posté la tâche et s'il avait rempli l'auto-évaluation. L'enseignant/ chercheur dans ce cours n'avait que le simple rôle d'accompagnateur dans le cas où l'apprenant en avait besoin. Les cours, pendant le semestre entier étaient basés sur la non-intervention de l'enseignant : les apprenants commençaient et finissaient le cours via une conversation écrite avec une IA.

### **Échantillonnage**

Dans l'objectif d'observer les apports et les limites de l'utilisation des AC dans l'apprentissage de l'expression écrite dans une classe de FLE, nous avons tiré un échantillon avec la méthode d'échantillonnage de convenance. Donc le choix des participants ne sera pas aléatoire mais raisonné. Dans le cas de notre recherche les participants ont été choisis par le fait qu'ils aient choisi le cours d'expression écrite, le deuxième semestre de la première année de licence du Département Français Langue Etrangère de la Faculté de Pédagogie de l'Université Anadolu. Nous aurons par cela des possibilités de conclusions applicables à l'univers duquel est tiré l'échantillon accessible représentant de l'ensemble « dont les éléments sont choisis parce qu'ils ont les mêmes propriétés et qu'ils sont tous de même nature » (Grawitz, 1998, p. 593).

Nous avons, en début de recherche administré un examen d'expression écrite, annoté par trois experts ayant l'habileté DELF assurant ainsi leur expertise sur le sujet. Cet examen nous a permis de continuer avec les apprenants ayant le niveau B1 puisque notre délimitation était celui-ci. Avec cet examen, parmi les 15 apprenants étant volontaires à

participer 13 ont eu le niveau, deux étaient en dessous du niveau requis. Plus tard, pendant l'intervention un des apprenants ayant eu ce niveau a abandonné les cours pour des problèmes de santé, c'est pourquoi nous avons analysé les résultats de douze apprenants au total.

### **Outils de Collecte des Données**

#### **1. Les questions de l'entretien semi-dirigé**

Les questions de cet entretien semi-dirigé ont été formulées par le chercheur à partir de la littérature relative et les travaux d'Albero (2003) sur l'autonomie. Les questions ont été soumises à l'avis de trois experts.

Les questions de l'entretien semi-dirigé étaient les suivantes :

1. Peux-tu prendre en main ton propre apprentissage ou penses-tu avoir besoin d'aide pour ton apprentissage ?
2. Nous travaillerons avec une intelligence artificielle qui imitera un francophone, que penses-tu de l'utilisation d'un tel nouvel outil technologique pendant le semestre prochain ?
3. Y a-t-il des sites spécifiques auxquels tu te réfères ? Peux-tu nous dire comment tu effectues tes recherches en ligne ? »
4. En classe, as-tu peur que ton professeur ou tes camarades de classe jugent tes idées ou critiquent tes connaissances en français ?
5. Comment apprends-tu le français ?
6. Pré pares-tu un plan d'écriture ?
7. Contrôles-tu tes fautes après avoir fini d'écrire ?
8. Quelle est ta réaction lorsque tu commets des fautes en français ?

Nous avons administré à deux reprises cette entrevue en question, une au début de notre recherche et une à la fin de notre recherche pour mieux exposer les changements dans l'autonomie des apprenants.

#### **2. Questionnaire relatif à l'autonomie**

Le questionnaire pour l'autonomie sera un de nos outils de collecte de données dont les résultats seront analysés



pour vérifier et appuyer les résultats que nous obtiendrons avec les outils qualitatifs relatifs à l'autonomie. Le questionnaire en question sera en format numérique sous forme de questionnaire auto-administré mis en ligne avec Microsoft forms. Cette forme sera d'ailleurs « pertinente pour un cours qui utilise les TIC » (Cardona, 2015, p. 214). L'utilisation de la forme auto-administré du questionnaire s'explique par ses avantages tel « recueillir les témoignages transcrits et réfléchis ou médités » (Sayad et Nawal, 2016, p. 160).

Ce questionnaire a été administré deux fois, une au début et une à la fin des cours afin que l'on puisse comparer les apports et limites des AC sur le sujet de l'autonomie langagière de l'apprenant dans l'optique d'avoir des données quantitatives nécessaires en tant que support à notre analyse qualitative sur l'autonomie des apprenants.

Les points attribués aux réponses sont entre 1 (minimum) et 5 (maximum) ; donc sera attribuée pour chaque case notée une valeur de 0,8 puisque nous devons soustraire le chiffre minimum du chiffre maximum, ce qui nous donnera l'intervalle mentionnée. L'analyse sera donc basée sur trois intervalles : la note inférieure résultant de l'addition des deux notations inférieures à savoir les cases 1 et 2, ce qui nous donne un total de 2,6 (note minimale plus les deux notes inférieures) ; la note moyenne que nous obtenons en additionnant la valeur de la réponse correspondant à la case 3, donc une valeur entre 2,61 et 3,4 au total et la note supérieure que nous avons obtenus en additionnant les valeurs (0,8 chacune) correspondante aux cases 4 et 5 pour obtenir les valeurs de 4,20 et 5 respectivement.

**Tableau 1. L'appellation des niveaux**

| Case | Valeur | Total | Niveau    |
|------|--------|-------|-----------|
| 1    | 1      | 1,8   | Inférieur |
| 2    | 0,8    | 2,6   | Inférieur |
| 3    | 0,8    | 3,4   | Moyen     |
| 4    | 0,8    | 4,2   | Supérieur |
| 5    | 0,8    | 5     | Supérieur |

Le questionnaire autonomie visant à questionner l'autonomie liée aux processus d'apprentissage des apprenants est construit sur sept domaines d'application de l'autonomie dans les situations de formation : technique,

informationnelle, méthodologique, sociale, cognitive, métacognitive et psychoaffective. Les questions sont conçues par Cardona (2015, p. 380), dans le cadre d'une thèse de Doctorat visant à exposer l'autonomie dans une classe de licence de langues vivantes à l'Université d'Antioquia/ Colombie.

Le questionnaire est composé de sept parties avec au total 44 questions, dont 38 à option limitée et 6 sans options, à compléter librement. Les options limitées, sont critériées sur une échelle allant de 1 à 5. Les sept parties en question étaient relatives : au domaine technique (partie I), au domaine informationnel (partie II) au domaine méthodologique (partie III), au domaine social (partie IV), au domaine cognitif (partie V), au domaine métacognitif (domaine VI) et au domaine psychoaffectif (partie VII).

## ANALYSE DES DONNÉES

### Questionnaire Relatif à l'Autonomie

Le questionnaire a été administré à deux reprises, l'une en début de cours, l'autre en fin de cours. Le questionnaire a été, pour assurer une lecture efficace des réponses, transcrit dans un graphique. La transcription en question devrait être lue de la façon suivante : chaque case, donc chaque réponse de l'apprenant comprend une valeur reflétant une performance que nous avons séparée en trois appellations : niveau inférieur (jusqu'à 2,4 points), niveau moyen (3,4 points) et niveau supérieur (de 4,2 à 5 points).

Dans cette partie nous allons exposer les réponses selon les domaines de l'autonomie : domaine technique (partie I du questionnaire), domaine informationnel (partie II du questionnaire), domaine méthodologique (partie III du questionnaire), domaine social (partie IV du questionnaire), domaine cognitif (partie V du questionnaire), domaine métacognitif (partie VI du questionnaire) et le domaine psychoaffectif (partie VII du questionnaire).

Le domaine technique de l'autonomie a été l'un des domaines dont les apprenants sont le plus confiants, se déclarent le plus habile. Nous pouvons voir que, selon les résultats de l'enquête initiale, seuls deux apprenants ayant répondu au questionnaire relatif à l'autonomie ne sont pas au niveau supérieur ; l'un se trouve au niveau moyen, l'autre au niveau inférieur des connaissances,

comportements nécessaires au domaine technique de l'autonomie. Quant aux réponses données à l'enquête finale, lorsque nous comparons les réponses données par ces deux apprenants en question, K2 et K12, nous voyons que le niveau d'autonomie de K2 a augmenté significativement de 2,8 à 4 et de 4 à 4,8 pour K12. Cependant nous voyons que les niveaux d'autonomie technique de deux autres apprenants ont baissé entre le questionnaire initial et le questionnaire final : de 4,2 à 3,8 pour K7 et de 4,6 à 4 pour K10. Nous pouvons donc dire que, malgré cette baisse, nous observons une augmentation générale dans l'autonomie technique des apprenants d'un point de vue général avec une hausse en total du niveau d'autonomie technique de 4 (niveau moyen) à 4,5 (niveau supérieur) lorsque nous prenons la moyenne des réponses des 12 apprenants ayant participé au cours de ce semestre. La hausse est donc importante dans le cadre où les apprenants peuvent à présent être considérés ayant un niveau supérieur d'autonomie technique et qu'à présent aucun apprenant ne peut être considéré ayant un niveau inférieur dans ce domaine.

L'observation des résultats du questionnaire initial et du questionnaire final nous montre que le niveau d'autonomie informationnelle des apprenants a légèrement haussé dans sa totalité. Cependant, même si une des différences n'est qu'aucun apprenant n'a un niveau inférieur selon les résultats de l'enquête finale, nous pouvons voir que certains apprenants en sont moins confiants à la fin du semestre. Selon l'enquête initiale deux apprenants avaient un niveau autre que *supérieur* ; à la suite de l'enquête finale nous pouvons voir que quatre apprenants sont dans les limites du niveau *moyen*. Nous pouvons donc dire que le niveau général de la classe en ce qui concerne le domaine informationnel de l'autonomie a légèrement haussé suite à l'intervention mais que la confiance de certains apprenants dans ce domaine a aussi légèrement baissé en même temps.

Nous pouvons observer, encore une fois, une légère amélioration en ce qui concerne le domaine méthodologique de l'autonomie entre l'enquête initiale et l'enquête finale avec une hausse de 0,15 points. Cela dit, nous devons préciser que la hausse en question ne peut être considérée comme une hausse importante par le fait que cette différence n'ait changé le niveau qui était déjà

considéré supérieur avec l'enquête initiale. Cependant il nous sera possible de commenter le changement pour K2 (passage du niveau inférieur au niveau moyen) ; K3, K4, K8 et K9 (passage du niveau moyen au niveau supérieur) et la baisse de confiance chez K12. Nous pouvons voir que, suite à l'intervention, aucun apprenant ne peut être considéré de niveau inférieur en ce qui concerne le domaine méthodologique de l'autonomie ; qu'un des apprenants se considère significativement moins confiant en ce domaine. Mis à part la hausse qui se montre naturelle dans le cadre où nous nous y attendions par la nature de l'intervention, nous pouvons considérer la baisse chez K12 par la prise de connaissance approfondie de ce domaine de l'autonomie dont l'apprenant se sentait totalement (5 points de moyenne, donc la moyenne maximale) confiant avant l'intervention. Notons qu'aucun changement important ne s'est montré chez un des apprenants : K7. Nous pouvons dire que le changement de niveau d'autonomie dans le domaine méthodologique n'est pas assez important par le fait que ni le niveau d'autonomie n'est changé (supérieur/supérieur) ni la moyenne des apprenants/participants (4,2/4,35).

En ce qui concerne le domaine social de l'autonomie, nous pouvons voir que certains apprenants ont donné des réponses moins confiantes dans l'enquête finale en comparaison à leurs réponses de l'enquête initiale mais que la moyenne générale de la classe n'a presque pas changé (4,44/4,41) et qu'aucun apprenant n'a été, selon l'appellation prédéfinie, considéré du niveau inférieur pour ce domaine de l'autonomie. Nous pouvons donc dire que l'utilisation de l'IA dans un cours d'expression écrite pour le niveau B1+ dans une classe de FLE, n'a pas eu, dans le cadre de notre recherche d'effets importants en ce qui concerne le domaine social de l'autonomie. Nous allons donner suite avec le domaine cognitif de l'autonomie.

Nous pouvons dire, en partant des réponses des apprenants et relatif au domaine cognitif de l'autonomie, qu'un changement considérable a eu lieu puisque le niveau général des apprenants selon l'appellation prédéfinie est passé de *moyen* à *supérieur*. De plus, nous ne voyons plus d'apprenants se considérer dans les limites du niveau inférieur à la suite de l'intervention ; les deux apprenants (K2 et K11) étant dans les limites du niveau inférieur sont,

à la suite de l'intervention dans les limites du niveau appelé moyen. Nous pouvons donc dire que le changement lié à l'utilisation d'un tel outil technologique dans les conditions de notre recherche est assez évident en ce qui concerne le domaine cognitif de l'autonomie pour dire qu'il eut des effets considérables.

Lorsque nous observons les résultats, nous pouvons voir des changements en ce qui concerne le domaine métacognitif de l'autonomie mais il ne nous sera pas possible de dire que ces changements sont importants par le fait que certains apprenants eurent donné des réponses plus confiantes sur le sujet pour l'enquête initiale, d'autres pour l'enquête finale. D'un point de vue général, nous pouvons voir une légère hausse dans la moyenne des résultats des apprenants (de 4,23 à 4,33) même si ce changement n'est ni assez élevé pour dire qu'il est remarquable ni a changé l'appellation des résultats (supérieur/supérieur). Cependant nous pouvons voir qu'aucun des apprenants n'est, à la suite de l'intervention, considéré sous l'appellation *inférieur*.

Nous pouvons donc dire que notre intervention n'a pas eu d'effets considérables en ce qui concerne le domaine métacognitif de l'autonomie même si elle eut un effet positif sur un seul apprenant qui était considéré selon ses réponses sous l'appellation *inférieur*.

Lorsque nous observons les résultats relatifs au domaine psychoaffectif de l'autonomie, un tableau intéressant se dresse devant nous. Nous qualifions ce tableau intéressant par le fait que les résultats que nous avons obtenus de l'entretien semi-dirigé ne soient pas en concordance avec ceux obtenus via le questionnaire.

Alors que nous pouvons observer une baisse de niveau dont l'appellation était de supérieur au niveau moyen pour la moyenne générale des apprenants, les résultats de l'entretien semi-dirigé final étaient :

K1 : J'étais franchement soulagé par le fait que ce soit un AC qui me corrige.

K2 : Je n'étais pas en colère contre moi-même. C'était comme si je demandais à mon ami.

K4 : J'ai pu m'auto-corriger.

K5 : C'était une occasion d'apprendre pour moi.

K9 : Je fais peu d'erreurs, mais quand j'en fais, c'est normal.

K10 : C'est normal de faire des erreurs.

K11 : Le Chatbot a beaucoup changé mon point de vue envers la faute.

Donc, même si nous serons volontiers d'accord pour nous prononcer sur un effet négatif de l'utilisation de l'IA sur le domaine psychoaffectif de l'autonomie, nous ne pourrions pas expliquer avec ce seul cours ce changement. Nous ne pourrions donc pas analyser cette partie du questionnaire de façon isolée des autres cours que les apprenants ont suivi pendant le semestre ; ce qui ne sera pas faisable dans le cadre de notre recherche. Cela dit, nous approfondirons nos résultats avec la synthèse de ceux-ci et des résultats de notre analyse portant sur l'entretien semi-dirigé et la discussion thématique de groupe pour pouvoir avoir une vue générale sur ce domaine de l'autonomie dans la partie conclusion.

### **Analyse Comparative Des Entretiens Avec Les Apprenants**

Les entretiens semi-dirigés ont été administrés à deux reprises. L'une en début de semestre, l'autre en fin de semestre avec les mêmes questions qui ont été légèrement modifiées en cas de besoin sans perte de signification. Les entretiens ont été administrés via visioconférence ce qui est conforme au fait que notre travail soit basé sur un moyen technologique utilisable en classe ou à distance. Nous allons dans cette partie rappeler les questions posées aux apprenants et comparer les réponses données en début de semestre et en fin de semestre, donc avant l'utilisation des AC en classe et après leur utilisation. Les entretiens ont duré en moyenne 30 minutes pour chaque apprenant. Nous avons posé au total sept questions relatives à six thèmes. Les thèmes en question étaient : l'autonomie de l'apprenant, l'utilisation de la technologie, le point de vue vis-à-vis les nouvelles technologies, l'anxiété, l'utilisation des stratégies d'apprentissages, l'utilisation des stratégies d'expression écrite et le domaine psychoaffectif.

Notre première question était : Y a-t-il des sites spécifiques auxquels tu te réfères ? Peux-tu nous dire comment tu effectues tes recherches en ligne ? A cette question, pour l'entretien initial,

la majorité des apprenants ont déclaré utiliser le moteur de recherche Google ou Google traduction, ce qui ne nous semble pas inapproprié dans le sens où ce moteur de recherche est le plus répandu dans le monde entier. Cependant, l'utilisation de Google et Google traduction nous a semblé être assez limitée pour parler d'une utilisation effective des moyens de l'Internet. Ce qui était aussi intéressant de voir, c'était que les apprenants utilisent généralement des dictionnaires anglais-français et non pas turc-français ou encore français-français. Jusqu'à aller à éviter l'utilisation des applications mobiles destinées à cet usage Avec l'entretien final, nous avons observé certains changements à la suite de l'utilisation des AC dans les cours d'expression écrite :

K1: Oui / (Y a-t-il eu un changement ?) / Le site d'une page d'actualités ; Il y avait de différentes sources de traduction, les correcteurs corrigeaient tout ce que j'écrivais.

K2: J'ai pris l'habitude d'utiliser un dictionnaire français-français ou encore je ne savais pas qu'il y avait un correcteur. J'utiliserai le correcteur à présent.

K3: Il y a des sites que je peux utiliser, je pense que ce sont des sites très utiles.

K5: En plus, je me suis habitué à effectuer des recherches sur Internet en français.

K6: Mais j'ai appris et utilisé différents sites ce semestre.

K8: ...j'ai appris de nombreux sites.

K10: Il y a aussi des sites que j'ai appris et que je vais utiliser.

K12: Le nombre de sites Internet (relatifs à l'apprentissage du français) que je connais a considérablement augmenté.

Notre question suivante était relative au point de vue vis-à-vis des nouvelles technologies. Nous avons légèrement changé la question entre l'entretien initial et l'entretien final par nécessité. Notre question d'entretien initial était : Nous travaillerons avec une intelligence artificielle qui imitera un francophone, que penses-tu de l'utilisation d'un tel nouvel outil technologique pendant le semestre prochain ? alors que notre question de l'entretien final était : Nous avons travaillé, pendant ce semestre, avec une intelligence artificielle qui a imité un francophone, que penses-tu de

ce nouvel outil technologique ? Ce changement, n'a pas affecté la base de la question mais a été nécessaire.

Nous avons ensuite vu un scepticisme évident envers l'intelligence artificielle dans l'entretien initial, alors que d'autres (ou parfois les mêmes) apprenants disaient être ouverts aux nouvelles technologies. En fin de semestre, les points forts des AC, exprimés par les apprenants pendant l'entretien final étaient relatifs à la sensation de réalité qu'ils avaient ressentie dans leurs conversations avec les caractères fictifs créés, donc l'intelligence artificielle.

Notre question suivante était relative à l'anxiété. Nous avons demandé aux apprenants : En classe, as-tu peur que ton professeur et/ou tes camarades de classe jugent tes idées ou critiquent tes connaissances en français ? A cette question, pendant l'entretien initial, nous avons observé le fait que certains apprenants n'avaient aucune anxiété en l'expression de leurs idées ou de s'exprimer en français que ce soit par la peur d'être critiqué(e) par ses professeurs ou par ses amis. D'autres étaient au contraire restreints par l'anxiété causée par la peur de commettre une faute. Pendant l'entretien nous avons remarqué que les causes de l'anxiété étaient différentes, mais au total sept apprenants sur douze déclarent être anxieux dans un travail en classe contre trois jamais avoir eu d'anxiété en classe. Ce qui est plus intéressant serait de voir que même le professeur peut être la cause de cette anxiété. Nous sommes en tant que professeurs habitués de voir les apprenants de licence, âgés en générale entre 18 et 22 ans, être anxieux de leurs images, mais la peur exprimée par « tu ne peux pas dire cette phrase ? » ou « Je pense que j'ai peur... des professeurs » sont deux commentaires à être pris avec délicatesse dans des travaux futurs.

En ce qui concerne la différence que nous avons pu observer avec l'entretien final est que la crainte d'être critiqué a diminué significativement. La grande majorité des apprenants ayant affirmé avoir de l'anxiété pour des raisons diverses pendant l'entretien initial ont affirmé ne pas être anxieux(se) ou ne pas craindre d'être critiqué(e) pendant les cours d'expression écrite dans lesquels nous avons fait usage de l'intelligence artificielle sous forme de d'AC. Nous avons ensuite demandé aux apprenants « Comment apprends-tu le français ? » dans l'objectif de

voir leurs stratégies d'apprentissage dans sa généralité. Pour cette question nous avons vu une division d'avis en deux camps : ceux qui effectuaient des recherches sur Internet et ceux qui soit faisaient semblant d'expliquer le sujet à autrui soit répétaient en lisant plusieurs fois. Alors qu'en fin de semestre, selon les résultats de l'entretien, une certaine diversité de stratégie d'apprentissage s'est installée chez les apprenants à la suite du semestre réalisé avec l'appui de l'intelligence artificielle, les stratégies d'apprentissage restent un sujet à traiter, à être davantage incluses dans des travaux ultérieurs.

Notre dernière question portait sur leurs aspects psychoaffectifs. Nous avons demandé : Quelle est ta réaction lorsque tu commets des fautes en français ? Les réponses à cette question étant strictement personnelles, nous allons analyser les réponses données par chaque apprenant en comparaison aux réponses à l'entretien initial et l'entretien final. La différence entre un cours d'expression écrite classique et l'utilisation d'une IA dans cet objectif pour K1 apprenant a été assez marquante ; la diminution de l'anxiété écrite exprimée avec : j'étais franchement soulagé. Nous pouvons voir que ce soulagement, donc que la diminution de l'anxiété a une double façade ; d'une part le fait d'être préparé par l'AC de façon minutieuse avant d'écrire et celle de la correction automatisée qui a, dans notre cas, remplacé celle de la correction humaine, celle du professeur. Pour cette question, pour K2, tout comme K1, la différence était claire : de la déclaration « je n'arrive pas à surmonter la situation » nous voyons un passage à « je n'étais pas en colère contre moi-même (...) c'était comme si je demandais à mon ami ». Ce changement est important pour nous car le terme, extrêmement fort pour définir une réaction contre soi qui est la colère : cette réaction laisse avec l'AC sa place à une position plus saine contre soi-même. Le bousculement de la sensation de ne pas pouvoir y arriver à la sensation, l'idée voulue ; celle de voir l'erreur comme une occasion d'apprentissage est assez claire et importante dans le sens où nous pouvons dire que ce changement est dû principalement à la logique de l'IA. En effet, un des objectifs de l'AC était de démontrer à l'apprenant l'importance de l'erreur dans le sens où cela est l'occasion, justement d'apprendre.

## CONCLUSION

Nous pouvons voir que l'autonomie des apprenants ayant suivi ce cours où l'IA joue un rôle important a haussé pour presque dans tous les domaines de l'autonomie même si certains domaines de l'autonomie auraient pu être intégrés davantage aux AC qui étaient créés pour imiter un francophone avec qui l'apprenant serait en correspondance.

D'une façon générale, nous avons analysé les réponses données par les apprenants aux entretiens sous deux aspects que nous trouvons importants : enseigner le *comment travailler* pour ouvrir la voie de l'auto-apprentissage et être un guide individuel, s'adaptant aux connaissances de l'apprenant sans laisser aucun d'entre eux se perdre pendant le cours.

En ce qui concerne le domaine technique de l'autonomie en début de recherche, le manque de connaissance de site Internet destiné à l'apprentissage du FLE par les apprenants était assez important pour pouvoir dire qu'un manque crucial se présentait en tant que barrière à la recherche et l'utilisation efficace des moyens technologiques. Nous pouvons aussi dire que suite à l'intervention aucun apprenant ne pouvait à présent être considéré ayant un niveau inférieur dans ce domaine selon les réponses données au questionnaire. Pour le domaine informationnel de l'autonomie, nous voyons que la moyenne des apprenants a légèrement haussé à la suite de l'intervention mais que la confiance de certains apprenants dans ce domaine a aussi légèrement baissé en même temps. Pour le domaine cognitif, le changement lié à l'utilisation d'un tel moyen technologique dans les conditions de notre recherche a été évident avec un changement important en ce qui concerne ce domaine de l'autonomie. Même si, par exemple, notre analyse portant sur le domaine métacognitif nous démontre qu'il n'y a pas eu de changement considérable, elle a tout de même eu un effet positif sur le seul apprenant qui était considéré selon ses réponses initiales sous l'appellation *inférieur*. Cependant, nous pouvons voir que le changement de niveau d'autonomie dans le domaine méthodologique et social n'est pas important sur le niveau d'autonomie. En ce qui concerne le domaine psychoaffectif de l'autonomie, les résultats du questionnaire n'étaient pas

en concordance avec les résultats que nous avons obtenus pendant les entretiens semi-dirigés puisque les résultats du questionnaire final montraient des résultats inférieurs par rapport au questionnaire initial, alors que la grande majorité des apprenants ayant affirmé avoir de l'anxiété pour des raisons différentes pendant l'entretien initial ont affirmé ne pas être anxieux(ses) ou ne pas craindre d'être critiqué(e)s pendant les cours d'expression écrite dans lequel nous avons fait usage de l'intelligence artificielle sous forme de d'AC. Nous devons lire cette incohérence entre les résultats du questionnaire et ceux de l'entretien par le fait que les apprenants ont pu être plus anxieux à la fin du semestre avec l'ajout des autres cours présent dans leur cursus puisque leurs anxiétés était en partie causée par les enseignants ; ce qui est d'ailleurs formulées par les apprenants avec les phrases suivantes : (j'ai peur que le professeur me dise) « tu ne peux pas dire cette phrase ? » ou encore « Je pense que j'ai peur... des professeurs ».

D'un point de vue général, nous avons aussi vu que même si en début de semestre certains apprenants avaient du mal à comprendre la dynamique de la conversation avec l'intelligence artificielle, au fur et à mesure que les apprenants avançaient, ils se sentaient plus autonomes, plus indépendants du professeur. Ils ont pu aisément s'adapter à cette nouvelle dynamique dans laquelle l'autonomie est au centre de l'apprentissage où l'enseignant est limité au rôle d'accompagnateur. Nous avons pu observer cette augmentation d'autonomie dès le troisième cours, à partir duquel les apprenants n'ont plus demandé aucune explication sur l'utilisation des AC, ni même avec lequel ils devraient commencer.

Nous avons aussi observé que, avec notre analyse portant sur les entretiens semi-dirigés initial et final, des changements importants se sont avérés présents dans tous les domaines de l'autonomie, pour l'utilisation des stratégies d'apprentissage ou d'expressions écrite, en ce qui concerne l'attitude des apprenants envers l'erreur et la motivation des apprenants envers le cours. Les changements ont été pour la grande majorité des apprenants très positifs, de légers changements pour peu d'apprenants et nous n'avons finalement observé aucun changement pour une petite minorité d'apprenants pour certains domaines. Notre analyse nous révèle donc que les résultats sont plus

que satisfaisants pour dire que l'utilisation des AC, donc de l'IA eut des effets extrêmement positifs dans sa généralité.

Selon les résultats recueillis des outils de collecte de données avec lesquels nous avons analysé les résultats dans la partie correspondante, nous pouvons conclure que les AC, d'une façon plus générale l'IA, ont des effets considérables sur le sujet de l'autonomie de l'apprenant même si dans certains domaines de l'autonomie les changements sont moindres.

Notre recherche était limitée sous plusieurs aspects. Il serait donc nécessaire que le chercheur en rappelle les limitations pour les futures recherches. Avant tout, notre recherche était limitée au niveau B1+. Une autre limitation était celle de la limitation au cours d'expression écrite. Nous pouvons, selon notre expérience suggérer l'application, l'adaptation de l'IA pour les autres compétences/capacités que nous pensons avoir toutes les chances d'émaner des changements importants que ce soit en ce qui concerne l'autonomie de l'apprenant, la compétence/capacité visée ou encore sa motivation envers le cours. Nous devons aussi préciser qu'un plus grand nombre d'apprenants, donc de participants à l'intervention pourrait nous donner la possibilité de vérifier les résultats obtenus de cette recherche. Pour finir nous devons rappeler que cette recherche a été effectuée avec des apprenants turcophones, vu que l'utilisation de la technologie est susceptible de varier selon les pays/les cultures pour de différentes raisons telles que la culture relative, les moyens financiers, l'accès à l'Internet, l'attitude des enseignants/apprenants envers la technologie etc., il serait bénéfique de voir les résultats dans de différentes cultures, de différents pays.

## BIBLIOGRAPHIE

- Albero, B. (2000). L'autoformation dans les dispositifs de formation ouverte et à distance : instrumenter le développement de l'autonomie dans les apprentissages. *Les TIC au cœur de l'enseignement supérieur* (139-159). Laboratoire Paragraphe.
- Benabbes, S. (2018). L'auto-évaluation dans les CEIL. *Ranacles 2018 26e congrès Ranacles Strasbourg* (37-40). Université de Strasbourg.
- Bii, P. (2013). Chatbot technology: A possible means of unlocking student potential to learn how to learn. *Educational Research*, 4(2), 218-221.
- Cardona, C. (2015). *Vers un dispositif hybride autonomisant pour les futurs enseignants de FLE en Colombie. Expérimentation dans une classe de licence de langues vivantes à l'université d'Antioquia*[Thèse de doctorat]. Université Sorbonne Nouvelle - Paris 3.
- Conseil de l'Europe. (2001). *Cadre européen commun de référence pour les langues*. Didier. \_
- Conseil de l'Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*. Council of Europe Publishing.
- Cruz Cárdenas, L. I. (2014). *Le corrigé du cahier d'exercices: Un outil d'autoévaluation pour éveiller l'autonomie chez les apprenants de français langue étrangère (FLE)*[Mémoire]. Université de Veracruzana.
- Cuq, J. P. (2003). *Dictionnaire de Didactique du Français. Langue étrangère et seconde*. CLE International.
- Dündar, O. İ. (2024). Utilisation Potentielle De Chatgpt Dans L'apprentissage Des Langues Etrangères: Exploration Des Possibilités Selon Les Niveaux Langagiers Du CECRL. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 63-75. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1384040>
- Germain, C. et Netten, J. (2004). Facteurs de développement de l'autonomie langagière en FLE/FLS. *Alsic*, 7(1), 55-69. <https://doi.org/10.4000/alsic.2280>
- Grassin, J. F. (2013). Un réseau social pour le FLE. Quelles perceptions et quels usages de l'apprenant?. *Recherches en didactique des langues et des cultures. Les cahiers de l'Acedle*, 10(10-2), 61-90. <https://doi.org/10.4000/rdlc.1588>
- Grawitz, M. (1986). *Méthodes des sciences sociales*. Dalloz.
- Grégoire, E. (2020). *Le Chatbot, opportunité pour une PME*[mémoire]. Université de Liège.
- Haristiani, N. (2019). Artificial Intelligence (AI) chatbot as language learning medium: An inquiry. *Journal of Physics: Conference Series* (1-5) <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1387/1/012020>
- Haristiani, N., Danuwijaya, A. A., Rifa'i, M. M. et Sarila, H. (2019). Gengobot: A chatbot-based grammar application on mobile instant messaging as language learning medium. *Journal of Engineering Science and Technology*, 14(6), 3158-3173.
- Heller, B., Proctor, M., Mah, D., Jewell, L. et Cheung, B. (2005). Freudbot: An Investigation of Chatbot Technology in Distance Education. *Proceedings of ED-MEDIA 2005--World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia & Telecommunications* (3913-3918). Association for the Advancement of Computing in Education.
- Jeong, S. K. (2019). Introduction to Popular Mobile Chatbot Platforms for English Learning: Trends and Issues. *STEM Journal*, 20(2), 67-90. <https://doi.org/10.16875/stem.2019.20.2.67>
- Kerry, A., Ellis, R. et Bull, S. (2008). Conversational agents in E-Learning. Dans *International conference on innovative techniques and applications of artificial intelligence* (169-182). Springer.
- Loiselle, J. et Harvey, S. (2007). La recherche développement en éducation: Fondements, apports et limites. *Recherches qualitatives*, 27(1), 40-59. <https://doi.org/10.7202/1085356ar>
- Richey, R. C., Klein, J. D. et Nelson, W. (2003). Developmental research: Studies of instructional design and development. D. Jonassen (Ed.), Dans *Handbook of Research for Educational*

*Communications and Technology (2nd ed)* (1099-1130). Lawrence Erlbaum.

Sahbi, N. (2018). *L'impact de l'auto-évaluation et de la réécriture sur l'amélioration des compétences*. [Mémoire]. Université Oum EL-Bouaghi.

Sayad, K. et Nawal, B. (2016). Représentations enseignantes et contextualisation didactique de la réécriture en français langue étrangère. *Annales of Guelma University for Social and Human Sciences Journal*, 10 (2), 149-170.

### **Contribution des auteurs**

Tous les auteurs ont contribué à l'élaboration et à la conception de l'étude, ont rédigé le manuscrit et en ont révisé de façon critique le contenu intellectuel important ; ils ont donné leur approbation finale pour la version destinée à être publiée et assument l'entière responsabilité de tous les aspects du travail.



**KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA  
AHMET HAMDİ TANPINAR'IN KÜLTÜR KAVRAMI**

AHMET HAMDİ TANPINAR'S CONCEPT  
OF CULTURE IN THE LIGHT OF  
CULTURE-ORIENTED APPROACHES

Cüneyt ARSLAN, Hazal YÜRÜKLÜ

45

# KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA AHMET HAMDİ TANPINAR'IN KÜLTÜR KAVRAMI

## AHMET HAMDİ TANPINAR'S CONCEPT OF CULTURE IN THE LIGHT OF CULTURE- ORIENTED APPROACHES

Cüneyt ARSLAN<sup>1</sup>, Hazal YÜRÜKLÜ<sup>2</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Kültür Kavramı,  
Edebiyat,  
Tanpınar,  
Bilim ve Kültür Tarihi,  
Kültür Eleştirisi.

### Keywords:

Concept of Culture,  
Literature,  
Tanpınar,  
History of Science and  
Culture,  
Cultural Criticism.

<sup>1</sup> Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi,  
İnsan ve Toplum Bilimleri  
Fakültesi, arslanc@sakarya.edu.tr,  
0000-0002-8461-9155.

<sup>2</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi,  
Sakarya Üniversitesi, Sosyal  
Bilimler Enstitüsü, hazalyuruklu@  
hotmail.com, 0000-0002-6517-  
0911.

Alıntılanmak için/Cite as: Arslan  
C. ve Yürüklü H., (2024). Kültür  
Odaklı Yaklaşımlar Işığında  
Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Kültür  
Kavramı, Çukurova Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,  
33 (2), 282-293

### ÖZ

Kavramsallaşması 20. yüzyılın ortalarını bulan kültür eleştirisi, Frankfurt Okulu ve İngiliz Kültürel Çalışmalar Enstitüsü öncülüğünde yürütülen çalışmalar ile beraber hem sosyal bilimler hem de edebî çalışmalar sahasında kendisine yer bulmuştur. Batı Avrupa'da yürütülen çalışmaların aksine Türkiye'de temkinli bir ilerleme kat eden kültür eleştirisi kuramının, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kaleme aldığı çalışmalar ışığında ulusal boyutu aktarılmaktadır. Türk edebiyatının emsal değerlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar kültür kavramını kültürel eleştiri izleğinde ortaya koyarken kendi kültür tahayyülünü de edebî eserlerinde karakterleri üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Kaleme alınan çalışmada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kültür mefhumu tahlil edilirken karma araştırma yöntemleri kullanılmış, Türk kültürünün ilerleyişinin batı ile mukayesesi neticesinde elde edilen bulgular ile Tanpınar'ın kültür kavramının pratiğe uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazarın kültür kavramının teoriden pratiğe geçiş sürecinin anlaşılması adına kültür eleştirisi köprü görevi görürken bundan sonra yapılacak çalışmalarda Tanpınar'ın kültür kavramının anlaşılması adına yardımcı olması öngörülmektedir.

### ABSTRACT

Cultural criticism, which was conceptualized in the middle of the 20th century, has established its place in both social sciences and literary studies with the studies carried out under the leadership of the Frankfurt School and the British Institute of Cultural Studies. Contrary to the studies carried out in Western Europe, the national aspect of cultural criticism theory, which has made a cautious progress in Türkiye, is conveyed in the light of the studies written by Ahmet Hamdi Tanpınar. Ahmet Hamdi Tanpınar, one of the precedent values of Turkish literature, presents not only the concept of culture in the context of cultural criticism but also his own cultural imagination to the reader through the characters in his literary works. Ahmet Hamdi Tanpınar's notion of culture has been analysed using mixed research methods in the study, which aims to determine the practicality of Tanpınar's concept of culture with the findings obtained by comparing the progression of Turkish culture with that of the West. While cultural criticism serves as a bridge in order to understand author's transition process of the concept of culture from theory to practice, and it is anticipated that future studies will benefit from this analysis in comprehending Tanpınar's concept of culture.

## GİRİŞ

Beşerî bilimler alanında kültür odaklı yaklaşımlar özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendisini göstermeye başlamış ve gittikçe artan oranda sosyal ve beşerî bilimler alanındaki yöntemleri etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı, beşerî bilimlerde ve özellikle edebiyat biliminde kültür odaklı yöntem ve yaklaşımlardan hareketle Tanpınar’da kültür kavramının edebiyat bilimsel zeminde izini sürerek kültür anlayışını belirginleştirmektir. Yazarın tüm külliyatını etkilemesinden hareketle bu kültür anlayışının özellikle edebî eserlerine nasıl ve hangi biçimlerde yansıdığını ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Çalışmanın bir diğer hipotezi ise yazar kişiliğinin yanında bilim insanı olması hasebiyle de Tanpınar’ın edebî eserlerinde bir kültür eleştirisinin varlığından söz edilebiliyor oluşudur. Bazen örtük ve bazen açık seyreden bu kültür eleştirisini ideograflar yoluyla saptamak mümkündür.

Bu araştırmada yakın okuma, tarihsel yöntem ve ideolojik metin çözümlemesi yöntemleri kullanılarak inceleme yapılmıştır. Yakın okuma yöntemiyle özellikle Tanpınar’ın birincil eserlerinde kültüre dair referanslar aranmıştır. Tarihsel yöntem yoluyla Tanpınar’ın ikincil metinlerinde zamanın ruhunun izleği çıkartılmıştır. İdeolojik metin çözümlemesi yöntemiyle de yazarın metinlerinde açık veya örtük olarak tezahür eden kültür eleştirisinin Tanpınar’ın kullandığı göstergelerle (ideograflarla) tespiti yapılmıştır.

Çalışmanın özgün değeri kültür eleştirisinin batıda sosyal ve beşerî bilimler alanında kuramsal bir yaklaşım olarak ortaya çıkmadan önce Türk bilim insanı ve edebiyatçı kimlikleriyle donanmış olan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın edebiyat yoluyla bir kültür eleştirisi mefhumunun gereğini ifade etmesi ve aynı zamanda da yerel bir kültür eleştirisini eserleri üzerinden ortaya koyması olarak değerlendirilebilir.

Tanpınar ve kültür kavramı hakkında daha önce yapılmış çalışmalar tahlil edildiği vakit Tanpınar’ın kültür kavramının Türkiye’de alımlama süreci hususunda ihmal edildiği sarıh bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Tanpınar’ın kültür kavramı ve bu kavramın sahada ne şekilde yankı bulduğu mukayeseli bir analize muhtaçtır

fakat kaleme alınan çalışmalarda (Sağlam, 2022, Samsakçı, 2011, İlhan, 2017) Tanpınar’ın kültür yorumu kavram olarak aktarılırken, yazarın kültür mefhumu Türk ulusu ile bütünleşme süreci noktasında noksan bırakılmıştır. Tanpınar’ın geniş bir külliyata sahip olması hasebiyle çalışmanın sınırlandırılması zaruri olmuştur. Kaleme alınan makalede söz konusu eksiklerin giderilmesi adına çalışma Tanpınar’ın *Huzur ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı eserleri ile sınırlandırılmış ve bizatihi yazarın yorumlarına başvurmak adına da İnci Enginün ve Zeynep Kerman’ın düzenlemesini yaptıkları *Günlüklerin Işığında Tanpınar’la Baş Başa* eseri referans alınmıştır.

## 1. KÜLTÜR KAVRAMI SORUNSALI

İnsanlık tarihinin başlangıcı ile beraber kültür kavramı araştırmalara konu olacak şekilde varlığını ortaya koymuştur. Ortaya çıktığı ilk günden bugüne değin birçok teorisyen tarafından yorumlanan ve hakkında genel geçer bir tanım yapmanın güç olduğu kültür kavramının üzerinde meydana geldiği toplumun dili, dini, iktisadi, etnik ve coğrafi yapısının önemli bir rol oynaması hasebiyle yekpare bir tanım yapmak daha da güçleşmektedir. Burada özellikle 20. yüzyıl modernleşmesinin doğurduğu modern bilincin kültür kavramını tanımlama çabasından yola çıkarak nasıl sorunsallaştırıldığına ışık tutmak yerinde olacaktır.<sup>3</sup>

Galli yazar ve akademisyen Raymond Williams (1921-1988), hakkında mütenevvi yorumlar bulunan kültür kavramı için kapsamlı bir yorumda bulunmuştur: “Kavramın antropolojik ve geniş sosyolojik kullanımı, aynı bir halkın ya da başka bir toplumsal grubun «bütün bir yaşam biçimi»ni kastetmektedir.” (1993, s. 9-10).

Fransız antropolog ve etnolog Claude Lévi-Strauss (1908-2009), insanın tüm hakikatlerden evvel (bilhassa bilinç ve dil) bir kültür nosyonu olarak meydana geldiğini ve münhasıran kültür kavramının bu minvalde incelenmesinin ne denli güç olduğunu, ilk defa 1971 yılında yayınlanan *Irk, Tarih ve Kültür* adlı eserinde şu sözleri ile açıklamaktadır:

<sup>3</sup> Kültür kavramı ile birlikte modernleşmenin doğurduğu başat sorunlardan biri olan kimlik sorunsalı da bu kavramdan ayrı düşünülemez olmasına rağmen çalışmada özellikle kültür odaklı bir inceleme yapıldığından ele alınmamaktadır.

*Kültürlerin kendi aralarında nasıl ve hangi ölçüde farklılaştıklarını, bu farklılıklarının geçerliliklerini yitirip yitirmediğini veya gelişip gelişmediğini ya da uyumlu bir bütün oluşturmaya yardımcı olup olmadığını anlamak için, önce bu kültürlerin dökümüne girişmek gerekiyor. Ancak güçlükler de tam bu noktada başlamaktadır; çünkü kavramamız gereken, kültürlerin kendi aralarında aynı biçimde ve aynı düzeyde farklılaşmadıklarıdır (1994, s. 11).*

Yapısalcı antropolojinin kurucusu kabul edilen Strauss'un neredeyse tüm eserlerinde bahsettiği kültürün kavramsallaşması sorununun kökleri, literatürde medeniyetlerin beşiği olarak kendisine yer edinmiş Mezopotamya'ya dayanmaktadır. Hakkında ihtilafların hâlen devam ettiği, tarihsel süreci kati bir şekilde bilinmeyen Mezopotamya coğrafyası; Sümer, Akad, Babil ve Asurlar gibi dünya kültürel tarihinin gelişiminde mühim katkıları bulunan uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır (Ponting, 2011, s. 67). Söz konusu uygarlıkların aynı coğrafyada meydana gelmiş olmaları kültürel istikametlerinin de benzer olduğu yönünde bir fikir uyandırmamalıdır zira Strauss'un da bahsettiği gibi kültürler benzer oranda farklılaşmadıkları gibi aynileşmemektedirler de (Eagleton, 2011, s. 48).

Benzerlik ve farklılık gibi parametreler kültür kavramının devamlılığı adına büyük bir ehemmiyete sahiptir. Bu ehemmiyet, kültür kavramının kümülatif olmasının bir neticesidir. Örneğin, Sümerlerin (M.Ö 4000-2000) çivi yazısını icat etmeleri ve Akadların (M.Ö 2334-2154) Sümer yazısını kullanmaya devam etmeleri kültürel bir birlik kurmak istemelerinden kaynaklanmaktadır (Koroğlu, 2012, s. 23). Sümerlerin çivi yazısı icadı kültür kavramının yeni bir aktarım kanalı bulduğu manasına gelmekteydi filhakika bundan sonra kurulacak tüm medeniyetler, Sümerlerin yazdığı kil tabletlerin manasını idrak ve bu idrak üzerine mevcut kültürü zaman zaman değiştirmek, zaman zaman ise ilave ederek devam ettirmek isteyeceklerdi.

Fransız sosyolog, antropolog, tarihçi ve psikolog Paul-Michel Foucault (1926-1984), *Bilginin Arkeolojisi* adlı eserinde kültürel etkileşimi: "Doğal kimlik" diye bir şey yoktur; tesadüfen şuralı ya da buralı olan hepimizin kimliği, karşılıklı alışverişe dayalı kültürel, politik ve

ideolojik bir kurgudan başka bir şey değildir." (2014, s. 251) sözleri ile açıklamaktadır. Hâlihazırda kültürel bir kimliğin meydana gelmesinin mümkün olmadığını, doğada mevcut olan tüm kültürlerin etkileşime dayalı olduğu beyanında bulunan Foucault'nun bu savını modern antropolojinin kurucusu olarak kabul gören Alman asıllı Franz Uri Boas (1858-1942) şu sözleri ile desteklemektedir: "[...] Bu nedenle, kültürün gelişmesine ilişkin bütün sorun, bir bütün olarak insanlık için ortak olan psikolojik ve sosyal koşulların incelenmesine ve tarihsel olayların ve doğal ve kültürel çevrenin etkilerine indirgenir." (1944, s. 33)

Her iki bilim insanının saptamalarından yola çıkılarak varılacak nokta; kültürün mütekabil etkileşim neticesinde tezahür ettiği'dir. Söz konusu etkileşim hangi kültürün baskın olacağı noktasında da bir soru meydana getirmektedir.<sup>4</sup> Alman felsefeci ve antropolog Theodor W. Adorno (1903-1969), ekonominin kültürel değerlerin oluşmasında mühim bir rol oynadığından ve baskın olan normatif kültürün maddiyat merkezli varlığını ortaya koyduğundan bahsederken, etnosentrizm (etnomerkezcilik) kavramına da işaret etmektedir (2007, s. 241-242). Görece hâkim kültürün, diğer kültürler üzerinde sahip olması muhtemel olumsuz etkiler, Avusturya kökenli İngiliz sosyolog ve tarihçi Frederick Hertz (1878-1964) tarafından olumlu bir bakış açısı ile analiz edilmiş ve sınıfsal farklılıkları bulunan kültürlerin iç içe geçmesi ile beraber yeni, güçlü bir kültürün meydana geleceğine ve bu şekilde kültürel ilerlemenin sağlanacağına işaret etmekteydi: "Tüm seçkin uygar halklar ve kültürel gelişmeler er ya da geç tarihsel ölüme yenik düşse bile, insanlık genellikle kültür yolunda yavaş ama istikrarlı bir şekilde olsa da gerçekleşen iç içe geçme yoluyla ilerler. Kültürel ilerlemenin özü, temel nedeninin düzenli olarak değişmesine dayanır." (1915, s. 31)

Kültür ve ilerleme arasında doğrudan bir korelasyon vardır ve bu korelasyon birikimli bir ilerlemeyi hedef alır. Doğada mevcut olan tüm etmenler insan ile etkileşimi neticesinde kültür kavramı başlığı altında kendine yer bulabilmektedir. İnsan ürünü olan ve/veya tabiatla hâlihazırda bulunan her nesne kültürün oluşumunda önemli bir etmendir. Bu

<sup>4</sup> Hem mütekabiliyet hem de baskınlık kavramları zıt kavramlar olarak görünüp bir altlık-üstlük (yüksek-alçak kültür) sorusu meydana getirirse de bu başka bir tartışmanın konusu olduğu için daha fazla detaylandırılmamıştır.

durumun en sarıh örneği insanın ateşi bulmasıydı. Ateşin bulunması ile beraber sosyal yaşam en küçük biriminden en üst katmanına kadar yeniden düzenlenmiş ve bu durum ateşin buluşundan önceki tüm kültürel değerleri doğrudan etkilemiştir.<sup>5</sup> Öncesinde toplulukların güneş ısı ile şekillendirdikleri toprak ve kil yapılar, Neolitik dönemin en mühim icadı olan çanak-çömlekleri ateşli fırınlarla şekillendirmeleri ile beraber doğa ve insanın müşterek gayretiyle kültür mefhumuna yeni bir istikamet kazandırmıştır. Bu örnek üzerinden gözlemlenebildiği gibi ne şekilde meydana geldiği mühim olmamakla beraber kültür kendisinden önce gelenin devamı niteliğini taşımaktadır, bu devam mutlak suretle bir benzerliği temsil etmemekte bilakis farklı olmanın da devamlılık sağladığını delillendirmektedir. Bu duruma binaen kültür kuramının öncülerinden Williams ile kültürün geleneksel temeli hususunda ortak kanıya varılmaktadır: “Gelenek («kültür mirasımız») tasarlanmış bir sürekliliğin kendisini açıkça gösterdiği bir süreçtir. Her iki gelenek, çözümlemeye, bir zorunluluk olarak değil ama arzu edilen bir süreklilik olarak görülen, geçmişin anlamlı bulunmuş ve yeniden yaşanması istenen öğelerinin tekrar tekrar seçilmesi ve yeniden seçilmesi olarak görülebilmektedir.” (1993, s. 187)

Bu minvalde ‘Kültür geleneksel olan mıdır?’ veya ‘Kültür geleneği meydana getiren midir?’ gibi sorular cevaplanması en güç sorulardır. İnsanın kültürü meydana getirmesi gibi kültürün de beşeriyetin oluşmasına etkisi sarmalı, bilimsel değerlendirmeyi ve bu çerçevede sınırlandırmalar yapmayı en çok zorlayan husustur. Zaman içinde kendi kurduğu kültür sistemini devam ettirmek adına gayret gösteren ve zaman zaman değişimi tehdit olarak gören veya değişim için kendine mecburi bir yol tayin eden insan, Foucault Sarkacın’da görünürde hareketli esasında sabit bir döngüde yer almaktadır (Foucault, 2021, s. 23-24). Topluların birbirleri ile olan münasebetlerinin devamlılığı adına en önemli kültür taşıyıcısı dildir. İnsan ihtiyacına binaen tekâmül gösteren dil, bu minvalde kültür ile benzerlik göstermektedir ve aynı benzerlik, kültür ve dilin üretim sonucu meydana gelen iki unsurken gösterdikleri daimî terakki neticesinde üretici konumuna geçmeleri yönünde de kendini göstermektedir. Amerikalı dilbilimci ve filozof Avram Noam Chomsky, *Dil ve Sorumluluk* adlı eserinde

dil ve kültür ilişkisini ihtiyaç esaslı değerlendirmektedir: “Dilin araç olması kavramı, belki de insanoğlunun kültürel gereksinimlerinin doyurulmasının yanı sıra, insan eylemleri ve yapıtlarının (gıda, iyi durumda olma, güvenlik gibi) belirli fiziksel gereksinimlerin doyurulmasına yönelik olarak tasarlanmış olduğu genel inancıyla bağlantılıdır.” (2002, s. 91)

Yüzyıllardır kavramsallaştırılması adına büyük gayret gösterilen kültür, intizamsız olması hasebiyle ‘Schrödinger’in Kedisini’ deneyinde yer alan kedi ne ölüdür ne diridir paradoksuna benzer bir çıkmaz sunmaktadır. Modernleşmenin 20. yüzyılda bilinci şekillendirdiği görelilik, çoğulculuk, öznellik ve parçalılık ilkelerinin (Arslan 2014a, s.211; Arslan, 2016, s. 23) kültür unsurunu yeniden biçimlendirmesi, kültür hakkında yapılan çalışmaları daha da güç hale getirmektedir. Birçok kültürel sınıfın/kimliğin (alt-yüksek kültür, işçi sınıfı, hâkim kültür, kitle kültürü vb.) oluştuğu modern dönemde bireyin yönünü bulması güç olduğu gibi anlamlandırması da gayri ihtiyari bir çıkmaza girmektedir. 17. yüzyılın önemli felsefecilerinden ve son sistem filozofu olan Alman asıllı Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), henüz modernleşme öncesinde söz konusu çıkmazın çözümünü şu şekilde ifade etmektedir: “[...] Tin’in kendine dönüşü, kendi ürünü olan kültür evreninde birliğe ulaşmasıdır. Tin’in kendine dönmesi, doğa ile çelişkisinin ortadan kalkmasıdır. Bu da yalnız kültür evreninde sağlanır. [...] Doğada geçerli olan tek yasa zorunluluk, kültür evreninde ise özgürlüktür.” (2005, s. 52)

Aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya daimî bir devinin hâlinde olan kültür kavramı müphem bir konudur ve bu müphemlik hâli İngiliz akademisyen ve tarihçi Peter Burke (2008, s.40) tarafından antropolojinin en sorunlu konusu olarak değerlendirilmektedir. Bahse konu olan sorun, zamanın ilerlemesi ile beraber çözümlenmek yerine daha da intizamsız hale gelmesidir. Kültür kavramının başlığı toplumların birbirleri ile temasları, gelişmişlik düzeyleri ve zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmektedir. Beşeriyetin beslenme, barınma, güvenlik ihtiyaçları neticesinde ortaya çıkan her unsur, modern döneme ulaşana dek birçok değişim geçirmiş olsa dahi ilk manasını muhafaza etmiştir ve bilinçli olsun veya olmasın kültürün

5 Ayrıntılı bilgi için bk. Stephen, J. Pyne, Fire: A Brief History, NewSouth Publishing, 2019

mayasını oluşturmuştur. Fakat tüm tanımlamalar ve araştırmalara rağmen kültür kavramının hiçbir vakit ‘dünyanın şekli nedir?’ sorusuna verilen cevap kadar kati bir tanımı olmayacaktır. Arkeolojik kazılarda izlenen usul gibi kültür kavramının da her daim başka bir katmanı ve keşfedilmesi gereken bir yönü olacaktır denebilir.

## 2.KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIMLAR: KÜLTÜR ELEŞTİRİSİ

Modern bilincin gözüyle değerlendirdiğimiz kültür kavramı her ne kadar esnek, değişime açık, dinamik ve soyut bir mefhum olarak karşımıza çıksa da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle 21. yüzyılın başlarında beşerî bilimlerin araştırmalarını kültür odaklı yöntemlerle sürdürmeye başladıklarını görebiliriz. “Bu kültürü gaddarca eleştirmek, yaptığımız şeyin bir parçası” (Adorno & Horkheimer, 2013, s. 59) diye yazan Theodor Adorno ve Alman toplumbilimci ve düşünür Max Horkheimer (1895-1973) beraber çalıştıkları Frankfurt Okulu’nda (Frankfurter Schule) kültür eleştirisini bu şekilde özetliyorlardı.

Adorno (2007, s. 48-50), kültür eleştirisini kültür endüstrisi başlığı altında yaparken kültür endüstrisinin, bireyleri sadece tüketici olmaya teşvik eden, aynı zamanda onları eleştirel düşünmekten ve özgür irade kullanmaktan uzaklaştıran bir yapı olduğunun da altını çizer. Kültürel ürünlerin standartlaştırılması ve homojenleştirilmesi, bireyleri edilgen hale getirir ve Adorno’ya göre, kültür endüstrisi tarafından oluşturulan sıradan ve homojenleştirilmiş kültürel ürünler eleştiriye tabi tutulmalıdır. Bireylerin düşünsel özgürlüğünü ve kültürel çeşitliliğini tehdit eden bu ürünler, iktisadi çıkarların ötesinde eleştirel bir bakış açısıyla incelenmelidir.

Frankfurt Okulu’nun kültür endüstrisi kavramı kültür eleştirisinin önemli bir dayanağını oluştururken, modern dönemde var olan her mefhum da kültürel eleştirinin bir nüvesini oluşturuyordu fakat bu durum modern döneme özgü değil zira kültürün eleştirisi de kültür gibi birikimli bir yol izliyor ve tıpkı kültür gibi tam olarak hangi tarihlerde kavramsallaştığı kati olarak belirlenemiyor. Kısmi kaynaklarda kavramın ilk olarak Amerikalı kültür tarihçisi Jacques Barzun (1907-2012) tarafından kullanıldığı varsayılrsa da bu varsayımı mutlak kabul etmek kavramın manası ile tezat düşmektedir. Nitekim

Cenevreli filozof ve yazar Jean Jacques Rousseau (1712-1778), henüz modern dönem öncesinde kültür eleştirisini neredeyse eserlerinin tümünde yapmıştır ve dünyaya geldiği kültüre karşı takındığı tavrı onu ileriki yaşlarında mütenevvi sorgulamalara götürecektir (Damrosch, 2011, s. 47). Tarihte geriye doğru ilerlemeye devam edildiği vakit 17. yüzyıl felsefesinin önemli isimlerinden Hollandalı Baruch Spinoza (1632-1677), her insanın farklı bir cevher olduğuna fakat söz konusu kişisel menfaatler olduğu vakit hem içinde bulunduğu toplumun hem de insani duyguların istikametinin gittikçe aynileşmesinden yakınmakta ve bu tekdüzeliği 1677 yılında yayınlanan *Etika* (Ethica) adlı eserinde tenkit etmektedir (2011, s. 212).

Evrensel bir manaya sahip olan ve neredeyse tüm dünyada insan ve toplum bilimleri çalışmaları sahasında kendisine yer bulan Tunuslu tarihçi, sosyolog ve düşünür İbn-i Haldun (1332-1406), 14. yüzyılda kültür eleştirisi yaparken kültürün gelişimini, devletin ekonomik gücü ve yönetim sistemi ile ilişkilendirip akabinde kültürün ilerlemesinin muhkem kaidelerin bozulmasının ve yerine yeni olanın getirilmesinin güçlüğünden bahsetmiştir. İbn-i Haldun’un ilk defa 1377 yılında yayınlanan *Mukaddime* adlı eseri tarih çalışmaları adına mühim bir yol göstericisi olurken içtimai çalışmalar için de mühim bir erktir: “Her kavmin kültür ve medeniyeti o devletin büyüklüğü ile mütenasip olur. Çünkü medeniyet servet ve nimete tâbi olan bolluk ve genişliğin bir sonucudur.” (1997, s. 372). İbn-i Haldun kaleme aldığı çalışmalarda kendisini bir kültür eleştirmeni veyahut kültür kuramcısı olarak tanımlamamıştır filhakika kendisine hiçbir önad atfetmemiştir.

Rousseau ve Spinoza da günümüzde kullandığımız kültür eleştirisi kavramından bahsetmemiş olmalarına rağmen zamanın kültür eleştirmenleri olarak değerlendirilebilirler. Tarihsel süreçte geriye doğru gidildikçe muhakkak örnekler artırılabilir ve kültür eleştirisinin temeli adına mevcut olan sisli vaziyet daha da görünmez hale getirilebilir. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla gelindiği vakit kültür eleştirisi kavramsallaşmış, yazarların kendilerini kültür eleştirmenleri olarak niteledikleri bir dönem ile karşılaşmaktadır. 1923 yılında Félix José Weil (1898-1975) tarafından kurulan Frankfurt Okulu ile başlayan bu dönem, yazarların çalışmalarını kültür kavramı başlığından, kültür eleştirisi kavramına intikal ettirmeleri ile beraber toplumdaki her

unsur tenkit edilir vaziyete getirilmiştir. Marksist bir temelle kurulan Frankfurt Okulu bilhassa iktidar olmak üzere toplumsal tüm nosyonları (ekonomi, gelenek-görenek, eğitim, cinsiyet kavramları ve işçi sınıfı gibi) yeniden tahlil etmiştir.

İbn-i Haldun'a benzer bir yaklaşımla, kültür eleştirisinin önemli isimlerinden Adorno da kültürün devlet temelli olduğuna ve hâkim kültürün üzerinde iktisadi gücün belirleyici bir kıstas olduğunu savunmuştur: “İnsanlardan alıkonulmuş olan her şeyin ikamesi niteliğindeki zihinsel gereksinimler dolayısıyla gözünün yaşına bakmadan eleştirilmelidir.” (2016, s. 94).

Kültür eleştirisinde bulunan yazarlara göre geçmiş dönemden gelen tüm kavramların manası değişmiş ve yeniden şekillenmişlerdir. Bu değişimi politik bir temele dayandıran ve bu politik temeli de ekonomi ile özdeşleştiren eleştirmenlere göre ise her durum mutlak suretle eleştirinin bir parçası olmalıydı. Adorno ile birçok çalışma kaleme alan bir diğer kültür eleştirmeni Max Horkheimer (2005, s. 445): “Dinin ve kuşkunun, geçmiş kültür başarımlarına dayanmaları yanıltıcıdır: çünkü onların sözcük anlamları değil, dünya değiştiği için, özleri de değişmişlerdir.” sözleri ile kavramların yeniden yorumlanması ve eleştirilmesinin gerekliliğine vurgu yaparken Adorno (2007, s. 28) ise “Kültür ancak örtük biçimde eleştirel olduğu zaman hakiki olur.” sözleri ile kati bir sınır çizmektedir. Frankfurt Okulu ve kültürel eleştiri kuramına yaptığı katkılarla tanınan Alman asıllı sosyolog ve filozof Erich Fromm (1900-1980), kaleme aldığı çalışmalarda eleştirinin karşılaştığı güçlüklerden bahsederken, eleştirinin gerekliliğini çağdaşları gibi göz önünde bulundurmaktadır. Çoğunluğun baskın gücüne karşı azınlığın gözünden eleştirel yorumda bulunan Fromm, eleştirmenin toplum nezdindeki konumundan bahsederken eleştirinin de eleştirisinde bulunmuştur. Erich Fromm (1990, s. 216) *Sağlıklı Toplum* eserinde: “Alışılmış düzenden en küçük bir sapma, en küçük bir eleştiri, kuşku ve güvensizliğe yol açar; insan her zaman başkalarının onayına bağımlı durumdadır...” sözleri ile toplum içindeki yaygın kanaatlerin aksine görüş beyan etmenin güçlüğünden bahsederken eleştirmenin de toplum tarafından dışlanmayı göze alarak aldığı sorumluluğa işaret etmektedir.

“Kültür eleştirisi toplumsal fizyognomi olur.” (Spurk, 2002, s. 113) Jan Spurk tarafından kaleme alınan bu cümle kültür eleştirisinin mahiyetini anlamak adına emsal bir niteliğe sahiptir. Her nosyonu aynı ehemmiyetle analiz eden ve zaman zaman toplumun bir parçası zaman zaman ise toplumdışı birey olarak yazılarını kaleme alan yazarlar, objektif olmak adına yoğun bir gayret göstermişlerdir. Almanya merkezli çalışmalar, 1964 yılında Richard Hoggart (1918-2014) tarafından kurulan İngiliz Kültürel Çalışmalar Enstitüsü\Okulu'nda (Centre for Contemporary Cultural Studies) Frankfurt Okulu'na mümasil bir usulle devam ettirilmiştir. Hangi ülkede vukuu bulursa bulsun kültür eleştirisi, ideoloji merkezli (ideologiekritik) bir yol izlemiştir ve yazarlar meydana gelen hadiseleri iktidar eksenli tenkit etmişlerdir. Kültür eleştirmenlerine göre hâkim ideoloji elinde bulunan iktisadi güç ile beraber tahakküm kurmakta ve kurduğu bu tahakküm zaman içinde doğal unsur olarak algılanmaktadır. Bireyin bilinçli bir şekilde yönetime devrettiği haklar, zamanla toplum içindeki her mefhumu yeniden şekillendirmektedir. İtalyan düşünür ve kuramcı Antonio Gramsci (1891-1937) tarafından kaleme alınan *Hapishane Defterleri* adlı eserde kullanılan hegemonya kavramı, insanın meydana getirdiği kültürün zaman içinde sahip olduğu ferdi kuvvet ile ne şekilde egemen güç hâline geldiğinin sarıh bir örneğidir. Fakat bahse konu olan hegemonya kavramı mecburi bir yönetim devri değildir bilakis bireyin bilinçli bir şekilde kendi özerkliğini başka bir güce atfetmesidir (Gramsci, 1986, s. 73). İngiliz tarihçi ve aktivist Edward Palmer Thompson (1924-1993), *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* adlı eserinde eleştirilerinin hedefine aldığı iş gücü üzerinde kurulan hegemonya ve işçi sınıfının şuurlu vazgeçışı (2015, s. 201), Hoggart'ın *Okuryazarlığın Kullanımları* (The Uses of Literacy) adlı eserinde bireyin özgün düşünce gücünü kitle iletişim araçlarına devretmesi (1957, s. 24) ekseninde bir kez daha tenkit edilmektedir.

16. yüzyılda bilhassa Martin Luther (1483-1546) tarafından din, baskın güç olması hasebiyle eleştirilerin hedefine alınırken, Michel de Montaigne'nin (1533-1592) bilgiye yönelik eleştirisi ise Immanuel Kant'ın (1724-1804) eleştirilerine nispeten benzer şekilde bilginin kıymet görmemesinden ve eleştirinin yolunun kapatılmasından kaynaklanmaktaydı. 19. yüzyıla gelindiğinde ise önce

Fransız İhtilali (1789-1799) daha sonra Sanayi Devriminin (1750-1840) etkisi ile birlikte dönemin iktisat temelli baskınlığı kültürel eleştirel çalışma sahasını oluşturan en mühim hadise olmuştur. Hangi dönemde ve\veya hangi toplumda meydana gelirse gelsin kültürel eleştiri kavramının 'hegemonyaya' karşı oluştuğunu söylemek yanlış bir sav olmayacaktır. Nitekim kaleme alınan çalışmalar da bu savı destekler niteliktedir. Kültür eleştirisi ve kültür eleştirmenleri, toplum ve insan bilimlerinin kuram ve yöntemlerinin gelişimi adına büyük bir ehemmiyete sahiptirler.

### 3. TANPINAR'IN KÜLTÜR KAVRAMININ TOPLUMSAL TEKABÜLÜ

Türk şair, yazar, akademisyen ve siyasetçi Prof. Dr. Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Türk tarihi ve edebiyatı için önadlarından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Toplumu ve insanı ilgilendiren her husus Tanpınar'ın nazarında mutlak suretle irdelenmeli ve gün yüzüne çıkarılmalıydı. Büyük bir medeniyet krizi ile başladığını (1988, s. 83-84) beyan ettiği modern Türk edebiyatı içinse umumiyetle yenilenme çağrısında bulunmuştur. Tanpınar hakkında kaleme alınan çalışmalarda yazarın, ekseriyetle şark ve garp arasında tereddütlü bir vaziyete haiz olduğu beyan edilse de tam aksi tespitin tereddütte yer bırakmadan yapılabilmesi Tanpınar'ın kaleme aldığı çalışmaların tümünde kendisini göstermektedir. (Arslan ve Yürüklü, 2020, s. 165-177)

Osmanlı imparatorluğu (1299-1922) sonrası Cumhuriyet rejimi ile karşı karşıya olan Türk toplumunun çözmesi ve kabullenmesi gereken birçok merhale vardı. Batı medeniyetinin tesiri altına girmekten endişe duyan Türk halkının bu endişesi Cumhuriyet dönemi öncesi çalışmalar kaleme alan yazarların tesiri ile giderek artmaktaydı. Her şeyden evvel kültür ve medeniyet kavramları ile alakalı içtihatları bir çatı altında toplamak ve bu hususta yer alan sualleri cevaplamak beşerî alan için elzem bir ihtiyaçtı. Tanpınar bu sualleri cevaplamak gibi meşakkatli bir yol izliyor, toplum üzerinde büyük tesirleri bulunan yazar ve şairlerin eserlerinin doğru idraki adına yoğun gayret sarf ediyordu. Türk toplumu üzerinde tesiri ve tesiri ölçüsünde ehemmiyeti büyük olan Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), kaleme aldığı çalışmalar neticesinde ekseriyetle yanlış

anlaşımların hedefinde yer almıştır. Yaptığı medeniyet tarifi ile diğer kültürlerin doğrudan tesiri altına girmenin ve bu tesir neticesinde özü unutmamanın ne denli sakıncalı bir tutum olduğundan bahsederken, toplumsal tefsiri sıklıkla diğer tüm medeniyetleri reddetmek biçiminde hasıl olmuştur:

*Zulmü alkışlayamam, zâlimi aslâ sevemem;*

*Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.*

*Biri ecdâdıma sadırdı mı, hattâ boğarım*  
(Ersoy, 2021, s. 763).

İlk defa 1911 yılında yayınlanan Türkiyat çalışmalarının yapıtaşı eserlerinden biri olarak kabul gören *Safahat* eseri, Mehmet Akif'in medeniyetler çatışmasından ziyade Gramsci'nin bahsettiği kültürel hegemonyaya karşı direnişi temsil etmektedir. Doğu veya batıya karşı öykünmek yerine lüzumlu olanın alınması ve temkinli ilerlemeyi gerekli gören Mehmet Akif, bu yönüyle Tanpınar ile benzerlik taşısa da Tanpınar'ın görüşü; temkinli ilerlemek adına kifayetsiz vaktin olmadığı yönündeydi nitekim şark ile garp arasında uçurum gittikçe açılmaktaydı (Enginün & Kerman, 2018, s. 218).

*Diğer taraftan yeni ile, garp ile münasebetimiz sadece akan bir nehre sonradan eklenmekle kalıyor. Halbuki su değiliz; insan cemaatimiz, ve bir nehre katılmıyoruz; bir medeniyeti kültürüyle benimsiyoruz; onun için de bir hususi hüviyet olmamız lazım* (Tanpınar, 2013, s. 192).

Tanpınar kaleme aldığı çalışmalarında net bir kültür ve medeniyet ayırımına gitmez bilakis kültür ve medeniyeti yekpare tahlil ederek yeni bir terkip inşa etmenin arayışındadır (Uçman & İnci, 2008, s. 780). Türk kültürünün ilerlemesinin batı münasebetiyle mümkün olduğunu düşünen yazar bu durumu bir medeniyet dairesinden öbürüne geçmek olarak kaleme alır (Tanpınar, 1988, s. 64). Fakat bu geçiş kültürün değişimini temsil etmez aksine farklı kültür ve medeniyetlerin terakkisi için koşuldur.

Tanpınar'ın, kültürlerin birbirleri ile etkileşimleri neticesinde var olduğunu ve akan bir nehir gibi yol aldığı görüşü toplum tarafından kabul görmekte güçlük çekiyordu. Sahip oldukları değerlere tehdit olarak gördükleri her mefhumu reddeden Türk toplumu, dini



değerleri hususunda da kaygı taşıyordu. Günümüzde hâlen daha tartışmalara konu olan ‘İslam terakkiye mani midir?’ sorusu Türk şair ve gazeteci Ziya Paşa (1829-1880) tarafından şu beyit ile tenkit edilmiştir:

*İslam imiş devlete pâ-bend-i terakki,*

*Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı (Kaplan ve diğerleri, 1988, s. 21).*

İslam inancına sahip toplumlar nazarında yaygın olan yanlış inanış; İslam’ın tekamülü reddettiği veya engellediğidir fakat münhasıran şarklı yazarların yegâne özelliği Müslüman olmuş olmaları değil bilakis içtimai çalışmaların da öncüleri olmuş olmalarıdır. Ziya Paşa’nın da sıklıkla tenkit ettiği bu husus, Türk tarihçi ve yazar İlber Ortaylı’nın kaleme aldığı çalışmalarda kendisine ekseriyetle yer bulmaktadır:

*İslam medeniyeti planlama ile değil, tarih ve kültür şuuru ile olur. Bir medeniyetten, bir camiadan bahsettiğiniz zaman sadece sofî alayından bahsedemezsiniz. Nitekim, Hıristiyan medeniyeti ve Hıristiyan dünyası dediğimiz zaman sadece papazlardan, kiliseye gidip papazın elini öpen sofulardan bahsetmiyoruz. ...Müslümanlık bütünü için de böyle olması gerekir ki, bir Müslüman medeniyetinden söz edebilelim (2008, s. 226).*

Tanpınar nazarında dini inanış, gelenek-görenekler ve hatta eşya telakkisi dahi ilerleme adına mühim vazifeye sahiptiler. Yazar hiçbirini mazide bırakmak istemiyor bilakis doğru bir ‘restitüsyon’ işlemi ile söz konusu kavramların geleceğin kuvvetli bir teminatı olacağı kanaatindeydi: “Her medeniyette halktan gelen büyük ve değiştirici hamleler vardır. Halk daima velfiddur. Mirası geniş olduğu için daima en zengin terkipleri yapmağa muktedirdir.” (Tanpınar, 1977, s. 60). Tanpınar, Türk ulusunun sahip olduğu kudretin kavramlar altında baskılanmasını istemiyor ve daima önerilerde bulunuyordu. Batılı medeniyetlerle kurulan ilişkilerin halk tarafından kültürel bir tehdit olarak algılanmasının esas sebebinin mazi esaslı olduğu aşıkardı fakat geçmişte yaşanan hüsrânların bedelini Türk milletinin istikbali ödememeliydi. Bu bedeli ödememenin ilk koşulu insanın kendi bilincinin farkında olmasıydı zira yalnızca şuurlu bir millet meseleleri doğru tahlil edebilirdi (Tanpınar, 1977, 103). Modern dönem öncesi savaşların, ekonomik

krizlerin ve rejim değişikliklerin de etkisiyle kendisi ile pek az baş başa kalan Türk ulusu, Tanpınar’ın açtığı yol neticesi ile bilhassa eserlerindeki karakterleri izleğinde kendi ile tanışmaya başlamaktaydı. Zira bilinç ve bilinçaltı batının meselesi değildi ve tüm insanlığı alakadar eden bu mefhum muhakkak batının tekelinden çıkarılmalıydı. Kültürel tekamülün ön koşulu, sağlıklı bilince sahip bireylerdi: “Müslüman Şark, psikolojik tecessüsü pek az tanımıştır. Bazı umumi fikirlerin dışında insan ve insan ruhu onu pek az meşgul etmiştir. Kendisini metodik şekilde derinleştirmeğe çalışanlar bulunsa bile, bu bir kültür için umumi bir terbiye mahiyetini alacak şekle girmemiştir.” (Tanpınar, 1977, s. 58)

Toplum ancak mevcut olan her kavram ile yüzleşirse muhasır medeniyetler seviyesine çıkabilir ve bu terakki mazinin omuzlarında varlığını idame ettirebilir. Mütenevvi değişimlerle karşı karşıya olan Türk ulusunu anlamak güç bir merhale değildir nitekim en esaslı değişimler kültür odaklı gerçekleşmekteydi. Büyüklüğü ne derece olduğu önemli olmaksızın yaşanan değişimler, Tanpınar nazarında bu vaziyet bir kabuk genişletme hareketiydi lakin endişeye lüzum yoktu filhakika çekirdeği muhafaza ediliyordu. Tanpınar (2013), *Huzur* romanında yer alan: “Kabuk değiştirmek’ olarak algılanmanın yanlışlığına karşın ‘kabuğunu genişlet’ önerisini getirmiştir.” sözleri ile değişim ve gelişim kavramları arasındaki farkı sarih bir şekilde kaleme almıştır. Özü kuvvetli hiçbir nosyon dışarıdan bir müdahale ile zarara uğrayamazdı lakin mutlak suretle genişleme yaşamak durumundaydı zira evrenin alametifarikası burada saklıydı. Türk toplumu özünü muhafaza ederken ihtiyatlı bir tavır takınmış ve nitekim kabuğunu genişletme süreci Tanpınar’ın tahayyül ettiğinden daha zor ilerlemekteydi.

Fransız filozof ve yazar Gaston Bachelard (1884-1962), kaleme aldığı *Mekânın Poetikası* adlı eserinde kabuk başlığını verdiği bölümde, Tanpınar’a mümasil bir yorumda bulunmuştur. Ahmet Hamdi’nin de esinlendiğini beyan ettiği Bachelard (Emil, 1962, s. 98), insanın en mahrem alanı olarak gördüğü kabuğun oluşum safhası, oluşumdan sonraki safhası ve kabuğun dışına çıkma sürecini Tanpınar’a benzer şekilde şu sözleri ile aktarmıştır: “Bir biçime sahip olan her şey, bir kabuk bireyoluşu aşaması geçirmiştir, yaşamın ilk çabası kabuk oluşturmaktır.”

(Bachelard, 1996, s. 132).

Kültür kavramı namütenahidir ve Tanpınar bu sonsuzluk denizinde manasız tek bir unsur bırakmama hususunda kararlıdır. Kültürel manada ilerlemek evvela diğer kültürleri tanımakla başlar, diğer kültürlerin dilleri, edebî ve sanat eserleri, gelenek ve göreneklerini bilmek şahsi kültür muhafazası ve terakkisi için elzem hususlardır.

Çeviri eserleri okumakla nasıl bir Fransız veya Alman olunmuyorsa, diğer medeniyetlerle ilişkiler de tahakküm altına girmek değil bilakis kültür hazinesini genişletmek manasına geliyordu. Nasıl ki Türk milleti Beethoven (1770-1827) dinlemeyi itiyat hâline getirmeye başladıysa, Avrupa toplulukları da Türk klasik müziğinin ustası olarak kabul gören Buhûrîzâde Mustafa İtrî'ye (1633-1712) karşı aynı tutumu sergilemeye başlamışlardı. Paul Valery (1871-1945) çevirilerinin edebî havsalamızı genişlettiği ölçüde Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kırk üç dile çevrilmiş *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* eseri de Avrupa kültürünü etkilemiştir. Tarih havzasında sayısız emsal bulmak güç bir uğraş değildir lakin bilinmesi gereken en mühim husus her emsalin kültürün devamlılığını teşkil ettiğidir.

Tanpınar, kendisine atfedilen tüm başlıklardan imtina etmiştir ve münhasıran kendisini bir kültür eleştirmeni olarak değerlendirmemiştir lakin düşlerini kurduğu mazi ve ati kavuşumu yalnız hakiki bir kültür eleştirisi neticesinde varlığını ortaya koyabilmektedir. Yazar, ilerlemekten korkmayan fakat arkasına bakmaktan da çekinmeyen bir toplum tahayyül etmektedir. Tanpınar'ın Türk kültürünü adım adım batı medeniyetlerine yakınlaştırma ve maziye de beraberinde taşıma gayreti, hocası yazar ve şair Yahya Kemal (1884-1958) tarafından: “Şark kültürünün varisi biziz.” (Ünver, 1980, s. 87) şeklinde tezahür etmiştir. Türk milletinin varis olduğu yadsınamaz bir hakikattir fakat bu mirasın varyetli hale gelmesi ve evrenselleşmesi şüphesiz Türk milletinin elindedir. Her asrın yazarı Tanpınar, mazide düş kırıklığına sebep olmamak adına eserlerini naif bir lisanla kaleme alırken, geleceğe karşı da hoyrat bir lisans edinmemiştir. Tanpınar'ın ‘kültür düşünün’ ne ölçüde gerçekleştiği ihtilafli bir husus olmaya devam etse de büyük bir mesuliyet alarak şark ve garp arasında

oluşturduğu köprü vazifesinin hem Avrupa’da hem de Türkiye’de emsalinin az olduğunu saptamak mümkündür.

## SONUÇ

Kaleme alınan çalışmada, Tanpınar'ın kültür telakkisi ekseriyetle tarihi verilere dayandırılarak tahlil edilirken, kendi başına bir külliyyat teşkil eden yazarın kavram dünyasına sınırlı bir bakış açısıyla yaklaşılmıştır. Kendisinden önceki dönemler, kendi dönemi ve kendisinden sonraki dönemler de dahil olmak üzere neredeyse toplumsal her kavram için müracaat etmenin mümkün olduğu Tanpınar'ın dünyasından bir kesit sunulmuştur. Yazarın, dönemler arası değişimler yaşayan toplumun düşünsel ikliminin şekillenmesinde değeri yadsınamayacak ölçüde katkıları olduğunu görebilmekteyiz. Kendisine karşı hangi tavır hasıl olursa olsun, Tanpınar toplumun yaşadığı ahvali anlıyor ve naif tavrından kati suretle vazgeçmiyordu. Tanpınar'ı bu denli kıymetli kılan niteliğin, meseleleri açıklama gayreti ve hadiseler karşısındaki sabrı demek yanlış bir beyan olmayacaktır.

Kültür eleştirisi, yüzyıllardır süren kültür kavramını açıklamak adına büyük bir öneme sahiptir nitekim yeryüzünde hiçbir kavram yoktur ki eleştirinin süzgecinden geçmemiş olsun. Tanpınar'ın kültür kavramı da bir kültür eleştirisi neticesinde meydana gelmiştir demek yanlış bir yargı olmayacaktır; bu nedenle kültür odaklı çalışmalarda kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olan kültür eleştirisi kuramı, kaleme alınan makalede de Tanpınar'ın içinde yaşadığı toplumu, kültürel değerleri ve değişimleri tenkit usulüyle en iyi sürümüne kavuşturma gayesini açıklamak ve aktarmak hususunda mühim bir vazifeye malik olmuştur.

İnsan var olduğu müddetçe kültür içtimai çalışmalarda başat konu olmaya devam edecektir, mevzubahis başatlık ise evvela bireyin kendi kültürünü özümsemesi, buna müteakiben diğer kültürler ile münasebet kurması esaslı terakki edebilir. Hülâsa Ahmet Hamdi Tanpınar her iki vaziyetin de özütünü idraki noktasında işinin ehliydi.

## KAYNAKLAR

- Adorno, T. ve Horkheimer, M. (2013). *Teori ve pratik üzerine bir tartışma*. (Çev. Kılıç, O.). Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2007). *Kültür endüstrisi*. (Çev. Ülner, N. Tüzel, M. Gen, E.). İletişim Yayınları.
- Adorno, T. W. (2016). *Negatif diyalektik*. (Çev. Öztürk, Ş.). Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2011). *Otoritaryen kişilik üzerine*. (Çev. Şahiner, D.). Say Yayınları.
- Arslan, C. ve Yürüklü H. (2020). *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Thomas Bernhard'ın bakış açısıyla modernleşmenin edebî eleştirisi*. The Journal of Academic Social Science Studies, (81), ss.165-177. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.45691>
- Arslan, C. (2014). *Der Mann ohne eigenschaften und die wissenschaftliche weltauffassung*. Springer Vienna.
- Arslan, C. (2016). *Psikolojinin edebileşmesi. Arthur Schnitzler ve hastalık imgesi*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası*. (Çev. Derman, A.). Kesit Yayıncılık.
- Biol, E. (1962). *Tanpınar'ın eserlerinde adları geçen garpli sanat ve fikir adamları*. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (12), 97-120.
- Boas, F. (1944). *The mind of primitive man*. The Macmillan Company.
- Burke, P. (2008). *Kültür tarihi*. (Çev. Tunçay, M.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chomsky, N. (2002). *Dil ve sorumluluk*. (Çev. Özasya, Hüsnü.). Ekin Yayınları.
- Damrosch, L. (2011). *J. Jacques Rousseau*. (Çev. Özköprülü, Ö.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Eagleton, T. (2011). *Tanrının ölümü ve kültür*. (Çev. Dingiloğlu, S.). Yordam Kitap.
- Eco, U. (2021). *Foucault sarkacı*. (Çev. Karadeniz, Ş.). Can Yayınları.
- Enginün, İ. ve Kerman, Z. (2018). *Günlüklerin ışığında Tanpınar'la baş başa*. Dergâh Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2021). *Safahat*. TBMM Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin arkeolojisi*. (2. Baskı) (Çev. Urhan, V.). Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (1990). *Sağlıklı toplum*. (Çev. Salman, Y. Tanrıseven, Z.). Payel Yayınları.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane defterleri*. (Çev. Somer, K.). Onur Yayınları.
- Haldun, İ. (1997). *Mukaddime I*. MEB Yayınları.
- Hegel, F. (2005). *Tinin fenomenolojisi*. (Çev. Bozkurt, N.). Say Yayınları.
- Hertz, F. (1915). *Rasse und kultur*. Alfred Kröner Verlag in Leipzig.
- Hoggart, R. (1957). *The uses of literacy*. Penguin Books Ltd.
- Horkheimer, M. (2005). *Geleneksel ve eleştirel kuram*. (Çev. Tüzel, M.). Yapı Kredi Yayınları.
- İlhan, M. (2017). *Hatırlamadan hayale Tanpınar estetiği ve sözlü kültür*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (42), 183-199. <https://doi.org/10.21563/sutad.368603>
- Kaplan, M. ve diğerleri. (1988). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Koroğlu, K. (2012). *Eski Mezopotamya tarihi*. İletişim Yayınları.
- Lévi-Strauss, C. (1994). *İrk, tarih, kültür*. (Çev. Bayrı, H. Erdem, R. Oyacıoğlu, A. Ergüden, I.). Metis Yayınevi.
- Samsakçı, M. (2011). *Kültürel devamlılık ve zevk inkırazı bağlamında Tanpınar'da Türk mimarisi*. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (3), 179-222.

- Ortaylı, İ. (2008). *Avrupa ve biz*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ponting, C. (2011). *Dünya tarihi*. (Çev. Özbilen, B. E.). Alfa Yayınları.
- Pyne, S. (2019). *J. Fire: a brief history*, NewSouth Publishing.
- Raymond, W. (1993). *Kültür*, (Çev. Aydın, S.). İmge Kitabevi.
- Sağlam, M. H. (2022). *Ahmet Hamdi Tanpınar 'ın beş şehir denemesinde millî kültür*. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 6(2), 236-269. <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.11.12>
- Spinoza, B. (2011). *Etika*. (4. Baskı) (Çev. Ülken, H. Z.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Spurk, J. (2002). *Toplumsal aklın eleştirisi*. (Çev. Ergüden, I.). Versus Kitap.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (2014). *Beş şehir*. Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat üzerine makaleler*. Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013). *Huzur*. Dergâh Yayınları.
- Thompson, E. P. (2015). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu*. (Çev. Kocabaşoğlu, U.). İletişim Yayınları.
- Uçman, A. ve İnci, H. (2008). *Bir gül bu karanlıklarda Tanpınar üzerine yazılar*. 3F Yayınları.
- Ünver, S. (1980). *Yahya Kemal'in dünyası*. Tarih ve Kültür Yayınları.

### **Yazar Katkı Oranları**

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

**BÜTÇE AÇIKLARININ İÇ BORÇLANMA İLE  
FİNANSMANININ KONUT YATIRIMLARI  
ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK DIŞLAMA ETKİSİ**

THE ASYMMETRIC CROWDING-OUT EFFECT OF  
FINANCING BUDGET DEFICITS THROUGH DOMESTIC  
BORROWING ON HOUSING INVESTMENTS

Bilgen TAŞDOĞAN

46

# BÜTÇE AÇIKLARININ İÇ BORÇLANMA İLE FİNANSMANININ KONUT YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK DIŞLAMA ETKİSİ

## THE ASYMMETRIC CROWDING-OUT EFFECT OF FINANCING BUDGET DEFICITS THROUGH DOMESTIC BORROWING ON HOUSING INVESTMENTS

Bilgen TAŞDOĞAN<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Bütçe Açığı,  
İç Borçlanma,  
Konut Yatırımları

### Keywords:

Budget Deficit,  
Domestic Borrowing,  
Housing Investment,  
NARDL Model.

<sup>1</sup> Dr. Öğretim Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, bilgen.tasdogan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5169-7862.

Alıntılanmak için/Cite as: Taşdoğan B., (2024). Bütçe Açıklarının İç Borçlanma İle Finansmanının Konut Yatırımları Üzerindeki Asimetrik Dışlama Etkisi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 294-310

### ÖZ

Bu çalışmada, 2013-2024 döneminde kamu iç borç stokunda ortaya çıkan artışın toplam yatırımlar içinde önemli bir paya sahip olan konut yatırımlarının azalmasındaki etkisi tartışılmaktadır. Çalışmanın literatürdeki çalışmalarından farkı, toplam özel yatırımlar içerisinde önemli paya sahip olan konut yatırımları ile iç borç stoğu arasındaki ilişkiyi incelemesi ve yatırımlar üzerinde belirleyici kontrol değişkenleri olarak büyüme oranları ile reel döviz kurunu kullanmasıdır. Elde edilen bulgulara göre kamu iç borç stokundaki artışın hem uzun dönem hem de kısa dönemde ipotekli konut satışlarını azaltarak konut yatırımlarında asimetrik bir dışlama etkisi yarattığı tespit edilmiştir. Asimetrik etkilerin hesaplanmasında NARDL (Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model) kullanılmıştır. Ampirik analiz sonuçlarına göre uzun dönemde iç borçlanma oranındaki 1 birimlik artışın ipotekli konut satışlarını 0,22 azaltacağı; buna karşılık iç borçlanmadaki 1 birimlik azalışında 0,47 birim artıracığı hesaplanmıştır. Kısa dönemde ise kamu iç borçlanması 1 birim arttığında konut yatırımları 0,57 birim azalırken iç borçlanmanın 1 birim azalması durumunda konut yatırımları 0,47 birim artacağı tespit edilmiştir. Buna ek olarak hata düzeltme katsayısının -0,66 olması kısa dönemde ortaya çıkan bir sapmanın yaklaşık iki çeyrek dönemde düzeltileceği şeklinde kabul edilmektedir.

### ABSTRACT

This study examines the impact of the increase in public domestic debt stock in the 2013-2024 period on the decrease in housing investments, which have a significant share in total investments. The difference of the study from existing literature is that it examines the relationship between domestic debt stock and housing investments, which have a significant share in total private investments. The study utilizes growth rates and real exchange rates as key control variables to determine their influence on investment. Findings indicate that the increase in public domestic debt stock creates an asymmetric crowding-out effect on housing investments by reducing mortgaged home sales in both the long term and short term. Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL) model was used to calculate the asymmetric effects. According to the results of the empirical analysis, a one-unit increase in the domestic borrowing rate is estimated to reduce mortgaged house sales by 0.22 units in the long term, whereas a one-unit decrease in domestic borrowing is estimated to increase mortgaged home sales by 0.47 units. In the short term, an increase in public domestic borrowing by a one-unit is found to decrease housing investments by 0.57 units, while a decrease in domestic borrowing by one-unit result in an increase in housing investments by 0.47 units. In addition, the error correction coefficient is -0.66, which suggests that a short-term deviation will be corrected in approximately two quarters.

## GİRİŞ

Dışlama etkisi kavramı genişletici maliye politikasının etkilerinden biri olarak gündeme gelmektedir. Kamu harcamalarında meydana gelen bir artışın vergi ya da borçla finanse edilmesi ekonomik etkiler yaratmakta ve özel kesim de bu süreçten etkilenmektedir. Dışlama etkisi kavramı literatürde temel olarak üç şekilde tartışılmaktadır. Birincisi, kamu yatırımlarının sonucunda özel sektör tarafından üretilen malların kamu malları ile ikame edilmesidir. İkincisi, kamu harcamalarının yarattığı çıktı artışının para talebini artırarak faiz oranlarının yükselmesine ve özel yatırımların azalmasına yol açmasıdır. Üçüncüsü ise bütçe açıkları neticesinde kamu borç stokundaki artışın faizlerin yükselmesine yol açarak özel sektör yatırımlarının azalmasına neden olmasıdır. Kamu harcamalarındaki artışın iç borçlanma ile finanse edilmesi durumunda kamunun ilave fon talebi faiz oranlarının yükselmesine yol açmakta ve faiz oranlarında ortaya çıkacak bir artış özel yatırımların azalması ile sonuçlanmaktadır. Özel sektörün fon piyasasından dışlanması veya faiz artışı nedeniyle fon talebinin azalmasına “Crowding-out Etkisi” adı verilmektedir (Dornbush ve Fisher, 1998, s.131).

Bir ülkenin ekonomik büyümesinin merkezinde yer alan Gayri Safi Sabit Sermaye oluşumu bir diğer deyişle Brüt Yatırımlar, üretilmiş mali olmayan aktifler “stok yatırımı”, inşaat “konut”, makine teçhizat ve amortismanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bir ülkede inşaat ve özellikle

“konut talebi” toplam yatırımların önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (TÜİK, 2023).

Konut sektöründe yapılan yatırımlar, konut sektörüne girdi sağlayan diğer sektörlerin de doğrudan ve dolaylı olarak gelişmesine neden olmaktadır. Konut harcamalarının çarpan etkisinin yüksek olması, bu kalemdeki harcamalarda ortaya çıkan bir artışın, konut ile ilgili mallara olan talebin de artmasına yol açmakta ve diğer sektörlerde de canlılık kazandırmaktadır. Konut sektörü, inşaat sektörü içinde yer aldığından, GSMH içinde yer alan inşaat sektörü verileri ile değerlendirilmektedir. Konut talebinin temel belirleyicileri; hane halklarının gelirleri, konut fiyatları, kredi koşulları ve kredi faiz oranları, gelir dağılımı, parasal büyüklükler, sosyal talep ve demografik faktörlerdir (Öztürk ve Fitöz, 2009, s.23-29).

Inşaat sektörünün Türkiye açısından da lokomotif bir sektör olarak görüldüğü ve makroekonomik etkilerinin dikkatle takip edildiği bir sektör olduğu kalkınma planlarından takip edilmektedir. Bu bakımdan 2013-2023 döneminde inşaat sektöründeki yatırımların seyri oldukça dikkat çekici görünmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi Gayri Safi Sabit Sermaye yatırımları içinde inşaat sektörünün payı özellikle 2018 yılının III. Çeyreğinden itibaren azalmaya başlayarak 2020 yılının III. Çeyreği, 2021 yılının II. Çeyreği ve 2022 yılının IV. Çeyreği dışında sürekli bir daralma göstererek yaklaşık 5 yıl boyunca sürekli bir gerileme sergilemiştir.

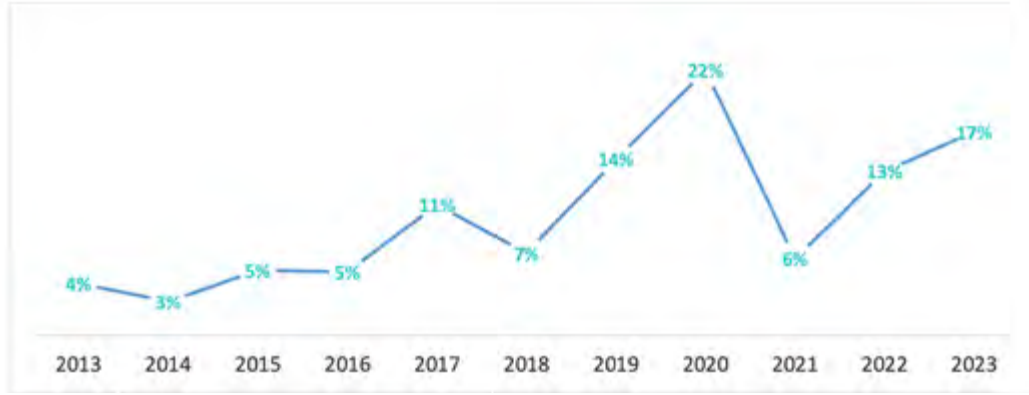
**Tablo 1. Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları İçinde İnşaat Sektörünün Payı (Çeyreklik, %)**

|      | I     | II    | III   | IV    |
|------|-------|-------|-------|-------|
| 2013 | 24,4  | 21,0  | 23,3  | 16,9  |
| 2014 | 20,5  | 0,0   | 2,5   | 5,2   |
| 2015 | -2,7  | 8,0   | 2,7   | 9,9   |
| 2016 | 4,2   | 2,4   | 3,1   | 2,5   |
| 2017 | 14,8  | 21,2  | 11,9  | 3,5   |
| 2018 | 12,3  | 8,4   | -2,7  | -6,7  |
| 2019 | -16,9 | -27,1 | -19,0 | -9,0  |
| 2020 | -11,1 | -17,5 | 14,0  | -13,6 |
| 2021 | -4,0  | 12,6  | -9,0  | -5,9  |
| 2022 | -5,2  | -9,8  | -19,6 | 0,6   |
| 2023 | 1,5   | 3,8   | 8,0   | 7,5   |

Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, zincirlenmiş hacim edneksi ve değişim oranları (Kaynak: TÜİK, 2023)



Şekil 1. Toplam Konut Satışları İçinde İpotekli Konut ve İlk El Konut Satışlarının Payı (%) (Kaynak: Merkez Bankası EVDS Veri Tabanı 2024)



Şekil 2. İç borç Stokunun Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (Kaynak: SBB, (2024), Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı (2006-2024))

İnşaat sektöründeki bu gerilemenin söz konusu dönemde ipotekli konut satışlarına ve özellikle de ilk el konut satışlarına yansıdığı Şekil 1'den takip edilebilmektedir. Şekil 1'e göre toplam konut satışları içinde ilk el konut satışlarının oranı 2018 yılında yüzde 47,4 iken 2020 yılında bu oran yüzde 31,3'e gerilemiştir. Yine söz konusu dönemde ipotekli konut satışlarının toplam içindeki payı 2018 yılında yüzde 20,1 iken 2020 yılında yüzde 38,2'ye yükselmiş sonraki yıllarda ise sürekli bir azalma göstererek önemli ölçüde gerilemiştir.

Benzer bir şekilde Türkiye'de kamu gelir ve gider dengesinde ortaya çıkan istikrarsızlık Şekil 2'de verilmektedir. Şekil 2'ye göre 2018 yılında iç borç stokunun merkezi hükümet gelirlerine oranı yüzde 7 iken 2020 yılında olağanüstü artış göstererek son 10 yılın en yüksek seviyesi olan yüzde 22'ye ulaşmıştır. Benzer bir şekilde 2022 ve 2023'te de bu artış yeniden dönem ortalamasının üstünde seyretmeye başlamıştır.

Bu çalışmada özellikle 2018 yılından itibaren inşaat sektörü yatırımlarında ve konut satışlarında yaşanan gerilemenin geri planında kamu açıklarının iç borçlanma ile finansmanındaki artışın etkili olup olmadığı ve iç borç stokundaki artışın bir dışlama etkisine neden olup olmadığı tartışılmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda iç borç stokundaki artışın ipotekli konut satışlarını asimetrik olarak etkilediği ve satışları düşürerek konut yatırımlarını gerilediğine dair hipotez doğrusal olmayan gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi (NARDL) ile analiz edilmektedir. Kamu harcamalarının özel kesimi tamamlayıcı bir özelliğe sahip olduğuna dair çalışmalar bulunmakla birlikte kamu harcamalarının hangi yöntemle finanse edildiği makroekonomi açısından önem kazanmaktadır. Türkiye'de konut yatırımlarının ve özellikle de ipotekli konut satışlarının inşaat sektöründe önemli bir paya sahip olması çalışmanın bulgularını kayda değer hale getirmektedir.



## LİTERATÜR TARAMASI

Dışlama kavramı iktisat ve maliye literatüründe çok yönlü tartışılmış ve kamu harcamalarının finansmanı konusundaki tartışmaların temelini oluşturmuştur. Klasik iktisat ve maliye yazınında özel tasarrufların özel yatırımlarda kullanılmasının daha etkin olacağı, kamu harcamalarının borçlanma ile finanse edilmesi durumunda faiz oranlarını artırarak özel yatırımları gerileteceği görüşü ön plandadır (Ahmed ve Miller, 2000, s.124). Keynesyen teoride ise, borçlanmayla finanse edilen kamu harcamalarının ekonomideki genişletici etkisine vurgu yapılmıştır (Carlson ve Spencer, 1975, s.5). Hansson ve Henrekson (1994)'a göre, kamu harcamaları hem talep hem de arz yönlü olarak ekonomiyi destekleyici etki yaratabilmektedir. Kamunun yapmış olduğu altyapı, eğitim ve sağlık harcamalarının özel kesimin uzun dönemde verimliliğini artırabileceğini ve tamamlayıcı nitelikte olabileceğini ifade etmektedir. Buna karşın cari ve transfer harcamalarının da olumsuz etkiler yaratabileceğini vurgulamaktadırlar. Benzer bir şekilde Barro (1989), içsel büyüme modellerinde, kamu harcamalarının bir yandan özel sektörü tamamlayıcı ve destekleyici niteliğe sahip iken diğer yandan da hane halkının refah düzeyini artırabildiğini kabul etmektedir. Türkiye için yapılan çalışmalarda ise kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerindeki etkilerinin hem pozitif hem de negatif etkileri içerdiğini kamu harcamalarının türüne göre bu etkilerin yönünün değişebildiğini iddia eden çalışmalar (Metin-Özcan, Voyvoda ve Yeldan, 2001; İsmihan, Metin-Özcan ve Tansel, 2005; Akkina ve Çelebi, 2002; Şimşek, 2003; Atukeren, 2005; Kuştepe, 2005; Altunç ve Şentürk, 2010) bulunmakla birlikte kamu harcamalarının özel yatırımları desteklediğini (Yavuz, 2005; Durkaya, 2012) iddia eden ve kamu harcamalarının özel yatırımları dışladığına dair çalışmalar (Yavuz, 2001; Uysal ve Mucuk, 2003; Taban ve Kara, 2006; Başar ve Temurlenk, 2007; Kalem, 2015) da bulunmaktadır.

Ampirik literatürde ise farklı modellerle kamu harcamalarının etkileri tartışılmaktadır. Serven (1996), VAR hata düzeltme modeli ile 1960-1995 döneminde Hindistan'da yapılan uzun vadeli kamu harcamalarının özel sektöre katkı sağladığını buna karşın kısa vadeli kamu harcamalarının ise özel sektör yatırımlarını dışladığını iddia etmiştir. Czarnitzki ve Fier (2002), Probit model

kullanarak Almanya'da yapılan yenilik yatırımlarının özel sektör yatırımları için tamamlayıcı bir nitelik gösterdiğini tespit etmiştir. Erden ve Holcombe (2005), panel veri analizi ile 1980-1997 dönemi için yaptıkları çalışmada kamu yatırımlarının özel kesim yatırımlarını tamamladığı sonucuna ulaşmıştır. Majumder (2007), 1976-2006 dönemi için Bangladeş'te yapılan kamu harcamalarının özel yatırımları tamamlayıcı niteliğini eşbütünleşme analizi ile ortaya koymuştur. Hussain ve ark. (2009), 1975-2009 dönemi için Pakistan'da yapılan kamu harcamalarını ayrıştırarak cari harcamaların özel kesimi dışlayıcı bir etkisi olduğunu buna karşın altyapı, eğitim ve sağlık harcamalarının özel kesimi tamamlayıcı bir etki yarattığını eşbütünleşme analizi ile tespit etmişlerdir. Hatano (2010), 1955-2005 dönemi için Japonya kamu harcamalarının etkisini eşbütünleşme modeli ile incelemiş, Atakuren (2010) ise, gelişmiş ülkeler için Pobit modeli ile kamu harcamalarının etkisini analiz etmiş ve her ikisi de kamu harcamalarının özel kesim yatırımlarını dışladığına dair bulgular elde etmiştir.

Motlaleng (2011), Namibya için 1990-2005 dönemini vektör hata düzeltme modeli ile inceleyerek kamu harcamalarının pozitif etki yarattığını bununla birlikte kamu açıklarının borçlanmayla finanse edilmesi durumunda özel kesim yatırımlarının dışlandığını iddia etmiştir. Benzer bir şekilde Fayed (2012), Mısır için 1998-2010 döneminde kamu borçlanmasının özel sektör bankalarından yapılması durumunda yarattığı dışlama etkisini eşbütünleşme analizi ile ortaya koymuştur.

Türkiye için yapılan çalışmalarda ise Kesbiç (1998), Blinder-Solow modeli ile 1980 sonrası kamu iç borç stokunun özel yatırımları dışladığını tespit etmiştir. Çalışmaya göre kamu kesiminin mali açıklarının finansmanında kamunun mali sistem içinden borçlanmasının özel kesime önemli bir yük oluşturduğunu tespit etmiştir. Bilgili (2003) ise, eşbütünleşme analizi yaptığı çalışmada kamu harcamalarının hem dışlama hem de tamamlayıcılık yarattığına dair kanıtlara ulaşmıştır. Şimşek (2003), 1970-2001 dönemi için eşbütünleşme analizi yaparak askeri ve sosyal güvenlik harcamalarının özel kesim üzerinde olumlu etkileri olduğunu tespit ederken diğer kamu harcamalarının olumsuz etkiler ortaya çıkardığı bulgusuna ulaşmıştır. Yavuz (2005), 1980-

2003 döneminde vektör hata düzeltme modeli kullanarak kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını tamamladığı tespitine ulaşmıştır. Kuştepeli (2005), 1963-2003 dönemi için eşbütünleşme analizi ile kamu harcamalarının özel kesimi tamamladığını ancak borçlanmayla finanse edilen harcamaların özel kesimi dışladığını tespit etmiştir. Benzer bir şekilde Taban ve Kara (2006)'ın yaptığı olduğu eşbütünleşme analizi sonucuna göre de 1989-2004 döneminde kamu iç borçlanmasının özel yatırımları dışladığı bulgusu elde edilmiştir. Bunlara ek olarak Durkaya ve ark. (2010), eşbütünleşme analizi yaptıkları çalışmalarında faiz ödemelerindeki artışın 1980-2008 döneminde özel sektör yatırımlarını dışladığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Tüm bunlara ek olarak özel yatırımları etkileyen faktörler konusunda da oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerindeki etkisinin yanı sıra faiz, enflasyon, reel döviz kuru, borç stoku, gibi değişkenlerinde özel yatırımlar üzerinde negatif veya pozitif etkileri olduğu bilinmektedir.

Ribeiro ve Teixeira (1991) tarafından Brezilya için 1956-1996 dönemine ilişkin eşbütünleşme analizi yapılmış ve elde edilen bulgulara göre özel yatırımlar üzerinde reel GSYİH artışlarının, reel kişi başı GSYİH düzeyinin, kamu sektörü yatırım oranlarının pozitif; reel faiz oranları, enflasyon oranı, borç servisi oranı ve borcun GSYİH içerisindeki payı değişkenlerinin ise negatif etkiye sahip oldukları görülmüştür. Acosta ve Loza (2005), Arjantin için kısa, orta ve uzun vadede özel yatırımların makroekonomik belirleyicilerinin döviz kuru, ticari liberalleşme ve toplam talepteki şoklar olduğunu tespit etmiştir. Khan ve Khan (2007), Pakistan'da 1973-2005 dönemi için ARDL testi kullanarak özel yatırım talep fonksiyonunu tahmin etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre çoğu geleneksel faktörün özel yatırımlar üzerinde önemli etkiye sahip olmadığı; kurumsal kalite, yönetim, girişimsel yetenekler gibi geleneksel olmayan faktörlerin de özel yatırımları belirlediği tespit edilmiştir. Frimpong ve Marbuah (2010), 1970-2002 dönemi için ARDL testini kullanarak Ghana için özel sektör yatırımlarının belirleyicilerini incelemiştir. Özel yatırımların kamu yatırımları, enflasyon, reel faiz oranı, açıklık ve reel döviz kuru tarafından belirlendiğine dair bulgular elde etmiştir.

Türkiye için yapılan çalışmalarda da benzer modeller ve bulgular elde edildiği görülmektedir. Karagöz (2010), 1970-2005 dönemi için ARDL testini kullanarak özel yatırımların belirleyicilerinin reel GSYİH, reel döviz kuru, özel sektör kredilerinin GSYİH'ya oranı, özel dış borç, enflasyon ve ticari açıklığı olduğunu ifade etmiştir. Elde edilen bulgulara göre reel GSYİH, özel sektör kredileri, dış borç değişkenleri özel yatırımlar üzerinde pozitif etkiye sahipken, reel kur, enflasyon ve ticari açıklık değişkenlerinin negatif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Altunç ve Şentürk (2010), 1980-2009 dönemi için özel sektör yatırımları üzerinde kamu yatırımlarının etkisini ARDL modeli kullanarak in-

celemiştir. Şahbaz (2014), sabit sermaye yatırımları, istihdam ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 27 AB ülkesi ve Türkiye'nin 1991-2011 dönemi için panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizleri ile incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde sabit sermaye yatırımları ve istihdamdan ekonomik büyümeye doğru Granger nedenselliğinin olduğu, kısa dönemde sabit sermaye yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Şen ve Kaya (2014), 1975-2011 yılları için özel yatırım, kamu cari harcaması, kamu cari transfer harcaması, kamu faiz harcaması, GSYİH değişkenleri ile dışlama etkisini araştırmış ve elde edilen bulgulara göre dışlama etkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ise literatürdeki çalışmalardan farklı olarak toplam özel yatırımlar içerisinde önemli bir paya sahip olan konut yatırımları ile iç borç stoku arasındaki ilişki incelenmekte ve yatırımlar üzerinde belirleyici kontrol değişkenleri olarak büyüme oranları ile reel döviz kuru kullanılmaktadır.

### Veri Seti ve Değişkenler

Bu çalışmanın ampirik analiz kısmında NARDL (Doğrusal olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır) testi kullanılarak iç borç stokundaki değişimlerin konut yatırımları üzerindeki asimetrik etkileri tespit edilmektedir. Çalışma 2013(Q1)-2024(Q1) dönemi (çeyreklik) kapsamaktadır. Tahmin denkleminde bağımsız değişken olarak iç borç stoku, reel döviz kuru ve büyüme oranı yer alırken bağımlı değişken olarak konut yatırımlarını temsil eden değişken ilk kez satışı yapılan ipotekli konut satışları kullanılmaktadır. Konut satış istatistikleri, büyüme oranı TÜİK veri tabanından, İç Borç Stoku verileri SBB Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı tablolarından ve reel döviz kuru Merkez Bankası EVDS veri tabanından derlenmiştir. Tablo 2'de değişkenlere ait kısaltmalar ve tanımlar sunulmaktadır.

**Tablo 2. Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanımları**

| Değişkenlerin Kısaltması | Değişken Tanımı                               |
|--------------------------|---|
| RESTA                    | İlk el satışı yapılan ipotekli konut sayısı   |
| DEPT                     | Kamu kesimi iç borç stoku (milyon TL)         |
| GROWTH                   | Büyüme oranı                                  |
| REXC                     | TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100) |

Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, zincirlenmiş hacim edneksi ve değişim oranları (Kaynak: TÜİK, 2023)

## YÖNTEM

Peseran ve Shin (1999) ile Peseran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi) modelinin Shin, Yu ve Greenwood-Nimmo (2013) tarafından asimetrik ilişkileri de kapsayacak şekilde genişletilmesi sonucu NARDL modeli elde edilmektedir. NARDL modelinde bağımsız değişkenin pozitif ve negatif şoklarının ayrıştırılması ile bağımlı değişken üzerindeki asimetrik etkiler tespit edilebilmektedir.

ARDL hata düzeltme modelinde asimetri içermeyen kısa ve uzun dönem etkiler tahmin edilirken doğrusal ve değişkenler arasındaki simetrik etkiler dikkate alınmaktadır. Bu nedenle hata düzeltme modeli dinamik etkileri açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. NARDL modelinde ise doğrusal olmayan asimetrik bir hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli dinamik ilişkiler daha güvenilir bir şekilde tahmin edilmektedir (Yamak ve Sağlam, 2021, s.555).

Bu çalışmada kullanılan değişkenler sırasıyla lnreosta (konut yatırımlarını temsil eden ipotekli yeni konut satışları), lndept (İç Borç Stoku), lngrowth (Büyüme Oranı), ve lnrexc (reel döviz kuru) olarak Denklem 1’de gösterilmektedir.

$$\lnreosta = \theta_0 + \theta_1 \lndept^+ + \theta_2 \lndept^- + \theta_3 \lngrowth + \theta_4 \lnrexc + \varepsilon_+ \quad (1)$$

Denklem 1’de yer alan uzun dönem katsayı vektörüdür. NARDL modeli kısa dönemde meydana gelen değişimleri de dikkate aldığı için lndept<sup>+</sup> ve lndept<sup>-</sup> kısa dönemdeki pozitif ve negatif değişimlerin kısmi toplamlarını temsil etmektedir.

$$\lndept^+ = \sum_{i=1}^t \Delta \lndept_i^+ = \sum_{i=1}^t \max(\Delta \lndept_i, 0)$$

$$\lndept^- = \sum_{i=1}^t \Delta \lndept_i^- = \sum_{i=1}^t \max(\Delta \lndept_i, 0)$$

Asimetrik ilişkileri de içeren NARDL modeli Denklem 2’de şu şekilde ifade edilmektedir.

$$\Delta \lnreosta_t = \alpha_0 + \delta_0 \lnreosta_{t-1} + \delta_1^+ \lndept_{t-1}^+ + \delta_1^- \lndept_{t-1}^- + \delta_2 \lngrowth_{t-1} + \delta_3 \lnrexc_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta \lnreosta_{t-i} + \sum_{i=0}^q \theta_{i=0}^+ \Delta \lndept_{t-i}^+ + \sum_{i=0}^k \theta_{i=0}^- \Delta \lndept_{t-i}^- + \sum_{i=0}^r \gamma_i \Delta \lngrowth_{t-i} + \sum_{i=0}^s \mu_i \Delta \lnrexc_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem 2’deki model konut yatırımları ile kamu iç borçlanmasının negatif ve pozitif bileşenlerini, büyüme oranı ve reel döviz kuru arasında eşbütünleşmenin var olup olmadığını analiz etmektedir. Denklem 2’deki  $\alpha, \delta, \beta, \theta, \gamma$  ve  $\mu$  değişken katsayılarını,  $\varepsilon$ ; hata terimini,  $\Delta$ ; fark operatörünü,  $p, q, r, s$  ve  $k$  ise bağımlı ve bağımsız değişken gecikme uzunluklarını temsil etmektedir. Eş bütünleşme ilişkisinin varlığı  $\delta_0 = \delta_1^+ = \delta_1^- = \delta_2 = \delta_3 = 0$  şeklinde tanımlanan  $H_0$  hipotezinin F testi ile sınanması ile tespit edilmektedir. Pozitif iç borçlanma, negatif iç borçlanma, büyüme oranı ve reel döviz kuru uzun dönem katsayıları ise  $-\frac{\delta_1^+}{\delta_0}, -\frac{\delta_1^-}{\delta_0}, -\frac{\delta_2}{\delta_0}$ , ve  $-\frac{\delta_3}{\delta_0}$  şeklinde hesaplanmaktadır (Yamak ve Sağlam, 2021, s.556).  $\sum_{i=0}^q \theta_{i=0}^+$  ve  $\sum_{i=0}^k \theta_{i=0}^-$  katsayıları ise kısa dönem etkileri vermektedir.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

İpotekli konut satışları 2018 yılına kadar görece daha istikrarlı bir seyir izlerken bu yılın ilk iki çeyreğinde oldukça sert bir düşüş göstermiş akabinde 2020 yılının ilk çeyreğine kadar sürekli bir artış göstererek 2020 yılının ilk çeyreğinde tepe noktasına ulaşmıştır. Bu artışın istikrarlı bir şekilde devam etmediği 2020 yılının ilk üç çeyreğinde sert düşüşler yaşandığı ve 2023 yılından itibaren incelenen dönemin en düşük seviyelerine gerilediği görülmektedir. 2013-2024 dönemi dikkate alındığında ipotekli konut satışlarında önemli ölçüde istikrarsızlıklar görüldüğü söylenebilir.

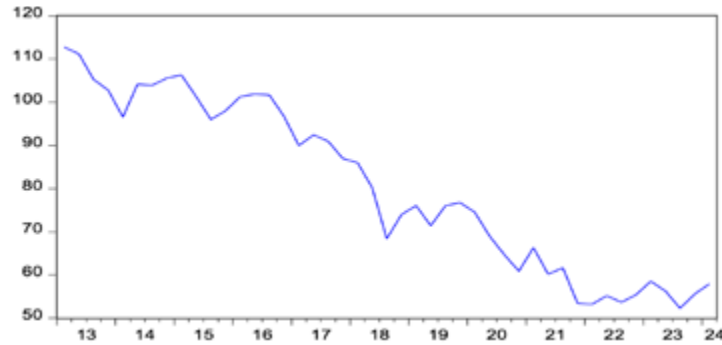
2013-2024 dönemi büyüme oranlarına bakıldığında 2019 yılının üçüncü çeyreğinde başlayan bir daralmanın 2020 yılından itibaren yüksek bir büyüme oranı seviyesine ulaştığı ve tekrar 2021 yılından itibaren bir düşüş



Şekil 3. İpotekli Konut Satışları (RESTA)



Şekil 4. Büyüme Oranı (GROWTH)



Şekil 5. Reel Döviz Kuru (REXC)

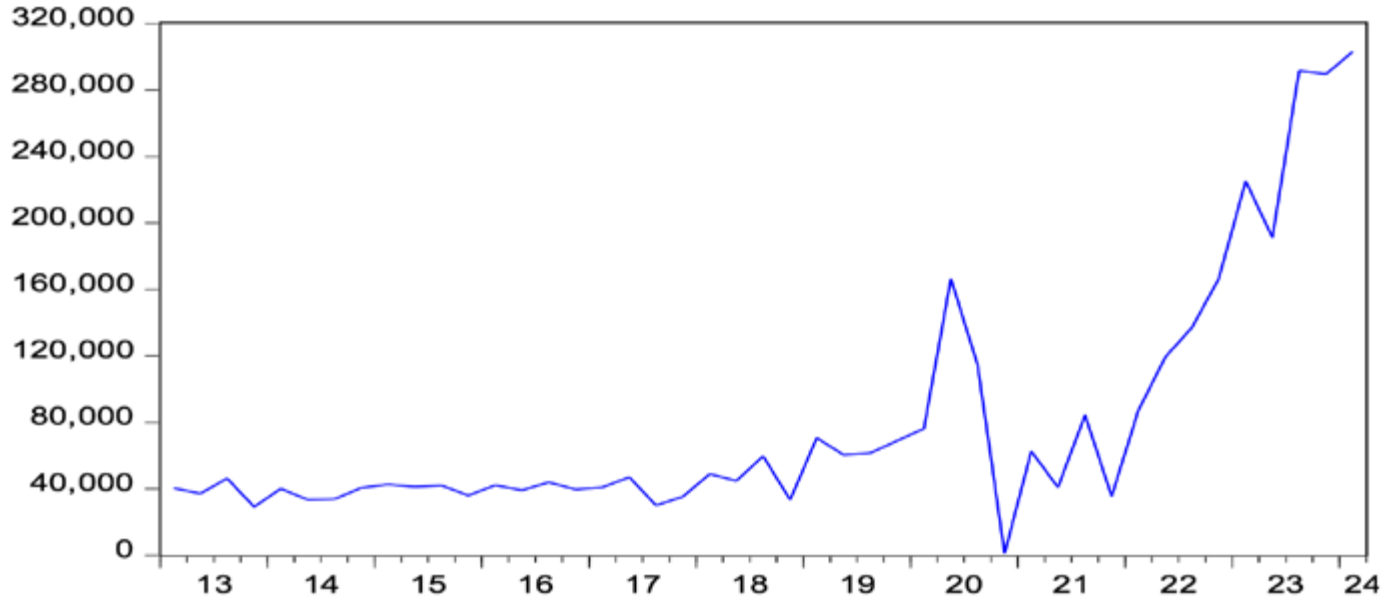
sergilediği görülmektedir. 2019-2021 döneminde ortaya çıkan istikrarsızlığın benzer bir şekilde ipotekli konut satışları üzerinde de bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

Reel döviz kurundaki aşınama ise 2013-2024 döneminde sürekli devam ederek 2023 yılının ilk çeyreğinde incelenen dönem boyunca en düşük seviyesine düşmüştür.

Dışlama etkisinin kaynağı olarak görülen kamu iç borçlanma miktarında 2013 -2018 döneminde görece bir istikrar gözükmüş olsa da bu yıldan itibaren istikrarsız bir dönem başlamış 2020 yılının ikinci çeyreğinden itibaren sürekli bir artış trendine girmiştir. Geline noktada kamu iç

borç stokunun incelenen dönem itibari ile 2024 yılının ilk çeyreğinde en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir.

Bu durumda tahmin denkleminde yer alan değişkenlerin logaritmik dönüşümleri sağlanarak durağanlık düzeylerinin belirlenmesi için ADF ve Phillips-Peron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. Her birim kök testinde optimal gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre belirlenmiş, durağan olmadıkları tespit edilen değişkenler, farkları alınarak yeniden birim kök testine tabi tutulmuştur. Öte yandan testler önce sabit terimli olarak gerçekleştirilmiş, durağan olduğu görülen değişkenlere trend eklenerek birim kök testi yeniden yapılmıştır.



Şekil 6. İç Borç Stoku (DEPT)

Tablo 3. Birim Kök Test Sonuçları

| Değişkenler | ADF Birim Kök Testi |              | PP Birim Kök Testi |              |
|-------------|---------------------|--------------|--------------------|--------------|
|             | Sabit               | Birinci Fark | Sabit              | Birinci Fark |
| lnRESTA     | -2,40               | -6,77*       | -2,52              | -7,61*       |
|             | Sabit ve Trend      | -3,08        | -6,70*             | -3,22**      |
| lnDEPT      | -4,19*              |              | -4,26*             |              |
|             | Sabit ve Trend      | -5,48*       |                    | -5,50*       |
| lnGROWTH    | -6,20*              |              | -6,20*             |              |
|             | Sabit ve Trend      | -6,16*       |                    | -6,16*       |
| lnREXC      | -0,98               | -7,38*       | -0,89              | -7,87*       |
|             | Sabit ve Trend      | -2,75        | -7,30*             | -2,75        |

\*MacKinnon (1996) kritik değerleri baz alınmıştır. \*,\*\* sırasıyla %1 ve %10 hata paylarını temsil etmektedir.

Tablo 3’de görüldüğü gibi tahmin denkleminde yer alan değişkenlerin durağanlık düzeyleri farklılık göstermektedir. İpotekli konut satışlarını temsil eden lnRESTA değişkeni düzeyde birim kök içerirken birinci farkı alındığında durağan hale gelmekte benzer bir şekilde döviz kuru değişkeninin (lnREXC) birinci farkının ( $I_1$ ) durağan olduğu görülmektedir. lnGROWTH ve lnDEPT değişkenleri ise düzeyde ( $I_0$ ) durağan hale gelmektedir.

NARDL modeli açısından değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik ve  $I(2)$  olmamaları yeterli olduğu için, tahmin denkleminde eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Bu tahmin için gerekli olan optimal gecikme uzunluğu otokorelasyon içermeyen en küçük AIC değeri dikkate alınarak belirlenmiş ve bu değer 4 olduğu görülmüştür. Değişkenler arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığını test eden uzun dönem sınır testi (F testi) bulguları ise şu şekildedir.

**Tablo 4. Sınır Test Sonuçları**

| Test İstatistiği       | Değer        | k          |
|------------------------|--------------|------------|
| <b>F-İstatistiği</b>   | <b>6,43*</b> | <b>4</b>   |
| Kritik Değer Sınırları |              |            |
| Anlamlılık Seviyesi    | I(0) Sınır   | I(1) Sınır |
| %10                    | 2,40         | 3,34       |
| %5                     | 2,85         | 3,90       |
| %1                     | 3,89         | 5,17       |

\*%1, \*\*%5, \*\*\*%10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. ARDL (3, 2, 1, 3, 3) modeli tahmin edilmiştir. Sınır testi yaklaşımı için gecikme uzunlukları AIC'e göre belirlenmiştir. K bağımsız değişken sayısıdır. I(0) ve I(1) sırasıyla alt ve üst sınır değerlerini göstermektedir.

Tablo 4'ten görüleceği üzere sınır testi F-İstatistiği sonucu 6,43'lük bir değer almaktadır. Elde edilen bu bulgu kritik değerlerle karşılaştırıldığında %1 düzeyinde anlamlı gözükmemektedir. Buna göre lnRESTA değişkeni, iç borç stoku (lnDEPT+ ve lnDEPT-), lnGROWTH ve lnREXC değişkenleri arasından uzun dönemli doğrusal olmayan bir eşbütünlüşme olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 5. NARDL Model Tahmin Sonuçları ve Uygunluk Testleri**

| Bağımlı Değişken: dlnRESTA |         |           |               |               |
|----------------------------|---------|-----------|---------------|---------------|
| Değişkenler                | Katsayı | Std. Hata | t-istatistiği | Olasılık      |
| C                          | 7,42    | 2,89      | 2,56          | <b>0,02**</b> |
| dlnRESTA(-1)               | 0,45    | 0,18      | 2,51          | <b>0,02**</b> |
| dlnRESTA(-2)               | 0,60    | 0,23      | 2,60          | <b>0,02**</b> |
| dlnRESTA(-3)               | -0,71   | 0,16      | -4,60         | <b>0,00*</b>  |
| dlnREXC                    | -0,44   | 0,94      | -0,46         | 0,65          |
| dlnREXC(-1)                | 5,62    | 1,25      | 4,49          | <b>0,00*</b>  |
| dlnREXC(-2)                | -4,93   | 1,05      | -4,68         | <b>0,00*</b>  |
| lnDEPT POS                 | -0,22   | 0,06      | <b>-3,66</b>  | <b>0,00*</b>  |
| lnDEPT POS(-1)             | -0,39   | 0,34      | <b>-1,16</b>  | 0,26          |
| lnDEPT NEG                 | -0,47   | 0,17      | -2,81         | <b>0,01*</b>  |
| lnDEPT NEG(-1)             | 0,21    | 0,43      | 0,50          | 0,62          |
| lnDEPT NEG(-2)             | -0,53   | 0,32      | -1,65         | 0,11          |
| lnDEPT NEG(-3)             | -0,25   | 0,09      | -2,88         | <b>0,01*</b>  |
| lnGROWTH                   | 0,02    | 0,08      | 0,24          | 0,81          |
| lnGROWTH(-1)               | -0,17   | 0,07      | -2,38         | 0,03          |
| lnGROWTH(-2)               | 0,03    | 0,15      | 0,19          | 0,85          |
| lnGROWTH(-3)               | -0,22   | 0,15      | -1,43         | 0,17          |

---

**Uygunluk Testleri**

---

R<sup>2</sup> : 0,88  
Adj. R<sup>2</sup> : 0,80  
F istatistik : 10,92  
Prob. (F istatistik) : 0,000  
DW istatistik: 1,84

---

**Otokorelasyon Testi: Breusch-Godfrey LM Testi**

---

F İstatistik : 0,35  
Prob. F : 0,70

---

**Değişen Varyans Testi: Breusch-Pagan-Godfrey**

---

F İstatistik : 0,49  
Prob. F : 0,92

---

**Asimetri Testi: Wald Testi**

---

F İstatistik : 5,43\*\*  
Prob. F : 0,02

---

\*%1, \*\*%5 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 5’te yer alan bulgular dikkate alındığında bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Pozitif ve negatif iç borç stoku değişimlerinin uzun dönemli etkilerinin yer aldığı bu modelde uygunluk testleri kabul edilebilir sınırlarda olduğu için değişen varyans ve otokorelasyon sorunu olmadığı hesaplanmıştır. Ayrıca Wald testi sonucuna göre iç borçlanmanın negatif ve pozitif etkileri dikkate alındığında bağımlı değişken üzerindeki etkilerin asimetrik olduğu görülmektedir.

Tablo 4’te yer alan uzun dönem katsayıları incelendiğinde iç borç stokundaki artış ve azalışların ters yönlü bir etki yarattığı görülmektedir. Ayrıca Wald testi bulgularına göre bu etkilerin bir asimetriye sahip olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönem pozitif iç borçlanma katsayısı -0,22 iken negatif iç borçlanma katsayısı -0,47’dir. Dolayısıyla iç borçlanma oranındaki 1 birimlik artışın ipotekli konut satışlarını 0,22 azaltacağı buna karşılık iç borçlanmadaki 1 birimlik azalışında 0,47 birim artıracığı hesaplanmıştır.

NARDL hata düzeltme modelinin bulguları Tablo 6’da sunulmaktadır. Elde edilen bulgulara bakıldığında hata düzeltme katsayısının yaklaşık olarak -0,66 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca hata düzeltme

katsayısının %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve beklenti yönünde negatif olduğu tespit edilmiştir. Hata düzeltme katsayısının negatif olması kısa dönemde dengeden bir sapma olduğunda bunun uzun dönemde dengeye yakınsayacağı anlamına gelmektedir. Bu katsayının -0,66 olması kısa dönemde ortaya çıkan bir sapmanın yaklaşık iki çeyrek dönemde düzeltileceği şeklinde yorumlanmaktadır.

Dolayısıyla elde edilen hata düzeltme katsayısına göre kısa dönemde meydana gelecek sapmanın uzun dönem itibariyle denge etrafında dalgalanmalar göstererek yeniden dengeye geleceği tespit edilmiştir. Kısa dönem büyüme oranı simetrisine ait Wald testi sonucuna göre F–istatistiği 4,52 olarak hesaplanmış ve hesaplanan F–istatistiği değeri istatistiksel olarak %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buradan hareketle iç borçlanmadaki değişimin ipotekli konut satışları üzerindeki etkisinin asimetrik olduğu görülmüştür. Ayrıca kısa dönemde iç borçlanmanın pozitif katsayısı -0,51 iken negatif katsayısı -0,47 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla kamu iç borçlanması 1 birim arttığında konut yatırımları 0,57 birim azalırken iç borçlanmanın 1 birim azalması durumunda konut yatırımları 0,47 birim artmaktadır.

**Tablo 6. Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları**

**Bağımlı Değişken: dlnRESTA**

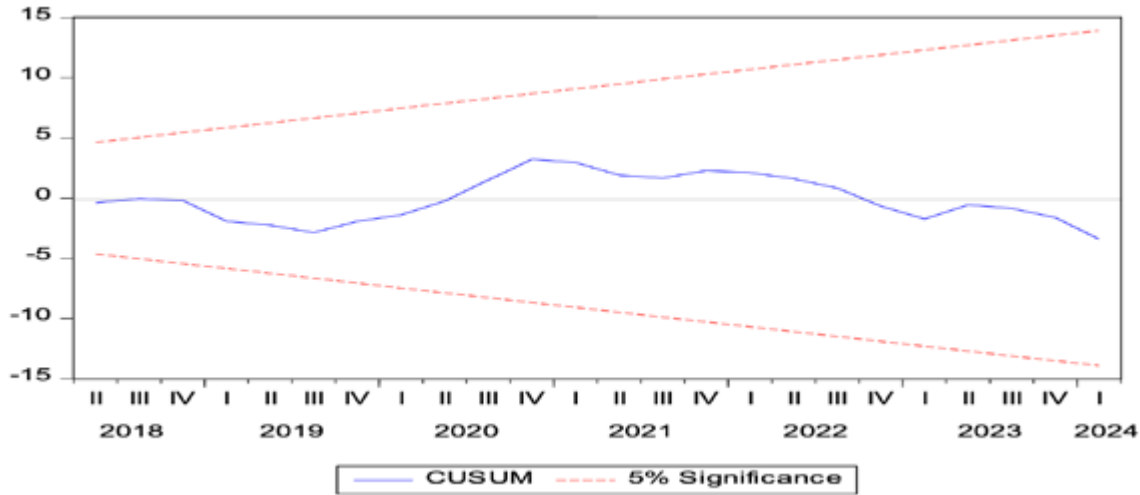
| Değişkenler       | Katsayı | Std. Hata | t-istatistiği | Olasılık      |
|-------------------|---------|-----------|---------------|---------------|
| D(lnRESTA(-1))    | 0,11    | 0,12      | 0,91          | 0,37          |
| D(lnRESTA(-2))    | 0,71    | 0,13      | 5,35          | <b>0,00*</b>  |
| D(lnREXC)         | -0,44   | 0,79      | -0,55         | 0,59          |
| D(lnREXC(-1))     | 4,93    | 0,75      | 6,61          | <b>0,00*</b>  |
| D(lnDEPT POS)     | -0,51   | 0,26      | -1,96         | <b>0,06**</b> |
| D(lnDEPT NEG)     | -0,47   | 0,12      | -3,93         | <b>0,00*</b>  |
| D(lnDEPT NEG(-1)) | 0,78    | 0,26      | 2,94          | <b>0,01*</b>  |
| D(lnDEPT NEG(-2)) | 0,25    | 0,07      | 3,78          | <b>0,00*</b>  |
| D(lnGROWTH)       | 0,02    | 0,06      | 0,34          | 0,73          |
| D(lnGROWTH(-1))   | 0,19    | 0,07      | 2,64          | <b>0,01*</b>  |
| D(lnGROWTH(-2))   | 0,22    | 0,11      | 1,96          | <b>0,06**</b> |
| CointEq(-1)*      | -0,66   | 0,10      | -6,83         | <b>0,00*</b>  |

**Kısa dönem Wald Testi**

F İstatistiği: 4,52\*\*

Prob. F: 0,06

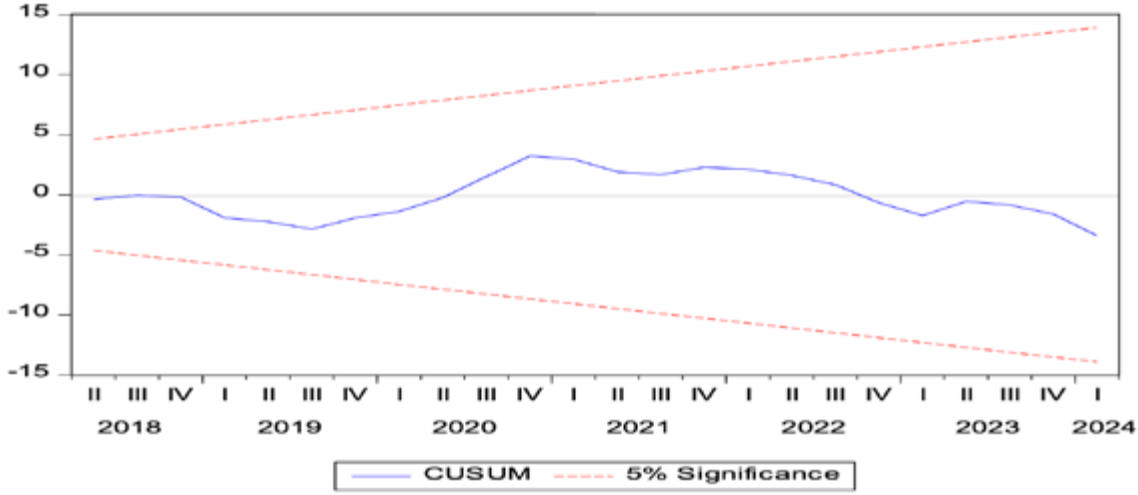
\*%1, \*\*%10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.



**Şekil 7. CUSUM ve CUSUMQ Test Sonuçları**

Son olarak yapısal istikrar test sonuçlarını veren CUSUM ve CUSUMQ test sonuçlarına bakıldığında %5 düzeyinde bant dışına çıkan bir gözleme rastlanılmamıştır. Dolayısıyla tahmini yapılan regresyon denklemi istikrarlı olarak kabul edilmektedir.





Şekil 8. Büyüme Oranı (GROWTH)

## SONUÇ

Dışlama etkisi kavramı genişletici maliye politikası özellikle de kamu harcamalarının etkileri bakımından literatürde oldukça geniş bir tartışmaya neden olmuştur. Literatürde birçok açıdan değerlendirilen dışlama etkisinin; bu çalışmada kamu iç borç stokundaki artışın yarattığı etkiler bakımından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bütçe açıklarının iç borçlanma ile finansmanın faiz oranlarının artışına yol açarak özel yatırımları düşürmesi olarak tanımlanan “crowding-out etkisi” daha çok toplam özel yatırımlar temelinde tartışılmıştır. Bu çalışmada ise Türkiye’de Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumunun önemli bir unsuru olan inşaat sektörü konut yatırımlarına dikkat çekilmekte ve konut yatırımlarında görülen asimetrik dışlama etkisinde; ipotekli konut satışları bağımsız değişken olarak konut yatırımlarını temsil eden değişken olarak kullanılmaktadır.

Konut yatırımlarının iç borç stokunun yanı sıra diğer değişkenlerden de etkilenebileceği dikkate alınarak çalışmanın ampirik analiz kısmında reel döviz kuru ve büyüme oranı da kontrol değişkeni olarak bağımsız değişkenler içinde yer almaktadır. İç borç stokunun konut yatırımları veya ipotekli konut satışları üzerinde asimetrik etkiler yaratması nedeniyle çalışmada NARDL modeli kullanılmıştır.

Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif

Model (NARDL) modelinde bağımsız değişkenin pozitif ve negatif şoklarının ayrıştırılması ile bağımlı değişken üzerindeki asimetrik etkiler tespit edilebilmektedir. Doğrusal ARDL hata düzeltme modelinde asimetri içermeyen kısa ve uzun dönem etkiler tahmin edilirken doğrusal ve değişkenler arasındaki simetrik etkiler dikkate alınmaktadır. Bu nedenle hata düzeltme modeli dinamik etkileri açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. NARDL modelinde ise doğrusal olmayan asimetrik bir hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli dinamik ilişkiler daha güvenilir bir şekilde tahmin edilmektedir.

Çalışma Türkiye’de 2013(Q1)-2024(Q1) dönemi (çeyreklik) kapsamaktadır. Tahmin denkleminde bağımsız değişken olarak iç borç stoku, reel döviz kuru ve büyüme oranı yer alırken bağımlı değişken olarak konut yatırımlarını temsil eden değişken ipotekli konut satışları kullanılmaktadır.

2013-2024 dönemi dikkate alındığında ipotekli konut satışlarında önemli ölçüde istikrarsızlıklar görüldüğü tespit edilmiştir. Dışlama etkisinin kaynağı olarak görülen kamu iç borçlanma miktarında 2013 -2018 döneminde görece bir istikrar gözükmüş olsa da bu yıldan itibaren istikrarsız bir dönem başlamış, 2020 yılının ikinci çeyreğinden itibaren sürekli bir artış yaşanmıştır. 2013-2024 dönemi büyüme oranlarına bakıldığında 2019 yılının üçüncü

çeyreğinde başlayan bir daralmanın 2020 yılından itibaren yüksek bir büyüme oranı seviyesine ulaştığı ve tekrar 2021 yılından itibaren bir düşüş sergilediği görülmektedir. Benzer bir şekilde reel döviz kurundaki aşınama ise 2013-2024 döneminde sürekli devam ederek 2023 yılının ilk çeyreğinde incelenen dönem boyunca en düşük seviyesine ulaştığı görülmektedir. Tahmin denkleminde kullanılan değişkenlere ait tüm istikrarsızlıklar dikkate alındığında konut yatırımları ile iç borç stoku arasında asimetrik etkiler olduğuna dair beklentiler kuvvetlenmektedir.

NARDL modeli bulgularına göre uzun dönemde iç borçlanma oranındaki 1 birimlik artışın ipotekli konut satışlarını 0,22 azaltacağı buna karşılık iç borçlanmadaki 1 birimlik azalışında 0,47 birim artıracığı tespit edilmiştir. NARDL hata düzeltme modelinin bulgularına bakıldığında hata düzeltme katsayısının yaklaşık olarak -0,66 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca hata düzeltme katsayısının %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve beklenti yönünde negatif olduğu tespit edilmiştir. Hata düzeltme katsayısının negatif olması kısa dönemde dengeden bir sapma olduğunda bunun uzun dönemde dengeye yakınsayacağı anlamına gelmektedir. Buna ek olarak kısa dönemde de iç borçlanmadaki değişimin ipotekli konut satışları üzerindeki etkisinin asimetrik olduğu görülmüştür. Kamu iç borçlanması kısa dönemde 1 birim arttığında konut yatırımları 0,57 birim azalırken iç borçlanmanın 1 birim azalması durumunda konut yatırımları 0,47 birim artmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de bütçe açıklarının iç borçlanma ile finanse edilmesi durumunda konut yatırımları üzerinde asimetrik etkiler ortaya çıktığı ve konut yatırımlarının bu durumdan olumsuz etkilenecek bir dışlama etkisi olduğu tespit edilmiştir. İnşaat sektörünün diğer sektörlerden önemli ölçüde girdi temin etmesi, yerli girdi kullanımının yüksek olması, önemli bir istihdam payına sahip olması ve yüksek katma değer sağlaması bakımından ekonomik büyüme ve hane halklarının refahını artırıcı etkiler yarattığı bilinmektedir. Bu bakımdan kamu iç borçlanma artışının konut satışlarına ve bunun doğal sonucu olarak inşaat yatırımlarına olan olumsuz etkilerinin politika yapıcılar tarafından dikkate alınması ve olumsuz etkileri azaltıcı önlemler geliştirmesinde yarar bulunmaktadır.

## KAYNAKLAR

- Acosta, P ve Loza, A. (2005, November). Short and long run determinants of private investment in Argentina., *Journal of Applied Economics*, 8(2), 389-406. <https://doi.org/10.1080/15140326.2005.12040634>
- Ahmed, H ve Miller, SM. (2000). Crowding-out and crowding-in effects of the components of government expenditure. *Contemporary Economic Policy*, 18(1), 124-133. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7287.2000.tb00011.x>
- Akkina, KR ve Çelebi, MA. (2002). The Determinants of private fixed investment and the relationship between public and private capital accumulation in Turkey. *The Pakistan Development Review*, 41(3), 243-254. <https://www.jstor.org/stable/41260468>
- Altunç, ÖF ve Şentürk, B. (2010, Ocak-Haziran). Türkiye’de özel yatırımlar ve kamu yatırımları arasındaki ilişkinin ampirik analizi: sınır testi yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 158, 531-546.
- Atukeren, E. (2005). Interactions between public and private investment: evidence from developing countries. *KYKLOS*, 58 (3), 307-330. <https://doi.org/10.1111/j.0023-5962.2005.00290.x>
- Atakuren E. (2010). Politico-economic determinants of the crowding-in effects of public investments in developing countries. *Journal of Money, Investment and Banking*, 13, 55-73. <https://doi.org/10.3929/ethz-a-005118427>
- Barro, RJ. (1989). *A cross-country study of growth, saving, and government*. NBER Working Paper, w2855, National Bureau of Economic Research, 1-57. DOI 10.3386/w2855
- Başar, S ve Temurlenk, MS. (2007). Investigating crowding-out effect of government spending for turkey: a structural var approach. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 95-104.
- Bilgili, F. (2003). Dynamic implications of fiscal policy: crowding out or crowding in. *international conference in economics vu, f5 fiscal policy, public and private expenditures*, Middle East Technical University (METU-ERC). [https://mpa.ub.uni-muenchen.de/24111/1/MPRA\\_paper\\_24111.pdf](https://mpa.ub.uni-muenchen.de/24111/1/MPRA_paper_24111.pdf)
- Carlson, KM. ve Spencer, RW. (1975). *Crowding out and its critics*. Federal Reserve Bank of St. Louis, 2-17. <https://core.ac.uk/download/pdf/6958282.pdf>
- Czarnitzki D. ve Fier A. (2002). do innovation subsidies crowd out private investment? evidence from the german service sector. *Konjunkturpolitik-Applied Economics Quarterly*, 48(1), 1-25. <https://hdl.handle.net/10419/24802>.
- Dornbusch, R. ve Fischer S. (1998). *Makroekonomi*. McGraw-Hill – Akademi.
- Durkaya, M, Ceylan, S. ve Beken, O. (2010). Kamu borçlanması kamu yatırımlarını dışlıyor mu?. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 74 (21), 39-58. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.1173304>
- Durkaya, M. (2012, Temmuz-Aralık). Türkiye’de kamu harcamaları ve özel tüketim ilişkisi. *Maliye Dergisi*, 163, 118-129.
- Erden, L ve Holcombe RG. (2005). The Effects of public investment on private investment in developing economies. *Public Finance Review*, 33 (5), 575-602. <https://doi.org/10.1177/1091142105277627>
- Fayed, ME. (2012). Crowding out effect of public borrowing: the case of egypt. *Current Economic Issues, Joint Research Workshop*, Paris 1 University and Cairo University, faculty of economics and political science,
- Frimpong, JM., Marbuah, G. (2010). The

- Determinants of private sector investment in Ghana: an ardl approach. *European Journal of Social Sciences*, 15 (2), 250-261.
- Hansson, P ve Henrekson, M. (1994, December). A new framework for testing the effect of government spending on growth and productivity. *Public Choice*, 81(3-4), 381-401. DOI:10.1007/BF01053239.
- Hatano T. (2010). Crowding - in effect of public investment on private investment. *Public Policy Review*, Policy Research Institute, Ministry of Finance Japan, 6 (1), 105-120.
- Hussain, A, Mohammad, SD., Akram, K. ve Lal I. (2009, January). Effectiveness of government expenditure crowding-in or crowding-out: an empirical evidence in case of Pakistan. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*. 16, 141-147.
- İsmihan, M., Kıvılcım MÖ., ve Tansel, A. (2005, August). The Role of macroeconomic instability in public and private capital accumulation and growth: the case of Turkey 1963-1999. *Applied Economics*, 37(2), 239-251. <https://doi.org/10.1080/0003684042000286115>
- Kalem, A. (2015). *Türkiye'deki kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarına etkisinin incelenmesi*. (Uzmanlık tezi). Kalkınma Bakanlığı.
- Karagöz, K. (2010, Haziran). Determining factors of private investments: an empirical analysis for Turkey. *Sosyoekonomi*, 11(11), 7-26. <https://doi.org/10.17233/se.83416>
- Kesbiç, CY. (1998). 1980 sonrası dönemde kamu kesiminin özel kesimi dışlama etkisi: bir model analizi. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 13 (II), 147-161.
- Khan, S. ve Khan, M.A. (2007). *What determines private investment? the case of Pakistan*. PIDE Working papers, Pakistan Institute of Development Economics.
- Kuştepli, Y. (2005). Effectiveness of fiscal spending: crowding out and/or crowding in?. *Yönetim ve Ekonomi*, 2(1), 185-92.
- Majumder-Alauddin MD. (2007). *Does public borrowing crowd-out private investment? The Bangladesh evidence*. Bangladesh Bank Working paper, WP 0708.
- Metin-Özcan, K., Voyvoda, E, ve Yeldan, AE. (2001). Dynamics of macroeconomic adjustment in a globalized developing economy: growth, accumulation and distribution, Turkey 1969-1999. *Canadian Journal of Development Studies*, 22(1), 219-248. <https://doi.org/10.1080/02255189.2001.9668808>
- Motlaleng, GR., Nangula, P., ve Moffat, B. (2011). Effectiveness of fiscal spending in the presence of persistent budget deficit in Namibia: crowding-out or crowding-in. *International Journal of Economics and Research*, 2 (1), 96-117.
- Öztürk Z. ve Fitöz E. (2009). Türkiye'de konut piyasasının belirleyicileri: ampirik bir uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10), 21-46.
- Pesaran, MH. ve Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. (s. Strom, ed.). *Econometrics and economic theory in the 20th century*. Cambridge University Press.
- Pesaran, MH., Shin, Y. ve Smith, RJ. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>.
- Ribeiro, MB. ve Teixeira, JR. (2001). An econometric analysis of private-sector investment in Brazil. *CEPAL Review*, 7(4),153-166.
- Serven, L. (1996). *Does public capital crowd out private capital? evidence from India*. World Bank Policy Research Paper, No 1613. *Canadian Journal of Development Studies*, XII(1), 219-253.

- Shin, Y., Yu, B. ve Greenwood-Nimmo, M. (2011). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multiplier in a nonlinear ardl framework. <http://ssrn.com/abstract=1807745>.
- Şahbaz A. (2014). Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi: panel nedensellik analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 1-12.
- Şen, H ve Kaya, A. (2014). Crowding-out or crowding-in?: analyzing the effects of government spending on private investment in Turkey, *Panoeconomicus*, 61 (6), 631-651. <https://doi.org/10.2298/PAN1406631S>
- Şimşek, M. (2003). Kamu harcamalarının özel yatırımlara etkileri, 1970-2001. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 1-20.
- Taban, S ve Kara, A. (2006). Türkiye’de kamu kesimi iç borçlanmasının özel yatırım harcamaları üzerindeki etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 11-26.
- Uysal, D ve Mucuk, M. (2003). Crowding-out (dışlama) etkisi: Türkiye örneği (1975-2000). *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 158-171.
- Yamak R ve Sağlam C. (2021). Türkiye’de ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ilişkisi: nardl yaklaşımı. N. Çil (Edt.), *Ekonometride Güncel Yöntemler ve Uygulamalar* (s. 549-565). Prof. Dr. Ahmet M. Gökçen’e armağan. <https://doi.org/10.26650/B/ss10.2021.013.30>
- Yavuz, NÇ. (2001). Türkiye’de kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını dışlama etkisi üzerine ekonometrik bir analiz (1990I2000-IV). *Kamu-İş*, 6(2). <https://www.tuhis.org.tr/pdf/623.pdf>
- Yavuz, N.Ç. (2005). Türkiye’de kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını dışlama etkisinin testi (2003-1980). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XX(1), 269-284.

**CUMHURİYET MODERNLEŞMESİ SÜRECİNDE  
OSMANİYE'DE EĞİTİMDE ÖNEMLİ BİR ADIM:  
OSMANİYE (ATATÜRK) LİSESİ(1958-1970)**

A SIGNIFICANT STEP IN EDUCATION  
DURING THE REPUBLIC MODERNIZATION  
PROCESS IN OSMANIYE: OSMANIYE  
(ATATÜRK) HIGH SCHOOL (1958-1970)

Mustafa ARISOY, Ebru GÜHER

47

# CUMHURİYET MODERNLEŞMESİ SÜRECİNDE OSMANİYE'DE EĞİTİMDE ÖNEMLİ BİR ADIM: OSMANİYE (ATATÜRK) LİSESİ(1958-1970) <sup>1</sup>

## A SIGNIFICANT STEP IN EDUCATION DURING THE REPUBLIC MODERNIZATION PROCESS IN OSMANIYE: OSMANIYE (ATATÜRK) HIGH SCHOOL (1958-1970)

Mustafa ARISOY <sup>2</sup>, Ebru GÜHER <sup>3</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Osmaniye Eğitim Tarihi,  
Ortaöğretim,  
Osmaniye Lisesi

### Keywords:

Osmaniye History of  
Education,  
Secondary Education,  
Osmaniye High School

<sup>1</sup> Bu makale, Mustafa Arısoy tarafından hazırlanan, Doç.Dr. Ebru Güher danışmanlığında yürütülen "Osmaniye Eğitim Tarihi (1923-1970)" konulu 29.11.2022 tarihinde Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı programında tamamlanan yüksek lisans tezinin bir bölümünün geliştirilmiş halidir.

<sup>2</sup> Bilim Uzmanı, Öğretmen, Misakı Milli Anadolu Lisesi, mustafa\_arisoy@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3255-9186

<sup>3</sup> Doç.Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ebrugur@osmaniye.edu.tr., ORCID: 0000-0003-1621-4276

Alıntılanmak için/Cite as  
Arısoy M ve Güher E., (2024). Cumhuriyet Modernleşmesi Sürecinde Osmaniye'de Eğitimde Önemli Bir Adım: Osmaniye (Atatürk) Lisesi(1958-1970)i, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 311-333.

## ÖZ

Türkiye, Tanzimat döneminde başlayıp Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süredeki kazanımlarının üzerine, Cumhuriyet dönemi dinamiklerini ekleyerek her alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli adımlar atmıştır. Tüm yurttaki okuma seferberliği ve okullaşma hareketi günümüze kadar önemini korumuştur. Temel eğitim dönemi ile yükseköğretim dönemi arasında önemli bir yere sahip olan ortaöğretim, ergenlik gibi zorlu bir dönemden geçen gençlerin bilgi ve kültür düzeyini yükseltmede önemli bir rol oynamıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve tüm yurttaki etkisini gösteren çağdaşlaşma hareketi Osmaniye'de etkisini geç de olsa göstermiştir. Özellikle 1950 yılından sonra okul sayısında artış yaşanmaya başlamıştır. Ancak ortaöğretim kurumu olarak liselerin olmayışı Osmaniye ilçe merkezinde eğitim alanında sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Osmaniye (Atatürk) Lisesi açılan ilk lise olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada öncelikli amaç Osmaniye'de ortaöğretime geçiş sürecinde Osmaniye Lisesi özelinde, dönemin lise eğitim-öğretim faaliyetlerini ve lisenin sosyo-kültürel çalışmalarını incelemektir. Çalışma kapsamımız 1958-1970 yılları ile sınırlanmıştır olup, lisenin günümüzdeki genel durumuna da kısaca yer verilmiştir. Kronolojiye bağlı kalarak tarihi çerçeveye içerisinde Osmaniye Postası Gazetesi, Yedi Ocak Gazetesi, lisenin arşiv kayıtları başta olmak üzere diğer kaynaklar incelenerek yorumlanmıştır.

## ABSTRACT

Building upon the advancements made from the Tanzimat period to the declaration of the Republic and incorporating the dynamics of the Republican era, Türkiye has taken significant steps in education, as in many fields. The nationwide campaign for literacy and school enrollment has maintained its importance to the present day. Secondary education, which occupies a crucial position between primary education and higher education, has played a vital role in enhancing the knowledge and cultural levels of young people going through the challenging period of adolescence. The modernization movement, which began with the declaration of the Republic and had an impact throughout the country, manifested itself in Osmaniye, albeit later. Notably, the number of schools started to increase after 1950. However, the absence of high schools as secondary education institutions in the Osmaniye district center led to educational challenges. Consequently, Osmaniye (Atatürk) High School holds a significant place as the first high school to be established. This study primarily aims to examine the educational activities of the period and the socio-cultural endeavors of the high school during the transition to secondary education in Osmaniye, focusing specifically on Osmaniye High School. The scope of this study is limited to the period between 1958 and 1970, with a brief overview of the current status of the high school. By adhering to a chronological framework, the present study analyzes and interprets various sources, including the Osmaniye Postası Newspaper, Yedi Ocak Newspaper, and the archival records of the high school.

## GİRİŞ

Eğitim, tarihin her döneminde toplumlar için önemli görülmüştür. Ancak eğitim kurumu olarak kabul edilen okulun varlığı insanlık tarihinde yenidir. Okullar, kültürel değerlerin ve toplumsal birlik ve beraberliğin temel koşullarını toplumun bireylerine kazandırmayı amaçlamıştır. Ayrıca okulların varlığı bulunduğu toplumun yapısını ve kültürünü gelecek kuşaklara aktarma görevini üstlenmiştir. Böylece eğitim sistemi ve okullar, içinde yer aldığı kültüre göre şekil almış, gelişmiş ve kültürü etkilemiştir (Başaran, 2008; Başgöz, 1999). Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk çocukların normal öğretim aşamalarından geçerek okullarda eğitim almalarının gerekli olduğunu belirtmiştir (Akyüz, 2008).

Türk Milli Eğitimi, demokrasiye uygun yapısını büyük ölçüde Atatürk ilke ve inkılaplarından kazanmıştır. En gerçek ve köklü yenilikler şüphesiz Cumhuriyet Dönemi'nde olmuştur. (Batır, 2018; Kuşci, 2021). Bütün sosyal konularda atılımlar yapan Mustafa Kemal Atatürk, savaş yıllarında dahi eğitimin titizlikle ele alınmasına vurgu yapmıştır. Atatürk'e göre eğitimin ana hedefi bilgisizliği yok etmektir. Ulu Önder her fırsatta "milli terbiye" esaslarını açıklamış ve eğitime yeni bir yön verilmesini istemiştir. Böylece Atatürk'ün Maarif Kongresi ve TBMM'deki emirleri doğrultusunda hayata geçirilen çalışmalar eğitim sorunlarının çözümünü kolaylaştırmıştır (Başgöz, 1999; Özalp ve Ataüenal, 1977).

Cumhuriyet Dönemi'nde laik ve modern eğitim politikası izlenmiş. Bunun yanında ezberci eğitim yerine, hayatta işe yarayan pratik bilgilerin öğretilmesi esas alınmıştır. Bu amaçla Millî Eğitim Bakanlığı eğitim sisteminin planlanması ve yenilenmesi için şuralar düzenlemiştir (Binbaşoğlu, 2009; Özalp ve Ataüenal, 1977). Atatürk'e göre başarının sırrı sevgi ve özgürlüğe dayalı bir disiplin anlayışı içinde kuvvetli bir düzen fikridir. O, eğitimin toplumu cehaletten kurtaracak ve geliştirecek nitelikte olmasını istemiştir (Akyüz, 2008).

Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde, tüm eğitim kademelerinde olduğu gibi liselerde de çağa uygun olarak değişim gözlenmektedir. Ülke genelinde 1932-33 öğretim yılında 23 lise varken 1969-70 öğretim yılında 448'e yükselmiştir. Bu yıllardaki öğrenci sayıları ise 1241'den

214950'ye ulaşmıştır. Ancak yurt genelindeki öğrenci sayısı 1944-49 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı'na bağlı olarak düşmüşse de 1964-1965 yılına kadar yavaş yavaş artmış ve bu yıldan sonra öğrenci sayıları hızla artmıştır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973).

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan süreçte modernleşme eğitiminde içinde olduğu tüm alanlarda hissedilmiştir. Atatürk ilkelerine bağlı, milli, laik ve dönemin gereksinimlerini karşılayan eğitim-öğretim esasları dönemin eğitim politikasını oluşturmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile hayata geçirilmek istenen çağdaş yurttaşlık bilincinin oluşmasında eğitimin çok önemli olduğu bilinmektedir.

## LİTERATÜR TARAMASI

Osmanlı Devleti döneminde Cebel-i Bereket Sancağı'nın merkezi olan Osmaniye, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte idari yapılanmanın yeniden şekillendirilmesiyle Osmaniye kazası vilayet yapılmıştır. 1933 yılına kadar vilayet olan Osmaniye bu tarihte kazaya indirilirken, 24.10.1996 gün ve 4200 sayılı kanunla il statüsüne yeniden kavuşmuştur.

Bu çalışmanın konusunu o dönemde ilçe olan Osmaniye'nin ilk lisesi olan "Osmaniye (Atatürk) Lisesi"nin kuruluşu ve 1958-1970 yıllarındaki tarihsel gelişim süreci oluşturmaktadır. Lise özel okul olarak açılmış 7 Nisan 1964 tarihinde resmi lise statüsünde eğitime devam etmiştir. Okulun ismi 1981-1982 eğitim öğretim yılında M. Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. yılında öğretmenler kurul kararı ile Atatürk Lisesi olarak değiştirilmiştir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde en önemli unsur söz konusu okulun ilin tek ve bölgenin sayılı liselerinden biri sayılmasıdır. Ayrıca Osmaniye eğitim tarihi çok sınırlı çalışılmış olup, bundan sonra yapılacak çalışmalara zemin oluşturacağı düşünülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında yapılan yenilikler birçok araştırmacının konusu olmuştur. İncelenen literatür taramasında Osmaniye özelinde eğitim tarihi anlamında yapılan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalardan başlıcaları Osmaniye Eğitim Tarihi 1923-1970 (Arısoy, 2022), Maârif Salnâmeleri'ne Göre Cebel-i Bereket Sancağı'nda Eğitim-Öğretim (H.1316-1321/M. 1898-1903)(Güher, 2014)



isimli çalışmalardır. Osmaniye dışındaki yerlerin eğitim tarihi anlamında yapılan başlıcaları şunlardır: Cumhuriyet Dönemi'nde Adana'da Eğitim (1923-1950) (Can, 2016), Kayseri İlinin Eğitim Tarihi Açısından İncelenmesi (1923-1980) (Göksu, 2017), Adıyaman Eğitim Tarihi (1923-2004) (Oruç, 2005), Artvin Eğitim Tarihi (1923-2015) (Biton, 2018), Rize Eğitim Tarihi (1923-1980) (Akın, 2019).

Çalışmada kaynaklar çok sınırlı olduğundan kullanılan en önemli kaynak; Osmaniye'nin yerel basınından Osmaniye Postası, Yedi Ocak gazeteleridir. 1954 yılında Osmaniye Postası gazetesi yayım hayatına başlamıştır. 1956 yılında ilk sayısı çıkan Yedi Ocak gazetesi de 1987 yılına kadar yayımlanmıştır. (Adana Valiliği, 1973) Bunun yanında sınırlı sayıya ulaştığımız lisenin yayın organı Kovan Dergisi kullanılmıştır. Osmaniye Lisesinin ilgili yıllarındaki sınıf geçme defteri, diploma defteri ve fotoğraf arşivi çalışmanın referans kaynakları arasındadır. Adana İl Yıllığı ve diğer tetkik eserlerle de çalışma desteklenmiştir.

## YÖNTEM

Bu çalışmada tarihsel araştırma yöntemi benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi/analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın giriş kısmında Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime verdiği önem, Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde liselerde gerçekleşen değişimler (öğrenci, lise sayısı vs.), ikinci kısımda lisenin kuruluş süreci emeği geçenler özellikle Lise Kurma ve Yaşatma Derneği'nin bu amaca yönelik faaliyetleri ana hatlarıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde lisenin eğitim faaliyetleri, üçüncü bölümde okulun kültürel, sosyal ve sportif faaliyetleri ele alınırken son bölümde lisenin günümüzdeki mevcut durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Yedi Ocak ve Osmaniye Postası gazetelerinin 1958-1970 yılları arasındaki sayıları taranarak elde edilen bulgular tasnife tabii tutulmuştur. Bu gazetelerde belirtilen yıllar arasında yetmiş yakın haber saptanmış ve söz konusu bulgular kronolojik çerçevede ve konu bazlı sınıflandırılıp yorumlanmıştır. Etik Kurul Onayı araştırmanın etik açıdan uygunluk raporu, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan, 13.09.2023 oturum tarihi ve 2023/9-5 karar sayısı ile alınmıştır. Araştırma sırasında ilgili okula ait verilerin alınması için gereken izinler alınmıştır.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın amacı, incelenen dönemde ilçe olan Osmaniye'nin ilk lisesi olan Osmaniye (Atatürk) Lisesi'nin 1958-1970 yılları arasında eğitim-öğretim faaliyetlerinin başta yerel gazeteler olmak üzere çeşitli kaynaklardan incelenerek değerlendirilmesidir. Bu çalışmada lisenin tarihi gelişimi, öğretmen ve idarecileri, diploma alan öğrenci sayısı, eğitim-öğretim kalitesi, çeşitli alandaki (spor, kültürel, sosyal vs.) faaliyetleri, incelenen dönemdeki mezunlarının akademik, sosyal vs. alanlarında elde ettiği başarılar tespit edilmiştir. Böylece lise bölgeye kattığı değer ile kendinden sonra kurulan eğitim kurumlarına örnek teşkil etmiştir.

## OSMANİYE (ATATÜRK) LİSESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ (1958-1970)

### Osmaniye (Atatürk) Lisesinin Kuruluş Süreci

Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber eğitim-öğretim faaliyetleri tüm yurttaki olduğu gibi Osmaniye'de de başlamıştır. 1923-1950 yılları arasında Osmaniye merkezde 3 ilkokul ve 1 ortaokul bulunmaktaydı. Osmaniye'de bu yıllarda lise yoktur. Ancak tüm ülkede yaşanan milli eğitim atılımları Osmaniye'yi de etkilemiş; 1950'li yıllardan sonra hızlı bir şekilde okul sayısında artış yaşanmıştır (Arısoy, 2022).

İncelenen dönemde Adana'nın bir ilçesi olan Osmaniye'de 1957 yılına kadar eğitim öğretim veren bir lise bulunmamaktaydı. Bu nedenle 1957 yılı mayıs ayında Osmaniye'de ilk kez bir lisenin açılması amacıyla "Lise Kurma ve Yaşatma Derneği" kurulmuştur. Derneğin kuruluşunda dönemin kaymakamı Tayyar Toprak etkili olmuştur. Belediye Başkanı İshak Zevki Ersoy'un kuruculuğunu üstlendiği derneğin ana nizamnamesinde (EK-1) derneğin kuruluş amacı "Nüfusu 50 bin olan Osmaniye kazasının ve çevresinde bulunan, kaza ve kasabaların eğitim ihtiyacına cevap verecek nitelikte bir lisenin kurulmasını sağlamaktır" şeklinde ifade edilmiştir. (Lise Kurma ve Yaşatma, 1957; Lise Kurma ve Yaşatma, 1957).

Osmaniye Lise Kurma ve Yaşatma Derneği'nin yaptığı müracaat ve birlikte gönderdiği öğretmenlerin inhasına dair belgeleri uygun gören bakanlık, Adana Maarif

Müdürünü Osmaniye Lisesi'ndeki ders araç ve gereçlerin müfredat programına uygun olup olmadığı konusunda görevlendirmiştir. Sıra, harita, yazı tahtası vs. gibi müfredatta yazılı araç ve gereçlerin uygunluğu Maarif Müdürünün onayından geçtikten sonra lisenin derhal tedrisata başlayacağı belirtilmiş, böylece Osmaniye'nin ilk lisesi, özel lise statüsünde Osmaniye Özel Lisesi olarak eğitim öğretim yılının ikinci döneminde faaliyete geçmesi mümkün olmuştur (Osmaniye Lisesi Şubat,1958).

Osmaniye Özel Lisesi'nin açılabilmesi ve tedrisata başlayabilmesi ile ilgili olarak Özel Okullar Yönetmeliği uyarınca Adana Maarif Müdür Yardımcısı Nazım Köksal,7 Şubat Cuma günü Osmaniye'ye gelerek bu hususta bir dizi incelemelerde bulunmuştur. Köksal'ın olumlu görüşlerine dayanan raporu Maarif Vekâleti<sup>4</sup>, Özel Okullar Müdürlüğü'ne 12 Şubat 1958 tarihinde göndermiştir (Özel Lisemiz İkinci, 1958).

Daha önce açılma müsaadesi verilen lisenin tedrisata başlama müsaadesinin verilmesinde vekâlet bazı eksiklikler görmüş, bu eksikliklerin tamamlanarak tedrisata başlama izni istenmiştir. Eğitime başlama izninin çıkışını Osmaniye Lütü Sezgin lise kurma derneğine bildirilmiştir. Bu durum karşısında aydın Osmaniye kadınlar, lisenin açılış sürecine katkı sunmak için cemiyetin bir kadınlar kolunun teşkili ile vazife almak istediklerini bildirmişlerdir. Böylece dernek kadınlar kolu teşekkül ederek faaliyetlerini daha da hızlandırmış olacaktı (Lisemizin Müsaadesi Onaydan, 1958).

Osmaniye Özel Lisesi 7 Nisan 1958 Pazartesi günü yapılacak bir merasimle eğitime başlayacağını duyurmuştur. Bu günlerde kayıt ve kabullere başlamış olan liseye civar liselerden naklen gelmek isteyen öğrencilerin kayıtları yapılmaktaydı (Lisemiz Pazartesiye Tedrisata, 1958). Açılışın yapılacağı 7 Nisan günü sabahın erken saatlerinden itibaren sevinçli ve mutlu günler müjdecisi olan davul zurnalar her yana Osmaniye Lisesi'nin açılacağına güzel haberini ilan etmiştir. Lise binası olarak kullanılan belediye meclis salonunun ön cephesi baştan başa bayraklarla donatılmıştı. Sessiz sedasız toplanan

Osmaniyelilerin yüzlerinde bir bayram neşesi ve heyecanı vardı. Açılış münasebetiyle kesilen kurbanı müteakip bir ağızdan İstiklal Marşımız söylenmiş ve dönemin Osmaniye kaymakamı Sayın Seyfettin Naliş, müteakiben Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyeti idare heyeti azası Fikret Tuncer birer konuşma yapmıştır (Lisemiz Dün Parlak, 1958).

Açılış konuşmalarından sonra lise öğrencileri kendi yazdığı şiirleri okumuştur. Ortaokul müdürü A.Vefa Aray, davetliler ve öğrencilerin bulunduğu sınıfta büyük bir ilgi ile takip edilen açılış dersini vermiştir. Lise cemiyeti tarafından hazırlanan hatıra defterine davetliler ihtisaslarını yazmışlar ve bu mutlu günü tespit eden resimler çektirilmişlerdir. Lisenin açılış münasebetiyle devlet büyüklerine teşekkür telgrafları çekilmiş ve özel lisenin biran evvel resmi olması temennisinde bulunulmuştur. Böylece Osmaniye Lisesi, Osmaniye Özel Lisesi adıyla 7 Nisan 1958'de eğitim ve öğretime başlamıştır (Lisemiz Dün Parlak, 1958).

Yedi Ocak gazetesi sahibi M. Cemal Şenadam özel lisenin açılış günü yaşadığı anısını gazete köşesinde şu şekilde aktarmıştır: “Hürü Nine bu mutlu güne renk vermiş. Kırmıtlı köyünden Hürü Doğan yoğurt satmak üzere şehre inmiş. Davul, zurna sesini duyunca mahiyetini anlamak üzere kalabalığa karışır. Bu davul zurna ne ola merak ettim aranızı karıştırdım işte anlatıverinde merakım defolsun diye adeta yalvarmaya başlamış. Nine bugün lise açılıyor, onun için bu şenlik. Senin anlayacağın bu okulda evlatlarımız torunlarımız okuyacaklar sözünü işiten nine: Her şenlikte bir hayır var derler bu şenlik hepsinin üstünde oğul diyerek ellerini Tanrıya açmış ve: Yarabbi hükümetimize nusret ve kudret ver. Sevgili milletimizin bu sahadaki şevk ve zevkini artır. Dualarımızı kabul et ulu Tanrı duasıyla merasimi sonuna kadar takip etmiş.” (Osmaniyemiz Liseye Kavuştu, 1958).

Lise açıldığı ilk yıl özel ve tek sınıflı olup 22 öğrenciden oluşmaktaydı. Resmi liselerde olduğu gibi 18 ders okutulacak ve özel olduğu için her öğrenciden ücret olarak 150 lira alınacaktır. Özel lise bütün okullarda uygulanan iki dönem usulünü, iki karne ile sınıf geçme ve arada bir 15 günlük dinlenme sistemini kabul etmiştir. Yani birinci

4 Millî Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze farklı isimler altında çalışmalarını sürdürmüştür. 1923-1935 / 1950-1960 yılları arasında Maarif Vekâleti ismini kullanmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024, Haziran 4). *Millî Eğitim Bakanlığının Kısa Tarihçesi*. <https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi>

karneye kadar 4 ay için bir, ikinci karneye kadar 4 ay için de bir olmak üzere 2 defa 150 lira alınmış olacaktır. Liseye öğretmen alımlarında, liseye öğretmen yetiştiren bir okuldan değilse ortaokul veya lise muadili okullarda öğretmenlik yapma yeteneğine haiz olanlardan alınması gerekmektedir. Bu nedenle 4'ü ortaokuldan 2'si Düziçi Öğretmen Okulu'ndan kalanı da dışarıdan sağlanmıştır. Öğretmenlere ders saati başına hariçten gelenlere 12,5 lira, dahilden ders verecek olanlara ise 8 lira verilmiştir. Bitirme sınavları Maarif Vekâleti'nin göstereceği bir okulda veya Osmaniye'de Maarif Vekâleti'nin tensip edeceği bir komisyon huzurunda yapılacaktır (Lisemiz, 1958; İlan Lise Kurma, 1958).

Lise kendi binası yapılmaya kadar öğretime belediye binasında devam etmiştir. Bu süreçte Osmaniye Belediyesi, belediye binasının üst katını lise tedrisatına elverişli olacak şekilde planlarını düzenlemişti. Bu suretle belediye gerek daha önce meclis salonunu ve bir odasını liseye devretmek ve sonrasında da belediyenin yeni yapılan üst kısmını tamamen liseye tahsis etmek suretiyle Osmaniye'ye hizmet etmenin güzel örneğini göstermişti. Lise Kurma ve Yaşatma Derneği'nin idare heyeti, başarılı işlerden aldığı cesaret ve Osmaniye halkında bulunduğu kuvvetle Osmaniye'yi örnek bir lise binasına kavuşturma hazırlıklarına başlamıştır. Lisenin en uygun yere kurulması konusu dikkate alınan konular arasındaydı. İdare Heyeti düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Lise davası muayyen bir zümrenin veya mahallin davası değildir. Hislerimize kapılmadan ve heyecan göstermeden Osmaniye'mize layık ve mümkün olan en iyisini kısa zamanda yapılacaktır.” (Lise Kurma Ve, 1958; Lise Cemiyetinin Yılı, 1958).

Osmaniye Özel Lisesi 1958-1959 eğitim yılına hummalı bir hazırlık yaparak başlamak istemekteydi. Lisenin sıra ve masa gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere Lise Derneği tarafından Ziraat Vekili Nedim Ökmen'e çekilen telgraf olumlu karşılanmış ve derhal istenilen miktar kerestenin tahsis edildiği Ziraat Vekâleti tarafından lise kurma ve yaşatma derneğine telgrafla bildirilmiştir (Özel Lisemiz Hakkında, 1958). Ayrıca özel lisenin muadeletine esas olmak üzere bir kütüphane ve laboratuvar açılması için çalışmalar başlatılır. Lise Kurma ve Yaşatma Derneği masrafları karşılamak üzere yeni bir teberru ve yardım

kampanyasına başlatmıştır. Dernek idare heyeti Hasanbeyli, Dervişiyi, Isızca, Çona ve Çardak köylerine giderek halktan teberru toplayarak buralarda yoğun teveccüh görmüştür (Lisemizde Kütüphane Ve, 1959).

Lise Kurma ve Yaşatma Derneği Başkanı Avukat Fikret Tuncer, lisenin açılışının birinci yıldönümünde Osmaniye Postası gazetesinde yazdığı köşe yazısında: “Şu an bir yıl içinde Osmaniye Özel Lisesi, ihtiyacına uygun olarak tadil edilmiş yeter derecede sıramız ve 182 öğrencisi ve ders veren liyakatli öğretim kadrosu mevcuttur. 5 bin ciltlik bir kütüphanenin tesisi yolunda kitapevlerine gerekli sipariş verilmiştir. Laboratuvarların kurulması için de teşebbüse geçilmiştir. Osmaniye'mizin kültür hareketinin mihrakı olmuştur. Tertiplenen şiir müsabakaları alaka ile takip edilen münazaralar geziler velhasıl türlü kol faaliyetleri ile sosyal ve kültürel faaliyetlerin önderliğini yapmıştır. Bunun dayanağı hayırsever Osmaniyeli hemşerilerimizin olumlu hareket tasvip eden asil vicdanları ile liseli öğrencilerimizin buldukları durumu idrak eden sorumluluk duygusu ile davranışlarını memleketçi ve milliyetçi ölçülere göre ayarlama göstereceği olgunluktur” şeklinde kurumun önemini ifade etmiştir. Ayrıca lisenin birinci senesi dolayısıyla ve Osmaniye'nin kurtuluşunda şehit düşenlerin aziz ruhları için bir mevlit okutulmuştur (Lise Cemiyeti Bugün, 1959).

Belediye Meclisi binanın tamamını beş sene müddetle Osmaniye Özel Lisesi'ne tahsis edilmiştir. Belediyenin bu olgun ve asil hareketi Osmaniye halkı tarafından büyük bir sevinç ve takdirle karşılanmıştır. Özel lisenin kendi binasının temeli 5 Ekim 1960 tarihinde atılmıştır. İnşaatı hızla devam eden lise binasının ikinci katının yapımına 10 Mart 1961 tarihinde başlanmıştır (Belediye Binanın Tamamını, 1959; Lisemizin Temeli Atıldı, 1960; Özel Lise İnşaatı, 1961).

Özel lise, Maarif Vekâleti müfettişleri tarafından teftiş edilmiş olup görülen üstün başarı ve varlık dolayısıyla lisenin beklemekte olduğu muadeletin yakında verileceği ümidini doğurmuştur. Bu yolda Ankara'da bulunan Osmaniyeli Lütfi Sezgin'den cemiyete ve ayrıca Dr. İhsan Göknel tarafından Osmaniye Postası gazetesine gönderilen telgraflarda evrakın müsbet raporla tasdiğe sunulmakta bulunduğu ve elden takip edildiği; birkaç

güne kadar imzaları ikmal edileceği bildirilmiştir. Özel lise 9 Şubat 1960 yılında Maarif Vekâleti müfettişleri tarafından teftişinde görülen üstün başarı ve varlık dolayısıyla beklemekte olduğu muadeleti<sup>5</sup> (denklik) almıştır. Bu karar tüm Osmaniye’de sevinçle karşılanmış; haberin belediye hoparlörü ile yayını müteakip davullar çalınarak şenliklere başlanmıştır. Okul öğrencileri lisenin bahçesinde tertip ettikleri milli oyunlarla bu mutlu güne ortak olmuşlardır. Halk akın akın bayrak ve defne dalları ile donatılmış olan liseye giderek tebriklerde bulunmuştu. (Lisemizin Muadeletinin Tasdiki, 1960; Lisemizin Muadeletinin Tasdiki, 1960; Lisemizin Muadeleti Tasdik, 1960).

Dönemin Osmaniye Kaymakamı Ali Çamur<sup>6</sup> lise temeli atılmak üzere pazar yerindeki mezarlık arsasını liseye dahil ettirip, ayrıca belediyeden 40 bin lira ayırtmıştır. Vilayetten ve halktan sağlanacak yardımlarla en kısa zamanda binanın temelini atmak için faaliyete geçmiştir. Özel lisenin binası, Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyeti tarafından ihaleye çıkarılmıştır. Zemin kat hariç 2 kat üzerine inşa edilecek olan binanın 10 dershanesi bulunacak ve bir okul için lüzumlu diğer kısımları ihtiva edecektir. Kaymakam Ali Çamur’un reisliğindeki belediyenin çalışmaları ve Lise Cemiyetinin çalışmaları ile binanın kısa zamanda tamamlanacağı ümit edilmekteydi. İhalesi yapılan ve toprak hafriyatı biten lisenin temeli 5 Ekim 1960 Çarşamba günü saat 8.00’de merasimle atılmıştır. Ali Çamur binanın Osmaniye’lilerin yardım ve gayretleriyle meydana geleceğini, belediyeden şimdilik 40 bin lira tahsis edildiğini, keşif bedelinin 800 bin lira olduğunu fakat binanın aynı ve nakdi yardımlar dahil (emanet usulü ile yaptırıldığından) 250-300 bin liraya ikmal edileceğini, binanın 10 dershanesi, 2 laboratuvarı, spor

ve konferans salonu, müdür ve idareci odalarından ibaret olduğunu söylemiştir. 1960-1962 yılları arasında Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyeti’nin çalışmaları ve hayırsever Osmaniye’lilerin büyük gayretleriyle lisenin bugünkü mevcut binası inşa edilmiştir. 1961-1962 eğitim öğretim yılı için özel lisede ücretler 750 lira olarak tespit edilmiştir. Bir önceki yıl 6 öğretmeni bulunan lise 1961-1962 eğitim öğretim yılında 12 öğretmenle eğitim vermiştir. 11 Ekim 1961 tarihinde lise yeni binasında eğitim öğretim vermeye başlamıştır (Pek Yakında Lisenin, 1960; Lisenin Temeli Atılırken, 1960; Lisemizin Temeli Atıldı, 1960; Özel Lisede Ücretler, 1961; Özel Lise Yeni, 1961).

Osmaniye Lisesi müdürlerinden H.Salih Taşdemir’in 2 Ocak 1962 tarihinde Osmaniye Postası gazetesindeki röportajında verdiği bilgilere göre lisede 1962 yılında 9 asil, 4 yardımcı öğretmen görev yapmaktaydı. Öğretmenlerin fakülte ya da yüksek okul mezunu olmalarına dikkat edilmişti. Bu dönemde özel lise adıyla hizmet veren okulda öğretmen ücretleri yaz ayları da dahil olmak üzere aylık 1200 L şeklinde belirlenmişti. Okul bu tarihte 8 derslikle hizmet vermiştir. Öğrencilerden yıllık 2 taksit şeklinde toplam 600 L ücret alınmış olup, fakir olan 50 öğrenciye kısmen veya tamamen ücretsiz eğitim verilmiştir (Özel Lise, 1962).

Özel lise 7 Nisan 1964 tarihinde resmi lise düzeyinde Osmaniye Lisesi haline dönüştürülerek eğitim-öğretime devam etmiştir. Okulda sırasıyla Ahmet Saraçoğlu (1958-1959), Hasan Aksay<sup>7</sup>(1959-1961), H. Salih Taşdemir<sup>8</sup>(1961-1964), Kadir Öztürk (1965-1968) ve Salih Etike (1968-1970) okul müdürlüğü yapmıştır. Osmaniye Lisesi 1970-1971 ders yılı itibarıyla 26 sınıflı bir şekilde; 21 asil öğretmeni, 1076 erkek, 226’da kız olmak üzere 1302 öğrencisi ile eğitim vermiştir. Okulun ismi 1981-1982

5 Maarif Vekâleti, Talim ve Terbiye Kurulunun 26 Şubat 1960 tarihli ve 35 sayılı kararı: Osmaniye Özel Lisesi’nin halen faaliyette bulunan lise sınıflarında vekâletimiz müfettişleri tarafından yapılan teftiş neticesinde eğitim ve öğretim faaliyetinin müfredat programlarına uygun ve verimli bir şekilde cereyan ettiği ve okul idaresiyle öğretmenler heyetinin okulun gayelerini tahakkuk ettirmek hususunda titiz ve dikkatli bir mesai sarf ettikleri anlaşıldığından Özel Okullar Müdürlüğü’nün 12 Ocak 1960 tarih ve 420/1-25 sayılı teklif yazısı üzerine resmi liselerimize muadil sayılmaları hususunun Vekâlet yüksek makamının tasvibine arzı kararlaştırıldı. Maarif Vekili A. Benderlioğlu 06.01.1960. Ayrıca 1095 Sayılı tebliğler dergisinde Özel Lisesi’nin muadeleti kararının neşredilmiştir. Lisenin her 3 sınıfının da resmi okullara muadil olduğu belirtilmiştir. (Osmaniye Özel Lisesinin, 1960; Özel Lisemizin Muadelet, 1960; Özel Lisemizin Muadeleti, 1960).

6 Sonradan soyadı “Arguvanlı” olarak değişmiştir.

7 Hasan Aksay, 1959-1961 yılları arasında 2 yıl Özel Lisesi Müdürlüğü’nü liyakatle yapmıştır. Bu müddet zarfında gerek mesai arkadaşlarının ve gerekse Lise Cemiyeti mensuplarıyla bütün Osmaniye’lilerin sevgi hürmet ve sempatisini kazanan Hasan Aksay, Adalet Partisi’nden milletvekili adaylığını koymak üzere istifa etmiştir. (Hasan Aksay Lise, 1961)

8 H.Salih Taşdemir, (1961-1964). Müdür muavini görevini yürüttüğü süreçte muadeletin alınmasında büyük rolü olan dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile cemiyetin ve Osmaniye’lilerin haklı takdir ve sevgilerini kazanan Tarih Öğretmeni Hüseyin Salih Taşdemir müdür olmuştur (Lise Müdürlüğüne S.Taşdemir, 1961; H.Salih Taşdemir Lise, 1961).

eğitim öğretim yılında M. Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. yılında öğretmenler kurul kararı ile Atatürk Lisesi olarak değiştirilmiştir (Özel Lise, 1962; Adana Valiliği, 1967; Atatürk Anadolu Lisesi, 2022; Okulumuzun Tarihçesi, 2008).

### Osmaniye Lisesinin Kuruluş Sürecinde Lise Kurma ve Yaşatma Derneği'nin Maddi Destek Faaliyetleri

Lise Kurma ve Yaşatma Derneği (Cemiyeti) lisenin yapımı ve yaşatılması için maddi destek amaçlı çeşitli etkinlikler, geziler ve kampanyalar planlamıştı. Bu kapsamda derneğin İdare Heyeti azaları başta kaza kaymakamı Seyfettin Naliş ve öğretmen İbrahim Işıkovalı köylere gezi düzenlemiştir. Lise davasının önemini yapılacak çalışma programının

şekil ve manasını halka duyurmak ve ihtiyaçlara cevap vermek için teberru kabul edilen bu gezi ziyadesiyle faydalı olmuştu. Tacirli bucağına bağlı Cevdetiye, Yeniköy, Bahçe, Hemite, Endel, Rumeli, Şükrüye ve Burhanlı köylerinde çok yakın alaka görmüşlerdir. Köy gezilerine Toprakkale bucağına bağlı köyler ile Ceyhan'a bağlı Mustafabeyli köyü ile devam edilmiştir. Köylüler özellikle eylül ayında geniş ölçüde yardım ve teberru da bulunacaklarını vaat etmişlerdir. (Lise Cemiyetinin Köy, 1959; Lise Cemiyetinin Faaliyetleri, 1959). Yardım kampanyası kapsamında Lise Kurma ve Yaşatma Derneği tarafından 1959 yılı haziran ayında Yardım Komitesi Başkanı Kaymakam Seyfettin Naliş başkanlığında bir toplantı yapılarak açılan kampanyaya yardım toplanmıştır.

**Tablo 1. 1959 Yılı Lise Binası İçin Yardım Kampanyasına Katılan Kişiler**

| Bağış Yapan Kişi   | Bağış Miktarı | Bağış Yapan Kişi | Bağış Miktarı |
|--------------------|---------------|------------------|---------------|
| İshak Ersoy        | 1000 lira     | Hamza Karakurt   | 150 lira      |
| Mustafa Gürbüz     | 1000 lira     | Memik Çöloğlu    | 150 lira      |
| Mustafa Kara       | 500 lira      | Yusuf Akın       | 100 lira      |
| Hasan Çenet        | 500 lira      | Halil Tutar      | 100 lira      |
| Ziya Güney         | 500 lira      | Mustafa Tutar    | 100 lira      |
| Abdullah Yalçın    | 500 lira      | Mustafa Özgen    | 100 lira      |
| Muhittin Çenet     | 500 lira      | Ali Altunbüker   | 100 lira      |
| İsmail Arabacı     | 500 lira      | Recep Sahiroğlu  | 100 lira      |
| Muharrem Kılıç     | 500 lira      | MullaÇıtırık     | 100 lira      |
| Yusuf Duman        | 500 lira      | Ali Gürbüz       | 50 lira       |
| Mustafa Özdemir    | 200 lira      | Necmettin Çelebi | 50 lira       |
| Hacı Kâmil Özdemir | 200 lira      | Mevlüt Suel      | 50 lira       |
| İsmail Akyel       | 150 lira      | Toplam           | 7700 lira     |

(Kaynak: Lisemiz İçin Geniş, 1959; Lisemize Hamiyetli Vatandaşlarımızın, 1959)

Ayrıca lisenin yapımı ve yaşatılması için 1960 yılı ekim ayında maddi destek amaçlı geniş bir şehir içi bağış kampanyası başlatılmıştır:

**Tablo 2. 1960 Yılı Lise Binası İçin Yardım Kampanyasına Katılan Kişiler**

| Bağış Yapan Kişi | Bağış Miktarı                         | Bağış Yapan Kişi          | Bağış Miktarı             |
|------------------|---------------------------------------|---------------------------|---------------------------|
| H.Ahmet Bicik    | 4 bin lira değerinde 287.5 m2 P. arsa | Ayşe Çalık                | 5 bin lira değerinde arsa |
| Mustafa Gürbüz   | 1500                                  | Faruk Çekiş               | 500                       |
| Abdullah Çardak  | 1200                                  | Şaban Tartar              | 500                       |
| Abdullah Yalçın  | 1000                                  | Hasan Öztürk              | 500                       |
| Abdullah Tarhan  | 1000                                  | Abdullah Çardak           | 1200                      |
| Reşit Kara       | 1000                                  | Eczacı Tevfik Rıfat Ergeç | 10000                     |
| Şemsi Kardeş     | 1000                                  | Şefik Akın                | 100                       |
| Toplam           | 28500                                 |                           |                           |

P: Parsellenmiş (Kaynak: Lise Binası İçin,1960)

Osmaniye Postası gazetesinin haberine göre Lise Kurma ve Yaşatma Derneğine, Osmaniyeli hayırsever Ahmet Bicik tarafından lise için bağışlanan Ayşe Çalıkoğlu pasajında bir adet 24.75 m2 ebadında bir dükkân ve Rızaiye Mahallesinde bulunan 187.50 m2 arsa cemiyet tarafından satılarak paraya çevrileceği belirtilmiştir. Ayrıca Adana Valisi Mukadder Öztekin inşa halindeki lise binasına 200 bin lira yardım yapacağını vaat etmiştir (Lise Binası İçin, 1961; Lise Binası İçin, 1961).

9 Necmettin Hacıeminoğlu, Osmaniye Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1960 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi Türk Dili Asistanlığına başlamıştır. "Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri" adlı teziyle 1963 yılında doktor, "Türk Dilinde Edatlar" adlı teziyle 1970 yılında doçent, "Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller" adlı takdim teziyle 1982 yılında profesör olmuştur. 1983 yılında İstanbul Üniversitesi'nden ayrıldıktan sonra çeşitli faaliyetlerde bulunmuş Hacıeminoğlu, 1985 yılında Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kurmuştur. 1994 yılında yeniden İstanbul Üniversitesi'ne döner. Ancak sağlığının bozulması nedeniyle 1996 yılında emekliye ayrılır. 26 Haziran 1996 tarihinde vefat etmiştir. (Özkan, 1996)

10 Celal Taşkiran araştırmacı ve yazar olarak birçok çeviri kitabı bulunmaktadır. "LesMots, La Proposition et La Phrase en Français", "Güzel Hikaye ve Masallara Gider", "Korykos (Kızkalesi) und Umgebung", "Silifke Ulu Kent" ve "Die Grammatik des Modernen Türkei-Türkischen" kitaplarını, "Silifke (Seleucia on Calycadnus) and Environs", "Wish you were here!" ve "Wieschön, wenn Sie hier waren!" turistik kitaplarını yayımladı. 27 Eylül 2015 'te vefat etmiştir. (Karaduman, 2024)

Lise Kurma ve Yaşatma Derneği dernek yararına maddi destek amaçlı birçok etkinlikler yapmıştır. Örneğin 7 Mayıs 1961 Pazar günü büyük ikramiyeli at yarışları düzenlenmiştir (Lise Yararına Büyük, 1961).

### Osmaniye (Atatürk)Lisesinin Eğitim Faaliyetleri

1957-1958 eğitim öğretim yılında liseye birinci sınıfa 4 kız, 59 erkek öğrenci toplam 63 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bu yılın sonunda 53 öğrenci bir üst sınıfa geçmiştir. Ancak 10 öğrenci sınıf tekrarına kalmıştır. 1957-1958 eğitim öğretim yılında öğretim kadrosunda: Edebiyat Öğretmeni Ahmet Saraçoğlu, Tarih-Coğrafya Öğretmeni Tevhide Atçı, Kimya Öğretmeni İzzet Öz, Fransızca Öğretmeni Ülker Kümi, Beden Eğitimi Öğretmeni Cahit Durmaz, Biyoloji Öğretmeni Seyfi Okutman, Matematik Öğretmeni Seyfi Ertan ve Fizik Öğretmeni Remzi Birol görev almıştır (Osmaniye Lisesi, 1958, Sayı: 235). 1958-1959 öğretim yılında ikinci sınıflar için Fen ve Edebiyat olmak üzere ayrı şubeler oluşturulmuştur. Aynı dönemde Fen şubesinde 24 erkek öğrenci; Edebiyat şubesinde ise 4 kız, 47 erkek toplam 51 öğrenci eğitim görmüştür (Osmaniye Özel Lisesi Sınıf Geçme Defteri, 1957-1964).

Osmaniye Özel Lisesi'nin açılışının ikinci yılında birinci sınıfta kayıtlı 111 öğrenci bulunmaktadır. Bu bağlamda yapılan arşiv incelemesine göre her yıl öğrenci sayısı artmıştır. 1960 yılı eylül ayında özel liseden tayini çıkan öğretmenler olmuştur. Edebiyat Öğretmeni Necmettin Hacıeminoğlu<sup>9</sup> İstanbul Edebiyat Fakültesi Türk Dili Asistanlığına ve eşi İngilizce Öğretmeni Meral Hacıeminoğlu da İstanbul Orta Okul Öğretmenliğine tayin edilmiştir. Ayrıca Fransızca Öğretmeni Şevket Seydialioğlu ise İstanbul Hukuk Fakültesine devam etmek üzere okuldan ayrılmıştır. Yine aynı yıl lisenin Fransızca Öğretmeni Celal Taşkiran<sup>10</sup> "Güzel Hikâye ve Masallara Gider" isimli bir kitap yayımlamıştır (Lisemizde Nakil Ve, 1960; Celal Taşkiran Ve, 1960). Bu durumlar değerlendirildiğinde özel lisenin öğretmen kadrosunun başarılı ve kendilerini

geliştiren öğretmenlerden oluştuğu söylenebilir.

1961-1962 eğitim öğretim yılında 54 kız, 319 erkek olmak üzere 373 öğrenci eğitim almaktaydı. Aynı yıl sekiz derslikte eğitim verilmekteydi. 1961-1962 ders yılında öğretim kadrosuna Seza Türkmen, Zuhale Canoğlu, Fransızca öğretmenliğine Sevim Sönmez ve Beden Terbiyesi Öğretmeni Fehmi Şimşek'in katılımlarıyla lisenin öğretim kadrosu 10'a yükselmiştir. Bu dönemde Resim ve Müzik branşları hariç diğer tüm branşlarda öğretmenler kadroda yer almıştır (Lisemizin Durumu, 1961; Özel Lise, 1962).

1962-1963 eğitim öğretim yılında liseye imtihanla parasız öğrenci alınacağı açıklanmıştır. Lise inşaatı dolayısıyla geçen yıl lise 1. sınıfa parasız öğrenci kabul edilmemiş sadece ileriki sınıflardan okuyanlardan sınıfını geçmiş olanlara eskiden tanınmış hakları devam ettirilmiştir. Ancak 1962-1963 eğitim öğretim yılı için maddi durumu iyi olmayanlardan muayyen bir miktar karşılığında öğrenci kabul edilmesine cemiyetçe karar verilmiştir. Ayrıca liseye dayalı olarak açılacak olan ortaokula öğrencilerin kayıtları devam etmiştir. (Bu Yıl Liseye, 1962).

1963-1964 ders yılına ait kayıt yenileme koşulları şu şekilde yapılmıştır: "Her öğrenci velisi ders kaydından 1 ay öncesi okul idaresine başvurarak velisi bulunduğu öğrencinin kaydını yeniler. Bunun için veli tarafından öğrencinin ad, soyad, sınıf ve numarasının bilinmesi, öğrenci dosyasına velinin imza etmesi, öğrenci dosyasında eksik bulunan belgelerin tamamlanması istenmiştir. Ayrıca veli değiştirecek öğrencilerin eski velilerden alacakları velilikten ayrıldığına dair pullu bir dilekçeyle velilerini okul idaresine göndermeleri, 1963-1964 ders yılına ait tahsil ücretini Özel Ortaokul-Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyeti vizesine yatırdıktan sonra alınan makbuzlardan

birini okul idaresine sunmaları gerekir. Veli de şahsen yapabilir." (Kayıt Yenileme, 1963).

Osmaniye Özel Lisesi 1957-1958 ders yılında 64 öğrencinin kaydı ile ilk defa eğitim öğretim vermeye başlamıştır. Öğrenci adedi 1958-59 ders yılında 121, 1959-60 ders yılında 305, 1960-1961 ders yılında 488, 1961-1962 ders yılında 420'ye yükselmiştir. Nitelikli öğrenci yetiştirmek amacıyla yabancı dili İngilizce olan bir de özel ortaokul ilavesi ile öğrenci sayısı 1963-1964 ders yılında da 600'e yükselmiştir. Osmaniye Lisesi'nin öğretmen sayısı öğrenci artışına bağlı olarak her yıl artmıştır. Böylece 1964 yılına gelindiğinde 2 Gazi Eğitim mezunu ve 15 de farklı fakülteler mezunu 17 öğretmen eğitim vermiştir. Osmaniye Lisesi'nde 1966-1967 yılında 143 kız, 781 erkek toplam 924 öğrenci lisede eğitim öğretim görmüştür. Okulda aynı yıl 4'ü kadın, 12'si erkek toplam 16 öğretmen görev almıştır (Özel Lise, 1964; Adana Valiliği, 1967, s. 120; Osmaniye Özel Lisesi Sınıf Geçme Defteri, 1957-1964).

Osmaniye Özel Lisesi'nin sınıf geçme defterleri dikkate alındığında ders programında yer alan bazı derslerde düzenlemeler yapıldığı görülmüştür. Lise son sınıfta Resim ve Müzik dersleri seçmeli ders olarak ders programında yer almıştır. Fen şubelerinde Sanat Tarihi dersine yer verilmemiştir. 1961-1962 yılında Askerlik dersi "Milli Savunma", 1970 yılında ise "Milli Güvenlik" şeklinde ders programına girmiştir. 1963-1964 öğretim yılında Fizik-Kimya-Biyoloji dersleri "Tabiat Bilgisi" başlığı altında okutulmuştur. "Yurttaşlık" ve "El-Ev İşleri" dersi de 1963-1964 yılında programa eklenmiştir. 1970 yılına kadar ders programlarında değişiklikler yapılmaya devam etmiştir. Bu dönemin ders programını incelemek adına Osmaniye Özel Lisesi'nin ilk 3 yılına ait ders programı Tablo 3'te, Osmaniye Lisesi 1968-1969 yılı ders programı ise Tablo 4'te gösterilmiştir.

**Tablo 3. Osmaniye Özel Lisesi 1959-1960 Öğretim Yılı Ders Programı**

| 1. Sınıf    | 2. Sınıf            | 3. Sınıf      |               |
|-------------|---------------------|---------------|---------------|
|             | Edebiyat-Fen Şubesi | Edebiyat Şb.  | Fen Şb.       |
| Edebiyat    | Edebiyat            | Türkçe-Komp.  | Kompozisyon   |
| Kompozisyon | Kompozisyon         | Edebiyat      | Matematik     |
| Tarih       | Psikoloji           | Felsefe       | Fizik         |
| Coğrafya    | Tarih               | Tarih         | Jeoloji       |
| Cebir       | Coğrafya            | Coğrafya      | Edebiyat      |
| Geometri    | Cebir               | Cebir         | Astronomi     |
| Biyoloji    | Geometri            | Astronomi     | Felsefe       |
| Fizik       | Biyoloji            | Fizik         | Tarih         |
| Kimya       | Fizik               | Kimya         | Coğrafya      |
| Fransızca   | Kimya               | Fransızca     | Kimya         |
| Resim       | Yabancı Dil         | Beden Eğitimi | Fransızca     |
| Müzik       | Sanat Tarihi        | Sanat Tarihi  | Beden Eğitimi |
| Beden       | Resim               | Müzik         | Müzik         |
| Askerlik    | Müzik               | Resim         | Resim         |
|             | Beden Eğitimi       | Askerlik      | Askerlik      |
|             | Askerlik            |               |               |

(Kaynak: Osmaniye Lisesi Sınıf Geçme Defteri, 1957-1970)

**Tablo 4. Osmaniye Lisesi 1968-1969 Öğretim Yılı Ders Programı**

| 1. Sınıf       | 2. Sınıf            | 3. Sınıf       |                |
|----------------|---------------------|----------------|----------------|
|                | Edebiyat-Fen Şubesi | Edebiyat Şb.   | Fen Şb.        |
| Edebiyat       | Edebiyat            | Kompozisyon    | Kompozisyon    |
| Kompozisyon    | Kompozisyon         | Edebiyat       | Matematik      |
| Tarih          | Psikoloji           | Felsefe        | Fizik          |
| Coğrafya       | Tarih               | Tarih          | Jeoloji        |
| Cebir          | Coğrafya            | Coğrafya       | Edebiyat       |
| Geometri       | Cebir               | Cebir          | Astronomi      |
| Biyoloji       | Geometri            | Astronomi      | Felsefe        |
| Fizik          | Biyoloji            | Fizik          | Tarih          |
| Kimya          | Fizik               | Kimya          | Coğrafya       |
| Yabancı Dil    | Kimya               | Yabancı Dil    | Kimya          |
| Resim          | Yabancı Dil         | Beden Eğitimi  | Yabancı Dil    |
| Müzik          | Sanat Tarihi        | Sanat Tarihi   | Beden Eğitimi  |
| Beden          | Resim               | Müzik          | Müzik          |
| Milli Güvenlik | Müzik               | Resim          | Resim          |
| Din Bilgisi    | Beden Eğitimi       | Milli Güvenlik | Milli Güvenlik |
|                | Din Bilgisi         |                |                |

(Kaynak: Osmaniye Lisesi Sınıf Geçme Defteri, 1957-1970)



Osmaniye Özel Lisesi Diploma defterlerine göre ilk mezunlarını 1959-1960 öğretim yılında vermiştir. Aynı yıl 20 öğrenci mezun olurken, 27 öğrenci bütünleme sınavlarına kalmıştır. Osmaniye Lisesinin 1957-1970 yılları arası mezun öğrencilere ait bilgiler aşağıda Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5’te Osmaniye Lisesi’nin 1957-1970 yılları arası mezun sayıları gösterilmiştir. Osmaniye Lisesi’nin mezunlarının başarısı incelendiğinde başarının orta derecede olduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler yaz veya güz dönemlerinde diploma almıştır. Erkek öğrenci sayısı kız

öğrenci sayısına göre daha fazladır. 1968-1969 yılındaki mezun öğrenci sayısı diğer yıllarla karşılaştırıldığında bu yılda artış olduğu belirlenmiştir. Bu duruma 1950 yılından sonra Osmaniye merkezde hızla artan ilkokul sayısı ve ilkokul mezun sayısının yol açtığı düşünülmektedir<sup>11</sup>. Genel olarak öğrenciler tarafından Edebiyat Şubesi daha çok tercih edilmiştir. Osmaniye Lisesi mezunları arasında Prof. Dr. Yılmaz Kurt (Akademisyen), Zeki Şanal (Vali), Davut Çuhadar (Eski Osmaniye Belediye Başkanı) ve Ruhi Kılıçkiran gibi önemli şahsiyetlerin yer aldığı görülmüştür (Osmaniye Atatürk Lisesi, 2008).

<sup>11</sup> 1950-1970 yılları arasında Osmaniye merkezdeki ilkokul sayısı ve ilkokul mezun sayısına ait detaylı bilgi için bakınız Arısoy, M. (2022). Osmaniye eğitim tarihi (1923-1970) [Yüksek Lisans Tezi]. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.

**Tablo 5. Osmaniye Lisesi’nin 1957-1970 Yılları Arası Mezun Sayıları**

| Öğretim Yılı | Mezun Öğrenci Sayısı |    |     |     |            |    |     |     | Diploma Derecesi |     |    |                | Diploma Tarihi               |
|--------------|----------------------|----|-----|-----|------------|----|-----|-----|------------------|-----|----|----------------|------------------------------|
|              | Edebiyat Şubesi      |    |     |     | Fen Şubesi |    |     |     | T                | O   | İ  | P              |                              |
|              | Yaz                  |    | Güz |     | Yaz        |    | Güz |     |                  |     |    |                |                              |
| K            | E                    | K  | E   | K   | E          | K  | E   | T   | O                | İ   | P  | Yaz/Güz Dönemi |                              |
| 1959-1960    | 3                    | 2  | -   | 12  | -          | -  | -   | 3   | 20               | 9   | 10 | 1              | 12/7/1960-1/10/1960          |
| 1960-1961    | 6                    | 5  | -   | 23  | 3          | 10 | -   | 21  | 68               | 30  | 25 | 13             | 1/7/1961-10/10/1961          |
| 1961-1962    | -                    | -  | 2   | 23  | 1          | 19 | 1   | 11  | 57               | 28  | 26 | 3              | 9/7/1962-17/10/1962          |
| 1962-1963    | 8                    | 19 | 11  | 23  | -          | -  | 1   | 9   | 71               | 26  | 39 | 6              | 3/7/1963-25/9/1963           |
| 1963-1964    | 2                    | 12 | 9   | 38  | 1          | 6  | 1   | 10  | 79               | 54  | 23 | 2              | 1/7/1964-15/11/1964          |
| 1964-1965    | 3                    | 21 | 30  | 13  | 1          | 8  | 5   | 16  | 99               | 71  | 27 | 1              | 2/7/1965-20/10/1965          |
| 1965-1966    | 2                    | 10 | 6   | 41  | 1          | 11 | 5   | 36  | 112              | 78  | 34 | -              | 5/7/1966-25/10/1966          |
| 1966-1967    | 3                    | 12 | 8   | 73  | 1          | 7  | 5   | 41  | 150              | 120 | 30 | -              | 7/7/1967-20/10/1967          |
| 1967-1968    | 13                   | 37 | 4   | 16  | 4          | 37 | 7   | 26  | 144              | 90  | 54 | -              | -                            |
| 1968-1969    | 12                   | 28 | 19  | 107 | 17         | 66 | 1   | 31  | 281              | 181 | 99 | 1              | 1/7/1969-22/9/1969           |
| 1969-1970    | 15                   | 51 | 32  | 127 | 24         | 43 | 11  | 106 | 409              | 309 | 98 | 2              | 3/7/1970-21/9/1970-7/10/1970 |

K: Kız, E: Erkek. T: Toplam, O: Orta, İ: İyi, P: Pekiyi. (Kaynak: Osmaniye Lisesi Diploma Defteri, 1957-1970)

## Osmaniye Lisesinin Kültürel, Sosyal ve Sportif Faaliyetleri

### 1. Kültürel Faaliyetleri

Osmaniye Lisesi, eğitim öğretimin yanı sıra yoğun bir şekilde farklı kültürel faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetlerde Osmaniye Lisesi Edebiyat ve Kültür Kolu önemli rol oynamıştır. Örneğin lise öğrencileri arasında 28 Ocak 1959 Çarşamba günü saat 14.00 de ortaokul konferans salonunda seçkin ve çok kalabalık bir dinleyici huzurunda şiir okuma ve seçme müsabakası tertip edilir. A. Vefa Aray, Hamdi Akalın, Dr. Necat Cirit, Salih Sefa Yazar ve Hasan Kutsal Eker'den oluşan jüri heyetinin verdiği karar neticesinde Kadir Dağdelen 1., Yudakul Öztaş 2. ve Sevgi Besen 3. olmuştur. Edebiyat Öğretmeni Sabire Yılbaş, Matematik Öğretmeni İhsan Beyreli, Psikoloji Öğretmeni Cevlani Önal ve Müdür Saracoğlu tarafından tebrik edilen öğrenciler, Adana Devlet Tiyatrosu'nda "Çemberler" isimli piyese götürülmüştür (Lisenin Tertiplediği Şiir, 1959).

Osmaniye Yüksek Öğretim Yardımlaşma Derneği tarafından 8 Mart 1961 Çarşamba günü saat 14.10'da lisenin salonunda seçkin bir davetli topluluğu huzurunda zengin programlı bir şiir yarışması düzenlenmiştir. Yarışmanın açılışını dernek adına yüksek öğretim gençlerinden Salih Yazar yapmıştır. Bu arada gençlerin alkış tufanı altında ünlü halk şairi Aşık Veysel salona girmiş, alkışlar biter bitmez şiir yarışmasına geçilmiştir. 19 öğrenci muhtelif şiirler okumuştur. Jüri heyeti bu öğrenciler içinden en fazla puan alan öğrencileri ve şiirlerini derece sırasıyla duyurmuştur. Birinci Yusuf Başlamışlı (Hayat), ikinci Nedim Teke (Gel), üçüncü Ahmet Timurtaş (Kalemimle Baş Başa), dördüncü Asaf Çenet (Asker Mektubu), beşinci Cemil Memişoğlu (Sonbahar) olmuştur. Bu öğrencilere muhtelif kitaplar hediye edilmiştir. Daha sonrasında Hakkı Üstündağ tarafından tertiplenen sekiz kişilik koro, sazları ile yurt havaları çalmıştır ve çeşitli türküler söylenmiştir. Alkışlarla sahneye davet edilen Aşık Veysel, türkülerini sazının ahenkli nağmeleri refakatinde söylemiştir. Bu durum şiir yarışmasına yepyeni bir canlılık ve tat katmıştır. Ünlü halk şairimiz alkışlar arasında salonu terk ettikten sonra Ertaş Akalın tarafından neşeli fıkralar söylenmiştir (Şiir Yarışması, 1961).

6 Aralık 1961 Çarşamba günü okulda düzenlenen şiir yarışmasında birinciliği kazanan Selçuk Veli Soley'e, ikinciliği kazanan Emir Kunt'a ve üçüncülüğü kazanan Ahmet Timurtaş'a armağanları Lise Müdürü Hüseyin Salih Taşdemir tarafından verilmiştir. Şiir yarışmasında üçüncülüğü kazanan Ahmet Timurtaş, lisesi ile ilgili duygularını aşağıdaki şiir ile anlatmıştır:

*Lisemiz*

*Dışıyla haşmetli bir kale gibi,*

*Hayranlık hissini çeker üstüne.*

*İçiyile yanan bir meşale gibi,*

*Bizi aydınlatır bütün büttüne.*

*Karanlık gecenin odur ışığı,*

*Onunla yol bulur hayata gençlik.*

*Onun sinesinde ilmin ışığı,*

*Yükselir göklere ayakta dimdik.*

*Saygının sembolü öğrencisiyle,*

*Vazife aşığı öğretmeni var.*

*Sevgili lisemin her cephesiyle,*

*Taşdığı unvan vekardır vekar. (Lisemiz, 1961).*

Edebiyat ve Kültür Kolu, fen kolları ile aralarında "Çocuğun terbiyesi ve yetişmesinde okulun mu, yoksa ailenin mi rolü daha büyüktür?" konulu bir münazara tertip etmiştir (Özel Lisemizde Münazara, 1959). Bu bağlamda edebiyat ve kültür kolu lise öğrencilerinde farkındalık oluşmasını sağlamıştır.

28 Ocak 1962 günü saat akşam 20.30'da Osmaniye Özel Lisesi kültür ve temsil kolu tarafından ortaokul temsil salonunda özel bir kahramanlık gecesi tertiplenmiştir. Büyük vatan ve hürriyet şairi Namık Kemal'in temsil kolu tarafından sahneye konan Vatan Yahut Silistre'si gençler tarafından büyük bir başarıyla oynanmış daha sonra edebiyatımızdan seçilen çeşitli kahramanlık şiirleri okunmuştur (Lisenin Kahramanlık Gecesi, 1962).

Türk Dil Kurumu'nun 30. kuruluş yıldönümü ve Dil Bayramı nedeniyle 26 Eylül 1962 Çarşamba günü öğleden sonra saat 15.30'da okulda kutlama yapılmıştır. Gençlerin büyük bir ilgiyle takip ettikleri bu toplantıda Ağır Ceza Reisi Ali Rıza Önder, sade dil konusunu ve dilimizin

sadeleşme evrelerini açıklayan bir konuşma yapmıştır. Atatürk'ün çizdiği yolun ne olduğunu belirtmiştir. Türk Dil Kurumu üyesi Önder'in konferanstaki açıklamaları dinleyiciler için her bakımdan faydalı olmuştur. Gençlerimiz milli varlığımızın en önemli dayanaklarından biri olan dil davamızı daha yakından benimsemişlerdir (Dil Bayramı, 1962).

Osmaniye Lisesi öğrencisi Hüseyin Ünal'dı yazdığı kompozisyon ile 1964 yılında Adana il merkezinde yapılan okullar arası kompozisyon yarışmasına katılmıştır (Kompozisyon Yarışması, 1964). Özel lise 1963 yılında "Çaba"12 isminde bir dergi (Çaba Çıktı,1963) ile Edebiyat ve Kültür Kolu ayda bir olmak üzere "Kovan" isimli bir dergi çıkarmıştır. Osmaniye Lisesi adına derginin sahibi Kadri Öztürk, Yazı İşleri Müdürü Kevser Kabalcı ve Mesul Müdür H. Durdu Şahin'dir. Kovan dergisi 1964 yılında Adana Zemin Matbaası tarafından çıkarılmaya başlanmış olup 1965 yılı aralık ayından sonra dergi Osmaniye Ünal Matbaası'ndan çıkmıştır. Dergi ilk yılında 100 krş bedelle okuyuculara satılmıştır. Daha sonraki yıllarda ücret azaltılmış ve 50 krş ücret alınmıştır (Osmaniye Lisesi Edebiyat, 1965). Dergiye gönderilen yazıların politikaya değinmemesi; daktilo yazısı ile bir buçuk, el yazısı ile de iki dosya kağıdını geçmemesi ve el yazılarının gayet okunaklı olması istenmiştir. Dergi yurdun her köşesinden gelen yazar, öğretmen ve öğrencilerin çalışmalarına açık olmuştur (Osmaniye Lisesi Edebiyat, 1965).

Osmaniye Lisesi kültür ve edebiyat kolu tarafından çeşitli münazaralar da tertip edilmekteydi. Münazaraya katılan 4-E ve 4-G sınıfı öğrencileri kendilerinin haklı olduklarını ispat etmek için de çeşitli afişler, rozetler ve davetiyeler bastırmıştır. Rozet olarak 4-E öğrencileri Ata'nın resmini ve altına "Muallimler yeni nesil sizin eseriniz olacaktır." vecizesine eklemiştir. 4-G sınıfı ise kendi sınıflarının rumuzunu yazarak münazaramıza hoş geldiniz rozeti yapmıştır. 4-E sınıfı konu olarak çocuğa şahsiyet kazandırmada okulun rolünün büyük olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. Diğer grup ise çocuğa aile şahsiyet kazandırır tezini savunmuştur. Jüri heyeti: Lise Müdürü Kadri Öztürk, Kaymakam Ali Arguvanlı, Savcı Yaşar Karamanoğlu, öğretmenlerden Yalçın Ersoy, İsmet Birekan, Sanat Enstitüsü öğretmenlerinden İlhan Sevinç, Sümer

Bilgiç'ten oluşmuştur. 4-E sınıfının tezlerini savunan öğrenciler: Başkan M. Emin Sekni, Mine Karailaşlı, Hanifi Çerçioğlu, Hacer Ogan ve Abidin Onan'dır. 4-G sınıfı grubu ise Muzaffer Akbaş, Halime Başlamışlı, Yaşar Gürdağ, Cevdet Çetiner ve Şerike Mülayim'den oluşmuştur. Başta Lise Müdürü Kadri Öztürk, Durdu Şahin ve Ali Özgümüş'ün gayretleriyle öğrenciler muvaffak olmuşlardır. Her iki grubun sözcüleri konuşmalarını bitirdikten sonra jüri heyetinin vereceği puanlamaya geçilmiştir. Savcı Yaşar Karamanoğlu mikrofonu davet edilmiştir. Savcımız kısa bir konuşma yaptıktan sonra her iki grubu da tebrik etmiş ve neticeyi açıklamıştır. 4-E sınıfı münazarayı birincilikle kazanmıştır. Ayrıca günün hatibi birincisi 4-G sınıfından Şerike Mülayim olmuştur (Lisemizin Münazarası Çok, 1965).

## 2. Sosyal Faaliyetler

Özel lise sosyal faaliyetler kapsamında birtakım geziler tertip etmiştir. 42 kişilik bir öğrenci gurubu ile öğretmen Cemil Kul'un başkanlığı altında 3 Kasım 1962 Cumartesi günü Antakya ve İskenderun'daki tarihi eserleri görmek üzere bir gezi yapmıştır. Öğrenciler İskenderun, Antakya, Samandağ, Harbiye, Altınözü, Karbeyaz ve Demirköprü'yu ziyaret ederek pazar akşamı Osmaniye'ye geri dönmüşlerdir. (Lisemizin Hatay Gezisi, 1960; Özel Lisemiz Öğrencilerinin, 1962; Özel Lisemiz Öğrencilerinin,1961).

Özel lisede Çanakkale Savaşı konulu Yarbay Hayrettin Tamer tarafından bir konferans verilmiştir. Çok büyük bir ilgi uyandıran konferanstan sonra Mehmet Güven, Ömer Karabıyık, Emir Kunt, Orhan Ünal, Veli Selçuk Soley, Bilge Eroğlu, Ahmet Timurtaş birer şiir okumuşlardır. Bu öğrencilerin şiirlerinden sonra kapanış konuşmasını Lise Müdürü H. Salih Taşdemir yapmıştır. Doğan Yiğit'in yönettiği toplantı büyük bir heyecanla takip edilmiştir (Yarbay Hayrettin Tamer, 1962). Okul açıldığı günden günümüze kadar yapılmış birçok bilgi yarışmalarında dereceler almıştır. Resim ve el işi alanında Osmaniye Lisesi çalışmalar yürütmüştür. Örneğin 1962 yılı mayıs ayı içinde bu tür çalışmalarını bir hafta süreyle okulda sergilemiştir (Lise Bir Sergi, 1962).

Fransız Kültür Merkezi özel lise ile yakından ilgilenmiştir. Kitap, mecmua, film göndererek öğrencilerin kültür

12 Osmaniye Özel Lisesi tarafından 1963 yılında çıkarılan "Çaba" dergisi hakkında yapılan araştırmada herhangi bir sayısına ulaşılamamıştır.

hayatına destek olmuştur. Gönderilen filmlerden bir tanesi renkli bir çocuk filmi olup, bir küçük yaramızın hayatından bir parçayı konu almıştır. İkinci film ise meşhur romancı Jules Verne'nin eserlerini süsleyen gravür tarzında yapılmış resimlerden oluşmuştur. Bu resimlerle öğrenciler büyük romancının dünyasını tanımıştır. Bu çeşit gösteriler için özel lise, Fransız kültür merkezine ve ayrıca kardeş Haruniye Öğretmen Okulu'na teşekkür etmiştir. Özel lise Yeşilay Haftası nedeniyle yarışmalar tertip etmiştir. Kompozisyonda 1. Demet Hamzaoğlu, Resim yarışmasında Demet Hamzaoğlu birinciliği, Zekeriye Çekiş ikinciliği kazanmış olup derece alan öğrencilere çeşitli hediyeler verilmiştir (Özel Lise De, 1963; Özel Lisemizde Yeşilay,1963).

Her yıl bir önceki yıla nispetle daha güzel kutlanan lisenin kuruluş yıldönümü, 1963 yılında çok daha coşkulu kutlanmıştır. 6. Kuruluş yıldönümü olan 7 Nisan daha canlı bir şekilde ve dolgun bir programla kutlanmıştır. Ceyhan Lisesi'nden 12, Kozan Özel Lisesi'nden 10 öğretmenle birlikte 70 öğrenci, Düziçi Öğretmen Okulu'ndan yine öğretmenler davet edilmişlerdir. Silifke folklor ekibi de yer almıştır. 7 Nisan 1963 Pazartesi gecesi Özel Lisenin kuruluşunun 6. yıldönümü Meram sinemasında seçkin bir seyirci kitlesi karşısında kutlanmıştır. Geceye İstiklal Marşımızla başlanmıştır. Okul Müdürü Celal Taşkıran'ın kısa bir konuşmasını Lise ve Ortaokul Kurma ve Yaşatma Cemiyeti Başkanı Şakir Efendioğlu takip etmiştir. Muzaffer Kılıç, Bekir Onay adlı öğrenciler kısa bir konuşma yapmıştır. Gecenin ilk bölümünde ön planda kız öğrenciler Özden Baran, Leman Soylu, Fatma Orhan, Bedia Şekerli ve Ayten Tarhan ile sonradan katılan erkek öğrenciler Bilgin Aksoy, Mehmet Teke, Ruhi Kılıçkırın üç divan şairinden Fuzuli, Nedim ve Şeyh Galip şiirler okumuştur. Temsil kolu yönetici öğretmeni Seza Türkmen'in sahneye koyduğu Harput'ta Bir Amerikalı (Cevat Fehmi Başkut) adlı eserin temsili oynanmıştır (7 Nisan Gecesi, 1963).

Anneler Günü nedeniyle Fransızca öğretmeni Sevim Seydialioğlu'nun açılış konuşmasıyla başlayan kutlama törenine kız öğrenciler şiir, şarkı ve fıkralarla katılmış ve annelerle hoşça vakit geçirmişlerdir. Yılın annesi olarak dürüst, çalışkan bir öğrenci olan ve Ankara'da İstanbul Bankası şubesinde genç yaşta şehit düşen Arif Ongun'un annesi Fatma Ongun seçilmiştir (Özel Lisemizde Anneler, 1963).

Osmaniye Lisesi öğrencilerinden 5-Edebiyat-A sınıfından M. Özener ve 5-Fen şubesinden Cengiz Yeter ve Ahmet Börükan isimli öğrencilerin yapmış oldukları manzara resimleri Osmaniye kazasındaki T.C. Ziraat Bankası önünde sergilenmiştir. Ayrıca Osmaniye Lisesi öğrencilerinden bir grup öğrenci büyük bir çalışma ve gayretle beş perdelik "Müfettiş" isimli piyesi seyircilere sunmuştur. Yapılan piyes ilçede büyük ilgi ile karşılanmış ve Meram Sineması tıklım tıklım dolmuştur (Teşhir Vitrindeki Resimler,1965; Lisemizin Bir Temsili 1965).

Ayrıca sosyal sorumluluk projeleri kapsamına görev almış olan Atatürk Lisesi, Lösemili Çocuk Haftası'nda ve 1-7 Nisan 1993 yılında Uluslararası Kanser Savaş Haftası'nda gösterdikleri çaba ve katkıdan dolayı teşekkür belgesi almıştır (Atatürk Anadolu Lisesi Müdürlüğü, 2023). Osmaniye Lisesi okul içi kol faaliyetlerine de önem vermiştir. Görgü kolu, Yeşilay kolu aktif olarak çalışmalar yürütmüştür. Görgü kolu tenefüs aralarında okul hoparlöründen öğrencilere görgü kuralları hakkında bilgilendirme yapmıştır (Osmaniye Lisesi Edebiyat, 1967). Lise temsil kolu fakir öğrenciler için geceler tertip ederek yardım faaliyetlerinde bulunmuştur (Lise Temsil Kolunun,1970). Günümüzde lisenin spor dallarında aldığı ödüller, sorumluluk projelerinde aldığı plaketler okul bünyesinde sergilenmektedir (Atatürk Anadolu Lisesi Müdürlüğü, 2023).

### 3. Sportif Faaliyetler

Osmaniye Özel Lisesi çeşitli sportif faaliyetlere de ev sahipliği yapmıştır. Osmaniye Özel Lisesi'nin davetlisi olarak şehre gelen Haruniye Düziçi Köy Enstitüsü voleybol ve futbol takımları ile yapılan maçı özel lise kazanmıştır. Voleybol maçı lisede sabah saat 10.00'da gerçekleşmiş olup, Osmaniye Özel Lisesi kazanmıştır. Futbol maçını ise hakem Sırrı Kılınc idare etmiş olup maç heyecanla izlenmiş ve maçı Osmaniye Özel Lisesi kazanmıştır (Özel Lisemizin Zafer Haftası, 1961).

Osmaniye Özel Lisesi farklı spor dallarında yapılan yarışmalara katılmış ve ödüller kazanmıştır. Örneğin futbol ve voleybol takımları 10 Aralık 1961 tarihinde Düziçi Öğretmen Okulu ile dostluk maçları yapmıştır (Düziçi- Osmaniye Özel,1961). Lise sportif faaliyetler kapsamında yakan top maçı düzenlemiştir. 15 Aralık 1962 Cumartesi günü öğleden sonra saat 14.30'da lise

1. sınıf kızlar ile 2 ve 3. sınıflardan oluşan karma takım yakan top müsabakası yapmıştır. Maçı dönemin Osmaniye Kaymakamı Ali Arguvanlı, lisenin öğretmen ve öğrencileri ile meraklı seyirciler takip etmiştir. 1. sınıflar karması güzel oyunlarıyla ikinci ve üçüncü sınıflardan oluşan karmayı net bir şekilde mağlup etmiştir (Özel Lisede Spor, 1962).

### Osmaniye (Atatürk) Lisesinin Günümüzdeki Durumu

Ortaöğretimin yeniden yapılandırılması amacıyla; Talim Terbiye Kurulu 7 Haziran 2005 tarih ve 184 sayılı karar ile liselerin öğretim süresini 4 yıl olarak düzenlemiştir. Bu bağlamda liselerde öğretim süresi 2005-2006 öğretim yılından itibaren 9. sınıfta başlamak üzere kademeli olarak 4 yıla çıkmıştır. 2005 yılı itibariyle genel liseler Anadolu lisesine dönüşmeye başlamıştır. 2013 yılında 4+4+4 sistemi ile birlikte tüm düz liseler Anadolu lisesine dönüşmüştür (Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, 2015).

Atatürk Lisesi ortaöğretimin yeniden yapılandırılması

sürecinde (2005-2013) genel lise olarak eğitim öğretim vermeye devam etmiştir. Bu süreçte başarılı öğrencilerin Anadolu liselerini tercih etmesi nedeniyle başarı düzeyi düşük öğrenciler genel lise konumunda olan Atatürk Lisesi'ne yerleşmiştir. Atatürk Lisesi'nin bulunduğu bölgenin sosyo-kültürel durumu ve 2011 yılına kadar hizmet veren eski Osmaniye otogarının okula çok yakın olması gibi etkenler okulda disiplin sorununu ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Bu etkenlere bağlı olarak Atatürk Lisesi'nin başarısı olumsuz yönde etkilenmiş olup öğrenci mevcudu her geçen yıl azalmıştır. 2013 yılında ise lise Anadolu lisesine dönüşmüştür (Atatürk Anadolu Lisesi, 2023).

Osmaniye Lisesi'nin kuruluş dönemi ders programı ile günümüz ders programı arasındaki değişimi görmek için Tablo 6'da 2023 yılı Osmaniye (Atatürk Anadolu) Lisesi ders programı gösterilmiştir.

**Tablo 6. Osmaniye (Atatürk Anadolu) Lisesi 2022-2023 Öğretim Yılı Ders Program**

| 9.sınıf                          | 10.sınıf                     | 11.sınıf                     | 12.sınıf                     |                                    |                                    |
|----------------------------------|------------------------------|------------------------------|------------------------------|------------------------------------|------------------------------------|
|                                  |                              | Sayısal Şubesi               | Eşit Ağırlık Şubesi          | Sayısal Şubesi                     | Eşit Ağırlık Şubesi                |
| Beden Eğitimi                    | Beden Eğitimi                | Beden Eğitimi                | Beden Eğitimi                | Beden Eğitimi                      | Beden Eğitimi                      |
| İngilizce                        | İngilizce                    | İngilizce                    | İngilizce                    | İngilizce                          | İngilizce                          |
| Biyoloji                         | Biyoloji                     | S. Biyoloji                  | Tarih                        | S. Biyoloji                        | S. Mantık                          |
| Coğrafya                         | Coğrafya                     | Tarih                        | S. Coğrafya                  | T.C.İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük | T.C.İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük |
| Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi     | Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi | Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi | Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi | Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi       | Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi       |
| Fizik                            | Fizik                        | Seç. Fizik                   | Seç. Tarih                   | Seç. Fizik                         | Seç. Coğrafya                      |
| Görsel Sanatlar                  | Görsel Sanatlar              | Görsel Sanatlar              | Görsel Sanatlar              | Görsel Sanatlar                    | Görsel Sanatlar                    |
| İkinci Yabancı Dil               | İkinci Yabancı Dil           | İkinci Yabancı Dil           | İkinci Yabancı Dil           | İkinci Yabancı Dil                 | İkinci Yabancı Dil                 |
| Kimya                            | Kimya                        | S. Kimya                     | S Sosyal Etkinlik            | S. Kimya                           | S. Sosyal Etkinlik                 |
| Matematik                        | Matematik                    | S. Matematik                 | S. Matematik                 | S. Matematik                       | S. Matematik                       |
| Rehberlik                        | Rehberlik                    | Rehberlik                    | Rehberlik                    | Rehberlik                          | Rehberlik                          |
| Sağlık Bilgisi ve Trafik Kültürü | Felsefe                      | Felsefe                      | Felsefe                      | Türk Dili ve Edebiyatı             | Türk Dili ve Edebiyatı             |
| S.Demokrasi ve İnsan Hakları     | S.Kur'an-ı Kerim             | Türk Dili ve Edebiyatı       | Türk Dili ve Edebiyatı       | S.Peygamberimizin Hayatı           | S. Türk Dili ve Edebiyatı          |
| S. Sosyal Etkinlik               | S.Osmanlı Türkçesi           |                              | S. Türk Dili ve Edebiyatı    |                                    | S. Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi     |
| S. Peygamberimizin Hayatı        | Türk Dili ve Edebiyatı       |                              | S.Peygamberimizin Hayatı     |                                    |                                    |
| Türk Dili ve Edebiyatı           |                              |                              |                              |                                    |                                    |
| Tarih                            | Tarih                        |                              |                              |                                    |                                    |

Tablo 6’ daverilen dersler incelendiğinde 1958-1970 yılları arasında uygulanan ders programları ile günümüz ders programının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak günümüzde bazı derslerde müfredatın kendi içinde seçmeli dersler şeklinde ayrıştığı görülmüştür. Ayrıca günümüzde Sanat Tarihi, Milli Güvenlik, Jeoloji ve Astronomi derslerine yer verilmemiştir.

## SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Cumhuriyet’in ilanından sonra her alanda modern Türkiye’nin oluşmasına yönelik ciddi adımlar atıldığı gibi eğitim alanında da köklü yenilikler kabul edilmiştir. Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde eğitim alanındaki çalışmaların araştırılıp aktarılması, geleceğe yol göstermesi açısından çok değerlidir. Bu açıdan bakıldığında yerel eğitim tarihlerinin önemi kaçınılmazdır. Gerçekleştirilen köklü yeniliklerin eğitimde ve günlük yaşamda ortaya koyduğu değişim Osmaniye’de de kendini göstermiştir. Bu doğrultuda yaşanan gelişmeler özellikle dönemin basınında da geniş yer bulmuştur. Okul ile ilgili neşredilen yerel haberler dikkate alındığında Osmaniye kamuoyunda okul açıldığı zaman büyük bir heyecan ve akis yarattığı söylenebilir. Böylelikle yoğun beklentiler içerisinde açılan lise bölgenin bu alandaki eksikliğini büyük ölçüde kapatmaya çalışmıştır.

İncelenen kaynaklarda Osmaniye merkezde 1957 yılından önce lise olmadığı tespit edilmiştir. Osmaniye eğitim tarihi açısından 1923-1970 yılları arasında eğitim veren lise sayısının azlığı Osmaniye eğitimini olumsuz etkilemiştir. Bu duruma bağlı olarak öğrenciler bu yıllarda Adana il merkezinde lise eğitimi almaya gitmek zorunda kalmıştır.

Osmaniye’nin o dönemde açılan ilk ve tek lisesi olan Osmaniye (Atatürk) Lisesi, bölgenin eğitim tarihine ışık tutmaktadır. 1970 yılına kadar açılan dört lise içinde öğrenci mevcudu sıralamasında Osmaniye Lisesi birinci sırada yer almıştır. Osmaniye Lisesi’nden mezun öğrenciler çoğunlukla orta derece ile mezun olmuştur. Bu duruma ders programlarında yer alan ders sayılarının çok fazla oluşunun neden olduğu düşünülmektedir. Lise ders programları farklı yıllarda değişiklikler yapılarak güncellenmiştir.

Okul arşivinde yapılan incelemeler neticesinde Osmaniye Lisesi’nin sıkı bir düzen içinde kaliteli bir eğitim verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Osmaniye Lisesi’nden mezun birçok öğrenci ülkemiz adına önemli başarılar elde etmiştir. Osmaniye Lisesi, 1981 yılında Osmaniye Atatürk Lisesi ismini alarak uzun yıllar eğitim ve öğretimde bölgede

lokomotif görevi görmüştür. Ayrıca Atatürk Lisesi eğitim-öğretim çalışmaları dışında yaptığı sosyo-kültürel faaliyetler ve katıldığı spor müsabakaları ile Osmaniye halkına örnek teşkil etmiştir. Gösterdiği başarı ve yaptığı faaliyetlerle Osmaniye Lisesi, Osmaniye’nin dönemin yerel gazetelerinde fazlaca yer almış ve halktan oldukça ilgi görmüştür. Bu bağlamda değerli halk ozanımız Aşık Veysel’in Osmaniye Lisesi’ni ziyareti çok önemlidir. Bunun yanı sıra okulun yayın kolunun çıkardığı Kovan adlı dergi ile edebiyatseverlerin sesi olmuştur.

Osmaniye ili eğitim tarihinde ortaöğretime geçiş sürecinde ilk lise olma özelliği taşıyan Osmaniye Lisesi günümüzde Atatürk Anadolu Lisesi olarak okul ilk binası ve ek binada 21 erkek ve 18 kadın öğretmeni ile eğitim vermeye devam etmektedir. Ancak 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremde Osmaniye ili de olumsuz etkilenmiştir. Depremde Osmaniye Lisesi’nin ilk yapılan binası hasar almış olup güçlendirme çalışmaları başlamıştır. Bu nedenle eğitim öğretim ek binada verilmektedir.

2022-2023 eğitim öğretim yılı sonunda Atatürk Anadolu Lisesi’nin öğrenci mevcudu 193 kız, 355 erkek toplam 548 olmuştur. Bu öğretim yılı sonunda 16 kız, 63 erkek toplam 79 öğrenci mezun olmuştur. Osmaniye Lisesi’nin 20 öğrenci ile ilk mezun verdiği 1960 yılı, araştırmamızı sınırlandırdığımız 1970 yılı ve günümüz 2023 yılı mezun öğrenci sayısındaki değişim değerlendirildiğinde 1970 yılına ait mezun öğrenci sayısı (409) ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda 1970 yılına gelindiğinde Osmaniye Lisesi’nde nitelikli bir eğitimin verildiği ve bölgede tercih edilen bir lise olduğu düşünülmektedir. Ayrıca 2005 yılındaki liselerin Anadolu Liselerine dönüşüm sürecine kadar Osmaniye Lisesi’nin başarısını devam ettirdiği yapılan arşiv kayıtlarında görülmüştür. Ancak Atatürk Anadolu Lisesi 2023 yılı mezun sayısı (79) değerlendirildiğinde okulun mevcudunun geçmiş yıllara göre azaldığı görülmektedir. Bu duruma günümüzde Osmaniye merkezdeki lise sayısının artması ve deprem sonrasında öğrencilerin farklı okullara nakil gitmesinin sebep olduğu söylenebilir.

Bu çalışmayla lisenin eğitim faaliyetlerinin Türk eğitimindeki yeri, önemi, bölgeye katkıları konusunda fikirler vereceğinden bu alana önemli bir katkı sağlayacağı ve Osmaniye özelinde eğitim tarihi konusunda yapılacak olan çalışmalara zemin oluşturması beklenmektedir

## KAYNAKLAR

- 7 Nisan Gecesi. (1963, Nisan 9). Osmaniye Postası, s. 1.
- Adana Valiliği. (1967). Adana il yıllığı. Adana Valiliği.
- Adana Valiliği. (1973). Adana il yıllığı. Adana Valiliği.
- Akyüz, Y. (2008). Türk eğitim tarihi. Pegem Akademi Yayınları.
- Arı, ME (2023). Osmaniye özel lisesinin ilk öğrencileri açılış gününde öğretmenleriyle birlikte. Mehmet Emin Arı Arşivi.
- Arı, ME (2023). Osmaniye özel lisesinin yönetim kurulu fotoğrafı. Mehmet Emin Arı Arşivi.
- Arısoy, M. (2022). Osmaniye eğitim tarihi (1923-1970).[Yüksek Lisans Tezi]. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
- At Yarışları. (1961, Nisan 21). Osmaniye Postası, s. 4.
- Atatürk Anadolu Lisesi Müdürlüğü. (2023). Osmaniye.
- Atatürk Anadolu Lisesi. (2022, Mayıs 30). Osmaniye Atatürk Lisesi tarihçesi. osmaniyeataturkanadolulisesi.meb.k12.tr
- Atatürk Anadolu Lisesi. (2023, Eylül 14). Osmaniye Atatürk Anadolu Lisesi 2023 yılı istatistik bilgileri. osmaniyeataturkanadolulisesi.meb.k12.tr
- Başaran, İE (2008). Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi. Ekinoks Yayınevi.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1973). Milli eğitimde 50 yıl. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Başgöz, İ. (1999). Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Batır, B. (2018). 1940 sonrasında eğitim. M. Gündüz (Ed.), Kronolojik ve tematik Türk eğitim tarihi (s.151-174). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Belediye Binanın Tamamını Liseye Devretti. (1959, Ekim 9). Osmaniye Postası, s. 1.
- Binbaşıoğlu, C. (2009). Başlangıçtan günümüze Türk eğitim tarihi. Anı Yayıncılık.
- Bu Yıl liseye İmtihanla Parasız Öğrenci Alınacak, Lisenin Orta Kısımına Rağbet Fazla. (1962, Eylül 11). Osmaniye Postası, s. 1.
- Celal Taşkiran ve Eseri. (1960, Aralık 23). Osmaniye Postası, s. 1.
- Çaba Çıktı.(1963, Mayıs 17). Osmaniye Postası, s. 1.
- Dil Bayramı.(1962, Eylül 28). Yedi Ocak, s. 1.
- Düziçi- Osmaniye Özel Lisesi Spor Karşılaşmaları. (1961, Aralık 12). Osmaniye Postası, s. 2.
- H. Salih Taşdemir Lise Müdürü Oldu.(1961, Eylül 12). Yedi Ocak, s. 1.
- İlan Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyeti Başkanlığından.(1958, Ağustos 19). Yedi Ocak, s. 2.
- Karaduman, R. (2024, Mart 14). Celal Taşkiran Kimdir?. <https://mutilcemiz.net/celal-taskiran/>
- Kayıt Yenileme.(1963, Mayıs 10). Osmaniye Postası, s. 2.
- Kompozisyon Yarışması. (1964, Haziran 6). Ülkü, s.1
- Kuşci, A. (2021). Türk eğitim tarihi (1923-1950). İksad Yayınevi.
- Lise Binası İçin Bağışlar. (1960, Ekim 13). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Binası İçin Bağışlar. (1961, Ocak 3). Osmaniye Postası, s. 2.
- Lise Binası İçin Vilayet İki Yüz Bin Lira Veriyor. (1961, Ocak 10). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Bir Sergi Açtı. (1962,Mayıs 22). Osmaniye Postası, s. 1.

- Lise Cemiyetinin Faaliyetleri. (1959, Temmuz 7).  
Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Cemiyetinin Köy Gezileri. (1959, Haziran 30).  
Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Cemiyetinin Yıl Dönümü Münasebetiyle. (1958,  
Mayıs 27). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyeti İdare Heyetinden.  
(1958, Mayıs 9). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Kurma ve Yaşatma Derneği'nin Kurulması.  
(1957, Mayıs 24). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Kurma ve Yaşatma Derneği'nin Kurulması.  
(1957, Mayıs 28). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Müdürlüğüne S.Taşdemir Tayin Edildi. (1961,  
Eylül 12). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lise Müdürü. (1961, Ağustos 25). Osmaniye Postası,  
s. 2.
- Lise Temsil Kolunun Gecesi.(1970, Ocak 5).  
Osmaniye, s. 1.
- Lisemiz Dün Parlak Bir Merasimle Tedrisata Başladı.  
(1958, Nisan 8). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemiz İçin Geniş Bir Yardım Kampanyası Açıldı.  
(1959, Haziran 26). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemiz Pazartesiye Tedrisata Başlıyor. (1958, Nisan  
4). Osmaniye Postası,s. 1.
- Lisemiz.(1958, Nisan 11). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemizde Kütüphane ve Laboratuvar Kuruluyor.  
(1959, Mart 24). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemizde Nakil ve Tayinler. (1960, Eylül 27).  
Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemizde Şiir Okuma Yarışması. (1961, Aralık 8).  
Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemize Hamiyetli Vatandaşlarımızın Yardımı.  
(1959, Haziran 26). Yedi Ocak, s. 1.
- Lisemizin Bir Temsili. (1965, Mayıs 11). Yedi Ocak,  
s. 1.
- Lisemizin Durumu. (1961, Mart 10). Osmaniye  
Postası, s. 1.
- Lisemizin Hatay Gezisi. (1960, Kasım 15). Osmaniye  
Postası, s. 1.
- Lisemizin İkinci Kat İnşaatına Başlandı. (1961, Mart  
10). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemizin Muadeleti Tasdik Edildi. (1960, Şubat 12).  
Yedi Ocak, s. 1.
- Lisemizin Muadeletinin Tasdiki Birkaç Güne Kadar  
Bekleniyor. (1960, Ocak 22). Osmaniye Postası,  
s. 1.
- Lisemizin Muadeletinin Tasdiki Şehirde Sevinç  
ve Bayram Havası Yaşattı. (1960,Şubat 12).  
Osmaniye Postası, s.1.
- Lisemizin Münazarası Çok Heyecanlı Geçti. (1965,  
Mart 21). Yedi Ocak, s. 1.
- Lisemizin Müsaadesi Onaydan Çıktı. (1958, Mart  
14). Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemizin Temeli Atıldı, Lise İçin Geniş Bir Teberru  
Kampanyası Açıldı, Lise İçin Şehir İçi Bağış  
Kampanyası Başlatılmıştır. (1960, Ekim 7).  
Osmaniye Postası, s. 1.
- Lisemizin Yıldönümü, Lise Cemiyeti Bugün Mevlit  
Okutacak. (1959, Nisan 7). Osmaniye Postası, s.  
1.
- Lisenin Kahramanlık Gecesi Başarılı Geçti.(1962,  
Ocak 30).Yedi Ocak, s. 1.
- Lisenin Temeli Atılırken. (1960, Eylül 2). Osmaniye  
Postası, s. 1.
- Lisenin Tertiplendiği Şiir Müsabakası Yapıldı. (1959,  
Ocak 30). Osmaniye Postası, s. 1.
- Millî Eğitim Bakanlığı. ( 2024, Haziran 4). Millî  
Eğitim Bakanlığının Kısa Tarihçesi. [https://www.  
meb.gov.tr](https://www.meb.gov.tr)
- Okulumuzun Tarihçesi. (2008). Eskimeyen Dostlar  
Dergisi, 1(1), 6.



- Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. (2015, Mart 13). Türk eğitim sistemi ve ortaöğretim.meb.gov.tr
- Osmaniye Atatürk Lisesi Mezunları. (2008). Eskimeyen Dostlar Dergisi, 1(1), 7-11.
- Osmaniye Lisesi Edebiyat ve Kültür Kolu. (1965). Kovan Dergisi, 3(3).
- Osmaniye Lisesi Edebiyat ve Kültür Kolu. (1967). Kovan Dergisi, 4(6).
- Osmaniye Lisesi Şubat Ayında Tedrisata Başlıyor. (1958, Ocak 31).Osmaniye Postası, s. 1.
- Osmaniye Lisesi.(1958, Şubat 5). Yedi Ocak, s. 2.
- Osmaniye Lisesi Diploma Defteri, 1957-1970.
- Osmaniye Lisesi Sınıf Geçme Defteri, 1957-1970.
- Osmaniye Özel Lisesinin Muadeleti Hakkında. (1960, Şubat 8). T.C. Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi, C. 23, 1.
- Osmaniye Liseye Kavuştu. (1958, Nisan 8). Yedi Ocak, s. 1.
- Özalp, R. ve Ataunal, A. (1977). Türk milli eğitim sisteminde düzenleme teşkilatı. Milli Eğitim Basımevi.
- Özel Lise de Kültür Faaliyeti. (1963, Mart 12). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lise Yeni Binaya Taşındı. (1961, Ekim 13). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lise. (1962, Ocak 2). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lise.(1964, Mart 6).Osmaniye Postası, s.1.
- Özel Lisede Spor Yakan Top Maç. (1962, Aralık 18). Yedi Ocak, s. 2.
- Özel Lisede Ücretler Tespit Edildi. (1961, Ağustos 18). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemiz Hakkında. (1958, Eylül 12).Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemiz İkinci Sömestride Tedrisata Açılacak. (1958, Şubat 14).Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemiz Öğrencilerinin Antakya ve Hudut Boyu Gezisi. (1962, Haziran 11). Yedi Ocak, s. 1.
- Özel Lisemiz Öğrencilerinin Antakya ve Hudut Boyu Gezisi. (1962, Kasım 6). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemizde Anneler Günü Kutlandı. (1963, Mayıs 14). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemizde Münazara. (1959, Mart 17). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemizde Yeşil-Ay Haftası. (1963, Mart 15). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemizin Muadelet Kararı Tebliğ Oldu. (1960, Mart 4). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemizin Muadeleti Tebliğler Dergisinde Yayınlandı. (1960, Aralık 4). Osmaniye Postası, s. 1.
- Özel Lisemizin Zafer Haftası. (1961, Nisan 18).Yedi Ocak, s. 2.
- Özkan, M. (1996). Hacıeminoğlu Necmettin. TDV İslam Ansiklopedisi. C.14, İSAM Yayınları, 502-503.
- Pek Yakında Lisenin Temeli Atılıyor. (1960, Ağustos 19). Osmaniye Postası, s. 1.
- Şiir Yarışması. (1961, Mart 10).Yedi Ocak, s. 1.
- Teşhir Vitrindeki Resimler. (1965, Nisan 27). Yedi Ocak, s. 1.
- Yarbay Hayrettin Tamer'in Konferansı.(1962, Mart 23). Yedi Ocak, s. 1.

### **Etik Kurul Onayı**

Etik Kurul Onayı araştırmanın etik açıdan uygunluk raporu, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan, 13.09.2023 oturum tarihi ve 2023/9-5 karar sayısı ile alınmıştır. Araştırma sırasında ilgili okula ait verilerin alınması için gereken izinler alınmıştır.

### **Araştırmacıların Katkı Oranı ve Çatışma Beyanı**

Araştırmacılar bu çalışmanın tümüne eşit katkıda bulunmuştur. Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

## EKLER

### EK-1.

Sahife 5 OSMANIYE POSTASI 28.5.1957

# Osmaniyede Lise Kurma ve Yaşatma cemiyeti ana nizamnamesidir

**CEMIYETİN ADI, MERKEZİ, MAHIYETİ**

Madde 1 - (Osmaniyede Lise Kurma ve Yaşatma Cemiyeti) adıyla merkezi Osmaniyede olmak üzere bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyet Kültürel mahiyettedir. Siyasette kat'iyen meşgul olmaz.

**İKAMEYGAHI**

Madde 2 - Cemiyetin gündelik idareteği Osmaniyede Zorkan caddeisi üzerinde Enaf dernekleri birliği binasıdır.

**MEVZUU VE GAYESİ**

Madde 3 - Cemiyetin ana gayeleri şunlardır:

a - Bir ilim ve İrfan Müessesesi olan ve gerek (50) bin nüfuslu Osmaniyede Kurmanın ve gerekse civarımızda bulunan Kazan ve Karamanların tahsil ihtiyacına cevap verecek ölçüde bir Lise kurulmasını temin etmek.

b - Lise gayesi tahakkuk ettikten sonra bile o'nu yaşatmak içinin gerek laboratuvar ve gereken seminer çalışmalarında başarı olmasını menen ve maddeten desteklemek.

c - Lise çağına gelmiş müsteşir, fakat fakülte hocaların rahatça okumalarını temin edecek her türlü yardımda bulunmak.

d - Mahallimide okumayı teşvik ve teşvik etmek.

**ÇALIŞMA TARZ VE VASITALARI**

Madde 4 - Cemiyeti yukarıda gösterilen gayelerine, mecmua, broşür, gazete ve beyanname neşretmek, toplantılar, konferanslar, müsabakalar ve müzakeralar, müsabakalar tertiplemek gibi Lise fikrini umumî fikre mal edecek ve benimsenmesini temin edecek her türlü ilmi ve fikri vasıtalarla ulaşmaya çalışır.

**SUBELERİ**

Madde 5 - Cemiyetin gündelik şubesi yoktur, ilerde azadan 20 kişilik yazılı istegi üzerine herhangi bir yerde şube açılmasına Umumi heyetçe karar verilebilir. Bu takdirde Cemiyetler Kanununun 4. üncü maddesi gereğince hareket edilir.

**MÜESSİSLERİ**

1 - Akdemir Hüseyin, Ortakul Müdürü, Cumhuriyet mahallesi, Osmaniyede, T. C.

2 - Akın Şefik, Petrol bayii, Osmaniyede Rizaiye mahallesi, T. C.

3 - Arslan Mehmet Emin, uhafiyeci, Hacıosmanlı mah. İleri, T. C.

4 - Arkan Nuri, gazeteci, Hacıosmanlı mahallesi, T. C.

5 - Aliçik, Mehmet, Asri sinema müsteciri, Alibeyli mah. T. C.

6 - Aydınlık Dağın, Z. Bankası memuru, Alibeyli mah. T. C.

7 - Bahçeli Salih, Tüccar, Alibeyli mah. T. C.

8 - Cuhuşvan Turgut, Pamuk Tr. S. K. Md. Rizaiye mah. T. C.

9 - Çenet Yusuf, Tüccar, Çardak köyünden, T. C.

10 - Çenet Hasan, Tüccar, Rizaiye mah. den, T. C.

11 - Çalıkoğlu Selim, Nur Sineması sahibi, Rizaiye Mah. T. C.

12 - Çardak Tahir, Tüccar, Alibeyli mah. den, T. C.

13 - Doğan Osman, Tüccar, Rizaiye mah. den, T. C.

14 - Eroğlu Hakkı, Boran Başkanı Rizaiye mah. den, T. C.

15 - Ersoy Emin, Çiftçi, Hacıosmanlı mahallesinden, T. C.

16 - Ersoy İbrahim, Belediye Reis, Hacıosmanlı mah. den, T. C.

17 - Efendioğlu Sakir, Noter, Alibeyli mahallesinden, T. C.

18 - Karabiyik Halil, Mahkeme başkatibi, Alibeyli mah. T. C.

19 - Karahurt Hamza, Tüccar terzi, Rizaiye Mah. den, T. C.

20 - Güntürküoğlu Kâzım, Tüccar, Alibeyli mah. den, T. C.

21 - Güneş Ziya, Tüccar, Hacıosmanlı mah. den, T. C.

22 - Güllüalan Mustafa, Maliyede memur, Rizaiye mah. T. C.

23 - Hekimgül Namık, Malmüdürü, Alibeyli Mah. den, T. C.

24 - Ö. İzzettin, Eczacı, Alibeyli mah. den, T. C.

25 - Öner Emin, Z. Bankası müdürü, Alibeyli mah. den, T. C.

26 - Özalpalmaz Hüseyin, Y. kredi B. Md. Alibeyli mah. T. C.

27 - Önyay Sadı, Jandarma Kumandanı, Rizaiye mah. den, T. C.

28 - Öztürk Ali, Z. Bankası memuru, Hacıosmanlı mah. T. C.

29 - Öztay Nihat, H. muhasebe memuru, H. osmanlı mah. T. C.

30 - Sezgin Rıza, Çiftçi, Rizaiye mahallesinden, T. C.

31 - Sezgin Nihat, Çiftçi Rizaiye mahallesinde, T. C.

32 - Sayın Baba, Öğretmen Hacıosmanlı mahallesi, T. C.

33 - Sincer Ayhan, İş Bankası Müdürü, Alibeyli mah. T. C.

34 - Tariz Hacı, İlk öğretim müfettişi, Rizaiye Mah. T. C.

35 - Tunçer Fikret, Avukat, Alibeyli mahallesinden, T. C.

36 - Yazar Mustafa, Müdür (Emekli), Karahoyunlu Mah. T. C.

37 - Yargıcı Mustafa, Tüccar, Rizaiye mahallesinden, T. C.

**AZALAR**

Madde 7 - Cemiyetin asli ve fahri olmak üzere iki türlü azası vardır.

**FAHRI AZA**

Madde 8 - Cemiyetin gayelerine maddi veya manevi katkıda bulunanlarda bulunan kimseler idare heyeti kararı ile fahri azalıga kabul olunur.

**ASLI AZA**

Madde 9 - Cemiyetler kanununun tayin ettiği şartları hâs olan ve Cemiyetin ana gayelerini benimseyen her Türk vatandaşı Cemiyete asli azası olabilir.

**CEMIYETE GİRİŞ**

Madde 10 - Asli azası ile Cemiyete girmek isteyen müracaat ederek cemiyetten kendisine verilecek bir taleponun doldurup imza eder, istekli hakkında kabul veya red kararını idare heyeti verir.

**CEMIYETTEN ÇIKMA**

Madde 11 - Cemiyetten çıkmak serbesttir. Ancak çıkmak isteyen bu istegini yazılı olarak idare heyetine bildirmesi lazımdır.

**CEMIYETTEN ÇIKARILMA**

Madde 12 - Cemiyetin gayelerine aykırı hareket ettiği sabit olan aslı idare heyeti kararı ile Cemiyetten çıkarılır. Çıkarılan azanın ilk umumi heyet toplantısında karar karşı iliraz hakkı vardır. Umumi heyet kararı kat'idir.

**UMUMİ HEYETİN TEŞEKKÜLÜ**

Madde 13 - Cemiyetin Umumi heyeti asli azanın hepsinden teşekkül eder. Ve mutlak üzere her yılın mayıs ayının ilk 15 günü içerisinde toplanır. Toplantı yeri, günü, vakti ve gündemi azalara en az beş gün önce mahalli iki gazete ile bildirilir.

Madde 14 - Umumi Heyet azanın yarısından bir fazlasının iştiraki ile teşekkül eder. İlk toplantıda bu ekseriyet elde edilmezse birinci toplantı eden haftanın aynı gün ve saatında yapılacak ikinci toplantıya gelmiş olan azası mevcudıyla Umumi Heyet teşekkül eder. Umumi Heyet Toplantısı hiç bir suretle birden fazla ziyarete bırakılmaz.

Madde 15 - Umumi Heyet kendisine sunulan gündemdeki işleri müzakere eder. Ancak azanın yirmide birinin imzası ile istenilen işlerin gündeme ilavesi mecburidir. Umumi Heyet kararları toplantıda hazır bulunmayan azaların mahalli gazete ile ilân edilerek duyurulur.

**VAZİFE VE SELÂHİYET**

Madde 16 - Umumi Heyetin vazife Selâhiyetleri şunlardır:

a) İdare heyetinin senelik raporunun müzakeresi,

b) Geçen devreye ait hesapların, tanzim edilen bütün raporlarının tetkiki ve cemiyet bütçesinin taadiki,

c) Eski idare heyetinin ibrası,

d) Yeni idare heyetiyle üç mürakibin seçilmesi,

e) İncibinde esas nizamnamenin tadili,

f) Cemiyetin feshi.

**MÖZAKERE USULÜ**

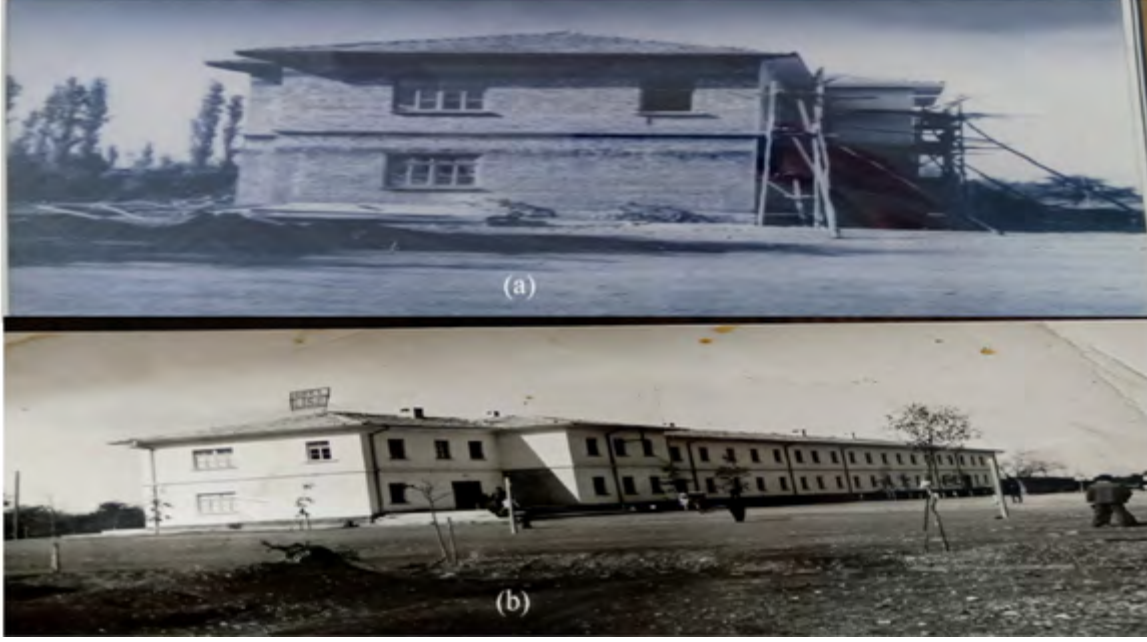
Madde 17 - Umumi Heyet müzakereleri idare heyeti Reisi veya Reis Vekili tarafından yapılır. Ve Umumi Heyetçe seçilecek bir kongre Başkanı, bir Başkan Vekili ve iki kâtip tarafından idare edilir. Umumi Heyet kararları toplantıda bulunan azanın yarısından bir fazla ekseriyetiyle verilir. reylerde beraberlik halinde Reisin bulunduğu taraf ekseriyet kazanmış sayılır. Ancak esas nizamnamenin tadili ve Cemiyetin feshi gibi kararlar mevcut azanın en az üçte iki ekseriyeti tarafından verilir.

**FEVKALÂDE TOPLANTI**

Madde 18 - İdare heyeti lüzum gördüğü takdirde veya Cemiyet azasının en az beşte birinin yazılı istegi üzerine Reisi Umumi Heyeti Fevkalâde toplantıya davet eder. Mürakiplerine Devamı dördüncü sahifede

Resim 1. Osmaniyede Lise Kurma ve Yaşatma Derneği (Cemiyeti) Ana Nizamnamesi (Kaynak: Lise Kurma ve Yaşatma, 1957)

**EK-2.**



**Resim 2.** Osmaniye Lisesi'nin 1957 (a) ve 1962 (b) yıllarına ait fotoğrafları (Kaynak: Atatürk Anadolu Lisesi Müdürlüğü, 2023)

**EK-3.**



**Resim 3.** Osmaniye Özel Lisesi'nin İlk Açılışındaki Yönetim Kurulu (Kaynak: Arı, 2023)

**EK-4.**



**Resim 4.** Osmaniye Özel Lisesi'nin İlk Öğrencileri Açılış Gününde Öğretmenleriyle Birlikte (Kaynak: Arı, 2023)

**EK-5.**



**Resim 5.** 29 Ekim 1962 Cumhuriyet Bayramı Töreninden (Kaynak:Atatürk Anadolu Lisesi Müdürlüğü, 2023)

**TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK  
BÜYÜMEYE ETKİLERİ: TÜRKİYE İÇİN  
ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI**

IMPACTS OF THE AGRICULTURAL SECTOR  
ON ECONOMIC GROWTH: AN ARDL BOUNDS  
TESTING APPROACH FOR TURKIYE

Onur YAĞIŞ

48

# TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ: TÜRKİYE İÇİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

## IMPACTS OF THE AGRICULTURAL SECTOR ON ECONOMIC GROWTH: AN ARDL BOUNDS TESTING APPROACH FOR TURKEY

Onur YAĞIŞ<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Tarım Sektörü,  
Ekonomik Büyüme,  
ARDL Sınır Testi,

### Keywords:

Agriculture Sector,  
Economic Growth,  
ARDL Boundary Test

<sup>1</sup> Dr., onuryagis@hotmail.com,  
Orcid no:0000-0003-3457-657X

Alıntılanmak için/Cite as Yağış O., (2024). Tarım Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkileri: Türkiye İçin Ardl Sınır Testi Yaklaşımı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 334-348.

### ÖZ

Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan 1980’li yıllara kadar tarım sektöründe destekleyici politikalar uygulanmıştır. 1980-2000 döneminde tarım sektöründe özel sektör devletin yerini alacak biçimde düzenlemeler başlamıştır. Tarım sektörü bu yapısal değişimden olumsuz etkilenecek gittikçe kötü bir konuma gelmiştir. Bu sektörde 2000 sonrasında tarım sektöründe yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu çalışma’da Türkiye için tarım sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 1968-2022 dönemi için ARDL sınır testi ekonometrik yöntemi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre tarım sektörü ile ekonomik büyüme değişkeninin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönem model sonuçlarına göre Tarım sektöründe meydana gelen %1’lik artış ekonomik büyüme üzerinde % 1,57 oranında artışa neden olmuştur. Kısa dönem sonuçlarına göre tarım sektöründeki %1’lik artış, ekonomik büyümede %0,36’lık pozitif artışa neden olmuştur. Bu sonuca göre ele alınan yıllar içerisinde, tarım sektörü ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Dolayısıyla tarım sektörü ve büyüme arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak, politika yapıcıların bu sektöre yönelik politikalar geliştirmesinin makroekonomik bakımdan ülke ekonomisine yararlı olacağı tahmin edilmektedir.

### ABSTRACT

In Türkiye, supportive policies were implemented in the agricultural sector from the establishment of the Republic until the 1980s. In the period 1980-2000, regulations began in the agricultural sector where the private sector started to replace the role of the government. The agricultural sector has been negatively affected by this structural change and has gradually deteriorated. In this sector, the restructuring process in the agricultural sector started after 2000. In this study, it is aimed to analyze the effects of the agricultural sector on economic growth in Türkiye using the ARDL bounds test econometric method for the period 1968-2022. According to the findings, it has been determined that the agricultural sector and the economic growth variable are cointegrated in the long run. According to the results of the long-term model, a 1% increase in the agricultural sector has led to a 1.57% increase in economic growth. According to the short-term results, a 1% increase in the agricultural sector has resulted in a positive 0.36% increase in economic growth. According to this result, the agricultural sector has contributed to economic growth over the years considered. Therefore, considering the relationship between the agricultural sector and growth, it is anticipated that policy makers developing policies for this sector would be beneficial for the national economy from a macroeconomic perspective.

## GİRİŞ

Tarım sektörü, farklı temel besin ürünlerini üretebilmesi, bu ürünleri işleyerek besinleri çeşitlendirebilmesi, bireylerin de bu ürünlere olan gereksinimini tedarik edebilmesi bakımından toplumların kalkınması üzerinde hayati öneme sahiptir. İnsanlığın hayati fonksiyonlarını sürdürebilmesi için besin ihtiyacı vazgeçilemeyen bir unsurdur. Toplumların sağlıklı ve sosyo-ekonomik kalkınmaları, yeterli ve düzenli beslenebilmelerine bağlıdır. Bireylerin yeterince ve düzenli beslenebilmeleri için ilk olarak gereksinim duydukları besin maddelerine ulaşabilmesi, daha sonrada bu besin maddelerini satın alabilecek geliri elinde bulundurması gerekmektedir. Tarım sektörünün geçmişte olduğu gibi gelecekte de ülkelerin iktisadi ve sosyal gelişimlerinde önemli rol üstleneceği beklenmektedir. Tarım; bireylerin hayatlarını devam ettirebilmesi, gelir ve istihdama katkısı, diğer sektörlerle hammadde ve sermaye katkısı, ihracata etkisi ve çevreye katkıları bakımından tüm dünyada vazgeçilemeyen bir sektördür. Bu sebeple tarım sektörü, iktisadi, sosyal ve çevresel bakımdan toplumun tüm kesimlerini ilgilendirmektedir (Doğan vd., 2015, s. 31; Aydınbaş, 2024, s. 525).

Tarım sektörünün büyüme üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olduğunu belirten iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birincisine göre, bu sektör üretim ve üretim faktörlerinin fazla olan kısmını yönetebilme gücünü sahip olması nedeniyle ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu sektör kalkınmaya katkılar sağlamaktadır. İkinci görüşe göre, bu sektöre yapılan yatırımlar sanayi sektörüne yapılması muhtemel yatırımları azaltmaktadır. Sanayi maddelerinin katma değeri daha yüksektir. Tarımsal üretimdeki yükseliş fırsat maliyetlerini de yükseltmektedir. Tarımın bir ülke ekonomisine ne gibi katkılarının olduğunu belirten en önemli araştırmalardan birisi Kuznets (1961)'in yayınladığı "The Role of Agriculture in Economic Development" adlı araştırmasıdır. Bu sektörde meydana gelebilecek net çıktının artması, ülkedeki ürün miktarının artmasını sağlayacaktır. Bu artış ekonomik büyümenin ve kişi başına üretimin artmasına neden olacaktır. Tarım sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi;

$$\frac{Q_a w_a}{\mu Q} = \frac{1}{1 + \left(\frac{Q_b}{Q_a} \times \frac{w_b}{w_a}\right)} \quad (1)$$

Şeklinde formüle edilebilmektedir. Yukarıdaki formülde,  $Q_a$ ; tarımsal ürün miktarı,  $Q_b$ ; tarım dışı sektördeki ürün miktarı,  $Q$ ; toplam ürün miktarı,  $\mu Q$ ; toplam üretimdeki artış (toplam büyüme),  $W_a$ ; tarımsal ürün büyüme oranı,  $W_b$ ; tarım dışı sektörlerdeki ürün büyüme oranını ifade etmektedir. Bir ülkede büyümenin gerçekleştiği ilk dönemde tarım sektörünün toplam üretimdeki oranı %60'tır. Az gelişmiş ülkelerde ise bu oran daha yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir. Ekonomik büyümenin sonraki dönemlerinde tarım sektörünün toplam üretime katkısı gittikçe azalış göstermektedir. Kuznet(1961), tarımın ekonomiye ne gibi etkilerinin olduğunu hesaplamının zor olduğunu, doğru hesaplama için hükümet harcamaları, destekler ve vergiler gibi faktörlerin etkilerinin de belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Tekbaş ve Özpolat, 2021, s. 19-20).

Tarım ülkenin iktisadi yapısına nüfus, istihdam, beslenme, sanayi, ekonomik büyüme ve dış ticaret gibi farklı biçimlerde katkı sağlayabilmektedir (Uzundumlu, 2012, s. 35). Bu araştırmada tarım sektörünün ekonomik büyüme etkileri Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze bağlamında değerlendirilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar (1923-1938) olan süreçte zorlu koşul ve kıt olanakları rağmen tarımda çeşitli adımlar atılmıştır. Fakat Atatürk'ün tabiriyle henüz "ziraat politikası" bulunmamaktadır (Kalaycı, 2012, s. 98). Bu dönemde hem iktisat hem de tarım politikalarında İzmir İktisat Kongresi ve 1929 Büyük Buhran etkili olmuştur. 1923-1929 döneminde tarımda liberal bir politika belirlenmiştir (Şener, 2004, s. 74). 1930'larda uygulanmaya çalışılan model Keynesçi olmayan ve yönetimin politik tercihlerine uygun nitelikte gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde daha korumacı ve devletçi bir politika uygulanarak kendi içine kapalı ve merkezi bir yapı oluşturulmuştur. 1930'lu yıllarda başlatılan devlet destekli ithal ikameci strateji, 24 Ocak kararlarına kadar bazı değişiklikler göstermekle birlikte temel ekonomik gelişme modeli olarak kalmıştır (Pamuk, 2012, s. 181).

Türkiye'de 1938-1946 yıllarını kapsayan dönemde tarım

politikasında değişiklikler meydana gelmiştir. Tarım politikalarında, II. Dünya Savaşı yıllarında müdahaleci ve sert devletçi düzenlemeler artmıştır (Şener, 2004, s. 74). 1940-45 döneminde savaşın etkilerinden dolayı gelir, sanayi ve tarımsal üretimde azalışlar meydana gelmiştir. Bu dönemde tarımsal üretim yıllık ortalama %7,1 azalmıştır. En önemli tarım ürünlerinden biri olan buğday üretiminde dönem süresince yıllık ortalama %9 azalış yaşanmıştır. Savaşın ardından hükümet tarım sektörünü geliştirmek ve ekonomik büyümeye katkısını artırmak için çeşitli girişimler başlatmıştır (Eşiyok, 2004, s. 8).

1945 yılında çıkarılan çiftçiyi toprak sahibi yapma yasası ile toprağı bulunmayan ve az toprağı bulunan çiftçileri toprak sahibi yapmak amaçlanmıştır. 1948 yılında Marshall Yardımı ile tarım sektöründe makineleşme başlamıştır. Traktör sayısı 1948 yılında 1800 iken 1955 yılında bu sayı 40 bine yükseltilmiştir. Savaş yıllarında iktisadi büyümeyi sağlayabilmek için toprak mahsul vergileri uygulaması ile kırsal kalkınma için Köy Enstitüleri önlemleri hayata geçirilmiştir (Köymen, 2007, s. 104-105).

1950-60 döneminde savaş ve Büyük Buhran sebebiyle kesintiye uğrayan liberal politikalar ülke dışı konjonktürün etkisi nedeniyle tekrar uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde kırsal kesimin piyasaya açılması ve kentleşmenin başlamasıyla yeni yatırım olanakları ortaya çıkmıştır. Makineleşmenin artması, ürün fiyatlarına olan desteğin artması ve ekili ürün alanlarının artması nedeniyle tarımsal üretim yıllık büyüme hızı %3'ün üzerinde gerçekleşmeye başlamıştır. Yeni üretim tekniklerinin, tarımsal araç ve ekipmanların kullanılmaya başlanması dolayısıyla toprak verimliliğinin artması 1960'lı yıllarda başlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003, s. 142; Pamuk, 2012, s. 224-225).

1950'li yıllarda IMF Türkiye'nin iktisadi kalkınması için tarım sektörüne yönelik telkinlerde bulunmuştur. 1958 yılında meydana gelen kur ayarlaması dış borçların ödemesini zora sokmuştur. 1962-79 Planlı Kalkınma döneminde IMF'nin önerisiyle ithal ikameci politika uygulanmaya başlanmıştır. Ülkeye ithal edilen sanayi mallarının gerekli olan ara parçalarının ithali ve montajı Türkiye'de yapılmaya başlanmıştır (Köymen, 2007, s. 111).

Planlı dönemde, ekonomiyi dışa bağımlı bir halden kurtarmak ve iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek için

sanayileşme öngörülmüştür. 1980 dönemine kadar uygulanan ilk üç kalkınma planı ithal ikameci büyüme stratejine dayalı şekilde oluşturulmuştur. 24 Ocak kararlarının ardından ise ihracata dönük büyüme stratejisi uygulanmaya başlanmıştır (Kalaycı, 2012, s. 105).

24 Ocak 1980 kararları ve akabinde alınan 32 Sayılı Karar ile tarımsal üretime kaynak tahsis edilmesi sınırlanmıştır. Bu nedenle 1980-90 döneminde tarım sektöründe önemli gerilemeler yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda ise özelleştirme etkisiyle birlikte Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve AB Gümrük Birliği Anlaşmaları tarım sektörünü etkileyen içsel ve dışsal etkenler olmuştur. 1999 yılında ise Tarım Reformu düzenlemesiyle birlikte yeni tarım politikasına yönelme başlamıştır. 2001 krizinin akabinde IMF ve Dünya Bankası ile imzalanan istikrar programları tarımda uygulanacak planlamaları belirlemiştir (Günaydın, 2006, s. 16).

1980-89 döneminde tarımsal üretim artış hızı planlı döneme göre azalmıştır. Bu yıllarda tarım sektörü büyüme oranı dalgalı seyir halindedir (Kepenek ve Yentürk, 2003, s. 339). Bu dönemde uygulanmaya başlanan destekleme alımları azalmıştır. 5 Nisan 1994 Kararları ile ekonomik ve sosyal bakımdan önemi bulunan ve geniş bir üretici kitlesine sahip üç ürün grubu (hububat, şeker pancarı ve tütün) ile ilgili destekleme kısıtlanmıştır. Daha sonra ise devlet tarafından birçok tarım ürününde destekleme alımları uygulaması ortadan kaldırılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003, s. 351; DPT, 2000, s. 26).

1980'li yıllarda dış ticaretin serbest olmasıyla birlikte tarımsal ürünlerin ithal edilmesi artmaya başlamıştır. 1984 yılında ithal edilen gıda ürünlerinde vergi ve harçlar düşürülmüştür. Bu düzenlemenin ardından ülke içerisindeki hayvancılık ve et üretimi azalmaya başlamıştır (Eşiyok, 2004, s. 14).

Tarımın ihracat içerisindeki payı 1960'lı yıllarda %80 iken, 1970'li yıllarda %60 seviyelerinde gerçekleşmiştir. İthal ikamesi döneminde, sanayi sektörünün döviz talebi önemli ölçüde tarım sayesinde karşılanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise tarımın ihracat içerisindeki payı %10'dan daha az bir yer tutmaya başlamıştır (Pamuk, 2012, s. 199-200).



Türkiye’de 1980’li yıllarda reel faizlerin pozitif düzeye çekilmesini hedefleyen stratejiler uygulanmaya başlamıştır. Tarım sektörü 1997 yılına kadar reel negatif faizden yararlanmış, 2002 yılından sonra ise daha yüksek düzeydeki reel faiz oranından kredi kullanmıştır. Bu nedenle tarım sektöründe üretim, yatırım ve verimlilik hususunda problemler yaşamıştır (Eşiyok, 2004, s. 15).

1980-2000 döneminde, tarım sektörünün düzenleyici kurumları olarak kabul edilen, Tekel, ÇAYKUR, Tarım Kredi Kooperatifleri etkisizleştirilerek, destek alma durumları ortadan kalkmıştır (Boratav, 2013, s. 203). 1986 yılında özelleştirmenin başlaması durumu, 1992 yılında kendisini tarım sektöründe de hissettirmiştir.

Türkiye’de 1923-80 döneminde hükümetlerin tarım sektörüne destek politikaları devam etmiştir. Türkiye bu dönemde tarım sektöründe kendi kendine yetebilen nadir ülkelerden birisi olarak tabir edilmiştir. 1980’li yıllardan sonra ise tarıma yönelik destekler azalmıştır. Bu sektörün dünyada meydana gelen olumsuz fiyat koşullarının tesiri altında kalması kendi kendine yetebilme stratejinin değişmeye başlamasına neden olmuştur (Eşiyok, 2004, s. 16)

Türkiye’de 2003-2011 yılları arasında tarım sektöründe yapısal dönüşümleri gerçekleştirmek için çeşitli stratejiler izlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde tarım sektörü strateji ve rekabete dayalı iktisadi anlayışa sahip bir sektör haline gelmiştir. Bu durum 1999 yılında IMF Niyet Mektubu ve tarım politikaları için öngördüklerinin özü itibarıyla benzerlik göstermektedir. Söz konusu öngörüler; destekleme planlamalarının yerine, küçük üreticiye ve küçük araziye yönelik doğrudan destek sağlanması, hububat, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının dünyadaki fiyatlara sabitlenmesi ve süreç içerisinde alım desteğinin kaldırılması, çiftçilere yönelik kredi desteklemelerinin zamanla kaldırılması, gübre ve diğer desteklemelerin zamanla kaldırılması yer almaktadır (Kalaycı, 2012, s. 112; Özdemir, 2012, s. 234).

Türkiye’de tarım 2000’li yıllardan sonra geleneksellikten yeniden yapılanma sürecine doğru geçiş yapmıştır. Gıdanın üretim teknikleri ve tüketim şekillerinde dünya genelinde olduğu gibi tek tipleşme benimsenmeye başlanmıştır. Bu yüzden küçük üreticiler üretim güçlerini kaybetmekte,

geçimleri piyasa koşullarına bağlı hale gelmekte, bankakredinin sürece dâhil olmasıyla finansa olan bağımlılık artmaktadır. Bu durum ise hem üretim araç ve gereçlerinin hem de geçim kaynaklarının kaybına neden olmaktadır (Değirmenci, 2017, s. 771-772).

2006-2010 zaman aralığında Tarım Strateji Belgesi ve 2010-2014 zaman aralığında Stratejik Planlar hazırlanmıştır. Bu plan ve stratejilerle birlikte tarımda üretimin artırılması ve güvenliği, gıda maddesinin güvenilirliğinin artırılması, bitki ve hayvanların sağlığının artırılması, kırsal kalkınmanın ve kurumsal kapasitenin artırılması hedeflenmiştir. 2002-218 yılları arasında; tarımsal üretim %100’den fazla artmıştır. Tarımsal ihracatın payı %4,3’e, tarımsal ithalatın payı %3,8’e yükselmiştir. Tarım alanı azalmıştır. Tarıma yönelik destek ödemeleri 7 kat artmıştır (TÜİK, 2019; Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

Türkiye’de tarım sektörüne 2002-2020 döneminde 65 milyar dolar destekleme yapılmıştır. 2021-2022 yılları dâhil edildiğinde bu rakam 70 milyar dolara yükselmektedir. 2002-2022 döneminde ise tarımsal üretim değeri 1 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Cumhuriyetimizin 100. yılında ise tarım sektöründeki üretimin 63,19 milyar dolara, istihdam edilen kişi başına üretimin 12,151 bin dolara, küresel tarımdaki payının 1,45’e ulaşacağı tahmin edilmektedir (İstikbal, 2022, s. 17-18). Tarım sektöründe beklenen bu olumlu gelişmelerin ışığında ekonomik büyümenin artacağı öngörülmektedir.

Bu araştırmada, Türkiye için tarım sektörünün ekonomik büyümeye etkileri 1968-2022 zaman aralığı kullanılarak ARDL sınır testi yaklaşımı ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma konusu, analiz yöntemi, ele aldığı zaman aralığı ile Türkiye’de tarım sektörünün tarihsel gelişimini ve Cumhuriyetin 100. yılındaki gelişimleri inceleyerek, politika önerileri sunarak hem yapılan diğer çalışmalara göre özgün bir nitelik kazanmakta hem de literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır. Araştırma girişi, literatür taraması, yöntem ve analiz bulguları ile sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

## LİTERATÜR TARAMASI

İktisat literatüründe tarım sektörü ve ekonomik büyüme

arasında hangi ilişkinin bulunduğu dair genel bir yargı bulunmamaktadır. Tarımsal üretimin iklim, verimlilik ve fırsat maliyetleri gibi sebeplerle ekonomik büyüme üzerindeki etkileri değişiklik gösterebilmektedir. Tarımsal üretimde verimliliğin artmasında için küresel ölçekte ülkeler ortak tarımsal piyasa oluşturulması, arazilerin bölünmesinin önüne geçilmesi, tarımsal teşviklerin sağlanması ve tohum çalışmaları gibi çeşitli planlamalar yürütmektedir. Türkiye ise tarım sektöründe gelir desteklemesi politikasını uygulamaktadır. Yapılan araştırmada ise tarım sektörü ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Aşağıda konuya dair ulusal ve uluslararası çalışmalara ait literatür taramasına yer verilmiştir.

Thorvaldur (2000), Orta ve Doğu Avrupa ile Orta Asya'daki geçiş ekonomilerini ele almıştır. Yazar tarım ve ekonomik büyüme ilişkisini kısa bir tartışma şeklinde incelemiştir.

Poonyth vd. (2001), 1973-1997 zaman aralığını ele alarak Güney Afrika'yı ele almıştır. OLS yöntemin uygulandığı çalışmada, tarımın ekonomik büyüme üzerinde ilişkisinin varlığı kanıtlanmıştır.

Eddine (2010), Tunus için inceleme yapmıştır. Çalışma sonucunda, tarım sektörü ve ekonomik büyüme arasında ilişki tespit etmiştir.

Safdar vd. (2012), 1972-2011 zaman aralığını ele alarak Pakistan'ı araştırmıştır. ARCH modelinin uygulandığı çalışma sonucunda, tarım sektöründeki verimliliğin ve istihdamın büyümeye olumlu katkı sağladığı bulunmuştur.

Uzundumlu (2012), Türkiye'deki tarım sektörünün son 15 yıllık değişimini ele almıştır. Çalışmada, tarım sektörünün öneminin azaldığı vurgulanmıştır.

Awokuse ve Xie (2014), 9 gelişmekte olan ülke için tahminde bulunmuştur. ARDL ve GAD yönteminin uygulandığı çalışma sonucunda, tarım sektörünün ekonomik büyümeye katkılarının olacağını ileri sürmüştür.

Awan ve Aslam (2015), 1972-2012 zaman aralığını ele alarak Pakistan'ı araştırmıştır. ARDL analizinin uygulandığı çalışma sonucunda, tarım sektörü ve büyüme arasında ilişki bulunmuştur.

Doğan vd. (2015), ülkelerin kalkınmalarında tarım sektörünün önemine değinmiştir. Çalışmada Türkiye'nin jeopolitik konumunun önemine değinilmiştir. Ayrıca yazarlar tarım sektörü ve ekonomik kalkınma problemleri üzerinde durmuştur.

Bakari ve Mabrouki (2018), 1982-2016 zaman aralığını ele alarak Kuzey Afrika Ülkeleri için tahminde bulunmuştur. Gravity modelinin uygulandığı çalışmada, tarımsal ticaret ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığı kabul edilmiştir.

Behun vd. (2018), 1981-2013 dönemini ele alarak Nijerya için araştırma gerçekleştirmiştir. Johansen eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme modeli analizinin uygulandığı çalışmada, Reel GSYH ve tarımsal üretim arasında uzun vadeli ilişki bulunmuştur.

Şaşmaz ve Özel (2019), 1980-2016 dönemini ele alarak Türkiye için incelemede bulunmuştur. ARDL ile Toda ve Yamamoto (1995) yönteminin sonucunda, tarım sektörüne sağlanan teşvikler ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin varlığına ulaşılmıştır.

Kopuk ve Meçik (2020), 1998-2020 dönemini ele alarak Türkiye için tahminde bulunmuştur. Zaman serisi analizinin uygulandığı çalışmada, tarım sektöründen ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin varlığı kanıtlanmıştır.

Canbay ve Kırca (2020), 1961-2017 dönemini ele alarak Türkiye'de tarım, sanayi ve iktisadi büyüme ilişkilerini incelemiştir. Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik incelemesinin sonucunda, tarım sektörünün ekonomik büyümeye olumlu etkiler sunduğu vurgulanmıştır.

Çetin vd. (2020), 1968-2016 dönemini ele alarak Türkiye için tahmin gerçekleştirmiştir. ARDL ve nedensellik analizi sonucunda, tarımsal katma değer ve tarımsal arazinin karbondioksit emisyonunu azalttığına önemine vurgu yapmıştır.

Ali vd. (2020), 1980-2017 dönemini ele alarak Pakistan için araştırma yapmıştır. Lineer Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (NARDL) modelinin uygulandığı çalışmada, tarım ihracatı ve ekonomik büyüme arasında ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır.

Ghimire vd. (2021), 1972-2019 zaman aralığını ele alarak Bangladeş için tahminde bulunmuştur. Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modelinin uygulandığı çalışmada, Doğrudan yabancı yatırımların tarımsal çevre kirliliğine neden olduğunu belirtmiştir.

Constanza vd. (2022), 1978-2020 dönemini ele alarak Brezilya için tahminde bulunmuştur. ARDL modeli incelemesinin sonucunda, tarımsal yatırımların ekonomik büyümeye olumlu etkiler sunduğu vurgulanmıştır.

Oğul (2022), 1990-2020 zaman aralığını ele alarak Türkiye'yi araştırmıştır. Çalışma sonucunda, tarımsal kredilerin tarımsal üretime olumlu katkı sağladığı bulunmuştur.

Yaqoob vd. (2022), 1973-2020 dönemini ele alarak Pakistan, Hindistan ve Bangladeş için tahmin gerçekleştirmiştir. ARDL ve PMG analizleri sonucunda, demografik dönüşümün tarım ve arazi yoğunluğu üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğuna vurgu yapmıştır.

Zhou vd. (2022), 2000-2019 dönemini ele alarak Sarı Nehir Havzası'ndaki dokuz il için tahminde bulunmuştur. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, tarımsal sürdürülebilirliğin ekonomik büyüme üzerinde olumlu katkılar sağlayabilmesi için teşviklerin gerekli olduğuna vurgu yapmıştır.

Raihan (2023), 1984-2020 dönemini ele alarak Vietnam için inceleme gerçekleştirmiştir. Otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) tekniği ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) sonucunda, tarımsal katma değeri artırmanın CO<sub>2</sub>'yi azaltarak Vietnam'ın çevresel kalitesini iyileştirdiğine ulaşmıştır.

Choi ve Shin (2023), dördüncü sanayi devrimi teknolojisinin tarımda sürdürülebilir ekonomik kalkınma için bir araç olduğu Kore'yi ele alarak incelemiştir. Araştırma sonucunda yazarlar, akıllı çiftliklerin ekonomik etkilerini tam olarak ortaya koyabilmek için, akıllı teknolojilerin tarım sektöründe stratejik olarak kullanılmasının gerektiğini belirtmiştir.

Didik (2023), 1985-2017 dönemini ele alarak Endonezya için inceleme gerçekleştirmiştir. VECM, iki aşamalı en küçük kareler (2SLS) ve eşzamanlı denklemler modeli sonucunda, yazar tarımsal katma değer ile ekonomik

büyüme arasında ilişkiye ulaşmıştır.

Kara vd. (2024), 1990-2021 dönemini kullanarak Türkiye için bir araştırma gerçekleştirmiştir. Yazarlar Var ve Johansen Eş bütünleşme teknikleri sonucunda, tarım ve imalat sanayi ürünleri ihracatının büyüme üzerinde pozitif yönde olumlu etki oluşturduğu sonucunu elde etmiştir. Yazarlar ilave olarak sanayi ürünleri ihracatının ekonomik büyümeye etkisinin daha fazla olduğunu belirtmiştir.

#### YÖNTEM

Çalışmada, tarım sektörünün ekonomik büyümeye etkileri 1968-2022 zaman aralığı kullanılarak ARDL sınır testi yaklaşımı ile ekonometrik bir uygulama yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiye dair model aşağıda yer almaktadır.

$$LN GD_t = \beta_0 + \beta_1 LN AG_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Yukarıdaki kurulan modelde LNGD: ekonomik büyüme (kişi başına düşen GSYİH, sabit 2015 ABD doları), LNAĞ: tarım sektörü (katma değer), (tarım, ormancılık, balıkçılık, bitkisel ekim ve hayvancılık üretimi sabit 2015 ABD doları) ve  $\varepsilon_t$  kavramı ise hata terimlerini göstermektedir. Kurulan modelde ekonomik büyüme ve tarım sektörü değişkenlerinin logaritması alınarak modele dâhil edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası'nın (World Bank, World Development Indicators) veri tabanından temin edilmiştir.

Araştırma sonunda elde edilecek olan veriler, tarım sektörü katma değerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi ile ilgili literatüre katkıda bulunacaktır.

Araştırmanın problemlerine ilişkin cevabı aranan sorular aşağıda ifade edilmiştir:

1. Tarım sektörü ile ekonomik büyümeye arasında uzun dönemli bir etki var mıdır?
2. Tarım sektörü ile ekonomik büyümeye arasında kısa dönemli bir etki var mıdır?

ARDL sınır testi yapılmadan önce değişkenlerin durağanlıklarının sınanması gerekmektedir. Bu testin ön koşulu, modelde ele alınan değişkenlerin durağanlıklarının I[0] veya I[1] olma zorunluluğudur. Değişkenlerin durağanlıklarının sınanması en çok kullanılan ADF (Augmented-Dickey Fuller) ve PP (Phillips-Perron) birim kök testleri ile yapılmıştır. Her iki testin boş hipotezi serilerin durağan olmadığı, alternatif hipotezi

ise serilerin durağan olması şeklindedir (Aksoy vd., 2023, s. 126). Ayrıca çalışmada Zivot-Andrews (1992) birim-kök testide incelenmiştir. Yapısal kırılmaları ele alan bu testin sıfır hipotezi, serilerde birim-kökün ve yapısal kırılmanın varlığına dayanırken, alternatif hipotezi ise durağanlığı belirtmektedir (Zivot-Andrews, 1992, s. 254).

Engle-Granger (1987) ve Johansen-Juselius (1990) gibi testler değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmektedir. Ancak bu testler sınırlı bir gözlem sayısına sahip örneklerde ve aynı seviyeden eşbütünleşik için kullanılabilen testlerdir. ARDL testi 2001 yılında Pesaran vd. tarafından önerilmiştir. Bu testte söz konusu kısıtlamalar yer almamaktadır (Pata ve dig., 2016, s. 265; Özbek ve Oğul, 2023, s. 30). Bu test değişkenler hem aynı seviyede hem de farklı seviyelerde bütünsel olması koşullarında kullanılabilen bir testtir. Bu test ayrıca kısa ve uzun dönem sonuçları elde edebilmesi bakımından araştırmacılara avantaj sağlamaktadır. Öncelikli olarak değişkenler arasındaki eş bütünsel model oluşturulur.

$$\Delta \text{LN}GD_t = \beta_0 + \sum_{j=1}^m \beta_{1j} \Delta \text{LN}GD_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{2j} \Delta \text{LN}AG_{t-j} + \alpha_1 \text{LN}GD_{t-1} + \alpha_2 \text{LN}AG_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

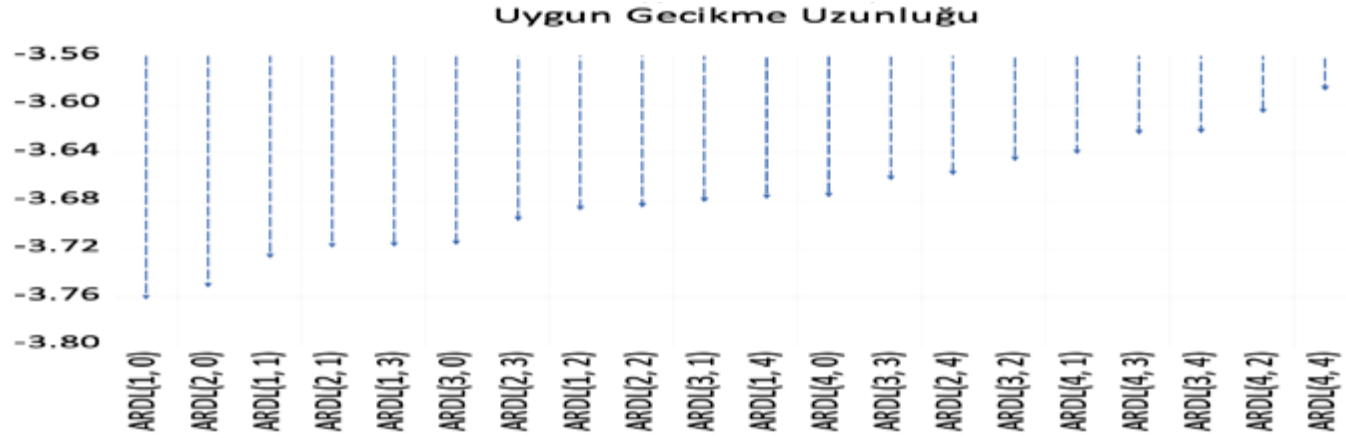
Yukarıdaki denklem 3'de  $\Delta$  ilk farkları,  $\alpha_n$  ( $n=1,2$ ) uzun dönem,  $\beta_1$  ve  $\beta_2$  parametreleri ise kısa dönem etkileri ifade etmektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına boş ve alternatif hipotezlere göre karar

verilmektedir. Boş hipotezin reddedilmesi eş bütünselme ilişkisinin kabul edildiğini ifade eder. Reddedilemediğinde ise eşbütünselme ilişkisinin bulunmadığı kabul edilmektedir. Pesaran vd. (2001)'deki F istatistik değeri alt ve üst kritik değerler ile kıyaslanır. F değeri kritik üst değerden daha büyük olursa boş hipotez reddedilerek eş bütünselme ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir. F değeri kritik alt değerden daha küçük olursa boş hipotez kabul edilerek eş bütünselme ilişkisinin bulunmadığı kabul edilmektedir. Hata düzeltme modeli, kısa dönemli ilişkinin elde edilmesi için (4) denklemi ile elde edilmektedir.

$$\Delta \text{LN}GD_t = \beta_0 + \sum_{j=1}^m \beta_{1j} \Delta \text{LN}GD_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{2j} \Delta \text{LN}AG_{t-j} + \varphi \text{ECM}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Yukarıdaki denklem 4'te kısa dönemde meydana gelebilecek sapmaların ne kadar sürede ortada kalkacağını ifade eden  $\varphi$  katsayısı elde edilmektedir. Bu katsayının negatif yönlü olması ve istatistiksel anlamlı olması beklenmektedir.

Çalışmada, tarım sektörünün uzun ve kısa dönemde ekonomik büyümeye etkisini inceleyebilmek için ilk olarak değişkenlerin durağanlıkları incelenmiştir. ADF, PP ve Zivot-Andrews birim kök testleri ile değişkenlerin hangi seviyede durağan oldukları tespit edilmiştir.



Şekil 1. Uygun Gecikme Uzunluğu

## ARAŞTIRMA BULGULARI

Yukarıdaki şekil 1’de görüldüğü gibi uygun gecikme uzunluğu ARDL (1,0) olarak tahmini elde edilmiştir.

Tablo 1. ADF, PP ve Zivot-Andrews Birim Kök Testleri

| Değişkenler          |              | ADF                 | PP                    |
|----------------------|--------------|---------------------|-----------------------|
| LNAG                 | I(0)         | 0,790(0,993)        | 1,246(0,998)          |
|                      | I(1)         | -6,862(0,000)***    | -6,843(0,000)***      |
| LNAG                 | I(0)         | 1,308(0,998)        | 1,502(0,999)          |
|                      | I(1)         | -12,357(0,000)***   | -12,240(0,000)***     |
| <b>Zivot-Andrews</b> |              |                     |                       |
| LNAG I(0)            | <b>Model</b> | <b>t-istatistik</b> | <b>Kırılma Zamanı</b> |
|                      | A            | -1,304              | 1977                  |
|                      | B            | -1,438              | 2002                  |
|                      | C            | -3,198              | 2010                  |
| LNAG I(1)            | <b>Model</b> | <b>t-istatistik</b> | <b>Kırılma Zamanı</b> |
|                      | A            | -6,581***           | 1977                  |
|                      | B            | -6,502***           | 2002                  |
|                      | C            | -6,504***           | 2002                  |
| LNAG I(0)            | <b>Model</b> | <b>t-istatistik</b> | <b>Kırılma Zamanı</b> |
|                      | A            | -1,490              | 1980                  |
|                      | B            | -1,396              | 2002                  |
|                      | C            | -3,075              | 2010                  |
| LNAG I(1)            | <b>Model</b> | <b>t-istatistik</b> | <b>Kırılma Zamanı</b> |
|                      | A            | -11,897***          | 1977                  |
|                      | B            | -6,734***           | 2002                  |
|                      | C            | -12,218***          | 2004                  |

\*\*\* %1 anlam düzeylerinde reddedildiklerini belirtmektedir. ADF ve PP için, %1, %5 ve 10 için kritik değerler; -3,562, -2,918 ve -2,597 şeklindedir. Zivot-Andrews; %1, %5 ve 10 için kritik değerler; -4.734858, -4.193627, -3.863839 şeklindedir. Model A düzeyde tek kırılmayı, Model B eğitimde tek kırılmayı, Model C ise eğitimde ve düzeyde tek kırılmayı temsil etmektedir.

Tablo 1’de değişkenlerin ADF ve PP birim kök sonuçlarına göre; I(0)’de değişkenlerin birim köklü oldukları ve durağan olmadıkları görülmektedir. Değişkenlerin durağan hale getirilebilmesi için birinci farkları alınmıştır. Bu sayede her iki birim kök testi sonucuna göre ekonomik büyüme ve tarım sektörü değişkenlerinin I(1)’de durağan oldukları görülmektedir. Zivot-Andrews Birim kök sonucuna göre; tabloda belirtilen A, B, C değişkenleri seviye değerleri mutlak değer olarak hesaplanabilen t istatistiklerinin %1, %5 ve 10 için kritik değerlerinden daha küçük olması nedeniyle yapısal kırılmalı birim kökün varlığı durumunda serilerin durağan olmadığını belirten hipotez reddedilememiştir. Serilerin birinci farklarının alınarak testin uygulanmasının ardından %1 anlamlılık düzeyi için t istatistik değerlerinin mutlak değer olarak kritik değerlerden daha büyük olması sonucunda “alternatif hipotez” kabul edilmektedir. Zivot-Andrews birim kök testine göre değişkenler I(1)’de durağan olmuştur. Yani geleneksel birim kök testleri ve Zivot-Andrews birim kök testi birbirini destekler niteliktedir.

Modelin tutarlılığını tespit etmek için tanısal testleri incelemeye önce değişkenlerin uzun dönemli ilişki içerisinde olup olmadığı araştırılmıştır. Buna göre aşağıdaki tablo 2’de yer alan F istatistik değeri 15,984 %1, %5 ve %10 kritik değerlerinden daha büyük çıkmıştır. Bu sonuca göre, F değeri bütün önem seviyelerinin üst sınırın üstünde olduğu görülmektedir. Bu yüzden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu nedenle çalışmada kullanılan değişkenler arasında uzun süreli bir ilişkinin bulunduğu kararı kabul edilmiştir.

**Tablo 2. ARDL Testi**

| K | F - Değeri | Kritik Değerler |           |           |
|---|------------|-----------------|-----------|-----------|
|   |            | Kritik değerler | Alt sınır | Üst sınır |
| 1 | 15,984     | %10             | 3.02      | 3.51      |
|   |            | %5              | 3.62      | 4.16      |
|   |            | %1              | 4.94      | 5.58      |

Kurulan modelde gecikme uzunluğu Schwarz kriterine göre 1 seçilmiştir. Aşağıdaki tablo 3’de modelin doğru olup olmadığını belirlemeye yarayan tanısal test sonuçları yer almaktadır. Buna göre Breusch-Godfrey LM testi ve Heteroskedasticity Arch testlerine göre otokorelasyon ve otoregresif koşullu değişen varyans problemleri bulunmamıştır. Ramsey Reset ve Jargue- Bera testlerine göre de spesifikasyon hatası bulunmamıştır. Ayrıca model normal dağılıma sahiptir

**Tablo 3. Tanısal Tesler**

| Tanısal testler                    | F - istatistiği | Olasılık değeri(p) |
|------------------------------------|-----------------|--------------------|
| Ramsey RESET                       | 0,06            | 0,34               |
| Jargue-Bera Normallik              | 1,91            | 0,38               |
| Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM | 0,83            | 0,44               |
| Heteroskedasticity: ARCH           | 0,02            | 0,88               |
| Cusum                              | İstikrarlı      |                    |
| Cusum of Squares                   | İstikrarlı      |                    |

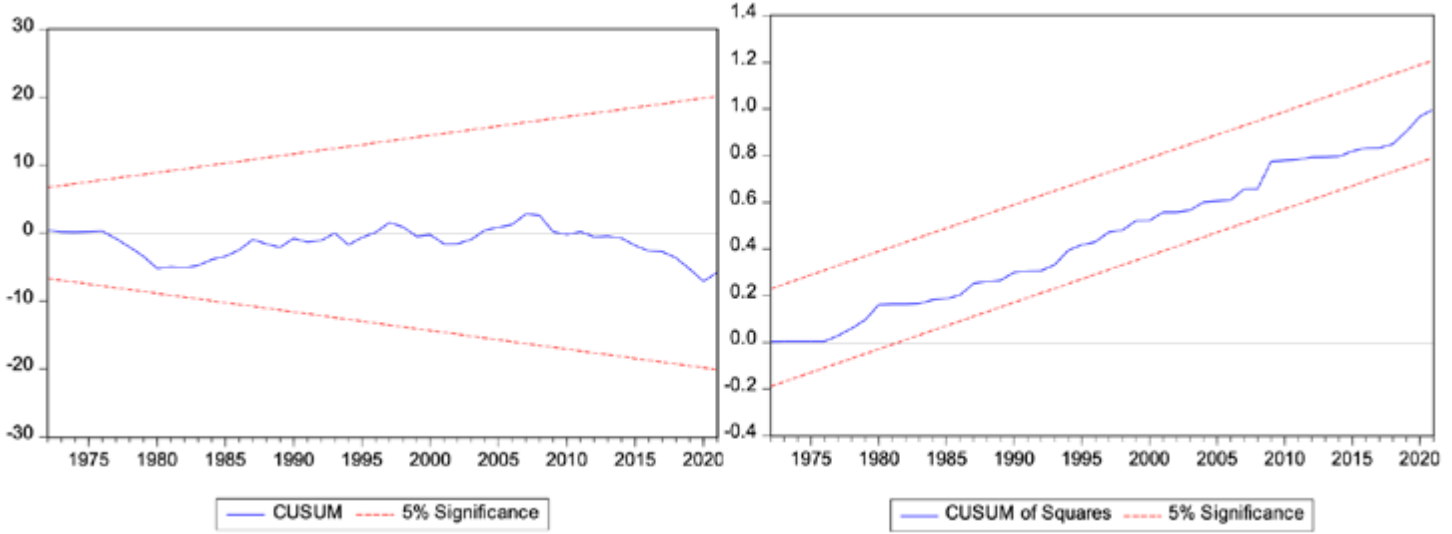
ARDL (1,0) olarak tahmini gerçekleştirilen modelin hem uzun hem de kısa dönem sonuçları aşağıdaki tablo 4’de yer almaktadır. ARDL uzun dönem sonuçlarına göre, tarım sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Tarım sektöründe meydana gelen %1’lik artış ekonomik büyüme üzerinde % 1,57 oranında artışa neden olmuştur. Uzun dönemli ilişkinin incelenmesinin ardından hata düzeltme modeli ile kısa dönemli ilişki incelenmiştir. Hata düzeltme katsayısı kısa dönemde -0,27 çıkmıştır. İstatistiksel olarak anlamlıdır. Kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin 0,27’si dönem sonunda ortadan kalkmaktadır. Kısa dönem sonuçlarına göre tarım sektöründeki %1’lik artış, ekonomik büyümede %0,36’lık pozitif artışa neden olmuştur. Ayrıca önceki gecikme katsayılarında pozitif artışın seyri devam etmiştir.

**Tablo 4. Uzun ve Kısa Dönem Sonuçları**

| Değişkenler          | Uzun Dönem Sonuçları |                 |
|----------------------|----------------------|-----------------|
|                      | Katsayı              | Olasılık Değeri |
| LNAG                 | 1,579                | 0,000***        |
| C                    | -29,745              | 0,000***        |
| Kısa Dönem Sonuçları |                      |                 |
| Değişkenler          | Katsayı              | Olasılık Değeri |
| D(LNAG)              | 0,365                | 0.002***        |
| D(LNAG(-1))          | 0,313                | 0.057*          |
| D(LNAG(-2))          | 0,586                | 0.000***        |
| D(LNAG(-3))          | 0,372                | 0.002***        |
| ECM(-1)              | -0, 278              | 0,000***        |
| C                    | -8,283               | 0,000***        |

\*\*\*,\* %1 ve %10 anlam düzeylerinde reddedildiklerini belirtmektedir

Aşağıdaki şekil 2’de CUSUM ve CUSUMQ sonuçları yer almaktadır. Bu durumda modelin istikrarlı bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. ARDL (1,0) modelinde yapısal bir değişme bulunmamaktadır.



Şekil 2. Cusum Ve Cusumsq Grafikleri

## SONUÇ

Tarım sektörü, gelişmişlik seviyelerine bakılmaksızın tüm ülkelerin ekonomik hayatlarını etkilemektedir. Çünkü bu sektörde bireylerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli besin ürünleri ile kullandıkları hammaddelerin önemli bir kısmının temini gerçekleşmektedir. Tarım ve sanayi sektörleri kalkınma sürecinde yakın ilişki içerisindeydir. Geçmişte ekonomileri tarıma dayalı olan gelişmiş ülkeler ilk olarak tarım sektörüne önem vererek bu sektörün gelişimini sağlamış, ardından elde ettiği kaynaklarla sanayileşmeyi artırmışlardır. Tarım sektörü vazgeçilemeyen ve stratejik öneme sahip bir sektör olduğundan dolayı yan sektörlerin de bu sektöre olan ilgisi artmaktadır. Bu sektördeki faaliyetler daha geniş çapta ve uzman kuruluşlar tarafından, teknolojik tarımsal teknikler kullanılarak devam ettirilmelidir. Piyasa koşullarının değişim göstermesi bu sektörde daha tecrübeli ve planlı davranmayı zorunlu kılmaktadır. Tarımsal faaliyetlerde bulunan kuruluşların üretim aşamasında birbirleriyle etkileşim ve fikir alışverişinde bulunmaları verimliliği artıracaktır. Tarım sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler

ekonomik büyümeye de katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de Cumhuriyetimizin kuruluşundan 1980’li yıllara kadar tarım sektöründe korumacı ve destekleyici politikalar uygulanmıştır. Tarım sektöründe gelirlerin azalmasını önleyici ve üretimin sürekliliği sağlayıcı politikalar yürütülmüştür. 1980 yılına gelindiğinde ise tarım sektöründe özel sektör devletin yerini alacak biçimde düzenlemeler başlamıştır. Tarım sektörü bu yapısal değişimden olumsuz etkilenerek gittikçe kötü bir konuma gelmiştir. 1980’li yıllara değin devletçe desteklenen bu sektör, 1980’lerden sonra desteklenme niteliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu sektörde 1980-2000 döneminde devlet desteklemelerin azalması ve özelleştirme uygulamaları başlamıştır. 2000-2022 yıllarında tarım sektöründe yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Gıda üretim ve tüketim şekillerinde dünyada olduğu tek tip anlayış benimsenmiştir. 2002-2022 döneminde 70 milyar dolar tarımsal destek sağlanmıştır. Tarımsal üretim değeri 1 trilyon dolar olmuştur. Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. yılında ise tarım sektöründeki üretim 63 milyar dolara, kişi başına istihdam üretiminin 12 bin dolara ve dünya tarım piyasasında Türkiye’nin payınının 1,45’e ulaşacağı

öngörülmektedir. Tarım sektöründe yaşanan bu olumlu gelişmeler ekonomik büyümenin artmasına katkıları sunacaktır.

Bu çalışmada tarım sektörünün ekonomik büyümeye etkileri Türkiye için ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada 1968-2022 zaman aralığı ele alınmıştır. Araştırmada ilk olarak ADF, PP ve Zivot-Andrews testleri yapılmıştır. Yapılan testlerin ardından değişkenlerin I(1) durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. ARDL (1,0) olarak tahmini gerçekleştirilen modele tanısallık testleri uygulanarak uygunluğu kanıtlanmıştır. ARDL sonucuna göre tarım sektörünün ekonomik büyümeyi uzun dönemde %1,57 artırdığı sonucu bulunmuştur. Uzun dönem sonuçlarından sonra kısa dönemde hata düzeltme modeli yaklaşımına bakıldığında katsayının negatif ve anlamlı olması meydana gelen dengesizliklerin 0,27'sinin dönem sonunda ortadan kalktığını ifade etmektedir. Kısa dönem sonuçlarına göre tarım sektöründeki %1'lik artış, ekonomik büyümede %0,36'lık pozitif artışa neden olmuştur. Ayrıca önceki gecikme katsayılarında pozitif artışın seyri devam etmiştir. Araştırma bulguları literatürde Khan ve Ahmed (2012), Safdar vd. (2012), Awokuse ve Xie (2014), Bakari ve Mabrouki (2018), Behun vd. (2018), Şaşmaz ve Özel (2019), Kopuk ve Meçik (2020), Canbay ve Kırca (2020), Çetin vd. (2020), Oğul (2022), Uzundumlu (2012), Thorvaldur (2000), Eddine (2010), Awan ve Aslam (2015), Yaqoob vd. (2022), Zhou vd. (2022), Ali vd. (2020), Constanza vd. (2022) ve Didik (2023) ile benzer sonuçlara sahiptir. Bu çalışmadan hareketle Türkiye'de tarım sektörünün ekonomik büyümeye uzun ve kısa dönemde pozitif ve olumlu etkileri bulunmaktadır. Sonuçlar Türkiye'de uygulanan tarımsal politikaların etkinliği ile birlikte tarım sektöründeki işletmelerin gelişimi ve tarımsal çıktının arttığına dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu katkıları sağladığını göstermektedir.

Bu noktalardan hareketle, tarımsal arazilerin bölünmesinin engellenmesi, ortak pazar anlayışı, devlet politikalarının revize edilmesi, tarımsal üretime dair teşviklerin artırılması, yerli tohum çalışmalarına hız verilmesi, tarımda lojistik faaliyetlerine yönelik çalışmalar yapılması, tarladan tüketiciye kadar gerçekleşen tarım- gıda tedarikinde bulunan ve fiyatların olumsuz etkilenmesine neden olan araçlar problemlerine çözüm üretilmesi, su kaynaklarının doğru kullanımı ve iklim olumsuzluklarına yönelik olarak planlamaların yapılması, tarımsal üretimde masrafların azaltılmasına yönelik tedbirlerin alınması, üreticiye yönelik

kredi kolaylığının sağlanması, üreticilerin tarımsal kredileri kullanması hususunda bilgilendirilmesi ve danışmanlık hizmeti alabilmesi için politikaların uygulanması, tarım sektörüne yönelik ar-ge ve teknoloji yatırımlarının artırılması, bu sektöre nitelikli işgücünün kazandırılması, tarımsal faaliyetle uğraşan tüm çiftçilerin üretmiş oldukları mamullere ilişkin şeffaf bilgiye sahip olabilmeleri için sistemsel altyapının gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu sayede tarımın ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin her geçen gün artarak devam edeceği tahmin edilmektedir.



## KAYNAKÇA

- Aksoy, E., Gençtürk, M. ve Senal, S. (2023). Makroekonomik değişkenlerinin katılım fonları üzerindeki etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Fiscaoeconomia*, 7(1), 115-135. Doi: 10.25295/fsecon.1079845
- Ali, I., Khan, I., Ali, H., Baz, K., Zhang, Q., Khan, A. and Huo, X.. (2020). Impact of agribusiness and exchange rate on economic growth of Pakistan: a Nardl and asymmetric analysis approach. *Ciência Rural*, 50(4), e20190005. <https://doi.org/10.1590/0103-8478cr20190005>
- Awan, A. G. and Aslam, A.(2015). Impact of agriculture productivity on economic growth: a case study of Pakistan. *Global Journal of Management and Social Sciences*, 1(1). 57-71.
- Awokuse, T. O. and Xie, R. (2014). Does agriculture really matter for economic growth in developing countries? *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 1-23, Doi: 10.1111/cjag.12038.
- Aydınbaş, G. (2024). Tarımsal verimlilik ile ilişkili faktörlerin tespiti: BRICS-T ülkeleri örneği. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 11(2), 524-535. Doi: 10.30910/turkjans.1401633
- Bakari, S. and Mabrouki, M. (2018). The impact of agricultural trade on economic growth in North Africa. *Munich Personal RePEc Archive*, 1-14.
- Behun, M., Gavurova, B., Tkacova, A. and Kotaskova, A. (2018). The impact of the manufacturing industry on the economic cycle of European Union countries. *Journal of Competitiveness*, 10(1), 23-39.
- Bingöl, Ş. ve Meçik, O. (2021). Yeni kapitalizm ve türkiye’de tarım sektörünün dönüşümü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 586-605.
- Boratav, K. (2013). *Türkiye iktisat tarihi*, İmge Kitabevi.
- Canbay, Ş. ve Kırca, M. (2020). Türkiye’de sanayi ve tarım sektörü faaliyetleri ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler: Kaldor büyüme yasasının analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 143-170, <http://www.itobiad.com/tr/issue/53155/663654>
- Choi, S.W. and Shin, Y.J.(2023). The role of smart farm as a tool in sustainable economic growth of Korea agriculture: using input-output analysis. *Sustainability*, 15(4), 3450. <https://doi.org/10.3390/su15043450>
- Constanza, F.C., Pereira, L.P. and Silva, E. V. (2022). Analysis of the impact of agriculture on economic growth in Brazil. *Africa Journal of Emerging Issue*, 4(6), 1 - 13. <https://ajoeijournals.org/sys/index.php/ajoei/article/view/293>
- Çetin, M., Saygın, S. ve Demir H.(2020). Tarım sektörünün çevre kirliliği üzerindeki etkisi: Türkiye ekonomisi için bir eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 17(.3).
- Değirmenci, E. (2017). Türkiye tarımında neoliberal dönüşüm ve metalaşma. *Praksis Sosyal Bilimler Dergisi*, 43,765-785
- Dickey, D. A., and Fuller, W. A. (1979). Distrubtion of the estimators for autoregressive series with a unit root. *Journal Of The American Statiscal Association*, 49, 427-431.
- Didik, S. (2023). *Endonezya’dan ekonomik büyüme, insan sermayesi ve tarım sektörü deneysel kanıtlar arasındaki ilişki*, Üniversite yayınları.
- Doğan, Z., Arslan, S. ve Berkman, A. N. (2015). Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: tarihsel bir bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41, ISSN: 2148-5801 E-ISSN 1308-4216
- DPT (2000). Tarımsal politikalar ve yapısal düzenlemeler özel ihtisas komisyonu raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT: 2516 ÖİK: 534
- Eddine, C. H. (2010). Agriculture and economic growth in Tunisia. *China Agricultural Economic Review*,2 (1), 63-78. <https://doi.org/10.1108/17561371011017504>
- Engle, R. and Granger, C. (1987) Cointegration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55, 251-276. <http://dx.doi.org/10.2307/1913236>
- Eşiyok B. A. (2004). *Kalkınma sürecinde tarım sektörü: gelişmeler, sorunlar, tespitler ve tarımsal politika önerler*, Kalkınma Bankası A.S. Genel Araştırmalar
- Ghimire, A. Lin. F. and Zhuang, P.(2021). Effects of agribusiness on economic growth and environmental pollution: evidence from Bangladesh using ardl in the presence of structural breaks. *Sustainability*, 13(15), <https://doi.org/10.3390/Su13158336>
- Günaydın, G.(2006), Türkiye tarım sektörü, *Tarım Ve Mühendislik*, 76-77

- İstikbal, D. (2022). *Küresel trendler çerçevesinde türkiye tarımının gelişimi ve gelecek vizyonu*. Seta Analiz, 374, 7-21, ISBN: 978-625-7712-95-8
- Johansen, S. and Juselius, K. (1990) Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0084.1990.mp52002003.x>
- Kalaycı, İ. (2012). *Türkiye’de tarım sektöründe yapısal dönüşüm politikaları (1923-2023): sürdürülebilir tarımsal biyoekonomi ekseninde uygulanabilir öneriler*. İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Kara, M. A. Aksu, T. ve Tanış, S. (2024). Türkiye ekonomisinde tarım ve sanayi ihrac ürünlerinin ekonomik büyümeye katkısı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 23(2), 615-632.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2003). *Türkiye ekonomisi*. Remzi Kitabevi.
- Kopuk, E. ve Meçik, O.(2020). Türkiye’de imalat sanayi ve tarım sektörlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: 1998-2020 dönemi analizi. *Yönetim Ve Ekonomi*, 27(2).
- Köymen, O. (2007). *Sermaye birikirken: osmanlı, türkiye, dünya*. Yordam Kitabevi.
- Kuznets, S. (1961). The role of agriculture in economic development. *Oxford University Press*, 3(2), 55-75
- Oğul, B. (2022). Türkiye’de tarımsal krediler ve tarımsal üretim ilişkisi: zaman serisi analizi. *Nazilli İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 20-27.
- Özbek, S. ve Oğul, B.(2023). Türkiye’de tarım, orman alanları ve çevre ilişkisi. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 26-35
- Özdemir, S. (2012). Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının kırsal yoksulluğa etkisi. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*.
- Pamuk, Ş. (2012). *Osmanlıdan cumhuriyete küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme*. İş Bankası yayıncılık.
- Pata, U. K., Yurtkuran, S. ve Kalça, A. (2016). Türkiye’de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme: Ardl sınır testi yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 255-271, <https://doi.org/10.14780/muiibd.281411>
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationship. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326. Doi: 10.1002/jae.616
- Phillips, C. B., and Perron, P. (1998). Test for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335-346.
- Poonyth, D., Hassan, R., Kirsten, J. and Calcaterra, M. (2001). Is agricultur sector growth a precondition for economic growth? the case os South Africa. *Working Paper*, 1-12.
- Raihan, A. (2023). An econometric assessment of the effects of economic growth, energy use and agricultural value addition on carbon dioxide emissions in Vietnam. *Asia-Pac J Reg Sci*, <https://doi.org/10.1007/S41685-023-00278-7>
- Safdar, İ., Maqsood, S. and Ullah, S. (2012). Impact of agriculture volatility on economic growth: a case study of Pakistan. *Journal Asian Development Study*, 1(2), 24-34
- Şaşmaz, M. Ü. ve Özel, Ö. (2019). Tarım sektöründe sağlanan mali teşviklerin tarım sektörü gelişimi üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 50-65.
- Şener, S. (2004). İkinci dünya savaşı yıllarında Türkiye’de tarım politikası arayışları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 73-92
- Tarım Ve Orman Bakanlığı (2019). Bitkisel Üretim Verileri.. <https://www.tarimorman.gov.tr/konular/bitkisel-uretim/organik> (E. T.: 10.05.2023)

- Tekbaş, M. ve Özpolat, A. (2021). Tarım sektörü ekonomik büyümenin itici gücü müdür? Dünya ve Türkiye üzerine bir araştırma. *Disiplinler Arası Yaklaşımla Tarım-Gıda Tedarik Zinciri Yönetimi Seçme Yazular*, 110, 1-243.
- Thorvaldur, G. (2000). Resources, Agriculture and Economic Growth in Transition Economies. <https://Ssrn.Com/Abstract=258935> (E. T. :10.05.2023)
- TÜİK (2019) Tarımsal Üretim Verileri. <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2019-30685> (E. T. :10.05.2023)
- Uzundumlu, A. S. (2012). Tarım sektörünün ülke ekonomisindeki yeri ve önemi, *Alnteri*, 22(B), 34-44, ISSN:1307-3311
- World Bank(Dünya Bankası) (2023). World Development Indicators Database. <https://Databank.Worldbank.Org/Source/World-Development-Indicators>. (E. T. :10.11.2023)
- Yaqoob, N., Ali, S.A. and Kannaiah, D. (2022). Effects of agricultural productivity and land intensification on sustainable economic growth: A panel analysis from the economies of Bangladesh, India and Pakistan. *Environ Sci Pollut Res*, <https://doi.org/10.1007/S11356-021-18471-6>
- Zhou, Y., Li, W., Li, H., Wang, Z., Zhang, B. and Zhong, K. (2022). Impact of water and land resources on agricultural sustainable economic growth: empirical analysis with spatial spillover effects from the yellow river basin, China. *Sustainability*, 14(5), 2742. <https://doi.org/10.3390/Su14052742>
- Zivot, E. and Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

**KENTSEL MEKÂNDÂ KAMUSALLIĞI  
YENİDEN KURAN TASARIM YAKLAĞIMLARI:  
TAKTİKSEL ŞEHİRCİLİK, KENTSEL  
AKUPUNKTUR VE KENTSEL KÜRASYON**

DESIGN APPROACHES THAT RESTORE  
PUBLICITY IN URBAN SPACE: TACTICAL  
URBANISM, URBAN ACUPUNCTURE  
AND URBAN CURATION

Fatma Zeynep KIZILTAŞ, C. Sanem ERSİNE MASATLIOĞLU

49

# KENTSEL MEKÂNDAN KAMUSALLIĞI YENİDEN KURAN TASARIM YAKLAŞIMLARI: TAKTİKSEL ŞEHİRCİLİK, KENTSEL AKUPUNKTUR VE KENTSEL KÜRASYON

## DESIGN APPROACHES THAT RESTORE PUBLICITY IN URBAN SPACE: TACTICAL URBANISM, URBAN ACUPUNCTURE AND URBAN CURATION

Fatma Zeynep KIZILTAŞ<sup>1</sup>, C. Sanem ERSİNE MASATLIOĞLU<sup>2</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Kentsel Akupunktur,  
Taktiksel Şehircilik,  
Kentsel Kürasyon,  
Kentsel Mekân,  
Kamusallık.

### Keywords:

Urban Acupuncture,  
Tactical Urbanism,  
Urban Curation,  
Urban Space,  
Publicity.

<sup>1</sup> Bu çalışma, Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı yüksek lisans tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

<sup>2</sup> Arş. Gör., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, fatmazeynepkiziltas@esenyurt.edu.tr, 0000-0003-3132-8650.

<sup>3</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, semasatlioglu@gtu.edu.tr, 0000-0002-4415-797X.

Alıntılanmak için/Cite as Kızıltaş F. Z. ve Ersine Masatlioğlu C. S., (2024). Kentsel Mekânda Kamusalılığı Yeniden Kurun Tasarım Yaklaşımları: Taktiksel Şehircilik, Kentsel Akupunktur Ve Kentsel Kürasyon, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 349-372

### ÖZ

Endüstrileşme ve göçle büyüyen kentlerde yeni mimari unsurlar ortaya çıkmış; modernizmin etkisiyle 20. yüzyılın başlarında, fonksiyonellik ve minimalizm vurgulanarak planlama yaklaşımları değişmiştir. Kentin fiziksel dönüşümüyle birlikte toplumsal ve ekonomik yapısı da bireyselleşme ve özelleşme üzerinden dönüşmüştür. Günümüzde özelleşmenin, mekânı farklı kitlelerin kullanımı için bölümlenmesi ve farklı sebeplerle kentin geri kalanında göz ardı edilen, sıradanlaşan, tanımsız mekânlar oluşmakta; kapsayıcı kamusal mekânlar azalmaktadır. Son yirmi yılda mevcut planlamanın boşluklarını dolduran farklı tasarım yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Yeni yaklaşımlar sorunlu alanlarda aşağıdan yukarı, pratik ve küçük müdahalelerle insan ölçeğinde etkiler yaratmaktadır. Çalışmada bu yaklaşımların kuramsal yapıları, sistematik bir yöntemle örnekleriyle birlikte incelenmiştir. Lydon ve Garcia'nın (2015) kavramsallaştırdığı yerel farkındalık ve katılımı ortaya çıkan taktiksel şehircilik De Solà-Morales'in (1980) geliştirdiği, kente noktasal müdahalelerle yaklaşan kentsel akupunktur; çeşitli sanatçı ve ofislerin geliştirdiği, kentin ilişkisel süreçlerini ve mekân kurgularını araştıran kentsel kürasyon yaklaşımları üzerinden ilenmiştir. Tartışma bölümünde yaklaşımların birbirlerini nasıl beslediği, benzerlik ve farklılıkları irdelenmiş; sonuçta ulaşılan ilişkiler, güncel tasarım yaklaşımlarının taşıdığı bakış açılarının planlama süreçleri için denemeler ve yöntemler sunma potansiyelini göstermektedir.

### ABSTRACT

New architectural elements have emerged in cities growing with industrialization and migration; under the influence of modernism in the early 20th century, planning approaches underwent a transformation with an emphasis on functionality and minimalism. Along with the physical transformation of the city, its social and economic structure has also been transformed through individualization and privatization. Today, privatization divides the space for the use of different social groups, leading to the creation of ignored, ordinary, undefined spaces that are overlooked within the rest of the city; inclusive public spaces are decreasing. In the last two decades, various design approaches have emerged to fill the gaps in existing urban planning. New approaches create human-scale impacts in problematic areas through bottom-up, practical, and small-scale interventions. In this study, the theoretical frameworks of these approaches are systematically examined with examples. The study is based on tactical urbanism conceptualized by Lydon and Garcia (2015), which emerges through local awareness and participation; urban acupuncture developed by De Solà-Morales (1980), which approaches the city through punctual interventions; and urban curation approaches developed by various artists and offices which explore the relational processes and spatial constructions of the city. In the discussion section, the interrelations between the approaches, their similarities and differences have been examined; the relationships identified demonstrate the potential of contemporary design approaches to offer experiments and methods for planning processes, reflecting the perspectives they embody.

## GİRİŞ

Kentler tarih boyunca kültürel, endüstriyel ve teknolojik devrimlerle ve değişen yaşam biçimleriyle birlikte dönüşen oluşumlardır. Gerçekleşen dönüşümün kentsel mekân üzerindeki fiziksel ve sosyal boyutlarını etkileyen parametreler; üretim, sanayi ve hizmet bölgelerinin değişmesi, hızlı nüfus artışıyla ortaya çıkan konut ihtiyacı, taşıt ulaşımının yarattığı yoğunluk ve baskı, küresel ekonomi ve neoliberal tüketim kurguları gibi gerçekliklerdir. Oluşan karmaşık ve çok boyutlu ilişkiler ağında, insanların ve kentteki yapıların yaşayış biçimlerine sahne olan kentsel mekânın kamusal nitelikleri ve mekânsal kalitesi çoğu zaman arka planda kalmakta ve gittikçe zayıflamaktadır. Kentsel mekânlarda gerçekleşen dönüşümlerin gitgide tüketim kurguları etkisi altında olması, özel ve yarı-özel kullanımlı mekânların yanı sıra kamusal kullanımların bulunduğu mekânları da farklılaştırmaktadır. Kontrol ve güvenlik mekanizmalarının arttığı, belirlenmiş eylem kurgularının işlediği, rastlantısallığın nadir görüldüğü bu mekânlar kentin kendiliğinden gelişen kamusal dokusunun içinde sınırlanmış kent parçaları haline gelmektedir. Literatürde tartışılabilen kentin bölümlenmesi durumu, özelleşme ve bireyselleşmenin etkisiyle artarken, konut üzerinde etrafı çevrili siteler, rezidanslar şeklinde; kamusal mekân üzerinde alışveriş merkezleri, duvarlarla ayrılan güvenli rekreasyon alanları şeklinde gözlemlenmektedir. Bu şekilde dönüşen ‘bölümlenmiş kent’ sürekli denetlenen, kontrol altında üretilen pratiklerin hâkim olduğu, belli kullanıcı grupları için kullanımın teşvik edildiği, özelleştirilmiş kamusal alanlar içermektedir (Stavrides, 2021, s. 32). Yeni tip kamusal alanlar olarak nitelendirilen bu alanlarda sağlanan kurgunun hitap ettiği kitleler, güvenlik, tüketim çeşitliliği, lüks ve bakımlı fiziksel çevre gibi sebeplerle bu alanları tercih etmektedirler (Gökgür, 2017, s. 59). Ancak tam anlamıyla erişim sağlayamayanlar için kapsayıcı kamusal mekân ihtiyacı devam etmektedir. Özelleşen alanlarda daha çok kaynak harcanması sonucunda, yeni tip kamusal mekânların dışında kalan açık kentsel mekânlar genellikle tanımsız, bakımsız ve sahipsiz alanlara dönüşmektedir. Kentsel alanda tırmanan bir tür ‘feodalleşmenin’ ortaya çıkması çöküntü alanlarının ve sosyal çatışmaların varlığını beraberinde getirmektedir

(Gökgür, 2017, s. 66). Tüm bu gerçekliklerin yanında kentsel mekânların âtillaşmasının sebepleri bir yandan plansız ve hızlı büyüme ile tasarlanamayan boşluklar ve ikinci plana atılan alanların oluşması, bir yandan da üst yönetim kararlarıyla yapılan kentsel tasarım çalışmalarında gündelik yaşam ve insan ölçeğine gerekli özenin gösterilmemesidir.

İnsan ölçeğine duyarlı uygulamaların ön plana alınması gerekliliği kent yaşamını oluşturan eylemlerin bu ölçekte ortaya çıkması ve görünür olmasıdır. Kentsel mekânda gerçekleştirilen eylemler insanların bireysel varoluşlarının yanında kentin yaşamsal akışını oluşturmaktadır. Jane Jacobs (1961), William H. Whyte (1980) ve Jan Gehl (1971) gibi etkili isimlerin çalışmalarında da kentte insan ölçeği ve kentin yaya etkinliğine yansımaları önemli bir noktadır (Yassin, 2019). Jacobs’ın mahalle ve sokak düzeni üzerinden modernist planlama eleştirisi, mekân kalitesini kentin fiziksel yapısı yanında insan ilişkilerindeki toplumsal rolü üzerinden de tartışmaktadır. Jacobs aynı zamanda canlı bir kentsel mekânın; çeşitliliğe, yoğunluğa, kullanım sıklığı ve insan etkileşimine bağlı olduğunu ifade etmektedir (Jacobs, 1961). Bu konudaki farklı çalışmalar, mahalle ve sokak ölçeğinde başarılı bir kentsel doku için canlılık, geçirgenlik, kullanım çeşitliliği, erişilebilirlik gibi ilkelere odaklanmaktadır (Firidin Özgür, 2022). Öyleyse kentsel mekânların yaşanabilirliği için insanların etkin kullanımlarla çeşitli eylemlerde bulunabilmeleri ve o mekânda iyi vakit geçirebilmeleri önemlidir. Gehl’in (2020) çok yönlü kent yaşamında zorunluluk derecesine göre yaptığı üç etkinlik türü sınıflamasında zorunlu etkinlikler bir şekilde gerçekleşirken, tercihe bağlı ve sosyal etkinliklerin gerçekleşmesi kent mekânının kalitesine bağlıdır. Bunun için mekânın fiziksel yeterliliği, algısal kalitesi, sosyal ortama katkısı, aidiyeti desteklemesi gibi birçok niteliği taşıması gerekmektedir. Eylemlerin fiziksel ve psikolojik koşullarının sağlanarak gerçekleştirilebilmesi, yaşamın akışı için olmazsa olmazdır. Tüm bu nitelikler, insan ölçeğine duyarlı müdahalelerin yapılmasıyla elde edilebilir. “Nitelik için mücadele küçük ölçekte verilir” (Gehl, 2020, s. 118).

Çalışma kapsamında kentsel mekânın kamusalının ve mekânsal niteliklerinin zayıflama durumu kentsel tasarım yaklaşımlarının mekânı insan ölçeğinde dönüştürme gücü

üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmanın yöntemi, önceki araştırmalarda ele alınan kentsel mekânın kamusalının nasıl iyileştirilebileceğine dair fikirlere ulaşmak amacıyla 21. yüzyıl aşağıdan yukarı kentsel tasarım yaklaşımları ve bu yaklaşımların uygulama örnekleri üzerinden sistematik bir inceleme yapmaktır. Yeni yaklaşımların temel ortak noktası aşağıdan yukarı gelişerek yaşama ve insana duyarlı çözümler üretmeleridir. Bu inceleme için belirlenen üç yaklaşım kentsel akupunktur, taktiksel şehircilik ve kentsel kürasyondur. Üç yaklaşımın diğerlerinden farklı olarak belirli tasarım yöntemleri ve ilkelerine sahip olmaları ile, daha somut ve etkili uygulama örneklerine sahip olmaları seçilme sebepleri olarak görülmüştür. Sistematik inceleme literatür taramasıyla birlikte, tasarım yaklaşımlarının ölçeği, ortaya çıkma ve yapma biçimi, aktör ve paydaşları gibi konu başlıkları üzerinden irdelenmesiyle gerçekleştirilmektedir. Literatürde kentsel mekânın tanımsızlaşması problemi, konuyla ilgili araştırmacı ve tasarımcıların düşünceleri üzerinden ele alınıp yeni yaklaşımlara dair literatür bilgisi verildikten sonra, her yaklaşımdan iki örnek uygulama ile insan ölçeği ve kamusal kullanım açısından yorumlanmaktadır. Örnek uygulamaların nitelikleri belli başlıklarla tablo şeklinde özetlenerek yaklaşımlara dair çıkarımlar yapılmaktadır. Çalışma, 21. yüzyıl aşağıdan yukarı kentsel tasarım yaklaşımlarının gelişimi ile niteliklerinin özet bir tablo

halinde açıklanarak kentsel mekânın gelişimine etkilerinin tartışılmasıyla sonlanmaktadır.

## KENTSEL TANIMSIZ MEKÂNLAR

Kentsel mekânda tanımsız ve âtil mekânların ortaya çıkmasının planlama sorunlarından temellenen sebepleri, ölçek, büyüklük, işlev, sosyallik, tarihi değer özellikleri bakımından ortaya çıkmaktadır. Literatürde tanımlar ve açıklamaların bu özelliklere göre farklılaştığı, bununla birlikte benzerliklere sahip oldukları ve bazı noktalarda kesiştikleri de görülmektedir. Kullanılmayan veya potansiyelini ortaya çıkaracak şekilde değerlendirilmeyen kentsel mekânlar literatürde boş, kayıp, artık, artakalan, ölü gibi benzer anlamları çağrıştıran ancak farklı yorumlanan kavramlarla yer almaktadır (Tablo 1). 1950'lerden 1990'lara kadar yapılan çalışmalarda kentin gelişim niteliklerine bağlı olarak ortaya atılan kavramlar ve incelenen alanlar daha boş, kullanılmayan, anlamsız, işlev tanımlı olmayan, günlük yaşamdan kopuk, geniş alanların olumsuzluğuna odaklanmıştır. Günümüze doğru gelişen kuramsal yaklaşımlar ve yorumlar ise tanımsız alanları, kamusal mekânların görünmeye başladığı ve tartışılabilirliği bir zeminde ele alarak kent yaşamına sunduğu olasılıklar üzerinden tartışmaya açmaktadır (Hızlı Erkiliç ve Ciravoğlu, 2019).

**Tablo 1. Tanımsız mekânların literatürdeki farklı kavramsallaştırmaları**

| YIL  | KAVRAM                   |                             | ARAŞTIRMACI          |
|------|--------------------------|-----------------------------|----------------------|
| 1946 | Derelict land            | Metruk arazi                | UK NLU D             |
| 1961 | Border vacuums           | Sınır boşlukları            | Jane Jacobs          |
| 1964 | Vacant land              | Boş arazi                   | Niedercorn ve Hearle |
| 1969 | Derelict land            | Metruk arazi                | Oxxenham             |
| 1969 | Derelict land            | Metruk arazi                | Barr                 |
| 1967 | Zero panorama            | Boş panorama                | Smithson             |
| 1971 | Vacant urban land        | Boş kentsel arazi           | Northam              |
| 1973 | Space left over planning | Planlamadan artakalan mekân | Ginsburg             |
| 1974 | Tight space, Hard space  | Dar ve zor mekân            | Sommer               |
| 1977 | Waste land               | Atık arazi                  | Gemmell              |
| 1978 | Urban desert             | Kentsel çöl                 | Guttenberg           |
| 1978 | Vacant urban land        | Boş kentsel arazi           | John Burrow          |
| 1980 | Urban sinks              | Kentsel bataklıkları        | Clay                 |

|      |                                 |                              |                                |
|------|---------------------------------|------------------------------|--------------------------------|
| 1982 | Dead spaces                     | Ölü mekânlar                 | Coleman                        |
| 1982 | Modern wastelands               | Modern atık araziler         | Marshal Berman                 |
| 1984 | Il vuoto - the void             | Boşluk                       | Bernardo Secchi                |
| 1986 | Lost space                      | Kayıp mekân                  | Roger Trancik                  |
| 1986 | Found space                     | Bulunan mekân                | Rivlin ve Winsor               |
| 1988 | Empty space                     | Boş mekân                    | William Whyte                  |
| 1989 | Dead zone                       | Ölü bölge                    | Dane Lanken                    |
| 1990 | Waste space                     | Atık arazi                   | Kevin Lynch                    |
| 1990 | Urban wild, Urban sinks         | Kentsel bataklıkları         | Kevin Lynch                    |
| 1992 | Derelict landscapes             | Metruk araziler              | Jakle ve Wilson                |
| 1993 | New, nameless places            | Yeni, isimsiz yerler         | Boeri, Lanzani ve Marini       |
| 1995 | Awkard space                    | Garip mekân                  | David Sucher                   |
| 1995 | Terrain vague                   | Muğlak arazi                 | Sola Morales                   |
| 1996 | Disurbanism                     | Şehircilikdışı               | Bill Hillier                   |
| 1996 | Cracks in the city              | Şehirdeki çatlaklar          | Loukaitou-Sideris              |
| 1996 | Parafunctional space            | Fonksiyonel olmayan          | Papastergiadis ve Rogers       |
| 1996 | Blight                          | Kurak, kuru                  | Greenberg ve Schneider         |
| 1997 | Blank space                     | Boş mekân                    | Jackson                        |
| 2000 | Dead space                      | Ölü mekân                    | Annick Germain ve Damaris Rose |
| 2000 | Void                            | Boşluk                       | Cheung Urban                   |
| 2000 | Anonymous space                 | Anonim mekân                 | Larry Ford                     |
| 2000 | Dead zones, Transgressive zones | Ölü, sınırları aşan bölgeler | Gill Doron                     |
| 2000 | Brown fields                    | Kahverengi alanlar           | Bowman and Pagano              |
| 2000 | Residual space                  | Artık mekân                  | Winterbottom                   |
| 2001 | In between space                | Arada mekân                  | Hajer ve Reijndorp             |
| 2001 | Urban deserts                   | Kentsel çöl                  | Mike Davis                     |
| 2001 | Free Space                      | Boş mekân                    | Boffet ve Rocca Serra          |
| 2002 | Superflous Landscape            | Gereksiz peyzaj              | Nielsen                        |
| 2002 | Spaces of uncertainty           | Kesin olmayan mekân          | Cupers ve Miessen              |
| 2003 | Les délaissés                   | Bakımsız mekân               | Clement                        |
| 2003 | Urban interstices               | Kentsel kesişimler           | Tonnelat                       |
| 2004 | Gapscape                        | Boş arazi                    | Hormigo and Morita             |
| 2004 | Vacant land                     | Boş arazi                    | Pagano ve Bowman               |
| 2005 | Indeterminate space             | Belirsiz mekân               | Groth ve Corjin                |
| 2005 | Landscapes of contempt          | Hor görülen peyzajlar        | Giot                           |
| 2006 | Drosscape                       | Artık arazi                  | Berger                         |
| 2007 | Slack space                     | Gevşek mekân                 | Worpole ve Knox                |
| 2007 | Loose space                     | Gevşek mekân                 | Franck ve Stevens              |



|      |                          |                             |                       |
|------|--------------------------|-----------------------------|-----------------------|
| 2007 | Ambivalent landscapes    | Kararsız peyzajlar          | Jorgensen ve Tylecote |
| 2007 | Space left over planning | Planlamadan artakalan mekân | Doron                 |
| 2007 | Porous space             | Gözenekli mekân             | Stavrides             |
| 2007 | Open-ended space         | Açık uçlu arazi             | Fernando              |
| 2008 | Actual territories       | Edimsel bölgeler            | Lang                  |
| 2010 | Residual space           | Artık mekân                 | Villagomez            |

(Kaynak: Field, 2005; Doron, 2007; Barron, 2014; Shaw ve Hudson, 2009; Giralamo, 2012; Hall, 2013, Hızlı Erkiç ve Ciravoğlu, 2019)

Modernizm sonrası, hızlı kentleşmenin ürettiği yapı dokusunda boş kalan büyük alanların ortaya çıkması dönemin planlama yaklaşımının getirdiği bir sorun olarak yorumlanmıştır (Şekil 1). Bu alanlar üzerinden ilk kez kavramsal olarak ortaya atılan “artakalan mekân” kavramı “nadiren geleneksel sokak veya kent modellerini takip eden katı, doğrusal modernist binalar ile sokaklar arasında kalan işe yaramaz zemin parçaları” şeklinde tanımlanmaktadır (Curl ve Wilson, 2015). Trancik’in 1986’da ortaya attığı ve “çevreye veya kullanıcılara hiçbir olumlu katkı sağlamayan, yeniden tasarlanması gereken anti mekânlar” şeklinde ifade ettiği “kayıp mekân” kavramı da sonraki çalışmalar için önemli bir bakış açısı oluşturmaktadır. Trancik, kayıp mekânları beş kategoride açıklayarak oluşma sebeplerine referans vermektedir. Ona göre kentlerin otomobile bağımlı şekilde tasarlanması, otoyolların hava kirliliği ve gürültüye neden olarak çevredeki kullanımı olumsuz etkilemesi, kenti bölen doğrultularda yapılan yolların hareket ve kullanım akışını kesintiye uğratması, kentlerin sanayisizleşmesi

sonrasında artakalan geniş bölgelerin oluşması, modern kent planlaması anlayışının kenti bölgelemesi ve açık alanların ölçeksizleşmesi sonucu ortaya çıkan durum kentte ihmal edilen ve atılma alanlar ortaya çıkarmıştır (Trancik, 1986). Loukatiou ve Sideris’in “çöp ve insan atıklarıyla doldurulan boş alanlar; artık, yeterince kullanılmayan ve genellikle bozulmaya yüz tutmuş yerler” şeklinde açıkladıkları “şehirdeki çatlaklar” kavramı da bahsedilen tanımsız mekânlar için yapılan bir başka yorumdur (Loukatiou ve Sideris, 1996). Northam (1971) tarafından inşa edilebilirlik, inşa edilebilirliğin maddi değeri ve mülkiyet üzerinden yorumlanarak açıklanan “boş arazi” kavramı, Pagano ve Bowman (2000) tarafından terk edilmiş yapıların bulunduğu veya terk edilmiş araziler, kullanılmayan veya az kullanılan parseller, çevresel tarım arazileri gibi ifadelerle tanımlanırken kavramın çağrıştırdığı olumsuz anlamın yanında yerelliği maksimize etme potansiyeli ve fırsatları sembolize ettiğine dikkat çekilmektedir (Pagano ve Bowman, 2000).



**Şekil 1.** Pruitt-Igoe Konutlarının Çevresiyle ve Kullanılmayan Alanlarla Kurduğu İlişki (Kaynak: Fiederer, 2017)

Tanımsız mekânların potansiyelini açığa çıkaran bir yorum olarak Franck ve Stevens'in (2006) "gevşek mekân" kavramına da değinilebilir. "Spontane eylemlere izin veren, estetik ve davranışsal olarak kontrol edilemeyen, homojen eğlence pratiklerinden uzak mekânlar" olarak ifade ettikleri gevşek mekânlar, kente yaşam ve canlılık veren olasılıklar taşımaktadırlar (Franck ve Stevens, 2006). Hajer ve Reijndorp (2001) tarafından geçiş ve pasajların taşıdığı eşik karakteri üzerinden giriş-çıkış mekânları, sınırlar olarak ifade edilen "arada mekân" ile Tonnelat (2003) tarafından "metropolitan alanlar boyunca az ya da uzun süreler boyunca terk edilmiş gibi görünen, kentsel gelişim artıklarının bulunduğu arazi parçaları" şeklinde ifade edilen "kentsel kesişim" kavramları bahsedilen mekânların arada olma ve kesişim özelliklerine dikkat çekmektedir (Tonnelat, 2003, s.13). Sözü edilen mekânların sahip olduğu aradalık ve kesişimlerle ilişki kurma nitelikleri, tanımsızlıklarının taşıdığı olumsuz durumun önüne geçen mekân kurucu potansiyeller taşımaktadır.

Kentsel mekânı yaşamsal ilişkilerin en görünür olduğu ve okunabildiği insan ölçeğinde ele almak tanımsız mekânların dönüşümüne ve tasarımına dair gerçekçi ve yere duyarlı olasılıkları beraberinde getirmektedir. İnsan odaklı kentler yaratmaya dair öncü ve etkili çalışmalarıyla tanınan mimar ve kent tasarımcısı Jan Gehl (2020), geleneksel ve ana akım planlama yaklaşımlarındaki üç aşamadan bahsetmektedir. Bunlar; kenti bölgeler üzerinden bütünlükle ele alan 'üst ölçek', yapılar ve kent mekânının semtler üzerindeki ilişkilerini kuran 'kentsel gelişim ölçeği' ve "insan peyzajı" şeklinde adlandırdığı insan boyutu ve algısının önemli olduğu 'küçük' ölçektir. Böyle bir hiyerarşide mevcut kaynak ve önem sırasında insan ölçeği en sona kalmakta ve basmakalıp kararlara indirgenmektedir. Oysa kentsel mekân kalitesinin artması için "Planlamanın yaygın bir şekilde yukarıdan ve dışarıdan yapılmasının yerini 'önce yaşam, sonra mekân, sonra yapılar' ilkesini takip eden yeni, aşağıdan ve içeriden planlama usulleri almalıdır" (Gehl, 2020, s.198). Gehl ve ekibi, daha yaşanabilir ve davetkar kamusal mekânlar için insan ölçeğinde kullanım çeşitliliği yaratan mekânsal kurgularla birçok uygulama gerçekleştirmiştir. Londra, New York, Sidney, Perth, Adelaide, Melbourne, Wellington, Rotterdam, Dublin, Riga, Stockholm, Oslo

ve Kopenhag gibi şehirlerde araştırmacılarla birlikte çeşitli yöntemler aracılığıyla yaya hareketlerini, sayı ve çeşitliliğini analiz etmiş; kamusal mekânın kullanımına yönelik sorunları tespit ederek çözüm stratejileri kurgulamıştır (Gehl Architects & NYC DOT, 2013). Bu uygulamalar kentsel mekânı ele geçiren araç trafiğinin yerini yayaların aldığı zamanlarda kentsel yaşamın nasıl dönüştüğünü ve zenginleştiğini görünür kılarak kentin nasıl daha iyi işleyebileceğine dair yeni tasarım kurgularına ilham vermektedir. Bu bağlamda odağına küçük ölçekli müdahaleleri alan, insan ölçeğinde etkili değişimler yaratan 21. yüzyıl kentsel tasarım yaklaşımlarının gelişimini ve ilkelerini incelemek yeni planlama yaklaşımları için potansiyel çıkış noktaları olarak görülmektedir. Çalışma kapsamında tüm bu referanslar üzerinden, kentsel mekânın kamusal kullanımının iyileştirilmesi ve tanımsız mekânlarının hayata kazandırılması için insan ölçeğinde işleyen mekânsal pratikler üretilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hangi mekânsal pratiklerin potansiyel taşıdığına güncel durum üzerinden araştırılması gerektiği düşüncesiyle yola çıkılarak kentsel mekânda değişimler yaratan yeni yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar teorik yapıları ve niteliklerinin literatür üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmesi, örneklendirilerek açıklama yöntemleriyle araştırılmaktadır.

## 21. YÜZYIL AŞAĞIDAN YUKARI KENTSEL TASARIM YAKLAŞIMLARI

Tarih boyunca mevcut şartlarda gelişen kentlerin tasarım ve planlanmasına dair disiplinler ve kuramsal oluşumlar, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Modernizm'in kente dair gelenekselden farklılaşan bütünsel tasarım yaklaşımı, 1960'larda gelişen insan-kent ilişkisi sorgulamasıyla kentsel tasarımın işlevsel, psikolojik, bilişsel, estetik ve morfolojik açılardan normatif yaklaşımlarla ele alınması, deneyim kavramının önem kazanmasıyla toplumsal, politik ve ekonomik ağların etkisinin dikkate alınması gibi süreçler farklı dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Oluşan yeni bilgi alanları 1990'larda sanayi-hizmet sektörünün kentteki yer değişimiyle mekânsal kalite, kamusal mekân, kentsel dönüşüm gibi kavramların ön plana çıkmasıyla gelişerek günümüze ulaşmıştır (Firidin Özgür, 2022). Değişen toplumsal, kültürel, ekonomik, politik ve teknolojik boyutlarıyla kentin tasarımında 21.

yüzyılda ölçek, kapsam, aktörler ve sürecin tartışıldığı farklı yaklaşımlar türemektedir. Aşağıdan yukarı başlayan, sorunlu alanlara pratik ve küçük müdahalelerle yaklaşan, geçici-kalıcı ve dinamik oluşumlar üreten, mevcut çevrenin bakım ve onarım odaklı sürdürülebilir dönüşümüyle ilgilenen bazı yaklaşımlar bu yönleriyle yenilikçi bakış açıları üretmektedirler. Uluslararası alanda ortaya çıkan yaklaşımlardan bazıları “kentsel akupunktur” (*urban acupuncture*) (De Sola-Morales, 1980; Lerner, 2003; Casagrande, 2014), “kendiliğinden şehir” (*spontaneous city*) (Urhahn, 2011), “kendin yap şehircilik” (*do-it-yourself-DIY*) (Iveson, 2013; Benner, 2013; Douglas, 2014; Finn, 2014; Enigbokan, 2015), “gerilla şehirciliği” (*guerilla urbanism*) (Hou, 2010), “geçici şehircilik” (*temporary urbanism*) (Bishop ve Williams, 2012), “taktiksel şehircilik” (*tactical urbanism*) (Lydon & Garcia, 2015), “kentsel kürasyon” (*urban curation*) (Van Heeswijk ve Bunschoten, 1999; Krasny, 2014) şeklindedir. Yaklaşımlara dair farklı yorum ve isimlendirmeler olmakla birlikte aşağıdan yukarı başlayan müdahalelerin ortaya çıkışı 1950’lerde örnekleri görülen ‘kendin yap’ hareketine dayanmaktadır. Kendin yap hareketi, insanların kendi evlerinde küçük ölçekli dekoratif objeler üretmeleri, mobilyaları yeniden düzenlemeleri veya ufak tamiratlar yapmaları gibi pratik ve ekonomik faaliyetleri kapsayan yaratıcı bir üretim pratiği olarak ev içi rutinlerden kentsel eylemlere doğru gelişmiştir (Oram, 2004). Bireylerin veya toplulukların, geleneksel planlama uygulamalarının dışında, kendi yaşam alanlarını şekillendirmek ve

iyileştirmek için yaratıcı ve alternatif yöntemler kullanması şeklinde ortaya çıkan bu pratik kapı önüne bir oturma donatısı koymak, gerilla bahçecilik, sokak işaretleri ve tabelaları üretmek, el üretimleriyle çevresel düzenlemeler yaparak bir mekânı kişiselleştirmek gibi örneklerle görünür olmaktadır (Şekil 2).

Kendin yap hareketi üzerine yapılan araştırmalar konuya farklı açılardan yaklaşmaktadır. Literatürdeki çalışmalarda kendin yap şehirciliğin profesyonel olmayan kent kullanıcılarının işlevsiz mekânları canlandırma eylemi olmasına (Deslandes, 2013; Scaff, 2016); aktivist yönüne (Shepard, 2014; Spataro, 2015; Sawhney v.d., 2015); esnek, hızlı ve kısıtlı kaynaklarla çözüm üreten yapısına (Strzelecka v.d., 2010; Campo, 2014; Nemeth, 2014); katılımcı süreçler üretme yönüne (Iveson, 2013; Fabian & Samson, 2015) ve ihtiyaca yönelik yönetim birimlerine ulaşan mesajlar üretme gücüne (Finn, 2014; Spataro, 2015) dikkat çekilmektedir. Kendin yap şehirciliğine dair örneklerin çoğunluğunun ABD başta olmak üzere yurt dışında görülmesiyle birlikte son yıllarda Türkiye’de de örneklerine rastlanmaktadır. Dünyadaki örneklerde aktör olarak gönüllü ve aktivist kuruluşlar aktifken Türkiye’deki mahallelilerin kendi çabalarıyla daha aktif oldukları; müdahaleler yurtdışında yerel sembollerin korunması, olası anlaşmazlıkların önlenmesi, kamusal mekânın canlandırılması gibi çevresel ilişkileri çözümleme amacı taşıırken Türkiye’de en çok ihtiyaca yönelik amaçlarla oluşan uygulamalar görülmektedir (Kaya & Görgün, 2017).



**Şekil 2.** Oturma Mekânı Oluşturma, Asfalt Boyama Gibi Kendin Yap Şehircilik Örnekleri (Kaynak: Kitsinger, 2014)

Kendin yap hareketi, sonrasında gelişen birçok yaklaşıma temel olmakla birlikte illegal olma, tekil kalıp yayılamama veya fark edilememe gibi zayıf yönler de sahiptir.

Tüm bu referanslar üzerinden çalışmanın bir sonraki bölümünde yukarıda sözü edilen yaklaşımlardan yalnızca bir hareket olarak kalmayıp kentsel bir tasarım pratiğine dönüşen, tasarlama biçimleri ve uygulama yöntemleri geliştirerek bunları belli bir kurgu üzerinde gerçekleştiren taktiksel şehircilik, kentsel akupunktur ve kentsel kürasyon üzerinden ilerlenmiştir.

### **YÖNTEM BİLİMİ: ÜÇ TASARIM YAKLAŞIMININ İNCELENMESİ**

Belirlenen üç yaklaşım -kentsel akupunktur, taktiksel şehircilik, kentsel kürasyon- diğer güncel yaklaşımlardan farklı olarak bir tasarım yaklaşımı niteliği taşımaktadırlar. Bu sebeple seçilen yaklaşımların ortaya çıkışı, nitelikleri, etki kapasiteleri, ilkeleri, ortaklık ve farkları irdelenerek kentin tanımsız mekânlarını dönüştürme gücü kamusalılığı ve etkileşimi yeniden üretme güçleri sorgulanmaktadır. Yaklaşımların daha önceki çalışmalarda tek başlarına farklı konularda ele alındıkları görüldüğünden üçünün birlikte ele alınarak tartışılması çalışmanın literatüre özgün bakış açısını oluşturmaktadır. Ayrıca literatürdeki teorik yapının karşılaştırılarak örneklenmesi, yaklaşımların çakıştırıldığı nitel bir analiz sunmaktadır. Bu bağlamda öncelikle yöntem olarak tanımlayıcı bir yaklaşımla (*descriptive analysis*) irdeleme, örnekler üzerinden açıklama ve tartışma sonucunda üç tasarım yaklaşımının birbirleriyle ilişkileri ve taşıdıkları yeni bakış açıları açıklanmıştır. Sonrasında yorumlayıcı bir yaklaşımla (*interpretative analysis*) her tasarım yaklaşımı için iki örnek incelenerek ölçek, ana aktör, paydaşlar, kullanıcının katılım biçimi, mekândaki fiziksel ve sosyal etkiler gibi başlıklarla yorumlanmıştır. Yaklaşımları açıklayan örnekler 2000 yılı sonrasında gerçekleştirilen, tanımsız mekân niteliği taşıyan, insan ölçeğine hitap eden müdahalelerden oluşan, proje aktörleri tarafından belirlenen üç tasarım yaklaşımından biriyle gerçekleştirildiği belirtilen uygulamalar arasından seçilmiştir. Seçilen uygulamalar (1) taktiksel şehircilik; MDT Quick Build Program- Plaza 98 (ABD, 2017), Zümrütevler Meydanı Ara Uygulama Projesi (Türkiye, 2021), (2) kentsel akupunktur; Jinjiang Bölgesi Yucheng Caddesi Renovasyonu (Çin, 2021), Estonesunsolar

Müdahaleleri (İspanya, 2010), (3) kentsel kürasyon; Shajing Antik Fuarının Yenilenmesi (Çin, 2020), Nantou Antik Kentinin Yenilenmesi (Çin, 2018) şeklindedir. Farklı coğrafyalarda çeşitlenen örnekler üretim öncesi ve sonrası fotoğraf ve videolar, uygulamaya dair haberler ve makaleler üzerinden incelenmiştir. Analiz sonrasında elde edilen ilişkiler üzerinden kentin kamusallığını yeniden inşa edecek kurgular üretilebileceği düşünülmekte ve bu konuda öneriler sunulmaktadır. 21. yüzyılda kentlerin ve yaşam gereksinimlerinin büyük bir hızla geliştiği düşünüldüğünde, çalışmadaki örnek analizi ve elde edilen bulgular geleneksel planlama yaklaşımlarının eksik kaldığı noktaların belirlenmesi anlamında farklı pencereler aralamaktadır. Yeni yaklaşımların karşılaştırmalı olarak incelenmesi yeni potansiyellerin fark edilmesini sağlamak açısından özgün ve önemli görülmektedir.

### **Taktiksel Şehircilik**

Taktiksel şehircilik yaklaşımı anlamını temelde, kısa vadeli bir hedefe ulaşmak için kullanılan yöntemleri ifade eden ‘taktik’ kelimesinden almaktadır. De Certau’nun, Gündelik Hayatın Keşfi eserinde bahsettiği taktik ve strateji ilişkisi de bu kavramı besleyen bir kaynaktır. Zaman ve mekânla kurduğu ilişki üzerinden ele alındığında strateji erk özneleri tarafından mülkiyet niteliği olan mekânlar üzerinde gerçekleştirilen kararlar ve eylemler olarak ortaya çıkarken, taktik “bir mülkiyetin var olmamasıyla nitelenen hesaplı eylem” dir (De Certau, 2008, s. 113). Günlük akıştaki fırsatları değerlendirerek beklenmedik anda ortaya çıkan taktikler mekândaki yaratıcı olasılıkları görünür kılmaktadırlar. 2001-2003 yılları arasında on bir uluslararası ortakla birlikte Philipp Oswalt and Klaus Overmeyer tarafından beş Avrupa metropolünde endüstri sonrası kentlerde kullanılmayan bazı alanlar üzerinde geçici kullanım potansiyellerini araştıran bir proje yürütülmüştür. Avrupa Birliği destekli ‘Urban Catalyst’ araştırma projesinde değinilen taktiksel şehir planlaması yaklaşımı geçici kullanıcıların davranışlarıyla ilişkilendirilmiştir. Proje kapsamında yapılan etkinlik, çalıştay ve araştırmalar sonucunda hedefi ve yöntemi net, sınırları belli ve kontrolcü olan stratejik yaklaşımlara karşın kentin değişken ve öngörülemez yapısını dikkate alan hatta bu çeşitlilikten beslenen taktiksel davranışlardan yola çıkılmasının kent gerçekliğiyle daha çok örtüştüğü ifade edilmiştir (Arlt,

2013). Benzer araştırmaların ve denemelerin zamanla çoğalmasıyla gelişen taktiksel yaklaşım, yöntemsel ve araçsal tanımlama ve örneklendirmelerle birlikte, plancı ve yazar Mike Lydon ile mimar, sanatçı ve yazar Tony Garcia tarafından kavramsallaştırılmıştır. 2009 yılından beri ‘Street Plan Colloborative’ adlı kentsel planlama topluluğu olarak yaptıkları çalışmalar; uygulamaların yanında yaklaşımın ilkelerine, yapılma biçimlerine ve yararlarına dair rehberler, kitap ve yayınları da içermektedir. Taktiksel şehirciliği uzun vadeli değişimi katalize etme hedefi taşıyan, düşük maliyetli, ölçeklenebilir ve kısa vadede hızla üretilebilen, mahalle inşasına yönelik müdahaleler ve politikalar olarak tanımlamaktadırlar (Lydon & Garcia, 2015). Yaklaşım kendin-yap, pop-art, gerilla şehircilik; kentsel prototipleme veya onarım gibi çalışmalarla birlikte anılmasına karşın etki alanı ve ilkeleri farklılaşmaktadır. Lydon ve Garcia yaptıkları çalışmaların yasadışı etkinlikleri, geçici ve tekil boyama, heykel gibi sokak sanatı örneklerini içermediğini ifade ederken taktiksel şehirciliğin vatandaşlar tarafından, politikalar ve tasarımlardaki eksikliklere dikkat çekmek için; yerel yönetimler, kuruluşlar ve proje geliştiricileri tarafından katılım alanını genişletmek ve uygulamaların kolaylaştırılabilir yönlerini keşfetmek için bir araç olarak kullanabileceğini savunmaktadırlar (Lydon & Garcia, 2015).

Taktiksel şehirciliğin insanların hayatına somut ve hızlı dokunuşlarla ürettiği pratik çözümler, kendini bir kavşağın yürünebilir hale getirilmesi, bir yürüyüş rotasının bisiklet kullanımına uygun hale getirilmesi, oturma, toplanma veya bahçede tarım için kullanılacak donatılar üretilmesi gibi uygulamalarda göstermektedir (Şekil 3). Yaklaşımın en önemli noktalarından birisi de yerel halkın katılımını sağlayan kapsayıcı niteliğidir. İnsanlar sorun ve ihtiyaçları üzerine fikir üretme ve uygulama sorumluluğunu üstlenerek hem topluluk ilişkilerini hem de mekânla kurdukları aidiyeti güçlendirmektedirler. Böylelikle mekânı fiziken dönüştürmenin yanında aktif deneyim kurgusuyla zamana yayılan ve mahalle tarafından paylaşılabilen bir sosyal ortaklık üretmektedirler.

Street Plan Colloborative (SPC) farklı paydaşların ve halktan katılımcıların da içerisinde yer aldığı birçok proje gerçekleştirmektedir. Bunlardan “MDT Quick Build Program” olarak adlandırılan hızlı uygulama projesi kapsamında Miami-Dade İlçesi Ulaştırma ve Bayındırlık Bakanlığı ve Yeşil Hareketlilik Ağı ile aşamalı ve birbirleriyle ilişkili uygulamalar yapılmaktadır. İş birliği, insanların mahallelerinde katılımlı ve anlamlı iyileştirmeler yapmasını kolaylaştırmayı, proje önerileri ve fikirlerinin devlet kurumlarına ulaştırılabilmesini ve paydaşlar arasında ortaklık sağlamayı amaçlamaktadır. SPC’nin koordine ettiği



**Şekil 3.** Taktiksel Şehircilikte Yüzey, Kentsel Donatı ve Peyzaj Elemanı Uygulama Örnekleri (Kaynak: Lydon & Garcia, 2015)

marka kimliği, logo hazırlama ve pazarlama süreçlerinden sonra 2017 yılının ocak ve haziran ayları arasında her ay düzenlenen atölyelerle, pilot projeler üretmeleri için insanların hızlı-inşa sürecini öğrenmesi, katılımın teşvik edilmesi ve uygulama fikirlerinin ortaya çıkarılması desteklenmiştir (SPC, nd.). Hazırlanan 68 öneri proje arasından MDT programı paydaşları tarafından coğrafi çeşitlilik, erişilebilirlik, bütçe eşleşmesi gibi parametrelere göre ayrılmış bisiklet yolları, otobüs durağı iyileştirmeleri, yol bulma (*wayfinding*) ve trafiği düzenleme önerilerini içeren 18 proje seçilmiştir. 2017 yılı kasım ayında boş bir kaldırım alanının bir etkinlik alanına dönüşümüyle gerçekleşen “Plaza 98” projesiyle ilk uygulaması yapılan program, Miami’nin Little Havana semtinde metrobüs ve tramvay ile ilişki kuran yol bulma projeleri, 2018 yılı ekim ayında gerçekleşen “Taste of Avenue 3” cadde düzenleme ve etkinlik alanı ile devam etmiştir (SPC, nd.) (Şekil 4).



**Şekil 4.** MDT Program Logosu ve Projelerin Tanıtım Görselleri (Kaynak: SPC, nd.)

Programın ilk etabında Plaza 98 projesi kapsamında Miami Shores kasabasında bir caddeyi içeren boş alan yaya dostu olarak dönüştürülmüştür. Kasabanın ticaret odası ve şehir danışma komitesinin de içinde bulunduğu ortaklık, öneriler ve yönergeler içeren bir çevre analizi hazırladıktan sonra kasabanın tüm sakinlerinin katılımına hitap eden bir periyodik bir program oluşturmuştur. Halkın katılım çabalarını ve mimar Joe Clark tarafından tasarlanan bir asfalt resminin uygulanmasını destekleme aşamasında

aktif olan SPC, kurulum ve boyama sırasında gönüllülere rehberlik etmiştir. Uygulamanın tamamlanmasıyla alan, canlı müzik, eğlence ve çeşitli topluluk etkinlikleriyle birlikte halen aktif şekilde kullanılan, yaşayan bir sokağa dönüşmüştür (Şekil 5). Alanda yapılan uygulama, bir boyama ya da oturma elemanı koyma gibi fiziksel bir etkinin ötesine geçerek mekânın kamusal bir kullanım kazanmasını ve sosyal bir dönüşüm geçirmesini tetiklemiştir.



**Şekil 5.** Plaza 98 Uygulamasının Öncesi ve Sonrası (Kaynak: SPC, nd.2)

Türkiye’de yapılan bir projede Superpool tasarım ofisi, Maltepe, Zümrütevler Mahallesi’nde Bernard van Leer Vakfı tarafından yürütülen ve “Kenti 95 santimetreden, yani üç yaşındaki sağlıklı bir çocuğun boyundan görseydiniz, neyi değiştirirdiniz?” sorusuyla yola çıkan Urban95 programı kapsamında bir taktiksel şehircilik uygulaması gerçekleştirmiştir (Superpool, 2021). Uygulama öncesinde toplanan veriler ve yapılan analizler doğrultusunda, bölgedeki açık alan ve park eksikliği göz önüne alınarak, tanımsız bir yol ve kavşak alanını daha



Şekil 6. Zümrütevler Uygulaması Öncesi ve Sonrası (Kaynak: Dörter, 2019)

belirgin hale getiren yaya geçitleri ve dönüş sınırları planlanmıştır. Tasarım aşamasından sonra yayaların ve çocukların güvenli ve aktif şekilde kullanabileceği, oturma ve oyun elemanları içeren, renklerle belirlenmiş bir kullanım alanı uygulaması yapılmıştır (Şekil 6). Tasarımın oluşturulmasından uygulanmasına kadar olan süreçte mahalle halkı projeye her aşamada dahil edilerek katılımcı ve kapsayıcı bir süreç izlenmiştir. Deneyim ve kullanım sonrası çevreden alınan geri bildirimlerle alanda vakit geçiren kişi sayısında %72'lik bir artış ve insanların sokakta kendilerini güvende hissetme oranında artış olduğu gözlemlenmiştir (Superpool, 2021). Projenin her adımının şeffaflık ve açıklıkla paylaşılması, güncel yaklaşımların Türkiye’de yeni uygulanmaya başladığı düşünüldüğünde, yol gösterici ve diğer aktörler için farkındalık yaratıcı olması açısından değerli görülmektedir.

Mekânda yapılan küçük fiziksel değişimlerin, donatı ekleme ve alan tanımlama gibi dokunuşların ne denli genişleyen sosyal etkilere dönüşeceğini gösteren bu çalışmalar, taktiksel yaklaşımın özünü ve amacını ortaya koymaktadır. Sosyalleşme mekânı yaratmaktan işlevsel kullanım alanlarını iyileştirmeye kadar giden çeşitli amaçlarla birlikte kentsel yaşamın pratik çözümlerle geliştirilerek duyarlı stratejilere ulaşılabileceğine dair yerel yönetimler için önemli bir deney ve gözlem alanı sunmaktadır. Taktiksel uygulamalar estetik algıya, ihtiyaca ve paylaşımına hitap ederek mekânsal aidiyeti ve kamusal

yaşamı güçlendirmektedir.

### **Kentsel Akupunktur**

Kentsel akupunktur yaklaşımını 1980’lerden itibaren yaptığı kentsel tasarım çalışmalarıyla birlikte akupunktur tedavisinin mantığına referans vererek kavramsallaştıran Manuel de Solà-Morales, kentin dokusunu insan cildi gibi ele almıştır. Kentin mimari dokusuna tasarımın ham maddesi gibi davranmıştır (Yimeng, 2015, s. 10). “A Matter of Things” adlı kitabında akupunktur metaforuyla ele aldığı kenti “Kentsel cilt aynı zamanda nitel enerjiyi yönlendirir ve eğer kentsel akupunktur sıcak ve soğuk enerjiden bahsediyorsa kent dokusu da kör veya keskin, zihinsel veya duygusaldır” şeklinde ifade etmektedir (De Solà-Morales, 2008, s. 24). İğnelerin uygulanacağı, kentteki az enerjili ve sorunlu noktaları bulmak ilk ve en önemli adımdır. Sorunun niteliğine göre ekleme, çıkarma, dönüştürme gibi noktasal müdahaleler yapılırken kentin gerçekliğine yapacağı etkiyi de düşünerek aşamalı bir strateji üretilmektedir (De Solà-Morales, 2008, s. 26). Temel düşünce kentlerdeki sorunlara ve ihmal edilmiş alanlara düşük bütçe ve az kaynakla noktasal müdahalelerle yaklaşmanın değerli olduğudur. Sorunlu bir alan için büyük bütçelerle planlamalar yapılıp çoğu zaman gerçekleştirilemeyecek üst kararlarla yaklaşmaktansa noktasal müdahalelerle kentin aşamalı gelişimi sağlanabilmektedir. Bu yaklaşım pratik, tekrarlanabilir ve ekonomik çözümler üreten bir dizi stratejiyle işlediğinden kentte farklı ölçeklerde, yere özgü

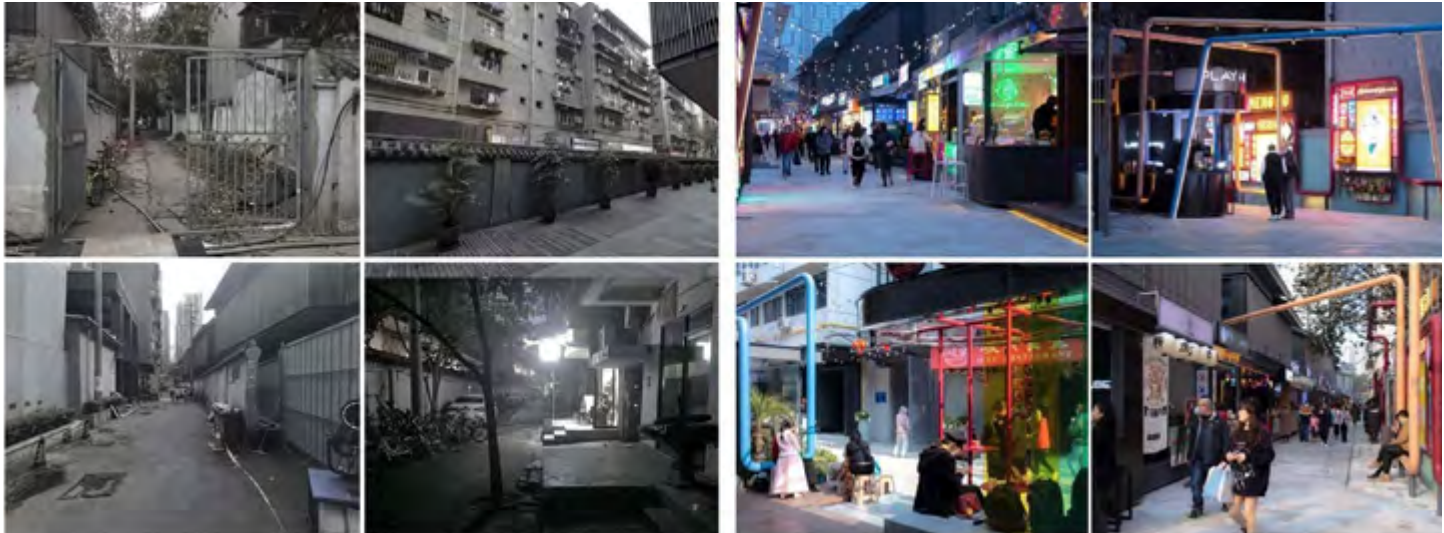
olarak yenilenip uygulanabilir niteliktedir.

Akupunktur yaklaşımını geliştiren bir diğer isim mimar ve kent plancısı Jamie Lerner, Curitiba belediye başkanlığı görevinde yaptığı kenti iyileştirme çalışmalarından da yola çıkarak yaklaşımın anlamına ve yapma biçimlerine dair anlatılarını 2003'te "Acupunctura Urbana" adlı kitabında yayınlamıştır. Morales'e benzer şekilde bölgesel enerji akışlarını iyileştirerek kentin cevap vereceği etkiler yaratmanın kenti canlandırabilecek bir yaklaşım olduğunu savunmaktadır (Lerner, 2014). Lerner ayrıca süreklilik ve sürdürülebilirliğe dikkat çekmektedir. Bir planın tek başına ani dönüşüm getirmeyeceğini ancak yayılan kıvılcıklar halinde kentsel sorunlara sebep olan süreklilik eksikliğini ve boşlukları dolduracak adımlar olacağını düşünmektedir (Lerner, 2014). Sürdürülebilirliğin ulaşım, planlama, ekonomi gibi alanlarla birlikte ele alınarak etkili kurgular üretilebilmesinde ve kentsel akupunkturun başarıya ulaşmasında, politika ve fizikselliğin birlikte ilerleyişi de önemlidir. Lerner (2014) bunun için katılım ve eğitimin önemini vurgulamakta, çocuklar için yazdığı kitaplarda akupunktur mantığını hikâyelerle anlatmaktadır. Böylelikle kentin sosyal yapısını oluşturan toplumun eğitim ve bilinç seviyesinin yükselmesiyle uygulamaların başarıya ulaşabileceğini düşünmektedir.

Kentsel akupunktur üzerine farklı bir teorik bakışla yaklaşan mimar Marco Casagrande, post endüstriyel kent için mimarının doğanın bir parçası olduğu 'üçüncü

nesil kent' kavramını üretmiştir (Jooshani & Polat, 2019). Üçüncü nesil kent teorisindeki elementlerden biri olarak akupunktur "Kent yüzeyine yapılan, kentsel kolektif bilinç ile yaşamı sağlayan doğa sistemleri arasında temas kurmayı amaçlayan dakik müdahaleler" olarak ifade etmiştir (Casagrande, 2014, s. 4). "Bir ot asfalttaki bir çatlağa kök salacak ve sonunda şehri mahvedecek. Burada çatlak akupunktur noktası ve ot iğnedir." benzetmesiyle akupunktur yaklaşımını esnek, organik, kentteki stresi ve endüstriyel gerilimi azaltan, ekolojik ve sosyal olarak hızlandırıcı müdahaleler üzerinden ele almıştır (Casagrande, 2014, s. 5).

Sürdürülebilirliğe dair farklı yönleri bir araya getiren örnek bir akupunktur projesi olan Jinjiang Bölgesi Yucheng Caddesi Renovasyonunda konut ve ticari işlevli yapılar arasında kalan 150 metre uzunluğunda âtıl bir cadde ele alınmıştır. Müdahaleler temelde caddedeki duvar etkisini kırmayı, fiziki koşulları iyileştirerek ticari ve sosyal canlılık getirmeyi ve kendi kendini sürekli yenileyen etkileşimli bir alan yaratmayı amaçlamaktadır. Alanda yenileme, düzeltme ve geçici inşa stratejileri uygulanmıştır. Yenileme aşaması yapı cephelerinin boyanması, kanopi ve boru eklenmesini; düzeltme aşaması sokak yüzeyi ve kaldırımın iyileştirilmesini, destekleyici altyapının eklenmesini; geçici inşa aşaması ise deneyim alanlarını ve ticari işlevli birimleri içermektedir (Şekil 7). Prefabrik ve değiştirilebilir birimlerle oluşturulan

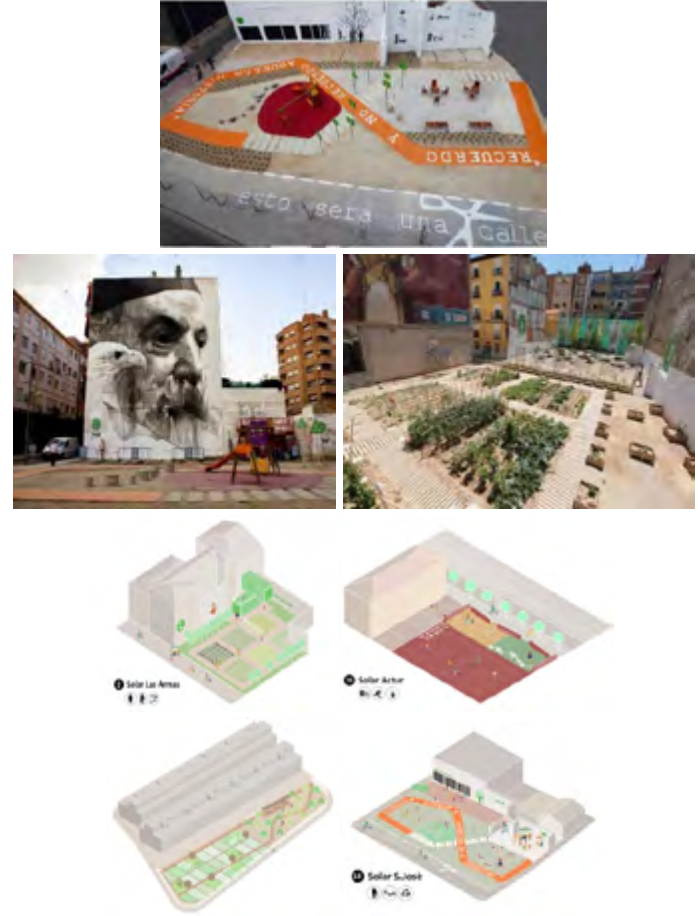


**Şekil 7.** Yucheng Caddesi Renovasyonu ve Alanın Dönüşümü, Çin, 2021, Fanzhu Tasarım (Kaynak: Archdaily, 2021)



kullanım alanlarının tabelalar, tezgahlar, oturma birimleri, kişiselleştirilebilir donatılar içermesi, eski ve yeni mağaza sahiplerinin kendi geliştirmelerine olanak veren esnek bir düzen oluşturmaktadır. Yer yer ayrılan esnek noktalarda masa, tabure gibi elemanların yer alması geçici mağaza tezgâhları, çiçekçi ve sanatçı alanı gibi kullanımları desteklemektedir. Tüm bu kurgu caddenin sürekli yenilenmesini ve canlılığın sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

Bir başka örnek uygulama İspanya'nın Zaragoza kentinde gerçekleştirilen -İspanyolca'da "burası boş bir arsa değil" anlamına gelen- "Estonoesunsolar" müdahaleleridir. Bu girişim kentin tarihi bölgelerindeki terk edilmiş arsalar odaklanan ve araştırmalar üzerinden bu alanlarda geçici müdahalelerle kalıcı olabilecek çözüm önerilerine ulaşmayı hedefleyen bir programdır [Di Monte ve Gravalos, 2013]. Girişim araştırmaları üzerinden "sağlıklı ve kente yakın bir yaşam standardına sahip olmayan yerler" olarak nitelenen tanımsız mekânlara hızlı ve geçici müdahalelerle yaklaşılacak tasarım programı, 2009 yılında Zaragoza'da bulunan eski şehirdeki 14 parselde başlayarak 2010 yılında başka 14 kentsel boş alanı geri dönüştürerek tüm kente yayılmıştır. 28 boş parsel üzerinden kente yeniden kazandırılan 42.000 metrekarelik alandaki uygulamalar büyük ve kapsamlı bir proje olmakla birlikte düşük bütçeli, hızlı ve katılımcı müdahalelerle gerçekleştirilmiştir. Estonoesunsolar, alanlar üzerinde geçici müdahaleler yapmakla birlikte bunu bir deneme olarak ele almakta ve alanın gelecekteki gelişimine katkı sağlayacak verilere ulaşmayı hedeflemektedir. Geliştirilen projelerin tasarım ve uygulama aşamaları yerel halkı ve vatandaşları da dahil etmekte; böylelikle ihtiyaçlar kolaylıkla belirlenip yere duyarlı çözümler üretilmesi sağlanmaktadır. Her parsel bu anlamda farklı kurgu ve temalarla tasarlanmakla birlikte ana strateji benzerdir, süreç benzer şekilde ilerlemektedir. Bazı örneklerde kent bahçeciliği, bazılarında oyun ve saha alanları, bazılarında resimli yüzeylerle ilişkilenen eğlenme alanları yer almaktadır (Şekil 8).



Şekil 8. Estonoesunsolar Müdahalelerinden Örnekler ve Mekân Kullanım Çeşitliliği (Kaynak: Di Monte ve Gravalos, 2013.)

Müdahalelerin hepsinde çeşitli kültürel etkinlikler, toplanma ve paylaşım senaryoları gerçekleştirilmektedir. Günün sonunda her müdahalenin ayrı gibi görünse de küçük eylemlerin birliktelikleriyle daha geniş etki yaratan bir ağ oluşturduğu görülmektedir. Çeşitli referanslarla incelenen kentsel akupunkturun, mekâna yalın ve noktasal müdahalelerle yaklaşmasıyla küçük ölçekte fiziksel değişimler yaratmasına karşın kentte geniş alanlara yayılan etki düzeyleri ve mekânı yaşamsal boyutta dönüştürme alternatifleri ürettiği görülmektedir.

## Kentsel Kürasyon

Kentsel kürasyon yaklaşımı literatürde henüz diğer iki yaklaşım kadar yoğun yer almamakla, belli rehberlerle tanımlanmamakla birlikte kürasyon kavramı ile ilişkilendirilerek gelişmeye başlamıştır. Kürasyon basitçe, belli bileşenleri dikkatlice seçme ve düşünsel bir organize etme veya sunma süreci olarak ifade edilmektedir. Ortak bir kavramsal zeminin olmamasının yanında kentsel kürasyon teriminin kökeni, kentsel küratörlük söyleminde önemli bir aktör olan Jeanne Van Heeswijk'e dayanmaktadır. Heeswijk, halkın katılım olanaklarını artırma amaçlı bir çalışmada CHORA adlı araştırma ofisinin kurucusu mimar Raoul Bunschoten ile 'kent küratörü' ve 'kent galerisi' tanımlarını geliştirmiştir (Nehl, 2018, s. 5). CHORA, kentsel araştırma ve uygulama projelerinde karmaşık ilişkileri çözmek için veri tabanı, prototipler, senaryo oyunları ve eylem planları olarak dört aşamalı süreçten oluşan bir metodoloji geliştirmiştir (Spatial Agency, nd.). Kentteki kullanıcı, politikacı, yerel kuruluşlar gibi aktörlerin katılımıyla fikirlerin ve durumların test edilerek tartışıldığı bir oyuna dönüşen süreç sonunda, seçilen senaryoları uygulamaya yönelik stratejiler üretilmektedir. Buradaki kentsel küratör, kentin dinamik yapısı ve çeşitli insanlar arasında arabulucudur; nesnelere ve binaları tasarlamamanın ötesinde süreçleri, etkileşimleri ve organizasyon yapılarını tasarlamaktadır (Spatial Agency, nd.). Kendisini mahalleler ve insanlar arasında "bir aradalık" yaratan, kentsel gelişim süreçlerine dahil olmalarını sağlamaya çalışan bir sanatçı olarak tanımlayan Heeswijk, (Spatial Agency, nd.2) insanların kentleşme süreçlerinin tasarımına dair çalışmalar yapmaktadır. Heeswijk gençlerin planlama ve katılım süreçleriyle ilişkisini güçlendirmek, fikirlerini dile getirmelerini sağlamak adına çocukları ve gençleri odağına almaktadır. Farklı bir bakış açısı taşıyan küratör ve teorisyen Elke Krasny kentsel kürasyonun yeni olmadığını ancak 'kent küratörü' olarak tanımlanan sınırları belli bir pozisyon da olmadığını ifade etmektedir. Kendisi küratörü, kavramsal

olarak kendini sürekli veya süreksiz aralıklarla yeniden üreten kişi şeklinde tanımlamaktadır (Krasny, 2014, s. 119). Krasny, neoliberal kentsel dönüşüm politikalarının altında bakım, sosyal ve ekolojik adalet, sanat, mimarlık ve feminizm üzerinden; kentlerde adaletsizliğin mekânsallaşmasıyla mücadele eden, performatif ve aktivist uygulamalara odaklanmaktadır. Kenti hem parçalı hem de bütünsel ilişkiler ve çok boyutlu bir tasarım süreci üzerinden birçok nosyonu ile ele alan kentsel kürasyon yaklaşımı, tasarımın yanında sanatsal pratiği de içinde barındırmaktadır. Kentsel mekânda gerçekleşen sanat festivallerini, bienalleri, deneysel enstalasyon rotalarını ve kamusal sanat çalışmalarını da içermektedir.

Yaklaşımın çok boyutlu yapısını barındıran bir örnek olarak Çin, Shenzhen, Baoan bölgesinde, Shajing Caddesi çevresindeki eski yerleşimde gerçekleştirilen Shajing Antik Fuarı projesi verilebilir. Bölgedeki kuruluşlar tarafından görevlendirilen ARCity tasarım ofisi alanda hem binalarla ilişkili hem de peyzaj üzerine farklı dokunuşlarla bir dizi yenileme gerçekleştirmiş; yenilemelerle bağlantılı olan "Zamanın Kayması- Shajing Kalıntısının Yeniden Doğuşu" adlı kentsel mekâna özgü bir sergi tasarlamıştır. Tasarımcılar öncelikle bölgede yer alan kötü durumdaki Longjin Nehri'ni yağmur ve kanalizasyon sistemi, temizleme ve bitkilerle canlandırma gibi yöntemlerle dönüştürmüş; köprüler, yürüyüş yolları, farklı kotlarda peyzaj elemanları ekleyerek insanların nehirle kurduğu ilişkiyi daha yakın bir seviyeye getirmişlerdir. Nehir peyzaj tasarımı ile toplamda altı yerde sosyal ve mekânsal dokuyu geliştiren 'akupunktur tedavisi' olarak da nitelendirdikleri müdahalelerde bulunmuşlardır (Archdaily, 2020). Bu ifadeden kentsel yenileme süreçlerinde bahsedilen yaklaşımların birlikte kullanılabilirdiği, birbirini desteklediği görülmektedir. Yapılan diğer müdahaleler insanların sosyalleşebileceği manzara teraslarını, âtıl bir yapının yenilenmesiyle açık ve yarı açık düzende, etkinliklere yer açan ve toplanmayı sağlayan bir kamusal sahneyi, cephe yenilemelerini içermektedir (Şekil 9).



**Şekil 9.** Shajing Antik Fuarı'nın Yenilenmesi Mekânsal Kurgusunun Öncesi ve Sonrası- ARcity-2019 (Kaynak: Archdaily, 2020)

Projedeki tüm yenilemelerin içerisinde dahil olarak nehir boyunca mahallede bir akış yaratan; duvar resimleriyle, boyanmış yüzeylerle ve çevreye eklenen üç boyutlu sanatsal elemanlarla bir rota oluşturan 'Zamanın Kayması' sergisi müdahaleleri bütünleştiren bir omurga niteliğindedir (Şekil 10). Mahalledeki yaşamsal akışı bir kent sergisi ile birleştiren bu yaklaşım yeni bir kentsel deneyim biçimi üretmektedir. Kentin yeni dönüşüm biçimini 'kentsel kürasyon' olarak nitelendiren tasarım ofisi, bu stratejinin

yeni deneyimin mekânsal-zamansal bir heterojenlikte tarihi ve geleceği, sanal ve gerçeği, ekonomi ve toplumu, doğa ve beşerî bilimleri içerdiğini ifade etmektedir (Archdaily, 2020). Kürasyon dahilindeki enstalasyonlar, videolar, duvar resimleri, grafitiler kamusal kullanımla iç içe olduğundan sürekli devam eden deneyim, dönüştürülen kamusal sahne yapısında düzenlenen atölyeler, konserler, yerel pazarlar ve kültürel etkinliklerle bağlantılı olarak toplumsal ilişkileri ve sosyal yapıyı da güçlendirmektedir.



**Şekil 10.** Time Drift (Zaman Kayması) Kentsel Alana Özgü Serginin Mekânla İlişkisi- ARcity- 2019 (Kaynak: Archdaily, 2020)

Urbanus kentsel uygulama pratiği tarafından 2016 yılında Çin'in eski antik kenti Nantou'nun yenilenmesi üzerine yapılan bir başka projede bölge, tarihi dokusuna ve kültürel zenginliğine duyarlı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Urbanus, önceki araştırmalara dayanarak kentin korunması ve yenilenmesi için önerdiği müdahale uygulamasıyla, noktadan bölgeye aşamalı bir aktivasyon modeli oluşturmuştur. Ayrıca Shenzhen Üniversitesi'nin de desteğiyle şehirde 2017'de yapılan bienal, bu yenileme çalışmasına entegre edilecek bir kurguda planlanmıştır. 2017'de düzenlenen Shenzhen/Hong Kong İki Şehir Bienali'nin teması "Şehirler, Farklılıklarla Büyür" şeklindedir (Archdaily, 2018). Bu bağlamda yenileme projesinde kente önerilen noktasal çözümler, kamusal açık mekânlar ve sergi mekânları bir rota üzerinde etkileşimli ve bağlantılı olarak organize edilmiştir (Şekil 11). Sergi alanı mekânlarla birlikte beş bölümde "köken, ardıllık, geçiş, bileşim, toplanma, açılma ve gizlenme" temalarıyla oluşmaktadır. Eski fabrika alanında gerçekleştirilen yüzey uygulamalarıyla cephelerde yenilemeler yapılmış, iç mekândaki bazı duvarlarda sergiyle bağlantılı düzenlemeler yapılarak insanların mekânlar arasında dolaşmaları teşvik edilmiş, yapılar arasında kalan alanda toplanma ve oturma alanlarının destekleyen büyük bir çelik strüktürle birlikte kaldırılıp yeniden kurulabilen pazar stantları mekâna

eklemlenerek sosyal bir avlu tasarlanmıştır Projenin çapraz sokak meydanı olarak adlandırılan bölümünde yine iki yapı arasında kalan bir boşluk ve karşısındaki depo yapısı dönüştürülmüş iki sokağı birbirine bağlayan bir kamusal iç mekânla birlikte geçiş niteliğinde düzenlenmiştir. Projedeki yenileme yaklaşımı hızlı kentleşme sonrası kentlerin içinde kalan köy veya kasaba yerleşimlerinin iyileştirilmesi ve kent hayatına entegre edilmesi için deneysel bir nitelik taşımakta ve uzun vadeli planlara bir öneri sunmaktadır.

İncelenen örneklerle birlikte kentsel kürasyon yaklaşımının parçalı müdahalelerle oluşmasına rağmen bu müdahalelerin kendi aralarında anlamsal ilişkiler taşımaları açısından diğer yaklaşımlardan farklılaşmakta olduğu görülmektedir. Kentsel kürasyon; kentsel bir düzenleme veya hareketin, çeşitli boyutlarla birlikte aşamalı ve süreklilik içeren mekânsal-zamansal ilişkilerle, bir deneyim mekânı ve süreci olarak kurgulanması şeklinde ifade edilebilir. Bununla birlikte yaklaşım, farklı disiplinleri birleştiren organizasyonel karakterini sanat ile kurduğu yakın ilişki üzerinden kazanmaktadır. Kentin çok boyutlu yapısına duyarlı stratejiler benimseyerek deneyimi çeşitlendirmesi; planlama ve sanat arasındaki çeşitli uygulamaları tanımlayan terimlerden biri olarak uygulama ve araştırmayı içermesiyle kentsel pratiklere yeni perspektifler açma potansiyeli taşımaktadır.



Şekil 11. Nantou Antik Kenti Yenilemesinin kentsel dokuya mekânsal etkisi (Kaynak: Archdaily, 2018)

## BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdan yukarı doğru bir planlama mantığıyla hareket eden, basit ve hızlı şekilde uygulanabilen, sosyal ve ekolojik çözümler üreten, mevcut olanın potansiyelini değerlendirerek dönüştüren, kullanıcıyı aktifliğe teşvik eden kentsel akupunktur, taktiksel şehircilik ve kentsel kürasyon; ortaya çıkış biçimleri, aktörlerin katılım biçimleri ve ölçek gibi konularda farklılıklar

göstermektedir. Yaklaşımların bu farklılıklar ve ortaklıklar çerçevesinde yorumlanarak kentin tasarımına dair yeni bakış açıları ve fikirler üretileceği düşünülmektedir. Yapılan örnek incelemesi doğrultusunda aşağıdan yukarı uygulamalarla gelişen kentsel tasarım yaklaşımlarına dair bazı çıkarımlara ulaşılmıştır. Örneklerin belli başlıklarla değerlendirilmesiyle oluşan çıkarımlar bir sonraki adımda yaklaşımlara dair bir karşılaştırma sunmaktadır (Tablo 2).

**Tablo 2. Örneklerin Tasarım Yaklaşımları ve Farklı Başlıklarla Analizi (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.)**

| Örnekler                                     | Tasarım Yaklaşımı    | Ölçek                    | Ana Aktör                  | Paydaşlar                        | Kullanıcının Katılım Biçimi           | Mekândaki Fiziksel Etkisi              | Mekândaki Sosyal Etkisi                           |
|--|----------------------|--------------------------|----------------------------|----------------------------------|---------------------------------------|--|---|
| MDT Quick Build Program- Plaza 98            | Taktiksel Şehircilik | Parsel Ölçeği            | Belediye ve tasarımcılar   | Bakanlık, tasarımcı, mimar, halk | Fikir üreten, uygulayan, deneyimleyen | Renkli yüzey uygulamaları ve donatılar | Kolektif uygulama deneyimi, toplanma, etkinlik    |
| Zümrütevler Meydanı Ara Uygulama Projesi     | Taktiksel Şehircilik | Sokak Ölçeği             | Tasarım ofisi ve vakıf     | Belediye, tasarımcılar, halk     | Uygulayan, deneyimleyen               | Renkli yüzey uygulamaları ve donatılar | Kolektif uygulama deneyimi, oyun ve karşılaşmalar |
| Jinjiang Bölgesi Yucheng Caddesi Renovasyonu | Kentsel Akupunktur   | Sokak Ölçeği             | Bölgenin ticari şirketleri | Tasarım ofisi                    | Deneyimleyen, kullanırken dönüştüren  | Mekân tanımlayan hacimsel düzenlemeler | Alışveriş ve sosyallik                            |
| Estonoesunsolar Müdahaleleri                 | Kentsel Akupunktur   | Parsel ve Mahalle Ölçeği | Kent Konseyi               | Tasarımcılar, belediyeler, halk  | Uygulayan, deneyimleyen               | Renkli yüzey uygulamaları ve donatılar | Kolektif uygulama deneyimi, oyun ve karşılaşmalar |

|                                    |                  |  |                |                              |              |  |   |
|------------------------------------|------------------|--|----------------|------------------------------|--------------|--|---|
| Shajing Antik Fuarının Yenilenmesi | Kentsel Kürasyon | Sokak, mahalle ve kentsel bölge ölçeği | Bölge Hükümeti | Tasarım ofisleri, sanatçılar | Deneyimleyen | Yüzeyler ve boşluklar üzerinde iki ve üç boyutlu üretimler | Kent mirası bilincini arttırma, sanat rotası olma |
| Nantou Antik Kentinin Yenilemesi   | Kentsel Kürasyon | Sokak, mahalle ve kentsel bölge ölçeği | Bölge Hükümeti | Tasarım ofisleri, sanatçılar | Deneyimleyen | Yüzeyler ve boşluklar üzerinde iki ve üç boyutlu üretimler | Kent mirası bilincini arttırma, sanat rotası olma |

Kavramsal açıdan bakıldığında De Certau'nun gündelik yaşamdaki kullanım olgusunu irdelerken kullandığı taktik ve strateji kavramları kentin dinamiklerine ve bahsedilen tasarım yaklaşımlarına dair birleştirici bir bakış sağlamaktadır. Certau'ya göre taktik erkin yokluğuyla tanımlanırken, strateji erkin varlığının ön kabulüyle hareket etmektedir (De Certau, 2008). Taktikler, oluşum niteliğini günlük mücadele ve zevklerden alırken stratejiler belli bir mekândan türeyen ya da bir kurum aracılığıyla kurgulanan ve korunan bir niteliğe sahiptir (De Certau, 2008). Bu referansla ve örnek analizi ile ulaşılan tablodaki başlıklarla bakıldığında kentsel akupunktur, fikrin belli aktörler tarafından üretilmesiyle farklı ölçeklerde yapılan planlamalarla gerçekleştiğinden stratejileri içerisinde barındırmaktadır. Taktiksel şehircilik ise beklenmedik fırsatlarda icra edilen ve hareketliliği destekleyen bir aktivizm olarak ortaya çıkmaktadır. Burada iki yaklaşımın da yasal olmasının ötesinde ortaya çıkışları arasındaki fark görülmektedir. Taktiksel şehircilikte sorunu yerel kullanıcının fark ettiği ve çözümü yine kendisi dahil olarak farklı paydaşların yardımıyla ürettiği bir kurgu varken, kentsel akupunkturda sorunlar genelde tasarımcı, plancı ya da yerel yönetimler tarafından ifade edilmekte ve çözümü

için farklı aktörlere başvurulmaktadır. Aktör müdahaleyi üretirken kullanıcıyla iletişime geçebilmekte ve onu sürece dahil edebilmektedir ancak kurgunun organizasyonu tasarımcı aktördedir. Bu durum müdahalenin gücünün planlama süreçlerine etki etmesi ve devamlılığının takibi açısından olumludur. Taktiksel şehircilik uygulamalarında da ortaya çıktıktan sonra, hareketin farklı kuruluş veya tasarımcılar tarafından sahiplenilip devam ettirildiği veya başka yerlerde benzer şekilde uygulandığı görülmektedir. Kentsel kürasyon, kullanıcı ile çözüm aktörleri arasında arabulucu bir süreç ürettiğinden fikirler birlikte tartışılmakta; uygulamalar tasarımcıların veya sanatçıların yönlendirmesi ve öncülüğünde gerçekleşmektedir. Alandan ve kullanıcıdan alınan verilerin birlikte işlenmesinden sonra üretimin belli grupların yönlendirmesiyle yapılması, tutarlı, bütünsel ve kentin diğer noktalarıyla ilişkili olmasını sağlamaktadır. Katılımın düzeyi farklılaşsa da üç yaklaşımda da kentlinin dönüşüme dahil edilmesi önemsenmektedir. Ölçek üzerinden bakıldığında taktiksel şehirciliğin yerel nitelikli ve genelde yüzey, parsel veya donatı bazında; mahalle ölçeğinde etkin olduğu görülmektedir (Şekil 12). Kentsel akupunktur farklı ölçeklerde, aynı anda veya aşamalı olarak tekrarlanabilir



**Şekil 12.** Sırasıyla Zümrütevler Uygulaması (Taktiksel Şehircilik), Estonoesunsolar (Kentsel Akupunktur) ve Shajin Fuarı (Kentsel Kürasyon) örneklerinin kentsel dokuya ölçek bağlamında etkisi (Kaynak: Google Earth, 2024)

alanlarda gerçekleşmektedir. Kentsel kürasyon ise fiziksel olarak bağlantılarla geniş bir alana yayılabildiği gibi aktif hareketler üreterek süreçlere de yayılmakta, sosyal yaşamda performansa dayalı eylemlerle iz bırakmaktadır.

Kentsel dokudaki etkileri açısından farklılaşmakla birlikte tüm yaklaşımlar insan ölçeğine odaklanmaktadır. Taktiksel şehircilik uygulamalarının çoğunluğu geçici nitelikte iken, akupunktur uygulamaları daha kalıcıdır. Kentsel kürasyonda ise hem kalıcı hem de geçici örneklerle rastlanmaktadır. Uygulamaların fiziksel boyutta geçici olmasına karşın yarattıkları sosyal etki kalıcı ve yayılabilir niteliktedir. Yaklaşımlar arasındaki bu farklılıklar, bir arada düşünüldüklerinde her birinin özgün potansiyeller taşıdığı görülmektedir (Tablo 3). Taktiksel şehircilik yerin sorunlarının ve ihtiyaçlarının çok daha duyarlı ve özgün şekilde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Böylelikle hızlıca

üretilen fikirlerin hem o yer için hem de benzer sorunların yaşandığı farklı yerler için daha gelişmiş, farklı tekniklerle uygulanabilir ve noktasal tekrarlarla güçlendirebilir kurgulara dair ön izleme yaratma niteliği taşımaktadır. Kentsel akupunktur yerelden alınan duyarlı veriyle, farklı aktörlerin birlikteliğini içeren, disiplinler arası, katılımcı ve çoklu bakış açıları taşıyan çözümlerle mekânsal müdahaleler üretme; müdahaleleri yayma potansiyeline sahiptir. Kentsel kürasyon yaklaşımı ise diğer iki yaklaşımın mekânı dönüştürme biçimleri ve yöntemleriyle birlikte, sanatsal, kültürel ve sosyal ilişkileri kuran ve düzenleyen kentsel deneyim kurguları oluşturarak kentin aşamalı yenilenmesini destekleyebilmektedir. Kurulan ilişkiler bu bağlamda ele alınarak yaklaşımların kentsel mekâna katkılarına ve birlikte işleme olanaklarına dair senaryolar üretme gücüne sahiptir.

**Tablo 3. Yaklaşımların Karşılaştırılması (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.)**

|                                    | <b>Taktiksel Şehircilik</b>   | <b>Kentsel Akupunktur</b>  | <b>Kentsel Kürasyon</b>  |
|------------------------------------|---|--|--|
| <b>Ölçek</b>                       | -Mahalle  | -Mahalle<br>-Semt  | -Semt<br>-Kentsel bölge  |
| <b>Ana Aktör</b>                   | -Yerel kullanıcılar   | -Tasarımcılar  | -Tasarımcılar<br>-Sanatçılar<br>-Yerel ve yerel olmayan kullanıcılar   |
| <b>Paydaşlar</b>                   | -STK<br>-Yerel kuruluşlar<br>-Tasarımcılar  | -Yerel kullanıcılar<br>-Yerel yönetimler/kuruluşlar              | -Tasarımcılar<br>-Sanatçılar<br>-Yerel yönetimler  |
| <b>Kullanıcının Katılım Biçimi</b> | -Fikir üreten<br>-Uygulayan<br>-Deneyimleyen                                      | -Uygulamaya katılan<br>-Deneyimleyen                             | -Tartışma ve fikir aşamalarında katılımcı<br>-Deneyimleyen   |
| <b>Mekândaki Fiziksel Etkisi</b>   | -Donatı gibi tekil ekler<br>-Yüzey uygulamaları                                   | -Yüzeysel uygulamalar<br>-Mekân tanımlayan hacimsel düzenlemeler | -Yüzeyler ve boşluklar üzerinde görünür üretimler<br>-Bağlantılı noktalardan oluşan rotalar                        |
| <b>Mekândaki Sosyal Etkisi</b>     | -Tartışma üretimi<br>-Kolektif uygulama deneyimi<br>-Performanslar<br>-Gösteriler | -Kullanım kalitesini ve karşılaşmaları arttırmak                 | -Kente katılımı ve aktivizmi desteklemek<br>-Sanatsal rotalarla kentliyi birleştirmek<br>-Kent bilincini arttırmak |

## SONUÇ

Hızlı kentleşme ile yaşamın tüketim odağında yoğunlaştığı ve bireyselleştiği günümüz kentinde toplumsal ve mekânsal kaygılarla sosyallik ve paylaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Kamusal ve mekânsal kalitenin, kentin bölümlenmesiyle zedelendiği çağımızda; katılımcı ve etkileşimli yeni tasarım yaklaşımları kentsel yenilenme potansiyeli açısından kritik bir önem taşımaktadır. 21. yüzyıl aşağıdan yukarı kentsel tasarım yaklaşımları, yaşama duyarlı ve pratik üretimler olmaları dolayısıyla ortak bir paydada buluşmaktadır. İncelenen örneklere ve yaklaşımların kuramsal altyapısına bakıldığında uygulama ve üretimlerin genellikle kentsel mekânın kullanım potansiyeli olan ancak bu potansiyelin değerlendirilemediği noktalarına odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda tanımsız mekânlara dair yapılan araştırmalarda olumlu ve gizil olasılıklar taşıma yönü, çalışmayı güncel kentsel tasarım yaklaşımlarının birlikte incelenmesiyle kentsel tanımsız mekânların potansiyellerini keşfetmek için zengin bir düşünce alanı oluşturulabileceği çıkarımına yönlendirmiştir. Kentsel mekânın çeşitlilik taşıyan uzamsal yapısının değerlendirilebilmesi için, tasarım yöntemlerinin ve fikirlerin de çeşitlenmesi, farklı bakış açılarıyla ilişkilmesi gerekmektedir.

İnsan ölçeğine duyarlı yaklaşımlar olarak taktiksel şehircilik, kentsel akupunktur ve kentsel kürasyon, kalıplaşmış üst kararlarla işleyen planlamanın eksiklik ve yanlışlarına çözümler önerecek ilkeleri barındırmaktadırlar. Bu yaklaşımların kentlinin sürece katılımını destekleyen ana tutumu, kent mekânının daha çok sahiplenilmesini sağlayarak kamusalı yeniden üretebilecek güce sahiptir. Bahsedilen sürdürülebilir ve yaşanabilir mekânsal kurguların üretilmesi, ancak planlama politikalarına etki edilerek yönetsel birimlerin yönlendirilmesi ve desteğiyle mümkün olabilir. Ele alınan üç yaklaşımın ortaklıkları ve farklılıklarının analizi sayesinde kentsel mekânın yeniden üretimi için birbirlerini destekleyerek takip ettikleri tasarım kurguları ve planlama politikaları üretilebileceği düşünülmektedir. Bu hipotez üzerinden şimdiye kadar yapılan çalışmalardan farklı olarak üç yaklaşımın birlikte ele alınmasının aşağıdan yukarı tasarım pratiklerine dair zengin bir tartışma alanı sunduğu; potansiyel tasarım kurgularını açığa çıkardığı görülmüştür.

Çalışma literatür derlemesinden öte üç yaklaşımın tasarım pratiği bağlamında ele alınması ve tartışılması, gelecek kentsel tasarım yaklaşımlarında kent aktörlerinin rollerine veya dönüşüm süreçlerinin dinamiklerine dair fikir üretilmesi için farklı bir düşünce biçimi önermektedir. Gelecek çalışmalar için tasarım yaklaşımlarının bir arada düşünüldüğü ve birbirlerinden öğrenerek geliştirilebileceği yönünde potansiyel taşıması dolayısıyla çıkış noktası oluşturan bu çalışma, Türkiye’de gerçekleştirilecek uygulama örneklerinin ele alınmasında rehber olarak kullanılma potansiyeli taşımaktadır. Böyle uygulamalarda sürecin başından sonuna kadar dahil olunarak bulgularda verilen başlıkların tekrar irdelenmesi, yeni parametreleri ortaya çıkararak farklı bakış açılarını destekleyebilir.

Taktiksel ve stratejik yaklaşımların teoriden gelen farklılıklarının yanında bu çalışmada yapılan örnek incelemeleriyle bu iki kavramın birbirini destekleyebileceği düşünülmektedir. Taktiksel eylemlerin doğası gereği birden ortaya çıkması ve bağımsız olması zaman içinde zayıflamasına ve ardında yalnızca deneyime dair duyuşal ve sözel kalıntılar bırakmasına sebep olabilmektedir. Taktiklerin yaratıcı doğasının dönüştürücü etkisini daha kalıcı ve uzun süre yararlanılabilir hale getirmek için planlı ama esnek stratejilerle ilişkilendirilmesi farklı bir bakış açısı olarak görülmektedir. Böylelikle kentin dönüşüm süreçlerinde birbirinin güçlü yönlerinden yararlanarak, yer ve zamanın ilişkisini koruyan, kentlinin yere bağlılığını ve mekânsal aidiyetini destekleyen kentsel yenilenme süreçleri üretilebilir. Bu açılımlarla bakıldığında, 21. yüzyıl kentsel tasarım yaklaşımlarının, kaliteli dönüşüm senaryoları taşıdığı deneysel değer ortaya çıkmaktadır. İhtiyaca, kentliye, kolektif düşünceye, deneyime ve ilişkiselliğe duyarlı yaklaşımlar kamusalı yeniden kuracak, kenti daha iyi bir versiyona dönüştürecek güce sahiptir.



## KAYNAKLAR

- Archdaily. (2020). *Rejuvenation of Shajing Ancient Fair / ARCity Office*. 4 Ocak 2024'de <https://www.archdaily.com/951504/rejuvenation-of-shajing-ancient-fair-arcity-office> adresinden alındı.
- Archdaily. (2021). *Jinjiang District Yucheng Street Renovation / Fanzhu Design*. Archdaily. 4 Ocak 2024'de <https://www.archdaily.com/960680/jinjiang-district-yucheng-street-renovation-fanzhu-design> adresinden alındı.
- Archdaily. (2018). Nantou Eski Kentinin Kentsel Tasarımı ve Araştırması + UABB Mekânı / URBANUS'un Mimari Tasarımı. Archdaily. 4 Haziran 2024'de <https://www.archdaily.cn/cn/899381/nan-tou-gu-cheng-cheng-shi-she-ji-yu-yan-jiu-plus-shuang-nian-zhan-zhan-chang-gai-zao-urbanusdu-shi-shi-jian> adresinden alındı.
- Architects, G., & DOT, NYC. (2013). world class streets: Remaking New York city's public realm. New York, disponibel en: <http://gehlarchitects.com/cases/new-york-usa>.
- Arlt, P. (2013). What city planners can learn from temporary users. *Oswald et al. (Eds.), Urban Catalyst: The Power of Temporary Use*, 80-87.
- Atay Kaya, İ., & Kut Görgün, E. (2017). Do it yourself (DIY) movement in urban space production. *Planlama-Planning*, 27(1).
- Benner, S. M. (2013). *Tactical urbanism: from civil disobedience to civic improvement* (Doctoral dissertation). <https://repositories.lib.utexas.edu/handle/2152/23995>, (29.03.2023)
- Bishop, P., & Williams, L. (2012). *The temporary city*. Routledge.
- Campo, D. (2014). Iconic eyesores: Exploring do-it-yourself preservation and civic improvement at abandoned train stations in Buffalo and Detroit. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 7(4), 351-380.
- Casagrande, M. (2014). Paracity: Urban Acupuncture. *Proceedings of the Public Spaces Bratislava, Bratislava, Slovakia*, s. 4-5. [https://www.researchgate.net/publication/279058320\\_Paracity\\_Urban\\_Acupuncture](https://www.researchgate.net/publication/279058320_Paracity_Urban_Acupuncture)
- Curl, J. S., & Wilson, S. (2015). *The Oxford dictionary of architecture*. OUP Oxford.
- De Certau, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi 1- Eylem, uygulama, üretim sanatları*. (L. Arslan Özcan, Çev.). Dost Kitabevi. s. 119. (Orijinal eserin yayın tarihi 1990).
- De Solà-Morales, M. (2008). *Manuel de Solà-Morales: A Matter of Things*. NAI Publishers. s. 24, 26.
- Deslandes, A. (2013). Exemplary amateurism: Thoughts on DIY urbanism. *Cultural Studies Review*, 19(1), 216-227.
- Di Monte P., Gravalos I., (2013), "Estonooesunsolar: urban acupuncture and sustainable regeneration", Portus the online magazine of RETE.
- Douglas, G. C. (2014). Do-it-yourself urban design: The social practice of informal "improvement" through unauthorized alteration. *City & Community*, 13(1), 5-25. <http://doi.org/10.1111/cico.12029>
- Enigbokan, A. (2016). Delai Sam: social activism as contemporary art in the emerging discourse of DIY urbanism in Russia. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2), 101-116. <https://doi.org/10.1080/17549175.2015.1029507>
- Fabian, L., & Samson, K. (2016). Claiming participation—a comparative analysis of DIY urbanism in Denmark. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2), 166-184.
- Fiederer, L., (2017). *AD Classics: Pruitt-Igoe Housing Project / Minoru Yamasaki*. ArchDaily. <https://www.archdaily.com/870685/ad-classics-pruitt-igoe-housing-project-minoru-yamasaki-st-louis-usa-modernism>
- Finn, D. (2014). DIY urbanism: implications for cities. *Journal of Urbanism: International research on placemaking and urban sustainability*, 7(4), 381-398. <http://dx.doi.org/10.1080/17549175.2014.891149>
- Firidin Özgür, E. (2022). *Kentsel tasarımda kuramsal yaklaşımlar ve güncel tartışmalar*. Firidin Özgür, E. ve Ünlü, T. (Ed.), Mekânda nitelik arayışı kentsel tasarım. (s. 10-22) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Franck, K., & Stevens, Q. (Eds.). (2006). *Loose space: possibility and diversity in urban life*. Routledge.
- FYW. (nd.). *StedelijkLab Slotervaart (2005-2011)*. Face Your World. 4 Ocak 2024'de <http://www.faceyourworld.net/nl/> adresinden alındı.
- Gehl, J. (2020). İnsan için kentler. (E. Erten, Çev.). Küy Yayınları. s. 82, 87, 118, 198. (Orijinal eserin yayın tarihi 2019).
- Gökgür, P. (2017). *Kentsel mekânda kamusal alanın yeri*. Bağlam Yayıncılık. s. 59, 66.
- Hızlı Erkilic, N., Ciravoğlu, A. (2019). Tanımsız Kentsel Açık Alanlar Üzerine Mekânsal Tarifler, Sorunlar, İmkânlar: Büyükdere Aksı Levent Bölgesi. *Mimar:ist*, 3 (66), 89-100.

- Hou, J. (2010). *Insurgent public space: guerrilla urbanism and the remaking of contemporary cities*. Routledge.
- Iveson, K. (2013). Cities within the city: Do-it-yourself urbanism and the right to the city. *International journal of urban and regional research*, 37(3), 941-956. <http://doi.org/10.1111/1468-2427.12053>
- Jacobs, J. (1993). *The Death and Life of Great American Cities* (Modern Library Edition edn.)
- Jooshani, B., & Polat, S. (2019). Transforming public space through urban acupuncture. *Livenarch 6th International Congress*, (s. 576 - 588). Trabzon. <https://www.livenarch.org/dosya/site/labook2019-1.pdf>
- Hajer, M., Reijndorp, A. (2001). *In Search of New Public Domain: Analysis and Strategy*. Rotterdam: NAI Publishers
- Kitsinger, A., (2014). *Tactical Urbanism” or Public Vandalism?*. Plannersweb. <https://plannersweb.com/2014/01/tactical-urbanism-public-vandalism/>
- Krasny, E. (2014). Urban curators at work—A real-imagined historiography. *Planning unplanned: towards a new positioning of art in the context of urban development*, 119-127. [https://www.academia.edu/31613757/Krasny\\_Urban\\_Curators\\_At\\_Work\\_A\\_Real\\_Imagined\\_Historiography\\_2015](https://www.academia.edu/31613757/Krasny_Urban_Curators_At_Work_A_Real_Imagined_Historiography_2015)
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1974).
- Lerner, J. (2014). *Urban acupuncture*. Island press.
- Loukaitou-Sideris, A. (1996). Cracks in the city: Addressing the constraints and potentials of urban design. *Journal of Urban Design*, 1(1), 91-103.
- Lydon, M., Garcia, A., Flynn, J., Murriente, S., Wall, D. ve Simpson, C. (2016) Tactical urbanist’s guide to materials and design. The Street Plans Collaborative. The John s. and James L. Knight Foundation. Version 1.0. s. 11 [https://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tu-guide\\_to\\_materials\\_and\\_design\\_v1](https://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tu-guide_to_materials_and_design_v1), (23.03. 2023)
- Lydon, M., Garcia, A. (2015). A Tactical Urbanism How-To. (pp. 171-208) In: *Tactical Urbanism*. Island Press. [https://doi.org/10.5822/978-1-61091-567-0\\_5](https://doi.org/10.5822/978-1-61091-567-0_5)
- Nehl, M. (2018). Urban Curation-An explorative study on understandings, roles and functions of curating practices in urban contexts. s. 5, 47. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1482282&dswid=2703>, (23.03. 2023)
- Németh, J., & Langhorst, J. (2014). Rethinking urban transformation: Temporary uses for vacant land. *Cities*, 40, 143-150.
- Northam, R. M. (1971). Vacant urban land in the American city. *Land Economics*, 47(4), 345-355.
- Oram, S. (2004). “Constructing Contemporary”: Common Sense Approaches to “Going Modern” in the 1950s. *Interior Design and Identity*, 174-190.
- Pagano, M. A., & Bowman, A. O. M. (2000). *Vacant land in cities: An urban resource* (pp. 1-9). Washington, DC: Brookings Institution, Center on Urban and Metropolitan Policy.
- Sawhney, N., De Klerk, C., & Malhotra, S. (2015). Civic engagement through DIY urbanism and collective networked action. *Planning Practice & Research*, 30(3), 337-354.
- Scaff, K. (2016). DIY Urbanism: changing communities, one piece of artwork at a time.
- Shepard, B. C. (2014). DIY urbanism as an environmental justice strategy: The Case Study of Time’s Up! 1987-2012.
- Spataro, D. (2016). Against a de-politicized DIY urbanism: Food Not Bombs and the struggle over public space. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2), 185-201.
- Spatial Agency. (nd.). *Chora*. 4 Ocak 2024’de <https://www.spatialagency.net/database/chora> adresinden alındı.
- Spatial Agency. (nd.1). *Jeanne Van Heeswijk*. 4 Ocak 2024’de <https://www.spatialagency.net/database/van-heeswijk> adresinden alındı.
- SPC. (nd.). *MDT Quick Build Program*. Street Plans Collaborative. 2 Ocak 2024’de <https://street-plans.com/mdt-quick-build-program/> adresinden alındı.
- SPC. (nd.2). *Plaza 98 | Miami, FL*. Street Plans Collaborative. 2 Ocak 2024’de <https://street-plans.com/plaza-98-miami-fl/> adresinden alındı.
- Stavrídes, S. (2021). *Kentsel heterotopya: Özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru*. (A. Karatay, Çev.). Sel Yayıncılık. s. 32. (Orijinal eserin yayın tarihi 2010).
- Strzelecka, M., Sorensen, J., & Wicks, B. E. (2010). The role of place attachment in revitalization of neighborhood parks in East St. Louis. *Loisir et Société/Society and Leisure*, 33(2), 251-272.
- Superpool, (2021), Zümrütevler Meydanı Dönüşüm Provası, Bernard van Leer Foundation, <https://bernardvanleer.org/tr/publications-reports/zu%cc%88mru%cc%88tevlr-square->

interim-implementation/(Erişim Tarihi: 05.12. 2023)

Tonnellat, S. (2008). Out of frame' The (in) visible life of urban interstices—a case study in Charenton-le-Pont, *Ethnography*, 9(3), 291-324.

Trancik, R. (1986). *Finding lost space: theories of urban design*. John Wiley & Sons.

Urhahn, G. (2010). The spontaneous city. *BIS*.

Yassin, H. H. (2019). Livable city: An approach to pedestrianization through tactical urbanism. *Alexandria engineering journal*, 58(1), 251-259. <https://doi.org/10.1016/j.aej.2019.02.005>

Yimeng, Z. (2015). Rethinking the Dimension In Urban Acupuncture -“Super scale” strategy in practice. Master Thesis. Barcelona, Spain: Universitat Politècnica de Catalunya. s. 10, 15. <https://upcommons.upc.edu/handle/2117/103124> , (23.03. 2023)

#### **Yazarların Katkı Oranları**

##### **Birinci Yazar**

Üretilen makalenin kapsamının belirlenmesi ve literatür taraması aşamalarında, metnin ana hatları ve içeriği ile kaleme dökülmesi ve örneklerin belirlenerek açıklanması aşamalarında rol almıştır.

##### **İkinci Yazar**

Çalışmanın bütünsel olarak ele alınıp içerik ve düzen anlamında yorumlanması, düzenlenmesi ve revize edilmesi aşamalarında rol almıştır. Makalenin literatür, yöntem, bulgular ve sonuç kısımlarının taşınması gereken nitelikler üzerine; şekil ve tabloların geliştirilmesi ile örneklerin açıklanması için kaynak ve fikir önerileriyle katkı sağlamıştır.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX REVENUES  
AND DEMOCRACY: AN APPLICATION ON  
EMERGING AND DEVELOPING COUNTRIES**

VERGİ GELİRLERİ VE DEMOKRASİ ARASINDAKİ  
İLİŐKI: YÜKSELEN VE GELİŞMEKTE OLAN  
ÜLKELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Şeref Can SERİN, Murat DEMİR, Vahap ULUÇ

50

# THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX REVENUES AND DEMOCRACY: AN APPLICATION ON EMERGING AND DEVELOPING COUNTRIES

## VERGİ GELİRLERİ VE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: YÜKSELEN VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

### Keywords:

Fiscal Sociology,  
Taxation,  
Democracy,  
Dynamic Panel Data  
Analysis,  
Emerging and  
Developing Countries.

### Anahtar Kelimeler:

Mali Sosyoloji,  
Vergilendirme,  
Demokrasi,  
Dinamik Panel Veri  
Analizi,  
Yükselen ve Gelişmekte  
Olan Ülkeler.

<sup>1</sup> Arş. Gör., Harran Üniversitesi,  
İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi, scserin@harran.edu.  
tr, ORCID: 0000-0001-8575-  
9128.

<sup>2</sup> Prof. Dr., Harran Üniversitesi,  
İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi, mdemir@harran.edu.  
tr, ORCID: 0000-0002-1466-  
1104.

<sup>3</sup> Doç. Dr., Harran Üniversitesi,  
İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi, ulucvahap@harran.  
edu.tr, ORCID: 0000-0002-  
2782-4451.

Alıntılanmak için/Cite as  
Serin Ş.C., Demir M. ve Uluç  
V. (2024). The Relationship  
Between Tax Revenues And  
Democracy: An Application  
On Emerging And Developing  
Countries, Çukurova  
Üniversitesi Sosyal Bilimler  
Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 373-  
390

Şeref Can SERİN<sup>1</sup>, Murat DEMİR<sup>2</sup>, Vahap ULUÇ<sup>3</sup>

### ABSTRACT

States collect taxes as one-way revenues based on their sovereign power to provide public goods and services. However, over time, taxes have evolved from being based solely on the pure sovereign power of the states to an authority arising from the power of representation. In this context, the connection between taxation and democracy has become one of the critical discussion topics in the fiscal sociology literature. Since the 13th century, the expeditions guiding economic and political reform movements, coupled with rebellions against non-representative taxation, have played a fundamental role in shaping concepts such as representation and taxation in the evolution of the modern public financial structures. In parallel with the theoretical discussions, a broad empirical literature examining the connection between democracy and taxation has emerged due to attempts to measure the typology of political regimes in a country. Empirical findings indicate a positive relationship between democratization and taxation in advanced economies; however, this connection is ambiguous for emerging and developing countries. This study takes this gap in the literature into account and examines the effects of democratization, urbanization, and institutional quality indicators on tax revenues for 41 emerging and developing countries in the 2000-2018 period with dynamic panel data analysis techniques. Our findings indicate that democratization and the increasing share of urban population in total population have a positive impact on tax revenues in the context of emerging and developing countries.

### ÖZ

Vergiler, devletlerin kamusal mal ve hizmet sunumunu gerçekleştirmek amacıyla egemenlik gücüne dayalı olarak tahsil ettikleri, karşılıksız gelirlerdir. Ancak vergiler başlangıçta devletlerin salt egemenlik gücüne dayandırılırken zaman içerisinde temsil yetkisinden doğan bir yetki haline evrilmiştir. Bu kapsamda vergilendirme ve demokrasi arasındaki bağlantı, mali sosyoloji literatürünün önemli tartışma konularından bir tanesi haline gelmiştir. 13. yüzyıldan itibaren iktisadi ve siyasi reform hareketlerine yön veren arayışlar, temsilsiz vergilendirmeye karşı başlatılan isyanlar, modern kamu mali yapısının evriminde önemli rol oynayarak temsiliyet ve vergilendirme gibi kavramların şekillenmesini sağlamıştır. Söz konusu teorik tartışmalara paralel olarak bir ülkedeki yönetim rejiminin tipolojisinin ölçülme girişimleri sonucunda, demokrasi ve vergilendirme arasındaki bağlantıyı inceleyen geniş bir ampirik literatür oluşmuştur. Ampirik bulgular gelişmiş ekonomiler açısından demokratikleşme ve vergilendirme arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu, ancak gelişmekte olan ülkeler açısından bu bağlantının muğlak olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışma literatürdeki bu boşluğu dikkate alır boyutta, 41 yükselen ve gelişmekte olan ülke için 2000-2018 döneminde vergi gelirleri üzerinde, demokratikleşme, kentleşme ve kurumsal kalite göstergelerinin etkilerini dinamik panel veri analiz teknikleriyle incelemektedir. Bulgularımız yükselen ve gelişmekte olan ülkeler açısından demokratikleşmenin ve kentli nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının artmasının vergi gelirleri üzerinde iyileştirici bir etki oluşturduğuna işaret etmektedir.

## INTRODUCTION

The economic success of developed nations is often attributed to the strength of their democratic systems and the effectiveness of their institutions. In contrast, many countries struggle with economic development due to the inability of their states to establish a strong institutional identity and functioning, ultimately failing to build a consolidated democratic regime (Acemoglu & Robinson, 2012). Certainly, in countries undergoing economic development, the nature and stability of the political regime are vital for the state to establish a strong institutional characteristic, operate effectively, and achieve long-term sustainability. According to Adam Smith, one of the many social and economic determinants that shape the wealth of nations is the state organization, which is essential due to its political dimension. Similarly, while searching for an answer to why nations fail, Acemoglu and Robinson (2012) pointed out exploitative and inclusive political institutions among the several elements they defined as determinants of economic development.

In the framework proposed by Weber, the state, possessing the “*legitimacy of monopoly on violence*,” can deliver public services and promote economic activity through the centralization of power. On the contrary, failure of the state to ensure political centralization will drag societies, which are the creators of all economic institutions, into uncertainty. In other words, as Hobbes describes the “*Leviathan State*,” the tendency of autocratic regimes to expand gradually will hinder economic development. In this context, Acemoglu and Robinson (2019) argue that economic growth and development will be possible by controlling the Leviathan through the chains of democracy.

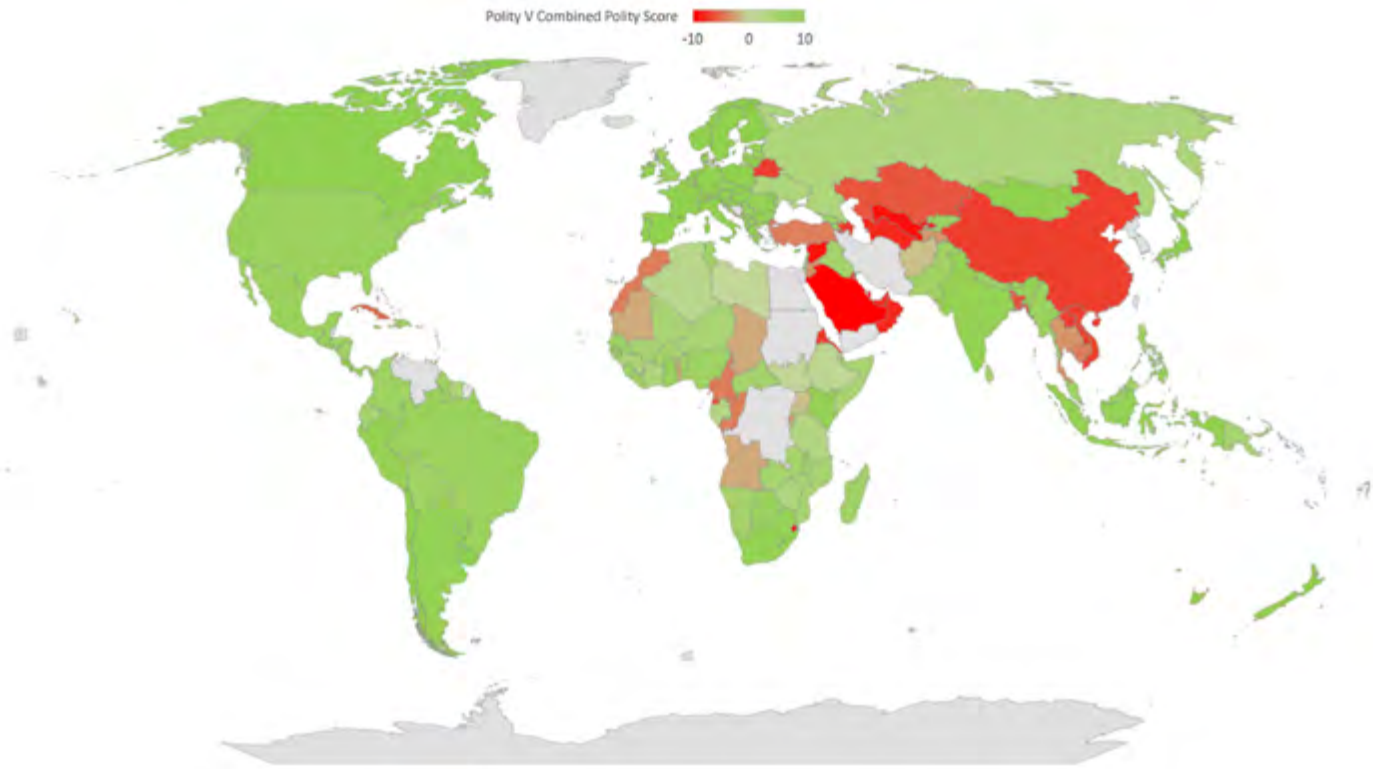
The ongoing debate in the field of fiscal sociology centers on the divergent perspectives regarding the state and its institutions. One view posits that the state and its institutions have a natural (*inherent*) structure, and that society exists to serve the state. The opposing view suggests that the state is a mechanical (*bureaucratic*) institution established to serve its citizens (Rosen & Gayer, 2010, p. 4). Despite characterizing the state organization in developed economies as possessing a mechanistic structure, it is imperative not to discount the substantial influence of democracies. Considered as the most optimal political regimes conceived by humanity,

democracies play a significant role in shaping the evolution of this structural framework. Alternatively, the question of the channels through which the transition from non-democratic conditions to democracy will take place becomes important. One of the areas of debate within this framework deals with whether taxation strengthens democratization or democratization strengthens taxation.

The most important part of a state’s economic activity is taxation, which refers to the revenues it collects compulsorily and unrequited (Yurdadog et al., 2022) from the society it represents. Historically, it is thought that taxes started as tribute or gifts given to the central king, but in modern times, taxes have become a means of representation. The principle “*no taxation without representation*” has a rich historical background, marked by significant events such as the Magna Carta Libertatum in 1215, the Petition of Rights in 1628, and the Bill of Rights in 1789. These developments contributed to the democratization of states and the establishment of specific civil and political rights within society, solidifying the concept as a constitutional norm. In other words, the limitation of taxation powers is included in the upsurge of democracy (Akca et al., 2019).

Although the interaction between taxation and democracy theoretically indicates a reciprocal relationship, this structure is relatively complex in practice. Currently, some studies re-examine the relationship between taxation and democracy. It is possible to evaluate alternative explanations for this connection under two main headings. As the first proposition, we can consider the view that taxation strengthens democracy. This proposition focuses on the democratic institutional transformation created by taxation, as seen in the examples of developed Western democracies. Alternatively, it is based on the idea that legitimate democratic institutions can encourage citizens’ participation in political decision-making and voluntary compliance with taxes (Cevik, 2018, p. 15).

It is possible to discuss a partial consensus in the ongoing discussions in the empirical literature, especially on developed economies, with many researchers supporting the view that there is a positive relationship between democracy and taxation in developed economies (Acemoglu et al., 2015; Baskaran, 2014; Baskaran & Bigsten, 2013; Cheibub, 1998; Rashid et al., 2021).



**Figure 1:** Worldwide Polity V Political Regime Index: 2018 (Source: WDI Prosperity Data360, 2024)

However, the empirical literature is far from consensus on the conditions of underdeveloped and developing countries where examples of autocratic or hybrid regimes can be observed. There are several pieces of evidence supporting the positive (Balamatsias, 2018; Prichard et al., 2018; Rashid et al., 2021) and negative (Fauvelle-Aymar, 1999; Özhan & Keyifli, 2020) relationships between tax revenues and democracy from underdeveloped and developing countries. Moreover, some researchers have found that autocratic regimes in developing countries can collect equal or, in some cases, higher tax revenues than democracies (Garcia & Haldenwang, 2016; Mulligan et al., 2004; Mutascu, 2011; Profeta et al., 2013). Moreover, multiple studies suggest that the relationship is statistically insignificant and should not be ignored (Jin Yi, 2012; Mahdavi, 2008).

At this stage, it would be useful to examine the distribution of political regimes around the world. The 2018 global political regime index (WDI Prosperity Data360, 2024) distribution shown in Figure 1 provides valuable insights. The Polity-V Combined Polity Score ranges between  $\pm 10$ ,

and when it converges to +10, it indicates the superiority of democratic regimes in the country. Most developed countries have strong democratic regimes, while some underdeveloped and developing countries (Middle East, Sub-Saharan Africa, and Asia) have autocratic or hybrid regimes.

The taxation-democracy nexus is investigated in this study, focusing mainly on debates in the empirical literature on emerging and developing countries. During the sample selection process, countries included in the emerging and developing countries classification of the IMF (2024) World Economic Outlook were considered. Under data access limitations, our study's sample covers the period 2000-2018 for 41 countries, including Türkiye. Moreover, our research covers not only the democratic regime index but also the institutional factors and the degree of urbanization that play a role in strengthening democracy in a country. Our study will provide new information to the existing literature with these aspects.

The remaining parts of the study are structured as follows: The second part examines theoretical debates and empirical literature and discusses the main hypotheses and findings. The third section covers the empirical design, including the dataset, model, and methodology. The following section presents the empirical findings. The last section evaluates the democracy-taxation nexus findings in emerging and developing economies and offers some policy recommendations.

## **THEORITICAL AND EMPIRICAL LITERATURE REVIEW**

An extensive literature discusses the relationship between political regimes and taxation in different theoretical and empirical dimensions. Although the empirical literature is far from consensus, a substantial number of researchers claim that the democracy-taxation nexus has a positive correlation (Acemoglu et al., 2015; Ashraf & Sarwar, 2016; Balamatsias, 2018; Baskaran, 2014; Cheibub, 1998; Ehrhart, 2012; Rashid et al., 2021; Timmons, 2010; Zarra-Nezhad et al., 2016). Even if these studies support the claim that democratization will boost taxation, it is possible to mention evidence in the empirical literature that contradicts this statement. For instance, there are studies suggesting that the relationship in question exhibits a negative relationship (Fauvelle-Aymar, 1999; Özhan & Keyifli, 2020; Ross, 2004), a nonlinear U-shape (Garcia & Haldenwang, 2016; Mutascu, 2011; Profeta et al., 2013), or is statistically insignificant (Jin Yi, 2012; Mahdavi, 2008).

The difference in the empirical literature can be attributed to the diverse theoretical foundations used to make predictions, which include modernization theory, public choice theory, and fiscal sociology approach. Other reasons arise from the empirical design, the differences in the samples and periods examined, and the non-uniformity of the methodology used in measuring democracy.

Researchers who prioritize economic growth within the scope of modernization theory associate the positive relationship between democracy and tax revenues with the increase in taxable income through economic growth. Democratic regimes are expected to encourage economic growth by strengthening economic freedoms, which, in turn, will further enhance democratic regimes through

higher income levels (Persson & Tabellini, 2009, p. 124).

Empirically, Cheibub (1998) examined whether political regimes are necessary for a particular aspect of economic performance, using 1970-1990 data for 108 countries at different levels of economic development. The author found that in democratic regimes, the share of tax revenues in GDP (26.7%) can be collected at a higher level than in autocratic regimes (17.8%). Similarly, Rashid et al. (2021) investigated the impact of democracies on different tax revenues using panel data analysis techniques for 59 countries (29 developing and 30 developed) between 2006 and 2013. Researchers stated that a 1 percent improvement in the democracy index increased total tax revenues by 0.74 percent and that there was a strong positive relationship between income, wealth, and indirect taxes and democracy, as well as a weak positive relationship regarding corporate taxes.

On the contrary, Özhan and Keyifli (2020) investigated the effects of democracy and urbanization on tax revenues in G20 countries from 2005 to 2018. The authors assert a negative relationship between democracy and tax revenues, but they also found a positive relationship between urbanization rate and tax revenues, with the impact of democracy on tax revenues turning positive at high levels of urbanization. The findings obtained in this study coincide with the results presented by Andersson (2018). Additionally, Kaplan and Dayıoglu Erul (2023) analyzed the nonlinear structure of the relationship between tax revenues and democracy, which they defined as the Montesquieu paradox, in 2014: M1-2020: M1 period, using time series analysis techniques for five Turkic Republics. The study suggests that in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan, the tax burden positively affects democracy up to a 15% threshold, after which it has a negative impact, forming an inverted U shape. Additionally, in Türkiye and Azerbaijan, a positive linear relationship exists between tax revenues and democracy after the 15% tax burden threshold. On the other hand, Mahdavi (2008) examined the determinants of tax revenues in developing countries using panel data analysis techniques on data from 43 countries from 1973 to 2002 and found no statistically significant correlation between democracy and tax revenues.



Alternatively, within the framework of public choice theory, the redistribution of income is considered the determining factor in the relationship between taxation and democracy. In this context, within the scope of the median voter theory (Meltzer & Richard, 1981), society and pressure-interest groups use the right to vote as a redistribution tool for better and additional public goods and services (Garcia & Haldenwang, 2016, p. 486). In this scenario, citizens will pressure governments to produce more public goods and services as a condition for re-supporting governments in elections. Consequently, governments willing to produce more public goods and services tend to increase tax revenues to finance public expenditures. Additionally, Boix (2003) emphasizes that in democracies, taxes and public expenditures should implement redistribution if the median voter's income level falls below the income distribution.

Conversely, there is no direct obstacle to collecting higher tax revenues in autocratic or hybrid regimes than in democratic regimes. However, in strong democratic regimes, the most critical component of the tax revenue composition is income (Kenny & Winer, 2006) and wealth taxes, which are the instruments for ensuring income redistribution. In this regard, Ehrhart (2012) stated that the development of democracy will positively affect national tax revenues based on empirical findings from 66 countries within the scope of the 1990-2005 period. On the other hand, the author has argued that democracies are essential for establishing redistribution in natural resource-rich countries. In addition, Kato and Tanaka (2019) conducted an analysis using the entropy-balancing method, which spanned 143 countries from 1960 to 2007, to explore the factors affecting democracy. They argued that the introduction and implementation of value-added taxes had positive effects on democracy. However, Profeta et al. (2013) examined 38 countries from 1990 to 2005 using panel data analysis techniques to explore the connection between fiscal policies, redistribution tools, and democracy indicators. The study reported positive relationships between civil liberties and income and indirect tax revenues, U-shaped relationships between democratic institutions and income taxes, and negative relationships between civil liberties and corporate taxes.

Finally, the legitimacy approach within the scope of fiscal sociology, known for its pioneers such as Goldscheid and Schumpeter, is also essential (Ross, 2004) and is widely concerned in the literature. A reliable and legitimate democratic regime will lead to high tax compliance among citizens from this perspective (Fauvelle-Aymar, 1999; Mahdavi, 2008). Citizens who believe that a legitimate and reliable government will use the taxes it collects for public benefit, establish the tax burden reasonably, ensure that no rent is provided to an elite group in the tax system and that there will be no radical changes in tax policies will be willing to pay higher taxes (Garcia & Haldenwang, 2016, p. 487).

In this context, using panel data analysis techniques, Baskaran and Bigsten (2013) examined the relationship between fiscal capacity and government quality for 31 Sub-Saharan African countries from 1990-2005. They underlined that increasing fiscal capacity reduces corruption, creates a higher-quality government structure, and improves democracy. Baskaran (2014) researched the period 1981-2008 for 122 countries using panel data analysis techniques to answer whether taxation has a causal relationship with democracy. Among the findings obtained in this context, it was reported that taxes can strengthen the democratic structure at a moderate level, and a positive relationship exists between total public revenues and democracy. In their seminal work, Acemoglu et al. (2015) scrutinized the connection between democracy and redistribution of income from 1960 to 2010 for a substantial sample of 184 countries. The authors noted a positive relationship between democracy and tax revenues, but this effect reached its maximum in 15 years. Balamatsias (2018) examined the period 1993-2012 for 74 countries using panel data analysis techniques to investigate how democratic regimes affect indirect and direct tax revenues through tax compliance. The researcher reported a positive relationship between democratization and the increase in tax revenues; democratization positively affects direct tax revenues, and the use of indirect taxes is dominant in countries with low levels of democracy.

On the other hand, Fauvelle-Aymar (1999) used cross-sectional analysis techniques for 89 developing countries in the 1980-1989 period to investigate tax capacity

determinants. The author argued that democracy can negatively affect tax revenues. Therefore, autocratic regimes (leviathan states) can collect more taxes than democratic regimes. It has also been reported that there is a positive relationship between government effectiveness, reliability, and tax revenues and a negative relationship between military coups and tax revenues. In addition, Mutascu (2011) investigated the connection between tax revenues and democracy in 51 countries from 2002 to 2008 using panel data analysis techniques. This study shows that strong democratic and autocratic regimes can increase tax revenues. In other words, the relationship between tax revenues and democracy is U-shaped. Additionally, Garcia and Haldenwang (2016) analyzed data from 131 countries from 1990 to 2008, using panel data analysis techniques to examine the connection between political regimes and tax revenues. The authors find strong evidence of a U-shaped relationship between political regimes and tax revenues. In addition, the authors stated that tax revenues are higher in democratic regimes than in hybrid or autocratic regimes. Moreover, Mulligan et al. (2004)

also examined whether political regimes altered public policies. The only significant difference in tax systems is that income tax is more likely to be flat rated in democratic regimes. Ross (2004) investigated data from 1971 to 1997 for 113 countries, using panel data analysis techniques to explore the connection between taxation and democracy. Investigators emphasized that a higher tax burden does not always lead to a more and robust democracy.

Lastly, Jin Yi (2012) analyzed the period 1970-2000 for 84 countries to determine the connection between tax revenues and democracy based on regime transitions, but the author could not find a significant relationship. Prichard et al. (2018) also analyzed the relationship between tax revenues, non-tax public revenues, and tax compliance with democracy for 188 countries from 1990 to 2012. The authors found a positive relationship between tax compliance and democracy and a negative relationship between non-tax public revenues and democracy. Accordingly, they stated that the anti-democratic effect of non-tax public revenues is more dominant in autocratic regimes. Table 1 summarizes the studies in the empirical literature, including sample, period, method, and findings.

**Table 1: Previous Empirical Literature Review**

| Authors(year)          | Sample & Period                         | Method | Findings  |
|------------------------|---|--------|---|
| Cheibub (1998)         | 108 Developed & Developing C. 1970-1990 | PDA    | Democracy → Taxation (+) > Autocracy → Taxation (+) |
| Fauvelle-Aymar (1999)  | 89 Developed & Developing C. 1980-1989  | CSA    | Democracy → Taxation (-)                            |
| Ross (2004)            | 113 Developed & Developing C. 1971-1997 | PDA    | Higher Tax Burden ≠ Higer Democracy                 |
| Mulligan et al. (2004) | 142 Developed & Developing C. 1973-1990 | PDA    | Autocracy → Taxation (+) > Democracy → Taxation (+) |
| Mahdavi (2008)         | 43 Developing C. 1973-2002              | PDA    | Democracy → Taxation (insignificant)                |
| Timmons (2010)         | 100 Developed & Developing C. 1970-1999 | PDA    | Democracy → Taxation of Consumption (+)             |
| Mutascu (2011)         | 51 Developed & Developing C. 2002-2008  | PDA    | Democracy → Taxation (Inverted U)                   |
| Jin Yi (2012)          | 84 Developed & Developing C. 1970-2000  | PDA    | Taxation → Democracy (insignificant)                |
| Ehrhart (2012)         | 66 Developed & Developing C. 1990-2005  | PDA    | Democracy → Taxation (+)                            |

|                               |   |              |   |
|-------------------------------|---|--------------|---|
| Profeta et al. (2013)         | 38 Developing C. 1990-2005              | PDA          | Democratic Institutions → Taxation of Income (Inverted U)   |
| Baskaran & Bigsten (2013)     | 31 Sub-Saharan C. 1990-2005             | IV & Sys-GMM | Fiscal Capacity → Democracy (+)   |
| Baskaran (2014)               | 112 Developed & Developing C. 1981-2008 | PDA          | Taxation → Democracy (+)  |
| Acemoglu et al. (2015)        | 184 Developed & Developing C. 1960-2010 | GMM          | Democracy → Taxation (+)  |
| Ashraf & Sarwar (2016)        | 50 Developing C. 1996-2013              | PDA          | Democracy → Taxation (+)  |
| Zarra-Nezhad et al. (2016)    | 83 Developed & Developing C. 1990-2012  | PDA          | Democracy → Taxation (+)  |
| Garcia & Haldenwang (2016)    | 131 Developed & Developing C. 1990-2008 | PDA          | Democracy → Taxation (Inverted U)   |
| Balamatsias (2018)            | 74 Developed & Developing C. 1993-2012  | PDA          | Democracy → Taxation (+)  |
| Cevik (2018)                  | 135 Developed & Developing C. 2011-2016 | CSA          | Democracy → Tax Compliance (+)  |
| Prichard et al. (2018)        | 188 Developed & Developing C. 1990-2012 | PDA          | Democracy → Tax Compliance (+)  |
| Andersson (2018)              | 31 Developed & Developing C. 1800-2012  | SUR          | Urb. x Democracy → Tax Revenue of Income and Wealth (+)<br>Urb. x Democracy → Tax Revenue of Consumption (-)              |
| Kato & Tanaka (2019)          | 143 Developed & Developing C. 1960-2007 | EB           | VAT → Democracy (+)   |
| Özhan & Keyifli (2020)        | 19 Developing C. 2005-2018              | Sys-GMM      | Democracy → Taxation (+)<br>Urb. → Taxation (+)<br>Urb. x Democracy → Taxation (+)  |
| Rashid et al. (2021)          | 59 Developed & Developing C. 2006-2013  | PDA          | Democracy → Taxation (+)  |
| Kaplan & Dayıoğlu Erul (2023) | 5 Turkic Rep. 2014:1-2020m1             | PDA          | Democracy → Taxation (+): Türkiye, Azerbaijan<br>Democracy → Taxation (Inverted U) Kyrgyzstan, Kazakhstan, and Uzbekistan |

Note: PDA: Panel Data Analysis; CSA, Cross-section Analysis; EB, Entropy-balancing, IV, instrumental variable; SUR, Seemingly Unrelated Regression; Sys-GMM, system generalized method of moments. Urb, Urbanization level, → represents the effect of independent variables on dependent variable, >, represent comparatively grater effect.

Numerous investigations frequently discuss a positive relationship between democracy and tax revenues in developed countries in the empirical literature. Conflicting findings have been reported for emerging and developing countries, with various factors contributing to this inconsistency, including the underdevelopment of political institutions in developing nations, political instability, low levels of urbanization and tax awareness, and the prevalence of shadow economies, as outlined in theoretical discourse. Nevertheless, empirically testing the validity of these propositions and discussing them within the framework of fiscal discipline are necessary steps to further our understanding of this subject.

## DATA, MODEL, AND METHODOLOGY

### Dataset and the Model

Within the scope of this study, the tax revenues-democracy connection, where there are significant conflicts in the empirical literature, is examined with dynamic panel data analysis techniques for 41<sup>4</sup> selected emerging and developing countries within the period 2000-2018. The empirical analysis process consists of three stages. In the first stage of the empirical analysis, a single proxy variable will be created to represent institutional quality in countries by applying the principal component analysis (PCA) technique to Kaufmann and Kraay (2024) Worldwide Governance Indicators. The second stage is the application of the two-step System Generalized Methods of Moments (hereafter Sys-GMM), which is a dynamic panel data analysis technique and is frequently preferred in empirical literature. The last stage is the application of essential diagnostic tests regarding Sys-GMM results.

The base model to be estimated to examine the interaction between tax revenues and democracy is presented in equation 1. Furthermore, as part of the empirical analysis process, an additional submodels for equation 1 will be estimated to ascertain the consistency of the indicators' structure.

$$Ttax_{it} = \alpha Ttax_{it-1} + \beta Dem_{it} + \gamma Gdp_{it} + \delta IQ_{it} + \theta Urb_{it} + u_{it} \quad (1)$$

$$\varepsilon_{it} = \mu_i + \lambda_t + v_{it} \quad i = 1, \dots, 41 \quad t = 1, \dots, 19 \quad (2)$$

The indices  $i$  and  $t$  in Equation 1 represent countries and time respectively, and  $u$  represents the error term. The error term is defined as a two-way error component model. Accordingly, in Equation 2 shows country-specific effects, and shows time-specific effects. The notations, measurement units, and sources for the variables included in Equation 1 are presented in Table 2.

**Table 2: Explanations of Variables**

| Variables | Explanation            | Unit                  | Source  |
|-----------|------------------------|-----------------------|---|
| Ttax      | Total Tax Revenue      | % of GDP              | World Bank Open Data (2024)   |
| Dem       | Combined Polity Score  | Index                 | WDI Prosperity data360 (2024)                                       |
| Gdp       | Gross Domestic Product | % of Annual Growth    | World Bank Open Data (2024)   |
| Iq        | Institutional Quality  | Index                 | Authors calculation based on Worldwide Governance Indicators (2024) |
| Urb       | Urban Population       | % of Total Population | World Bank Open Data (2024)   |

The IQ in Table 2, which represents institutional quality, was created by applying the PCA technique, a type of factor analysis, to the Worldwide Governance Indicators (WGI) indicators generated by Kaufmann et al. (2010). PCA is used to limit the use of many variables, prevent multicollinearity problems within the model's scope, allow the reduction of large data sets, and thus make the results understandable (Akgül, 2022, p. 455). WGI<sup>5</sup> consists of 6 variables with values between  $\pm 2.5$ . For each indicator, +2.5 represents the best, and -2.5 represents the worst. The relevant variables reveal various aspects of governance

4 The list of countries is as follows: Argentina, Bangladesh, Belarus, Bhutan, Bulgaria, Burkina Faso, Chile, Costa Rica, Cote d'Ivoire, Dominica, El Salvador, Ethiopia, Georgia, Ghana, Guatemala, Hungary, Jamaica, Jordan, Kazakhstan, Lebanon, Lesotho, Malaysia, Mali, Mauritius, Moldova, Morocco, Namibia, Nepal, Nicaragua, Peru, Philippines, Poland, Romania, Russian Federation, South Africa, Sri Lanka, Thailand, Türkiye, Ukraine, Uruguay, Zambia.

5 The variables are Voice and Accountability (VA), Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (PV), Government Effectiveness (GE), Regulatory Quality (RQ), Rule of Law (RL), Control of Corruption (CC), respectively.

**Table 3: Explanatory Statistics for Institutional Quality**

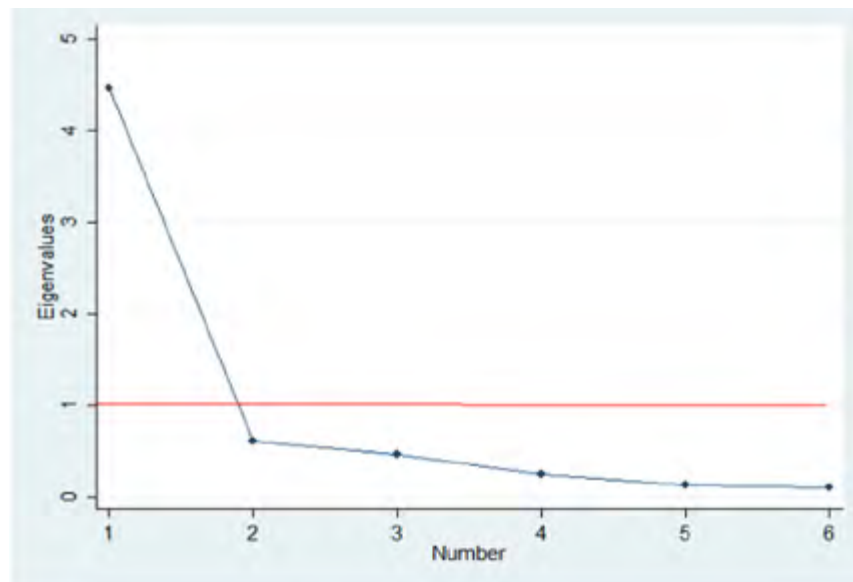
| Variable | Number of Observation | Mean   | Standard Deviation | Min.  | Max  |
|----------|-----------------------|--------|--------------------|-------|------|
| VA       | 779                   | -0.040 | 0.687              | -1.77 | 1.29 |
| PV       | 779                   | -0.223 | 0.806              | -2.26 | 1.28 |
| GE       | 779                   | -0.130 | 0.583              | -1.35 | 1.24 |
| RQ       | 779                   | -0.030 | 0.609              | -1.60 | 1.54 |
| RL       | 779                   | -0.195 | 0.602              | -1.54 | 1.35 |
| CC       | 779                   | -0.203 | 0.623              | -1.60 | 1.59 |

quality and are preferred to represent the institutional quality in a country due to its general structure. Table 3 presents descriptive statistics regarding the variables used in the creation process of the IQ indicator.

In the first stage of the PCA analysis, the appropriateness of the variables for factor analysis was tested using the Bartlett (1950) test. According to the results obtained, the p-value is 0.00 and is smaller than 0.05, and the variables were found suitable for factor analysis. In the next stage, within the scope of PCA, the minimum eigenvalue was determined to be one according to the Kaiser (1974) criterion. Increasing the number of variables with high correlation within the scope of PCA will improve the

explanatory power of the factor to explain the data (Akgül, 2022). Figure 2 presents the determination of the eigenvalue according to the Kaiser criterion.

According to the PCA results, it was determined that the variance of a single variable had a high level of explanatory power of 74.3%. In addition, the Kaiser-Meyer-Olkin sample adequacy test result is 86.3%, which is at the meritorious level (Kaiser, 1974, p. 35). Therefore, it was decided that a factor created from the variables could strongly represent the data set and represent the institutional structure in a country. Essential descriptive statistics for all variables, including institutional quality, introduced in Equation 1 are presented in Table 4.



**Figure 2:** Minimum Eigenvalue determination based on the Kaiser (1974) Criterion

**Table 4: Explanatory Statistics for Empirical Model**

| Variable | Number of Observation | Mean   | Standard Deviation | Min.   | Max   |
|----------|-----------------------|--------|--------------------|--------|-------|
| Ttax     | 779                   | 16.085 | 5.459              | 6.58   | 39.99 |
| Dem      | 779                   | 5.304  | 4.972              | -10    | 10    |
| Gdp      | 779                   | 4.25   | 3.439              | -15.14 | 18.36 |
| IQ       | 779                   | -0.001 | 1.000              | -2.088 | 2.347 |
| Urb      | 779                   | 55.369 | 20.795             | 13.4   | 95.33 |

### Dynamic Panel Data Analysis: Sys-GMM

Dynamic panel data models consist of distributed lag and autoregressive panel data models. In both approaches, defining the lagged value of the dependent variable as an independent variable within the model may lead to endogeneity problems (Nickell, 1981). In other words, the existence of a correlation relationship between the independent variables and the error term leads to the endogeneity problem (Gujarati & Porter, 2018, p. 656). Theoretically, there is an endogeneity problem, and estimates using the least squares technique will produce inconsistent and biased results (Baltagi, 2021). Nevertheless, changing the observation and time interval to address the endogeneity problem, especially in micropanels where  $N > T$ , may not always be feasible due to the challenges of accessing past data on an economy or making appropriate estimations for forthcoming years.

Considering these restrictions, Arellano and Bond (1991) developed GMM to overcome the endogeneity problem. Later, Ahn and Schmidt (1995) contributed significantly to developing the GMM technique by developing the nonlinear moment method. In addition, the contributions of Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998) in evolving the GMM method into its current structure should not be ignored.

The first stage of the estimation process of the GMM model involves transforming the first difference model through the instrumental variable matrix and estimating this transformation using the generalized least squares method. Because of this structure, the GMM estimator can also be called a two-stage instrumental variable

estimator (Yerdelen Tatoğlu, 2020, p. 131). Using the first difference model and the transformation through the instrumental variable matrix enables the GMM model to produce consistent results under the endogeneity problem or heteroskedasticity of micropanels (Baltagi, 2021). Moreover, estimates made using the Sys-GMM technique will be asymptotically consistent. However, for the Sys-GMM, the standard errors should be biased downwards, so it is possible to use the Windmeijer (2005) robust standard error estimator. Finally, Baltagi (2021) stated that Sargan (1958) and Hansen and Singleton (1982) tests can be used to test overidentification restrictions for diagnostic tests of the Sys-GMM estimator.

### EMPRICAL FINDINGS

The first-order autocorrelation problem is frequently observed in dynamic panel data analysis processes because the dependent variable's lagged value is modeled as an independent variable in the model. However, according to Baltagi (2021), the situation that should be considered in dynamic panel data analysis processes is the absence of a second-order autocorrelation problem. In this context, the AR(2) statistic must be greater than 0.05. It can be observed that there is no second-order autocorrelation problem for all models presented in Table 5. In addition, the number of instrumental variables used in the models must be equal to or less than the number of units (Roodman, 2009; Yerdelen Tatoglu, 2020). Violating this condition will cause the estimated parameters to be inconsistent. In all models presented in Table 5, the maximum number of instrumental variables is 16, and the number of units is 41.

The lack of resistance of the Sargan (1958) test made it undesirable for use with the Sys-GMM estimator. Instead, Hansen and Sigleton (1982) applied the robust Hansen J test. Overidentification restrictions apply because the Hansen J test statistic value is greater than 0.05 for all models. Roodman (2009) stated that the Sys-GMM estimator cannot preserve asymptotic properties when the Hansen J statistic converges to 1. Therefore, each of the eight predicted models can meet all the requirements of the main diagnostic tests of the Sys-GMM.

In all models, under theoretical expectations, the lagged value of the dependent variable affects the dependent variable statistically significantly and positively at the 1% significance level. In addition, the annual economic growth rate, represented by GDP, has a positive and statistically significant effect on tax revenues. In other words, increasing economic growth rates improves total tax revenue. In all models, a positive and statistically significant relationship was found between the combined polity score (POLITY V) represented by Dem and total tax revenues. This structure indicates that transitioning to

a democratic political regime or strengthening the existing democratic regime can increase total tax revenues. This finding is compatible with a significant part of the empirical literature (Acemoglu et al., 2015; Ashraf & Sarwar, 2016; Balamatsias, 2018; Cheibub, 1998; Ehrhart, 2012; Rashid et al., 2021, Zarra-Nezhad et al., 2016).

Historically, the first examples of transition to democracy were practiced in cities, so we can assume that urbanization and democracy have some common points. The connection between urbanization, democracy, and taxes has also been examined in empirical literature (Andersson, 2018; Özhan & Keyifli, 2020). In this context, one of the most important issues that should be emphasized is the significant positive correlation between the urbanization of a country's population and the observation of transactions subject to taxable events. The fact that it is difficult to follow the economic activities of the rural population creates a structure that is more open to unregistered activities. Moreover, modern tax systems are shaped according to the consumption and life patterns of the urban population. In this dimension, the share of the urban population

**Table 5: Empirical Results**

| Dep. var. TTAX      | Model 1             | Model 2              | Model 3             | Model 4             | Model 5             | Model 6             | Model 7              | Model 8             |
|---------------------|---------------------|----------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|----------------------|---------------------|
| <b>L.TTAX</b>       | 0.936***<br>(0.363) | 0.969***<br>(0.009)  | 0.866***<br>(0.654) | 0.879***<br>(0.616) | 0.938***<br>(0.355) | 0.947***<br>(0.015) | 0.823***<br>(0.071)  | 0.822***<br>(0.076) |
| <b>GDP</b>          |                     | 0.148***<br>(0.0397) |                     |                     |                     | 0.147***<br>(0.039) | 0.142***<br>(0.0396) | 0.139***<br>(0.395) |
| <b>Dem</b>          |                     |                      | 0.235**<br>(0.109)  |                     |                     | 0.056**<br>(0.025)  | 0.107**<br>(0.045)   | 0.103**<br>(0.048)  |
| <b>Urb</b>          |                     |                      |                     | 0.032**<br>(0.157)  |                     |                     | 0.257*<br>(0.147)    | 0.026*<br>(0.189)   |
| <b>IQ</b>           |                     |                      |                     |                     | 0.036<br>(0.200)    |                     |                      | 0.022<br>(0.098)    |
| <b>N. Obs.</b>      | 738                 | 738                  | 738                 | 738                 | 738                 | 738                 | 738                  | 738                 |
| <b>N. Countries</b> | 41                  | 41                   | 41                  | 41                  | 41                  | 41                  | 41                   | 41                  |
| <b>N. IV</b>        | 13                  | 14                   | 14                  | 14                  | 14                  | 15                  | 16                   | 16                  |
| <b>AR (2)</b>       | 0.350               | 0.332                | 0.260               | 0.354               | 0.349               | 0.322               | 0.306                | 0.306               |
| <b>Hansen j.</b>    | 0.190               | 0.478                | 0.177               | 0.164               | 0.190               | 0.508               | 0.326                | 0.421               |

Note: \*, \*\*, and \*\*\* signs represent statistical significance at the 10%, 5%, and 1% level, respectively, and values in parentheses represent standard errors.

in the total population is included instead of the total population, both as a control variable of tax revenues and to observe its effect on democracy. In accordance with theoretical expectations, a positive and statistically significant relationship between the share of the urban population represented by Urb in the total population and total tax revenues. Moreover, while the coefficient of the Dem variable estimated in model 6 is 0.056, in model 7, which is re-estimated by including the Urb variable, the coefficient of the Dem variable increases to 0.107. In other words, increasing the urban population's share of the total population can strengthen the effect of democratic regimes on tax revenue. Finally, we found that the IQ was positive however it was statistically insignificant.

We created a distribution chart to assess the consistency of empirical results with real data. This involved taking the 19-year average value of total tax revenues (% of GDP) and the democracy index in the 2000-2018 period. The data depicted in Figure 3 illustrates that the majority of the 41 emerging and developing economies are governed by democratic regimes. Nonetheless, there are still a notable number of examples of autocratic and hybrid regimes.

Based on the 19-year average values, it is possible that, in line with Ross (2004), more democracy does not generate more tax revenue throughout the sample. In this context, it is possible to examine the examples of Poland-Belarus, Uruguay-Jordan, Georgia-Morocco. While the share of average tax revenue (% of GDP) for Poland, which is one of the examples of highly democratic regimes within the scope of the sample, is 16.60%, the share of tax revenues (% of GDP) for Belarus, which has an autocratic regime is 16.80%. Similarly, the average tax revenue (% of GDP) for Uruguay and Jordan is around 17.7%, but while Uruguay offers a strong example of democracy, Jordan has a weak autocratic regime. A similar relationship is observed for Georgia and Morocco. However, empirical findings and descriptive studies strongly support the view that democracy increases tax revenues. However, democracies do not always generate high tax revenues, and a high tax burden does not always positively affect democracy. Moreover, considering that tax revenues (% of GDP) in emerging and developing countries is at the level of 15% in terms of the sample average, total tax revenues (% of GDP) that exceed 25% in terms of developed economies with institutionalized democratic regimes and reach 40% in Northern European social welfare states. We assume

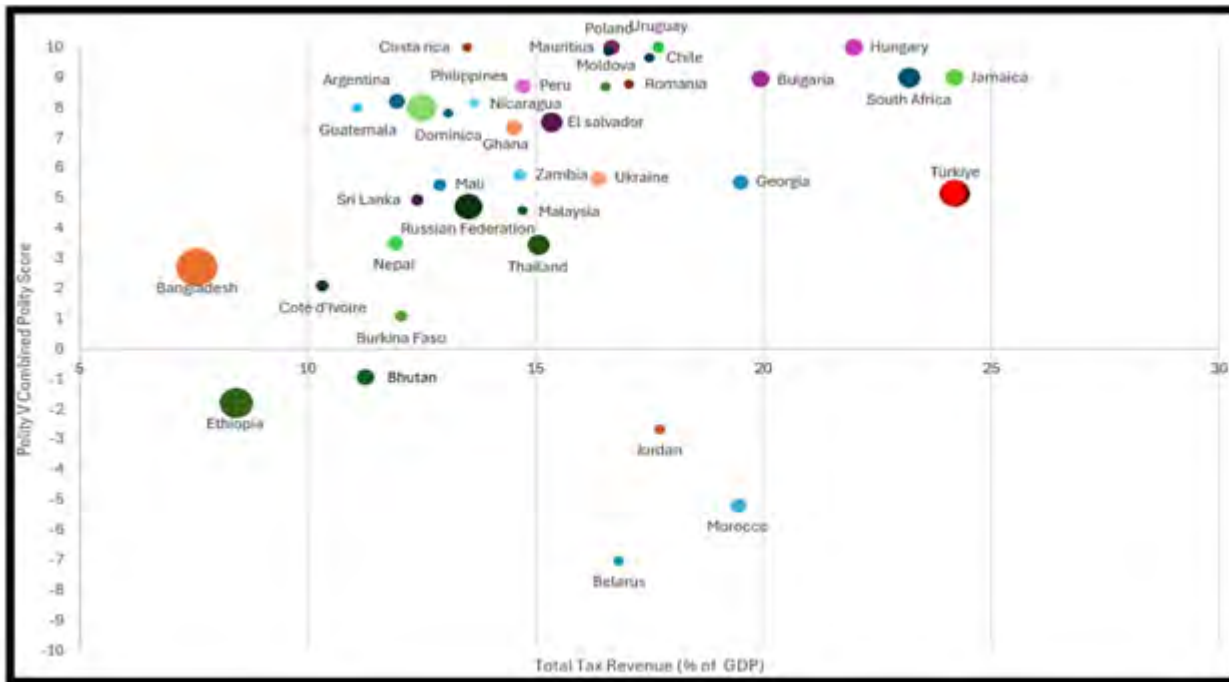


Figure 3: Total Tax Revenue and Democracy Relationship: Average Values for 2000-2018



that democratization and increasing institutional quality will be important determinants in increasing social welfare. In this context, Türkiye draws attention in Figure 3 as the developing country closest to this process. Türkiye, whose democratic regime score has decreased in recent years, is in a strong position in terms of total tax revenues compared to the sample of developing countries, with a 19-year average tax revenue (% of GDP) 24%.

## CONCLUSION

Democracy, one of the oldest known forms of government, was first experienced in Ancient Greece at Athens, where the state was organized as a city-state (*Polis*). After the fall of Athenian democracy, democracy began to resurface during the Roman Empire. However, after these eras, until the 19th century, democratic forms of government lost their importance compared to other forms. Starting from the 16th century, social developments such as the Renaissance, Reformation, Age of Enlightenment, Industrial Revolution, and French Revolution created radical transformations in economic, social, and political institutions. These changes came to the fore when philosophers from the social contractarian tradition, such as Locke, Rousseau, Hobbes, and Montesquieu, re-discussed the phenomenon of democracy. Later, democracies became the most popular regime of nation-states.

However, in the context of Athenian democracy, “*demos*” define a numerically small minority of the people, which contradicts today’s ideals of democracy. Today, in countries whose population is measured in millions or even billions, the direct participation of the people in government and the impossibility of making social decisions unanimously have led to democracies turning into a “*representative*” character. Moreover, Huntington’s argument of third wave of democratization, which has continued since 1974, includes transforming authoritarian governments into democracies or hybrid governments between authoritarianism and democracy, especially in many developing countries.

No matter the regime, the state, as the dominant power, must fulfill social demands and expectations. This requires fiscal resources, which have historically been sourced from various forms of taxation since the inception of human society. The

development of modern taxation was made possible by the strengthening of democratic regimes. Historically, the connection between representation and taxation began to be discussed only after this change. At the last point, the view that there is no taxation without representation has evolved into a constitutional principle. However, in this context, the question of whether democratization strengthens taxation or taxation shapes democracy still awaits an answer. Researchers examining the democracy-taxation link in terms of developed economies strongly argue that these variables have a positive relationship. However, research conducted in underdeveloped, emerging, and developing countries offers many different findings. Therefore, there is no consensus on the democracy-taxation connection in societies that have not completed the transformation of their economic and social institutions.

In this study, the taxation-democracy connection for 41 emerging and developing economies was investigated with the Sys-GMM method, one of the dynamic panel data analysis techniques, for the period 2000-2018. Our findings indicate that democratic regimes can create positive effects on tax revenues. In other words, it is possible for the government regime in a country to increase its level of tax collection as a result of increasing its level of democratization. This issue, which is discussed within the framework of the fiscal sociology approach, is explained by the view that under the democratic regime, citizens’ trust in state institutions increases, and through this, their voluntary compliance with taxes increases. To put it more simply, the democratization of the form of government will strengthen the legitimacy of the state in the eyes of citizens. Citizens who act from the idea that a legitimate state will produce policies that are in line with the interests of the whole society, not a part of it, will fulfill their tax duties. However, it is not easy to defend the view that democratic regimes within the scope of modernization theory will increase economic freedoms and stabilize democracies by leading to economic growth, for example of emerging and developing countries, because many of these countries may be exposed to frequent crises due to their macroeconomic fragility. In addition to the empirical findings we obtained, it is also possible to make some inferences based on the descriptive data. The data presented in Figure 3 shows that some of the countries with very similar tax revenues (% of GDP) have autocratic regimes, while others have democratic regimes. In other words, democratization increases tax revenues, but, although

exceptional, some autocratic regimes can collect high taxes under different conditions.

In this context, one of the main issues that policy makers should pay attention to is to increase the share of direct taxes in terms of tax revenue composition to strengthen and stabilize democratic regimes. This phase will be an important step towards combating income inequality through tax revenues and ensuring tax justice, just like in developed economies. In the second phase, institutional transformations such as the rule of law, protection of fundamental rights and freedoms, and constitutional guarantee of minority rights must be implemented. This initiative will increase the legitimacy of the state and its institutions and will also contribute to the consolidation of democracy in the long term. As is common with empirical studies, this research also has some limitations, with the primary concern being the reliance on total tax revenues as the dependent variable. This approach restricts the exploration of the correlation between tax revenues and democratization based on tax types. Future research should delve into the democracy-taxation connection by incorporating different tax categories to overcome this limitation. Furthermore, employing Fourier-based techniques to accommodate structural breaks in the analysis may offer valuable insights and enhance the existing literature.

## REFERENCES

- Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P., and Robinson, J. A. (2015). Democracy, redistribution, and inequality. A. B. Atkinson & F. Bourguignon (Eds.), *Handbook of income distribution* (pp. 1885–1966). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-59429-7.00022-4>
- Acemoglu, D., and Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, And Poverty*. Profile Books.
- Acemoglu, D., and Robinson, J. A. (2019). *The Narrow Corridor: State, Society and Fate of Liberty*. Penguin.
- Ahn, S. C., and Schmidt, P. (1995). Efficient estimation of models for dynamic panel data. *Journal of Econometrics*, 68(1), 5–27. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01641-C](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01641-C)
- Akca, H., Yurdadog, V., and Bozatlı, O. (2019). A study about the fiscal democracy approach and the Republic of Turkey. *Revista Dilemas Contemporáneos: Educación, Política y Valores*, 7(95): 1-23. <https://doi.org/10.46377/dilemas.v29i1.1854>
- Akgül, A. (2022). *İstatistiksel Analiz Teknikleri: SPSS’te İşletme Yönetimi ve İktisat Uygulamaları*. Alfa Yayınları.
- Andersson, P. F. (2018). Democracy, urbanization, and tax revenue. *Studies in Comparative International Development*, 53(1), 111–150. <https://doi.org/10.1007/s12116-017-9235-0>
- Arellano, M., and Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277–297. <https://doi.org/10.2307/2297968>
- Arellano, M., and Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29–51. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01642-D](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01642-D)
- Ashraf, M., and Sarwar, S. (2016). Institutional Determinants of tax buoyancy in developing nations. *Journal of Emerging Economies & Islamic Research*, 4(1), 1–12.
- Balamatsias, P. (2018). Democracy and taxation. *Economics*, 12(1), 1–28. <https://doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2018-27>
- Baltagi, B. H. (2021). *Econometric Analysis of panel data* (6th ed.). Springer.
- Bartlett, M. S. (1950). Tests of significance in factor analysis. *British Journal of Psychology*, 3, 77–85.
- Baskaran, T. (2014). Taxation and democratization. *World Development*, 56, 287–301. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.11.011>
- Baskaran, T., and Bigsten, A. (2013). Fiscal capacity and the quality of government in Sub-saharan Africa. *World Development*, 45, 92–107. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.09.018>
- Blundell, R., and Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115–143. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8)
- Boix, C. (2003). *Democracy and redistribution*. Cambridge University Press.
- Cevik, S. (2018). The composition of government revenue and democracy: A cross-country examination. M. M. Erdoğan, M. S. Zouboulakis, S. M. Akar, and B. T. İçke (Eds.), *Public Sector Economics & Development* (pp. 15–32). Ijopec Publication.
- Cheibub, J. A. (1998). Political regimes and the extractive capacity of governments: taxation in democracies and dictatorships. *World Politics*, 50(3), 349–376. <https://doi.org/10.1017/>

S0043887100012843

- Ehrhart, H. (2012). Assessing the relationship between democracy and domestic taxes in developing countries. *Economics Bulletin*, 32(1), 551–556.
- Fauvelle-Aymar, C. (1999). The political and tax capacity of government in developing countries. *Kyklos*, 52(3), 391–413. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1999.tb00224.x>
- Garcia, M. M., and von Haldenwang, C. (2016). Do democracies tax more? Political regime type and taxation. *Journal of International Development*, 28(4), 485–506. <https://doi.org/10.1002/jid.3078>
- Gujarati, D. N., and Porter, D. (2018). *Temel Ekonometri* (5th ed.). Literatür Yayıncılık.
- Hansen, L. P., and Singleton, K. J. (1982). Generalized instrumental variables estimation of nonlinear rational expectations models. *Econometrica*, 50(5), 1269–1286. <https://doi.org/10.2307/1911873>
- IMF. (2024). *World Economic Outlook*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/April/groups-and-aggregates>
- Jin Yi, D. (2012). No taxation, no democracy? Taxation, income inequality, and democracy. *Journal of Economic Policy Reform*, 15(2), 71–92. <https://doi.org/10.1080/17487870.2012.672252>
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31–36. <https://doi.org/10.1007/BF02291575>
- Kaplan, E. A., and Dayioğlu Erul, R. (2023). Türk dünyasında vergi-demokrasi ilişkisi: Montesquieu paradoksu çıkmazı. *Fiscaoeconomia*, 7(1), 301-326. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1116832>
- Kato, J., and Tanaka, S. (2019). Does taxation lose its role in contemporary democratisation? State revenue production revisited in the third wave of democratisation. *European Journal of Political Research*, 58(1), 184–208. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12276>
- Kaufmann, D., and Kraay, A. (2024). *Worldwide Governance Indicators, 2023 Update* (Version 2023). [www.govindicators.org](http://www.govindicators.org)
- Kaufmann, D., Kraay, A., and Mastruzzi, M. (2010). Response to ‘what do the worldwide governance indicators measure?’ *The European Journal of Development Research*, 22(1), 55–58. <https://doi.org/10.1057/ejdr.2009.49>
- Kenny, L. W., and Winer, S. L. (2006). Tax systems in the world: an empirical investigation into the importance of tax bases, administration costs, scale and political regime. *International Tax and Public Finance*, 13(2), 181–215. <https://doi.org/10.1007/s10797-006-3564-7>
- Mahdavi, S. (2008). The level and composition of tax revenue in developing countries: Evidence from unbalanced panel data. *International Review of Economics & Finance*, 17(4), 607–617. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2008.01.001>
- Meltzer, A. H., and Richard, S. F. (1983). Tests of a rational theory of the size of government. *Public Choice*, 41(3), 403–418. <https://doi.org/10.1007/BF00141072>
- Mulligan, C. B., Gil, R., and Sala-i-Martin, X. (2004). Do democracies have different public policies than nondemocracies? *Journal of Economic Perspectives*, 18(1), 51–74. <https://doi.org/10.1257/089533004773563430>
- Mutascu, M. (2011). Taxation and democracy. *Journal of Economic Policy Reform*, 14(4), 343–348. <https://doi.org/10.1080/17487870.2011.635037>
- Nickell, S. (1981). Biases in dynamic models with fixed effects. *Econometrica*, 49(6), 1417–1426. <https://doi.org/10.2307/1911408>

- Özhan, M., and Keyifli, N. (2020). Vergi gelirleri, kentleşme ve demokrasi: G20 ülkeleri üzerine ekonometrik bir çalışma. *EKEV Akademi Dergisi*, 84, 391-408.
- Persson, T., and Tabellini, G. (2009). Democratic capital: the nexus of political and economic change. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1(2), 88–126. <https://doi.org/10.1257/mac.1.2.88>
- Prichard, W., Salardi, P., and Segal, P. (2018). Taxation, non-tax revenue and democracy: New evidence using new cross-country data. *World Development*, 109, 295–312. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.05.014>
- Profeta, P., Puglisi, R., and Scabrosetti, S. (2013). Does democracy affect taxation and government spending? Evidence from developing countries. *Journal of Comparative Economics*, 41(3), 684–718. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2012.10.004>
- Rashid, H., Warsame, H., and Khan, S. (2021). The differential impact of democracy on tax revenues in developing and developed countries. *International Journal of Public Administration*, 44(8), 623–635. <https://doi.org/10.1080/01900692.2020.1741616>
- Roodman, D. (2009). How to do Xtabond2: An introduction to difference and system GMM in stata. *The Stata Journal*, 9(1), 86–136. <https://doi.org/10.1177/1536867X0900900106>
- Rosen, H. S., and Gayer, T. (2010). *Public Finance*(9th. Ed.). McGraw Hill Higher Education.
- Ross, M. L. (2004). Does taxation lead to representation? *British Journal of Political Science*, 34(2), 229–249. <https://doi.org/10.1017/S0007123404000031>
- Sargan, J. D. (1958). The estimation of economic relationships using instrumental variables. *Econometrica*, 26(4) 393–415. <https://doi.org/10.2307/1907619>
- Timmons, J. F. (2010). Taxation and representation in recent history. *The Journal of Politics*, 72(1), 191–208. <https://doi.org/10.1017/S0022381609990569>
- WDI Prosperity data360. (2024). *Polity database: revised combined polity score (PV)*. <https://prosperitydata360.worldbank.org/en/indicator/POLITY5+PRC+polity2>
- Windmeijer, F. (2005). A finite sample correction for the variance of linear efficient two-step GMM estimators. *Journal of Econometrics*, 126(1), 25–51. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2004.02.005>
- World Bank Open Data. (2024). *Total tax revenue % of GDP*. World Bank Open Data. <https://data.worldbank.org>
- Worldwide Governance Indicators. (2024). *Worldwide Governance Indicators*. <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *İleri panel veri analizi: Stata uygulamalı*. Beta Basım Yayım.
- Yurdadoğ, V., Karadağ, N. C., Albayrak, M., and Bozatlı, O. (2022). Analysis of non-tax revenue: evidence from European Union. *Amfiteatru Economic*, 24(60), 485-506. <https://doi.org/10.24818/EA/2022/60/485>
- Zarra-Nezhad, M., Ansari, M. S., and Moradi, M. (2016). Determinants of tax revenue: does liberalization boost or decline it?. *Journal of Economic Cooperation & Development*, 37(2), 103–126.

#### Author Contributions:

The contribution of the first author is 50%, the second author's contribution is 30%, and the third author's contribution is 20%.

**27 MAYIS DARBESİ ÖNCESİ CEPHELEŞME  
HAREKETİ: VATAN CEPHESİ ÖRNEĞİ (1958-1960)**

THE POLARIZATION MOVEMENT BEFORE  
THE 27 MAY COUP: THE EXAMPLE OF  
THE PATRIOTIC FRONT (1958-1960)

Doğan İPEK

51

## 27 MAYIS DARBESİ ÖNCESİ CEPHELEŞME HAREKETİ: VATAN CEPHESİ ÖRNEĞİ (1958-1960)

### THE POLARIZATION MOVEMENT BEFORE THE 27 MAY COUP: THE EXAMPLE OF THE PATRIOTIC FRONT (1958-1960)

#### Anahtar Kelimeler:

Demokrat Parti,  
Vatan Cephesi,  
Güç Birliği,  
Milli Muhalefet Cephesi.

#### Keywords:

Democrat Party,  
Homeland Front,  
Union of Forces,  
National Opposition Fr.

<sup>1</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi,  
Atatürk Üniversitesi, Türkiyat  
Araştırmaları Enstitüsü, Türkiye  
Cumhuriyeti Tarihi, Bilim Dalı,  
ipekdogan938@gmail.com,  
0009-0001-3330-8293

Alıntılanak için/Cite as Doğan  
İ. (2024). 27 Mayıs Darbesi  
Öncesi Cepheleşme Hareketi:  
Vatan Cephesi Örneği (1958-  
1960), Çukurova Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Dergisi, 33 (2), 391-409

Doğan İPEK <sup>1</sup>

#### ÖZ

1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili hayata geçiş yapan Türkiye, 1950'de yaşanan iktidar değişimiyle yeni bir döneme adım atmıştı. İktidara gelen Demokrat Parti daha liberal bir politika izlemeye başlamış ve 1950-1954 yılları arasında adeta altın çağını yaşamıştı. O dönemde yapılan yatırımlarla ekonomiye hareket kazandırılmış olmasına rağmen 1954 sonrası büyük oranda dış ticaret açığı verilmişti. İthalat duraklamış, hükümet ciddi oranda kredi arayışına girmiş ve enflasyon giderek yükselmeye başlamıştı. Demokrat Parti'nin 1954 sonrasında sergilediği baskıcı muameleler ve uyguladığı yanlış politikalar 1957 genel seçimine olumsuz bir şekilde yansımıştı. 1958-1960 yılları arasında iktidar partisinin muhalefete karşı sert tavırları aynen devam etmiş ve muhalefetin oluşturmaya çalıştığı Güç Birliği Cephesi üzerinden iktidar-muhalefet atışmaları yaşanmıştı. Demokrat Parti tarafı muhalefetin oluşturduğu Güç Birliği Cephesine karşı ayaklanmış, kin ve husumet cephesi şeklinde adlandırıldığı bu harekete karşı "Vatan Cephesi" adında yeni bir oluşumla cevap vermişti. Ayrıca iktidar bir taraftan tüm vatandaşları Vatan Cephesi altında toplamaya çalışırken diğer taraftan Anadolu'nun dört bir yanında Vatan Cephesi ocaqları açmaya başlamıştı.

#### ABSTRACT

Having transitioned to a multi-party system with the establishment of the Democrat Party in 1946, Türkiye stepped into a new era with the change of government in 1950. The Democrat Party that came to power adopted a more liberal policies and experienced a golden age between 1950 and 1954. Although the economy was boosted by the investments made at the time, a significant trade deficit emerged after 1954. Imports stalled, the government sought substantial credit and inflation steadily increased. The repressive measures and misguided policies implemented by the Democrat Party after 1954 had negative impact on the 1957 general election. The ruling party's harsh stance towards the opposition continued from 1958 to 1960, leading to intense confrontations with the opposition's Unity Front. Retaliation to the opposition's Unity Front, which the Democrat Party labeled as the "Front of Hatred and Hostility," the party established the "Patriotic Front" and attempted to rally all citizens under this new formation. In addition, the government began establishing Patriotic Front branches throughout Anatolia.

## GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nde kuruluştan itibaren çok partili hayata geçiş konusunda bazı girişimlerde bulunulmuştu. 1924 ile 1930 yıllarında gerçekleştirilen bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmış ve çok partili hayata geçiş ileri bir tarihe ertelenmişti. 1939'da başlayan ve 1945 yılında sona eren II. Dünya Savaşı'na doğrudan katılmayan Türkiye, savaş boyunca yaptığı askerî harcamalar neticesinde ekonomik olarak git gide zor durumda kalmış ve yüksek vergiler karşısında sıkıntılı bir sürece itilmişti. Ülke içerisinde savaş ekonomisinin bütün yükü özellikle orta gelirli vatandaşlar üzerine yüklenmiş ve bu gibi durumlar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarına karşı memnuniyetsizlik duyulmasına ortam hazırlamıştı. Hükümet ise ekonomide yaşanan bu sıkıntıları bir nebze olsun düzeltmek için savaş ekonomi politikasını hayata geçirmeye çalışmıştı. Fakat sonradan Millî Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi maliye politikasının araçlarını yürürlüğe sokması, iktidarın meşruiyetini olumsuz bir şekilde etkilemişti (Afşar, 2019, s. 275). Yüksek miktarda tahsis edilen bu vergiler yönetilenin, yönetene karşı memnuniyetsizlik duymasına sebebiyet vermişti.

Muhalefetin ciddi anlamda ortaya çıkışı toprak reformu çalışmaları ve bütçe görüşmeleri esnasında olmuştu. Özellikle Celal Bayar'ın 1943'te Varlık Vergisi'nin kaldırılması için önerge vermesi, bir kıvılcım oluşturmuştu. Ayrıca o dönemde yaşanan vurgunculuk ile karaborsacılık haberleri basına yansımış ve bu durum Meclis'te sert tartışmaları beraberinde getirmişti (Yarar, 2021, s.33). 1 Ocak 1945'e gelindiğinde ise Meclis'in gündeminde olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, CHP içerisinde zıt görüşleri gün yüzüne çıkarmış ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes, tasarının çeşitli yönlerini sert bir şekilde eleştirmişti.<sup>2</sup> Özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı görüşmelerinde CHP Hükümetine karşı başlayan muhalif tavırlar 1945 Haziran ayına gelindiğinde Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşuna bir adım oluşturmuştu (Yüksel, 2018, s. 150). 7 Haziran 1945'de yeni bir muhalefet girişimi gün yüzüne çıkmış ve DP'nin kuruluşuna vesile olan ilk belge olarak da kabul edilen "Dörtlü Takrir" Refik Koraltan tarafından CHP Meclis

Grup Başkanlığı'na sunulmuştur. Önergede İzmir Milletvekili olan Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve son olarak Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün imzaları yer almıştır (Selvitopi, 2019, s.13). 12 Haziran günü parti toplantısında okunan takrir, parti grubu tarafından reddedilmiştir. Daha sonra Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in faaliyetleri eleştirilerek partinin iç durumunu bozmak için partide kaldıkları gerekçesiyle CHP'den ihraçlarına karar verilmişti (Afşar, 2019, s. 281). 26 Eylül'de de Celal Bayar, milletvekilliğinden istifa etmişti. Bu üç isimin ardından Refik Koraltan'ın 2 Ekim 1945'de Vatan gazetesinde yer alan demecinde partinin tüzüğüne uygun konuşmadığı gerekçesiyle CHP tarafından savunması talep edilmişti. Ancak savunmasını yetersiz bulan CHP Meclis Grubu, Refik Koraltan'ın partiden çıkarılmasına karar vermişti (BCA. 490.1.0.0, 6/28/7 s. 3). Böylece dört isim CHP'den ayrılmış ve kurulacak olan yeni partinin hazırlıklarına başlamışlardır. CHP'de yaşanan bu ayrılıklar dışında Temmuz 1945'de Milli Kalkınma Partisi'ni (MKP) kurmak için başvurularda bulunan Nuri Demirağ, Eylül ayının başında verilen izinle birlikte hızlıca çalışmalara başlamıştı. Devam eden kuruluş sürecinin ardından beklenen resmî izin alınmış ve parti 22 Eylül 1945'de kurulmuştu. 27 Ekim 1945'de ise partinin resmî açılış töreninde konuşma yapan Demirağ, CHP'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuştu (Koçak, 2010, s. 674-680).

1945 yılının son ayında Celal Bayar ve arkadaşlarının siyasi parti kurma çalışmaları içerisinde olduklarını belirten haberler dönemin basınında yer almıştı (Akşam, 1-2-3 Aralık 1945, s. 1). Aynı zamanda Bayar'ın basına verdiği bir demeçte "Siyasi partiyi kuracağız, bu muhakkaktır" şeklindeki ifadesi söylentileri resmen doğrulamıştı (Ercan, 2013, s. 6). Böylece dört isimin çabaları sonucunda çalışmalar tamamlanmış ve 7 Ocak 1946'da DP kurulmuştu (Atabay, 2015, s. 126).

CHP karşısında muhalif bir parti olarak yerini alan DP, özellikle demokrasi ve özgürlük vaatlerini öne sürerek 1950'de iktidar olmuştu. 1950-1954 yılları arasındaki başarılı politikalar ile olumlu yöndeki çalışmalar DP'ye adeta altın çağını yaşatmış ve bu durum 1954 genel seçimine olumlu yansımıştı. Fakat zamanla DP iktidarının

2 Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak teklif edilen bu kanunu faşist bir uygulama olduğunu ileri sürerek sert bir şekilde eleştirmişlerdi. Bkz. (Çavdar, 2004, s. 455). Diğer taraftan Adnan Menderes, kanunun devletin kuruluşunda etkili olan prensiplere ve Anayasa'ya uygun olmadığını dile getirmişti. Ayrıca Meclis'te ilk kez tek partili rejimi açık bir şekilde eleştirmiş ve eleştirilerde bulunmuştu. Bkz. (Koçak, 2010, s. 260-261).



sergilediği antidemokratik tavırların önü alınamayacak boyutlara ulaşması muhalefeti, halkı ve orduyu huzursuzluğa itmişti. Bu durum muhalefet ile iktidar arasındaki cepheleşmeyi arttırdığı gibi olaylara farklı boyutlar kazandırmıştı. 1957 genel seçimindeki olumsuz sonuç, DP'yi farklı çözüm arayışlarına itmiş ve eski gücünü elde etmek amacıyla Vatan Cephesi adı altında yeni bir oluşuma gidilmişti. Bu çalışmanın amacı, 1950'de özellikle demokrasi vurgusu yaparak yola çıkan DP'nin 1954 genel seçimi ardından sergilediği antidemokratik tavırlar sonucunda ortaya çıkan başarısızlığı ve bu duruma çözüm yolu olarak görülen Vatan Cephesi ocaklarını ele almaktır. Ayrıca bir yandan Vatan Cephesine diğer yandan Güç Birliği Cephesi'ne gerçekleşen katılımların ortaya çıkardığı rekabetin, iktidar ve muhalefet arasında oluşturduğu cepheleşme hareketinin incelenmesidir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma deseni ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, döneme ait arşiv kayıtları, basında çıkan haberler ve araştırma eserlerinden faydalanılmıştır. Konuyla ilgili diğer çalışmalara nazaran bu çalışmada daha fazla ulusal basın incelenerek Vatan Cephesi, dönemin genel durumu çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer çalışmalara bakıldığında Vatan Cephesi genel olarak yerel düzeyde ele alınmış ve ulusal basın tam anlamıyla öne çıkarılmamıştır. Gazete taramasında bazı sayfalar tahrip olduğu için konuyla ilgili küpürlere ulaşılamamıştır. Vatan Cephesi ile ilgili geniş bir literatür bulunduğu gibi özellikle dönemin süreli yayınları, arşiv kayıtları, Meclis tutanakları ve araştırma eserlerden faydalanılmıştır.

### **DP'nin İlk Sınavı ve 1950 1954 Zafêrleri**

1946'da DP'nin kurulmasıyla birlikte CHP karşısında MKP'den daha güçlü bir muhalif parti oluşmuştur. Kuruluş sonrasında çalışmalara hız veren DP, il teşkilatlarını oluşturmaya başlamış ve ilk il teşkilatını Samsun'da kurmuştur. DP il teşkilatının burada kurulması hem Millî Mücadele'nin ilk kıvılcımının ateşlendiği yer olması, hem de CHP'ye bir göndermede bulunulması yönüyle önem arz etmiştir (Atabay, 2015, s. 129). DP'nin atmış olduğu bu adım CHP tarafından pek olumlu karşılanmamış hatta 1947'de yapılacak olan genel seçimin öne alınmasında bir

etken olmuştu. CHP'nin yoğun çabasıyla seçimler erkene alınmış ve böylece DP, 21 Temmuz 1946'da gerçekleşecek olan genel seçime hazırlıksız yakalanmıştı.

DP o dönemde 63 ilin 16'sında<sup>3</sup> seçimlere girmemiş, 465 milletvekilliği için toplam 351 aday çıkartmıştı. Yapılan seçimlerde liste usulü çoğunluk sistemi kullanılmış ve seçim sonuçları açıklandığında ilk hesaplara göre 395 CHP, 66 DP ve 6 bağımsız milletvekili çıkarıldığı düşünülmüştü. Fakat net sonuçlar açıklandığında dağılımın 403 CHP, 54 DP ve 8 de bağımsız milletvekili şeklinde olduğu anlaşılmıştır (Goloğlu, 2013, s. 71). Bu gibi söylentiler ve açık oy gizli sayım uygulaması nedeniyle 1946 genel seçimi Türk demokrasi tarihine şaibeli seçimler olarak girmiştir (Şahin ve Tunç, 2015, s. 48). 1946 genel seçimine hazırlıksız yakalanan DP, bir sonraki seçimlere elini kuvvetlendirerek girmeyi planlıyordu. Bu doğrultuda ilk büyük kongresini düzenleyen DP, 1950 genel seçimi yaklaşırken tasarruf politikasına uygun hareket edileceğini, bürokratik engellerin kaldırılacağını, milletin hak ve özgürlüklerinin ön planda tutulacağı yönünde çeşitli vaatlerde bulunmuştu. Ayrıca sık sık mitinglere katılan Refik Koraltan'ın "Hürriyet ve Demokrasi" vurgusu yaptığı da göze çarpmıştı (Yüksel, 2018, s. 231). CHP ise seçimleri kazanacağından emin bir vaziyette seçim sistemini değiştirmiş ve seçimin tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy ile yapılmasına karar vermişti (Goloğlu, 2013, s. 378). Aynı zamanda CHP seçimi kazanmak için elektrik ve su şebekelerinin çoğaltılacağı, sıtma ve veremle daha iyi mücadele edileceği şeklinde bazı vaatlerde bulunmuştu (Albayrak, 2004, s. 167). Fakat 14 Mayıs 1950 genel seçimde DP büyük bir çoğunluğun oyunu alarak iktidar olmuş ve CHP'nin seçim öncesi planları tutmamıştı.

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçim sonucunda hükümeti kuran Adnan Menderes, ilk aylardan itibaren çok önemli kararlar almaya başlamıştır. Öncelikle ordu üst kademesinde ve çeşitli devlet kurumlarında önemli değişiklikler yapılmıştı. Menderes Hükümeti, programına uygun olarak devletçi ve merkezîyetçi bürokratik zihniyetin yerine daha liberal ve demokratik bir yönetim anlayışını benimsetmek için harekete geçmişti. Ayrıca DP, yeni bir dönemin başladığını göstermek için 14 Temmuz 1950'de

3 DP'nin o dönem kaç ilde seçimlere girdiği yönünde çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bkz. (Akandere, 2010, s. 7, 97. dipnot).

bazı suç ve cezalar hakkında kısmi genel af<sup>4</sup> çıkartarak hapisaneleri boşaltmıştı. Bunun yanı sıra Menderes Hükümeti'nin iktidara gelir gelmez yaptığı parti meclis grubu toplantısında bazı milletvekilleri tarafından Arapça ezan yasağının kaldırılması konusu gündeme getirilmişti. 1941'de çıkarılan bir kanunla Arapça ezan ve kamet okuyanların üç aya kadar hafif hapis veya çeşitli miktarlarda para cezasına çarptırılacağı yer almıştı. Bu yasakla birlikte ezanın ülke genelinde Arapça okunması yasaklanmış ve Türkçe okunması mecbur kılınmıştı (Uyar, 2017, s. 63-64; Albayrak, 2004, s. 196). Arapça ezan okuyan kişilerin cezaevlerine atılmaları halk arasında genellikle kötü karşılanmış ve bu durum laiklik açısından din ve vicdan özgürlüğüne bir müdahale olarak görülmüştü. Mesele Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gündemine getirilmiş ve 16 Haziran 1950'de lisan fark etmeksizin Tanrı'ya hitap konusunda kimsenin hapiste yatmayacağı kabul edilmiş ve CHP'nin de olumlu görüşü üzerine sorun çözülmüştü (TBMM Zabıt Ceridesi, 16.06.1950, s.180-187). Yeni politikalar sonucunda başarılı bir şekilde ilerlemeye devam eden DP, 1950-1954 yılları içerisinde adeta altın çağını yaşamıştı. Bunun en önemli nedeni ise iktisadi alanda elde edilen başarıydı (Taşpınar, 1996, s. 18). Ayrıca 1950-1953 yılları arasında tarımsal üretim ve ihracat artarken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) destekli kredilerle de tarımsal alanda yoğun makineleşme süreci başlamıştı. DP'nin bu politikaları ekonomide büyüme meydana getirmiş ve toplumu büyük oranda memnun etmişti (Ataay, 2020, s. 171).

DP gerçekleştirdiği kalkınma hamleleriyle birlikte 1954 genel seçimi yolunda muhalefete göre daha avantajlı bir konum elde etmiştir. 2 Mayıs 1954 genel seçimi için partiler arasındaki rekabet erken başlamış ve Menderes yapılan mitinglerde büyük coşkuyla karşılanmıştır. Miting alanlarında ve toplantılarda 1950'den 1954'e kadar yaptığı icraatları ön planda tutmaya çalışan Menderes, yapımına devam edilen projelerini de propaganda unsuru olarak kullanmıştır. Bilhassa DP, iktidar olduğu ilk dönemde Türkiye'nin büyüme katettiğine ve milli gelirin %15 oranında arttığına dikkat çekmiştir. Böylelikle DP, seçim propagandalarını başarılı bir şekilde yürütmüş ve seçim sonunda %58,4 oyla muhalefete ezici bir üstünlük

sağlamıştır (Ataay, 2020, s. 174).

### **1957 Seçimlerine Giden Süreçte Milli Muhalefet Cephesi Oluşumu**

1954'deki genel seçim sonuçlarından memnun olan DP, öncelikle muhalefeti tasfiye etmek ve yönetimdeki ağırlığını artırmak için sert adımlar atmaya başlamıştı. Yeni hükümetin kurulmasıyla kendilerine oy vermeyen iki şehir hakkında önemli kararlar alınmıştı. 14 Haziran günü Malatya ili ikiye bölünmüş ve Adıyaman adında yeni bir il kurulmuştu. Ayrıca Osman Bölükbaşı'yı tercih eden Kırşehir, ilçe haline getirilmiş ve Nevşehir'e bağlanmıştı. Diğer taraftan iktidar, 1954 genel seçimi öncesinde 6435 sayılı kanun ile öğretim üyelerini Millî Eğitim Bakanlığı'nın emrine vermiş ve üniversiteleri iktidar karşısında pasif hale getirmeyi amaçlamıştı. Bu durum iktidarın aydınlar arasında itibar kaybetmesine neden olmuştu (Aydın, 2010, s. 161). 1954 yılının Ağustos ayından itibaren ise DP Hükümeti Kıbrıs meselesiyle meşgul olmak zorunda kalmıştı. Kıbrıs sorunu için İngiltere'de başlayan konferansa İngiltere, Türkiye ve Yunanistan katılmıştı. Fakat İngiltere'nin Yunanistan yanlı davranması ve 1955'de yaşanan 6-7 Eylül olayları sebebiyle konferans dağılmıştı. Selanik'te Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberlerinin çıkması, İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir'de şiddetli protestolara neden olmuştu. Olaylar giderek çıkmaza sürüklenirken kolluk kuvvetleri tarafından yatıştırılmış, ancak bu olay Türkiye'nin itibarını zedelemekle kalmamış maddi ve manevi olarak da etkilemişti. Bunun yanı sıra ülke içerisinde çeşitli gıda ve tüketim maddeleri bulunamadığından ürünlerde karaborsacılık yaşanmıştı. Dönem içerisinde ülkeyi yönetmekte sıkıntı yaşayan DP, bu sorunların üzerini örtmek için birçok antidemokratik yöntemle başvurmuştu (Akıncı, 2021, s. 254).

DP, altı yıl öncesine kadar iktidarı elde etmek amacıyla hürriyet ve özgürlük vaat etmiş ve basının rahat görev yapmasını engelleyen yasakları kaldırmıştı. Ancak 1956 yılına gelindiğinde, ülke içerisindeki siyasi ve ekonomik sorunları kamuoyuna duyuran basını susturmak amacıyla kısıtlamalar getirmişti. Ulus gazetesinde yer alan çok sayıda Menderes'e benzetilmiş çizimlerin bulunması, sert tedbirler alınmasının yolunu açmış ve iktidar kesiminin

4 DP döneminde çıkartılan kısmi genel af konusunda geniş bilgi için Bkz. (Sönmez, C. S, 2012, s. 113-136).

bu mizah yönünü kabullenemediği görülmüştür. Diğer taraftan basın davalarına ait haberlerin, yargının izin verdiği kadarıyla yasaklanması ve basın yönünde suçlara verilen cezaların artması, bazı gazetecilerin köşe yazısına yansımıştır. Örneğin gazeteci İhsan Ada yazısında özetle bu kanun ile birlikte Türkiye üzerinde basın hürriyetinin yıkılacağını ve basının susturulmasıyla Türkiye'nin susanların ülkesi haline geleceğinden söz etmiştir. Ayrıca basına yönelik getirilen kısıtlamalar içerisinde yayın yoluyla ve radyo ile işlenebilecek suçlar hakkında da kanun çıkarılmıştı. Basına getirilen bu sınırlamalar ve uygulanan sert yaptırımlar muhalefet kesiminin de dikkatinden kaçmamıştı. Nitekim CHP Genel Başkanı İsmet İnönü basını kısıtlamaya yönelik çıkan kanunları eleştirmiş ve Türk milletinin 1956 yılı içerisinde böyle bir karanlığa sürüklenmemesi gerektiğinden bahsetmiştir (Akıncı, 2021, s. 256-257).

İktidar partisinin getirdiği kısıtlamalar CHP, Hürriyet Partisi (HP) ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin (CMP) bir araya gelerek güç birliği oluşturmalarının da yolunu açmıştı. Muhalefet ile iş birliği konusunda ilk çağrı gazeteci Burhan Felek tarafından 26 Mart 1956'da CHP'nin Kadıköy'de düzenlediği mitingde yapılmıştı. Nisan ayına gelindiğinde CHP iş birliği konusunda bir bildiri yayımlamış ve ardından Mayıs ayındaki CHP büyük kurultayında muhalefet partilerinin iş birliği etmesiyle ilgili bir karar almıştı. Bu durum üzerine üç muhalefet partisi görüşmelere başlamış ve 8 Temmuz'da yayımladıkları bildiriyle çeşitli konularda iktidarı eleştirmişlerdi. Bildiri sonrasında muhalefet partileri somut demokratik hedefler konusunda anlaşmış fakat ayrıntılar konusunda uzlaşamadığından iş birliği gerçekleşmemişti (Albayrak, 2004, s. 289). 1957 yılına girildiğinde az da olsa yatışmış olan siyasi gerginlik muhalefet liderlerinden olan Osman Bölükbaşı'nın Meclis oturumunda iktidara karşı sert sözler söylemesi nedeniyle yeniden artmıştı. Daha sonra ise Milli Muhalefet Cephesi tekrardan gündeme gelmiş ve CHP 4 Temmuz 1957'de HP ve CMP ileri gelenleriyle görüşmüştü. 21 Ağustos 1957'ye gelindiğinde ise İsmet İnönü tarafından muhalefet partilerinin iş birliği yaptığı kamuoyuna açıklanmıştı. Milli Muhalefet Cephesi'nin oluşturulmasının ardından genel bildiri yayımlanarak iktidara geldiklerinde antidemokratik yasaların kaldırılacağı

ve demokrasinin ön planda tutulacağı şeklindeki konularda da anlaşıklarını belirtmişlerdi (Akıncı, 2021, s. 267-268).

Milli Muhalefet Cephesi seçim hazırlıklarına başlamışken, DP iktidarı muhalefetin güç birliği yapması konusunda endişelenmişti. Bu durum üzerine DP yönetimi seçimlerin erken yapılması konusunda bir karara varmıştı. Aldıkları karar hakkında açıklama yapan Menderes, böyle bir muhalefet yapısı ile çalışılmayacağından bahsetmiş ve bu yüzden erken seçim kararı aldıklarını açıklamıştı (Aydoğmuş, 2021, s. 1180). Aynı zamanda iktidar, 11 Eylül günü Mecliste Seçim Kanunu'nun 35. ve 39. Maddelerini 7053 sayılı başka bir yasa ile değiştirmiş ve siyasi partilerin ortak liste şeklinde seçimlere girmesi engellenmişti. Böylelikle Milli Muhalefet Cephesi seçimlere ortak bir şekilde giremeyecek ve iktidar partisi istediği ortamı elde etmiş olacaktı. Değiştirilen bu yasa üzerine muhalefet partileri 19 Eylül 1957'de bir araya gelmiş ve son bir görüşme yapmışlardı. Görüşmeler sonrasında İsmet İnönü, iktidar partisinin engellemelerinin karşısında iş birliği yapılmasına imkân olmadığını açıklamış ve böylece 1957 genel seçimi öncesinde Milli Muhalefet Cephesi'nin kurulması başarısızlıkla sonuçlanmıştı (Akıncı, 2021, s. 269).

1957 genel seçiminin yaklaşmasıyla birlikte iktidarın planları başarılı olmuş ve muhalif partiler arzu ettikleri gibi seçimlere girememişti. Seçim kanununda yapılan değişikliklerle birlikte muhalefet sıkıştırılmış, iktidara ise güç kazandırılmıştı. Devletin gücünü kullanarak seçim propagandaları yapan DP, halka kolay bir şekilde ulaşmıştı. Öyle ki seçim hazırlıkları içerisinde olan muhalefet partilerinden tek kelime etmeyen devlet radyosu, Başbakan Adnan Menderes'in tüm seçim kampanyalarını haber yapmıştı. Oldukça sert geçen mücadelelerin yaşandığı seçim kampanyalarının ardından halk 27 Ekim 1957'de sandık başına gitmişti (Albayrak, 2004, s. 298). Oy kullanımı henüz tamamlanmamışken devlet radyosunun seçim sonuçlarını yayınlamaya başlaması ortamı iyice germişti. Ayrıca Yüksek Seçim Kurulu bu durumun suç olduğunu bildirdiği halde yayınlarına devam eden radyo, DP'nin kazanacağı yönünde bir hava yaratmıştı. Seçimlerin ardından birçok ilde olaylar yaşanmış, özellikle Gaziantep'teki sonuçlar demokrasiye uymamıştı. CHP'nin kazandığı şeklinde duyurulan haberin, köylerden gelen

bilgi ile değişmesi, olayları alevlendirerek yaralanmalara ve ölümlere neden olmuştu. Seçim sonuçlarının 30 Ekim’de açıklanmasıyla birlikte DP %47,9 oy alarak tek başına iktidar olmayı başarmıştı (Atabay, 2015, s.162). Ancak DP’nin yaptığı baskı, tertip ve sandık hileleri tepkilere neden olmuş ve bu seçim de 1946 genel seçimi gibi tarihe en şaibeli seçimlerden birisi olarak geçmiştir (Uyar, 2017, s. 255; Şeyhanlıoğlu, 2020, s. 192; Çavdar, 2004, s.70).

### **Kurtuluş Arayışı İçerisinde Güç Birliğine Karşı Vatan Cephesi’nin Ortaya Çıkışı**

1957 genel seçimi sonucunda ülke içerisinde artan siyasi mücadele 1958 yılında da devam etmiştir. Türkiye’de 1958 yılı içerisinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, DP iktidarını zor durumda bırakmış ve hatta bu sıkıntılar sonucunda devalüasyon yaşanmıştı. Türk parasının değer kaybetmesi üzerine iktidar partisi çeşitli çalışmalar yapmış fakat istenilen sonuca ulaşamamıştı. İç ve dış politikada sorunlar yaşanmaya başladığı gibi Meclis içinde ve dışında da tartışmalar olmuştu. Ayrıca 1957 genel seçimi yolunda propaganda aracı olarak devlet radyosunun kullanılması, yolsuzluk yapıldığı iddiaları ve antidemokratik yaptırımlar, DP iktidarının sonunu hazırlamaya başlamıştı (Aydoğmuş, 2021, s. 1181). Diğer taraftan, muhalefete ağır ithamlarda bulunmaya devam eden Menderes, yeni tartışmalara neden olmuştu.

İktidarın izlediği sert yaptırımlar üzerine muhalefet partilerinin çalışma şartları giderek kısıtlanmıştı. Bu durum üzerine muhalefet birliği için harekete geçilmiş ve 7 Ekim 1958’de görüşmelere başlanmıştı. CHP bu yolda ilk adımı atarak muhalefetin tabanını genişletmeyi hedeflemişti. İsmet İnönü 12 Ekim’de gerçekleştirdiği İstanbul İl Kongresinde, muhalefetin güç birliği içerisinde olmasını istemişti. Bu durum üzerine CMP ile Türkiye Köylü Partisi (TKP) birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ni (CMKP) oluşturmuştu. Gerçekleştirilen bu adım sonrasında diğer muhalefet partisi olan HP 24 Kasım 1958’de CHP’ye katılmıştı (Yücel, 2021, s. 137). Böylelikle “Güç Birliği Cephesi” oluşturulmuş ve bu birleşimden rahatsız olan iktidar, muhalefete yönelik sert yaptırımlarına hız vermişti. Buna rağmen CHP ile HP hedeflerinden şaşmamış ve Güç Birliği ocaklarının kurulması konusunda bir karar almışlardı. Belli bir dönem mahalle ve köylerde kurulan ocaklar ayrı teşkilatlar olarak kalmış ancak, daha sonraları

HP’nin tabelası Güç Birliği ocağı olarak değiştirilmişti. Bu birlikteliği engellemek isteyen Menderes, çıktığı yurt içi gezilerinde Güç Birliği’ni kötülemiş ve haçlı ordusuna benzetmiştir (Doğaner, 2013, s. 36).

Muhalefetin güç birliği oluşturması, parti içi tartışmaların yaşanması ve ayrıca ekonomik sorunların giderek büyümesi Adnan Menderes’i kurtuluş yolu olarak gördüğü “Vatan Cephesi” oluşumuna itmişti. Bu doğrultuda harekete geçen Menderes, yurt içi gezileri yaptığı günlerde Vatan Cephesi hakkında ilk sözünü Manisa’da söylemişti. 12 Ekim 1958’de yoğun tezahüratlar eşliğinde konuşmasını gerçekleştiren Menderes, muhalefete yüklenerek kin ve ihtirası desteklemeyi bırakmalarını istemişti. Ayrıca muhalefetin kötü gidişatından bahsetmiş, anarşiden ve nifaktan da uzak durulmasını sözlerine eklemişti (Uyar, 2012, s. 39-42). Diğer taraftan Menderes, kin ve husumet cephesine karşı bir Vatan Cephesi’nin kurulması gerektiğinden bahsetmiş ve “Böyle bir Vatan Cephesiyle bu güzel ve muazzam eserlerin Türk milletince müdafaası lazımdır...” (Zafer, 13 Ekim 1958, s. 1-4). diyerek halkı nifak cephesine karşı Vatan Cephesi etrafında toplanmaya davet etmişti (Res.1).

### **Kuruluşundan 1959 Yılına Kadar Vatan Cephesi Faaliyetleri**

1958’de Menderes ülke içerisindeki sorunlara karşı çözüm arayışı içerisinde olmuş ve yaşanan olumsuzlukların Vatan Cephesi gibi bir oluşum ile çözülebileceğini düşünmüştü. Bu doğrultuda hareket eden DP, Vatan Cephesi ocakları açarak muhalif vatandaşları kendi tarafına çekmeği hedeflemişti. Manisa’da gerçekleştirdiği il kongresinde Vatan Cephesi’nin kurulma zaruretinden bahseden Menderes, Antalya’ya geçtiğinde Vatan Cephesi’nin önemi hakkında bilgi vermişti (Kalafat, 2021, s.58). Öyle ki Menderes, Manisa’da gerçekleştirdiği konuşmada halkın Vatan Cephesi altında birleşerek yapılmış olan eserlerin hep birlikte muhafaza edileceğinden de söz etmişti (Zafer, 13 Ekim 1958, s. 1-4). Ayrıca yaptığı Vatan Cephesi kurma çağrısı, ülke içerisinde geniş yankı uyandırmış ve birçok ilde ocak açılışları ile üye kayıtları yapılmaya başlamıştı. Vatan Cephesi’nin duyurulmasının ardından, muhalefet harekete geçmiş ve Güç Birliği çalışmalarına hız vermişti. Menderes’in yaptığı bu çağrı muhalefetin gözünden



**Resim 1.** Adnan Menderes'in Manisa Ziyareti (Zafer, 13 Ekim 1958, s. 1)

kaçmamış ve iç politikada sert sürtüşmelerin başlamasına neden olmuştu. Özellikle Menderes'in CHP'nin vatandaşları birbirine düşman ettiğini dile getirmesi ve bazı karşılıklı ağır ithamlarda bulunulması cepheleşmeyi başlatmıştı. Menderes'in muhalefet hakkındaki eleştirileri devam ederken, CHP Milletvekili İsmail Rüştü Aksal, Vatan Cephesi konusunda Başbakan'a cevap vermiş ve Vatan Cephesi'nin neyi müdafaa ettiği konusunda çeşitli sorular yöneltmişti. Ayrıca Aksal, Vatan Cephesi'nin memlekette önceden kurulduğunu ve iktidarın karşısında yer aldığından bahsetmiştir (Ulus, 15 Ekim 1958, s. 1-5). Vatan Cephesi hakkında kamuoyunda tartışmalar devam ederken Peyami Safa, Vatan Cephesi hakkında Milliyet gazetesinde bir yazı kaleme almıştı. Safa, ülke içerisindeki manzaradan bahsetmiş ve dış sorunların devam ettiğini bunun yanı sıra siyasi partilerin birbirlerini kötüleme içerisinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Vatan Cephesi'nin veya Milli Cephe'nin milletimiz dışındaki düşmanlara karşı kurulmasından ve iç siyasette yaşanan kutuplaşmanın gereksiz olduğundan söz etmiştir (Safa, Milliyet, 13 Ekim 1958, s. 2). Fakat muhalefet ve iktidar, her geçen gün sürtüşmelere devam etmiş ve cepheleşme

giderek yayılmaya başlamıştı. Böyle bir dönemde yurtiçi gezilerine devam eden Menderes, Uşak'a gittiğinde vatandaşların yoğun ilgisiyle karşı karşıya kalmış ve Uşaklılara "Sizler vatanperversiniz tabi nifak cephesinde değil, Vatan Cephesi'nde olacaksınız" (Kalafat, 2021, s. 58) diyerek seslenmiştir. Diğer taraftan Çankırı'da bulunan CHP lideri İnönü, DP'yi eleştirerek vatandaşların artık iktidara güvenlerinin kalmadığını belirtmiştir. 27 Ekim 1958'de ise gerçekleştirilen Kırklareli kongresinde konuşan CHP Ankara Milletvekili Bülent Ecevit, Türk basınına yapılan ağır yaptırımları eleştirdikten sonra Vatan Cephesi'nin aslında DP'nin temsil ettiği zihniyete karşı kurulacağını dile getirmiştir (Ulus, 28 Ekim 1958, s. 1-3). Ayrıca Ulus gazetesi yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Vatan Cephesi Mi? Kara Kuvvet Cephesi Mi?" başlıklı yazısında DP'yi eleştirerek iktidarın bir cehalet ve gerilik unsurlarının içerisine sığındığını hatta Said-i Nursi'nin dualarından medet umarak, memleketi Orta Çağ karanlığına sürüklediğinden bahsetmiştir (Karaosmanoğlu, Ulus, 30 Ekim 1958, s. 1-5).

Süreç içerisinde basının yeri oldukça önem arz etmiş

ve gazeteler Vatan Cephesi ile Güç Birliği temasını fazlasıyla işlemişlerdir. Vatan Cephesi ile birlikte iktidarın basına yönelik yaptırımları artmış, bu durumdan özellikle muhalefet yanlısı gazeteler büyük oranda etkilenmiştir. Nitekim birden fazla yaptırımla karşı karşıya kalan Ulus gazetesi, iktidarı eleştiren ve Güç Birliği Cephesini destekler yönüyle muhalefet taraftarı olduğunu göstermiştir. Vatan Cephesi fikrinin dile getirilmesinden bir gün sonra ise “Bir Vatan Cephesi Kurulmalıdır” başlığını atan Zafer gazetesi, iktidar yanlısı olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Doğaner, 2013, s.47).

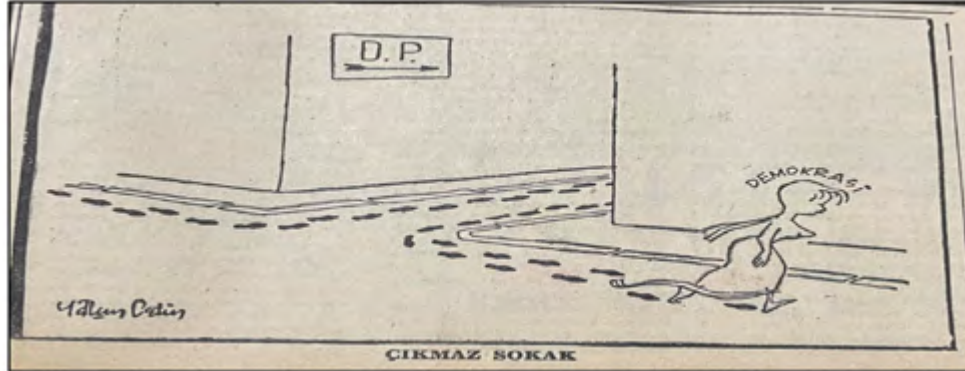
Ülke içerisindeki gelişmeler devam ederken Vatan Cephesi ocakları memleketin her tarafında açılmaya başlamış ve özellikle kırsal kesimde yaşayan vatandaşların çoğu üye olmuştur. Aynı zamanda Vatan Cephesine katılanların isimleri bazı gazetelerde yer almış ve devlet radyosunda okunmuştur (Uyar, 2012, s. 63). Bunun yanı sıra iktidar yanlısı gazetelerin aşırı yayımlar yapması, muhalefet kesimini rahatsız etmiş ve gazetelere yansıyan “Vatan Cephesine Yeni İltihaklar” (Zafer, 22 Ekim 1958, s.1) şeklindeki haberler siyasi ortamı fazlasıyla gerginleştirmişti. Diğer taraftan Vatan Cephesine katılım günden güne artmaya başlamış ve gösterilen yoğun ilgi Adnan Menderes’e gönderilen telgraflarda yer bulmuştu. Bazı telgraflarda ise Menderes’in muhalefete yönelik dile getirdiği sert söylemlere yer verilmiş ve muhalefet ile iktidar arasındaki cepheleşme halka yansımıştır (Kılıç, 2020, s. 135). Ayrıca çoğu vatandaş Vatan Cephesine gerçekleştirdiği katılımları çeşitli gerekçelere dayandırmıştı. Basına yansıyan ve telgraflarda yer alan bu gerekçelerin bazıları şu şekilde sıralanabilir: (Uyar, 2012, s. 54-56).

1. Muhalefete karşı duyulan rahatsızlık,
2. DP’nin iktidar olduğu süre boyunca yaptığı imar, bayındırlık ve çeşitli faaliyetlerine karşı duyulan minnet,
3. Hürriyet Partililer içerisinde bazı yetkililerin Güç Birliğini kabul etmemeleri,
4. DP tarafından köylere verilen hizmetlerin takdir edilmesi ve içme suyu, cami, köprü, okul, yol gibi imar çalışmalarının yapılması.

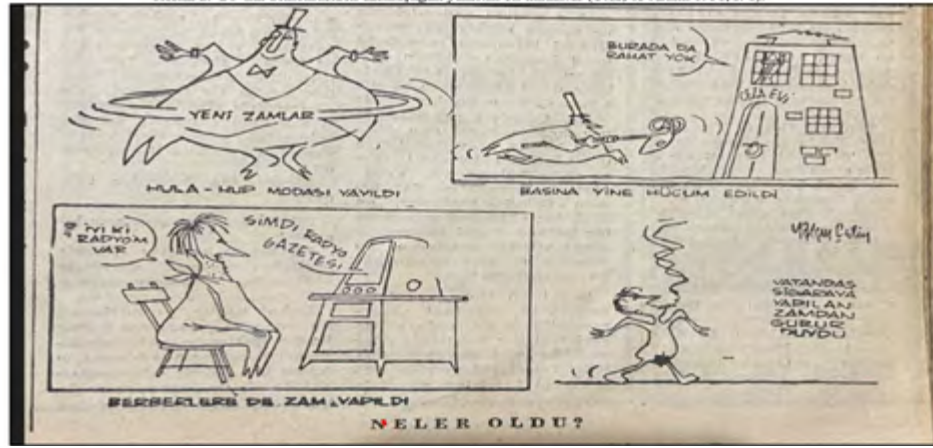
1958’de basında ve çekilen telgraflar içerisinde yer alan konulara

bakıldığında dönemin yoğun bir cepheleşme hareketi ile geçtiği görülmüştür. İktidar yanlısı olan Zafer gazetesinde yer alan bir haberde, Güç Birliğini tasvip etmediklerini ve muhalefetin yıkıcı faaliyetlerinin olduğuna işaret eden vatandaşlar, Menderes’e çektikleri telgraflarla DP saflarında yer aldıklarını belirtmişlerdi (Zafer, 1 Aralık 1958, s. 1-4). Güç Birliği içerisinde olan ve bu oluşuma sıcak bakmayan bazı HP yetkilileri ise CHP’nin etkisinde birer siyasi mevta haline geldiklerini ve bu durumdan rahatsızlık duyarak DP’ye iltihak ettiklerini bildirmişlerdi (Zafer, 2 Aralık 1958, s. 1). Yine bir haberde memleketin birçok kesiminden binlerce vatandaşın muhalefet partilerinden istifa ederek DP saflarına katıldığı yer almıştı. Gönderilen telgraflarda iktidara övgüler yağdırılırken muhalefete ağır ithamlarda bulunulmuştu. Öyle ki bir telgrafta vatandaşlar, iktidarın yapıcı ve programlı çalışmalarından memnun olduklarını ve Vatan Cephesine bu yüzden geçtiklerini dile getirmişlerdi. Bazı HP’liler ise iktidarı elde etme hevesi ile vatandaşları birbirine düşman yapan CHP’yle Güç Birliği yapılmasının yanlış olduğunu bu yüzden DP saflarına katıldıklarını bildirmişlerdi (Zafer, 11 Aralık 1958, s. 1-4). Dönemin basınında yer alan haberlere göre DP’ye Türkiye’nin çeşitli siyasi partilerinden ve Trabzon’un önemli ilçelerinden Vakfıkebir ile Araklı’dan da katılımlar gerçekleşmişti (Arslan, 2013, s. 134-135). Uşak’ta da vatandaşlar ile siyasi partiler dışında bazı sendikalar ve derneklerden Vatan Cephesine katılımlar olmuştu. Örneğin Gıda Maddeleri Derneği Başkanı ve derneğe mensup üyeler topluca Vatan Cephesine kaydolduklarını bildirmişlerdi. Diğer yandan Uşak Kahveciler Derneği Başkanı Şükrü Özgören 75 üye ile birlikte Vatan Cephesine katıldığını belirtmişti. (Tuna, 2019, s. 631-632).

Vatan Cephesine katılımların yoğun olarak gerçekleştiği dikkat çekiyor olsa da basına ve radyoya iltihaklar konusunda bazı asılsız haberler de yansımıştır. Ankara Radyosu’nun haberler bülteninde Kırıkkale İlının Yenidoğan Mahallesi Muhtarının ve arkadaşlarının CHP’den istifa ederek DP’ye geçtiği haberi yayımlanmıştı. Bu durum üzerine Muhtar Ahmet Önal, Kırıkkale CHP İlçe Başkanlığı’na yazdığı bir mektupla çıkan haberi yalanlamış ve CHP’den ayrılmadığını bildirmiştir. Ayrıca Ulus gazetesinde, DP içerisinde ayrılışların gerçekleştiği ve muhalif partilere iltihaklar olduğu hakkında da haberler yer almıştı. Öyle ki DP içerisindeki çöküntünün gün geçtikçe artmaya başladığını öne süren Torul İlçesine bağlı Adise Köyü’ndeki 29 DP’li istifa ederek CHP’ye katıldıkları gazetede verilmişti (Ulus, 11 Aralık 1958, s. 3). DP’nin kötü gidişatını yayımlamaya devam eden Ulus gazetesi, kuruluşundan beri demokrasiyi ön planda tutan



Resim 2. DP'nin demokrasiden uzaklaştığını yansıtan bir karikatür (Ulus, 13 Aralık 1958, s. 1)



Resim 3. Vatandaşın genel durumunu niteleyen bir karikatür çalışması (Ulus, 27 Aralık 1958, s. 1).

İktidar partisinin artık antidemokratik bir hal almasını ve yurttaşlar üzerindeki vergi yükünü karikatürlere yansıtmıştı (Res.2-3).

İktidarın sergilediği antidemokratik tavırlar kamuoyunun dikkatini çektiği gibi dönemin saz ustası Âşık Veysel'in de eleştiri oklarının hedefi olmuştu. Veysel, kaleme aldığı "Bu Yolda" adlı şiirin dördüncü kıtasında Vatan Cephesi oluşumunun Menderes'in bir seçim yatırımı olduğunu belirtmiş ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

*"Manasız, mantıksız Vatan Cephesi*

*Vatan milletindir bu neyin nesi*

*Maksat Menderes'in seçim dalgası*

*Menderes yok memleket var bu yolda" (Kaya, 2004, s. 100).*

Veysel, aynı zamanda ülke içerisinde yaşanan ekonomik sorunları ve iktidar hırsıyla yayılan nifak tohumlarının milleti selamete götürmeyeceğini:

*"Topkapı'da Kayseri'de Uşak'ta*

*Kimin hakkı vardır bu sefil halkta*

*Parmaklar oynuyor türlü nifakta*

*Selamet yok felaket var bu yolda" (Kaya, 2004, s. 100)*

dörtlüğüyle açıklamıştı.

DP'nin kurtuluş yolu olarak gördüğü Vatan Cephesi, 1958 Ekim ayından itibaren memleketi kutuplaşmaya götürmüş ve cepheleşme giderek hız kazanmıştı. Öyle ki 28 Aralık 1958'de DP'nin Akbaba Vatan Cephesi lokali açılışında CHP'ye ağır nutuklar çekilmiş ve 1959 yılının her iki taraf içinde çekişmeli geçeceği kamuoyuna yansımıştı (Ulus, 29 Aralık 1958, s. 3).

### 1959 Yılı İçerisinde Vatan Cephesi'nin Faaliyetleri

1959 yılına gelindiğinde iktidar partisinin giderek artan antidemokratik davranışları, muhalefet ile arasında sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştu. Bir taraftan muhalefeti susturmak isteyen iktidar, diğer taraftan

muhafif partilerdeki vatandaşları Vatan Cephesine çekmeğe çalışmıştı. Bu doğrultuda devletin gücüne başvuran DP, Devlet Radyosu'nda Vatan Cephesine kaydolanların isimlerinin okunmasına hız vermişti. Basında ise Menderes'e bağlılığını gösteren ve Vatan Cephesine kaydolan yurttaşların telgrafları yer almıştı. Bu tür gelişmeler tansiyonu giderek artırmış ve olayların farklı boyutlara ulaşmasına neden olmuştu (Akıncı, 2021, s. 308).

1959 Ocak ayı itibariyle Vatan Cephesine yoğun katılımların gerçekleştiği yönündeki haberler dönemin basınına yansımıştı. Muhalefet partilerinin sürdürmüş olduğu faaliyetleri beğenmeyen yurttaşlar, Menderes'e gönderdikleri telgraflarla partilerinden istifa ettiklerini bildirmişlerdi. Örneğin Yeniköy Halk Partisi Ocak Başkanı Mustafa Coşar ve 280 arkadaşı CHP'den, Turgutlu Kuşlar Köyü Muhtarı Ahmet Yaşar ve 69 arkadaşı HP'den ayrılarak Vatan Cephesine katılmışlardı. 2 Ocak itibariyle Balıkesir'de DP'ye iltihaklar arttığı gibi 20 gün içerisinde 15 yeni gençlik ve Vatan Cephesi ocağı açılmıştı (Zafer, 2 Ocak 1959, s. 1). Menderes'e gönderilen telgraflar arasında memlekete yapılan hizmetlerin CHP tarafından takdir edilmediğini ve vatanın selameti için CHP'den istifa ettiklerini dile getirenler de bulunmaktaydı (Zafer, 7 Ocak 1959, s. 1-3). İktidar yanlısı olan Zafer gazetesine göre Vatan Cephesine katılımlar gerçekleşirken, iktidar karşıtı olan Ulus gazetesinde, Güç Birliği'ne de iltihakların olduğu yansıtılmış ve bu gelişmeler bazı karikatürlere konu olmuştur (Res.4). Ayrıca yayımlanan bir haberde

“Vatandaşın Çoğunluğu Güç Birliğine Katılıyor” başlığı atılmış ve DP'nin Vatan Cephesi için yaptığı çalışmaların boşa gittiğinden söz edilmişti. Hatta DP'ye hiçbir katılım olmadığından ve Erzincan'ın her tarafından binlerce kişinin Güç Birliğine kaydolduğundan da bahsedilmişti (Ulus, 23 Ocak 1959, s. 1-3). Fakat Menderes, DP İl Başkanlığı'na yazdığı bir yazıda Vatan Cephesi'nin kuruluşundan 1959 Ocak ayına kadar 230 bin vatandaşın iltihak ettiğini belirtmişti. Ayrıca gerçekleşen iltihakların %95'nin muhafif partilerden olduğunu da eklemişti (BCA. 30.1.0.0, 45/270/3).

Vatan Cephesine katılımlar tüm yurttta devam ederken, partisiz ve muhafif partilerden iltihak eden vatandaşların sayısında artış yaşanmış ve belli semtlerde yeni Vatan Cephesi ocakları açılmıştı. İstanbul'da bir ocak açılışında konuşan Beyoğlu İlçe Başkanı Vahit Cebeci; “Vatan Cephesi, Başvekilimiz Adnan Menderes'in isimlendirdiği gibi memlekete hizmet cephesidir. Halk Partisi evvelce jandarma dipçığı ile yaptığı zulümler yetmezmiş gibi şimdi de memleketi felakete sürüklemek istemektedir. Hürriyet Partisine gelince onların bütün gayesi ileride mebus olabilmektir.” şeklindeki sözleriyle muhafif partilerine ağır ithamlarda bulunmuştur (Zafer, 9 Şubat 1959, s. 1-4). Vatan Cephesine katılımı arttırmak için büyük çaba harcayan DP yetkilileri, kırsal kesimdeki yurttaşları sık sık ziyaret etmişler ve Vatan Cephesine katılmaları konusunda çağrıda bulunmuşlardır. Öyle ki Cumhuriyet gazetesine göre Sivas'ta ciplerle köyleri ziyaret eden DP'li yetkililer,



Resim 4. Güç Birliği'ne yapılan iltihakları yansıtan bir karikatür çalışması (Ulus, 9 Ocak 1959, s. 1).



kredi vereceğiz, yol ve cami yaptıracağız şeklinde vaatlerle köylerdeki seçmenleri eksiksiz bir şekilde Vatan Cephesine çekmeye çalışmışlardır. Köylü yurttaşlar ise vadedilenleri elde etmek amacıyla Vatan Cephesine katılmayı kabul etmişlerdir (Cumhuriyet, 7 Şubat 1959, s. 1). Ayrıca Vatan Cephesine iltihaklar konusunda basına yansıyan ilginç ve asılsız haberler de bulunmaktadır. Bu haberlerden biri, "Vatan Cephesine 40 Günlük Bir Yavru da Katılmıştır" başlığını taşımaktadır. Habere göre, CHP il idare kurulu üyesi olan Nuri Koç'un, Ali Yavuz Koç adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Daha 40 günlük olan bebeğinin ve 60 hanelik Koç ailesinin Vatan Cephesine iltihak ettiklerine dair göndereni belli olmayan bir telgraf Başbakan'a çekilmiştir. Bunun üzerine Başbakan'ın imzasını taşıyan bir telgraf ile Ali Yavuz Koç'a teşekkür edilmiş ve Ankara radyosunda ismi yayımlanmıştır. Yaşanan bu hadise büyük bir etki yaratmış ve Koç ailesi telgrafi çeken kişiyi bulmak için harekete geçmiştir (Cumhuriyet, 9 Şubat 1959, s. 1-5). Başka bir habere göre ise Vatan Cephesine ölmüş bir kişinin kaydı gerçekleşmiştir. Sivas ilinin Mehmet Paşa Mahallesi CHP'li muhtarı Abdurrahman Aydemir'in CHP'den istifa ederek Vatan Cephesine iltihak ettiği

yönündeki haberler kamuoyunda yansımış ve bu olay Sivas halkını hayretler içerisinde bırakmıştır. Çünkü Aydemir, CHP muhtarıyken vefat etmiş ve haberden iki ay önce büyük bir cenaze töreni düzenlenmişti (Cumhuriyet, 10 Ocak 1959, s. 1).

Devlet Radyosunda CHP'den istifa edenlerin isimleri okunurken, Diyarbakır'ın Bismil ilçesinden Mecid Arslan'ın ve ailesinin de Vatan Cephesine iltihak ettiği duyurulmuştu. Fakat adı geçen kişinin yedi buçuk yaşında bir çocuk olması ve ailesinin de CHP'de üyeliklerinin bulunması haberin asılsız olduğu izlenimini vermişti (Cumhuriyet, 12 Şubat 1959, s. 1). Çıkan bir diğer asılsız haber ise Eskişehir Esentepe mahallesi CHP Ocak Başkanı Recep Ardahan ve 27 arkadaşının istifa ederek Vatan Cephesine iltihak etmesidir. Bu konuda açıklama yapan Esentepe CHP Başkanı Temel Öztürk, Esentepe Mahallesi'nde bu isimde bir başkan olmadığını ve kendisinin teşkilatından kimsenin Vatan Cephesine katılmadığını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 14 Şubat 1959, s. 1). Yaşanan bu olaylar üzerine iktidar karşıtı olan Ulus gazetesinde, asılsız haberleri vurgular nitelikte mizah içeren karikatürlere yer verilmiştir (Res.5-6).



Resim 5. Mizah içeren bir karikatür. (Ulus, 26 Şubat 1959, s. 1)



Resim 6. Mizah içeren bir karikatür. (Ulus, 1 Ağustos 1959, s. 1)



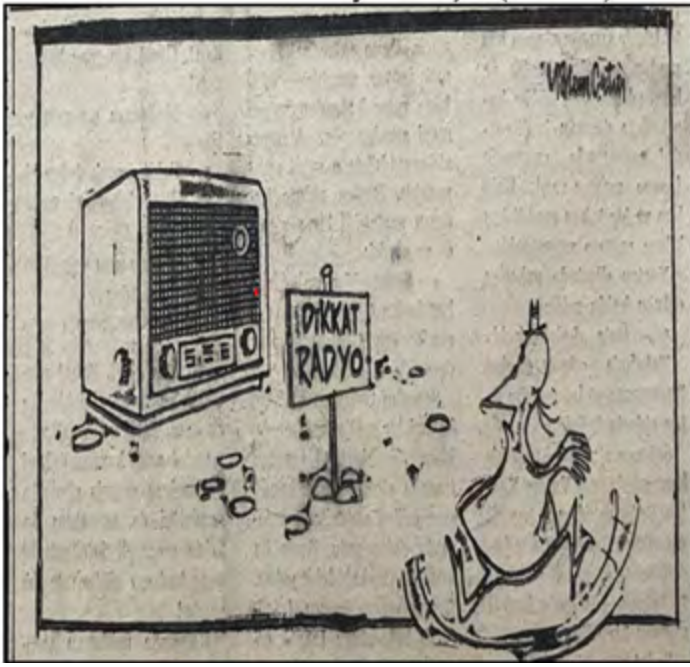
**Resim 7.** Vatan Cephesi Ocağı açılışı (Akis, 14 Mart 1959, s. 6-7).

Vatan Cephesine katılan yurttaşların sayısı her geçen gün arttığı gibi Vatan Cephesi ocakları sayısında da artışlar yaşanmıştır. İktidar yanlısı olan Zafer gazetesinde çıkan bir habere göre, Zonguldak'ta Kazlı Bucağı 1 no'lu Vatan Cephesi Ocağı ile Ünlüer Mahallesi Aydoğmuş Vatan Cephesi ocağı, mebuslar ve kalabalık bir halk eşliğinde açılmıştı (Zafer, 12 Mart 1959, s. 1-4). Başka bir Vatan Cephesi ocağı açılışı ise Karagümrük'te yapılmıştı. Dikkat çeken durum ise sabah saatlerinde şarkılar çalınması öğleden sonra ise mikrofonun başında bir imamın bulunmasıydı. Bu olay iktidar karşıtı olan Akis dergisine yansımıştı (Res.7).

Dönem içerisinde dikkat çeken bir başka olay ise Akis dergisinin başlattığı ve okuyucuların hoşuna giden Vatan Cephesi için telgraf örnekleri müsabakasıydı. Birçok vatandaş tarafından gönderilen telgraf örneklerinde mizah içeren ifadeler de yer verilmişti. Öyle ki gönderilen bir telgraf örneğinde Berber Murtaza Perdahçı, "Son günlerde ne anlatırsam anlatayım, ağızlarını bıçak açmayan müşterilerimi güldürmek için son bir çare olarak 251 müşteri ve 3 kalfamla beraber Vatan Cephesine geçmeye karar verdik. Allah talihinize usturamın keskinliğini versin" şeklinde mizah içeren ifadeler kullanmıştı (Akis, 4 Nisan 1959, s. 12). Başka bir telgraf örneğinde ise Biletçi Osman Özçiçek, "Otobüslere yapılan son zamlardan sonra yolcuların eksileceğine arttığını görerek evelallah kalkındığımızı iman ettim ve bu imanla dokuz

nüfus ailemle birlikte Vatan Cephesine girdim. Allah sizi başımızdan eksik etmesin ve hepimizin yardımcısı olsun." demiştir (Akis, 14 Mart 1959, s. 11).

İktidara karşı oluşturulan Güç Birliği ocakları, CHP öncülüğünde yurt genelinde yayılmaya çalışırken, iktidar partisi Vatan Cephesi ocaklarını davullarla, zurnalarla açmaya devam etmiştir. İstanbul'da 69. Vatan Cephesi ocağı açılışı için toplanan kalabalık ve DP İstanbul mebusları Galata'da hazır bulunmuşlardır. Törenler eşliğinde gerçekleşen açılıшта ilk konuşmayı gerçekleştiren Beyoğlu İlçe Başkanı Nüvit Up, kısa süre içerisinde Beyoğlu'nda 9 bine yakın yurttaşın DP'ye üye olduğunu açıklamıştır (Zafer, 16 Nisan 1959, s. 1). 69. Vatan Cephesi ocağının açılışından iki ay sonra ise İstanbul'da 100. Vatan Cephesi ocağının açılacağı ve büyük bir tören düzenlenerek Adnan Menderes'in de muhtemelen konuşma yapacağı basına yansımıştı (Cumhuriyet, 16 Haziran 1959, s.1). Fakat bu ocak ancak 3 ay sonra Zeytinburnu'nda açılabilmiş ve Adnan Menderes herhangi bir konuşma gerçekleştirilmemiştir (Zafer, 14 Eylül 1959, s. 1). Başka bir Vatan Cephesi ocağı açılışı ise İnönü'nün evinin yanında gerçekleşmişti. Büyük bir tören hazırlığı yapılmış, hoparlörler İnönü'nün kaldığı evin penceresine çevrilmişti. Tören esnasında İnönü'nün penceresi açık olmasına rağmen çalışmalarına devam etmiş ve ocağın kurucuları muhalefete yönelik ağır ithamlarda bulunmuşlardır (Cumhuriyet, 28 Haziran 1959, s. 1).



Resim 8. (Ulus, 20 Ocak 1959, s. 1)



Resim 9. (Ulus, 14 Eylül 1959, s. 1)

Vatan Cephesi açılışlarında gösterişli törenler düzenleyen iktidar partisi, ilginç bir açılış daha gerçekleştirmişti. Turgutlu'nun Ahmetli nahiyesinde açılacak olan Namık Kemal ocağında kalabalık bir halk kitlesi eşliğinde kurbanlar kesilmiş ve ocağın açılmasıyla katılan ilk kişiye altın bir kalem hediye edilmiştir (Cumhuriyet, 9 Temmuz 1959, s. 1). Ayrıca iktidar partisi başka bir ocak açılışını münasebetiyle Vatan Cephesi'nin manasını kamuoyuna duyurmaya devam etmiştir. Akköprü'de gerçekleştirilen DP Levent ocağı açılışında konuşma yapan Et ve Balık Kurumu Umum Müdürü Nafiz Ergeneli bu zamana kadar ocağa 1042 kişinin üye olduğunu söyledikten sonra Vatan Cephesi'nin öneminden bahsetmiştir. Sözlerini ise "...Vatan üzerine bir vatan daha koymuş bulunuyoruz" (Zafer, 23 Temmuz 1959, s. 1) diyerek tamamlamıştır. Vatan Cephesi yurdun her tarafına yayılırken iktidara bir de bazı opera sanatçıları tarafından destek gelmiş ve 150 opera sanatçısı içerisinde 145'i Vatan Cephesine kaydolmuştur (Zafer, 26 Eylül 1959, s. 1).

İktidar partisi, Vatan Cephesi çalışmalarını sürdürürken muhalefet kesimi, devlet radyosunun Vatan Cephesini yaymak amaçlı kullanılmasını eleştirmeye devam etmişti. Öyle ki bu konu iktidar ile muhalefet arasında tartışmalara neden olmuş ve Meclis içerisine de yansımıştır. Meclis'te Bigaviç, İvrindi ve Sındırgı belediye reislikleri hakkında konuşulurken, CHP Milletvekili Suphi Baykam bazı

açıklamalarda bulunmuştur. Baykam, konuşmalarını gerçekleştirirken Maraş'ta işten el çektirilen bir belediye reisinin iki yıl sonra Vatan Cephesine katılmasıyla birlikte görevine iade edildiğine vurgu yapmış ve bu durumdan ötürü iktidar partisine tepki göstermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 27 Kasım 1959, s. 194-195). Başka bir oturumda ise CHP Sivas Milletvekili Halim Ateşalp köylere cami yaptırılması için muhtarlara para verildiğini fakat bu paraların asıl ihtiyaç sahiplerine değil, Vatan Cephesine geçenlere ve cami yaptırmayan kişilere verildiğini dile getirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Aralık 1959, s. 279). Devlet radyosunun iktidar çıkarları doğrultusunda kullanılması, CHP Erzincan Milletvekili Adil Sağıroğlu'nun da dikkatinden kaçmamıştır. Sağıroğlu, devlet radyosunun DP'nin propaganda aracına dönüştüğünü ve milletin parası ile kurulan radyonun partizan kuvvetlerce işgal edildiğini söylemiştir. Ayrıca doğruluğuna yanlışlığına bakılmadan çekilen telgrafların ve gönderilen neşriyatların değiştirilerek okunmasına tepki göstermiştir. Bu neşriyatlara karşı duyulan nefret karşısında ise Türk milletinin radyoyu dinleyemez hale geldiğini ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 16 Şubat 1960, s. 967) Bu durum aynı zamanda bazı karikatürlere de yansımıştır (Res.8-9).

Devlet radyosunun DP tarafından propaganda aracı olarak kullanılmasına birçok insan gibi Âşık Veysel’de şu dörtlüğüyle tepkisini göstermiştir.

*“İradyo denilen milletin malı*

*Neşriyatlar tarafsızca olmalı*

*Hâkimiyet milletindir bilmeli*

*Esaret yok hep millet var bu yolda” (Kaya, 2004, s. 100).*

Başka bir Meclis oturumunda radyonun propaganda amaçlı kullanılmasını eleştiren CHP Kahramanmaraş Milletvekili Emin Soysal, devlet ile alakalı konuları duyurmakta görevli olan ve CHP’nin önderliğinde milletin parası ile kurulan radyonun DP’nin düdüğü gibi öttürüldüğünü ifade ederek büyük tepki göstermiştir. Ayrıca Soysal, radyonun DP tarafından bu şekilde kullanılmasına hakkının olmadığını belirtmiş ve bazı asılsız haberlerin duyurulduğundan da söz etmiştir. Soysal’ın belirttiğine göre Sivas’ta bir kadının eşinin Vatan Cephesine iltihak ettiği radyoda ilan edilmiş ve gazeteler de bu haberi yayımlamıştır. Bu durum üzerine kadın, gazeteye mektup yazmış ve kocasının 2 yıl önce vefat ettiğini iletmiştir. Soysal, Meclis oturumunda Sırrı Atalay’ın oğlunun da Vatan Cephesine iltihak ettiği yönünde çıkan haberlere değinmiş ve Atalay’ın oğlunun ilkokul 5. sınıfta okuyan bir çocuk olduğunu belirtmiştir. Bu sözler üzerine Mecliste iktidar partisi tarafından “‘yalan yalan’ sözleri duyulmuştur” (TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Şubat 1960, s. 169). Görüldüğü üzere Vatan Cephesi ile ilgili çıkan asılsız haberler Meclis gündeminde de yer bulmuş ve bu durum DP vekillerinin rahatsızlık duymasına neden olmuştur.

### **1960 Yılı içerisinde Vatan Cephesi’nin Faaliyetleri**

1958-1959 yılları içerisinde görülen siyasi kutuplaşmalar, 1960 yılı içerisinde de yaşanmıştır. Kutuplaşmanın oluşturduğu gergin hava aynen devam etmiş ve bu durum her kesimi etkilemiştir. Fakat Adnan Menderes, ülke içerisinde hiçbir sorunun olmadığını, DP’nin doğru yolda olduğunu ve Türkiye’yi parlak bir gelecek beklediğini 3 Ocak 1960 tarihinde Adana’da dile getirmiştir (Kalafat, 2021, s. 79). Muhalefete göre ise iktidar, kendilerine ve basına yönelik yaptırımlar uygulamaya devam etmiş aynı zamanda antidemokratik tavırlar sergileyerek ülkeyi resmen iki ayrı kutba ayırmıştı.

1960 yılı içerisinde Vatan Cephesi ocakları açılmaya ve üye kaydı almaya devam etmiş, ancak 1959 yılındaki gibi yoğun bir katılım gerçekleşmemiştir. Menderes’e, yurdun dört bir yanından telgraflar çekilmiş ve bu telgraflar 1960 yılında da basına yansımıştır. Gaziantep’in Hezek Karadinek köyünden çekilen bir telgrafta Bekir Kartal; “Vatan sathında yapmış olduğunuz kalkınma hamlelerinizin aşığıyız” demiş ve DP’ye 38 arkadaşıyla katılmıştı (Zafer, 2 Ocak 1960, s. 4). Başka bir yurttaş ise; “Vatan sathında giriştiğiniz imar ve kalkınma programından muvaffak olduğunuzu her gittiğimiz yerde görmekteyiz. Bu bakımdan mensubu bulunduğumuz CHP’de daha fazla kalmayı vatanseverliğe uygun bulmadığımızdan 39 arkadaşım ile birlikte Vatan Cephesine iltihak ettiğimizi saygılarımızla arz ederiz...” (Zafer, 2 Ocak 1960, s. 4) demiştir. Yurttaşlardan birisi ise muhalefet partilerinin memlekete karşı sergiledikleri tutumu beğenmemiş ve 7 kişilik ailesi ile DP saflarına katılarak isimlerinin radyoda okunmasını istemiştir (BCA. 10.9.0.0, 214/664/3). Dönem içerisinde Vatan Cephesine katılımların gerçekleştiği kadar ayrılışlarında yaşandığı basına yansımıştır. Bu ayrılışların yaşandığı ocaklardan biri olan Osmanbey Duatepe Vatan Cephesi ocağı idare kurulu ile 25 üyesi DP’den istifa etmiş ve CHP saflarına katılmıştır (Cumhuriyet, 17 Ocak 1960, s. 3). Fakat DP saflarında yaşanan bu ayrılışların az olması dönem içerisinde iktidar partisini pekte etkilememiştir. Öyle ki iktidar yanlısı gazeteye göre Ordu ilinde iki gün içerisinde muhalefet partilerinden 3379 vatandaş DP’ye iltihak ettiği ve vatandaşların sayısının iki ay içerisinde 27.653 kişiye ulaştığı yer almıştı (Zafer, 24 Şubat 1960, s. 1). Adnan Menderes’e yurdun dört bir yanından her yaş grubuna ait telgraflar çekilmiştir. Eskişehir’den çekilen bir telgrafta yeni rey hakkını kazanmış olan Meral Mertay, Başbakan’a övgüler yağdırmış ve Vatan Cephesine ablası ve eniştesiyle birlikte kendisinin de kaydının yapılmasını istemiştir (BCA. 10.9.0.0, 215/667/1). İktidar partisinden ülke için yaptıklarını dile getirerek yapılan faaliyetlerden memnuniyet duyan Bartın Ziraat Bankası memurlarından Sami Onur, ailesiyle birlikte Bartın’da açılmış olan Vatan Cephesi ocağına katıldığını bildirmiştir (BCA. 10.9.0.0, 219/678/1, s. 360). 1960 yılı içerisinde de asılsız haberler basında yer almış ve Vatan Cephesine iltihak ettiği söylenen CKMP’li vatandaşlar, Osman Bölükbaşı’nı



**Resim 10.** Vatan Cephesi Açılışı (Vatan, 28 Mart 1960, s. 1)



**Resim 11- 12.** Yeşiltepe V.C Ocakları Açılışları (BCA. 10.9.0.0, 222/690/2)

ziyaret ederek radyonun yayınladığı haberin yalan olduğundan bahsetmişlerdir (Cumhuriyet, 8 Mart 1960, s.1).

1960 yılı içerisinde de Vatan Cephesi ocakları açılışlarıyla ilgili ilginç durumlar basında yer almıştır. Tören esnasında konuşan ihtiyar bir üye, hafta tatilinin pazar gününden cuma gününe alınmasını isterken bir tüccar da Menderes'i övmüş ve CHP zamanında camilerin çöplük halinde olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 14 Mart 1960, s. 1).

Başka bir haberde ise DP'yi öven engelli İsmail Hakkı İğiner, çektiği telgrafta sağır ve dilsizler kolu Vatan Cephesi'nin açılması için gerekli emirin verilmesini rica etmiştir (Cumhuriyet, 19 Mart 1960, s. 1). Ayrıca İstanbul Zeytinburnu teşkilatına bağlı Yeşiltepe'de kalabalıklar eşliğinde ocaklar açılmış ve milletvekillerinin yanı sıra, Zeytinburnu İlçe Başkanı da katılmıştır (Res.11-12). Yapılan törende muhalefete yoğun tepki gösterilmiş ve DP'nin icraatları hakkında konuşulmuştur (Zafer, 27 Mart

1960, s. 1). Diğer taraftan Ümraniye ve Üsküdar'da açılan Vatan Cephesi ocaklarıyla birlikte İstanbul'da ocak sayısı 140'a yükselmiştir. Törende söz alan milletvekili İbrahim Seval; "DP, milletin reyini ile CHP'yi memleketten silmeye kararlıdır" demiştir (Res.10), (Vatan, 28 Mart 1960, s. 1).

Nisan ayı içerisinde de değişik bölgelerde Vatan Cephesi ocakları açılmış ve üye kaydı alınmıştır. Basında yer alan habere göre 10 Nisan'da açılan üç Vatan Cephesi ocağıyla birlikte İstanbul'da ocak sayısı 147'ye ulaşmış ve açılıştaki bulunan milletvekilleri alışılmış bir şekilde muhalefeti şiddetle eleştirmişlerdir (Cumhuriyet, 11 Nisan 1960, s. 1). Menderes, 1 Mayıs'ta ise radyoda yapmış olduğu bir konuşmada, muhalefete yüklenmiş ve ülke içerisindeki kutuplaşmayı alevlendirmiştir. Ayrıca Ankara ve İstanbul'da gerçekleşen öğrenci olayları, İnönü'nün Kayseri ziyaretindeki olumsuzluklar ve Tahkikat Komisyonu'nun oluşturulması iktidar ile muhalefet ilişkilerinde yeni bir kriz yaratmıştır. 27 Mayıs'ta ise ülkenin karmaşık ve giderek kötüleşen durumu gerekçe gösterilerek alt rütbeli subaylar tarafından bir darbe gerçekleştirilmiştir. Böylelikle 10 yıllık DP iktidarı sona ermiş ve kurtuluş yolu olarak görülen Vatan Cephesi ocakları istenileni vermeden kapatılmıştır. Âşık Veysel ise mevcut durumu şu şiiriyle tasvir etmiştir:

*"Milletsiz bir devlet yoktur olamaz*

*Eğri bakan aradığını bulamaz*

*Hiçbir parti ebediyen kalamaz*

*Şikâyet yok nihayet var bu yolda" (Kaya, 2004, s. 100).*

## SONUÇ

1946'da kurulan ve 1950 yılında iktidara geçen DP, Türkiye'de çok partili hayatın başlamasında büyük bir rol oynamıştı. 1950-1954 seçimlerinde yurttaşların isteklerini yerine getiren ve demokrasiyi ön planda tutan DP, yüksek oy oranlarıyla iktidarı elde etmeyi başarmıştı. DP'nin bu yükselişi karşısında mücadele etmeye çalışan muhalefet, güç birliği oluşturarak 1957 seçiminde kazanan taraf olmak istemişti. Fakat DP, 1957 genel seçimini kazanmış ve yeniden iktidara gelmişti. Ancak seçim sonuçları Menderes'i hiç memnun etmemişti. Ayrıca ilk yıllarındaki gibi demokratik tavırlar sergilemeyen Menderes, farklı bir yapıya bürünmüş ve muhalefet ile basına yönelik ağır yaptırımlara başvurmuştu. Muhalefet bu durum karşısında, Güç Birliği oluşturma kararını yeniden gündemine almış ve bunu uygulamıştır. Muhalefetin sergilediği bu tutum

karşısında harekete geçen Menderes, Güç Birliğine karşı Vatan Cephesi ocaklarının kurulması gerektiğini kamuoyuna duyurmuştur.

Vatan Cephesi'nin duyurulması, ülke içerisinde cepheleşme hareketlerine hız kazandırmış ve muhalefet ile bir yarış içerisine girilmiştir. Yurdun dört bir tarafından Adnan Menderes'e çeşitli telgraflar çekilmiş ve Vatan Cephesi ocaklarına katılımlar gerçekleşmişti. Yoğun katılımlar basına yansımış olmasına rağmen birçok haberin de asılsız olduğu muhalefet tarafından dile getirilmiştir. DP, iktidarın gücünü kullanılmış ve muhalefetin sesinin kesilmesi yönünde sert tedbirlere başvurmuştu. Çekilen telgraflarda ve basına yansıyan haberlerde, muhalefet kesiminde yoğun ayrılışların olduğu ve iktidara duyulan memnuniyet sergilenmişti. Partilerinden ayrılarak Vatan Cephesi öncülüğünde DP'ye katılan yurttaşların sayısının 1959'da artması, iktidar kesiminde her şeyin yolunda gittiğini göstermişti. Ancak dönem içerisinde DP tarafından devlet radyosunun propaganda amaçlı kullanılması olayların büyümesine neden olmuş ve ülke resmen ikiye ayrılmıştı. İktidar ve muhalefet kesimi birbirlerine karşı ağır ithamlarda bulunarak halkı da bu yarışın içerisine dahil etmişlerdi. Vatan Cephesi'nin kurulmasıyla oluşan bu siyasi kutuplaşma, giderek artmış ve yurttaşları adeta siyasi bir savaşa sürüklemişti. Öyle ki propagandalarına devam eden DP, muhalefeti "bozguncu", "nifak" ve en ağırlı olan "haçlı birliği" şeklinde tanımlamıştı. 1960'ta ise iktidar ile muhalefet arasındaki kutuplaşma uzlaşamaz hale gelmiş, ülke içerisinde meydana gelen karışıklıklar, ihtilal söylentileri, idam sehpalarından bahsedilmesi ve ekonomik sorunlar ülkeyi çıkmaza sokmuştu.

Sonuç olarak, yapılan araştırmalar dönemin basını dahil olmak üzere ülkenin ikiye ayrıldığını ve kutuplaştığını göstermiştir. Ayrıca iktidar ve muhalefetin kutuplaştırıcı siyaseti ülkede gergin anlar yaratmış ve istenmeyen olaylara neden olmuştur. 1957 seçiminin ardından ise DP'nin kurtuluş yolu olarak gördüğü Vatan Cephesi kurulmuş, ancak istenilen sonuca ulaşamamıştır. Aynı zamanda Vatan Cephesi, ülkeyi kaosa sürüklemiş ve iktidarı birçok yanlış yapmaya itmiştir. Bu yanlışlar ise ülkece sindirilememiş ve ordunun içerisinde de huzursuzluk yaratmıştır. Böylece herhangi bir resmiyeti olmayan Vatan Cephesi oluşumu, 27 Mayıs 1960 Darbesi sonucunda yurt genelinde kapatılmış ve Yassıada duruşmalarında çokça tartışmalara neden olmuştur.

## KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA. 490.1.0.0, 6/28/7

BCA. 30.1.0.0, 45/270/3.

BCA.10.9.0.0, 222/690/2.

BCA. 10.9.0.0, 214/664/3.

BCA. 10.9.0.0, 215/667/1.

BCA. 10.9.0.0, 219/678/1.

Resmî Yayın ve Tutanaklar

TBMM Zabıt Cerideleri, 16.06.1950, Cilt 1, Dönem IX.

TBMM Zabıt Cerideleri, 27.11.1959, Cilt 10, Dönem XI.

TBMM Zabıt Cerideleri, 4.12.1959, Cilt 10, Dönem XI.

TBMM Zabıt Cerideleri, 16.2.1960, Cilt 11, Dönem XI.

TBMM Zabıt Cerideleri, 21.2.1960, Cilt 12, Dönem XI.

### Sürelî Yayınlar

Akis

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Ulus

Vatan

Zafer

Kitap – Makale -Tez

Afşar, E. (2019). Türk politik tarihinde Demokrat Parti ve 1946 programı. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversite İBBF Dergisi*, 4 (8), 273-295.

Akandere, O. (2010). 1946 Genel Seçimleri ve

Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 26 (76), 1-26.

Akıncı, T. (2021). *Demokrat Parti (1946-1960)*. Remzi Kitapevi.

Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Phoenix Yayınları.

Arslan, Z. (2013). Trabzon'da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960). *Karadeniz Araştırmaları*, 36(36), 129-148.

Ataay, F. (2020). *Türkiye demokrasi tarihi 1789'dan günümüze*. Nika Yayınevi.

Atabay, M. (2015). *Partiler, seçimler, iktidarlar ve müdahalelerle Türk demokrasi tarihi*. Paradigma Akademi Yayınları.

Aydın, A. (2010). *Celal Bayar dönemi genel seçimleri ve TBMM (1950-1960) [Yayımlanmamış Doktora Tezi]*, Gazi Üniversitesi.

Aydoğmuş, Ç. (2021). Milli muhalefet cephesine karşı iktidarın yanıtı: Vatan Cephesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8 (3), 1172-1188. <https://doi.org/10.46868/atdd.111>

Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. İmge Yayınları.

Doğaner, Y. (2013). *Türk demokrasi tarihinde Vatan Cephesi*. Siyasal Kitapevi.

Ercan, Z. (2013). *Demokrat Parti ile ilgili bibliyografya çalışması (1945-1961) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]*, Gaziantep Üniversitesi.

Goloğlu, M. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi- IV demokrasiye geçiş*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kalafat, O. (2021). *Türk demokrasi tarihinde ilk cepheleşme hareketleri Güç Birliği-Vatan Cephesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, “Vatan Cephesi mi Kara Kuvvet Cephesi mi”. *Ulus*, 30 Ekim 1958.
- Kaya, D. (2004). *Âşık Veysel*. Doğan Gazetecilik.
- Kılıç, A. (2020). “Hatay’da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)”. Erdem Ünlen- H. Aytuğ Tokur (Haz.). *Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 4-6 Nisan 2019, (ss.117-146), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950 Cilt 1*. İletişim Yayınları.
- Safa, Peyami, “Vatan Cephesi”, *Milliyet*. 16 Ekim 1958.
- Selvitopi, E. (2019). *1946 Genel seçimleri öncesinde Demokrat Parti- Cumhuriyet Halk Partisi ilişkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi
- Sönmez, C. S. (2012). Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (20), 111-136.
- Şahin, E.- Tunç, B. (2015). Demokrat Parti’nin kuruluş süreci ve DP-CHP siyasi mücadelesi (1945-1967). *Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 31-69.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2020). *Türkiye’nin Siyasal Hayatında Demokrat Parti*. Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Taşpınar, G. (1996). *27 Mayıs 1960 askeri darbesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tuna, I. (2019). Uşak’ta Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35 (100), 621- 646. <https://doi.org/10.33419/aamd.642480>
- Uyar, H. (2012). *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek Vatan Cephesi*. Boyut Yayınları.
- Uyar, H. (2017). *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*. Doğan Kitap Yayınları.
- Yarar, A. (2021). *Türkiye’de çok partili siyasal yaşama geçiş: Demokrat Parti örneği ve demokratikleşme sürecine etkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Yücel, M. (2001). *Demokrat Parti*. Ülke Kitapları.
- Yüksel, E. (2018). *Millî Mücadele’den 27 Mayıs’a bir siyasetçi: Refik Koraltan*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.



**OECD ÜLKELERİ ARASINDA REKABETÇİ  
ENDÜSTRİYEL PERFORMANSIN  
KULÜP YAKINSAMA ANALİZİ**

A CLUB CONVERGENCE ANALYSIS OF  
COMPETITIVE INDUSTRIAL PERFORMANCE  
AMONG OECD NATIONS

Şekip YAZGAN, Muhammet DAŞTAN, Reşat CEYLAN

52

# OECD ÜLKELERİ ARASINDA REKABETÇİ ENDÜSTRİYEL PERFORMANSIN KULÜP YAKINSAMA ANALİZİ

## A CLUB CONVERGENCE ANALYSIS OF COMPETITIVE INDUSTRIAL PERFORMANCE AMONG OECD NATIONS

Şekip YAZGAN<sup>1</sup>, Muhammet DAŞTAN<sup>2</sup>, Reşat CEYLAN<sup>3</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Yakınsama,  
Sanayi Yakınsaması,  
Rekabetçi Sanayi  
Performans Endeksi,  
Kulüp Yakınsama.

### Keywords:

Convergence,  
Industry Convergence,  
Competitive Industrial  
Performance Index,  
Club Convergence.

<sup>1</sup> Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen  
Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi, syazgan@agri.edu.tr,  
ORCID: 0000-0003-1006-668X.

<sup>2</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs  
Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi, muhammet.dastan@omu.  
edu.tr, ORCID: 0000-0001-6067-  
8946.

<sup>3</sup> Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi,  
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,  
rceylan@pau.edu.tr, ORCID: 0000-  
0003-3727-6644.

### ÖZ

Sanayi sektörü, verimliliğe, ticarete, istihdama ve teknolojik ilerlemeye sağladığı pozitif katkı nedeniyle tarihsel süreç içinde büyümenin motoru olarak nitelendirilmektedir. Ülkelerin sanayi sektörleri arasındaki yakınsama dinamiklerinin belirlenmesi oldukça önem arz etmektedir. Buna karşın sanayi sektöründe yakınsama dinamiklerinin ortaya konmasına yönelik ampirik literatürün oldukça sınırlı bir düzeyde bulunduğu görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada, 1990-2021 yıllarını kapsayan dönemde 38 OECD ülkesinde sanayi sektörünün yakınsama dinamiklerinin Kulüp Yakınsama Hipotezi çerçevesinde Phillips ve Sul (2007, 2009) yaklaşımıyla araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada ilgili literatürden farklı bir sanayi sektörü göstergesi olarak Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi kullanılmaktadır. Bu endeks, ülkelerde bulunan sanayi sektörünün performanslarının karşılaştırılmasında kullanılan önemli bir gösterge olarak kabul edilmekte ve ülkelerin sanayi mallarını rekabetçi bir şekilde üretme ve yurt dışı pazarlarda satma konusunda ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. Kullandığı ampirik yöntem ve sanayi göstergesi bağlamında ilgili literatüre katkı sağlamanın amaçlandığı çalışmada ulaşılan ampirik bulgular, örneklemin tümü için bir yakınsama davranışının olmadığını fakat birbirine yakınsayan üç yakınsama kulübünün bulunduğunu ortaya koymaktadır

### ABSTRACT

The industrial sector has historically been characterized as the engine of growth due to its positive contribution to productivity, trade, employment and technological advancement. Determining the convergence dynamics between countries' industrial sectors is of great importance. However, the empirical literature on convergence dynamics in the industrial sector is quite limited. In this context, this study aims to investigate the convergence dynamics of the industrial sector in 38 OECD countries in the period covering the years 1990-2021 within the framework of the Club Convergence Hypothesis using the Phillips and Sul (2007, 2009) approach. In the study, the Competitive Industrial Performance Index is used as an industrial sector indicator different from the related literature. This index is considered as an important indicator used in comparing the performance of the industrial sector across countries and shows how successful countries are in producing industrial goods competitively and selling them in foreign markets. The study, which aims to contribute to the relevant literature through its empirical methodology and industrial indicator, reveals empirical findings indicating that there is no convergence behavior for the entire sample. However, it identifies three distinct convergence clubs.

## GİRİŞ

Ekonomik büyüme literatüründe üzerine en çok çalışılan ampirik sorulardan birisinin, ülkelerin başlangıç koşullarının, uzun dönemli sonuçları etkilemedeki rolüyle ilgili olduğu ifade edilmektedir. Başlangıç koşullarına olan bağımlılığın istatistiksel formülasyonu ise yakınsama hipotezi olarak bilinmektedir (Durlauf ve Johnson, 2018). Yakınsama hipotezinin ilk olarak Neo-klasik Büyüme modeli kapsamında Solow (1956) tarafından savunulduğu ve Baumol (1986) ile Barro ve Sala-i-Martin (1992) tarafından geliştirildiği görülmektedir. Teoride sigma (ve beta ( yakınsama olmak üzere iki temel yakınsama türü bulunmaktadır. Bu yakınsama türlerinden birincisi, zaman içinde ekonomiler arasında bir gelir eşitlenmesini, ikincisi ise, başlangıç geliri düşük olan ekonomilerin diğerlerinden daha yüksek büyüme oranı ile karakterize edildiğini göstermektedir (Young vd., 2008). Beta Yakınsama ise, koşulsuz (mutlak) ve koşullu yakınsama olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Koşulsuz yakınsamada, ekonomilerin teknoloji, kurumsal yapı, tasarruf oranı vb. gibi faktörler çerçevesinde homojen olduğu varsayılmakta, Koşullu yakınsamada ise söz konusu bu tür farklılıkları yansıtabilecek değişkenler modele eklenmektedir. Neoklasik Büyüme Modeli, dengenin tekliline dayanmakta ve bu durum yakınsama olgusunun açıklanmasında kullanılmaktadır. Bu kapsamda Koşulsuz Yakınsama durumunda ekonomilerin yaklaşacağı tek bir denge durumu bulunurken, her ülkenin kendi özel dengesine sahip olduğu Koşullu Yakınsama durumunda ise denge farklılaşmaktadır. Koşullu Yakınsama durumunda ortaya çıkan denge farklılaşması, Kulüp Yakınsama kavramını ortaya çıkarmaktadır. Kulüp yakınsamada çoklu denge üreten modeller söz konusu olmaktadır. Ekonomilerin başlangıçtaki durumu ve diğer yapısal özellikleri bu çoklu dengelerden hangisine ulaşılacağını belirlemektedir (Ceylan, 2010).

Yakınsama hipotezinin geçerliliği üzerine ampirik literatür değerlendirildiğinde, gelir başta olmak üzere, sağlık, askeri harcamalar, çevre sorunları vb. gibi farklı birçok alanda yakınsama hipotezinin sınındığı çalışmaların bulunduğu tespit edilebilmektedir. Buna karşın ilgili literatürde ülkelerin sanayi sektörlerinin yakınsama dinamiklerinin yeterince araştırılmadığı görülmektedir. Sanayi sektörü,

verimliliğe, ticarete, istihdama ve teknolojik ilerlemeye sağladığı pozitif katkı nedeniyle tarihsel süreç içinde “Büyümenin Motoru” olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda sanayi sektörü hem ekonominin diğer sektörleri ile hem de kendi içerisinde kurduğu üretim, teknolojik ilerleme ve gelir bağlantıları yoluyla, ekonomik büyüme sürecini başlatan ve sürdürülebilirliğini sağlayan oldukça kritik bir sektör olarak değerlendirilmektedir (Kaldor, 1966,1967; Tregenna, 2008). Bunların yanında sanayi sektörünün, ekonomik kalkınma, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşma ve COVID-19 Pandemisi gibi küresel krizlerin ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlayan direnç alanları oluşturma vb. gibi önemli pozitif etkileri de bulunmaktadır (UNIDO, 2022). Bu çerçevede, ülkelerin sanayi sektörleri arasındaki yakınsama dinamiklerinin belirlenmesinin bilim insanları ve politika yapıcılar için son derece önemli olduğu değerlendirilmektedir (Saba ve Ngepah, 2023).

Sanayi sektöründe yakınsama dinamiklerinin ortaya konmasına yönelik ampirik literatür oldukça sınırlı bir düzeyde bulunmaktadır. İlgili literatürdeki çalışmalar içerisinde Duarte ve Rescuccia (2010) çalışmasında, sektörel işgücü verimliliğinin yapısal dönüşüm sürecini ve ülkeler arasında toplam verimliliğin zaman içindeki seyrini açıklamadaki etkisi değerlendirilmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, ülkeler arasında meydana gelen verimlilik farklarındaki yakınsamanın yaklaşık yüzde 50’sinin imalat sanayinde gerçekleşen yüksek verimlilik artışlarından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Rodrik (2013), 1965-2005 yıllarını kapsayan dönem için 118 ülkenin sanayi (imalat sanayi) sektöründe koşulsuz yakınsama dinamiklerini araştırmaktadır. Yöntem olarak panel regresyon yaklaşımı kullanılan söz konusu çalışmada ulaşılan sonuçlar, imalat sanayinde işgücü verimliliğine yönelik koşulsuz yakınsama lehinde oldukça güçlü kanıtlar olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada bu sonucun imalat sanayi sektörünün sahip olduğu özelliklerden kaynaklandığı ifade edilmektedir. İmalat sanayi sektörü, ticarete konu olan mallar üretmekte ve küresel üretim ağlarına hızla entegre olabilmektedir. Sahip olduğu bu özellikler sektörün teknoloji transfer etmesini ve transfer ettiği teknolojiyi özümsemesini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında ülkelerdeki sanayi sektörü yalnızca iç

pazar için üretim yapsalar bile, yurtdışındaki verimli tedarikçilerin rekabet tehdidi altında faaliyet göstermekte ve bu durum da sektörün faaliyetlerini geliştirmesini ve verimli düzeyde bulunmalarını gerektirmektedir. Erten ve Schwank (2021) ise çalışmasında, imalat sanayindeki koşulsuz yakınsamayı endüstriler arasındaki teknoloji yoğunluğu farklılıklarına odaklanarak ele almaktadır. Panel regresyon yönteminin kullanıldığı çalışmada, Sahra Altı Afrika ve Latin Amerika'daki ülkelerdeki düşük ve orta teknoloji yoğun endüstrilerin, yüksek teknoloji yoğun ülkelere kıyasla daha yavaş yakınsama eğilimi gösterdiği bulgusuna ulaşılmaktadır. Asya ekonomilerinde düşük teknolojili endüstrilerin yakınsaması bağlamında önemli bir farklılığa dair kanıt bulunamayan çalışmada elde edilen ampirik bulgular, orta teknoloji yoğun sektörlerin yüksek teknolojili endüstrilerden daha hızlı bir yakınsama yaşadığını ve gelişmiş ekonomilerde, düşük teknolojili endüstrilerin nispeten daha yavaş bir yakınsama yaşadığını ve orta teknolojili endüstrilerin yüksek teknolojili endüstrilere benzer oranlarda yakınsama eğiliminde olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bulgularında görülen ülkeler düzeyinde ortaya çıkan söz konusu farklılıkların artan küresel entegrasyondan kaynaklandığı değerlendirilmekte ve küresel entegrasyonun gelişmekte olan ülkelere uluslararası pazarda rekabet etme fırsatı verdiği ifade edilmektedir. Kapsam içerisindeki diğer bir çalışmada Dong ve ark. (2021), yeni sanayileşen ülkeler için, mekânsal otoresif birleşik model uygulayarak endüstriyel yakınsamanın imalat sektöründeki enerji verimliliği üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışmada ulaşılan bulgular, endüstriyel yakınsamanın, taklit ve öğrenmeden kaynaklanan yayılma etkisi yoluyla imalat sektörünün enerji verimliliğini artırdığını göstermektedir. Ayrıca çalışmada, teknolojik yeniliğin, endüstriyel yakınsama dinamiklerinin ortaya çıkmasında oldukça etkili bir kanal oluşturduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında söz konusu çalışmada, endüstriyel yakınsamanın sadece teknolojik inovasyon üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmadığı, aynı zamanda endüstriyel ölçek genişlemesi ve faktör yapısı optimizasyonu yoluyla dolaylı bir etkiye sahip olduğu ve böylece enerji verimliliğini artırdığı düşünülmektedir. Konuyla ilgili ampirik literatürde son olarak Saba ve Ngepah (2023) çalışmasında, 2000-2018

yıllarını kapsayan dönem için 183 ülkede sanayi sektörüne yönelik yakınsama dinamiklerini araştırmaktadır. Yöntem olarak Phillips ve Sul (2007;2009) tarafından geliştirilen log-t yakınsama testi yaklaşımının kullanıldığı çalışmada ulaşılan ampirik bulgular, panelin geneli için sanayi sektöründe yakınsama davranışının bulunmadığını fakat altı nihai yakınsama kulübünün olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada söz konusu yakınsama kulüplerinin oluşumunda, ekonomik, demografik, yönetim ve coğrafi değişkenlerin önemli bir rol oynadığının değerlendirildiği ifade edilmektedir. İlgili literatürde bulunan söz konusu çalışmalarda sanayi sektörü göstergesi olarak, sanayi sektörünün çıktı değeri ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içerisinde imalat sanayi sektörünün payının kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, 1990-2021 yıllarını kapsayan dönemde 38 OECD ülkesinde sanayi sektörünün yakınsama dinamiklerinin Kulüp Yakınsama Hipotezi çerçevesinde Phillips ve Sul (2007, 2009) yaklaşımıyla araştırılması amaçlanmaktadır. Yakınsama literatüründe “kulüp yakınsama” kavramı, farklı ülke veya bölge gruplarının/ kulüplerinin hepsinin ortak bir dengeye yakınsamasından ziyade farklı durağan durumlara veya dengelere yakınsadığı bir durumu ifade etmektedir. Phillips ve Sul (2007, 2009), kulüp yakınsama yaklaşımı için farklı ülke gruplarının farklı durağan durumlara mı yoksa ortak bir durağan duruma mı yakınsadığını belirleyebilen yeni bir ekonometrik test önermektedir. Söz konusu test iki aşamalı bir prosedüre dayanmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak, her bir kulüp için kulüp sayısı ve durağan durumu tahmin edilmekte ve ikinci olarak, kulüpler arası yakınsama veya ıraksamaya dair herhangi bir kanıt olup olmadığı test edilmektedir. Kulüp yakınsama yaklaşımı çerçevesinde yapılan ekonomik büyüme ve kalkınma modellerinin, tüm ülkelerin tek bir durağan duruma yakınsadığını varsayan geleneksel yakınsama modellerinden daha gerçekçi bir yolu olduğunu savunmaktadır. Phillips ve Sul (2007, 2009) yaklaşımının sahip olduğu bu özellikler, yöntemin yalnızca temel makroekonomik göstergeleri (Apergis ve ark., 2010, 2012; Ursavaş ve Mendez, 2022) incelemek için değil, konut piyasası (Apergis ve Payne, 2012; Tomal, 2022), tüketici fiyat endeksi (Aginta, 2021; Çakır ve Gündüz, 2022), kamu finansmanı (Alataş ve Sarı, 2021),

karbondioksit emisyonları (Panopoulou ve Pantelidis, 2009), ekolojik ayak izi (Belloc ve Molina, 2023), enerji tüketimi (He ve Chen, 2022), enerji etkinliği/performansı (Peng ve ark., 2022), sağlık harcamaları (Youkta ve Paramanik, 2022), COVID-19 Pandemisi (Meng, 2021) vb. gibi alanlarda da yaygın olarak kullanılmasını sağlamaktadır (Tomal, 2023).

Çalışmada ilgili literatürde bulunan ampirik çalışmalardan farklı bir sanayi sektörü göstergesi olarak Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) tarafından hazırlanan Rekabetçi Sanayi Performansı Endeksi (Competitive Industrial Performance [CIP] Index) kullanılmaktadır. Bu endeks, ülkelerde bulunan sanayi sektörünün performanslarının karşılaştırılmasında kullanılan önemli bir gösterge olarak kabul edilmekte ve ülkelerin sanayi mallarını rekabetçi bir şekilde üretme ve yurt dışı pazarlarda satma konusunda ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir (UNIDO, 2020a). Rekabetçi Sanayi Performans Endeksinin üç boyutu ve bu boyutlara ilişkin altı ana göstergesi bulunmaktadır. Endeksi oluşturan söz konusu boyutlardan birincisi, üretim ve ihracat kapasitesini ortaya koyan, kişi başına düşen imalat sanayi katma değeri ve kişi başına düşen imalat sanayi ihracatı alt göstergelerinden oluşmaktadır. İkinci boyut ise teknolojik derinleşme düzeyi ve ilerlemeye ilişkin göstergeleri içermektedir. Bu boyutun alt göstergeleri ise sanayileşme yoğunluğu ve ihracat kalitesidir. Endeksin üçüncü boyutunda ise ülkenin dünya imalat sanayisinde yarattığı etki, ülkenin dünya imalat sanayi katma değerindeki ve ihracatındaki payı ile belirlenmekte ve endekse dahil edilmektedir. Söz konusu altı göstergenin aynı ağırlıkta bir araya getirilmesi ile Rekabetçi Sanayi Performansı Endeksi elde edilmektedir (UNIDO, 2017). Rekabetçi Sanayi Performans Endeksinin ölçülmesinde kullanılan, üretim kapasitesi, ihracat kapasitesi ve teknoloji derinleşme göstergelerinin, “Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı” başlıklı 9 numaralı kalkınma hedefi ve “Amaçlar için Ortaklıklar” başlıklı 17 numaralı kalkınma hedefinin alt hedefleri konumunda bulunan, “Kişi başına ve GSYH’nin bir oranı olarak imalat sanayi katma değeri” SDG 9.2.1, “Toplam katma değer içindeki orta ve yüksek teknoloji katma değer üreten sanayi sektörlerinin oranı” SDG 9.B.1 ve “Gelişmekte olan ülkelerin ve en az gelişmiş ülkelerin

küresel ihracat payı” SDG 17.11.1 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında yakın bir ilişki bulunduğu görülmektedir (UNIDO 2017; UNIDO, 2018; UNIDO, 2019; UNIDO, 2020a; UNIDO, 2020b).

Bu kapsamda, analizde kullanılan sanayi göstergesi bağlamında ilgili literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilen çalışmanın dört bölümden oluşması planlanmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünü takip eden ikinci bölümünde, kullanılan ampirik metodoloji ve veri seti tanıtılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise elde edilen tahmin sonuçları sunulmaktadır. Çalışma, araştırma bulgularının değerlendirildiği sonuç ve değerlendirme başlığını taşıyan dördüncü bölümle tamamlanmaktadır.

## METODOLOJİ VE VERİ SETİ

Çalışmada, Phillips ve Sul (2007) tarafından önerilen ekonometrik metodoloji kullanılarak, tüm OECD ülkelerinin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi serilerinin eninde sonunda ortak bir uzun dönem dengesine yakınsayacağı hipotezi test edilmektedir. Phillips ve Sul (2007) tarafından literatüre kazandırılan log-t yakınsama testi, doğrusal olmayan ve zamanla değişen bir faktör modeline dayanmaktadır. Modelin başlangıç noktasını, 1 numaralı denklemde gösterildiği şekilde çalışmada kullanılan sanayi göstergesi olan Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi ( $X_{it}$ ) için panel verilerinin, sistematik ( $g_{it}$ ) ve geçici ( $a_{it}$ ) olmak üzere iki farklı bileşene ayrıştırılması süreci oluşturmaktadır:

$$X_{it} = g_{it} + a_{it} \quad (1)$$

Söz konusu denklem, ortak bileşenleri kendine özgü bileşenlerden ayırmak amacıyla 2 numaralı denkleme dönüştürülmektedir:

$$X_{it} = \left( \frac{g_{it} + a_{it}}{\mu_t} \right) \mu_t = \delta_{it} \mu_t \quad (2)$$

Denklemde bulunan ve sırasıyla ortak ve kendine özgü bileşenleri ifade etmektedir. Söz konusu kendine özgü bileşen ( $\delta_{it}$ ) hem denklemde yer alan  $\mu_t$  ve  $X_{it}$  arasındaki uzaklığı hem de ortak bileşenin ( $\mu_t$ ) sahip olduğu payı ölçmektedir. Modelde yer alan kendine özgü bileşen katsayısı ( $\delta_{it}$ ), için yarı parametrik bir süreç uygulanmakta ve ortak bileşen ( $\mu_t$ ) panel ortalamasına oranlanarak 3 numaralı denklemde ifade edilen görelî geçiş parametresine ulaşılmaktadır.

$$h_{it} = \frac{X_{it}}{N^{-1} \sum_{i=1}^N X_{it}} = \frac{\delta_{it}}{N^{-1} \sum_{i=1}^N \delta_{it}} \quad (3)$$

Denklem, görelî geçiş parametresinin ( $h_{it}$ ) iki özelliğini göstermektedir. Bu özelliklerden birincisi,  $h_{it}$ 'nin yatay kesit ortalamasının bire eşit olduğu şekilde ifade edilmektedir. İkinci özellik ise  $\delta_{it}$  parametresi  $\delta_i$  parametresine yakınsadığında görelî geçiş parametresi ( $h_{it}$ ) bire yakınsaması olarak belirtilmektedir. Bu durumda 4 numaralı denklemde gösterildiği gibi, görelî geçiş parametresinin ( $h_{it}$ ), kesitsel varyansı ( $H_t$ ), asimptotik olarak sifira yakınsamaktadır. Burada  $H_t \rightarrow 0$  özelliği, yakınsamanın boş hipotezini test etmek ve ülkeleri yakınsama kulüpleri halinde gruplandırmak için kullanılmaktadır.

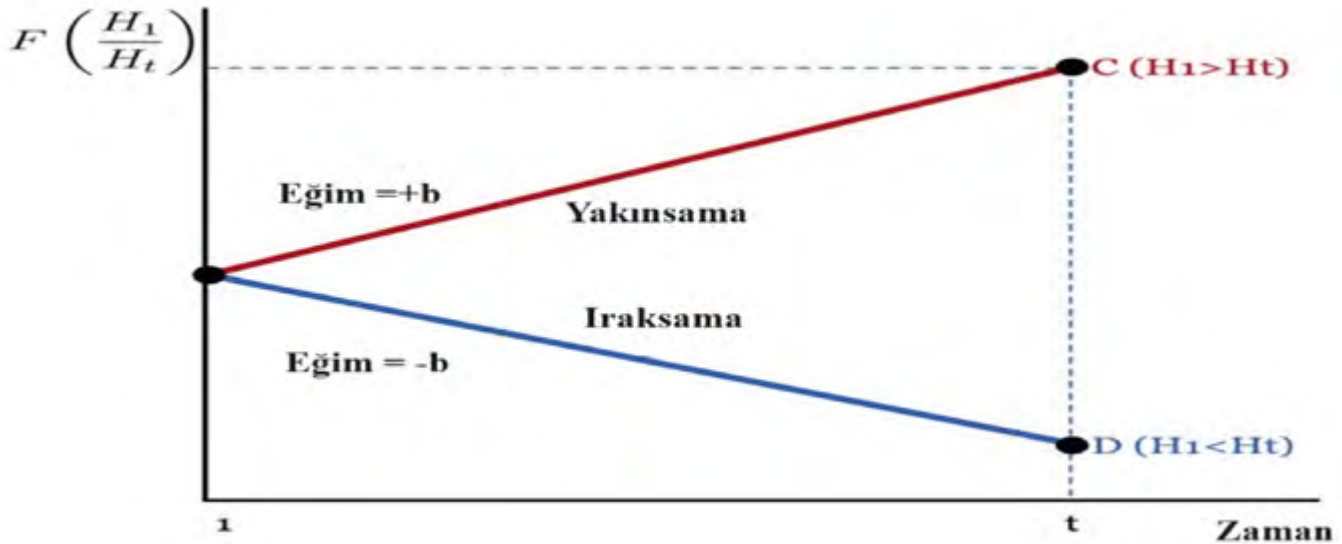
$$H_{it} = N^{-1} \sum_{i=1}^N (h_{it} - 1)^2 \rightarrow 0, \quad T \rightarrow \infty \quad (4)$$

Son olarak yakınsama hipotezini test etmek için Phillips ve Sul (2007), 5 numaralı denklemde gösterilen log-t regresyon modelini önermektedir:

$$\log \frac{H_1}{H_t} - 2 \log[\log(t)] = \alpha + b \log(t) + u_t, \quad t = [rT], [rT] + 1, \dots, T \text{ ve } r > 0 \quad (5)$$

Denklemin sol tarafında yer alan ve yatay kesitin varyansını temsil eden  $H_1/H_t$  ve  $-2 \log[\log(t)]$  boş hipotezin test gücünü iyileştirerek tüm panel için genel yakınsama ve kulüp yakınsama arasında ayırım yapma imkânı sağlamaktadır. Söz konusu denklemde ifade edilen  $[rT]$ , regresyondaki ilk gözlemi göstermekte ve bu gösterim de verilerin ilk kısmının (yani  $r$ ) atıldığı anlamına gelmektedir. Monte Carlo simülasyonlarına dayanarak, Phillips ve Sul (2007) zaman boyutu 50 yıldan az veya eşit olduğunda  $r = 0.3$  olarak ayarlanmasını önermektedir.

Bu kapsamda 5 numaralı denklemle ifade edilen log t regresyon modelinin yorumlanmasını kavrayabilmek amacıyla için Şekil 1 sunulmaktadır. Söz konusu şekilde  $b$  katsayısının işareti yatay kesit varyans oranının ( $H_1/H_t$ ) zaman içerisinde arttığını veya azaldığını göstermektedir. Bu çerçevede  $b$  katsayısı pozitif (negatif) olduğunda, yatay kesit varyansı, ( $H_t$ ), başlangıçtaki yatay kesit varyansından, ( $H_1$ ), daha küçük (daha büyük) olma eğiliminde olmaktadır. Dolayısıyla, bu katsayı pozitif (negatif) ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunda, log-t regresyon modeli örneklemin yatay kesit birimleri arasında yakınsama (ıraksama) olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, işaretinin yanında  $b$  katsayısının büyüklüğü de yakınsama süreci hakkında daha fazla bilgi sağlamaktadır. Söz konusu katsayı değeri,  $0 \leq b < 2$  ve  $b \geq 2$  olduğunda model sırasıyla



Şekil 1. Log-t Yakınsama Testi (Kaynak: Mendez, 2020)

büyüme oranlarında yakınsama olduğunu ve seviyelerde yakınsama olduğunu göstermekte ve yakınsama hızı ise  $b/2$  formülü yardımıyla hesaplanmaktadır (Mendez, 2020).

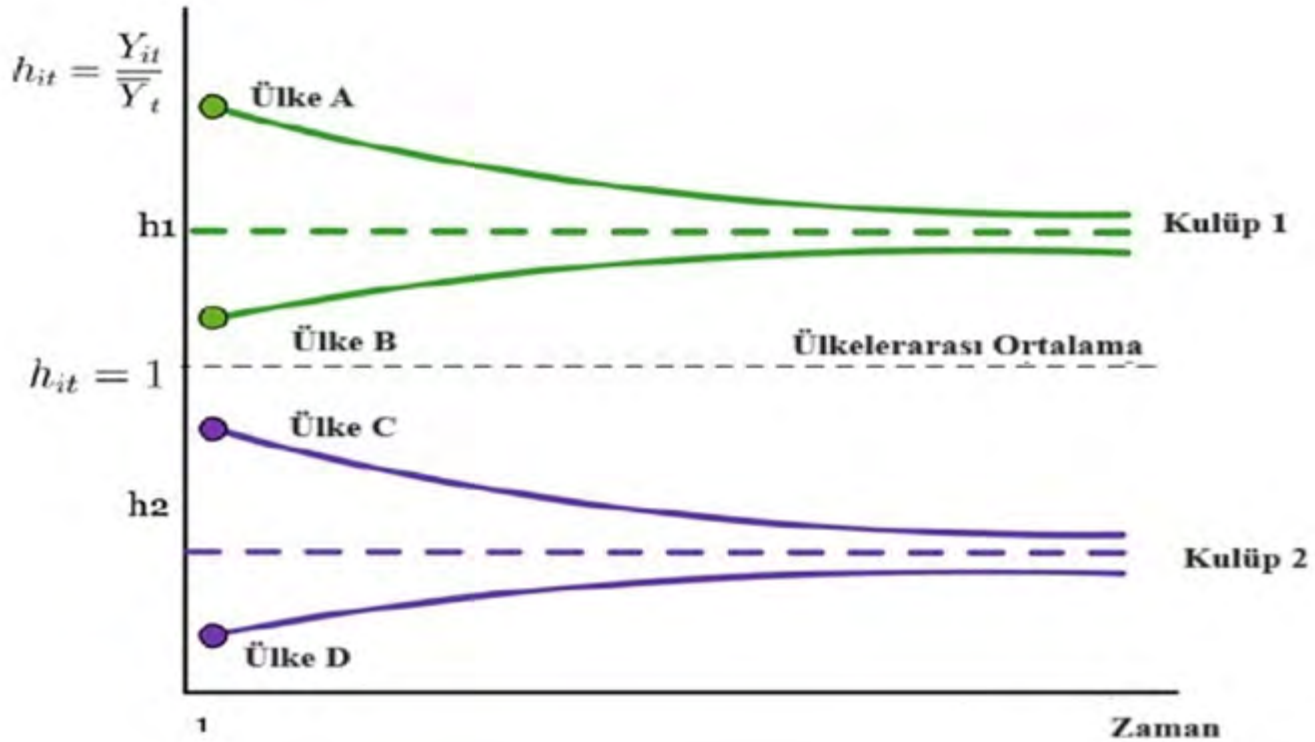
Phillips ve Sul (2007), 5 numaralı denklemde bulunan  $b$  katsayının istatistiksel anlamlılığını değerlendirmek için limit dağılımına sahip tek taraflı bir  $t$  testine dayanan geleneksel bir prosedür önermektedir.

$$t_b = \frac{\hat{b} - b}{s_b} \Rightarrow N(0,1) \quad (6)$$

Burada

$$s_b^2 = \widehat{tvar}(\varepsilon_t) \left\{ \left( \log(t) - \frac{1}{T - [rT] + 1} \sum_{t=[rT]}^T \log(t) \right)^2 \right\}^{-1} \quad (7)$$

Söz konusu prosedürü ifade eden 7 numaralı denklemde yer alan,  $\widehat{tvar}(\varepsilon_t)$  regresyon artıklarından oluşturulan heteroskedastik ve otokorelasyonlu bir tahmini ifade etmektedir. Bu durumda  $t_b < -1.65$  olduğunda yakınsamanın boş hipotezi reddedilmektedir. Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen log-t yakınsama testinde, panelin tümü için yakınsama boş hipotezi reddedildiğinde birden fazla yakınsama kulübünün olduğunun belirlenmesinin mümkün olduğu ifade edilebilmektedir. Bu durum Şekil 2’de varsayımsal olarak dört ülkenin bulunduğu durum için görselleştirilmektedir. Söz konusu şekilde görüleceği üzere, panelde yer alan hiçbir ülke ülkelerarası ortalamaya yakınsamamakta fakat biri ortalamanın altında diğeri ise ortalamanın üzerinde olmak üzere iki yakınsama kulübü ortaya çıkmaktadır.



Şekil 2. Klüp Yakınsama Testi (Kaynak: Mendez, 2020)

Bu kapsamda Phillips ve Sul (2007), yukarıda 5 numaralı denklemle ifade edilen log-t yakınsama testine dayanan 5 aşamalı bir kümeleme algoritması önermektedir. Söz konusu algoritmanın aşamaları aşağıda özetlenmektedir.

**1. Aşama (Kesitsel Sıralama):** İlk aşamada panelde bulunan tüm OECD ülkeleri Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi düzeylerine göre sıralanmaktadır.

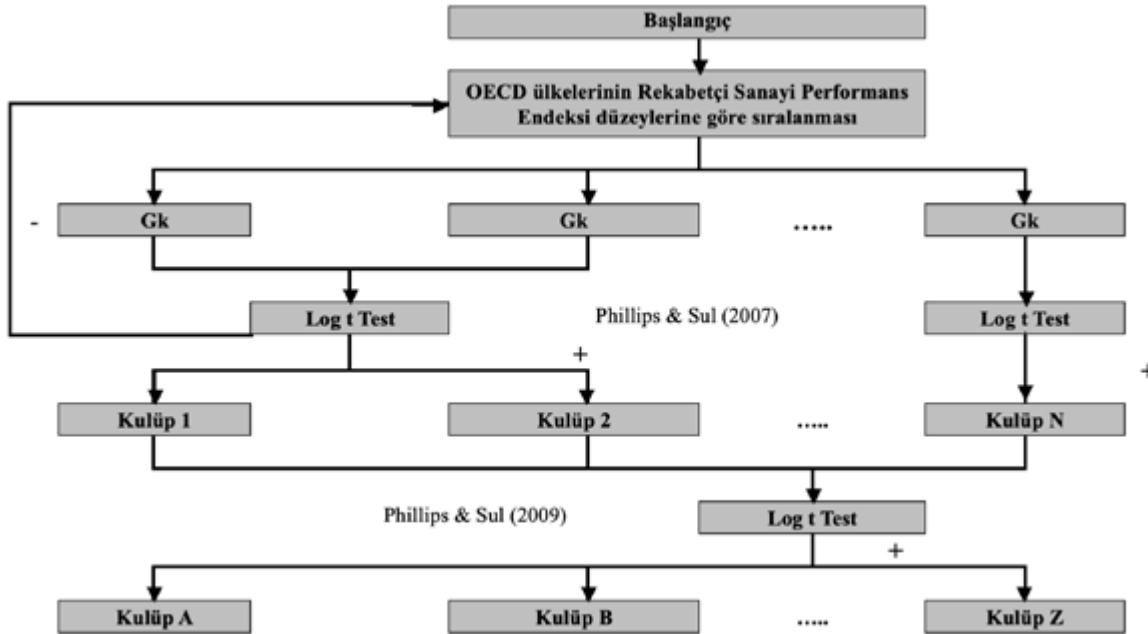
**2. Aşama (Çekirdek Grup Oluşumu):** İkinci aşamada  $N > k \geq 2$  için en yüksek seviye bulunan k sayıdaki ekonomiden oluşan çekirdek bir grup seçilmektedir. Söz konusu grubun optimal büyüklüğünü ( $G_k$ ) belirlemek için kriter  $G_k = \arg \max \{t_k\}$  ve  $\min \{t_k\} > -1.65$  olarak ifade edilmektedir. Burada  $t_k$ , 5 numaralı denklemde gösterilen yakınsama testinin istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek için gerekli olan tek taraflı t istatistiğini ifade etmektedir. Eğer  $t_k > -1.65$  değeri  $k=2$  için geçerli olmadığında en yüksek değere sahip ülke bırakılabilir ve algoritma panelde geri kalan ülkeler için tekrarlanmaktadır.

**3. Aşama (Kulüp Üyeliği için Ülkeleri Belirleme):** Üçüncü aşamada çekirdek gruba ait ülkeler için tamamlayıcı bir grup ( $G^c$ ) oluşturulmakta ve her defasında tamamlayıcı gruptan ( $G^c$ ) bir ülke çekirdek gruba ( $G_k$ ) eklenerek log-t yakınsama testi çalıştırılmaktadır. Burada

t istatistiği sıfırdan büyük olduğunda yeni bir grup oluşturulmaktadır.

**4. Aşama (Tekrarlama ve Durdurma):** Dördüncü aşamada algoritmada geriye kalan ülkeler için log-t yakınsama testi uygulanmakta ve yakınsama hipotezi reddedildiğinde kümeleme algoritmasında 1'den 3'e kadar olan adımlar tekrarlanmaktadır. Bu aşamadan sonra eğer çekirdek grup bulunamazsa geriye kalan ülkeler yakınsamayan (ıraksayan) ülkeler olarak tanımlanmakta ve algoritma durdurulmaktadır.

**5. Aşama (Kulüp Birleştirme):** Phillips ve Sul (2009), log-t yakınsama testinin yakınsama kulüpleri olduğundan daha fazla gösterme eğiliminde olduğunu belirterek kulüp birleştirme prosedürü önermektedir. Bu aşamada log-t yakınsama testi tüm başlangıç kulüp çiftleri için gerçekleştirilmektedir. Söz konusu birleştirme prosedürü yinelemelidir başka bir ifadeyle, başlangıç kulüpleri 1 ve 2 için log-t testi yapılmakta ve yakınsama testini birlikte yerine getirirlerse, yeni bir kulüp A olarak birleştirilmektedir. Söz konusu bu birleştirme prosedürü, yakınsama testi reddedilene kadar diğer iki kulüp için devam etmektedir. Söz konusu algoritmaya ilişkin akış şeması Şekil 3'te sunulmaktadır.



Şekil 3. Klüp Yakınsama Algoritmasının Akış Şeması (Kaynak: Bangjun vd., 2023 ve He vd., 2023)



İnceleme dönemi olan 1990-2022 yıllarını kapsayan dönemde 38 OECD ülkesinin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi serilerinin yakınsama dinamiklerinin Kulüp Yakınsama Hipotezi çerçevesinde Phillips ve Sul (2007, 2009) yaklaşımıyla araştırılmasının amaçlandığı çalışmada söz konusu ülkelerin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi verileri Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) veri tabanı aracılığıyla temin edilmektedir.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

Yukarıda metodolojisi açıklanan ve Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen log-t yakınsama testi yaklaşımının 1990-2021 yıllarını kapsayan dönem için 38 OECD ülkesinde Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi verilerine uygulanmasıyla ulaşılan ampirik bulgular aşağıda sunulmaktadır. Söz konusu yöntem kapsamında birinci aşamada OECD ülkeleri tarafından oluşturulan tüm panel için analiz yapılarak söz konusu ülkelerin ülkelerarası ortalamaya doğru bir yakınsama davranışı içerisinde olup olmadığı incelenmektedir. Burada log-t yakınsama testi yaklaşımı, panelin tümü için yakınsamanın tespit edilememesi durumunun alt gruplar veya kulüplerde yakınsama olup olmadığının tespit edilebilmesi için bir ön şart olarak kabul edildiği argümanına dayanmaktadır. Bu kapsamda Tablo 1’de gösterildiği üzere, OECD ülkeleri tarafından oluşturulan tüm panel için hesaplanan t-istatistiği değeri olan -9.3117, kritik değer olan -1,65 değerinden küçük olduğu için boş hipotez reddedilmektedir. Elde edilen bu sonuç, incelenen ülkelerin ülkelerarası ortalama değere doğru bir yakınsama sergilemediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, örneklem kapsamında ele alınan 38 OECD ülkesinin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi bakımından tek bir durağan durum dengesine doğru yakınsamadığını ortaya koymasından önemlidir. Söz konusu bu bulgu ayrıca, ele alınan ülkelerin farklı, ihracat, imalat sanayi yapısı, teknolojik özellikler gibi donanımlara sahip olduğunu ve dünya ekonomisi açısından yarattıkları etkinin de farklı boyutlarda olduğunu göstermektedir.

**Tablo 1. Tüm Panel için Yakınsama Test Sonuçları**

| Değişken | Katsayı | Standart Hata | t-istatistiği |
|----------|---------|---------------|---------------|
| Log (t)  | -0.2679 | 0.0288        | -9.3117       |

Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen log-t yakınsama testi yaklaşımının ikinci aşamasında ise Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi verilerinin farklılaştığı kulüplerin elde edilebilmesi için, 38 OECD ülkesine ait örneklem için kulüplerin oluşumunu esas alan ve yukarıda aşamaları açıklanan kümeleme algoritması kullanılmaktadır. Bu çerçevede Tablo 2’nin birinci sütununda görüleceği üzere, Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi bakımından 38 OECD ülkesi üç başlangıç yakınsama kulübüne (Kulüp 1-Kulüp 3) ayrılmaktadır. Bu sonuca, yakınsama kulüplerinin belirlenmesi için yapılan test sonuçlarının sunulduğu tablonun ikinci sütununda yer alan ve söz konusu üç yakınsama kulübünün t-istatistiği değerlerinin kritik değer olan -1,65 değerinden büyük olmasıyla ulaşılmaktadır. Bu sonuç, her bir başlangıç yakınsama kulübü içerisindeki OECD ülkelerinin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi verilerinin oluşturduğu serilerin yakınsama hipotezini karşıladığını göstermektedir. Ayrıca burada kulüp 1 ve kulüp 3’ün tahmin edilen yakınsama katsayılarının (b), olması bu kulüplerde yer alan ülkelerin rekabetçi sanayi performans endeksi büyüme oranlarının birbirlerine yakınsama eğiliminde olduğunu başka bir ifadeyle OECD ülkelerinin rekabetçi sanayi performans endeksi serilerinin logaritmasının alınmış hallerinin eğimlerinin yakınsadığını göstermektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere söz konusu yakınsama hızları b/2 formülü yardımıyla hesaplanabilmektedir.

**Tablo 2. Yakınsama Kulüplerinin Belirlenmesi için Yapılan Test Sonuçları**

| Başlangıç Kulüpleri    | Katsayı            | Kulüp Birleştirme Test Sonuçları |           | Nihai Kulüpler      |
|------------------------|--------------------|----------------------------------|-----------|---------------------|
| <b>Kulüp 1</b><br>{21} | 0.034<br>(0.766)   | Kulüp 1+2                        | Kulüp 2+3 | <b>Kulüp A</b> {21} |
| <b>Kulüp 2</b><br>{12} | -0.042<br>(-1.011) | -0.167                           | -0.081    | <b>Kulüp B</b> {12} |
| <b>Kulüp 3</b><br>{5}  | 0.038<br>(0.751)   | (-5.170)                         | (-1.892)  | <b>Kulüp C</b> {5}  |

Not: Tabloda bulunan {} ve () içerisindeki rakamlar sırasıyla, yakınsama kulüplerinde bulunan ülke sayılarını ve t-istatistik değerlerini göstermektedir.

Çalışmanın metodoloji ve veri seti başlığını taşıyan bölümünde de ifade edildiği üzere, Phillips ve Sul (2007) yaklaşımı, kulüp sayısını olması gerekenden fazla tahmin etme eğilimi taşımaktadır. Bu nedenle ampirik uygulamanın bu aşamasında Phillips ve Sul (2009) tarafından geliştirilen kulüp birleştirme prosedürü uygulanmakta ve söz konusu kulüp birleştirme test sonuçları Tablo 2'nin üçüncü sütununda sunulmaktadır. Kulüp birleştirme prosedüründe test katsayılarının t-istatistiği değerlerinin kritik değer olan -1.65 değeriyle karşılaştırılması başlangıçtaki kulüplerin birleştirilip birleştirilemeyeceğini göstermektedir. Bu kapsamda Tablo 2 incelendiğinde; Kulüp 1+2 ve Kulüp 2+3 için t-istatistik değerlerinin kritik değer olan -1.65'ten küçük olduğu görülmektedir. Söz konusu bu sonuçlar, başlangıç yakınsama kulüplerinin birleştirilemeyeceğini ve başlangıç yakınsama kulüplerinin nihai yakınsama kulüpleri olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda söz konusu nihai yakınsama kulüplerinde sırasıyla 21, 12 ve 5 ülke yer almakta ve söz konusu nihai yakınsama kulüplerinde bulunan ülkeler alfabetik olarak Tablo 3'te sunulmaktadır.

**Tablo 3. Yakınsama Kulüpleri**

| Kulüp A    | Kulüp B            | Kulüp C          |
|------------|--------------------|------------------|
| ABD        | Japonya            | Avusturalya      |
| Almanya    | Letonya            | Belçika          |
| Avusturya  | Litvanya           | Birleşik Krallık |
| Çekya      | Macaristan         | İsrail           |
| Danimarka  | Meksika            | İspanya          |
| Estonya    | Polonya            | İsveç            |
| Fransa     | Slovak Cumhuriyeti | Kosta Rika       |
| Güney Kore | Slovenya           | Norveç           |
| Hollanda   | Türkiye            | Portekiz         |
| İrlanda    |                    | Şili             |
| İtalya     |                    | Yeni Zelanda     |
| İsviçre    |                    | Yunanistan       |

Phillips ve Sul (2007;2009) tarafından geliştirilen log-t yakınsama testi yaklaşımının 1990-2021 yıllarını kapsayan

dönem için 38 OECD ülkesinde kişi başı Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi verilerine uygulanmasıyla ulaşılan ampirik bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde üç temel sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Bu sonuçlardan birincisi, panelde yer alan hiçbir ülkenin ülkelerarası ortalamaya doğru yakınsamadığının tespiti olarak ifade edilebilmektedir. Ampirik sonuçlar kullanılarak ulaşılan ikinci temel sonucun ise, paneldeki ülkeler birbirlerine yakınsamamakla birlikte üç farklı yakınsama kulübünün varlığının belirlenmesi olduğu görülmektedir. Söz konusu üç yakınsama kulübünden ikisi (Kulüp 1 ve Kulüp 3) için tahmin edilen yakınsama katsayıları incelendiğinde, Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi büyüme oranlarının birbirlerine yakınsama eğiliminde olduğu görülmektedir. Araştırmada ulaşılan üçüncü temel sonucun ise, yakınsama kulüplerinin oluşumunda etkili olabilecek faktörlere yönelik olduğu söylenebilmektedir. Bu kapsamda, OECD ülkelerinin birbirlerine göre göreceli Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi performanslarının değerlendirilmesini sağlamak amacıyla çalışma ekinde verilen ve inceleme döneminde OECD ülkelerinin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi verilerinin ortalamalarının ve buldukları kulüplerin sunulduğu tablo incelendiğinde, yakınsama kulüplerinde bulunan ülkeler ile söz konusu ülkelerin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi değerleriyle ifade edilen performansları arasında bir örüntü deseni olmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle yüksek/düşük Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi değerlerine sahip ülkelerin belirli yakınsama kulüplerinde yoğunlaşmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumda, ülkelerin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi düzeylerinin yakınsama kulüplerinin oluşumunda etkisinin olup olmadığı/ne seviyede olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi serilerinin yakınsama dinamiklerinin araştırıldığı ileriki çalışmalarda, yakınsama kulüplerinin oluşumunda etkili olabilecek faktörlerin tespitinin, çalışmada ulaşılan ampirik bulguların karşılaştırılmasına olanak sağlayacağı değerlendirilmektedir.

### SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi sektörü, verimliliğe, ticarete, istihdama ve teknolojik ilerlemeye sağladığı pozitif katkı nedeniyle tarihsel olarak “Büyümenin Motoru” olarak

adlandırılmaktadır. Sektör hem ekonominin diğer sektörleri ile hem de kendi içerisinde kurduğu üretim, teknolojik ilerleme ve gelir bağlantıları yoluyla ekonomik büyüme sürecini başlatan ve sürdürülebilirliğini sağlayan oldukça kritik bir sektör olarak değerlendirilmektedir. Bunların yanında sanayi sektörünün, ekonomik kalkınma, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşma ve COVID-19 Pandemisi gibi küresel krizlerin ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlandıran direnç alanları oluşturma vb. gibi önemli pozitif etkileri de bulunmaktadır. Sanayi sektörünün ekonomi için önemi nedeniyle, ülkelerin sanayi düzeyleri arasındaki yakınsama dinamiklerinin belirlenmesinin araştırmacılar/politika yapıcılar için oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir. Buna karşın sanayi sektöründe yakınsama dinamiklerinin ortaya konulmasına yönelik ampirik literatürün oldukça sınırlı bir düzeyde bulunduğu ve mevcut çalışmalarda, sanayi sektörü göstergesi olarak, sanayi sektörünün çıktı değeri ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içerisinde imalat sanayi sektörünün payının kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmada, 1990-2021 yıllarını kapsayan dönemde 38 OECD ülkesinde sanayi sektörünün yakınsama dinamiklerinin Kulüp Yakınsama Hipotezi çerçevesinde Phillips ve Sul (2007,2009) yaklaşımıyla araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada literatürdeki çalışmalardan farklı olarak sanayi sektörü göstergesi olarak, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı tarafından hesaplanan Rekabetçi Sanayi Performansı Endeksi kullanılmaktadır. Bu endeks, ülkelerde bulunan sanayi sektörünün performanslarının karşılaştırılmasında kullanılan önemli bir gösterge olarak kabul edilmekte ve ülkelerin sanayi mallarını rekabetçi bir şekilde üretme ve yurt dışı pazarlarda satma konusunda ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. Endeksin ölçülmesinde kullanılan, üretim kapasitesi, ihracat kapasitesi ve teknoloji derinleşme göstergeleri ile Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Analizde kullanılan Kulüp Yakınsama yaklaşımı ise, farklı ülke gruplarının farklı durağan durumlara mı yoksa ortak bir durağan duruma mı yakınsadığını belirleyebilen yeni bir ekonometrik yaklaşım özelliği taşımaktadır. Çalışmada kullanılan ampirik metodoloji çerçevesinde, ilk olarak, her bir kulüp için kulüpte bulunan ülke sayısı ve durağan

durum tahmin edilmekte ve ikinci olarak, kulüpler arası yakınsama veya ıraksamaya dair herhangi bir kanıt olup olmadığı araştırılmaktadır. Kulüp yakınsama yaklaşımı çerçevesinde kullanılan ekonomik büyüme ve kalkınma modellerinin, tüm ülkelerin tek bir durağan duruma yakınsadığını varsayan geleneksel yakınsama modellerinden daha gerçekçi bir yaklaşım olduğu savunulmaktadır.

İnceleme döneminde 38 OECD ülkesinde sanayi sektörünün yakınsama dinamiklerinin Kulüp Yakınsama Hipotezi çerçevesinde Phillips ve Sul (2007,2009) yaklaşımıyla araştırılmasının amaçlandığı çalışmada kullanılan kulüp yakınsama metodolojisi çerçevesinde, ilk aşamada OECD ülkelerinin oluşturduğu tüm panel için analiz yapılarak söz konusu ülkelerin ülkelerarası ortalamaya doğru bir yakınsama davranışı içerisinde olup olmadığı incelenmektedir. Burada log-t yakınsama testi yaklaşımı, panelin tümü için yakınsamanın tespit edilememesi durumunun alt gruplar veya kulüplerde yakınsama olup olmadığının tespit edilebilmesi için bir ön şart olarak kabul etmektedir. Bu kapsamda, OECD ülkelerinin oluşturduğu tüm panel için hesaplanan t-istatistiği değeri olan -9.3117, kritik değer olan -1,65 değerinden küçük olduğu için boş hipotez reddedilmektedir. Elde edilen bu sonuç, incelenen ülkelerin ülkelerarası ortalama değere doğru bir yakınsama sergilemediğini ortaya koymaktadır. Yaklaşımın ikinci aşamasında ise Rekabetçi Sanayi Performansı Endeksi verilerinin farklılaştığı kulüplerin elde edilmesi için, 38 OECD ülkesine ait örneklem için kulüplerin kümelenmesini baz alan kümeleme algoritması kullanılmaktadır. Elde edilen algoritma sonuçları, Rekabetçi Sanayi Performansı Endeksi bakımından 38 OECD ülkesi üç başlangıç yakınsama kulübüne ayrılmaktadır. Bu sonuca, yakınsama kulüplerinin t-istatistiği değerleri için kritik değer olan -1,65 değerinden büyük olmasıyla ulaşılmaktadır. Bu sonuç, her bir başlangıç yakınsama kulübü içerisindeki ülkelerin yakınsama hipotezini karşıladığını göstermektedir. Bunun yanında, tahmin edilen yakınsama katsayıları incelendiğinde birinci ve üçüncü yakınsama kulüpleri için Rekabetçi Sanayi Performansı Endeksi büyüme oranlarının birbirlerine yakınsama eğiliminde olduğu görülebilmektedir. Phillips ve Sul (2007) yaklaşımının

kulüp sayısını olması gerekenden fazla tahmin etme eğilimi taşıması medeniyle çalışmada kullanılan ampirik uygulamanın sonraki aşamasında Phillips ve Sul (2009) tarafından geliştirilen kulüp birleştirme prosedürü uygulanmaktadır. Kulüp birleştirme prosedüründe test katsayılarının t-istatistiği değerlerinin kritik değer olan-1.65 değeriyle karşılaştırılması başlangıçtaki kulüplerin birleştirilip birleştirilemeyeceğini göstermektedir. Kulüp birleştirme test sonuçları, Kulüp 1+2 ve Kulüp 2+3 için t-istatistik değerlerinin kritik değer olan-1.65'ten küçük olduğunu göstermektedir. Söz konusu bu sonuçlar, başlangıç yakınsama kulüplerinin birleştirilemeyeceğini ve başlangıç yakınsama kulüplerinin nihai yakınsama kulüpleri olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, rekabetçi sanayi performans endeksi hesaplanırken ele alınan üç boyut açısından ortaya çıkan yakınsama kulüpleri değerlendirilebilmektedir. Bu çerçevede, aynı kulüp içerisinde bulunan ülkelerin sayısal olarak rekabetçi sanayi performans endeks değerleri homojen bir yapı sergilememiş olsa da, yapısal özellikler bakımından –yani ihracat kapasitesi, imalat sanayi kapasitesi ve teknolojik derinlik bakımından- benzerlikler taşıdıkları söylenebilmektedir. Bu doğrultuda yine aynı kulüp bünyesinde yer alan ülkelerde, dış ticaret, imalat sanayi ve teknoloji politikalarının benzer özellikler taşıdığı tespiti yapılabilmektedir.

Phillips ve Sul (2007;2009) tarafından geliştirilen log-t yakınsama testi yaklaşımının 1990-2021 yıllarını kapsayan dönem için 38 OECD ülkesinde kişi başı Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi verilerine uygulanmasıyla ulaşılan yakınsama kulüplerinde bulunan ülkeler incelendiğinde, yüksek veya düşük Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi değerlerine sahip ülkelerin belirli yakınsama kulüplerinde yoğunlaşmadıkları görülmektedir. Bu kapsamda ülkelerin Rekabetçi Sanayi Performans Endeks serilerinin yakınsama dinamiklerinin araştırıldığı ileriki çalışmalarda, yakınsama kulüplerinin oluşumunda etkili olabilecek faktörlerin belirlenmesinin, araştırmada ulaşılan sonuçların yorumlanması boyutuyla ilgili literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

## KAYNAKLAR

- Aginta, H. (2021). Spatial dynamics of consumer price in Indonesia: Convergence clubs and conditioning factors. *Asia-Pacific Journal of Regional Science*, 5(2), 427–451. <https://doi.org/10.1007/s41685-020-00178-0>
- Alataş, S., & Sari, E. (2021). An empirical investigation on regional disparities in public expenditures: province level evidence from Turkey. *Social Indicators Research*, 158(1), 217–240. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02691-x>
- Apergis, N., Panopoulou, E., & Tsoumas, C. (2010). Old wine in a new bottle: Growth convergence dynamics in the EU. *Atlantic Economic Journal*, 38(2), 169–181. <https://doi.org/10.1007/s11293-010-9219-1>
- Apergis, N., Christou, C., & Miller, S. (2012). Convergence patterns in financial development: Evidence from club convergence. *Empirical Economics*, 43(3), 1011–1040. <https://doi.org/10.1007/s00181-011-0522-8>
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2012). Convergence in U.S. house prices by state: Evidence from the club convergence and clustering procedure. *Letters in Spatial and Resource Sciences*, 5(2), 103–111. <https://doi.org/10.1007/s12076-011-0075-7>
- Bangjun, W., Linyu, C., Feng, J., & Yue, W. (2023). Research on club convergence effect and its influencing factors of per capita energy consumption: evidence from the data of 243 prefecture-level cities in China. *Energy*, 263(B), 125657. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2022.125657>
- Barro, R.J. & Sala-I-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100(2), 223–251. <https://doi.org/10.1086/261816>
- Baumol, W. J. (1986). Productivity growth, convergence, and welfare: what the long-run data show. *The American Economic Review*, 76(5), 1072–1085. <https://www.jstor.org/stable/1816469>
- Belloc, I. & Molina, J. A. (2023) The ecological footprint in Africa: identifying convergence clubs from 1970 to 2018. *Applied Economics Letters*, 30:19, 2808–2813. <https://doi.org/10.1080/13504851.2022.2107984>
- Ceylan, R. (2010). Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar. *Sosyoekonomi*, 11/11, 47–60. <https://doi.org/10.17233/se.31488>
- Çakır, M., & Gunduz, L. (2022). Price level convergence in Turkey. *Applied Economics Letters*, 29(20), 1921–1926. <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1966362>
- Meng, T. (2021). Clusters in the spread of the COVID-19 pandemic: Evidence from the G20 countries. *Frontiers in Public Health*, 8, 628789. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.628789>
- Dong, F., Li, Y., Zhang, X., Zhu, J., & Zheng, L. (2021). How does industrial convergence affect the energy efficiency of manufacturing in Newly industrialized countries? Fresh evidence from China. *Journal of Cleaner Production*, 316, 128316. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.128316>
- Duarte, M., & D. Restuccia (2010). The role of the structural transformation in aggregate productivity. *The Quarterly Journal of Economics*, 125 (1), 129–173. <https://www.jstor.org/stable/40506279>
- Durlauf, S.N ve Johnson, P.A. (2018) Convergence. Macmillan Publishers Ltd (Eds.) The New Palgrave: A Dictionary of Economics (s.2247-2252). Palgrave Macmillan. [https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5\\_2376](https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5_2376)
- Erten, B., & Schwank, O. (2021). Rethinking unconditional convergence in manufacturing in the age of new Technologies. *Journal of Globalization and Development*, 12(1), 1–45. <https://doi.org/10.1515/jgd-2020-0011>
- He, W., & Chen, H. (2022). Will China’s provincial per capita energy consumption converge to a common level over 1990–2017? Evidence from a club convergence approach. *Energy*, 249, 123624. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2022.123624>
- He, Y., Qin, R., & Wang, B. (2023). On the Club Convergence in China’s Provincial Coal Consumptions: Evidence from a Nonlinear Time-Varying Factor Model. *Sustainability*, 15, 1881. <https://doi.org/10.3390/su15031881>

- Kaldor, N. (1966). Causes of the slow rate of economic growth of the United Kingdom. Cambridge University Press: Cambridge. <https://doi:10.1017/S0770451800040616>
- Kaldor, N. (1967). Strategic Factors in Economic Development. New York State School of Industrial and Labor Relations, Cornell University, Ithaca. <https://www.jstor.org/stable/1152327>
- Mendez, C. (2020). Convergence Clubs in Labor Productivity and its Proximate Sources Evidence from Developed and Developing Countries. Springer, Singapore. <https://doi:10.1007/978-981-15-8629-3-5>
- Panopoulou, E., & Pantelidis, T. (2009). Club convergence in carbon dioxide emissions. *Environmental and Resource Economics*, 44(1), 47–70. <https://doi.org/10.1007/s10640-008-9260-6>
- Peng, H. R., Tan, X., Managi, S., & Taghizadeh-Hesary, F. (2022). Club convergence in energy efficiency of Belt and Road Initiative countries: The role of China's outward foreign direct investment. *Energy Policy*, 168, 113139. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.113139>
- Phillips, P. C., & Sul, D. (2007). Transition modeling and econometric convergence tests. *Econometrica*, 75(6), 1771-1855. <https://www.jstor.org/stable/4502048>
- Phillips, P. C., & Sul, D. (2009). Economic transition and growth. *Journal of applied econometrics*, 24(7), 1153-1185. <https://www.jstor.org/stable/25608787>
- Rodrik D. (2013). Unconditional convergence in manufacturing. *The Quarterly Journal of Economics*, 128(1), 165–204. <https://doi.org/10.1093/qje/qjs047>
- Saba, C.S., & Ngepah, N. (2023) Empirics of convergence in industrialisation and their determinants: global evidence. *Discover Sustainability*, 4, 25. <https://doi.org/10.1007/s43621-023-00136-8>
- Solow, R.M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70, 65–94. <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Tomal, M. (2022). Testing for overall and cluster convergence of housing rents using robust methodology: Evidence from Polish provincial capitals. *Empirical Economics*, 62(4), 2023–2055. <https://doi.org/10.1007/s00181-021-02080-w>
- Tomal, M. (2023). A Review of Phillips-Sul Approach-Based Club Convergence Tests. *Journal of Economic Surveys*, 00, 1– 32. <https://doi.org/10.1111/joes.12563>
- Tregenna, F. (2008). Sectoral Engines of Growth in South Africa: An Analysis of Services and Manufacturing. WIDER Working Paper Series RP2008-98, *World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER)*.
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) (2017). Competitive Industrial Performance Report 2016. UNIDO, Vienna. <https://stat.unido.org/cip/>
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) (2018). “Industrial Development in Least Developed Countries.” In: Department of Policy, Research and Statistics, Working Paper, 26/2018.
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) (2019). Competitive Industrial Performance Report 2018. Vienna: UNIDO. <https://www.unido.org>.
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) (2020a). Competitive Industrial Performance Report 2020. UNIDO, Vienna. <https://stat.unido.org/cip/>
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) (2020b). African Industrialization Competitiveness Report. Vienna: UNIDO. <https://www.unido.org>.
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) (2022). Industrial Development Report 2022 The Future of Industrialization in a Post-Pandemic World, <https://www.unido.org>.
- Ursavaş, U., & Mendez, C. (2022). Regional income convergence and conditioning factors in Turkey: revisiting the role of spatial dependence and neighbor effects. *The Annals of Regional Science*, 71, 363–389. <https://doi.org/10.1007/s00168-022-01168-0>
- Young, A. T., Higgins, M. J., & Levy, D. (2008). Sigma convergence versus beta convergence: Evidence from U.S. county-level data. *Journal of Money, Credit and Banking*, 40(5), 1083–1093. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4616.2008.00148.x>
- Youkta, K., & Paramanik, R. N. (2022). Convergence

analysis of health expenditure in Indian states:  
Do political factors matter? *GeoJournal*, 87(3),  
1469–1478. <https://doi.org/10.1007/s10708-020-10313-1>

**Yazar Katkı Oranı**

Bu çalışmaya birinci yazarın %40, ikinci yazarın %30, üçüncü yazarın %30 oranında katkısı bulunmaktadır.

**Ek 1. OECD Ülkelerinin Rekabetçi Sanayi Performans Endeksi Ortalamaları (1990-2021) ve Ülkelerin Buldukları Yakınsama Kulüpleri**

| Ülke             | CIP Puanı | Sıra | Kulüp | Ülke          | CIP Puanı | Sıra | Kulüp |
|------------------|-----------|------|-------|---------------|-----------|------|-------|
| Almanya          | 0.536     | 1    | A     | İsrail        | 0.156     | 20   | B     |
| Japonya          | 0.458     | 2    | A     | Avustralya    | 0.128     | 21   | B     |
| ABD              | 0.457     | 3    | A     | Macaristan    | 0.127     | 22   | A     |
| İsviçre          | 0.350     | 4    | A     | Norveç        | 0.117     | 23   | B     |
| Kore             | 0.328     | 5    | A     | Polonya       | 0.117     | 24   | A     |
| İtalya           | 0.322     | 6    | A     | Portekiz      | 0.111     | 25   | B     |
| Fransa           | 0.310     | 7    | A     | Türkiye       | 0.109     | 26   | A     |
| İrlanda          | 0.297     | 8    | A     | Slovenya      | 0.107     | 27   | A     |
| Birleşik Krallık | 0.283     | 9    | B     | Slovakya      | 0.100     | 28   | A     |
| Hollanda         | 0.282     | 10   | A     | Lüksemburg    | 0.089     | 29   | C     |
| Belçika          | 0.281     | 11   | B     | Yeni Zellanda | 0.083     | 30   | B     |
| Kanada           | 0.265     | 12   | C     | Yunanistan    | 0.073     | 31   | B     |
| İsveç            | 0.248     | 13   | B     | Litvanya      | 0.064     | 32   | A     |
| Avusturya        | 0.232     | 14   | A     | Şili          | 0.064     | 33   | B     |
| İspanya          | 0.209     | 15   | B     | Estonya       | 0.053     | 34   | A     |
| Danimarka        | 0.194     | 16   | A     | Kosta Rica    | 0.044     | 35   | B     |
| Finlandiya       | 0.187     | 17   | C     | Kolombiya     | 0.041     | 36   | C     |
| Meksika          | 0.181     | 18   | A     | Letonya       | 0.041     | 37   | A     |
| Çekya            | 0.163     | 19   | A     | İzlanda       | 0.035     | 38   | C     |



**FOREIGN LANGUAGE LEARNERS'  
PERCEPTIONS OF THEIR ONLINE ROLES  
IN EMERGENCY REMOTE TEACHING**

YABANCI DİL ÖĞRENCİLERİNİN ACIL  
UZAKTAN ÖĞRETİMDE ÇEVİRİM İÇİ  
ROLLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Erdal KAÇAR

53

# FOREIGN LANGUAGE LEARNERS' PERCEPTIONS OF THEIR ONLINE ROLES IN EMERGENCY REMOTE TEACHING

## YABANCI DİL ÖĞRENCİLERİNİN ACIL UZAKTAN ÖĞRETİMDE ÇEVİRİM İÇİ ROLLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Erdal KAÇAR<sup>1</sup>

### Keywords:

Foreign Language  
Learners Metaphor  
Perception  
E-Roles  
Distance Education

### Anahtar Kelimeler:

Yabancı Dil Öğrenenler  
Metafor  
Algı  
E-Roller  
Uzaktan Eğitim

<sup>1</sup> Öğr. Gör. Dr., Çukurova  
Üniversitesi, Eğitim  
Fakültesi, erdalkacar@gmail.  
com, Orcid: 0000-0002-  
4140-682X.

Alıntılanmak için/Cite as  
Yazgan Kaçar E. (2024).  
Foreign Language Learners'  
Perceptions Of Their  
Online Roles In Emergency  
Remote Teaching, Çukurova  
Üniversitesi Sosyal Bilimler  
Enstitüsü Dergisi, 33 (2),  
426-437.

### ABSTRACT

Nearly all facets of life, including language instruction, have been impacted by the COVID-19 epidemic and the devastating earthquake in February 2023. Consequently, remote education, also known as e-learning or virtual learning, has taken over as the standard offering in numerous contexts. In this regard, remote teaching practices have been preferred in many higher education institutions. However, gaining a comprehensive understanding of the evolving educational practices during this period requires an awareness of how pupils respond to this change. In the course of the emergency remote teaching, language learners' conceptions of instruction and learning were examined using a metaphor analysis approach. For this purpose, a semi-structured form utilizing the Turkish university students' metaphorical concepts regarding their roles in online learning, along with an open-ended questionnaire where participants shared their background information, was employed. Data collected from 56 foreign language learners from different departments at a state university in Türkiye was analysed using elicited metaphor analysis. The results showed that foreign language learners used a variety of metaphors, which were categorized as passive recipient, independent learner, flexible person, ineffective consumer, lazy individual, and lost guide, suggesting both favourable and unfavourable dispositions toward emergency remote teaching. In light of the research results, several recommendations and implications were provided.

### ÖZ

Dil eğitimi de dahil olmak üzere hayatın neredeyse tüm yönleri COVID-19 salgını ve yıkıcı Şubat 2023 depreminden etkilendi. Sonuç olarak, e-öğrenme veya sanal öğrenme olarak da bilinen uzaktan eğitim, birçok bağlamda standart teklif olarak yerini almıştır. Bu bağlamda, birçok yükseköğretim kurumunda uzaktan öğretim uygulamaları tercih edilmektedir. Ancak, bu dönemde gelişen eğitim uygulamaları hakkında daha kapsamlı bilgi edinmek, öğrencilerin bu değişime nasıl tepki verdiklerinin bilinmesiyle mümkündür. Acil uzaktan öğretim sürecinde, Türk üniversite öğrencilerinin öğretim ve öğrenme anlayışları metafor analizi yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir. Bu amaçla, katılımcıların çevrimiçi öğrenmedeki rollerine ilişkin metaforik kavramlarını kullanan yarı yapılandırılmış bir form ve katılımcıların geçmiş bilgilerini paylaştıkları açık uçlu bir anket kullanılmıştır. Türkiye'deki bir devlet üniversitesinin farklı bölümlerinden 56 yabancı dil öğrencisinden toplanan veriler, ortaya çıkarılan metafor analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçlar, yabancı dil öğrenenlerin pasif alıcı, bağımsız öğrenen, esnek kişi, etkisiz tüketici, tembel birey ve kayıp rehber olarak kategorize edilen ve acil uzaktan öğretime yönelik hem olumlu hem de olumsuz eğilimlere işaret eden çeşitli metaforlar kullandıklarını göstermiştir. Araştırma sonuçları ışığında, çeşitli öneriler ve çıkarımlar sunulmuştur.

## INTRODUCTION

The unexpected global spread of COVID-19 caused the academic community to swiftly close in Türkiye as in many other countries around the world. As an alternative, a shift to emergency remote teaching was necessary in order to maintain the national educational system. Following this shift, most educational institutions have given priority to the further development and implementation of their digital platforms over the use of effective teaching methods. In addition, after the devastating earthquake in February 2023, online learning platforms have once again gained importance throughout the country. Teaching and learning have become more difficult as a result of these two societal crises for many people, including families, students, and teachers. Students should be given special attention among those because they require efficient help and instruction in self-direction to navigate the brand-new educational setting (Carter et al., 2020).

Online learning environments increase the number of opportunities that students have to learn a language and gain knowledge on their own, enhance in-person learning opportunities, and create an environment that is so productive that students may naturally facilitate one another's autonomous learning (Sari & Wahyudin, 2019). It might offer an extensive amount of educational resources and activities that appeal to the students' learning styles and foster their independence (Nurjanah & Pratama, 2020). Online learning can also give students the opportunity of self-paced learning (Jung et al., 2019) and they might answer questions on quizzes, view a number of lecture films, and share their thoughts in discussion boards (Wong et al., 2019). On the other hand, as indicated by Ersoy (2023), online learning provides flexibility and accessibility, but it also has a "dichotomy" effect, increasing educational inequalities while also offering enormous opportunities, especially for underprivileged student populations. These students face a variety of obstacles that prevent them from having fair access to high-quality education in the context of remote learning. Moreover, in the case of crises, emergency remote teaching serves as a temporary substitute for traditional online learning experiences, which are scheduled and planned. In such situations, the main objective is to provide temporary access to learning and teaching that can be quickly put up and dependably accessed, rather than to recreate an excellent educational environment (Hodges et al., 2020).

When it comes to foreign language learning (FLL), online learning has evolved as a lifesaving for numerous students who would not have been able to continue with language learning because of availability restrictions (Garrison et al. 2000). However, there are a number of difficulties that could come with learning a foreign language online, such as low-rate participation, nervousness, disengagement, disconnection, low motivation, and teachers' lack of readiness and interaction (Hurd, 2005). Therefore, researching the roles and competences of online teachers is crucial since doing so could lead to a better knowledge of the setting and training programs for teachers (Baran, Correi & Thompson, 2011). It is also necessary to understand and describe the roles of foreign language learners in the age of online education in the Turkish context, given the unexpected shift in the nature of the educational setting and classroom environment. Within this purpose, an investigation about foreign language learners' understandings of their roles for learning a foreign language in remote teaching environments needs to be conducted.

## REVIEW OF LITERATURE

Online learning has already been defined in a number of ways by numerous academics. Singh and Thurman (2019) indicated that the word "online learning" has been associated with at least 19 different terms and the majority of them involve the use of technological devices like computers and the internet as well as communication technologies to support the process of instruction and learning. There are no longer any students in the real classroom because it has been replaced with a virtual environment where all parties are virtually come together in a digital classroom and physically isolated (Unger & Meiran, 2020). Both the instructor and learners are in this virtual classroom together, where the teacher provides instruction, and the students have access to learning resources. Additionally, there are two categories into which this online learning can be divided depending on the time of delivery. Synchronous learning occurs when there is a set time limit or real-time opportunity for interaction between the teacher and pupils, such as during video conferences (Singh & Thurman, 2019). On the other hand, asynchronous mode refers to interactions that take place asynchronously, including those that occur on a discussion

board or through recorded videos of instructional materials (ibid).

After the COVID-19 epidemic, switching from traditional classrooms to online learning environments appears to be a viable potential strategy for maintaining the quality of education. Given that they both use the same instructional techniques to provide different instructional resources, Gómez et al. (2012) assumed that online learning and distance education are interchangeable terms. In their investigation of how students felt about a web-based distance learning course, the researchers also discovered that students can effectively communicate, engage, and offer feedback regarding the course material by utilizing technology resources like chat rooms, forums, email messages, and videos. According to a study by Memić-Fišić & Bijedić (2017), learners had a favourable opinion of the innovative application and organization of the electronically supplied instructional materials. In addition, Ahmadi & Reza (2018) stated that employing the right technology to help with learning a foreign language greatly encourages students to acquire language skills more successfully. Altunay (2019) also stated that the students were enthusiastic about studying language skills through online learning platforms since they valued how flexible it was in terms of saving time and location. However, the students in the study underlined that they encountered some difficulties in terms of technical issues and a lack of certain technological resources.

A methodology that supports and facilitates active, dynamic learning possibilities for student interaction is necessary for online learners to learn successfully. The dynamics of an online environment, including how relationships, interactions, perceptions, and the roles of instructors and learners operate, are essential knowledge for any student learning online. Since distance learners lack the same resources as students in regular classrooms, course instructors need to think about providing additional types of support to help students improve their abilities to be autonomous and independent (Neumeier, 2005). The role of a virtual student encompasses a variety of skills and competencies that need to be deliberately acquired and practiced, with the understanding that the skills and competencies used as onsite students in a conventional

environment may be substituted, reinforced, or simply reoriented when learning as an online learner.

If students want to succeed as online learners, they must engage with their studies enthusiastically and actively (Palloff & Pratt, 2001). In addition, an e-learner needs to be able to manage the learning process by creating precise plans, setting clear goals, and obtaining the necessary resources. Students need to engage in discussions in the classroom, be ready to voice their opinions, come up with solutions, and follow basic instructions. Additionally, students have to work together to develop more advanced levels of comprehension (Chang & Fisher, 2003). In virtual learning settings, students have adopted significant roles as collaborators, organizers, communicators, leaders, researchers, and practitioners (Bernard & Lundgren-Cayrol, 2010). Through online educational platforms, students are expected to cooperate with teachers and peers, communicate with teachers and peers to express themselves and convey opinions, and find appropriate knowledge, solutions, and other required sources before sharing them with peers. In a similar vein, Yılmaz (2018) investigated the metaphorical perceptions of university students towards online education and showed that students repeated metaphors such as a golden blessing and a great opportunity to define online education.

To continue with, numerous methods of measurement have been used in relevant research on online learners' engagement, which have shown that learners' roles and patterns of participation in the online learning process can change. Two learner engagement patterns are listed by Ferguson et al. (2015), which include completer or nearly there, and mid-way dropout, and sampler. The study involves two categories of participants and these are eager learners who turned in nearly all of their assignments regarding their schedule, and learners who completed their assignments after the deadline. Despite discontinuing before the course ended, the learners who partly joined the lessons consistently completed evaluations during the course. Students who dropped out halfway through the course completed three to four measurements. Additionally, a lot of students within the sampler pattern had a quick look at the course by viewing just a few videos and participating in the exercises for a short while (Ferguson et al., 2015).

The International Society for Technology in Education (ISTE), a relatively new educational leader, encourages the use of technology to enhance and support the teaching and learning process. The ISTE Standards were created to enhance professional development and online learning opportunities while equipping educators and learners with the skills necessary to successfully employ technology in the classroom. Three stages of the ISTE Standards for learners have been finalized. The initial phase, which was released in 1998, was targeted at assisting students in learning technology. The second phase, which focused on training students to use technology for learning, was established in 2007. In order to inspire digital students to produce genuine and digital learning, the third phase was revised and designed in 2016 with a focus on transformative educational experiences with technology. This was accomplished by modifying seven ISTE Standards for Students. According to the revised standards as stated by Smith (2017), learners need to be digital citizens, empowered learners, knowledge creators, computational thinkers, innovative designers, creative communicators, and global collaborators. On the other hand, it is known that learners join learning settings with prior knowledge, firmly established beliefs, and past experiences. Metaphor inquiry is one of many approaches to investigate these concepts and perceptions. In addition to ensuring access to tacit knowledge and providing a comprehensive picture of understanding and knowledge, metaphor analysis also blends quantitative and qualitative research perspectives (Moser, 2000). Thus, it is important to understand how students responded to remote teaching practices by the help of metaphors following the COVID-19 crisis and the devastating earthquake in February 2023.

## METHODOLOGY

### Participants

This study included 56 foreign language learners from different departments at the same state university in Türkiye. Convenience or opportunity sampling is the most widely used sample strategy in L2 studies, according to Dörnyei (2007), where the researcher's convenience is the only factor taken into account.

Since they fit certain practical requirements, including being close to the location, available at a specific time, easily accessible, or ready to volunteer, the participants in this investigation have been chosen in accordance with the objectives of the study (Dörnyei, 2007). The researcher prepared and shared the form with the learners from different foreign language departments including German, English and French at the Faculty of Education. Table 1 shows the participants' distribution according to their gender, department, and class level.

**Table 1. The Participants' Demographical Data**

|                    |              | Frequency |
|--------------------|--------------|-----------|
| <b>Gender</b>      | Male         | 10        |
|                    | Female       | 46        |
|                    | <b>Total</b> | <b>56</b> |
| <b>Department</b>  | German       | 30        |
|                    | English      | 13        |
|                    | French       | 23        |
|                    | <b>Total</b> | <b>56</b> |
| <b>Class Level</b> | 1. Class     | 5         |
|                    | 2. Class     | 25        |
|                    | 3. Class     | 6         |
|                    | 4. Class     | 10        |
|                    | <b>Total</b> | <b>56</b> |

The form was designed to gather foreign language students' understanding of their roles in terms of online learning through their wording. An encoding letter (P) was utilized to express the participants' ideas, and ordinal numbers were used as counterparts (Participant 1=P1).

### Data Collection Tool and Data Analysis

The constructed electronic metaphor form was applied in this study as a means to collect data. The participants received URL address of the form via Google Drive. There were two separate parts in the form. The participants were requested to write their gender, department, and class level in the first section of the supplied form. They were questioned about their roles regarding online learning in the

second section. They were asked to create a metaphorical sentence that fit the example sentence structure provided in the question in the second section. As a result, the participants were instructed to construct their own phrases by adding missing words to the following example: “In online learning, the student is similar to...; because...”. By using metaphors, information that cannot be gained objectively from participants is indirectly gathered (Yıldırım & Şimşek, 2005). The primary data source for the study was the data gathered here.

Since the information gathered from open-ended question was qualitative, the main technique for data analysis was Qualitative Content Analysis (Schreier, 2012). Finding categories, topics, phrases, or conceptions within texts was the goal in order to draw conclusions about the opinions that the participants had expressed. First, the data were coded to identify metaphors. Next, similar codes were arranged to build categories. Finally, validation and reliability were provided and frequency distributions and categories associated with the metaphors were composed. Two distinct experts were requested to review the researchers’ analyses in order to ensure their reliability and validity. After evaluating the codes and categories that emerged from the analysis, experts reached a conclusion.

## FINDINGS AND DISCUSSIONS

The data gathered to understand how students perceived their roles in relation to online learning through metaphors were examined and the results were outlined below in accordance with the research question. The results of the study were categorized into six themes, which include passive receiver, independent learner, flexible person, ineffective consumer, lazy individual, and lost guide.

### Categories and Themes regarding Students’ Roles about Online Learning

The metaphors that students used to describe distance education were carefully analysed. The participants provided 56 metaphors, which were gathered and examined. Six categories, which include codes in relation to metaphors representing students’ roles regarding distance education, emerged from the data analysis. The categories, codes, as well as frequency rates for each code are shown in Table 2.

**Table 2. Categories and Codes regarding Students’ Roles about Online Learning**

| Categories                  | Codes <sup>1</sup>                         | Frequency |
|-----------------------------|--|-----------|
| <b>Passive Receiver</b>     | A machine                                  | 2         |
|                             | A robot                                    | 2         |
|                             | A chair always sitting                     | 1         |
|                             | A sheep needing directions                 | 1         |
|                             | A lifeless person                          | 3         |
|                             | <b>9 Total</b>                             |           |
| <b>Independent Learner</b>  | A decision maker                           | 4         |
|                             | An autonomous person                       | 3         |
|                             | A free passenger                           | 1         |
|                             | <b>8 Total</b>                             |           |
| <b>Flexible Person</b>      | An octopus                                 | 3         |
|                             | An elastic rope                            | 3         |
|                             | A person adapting to rapid change          | 4         |
|                             | A very large pool                          | 1         |
|                             | <b>11 Total</b>                            |           |
| <b>Ineffective Consumer</b> | A glass that doesn’t fill up               | 3         |
|                             | A tricky fox                               | 1         |
|                             | A car that can’t move forward              | 1         |
|                             | A circle always returning to the beginning | 3         |
|                             | A fruitless pine tree                      | 2         |
|                             | <b>10 Total</b>                            |           |
| <b>Lazy Individual</b>      | A grasshopper                              | 4         |
|                             | A person always on holiday                 | 3         |
|                             | A ghost                                    | 3         |
|                             | A lazy person                              | 2         |
|                             | A panda lying down all the time            | 1         |
|                             | <b>13 Total</b>                            |           |
| <b>Lost Guide</b>           | A needle in the hay                        | 2         |
|                             | An arrow with no direction                 | 2         |
|                             | A navigator trying find a direction        | 1         |
|                             | <b>5 Total</b>                             |           |

The metaphors stated by foreign language learners from different departments included many roles of the students regarding online learning. The most cited role indicated

<sup>1</sup> The codes mostly represent the students’ statements.

by the participants is about the category which is about being a lazy individual (f=13). In this category, the learners perceived themselves as a grasshopper, a person always on holiday, a ghost, a lazy person, and a panda lying down all the time. The following quotes illustrate this category very clearly:

P1: "In online learning, the student is similar to a grasshopper; because he/she always lies down."

P10: "In online learning, the student is similar to a ghost; because neither the teacher nor the student can see each other."

P14: "In online learning, the student is similar to a person who is always on a holiday; because he/she is always available whenever you call."

The second most repeated roles stated by the foreign language learners formed the category of being a flexible person (f=11). In this section, the codes including an octopus, an elastic rope, a person adapting to rapid change, and a very large pool had the most repetitions. As a result, the following quotes represent an example of how the students believe they have contributed to their personal preparation for the online process in the form of a metaphor explanation:

P6: "In online learning, the student is similar to an 8-armed octopus; because he/she can do more than one job at the same time."

P8: "In online learning, the student is an elastic rope; because the more one pulls it, the longer it can stretch."

P20: "In online learning, the student is similar to a very large pool; because no matter how much it is filled, it is not still full."

P31: "In online learning, the student is similar to a person adapting to a rapid change; because he/she has to be very intelligent."

The next sets of roles with high-frequency rate cover the category named as an ineffective consumer (f=10). Under this category, the students from different departments identified themselves with the roles including a glass that doesn't fill up, a tricky fox, a car that can't move forward, a circle always returning to the beginning, and

a fruitless pine tree. During the process of emergency remote teaching, many of the students who participated in this study perceived themselves as receiving information without showing sufficient improvement in terms of learning. The following quotes clearly show their perceptions as ineffective consumers:

P45: "In online learning, the student is similar to a glass that doesn't fill up; because he/she can't improve their knowledge level."

P52: "In online learning, the student is similar to a fruitless pine tree; because he/she can don't produce anything from what they learn."

P29: "In online learning, the student is similar to a circle always returning to the beginning; because he/she seems that they don't understand what is taught."

In the fourth place, the participants expressed themselves as passive receivers (f=9). In this category, the codes include the roles of a machine, a robot, a chair always sitting, a sheep needing directions, and a lifeless person. The foreign language learners expressed these roles as they need to be more active and guided during the process of online learning. Some of the students expressed these roles with the following quotes:

P24: "In online learning, the student is similar to a machine; because he/she just receives the instructions without interaction."

P34: "In online learning, the student is similar to a chair always sitting; because he/she can sit silently in front of the screen for a long period of time."

P47: "In online learning, the student is similar to a lifeless person; because the teacher isn't sure if the student listens to the lesson."

Finally, the foreign language students indicated their roles regarding online learning as independent learners (f=8) and lost guide (f=5). Under the category of independent learner, the codes can be listed as a decision maker, an autonomous person, and a free passenger. For the last category about lost guide, the codes can be named as a needle in the hay, an arrow with no direction, and a navigator trying to find a direction. The following quotes exemplify these roles very

clearly:

P15: “In online learning, the student is similar to a decision maker; because he/she can decide whether to enter the virtual lesson or not.”

P22: “In online learning, the student is similar to a navigator trying find a direction; because he/she needs time to make right decisions.”

In this study, metaphors were used to discover how foreign language learners perceived online learning. It is believed that metaphor analysis can be employed as efficient qualitative research, which is particularly beneficial when researching novel and complicated concepts, events, and facts in-depth (Güneş & Fırat, 2016). The study revealed a total of 56 distinctive metaphors that were divided into six categories. Those metaphors towards online learning were categorized as “passive receiver”, “independent learner”, “flexible person”, “ineffective consumer”, “lazy individual”, and “lost guide”. According to a study with students investigated by Çivril et al. (2018), metaphors were classified into 5 categories such as “flexibility”, “accessibility”, “educational”, “interaction” and “effective”. In another study conducted by Fidan (2017) with students, metaphors were collected and named in 6 categories as “technological”, “education”, “useful”, “negative”, “independence” and “other”.

With the categories of “passive receiver”, “ineffective consumer”, “lazy individual”, and “lost guide”, the results indicate that there exists a belief that in-person instruction is more effective than online learning and that investing time and energy in online education is unproductive. In general, these four categories are dominated by unfavourable perceptions which are expressed by using parallel metaphors. The lack of preparation of participants for the emergency remote teaching approach applied at every grade level as a consequence of the COVID-19 pandemic may be the cause of their indigent thoughts concerning online learning. In the same way, Ateş and Altun (2008) suggested that insufficient knowledge and absence of experience with online learning are actually the fundamental causes of unfavourable attitudes and perceptions regarding the term. It is crucial to remember that conventional education may not always equip students

for the degree of independence and interdependence needed for an online learning environment (Palloff & Pratt, 2001). The negative categories identified in this study are in line with the study conducted by Bozkurt (2020). In the aforementioned study, themes of unnaturalness, socialization, loneliness, lack of interaction, emotional distance, effectiveness, inequality, instability, and effective accessibility emerged among the negative metaphors group. Upon examining related studies in the literature, Civril et al. (2018) found that students had metaphorical perceptions of online learning in their studies. Consequently, students expressed negative opinions in the expectation category, stating that “online learning is like a radio because it does not always play the track you want.” By using this unfavourable metaphor, the students said that, similar to radio, distant learning could never produce the desired results.

On the other hand, two categories including “independent learner” and “flexible person” show that students also have positive perceptions regarding their roles in terms of online learning. Upon reviewing related research in the literature, Bozkurt (2020) analysed a metaphorical study that explored elementary school learners’ perspectives on online learning throughout the coronavirus outbreak. After analysing the positive metaphors that students have for emergency remote teaching, several themes became apparent in the mentioned study including “facilitator, lifelong learning, teaching presence, structured learning, sense of community, autonomy, independence of time and space, intrinsic motivation and accessibility”. Similarly, according to Howland & Moore’s (2002) findings, students who expressed satisfaction and positive feelings with their online learning experiences reflect the characteristics of self-organized learners. In the same way, according to Singh et al. (2005), online learning can offer students numerous opportunities in addition to a pleasant and interesting experience. In particular, it may help them develop into self-directed, autonomous learners who can eventually become lifelong learners.

In fact, it’s important to highlight that the metaphors found in this study regarding the roles represented by foreign language learners according to online learning mirrored the ones found in relevant literature, which indicate that



a variety of metaphors are employed to comprehend the roles undertaken by the students (Bozkurt, 2020; Civril et al., 2018; Singh et al., 2005; Howland & Moore, 2002). Despite the fact that traditional face-to-face instruction gave way to emergency remote teaching, it can be deduced from this study that the students still have both positive and negative perceptions about online learning when it comes to adjusting to this new medium. As a result, the students mainly bring some of their traditional roles to the virtual classes, but they also acknowledge that the online environment has given them access to other technological roles.

## CONCLUSION AND SUGGESTIONS

This study primarily focuses on how foreign language learners perceive their roles in emergency remote teaching. The metaphors demonstrated how foreign language students have different viewpoints about their roles associated with online learning, and it is critical and essential to work together to strengthen their online learning abilities in order to develop a productive online learning environment. The categories can be grouped as two dimensions including positive and negative perceptions about the students' roles in terms of online learning. For the positive group of perception, the categories are about being an "independent learner" and a "flexible person". On the other hand, on the negative side, the categories include being a "passive receiver", an "ineffective consumer", a "lazy individual", and a "lost guide". Based on the research findings, it can be concluded that participants' opinions of online learning are generally negative and not at the intended level. The students are in need of having a positive impression of online education in order for it to be successful. It is essential to provide high-quality education to the learners specifically for them to have this perception. The results also indicate that most participants as foreign language learners need to be guided to handle the requirements of online learning environment. Many pupils were sceptical of the entirely different approach to teaching and learning that the COVID-19 epidemic demanded. Nevertheless, the online learning environments gave the students the chance to learn about innovative resources, designs, and practices that they may use for their learning in the post-epidemic era.

This study has significant implications since online learning has the potential to become a dynamic aspect of educational programs in the years to come. Moreover, the results of this investigation can promote future research involving teachers and students in online foreign language learning (FLL) (Daniel, 2020). In fact, it can build a theoretical understanding of FLLs' perception of online learning. This study can pave the way for future research and the theoretical framework of online learning. Understanding the participations' ideas can also enable lecturers to better support their students by offering a variety of online interactive exercises and educational resources during discussions and assignments. In order to develop and sustain learners' responsibilities during an online learning process, it is also important to take into account how to enhance learners' motivation.

There is a limitation to the current study as the restricted number of samples and the selected online educational program reduce the generalizability of the results. More diverse roles for learners could have been created by a wider number of students from different educational institutions and courses. This study also indicates a number of aspects which require further investigation. Future studies may concentrate on students using materials from various online learning environments, allowing the researcher to investigate the reasons behind how these environments impact learners' roles.

## REFERENCES

- Ahmadi, D., Reza, M. (2018). The use of technology in English language learning: A literature review. *International Journal of Research in English Education*, 3(2), 115- 125. <https://doi.org/10.29252/ijree.3.2.115>.
- Altunay, D. (2019). EFL students' views on distance English language learning in a public university in Turkey. *Studies in English Language Teaching*, 7, 1.121-134. <https://doi.org/10.22158/selt.v7n1p121>.
- Baran, E., Correia, A. P., & Thompson, A. (2011). Transforming online teaching practice: Critical analysis of the literature on the roles and competencies of online teachers. *Distance Education*, 32(3), 421-439.
- Bernard, R.M., & Lundgren-Cayrol, K. (2010). Computer conferencing: An environment for collaborative project-based learning in distance education. *Educ. Res. Eval. Int. J. Theory Pract.*, 7, 241–261.
- Bozkurt A. (2020). Images and perceptions of primary school students towards distance education during coronavirus (COVID-19) pandemic: a metaphor analysis. *Usak University Journal of Educational Research* 6(2):1-23.
- Carter, R. A., Rice, M., Yang, S., & Jackson, H. A. (2020). Self-regulated learning in online learning environments: Strategies for remote learning. *Information and Learning Sciences*, 121(5/6), 321-329. <https://doi.org/10.1108/ILS-04-2020-0114>.
- Chang, V., & Fisher, D. (2003). The validation and application of a new learning environment instrument for online learning in higher education. In M. Khine & D. Fisher (Eds.), *Technology-rich learning environments: A future perspective* (pp. 1-20). World Scientific.
- Çivril, H., Aruğaslan, E., & Özaydın-Özkara, B. (2018). Uzaktan eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik metaforları [Distance education perceptions of distance education students: A metaphor analysis]. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(1), 39-59.
- Daniel, J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49, 91-96 <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>.
- Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics*. Oxford University Press.
- Ersoy, N. Ş. (2023). Empowering Inclusion: Addressing barriers in distance learning for disadvantaged groups. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 22(4). Retrieved from <http://www.tojet.net/articles/v22i4/2246.pdf>.
- Ferguson, R., Clow, D., Beale, R., Cooper, A. J., Morris, N., Bayne, S., et al. (2015). Moving through MOOCs: Pedagogy, learning design and patterns of engagement. Proceedings of the 10th European conference on technology enhanced learning (EC-TEL '15) (pp. 70–84). [https://doi.org/10.1007/978-3-319-24258-3\\_6](https://doi.org/10.1007/978-3-319-24258-3_6).
- Fidan, M. (2017). Metaphors of blended learning' students regarding the concept of distance education. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(1), 276-291.
- Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (2000). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The internet and higher education*, 2(2-3), 87-105. [https://doi.org/10.1016/S1096-7516\(00\)00016-6](https://doi.org/10.1016/S1096-7516(00)00016-6).
- Gómez Flórez, É., Pineda, J. E., & Marín García, N. (2012). EFL students' perceptions about a web-based English reading comprehension course. *Profile Issues in Teachers Professional Development*, 14(2), 113-129. <http://hdl.handle.net/10495/2918>.

- Güneş, A. & Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları [Metaphor analysis researches in open and distance learning]. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 115-129.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning. *EDUCAUSE Review*. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>.
- Howland, J., & Moore, J. (2002). Student perceptions as distance learners in internet-based courses. *Distance Education*, 23(2), 183-195.
- Hurd, S. (2005). Autonomy and the distance language learner. *Distance education and languages: Evolution and change*, 1-19. <https://doi.org/10.21832/9781853597770-003>.
- Jung, E., Kim, D., Yoon, M., Park, S., & Oakley, B. (2019). The influence of instructional design on learner control, sense of achievement, and perceived effectiveness in a supersize MOOC course. *Computers & Education*, 128, 377-388. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.10.001>.
- Memić-Fišić, I., & Bijedić, N. (2017). Teaching materials for ESL distance learning. *Explorations in English Language and Linguistics*, 5(1), 40-54. <https://hrcak.srce.hr/216834>.
- Moser, K. S. (2000). Metaphor analysis in psychology—method, theory, and fields of application. *Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research*, 1(2). <https://doi.org/10.17169/fqs-1.2.1090>.
- Neumeier, P. (2005). A closer look at blended learning—Parameters for designing a blended learning environment for language teaching and learning. *ReCALL*, 17 (2), 163-178.
- Nurjanah, R. L. & Pratama, M. R. A. (2020). Self-regulated learning strategy instructions in reading comprehension skill learning during outbreak era. *JELTL (Journal of English Language Teaching and Linguistics)*, 5(2), 191-201.
- Palloff, R. M., & Pratt, K. (2001). *Lessons from the cyberspace classroom: The realities of online teaching*. Jossey-Bass Publishers.
- Sari, F. M. & Wahyudin, A. Y. (2019). Undergraduate students' perceptions toward blended learning through Instagram in English for business class. *International Journal of Language Education*, 3(1), 64-73. <https://doi.org/10.26858/ijole.v1i1.7064>.
- Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. SAGE.
- Singh, G., O'Donoghue, J., & Worton, H. (2005). A study into the effects of e-learning on higher education. *Journal of University Teaching and Learning Practice*, 2(2), 13-24.
- Singh, V., & Thurman, A. (2019). How many ways can we define online learning? A systematic literature review of definitions of online learning (1988-2018). *American Journal of Distance Education*, 33(4), 289-306. <https://doi.org/10.1080/08923647.2019.1663082>.
- Smith, R. (2017). ISTE releases new standards for educators to maximize learning for all students using technology. Journal Article. Retrieved from: <https://www.iste.org/explore/articleDetail>.
- Unger, S., & Meiran, W. R. (2020). www.ijtes.net Student attitudes towards online education during the COVID-19 viral outbreak of 2020: Distance learning in a time of social distance. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 4(4), 256-266.
- Wong, J., Khalil, M., Baars, M., Koning, B. B.-D., & Paas, F. (2019). Exploring sequence of learner activities in relation to self-regulated learning in a massive open online course. *Computers &*

*Education*, 140, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103595>.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (5. baskı)*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, A. B. (2018). Distance and face-to-face students' perceptions towards distance education: A comparative metaphorical study. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 20(1), 191-207. <https://doi.org/10.17718/tojde.522705> .

**KAMU HARCAMALARI, VERGİ GELİRİ,  
KURUMSAL KALİTE VE EKONOMİK BÜYÜME  
İLİŞKİSİ: E7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC  
EXPENDITURES, TAX REVENUE,  
INSTITUTIONAL QUALITY AND ECONOMIC  
GROWTH: THE CASE OF E7 COUNTRIES

Enes SARMAN, Sinem EYÜBOĞLU

54

# KAMU HARCAMALARI, VERGİ GELİRİ, KURUMSAL KALİTE VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: E7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ<sup>1</sup>

## RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC EXPENDITURES, TAX REVENUE, INSTITUTIONAL QUALITY AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF E7 COUNTRIES

Enes SARMAN<sup>2</sup>, Sinem EYÜBOĞLU<sup>3</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Kamu Harcamaları,  
Vergi Geliri,  
Kurumsal Kalite,  
Ekonomik Büyüme,  
Panel Eşbütünleşme.

### Keywords:

Public Expenditure,  
Tax Revenue,  
Institutional Quality,  
Economic Growth,  
Panel Cointegration

<sup>1</sup> Bu çalışma Enes Sarman'ın "Kamu Harcamaları, Vergi Geliri, Kurumsal Kalite Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: E7 Ülkeleri Örneği" isimli yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

<sup>2</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi, Tarsus Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, enessarman@gmail.com, 0000-0002-4929-6901

<sup>3</sup> Doç. Dr. S. Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, sinemeyuboglu@tarsus.edu.tr, 0000-0002-3525-9173.

Alıntılanmak için/Cite as Sarman E. ve Eyüboğlu S. (2024). Kamu Harcamaları, Vergi Geliri, Kurumsal Kalite Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: E7 Ülkeleri Örneği, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 438-456

### ÖZ

Bu çalışmada, 2002-2020 dönemi itibarıyla E7 ülkelerinde kamu harcamaları, vergi geliri, kurumsal kalite ve gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkileri analiz etmek amaçlanmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi belirlemek için Westerlund (2008) eşbütünleşme testi kullanılmış ve değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri bulunmuştur. Uzun dönem katsayıları Arttırılmış Ortalama Grubu kullanılarak hesaplanmış ve kamu harcamaları ile kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu tespit edilmiştir. Ancak vergi gelirinin uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlemlenmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile incelenmiş, kurumsal kalite ile ekonomik büyüme, vergi geliri ile ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kurumsal kaliteden vergi gelirine ve kamu harcamalarından kurumsal kaliteye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu bulgular, E7 ülkelerinin uzun dönemli ekonomik büyümelerini artırmak için kurumsal reformlara, kamu harcamalarına, vergi toplama sistemlerine ve ekonomik büyümeyi destekleyici politikalara odaklanmalarının önemini vurgulamaktadır.

### ABSTRACT

This study aims to analyze the relationships between public expenditures, tax revenue, institutional quality, and gross domestic product in the E7 countries during the period from 2002 to 2020. To determine the long-term relationship between the variables, the Westerlund (2008) cointegration test was used, and it was found that the variables move together in the long run. Long-term coefficients were calculated using the Augmented Mean Group estimator, and it was found that the impact of public expenditures and institutional quality on economic growth is negative. However, it was observed that tax revenue is not statistically significant in the long term. The causality relationship between the variables was examined using the Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test, and it was determined that there is a unidirectional causality relationship between institutional quality and economic growth, tax revenue and economic growth, and economic growth and public expenditures. Additionally, unidirectional causality relationship was found from institutional quality to tax revenue and from public expenditures to institutional quality. These findings highlight the importance for E7 countries to focus on institutional reforms, public expenditures, tax collection systems, and policies that support economic growth to enhance the long-term economic growth.

## GİRİŞ

E7 olarak adlandırılan Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya, Türkiye, Meksika ve Endonezya ülkelerinin ekonomik büyümeleri dikkat çekici bir hızla artarak dünya ekonomisinin yönünü şekillendirmektedir. G7'nin (Büyük Gelişmiş Ekonomiler Grubu) benzeri olarak adlandırılan bu grup, dünya genelindeki gelişmekte olan piyasa üretiminin yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır (Huidrom vd., 2020, s. 2). E7 ülkeleri sadece kendi bölgelerinde değil, küresel ölçekte de ekonomik dinamiklerini etkili bir şekilde hissettirmektedir. 1992'de %8,73 olan E7 ülkelerinin GSYH'sinin küresel GSYH'ye oranı yıllar itibari ile artarak 2016'da %25,55'e yükselmiştir (Gövdeli, 2019, s. 732-733). Öngörüler, E7 ülkelerinin, G7'nin ekonomik büyüklüğünü aşarak dünyanın önde gelen ekonomik gücü haline geleceğini göstermektedir (Samadder vd., 2012; Tiftikçigil vd., 2018; Tong vd., 2020). Ancak bu öngörünün ülkelerin genel olarak büyümeyi destekleyen eğitim, insan kaynakları, altyapı geliştirme, yenilik ve teknoloji yatırımı, iç ve dış ticaret politikaları, makroekonomik istikrar, sosyal politikalar, vb. politikalar izlemeleri durumunda gerçekleşeceği de vurgulanmaktadır (EconomicsPWC, 2013, s. 4). Bu politikaların uygulanması, ülkelerin sadece büyüklük olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi açısından da küresel liderler haline gelmelerini sağlayabilir. Ancak bu süreçte karşılaşılabilecek zorluklar ve global ekonomik dalgalanmalar da göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, bu öngörülerin gerçekleşmesi için E7 ülkelerinin hem iç politikalarında hem de uluslararası işbirliğinde ve uyumda aktif bir rol üstlenmeleri gerekecektir.

Kamu harcamalarının yönetimi, bir ülkenin ekonomik ve sosyal politikalarını şekillendirme konusunda merkezi bir rol oynar. Bu harcamalar, çeşitli ekonomik hedeflere ulaşma, sosyal refahı artırma ve ekonomik istikrarı sağlama amacı taşır. Bu nedenle, harcama öncelikleri doğru bir şekilde belirlenmeli ve temel makroekonomik hedeflerle uyumlu olmalıdır. Ekonominin sağlıklı işleyişi için bu harcamaların etkin bir şekilde yönetilmesi büyük önem taşımaktadır (Udonwa ve Effiong, 2023, s. 36). Kamu harcamalarındaki stratejik yaklaşımlar, ekonomik büyümeyi teşvik ederken aynı zamanda gelir dağılımı adaletini ve sosyal istikrarı da destekleyebilir (Aluthge vd.,

2021, s. 139).

Literatürde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi ekonomilerin yapısal farklılıkları, kullanılan metodolojiler, incelenen zaman dilimleri ve politik bağlamlar gibi birçok faktöre bağlı olduğundan farklılık göstermektedir. Bazı çalışmalarda kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği (Alkasasbeh vd., 2018; Altunç, 2011; Arvin vd., 2021; Ökde ve Bülbül, 2019), bazı çalışmalarda ise olumsuz etkilediği belirlenmiştir (Devarajan vd., 1996; Ghosh ve Gregoriou, 2008; Butkiewicz ve Yanikkaya, 2011).

Vergi gelirleri, sağlık, temiz su, elektrik ve güvenlik gibi temel kamu hizmetlerinin finansmanı için kullanılmaktadır (Eneche ve Stephen, 2023, s. 61). Bunun yanında vergilendirme, hükümetlerin gelir elde etme ve ülkelerin ekonomik büyümelerini desteklemek amacıyla uyguladığı temel bir mali politika aracıdır. Başka bir ifadeyle vergiler, ekonomik istikrara katkıda bulunmanın yanı sıra gelirin daha adil bir şekilde dağıtılmasını teşvik ederek refahı, kamu hizmetlerini ve temel altyapıyı finanse etmektedir. Bu da hükümetlerin makroekonomiyi düzenlemek, ekonomik büyümeyi sağlamak, yoksulluğu azaltmak ve sosyal adalet hedeflerine doğru bütçe gelirini harekete geçirmek için kullandığı temel bir ekonomik araçtır (Saputri vd., 2024; Arvin vd., 2021; Gurdal vd., 2021). Literatürde vergi gelirinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği çalışmalar çoğunluktadır (Alkasasbeh vd., 2018; Münir ve Sultan, 2018; Ho vd., 2023, Sandalcı ve Sandalcı, 2017).

Kurumsal kalite, bir ekonominin kurumsal çerçevesinin etkinliğinin ve işleyişinin kalitesini belirlemektedir. Bunlara ek olarak kurumsal kalite, ülkenin kurumlarının uluslararası işlemlerini kolaylaştırma, işlemlerin güvenliklerini sağlama ve öngörülebilirliklerini artırma derecesidir (Utile vd., 2021, s. 157). İyi tasarlanmış ve etkin kurumsal yapılar, ekonomik büyümeyi teşvik edebilirken, zayıf ve verimsiz kurumsal yapılar büyümeyi engelleyebilmektedir. Literatürde kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu ifade eden çalışmalar (Lau vd., 2014; Olayungbo ve Adediran, 2017; Salman vd., 2019; Zkaria ve Fatiha, 2023) olduğu gibi, negatif etkisi olduğunu belirten çalışmalar (Radulovic,

2020; Azam, 2022; Yapraklı, 2008) da mevcuttur.

Vergi geliri ve kamu harcamaları, hükümetin ekonomik faaliyetleri doğrudan yönlendirme kapasitesini belirlerken, kurumsal kalite, bu politikaların etkinliği ve sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Vergi gelirleri, kamu hizmetlerinin ve altyapının finansmanını sağlarken, aşırı vergi yükü ekonomik teşvikleri olumsuz etkileyebilir (Barro, 1996). Aynı şekilde, kamu harcamaları ekonomik büyümeyi destekleyebilir, ancak bunların etkin bir şekilde kullanılması, yüksek kurumsal kaliteye bağlıdır (Knack ve Keefer, 1995). Kurumsal kalite, yolsuzluğun önlenmesi, mülkiyet haklarının korunması ve sözleşmelerin uygulanabilirliği gibi ekonomik ortamın genel güvenilirliğini ve etkinliğini artıran unsurları kapsamaktadır (North, 1990). Dolayısıyla bu değişkenlerin birlikte analizi, ekonomik büyümenin dinamiklerini daha doğru ve bütüncül bir şekilde anlamamızı sağlar. Bu çalışmada mevcut çalışmalardan farklı olarak hızlı büyüme potansiyelleri olan E7 ülkeleri ele alınmış ve kamu harcamaları, vergi geliri ve kurumsal kalite gibi kritik değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri aynı anda modele dahil edilerek araştırılmıştır. İlgili değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ayrıntılı şekilde incelemek, bu ülkelerdeki politika yapıcıların karar alma süreçleri için önemlidir. Bu bağlamda çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiler hem kısa hem de uzun dönem için ele alınmıştır. Çalışma dört başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak konuyla ilgili literatüre yer verilmiştir. Sonraki başlıkta veri seti ve yöntem tanıtılmıştır. Ardından bulgular sunulmuştur. Son başlıkta ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

## LİTERATÜR TARAMASI

Kurumsal yaklaşım, genellikle piyasaların desteklenebilmesi için sözleşmelerin zorlayıcılığı, mülkiyet haklarının korunması ve yolsuzluğu engellemek amacıyla etkin kurumların oluşturulması gerekliliğini savunmaktadır. Bu bağlamda, önem kazanan kurumsal kalite hipotezi, kurumların kalitesi ve işleyişinin ekonomik performans üzerinde kritik bir etkiye sahip olduğunu öne sürmektedir. Kurumsal kalite, vergi geliri, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi çeşitli ülkeler, farklı dönemler ve farklı yöntemler kullanılarak ulusal ve uluslararası

çok sayıda çalışmada test edilmiştir. Bu başlıkta ilgili değişkenlerin ekonomik büyüme ile ilişkisini incelenen çalışmalara yer verilmiştir.

## Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kamu harcamalarının artışını açıklayan iki önemli teori, Wagner ve Wiseman-Peacock tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriler, kamu harcamalarının zamanla neden arttığını ve bu artışın ardındaki dinamikleri ele almaktadır (Maku, 2009, s. 4). Wagner, kamu harcamalarının artmasının artan ekonomik büyümenin bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, nüfus artışı ve endüstrileşme, hükümetin sosyal ve refah hizmetleri ve bilim ve teknolojiye ilerlemeler olmak üzere kamu harcamalarına neden olabilecek üç ana faktörü tanımlamıştır (Olufemi ve Oladipo, 2021, s. 73). Peacock ve Wiseman'ın analizi ise, hükümetlerin harcamalarını artırmak istedikleri ancak vatandaşların vergi ödemek istemediği durumlarda, hükümetlerin vatandaşların taleplerini dikkate aldığı kamu politikası oluşturma teorisine dayanmaktadır (Chimezie vd., 2020, s. 186). Peacock ve Wiseman, vergilerin kamu harcamalarını sınırlayan bir araç olarak işlev gördüğünü savunmaktadır. Keynesyen teori, yüksek kamu harcamalarının toplam talebi artırarak ekonominin büyümesini desteklediğini öne sürmektedir. Keynes'e göre, kamu harcamaları ulusal geliri artırmak için kullanılan dışsal bir politika aracıdır (Keynes, 1936). Dışsal büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi genellikle teknolojik ilerleme, sermaye birikimi veya uluslararası ticaret gibi ekonomi dışı faktörlere bağlar. İçsel büyüme modelleri ise, ekonominin kendi iç dinamiklerinin büyümeyi sürdürülebilir kılan faktörleri belirlediğini savunmaktadır. Bu modeller, ekonominin içindeki yatırım, yenilikçilik ve insan sermayesi gibi unsurların büyümeye nasıl katkı sağladığını vurgular (Kouassi, 2018, s. 24).

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalardan Gül ve Yavuz (2011), Türkiye için ilgili değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla çalışmada 1963-2008 dönemini ele alarak toplam kamu harcamaları, cari harcamalar, transfer harcamaları, yatırım harcamaları ve GSYH değişkenleri kullanılmıştır. Johansen eşbütünlük testi ile değişkenlerin eşbütünlük olduğu saptanmıştır. Ardından Granger nedensellik analizi



uygulanarak kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Odhiamba (2015), Güney Afrika ülkesi için kısa dönemde kamu harcamasından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Diler (2016) ise Türkiye için kamu harcamaları ve GSYH arasında herhangi bir nedensellik olmadığını belirlemiştir. Özpençe (2017) Türkiye için ekonomik büyüme ve vergi gelirinden kamu harcamalarına doğru tek yönlü, kamu harcamaları ve vergi geliri arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu saptamıştır. Gökmenoğlu ve Yavuz (2022), kırılıgan beşli olarak hitap edilen ülkeler için kamu harcamaları ve GSYH değişkenleri arasında uzun dönemde ilişki olmadığını elde etmiştir. Ancak Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik analizine göre kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Narayan vd. (2008) Çin'in doğu yakasında reel GSYH'deki %1'lik artışının, reel kamu harcamalarında %0,34 ile %0,49'luk bir artışa neden olduğunu göstermiştir. Batı yakasında ise reel GSYH'deki %1'lik artışın, reel kamu harcamalarında %1 ile %1,01'lik artış sağladığı bulunmuştur. Çin merkezde ise reel GSYH'deki %1'lik artışın reel kamu harcamalarında %0,98'lik artış sağladığı belirlenmiştir. Daha sonra Panel Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Doğu, batı ve merkez yakaları için reel GSYH ile reel kamu harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Altunç (2011), Türkiye için kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu amaçla çalışmada 1960-2009 dönemi için kişi başına GSYH, toplam kamu harcamalarının GSYH içindeki payı ve kamu yatırım harcamalarının GSYH içindeki payı değişkenlerini kullanmıştır. ARDL Sınır Testi gerçekleştirilerek değişkenler arasında uzun dönem ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kamu yatırım harcamalarının GSYH içindeki payı ve toplam kamu harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında pozitif, tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı ile ekonomik büyüme arasında ise negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ardından VAR Granger nedensellik/blok dışsallık Wald testinden yararlanılarak nedensellik ilişkileri ortaya konulmuştur. Kamu yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü, ekonomik büyüme ile kamu tüketim harcamaları arasında ise tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Blok Dışsallık Wald Testi

sonuçlarına göre dört değişkenin de dışsal olmadığı saptanmıştır. Ökde ve Bülbül (2019), 67 ülke için kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 1990-2016 dönemini ele alarak kamu harcamaları ve GSYH değişkenleri kullanılmıştır. Westerlund (2007) eşbütünlük analizi yardımıyla değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği bulunmuştur. Ardından Arttırılmış Ortalama Grubu (AMG) yöntemi ile uzun dönemli katsayılar belirlenmiş ve kamu harcamalarındaki %1'lik artışın ekonomik büyümeyi %0,201 arttırdığı bulunmuştur. Pradhan (2012), SAARC-7 ülkeleri olarak adlandırılan Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka için kamu harcamaları, GSYH ve ihracat hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Elde edilen bulgular Bangladeş ve Maldivler'de kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu, Bhutan ile Pakistan'da ise ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

### **Vergi Geliri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**

Vergiler temel kamu gelir kaynaklarından biridir ve devletin ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynar (Al-Share vd., 2020, s. 531). Vergiler, hükümetin gelir elde etmesi ve kamu harcamalarını finanse etmesi için temel bir araçtır (Gurdal vd., 2021, s. 305). Ekonomik büyüme teorileri, genellikle farklı ekonomik değişkenlere bağlı olarak ekonominin büyümesini destekleyen faktörleri incelemektedir. Bu faktörler arasında uzmanlaşma, iş bölümü, sermaye birikimi, teknolojik ilerleme ve kamu ile özel sektör tasarruflarının artırılması yer almaktadır. Ayrıca, yatırım seviyelerinin artırılması, AR-GE faaliyetlerinin teşvik edilmesi, beşeri sermaye yatırımlarının artırılması ve kamu politikalarının üretimi desteklemesi de ekonomik büyümeyi sağlamak için önemli unsurlardır. Neo-klasik büyüme teorisi, vergilerin uzun vadede ekonomik üretim üzerinde önemli bir etkisi olmadığını savunmaktadır. Benzer şekilde, içsel büyüme teorileri de vergilerin ekonomik büyümeyi yavaşlatabileceğini öne sürmektedir. Örneğin, gelir ve servet vergileri içsel büyüme teorilerinde tasarrufları ve yatırımları azaltıcı etkileri nedeniyle "bozucu vergiler" olarak nitelendirilir. Harrod-Domar Büyüme Modeli'nde ise vergilerin düşük tutulması veya teşvik edici politikalarla desteklenmesi yoluyla yatırımların teşvik edilebileceği ve dolayısıyla ekonomik büyümenin hızlandırılacağı varsayılmıştır (Demircan, 2003, s. 98-99).

Ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan Mucuk ve Alptekin (2008)'in çalışmalarında, Türkiye'de 1975-2006 dönemi için dolaysız vergiler, dolaylı vergiler ve GSYH değişkenleri kullanılmıştır. Johansen-Juselius eşbütünleşme analizi ile değişkenlerin uzun dönem ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ardından, Granger nedensellik testi yardımıyla dolaysız vergilerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Son olarak VAR modeli oluşturulmuş ve dolaysız vergilerin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği saptanmıştır. Benzer şekilde Sandalcı ve Sandalcı (2017) OECD ülkeleri için ekonomik büyüme ile dolaysız vergiler arasında negatif ilişki olduğunu ifade etmiştir. İlaveten GSYH'den dolaylı ve dolaysız vergilere doğru tek taraflı nedensellik elde edilmiştir. Münir ve Sultan (2018) ise Pakistan için yaptıkları çalışmada, uzun dönemde ekonomik büyümeye, satış vergisinin %16, diğer dolaylı vergilerin %29, uluslararası ticaret vergisinin %10 ve doğrudan vergilerin %9 katkı sağladığını bulmuşlardır. Kısa dönemde ise ekonomik büyümeye, uluslararası ticaret vergisinin %2, satış vergisinin %1.91 ve diğer dolaylı vergilerin %1.29 katkı sağladığını göstermiştir.

Akıncı (2019), Türkiye için vergi gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Maki (2012) eşbütünleşme analizi yapılarak değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri saptanmıştır. Atabay ve Şimşek (2022), G7 ülkeleri için vergi gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini test etmişlerdir. 1970-2020 dönemine ilişkin vergi gelirini temsilen vergi gelirinin GSYH içindeki payı ve ekonomik büyümeyi temsilen GSYH değişkenleri kullanılmıştır. Westerlund (2006) çoklu yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme analizi yardımıyla değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği saptanmıştır. Kanada'da vergi gelirindeki 1 birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.66, Fransa'da 0.14, ABD'de ise 0.30 azalttığı bulunmuştur. Ancak Almanya'da vergi gelirindeki 1 birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.19, İtalya'da 0.43, Japonya'da ise 0.30 arttırdığı tespit edilmiştir. İngiltere'de vergi geliri ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki olduğu saptanmıştır. Karagianni vd. (2012), ABD için vergi geliri ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliği araştırmışlardır. 1948:1-

2008:4 dönemi için toplam vergi geliri, üretim ve ithalat vergileri, kişi başına düşen vergi, kurumlar vergisi ve kişi başına düşen GSYH değişkenleri çalışmada kullanılmıştır. Hiemstra ve Jones (1994) tarafından geliştirilen, doğrusal olmayan Granger nedensellik testine göre bütün vergi yüklerinden, kişi başına düşen GSYH'ya doğru nedensellik olduğu saptanmıştır. Daha sonra Diks ve Pachenko (2006) tarafından geliştirilen parametrik olmayan nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak kurumlar vergisi ile üretim ve ithalat vergilerinden, kişi başına düşen GSYH'ya doğru tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Ho vd. (2023), 29 gelişmekte olan ülke için vergi gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada sabit etkiler ve genelleştirilmiş en küçük kareler modelleri kullanılmıştır. Vergi gelirinin katsayısı pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu bağlamda vergi gelirindeki artışın gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kamu harcamaları, enflasyon ve nüfus artış katsayıları negatif ve anlamlı olarak elde edilmiştir. Buna göre kamu harcamaları, enflasyon ve nüfus artışı ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.

Koçbulut (2023), AB ülkeleri için kamu harcamalarının ve vergi gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini test etmek amacıyla Westerlund (2007) eşbütünleşme analizi uygulanmış ve değişkenlerin uzun dönemde ilişkili olduğu saptanmıştır. Ardından Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi uygulanarak, vergi gelirden ekonomik büyümeye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ise çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Benzer şekilde Alkasasbeha vd. (2018), Ürdün için vergi geliri ve kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Bulgular kısa ve uzun dönemde vergi gelirindeki ve kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi arttırdığını göstermektedir. Gurdal vd. (2021), G7 ülkeleri için kamu harcamaları, vergi geliri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemişler ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu bulmuşlardır. İlaveten Kanada ve Japonya için kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek

yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Almanya, İtalya, İngiltere ve ABD’de ise ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Japonya’da vergi gelirinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Sonuçlardan yola çıkarak, çalışmada devlet harcamalarının finansman kaynağı olan vergi gelirinin makroekonomik istikrar için önemli olduğu ve G7 ülkelerinin ekonomi politikaları bakımından olumlu sürecini devam ettirebilmeleri için kamu harcamalarını teşvik etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

### **Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**

Kurumlar, sosyal, politik ve ekonomik etkileşimleri düzenleyen ve insanlar tarafından oluşturulmuş kısıtlamalar bütünüdür. Bu kurumlar, tarihin her döneminde düzeni sağlamak ve değişim sürecindeki belirsizliği en aza indirmek amacıyla oluşturulmuştur. Ekonominin teşvik yapısını içeren kurumlar, geliştikçe ekonominin yönünü durgunluk ya da ekonomik büyüme doğrultusunda şekillendirmektedir (North, 1991, s. 97). Ülkeler arasındaki farklı büyüme oranlarını ve gelir düzeylerini açıklamaya çalışan yaklaşımlardan biri olan kurumsal yaklaşım North (1990), Barro (1996), Knack (2003) ve Acemoğlu vd. (2001) gibi araştırmacılar tarafından savunulmakta olup, piyasaların etkin işleyebilmesi için anlaşmaların uygulanabilirliği, mülkiyet haklarının korunması ve yolsuzluğun önlenmesi amacıyla güçlü kurumların oluşturulmasının önemini vurgulamaktadır (Knack ve Keefer, 1995, s. 216). Kurumsal yaklaşım ortaya çıkmadan önce araştırmacılar, ülkelerin ekonomik büyümedeki farklılıklarını faktör birikimi, artan beşeri sermayenin getirisi ve teknolojik ilerleme gibi unsurlarla açıklamaya çalışmışlardır. Ancak bu açıklayıcı değişkenlerin yetersiz kalması, iktisatçıları alternatif yaklaşımlar aramaya yöneltmiştir. Bu arayışların bir sonucu olarak ortaya çıkan kurumsal kalite kuramı, ekonomik büyümedeki farklılıkları açıklamak için kullanılmaya başlanmıştır. Kurumsal İktisat Okulu, kurumsal kalite değişkeninin bir çok sebeple ekonomik büyümeyi artırıcı etkisi olduğunu savunmaktadır (Yamak, 2017, s. 67).

Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı ampirik çalışmalardan Yapraklı (2008), üst ve orta gelir grubunda olan 36 ülke için kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini

incelemeyi amaçlamıştır. 2002-2005 dönemi için GSYH, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar, yönetim etkinliği, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler sabit etkiler panel veri regresyonu analizine tabi tutulmuştur. Sabit etkiler modeli tahmin sonucuna göre üst ve orta gelirli ülkelerde ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar, düzenleme kalitesi ve hukukun üstünlüğünün ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Yönetim etkinliği ve yolsuzluğun kontrolü değişkenlerinin ise ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Radulovic (2020) ise AB ülkeleri için hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu saptamıştır. Nedensellik testi sonuçlarına göre ise ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite ve ekonomik büyüme arasında negatif ilişki olduğu bulunmuştur. AB üyesi olmayan ülkelerde siyasi istikrar, hükümet etkinliği ve ekonomik büyüme arasında aynı yönlü ilişki olduğu gözlemlenmiştir. İfade özgürlüğü, düzenleyici kalite ve ekonomik büyüme arasında ise ters yönlü ilişki olduğu görülmüştür. İmamoğlu (2022), 56 ülke için girişimcilik, yönetim ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Uygulanan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile girişimcilik ve yönetim arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca yönetimin girişimcilerin davranışını olumlu yönde etkileyebilecek önemli bir politika aracı olduğunu ve girişimcilerin üretim bakımından desteklenmesinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini çalışmada vurgulanmıştır.

Aytun ve Akın (2014), 83 ülke için kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmişlerdir. 2000-2010 dönemi itibariyle çalışmada GSYH ve kurumsal kalite değişkenleri kullanılmıştır. Panel nedensellik analizi ile orta gelirli ülkelerde kurumsal kaliteden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, yüksek gelirli ülkelerde ise çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca düşük gelirli ülkelerde herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanmamıştır. Lau vd. (2014) Malezya için kurumsal kaliteden ekonomik büyümeye

doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir. Wu vd. (2010), düşük gelirli 47 ülke, orta gelirli 84 ülke ve yüksek gelirli 51 ülke olmak üzere toplam 182 ülke için kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Panel Granger nedensellik testi sonucunda orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İlaveten orta ve yüksek gelirli ülkeler için nedenselliğin önemli olduğu, ancak düşük gelirli ülkeler için önemsiz olduğu çalışmada vurgulanmıştır. Son olarak, düşük gelirli ülkelerin, yüksek gelirli ülkelere göre daha düşük kurumsal kaliteye ve daha şiddetli yolsuzluğa maruz kaldığı tespit edilmiştir. Tutgun ve Savaş (2023), Sahra altı 42 Afrika ülkesi için finansal gelişmenin ve kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 2002-2019 dönemini ele alarak GSYH, finansal gelişme endeksi ve temel bileşenler analiziyle elde edilen kurumsal kalite değişkenleri kullanılmıştır. Westerlund (2007) panel eşbütünleşme analizi yapılarak değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği saptanmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analiziyle ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek taraflı, kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasında ise çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Olayungbo ve Adediran (2017), Nijerya için uzun dönemde, kurumsal kalitedeki %1'lik artışın, GSYH'yı %1.21 arttırdığını ifade etmişlerdir. Zkaria ve Fatiha (2023), MENA ülkelerinde kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Panel OLS ve GMM testleri ile kurumsal kalite değişkeninin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği elde edilmiştir. Daha sonra panel nedensellik testi uygulanarak ekonomik büyüme ile kurumsal kalite arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Salman vd. (2019), Endonezya, Güney Kore ve Tayland için kurumsal kalite ile ekonomik büyümenin pozitif ilişkili olduğunu elde etmişlerdir. Bu durum etkin ve verimli kurumların, ekonomik büyüme sürecini güçlendirdiği ile ilişkilendirilmiştir.

Azam (2022), Latin Amerika ve Karayip bölgesinde bulunan 14 ülke için kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmiştir. 2002:Q1–2018:Q4 dönemi için GSYH, yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği, siyasi

istikrar ve şiddetin olmaması değişkenlerini çalışmada ele almıştır. Ayrıca kontrol değişkeni olarak enflasyon, ticari açıklık, işçi gönderimi, doğrudan yabancı yatırımı ve nüfus büyüme oranı gibi değişkenler de kullanılmıştır. Panel ARDL analizi sonucunda yolsuzluğun %1 artmasının ekonomik büyümeyi %0.969 azaltacağı bulunmuştur. Siyasi istikrar ve şiddetin olmaması değişkeni pozitif ve anlamlı olarak elde edilmiştir. Buna göre ilgili değişkenin %1 artması ekonomik büyümeyi %0.0359 arttırmaktadır. Hükümet etkinliği pozitif ve anlamlı olarak elde edilmiştir ve ilgili değişkenin %1 artması ekonomik büyümeyi %0.0501 arttırmaktadır. Ticari açıklığın ise %1 artması ekonomik büyümeyi %0.0069 arttırmaktadır. Benzer şekilde göçmen gönderimi değişkeni de pozitif ve anlamlı bulunmuştur ve ilgili değişkenin %1 artmasının ekonomik büyümeyi %0.0675 arttıracığı elde edilmiştir. İlaveten yolsuzluk, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması, ticari açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve enflasyon oranından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik olduğu saptanmıştır. Arvin vd. (2021), düşük gelirli 22 ülke ve düşük-orta gelirli 29 ülke olmak üzere toplam 51 ülke için kurumsal kalite, kamu harcamaları ve vergi gelirinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 2005-2019 dönemi için ekonomik büyüme oranı, GSYH'nin yüzdesi olarak kamu harcamaları, GSYH'nin yüzdesi olarak vergi geliri ve kurumsal kalite bileşik endeksi verileri kullanılmıştır. Literatürde genel olarak kamu harcamaları, vergi geliri ve kurumsal kalite modele tek bir değişken olarak eklenmiş ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Arvin vd. (2021) mevcut çalışmalardan farklı olarak tüm değişkenleri aynı anda modele dahil etmişlerdir. İlk olarak, Pedroni (2001) tarafından geliştirilen panel eşbütünleşme testi uygulanmış ve test sonucunda uzun dönem ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Daha sonra panel Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, kamu harcamalarından vergi gelirine doğru tek taraflı nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Düşük gelirli ülkelerde, kısa ve uzun dönemde kurumsal kalite ile kamu harcamaları arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Kısa dönemde ise düşük gelirli ülkeler için kamu harcamaları, vergi geliri ve ekonomik büyüme arasında güçlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Düşük-orta gelirli ülkelerde

kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu bulunmuştur. Düşük gelirli ülkelerde ise kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde nedensellik ilişkisinin olmadığı teyit edilmiştir. Sonuç olarak uzun dönemde vergi geliri, kamu harcamaları ve kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu saptanmıştır. İlaveten çalışmada uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için kurumsal reformların gerçekleştirilmesi, kamu harcamalarındaki şeffaflığın sağlanması ve vergi uyumunun ve tahsilatının iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

## YÖNTEM

Bu çalışmada, 2002-2020 dönemi itibari ile E7 ülkelerinde kamu harcamaları (KH), vergi geliri (VG), kurumsal kalite (KK) ve ekonomik büyüme (GSYH) arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada, GSYH, KH, VG ve KK değişkenleri ele alınmıştır. Bu değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 1’de sunulmuştur.

**Tablo 1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı Bilgiler**

| Değişkenler | Açıklama   | Kaynak   |
|-------------|--|--|
| <b>GSYH</b> | Gayri safi yurtiçi hasıla (2015 Sabit)   | Dünya Bankası- Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) |
| <b>VG</b>   | Vergi geliri (% GDP)   | Uluslararası Para Fonu (IMF)                     |
| <b>KH</b>   | Genel kamu harcamaları (% GDP)   | Dünya Bankası- Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) |
| <b>KK</b>   | Kurumsal kalite bileşik endeksi <ul style="list-style-type: none"> <li>• Yolsuzluğun Kontrolü</li> <li>• Hukukun Üstünlüğü</li> <li>• Hükümet Etkinliği</li> <li>• Düzenleyici Kalite</li> </ul> | Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri (WGI)       |

Çalışmada kullanılan veri seti, Dünya Kalkınma Göstergelerinden, Uluslararası Para Fonundan ve Dünya Çapında Yönetişim Göstergelerinden derlenmiştir. Kurumsal kalite bileşik endeksi yolsuzluğun kontrolü, hukukun üstünlüğü,

hükümet etkinliği, düzenleyici kalite olmak üzere dört farklı kapsamda sunulmaktadır. Çalışmada adı geçen dört alt endeks kullanılarak temel bileşenler analizi yardımıyla KK bileşik endeksi oluşturulmuştur. Değişkenlerin temel bileşenler analizi için uygunluğu KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Bartlett testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

**Tablo 2. KMO ve Bartlett Testi**

|                |         |         |
|----------------|---------|---------|
| KMO Test       |         | 0.694   |
| Bartlett Testi | Ki-kare | 244,935 |
|                | df      | 6       |
|                | sig.    | 0.000   |

Tablo 2’den görüldüğü üzere KMO testi %69.4’tür. 69.4 > 50 olduğundan veri setimizin temel bileşenler analizine uygun olduğu görülmektedir. İlaveten Bartlett testi sonucu da (sig=0.00<0.05) anlamlı bulunmuştur. Yani değişkenler arasındaki korelasyon yüksektir ve temel bileşenler analizi için uygundur. İlaveten değişkenler logaritmik dönüşüme tabi tutulmuştur.

Değişkenlere ilişkin kesitsel bağımlılığın ve homojenliğin test edilmesi analizlerde kullanılacak birim kök testi ve eşbütünlük testi gibi ekonometrik testlerin seçiminde önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı (YKB) araştırılmış ve eğim katsayılarının homojenliği test edilmiştir. Bu bağlamda, YKB olup olmadığını test etmek için Breusch-Pagan (1980) LM, Pesaran Scaled LM, Pesaran (2004) CD ve Bias Corrected Scaled LM testleri uygulanmıştır. Eğim katsayılarının homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından ortaya konulan delta testi ile araştırılmıştır. Daha sonra tüm serilerin durağanlıklarının belirlenmesi için CADF panel birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığını belirlemek için Westerlund (2008) eşbütünlük testi kullanılmıştır. Değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları Arttırılmış Ortalama Grubu (AMG) tahmincileri ile elde edilmiştir. Ardından Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi uygulanmıştır. KH, VG ve KK’nin GSYH üzerindeki etkisini test etmek amacıyla Arvin vd. (2021)’nin çalışması takip edilerek (1) numaralı model oluşturulmuştur;

$$LGSYH_{it} = \beta_0 + \beta_1 LKH_{it} + \beta_2 LKK_{it} + \beta_3 LVG_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

numaralı eşitlikte,  $\beta_0$ , sabit terim;  $\beta_1, \beta_2$  ve  $\beta_3$  bağımsız değişken katsayılarını ifade etmektedir. Ayrıca modelde bağımlı değişken olarak GSYH, bağımsız değişken olarak ise KH, VG ve KK değişkenleri kullanılmıştır. Ülkeler  $I (i = 1, \dots, N)$  ile ve zaman periyodu  $t (t = 1, \dots, N)$  ile belirtilmektedir.  $\varepsilon_{it}$  ise hata terimini göstermektedir.

### Westerlund (2008) Eşbütünleşme Testi

Düzye de durağan olmayan değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını belirlemek için Westerlund (2008) eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu testin tercih edilme nedeni, seriler arasında YKB'nin varlığıdır. Bu tür bir bağımlılığı göz ardı eden diğer eşbütünleşme testlerine kıyasla, Westerlund (2008) testinin sonuçları çok daha güvenilir ve tutarlıdır. Farkı alınarak durağan hale gelen serilerde uzun dönemli ilişkinin sınıanmasında eşbütünleşme testlerinden yararlanır. YKB'nin olmadığı durumlarda birinci nesil eşbütünleşme testleri uygulanırken, YKB'nin mevcut olduğu durumlarda ikinci nesil eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Bu çalışmada, uzun dönemli ilişkinin varlığı ikinci nesil olan Westerlund (2008) eşbütünleşme testi ile gerçekleştirilmiştir. Bu test açıklanan değişkenin  $I(1)$  açıklayıcı değişkenlerin ise  $I(0)$  veya  $I(1)$  dereceden durağan olmasına olanak tanımaktadır (Westerlund, 2008). Ayrıca Westerlund (2008) eşbütünleşme testi hem panel homojenliğini hem de panel heterojenliğini dikkate alarak, grup ve panel boyutlarını ayrı ayrı sınıamaktadır (Westerlund, 2008, s. 13). Uzun dönem ilişkinin varlığını sıayan test istatistiklerinin hesaplanması sırasıyla (2) ve (3) numaralı denklemlerde verilmiştir;

$$DH_p = \hat{S}_N (\tilde{\varphi} - \hat{\varphi})^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (2)$$

$$DH_g = \sum_{i=1}^N \hat{S}_i (\tilde{\varphi}_i - \hat{\varphi}_i)^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (3)$$

Burada  $DH_p$  panele ilişkin istatistik değerini,  $DH_g$  grup ortalama istatistiğini temsil etmektedir. Homojenlik varsayımı değerlendirilirken yatay kesit birimlere panel test istatistikleriyle değerlendirme yapılmaktadır. Heterojenlik varsayımı bakımından ise grup test istatistikleriyle ele alınmaktadır. Westerlund (2008) eşbütünleşme testinin hipotezi şu şekildedir;

$H_0 =$  Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

$H_1 =$  Eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Burada boş hipotez reddedildiğinde uzun dönemli ilişkinin varlığı kabul edilir.

### Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

Araştırmada, seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra uzun dönem katsayıları hesaplanmıştır. Uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmin edilmesinde AMG tahmincisi kullanılmıştır. AMG tahmincisi, eğim parametrelerinin heterojen olmasını ve YKB'yi dikkate alan bir yöntemdir. AMG tahmincisinin dikkate aldığı model ve modele ilişkin formüller sırasıyla (4), (5) ve (6) numaralı eşitlikte verilmiştir (Bond ve Eberhardt, 2009, s. 2);

$$Y_{it} = \beta'_t X_{it} + \mu_{it} \quad \mu_{it} = \alpha_i + \delta'_t F_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$X_{mit} = \pi_{mt} + \vartheta'_{mi} \Phi_{mt} + \rho_{1mi} F_{1mt} + \dots + \rho_{nmi} F_{nmt} + v_{mit} \quad (5)$$

$$m = 1, \dots, k \quad F_{.mt} \subset F_t$$

$$F_t = \varphi' F_{t-1} + \varepsilon_t \text{ ve } g_t = k' g_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Burada,  $X_{it}$  bağımsız değişkenler vektörünü,  $\alpha_i$  gruplara özel sabit etkileri,  $\delta'_t$  modeldeki faktörlerin kesitler üzerindeki çeşitli etkilerinin elde edilmesini,  $F_t$  ise ortak faktör kümesini ifade etmektedir.

### Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi

Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi Granger nedensellik testinin heterojen panel veri analizlerine uyarlanmış bir versiyonudur. Yapılan Monte Carlo simülasyonları, bu testin küçük örneklem boyutlarında ve YKB olan durumlarda dahi tutarlı sonuçlar sağladığını ortaya koymaktadır. Durağan özellikte olan değişkenlere ilişkin nedenselliği test etmeye yönelik model (7) numaralı eşitlikte verilmiştir;

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^k \theta_i^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^k \beta_i^k X_{i,t-k} + \mu_{i,t} \quad (7)$$

Burada  $\theta_i = \theta_i^{(1)}, \theta_i^{(2)}, \dots, \theta_i^{(k)}$  ve  $\beta_i = \beta_i^{(1)}, \beta_i^{(2)}, \dots, \beta_i^{(k)}$  şeklindedir.  $\alpha_i$ ; sabit etkileri, X ve Y durağan olan iki değişkeni, k ise gecikme uzunluğunu temsil etmektedir (Dumitrescu ve

Hurlin, 2012, s. 6). Testin hipotezi şu şekildedir;

$H_0$  = Bütün yatay kesitlerde X' ten Y' ye nedensellik ilişkisi yoktur.

$H_1$  = Bütün yatay kesitlerde X' ten Y' ye nedensellik ilişkisi vardır.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi, her bir yatay kesit için Wald istatistiklerini hesaplar ve daha sonra bu istatistiklerin aritmetik ortalamasını alarak tüm panel için bir Wald istatistiği elde eder (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s. 15). Wald istatistik formülü (8) numaralı eşitlikte verilmiştir;

$$WALD_{T,N}^{HNC} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (8)$$

Burada  $W_{i,T}$  i. kesite ilişkin Wald istatistiğini ifade etmektedir. T boyutu küçük olduğunda Wald testi,  $X^2$  dağılımına yakınsamadığı için, Dumitrescu ve Hurlin (2012) T boyutunun N boyutundan büyük olduğu asimptotik dağılımı içeren yeni test istatistiğini önermişlerdir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s. 9). Yeni test istatistiği (9) numaralı eşitlikte verilmiştir;

$$Z_{T,N}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - K) \rightarrow_{T,N \rightarrow \infty} N(0,1) \quad (9)$$

(9) numaralı denklemdaki test istatistiği  $T > N$  olduğu durumlarda güçlü sonuçlar vermektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s. 11). Dumitrescu ve Hurlin test istatistiğini geliştirerek (10) numaralı eşitlikteki gibi hesaplanmasını önermektedir;

$$Z_N^{HNC} = \frac{\sqrt{N}(W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T}))}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \rightarrow_{T,N \rightarrow \infty} N(0,1) \quad (10)$$

(10) numaralı denklemin ise  $T < N$  olduğu durumlarda yarı asimptotik test istatistiğine sahipken kullanılması önerilmiştir.

## ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmada ele alınan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te sunulmuştur. Buna göre E7 ülkelerinde logaritmik GSYH değişkeninin maksimum değeri 30.313 dolar civarındayken minimum değeri 26.751 düzeyindedir. Kamu harcamalarının (GSYH'nin yüzdesi) göstergesi olarak kullanılan KH değişkeni ve

vergi gelirlerinin göstergesi olarak kullanılan (GSYH'nin yüzdesi) VG değişkeni söz konusu dönemde ortalama olarak sırasıyla 2.60 ve 2.82 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kurumsal kalitenin göstergesi olarak kullanılan KK değişkeninin en yüksek değerinin 1.364, en düşük değerinin ise -0.690 olduğu görülmektedir.

**Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler**

| Değişken | Gözlem | Ortalama | Std. Sapma | Minimum | Maximum |
|----------|--------|----------|------------|---------|---------|
| LGSYH    | 133    | 27.989   | 0.813      | 26.751  | 30.313  |
| LKH      | 133    | 2.602    | 0.273      | 1.982   | 3.034   |
| LKK      | 133    | 0.554    | 0.553      | -0.690  | 1.364   |
| LVG      | 133    | 2.821    | 0.294      | 2.219   | 3.389   |

Tablo 4'te Pesaran ve Yagamata (2008) tarafından geliştirilen ve homojenliği test etmek için kullanılan eğim homojenlik testi (Delta testi) sonuçlarına göre %1 anlamlılık düzeyinde, modelin homojen olduğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiştir. Yani eğim katsayılarının heterojen olduğu saptanmıştır.

**Tablo 4. Homojenlik Testi Sonuçları**

|                | Test İstatistiği | P-değeri |
|----------------|------------------|----------|
| $\Delta$       | 18.05            | 0.000    |
| $\Delta_{adj}$ | 20.18            | 0.000    |

Tablo 5'te görüldüğü üzere YKB'nin varlığını sınamak için uygulanan dört test için de anlamlılık düzeyleri 0.01'den küçük olduğu için bu testlerin sıfır hipotezleri reddedilmiştir. Seriler arasında YKB olduğu sonucuna varılmıştır. YKB'nin varlığı, bir ülkede oluşan şokun diğer ülkeler üzerinde de etkili olacağı anlamına gelmektedir. YKB olduğu sonucua varılan seriler için birim kök testi sınamasında YKB'yi dikkate alan CADF testi uygulanmıştır.

**Tablo 5. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları**

| Testler                  | LGSYH      | LKH        | LKK       | LVG       |
|--------------------------|------------|------------|-----------|-----------|
| Breusch-Pagan LM         | 359.488*** | 116.277*** | 87.193*** | 61.049*** |
| Pesaran Scaled LM        | 52.229***  | 14.701***  | 10.213*** | 6.179***  |
| Pesaran CD               | 52.035***  | 14.507***  | 10.011*** | 5.985***  |
| Bias Corrected Scaled LM | 18.943***  | 10.052***  | 7.305***  | -0.529*** |

Not:\*\*\*,%1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6’da bulunan CADF birim kök testi sonucunda, KK değişkeninin %1 anlamlılık düzeyinde seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. GSYH, KK ve VG değişkenlerinin ise birinci farkında %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu saptanmıştır.

**Tablo 6. CADF Birim Kök Testi Sonuçları**

|       | Seviye (Sabitli) | Birinci fark (Sabitli) |
|-------|------------------|------------------------|
| LGSYH | -1.908           | -2.815***              |
| LKH   | -2.998***        | -2.801***              |
| LKK   | -0.835           | -2.894***              |
| LVG   | -0.497           | -2.585**               |

Not:\*\*\* ve \*\* sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 7’de Westerlund (2008) panel eşbütünleşme testi sonuçları yer almaktadır. Hesaplanan test istatistikleri tablo kritik değerinden büyük olduğu için  $H_0$  reddedilir ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılır. Panel genelinde ve E7 ülkelerinde KH, VG, KK ve GSYH değişkenleri uzun dönemde birlikte hareket etmektedir.

**Tablo 7. Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları**

| Test İstatistikleri |          |
|---------------------|----------|
| DHg                 | DHp      |
| 54.245***           | 3.499*** |

Not:\*\*\*, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 8’de AMG uzun dönemli katsayı sonuçları sunulmuştur. KH ve GSYH arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. KH %1 arttığında GSYH %0.376 azalmaktadır. Literatürde benzer bulgular elde edilmiştir. Örneğin, Devarajan vd. (1996), 43 ülke için KH’nin GSYH üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde gelişmenin ana direği olarak düşünülen sermaye harcamalarının bileşenlerinin aşırı uygulanması durumunda üretken olmayacağını sonucuna varmışlardır (Devarajan vd., 1996, s. 338-339). Ghosh ve Gregoriou (2008), gelişmekte olan 15 ülke için sermaye harcamalarının, GSYH üzerinde ters yönlü bir etkisinin olduğunu bulmuşlardır. İlaveten gelişmekte olan ülkelerde KH’nin payının, bu harcamaların üretkenliğe ne kadar katkı sağladığıyla doğrudan ilişkili olduğunu ifade

etmişlerdir. Bu bağlamda, KH’nin üretkenliği artırmak için kullanılması durumunda GSYH üzerindeki etkisinin pozitif olacağını belirtmişlerdir (Ghosh ve Gregoriou, 2008, s. 512). Butkiewicz ve Yanikkaya (2011), gelişmekte olan 100 ülke üzerinde yapılan araştırmada toplam KH’nin GSYH’yi olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin özel yatırımları dışlaması, kamu yatırımlarının özel yatırımların yerine geçebilmesine neden olabilir. Bu durum, GSYH’ye en çok ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkelerde olumsuz etkilere yol açabilir. Bu nedenle, KH’yi dikkatlice dağıtarak olumsuz etkileri en aza indirmek ve faydalı büyüme etkilerini maksimize etmek önemlidir (Butkiewicz ve Yanikkaya, 2011, s. 338-339).

**Tablo 8. AMG Uzun Dönemli Katsayılar**

| Bağımlı Değişken | Katsayı | Standart Hata | Olasılık Değeri |
|------------------|---------|---------------|-----------------|
| LGSYH            |         |               |                 |
| LKH              | -0.376  | 0.163         | 0.021           |
| LVG              | 0.114   | 0.090         | 0.207           |
| LKK              | -0.238  | 0.084         | 0.005           |
| Sabit            | 28.877  | 0.958         | 0.000           |

VG değişkeni için elde edilen katsayının uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. VG, etkili bir şekilde yönetilmez ve GSYH’yi destekleyecek alanlara yeterince yatırılmazsa, büyümeyi teşvik etmede zayıf kalabilir. Özellikle VG’nin bilim ve teknolojiye yapılan yatırımlar aracılığıyla inovasyonu destekleme potansiyeli bulunmaktadır. Ancak bu gelirlerin etkili bir şekilde yönetilmemesi, bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeyi sınırlayabilir. Bu durum, uzun vadede rekabet avantajlarını ve GSYH’yi azaltabilir. Ancak VG’nin bu alanlara yeterince aktarılması veya doğru bir şekilde yönetilmemesi, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini kısıtlayabilir. Ülkenin rekabet gücü azalabilir ve uzun vadede ekonomik büyüme potansiyeli kaybolabilir. Ayrıca E7 ülkelerindeki yolsuzluk, vergi gelirlerinin verimsiz kullanımı, kayıt dışı ekonomi gibi yapısal sorunlar VG’nin uzun dönemde GSYH’yi desteklemesini sınırlandırabilir. Bu bağlamda VG’nin etkin bir şekilde toplanması veya toplanan gelirlerin verimli alanlara harcanmaması, kayıt dışı ekonomi nedeniyle vergi tabanının daralması ve kamu gelirlerinin azalması uzun dönemde GSYH’yi kısıtlayabilir. Bu nedenle, E7 ülkelerinin ekonomik



büyümeyi desteklemek için vergi politikalarının etkinliğini artıracak reformlara odaklanması önemlidir. Elde edilen bulgu vergilerin uzun dönemde üretim üzerinde önemli bir etkisinin olmayabileceğini öne süren Neoklasik büyüme teorisi ile uyumlu bulunmuştur.

KK ve GSYH arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı fakat ters yönü ilişki saptanmıştır. KK %1 arttığında GSYH %0.238 azalmaktadır. Literatürde benzer bulgular elde edilmiştir. Radulovic (2020), AB ve AB dışı ülkelerde hükümet etkinliği, düzenleyici kalite ve GSYH arasında negatif ilişki saptanmıştır. Azam (2022), Latin ABD ve Karayip bölgesinde bulunan 14 ülke için yolsuzluğun kontrolü ve GSYH arasında negatif ilişki bulmuştur. Yapraklı (2008), üst ve orta gelirli ülkelerde düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve GSYH arasında negatif ilişki tespit etmiştir. Yüksek ve orta gelirli ülkelerde, resmi kurumsal ayarlamaların verimli çalışmaması ve resmi ile gayri resmi kurumsal düzenlemeler arasındaki uyumsuzluk, kurumsal yapının GSYH'yi olumsuz etkilemesine neden olabilir. Resmi kurumsal düzenlemelerin etkin olmaması, iş dünyasında belirsizlik ve güvensizlik ortamı oluşturur, yatırımcıları risk almaktan kaçınmaya iter ve işletmelerin genişlemesini engeller. Ayrıca bu uyumsuzluk, işletmelerin faaliyetlerini sürdürmelerini zorlaştırır, ekonomik büyümeyi kısıtlayabilir ve rekabet gücünü azaltabilir. Etkin olmayan kurumsal düzenlemeler, kaynakların verimli kullanımını engeller ve adaletsiz dağılıma neden olabilir. Bu faktörlerin birleşimi, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek uzun vadede kalkınma sürecini engelleyebilir. Bu nedenle, kurumsal düzenlemelerin etkinliği ve uyumu konusunda iyileştirmeler yapılması kritiktir (Yapraklı, 2008, s. 311).

Düşük KK birtakım nedenlerle GSYH'yi yavaşlatabilir veya olumsuz etkileyebilir. Bunlardan bir tanesi yolsuzluk ve rüşvetin yaygın olmasıdır. Yolsuzluk, kaynakların verimli kullanımını engelleyerek kamu ve özel sektör yatırımlarının etkinliğini azaltır ve GSYH'yi yavaşlatır. Bir diğer neden zayıf kurumsal yapılarda hukukun üstünlüğünün tam olarak sağlanamaması sebebiyle mülkiyet haklarının korunmasının zorlaşması ve buna bağlı olarak yatırımcıların güveninin azalması sonucu yatırım yapma kararlarının olumsuz etkilenmesidir. Ayrıca KK düşük olduğunda, hükümet politikaları öngörülemez ve tutarsızlıklar olabilir. Bu belirsizlik, işletmelerin

yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilir. Düşük KK aşırı bürokrasiye ve verimsiz kamu yönetimine yol açarak işletmelerin faaliyetlerini zorlaştırır, maliyetleri artırır ve GSYH'yi olumsuz etkileyebilir. GSYH'yi olumsuz etkileyen bir diğer neden de zayıf kurumsal yapılarda kayıt dışılığın yaygın olabilme ihtimalidir. Bu nedenlerden dolayı, E7 ülkelerinde KK'nin düşük olması GSYH'yi olumsuz yönde etkileyebilir. Kurumsal reformlar, yolsuzluğun azaltılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve bürokrasinin azaltılması gibi önlemler, bu ülkelerde GSYH'nin sürdürülebilirliğini artırabilir. KK'nin artırılması kapsamında, kurumsal reformların ve iyileştirmelerin uygulanması ve bu reformlara uyum sağlanması zaman alabilir. Süreç içerisinde ekonomideki aktörler yeni kurallara ve düzenlemelere uyum sağlamak için zaman ve kaynak harcayabilirler. Bu uyum süreci, GSYH'yi olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle KK'nin artırılması sürecinde reformların olumsuz etkilerini minimize edecek stratejiler ve politikalar geliştirilmelidir.

**Tablo 9. Dumitruscu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları**

| Nedensellik Yönü | W-istatistik | Z-İstatistik | Olasılık | Sonuç            |
|------------------|--------------|--------------|----------|------------------|
| LGSYH→LKK        | 1.819        | -0.539       | 0.589    | Nedeni değildir  |
| <b>LKK→LGSYH</b> | 5.071        | 2.268        | 0.023    | <b>Nedenidir</b> |
| LVG→LCOMP        | 1.752        | -0.597       | 0.550    | Nedeni değildir  |
| <b>LKK→LVG</b>   | 4.388        | 1.687        | 0.093    | <b>Nedenidir</b> |
| <b>LKH→LKK</b>   | 6.450        | 3.458        | 0.005    | <b>Nedenidir</b> |
| LKK→LKH          | 2.121        | -0.278       | 0.780    | Nedeni değildir  |
| <b>LVG→LGSYH</b> | 0.575        | -1.613       | 0.098    | <b>Nedenidir</b> |
| LGSYH→LVG        | 2.136        | -0.265       | 0.790    | Nedeni değildir  |
| LKH→LGSYH        | 2.820        | 0.324        | 0.745    | Nedeni değildir  |
| <b>LGSYH→LKH</b> | 4.722        | 1.966        | 0.049    | <b>Nedenidir</b> |
| LKH→LVG          | 4.208        | 1.523        | 0.127    | Nedeni değildir  |
| LVG→LKH          | 1.111        | -1.150       | 0.249    | Nedeni değildir  |

Tablo 9’da Dumitruscu ve Hurlin panel nedensellik testi sonuçlarına yer verilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere KK’dan GSYH’ye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Literatürde benzer bulgular elde edilmiştir (Lau vd., 2014; Salman vd., 2019; Bota-Avram vd., 2018; Arvin vd., 2021). Bu bulgu, KK’nin GSYH’yi etkileyebileceğini göstermektedir. Bu bulgu kurumların ekonomik performansı belirlemede kritik bir rol oynadığını savunana Kurumsal İktisat kuramı ile uyumlu bulunmuştur. Daha iyi bir KK, GSYH’yi teşvik edebilir veya destekleyebilir. Ayrıca VG’dan GSYH’ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum sürdürülebilir büyüme için mevcut vergi politikalarının sürdürülebilirliğini sağlamanın faydalı olacağını göstermektedir (Gürdal vd., 2020, s. 20). Bu durum kısa dönemde vergi politikalarının E7 ülkelerinde büyümeyi teşvik edici yönde düzenlendiğini göstermektedir. Kısa dönemde, VG’nin artması, KH’yi finanse ederek ekonomik faaliyetleri canlandırabilir. Artan KH, altyapı yatırımları, kamu hizmetleri ve sosyal yardımlar yoluyla talebi artırabilir. Bu durum, GSYH üzerinde olumlu bir etki yaratabilir. Ayrıca hükümetler, ekonomik durgunluk dönemlerinde kısa dönemli maliye politikaları uygulayarak ekonomiyi canlandırmaya çalışabilirler. VG’nin artırılması ve bu gelirlerin hızlı bir şekilde ekonomiye enjekte edilmesi, büyümeyi kısa dönemde destekleyebilir. Neo-klasik büyüme modeli ve bu modelin geliştirilmesiyle ortaya çıkan içsel büyüme modeline göre, VG açısından bakıldığında, vergilerin kısa vadede GSYH’yi etkileyeceği varsayıldığından çalışmadan edinilen bulgular bu teorilerle uyumlu bulunmuştur. Benzer bulgular farklı çalışmalarda da (Gürdal vd., 2020; Karagianni vd., 2012; Bolat vd., 2014; Arvin vd., 2021) elde edilmiştir. GSYH’dan KH’ye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Bu durumda, sürdürülebilir ekonomik büyüme sürdürülebilir kamu harcamalarına yol açtığından, politika yapıcılarının etkili büyüme politikaları oluşturmaları gerekmektedir (Gürdal vd., 2020, s. 20). GSYH ve KH’ya ilişkin benzer bulgular Odo vd. (2016) ve Altınok ve Arslan (2020) tarafından da elde edilmiştir. KK’dan VG’ye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Daha fazla KK genellikle vergi toplama yeteneğini artırır çünkü etkin bir hükümet ve yasal sistem vergi mükelleflerini izleyebilir, vergi kaçakçılığına karşı önlemler alabilir ve vergi yasalarını daha etkin bir şekilde uygulayabilir. Dolayısıyla, daha yüksek KK genellikle VG’nin artmasına yol açar. Bu bulgu kurumların ekonomik performansı ve vergi toplama kapasitesi üzerinde kritik bir rol oynadığını savunana Kurumsal İktisat kuramı ile

uyumlu bulunmuştur. Son olarak KH’dan KK’ye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kurumsal İktisat kuramı kurumların ekonomik performans üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. KH, kurumların etkinliğini ve işlevselliğini artırabilir. Daha fazla kaynak, kamu hizmetlerinin daha iyi yönetilmesini sağlayabilir, yolsuzlukla mücadele edebilir ve hükümetin genel yönetim standartlarını yükseltebilir. Dolayısıyla, kamu harcamaları kurumsal kaliteyi beraberinde getirebilmektedir.

### SONUÇ

Araştırma kapsamında, E7 ülkelerinde KH, VG, KK ve GSYH arasındaki ilişkileri analiz etmek amacıyla 2002-2020 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Araştırma sürecinde, öncelikle dört farklı YKB testi ile örneklemdeki YKB test edilmiş ve varlığı doğrulanmıştır. Ardından, CADF panel birim kök testi kullanılarak serilerin durağanlık durumları analiz edilmiş, burada KH’nin seviyesinde durağan olduğu, diğer değişkenlerin ise birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri belirlemek için Westerlund (2008) eşbütünleşme testi uygulanmış ve uzun dönemde değişkenlerin birlikte hareket ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Uzun dönem katsayıları, AMG tahmincileri kullanılarak elde edilmiş ve KH ile KK’nin GSYH üzerinde negatif etkisi olduğu, VG’nin ise anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Son olarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile incelenmiş ve KK ile GSYH, VG ile GSYH ve GSYH ile KH arasında tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Ayrıca, KK’dan VG’ye ve KH’dan KK’ye tek yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur. Bu çalışmanın literatüre önemli bir katkısı, belirtilen değişkenlerin aynı anda analize dahil edilmesidir ve bu bağlamda E7 ülkeleri için bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde harcama paylarının, ülkelerin üretkenlikleriyle doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, sermaye harcamalarının bileşenlerinin aşırı kullanılması üretkenlik açısından etkili olmayabilir. Dolayısıyla bu ülkelerde KH’nin doğru şekilde üretkenlik amacıyla kullanılması, GSYH üzerinde olumlu etkiler yaratabilir. Ancak, hükümetlerin özel sektör yatırımlarını dışlama eğiliminde olmaları durumunda, kamu yatırımları

özel yatırımların yerini alabilir ve bu durum GSYH'yi olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle, KH'nin dikkatli bir şekilde dağıtılması ve olası olumsuz etkilerin minimize edilmesi, sağlıklı büyüme etkilerinin maksimize edilmesi için kritik önem taşır. Hükümetler, özel sektörle işbirliği içinde kamu projelerini destekleyerek kaynakları daha etkin ve verimli kullanabilir. Ayrıca, KH inovasyon, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönlendirilerek teknolojik ilerlemeye katkı sağlayabilir ve uzun dönemli GSYH'yi teşvik edebilir.

Resmi kurumsal düzenlemelerdeki eksiklikler ve resmi ile gayri resmi düzenlemeler arasındaki uyumsuzluklar, GSYH'yi olumsuz etkileyebilmektedir. Şöyle ki; etkin olmayan kurumsal düzenlemeler, işletmelerin normal faaliyetlerini zorlaştırarak GSYH'yi kısıtlayabildiği gibi, iş dünyasında yarattığı belirsizlik nedeniyle yatırımcıların risk almasını engelleyerek ve işletmelerin büyüme potansiyellerini sınırlayarak da GSYH'yi olumsuz etkileyebilir. Ayrıca eksik kurumsal düzenlemeler kaynakların verimli kullanımını engeller ve adaletsizliğe neden olabilir. Bu durumlar bir araya geldiğinde, uzun vadede kalkınma süreci olumsuz etkilenebilir. Bu yüzden, kurumsal düzenlemelerin etkinliğini artırmak ve uyumunu sağlamak son derece önemlidir.

Politika yapıcılar, GSYH'yi teşvik etmek ve kurumsal düzenlemelerin etkinliğini artırmak için çeşitli adımlar atabilir. Resmi kurumsal düzenlemelerin denetlenmesi ve uygulanması güçlendirilmeli, böylece iş dünyası için daha güvenilir bir ortam oluşturulmalıdır. Bu durum, yatırımcıların risk almaya daha istekli olmalarını sağlayabilir. Ayrıca, resmi ve gayri resmi düzenlemeler arasındaki uyumsuzlukları gidermek amacıyla yeni politikalar ve düzenlemeler hayata geçirilmelidir. Bu, işletmelerin faaliyetlerini daha sorunsuz bir şekilde yürütmelerine ve GSYH'ye daha olumlu bir katkı sağlamalarına yardımcı olabilmektedir. Kurumsal düzenlemelerin etkinliğini sürekli izlemek ve değerlendirmek için bir izleme ve değerlendirme mekanizması kurulabilir; böylece politika önlemlerinin etkileri değerlendirilebilir ve gerektiğinde düzeltici adımlar atılabilir. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, kurumsal düzenlemelerin daha etkin hale gelmesine ve GSYH'nin desteklenmesine yardımcı olabilir.

VG'nin GSYH üzerinde uzun dönemde belirgin bir etkisi olmadığından, vergi politikalarının etkinliğini artırmak için bazı önlemler alınabilir. Hükümetler, GSYH'yi teşvik etmek için vergi politikalarını daha etkin kullanmalıdır. VG'nin etkin bir şekilde yönetilmesi ve bu gelirlerin GSYH'yi destekleyecek sektörler yönlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, mevcut vergi politikalarının gözden geçirilmesi ve yeniden düzenlenmesi, büyümeyi destekleyen sektörler vergi teşvikleri ve kolaylıkları sağlanması gibi adımlar atılmalıdır.

Sonuç olarak, bu çalışma, E7 ülkelerinin uzun vadeli GSYH'lerini iyileştirmeleri için, kurumsal reformlar, KH, vergi tahsilatı ve GSYH'yi teşvik edici girişimler konusunda bütüncül bir ortak kalkınma politikası yaklaşımı benimsemeleri gerektiğini göstermektedir. İlâveten, kamu sektörünün şeffaflığını arttırmak, maliye politikalarının bütünlüğünü ve yenilikçiliğini teşvik etmek, politikaların etkili uygulanmasını geliştirmek, vergi uyumluluğunu artırmak ve vergi tahsilatını iyileştirmek için önemli görülmektedir. Ayrıca ekonominin çeşitli sektörlerinin rekabet edebilirliğini güçlendirmek, yeni teknoloji ve bilgi odaklı endüstrilere yatırım yapmak gibi temel kurumsal reformların gerçekleştirilmesi de önerilmektedir.

## KAYNAKLAR

- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. *Handbook of economic growth*, 1, 385-472. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)
- Akinci, A. (2019). Vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 100-106. 10.29106/fesa.539026
- Al-Sharea, I., Al-Azzawi, R., & Khudhair, A. (2020). Tax culture and its impact on tax activity (applied research regarding the general authority for taxation). *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 10(11), 531-551.
- Alkasasbeh, O. M. A., Haron, N. F., & Abueid, A. I. S. (2018). The impact of government expenditures, taxes on economic growth in Jordan. *American based research journal*, 7(12).
- Altinok, H., & Arslan, M. (2020). The relationship between public expenditures and economic growth in Southeastern European Countries: An analysis of bootstrap panel Granger causality. *Economic Computation And Economic Cybernetics Studies And Research*, 54(3). 10.24818/18423264/54.3.20.15
- Altunç, Ö. F. (2011). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye'ye ilişkin ampirik kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 145-157.
- Aluthge, C., Jibir, A., & Abdu, M. (2021). Impact of government expenditure on economic growth in Nigeria, 1970-2019. *CBN Journal of Applied Statistics*, 12(1), 139-174. 10.33429/Cjas.12121.6/6
- Arvin, M. B., Pradhan, R. P., & Nair, M. S. (2021). Are there links between institutional quality, government expenditure, tax revenue and economic growth? Evidence from low-income and lower middle-income countries. *Economic analysis and policy*, 70, 468-489. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.03.011>
- Atabey, A. Ö., & Şimşek, M. H. (2022). Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: G-7 ülkelerinden ampirik kanıtlar (1970-2020). *Econder International Academic Journal*, 6(2), 221-234. <https://doi.org/10.35342/econder.1211114>
- Aytun, C., & Akın, C. S. (2014). Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme: Panel nedensellik analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 89-100.
- Azam, M. (2022). Governance and economic growth: Evidence from 14 Latin America and Caribbean countries. *Journal of the Knowledge Economy*, 13(2), 1470-1495. <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00781-2>
- Barro, R. J. (1996). Institutions and growth, an introductory essay. *Journal of Economic Growth*, 145-148.
- Bond, S. ve Eberhardt, M., (2009). "Cross-section dependence in nonstationary panel models: a novel estimator", *Nordic Econometrics Conference*, Lund.
- Boğa-Avram, C., Groşanu, A., Răchişan, P. R., & Gavriletea, M. D. (2018). The bidirectional causality between country-level governance, economic growth and sustainable development: A cross-country data analysis. *Sustainability*, 10(2), 502. <https://doi.org/10.3390/su10020502>
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Butkiewicz, J. L., & Yanikkaya, H. (2011). Institutions and the impact of government spending on growth. *Journal of Applied Economics*, 14(2), 319-341. [https://doi.org/10.1016/S1514-0326\(11\)60017-2](https://doi.org/10.1016/S1514-0326(11)60017-2)
- Chimezie, P. O., Omankhanlen, A. E., & Eriabie, S. (2020). Nexus between public finance and economic growth in Nigeria. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 7, 184-194. 10.37394/23207.2020.17.20
- Demircan, E. S. (2003). Vergilendirmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 97-136.
- Devarajan, S., Swaroop, V., & Zou, H. F. (1996). The composition of public expenditure and economic growth. *Journal of monetary economics*, 37(2), 313-344. [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(96\)90039-2](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(96)90039-2)
- Diler, H. (2016). Kamu harcamaları–Ekonomik büyüme: Türkiye üzerine bir uygulama. *Journal of Economic Policy Researches*, 3(1), 21-36.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>

- Economics, P. (2013). World in 2050. The BRICs and beyond: prospects, challenges and opportunities. *PricewaterhouseCoopers LLP*.
- Eneche, E. O., & Stephen, I. A. (2023). Tax revenue and Nigeria economic growth. *European Journal of Economics and Business Studies*, Volume 7, Issue 2. <https://doi.org/10.1080/23311975.2022.2115282>
- Ghosh, S., & Gregoriou, A. (2008). The composition of government spending and growth: is current or capital spending better?. *Oxford Economic Papers*, 60(3), 484-516. doi:10.1093/oeq/gpn005
- Gökmenoğlu, M., & Yavuz, İ. S. (2022). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Kırılgan beşli örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1094-1118.
- Gövdeli, T. (2019). Life expectancy, direct foreign investments, trade openness and economic growth in E7 countries: Heterogeneous panel analysis. *Third Sector Social Economic Review*, 54(2), 731-743. 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.05.1130
- Gurdal, T., Aydin, M., & Inal, V. (2021). The relationship between tax revenue, government expenditure, and economic growth in G7 countries: new evidence from time and frequency domain approaches. *Economic Change and Restructuring*, 54, 305-337. <https://doi.org/10.1007/s10644-020-09280-x>
- Gül, E., & Yavuz, H. (2011). Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: 1963-2008 dönemi. *Maliye Dergisi*, 160, 72-85. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2014.10.23.510>
- Ho, T. T., Tran, X. H., & Nguyen, Q. K. (2023). Tax revenue-economic growth relationship and the role of trade openness in developing countries. *Cogent Business & Management*, 10(2), 2213959. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2213959>
- Huidrom, R., Ayhan Kose, M., Matsuoka, H., & Ohnsorge, F. L. (2020). How important are spillovers from major emerging markets?. *International Finance*, 23(1), 47-63. <https://doi.org/10.1111/inf.12350>
- Idenyi, O. S., Igber, C. O., Udude, C. C., & Chibuzor, C. B. (2016). Public expenditure and economic growth in South Africa: Long run and causality approach. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 1(2), 1-17. 10.9734/AJEBA/2016/29677
- İmamoğlu, İ. K. (2022). Yönetişim, girişimcilik ve ekonomik büyüme: Bir panel nedensellik analizi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(2), 304-317. <https://doi.org/10.46737/emid.1205240>
- Karagianni, S., Pempetzoglou, M., & Saraidaris, A. (2012). Tax burden distribution and GDP growth: Non-linear causality considerations in the USA. *International Review of Economics & Finance*, 21(1), 186-194. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2011.06.002>
- Keynes, JM (1936). The general theory of interest, employment and money.
- Knack, SF (Ed.) (2003). *Democracy, governance, and growth*. University of Michigan Press.
- Knack, S., & Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 7(3), 207-227. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x>
- Koçbulut, Ö. (2023). Vergi gelirleri, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: AB ülkeleri üzerine ampirik bir inceleme. *The Journal of Academic Social Science*, 142(142), 138-154.
- Kouassi, K. B. (2018). Public spending and economic growth in developing countries: A synthesis. *Financial Markets, Institutions and Risks*, 2(2), 22-30.
- Lau, L. S., Choong, C. K., & Eng, Y. K. (2014). Carbon dioxide emission, institutional quality, and economic growth: empirical evidence in Malaysia. *Renewable energy*, 68, 276-281. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2014.02.013>
- Maku, O. E. (2009). Does government spending spur economic growth in Nigeria? Munich Personal RePEc Archive. Paper No:17941: 1-20.
- Mucuk, M., & Alptekin, V. (2008). Türkiye’de vergi ve ekonomik büyüme ilişkisi: VAR analizi (1975-2006). *Maliye Dergisi*, 155(2), 159-174.
- Narayan, P. K., Nielsen, I., & Smyth, R. (2008). Panel data, cointegration, causality and Wagner’s law: Empirical evidence from Chinese provinces. *China economic review*, 19(2), 297-307. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2006.11.004>

- North, DC (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge university press.
- North, D. C. (1991). Institutions, ideology, and economic performance. *Cato Journal*, 11, 477.
- Odhiambo, N. M. (2015). Government expenditure and economic growth in South Africa: An empirical investigation. *Atlantic Economic Journal*, 43(3), 393-406. DOI 10.1007/s11293-015-9466-2
- Olayungbo, D. O., & Adediran, K. A. (2017). Effects of oil revenue and institutional quality on economic growth with an ARDL approach. *Energy and Policy Research*, 4(1), 44-54. <https://doi.org/10.1080/23815639.2017.1307146>
- Olufemi, A. S., & Oladipo, O. N. (2021). The viability of public expenditure in stimulating economic growth in Nigeria (Mediating on the Role of Public Sector). *Acta Universitatis Danubius: Oeconomica*, 17(1), 70-86.
- Ökde, B. & Bülbül, D. (2019). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: G7 ülkeleri için panel veri analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 308-317. <https://doi.org/10.17755/esosder.441015>
- Özpençe, A. İ. (2017). Türkiye’de 1980 sonrası kamu harcamaları, vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 31-41. DOI: 10.5505/pausbed.2017.13549
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Available at SSRN 572504*.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of econometrics*, 142(1), 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Pradhan, R. P., & Bagchi, T. P. (2012). The expenditure-GDP nexus: Evidence from a panel of SAARC 7-countries. *International Journal of Public Policy*, 8(4-6), 295-307. <https://doi.org/10.1504/IJPP.2012.048710>
- Radulović, M. (2020). The impact of institutional quality on economic growth: A comparative analysis of the EU and non-EU countries of Southeast Europe. *Economic Annals*, 65(225), 163-181.
- Salman, M., Long, X., Dauda, L., & Mensah, C. N. (2019). The impact of institutional quality on economic growth and carbon emissions: Evidence from Indonesia, South Korea and Thailand. *Journal of Cleaner Production*, 241, 118331. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118331>
- Samadder, S., Ghosh, K., & Basu, T. (2012). Scaling analysis of prime stock exchange indices of the emerging seven (E7) countries. *International Journal of Applied Computational Science and Mathematics*, 2(1), 11-22.
- Sandalcı, U., & Sandalcı, İ. (2017). OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin ampirik analizi: 1990–2014. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9 (1) 51-62.
- Saputri, R. D. A., & Nugraha, F. K. (2024). Analysis of the effect of tax rates and understanding of taxation on MSME taxpayer compliance in Lamongan Regency. *Review: Journal of Multidisciplinary in Social Sciences*, 1(03), 56-65. DOI:10.59422/rjmss.v1i03.260
- Tiftikçigil, B. Y., Güriş, B., & Yaşgöl, Y. S. (2018). Does middle income trap exist?: Evidence from emerging economies: E7 countries for 1969-2015. *Revista galega de economía: Publicación Interdisciplinar da Facultade de Ciencias Económicas e Empresariais*, 27(1), 145-158. <https://doi.org/10.15304/rge.27.1.5234>
- Tong, T., Ortiz, J., Xu, C., & Li, F. (2020). Economic growth, energy consumption, and carbon dioxide emissions in the E7 countries: a bootstrap ARDL bound test. *Energy, Sustainability and Society*, 10(1), 1-17. <https://doi.org/10.1186/s13705-020-00253-6>
- Tutgun, S., & Savaş, Y. (2023). Kurumsal kalite ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Sahra Altı Afrika Ülkeleri örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 879-904. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1280373>
- Udonwa, U. E., & Effiong, U. E. (2023). Public spending and economic growth in Nigeria: Assessing recurrent expenditure’s neutrality and monetary policy interaction. *South Asian Journal of Social Studies and Economics*, 20(4), 35-52. 10.9734/sajsse/2023/v20i4741
- Utile, T. I., Ijirshar, V. U., & Adoo, S. E. M. (2021). Impact of institutional quality on economic growth in Nigeria. *Gusau International Journal of Management and Social Sciences*, 4(3), 21-21.
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of applied econometrics*, 23(2), 193-233. <https://doi.org/10.1002/jae.967>
- Wu, S. Y., Tang, J. H., & Lin, E. S. (2010). The impact of government expenditure on economic growth: How

sensitive to the level of development? *Journal of Policy Modeling*, 32(6), 804-817. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2010.05.011>

Yamak, T. (2017). Kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Körfez ülkeleri örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 65- 79. <https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.4.04>

Yapraklı, S. (2008). Kurumsal yapının ekonomik büyümeye etkisi: üst orta gelir düzeyindeki ülkeler üzerine bir uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(1).

Zkaria, B., & Fatiha, B. (2023). The role of institutions on accelerating economic growth evidence from MENA countries. *Management & Economics Research Journal*. ISSN-2710-8856.

Yazar Katkı Oranı

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

**GÜVEN VE VERGİ UYUMU İLİŞKİSİNDE GÜCÜN  
DÜZENLEYİCİLİK ETKİSİ: GÜMÜŞHANE VERGİ  
MÜKELLEFLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

THE MODERATOR EFFECT OF POWER  
IN THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUST  
AND TAX COMPLIANCE: AN APPLICATION  
ON GÜMÜŞHANE TAXPAYERS

Candan YILMAZ UĞUR

55



# GÜVEN VE VERGİ UYUMU İLİŞKİSİNDE GÜCÜN DÜZENLEYİCİLİK ETKİSİ: GÜMÜŞHANE VERGİ MÜKELLEFLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

## THE MODERATOR EFFECT OF POWER IN THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUST AND TAX COMPLIANCE: AN APPLICATION ON GÜMÜŞHANE TAXPAYERS

Candan YILMAZ UĞUR<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Güven,  
Güç,  
Vergi Uyumu,  
Kaygan Zemin Yaklaşımı

### Keywords:

Trust,  
Power,  
Tax Compliance,  
Slippery Slope  
Framework

<sup>1</sup> Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, candanyilmaz@hotmail.com, Orcid No. 0000-0002-7915-8040.

Alıntılanmak için/Cite as  
Yılmaz Uğur C. (2024). Güven Ve Vergi Uyumu İlişkisinde Gücün Düzenleyicilik Etkisi: Gümüşhane Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 457-472

### ÖZ

Vergi mükellefleri ile vergi idaresi arasındaki etkileşimin vergi uyumu üzerindeki etkisi Kirchler, Hoelzl ve Wahl (2008) tarafından geliştirilen Kaygan Zemin Yaklaşımı (Slippery Slope Framework) çerçevesinde tartışılmaktadır. Kaygan Zemin Yaklaşımı'nın temel varsayımı, idarenin gücü ve idareye duyulan güven arasındaki denge-nin vergi uyum düzeyinin temel belirleyicisi olduğudur. Bu çalışmada Kaygan Zemin Yaklaşımı çerçevesinde güven duygusunun vergi uyumu üzerindeki etkisinin güç tarafından düzenlenip düzenlenmediği incelenmiştir. Veriler anket yöntemi aracılığıyla Gümüşhane'de faaliyet gösteren 148 gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden elde edilmiştir. PROCESS Makro Model 1 aracılığıyla ulaşılan analiz sonuçları, gücün vergi uyumu üzerindeki etkisinde gücün düzenleyicilik etkisinin olmadığını göstermiştir. Ancak güç algısının düşük olduğu bireylerde; düşük düzey güven algısı ile yüksek düzey güven algısı arasındaki farkın vergi uyumu üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bağlamda vergi uyumluluğunu artırmak isteyen vergi otoriteleri-nin güç ile ilgili yaptırımlarından ziyade, diğer faktörlere odaklanmasını gerekmektedir. Nitekim Kaygan Zemin Yaklaşımı'nda vergi kayıp ve kaçaklarının en aza indirilmesi ve kamusal ihtiyaçlarının karşılanması için vergi gelirlerinin artırılması, mükelleflerin güven ve adalet algılarının yükseltilmesine de bağlıdır.

### ABSTRACT

The impact of the interaction between taxpayers and tax administration on tax compliance is discussed within the framework of the Slippery Slope Framework developed by Kirchler, Hoelzl and Wahl (2008). The basic assumption in the Slippery Slope Approach is that the balance between the power of the administration and the trust in the administration is the main determinant of the level of tax compliance. This study analyses whether the effect of trust on tax compliance is regulated by power within the framework of the Slippery Slope Framework. The study data were obtained from 148 taxpayers operating in Gümüşhane by face-to-face survey method. The findings obtained from the study analysed using PROCESS Macro are that power does not have a moderating effect on the effect of trust on tax compliance. However, for individuals with low perception of power, the effect of the difference between low level trust perception and high level trust perception on tax compliance is statistically significant. In this context, it is thought that tax authorities who want to increase tax compliance should focus on other factors rather than sanctions related to power. As a matter of fact, in the Slippery Slope Approach, minimising tax losses and evasions and increasing the tax revenues needed to meet public needs also depend on increasing taxpayers' perceptions of trust and fairness.

## GİRİŞ

Vergi gelirleri, hükümetin kamusal harcamalarını yönetmek ve toplumun refahı için gereken kamu yatırımlarını sağlamak için gerekli olan kamu gelirlerinin başında gelmektedir (Silva vd., 2019, s.148). Bu bağlamda kamusal mal ve hizmetlerden yararlanmak isteyen mükelleflerin vergi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir. Vergi mükellefleri vergi ile ilgili sorumluluklarını kanun ve yönetmelikler tarafından zorlanarak ya da gönüllü olarak yerine getirebilmektedir. Hükümetler gönüllü uyum söz konusu olduğunda vergi kanunlarını uygulamak için gerekli olan işlem maliyetlerinden tasarruf ettikleri için fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte, gönüllü uyum hiçbir ülkede kolaylıkla sağlanamamaktadır çünkü vergilendirme, mükelleflerin kullanılabilir gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır (Gobena, 2023, s.2). Bu nedenle, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu teşvik eden faktörleri belirlemek önem kazanmaktadır.

Vergi uyumunu etkileyen faktörlere ilişkin çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlardan ilki rasyonel beklentiler çerçevesinde beklenen fayda üzerine şekillenen Allingham - Sandmo (1972) Yaklaşımı'dır (Didinmez, 2018, s.12). Bu yaklaşım (1972), Becker'in (1968) Suç Modeli'nin vergi kaçırma bağlamına basit bir uygulamasıdır. Allingham - Sandmo Yaklaşımı'nda vergi kaçırmayı etkileyen temel parametreler; vergi oranı, vergi idaresi tarafından denetlenme olasılığı ve kaçakçılığın tespit edilmesi koşuluyla uygulanan ceza oranıdır. Vergi mükellefleri, vergi kaçırmanın faydalarını (daha düşük vergi ödemeleri) vergi kaçırmanın maliyetleriyle (yakalanma ve cezalandırılma olasılığı) takas ederek vergi idaresine ne kadar gelir bildireceklerini seçmektedirler (Luttmer ve Singhal, 2004, s.4). Mükelleflerin elde edecekleri fayda, katlanacakları maliyetten fazla ise vergi kaçırma olasılığı artmaktadır (Kitapçı, 2015, s.43). Ancak literatürde yer alan araştırmalar vergi mükelleflerinin uyum düzeyinin sosyal, ekonomik ve psikolojik faktörlerden de etkilendiğini göstermektedir (Gobena, 2023, s.2). Örneğin, mükellefler vergi ödemediği için suçluluk veya utanç duyabilir, vergi ödemedikleri takdirde maddi getirileri daha yüksek olsa dahi devletin kendilerine veya başkalarına sağladığı faydalar karşılığında vergi ödeme istekliliği

artabilir ya da akran davranışlarından ve akranlarının sosyal tanıma veya yaptırım olasılığından etkilenebilir (Luttmer ve Singhal, 2004, s.2). Dolayısıyla vergi uyumu sadece denetim, ceza gibi ekonomik faktörlerden değil, aynı zamanda psikolojik ve diğer sosyal faktörlerden de etkilenmektedir (Guliyev vd., 2023, s. 76). Bu faktörler ise psikolojik yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmektedir (Bobek vd., 2007; Lewis vd., 2009; Saad 2014; Alshira'h vd.,2020; Santoro, 2021; Gobena, 2023).

Son yıllarda ise ekonomik ve psikolojik yaklaşımları birleştiren daha kapsamlı bir model oluşturulmuştur. Bu karma yaklaşımı kullanan en son vergi uyum yaklaşımı, Kirchler, Hoelzl ve Wahl (2008) tarafından oluşturulan Kaygan Zemin Yaklaşımı'dır (Rashid vd., 2021, s.134). Kaygan Zemin Yaklaşımı; vergi uyumunun vergi idaresine duyulan güvenin artırılması, vergi idaresinin gücünün artırılması veya güven ve gücün etkileşimi yoluyla sağlanacağını varsaymaktadır (Kirchler vd., 2008, s.212). Yetkililere duyulan güvenin artırılması gönüllü vergi uyumunu, yetkililerin gücünün artırılması ise zorunlu vergi uyumunu artırarak farklılık göstermektedir (Wahl vd. 2010, s.384). Ancak Kaygan Zemin Yaklaşımı'nı ele alan araştırmaların gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Oysaki gelişmiş ülkelerdeki vergi iklimi ile gelişmekte olan ülkelerdeki vergi iklimi birbirinden farklıdır. Gelişmiş ülkelerde vergi ödemek kamu mallarının sunulmasına bir katkı olarak görülürken gelişmekte olan ülkelerde yük olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla mükellef vergi yükünü hafifletmek ya da vergi yükünden kurtulmak amacıyla farklı yöntemler geliştirmektedir. Vergi idaresi ise caydırıcı eylemlerin vergiye uyumunu artıracığına inanmaktadır. (Gobena ve Dijke, 2016, s.25). Türkiye'de ise vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasındaki güven ve güç algısının vergi uyumu üzerindeki etkisine ilişkin kesinlik yoktur. Bu kapsamda vergi idaresinin güven ve güç algısında nasıl bir politika oluşturacağı ve vergi uyumunu artıracığı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda araştırmacının amacı; güven ve vergi uyumu dinamiğini, gücün (zorlayıcı güç ve meşru güç) düzenleyicilik etkisi ile araştırmaktır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar kullanılarak, vergi otoriteleri ile vergi mükellefleri arasındaki güven ve güç etkileşiminin farklı vergi kültürlerine sahip farklı ülkelerde benzer sonuçlara yol açıp açmadığını test etmenin

literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Kaygan Zemin Yaklaşımı'nı düzenleyicilik etkisi ile test eden bu araştırmanın ulusal literatüre de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda üç bölümden oluşan araştırmanın birinci bölümünde teorik çerçeve ve literatür taraması yer almaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde metodolojiye yer verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümü ise araştırmaya ilişkin sonuçlar ve bu sonuçlara ilişkin değerlendirmeler ile sonlandırılmaktadır.

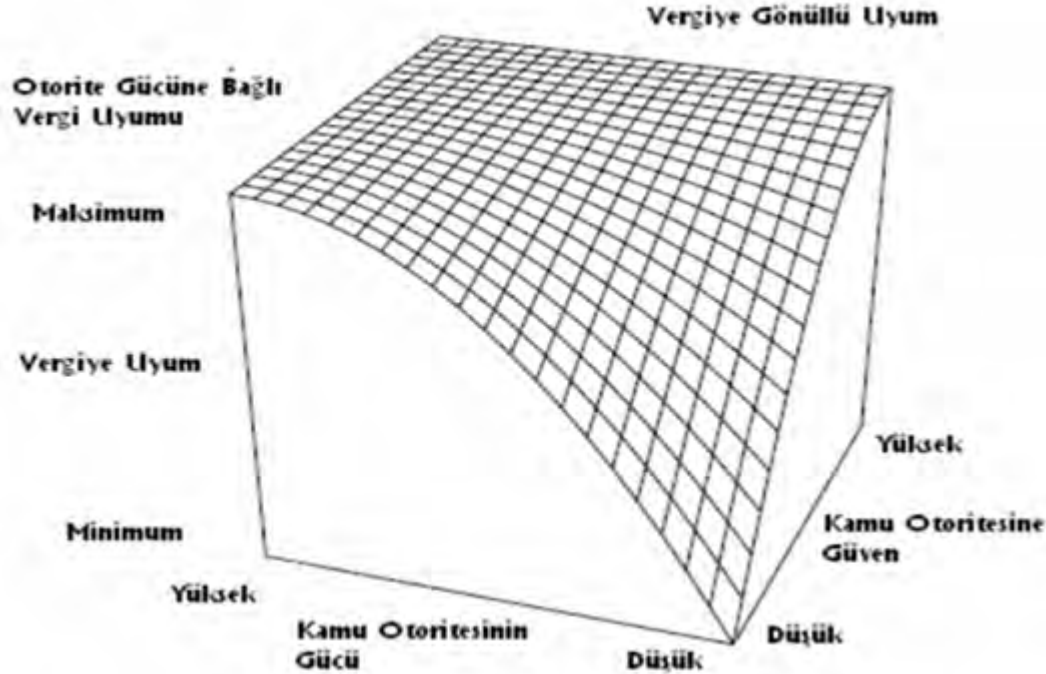
### KAYGAN ZEMİN YAKLAŞIMI

Kaygan Zemin Yaklaşımı, Kirchler, Hoelzl ve Wahl (2008) tarafından geliştirilen ekonomi ve psikoloji temelli mükelleflerin vergi uyumuna odaklanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temelinde, vergi idaresinin gücü ile vergi idaresine duyulan güvenin, gönüllü ve zorunlu vergi uyumu artırdığı varsayılmaktadır (Guliyev vd., 2023, s.76).

Kaygan Zemin Yaklaşımı'na göre farklı yönlerde hareket edildiğinde farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Şekil 1 üzerinde sola doğru hareket edildiğinde, düşük güven varsayımı altında, vergi idaresinin gücü arttıkça

vergi uyumu artmaktadır. Ancak bu uyum vergiye zorunlu uyum üzerinde etkilidir. Öte yandan şekilde sağa doğru hareket edildiğinde ise güven arttıkça vergiye gönüllü uyum artmaktadır (Feld ve Frey 2002, s.112 - 113). Mükelleflerin yetkililere duydukları güven yüksekse, yetkililerle işbirliği yapma istekliliği gelişecektir. Bu tür bir işbirliği aynı zamanda gönüllü vergi uyumu üzerinde pozitif etkilidir (Benk ve Budak, 2012, s.1500). Kaygan Zemin Yaklaşımı, özünde vergi idaresinin bu iki farklı algıya sahip olan mükelleflerle güç ve güven yoluyla işbirliği yapmasını önermektedir. Her iki faktör de farklı vergi uyumu diğer bir ifadeyle, gönüllü ve zorunlu uyumla sonuçlanmaktadır. Gönüllü uyum, vergi mükellefleri ile vergi otoriteleri arasındaki güvenin artmasıyla hızlanmaktadır (Faizal vd., 2019, s.4).

Vergi idarelerine duyulan güven, mükelleflerin vergi otoritelerinin kamu yararına çalıştığı yönündeki algısı olarak tanımlanmaktadır (Gobena ve Dijke, 2016, s.26). Mükellefler ve vergi otoriteleri arasındaki güvenin hızlanması gönüllü vergi uyumunu artırmaktadır (Faizal vd., 2019, s.4). Vergi idaresi yetkilileri mükelleflere



Şekil 1: Kaygan Zemin Yaklaşımının Mantıksal Çerçevesi (Kaynak: Benk ve Budak, 2012: 1500.)

saygılı, adil, güven verici şekilde yaklaştığında ve mükellefe yönelik uygulamalarında şeffaflığın ön planda olduğunu hissettirdiğinde, mükelleflerin de gönüllü vergi uyumu yükselmektedir (Benk ve Budak, 2012, s.1500). Diğer taraftan vergi idaresine olan güvenin azalması, vergi idaresi tarafından yapılacak herhangi bir eylemin mükellefler tarafından farklı şekilde yorumlanmasına yol açmaktadır. Örneğin; vergi idaresi tarafından yapılan düzenli denetimler, mükellefler tarafından kasıtlı bir eylem ve güvensizlik işareti olarak algılanacak ve bu durum da vergi ödeme istekliliği düşecektir. Daha net bir ifadeyle, mükellefin vergi idaresine duyduğu güven zedelendiğinde vergide gönüllü uyum azalmaktadır (Kirchler vd., 2008, s.214).

Zorunlu uyum ise büyük ölçüde vergi idaresinin vergi uyumsuzluğunu önleme gücüne bağlı olmaktadır (Faizal vd., 2019, s.4). Güç; vergi mükelleflerinin, vergi idaresinin vergi suçlarını tespit etme ve cezalandırma kapasitesine ilişkin algısı olarak tanımlanmaktadır (Wahl vd., 2010, s.385). Kaygan Zemin Yaklaşımı'na göre gücün kullanılması, vergi idaresi ve vergi mükellefleri arasında düşmanca bir iklim yaratmaktadır. Bu durumda çok sayıda vergi mükellefleri mümkün olduğunca vergi kaçırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla vergi mükellefleri ancak yüksek güç algıladıkları takdirde vergi uyumunu artırmaktadır ancak bu da zorunlu vergi uyumu olmaktadır (Benk ve Budak, 2012, s.1500). Vergi idaresi gücünün zorunlu vergi uyumunu artırdığı varsayılsa da literatürdeki araştırmalar vergi mükelleflerinin vergi idaresinin gücüne karşı belirsiz ve farklı tepkiler verdiğini göstermektedir. Örneğin; vergi idaresi tarafından yürütülen denetimler akabinde mükellefler ek vergi yükümlülükleri ve cezalarla karşı karşıya kalırlarsa, mükellefler vergi idarelerinin uyumsuzluğu tespit etme gücüne ilişkin algılarını artırarak uyumlarını arttırabilirler. Öte yandan vergi idaresinin denetimleri sonrasında mükelleflerin uyumsuz davranışları da ortaya çıkabilir ya da tespit edilen uyumsuzluklar cezasız kalabilir. Bu durumda, güç kullanımının sonraki uyum kararları üzerinde hiçbir etkisi olmayabilir. (Sigle vd., 2018, s.5).

Vergi uyumunun sağlanmasında güç ve güvenin seviyeleri farklı etkiler yaratabilmektedir. Vergi idaresine duyulan güvenin artması, mükelleflerin vergi idaresine olan

desteğini artırarak, vergi idaresinin gücünü artırabilir. Vergi kayıp ve kaçığına ilişkin ihbar bildirimleri örnek olarak verilebilir. Mükelleflerin vergi idaresine olan güveni arttığında ihbar yoluyla denetimlerin yoğunlaşmasını ve yaptırımların artmasını sağlayarak vergi uyumunu artırır. Aksi durumda ise vergi idaresine duyulan güvenin azalması vergi idaresinin gücünü zayıflatabilir. (Batrancea vd., 2019, s.6).

Vergi idaresinin gücündeki değişiklikler ise vergi idaresine olan güveni etkileyebilir. İdarenin vergi denetimlerini artırması, mükelleflerin dürüstlüğüne inanılmadığı sinyali olarak yorumlanabilir ya da vergi mükelleflerinin yetkililere duyduğu güvenin azalmasına neden olabilir. Bu durumda vergi idaresinin gücünün artması, idareye duyulan güveni azaltacaktır. Öte yandan, nitelikli vergi müfettişleri istihdam etmek, daha fazla denetim yapmak ve daha ağır cezalar uygulamak suretiyle vergi idaresinin gücünü artırmak, uyumlu mükelleflerin vergi kaçırmasını azaltmanın etkili ve haklı bir yolu olarak yorumlanabilir. Vergi idaresine olan güvenin artması ise vergiye gönüllü uyumu artırabilir (Batrancea vd., 2019, s.6). Bu hususlar, mükelleflerin idarenin uygulamalarına bakış açısının ve bunları yorumlamasının önemini vurgulamaktadır. İdarenin gücünün mükellefler tarafından nasıl algılandığı da vergi uyumunu belirleyebilir (Kirchler vd., 2008, s.213; Gangl vd., 2020, s.99).

Ek olarak, Turner (2005) idarenin gücünün zorlayıcı güç ve meşru güç olmak üzere iki farklı şekilde oluşabileceğini ve böylece gücün vergi uyumu üzerindeki etkilerinin farklı olabileceğini öne sürmektedir. Zorlayıcı güç; mükellefleri kendi iradeleri dışında yönlendirme girişimi olarak tanımlanmakta ve belirli bir davranışın dayatılması olarak algılanmaktadır. Zorlayıcı güç örnekleri arasında vergi cezaları, şeffaf vergi beyannameleri veya kara listeler aracılığıyla yapılan açıklamalar yer almaktadır. Meşru güç ise bireylerin gönüllü olarak itaat ettiği, kabul edilmiş bir otoritenin gücünü ifade etmektedir. Meşru güç; şeffaflık, adalet, meşru düzenlemeler, vergi mükelleflerinin katılımı ile ilgili bilgilendirmeler ve destekleyici hizmetlerle ilgilidir. Mevcut çerçevede zorlayıcı güç düşük güven alanında, meşru güç ise yüksek güven alanında yer almaktadır (Gangl vd., 2020, s.100-101).

## LİTERATÜR TARAMASI

Kaygan Zemin Yaklaşımı'nda güç, güven ve vergi uyumu ilişkisinin araştırılmasına yönelik literatürde çok sayıda araştırma bulunmakta söz konusu araştırmalara ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmaktadır.

**Tablo 1: Literatür Özeti**

| Yazar                  | Ülke                                    | Yöntem  | Sonuç  |
|------------------------|---|---|--|
| Wahl vd. (2010)        |   | Z - tree programı yoluyla iki aşamalı bir deney gerçekleştirilmiştir.   | Deney 1'de yüksek güven ve yüksek gücün birleşimi en yüksek gönüllü uyumu ile ilişkilendirilmiştir. Deney 2'de yüksek güven, güçten bağımsız olarak en yüksek gönüllü uyumla sonuçlanırken, düşük güven ve yüksek gücün birleşimi en düşük gönüllü uyumu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, her iki deneyde de yetkililerin yüksek gücünün ve düşük güvenin, en yüksek zorunlu uyumunu teşvik ettiği görülmüştür. |
| Muehlbacher vd. (2011) | Avusturya, İngiltere ve Çekya           | 3071 vergi mükellefinin yer aldığı araştırma regresyon analizi kullanılarak tahmin edilmiştir.                  | Yetkililere duyulan güvenin gönüllü vergi uyumunu, gücün ise zorunlu vergi uyumunu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.  |
| Benk ve Budak (2012)   | Türkiye                                 | 300 serbest meslek sahibi vergi mükellefi verileri iki aşamalı regresyon yöntemi ile tahmin edilmiştir.         | Gücün zorunlu vergi uyumunu teşvik ettiği ve güvenin gönüllü vergi uyumunu desteklediği görülmüştür.   |
| Kastlunger vd. (2013)  | İtalya                                  | 389 vergi mükellefi ve girişimciden oluşan örneklem yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak tahmin edilmiştir. | Güvenin zorlayıcı güçle negatif, meşru güçle ise pozitif ilişkili olduğu; güven ile gönüllü vergi uyumu arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Baskıcı güç ile zorunlu vergi uyumu arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür.   |
| Kogler vd. (2013)      | Avusturya, Macaristan, Romanya ve Rusya | 476 vergi mükellefinin verileri regresyon analizleri kullanılarak tahmin edilmiştir.                            | Prosedürel ve dağıtımsal adalet algısının gönüllü uyumunu artırdığı ayrıca yetkililere duyulan güvenin bu gözlemlenen ilişkiye aracılık ettiği görülmüştür.  |
| Mas'ud vd. (2014)      | 29 Afrika ülkesi                        | 2012 yılı Dünya Bankası veri tabanından elde edilen veriler regresyon analizi kullanılarak tahmin edilmiştir.   | Vergi uyumu ile yetkililere duyulan güven ve gücün güçlü bir etkileşim içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.  |

| Yazar                  | Ülke                       | Yöntem   | Sonuç   |
|------------------------|----------------------------|--|---|
| Gobena ve Dijke (2016) | Etiyopya                   | 231 vergi mükellefinden elde edilen veriler regresyon yöntemi ve PROCESS Makro kullanılarak tahmin edilmiştir.                             | Usul adaleti ile vergiye gönüllü uyum arasındaki ilişkinin, meşru güç düşük olduğunda anlamlı olduğu, meşru gücün yüksek olduğu durumlarda söz konusu ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Ayrıca, vergi otoritesinin zorlayıcı gücü ile zorunlu vergi uyumunda pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki görülmüştür. Usul adaleti ile gönüllü vergi arasındaki ilişki, zorlayıcı güç yüksek olduğunda anlamlıdır. Ayrıca usul adaletinin gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisinde gücün düzenleyicilik rolünün vergi makamlarının meşru gücünün düşük olduğu durumlarda önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. |
| Sigle vd. (2018)       | Hollanda                   | 271 büyük (kar amacı gütmeyen) kuruluşların temsilcilerinden elde edilen veriler doğrulayıcı faktör analizi yöntemi ile tahmin edilmiştir. | Kamu otoritesine duyulan güven ile mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna karşın kamu otoritesinin gücü ile zorunlu vergi uyumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.   |
| Batrancea vd. (2019)   | 2011 – 2013 dönemi 44 ülke | Çok düzeyli regresyon modeli ile tahmin edilmiştir.  | Ülkeler arası bazı farklılıklara rağmen güven ve gücün vergi uyumluluğunun önemli belirleyicileri olduğu görülmüştür.   |
| Faizal vd. (2019)      | Malezya                    | 241 katılımcının verileri yapısal eşitlik modeli kullanılarak tahmin edilmiştir.   | Vergi uyumu üzerinde yalnızca güvenin anlamlı bir etkiye sahip olduğu, meşru güç ve zorlayıcı gücün vergi uyumu üzerinde etkisi olmadığı görülmüştür.   |
| Mangoting vd. (2019)   |                            | 100 vergi mükellefi verileri En Küçük Kareler yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir.  | Vergi ahlakı ve vergi kaçırma arasındaki ilişkide zorlayıcı gücün aracılık etkisine rastlanmamıştır.  |
| Mardhiah vd. (2019)    | Jakarta/ Endonezya         | 453 vergi mükellefinin verileri Yapısal Eşitlik Yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.  | Güvenin gönüllü vergi uyumunu artırdığı görülmüş ancak güç ile zorunlu vergi uyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.  |

| Yazar                | Ülke  | Yöntem  | Sonuç   |
|----------------------|---|---|---|
| Silva vd. (2019)     | Brezilya  | 389 katılımcının verileri ANOVA ve MANOVA analizleri ile tahmin edilmiştir.   | Hükümete ve kurumlara yüksek güven duyulmayan Brezilya’da vergi mükelleflerinin yüksek güvenlerinin daha fazla gönüllü vergi uyumuna neden olduğu, vergi makamlarının vergi mükellefleri üzerindeki gücünün de zorunlu vergi uyumunu artırdığı görülmüştür.         |
| Djajanti (2020)      | Jakarta/ Endonezya                              | 100 işletme sahibi bireysel vergi mükellefinden elde edilen veriler kısmi en küçük kareler ve yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak tahmin edilmiştir. | Vergi otoritesinin gücü ve vergi otoritesine duyulan güvenin vergiye gönüllü uyum üzerinde pozitif etkisi olduğu, vergi sistemindeki adalet ile vergiye gönüllü uyum arasında ise negatif bir ilişki olduğu görülmüştür.  |
| Adini vd. (2021)     | Batu/ Endonezya                                 | 183 vergi mükellefinden elde edilen veriler yapısal eşitlik modeli kullanılarak tahmin edilmiştir.  | Vergi makamlarına duyulan meşruiyet algısı ve vergi makamlarına duyulan güvenin vergi uyumunu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.  |
| Batrancea vd. (2022) | Eski komünist 5 ülke ve komünist olmayan 6 ülke | 2786 vergi mükellefinden elde edilen veriler Frekans analizleri ve Bayes analizleri ile tahmin edilmiştir.  | Sonuçlar yetkililere duyulan güvenin gönüllü vergi uyumunu, gücün ise zorunlu vergi uyumunu artırdığı yönündedir.   |
| Sinulingga (2022)    | Jakarta/ Endonezya                              | 100 katılımcının verileri regresyon analizi ile tahmin edilmiştir.  | Vergi adaletinin iletilmesinde güvenin rolünün mükellef uyumu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.  |
| Gobena (2023)        | Ababa/ Etiyopya                                 | 800 vergi mükellefinden elde edilen veriler regresyon yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir.   | Meşru gücün yüksek olduğu durumlarda prosedürel adalet ile gönüllü vergi uyumu arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Ancak, meşru gücün düşük olduğu durumlarda prosedürel adalet ile gönüllü vergi uyumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. |
| Guliyev vd. (2023)   | Gence/ Azerbaycan                               | 312 vergi mükellefinden elde edilen veriler çoklu regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.   | Güven ve güç algılarının gönüllü vergi uyumunu pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Benzer şekilde güven ve güç algılarının zorunlu vergi uyumu üzerindeki etkisi de pozitiftir.   |

Kaygan Zemin Yaklaşımı'nı inceleyen araştırmalarda güvenin gönüllü vergi uyumunu artırdığı görülmektedir. Ancak gücün vergi uyumu üzerindeki etkisi belirsizdir. Bu bağlamda, ele alınan bu araştırma güven ve vergi uyumu arasındaki ilişkide gücün (zorlayıcı güç ve meşru güç) düzenleyicilik etkisini test etmeyi amaçlamaktadır. Buradan hareketle araştırmaya ilişkin hipotez şu şekilde oluşturulmuştur.

H<sub>1</sub>: Güvenin, vergi uyumu üzerindeki etkisinde gücün düzenleyici rolü bulunmaktadır.

### **ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ**

Araştırmada güvenin vergi uyumu üzerindeki etkisinde gücün (zorlayıcı güç ve meşru güç) düzenleyicilik etkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Araştırmada PROCESS Makro Model 1 kullanılmıştır. PROCESS Makro; SPSS paket programına eklenen ve Hayes (2013) tarafından geliştirilmiş olan bir eklentidir. Çağdaş yaklaşım olarak ifade edilen PROCESS Makro ile aracılık ve düzenleyicilik etki analizleri güvenilir sonuçlar vermekte ve başka herhangi bir teste ihtiyaç duyulmamaktadır (Gürbüz, 2019: s. 57).

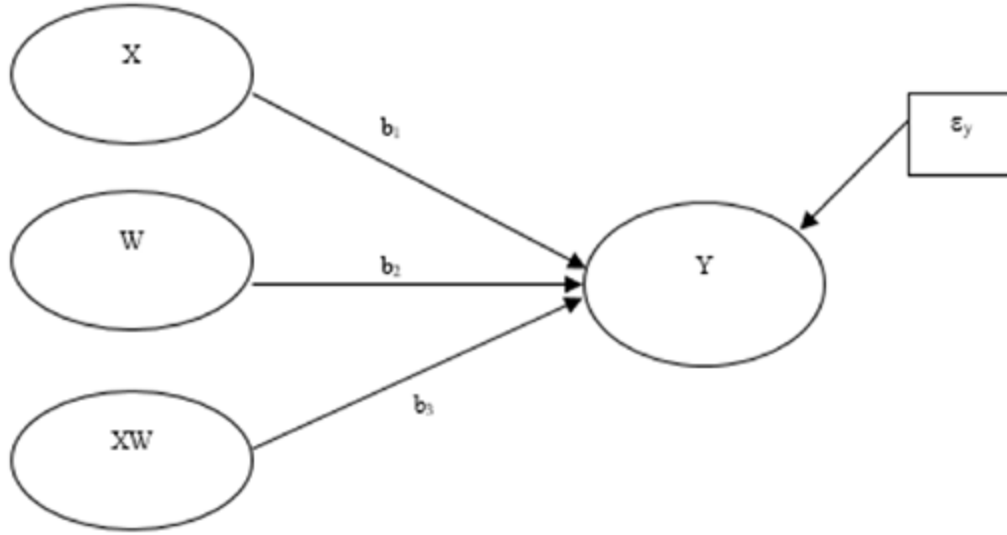
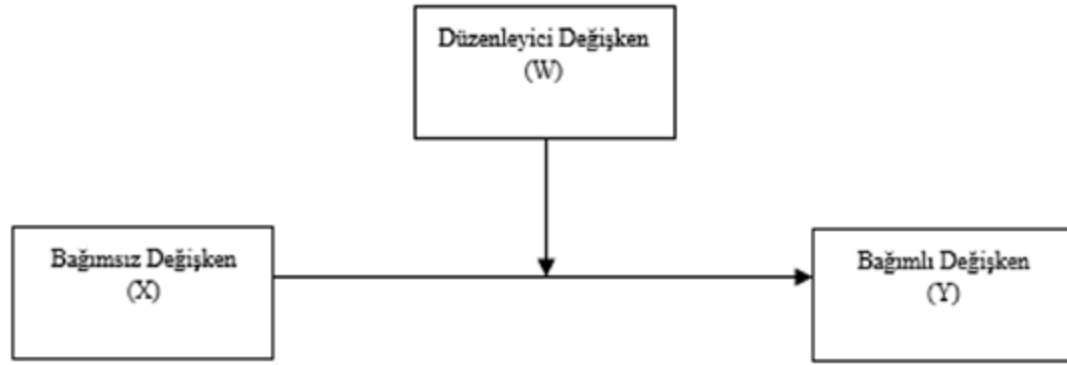
Aracılık ve düzenleyicilik etki analizlerinde; X ile Y arasındaki nedensel ilişkinin nasıl ve ne zaman değiştiği aracılık etki analizleri ile tahmin edilmektedir. X ve Y arasındaki ilişkinin hangi durumlarda değiştiği ise düzenleyicilik etki analizleri ile gerçekleşmektedir. Son yıllarda yurtiçinde ve yurtdışında yapılan araştırmalarda

aracılık ve düzenleyicilik etki analizlerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Gürbüz, 2021, s.19).

### **Düzenleyicilik Etki Analizi**

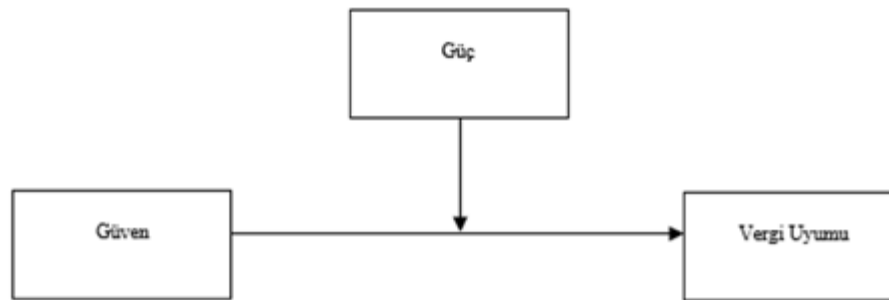
Düzenleyicilik etkisi; bağımsız değişken (X) ile bağımlı değişken (Y) arasındaki ilişkinin hangi durumlarda farklılaştığını (W) gösteren değişkendir (Gürbüz, 2021, s.21). Şekil 2'de bağımsız değişken (X), düzenleyici değişken (W) ve bunların çarpımı sonucu oluşan etkileşimsel değişken (XW) dir. Düzenleyicilik etkisinin olup olmadığı etkileşimsel etkiye bakılarak tespit edilmektedir. X ve W değişkenleri modele, XW değişkeniyle birlikte eklendikten sonra eğer etkileşimsel terim istatistiksel olarak anlamlıysa, bağımsız değişken X'in bağımlı değişken olan Y'ye etkisinin düzenleyici değişken olan W'ya bağlı olduğu veya W'dan etkilendiği söylenebilir. Etkileşimsel terim anlamsız çıksa dahi, X ve W'nin istatistiksel anlamlılık düzeylerine bakılmaksızın X ve W değişkenlerini etkileşimsel değişkenle birlikte modelde tutması gerekmektedir. Burada önemli bir hususun daha altını çizmek gerekmektedir. Bu husus etkileşimsel etkinin anlamlı olup olmadığını test etmek için X ve Y arasındaki ilişkinin anlamlı olma koşulunun olmadığıdır. Bir başka deyişle, X'in Y üzerindeki etkisinin bir başka değişken tarafından düzenlenmesi ya da bir başka değişkene bağlı olması X'in Y ile ilişkisinin olma şartına bağlı değildir. X ve Y arasında istatistiksel olarak bir ilişki olmasa dahi, X ile Y arasındaki ilişki bir başka değişken tarafından düzenlenebilir (Bozkurt, 2023, s.110 - 111).





**Şekil 2:** Düzenleyicilik Etki Modelinin Kavramsal ve İstatistiksel Gösterimi (Model 1), (Kaynak: Bozkurt, 2023: 110.)

Bu araştırmada ise güvenin vergi uyumu üzerindeki etkisinde gücün düzenleyicilik etkisi test edilmiştir.



**Şekil 3:** Güven ve Vergi Uyumu İlişkisinde Gücün Düzenleyicilik Etkisi (Model I) (Kaynak: Literatürde yer alan araştırmalar doğrultusunda yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 3'te görüleceği üzere araştırmada bağımsız değişken (X) güven, bağımlı değişken (Y) vergi uyumu ve düzenleyici değişken (W) ise güç değişkenidir. Düzenleyici değişken zorlayıcı güç ve meşru güç değişkenlerinden elde edilmiştir.

### Örneklem Seçimi ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın ana kümesini Gümüşhane'de faaliyet gösteren vergi mükellefleri oluşturmaktadır. Ancak ana kümenin tamamına ulaşmak teknik ve mali açıdan zor olduğundan araştırmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Ölçek 25/02/2024 – 30/03/2024 tarihleri arasında gönüllü 175 gelir ve kurumlar vergisi mükellefine yüz yüze uygulanmıştır. Eksik veya çelişkili cevaplar içeren 28 yanıt örneklemeden çıkarılmış ve araştırma 148 katılımcı<sup>2</sup> ile tamamlanmıştır. Ölçek Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 21/02/2024 tarih ve 2024/2 sayılı toplantısında görüşülmüş ve gerekli izin alınmıştır.

### Ölçeklerin İncelenmesi

Güven ölçeği Kastlunger vd. (2013) tarafından geliştirilmiştir. Dört maddeden oluşan ölçekte “Vergi makamlarının mükelleflere doğru davrandığını düşünüyorum.”, “Devlet her zaman vatandaşlarını destekler.”, “Vergi makamları mükelleflere her zaman saygılı davranır.” ve “Vergi makamları güvenilirdir.” ifadeleri yer almaktadır.

Vergi uyumu, gönüllü vergi uyumu ve zorunlu vergi uyumu olarak ele alınmıştır. Gönüllü vergi uyumu Kirchler ve Wahl (2010) tarafından geliştirilen ve üç maddeden oluşan ölçek ile ölçülmüştür. Gönüllü vergi uyumu ölçeği “Vergilerimi mevzuatın gerektirdiği şekilde öderim çünkü devleti ve diğer vatandaşları desteklemek isterim.”, “Vergilerimi mevzuatın gerektirdiği şekilde öderim çünkü herkesin iyiliğine katkıda bulunmayı severim.” ve “Vergilerimi mevzuatın gerektirdiği şekilde öderim çünkü vergi ödemeyi bir vatandaşlık görevi olarak görüyorum.” ifadelerinden oluşmaktadır. Zorunlu vergi uyumu ise Kirchler ve Wahl (2010) tarafından geliştirilen beş maddeden oluşan ölçek ile ölçülmüştür. Zorunlu vergi uyumu ölçeğinde “Vergilerimi mevzuatın gerektirdiği şekilde öderim çünkü çok fazla vergi denetimi yapılıyor.”, “Vergilerimi mevzuatın gerektirdiği şekilde öderim çünkü denetleneceğimi biliyorum.”, “Vergilerimi mevzuatın gerektirdiği şekilde öderim çünkü vergi kaçırmanın cezası oldukça ağırdır.”, “Vergilerimi mevzuatın gerektirdiği şekilde öderim çünkü vergi makamları tarafından sıklıkla denetim yapılıyor.” ve “Vergilerimi mevzuatın gerektirdiği şekilde öderim çünkü dikkat çekmeden vergi ödemekten nasıl kaçılır tam olarak bilmiyorum.” ifadeleri yer almaktadır.

Vergi otoritesinin gücü meşru güç ve zorlayıcı güç olarak ele alınmış ve Kastlunger vd. (2013) tarafından geliştirilen ölçek ile ölçülmüştür. Beş maddeden oluşan meşru güç ölçeğinde “Vergi ile ilgili incelemelerin çoğunda vergi kaçakçılığı tespit edilmektedir.”, “Vergi makamları vergi suçlarıyla etkin mücadele etmektedir.” “Vergi kaçakçılığının tespit edilmesi muhtemeldir.”, “Vergi makamları sık sık ve derinlemesine vergi incelemesi yapmaktadırlar.” ve “Vergi makamlarının bilgi ve yeterlilikleri sayesinde hemen hemen her türlü vergi kaçakçılığı tespit edilebilmektedir.” ifadeleri yer almaktadır. Vergi otoritesinin zorlayıcı gücü Kastlunger vd. (2013) tarafından geliştirilen üç maddelik ölçek ile ölçülmüştür. Zorlayıcı güç ölçeği “Vergi makamlarının öncelikli amacı mükellefleri cezalandırmaktır.”, “Vergi makamlarının mükelleflere müdahalesinin çok sert olduğunu düşünüyorum.” ve “Vergi makamları vergi kanunlarını yorumlarken çok sayıda vergi mükellefini cezalandırmayı amaçlamaktadırlar.” ifadelerinden oluşmaktadır.

Tüm ölçeklerde katılımcı yanıtları 1'den (=kesinlikle katılmıyorum) 5'e (=kesinlikle katılıyorum) uzanan beş düzeyli Likert tipi ölçek ile değerlendirilmiştir.

### Katılımcıların Demografik Yapısı

Gümüşhane'de ikamet eden 148 gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin yer aldığı araştırmada katılımcıların % 83,1'i erkek % 16,2'si kadındır. Katılımcıların % 58,8'i 25 – 44 yaş aralığındadır. Katılımcıların % 10,1'i ilkökul- ortaokul düzeyinde, % 35,2'si lise düzeyinde, % 17'si ön lisans düzeyinde % 33,8'i ise lisans düzeyinde, % 4,1'i ise lisan üstü eğitim almıştır. Katılımcıların % 82,4'ü işletme sahibi, % 5,4'ü işletme ortağı ve % 7,4'ü işletme yöneticisi statusündedir. En çok faaliyet gösterilen alanların başında ise % 20,9 ile hizmet sektörü ve % 19,6 ile gıda sektörü gelmektedir.

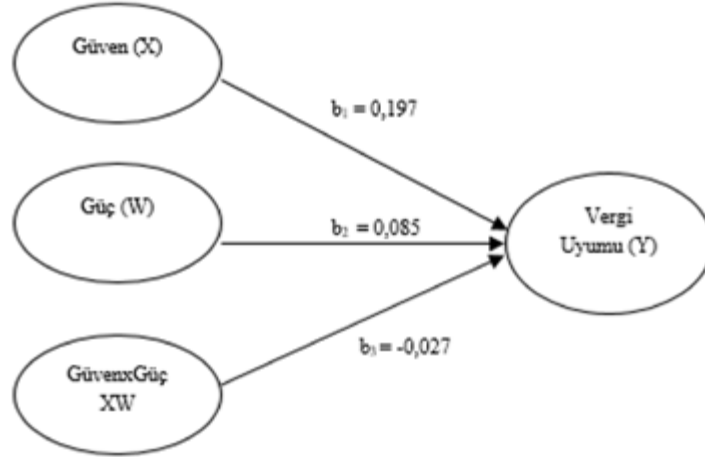
### Araştırmanın Analizi ve Bulgular

Analiz sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır. Araştırmada düzenleyicilik etki analizlerini test etmek amacıyla 5000 yeniden örneklem ve % 95 güven aralıkları seçenekleri ile Hayes (2017) tarafından geliştirilen PROCESS Makro Model 1 kullanılmıştır. PROCESS Makro Model 1 ile elde edilen sonuçlara göre; güç, güvenin vergi uyumu üzerindeki pozitif etkisini negatif yönde düzenlememektedir (b = -0,027; se = 0,0765; p = 0,721). Başka bir ifadeyle vergi idaresinin algılanan güç düzeyi azaldıkça, mükelleflerin vergi idaresine duydukları güvenin vergi uyumu üzerindeki pozitif etkisi artmamaktadır. Bu nedenle H1 hipotezi reddedilmiştir.

2 Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı ve Gümüşhane'de faaliyet gösteren 662 gelir ve kurumlar vergisi vergi mükellefi (ücret geliri hariç) bulunmaktadır. % 99 güven aralığı ve % 10 hata payı ile örneklemin minimum 134 olması gerekmektedir. Detaylı bilgi için Kılbaş, E.P.K ve Cevahir F. (2023). Bilimsel Araştırmalarda Örneklem Seçimi ve Güç Analizi. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 7(1), 1 – 8.

**Tablo 2: Analiz Sonuçları**

|             | <b>Model I</b>     |          |          |
|-------------|--------------------|----------|----------|
|             | <b>B (SE)</b>      | <b>t</b> | <b>p</b> |
| Sabit Terim | 3,481 (0,752)      | 4,630    | 0,000    |
| Güven       | 0,197<br>(0,221)   | 0,892    | 0,374    |
| Güç         | 0,085<br>(0,259)   | 0,327    | 0,744    |
| Güven x Güç | -0,027<br>(0,0765) | -0,358   | 0,721    |
| Model R-sq  |                    | 0,0404   |          |



**Şekil 4:** Düzenleyicilik Etki Analizi Sonuçlarının Kavramsal Model Üzerinde Gösterimi

Şekil 4'te de görüleceği üzere,  $b_1 = 0,197$ ;  $b_2 = 0,085$  ve  $b_3 = -0,027$  olarak bulunmuştur. Regresyon denklemi şu şekilde olacaktır.

$$Y = b_0 + b_1X + b_2W + b_3XW$$

$$Y = 3,481 + 0,197X + 0,085 W - 0,027 XW$$

Her ne kadar etkileşimsel etki istatistiksel olarak anlamsız çıksa da bu terim; algılanan gücün hangi düzeyinde güvenin vergi uyumu üzerindeki etkisinin olduğunu

söylememektedir. Bunun için etkileşimsel etkiyi Pick – a Point yaklaşımı ile incelemek gerekmektedir.

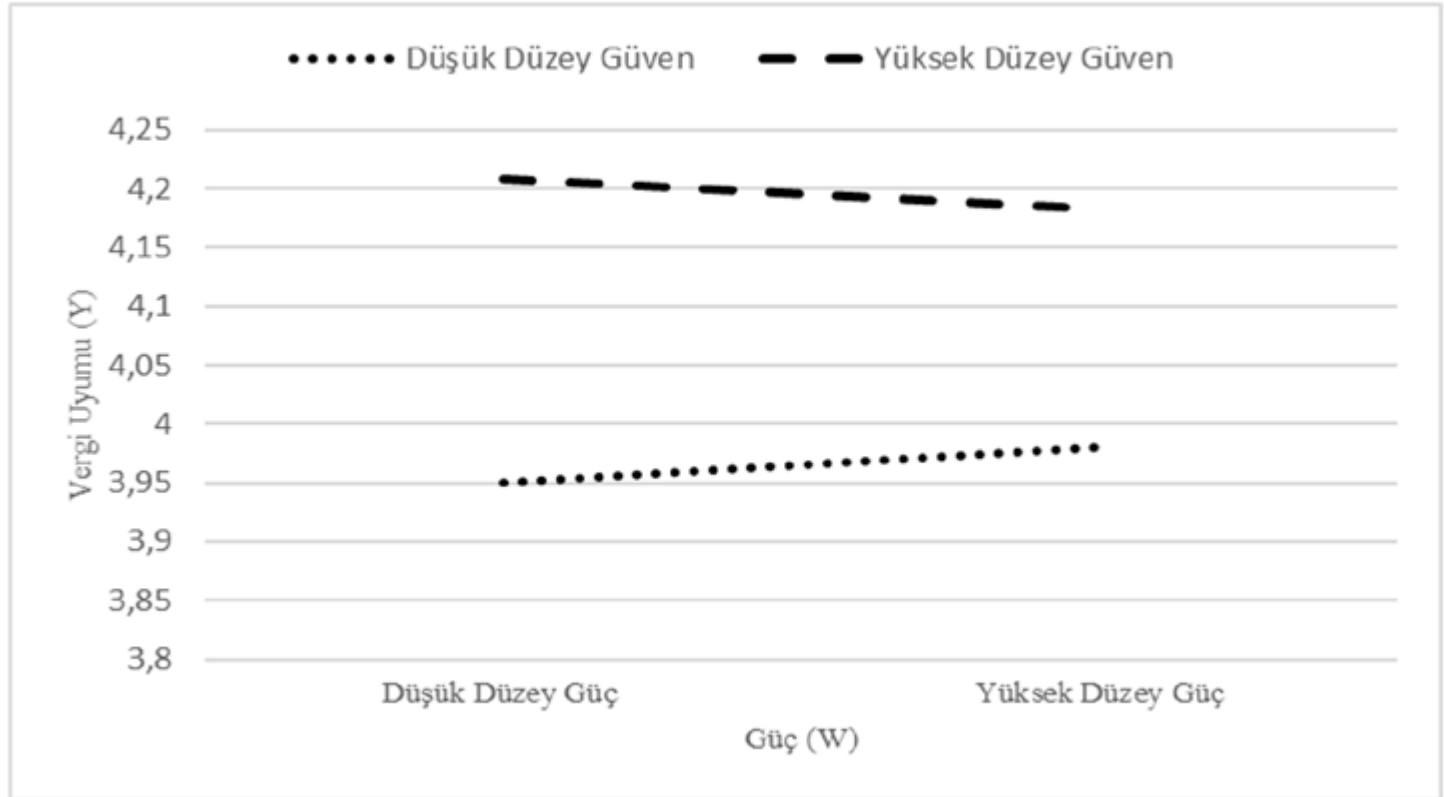
Pick – a Point yaklaşımı, basit eğim analizi veya spot ışığı (spotlight) analizi olarak da tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, etkileşimsel etkiyi irdelemek amacıyla kullanılan en popüler yöntem olması nedeniyle tercih edilmektedir.

Bu yöntemde, düzenleyici değişkenin (W) bir veya birden fazla düzeyi belirlenmekte ve belirlenen düzeylerde X'in Y

üzerindeki etkisinin anlamlı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Düzenleyici değişken olarak kullanılan değişken (W) sürekli bir yapıya sahipse yaygın olarak kullanılan strateji; W'nin ortalama değeri, bu değer 1 standart sapma aşağı ve 1 standart sapma yukarı değerleri ve bu değerlerdeki X'in Y üzerindeki koşullu etkisinin anlamlı olup olmadığının tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Burada ortalamadan 1 standart sapma yüksek seviye yüksek W düzeyini, ortalamadan 1 standart sapma düşük düzey ise düşük W düzeyini temsil etmektedir. Ortalama seviye düzeyi ise ortalama W düzeyini ifade etmektedir. Düzenleyici değişken W'nin düşük, orta ve yüksek seviyelerini belirlemek için ortalama, 1 standart sapma aşağı ve 1 standart sapma yukarı yöntemi sıklıkla kullanılsa da; yüzdelik dilimleme yönteminin kullanılmasının daha iyi sonuçlar vereceği savunulmaktadır. Şöyle ki; W değerinin normal dağılmaması durumunda ortalamanın 1 standart

sapma aşağısı veya yukarısı, gözlemlenmiş en küçük veya en büyük W değerinden aşağıda veya yukarıda olabilir (Bozkurt, 2023, s.125 - 126). Böyle bir olasılığı ortadan kaldırmak için Hayes tarafından W'nin nispeten düşük, orta ve yüksek düzeylerini belirlemek için verinin 16., 50 ve 84. yüzdelik dilimlerini kullanmanın daha doğru sonuçlar vereceği savunulmaktadır (Hayes, 2018; Hayes 2022; akt. Bozkurt, 2023, s. 126). Bu nedenle araştırmada da 16.,50., ve 84. yüzdelik dilimleme yöntemi tercih edilmiştir

Şekil 5'te görüleceği üzere; güç algısı düşük olduğunda, düşük düzey güven ile yüksek güven arasındaki farkın vergi uyumu üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır (etki = 0,1288; p = 0,021). Ancak aynı durum algıladıkları güç seviyesi yüksek olan bireylerde söz konusu değildir ( etki = 0,1014; p = 0,16).



**Şekil 5:** Güvenin Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisinin Güç Tarafından Düzenlenmesi (Kaynak: Pick - a -Point yönteminden elde edilen bulgular doğrultusunda yazar tarafından oluşturulmuştur.)

## SONUÇ

Bu araştırma zorlayıcı güç ve meşru gücün güven ve vergi uyumu üzerindeki düzenleyicilik etkisini test etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Gümüşhane’de faaliyet gösteren 148 gelir ve kurumlar vergisi mükellefi ile yüz yüze anketler yürütülmüş ve ulaşılan veriler PROCESS Makro Model 1 kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre güç, güvenin vergi uyumu üzerindeki pozitif etkisini negatif yönde düzenlememektedir ( $b = -0,027$ ;  $se = 0,0765$ ;  $p = 0,721$ ). Başka bir ifadeyle vergi idaresinin mükellefler tarafından algılanan güç düzeyi azaldıkça, vergi idaresine duyulan güvenin vergi uyumu üzerindeki pozitif etkisi artmamaktadır. Öte yandan güç algısı düşük olduğunda, düşük düzey güven ile yüksek güven arasındaki farkın vergi uyumu üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır (etki = 0,1288;  $p = 0,021$ ). Güç algısının düşük olduğu, güven algısının yüksek olduğu durumda düşük düzeyde güven duygusuna sahip mükelleflerinde yüksek düzeyde güven duygusuna sahip mükelleflerinde vergi uyumlarının yüksek olduğu söylenebilir. Şöyle ki; güven algısı yüksek olduğunda vergi mükellefleri vergisel sorumlulukları gönüllü olarak yerine getirmeleri beklenmektedir. Bu bağlamda araştırmada vergi idaresinin gücünün düşük olduğu durumda vergi idaresine duyulan güvenin artmasının vergi uyumunu artırdığı görülmüştür. Ancak aynı durum güç algısı yüksek olan mükelleflerde söz konusu değildir (etki = 0,1014;  $p = 0,16$ ). Yani güç algısı yüksek olduğunda vergi uyumu artmamaktadır. Bu doğrultuda vergi idaresinin hizmete dayalı bir bakış açısı benimseyerek vergi mükelleflerinin kendisine güvenmesini sağlayacak politikalar geliştirmesi önerilmektedir.

Elde edilen bu bulgu Faizal vd. (2019) araştırması ile tutarlıdır. Nitekim Faizal vd. (2019) araştırmalarında meşru güç ve zorlayıcı gücün vergi uyumu üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak Kastlunger vd. (2013) tarafından yapılan araştırmada zorlayıcı güç ve meşru gücün zorunlu vergi uyumunu ve gönüllü vergi uyumunu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan Ariel vd., (2012); Benk ve Budak (2012); Gangl vd., (2015); Hofmann vd., (2014) Mardhiah vd. (2019) araştırmalarında zorlayıcı gücün vergi uyumu üzerinde etkisi olmadığını ya da bu etkinin çok zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmalardan elde edilen bu farklı sonuçların güç

ile vergi uyumu arasındaki negatif ilişkinin istikrarlı olmadığını, ülkelerin farklı sosyo-kültürel yapılarından ve farklı güç algısından kaynaklanabileceğini göstermektedir (Faizal vd., 2019, s.6; Gangl, vd., 2019, s.107). Bu bağlamda vergi uyumluluğunu artırmak isteyen vergi otoritelerinin güç ile ilgili yaptırımlarından ziyade, diğer faktörlere de odaklanması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim Kaygan Zemin Yaklaşımı’nda vergi kayıp ve kaçaklarının en aza indirilmesi, kamusal ihtiyaçlarının karşılanması için ihtiyaç duyulan vergi gelirlerinin artırılması için mükelleflerin güven ve adalet algılarının da yükseltilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır: İlk olarak, araştırmanın örneklemini Gümüşhane’de faaliyette bulunan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleridir. Elde edilen araştırma sonuçlarının ihtiyatlı bir şekilde yorumlanması gerekmektedir. Bir diğer sınırlılık ise vergi mükelleflerinin sahip oldukları şirket özellikleridir. Bu araştırmada vergi mükelleflerinin sahip oldukları şirketlerin büyüklüğü, faaliyet yılı gibi ayrıntılara değinilmemiştir. Uzun yıllar faaliyet gösteren işletme sahibi/yöneticisinin vergiye bakış açısı ile faaliyete yeni başlayan işletme sahibi/yöneticisinin vergiye ilişkin yaklaşımları psikolojik olarak değişiklik gösterebilir. Bu bağlamda ilerleyen araştırmalarda şirket bilgilerine ilişkin daha kapsamlı bilgilerin edinilmesinin ve elde edilen bulguların bu doğrultuda yorumlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Ayrıca bu araştırmada güven ve vergi uyumu arasındaki ilişkide gücün düzenleyicilik etkisi analiz edilmiştir. İlerleyen araştırmalarda güven, güç ve vergi uyumu değişkenlerine adalet gibi değişkenlerin eklenmesi ve bu değişkenlerin farklı modeller kullanılarak test edilmesi önerilmektedir.

## KAYNAKLAR

- Adini, R., Subroto, B. ve Baridwan, Z. (2021). Tax compliance: Slippery slope framework and theory of reasoned action approach. *The International Journal of Accounting and Business Society*, 29 (2), 19 – 33.
- Alshira'h, A. F., Alsqour, M., Lutfi, A., Alsyouf, A. ve Alshirah, M. (2020). A socio-economic model of sales tax compliance. *Economies*, 8 (4), <https://doi.org/10.3390/economies8040088>.
- Batrancea, L. M., Nichita, A., Agostini, R., Narcizo, F. B., Forte, D., Mamede, S., Roux-Cesar, A. M., Nedev, B., Vitek, L., Pantya, J., Salamzadeh, A., Nduka, E. K., Kudła, J., Kopyt, M., Pacheco, L., Maldonado, I., Isaga, N., Benk, S. ve Budak, T. (2022). A self-employed taxpayer experimental study on trust, power, and tax compliance in eleven countries. *Financial Innovation*, 8 (96), 1 – 23. <https://doi.org/10.1186/s40854-022-00404-y>
- Batrancea, L., Nichita, A., Olsenc, J., Kogler, C., Kirchler, E., Hoelzl, E., Weissf, A., Torgler, B., Fooker, J., Fuller, J., Schaffner, M., Banurim, S., Hassaneinn, M., Alarcón-García, G., Aldemir, C., Apostol, O., Weinberg, D., Batrancea, J., Belianinu, A., Gómez, F., Briguglio, M., Dermol, V., Doyle, E., Gcabo, R., Gong, B., Ennya, S., Essel-Anderson, A., Frecknall-Hughes, J., Hizen, Y., Huber, O., Kaplanoglou, G., Kudła, J., Lemoine, J., Leurcharumee, S., Matthiasson, T., Mehta, S., Min, S., Naufalh, G., Niskanen, M., Nordblom, K., Öztürk, B. E., Pacheco, L., Pántya, J., Rapanos, V., Roland-Lévy, C., Roux-Cesar, A. M., Salamzadeh, A., Savadori, L., Schei, V., Sharma, M., Summers, B., Suriya, K., Tran, Q., Villegas-Palacio, C., Visser, M., Xia, C., Yi, S., ve Zukauskas, S. (2019). Trust and power as determinants of tax compliance across 44 nations. *Journal of Economic Psychology*, 74. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102191>
- Benk, S. ve Budak, T. (2012). Power and trust as determinants of voluntary versus enforced tax compliance: Empirical evidence for the slippery slope framework from Türkiye. *African Journal of Business Management*, 6(4), 1499 - 1505.
- Bobek, D. R., Roberts, W. ve Sweeney, J. T. (2007). The social norms of tax compliance: Evidence from Australia, Singapore and the United States. *Journal of Business Ethics* 74, 49 – 64.
- Bozkurt, S. (2023). *PROCESS macro ile aracılık, düzenleyicilik ve durumsal etki analizleri*. Ekin Yayınevi.
- Didinmez, İ., (2018). *Davranışsal iktisat perspektifinden vergi uyum analizi*. 1.Baskı, Savaş Kitapevi.
- Djajanti, A. (2020). Developing the voluntary taxpayer compliance: The scale of the tax authority's power, trust and the fairness of the tax system. *Indonesian Journal of Business and Entrepreneurship*, 6 (1), 86 – 96. <http://dx.doi.org/10.17358/IJBE.6.1.86>
- Faizal, S., Palil, M. R., Maelah, R. ve Ramli, R. (2019). The mediating effect of power and trust in the relationship between procedural justice and tax compliance. *Asian Journal of Accounting and Governance*, 11, 1 – 11. <http://dx.doi.org/10.17576/AJAG-2019-11-01>
- Feld, L. P. ve Frey, B. S. (2002). Trust breeds trust: how taxpayers are treated. *Economics of Governance*, 3 (2), 87-99. <https://doi.org/10.1007/s101010100032>
- Gangl, K., Hofmann, E., Hartl, B. ve Berkics, M. (2020). The impact of powerful authorities and trustful taxpayers: Evidence for the extended slippery slope framework from Austria, Finland, and Hungary. *Policy Studies*, 41 (1), 98 – 111. <https://doi.org/10.1080/01442872.2019.1577375>
- Gobena, L. B. ve Dijke, M. (2016). Power, justice, and trust: A moderated mediation analysis of tax compliance among Ethiopian business owners. *Journal of Economic Psychology*, 52, 24 – 37. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.11.004>
- Gobena L. B. (2023). Justice, power and voluntary tax compliance: A moderation analysis among taxpayers in Addis Ababa, Ethiopia. *Asian Review of Accounting*, <https://doi.org/10.1108/ARA-03-2023-0072>
- Guliyev, H., Akbelen, Z. ve Aydın, Z. B. (2023). Vergi uyumunda kaygan zemin yaklaşımı. *Vergi Raporu*, 285, 75 - 89.
- Gürbüz, S. (2021). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri*. Seçkin Yayınevi.
- Kastlunger, B., Lozza, E., Kirchler, E. ve Schabmann, A. (2013). Powerful authorities and trusting citizens: The slippery slope framework and tax compliance in Italy. *Journal of Economic Psychology*, 34, 36 – 45. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2012.11.007>
- Kitapçı, İ. (2015). *Vergi etiği vergi psikolojisi verginin sosyo - psikolojik teorisi*. Seçkin Yayınevi.
- Kirchler, E., Hoelzl, E. ve Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The slippery slope framework. *Journal of Economic Psychology*, 29: 210 – 225. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2007.05.004>
- Kirchler, E. ve Wahl, I. (2010). Tax compliance inventory

- TAX-I: Designing an inventory for surveys of tax compliance. *Journal of Economic Psychology*, 31 (3), 331 – 346.
- Kogler, C., Batrancea, L., Nichita, A., Pantya, J., Belianin, A. ve Kirchler, E. (2013). Trust and power as determinants of tax compliance: Testing the assumptions of the slippery slope framework in Austria, Hungary, Romania and Russia. *Journal of Economic Psychology*, 34, 169 - 180. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2012.09.010>
- Lewis, A., Sonia, C., Cullis, J. ve Jones, P. (2009). Individual, cognitive and cultural differences in tax compliance: UK and Italy compared. *Journal of Economic Psychology*, 30, 431 - 345.
- Luttmer, E. F. P. ve Singhal, M. (2004). Tax morale. NBER Working Paper Series, Working Paper No: 20458, <http://www.nber.org/papers/w20458>.
- Mangoting, Y., Sumarno, V. A., Gloria, T. ve Indriani, S. D. (2019). Does coercive power influence the relationship of tax morale on tax evasion. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 144, 60 – 68.
- Mardhiah, M., Miranti, R. ve Tanton, R. (2019). The slippery slope framework: Extending the analysis by investigating factors affecting trust and power. CESifo Working Paper No. 7494.
- Mas'ud, A., Manaf, N. A. ve Saad, N. (2014, 18 – 19 August). Do trust and power moderate each other in relation to tax compliance?. *International Conference on Accounting Studies (ICAS)*, Kuala Lumpur, Malaysia. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.11.049>
- Muehlbacher, S., Kirchler, E. ve Schwarzenberger, H. (2011). Voluntary versus enforced tax compliance: Empirical evidence for the “slippery slope” framework. *European Journal of Law and Economics*, 32, 89 – 97. <https://doi.org/10.1007/s10657-011-9236-9>
- Rashid., S. F. A., Ramli, R., Palil, M. R. ve Amir, A. M. (2021). Improving voluntary compliance using power of tax administrators: The mediating role of trust. *Asian Journal of Business and Accounting*, 14 (2), 101 – 136.
- Saad, N. (2014). Tax Knowledge, tax complexity and tax compliance: Taxpayers' view. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 109, 1069 – 1075.
- Santoro, F. (2021). To file or not to file? Another dimension of tax compliance - The Eswatini Taxpayers' survey. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 95, <https://doi.org/10.1016/j.socec.2021.101760>.
- Sigle, M., Goslinga, S., Speklea, R., Hela, L. ve Veldhuizen, R. (2018). Corporate tax compliance: Is a change towards trust-based tax strategies justified?. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 32, 3 – 16. <https://doi.org/10.1016/j.intaccudtax.2018.06.003>
- Silva, F. P., Guerreiro, R. ve Flores, E. (2019). Voluntary versus enforced tax compliance: The slippery slope framework in the Brazilian context. *International Review of Economics*, 66, 147 – 180. <https://doi.org/10.1007/s12232-019-00321-0>
- Sinulingga, N. (2022). Peran kepercayaan dalam memediasi pengaruh keadilan pajak terhadap kepatuhan wajib pajak (The role of trust in mediating the effect of tax justice on taxpayer compliance). *COMSERVA Jurnal Penelitian dan Pengabdian Masyarakat*, 2 (5), 277 – 288. <https://doi.org/10.59141/comserva.v2i5.285>
- Turner, J. C. (2005). Explaining and nature of power: a three process theory. *European Journal of Social Psychology*, 35 (1): 1 - 22. <https://doi.org/10.1002/ejsp.244>
- Wahl, I., Kastlunger, B. ve Kirchler, E. (2010). Trust in authorities and power to enforce tax compliance: An empirical analysis of the “slippery slope framework”. *Law & Policy*, 32 (4), 383 – 406. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9930.2010.00327.x>

**SANAT ESERLERİNDE KUŞLARIN TEPKİSEL  
DİLİ: SAİT FAİK, RACHEL CARSON, DAPHNE  
DU MAURIER VE HITCHCOCK KIYASI**

THE REACTIVE LANGUAGE OF BIRDS IN  
WORKS OF ART: A COMPARATIVE STUDY  
OF SAIT FAİK, RACHEL CARSON, DAPHNE  
DU MAURIER, AND HITCHCOCK

Şükrü Can BALTA

56



# SANAT ESERLERİNDE KUŞLARIN TEPKİSEL DİLİ: SAİT FAİK, RACHEL CARSON, DAPHNE DU MAURIER VE HITCHCOCK KIYASI

## THE REACTIVE LANGUAGE OF BIRDS IN WORKS OF ART: A COMPARATIVE STUDY OF SAIT FAİK, RACHEL CARSON, DAPHNE DU MAURIER, AND HITCHCOCK

Şükrü Can BALTA<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Sanat Eseri  
Kuşlar  
Disiplinler Arası  
Karşılaştırmalı Analiz

### Keywords:

Artworks  
Birds  
Interdisciplinarity  
Comparative Analysis

<sup>1</sup> Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sukrucaibalta@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3987-3090

Alıntılanmak için/Cite as Balta S. C. (2024). Sanat Eserlerinde Kuşların Tepkisel Dili: Sait Faik, Rachel Carson, Daphne Du Maurier Ve Hitchcock Kıyası, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 473-486

### ÖZ

Tarih boyunca çeşitli milletler tarafından insanlarla birlikte birtakım nesnelere, bitkilere ve hayvanlara özel anlamlar yüklenmiştir. Kuşlar da sözü edilen bu etkileşim sınıflandırmasına dâhildir. İnsan ve kuş arasındaki ilişki sabit bir çizgide ilerlememiştir. Dolayısıyla kuşlar, olumlu olduğu kadar olumsuz çağrışımlar da taşımaktadır. Sanat, halkın duygu ve düşünce varlığının da izini sürmektedir. Bu sebeple sanat eserlerinde, kuşların kültür ve inanç eksenindeki benzer ve göreceli temsillerine erişmek mümkündür. Sait Faik'in "Son Kuşlar" ile Daphne Du Maurier'in "Kuşlar" metninin yanında Rachel Carson'un Sessiz Bahar eserinde, kuşların somut ve simgesel etkisi oldukça baskındır. Ayrıca Du Maurier'in "Kuşlar" hikâyesinden esinlenerek edebî metni Kuşlar adıyla sinema filmine dönüştüren Alfred Hitchcock da kuşların yankı uyandırıcı işlevinden yararlanmıştı. Adı geçen metinler ve eserler, içerik ve kurgu açısından sadece kendi döneminde ilgi görmemiştir. Nitekim güncelliğini muhafaza eden iletiler, hâlen kamuoyu nezdinde tartışılmaktadır. Tepkisel sembolizm, zamana, kültüre ve inanç sistemine göre değişkenlik gösterse de ele alınan sanat ürünlerinde, birbirini tamamlayıcı vasıflar dikkat çekmektedir. Karşılaştırmalı olduğu kadar disiplinler arası bir analiz niteliği taşıyan çalışmada, geleneksel ve çağdaş yorumlar bir arada kullanılmıştır.

### ABSTRACT

Throughout history, various nations have ascribed special meanings to objects, plants and animals, alongside humans. Birds are also included to this aforesaid classification. The relationship between humans and birds has not followed a fixed trajectory, as birds carry both positive and negative connotations. Art often reflects the emotional and intellectual life of the public, and thus, it is possible to encounter similar and relative representations of birds within the cultural and religious framework in works of art. In Sait Faik's Last Birds, Daphne Du Maurier's "Birds" and Rachel Carson's Silent Spring, the concrete and symbolic impact of birds is highly pronounced. Also, Alfred Hitchcock, who was inspired by Du Maurier's story "The Birds" and transformed the literary text into a film called The Birds, effectively utilized from the resonant function of birds. The aforementioned texts and works did not only attract attention in their own period in terms of content and fiction. As a matter of fact, the messages that maintain their topicality are still being discussed by the public. Although reactive symbolism varies depending on time, culture and belief systems, complementary features draw attention in the artistic products analyzed. This study, which is both interdisciplinary and comparative, integrates traditional and contemporary interpretations.

## GİRİŞ

Sanat, muhatabının hassas ve estetik bir algılama yeteneği kazanmasına öncülük ederken döneminin gözlemci ve yorumlayıcı vasıflarını da üstlenmektedir. Sanat eserlerindeki bu tutum, yazılı bir uzlaşmayla yaygınlık kazanmamış olsa da toplumların nezdinde sağduyuyu tesis edici paradigmlar taşımaktadır. İnsanın özel uğraşlar sonucunda meydana getirdiği bazı ürünler, gündemi merkeze alan fakat dönemini aşan bir yorumlama mekanizmasına sahiptir. Bu sebeple sözlü, yazılı veya görsel dil kökenli eserlerin bünyesinde ahlaki ve kültürel tartışmaların varlığı kaçınılmaz olmuştur. Sanatkâr, bireysel açmazları ya da devingen arayışları konu edineceği gibi kamusal düzlemdeki çözülme biçimleri üzerine de mesai harcayabilir. Sanat eserinde elbette salt olumsuz gözlemden bahsedilemez. Yolunda giden toplumsal değerlerin varlığı, yaratıcı muhayyilenin ve kurgunun tek tipleşme ihtimaline karşı bir koruma kalkanı işlevi görmektedir. Bu bağlamda aşırıya kaçan olumlama hâli kadar daima çürümeyle özdeşleştirilen olumsuz gidişat söylemi, gerçekliği perdeleyebilmektedir.

Tarih boyunca birtakım konu başlıkları, eş zamanlı olarak veya birbirine yakın zaman dilimlerinde çeşitli toplumları etkisi altına almak suretiyle çoğunluğun ilgi odağı haline gelmiştir. Toplumlar ve kültürler, tanık oldukları benzer deneyimler karşısında ortak bir tavır takınabilirken ilgili meseleyi daha özgün ve karakteristik bir bakış açısıyla da tanımlayabilmektedir. Mevcut yaklaşım tarzlarının birbiri içinde değerlendirilmesine imkân tanıyan karşılaştırma yetisi, bireyin analitik donanım aygıtlarındandır. Edebî ürünler başta olmak üzere sanat eserlerinin karşılaştırılma hadisesi ise coğrafi, kültürel ve toplumsal açıdan ayrışan müktesebatın göz ardı edilmiş benzer tepkilerini açığa çıkartabilmektedir. Üstelik bu yöntemin belirgin faydalarının başında, öteye ve ötekine yabancılaşmış milletlerin, birbirini anlamaları için daha iyi tanıma fırsatını yakalayabilme ihtimali gelmektedir (Van Tieghem, 2017, s. 291). Diğer bir ifadeyle benzer konu başlıklarına getirilen yorum farklılığının yanında birbirini andıran yaklaşım biçimleri de milletler arasında etkileşimli bir ilgi ağı oluşturabilir. Böylelikle hedefteki muhatap (okur/izleyici) aracılığıyla ortak bir kamuoyu meydana getirilir.

Sanat eserleri, dolaylı birer tartışma platformu olduğundan, normalleşen ya da üzerinde yeterince durulmamış davranışların muhtemel sebepleri hakkında da düşündürmektedir. Bu doğrultuda zaman içerisinde işlerlik kazanıp gelişen sanatın özgün dilinin önemi yadsınamaz. Belirli bir düzen taşıyan sanat dili, ihtiyaç duyduğunda bilimsel verilerden yararlı olsa dahi yapısındaki dokunaklı söylemden ödün vermemeye gayret eder. Özellikle bazı sanat eserlerinin gözetmeye çalışıldığı dengeli yaklaşımın ardında, kurguyu tutarlı kılma ve hedef kitlenin bilinç düzeyinde somut bir yankı uyandırma arzusu bulunmaktadır. Esere ilişkin beklenti ve işleyiş değişkenlik gösterse de her sanatsal ürünün ortaya çıkış sebebi ve taşıdığı nihai bir amacı vardır. Karşılaştırmalı bu çalışmanın hedefi ise gerek Türk edebiyatından gerekse dünya edebiyatından seçilmiş olan eserlerin kurgusundaki ortak öğeleri saptamak ve elde edilen bulguların kültürel arka planı üzerine tespitlerde bulunmaktır. Sait Faik Abasıyanık, Daphne Du Maurier ve Rachel Carson'un edebî ürünleri haricinde uluslararası sinemada öne çıkmış bir isim olan Alfred Hitchcock'un tanınırlık düzeyi yüksek *Kuşlar* filmi de çalışmanın analiz ağına dâhil edilmiştir.

### **Kuşların Kültürel Varlıktaki Konumu ve Simgesel İşlevi**

Türlerin, insan ile arasındaki ilişkisi özdeş ilerlememiştir. En eski devirlerden bugüne, insanoğlunun fiziksel varlığından istifade ettiği birtakım canlı türler bulunmaktadır. Özellikle gündelik hayatın bir parçası haline gelen hayvanlar, varlığıyla toplum içinde korku, gizem, heyecan, güven yahut sevinç uyandırmıştır. İnsan ve hayvan arasındaki etkileşimin sağlayıcı türlerinden biri de kuşlardır. Kuşlar, kadim anlatılardan bu yana insan yaşamının yakınında kendine yer bulmuştur. Kartal, şahin, doğan, güvercin, karga, kuzgun, martı vb. türler, göreceli çağrışımlara sahiptir ve söz konusu hayvanların günlük uğraşlardaki işlevi tek tip değildir. Örneğin Türklerde daha çok avcılık faaliyetinde yararlanılan doğanlar, tipik bir av hayvanı olmanın yanında özellikle soyluları içeren minyatürlerde resmedilen bir süs unsurudur (Ögel, 2002, s. 127). Birçok kuş türü, çeşitli uzantılarıyla Türk mitolojisinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Türkler için kurt, geyik ve at örneğinde

olduğu gibi kuşlar da somut varlıkları kadar simgesel değerleriyle de tanınmıştır. Nitekim kuşların fizyolojik varlığının reddedilemez etkisi, bu türlere duyulan saygının katlanarak ilerlemesine ve sonuç olarak simgesel anlamlar kazanmasına da ortam hazırlamıştır. Başka bir ifadeyle değer itibarı, itibar ise kutsallığı doğurmuştur. Sözelimi Yakut Türklerinde kartallar, en yüksek ruhların taşıyıcısı ve Gök Tanrı'nın bir timsaliydi. Bu sebeple de şaman, ruhun ifadesi olarak Dünya Ağacının tepesinde canlandırılmıştır (Çoruhlu, 2006, s. 137). Görünüş bakımından yırtıcı ve heybetli olmasıyla tanınan kartallar, türemeyi çağrıştırmakta, koruyucu ruhun ve adaletin temsilcisi olarak da görülmekteydi (Çoruhlu, 2006, s. 137-138).

İnsanlığın ortak kırılma anları ve dönemeçlerinde rehber olan unsurların başında da kuşlar gelmektedir. Kutsal kitaplar, destanlar ve diğer tarihsel anlatılar, bu ayrıntıyı desteklemektedir. Kur'an'da geçen Mâide suresinin 31. ayetinde, kardeşinin canına son veren Kabil'in, Habil'in cesedini usulünce defnetmesi ve ona örnek olması için bir karganın görevlendirildiği zikredilir. Bahsi geçen hadise, ilk bakışta basit ve sıradan bir olay gibi görünse de henüz o eylemden habersiz olan Kabil'in, rehber bir kuş tarafından yönlendirilmesi, sıradan bir değini değildir. Yaratılışla birlikte tufana ilişkin çeşitli kültürlerce anlatılagelen çok sayıda efsane ya da hikâye varyantı mevcuttur. Tufanla ilgili en eski örneklerin Sümerlere dayandığı ve akabinde Babilliler döneminde de konu bağlamında efsanelerin anlatıldığı bilinmektedir. Dahası bu husustaki anlatı benzerliğine Altay Türklerinde de rastlanmakta ve Nuh, Nama adıyla temsil edilmekteydi (Aça, 1999, s. 54). Tufan sonrasıyla alakalı bazı metinlerde Nuh, su seviyesinin son durumunu tahmin etmek ve kara parçasının olası varlığını ve uzaklığını saptamak amacıyla kuşların sezgi, uçma ve yer edinme kabiliyetlerinden yararlanmak ister. Örneğin Tekvin'in 8. bölümü tufan sonrasına aittir ve bahsedilen niyet doğrultusunda ilkin kuzgun, sonrasında ise güvercin görevlendirilir. Güvercin, farklı zaman aralıklarıyla gemiden gönderilir. İlk uçuşunda konacak yer bulamayan, sonraki denemesinde gagasındaki zeytin yaprağıyla dönen güvercin, nihai uçuşunda ise gemiye geri gelmemiştir. Nuh tufanı Kur'an'da zikredilse de keşif amaçlı gönderilen kuşlara dair herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Yaratılış mitlerinde ve bu husustaki dinî metinlerde öne çıkan kuş

vurgusu, zamanla tarihsel anlatılara da intikal etmiştir. İskandinav tarihi kaynaklarından olan ve İzlanda'nın keşfini merkeze alan *The Settlement of Iceland* adlı eserde, kâşif Floki, deniz yolculuğu esnasında beraberinde üç adet kuzgun da bulundurmuş ve bu kuşları sırayla serbest bırakmıştır. Ancak üçüncü ve son kuzgun, tayin ettiği yön sayesinde kara parçasının bulunmasını sağlamıştır (Thorgilsson, 1898, s. 4).

Kültürlerin ve medeniyetlerin simge şahsiyetlerini resmeden görseller düşünüldüğünde, liderlere eşlik eden hayvan figürleri de dikkat çekmektedir. İskandinav mitolojisinin önde gelen tanrısı olan Odin'i temsil eden görsellere iki kuzgun da eklenmektedir. Efsaneye göre Hugin ve Munin adındaki bu iki kuş, şimdiden ve gelecekte havadis aktarmakta ve bu yönleriyle Odin'in düşüncesini ve hafızasını temsil etmekteydi. Bununla beraber konuşma yetenekleriyle bilgiyi paylaşabilen bu iki kuzgun, her an ve her yerde olup bitenlere vâkıf olduklarından bilgeliğin temsilcisiydiler (Kabak ve Edman, 2019, s. 585). Görüldüğü üzere simgesel açıdan kuzgun başta olmak üzere kuş türleri, muktedir olan varlıkla ya da tanrısal kudretle iletişim kurmakla yetinmemekte, yaşanan ve yaşanması muhtemel olaylar hakkında bilgi akışını sağlayan birer haberci gibi hareket etmektedir. Neml suresinde (17-30), kuşlardan oluşan özel bir ordunun da Hz. Süleyman'ın emri doğrultusunda hareket ettiği ve dahi Hüdhüd kuşunun Saba melikesiyle Süleyman peygamber arasındaki haberleşmede aracı kılındığından bahsedilmektedir. Kuşların, merkezî güce yakın olarak hareket etmesinin en birincil gerekçeleri arasında uçma yetenekleri gelmektedir. Hayvan türlerinin büyük çoğunluğu yere temas ederek yaşantılarını sürdürürler. Kara ve deniz hayvanları, uzun mesafeler katetseler dahi yüksekliğe erişim açısından sınırlı bir beden yapısına sahiptir. Kanatlı bir tür olan kuşlar ise yatay yönde ilerleyebileceği gibi gerek duyduğunda dikey bir yönle irtifa kazanabilmekte ve rahatlıkla konum değiştirebilmektedir.

Doğal yaşamda göçmen kimliğiyle de bilinen kuşlar, taşıdıkları uçma yeteneği sayesinde yalnızca can güvenliklerini koruma altına almakla kalmazlar; yükseldikleri en makul seviyeden etraflarını gözlemleyerek habitatın son durumunu takip ederler ve olası tehlike anında

iş birliği yaptığı diğer hayvanları da uyarırlar. Kuşların doğal ekosistemdeki eylemleri, efsanevi anlatılara da bu şekilde esin kaynağı olmuştur. Türkçe başta olmak üzere dünya dilleri, hayvanların baskın yeteneklerinden yola çıkarak kelime ve ifade varlığını zenginleştirme yoluna gitmiştir. Kuşların yüksek bir noktadan ve geniş bir açıyla etraflarına dikkat kesilme davranışının ödünçlenmesiyle elde edilen “kuş bakışı” ifadesi, bu bağlamda değerlendirilebilir. Türkçede, bahsi geçen hayvanlarla ilintili bolca atasözlerine ve deyimlere rastlamak da mümkündür. Örnek olarak “Kuş uçmaz, kervan geçmez” atasözünde üzerinde yoğunlaşılması gereken nokta, insansı bir gösterge olan kervan ile insan dışı bir canlının, kalıp bir ifadede sentezlenirken binlerce tür içinden kuşların tercih edilmesidir. Tanık gösterilen atasözü yorumlandığında, kuşların bulunduğu yeri bereketlendirdiği ve o bölgeyi canlı yaşam adına hareketli kıldığı anlamı çıkmaktadır. “Uçan kuş aç kalmaz” atasözü de kuşun ve uçuş eyleminin olumlu çağrışımlara sahip olduğunu ve halk arasında rızık, bereket gibi kavramlarla birlikte anıldığını göstermektedir. Benzer şekilde “Başına devlet (talih) kuşu konmak” deyimini şansın, bol kazancın ve uğurun kayda değer bir artış sergilediği anlamını taşımaktadır. “Devlet kuşu” anlayışının Ön Asya tesirli olabileceğinin altını çizen Bahaeddin Ögel, sıradan bir kadının başına bir kuşun konması sonrasında o kadının Han olduğunu anlatan bir masalın varlığından da bahsetmektedir (Ögel, 2002, s. 548). Bu efsanevi kuşun bazı kaynaklardaki karşılığı ise Hüma’dır. İnanişe göre Hüma kuşunu bulup öldüren kimse de kırk gün içinde hayatını kaybetmektedir (Uraz, 1994, s. 158). “Devlet kuşu” anlayışıyla ve hassasiyetiyle uyumluluk gösteren diğer bir kutsal kuş da Omay (Umay)’dır. Umay da birçok açıdan Hüma ile benzerlik taşımaktadır.

Kuşların, fizyolojik açıdan karakteristik bir duruş kazanmasındaki ana etmen olan kanatlar, birer denge unsuru olduğu gibi sıradanlığın dışındaki görüntüsüyle bağlı bulunduğu vücudu kutsala doğru yakınlaştırır. Kanatlar, başlı başına birer üstünlük ve ululuk göstergesidir. Dolayısıyla doğanın insan tarafından taklit edilmesi durumu, bu hususta da kendinden söz ettirir. Antik mitolojiden bugüne farklı mitolojik anlatılarda ve görsel sanatlarda, kanat sembolizminin varlığı ve etki alanı unutulmamıştır. Antik Mısır’ın saygın Tanrılarında Horus,

şahin veya şahin başlı bir insan biçiminde gösterilirken, şahine ait kanatların ve gözün ön planda durduğu tasviriyile de (Horus’un Gözü) Mısır tapınaklarında boy göstermiştir (Kakış, 2019, s. 17). Mitolojideki diğer bir kanat sembolizmi örneği Girit’li mimar Daidalos ve oğlu İkaros’u konu edinen anlatıdır. “Dünyada ilk uçan adam” tanımlamasıyla tarihteki yerini alan İkaros, esaretten kurtulmak amacıyla babasının tasarladığı yapay kanatlar yardımıyla özgürlüğüne bir hayli yaklaşmıştır (Erhat, 2015, s. 153). Fakat babasının alçak ve yüksek mesafe arasındaki makul uçuş seviyesine ilişkin öğüdünü göz ardı etmiş, sonuç itibarıyla güneşe normalden daha fazla yaklaşmasından ötürü bal mumundan imal edilen kanatlar erimiş ve İkaros, denize düşerek boğulmuştur. İkaros’un sergilediği bu eylemin muhtemel sebepleri arasında gurura kapılma ya da hava sarhoşluğuna tutulma ihtimalleri düşünülebilir (Erhat, 2015, s. 153). Vücuduna kanatların eklenmesiyle insan üstü bir meziyet kazanan İkaros, geçici ve kısa süreli de olsa uçuş eyleminin ve kanat taşımanın kudretle bağdaştığının farkındadır.

Çeşitli sözlü ve yazılı kültürde sıklıkla anılan, masalsı kahramanlardan olan ve Türk mitolojisinde Zümrüdüanka adıyla bilinen efsanevi kuş, Arap edebiyatında Anka, Fars edebiyatında ise Simurg şekliyle tanınmaktadır. Göz alıcı tüyleri ve uzun boyuyla tasvir edilen Anka (gerdanlık), boynu halka halinde beyaz tüylerle çevrilmiş olduğu için bu ismi almış, Mısır varyantına göre üzerinde otuz çeşit kuşun tüyünü taşımasından dolayı da bu kuşa İranlılar tarafından Simurg denmiştir (Uraz, 1994, s. 158). Kuş motifi, Türk boylarının ve hanedanlıklarının armalarında da kendine yer bulmuştur. Geleneğe göre, kullanılan her kuşun bir işlevi vardır ve örneğin Oğuzlar, özellikle yırtıcı kuşlardan olan şahinin farklı türlerini kullanmıştır (Boratav, 2012, s. 103-104). Kutsal armanın diğer bir adı olan “ongun” kelimesi, Türkçede birden fazla anlamı karşılamaktadır. “Totem, mutlu, kutlu, verimli, bereketli” (Doğan, 2020, s. 1798) anlamlarını taşıyan ongun geleneğinin başlangıç evresi, İslamiyet öncesine kadar dayandırılabilir. Kutsal addedilen hayvanlar arasında kuşlar, sadece Yakut Türkleri özelinde düşünüldüğünde en yoğun denk gelinen türler arasındadır. Karga, kuğu, kartal, şahin, kuzgun, guguk kuşu, turna ve leylek, koruyucu birer ruha sahip olduklarına inanılan türler arasındadır ve bu sebeple avlanmalarının dahi bazı

boyalarda yasaklandığı bilinmektedir (Roux, 2005, s. 375). Kuşlar başta olmak üzere önde gelen birtakım kutsal hayvanlar, Türk devletlerinin bayrağında ve armasında resmedilmiştir. Büyük Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti, Gazneliler ve Anadolu Selçuklu Devleti örnek olarak gösterilebilir.

Günümüzde Türkiye’deki birtakım resmî kurumların ve belediyelerin armalarında da benzer gelenek sürdürülmektedir. Adı geçen mitolojik kuşlar dışında Tuğrul ve Kaknüs kuşları da halk inancına göre olağanüstü özellikler sergilemektedir. Türkçede “uçmak” ifadesi, birincil anlamıyla “yükselmek” eylemini karşılamakla kalmaz, metafiziksel çağrışımlara da olanak tanır. Nitekim günümüzdeki kullanım ve yayılım alanı daralsa da daha çok sözlü dilde dolaşımda olan ve bir kişinin hayatını kaybetmesi üzerine söylenen “uçmağa vardı”, “uçmağa erdi” yahut “uçmağa kavuştu” ifadelerindeki kasıt, cennettir. Orhun yazıtlarında ölüme ilişkin kullanılan sözlerden yola çıkıldığında, kuşların, ruhun birer simgesi olduğu görülecektir (Çoruhlu, 2006, s. 157). Bununla beraber ölen kişinin ruhlarının kuşa dönüşerek göğe yükseldiği düşüncesi, Türkler arasında bir hayli yaygındır (Ögel, 2002, s. 129). Bozgunculuğun dayanılmaz boyutlara erişmesiyle birlikte yaratıcı güç veya üstün merci, kuşları, cezalandırma için aracı kılabilmektedir. Kur’an’da geçen Fil suresindeki ehabil kuşlarını bu doğrultuda değerlendirmek mümkündür.

Gökyüzünde süzülen kuş imgesi, evrensel dilde özgürlük duygusuyla bağdaşsa da bu hayvan türü, tekil ya da çoğul fark etmeksizin, havanın bedenlerini gizleyecek koşulları taşınamaması sebebiyle avcılar için açık birer hedef olarak görülmüştür. İnsan, bu tür davranışlarını işlek kıldıkça otoriterlik vasfına daha da yaklaşmıştır. Ayrıca kendi soydaşı dâhil olmak üzere diğer canlılara karşı üstünlük sergiledikçe varlığını ispat ettiği düşüncesine kapılmaktadır. Avlanmakla kalmayarak dondurulan ve evlerin en göz alıcı noktalarında sergilenerek dekor muamelesi gören çoğunluğu yırtıcı hayvan grubuna kuşları da eklemek mümkündür. İnsanın sözü edilen hükmedici davranışı, zamanla sanata da yansımıştır. Özellikle 1650 yılı sonrasında Hollanda’da yaygınlaşan av hayvanını resmetme alışkanlığı, soyluları ve aristokrat kesimi cezbetmiştir. Bu hususta Amsterdamlı ressam Jan Weenix

tarafından tuvale aktarılan *Ölü Kuğu* (1716) adlı çalışmanın ana fikri, hayvanların ölümüyle taçlanan insandaki zafer algısının parlatılma çabasıdır (Leppert, 2017, s. 115). Açık bir güç ve gövde gösterisinin dışavurumu tanımlamasına uyan *Ölü Kuğu* tablosunun odak noktası, kusursuz rengi ve zarif gövdesiyle cansız bir biçimde yatan beyaz kuğu bedeninin, taşıdığı dramatik vaziyetiyle diğer ölü kuşları geri planda bırakmış olmasıdır. Yaşamı boyunca yaklaşık yüz otuz av hayvanı resmi çizen Weenix, benzer av hayvanı çalışmalarında bulunması için Avrupa genelinden ve bilhassa yüksek zümre tarafından önemli sayıda sipariş almıştır (Leppert, 2017, s. 115-117). Resim dalındaki bu anlayış, “natürmort” (ölü doğa) terimiyle karşılanmaktadır. Natürmort temelli görsellerde cansız varlıklar veya nesnelere tasvir edilmektedir.

### Sait Faik ve Rachel Carson Kurgusunda Gökteki Devingen Göstergeler

*“Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde güz mevsiminde*

*artık esmer lekeler göremeyeceksiniz.”*

*Sait Faik Abasıyanık*

Modern Türk hikâyesine duruş ve kimlik kazandıran yazarların başında gelen Sait Faik, *Son Kuşlar* eserini 1952 yılında yayımlar. Eser ismi konusunda ilham kaynağı olan “Son Kuşlar” hikâyesi ise yazarın popüler metinlerinden biridir. “Son Kuşlar” hikâyesini farklı kılan temel sebeplerin başında yapıdaki sanatsal erginliğin ötesinde içeriğe baştan sona hâkim olan samimi söyleyiş tarzıyla birlikte Ada ekolojisine dair yapılan gerçekçi ve tezli gözlemlerin yer alması gelmektedir. Muzaffer Uyguner’in ifadesiyle Sait Faik, toplumsal çevre kadar doğal çevreyi de önemser. Çevreye ilişkin taşıdığı hassasiyetin kaynağı Adalar’a duyduğu bağlılıktan kaynaklansa da yurtdışında eğitim amaçlı geçirdiği yıllar da bahsedilmeye değerdir. Zira yazarın Fransız Alplerinin eteğinde ve Isère Nehrinin kıyılarında konumlanan Grenoble kentinde kaldığı yıllar, sanatçı kişiliği üzerinde derin etkiler bırakmıştır (Uyguner, 1983, s. 15). Yazar, ömrünün son yıllarında yayımladığı *Son Kuşlar* ve *Alemdağ’da Var Bir Yılan* eserlerinde olabildiğince açık iletiler sunmaya gayret eder. Adı geçen

iki eserinde de bariz bir toplumdan kaçış ve doğaya sığınmış psikolojisi hâkimdir. İstanbul, Sait Faik için artık bir kent olarak baskılayıcı ve kaotik gelmektedir. Kentin yozlaşmaya başlayan değerleri ve hoyratça tahrip edilen çevre karşısında Alemdağ ve Burgazada, yazarın gözünde sağaltıcı mekânlardandır. Değer atfedilen ve iç açıcı herhangi bir unsuru koruma altına almak kaçınılmazdır. Bu sebeple yazar, eserine *Son Kuşlar* adını vererek sığındığı Ada'nın doğasını tehlikeye atanlara karşı bir ölçüde savaş açmıştır (Naci, 2008, s. 107). Sait Faik hikâyeciliğinin özellikle son döneminde “yalnızlık” duygusunun baskın olmasındaki en önemli etmen, insani ilişkilerdeki netameli vaziyetin daha da ilerlemiş olmasıdır. Dolayısıyla türdeşte bulunamayan duygudaşlık, insan dışı canlılarda aranmaya çalışılmıştır. Yazarın bilinçli tercih ettiği bu duruşun, muhabata sanatsal ve estetik haz duyma imkânı tanıdığı görüşündeki Haldun Taner, özellikle sıradan görünen nesnelere ve “öteki” sıfatıyla yaklaşılacak canlıların yeni bir anlam kazandığını söylemiştir (Taner, 2021, s. 148).

Metnin giriş bölümünü, Ada'nın değişmekte olan mevsim tasvirleri ve bölgenin ekolojik vaziyetiyle alakalı gözlemler oluşturur. Yapılan bu değerlendirmeler sonrasında söz, yazarın gözünde Ada'nın aksayan bir yönüne getirilir. Özellikle yakın zamana dek, dile getirilen mevsimle birlikte hatırı sayılır kuş varlığının Ada'yı mesken tuttuğu bilinmektedir. Fakat son kertede, sözü edilen kara parçasındaki kuş sayısında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Eleştirel söylem, kanatlı hayvan varlığındaki azalma sebeplerinin sıralanmasıyla birlikte başlamış olur. Öyle ki çeşitli yaş gruplarından oluşan kişiler, yanlarında buldukları kafes, çomak ve ökse gibi gereçlerle Ada içinde kuş avına çıkmaktadır. Avcı kitle, kafeslerde esir edilen canlı kuşlar yardımıyla hür kuşları da kafeslere doğru çekerek onları öldürmekte ve dahi yemektir. Grubun esas azmettiricisi ise Konstantin adındaki bir tüccardır. Hikâyenin kötücül tiplmesi sıfatını taşıyan Konstantin, “iskete”, “saka” ve “florya” benzeri gösterişli fakat sıska görünümlü kuşların peşine düşmesiyle tanınmaktadır. Ayrıca onların sesini taklit etmek suretiyle bu hayvanları aldatarak tuzağa düşürme girişimlerinde de bulunmuştur. “Seneler var ki kuşlar gelmiyor... Belki birkaç seneye kadar nesilleri de tükenecek” (Abasıyanık, 2016, s. 5) diyen Sait Faik, geçmiş ve çağdaş edebiyatta pek de

karşılığı bulunmayan yeni bir tartışma başlığına öncülük etmiştir. Yazar, İstanbul'u ve Ada'yı bekleyen çevresel tehlikeyi sezmiş ve bugünün dünyasına da uyarı getirmiştir. Gün geçtikçe hayvan pratikleri baskılanarak canlıların olağan meskenlerinde korku duymalarına yol açmaktadır. Doğal olarak bunun sonucunda hayvan türleri niceliksel açıdan azalmakta, yok olmakta ya da buldukları yaşam alanını terk etmek zorunda kalmaktadır (Balta, 2023, s. 94). Sait Faik, güz mevsiminde Ada'ya uğrayan kuş sürülerinin insanın iç dünyasında uyandırdığı hazzı da temas etmektedir. Kuş cıvıltıları ve kanat seslerindeki ahenk, ruhsal bunaltıyı azaltmaktadır ve bu göksel manzara, sanatla bütünleşmiş olumlu bir dünya tasavvuruyla eşdeğerdir. Yazara göre bahsedilen keyif verici ruh hâli, evrensel bir niteliktedir. Tezli bir olay örgüsüne sahip “Son Kuşlar” hikâyesinde, yerel kuşların karşılaştığı tehlikeyle birlikte bölgeye has fiziksel özellikler taşıyan çimenlerin bilinçsizce sökülüp taşınması hadisesi de anlatılmaktadır. Sanatçı, “Kuşları boğdular, çimenleri söktüler, yollar çamur içinde kaldı” (Abasıyanık, 2016, s. 6) cümlesiyle, çevre adına duyduğu kaygıyı özetle dile getirmiştir. Sait Faik'in anlamakta güçlük çektiği noktalardan biri de hacimsel olarak minimal ölçütlere sahip adı geçen kuş türlerinin etleri için avlanmalarıdır. Buna rağmen mütemadiyen tuzağa sürüklenen bu hayvanlar, izaha muhtaç bir iştahla ve kontrolsüz bir hazla tüketilmekten kurtulamaz. Konstantin'in hiçbir surette rasyonellik ve insaf içermeyen tutumunu konu edinen betimlemeler dikkate alındığında, kötücül duruşun merkezinde konumlanan bu tipleme, barbarca görünmektedir. Üstelik Konstantin'in öncülük ettiği bu hareket, kısa sürede taraftar kazanmakta, aynı zamanda oldukça keyifli içeren “hapsetme”, “işkence etme” ve “öldürme” eylemleri, silsile hâlinde kitleleşmektedir. Hikâye, iyilik kadar kötülük duygusunun da dizginlenmediği takdirde hızla yayılma potansiyeli taşıdığını da öğütlemeye gayretindedir. Konstantin, tipik avcı kimliği dışında, modern bir tüketici bireydir. Zira çağdaş tüketim bağımlısı, herhangi bir metayı, ürünü ya da gıdayı var gücüyle istiflese de temelde bu kontrol dışı yönelişini izah etmekte güçlük çeker. O, sadece süreç boyunca etkisi altında kalacağı haz duygusuna odaklıdır. Duyulan iştahı, yalnızca madde düzeyinde nitelemek

yeterli değildir. Eleştirel bir yaklaşım ve koruyucu bir içgüdüyle kurgulanan “Son Kuşlar”, geçmişten günümüze günlük hayatta karşılaşılabilecek ve gerçeklik payı yüksek bir olaya temas etmiştir.

*Son Kuşlar* kitabından on yıl sonra (1962) Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanan Rachel Carson’un *Sessiz Bahar* adlı eserinin merkezinde olan unsur da kuşlardır. Su biyoloğu unvanına sahip Rachel Carson’un *Sessiz Bahar* çalışmasında, sanatın ve bilimin sentezlendiği görülecektir. Üsluptaki akıcılık ve aşırıya kaçmayan bilimsel dil sayesinde, canlı yaşam için fevkalade önem arz eden DDT adındaki tarım kimyasalının ekolojik döngü üzerindeki olumsuz etkileri okura aktarılmış olur. Carson’un, eseri aracılığıyla hedeflediği nokta, modern medeniyetin çeşitli ve tehlikeli eylemlerle toprağı, suyu ve havayı kirletişini halka duyurmakla kalmayarak bu tehlikeye karşı onları örgütlemektir. *Sessiz Bahar*’ın Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanmasıyla birlikte ciddi anlamda yankı uyandırması ve güçlü bir kamuoyu oluşturması sonrasında sözü edilen kitap, “çevre hareketini başlatan eser” yakıştırmalarıyla da bilinmeye başlamıştır. 1940’lı yılların ortasından itibaren tarımdaki “zararlı” böcekleri öldürmek amacıyla yüzlerce farklı kimyasal zehir piyasaya sürülmüştür. Şu farkla ki kitlelerce kullanılan bu tür zehirler, sadece hedefteki canlıları öldürmemiş, insan dâhil karada, suda ve havada yaşayan tüm canlıları etkisi altına almıştır. Yazar, bu sebeple kullanılan kimyasalların böcek öldürücü değil, canlı öldürücü olduğunu öne sürmüştür (Carson, 2011, s. 7). Bu bağlamda Rachel Carson’un, eserini yazma sürecinde konu edindiği toksik maddelerle olan yoğun teması sonucunda kansere yakalandığı da ileri sürülmektedir (Özdağ, 2011, s. 186). Yazarın kuşlarla ilgili dile getirdiği Detroit örneği ise dikkat çekicidir. 1916 yılında New Jersey’de bulunan bir fidanlıkta, Japonya’dan ithal edilen fidanlarla beraber ülkeye giriş yaptığı varsayılan Japon kınkanadı adlı bir böcek türüne denk gelinmiştir. Yetkililer tarım faaliyetlerinin tehlikeye uğrama ihtimalini göz önünde bulundurarak bu türe karşı 1959 yılında kimyasal yollarla mücadele etme kararı alır. Fakat bölgede alçak uçuş yapan uçaklar, toprak ve canlı ayrımı yapmaksızın toz zerreciklerini geniş bir alana doğru püskürmüştür. Kimyasal işlemde birkaç gün sonra Detroit Kuşları Koruma Derneği kuşlarla alakalı ihbarlar

almaya başlamış, endişe verici sayıda ölmekte olan veya ölmüş kuşların görüldüğü raporlanmıştır (Carson, 2011, s. 90). *Sessiz Bahar*’ın sekizinci bölümü doğrudan zarar gören, sayıca azalan ve bilinmedik hareketler sergileyen kuş nüfusuna ayrılmıştır. Illinois’in Hindsdale kasabası sakinlerinin uzun süreli gözlemine göre bölgedeki karaağaçların ilaçlanmasıyla birlikte kardinal, iskete, ağaçkakan ve sıvacı kuşları oldukça nadir görülmeye başlamıştır. Verilen örneklerde, solucan, kınkanat ve ateş karınca gibi küçük hacimli canlılar tarafından taşınan kimyasalların, planlanandan çok daha geniş bir alana yayıldığı ve çoğu zaman bu tür hayvanlardan beslenen kuşların büyük çaplı kıırma uğradığı söylenmektedir. Sıralanan kuşlar dışında, ülkenin etkilenen bölgelerinde çalığıkuşu, saka, cüce baykuş, baştankara, orman tırnaşık kuşu, kartal ve diğer ileri gelen türler de benzer aşamaları tecrübe etmiştir. Bilinçsizce yapılan ilaçlama, hedefteki haşerelerin sayısını azaltmamış, aksine kuş varlığındaki kayıp neticesinde daha da artırmıştır (Carson, 2011, s. 113).

Eserde, İngiltere’den de yetkili kurumların paylaştığı verilerden bahsedilerek özellikle 1960’tan sonra ülkedeki kitlesel kuş ölümleri vakalarına da yer verilmiştir. Rachel Carson, yozlaşmakta olan ilkesel ve ahlaki yaklaşımın yeniden tesisi için çoğulcu farkındalığa gerek duyulduğunun bilincindedir. Aşağıda yer alan “Ve Artık Kuşlar Ötmüyor” başlıklı sekizinci bölümden alıntılanan paragraf, bu doğrultuda değerlendirilmelidir ve görülmekte olan özgün dil düzeni, metnin salt bilimsel bir nitelik taşımadığını ispatlamaktadır:

*Amerika Birleşik Devletleri’nin giderek genişliği artan bölgelerinde, bahar artık kuşların dönüşüyle müjdelenmiyor; bir zamanlar kuş şarkılarının güzelliği ile dolu olan sabahın erken saatleri garip biçimde sessiz. Bu kuş şarkılarının birdenbire kesildiği, dünyamıza verdikleri renk, güzellik ve çekiciliğin ortadan kaldırıldığı durum; hızla, sinsice geldi ve henüz etkilenmeyen toplumlarca farkına varılmadı (Carson, 2011, s. 103).*

Bitkiler ve balıklardan sonra ekosistemin işleyişini sağlayan ve etkisel oran bakımından böceklerle birlikte canlı yaşam adına kritik bir rolde olan kuşlar, doğadaki böcek kontrolü, tozlaşma ve tohum taşınımı görevlerini de üstlenmiştir. İnsan ve kuş arasındaki etkileşimin kökeni, arkaik dönemlere dayanmaktadır. Fransa’nın Lascaux

mağarasında açıkça kuşlar da resmedilmiştir ve bu mağaranın yaklaşık 16.500 yıllık olduğu söylenmektedir. Benzer şekilde 3000 yaşında olan antik Mısırlıların duvar resimlerinde de evcilleştirilmiş ördek ve turna tasvirleri bulunmaktadır (Whelan vd, 2016, s. 6). *Son Kuşlar* ve *Sessiz Bahar* eserlerinin yayımlanma tarihleri arasında on yıllık bir zaman dilimi olsa da her iki yazar da uçabilen kuşların önemi üzerine eğilmiştir. Sait Faik ve Rachel Carson, ilkin kendi coğrafyası özelinde meseleyi ele almış, politik ve ekonomik hamlelerin değişmemesi durumunda dünyayı bekleyen ortak tehlikeye ilişkin öngörülerde bulunmuş ve kendi enstrümanlarıyla toplumları ikaz etmiştir. Şu farkla ki *Son Kuşlar* hikâyesindeki kuş katliamında henüz toksik boyutlardan söz edilmemekte; metinde bizzat insan gücüyle uygulanan işkence ve av eylemleri yer almaktadır. *Sessiz Bahar*'da ise katliamın etki alanı çok daha geniştir ve başrolde doğrudan zararlı kimyasallar (DDT) bulunmaktadır.

İki metni de ilginç kılan ve birbirine yaklaştıran temel unsurlardan diğeri de kurgu ve cümle yapılarındaki benzerliktir. Ekosistemin başta gelen unsurlarından olan kuşların yakın zamandaki görkemli varlığı, yerini ölüm sessizliğine bırakmıştır. Sözü edilen ve birbirini çağrıştıran bölümler, kronolojik sıralamaya tabi tutulmuş ve mukayeseyi somutlaştırması açısından art arda verilmiştir:

*Vaktiyle bu Ada'ya bu zamanda kuşlar uğrardı. Cıvıl cıvıl öterlerdi. Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlardı. İki senedir gelmiyorlar... (Abasıyanık, 2016, s. 3).*

*Bir zamanlar sabahları, saka kuşları, kedi kuşları, kumrular, alakargalar, çalikuşlarının şafak korusu ve diğer kuş seslerinin partiyonları ile canlanırken, şimdi hiç ses yoktur; sessizlik kaplamıştır tarlaları, ormanları ve bataklıkları... (Carson, 2011, s. 2).*

Sait Faik, hikâyesinin henüz başında yer verdiği yukarıdaki bölümüyle kuş varlığı kadar kuş kayıplarının da sıradanlaştırılmaması gerektiğinin altını çizer. Rachel Carson da “Yarının Masalı” adını verdiği eserinin ilk bölümünde, doğal zenginliklere sahip varsayımsal fakat prototip olabilecek bir kasabanın varlığından bahseder. İlgili kasabayı cazip kılan canlı ise gerek besin zincirini gerekse estetik ve görsel hazı sürdürülebilir kılan kuşların

sayısal ve çeşit bolluğudur. Sait Faik'in “Son Kuşlar” metninde ve diğer anlatılarında da bilhassa martıların, diğer kuşların ve hayvanların, özel bir yeri vardır. Metnin sonunda gelecek nesil için kaygı duyduğunu belirten Abasıyanık, yakın zamanı ilgilendirecek bir meseleyi, kaleme aldığı sanat eseriyle duyurmayı amaçlamıştır. Bahsettiği kasabanın ülkesinde ya da dünyanın herhangi bir noktasında binlerce eşi bulunabileceği görüşündeki Rachel Carson da baharını insan eliyle kaybetmiş coğrafyalar üzerindeki trajik ve öldürücü tetikleyicilerin izini sürmüştür. Kuşlar, her iki metinde de içinde bulunulan olumsuz vaziyetin birer göstergesi durumundadır.

### **Daphne Du Maurier ve Alfred Hitchcock Sanatında Eskatolojik Sembolizm**

“The Birds” (Kuşlar), İngiliz yazar Daphne Du Maurier'in 1952 yılında yayımladığı *The Apple Tree* adlı eserde yer alan hikâye metinlerinden biridir. Sözü edilen bölüm, diğer anlatılara nazaran daha fazla ilgi uyandırdığından dolayı eserin 1963 yılı baskısındaki yeni adı *The Birds and Other Stories* olmuştur. Hikâyenin başkişisi Nat Hocken, II. Dünya Savaşı sonrası kötürüm kalan ve haftanın üç günü çiftlikte geçimini sağlayan bir bölge sakinidir. Olay, deniz kıyısındaki kırsal bir kasaba ekseninde ilerlese de yaşananlar, kısa sürede geniş bir coğrafyada etkisini hissettirmiştir. Yarımadanın kayalıklarına oturarak sık sık kuşları seyre dalan Nat, karakterler içinde ayrıntılara en fazla önem veren ve gözleme yetisini başarıyla kullanabilen bir şahsiyettir. Bu sebeple kuşların olağandışı davranışları ilk kez Nat'in dikkatini çekmiştir. Aniden görülen kuşlardaki uçuş hırsı, huzursuz bir dürtüyle birleşmiş ve onlarca türü bir araya getirmiştir. Doğadaki uyarı sisteminin ayrılmaz bir parçası olan kuşlar, anormal hareketleriyle ve endişeli sesleriyle bu defa bizzat kendilerinin başrolde bulunduğunu bölge halkına ilan etmeye başlamıştır. Hava bir anda sonbahardan kışa dönmüş ve ortaya çıkacak derin ürperti için ihtiyaç duyulan dekor tamamlanmıştır.

Aynı gece, Nat'in penceresinde tek bir kuşun tepkisel ziyaretiyle başlayan silsile, kısa sürede sayısız kuşun evlere yönelmesiyle deniz kasabasına ve birçok yerleşim yerine yayılacaktır. Nat'in evine doğru tekil başlayan masum ziyaret, hemen sonra en az yarım düzine ve saldırgan



kuşun pencerede belirmesiyle yeni bir boyut kazanır. Ardından çocukların odasındaki açık pencereden bu defa içeriye girmeyi başaran onlarca öfkeli kuş, gün ağarana dek Nat'le kıyasıya mücadeleye girişir. Bahsi geçen ilk saldırıyı, nar bülbülü, ispinoz, serçe, mavi baştankara ve tarla kuşu adındaki küçük hacimli kuşlar gerçekleştirmiştir (Du Maurier, 1973, s. 11). Metinde tekraren Doğu rüzgârının alışılmadık etkisinden ve sertleşip yükselen deniz sularından bahsedilmektedir. Hatta kuşların bu beklenmedik davranışlarının sebebini kasabada egemen olan Doğu rüzgârına bağlayanlar da bulunmaktadır. Dile getirilen diğer bir sebep de kuşlardaki açlık hissini onları saldırganlığa ittiği ihtimalidir. Fakat metinde geçen “bu gece hava daha yeni değişti. Onları buralara sürece kadar kar bile yağmadı. Aç kalmış olamazlar. Dışarıda, tarlalarda yiyecek dolu.” (Du Maurier, 1973, s. 11-12) şeklindeki çıkarım cümleleri, sıralanan iddiaları geçersiz kılmaktadır. Kuşların izaha muhtaç saldırısı, Nat Hocken'e, Britanya'nın güneyinde bulunan ve 1940'lı yıllarda Naziler tarafından bombalanan “Plymouth” adlı yerleşim yerini hatırlatmaktadır. Çünkü iki örnekte de yerel halk, havadan gelen tehdide karşı savunmasız durumda kalmıştır.

Küçük yapılı kuşların, kısa sürede yerini daha hacimli türlere bırakmasıyla birlikte duyulan ürpertinin katsayısı da artmıştır. Örneğin kayalıkların hemen ardına konuşlanan on binlerce martı, harekete geçmek için başları rüzgâra dönük bir şekilde doğru anı beklemekte ve bu görünüşleriyle demirlemiş, kutsal bir filoyu andırmaktadır. Yetkililer, ısrarla yaşananların kutuplardan gelen soğuk hava akımından kaynaklı olduğunu, hayvanların içgüdüyle göçe zorlandığını, dolayısıyla bu durumun kuşları öfkeli ve aç bir varlığa dönüştürdüğünü söylemektedir. Halk arasında ise Ruslar'ın bu felakette dahil bulunduğu ve kuşları zehirlediği iddiaları dolaşmaktadır. Böylelikle dönemin potansiyel iki düşman imgesi de öne çıkarılmış olur. “Kuşlar” metnindeki tabiat varlıkları, kabaca (plansızca) yahut dekoratif olarak metne yerleştirilmemiştir. Kuşların tepkiselliğine yer ve gök unsurları da ortak olmuş ve esas kuş akınının âdeta koreografik altyapısını inşa etmiştir:

*Bütün gün hiç güneş çıkmamıştı. Gökyüzü somurtkan, hava tuz gibi renksizdi. Hırçın denizin kayaları dövdüğü duyuluyordu...Deniz yükseliyordu...Martılar yükselmişlerdi. Yüzlercesi, binlercesi rüzgâra karşı*

*kanatlarını açmışlar; dönüyorlardı. Havayı karartan da onlardı (Du Maurier, 1973, s. 26).*

Kuşların aşırının ötesindeki hareketlerine karşı ilkin büyük çaplı eylem planı ortaya konmasa da artış kaydederek devam eden hücumla birlikte yetkililer tarafından daha ciddi önlemler alınmaya başlanır. Ülke genelinde ilan edilen olağanüstü hâl kararı, bu önlemin başında gelir. Yine de bilindik beşerî yöntemlerle bu akının üstesinden gelinememiştir ki en temel haberleşme aracı olan ulusal radyo yayınının kısa sürede kesilmesi de mevcut çaresizliğin somut delillerindendir. Güvenlik güçlerinin deniz ve hava yoluyla gerçekleştirmeye çalıştığı karşı koyma hamleleri de sonuçsuz kalır. Kuş saldırıları, özellikle akşam ve gece vakitlerinde zirveye çıkmaktadır. Gün ağarana ve ışık, kanatlı hayvanları görünür kılan dek kuşların ölümcül geçidi devam eder. Öyle ki sayısız kuş, pike yaparak intihar dalışında bulunmuştur. Nat ve onun gibi mücadeleci kimlikler, kapı ve pencereleri ahşap engellerle kapatmayı denese de dev martılar ve yırtıcı kuşlar (şahin, doğan, atmaca vd.) gaga darbeleriyle alınan tedbirleri boşa çıkarmıştır. Yalnızca doğanın başka uzantıları, kuş eylemlerini duraksatmaktadır: “Kuşların da boyun eğdiği bazı kurallar vardı. Bunlar doğu rüzgârı ve gel-git olayıydı” (Du Maurier, 1973, s. 43). Hikâyede davranış ve iş bölümü açısından kara-deniz kuşu ayrımı da yapılmıştır. Deniz akımının hareket kabiliyetine göre mevzilenen deniz kuşlarının aksine kara kuşları, sadece gece değil gün ışığında da işlek ve işlevseldir. Onlar, beklemekle kalmayıp etraflarını gözetlemekte, görüş açılarında bulunan her unsuru an be an takip etmekte ve deyim yerindeyse raporladıkları veriyi sürüler arasında paylaşmaktadır. Küçük yapılı ya da yırtıcı fark etmeksizin kuşların hedefinde daima insan vardır. İnsan dışı hiçbir canlının (metin içinde koyun ve inek örneklerindeki gibi) yaşamına kastedilmemiştir. “Kuşlar” hikâyesinin kapanış cümlelerinde sıkıştırılmış tarihsel bir sorgulama güdüsü de kendini göstermektedir. Nat Hocken, parçalanmış tahtaları takip ederken istemsizce özeleştiriyeye başlar: “Vuran gagaların, içeriye gören gözlerin gerisinde bu küçücük beyinlerde kim bilir kaç milyon yıllık anı birikmişti. Bu birikim şimdi onları makinaların usta şaşmazlığıyla insanoglunu yok etme içgüdüleriyle harekete geçirmişti” (Du Maurier, 1973, s. 62). Başka bir ifadeyle doğanın

şiddetle bastırılmış hafızası, hayatta kalma refleksini uygulamaya koymuştur.

Alfred Hitchcock'un yönetmenliğini üstlendiği ve 1963 yılında gösterime giren *Kuşlar* filmi, döneminde ve sonrasında izleyicilerden ilgi gören eserlerden biridir. Adından da görüleceği üzere Hitchcock, bu filmde Du Maurier'in "Kuşlar" hikâyesinden esinlenmiş ve bu etkileşim filmin başında vurgulanmıştır. Fakat kurgunun tamamında Du Maurier'in izi görülmez. Özel olarak kahramanlar ve olay örgüsü değişkenlik gösterir. Buna karşın iki eser arasında çeşitli hususlarda da ortak yanlar bulunmaktadır. Melanie Daniels ve Mitchell Brenner, filmin başrol kahramanlarıdır ve *Kuşlar* filmi, hikâyenin aksine kentte (San Francisco) başlar. Kalabalık martı sürüsünün gökteki dairesel uçuşları, öncelikle Melanie'nin dikkatini çeker. İlk sahne, ironik bir şekilde evcil hayvan mağazasında başlar ve genç kadın Melanie Daniels'ın arzu ettiği şey, Güney Asya'ya özgü Mynah kuşu (çiğdeci) satın almaktır. Kuşların aracı kılınarak hayvan esareti hakkında yapılan ilk sorgu ise aynı zamanda avukatlık mesleğini icra eden Mitchell Brenner'a aittir. Melanie'ye hitaben kurulan "Bu sizi kötü hissettirmiyor mu?" sözünün bir evcil hayvan mağazasında sorulması oldukça manidardır. Mekânsal değişim ani gerçekleşir ve kadraj, asıl mekân olan Kodega Koyu'ndan devam eder. En başta saldırıya maruz kalan kişi, elindeki kafeste bir çift muhabbet kuşu taşıyan Melanie'dir. Kuşların içinde bulunduğu kafesin yaldızlı ve gösterişli olması da üzerinde düşünülmesi gereken ayrıntılardandır. Genç kadın başından yaralanırken kasabadaki tavukların, insanlar tarafından verilen yemleri reddettiği de konuşulmaya başlanır. Özellikle kuş türlerinde topyekûn bir başkaldırı eğilimi kendini göstermektedir. Tür olarak "korku filmi" sınıflandırılmasına dâhil edilen *Kuşlar* filminde işitsel efektlerin yanında gerilimi artıran birincil etmen kuşkusuz kuşların tekinsiz ve saldırgan tavırlarıdır. Hitchcock'un eserindeki kayda değer saldırı dizisi, kronoloji gözetilerek aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Melanie'ye yapılan bireysel saldırı,
2. Kasaba öğretmeni Annie'nin kapısına martının çarpması,
3. Mitchell'in kız kardeşinin (Cathy) doğum gününde, kız kardeş başta olmak üzere davetlilerin tamamına

martıların gerçekleştirdiği kitlesel saldırı,

4. 4. Sahil kasabasının meydanında kargaların maruz bıraktığı saldırı,
5. 5. Kasaba meydanında yangına ve ciddi zayıata sebebiyet veren martı saldırısı,
6. 6. Mitchell'in evine üst katın çatısından oyuk açmak suretiyle giren farklı türdeki kuşların Melanie'yi ağır yaraladığı ve hane halkının evi terk etmek zorunda kaldıkları son saldırı.

Dördüncü maddede geçen meydandaki karga saldırısı esnasında korkutucu sesler ilk kez bu denli sahnede baskındır. Hedefte yine çocuklar vardır. Saldırı sonrası sahneye yaşı ilerlemiş ve ornitolojiyi (kuş bilimi) hobi edinen bir kadın (Bayan Bundy) çıkar. Film boyunca kuşların yaban hayatındaki öneminden bahseden tek kişi kendisidir. Gönüllü kuş bilimci Bundy, karga ve kuzgun arasındaki farkı açıkladıktan sonra kuşların dünyaya sağladığı kazanımlardan ve getirdiği güzelliklerden dolayı bireylere nazaran çok daha "insan" olduklarını savunur. Ona göre 140 milyon yıllık uzun bir geçmişe sahip kuşların, çağlar boyu tehditkâr davranmayıp 20. yüzyılın ortalarından itibaren insanlığa hücum ediyor olmaları, tartışılması gereken bir meseledir. Aynı ortamda bulunan başka bir kasaba yerlisi, kutsal kitaptan bölümler alıntılanarak olanları dünyanın sonunun gelmiş olmasıyla ilişkilendirir. Görsel ve işitsel efektlerin yanında kalabalık kuş sürülerinin uyandırdığı korku, kurguya eskatolojik nitelikler katmaktadır. *Kuşlar* filmindeki saldırı sebepleri hususunda genel itibarıyla muhtemel üç farklı yorum yapılabilir: "1. Kuşlar, insanların kendilerine yaptıkları eziyetin intikamını alıyor, 2. Kuşlar, günahkâr insanlığı cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderiliyor, 3. Kuşlar, karakterler arasındaki gerilimi ifade ediyor" (Wood, 2004, s. 188). Gerçekten de filmde belirgin kılman arşın azametli yapısı, Yaratıcı-bulut-kuş senteziyle cezalandırıcı bir vasıf taşımaktadır. Yine de esin kaynağı olan "Kuşlar" hikâyesiyle kıyaslandığında filmin anlam boşlukları daha fazla yer kaplamaktadır.

Gerek hikâyedeki gerekse filmdeki aşırıya kaçan şiddet içerikleri, antipati ve ötekileştirme katsayısını artırma potansiyeli taşımaktadır. Sivrilene ve ben merkezci

karakterleri kuvvet uygulayarak bir zaafiyet olarak tanımlanan bu özelliklerin törpülenmesi için aracı kılınan özne de kuşlardır. Melanie, yapılan bu tespiti somutlaştıran bir örnektir. Filmdeki ilk ve son saldırı bizzat ona karşı yapılmıştır. O, “başından geçen her şeye karşın, kendisine çok korkunç bir şey olmayacağı duygusuna sahiptir; yani henüz ona darbe vurmayan kendini beğenmişliğin tortusuna sahiptir” (Wood, 2004, s. 204). Hitchcock’un filmine kıyasla daha az tanınırlık oranına sahip *Kuşlar 2* filmi de temelde ve felsefi açıdan Du Maurier’den etkilenmiştir. 1994 yılında ve diğer filmde olduğu ABD’de izleyicilerin karşısına çıkan film, martıların ekranda belirmesiyle beraber anonim bir deniz biyoloğunun yağ ve kirle bezeli deniz suyunun içinde hayatını kaybeden bir kuşu incelemesiyle başlar. Filme hızlı bir giriş yapılarak ortak bir hedefle toplanan martı ve kargalar, deniz biyoloğunu öldürmektedir. Tatilini sakın bir yerleşim yerinde geçirmek isteyen başroldeki çekirdek aile mensupları, bu niyetle Gull Island’i (Martı Adası) tercih etmiştir. Ted ve Mary çiftinin “Hocken” soy ismini taşımaları, Du Maurier’in prototip metnindeki isimsel tercihlerinin de (Nat Hocken) alıntılındığını göstermektedir. İlk filmin ana kahramanlarından Tippi Hedren (Melanie), bu seride de hazır bulunmuş fakat kasiyer rolüyle görev almıştır. Filmin sonlarında kuş saldırısından dolayı hayatını kaybedecek kişilerden olan ihtiyar deniz feneri görevlisi, yaşanan hadiseye sağduyulu yaklaşıma gayret ederek tabiatın tepkisinin er ya da geç kaçınılmaz olacağını düşünmektedir. Ayrıca ilk filmde aşına olunan kasaba merkezindeki patlama sahnesi *Kuşlar 2* eserinde tekrar etmiştir. Film, öfkeli kuş sürüsünün adalıklar bölgeden ana karaya yönelmesiyle son bulur. Öte yandan *Kuşlar 2* filminin “Dünyanın Sonu” sloganını taşıması, ulaşılmak istenen esas gayeyi belirgin kılmaktadır. Daphne Du Maurier ve Alfred Hitchcock’ta dolaylı kastedilen bu niyet, 1994 yapımlı filmde açıkça ilan edilmiştir.

### **Tekrar Eden Benzeşimler Doğrultusunda Genel Bir Değerlendirme**

Ele alınan dört eser de döneminde ses getirmiş ve taşıdığı kamuoyu oluşturma vasfını 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürmüştür. Farklı ve uzak coğrafyalarda muhatap arayışına giren bazı eserler, birbirine yakın tematik başlıklara ve olay örgüsüne sahip olabilmektedir.

Karşılaştırmalı analize imkân tanıyan bu ortaklık, sanatın aynı zamanda eklettik yönünü güçlendirmektedir. Kökeni, 1860’lı yıllara dayanan karşılaştırmalı bakış açısı, neşredilen makale ve eserlerle eleştiri geleneğine yeni alanlar sağlamıştır (Van Tieghem, 2017, s. 54). Kuş sembolizmi de tek bir dönemde geçerli olmayacak çapta temsil örnekleri içerdiğinden dolayı dinamik ve kendini güncelleyebilen bir yapıdadır. Anlatmaya ve göstermeye dönük sanat eserleri, geçmişe, şimdiye ve geleceğe eş zamanlı yorum getirebilme kabiliyetine sahiptir. Bu sebeple kuş unsurunun davranış açısından geliştirdiği tepkisel dili üzerine düşündürebilen sanat eseri, olay örgüsüyle, kurguyla ve tasvirle bir araya getirilmiş olan mevcut birikimden farklı mecraların da istifade etmesini mümkün kılar. Örneğin dünya genelinde yankı uyandıran *Angry Birds* adlı video oyunu serisi, kastedilen etkileşimin uzantılarından. 2009 yılında piyasaya sürülen oyunun ilerleyen yıllarda farklı tematik başlıklardaki yeni sürümleriyle muhatabının ilgisine sunulmuştur (Tyni ve Sotamaa, 2014, s. 6). Farklı türdeki öfkeli kuşlar, uygulanan grafiklerin de etkisiyle daima sinirli ve saldırmaya hazırdır. Tartışmanın bu aşamasında yöneltilmesi gereken asıl soru, binlerce hayvan türü arasında hangi özel gerekçelerle kuşların tercih edildiğidir.

Değerlendirmeye konu edilen dört eserin ortaya çıkış yılları da dikkate değerdir. *Son Kuşlar*’ın ve Du Maurier’in “Kuşlar” hikâyesinin ilk basım yılının aynı olması (1952), manidar bir rastlantıdan öte devinimsel ve ortak bilincin dışavurumudur. Benzer biçimde *Son Kuşlar* ve “Kuşlar” metinlerinden on yıl sonra (1962) yayımlanan *Sessiz Bahar* eseri ile akabinde (1963) gösterime giren *Kuşlar* filmindeki diyalektik yaklaşımların temelinde de benzer bir etkileşim ve felsefe bulunmaktadır. Sait Faik ve Rachel Carson kurgusunda kuşlar, daha çok savunma pozisyonunu tercih edip öldürülen ya da bulunduğu konumu terk etmekte karar kılan bir yapıdayken Du Maurier ve doğal olarak Hitchcock’un eserlerinde hücum ekseninde hareket etmiştir. Adı geçen dört sanatçı da toplumsal, siyasi ve bilimsel gelişmeleri gözlemlemekten geri durmamıştır. 1950 yılı, yurt içinde ve yurt dışında birçok açıdan dönüm noktası olmuştur. Modern insanın bireyselleşmeye dönük adımları, siyasi krizler, toplumsal çıkmazlar, sanayi toplumuna hızla geçiş süreçleri, doğanın tahribatı ve tarımsal ilaçlama

benzeri olaylar, dönemin sanatını da elbette etkileyecektir. Dolayısıyla kuşların hedef gösterildiği veyahut ötekileşmiş ve baskıya maruz kalmış canlı bir türün simge uzantılı hamlelerle tepkisel bir cephe alması, abartılı ve gerçek dışı algılansa dahi tarihsel tecrübeler unutulmamalıdır. Sözcüleri Mao Zedong yönetimi, 1958 yılında “işgalci” olarak nitelendirdiği serçelere karşı kitlesel bir savaş başlatmıştır. Halk, kuşlar yorgunluktan ölene kadar farklı gereçlerle sesler çıkarmakla kalmamış, yumurtaları ve yuvaları imha ederek milyonlarca serçeyi öldürmüştür. Ne var ki Mao, bu kuşların aynı zamanda böceklerden de beslendiğini hesaba katmamıştır (Burton, 2023, s. 212). Sonuç itibarıyla Çin, tarihinde gördüğü en büyük kıtlıklardan biriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Kısa süre sonra, sadece serçeleri ortadan kaldırma kampanyasına son verilmemiş; ülke genelinde serçe öldürmek yasaklanmış ve zarar gören ekolojik dengenin yeniden hayat bulması için Sovyetler Birliği’nden binlerce kuş ithal edilmiştir (Burton, 2023, s. 212). Anlatılan tarihsel olayın yaşandığı yılların, çözümlenmeye çalışılan eserlerle aynı dönemi kapsıyor oluşu, göz ardı edilmemelidir. “Son Kuşlar”, “Kuşlar” ve *Sessiz Bahar*’da belirgin bir sebep-sonuç ilişkisi göze çarpmaktadır. Oysa *Kuşlar* filminde yaşanan olayların sebepleri üzerinde çok durulmamış, yargı ve yorum kısımları izleyiciye bırakılmıştır. Eserlerde anlatı zamanının sonbahar sonuna ve kış mevsimine denk gelmesi ve baskın mekânlar arasında göl, körfez ve deniz gibi su temelli alanların bulunması da ortak hususlardandır.

## SONUÇ

Kuşlar hakkında ileri sürülen ve kabul edilen halkbilimsel yorumların ve dinî temsillerin salt çoğunluğu, simgesel açıdan Sait Faik, Rachel Carson, Daphne Du Maurier ve Alfred Hitchcock tarafından kullanılmıştır. Diğer bir deyişle milletler arasında anlatılagelen yahut kabul edilen kültür ve inanç sistemlerinin farklı uzantıları, incelemeye dâhil edilen sanatçılarca eser içerisine aktarılmıştır. Böylelikle gerçeklik ve simge evreni arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. “Son Kuşlar”ın Türkiye’de, “Kuşlar” metninin İngiltere’de, *Sessiz Bahar* ve *Kuşlar* eserlerinin ABD’de ortaya çıkmış olmaları da değinilmesi gereken başka bir ayrıntıdır. Nitekim dönemsel koşullar dikkate alındığında Türkiye, çok partili hayata geçiş sürecini, modern açılımları, birey-toplum uyumsuzluğunu ve tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine olan dönüşümü

deneyimleme gayretindedir. İngiltere, insanlığın dönüm noktalarından Sanayi devriminin başlatıcısıyken ABD, kapitalizmin ve serbest piyasanın hâkim olduğu bir ülkedir. Ayrıca ele alınan dönem, yankısı uluslar arası boyutta olan II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte yeni kalkınma modelleri arayışına girilen bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Dolayısıyla “sosyal” addedilen insanın hızla yalnızlaştığı ve sadece canlı unsurlara karşı değil, benliğine ve zamanın angarya uzantılı ruhuna da giderek yabancılaştığı bir devirden söz edilmektedir. İncelenmeye gayret edilen sanatsal ürünlerde temel unsur olan söz konusu hayvanlar, “Son Kuşlar” ve *Sessiz Bahar* metinlerinde dokunulmaması gereken kutsalı temsil etmektedir. Nitekim ekolojik yaşamdaki aksaklıkların elbette toplumsal, psikolojik, ekonomik ve çevresel etkileri de olacaktır. Adı geçen iki metinde de göğün, evrensel düzlemde daima erişilmek, ulaşılmak ve mümkünse elde edilerek bir güç gösterisine maruz bırakılmak istenen trajik bir kuş anlatısı kendini göstermektedir. Baskılanan ve indirgemeci bir yaklaşımla yok sayılan kuşların, bağımsız birer özne oldukları yüksek bir sesle vurgulanmıştır. Sorumsuzca yok sayılan türler dışında her iki metinde de hayatta kalmayı başarabilen kuşlar, tepkisel tutumlarını şiddet içermeyen ekolojik gerçeklerle sergilemeye çalışmıştır. Tepkisel simgecilik, Du Maurier ve Hitchcock kurgusu düşünüldüğünde ise ilahi gücün emrinde hareket eden ve gerektiğinde cezalandırıcılık ilkesiyle eyleme geçen bir konumdadır. Adı geçen son iki kurgudaki en baskın birim kuşlardır. Bu aşamadaki tepkisellik, oldukça ileri bir boyuttadır ve çoğunluğu travmalardan ibaret olan tarihsel hafıza, mütakabiliyet esasını gözetenek saldırganlığı salık vermektedir. Göge olan yakınlık, er ya da geç simgesel açıdan Tanrısallığı açığa çıkarmıştır. Kuş-insan etkileşimini köken itibarıyla arkaik dönemlere kadar götürmek mümkündür. Tarihte ve simgeler evreninde kadim ilişki saygıyı, ilettilmiş saygı da çoğu zaman kutsalı doğurmuştur. Fakat sahip olunan saygınlık, rekabet ortamını da kızıştırabilmekte ve bu sınıfa dâhil olan değerler de gerek fiili gerekse imgesel anlamda açık birer hedef hâline gelebilmektedir. Tüm bu yargılar ve tespitler çerçevesinde incelenen dört eser de modern sanattaki kuş sembolizmi ve tepkisel dili anlatma hususunda avangart (öncü) özellikler taşımaktadır. Kuşların simgesel ve tepkisel konumu fark etmeksizin eserlerin tamamında farklı fenomenler üzerinden benzer bir endişeye temas edilmiştir.

## KAYNAKLAR

- Abasıyanık, S. F. (2016). *Son kuşlar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aça, M. (1999). Tufan'ın kuşları ve kozi körpeş-bayan sulu destanındaki bazı kuşlar. *Millî Folklor*, 11 (42), 53-57.
- Balta, Ş. C. (2023). *1950 sonrası Türk hikâyesinde çevre vurgusu: Ekoeleştiril değini ve duyumsayıcı bilinç*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk mitolojisi*. BilgeSu Yayıncılık.
- Burton, A. (2023). Suffering sparrows. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 21 (4), 212-212. <https://doi.org/10.1002/fee.2632>
- Carson, R. (2011). *Sessiz bahar* (Ç. Güler, Çev.). Palme Yayıncılık.
- Çoruhlu, Y. (2006). *Türk mitolojisinin anahatları*. Kabalıcı Yayınevi.
- Doğan, D. M. (2020). *Büyük Türkçe sözlük*. Yazar Yayınları.
- Du Maurier, D. (1973). *Kuşlar* (N. Arca, Çev.). Gündüz Yayınları.
- Erhat, A. (2015). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Kabak E. ve Edman T. B. (2019). "The Raven": An odyssey through norse mythology. *Turkish Studies*, 14 (2), 583-596. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22624>
- Kakış, Ö. (2019). Türk sanatında kanat imgesi. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Leppert, R. (2017). *Sanatta anlamın görüntüsü* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Naci, F. (2008). *Sait Faik'in hikâyeciliği*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ögel, B. (2002). *Türk mitolojisi-c.2*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özdağ, U. (2011). *Sessiz Bahar'dan sonra ses* getiren elli yıl: kadın, çevre, sağlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 179-200.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. Kabalıcı Yayınevi.
- Taner, H. (2021). Sait Faik üzerine. Adil İzci (Yay. Haz.), *Anılarda Sait Faik* (ss. 147-149). Varlık Yayınları.
- Thorgilsson, A. (1898). *Settlement of Iceland* (T. Elwood, Trans.). T. Wilson.
- Tyni H. ve Sotamaa O. (2014). Material culture and Angry Birds. Nordic DİGRA Conference, Sweden, 1-15.
- Uraz, M. (1994). *Türk mitolojisi*. Düşünen Adam Yayınları.
- Uyguner, M. (1983). *Sait Faik Abasıyanık*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Van Tieghem, P. (2017). *Mukayeseli edebiyat* (Y. Ş. Kılıçel, Çev.). Büyüyenay Yayınları.
- Wenny D. G., Şekercioğlu Ç. H. ve Whelan Christopher J. (2016). *Why birds matter*. The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226382777.001.0001>
- Wood, R. (2004). *Hitchcock sineması* (E. Yılmaz, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.

**YALIN TEDARİK ZİNCİRİ ÜZERİNE  
BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ**

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS  
ON LEAN SUPPLY CHAIN

Emine Elif NEBATİ

57

# YALIN TEDARİK ZİNCİRİ ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

## A BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON LEAN SUPPLY CHAIN

Emine Elif NEBATİ<sup>1</sup>

### Anahtar Kelimeler:

Tedarik Zinciri,  
Yalın Tedarik Zinciri,  
Bibliyometrik Analiz,  
Scopus

### Keywords:

Supply Chain  
Lean Supply Chain,  
Bibliometric Analysis,  
Scopus.

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, emine.nebati@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3950-4279

Alıntılanmak için/Cite as Nebati E. E. (2024). Yalın Tedarik Zinciri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 487-497

### ÖZ

Tedarik zinciri yönetimi, günümüzün sürekli gelişim ve değişim içinde olan iş dünyasında her geçen gün önemini arttırmaktadır. Bu süreç, bir ürünün veya hizmetin tedarik edilmesinden üretilmesine, depolanmasından müşteriye ulaştırılmasına kadar olan aşamaları kapsar. Son yıllarda, işletmelerin bu karmaşık süreçleri daha etkin bir şekilde yönetme ihtiyacı, yalın tedarik zinciri kavramını yaygınlaştırmıştır. Yalın tedarik zinciri yöntemlerinin temel amacı, müşteri taleplerine uygun ürün ve hizmetleri verimli bir şekilde temin etmektir. Bu, işletmelerin daha hızlı tepki vermesini, stok maliyetlerini minimize etmesini ve süreç verimliliğini iyileştirmesini sağlar. Yalın tedarik zinciri ve gelişimi, işletmelerin müşteri memnuniyetini artırması, maliyetleri düşürmesi ve rekabet avantajı elde etmesi için kritik öneme sahiptir. Bu çalışma, yalın tedarik zinciri yönetimini ve alandaki çalışmaları bibliyometrik analiz ile incelemeyi amaçlamaktadır. Analiz için 120 eser, Scopus analiz ve VOSviewer programları kullanılarak detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Ortaya çıkan bulgular, yalın tedarik zinciri yönetimi literatürünün geniş bir perspektifini sunmakta ve bu alandaki önemli eğilimleri, yazar iş birliklerini, ülkeler arası iş birliklerini ve yayımlanan eserlerin türlerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Yapılan bibliyometrik analiz, bu alandaki çalışmaların çeşitliliğini ve gelişmelerini anlamamıza katkı sağlamaktadır.

### ABSTRACT

Supply chain management is gaining increasing its importance in today's ever-evolving and changing business world. This process encompasses the stages from the procurement of a product or service to its production, storage and delivery to the customer. In recent years, the need for businesses to manage these complex processes more effectively has popularised the concept of lean supply chain. The main purpose of lean supply chain methods is to efficiently provide products and services that meet customer demands. This enables businesses to react faster, minimise inventory costs and improve process efficiency. Lean supply chain and its development are critical for businesses to increase customer satisfaction, reduce costs and gain a competitive advantage. This study aims to examine lean supply chain management and studies in the field through bibliometric analysis. For the analysis, 120 works were subjected to a detailed examination using Scopus analysis and VOSviewer programs. The findings provide a broad perspective of the lean supply chain management literature and aim to analyse important trends in this field, author collaborations, international collaborations and the types of published works. The bibliometric analysis contributes to our understanding of the diversity and advancements in this field.

## GİRİŞ

Son yıllarda iş dünyasında, şirketlerin rekabet avantajı elde etmek için izledikleri adımlardan biri de, etkin bir tedarik zinciri yönetimidir. Bu sürecin doğru yönetilmesi, doğru stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Küreselleşme, hızla değişen tüketici talepleri ve rekabet koşullarındaki artan belirsizlik, işletmeleri, tedarik zinciri yönetimi modellerini gözden geçirmeye ve optimize etmeye yönlendirmektedir. Yalın tedarik zinciri yönetimi, geleneksel yönetim modellerinden ayrılarak iş süreçlerini daha etkili bir biçimde yönetmeye odaklanmaktadır. Bu bağlamda, “Yalın Tedarik Zinciri” yaklaşımı, işletmelerin verimliliği artırmak, maliyetleri düşürmek ve müşteri memnuniyetini en üst düzeye çıkarmak amacıyla benimsediği bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Yalın tedarik zinciri yönetimi, temelde Japon otomotiv endüstrisinin Toyota Üretim Sistemi ile ortaya çıkmıştır (Womack ve Jones, 1996). 1950’lerde Toyota’nın üretim süreçlerindeki israfları en aza indirme çabaları, yalın prensiplerin temelini atmıştır. Bu dönemde, israf ve stokların azaltılması, süreçlerin düzenlenmesi ve çalışanların katılımı, müşteri memnuniyetinin artırılması gibi yalın prensipler şekillenmeye başlamıştır. Bu yaklaşım, işletmelerin sadece kısa vadeli kazançlara odaklanmak yerine, sürdürülebilir başarıyı hedeflemelerine de olanak tanımaktadır. Gelecekte, tedarik zinciri yönetimi daha karmaşık ve dinamik bir hal alırken, yalın tedarik zinciri yaklaşımının rolü daha da önem kazanacaktır. İşletmelerin bu yaklaşımı benimseyerek sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerine ve değişen pazar koşullarına hızla uyum sağlamalarına fırsat sunacaktır (Garcia-Buendia ve diğ., 2022).

Bu çalışmanın amacı, yalın tedarik zinciri sürecinin gelişimini ve bu sürecin literatürdeki yansımalarını değerlendirmektir. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle yalın tedarik zinciri hakkında bilgiler sunulmuş, ardından literatürde yapılan çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemiyle ortaya konulmuştur. Yalın tedarik zinciri hakkında kavramsal bir bakış açısı sağlamak ve araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından çalışma önem arz etmektedir.

## KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günümüz iş dünyasında, işletmeler sürdürülebilir rekabet avantajları sağlamak, operasyonel mükemmelliği elde etmek ve müşteri memnuniyetini artırmak amacıyla yönetim yaklaşımlarını gözden geçirmek ve geliştirmek zorundadır. Yalın üretim ve tedarik zinciri yönetimi, çeşitli teknolojiler ve yöntemler kullanarak işletmelerin süreçlerini iyileştirme, atıkları minimize etme gibi çeşitli hedefleri gerçekleştirmede kritik bir rol oynamaktadır. 1980’lerde, yalın düşünce ve tedarik zinciri yönetimi kavramları, Japonya’dan çıkarak küresel iş dünyasına yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde, özellikle otomotiv ve imalat sektörlerinde, israfın azaltılması ve sürekli iyileştirme konularındaki uygulamalar dikkat çekmiştir. 1990’lar, küresel rekabetin arttığı bir dönem olmuştur. İşletmeler, yalın prensipleri benimseyerek maliyetleri düşürme ve müşteri memnuniyetini artırma çabasına girmişlerdir. Bu dönemde, yalın tedarik zinciri yönetimi, tedarikçilerle müşteriler arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve süreç verimliliğini optimize etmek için kullanılmıştır. Günümüzde, dijital dönüşümle birlikte yalın tedarik zinciri, teknolojinin getirdiği olanaklarla daha da güçlenmiştir. Otomasyon, veri analizi ve yapay zekâ gibi teknolojiler, tedarik zinciri süreçlerini daha hızlı, esnek ve ölçeklenebilir hale getirmiştir.

Tedarik zincirini optimize etmek amacıyla yalın bir yapı oluşturmak için, tedarik zinciri ortaklarının entegre bir şekilde çalışmalarını sağlamak üzere çeşitli teknolojik sistemler kullanmaları gerekmektedir. Bu amaçla kullanılmış sistemlerin bazıları;

Radyo Frekanslı Kimlik Tanımlama (RFID): Ürünlerin takibini daha etkin bir şekilde yapmak, verimliliği artırmak ve hataları en aza indirmek için tercih edilmektedir.

Elektronik Veri Arayüzü (EDI): İş ortakları arasında elektronik veri alışverişi sağlayarak süreçleri hızlandırmak ve insan hatalarını minimum seviyeye indirmek için EDI sistemleri kullanılabilir.

Müşteri Sipariş Yönetimi: Müşteri siparişlerini takip etmek ve yönetmek için kullanılan sistemlerdir.

Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) / Bulut Çözümleri: Müşteri ilişkilerini daha iyi yönetmek, müşteri taleplerini anlamak ve daha iyi bir hizmet sunmak amacıyla CRM ve bulut tabanlı



çözümler kullanılabilir.

Ürün ve Araç Takip Sistemi (GPS): Ürünlerin ve taşıma araçlarının konumlarını takip etmek, envanter yönetimini optimize etmek ve lojistik süreçleri iyileştirmek için GPS tabanlı sistemler kullanılabilir.

Bu teknolojik sistemler, tedarik zinciri içindeki işlemleri daha şeffaf, hızlı ve verimli hale getirerek yalın bir tedarik zinciri oluşturmayı desteklemektedir. Bu sayede süreç geçişlerinde oluşabilecek hatalar en aza indirilerek müşterilere iyi bir hizmet sunulması hedeflenmektedir. Bunların yanı sıra tedarik zinciri yönetimini iyileştirmek amacıyla tedarik zinciri yönetimi yazılımı geliştirilmiştir. Tedarik zinciri yönetimi yazılımı (SCM); kurumsal kaynak planlamasıyla (ERP) elde edilen bilgi akışını analiz ederek karar süreçlerine katkıda bulunan bir sistemdir. ERP sistemi tedarik zincirine bilgi sağlarken, SCM ise tedarik zinciri ortaklarının doğru kararlar almasını sağlayarak israfı önlemektedir. SCM uygulaması ile elde edilecek faydaların bazıları şu şekilde sıralanabilir (Yeşilöz, 2023):

- Karlılığın artması,
- Verimliliğin artırılması
- Maliyetlerin azalması
- Stokların düşmesi
- Taşıma süresinin azalması

Akben ve Güngör (2018), iyi tasarlanan bir yalın tedarik zinciri sisteminde, yöneticilerin performanslarını geliştirebilecekleri alanlara odaklanarak, yüksek performans elde edip başarılarını arttırabileceğini belirtmiştir.

Bu bağlamda, işletmenin pazar payı da rakiplerine kıyasla büyük oranda artış gösterecektir. Bu da işletmenin performansında pozitif bir etki oluşturacaktır. Yalın tedarik zinciri yönetimi, kurulum süresi azaltma, sürekli iyileştirmede bulunma, çekme üretimi, teslim süresini minimize etme, tedarikçi ve müşteri yönetimi, tedarik zinciri özellikleri, iletişim, hız ve bilgi paylaşımı açısından ölçen çeşitli uygulamalar vardır. Ancak yalın tedarik zinciri yönetimi uygulamaları temelde, müşteri ve tedarikçi ilişkilerini, üretim ve lojistik süreçlerini değerlendirmek için dört unsur olarak tanımlanmış ve yaygın olarak kullanılmakta olan altı yalın tedarik zinciri yönetimi uygulaması belirlenmiştir. Altı temel yalın tedarik zinciri yönetimi uygulamasını şöyle sıralayabiliriz (Yeşilöz, 2023; Nimeh vd., 2018);

- Değer Akışı Haritalama (VSM)
- JIT sistemi
- Bilgi akışı
- Tedarikçi ilişkileri
- Müşteri ilişkileri
- İstisna azaltma

Literatürde çeşitli alanlara yönelik örnekler mevcuttur. Örneğin; Işık ve Işık (2016) sağlık sektöründe artan maliyet ve israfı en aza indirgeyip kalite ve müşteri memnuniyetini en üst seviyeye yükseltmek için hastanelerdeki tedarik zinciri süreçlerinde israf kaynaklarını belirleyerek kaliteyi arttıracak olan yöntemler sunmuştur. Bu süreçte, ürün taleplerinin planlanması, depolar arası transfer, stok kontrolü gibi tüm süreçler sorgulanarak tedarik sürecinde yalın modelin uygulanabilirliği gösterilmiştir. Yangınlar ve Bal (2019) lojistik sektöründe, yalın yönetim ve yalın lojistik kavramları hakkında bir literatür çalışması yaparak değerlendirme sunmuştur. Garcia-Buendia ve arkadaşları (2022) teknoloji sektöründe, bilgi teknolojilerinin yalın ve çevik tedarik zinciri stratejilerinde oynadığı rolü ve bunun performansa etkisini Bulanık Delphi ve Bulanık DEMATEL yöntemleri kullanarak belirlemiştir (Garcia-Buendia ve diğ., 2022). Esener (2022) üretim sektöründe, beyaz eşya üreticisinin yalın üretim süreçlerini değerlendirmiştir. Takcı (2023) KOBİ'lerde sürdürülebilir yalın tedarik zinciri yönetimindeki engelleri belirlemiş ve aynı zamanda sürdürülebilir yalın tedarik zinciri uygulamalarında karşılaşılan bu engellerin yapısal olarak birbirini nasıl etkilediğini belirtmiştir. Nozari ve Aliahmadi (2022) yalın tedarik zincirinin kritik başarı faktörleri incelemiştir. Kama ve Doğan (2021), tedarik zinciri süreçlerinde, yalın üretim yöntemlerinden biri olan Değer Akış Haritalama (DAH) kullanarak işletmedeki değer katmayan, israf olarak nitelendirilen kaynakları tespit etmişlerdir (Kama ve Doğan, 2021). Yeşilöz (2023), **işletmelerin yalın tedarik zinciri yöntemlerini kullanmak istemelerindeki nedenleri, stratejik planlamaları, karşılan zorlukları, uygulamaların performansa etkisini ortaya koymuştur.** Wainaina ve Odari (2023) perakende sektöründe, yalın tedarik zinciri tekniklerinin bir supermarket şirketinin performansına olan etkisini incelemiştir. Yalın tedarik zincirlerinin, müşterileri önemli paydaşlar olarak gördüğüne ve bu nedenle organizasyon kararları alırken müşteri görüşlerini dikkate alması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. (Zengin ve diğ., 2024) gıda sektöründe yalın tedarik zinciri yönetimindeki temel performans ölçütlerine ilişkin

değerlendirme sunmuştur.

Yalın düşünce, israfın her aşamada detaylı bir şekilde analiz edilmesini ve sürekli olarak iyileştirilmesini hedeflemektedir. Ancak, sadece yalın sistemler ile yetinmek, günümüz dinamik iş dünyasında yeterli değildir. Firmaların esneklik, çeviklik ve değişen şartlara hızlı bir şekilde uyum sağlayabilme yeteneklerini de geliştirmeleri kritik derecede önemlidir. Bu bağlamda, çevik tedarik zinciri uygulamaları ve esneklik odaklı bilgi sistemleri stratejisi devreye girmektedir. Çevik tedarik zinciri uygulamaları, değişen pazar koşullarına hızlı ve etkili bir şekilde uyum sağlamayı vurgulamaktadır. Esnekliğe odaklı bilgi sistemleri stratejisi ise, bilgi teknolojilerinden yararlanarak iş süreçlerini esnek ve uyarlanabilir hale getirme amacını taşır. Bu sistematik uyum, işletmelere değişen iş koşullarına daha etkili ve hızlı bir şekilde uyum sağlama potansiyeli kazandırmaktadır. Bu bağlamda, rekabet avantajı elde etmek için uygulayıcıların, yalın uygulamaları çevik tedarik zinciri entegrasyonu uygulamalarıyla birleştirerek yürütmeleri gerekmektedir. Bu iş birliği, daha esnek ve çevik bir sistem kurmayı sağlamaktadır (Abdelilah ve diğ., 2021).

Gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, yalın tedarik zincirinin, firmaların daha esnek, hızlı ve görece daha az maliyet hesabına sahip bir şekilde faaliyet göstermelerine yardımcı olduğu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, dijitalleşme, yapay zekâ ve otomasyon gibi teknolojiler gelişmelerin, yalın stratejileri destekleyerek tedarik zinciri süreçlerini daha etkin bir şekilde optimize ettiği söylenebilir.

## **YALIN TEDARİK ZİNCİRİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BIBLIYOMETRİK ANALİZ**

Bibliyometrik analiz, bilimsel yayınları inceleyerek analiz eden nicel bir araştırma yöntemidir. Yayın sayısının yanı sıra atıf sayıları, dergi etki faktörleri, yazar işbirlikleri gibi metriklerle de ilgilenir. Bu analiz ile, belirli bir alanda en popüler olan yazıyı veya yazarı bulunabilir, hangi araştırmanın o alanda etkisinin büyük olduğunu gözlemlenebilir. Bibliyometrik analizler, bize belirli bir konudaki en verimli araştırmacıyı verebilir, ülkeler veya kurumlar arasında karşılaştırma yapmaya yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada, yalın tedarik zincirleri ile ilgili gelişmelerin bibliyometrik analiz ile değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmada, Scopus veri tabanında 2003 – 2023 yılları arasında

120 çalışma yazar, ağ, kaynak, anahtar kelime, ülke ve kuruluş parametrelerine göre analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- Scopus’da en çok hangi anahtar kelimeler kullanılmıştır?
- Scopus’da bu konu hakkında hangi yazarlar çalışmalar yapmıştır?
- Scopus’da yer alan yazarlar arası bağlantıların durumları nelerdir?
- Scopus’da yer alan makalelerde en çok atıf alan yazarlar kimlerdir?
- Scopus’da makalelerde hangi ülkeler en çok eserleri vermiştir?
- Scopus’da hangi yıl kaç tane makale yazılmıştır?
- Scopus veri tabanında “lean supply chain management” yazılmış olup ve topic ayarına göre arama yapılmıştır.

## **ARAŞTIRMA BULGULARI**

Yalın üretim sistemi, diğer adıyla Toyota Üretim Sistemi, ilk olarak Japonya’da Taiichi Ohno tarafından tanıtılmış ve katma değer sağlamayan tüm süreçleri ve aşamaları sistemli bir şekilde ortadan kaldırma prensibini benimseyen bir üretim anlayışıdır. Günümüz rekabet ortamında bir şirketin başarılı olabilmesi için sadece iç süreçlere değil, aynı zamanda etkili bir şekilde yönetilen bir tedarik zincirine sahip olması gerektiği konusunda literatürde geniş bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu nedenle, Yalın Yönetim ve Çevik Üretim prensipleri, tedarik zinciri yönetimine entegre edilmiştir. Yani tanımlamalara göre, yalın düşüncenin tedarik zinciri faaliyetleriyle entegre edilmesi, tedarik zincirinin yalınlaştırılmasını hedeflemektedir. Bu yalınlaştırma, işletme içinde üretim sisteminin konumlandırılmasıyla, üretim için gerekli hammaddenin önceden tahmin edilmesi ve yeterli miktarda temin edilmesi, gereksiz hammadde stoklarının önlenmesi, hammadde, yarı mamul ve mamullerin depoya uygun bir şekilde yerleştirilmesiyle alan israfının önlenmesi gibi düzenlemelerle gerçekleştirilir. Bu sayede işletmeler, kaynakları daha etkin bir şekilde kullanabilir ve tedarik zinciri süreçlerinde verimliliği artırarak israfları minimize edebilir.

Çalışmanın bu bölümünde konunun literatürdeki önemi gözönünde bulundurularak Scopus veri tabanında 2003–2023 yılları arasında 120 çalışma yazar, ağ, kaynak, anahtar kelime, ülke ve kuruluş parametrelerine göre analiz edilmiştir. Elde edilen bilgiler sırasıyla paylaşılmıştır. Tablo 1’de konu bazında yapılmış çalışmalar listelenmiştir.

**Tablo 1. Eserlerin Alanları**

| Konu                     | Çalışma Sayısı |
|--------------------------|----------------|
| Mühendislik              | 70             |
| Yönetim                  | 70             |
| Karar Bilimleri          | 42             |
| Bilgisayar Bilimi        | 31             |
| Ekonomi                  | 13             |
| Sosyal Bilimler          | 11             |
| Enerji                   | 9              |
| Matematik                | 7              |
| Malzeme Bilimi           | 6              |
| Fizik ve Astronomi       | 6              |
| Yer ve Gezegen Bilimleri | 4              |
| Kimya Mühendisliği       | 2              |

Yapılan araştırmada 2003 – 2023 yılları esas alınmıştır. Yapılan araştırma sonucunda 120 tane esere doğrudan ulaşılmıştır. Elde edilen çalışmalar VOSviewer programına aktarılmış ve ağ diyagramları elde edilmiştir. VOSviewer programı haricinde Scopus’un kendi analiz sayfasından yazarların eser sayıları gibi bilgiler elde edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen çalışmaların en az 1 kere atıf gösterilmiş olması halinde kapsama dahil edilmiştir.

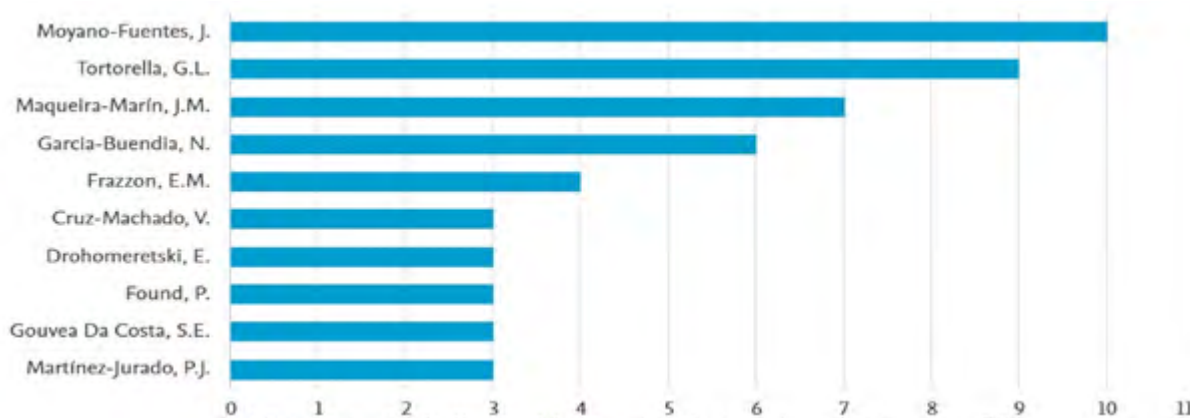
Araştırmanın bu kısmında Scopus veri tabanında yayımlanmış tüm ‘Yalın tedarik zinciri yönetimi’ konulu yayınlara ilişkin bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır. Bibliyometrik analizi ise alt başlıklarda incelenmiştir.

**Tablo 2. Veri Seti Bilgi**

|                          |            |
|--------------------------|------------|
| Zaman Aralığı            | 2003- 2023 |
| Kaynaklar (Dergiler vb.) | 257        |
| Belgeler                 | 120        |
| Ortalama Yayın Yılı      | 12         |
| <b>Yazım Dili</b>        |            |
| İngilizce                | 118        |
| Almanca                  | 1          |
| İspanyolca               | 1          |
| <b>Kaynak Tipleri</b>    |            |
| Dergi                    | 75         |
| Konferans tutanakları    | 32         |
| Kitap                    | 13         |
| Yazarlar                 | 273        |

### Yazar Profili ve Ağ Analizi

2003 – 2023 yıllarında toplam 120 makale ele alınmıştır. Bu eserler 273 yazar tarafından kaleme alınmış 7 makale tek yazarlı olurken 113 makalenin çok yazarlı olduğu tespit edilmiştir. Yazar başına makale sayısı 0.439 olarak hesaplanmıştır. Şekil 1’de bibliyometrik analiz sonucu oluşturulan ağ diyagramı ile yalın tedarik zinciri yönetimi alanında eserler yazmış başlıca yazarlar gösterilmiştir.



**Şekil 1.** Yalın Tedarik Zinciri Yönetimi Çalışmalarının Yazar Profili





Şekil 4. Yalın Tedarik Zinciri Çalışmalarının Ülkelere Göre Dağılımı

### Ülkelere Göre Dağılım

İlgili yayınların ülkelere göre dağılımı incelendiğinde Şekil 4’te Amerika Birleşik Devleti’nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. ABD’den sonra sıralamayı Birleşik Krallık takip etmektedir.

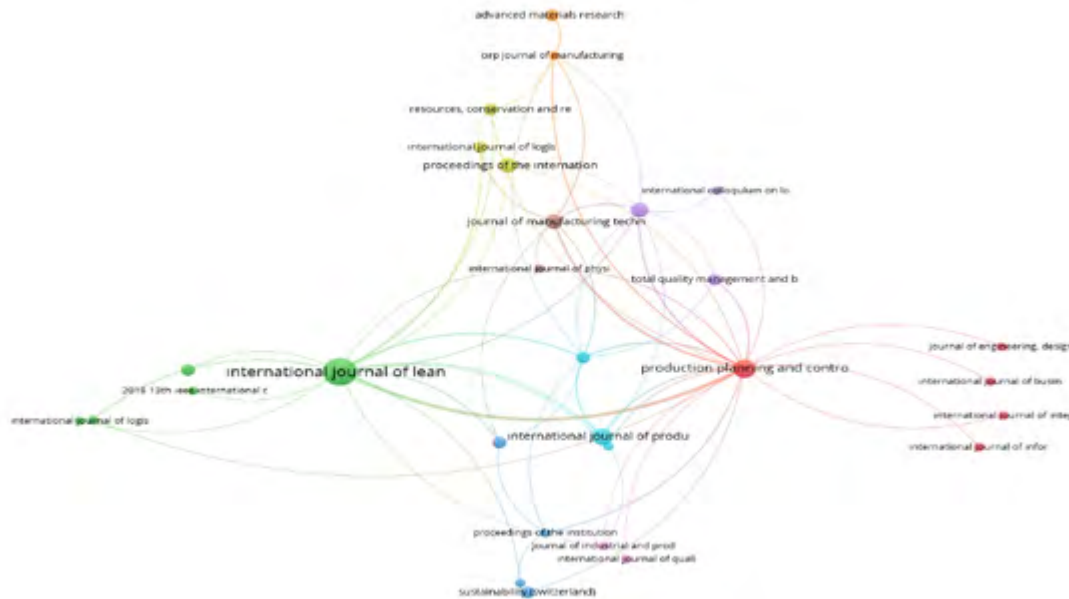
### En Çok Makaleye Sahip Dergiler

Şekil 5’te çalışmaların yayınlandıkları dergiler yer almaktadır. Başlıca dergiler “Production Planning & Control”, “International Journal of Lean” ve “International

Journal of Production Research” olarak görülmektedir.

### Yıllara Göre Dağılımı

2003 – 2023 yılları arasında yayınlanan 120 çalışmanın yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Şekil 6’da 2011’den 2015’e kadar üretimin ciddi bir şekilde arttığı ve daha sonra düşüşü gözlemlenmiştir. Daha sonra 2023 yılına kadar artış ve düşüşler benzer oranlarda seyretmiştir. Pandemi dönemi boyunca yalın tedarik zinciri yönetimi daha fazla önem kazanmıştır.



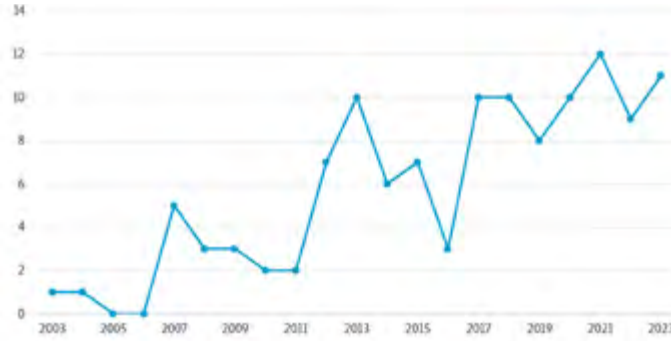
Şekil 5. Yalın Tedarik Zinciri Çalışmalarının Yayınlandıkları Dergiler

### Yazıların Yayınlandığı Platformlar ve Konu Başlıkları

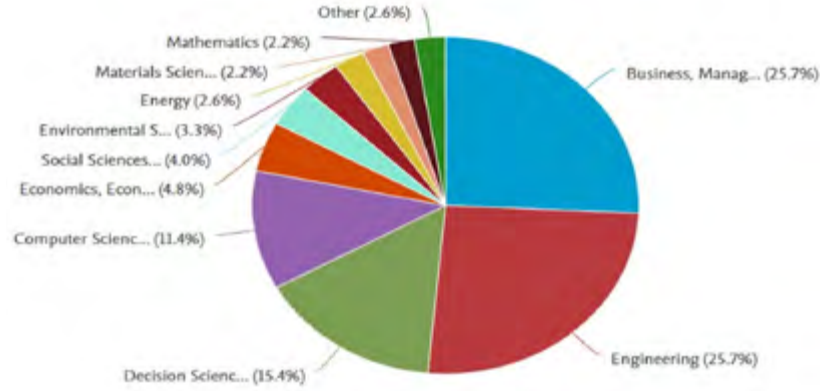
Şekil 7’de görüldüğü üzere, yalın tedarik zinciri yönetimi alanında yayınlanan yazıların büyük bölümü mühendislik ve yönetim alanlarında olmuştur. Bu iki alanı karar

bilimleri ve bilgisayar bilimleri takip etmiştir.

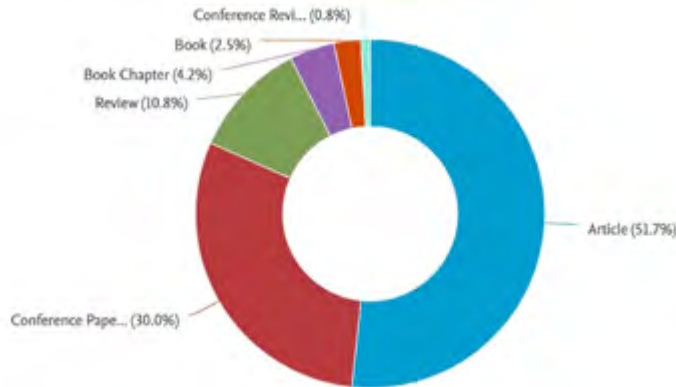
Şekil 8’de ise, Scopus veri tabanında en fazla makale türünde yayın yapılmıştır. Sonrasında sıralamayı, konferans bildirileri takip etmektedir.



Şekil 6. Dijital Tedarik Zinciri Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı



Şekil 7. Yalın Tedarik Zinciri Çalışmalarının Yayınlandıkları Alanlar



Şekil 8. Yalın Tedarik Zinciri Çalışmalarının Yayın Türleri

## SONUÇ

Yalın tedarik zinciri yönetimi, işletmelerin rekabet avantajını artırmak ve operasyonel süreçlerini optimize etmek için kullanılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya'nın ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığı dönemde ortaya çıkan Toyota Üretim Sistemi (Toyota Production System - TPS), yalın tedarik zincirinin temelini atmıştır. Bu sistem, israfın en aza indirilmesi, stok miktarının azaltılması ve sürekli iyileştirmeye vurgu yaparak Japon otomotiv endüstrisinde büyük başarı elde etmiştir. Sonraki yıllarda, yalın prensipler küresel iş dünyasına yayılmış ve birçok sektörde başarıyla uygulanmıştır. İşletmeler, maliyetleri düşürmek, müşteri taleplerine hızlı yanıt vermek ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek amacıyla yalın tedarik zinciri yönetimini benimsemişlerdir. Günümüzde, dijital dönüşümle birleştirilen yalın prensipler, işletmelere daha fazla esneklik, hız ve verimlilik sağlamaktadır. Otomasyon, yapay zeka ve büyük veri analizi gibi teknolojiler, tedarik zinciri süreçlerini daha da optimize etmekte ve geleceğin iş dünyasına yönelik çözümler sunmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle yalın tedarik zincirinin tarihsel ve kavramsal gelişimine değinilmiştir. Sonrasında, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak yalın tedarik zinciri yönetimiyle ilgili yayınlanan eserlerin dokümantasyonunu ve içerik kapsamlarını detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu alandaki önemli eğilimleri, yazar iş birliklerini, ülkeler arası iş birliklerini ve yayınlanan eserlerin türleri analiz edilmiştir. Yalın tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına dair yapılan bu kapsamlı analiz, 2003-2023 yılları arasında Scopus veri tabanında yer alan 120 eseri ele alarak, bu alandaki literatürün geniş bir perspektifini sunmaktadır. İnceleme sonuçlarına göre, incelenen 120 eserin büyük çoğunluğu ortak yazarlık içermekte olup, sadece 7 eser tek yazarlıdır. Bu durum, yalın tedarik zinciri yönetimi konusundaki araştırmalarda genellikle çoklu perspektiflerin ve uzmanlıkların bir araya getirildiğini göstermektedir. Çalışmaların sayısı 2011-2015 yılları arasında artış göstermiş, ardından düşüş yaşamış ve 2023 yılına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu durum, yalın tedarik zinciri yönetimi konusuna olan ilginin zaman içinde değişen dinamiklerini yansıtmaktadır. Şekil 2'de yazarlar arasındaki iş birliğinin yaygınlığı ve Tablo

1'de çok disiplinli yaklaşımların literatürde kullanıldığı görülmektedir. Ülkeler arası iş birlikleri açısından, ABD ve Birleşik Krallık'ın bu alandaki en etkili işbirlikçi ülkeler olduğu görülmektedir. Bu durum, yalın tedarik zinciri yönetimi konusundaki uluslararası çapta yapılan araştırmalarda, farklı coğrafyalardan gelen uzmanlıkların bir araya gelerek çeşitli bakış açıları sunmasının önemini vurgulamaktadır. En fazla eser üreten ülke olarak ABD'nin öne çıkması, bu ülkenin bu alandaki lider konumunu yansıtmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık, en çok yayın yapan ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerde yalın tedarik zinciri yönetimi alanında yoğun bir araştırma faaliyeti olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Moyano ve Tortorella gibi belirgin yazarların bu alandaki öncü rolleri, literatürdeki önemli isimler arasında bulduklarını göstermektedir. Çalışmaların çoğunluğu mühendislik ve yönetim alanlarında yayınlanmıştır. Bununla birlikte, karar bilimleri ve bilgisayar bilimleri gibi diğer disiplinlerden de önemli katkılar olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, yalın tedarik zinciri yönetiminin disiplinlerarası bir alan olduğunu vurgulamaktadır. Analiz sonuçları, yalın tedarik zinciri yönetimi alanında artan bir araştırma ilgisi olduğunu göstermektedir. Özellikle pandemi döneminde, tedarik zincirlerinde yaşanan aksamalar, yalın yönetim prensiplerinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Yalın tedarik zinciri, işletmelerin değişen dünya koşullarına uyum sağlamalarını ve sürdürülebilir bir başarı elde etmelerini desteklemektedir. Sonuç olarak, yapılan bu analiz, yalın tedarik zinciri yönetimi alanındaki literatürün geniş bir perspektifini sunarak, bu alandaki gelişmeleri anlamamıza ve gelecekteki araştırmalara yönelik önemli ipuçları sağlamaktadır. Gelecekteki çalışmalar için bazı öneriler paylaşılmıştır;

Yalın tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının performans sonuçları üzerindeki etkisi araştırılabilir. Teknolojinin yalın tedarik zinciri yönetimi üzerindeki etkisi daha detaylı bir şekilde incelenebilir. Farklı sektörlerde yalın tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının karşılaştırılması faydalı olacaktır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerde yalın tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılabilir.

## KAYNAKLAR

- Abdelilah, B., El Korchi, A., ve Amine Balambo, M. (2023). Agility as a combination of lean and supply chain integration: how to achieve a better performance. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 26(6), 633-661. <https://doi.org/10.1080/13675567.2021.1972949>
- Akben, İ., ve Güngör, A. (2018). Tedarik zinciri ve yalın tedarik zinciri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 171-179
- Apak, S., (2022). Pandemi döneminde yalın üretim uygulamalarının önceliklendirilmesi. *Endüstri Mühendisliği*, 33(1), 62-74.
- Esener, O. (2022). Beyaz eşya sektöründe yalın tedarik zinciri modeli geliştirme ve uygulama analizi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. *İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*.
- Garcia-Buendia, N., Kristensen, T. B., Moyano-Fuentes, J., & Maqueira-Marín, J. M. (2022). Performance measurement of lean supply chain management: a balanced scorecard proposal. *Production Planning & Control*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/09537287.2022.2114960>
- Isik, M., ve Isik, F. (2016). Lean procedures in hospital and medical supply chain processes. *PressAcademia Procedia*, 2(1), 27-36. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2016118625>.
- Kama, A., ve Doğan, N. Ö. (2021). Tedarik zincirinde değer katmayan faaliyetlerin ortadan kaldırılması: İmalat sektöründe bir değer akış haritalama uygulaması. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 10(1), 91-99. <https://doi.org/10.28948/ngumuh.590637>
- Nozari, H., ve Aliahmadi, A. (2022). Lean supply chain based on IoT and blockchain: Quantitative analysis of critical success factors (CSF). *Journal of Industrial and Systems Engineering*, 14(3), 149-167.
- Nimeh, Haifa Abu; Abdallah, Ayman Bahjat; Sweis, Rateb (2018). Lean supply chain management practices and performance: Empirical evidence from manufacturing companies. *International Journal of Supply Chain Management*, 7(1), 1-15.
- Takcı, E. (2023). Sürdürülebilir yalın tedarik zinciri yönetimi kapsamında engellerin analizi: KOBİ'lerde uygulama [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. *Yaşar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*.
- Yangınlar, G., ve Bal, N. (2019). Yalın yönetim ve yalın lojistik kavramlarının irdelenmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 151-161. <https://doi.org/10.30692/sisad.492188>.
- Yeşilöz, A. (2023). Yalın tedarik zinciri yönetimi uygulamaları üzerine bir araştırma [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*
- Wainaina, M., ve Odari, S. (2023). Lean supply chain practices and the performance of Kassmatt supermarkets limited. *International Journal of Supply Chain Management*, 8(1), 89-112. <https://doi.org/10.47604/ijscm.2019>
- Womack, J., ve Jones, D. (1996). *Lean. Thinking*, Simon & Schuster.
- Zengin, Z. H., Bayarçelik, E. B., & Apak, S. (2024). Gıda Sektöründe Yalın Tedarik Zinciri Yönetimi ile Tedarik Zinciri Yönetimi Arasında Performans Değerlendirmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 19(73), 40-61. <https://doi.org/10.19168/jyasar.1245582>





**Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**  
Cukurova University Institute of Social Sciences

[sosyalbilimler.cukurova.edu.tr](http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr)